

Либерален Преглед

Годишник 2011 (част 2)

ЕКСТАЗ

Списание „Либерален преглед“
Годишник-2011
(част 2)

ЕКСТАЗ
Берлин, 2014

Тази електронна книга ви се предоставя при условията на лиценза „[Криейтив Комънс – Признание – Некомерсиално – Без производни](#)“ **версия 2.5** (CC-BY-NC-ND version 2.5).

(Всички преводи, доколкото не е указано другояче, са направени от издателя на списанието.)

Съдържание

Списък на авторите	12
Май 2011	14
<i>Реквием за никого – реквием за светлината</i>	
Автор: Златко Ангелов	15
<i>Нobelовият индивид и парадоксите на „международната литература“</i>	
Автор: Тим Паркс	46
<i>Съзнание и цивилизация</i>	
Автор: Мераб Мамардашвили	54
<i>Еврейски работи</i>	
Автори: Ицко Финци, Калина Гарелова	70
<i>Изповедта на една секс кукла</i>	
Автор: Кристин Димитрова.	76
<i>Писмо от по средата на нощта</i>	
Автор: Златко Енев	84
<i>Из (за) кой (ли) път?</i>	
Автор: Сава Василев	92
<i>Изгнаници</i>	
Автор: Роберто Боланьо.	108
<i>„Другият“ път</i>	
Автор: Пенка Ангелова	116
<i>Западът като интелектуална утопия</i>	
Автор: Миглена Николчина	128
<i>Върхът на лудостта</i>	
Автор: Ан Епълбаум	155
<i>Езиковата глобализация</i>	
Автор: Владимир Левчев.	167

<i>Приказка, която можеше да се казва и иначе</i>	
Автор: Никита Нанков	175
<i>Вим Вендерс и изкуството на непреклонността</i>	
Автори: Вим Вендерс, Андре Мюлер	182
<i>Странната красота на добре разказаната приказка</i>	
Автор: Чарлз Симич	192
<i>Съкровищата на България</i>	
Автор: Красимира Джисова.....	197
<i>Йордан Радичков в светлината на националния ни характер</i>	
Автор: Златко Енев	203
<i>Може ли Европа да бъде спасена?</i>	
Автор: Пол Кругман	223
<i>Не вярвам на данайците, дори когато идват с акции</i>	
Автор: Майкъл Луис.....	244
<i>Размисли за гилотината</i>	
Автор: Албер Камю.....	257
<i>Когато бях малък</i>	
Автор: Ицко Финци	296
<i>Нападението срещу джамията в София е позорен акт,</i>	
който изисква наказание!	
Автор: Огнян Минчев	306
<i>Йосиф Бродски и сполуките на нещастието</i>	
Автор: Кийт Гисън	345
<i>Краткият и удивителен живот на Оскар Уао</i>	
Автор: Владимир Полеганов.....	355
<i>Как се създават мюсюлмански демокрации?</i>	
Автор: Ян Вернер Мюлер	360
<i>Отсрещният прозорец</i>	
Автор: Кристин Димитрова.....	368
<i>Не искам да бъда възрастен</i>	
Автори: Ларс фон Триер, Андрю Охеър	373

<i>Антиутопия в действие</i>	
Автор: Любослава Русева	380
<i>Първичният фашизъм</i>	
Автор: Умберто Еко	389
Юни 2011	400
<i>Дланите на дъщеря ми</i>	
Автор: Захари Карабашлиев	401
<i>Цветино Джукати за чалгата, Бойко и нещастието да си ром в България</i>	
Автор: Михаела Лозанова.....	409
<i>Нищожен или унищожен...</i>	
Автор: Румен Леонидов.....	424
<i>Страстите български или моят собствен Велик ден</i>	
Автор: Златко Енев	428
<i>Изкуството е училище, бащата – приятел</i>	
Автор: Марин Бодаков.....	434
<i>Застрашена ли е религиозната толерантност в България?</i>	
Автори: Хюсейн Хафъзов, Емил Кало, отец Александров, Георги Коритаров	439
<i>Златко Енев нарушиava табута със своя „Реквием за никого“</i>	
Автор: Христо Блажев	464
<i>Малка бира</i>	
Автор: Здравка Евтимова	469
<i>Романът не е мъртъв</i>	
Автор: Джес Роу	474
<i>Кратко и ясно... надявам се</i>	
Автори: Димка Кабаиванова, Златко Енев	484
<i>„Реквием за никого“ е романът на 2011</i>	
Автор: Румен Леонидов.....	489

<i>За сеячите на страх</i>	
Автор: Златко Енев	502
<i>Възродителният процес.</i>	
Турците на прищела на комунистическата политика	
Автор: Ибрахим Каракасан-Чънап.....	548
<i>Катастрофата, наречена успех</i>	
Автор: Тенеси Уилямс	579
<i>Дончо Петела</i>	
Автор: Владимир Каперски.....	586
<i>Лила Азам ЗангANE, свързаната със света</i>	
Автор: Константин Вълков.....	593
<i>За искането</i>	
Автор: Златко Енев	604
<i>Мюсюлманските общности и комунистическият режим:</i>	
политики, реакции и последици	
Автори: Алексей Кальонски, Михаил Груев	611
<i>За няколко кофи цветна боя</i>	
Автор: Зоя Маринчева	643
<i>Аврамовите махали на българоевропеизма</i>	
Автор: Сава Василев	663
<i>Никога вече друг свят</i>	
Автор: Роберто Савиано	676
<i>Четене в тролея</i>	
Автор: Калин Терзийски.....	683
<i>Загадката Банкси</i>	
Автор: Мелена Ризик	692
Юли 2011	696
<i>Труман Капоти, изящният</i>	
Автор: Труман Капоти.....	697

<i>Относно украсения паметник на Съветската армия</i>	
Автор: Боряна Роса	711
<i>Какво ни показва боядисаният паметник?</i>	
Автор: Венцислав Занков	721
<i>Гагаузи</i>	
Автор: Ибрахим Каракасан-Чънап	726
<i>Оттурчиха помациите</i>	
Автор: Бойка Асиова	751
<i>За българската литературна сцена</i>	
Автор: Златко Енев	841
<i>Хомоголгота – Част 1</i>	
Автор: Адам Георгиев	867
<i>Освобождението на градчето</i>	
Автор: Бойка Асиова	910
<i>Нечуплива играчка</i>	
Автор: Неда Антонова	919
<i>„Голямата екскурзия“ – Експулсирането на турското малцинство от България през 1989 г.</i>	
Автор: Ибрахим Каракасан-Чънап	923
<i>Кой създава Ратко Младич?</i>	
Автор: Славенка Дракулич	998
<i>Паметниците и свободата</i>	
Автор: Александър Кертин	1003
<i>Анатомия на бестселъра</i>	
Автор: Рут Франклайн	1044
<i>Мистериозната смърт на лицето Петров</i>	
Автор: Борис Роканов	1053
<i>Пукотия</i>	
Автор: Владимир Каперски	1069
<i>Въпреки разрухата</i>	
Автор: Златко Ангелов	1073

<i>Как се справяш с душевния си башибозук?</i>	
Автор: Людмила Ламбовска-Мила	1084
<i>Плюшени играчки и сутини</i>	
Автор: Адам Георгиев.....	1095
<i>Стоте най-велики не-белетристични книги</i>	
според вестник „Гардиън“.....	1111
<i>Добър виц, но...</i>	
Автор: Майкъл Луис.....	1125
<i>Сляпа неделя: осмият ден от седмицата</i>	
Автор: Людмил Димитров	1139
<i>За Висарион Смоленски</i>	
или как Родопите се сдобиха с измислен светец	
Автор: Боян Добрев.....	1144
<i>Наивист</i>	
Автор: Ицко Финци	1160
<i>ЛУЦИФЕР или ГОРЕЩ ДЕН</i>	
Автор: Калин Терзийски.....	1166
<i>Поговори с мен</i>	
Автор: Кристин Димитрова.....	1177
<i>Вие сте свидна рожба на социализма, ако.....</i>	1182
<i>Етнонационализмите</i>	
Автор: Пенка Ангелова	1196
Август 2011	1225
<i>Триумфиращата Турция?</i>	
Автор: Стивън Кинцър	1226
<i>Европейците против мултикултурализма</i>	
Автор: Джон Р. Бауън	1235
<i>Нищо не помага на кроткия човек</i>	
Автор: Румен Леонидов.....	1249

<i>Образи на българина в западната книжнина. XIX – началото на XX век.</i>	Автор: Рая Заимова	1257
<i>Ромите в САЩ</i>	Автор: Ели Иванова	1270
<i>Черна кръв</i>	Автор: Калин Терзийски	1278
<i>Османските потайности: хaremът</i>	Автор: Ибрахим Каракасан-Чънар	1293
<i>Сърбия в пост-югославско огледало</i>	Автор: Жан-Арно Деран	1321
<i>Зен, Япония и изкуството на демокрацията</i>	Автор: Рой Старс	1332
<i>Историческото развитие на България по отношение на малцинствата</i> (Доклад на Българския хелзинкски комитет)	1344	
<i>Човек без спомени е куха хралупа</i>	Автор: Петър Увалиев	1359
<i>История на големите спасения</i>	Автор: Пенка Ангелова	1362
<i>Обувки</i>	Автор: Здравка Евтимова	1368
<i>Пропускаме ли нещо?</i>	Автор: Румен Петров	1373
<i>Паскалев</i>	Автор: Красимир Дамянов	1397
<i>Правилото на десетте хиляди часа</i>	Автор: Малкълм Гладуел	1401
<i>Среща с Андрей Кончаловски</i>	Автор: Андрей Кончаловски	1418
<i>Непресекващата кампания за забрана на „Кланица пет“</i>	Автор: Бетси Морес	1430

<i>Проблемът с гениите</i>	
Автор: Малкълм Гладуел.....	1435
<i>Совершениот</i>	
Автор: Владимир Каперски.....	1454
<i>Мъжкото можене</i>	
Автор: Бойка Асиова.....	1462
<i>Зигмунт Бауман за размириците във Великобритания</i>	
Автор: Зигмунт Бауман.....	1471

Списък на авторите

А

- Ангелова, Пенка [116, 1196, 1362](#)
Ангелов, Златко [15, 1073](#)
Антонова, Неда [919](#)
Асиова, Бойка [751, 910, 1462](#)

Б

- Бауман, Зигмунт [1471](#)
Бауън, Джон Р. [1235](#)
Блажев, Христо [464](#)
Бодаков, Марин [434](#)
Боланъо, Роберто [108](#)

В

- Василев, Сава [92, 663](#)
Вендерс, Вим [182](#)
Вълков, Константин [593](#)

Г

- Гарелова, Калина [70](#)
Георгиев, Адам [1095](#)
Гисън, Кийт [345](#)
Гладуел, Малкълм [1401, 1435](#)
Груев, Михаил [611](#)

Д

- Дамянов, Красимир [1397](#)
Деран, Жан-Арно [1321](#)
Джисова, Красимира [197](#)
Димитрова, Кристин [76, 368, 1177](#)
Димитров, Людмил [1139](#)
Добрев, Боян [1144](#)
Дракулич, Славенка [998](#)

Е

- Евтимова, Здравка [469, 1368](#)
Еко, Умберто [389](#)
Енев, Златко [84, 203, 428, 484, 502, 604, 841](#)
Епълбаум, Ан [155](#)

З

- Заимова, Рая [1257](#)
Занков, Венцислав [721](#)

И

- Иванова, Ели [1270](#)

К

- Кабаиванова, Димка [484](#)
Кало, Емил [439](#)
Кальонски, Алексей [611](#)
Камю, Албер [257](#)
Каперски, Владимир [586, 1069, 1454](#)
Капоти, Труман [697](#)
Карабашлиев, Захари [401](#)
Карахасан-Чънар, Ибрахим [548, 726, 923, 1293](#)
Кертин, Александър [1003](#)
Кинцър, Стивън [1226](#)
Кончаловски, Андрей [1418](#)
Коритаров, Георги [439](#)
Кругман, Пол [223](#)

Л

- Ламбовска-Мила, Людмила [1084](#)
Левчев, Владимир [167](#)
Леонидов, Румен [424, 489, 1249](#)

Лозанова, Михаела **409**
Луис, Майкъл **244, 1125**

M

Мамардашвили, Мераб **54**
Маринчева, Зоя **643**
Минчев, Огнян **306**
Морес, Бетси **1430**
Мюлер, Андре **182**
Мюлер, Ян Вернер **360**

N

Нанков, Никита **175**
Николчина, Миглена **128**

O

отец Александров **439**
Охеър, Андрю **373**

P

Паркс, Тим **46**
Петров, Румен **1373**
Полеганов, Владимир **355**

R

Ризик, Мелена **692**

Роканов, Борис **1053**
Роса, Боряна **711**
Роу, Джес **474**
Русева, Любослава **380**

C

Савиано, Роберто **676**
Симић, Чарлз **192**
Старс, Рой **1332**

T

Терзийски, Калин **683, 1166, 1278**

Y

Увалиев, Петър **1359**
Уилямс, Тенеси **579**

Φ

Финци, Ицко **70, 296, 1160**
фон Триер, Ларс **373**
Франклайн, Рут **1044**

X

Хафъзов, Хюсейн **439**

Май 2011

Реквием за никого — реквием за светлината

Автор: Златко Ангелов

Реквием за никого – реквием за светлината

... който започва в Берлин с разговор между мъж и жена за една франзела, онзи хрупкав френски хляб, baguette, изпечен във формата на пръчка, точилка, бейзболна бухалка – зависи в коя държава се намирате – и завършва с пожар, в който изгаря същия този мъж след като е обезбухалчен, обезчленен, обезмъжен, с една дума: наказан за своя садизъм, от жената.

Не знам друго човешко въображение да е използвало хляба, този символ на живота, като инструмент за насилие над жената. Трябва да си

роден и отрасъл на Балканите, като Златко Енев, за да се сетиш за такава метафора. На Балканите, внушава той със своя *Реквием*, омразата е вездесъща – към другия, към любовта, към жените. Омразата, олицетворявана от мъжете. Омразата – садистичен израз на мъжката слабост; тези мъже мразят и себе си, но единствено важна за тях е борбата да надвият другите мъже, т. е., да властват и да имат пари. Тя им помага да забравят за себеомразата.

Тази страхотна книга носи вечната тема за престъплението и наказанието. На Балканите престъплението е вездесъщо. И безнаказано. Не само че няма институция за наказание – няма я моралната система за самонаказание. Наказанието, всички знаем дори без да го мислим, е инструмент, чрез който доброто се опитва да надделее злото. Добри в тази брутална, достоверна история на български-балкански нрави са жените.

Ето защо Реквиемът на Енев не е за никого. Реквиемът е за жените. Но в тази географска област жените са никого. Омразата на мъжете е еднаква към чуждото (етническите турци и циганите) и към жената – но йезуитския им манталитет е в това, че жената първо трябва да бъде употребена за кеф – и за приходи в зелено – преди да бъде унищожена, докато другия етнос просто трябва да бъде изклан.

За да напишеш такава книга се иска обаче не просто въображение. Иска се кураж, много кураж. Иска се да си преживял близката българска история отвътре и да си се отвратил от нея до отчаяние. Фонът, на който се случват човешките драми в книгата, е преименуването на българските турци през 1984-1989. Продължението на този фон са събитията в Босна и Косово от 1990-те и търговията с женска плът, която предизвика хуманистичната реакция на борците за човешки права в Западна Европа.

Но да заяви очевидния факт, че това е първото сериозно белетристично произведение, написано от български писател след 1989, което безмилостно, без украса и без илюзии, без маниерност и без сладничава религиозност, без бягство в съмнителни аллегории и исторически измишльотини и без претенции за епичност, но всъщност като минорна, тържествена меса показва Вината и Виновниците, означава да кажа твърде малко за него. То е само повърхността.

Другата „повърхност“ е, че сюжетът притежава всички белези на качествена литература. И поради това е в състояние да покърти и най-циничния читател. Четивност – тече като река, нищо излишно, човек не иска да остави текста. Език – диалогът е абсолютен, човек го чува;

езикът е чист, български, макар и изпълнен с турцизми, и адекватно характеризиращ всеки от героите. Структура – направо няма грешки, при това включва няколко съвършено изненадващи обрата и един сюрреалистичен „трик“, които всеки път проехтяват като изстрели на револвер до ухото ти. Историята до самия си финал е непредсказуема – а непредказуемостта е може би най-силното качество на всеки текст.

Истинските дълбочини – такива, където слънцето не достига, но които трябва да се преживеят, за да настъпи пречистване – са две. Едната е, че мъжете са от комунистическата класа и тяхната власт, преди и след 1989, произтича от мястото им в комунистическата йерархия. Зловещото е, че те всички са умни и знаят да спазват дистанциите помежду си. Но те нямат човешки цели, в смисъл на човешчина. Тяхната цел е да упражняват власт като слугуват на патриархалните нрави. И тези нрави определят моралната система, в която мъжете функционират и в която всеки има място в зависимост не от личните си качества, а от това в коя група се намира по рождение: жена, турчин, циганин, физически гигант, потомствен комунист или гъвкав служител на комунистическия режим. Проява на тази власт е мъжкият член и аналното съвокупляване – най-физиологичния израз на подчинеността на жената. Членът се размахва като символ на непобедимост и непогрешимост или бива изрязван от тялото на провинилия се като наказание и предупреждение, че размахването е позволено само на някои, не на всички.

Другата дълбочина е в събирателния образ на българската жена – майка, съпруга, невинна девойка, запленена от първата си любов, любовница, използвачка, мъченица – който във всичките си превъплъщения изглежда благородно и е носител на доброто. Така по невероятно убедителен начин авторът внушава отвращение от оскотелите балкански мъже. Методът, по който една от тях – най-смелата – наказва мъжа, в когото се е влюбила, е напълно неочекван, зашеметителен финал на този български *Реквием*. Изведнъж се усещаш, че неволно си го желал и се радваш на отмъщението, колкото и жестоко да е то. Възвеличен си от последвалото опрощение. И малко след това разбиращ, че става дума за сюрреалистична действителност. Всички, които живеят в България, знаят, че в реалния живот възмездието и произтичащото от него оправдение – все още – не се е случило.

Няма съмнение, че българските жени ще четат тази книга със заслужено удовлетворение – тя отдава дължимата почит за тяхното състоя-

ние на жертви и тяхната жертвоготовност. В края на краищата в тях има нещо свято. Също не може да има съмнение, че на сегашните националисти и расисти – колко ли са те в България? – ще се прииска да намерят автора и да му отрежат члена заедно с топките.

Голямата въпросителна е дали българският читател-мъж ще намери в себе си достатъчна самокритичност и морална сила да понесе и разбере динамита, който е заложен в тази книга. Дали мъжките актьори в тази кланица-ебалня ще имат моралната сила да познаят себе си, да провидят, че режисьор и кастинг е ня малко, а те сами са се поставили в ролите си, и да преживеят катарзиса на пречистването. Говоря за всички български мъже – тяхното свинство е само въпрос на разлики в интензитета. Иска ми се да вярвам, че това ще стане – защото тук дори не става дума за морално несъвършенство, а за първично, необуздано, дивашко преживяване на един живот, който всъщност няма друга цел освен парите и сношаването: и двете форма на упражняване на власт.

В началото на класическия Реквием хорът моли Бог, който единствено има милост, да осигури вечен покой на онези, които са се освободили от плътта. В края на месата, хорът зове Бог да разпръсне вечна светлина върху умрелите. Но в човешкия свят на Балканите тъкмо светлината – в нейния най-широк метафоричен обхват – е умряла. Аз бих прекръстил тази книга на Реквием за Светлината.

Златко Ангелов¹

---

¹ Благодарен съм на Златко Енев, автора на *Реквием за никого*, за изключителната привилегия и удоволствие да прочета неговия текст в ръкопис. Приятелите на този свят идват и си отиват по неведоми пътища. Към онези, които остават, съм безмилостно критичен: толкова критичен, колкото мога да бъда само към себе си. Всъщност, давам си сметка, че са ми останали само онези приятели, които са издържали моята критика през годините до ден-днешен.

Златко Ангелов (1946) е лекар, преводач, журналист и писател. Автор е на мемоарната книга „Communism and the Remorse of an Innocent victimizer“ (Texas A&M University Press, 2002), сборник с новели „Еротични спомени“ (Сиела, 2012) и сборник с разкази „Любов на Boogie Street“ (Скалино, 2013). Негова публицистика и литературна критика четете на www.antipropaganda.net.

Коментари (46)

- 04-05-2011 | **Самолет 005** – ... обичам да чета литературна критика...

Обичам да чета литературна критика, защото, когато е написана добре, тя е показалец към книгата. В символиката обаче не е на метафорично и литературното, а на ежедневно вулгарното показалецът е фалическа препратка към йерархията на безцеремонността.

Дали безцеремонността е мъжка характеристика, която в даден контекст се интерпретира дори като смелост и юначност, е интересен въпрос. Мен ме заинтересува и Балканският привкус.

Кое е Балканското в мъжа от Балканите? В книгата описва ли се или не е било цел...

Тези дни в интернет пространството на България се коментира много относно приключиля житейския път на Иван Славков – Батето (мир на праха му!). Коментарите са диаметрално противоположни – от голямата личност (в шоуто „Господари на ефира“, продуцирано от балканския Халладжиян публиката завърши програмата с единоминутно мълчание, като преди това беше казано, че Батето показва на българите, какво е да си личност и какво е да имаш чувство за хумор)... та от голямата личност до голямата злина... Прави ми впечатление, че когато във форумите се защиства Иван Славков от изказаните се в посока на злината, то най-яростни защитнички на Батето са жените. Вероятно защото нямат фалус и не зна-

ят какво последствието от това „да имаш топки“ (тоест смелост)... те имат по форумите само ярост... (това беше приятелска критика към представената ни тук критиката; не е заяждане... напротив – съвсем добронамерено...)

Просто се чудех доколко „мъжкото“ или „балканското“ са някакви съвременни характерни особености и ако са съвременни характерни особености, то на кое са такива... или казано по модерному – към какво и кое биват атрибутирани.

Става ли ясно в книгата?

- 04-05-2011|**Златко**

Мога да ви я пратя – в електронен вариант – но само ако се съгласите да напишете ответна рецензия! :)

Така хората сами ще могат да разберат кое – какво...

- 04-05-2011|**Самолет 005** – ... относно балканското...

Бях в Република Косово. Когато тръгвам на път, в мен се включват със завишена сила рефлекси. Особено рефлексът за ориентиране – север, юг... Тъй като по майчина линия съм софиянец, а по бащина пловдивчанин, то в тези два града, където съм израснал се ориентирям по планината на юг и на север. Чувствам се добре и безгрижно, когато съм в град с планина на юг и на север. Във Варна например ми е трудно да се ориентирам от раз... няма ги планините на юг и на север... В Прищина и в Косовска Митровица се чувствах като у дома, ако трябваше да съм в съгласие с рефлексите си. Косовското поле е поле близнак на Софийското поле и се намира само през два-три хребета... все пак София еграничен град. Но въпреки че бях в едни безкрайно демонстративни Балкани, аз нямах усещането за балканско, каквото имах в Македония – Скопие, Куманово, или в България...

Различното на косовските албанци беше в любезнотта, тоест в онова, с което ние допреди години се гордеехме и наричахме – българска гостоприемност. Македонци и сърби навсякъде се държаха брутално и грубо като съвременни българи, макар да не достигаха висините на нашата намусеност. Те си пееха и си свиркаха и те прецакваха с радост, но не намусено...

Трудно ми е да говоря и да си представям балканското, защото съм вътре в него. Ако трябва да напиша критика на книгата Ви не зная дали

ще бъда любезен... тоест може да се случи да съм намусен. А това не е редно... все пак вие сте учтив към мен. Знам ли какви щуротии мога да издрънкам... Но ви уверявам, че ще ми е интересно да прочета книгата. Всъщност бих искал да имам книга, а не електронен продукт. В това отношение съм непоправимо старомоден.

- 04-05-2011|**Златко**

Няма проблем. Не държа на любезнотта, автентичността ми е по-важна (но не обичам грубостта, разбира се). А инак, малко остана. В началото на юни сме на терена – и книгата, и аз... Аз за няколко седмици, тя – за по-дълго, надявам се.

- 04-05-2011|**Гост** – ге:

Златко пише:

... В началото на юни сме на терена – и книгата, и аз... Аз за няколко седмици, тя – за по-дълго, надявам се.

Тогава ще бъда автентичен и аз, без да съм груб. На мен ми е необходимо да „втасам“ за дадена книга. Не чета книга, без преди това да съм чел критика, отзиви, рецензии за нея. Ще се постараю да дойда на представянето и», защото обикновено тогава книгата се продава с лев-два по-евтино, освен ако не е кошмарно скъпа, като Дарвиновата „Произход на видовете“... За 50 лева – ужас!... това издателство ще ме вкара в грях да я крада от някоя библиотека (шега, разбира се!).

„Сиела“ обикновено са стиснати и не черпят изобилно на представянията на книги. Имам доста опит. Освен дежурните бездомни бабички, които се понахранват на такива представления, очаквайте и истински добри гости. Аз ще съм един от тях. :)) Ще се радвам да си имам автограф. Чак след това, при някакво второ идване в България или тук – във форума, мога да кажа как съм възприел книгата.

Не си организирайте представянето на книгата във Военния клуб. Може сградата да падне, защото метрото е разклатило основите. Предлагам ви Клуба на архитектите. Ресторантът има добър готвач. Чудесен е шницелът им по виенски и кремът брюле. Аз пия перно, защото обичам анасон и там перното не е скъпо... :))

Не се връзвайте на щуротиите ми и шагите, но е хубаво да комбинира човек духовната храна с телесната... Разбира се, че и във Военния клуб могат да стават страховитни представления...

• 04-05-2011|**Златко**

Премиерата ще бъде в книжарница, не в ресторант. Лапачка едва ли ще има, най-много по чаша вино. А инак, надявам се да стане някакъв разговор. На всички премиери, които съм имал досега (но те бяха преди много, много време – тая книга ми отне пет години), беше тиха смърт, веднъж дори един старец заспа и захърка! Но сигурно каквото книгите – такава и публиката им. В известен смисъл аз живея с усещането, че това е първата ми книга. Всички твърдят, че в България или нищо не се променя, или всичко отива назад. А аз си търкам очите и се питам аз ли съм нещо луд или всички са наопаки... Как е възможно самите хора да не виждат колко много, колко страховто се променя всичко – и най-вече самите те, хората, през последните няколко години? Само за четирите пикливи години на това списание тук например извървяхме цяла една пустиня... Като си спомня само какви бяха коментарите и забележките в началото... Майко мила!

Така че аз съм изпълнен с вяра и оптимизъм. Хората са си хора, тяхна си работа. А книгата си е книга. Останалото – Божа работа...

• 04-05-2011|**Златко**

Между другото, сбърках... Детските премиери, разбира се, са много благодарна работа. Малките чуруликат, вълнуват се, участват. Още не са се научили ба бъдат българ(к)и... Но пък после си отиват и оставят решенията за купуване на книги на родителите си, които, разбира се, вече СА българ(к)и... Така че книгите все едно не съществуват. Точно това ми каза една дама, беше преди доста години: „Как е възможно да има такава книга от български автор – и никой да не знае за нея? (ставаше дума за „Гората на призраците“) По онова време такива неща ме вълнуваха силно. Днес вече, по-слабо. Ако има нещо, което да научвам с годините, то това е, че нещата, които върша, не се отнасят до мен. В смисъл, аз съм техният мотор, но моторът това му е работата, да не се вижда, да не се забелязва, да не му се обръща внимание. Моторът се забелязва единствено тогава, когато не си върши работата. Което, в известен смисъл, се случва сега, в този момент, защото, вместо да си върши работата, моторът надува свирката...

Хайде, на работа...

- 08-05-2011|**Павлов Д.** – молба

Златко/простете за фамилиарността/, бъди така любезен и тук, в списанието, предварително да информираш за точната дата на представянето. Рецензията ме заинтригува, макар че не съм особено голям привърженик на такъв тип фалически представяния.

- 08-05-2011|**Kalin Koev** – Едно различно мнение

По света често се употребява термина „балканизация“, който обозначава всичко най-лошо човешко доведено до абсурд. Вярна ли е тази представа за балканците изобщо и за българите в частност? Най-вероятно не. Иначе в Европа нямаше да създават закони за защита на жени-те от мъжката нетolerантност. В Испания например годишно 150 жени биват убити от озверели мъже. Митът за „балканското“ освен неверен, се създава, за съжаление, от българските писатели. Като се почне от Бай Ганьо та до ден днешен. Този национален мазохизъм не носи нищо добро на българите, които заедно с балканците са считани по света за диващи с най-долни атавистични страсти. Да плиснеш една литературна лъжа за да паснеш на западните представи за балканското, вместо да търсиши истината за българската идиосинкразия си е наистина доста балкански начин да се пише литература. За щастие не всички го правят.

- 08-05-2011|**Самолет 005** – ге: Едно различно мнение

Kalin Koev пиша:

... Да плиснеш една литературна лъжа, за да паснеш на западните представи за балканското, вместо да търсиши истината за българската идиосинкразия си е наистина доста балкански начин да се пише литература. За щастие не всички го правят.

Мнението Ви наистина е различно и е хубаво, че го споделяте. Въпросът е то да не бъде оценено като агресивно и като лично насочено срещу автора на книгата. Поради това предлагам компромисен (помирителен) вариант, ако се стигне до кютек „Smile“

Просто има българи, които от години живеят в чужбина. Това не означава, че не познават България, а че живеят там – в чужбина... и е съвсем нормално да виждат нещата, като българи, които живеят в чужбина. Не трябва да се притесняваме, че имат друга гледна точка. Притеснителното е, когато няма гледна точка...

Коментарът на събитията, случили се в България, на човек, който от 20 години не живее ежедневно в България (тоест не вижда български случки ежедневно) е съвсем в реда на нещата да бъде различен от тези, които сме тук. Важното е този коментар да се случва...

- 08-05-2011|**Kalin Koev** – ге: ге: Едно различно мнение

Не познавам автора лично, нито искам да раня нечия душа. Става дума за тенденция в българската литература, коята просто (според мен) не казва истината. Иначе аз също живея от 21 години вън от България.

- 08-05-2011|**Златко**

Аз не се чувствам засегнат, тъй като никой тук още не е чел книгата и мненията са малко нещо фантомни – хората говорят за нещата „по принцип“, а не по същество, което си е също толкова добър начин за прекарване на времето, колкото и всеки друг.

Все пак бих искал да попитам Калин Коев кои точно са представителите (автори и книги) на тенденцията, която той споменава („да плиснеш една литературна лъжа за да паснеш на западните представи за балканското“). Кои са българските автори и книги, които разпространяват лъжи за балканското? Виждам, че в горния коментар се споменава бай Ганьо. Лъжа ли е бай Ганьо например? Признавам, че ми е трудно да се ориентирам сред тия приказки. Господин Коев, бихте ли казали нещо малко по-конкретно, ако може с имена и заглавия.

- 08-05-2011|**Златко** – Към господин Павлов

Книгата излиза от печат на 2 юни, което означава, че някъде по това време вече ще може да се намери по книжарниците. Що се отнася до премиерата в София, тя най-вероятно ще бъде в началото на седмицата след това, тоест на 6. или 7. юни, в книжарница „Хеликон“ на ъгъла на Витошка. Ще има и втора премиера, в Пловдив, вероятно съботата след това, 11 юни.

- 09-05-2011|**Калин Коев** – ге: Към Златко

Вие Златко, ми поставяте сложна задача, коята нямам материална възможност да изпълня. Все пак съгласен съм, че подобно изследване има смисъл да бъде направено.

За сега ще се огранича да Ви препратя към Иван Хаджийски – Бит и душевност на българския народ и Оптимистична теория за българския народ. Там подхвърлената от мен теза (един форум не позволява много повече. Пък и имам по-интересни неща за правене в тази късна доба) е блестящо и подробно разработена още преди повече от 50 години.

- 09-05-2011|**Калин Коев** – ге: ге: Към Златко

Пропуснах да кажа за бай Ганьо. Аз не съм съвременик на онова време и не знам колко образа на бай Ганьо е правдив. Помня как в школото ни караха да се прекланяме пред житетската вярност на героя.

В последните 21 години, обаче, познах много нашенци крачещи по странство. В тях не видях нищо от бай Ганьо на сладкодумния Алеко. По-скоро това бяха хора неуверени, със смачкано самочувствие, изпълнителни и кротки, които страшно се страхуваха да не бъдат зачерканти като ганьовци. И все се питах каква е заслугата на Алеко за незаслужената балканизация на тези българи.

- 09-05-2011|**Златко Ангелов** – Взри се в себе си

Към онези, които се страхуват от това българите да не станат нарицателно понятие за „балканизация“ и потисничество на жените, искам да уточня: книгата е написана на български език, т. е., тя е предназначена да се чете от българи. Нейното дълбоко и внушително послание е КЪМ БЪЛГАРИТЕ: да погледнат какво са правили и да се отвратят като по този начин се замислят и започнат да се променят.

Всички, абсолютно всички коментари в Прегледа, са писани сякаш за някой друг, не за нас, не за това, което е ставало и става в България. Първият коментар, който бъде самокритичен, т. е., човекът да пише директно за себе си, а не за никакви измислени абстракции, които само отчасти характеризират българите и понякога случайно изглеждат вери, трябва да получи никаква специално признание.

Една книга, написана с толкова болка и с такова ясно познаване на фактите от близкото ни минало, НЕ Е ПРЕДНАЗНАЧЕНА за западните представители, нито е национален мазохизъм, а честно обръщане на историческия микроскоп към конкретните българи. Тя е призив да се покаем и пречистим. Няма значение къде сме по света! Литературата е и чистилище--българите трябва най-после да се опитат да четат за себе

си КАТО ЧЕ ЛИ ТОВА СЕ ОТНАСЯ ЗА ТЯХ -- не за съседа, не за поколението, не за изгнаниците, не за имигрантите, не за политиците.

А що се отнася до термина балканизация, той не означава всичко най-лошо човешко; той означава хаос, смесване на понятията, бъркотия. Обаче историята на Балканите е история на етнически войни и вражди и в тези вражди нашите комунисти играха ужасна роля, а ние ги наблюдавахме отстрани безучастно. Аз лично се срамувам от своето мълчание. За него няма оправдание и то ми тежи на съвестта. Ще ми тежи докато съм жив.

И докато ние българите не си разчистим сами миналото, в което всеки от нас е вземал участие или е гледал неутрално, няма да се развираме като нация и ще си оставаме изолирани от света. Ще си оставаме без гледна точка. Защото НЕ Е гледна точка да се смяташ за ценен и велик без да си разбiral, че светът е базата за сравнение, че светът определя стандартите. Децата ни отиват при света и нехаят за България, защото башите им не са признали вината си за онова, което децата виждат днес.

- 09-05-2011 | **Калин Коев** – ге: Взри се в себе си

След тоя цермон остава само да прочетем книгата.

Амин.

- 10-05-2011 | **Самолет 005** – ге: Взри се в себе си

Златко Ангелов писа:

Към онези, които се страхуват от това българите да не станат нарицателно понятие за балканизация и потисничество на жените, искам да уточня:

Мой приятел – американец, ама не български, а американски американец, от години живее в Истанбул. Той ми е казал за една турска хумористична поговорка, която гласи – „На арменско магаре, на турска гемия и на българска жена не можеш да се качиш!“ (в смисъл, без сакатъци... без след това да си патиш от решението).

Така че според турците, българката е била най-малко потисканата жена на Балканите.

Вероятно гледната точка в книгата е гледната точка на българин, живеещ от дълго време в Германия. Това по никакъв начин няма да е гледната точка на българин, живеещ в България. Аз съм против омаловажаването на двете гледни точки, за сметка на другата.

„Да се взрещ в себе си!“ подбудено от един човек българин, живеещ в Щатите, е различно внушение от това на един човек българин, живеещ в България. Двамата ще го направят по различен начин, защото ще имат различна цел при взирането.

Искам да ви попитам, познавате ли една игра, в която децата казват: „Продавам, залагам, на турчин го давам, но на теб пак няма да го дам!“

Как се взираме в себе си след детство, в което сме играли тази игра, и в мъжество, в което насериозно (по възрастному) се играе още тази игра? Например за мен политица като Лютви Местан и Емел Етем са символ на това прословуто „на турчин го давам, но на теб пак няма да го дам“...

- 10-05-2011|**Златко**

За мен този разговор е доста интересен, тъй като ми осветява някои от аспектите на нашата с вас идентичност, които инак си остават повече или по-малко скрити. По тази тема съм писал по-дълго на друго място (<http://www.librev.com/mixed-things-stuff/532-2009-06-16-21-10-50>), тук само няколко думи още.

И така, идентичността, доколкото съм в състояние да я разбера, е акт на баланс между идентифицирането (отъждествяването) с една общност и разграничаването (дори противопоставянето) – на някоя друга. В този смисъл емиграцията не променя особено много вътрешни и същностни неща (ние с вас не сме толкова различни, колкото го представя разговорът тук). Онова, което без съмнение се променя, е мащабът: човек просто започва да прозира по някое време до каква степен домашните, местни разграничения и противопоставяния са дребни и дори незабележими, погледнати от по-голямо разстояние. Един пример: преди около двадесетина години, когато за пръв път пуснах на колегите си немци българска народна музика, те се засмяха и с голяма любезност ми казаха: „Ей че хубава турска музика!“

Разправям всичко това само за да се опитам да поставя малко под съмнение валидността на всички тия разграничения и противопоставяния, които определят местната идентичност повече от всичко друго. Повечето хора на Балканите определят себе си не чрез това какво или кои СА, а чрез това какво или кои НЕ СА. И онова, което се променя в странство, не е нищо друго освен разбирането за това, че онова нашенско, „аз не съм...“ може с голяма изгода да бъде заменено от едно по-валидно, по-общочовешко „аз съм...“ При което разликата между нас, турци и всички остана-

ли хора, с които споделяме живота си в България, започва най-внезапно да изглежда смешно дребна, незначителна... Не че я няма – и досега повечето ми контакти с хора от турското малцинство, които по някое време започват да се опитват „да ми помогат“ да правя списанието си, завършват плачевно. Но това са дреболии, така ми се струва.

- 10-05-2011 | **Самолет 005** – ... за идентичността...

Аз лично разбирам идентичността в контекста на познанието, което един индивид по една или друга причина натрупва. Един вид познание за света се натрупва в Германия, а друг вид в България.

Но! Има и едно – но...

Има измерени часове или дни, през които човек не може да живее без вода, без храна, без да диша и т.н. Не зная дали има измерени дни на състояние без общуване. Примерно след сто дни, проживяни в абсолютен комфорт, но без общуване – човек умира.

Необходимостта на човек да се приобщи към някоя група е толкова физиологична, колкото и пиещето на вода. Идентичността е рецептор за вкуса, цвета, мириса, допира и шума на групата, към която ще се приобщаваме. За това приобщаване рецепторът ни (идентичност) е моделиран както от настоящи събития (натрупването на познание), така и от минали (възпитание, дори гени).

Може и да не съм прав... Само споделям виждането си за идентичност.

- 10-05-2011 | **Златко Ангелов** – Не избивайте разговора към теории.

Приятелю от самолет 005, става дума просто за това как нашата идентичност беше формирана през комунистическия период 1944-1989. Когато си тръгнах от Бг през 1992 аз НЕ ИСКАХ да се отъждествявам с тази група--аз избягах от нея. През последните 20 години постепенно разбрах, че това е било временно и че по-дълбоки неща ме свързват с нея. В същото време, волю-неволю се приобщих към тукашната група, но съзнавам, че това са слаби връзки. Затова моята необходимост от общуване се осъществява на лично, не на групово ниво.

Обаче СЪДБАТА на това племе, в което съм роден, не престава да ме вълнува. Аз едновременно го познавам и разбирам изотвътре и едновременно мога да го наблюдавам отвън. Точно поради това, моята и на адаша гледна точки, макар и различни от гледните точки на онези, които живеят в Бг, са ПОЛЕЗНИ за последните. Те са по-богати поради външ-

ния опит. Като прочетеш книгата на адаша, ще се увериш, че неговата гледна точка е дълбоко вътрешна, само че той я превръща в универсална, защото не се отъждествява с нея, а се издига над нея--нешо, което характеризира всеки добър писател.

Нашите гледни точки са по-богати понеже съдържат съвременното виддане за света като взаимосвързан. Националното няма да изчезне, уви, поради физиологичните причини, за които ти говориш, заради езика, заради първите седем години, които са формообразуващи за мозъка, заради промиването на мозъците от религиите и т. н. Това се вижда от всичко, което става днес. Онова, което българите в Бг не виждат е, че днес, поне в Европа и Америка, груповото НЕ СЕ ПРОТИВОПОСТАВЯ на по-голямата общност, а се ползва от нея и допринася за нея. Не групата дава самочувствие на хората, а връзките между групите.

Отделните народи са добре класифицирани според историческия им принос в културата--французи, англичани, германци, руснаци и т. н. От България не се интересува никой--това е тъжно, но трябва да се приеме, защото това е мястото, което българите сами са си отредили. Чувството за малоценност, което това периферно място предизвиква, е най-силната храна за злокачествения национализъм и себеизолацията. Храна е за постоянно отъждествяване ЧРЕЗ „противника“. А противника, виждаш ли, се оказват турците--не може да има нещо по-балканско от това!

Колкото и да изглежда на пръв поглед, че моето взирание ще е различно от това на сънародниците ми вътре в Бг, да се поставя акцент върху разликата е непродуктивно. Смятам, че взиранието трябва да има една и съща цел: себеосъзнаване вместо нихилизъм, присъединяване вместо противопоставяне, честен анализ на близкото минало вместо подпъхване на личните ни вини под килима, оттегляне от властта за сметка на младите и невинните вместо вкопчване за нея на всяка цена и прегръщане на ценностите, които наистина са специфичен културен принос на България. Вместо това виждам добрите хора в България, а и извън нея, да се отдават на религиозност, а младите ѝ хора да ѝ бият шута почти в степента, в която цивилизованият свят се е примирил с нейното присъствие като необходимо зло (тук имам предвид приемането в ЕС и геостратегическото ѝ положение).

България е страна, преживяла дълбока, 45-годишна криза. Как ще излезе от кризата, ако българите не се взрат в себе си и не си дадат сметка,

че ПРОДЪЛЖАВАТ да са в криза вече 22 години след 1989--политическа, социална и културна, а на най-дълбокото ниво и лична?

- 10-05-2011 | **Златко** – Без критика

Признавам, че имам малко вълчи нрав, което прави изключително трудно, да не кажа невъзможно, присъединяването ми към някакви групи, па били те и толкова абстрактни, колкото са тукашните. Казано накратко, аз говоря винаги единствено от собствено име и – с благодарност към адаша – не бих искал други да говорят от мое. Нещата на тоя свят винаги са малко по-сложни, отколкото могат да се представят в някакво определение, особено когато то доста ясно клони към създаване на групова борба, „ние“ срещу „ония“. По-конкретно, аз не мисля, че моята гледна точка е „по-богата“ от която и да е друга. Късоглед съм откак се помня, какво да правиш... :)

- 11-05-2011 | **Самолет 005** – ге: Без критика

Златко пише:

„По-конкретно, аз не мисля, че моята гледна точка е „по-богата“ от която и да е друга...“

Това е разбирането на всеки разумен човек и затова тези хора притежават значително по-слаба вирулентност от останалите. Основното, което разумният човек не успява да стори при тази отслабена вирулентност, е да стане пример за подражание на по-голям брой хора.

Тогава възниква въпросът, а защо изобщо има разумни хора... Ами, за утеша...

- 11-05-2011 | **Самолет 005** – Не избивам разговора, а си го прояснявам...

Златко Ангелов пише:

Приятелю от самолет 005, става дума просто за това как нашата идентичност беше формирана през комунистическия период 1944-1989. Когато си тръгнах от Бг през 1992 аз НЕ ИСКАХ да се отъждествявам с тази група--аз избягах от нея.

През последните 20 години постепенно разбрах, че това е било временно и че по-дълбоки неща ме свързват с нея. В същото време, волю-неволю се приобщих към тукашната група, но съзна-вам, че това са слаби връзки. Затова моята необходимост от общуване се осъществява на лично, не на групово ниво.

Не разбрах отговора, но това си е мой проблем. Ако един човек казва, че е избягал от „нашата идентичност“, макар и дълбоко осъзнал впоследствие, че е дълбоко свързан с нея, каква е тази необходимост да общува на лично ниво? И какво означава да имаме необходимост да общуваме на колективно ниво – тоест да бъдем футболни хулигани или да бъдем крайни националисти и фундаменталисти?

Не разбирам...

Вие носите характеристики на нашата идентичност и общувате с хора, които също като вас не желаят да се идентифицират с „нашата идентичност“... Така ли е?

Ако е така, то значи това, което казах за идентичността е вярно и за самия вас. Просто човек има нужда да се приобщи...

Аз лично намирам търсенето на идентичност за щуротия. Затова поставям идентичността в контекста на личното натрупано познание... Човек има толкова по-голяма идентичност, колкото по-широко е познанието му за света.

Ако в този наш разговор говорим за едно и също нещо, но с различни думи, то толкова по-добре. Думите често са недостатъчни за изразяването на една идея!

- 16-05-2011|**Златко**

Ако един човек цял живот само чушки е ял, то всичко ще му докарва на чушки, пък ако ще и печен слон да му поднесеш.

Това го казвам защото вече трети човек ми изпраща съобщение, кое-то звучи долу-горе: „а стига с тия антондончевски номера бе!“ (става дума за „Реквиема“, като двама от тримата не са го виждали и през плет).

Абе, хора, как да ви обясня, че Антон Дончев съм го чел за първи и последен път някъде преди 35 години и че, освен дифузното усещане за някакъв мътен ужас, от него нищо друго не е останало. И – което е още по-важно – че освен Антон Дончев на тоя свят има поне още двама-три-ма писатели, които си заслужават да бъдат прочетени.

Ха кажете ми де. Как?

- 19-08-2011|**Мариана Добрева**

Прекрасна книга! Не съм лит. критик, не съм пишещ, просто съм читател! Не мога да се изразявам литературно, просто ще кажа, книгата ми хареса, тези неща описани вътре, аз съм ги живяла, била съм в това

време, помня го! Хубаво е, когато има кой да разкаже за това по този начин, както го е направил Златко Енев!

Ще очаквам с нетърпение продължението!

Поздрави и успех от мен:

М. Добрева

- 11-09-2011|**Пенка Ангелова**

Много силна книга. Прочетох я с доста вътрешна съпротива, но е написана добре: една книга за тоталитаризма, сексизма, расизма и машинизма от балкански тип. Естествено всичко това го има и по други географски ширини. Но стилът е по-различен. И текстът *сенсибилизира* към явлението, към баналността на ежедневните секс/рас/мач/totalitarизми...

- 20-09-2011|**Гост**

Навръх Кръстовден петчленното жури на наградата „Хеликон“ избра третата тройка от общо дванайсетте номинации за наградата за нова българска проза. Този път Георги Лозанов, Ани Илков, Юри Лазаров, Йордан Попов и Йордан Ефимов се спряха на романите на Калин Терзийски („Лудост“), Иво Милев („КБ“) и Златко Енев („Реквием за никого“). При постъпили в книжарниците рекордни нови 41 български белетристични заглавия през месеците май-юли изборът им става особено важен.

Единственият от тримата, който вече е обичайно заподозрян за номинация е носителят на Цветето на читателите за 2010 година – Калин Терзийски. Той има вече три номинации – за 2009 г. („Има ли кой да ви обича“) и 2010 г. („Алкохол“ – заедно с Деяна Драгоева, и „Любовта на 35-годишната жена“). С новата – за „Лудост“ – стават четири, така че той се изравнява с Иван Голов и завзема почетното второ място след носителя на жълтата фланелка Христо Каракоянов, който има цели пет.

За „Лудост“ мнозина биха повторили думите на Юри Лазаров, че е по-силна от „Алкохол“, макар и също толкова автобиографична. Това е и безспорната номинация, събрала гласовете на петимата от журито.

„КБ“ е втората прозаична книга на Иво Милев – след ретрокримката „Слушайте на инспектор Тюхчев“ миналата година. Но този път жанрът е съвсем друг – философска автобиография. И реминисценции към „Нарцис и Голдмунд“, „Терзанията на възпитаника Тьорлес“, „Вилхелм Май-

стер“ и „Завръщане в Брайдсхед“. Това ще е спънка за мнозина – както и обемът от 472 страници.

И да не забравим да припомним – Иво Милев е човек с две лица. Той е преводачът на стихосбирката на един от най-обскурните експресионистични поети – Георг Тракл, и на романа в стихове „Хиперион“ на романтика Хьолдерлин (и двамата – любимци на Хайдегер). Но той е и продуцентът на първия сезон на телевизионния сериал „Стъклен дом“.

Третата номинация журито отсъди за „Реквием за никого“ на живеещия в Берлин писател Златко Енев. Известен на едни като автор на успешната фентъзи трилогия за деца „Гората на призраците“, състояща се от романите „Гората на призраците“, „Паркът на призраците“ и „Пустинята на призраците“, на други Златко Енев е познат с първия си роман за възрастни – „Една седмица в рая“. Но най-много са читателите на електронното списание, създадено от него – „Либерален преглед“.

Сред останалите постъпили през лятото книги бяха новите книги на стари кримки като Леа Коен („Сбогом, Брюксел“), Атанас Наковски („Човек от друга планета“), Банко П. Банков („Мъжки грехове“) и Коста Радев („Пентомастики II“). Но и книги от нови надежди на българската проза като Яница Радева („Бонбониерата“), Ангел Игов („Кратка повест за срама“), Александър Чобанов („Леген следобед“) и Петър Денчев („Истории в минало време“). Дори две книги на бивши министри – разказите на Даниел Вълчев („8½“) и романа на Надежда Захариева „Две очи любов. Неизмислен роман“).

Като изненада може да се оцени пренебрегването на новия роман на носителя на наградата „Хеликон“ за 2008 година Момчил Николов („Машини за любов“, кн.1 от трилогията „Кръглата риба“).

Нито един от членовете на журито не сметна за нужно да предлага за обсъждане „Аномалия“ на Людмила Филипова, „Стъклен дом – Сезон 2: Време за истина“ на Ваня Щерева, „Аз и майор Блюхер“ на Васил Пармаков или „Няма значение“ на Иво Сиромахов. Не защото нямат качества, а защото наградата е за сериозна качествена проза, а не за попкултура.

- 20-12-2011|**Ели Йорданова**

Книгите, които ни намират

Имам теория, според която не ние избираме книгите, които да читам, а те нас. Дали за да се огледаме отстрани, дали за да чуем въпроси-

те, които са в нас недооформени, или да намерим частица от пъзеля на живота...

Героите на романа

Баща, който продава детето си на шиптъри за проститутка.

Мария – момичето, имала греха да обича – циганин – попада в мрежа на несветници.

Маската – млад мъж, чийто път е не по-малко драматичен; осъществен порноактьор.

Извратеност – достигаща до оскверняване на най-святото – хляба.

Няма как да не се замислиш за пътищата, които водят до този житетски ад. Вглеждаш се дори в недоизказаното.

Харесвам истории, в които няма преки описание на психологическите състояния на героите; има само думи и действия. Това е силата на романа „Реквием за никого“.

Майката на Никола – лишена от обич, криеща обида, гняв, приемаща насилието да бъдеш безличния партньор. Майката на Мария – жената, която има сетива, но няма, може би, шанса да разбере, че човекът до нея е далеч от нейния свят, той е най-големият ѝ враг.

Дали жертвите нямат сила да осъзнайат или избират сами своя начин да ...съществуват?! Този въпрос няма как да не звуци приглушено в цялата история. Всеки има избор. Мария го доказва! Тя е човек, познал любовта, човек обичал, обичан, какъвто е и нейният Стамко. Майката на Никола, може би няма да познае любовта... или ще я срещне?! Интересно е как ще се развие по-нататък нейният образ.

Общото

Общото е много. Всички герои насочват омразата си в посока, която ще ги затвори в омагьосания кръг на агресията (агресията към другите и тази към себе си). *Жертвите на страхът да бъдеш себе си и да си щастлив.* И в това състояние най-коварното е, че сякаш са родени с този страх, живеят в него, а когато могат да бъдат себе си – нямат сили. Никога не си бил себе си, подменен е бил целият ти живот, живял си в калъф, удобните калъфи на системата, просто на тази система, на всички системи, всяка от които обича еднаквостите! Ненаучени да живеят в своята кожа, дори когато се осъзнат като цялостни човеци, обичащи и обичани, те се страхуват да бъдат! Тъжно е да достигнеш щастието и да го отмиши; убийствено, когато сам го погубваш.

Какво свързва двама души, когато създават семейство, нима това е страхът от самотата...

Щастието е да обичаш, а достигнали до тази обич-те я убиват или я превръщат в насилие, което е разтворител на болката им, (Ангел-Ремзие). Отровата е прояла отвътре душите им – отровата да бъдат други, не себе си. Жivotът е подменен с живеене, любовта с понасяне; подменен живот, чийто естествен край е изборът да изгориш или да продължиш в не по-малко страшното, бездушно и лишено от почти всяка съмнение смисъл живуркане...

Страхът, в които сме се раждали

„Страхът е майка на жестокостта“ Роман, в който главен герой е именно страхът. Мъжът като ловец по природа е далеч от него, а когато все пак той го води, жестокостта му е убийствена, перфидна, смразяваща. Жената дава живот, носи живот, което неминуемо я обрича дълбоко в себе си да носи този страх, постоянно; и когато тя прекрачи границата и прояви жестокост – това е знак, че е преминал прага на всяка съмнение търпимост.

Истината в нас

В образа на туркините виждам не различните жени за Богомил и Ангел, това не е просто забранената любов, това е Любовта, онази която не признава границите на страхъа. Те са свободата да бъдеш себе си и да обичаш; те са тези, които разкъсват омагьосания кръг на фалша. Богомил убива бременната Ширин не защото не я обича, а защото се страхува. *Той съзнава, че сега той е мъжът, тя е жената, но страхът да бъде себе си е убийствен.* Той е баща, съпруг, служител, гражданин, но не може да бъде мъж. Вече не. Убил любимата, неговият край е естествен и очакван.

Учат ни да бъдем успешни в професията, да бъдем лидери, да печелим състезания, битки – и в тези бързеи на времето като че ли пропускаме ученето да бъдем себе си, жените да бъдем жени, мъжете – мъже, с цялата сила и болка на всичко това.

Миналото време, не толкова отдавна минало, в което се развиват историите, е зловещо най-вече с това, че успя да препрограмира най-стария естествен ход на човешкото бытие, онова което ни сродява с животинските видове, но едновременно доразвито в чувствата, ни осмисля живота – Любовта. Успя чрез страхъа. Зловещо. *Престанахме да бъдем мъже и жени, станахме индивиди, поданици, граждани, електорат, служители, малицинства...* Заличена е женската и мъжката ни същност, а когато се

осъзнаем, вече сме изчерпани, безвъзвратно изгубени – ние сме НИКОИ. Реквиемът е за никого.

Перлите се създават...

За съжаление, българинът е силен, когато е поставен да се бори срещу „стена“; когато е притиснат, когато е „различен“, когато едно или друго обстоятелство му налага да живее малко или повече срещу течението. В този контекст човеците, опазили напълно себе си, са малцина – Стамко, Мария, Ремзие, Ширин, турските семейства.

Да си различен, да си отхвърлен е болка, но тя е преодолима, когато имаш смелост да бъдеш себе си и да обичаш; убийствена става само когато не можеш да я преработиш, когато не можеш да заживееш със себе си пълноценно. В тази ситуация най-ценният, а може би и единствен, спасителен пояс е получената майчина любов – тази естествена и с нищо незаменима сила! Този трънлив път на отхвърляне и връщане към себе си ще измине учителката по немски. Не много различна е съдбата на Мария, която въпреки безумно грозните перипетии, през които преминава, успява да се опази; до сетен дъх тя ще разпознава любовта и ще може да я изпитва; съвсем друг е въпросът, че прави личен избор да умре. Болката е в повече, в много повече, нейният вътрешен мир е сякаш запазен, но светът отвън е враждебен и всичко ще се повтаря до безкрай... без-край... един объркан свят, един свят, обърнат наопаки. Любовта е силна колкото смъртта. „Маската“ пред лицето ѝ узрява да отвори най-дълбоко потисканата синовна обич „Обичам те, мамо“. Смъртта стряска, до степен да се питаме – дали всеки от нас не носи частица вина за този опак свят...

Четем себе си

Писателят Йордан Хаджиев казва, че твореца никога не може да избяга от себе си: „Ние винаги пишем себе си“. Когато чета, понякога имам усещането, че между редовете чета себе си – своя живот. С това може би е ценен всеки прочит – добавя различен нюанс, дори когато е далеч-далеч от авторовия замисъл.

- 20-12-2011|**Мирослава Гуйгова**

Реквием за никого – реквием за човечността

Думата „емигрант“ като че ли загуби своя смисъл и значение, а и не прилига на автор като Златко Енев, който – както е видно от двете му книги – продължава да е дълбоко свързан с България. В същото време възможността да общува с философията и литературата на Германия го

е предпазила от изкушението на съмнителния експеримент със Словото – приключение, в което се впуснаха редица български автори след началото на Прехода.

В романа – последователно и едновременно – се проследяват последните години от „развития социализъм“ и началото на Прехода, като акцента се поставя върху „възродителния процес“, свързва го с общоевропейски и общобалкански събития като падането на Берлинската стена и събитията в Косово, Босна и Херцеговина. Авторът се е осмелил да опише и – макар между редовете – да оцени процеси, по които историците все още не искат или не могат да се произнесат. Но събития, които живеят в травматичната памет дори на по-младите поколения българи /авторът-герой/, а също и на европейците /Марион/.

Основното действие първоначално се развива в Североизточна България. Момиче, жадно за живот, среща също толкова жадно за живот и щастие момче и природата си казва думата – влюбват се. Но градчето живее своя живот. Малките хора, облечени във власт, трябва да изпълнят заповедите, които идват от столицата. Няма вътрешна съпротива, всичко е отработено някъде в един предишън живот. Методите – отричани или не, на Хитлер или на Сталин – се познават до съвършенство. Засечка и грешка не може да има. Преплитат се страх и желание за себеизявява чрез злодейство. Проговорва и нагонът... И човекият живот не значи нищо. Място за съвест няма. Намира се оправдание за всичко.

Историята също претърпява нови метаморфози и прочит. Векове наред съжителствали етноси се възправят едни срещу други, противно на природа и човечина, по волята на идеологически „съображения“. Човекът се превръща в звяр. За външния наблюдател /Марион/ това злодейство е неразбираемо. Всеки опит да го разбаре, да бъде човек в нечовешко време удря на камък...

Чрез Марион попадаме в друг свят – в света на разрушената стена, зад която обаче героинята не намира нищо – дори своето начало, дори своя баща. Загубен е цял живот и цяло поколение. Все пак героинята се опитва да заживее според повелите на собствената си представа за порядък, чрез кауза да изкупи търпение, мълчание.

След това авторът ни пренася в някъде из бивша Юgosлавия. Не сме точно на фронта, но той се усеща, присъства осезаемо в тъкънта на романа. Действието се концентрира върху един може би по-страшен фронт. Там и мъжете, и жените участват в също толкова страшна война –

без етика и етикеция. Война на сексуалната експлоатация...Мария – а също и Никола – тук са превърнати в роботи, машини за първично удоволствие. Лишени са от собственост дори върху собственото си тяло, върху волята си. Дори болката е загубила остротата си. Когато са „освободени“ те отново избират несвободата.

Литературните герои са дегериозирани, както и Времето – то е „героично време“ без герои, лишено от блесъка на героизма. Те са обездушени същества, които – загубили път и посока – живеят ден за ден.

Основната идея – присъда – на творбата е, че никой и нищо не заслужава реквием. Реквиемът е единствено за пропиляното житейско време и Човечността. Всъщност „присъда“ е неточна дума – книгата е писана с разбиране към случващото се и герояте. Няма нито нотка от характерното за „емигрантската“ литература менторство.

Заслужава внимание езикът и техниката на писане. Сменят се лицата, гледните точки, което създава вътрешна динамика на творбата, която диша както с миналото, така и с настоящето, а и задава въпроси за бъдещето. Написана е на великолепен български език – без прекомерна употреба на жаргон, битовизми и архаизми – така често обременяващи творбите на съвременните български писатели.

- 20-12-2011|**Златко**

Позволих си да публикувам (като коментари) двете последни рецензии на „Реквием за никого“. Благодаря на двете авторки!

Впрочем, за да бъдем обективни, сигурно трябва да се отбележи и поредния изблик на Стоян Вълев, моят любим литературен опонент (намирам го истински развлекателен, макар че не бих могъл да прочета нищо друго, освен нещата, написани по мой собствен адрес – сигурно това е единственото, което ги прави поносими). Вече започвам да си мисля, че някой ден писанията на този човек ще попаднат в учебниците. Медицинските, имам пред вид. Като симптом за болестите на времето ни той не може да бъде заменен от нищо, така ми се струва. (Извинете, ако съм изгубил времето ви).

ПУБЛИКУВАХА НАЙ-ИСТЕРИЧНАТА КЛЕВЕТА ЗА БЪЛГАРИТЕ

- 07-02-2012|**Невена Митрополитска**

Ще бъда кратка – прекрасно написана книга! Без претенции за добро познаване на най-новата българска литература, но все пак съм про-

чела някои неща, и е най-доброто, на което досега съм попадала. Като качество на прозата е на световно ниво, спокойно може да бъде една от получилите литературни награди книги в западните страни. Поздравления за автора!

Да, рецензията на Златко Ангелов също е много добра, аз затова не си правя труда да изброявам какво ми е харесало. Ако още не е станало ясно, аз оценявам художествената стойност на романа. Относно идеите на автора, не искам да взимам отношение. Всеки си има своя интерпретация на нещата, въпросът е дали тя е представена убедително, а в „Реквием за никого“ това е постигнато по блестящ начин.

- 07-02-2012|**Златко Ангелов**

Невена, не мога да се въздържа да не изразя възхищението си от начина, по който сте изразила мнението си за Реквиема. И ще кажа без неудобство: то е/Вие сте на няколко нива над много от личностите, които се изживяват като „коментатори“ на този сайт.

Мечтая повече хора в България да стигнат до Вашите изводи за книгата на адаша--изводи, към които се присъединявам сто процента. Тъжното е, че именно българското общество, за което тази книга е писана и НА КОЕТО ТАЗИ КНИГА ПРИНАДЛЕЖИ, реагира твърде бавно на онези неща, които му отврят очите за неговите недостатъци с цел да започне да ги опрвя. България има световни автори, както казвате Вие, обаче не може или не иска да ги признае у дома.

- 07-02-2012|**Любомир Сирков**

Г-н Златко Ангелов, на посредственото и абсолютно безсъдържателно изявление на Невена Митрополитска по-горе аз си въздържах да отговоря – но на Вас съм просто длъжен да отговоря (зашото Вие все пак сте също нещо като автор, нали?).

Не подценявайте българското общество, г-н Златко Ангелов. Българското общество има добър усет за това кое е фалшиво – и кое е истинско.

Кой прикрива истината (пък ако ще и по най-“художествения“ начин) – и кой я разкрива.

То има добър усет за това кой писател полага усилия да разбира народа си – и кой, напротив, просто чака (и напразно се надява) народа да го разбере...

Ако още не се разбрали това – имайте го предвид поне занапред. Всички световни писатели – и Достоевски е само един от най-видните примери – първо са полагали усилия да разберат своя народ – и едва след това вече са имали смирението да очакват от него – от народа – някакво признание. И са го получили.

- 07-02-2012|**Златко**

Преди да започна, едно неизбежно пояснение, тъй като в случая изходният пункт на дискусията е нещо, написано от мен: тук ще се опитам да кажа нещо за „големите писатели“, което означава просто и ясно, че изключвам себе си от обхвата на казаното. Със сигурност знам, че не смятам себе си за голям писател, а има и не съвсем малко мигове, в които изобщо не знам дали съм „писател“. Но това – само като увод.

Казаното по-горе от Сирков за пореден път ми припомня онази култова фраза от „Хладнокръвният Люк“, в която, малко преди да бъде застрелян, Пол Нюмън подхвърля онова безсмъртно: „Шерифе, това тук е отличен пример за невъзможността за комуникация“. Невъзможността за комуникация, както ни учат някои от най-мъдрите мъже на тоя свят, е най-естественото състояние на човешкото общуване; Лабрюйер, ако не се лъжа, нарича възможността за разбиране „по-рядка и от диамантите“.

Та, да се върнем на думите от горния коментар, според които естественото състояние на един писател – и, ако може да се съди от дадения пример, на един ГОЛЯМ писател – е да се опитва да разбере народа си, а след това да има смирението да очаква някакво признание от него. Едва ли е нужно да пояснявам тук, че именно на Достоевски, когото образованият Сирков посочва като пример за разбиране и смирение, принадлежат добре известните думи „остържете малко руснака – и отдолу лъсва татарина“. Към което бих искал да прибавя очевидната, според мен, истина, че задачата на писателя (изобщо интелектуалец, поне в западноевропейската критическа традиция, започваща с убития от „народа“ Сократ) не се състои нито в някакво смирение, нито пък в търпението да се изчаква, докато „народът“ признае някого. Задачата на писателя, на интелектуалца, е да изкарва на бял свят, да направи видими, онези обществени заблуди, които според него спъват развитието на обществото или просто изкривяват екзистенциалната ситуация, в която той е имал щастлието или нещастието да живее. Това е водещата традиция на западноевропейската интелектуална традиция – традицията на критиката,

свободата на словото и правото на изказване на несъгласие с предразсъдъците на мнозинството – на която се гради целият обществен модел, към който в момента ние се опитваме да се присъединим, след хилядолетия, прекарани в слушане на „народа“, който обикновено си мълчи, поне в този край на света, както всички знаем.

Намерете ми поне един голям писател, който да е едновременно и голям, и апологет на времето или обществото, в което живее – и след известно, малко по- внимателно разглеждане, ще се окаже, че той или не е голям, или не е апологет. Големината и апологетиката просто не могат да съществуват заедно, по очевидни причини: единственият способ за обществен прогрес, който човечеството познава до този момент, е онзи на критиката, на свободата за изказване на несъгласие. Всичко останало просто утвърждава съществуващото, което в прав текст означава: отрязва възможността за постигане на някакво бъдеще.

Разбира се, не всяка критика води до прогрес. Има и празна, има и фалшива, има и просто глупава, празнодумска критика (за която тук във форума има десетки и десетки примери). Но въпреки това базисното правило, че извън критиката няма надежда за прогрес, си остава в сила: сред хилядите „критически“ глупости, които се изливат върху главите ни ежедневно, рано или късно се появяват и реални, истински, дълбоки неща, които придвижват обществото напред. Към кой от двата вида принадлежи „Реквием за никого“, разбира се, днес не може да каже никой. И все пак – празнодумството на един типично нашенски „умник“, който дори не е чел книгата, за която говори (нито за пръв, нито за последен път), не може да бъде аргумент за нищо. „Ignorantia non est argumentum“, както казва Бенедикт Спиноза.

- 07-02-2012|**Любомир Сирков**

Въпреки многоумните приказки на Златко, който за пореден път изпитва нужда да търси подкрепа за своята тъй уязвима позиция, като се позовава на Спиноза, Сократ, някаква реплика на Пол Нюман (от филм), Лабрюйер и т. н., аз съм в положение да знам **по-добре** от него какво е казал Достоевски за народа, за интелектуалеца и за това в какво положение трява да е единия спрямо другия.

Наистина, много жалко е, когато един уж образован човек (като Златко Енев, но това май важи и за другия Златко – Златко Ангелов) не е

в състояние да запомни от Достоевски нищо повече от това, което Златко е запомnil и цитира по-горе (това за русина и татарина).

А всъщност за тези измежду нас, които наистина са запознати с най-въздействащите думи, казвани изобщо някога публично от Достоевски (а това е речта му по повод откриването на паметник на Пушкин през 1880 г.), не е никаква тайна, че Достоевски тогава, на върха на славата си, казва на практика следното: че за всеки интелектуалец, с каквото и да се занимава и по какъвто и начин да си изкарва препитанието, спасителния път е именно „смиреното общуване с народа“.

Тази реч на Достоевски е описана от всичките негови съвременници, които са оставили свои спомени за това събитие, като невероятно въздействаща върху присъствалите в залата.

Направете си този труд да я прочетете (въпреки че, според спомени те на същите негови съвременници, в писмен вид словото му, отпечатано месец по-късно, вече няма онова огромно въздействие, което е имало на място там, в залата)

here

Ето онова място, което Златко очевидно не е прочел (а и да го прочете, едва ли ще го разбере – въпреки че е написано съвсем ясно):

О, огромное большинство интеллигентных русских, и тогда, при Пушкине, как и теперь, в наше время, служили и служат мирно в чиновниках, в казне или на железных дорогах и в банках, или просто наживаю разными средствами деньги, или даже и науками занимаются, читают лекции — и всё это регулярно, лениво и мирно, с получением жалованья, с игрой в преферанс, безо всякого поползновения бежать в цыганские таборы или куда-нибудь в места, более соответствующие нашему времени. Много-много что полиберальничают «с оттенком европейского социализма», но которому придан некоторый благодушный русский характер, — но ведь всё это вопрос только времени. Что в том, что один еще и не начинал беспокоиться, а другой уже успел дойти до запертой двери и об нее крепко стукнулся лбом. Всех в свое время то же самое ожидает, если не выйдут на спасительную дорогу смиренного общения с народом.

• 07-02-2012|**Златко Ангелов**

Сирков, ти окончателно изгуби моето уважение. Да сравниш Златко Енев с Достоевски? Как може? Значи дребния български интелектуалец Енев говори за България и народа, а Фьодор Достоевски говори за Русия и интелигенцията. България е малка и Енев е малък. Русия е велика и Достоевски е велик. Само дето Енев не общува с народа, а Достоевски общува.

Ти в злобата си към българските интелектуалци си готов да се пишеш типичен представител на българския народ. Или си от онези интелектуалци, които го разбираат??

Не, край, Сирков! Ти ме обърка и повече не мога да те уважавам. Съжалявам. А можеше ... все пак си шахматист – хахаха

• 07-02-2012|**Любомир Сирков**

Г-н Златко Ангелов, аз също нямам за какво да Ви уважавам, въпреки че положих доста усилия да намеря нещичко, заради което би си струвало човек да Ви уважава...

Какво точно искате да кажете с последните си думи?

Че трябва да четем Достоевски само до там, докъдето го е „прочел“ Златко Енев – и не по-нататък?

Какво точно ви дразни Вас във факта, че съм цитирал думи на Достоевски тук? И до думи съвсем на място? (За разлика от цитата, който Златко смята за най-важен за него самия в цялото творчество на Достоевски)

Изглежда нямате да имате достойнството да отговорите на тези въпроси, г-н Златко Ангелов!

Зашщото просто нямате и какво да отговорите.

• 07-02-2012|**Невена Митрополитска**

И аз не разбрах за какво се спомена Достоевски тук. Писателите, включително големите, са толкова различни, колкото са и всички оставали хора. Достоевски казал едно, Толстой друго, Джеймс Джойс трето, а Балзак четвърто.

• 07-02-2012|**Иван Рангелов**

Г-жо Митрополитска, то е много лесно човек да се прави на наивен. Упоритостта, с която Златко ЕНЕВ не разбира (и не приема) собствения

си народ е вече станала пословична – ако не сред целия народ, то поне сред тези хора българи, които все още се не са спрели да се интересуват от литература на български език.

Няма нужда да цитирам тук всичките му изказвания по различни поводи, които е правил той само тук, в този сайт – всички те са в един и същи дух: „Аз ви отварям очите на вас, българите, ама вие сте толкова прости, че не можете да видите какви добрини правя за вас...“

Това е, което аз съм получил от Златко, като послание, поне досега, тук. Романът му не съм чел и няма да прочета, ако ще да ми го раздават бесплатно заедно с 5 дена платен отпуск.

И няма да го прочета не защото не изпитвам никакво любопитство докъде може да стигне в „художественото претворяване на действителността“ един автор, който просто отказва да приеме действителността – а няма да го прочета просто защото рецензията на Златко Ангелов по-горе е предостатъчна, за да решава аз да НЕ чета такъв роман.

- 07-02-2012|**Невена Митрополитска**

Г-н Рангелов, аз лично тук коментирам едно художествено произведение и при условие че вие не сте го чели, не виждам база за дискусия между нас.

- 08-02-2012|**Майя Маркова** – Не хранете троловете!

От време на време трябва да си припомняме един другиму тази мъдрост...

- 08-02-2012|**Златко**

Изисква се една много специфична комбинация от безсрамие и глупост, за да започне човек да говори без притеснение от името на „народа“. Очевидно от нея недостиг тук няма.

- 08-02-2012|**Любомир Сирков**

Тъй като, разлика от други хорица тук, аз не държа непременно да употребявам по отношение на събеседниците си някакви еднозначно обидни думи, сега аз ще се опитам да върна малко разговора на нещо все пак по-близко до литературните неволи.

Преди малко видях във Фейсбук нещо, написано от Калин Терзийски. Човека очевидно го е писал в момент, в който не е бил във възможно най-добро настроение.

Та Калин Терзийски е споделил във Фейсбук следното:

(цитирам само финала, който добре обобщава по-дългия иначе текст)

Гнус ме е от тия, които си мислят, че щом при тях всичко е свързано с познанства, връзки и опортунизъм – то и при всички други е така. Това е. Повече няма да пиша. Гнус ме е

Защо смятам, че това е важно? Защото към момента във Фейсбук поне 280 души (двеста и осемдесет!) са го прочели – и не само са го прочели, но и са цъкнали с мишката „Харесвам!“...

Но, което е още по-забележително в случая: още **първата** читателска реакция под думите на Калин Терзийски е също доста силна:

Borislava Krendeva Пиши! Повърни и пак пиши!

Мисля, че всички тук – и писатели, и коментиращи, има на какво да се поучим от този случай...

- 08-02-2012|**Иван Рангелов**

Добре е, че има кой да гледа и какво става във Фейсбук, че иначе Златко и до края на света ще си живее със самозаблудата, че прави нещо особено значимо...

Да, 280 души четат и реагират на това, което Калин Терзийски е писал във Фейсбук! А тук, при Златко, имаме какво – къде по 20, къде по 30 пъти цъкнато в „Оценка на читателите“, и толкоз! И то това включва и високите, и слабите оценки – всички! А във Фейсбук при Калин Терзийски имало 280 оценки само „харесвам“!

А през това време Златко тук се чуди какви нови начини да измисли, че да разкара от тук дори и хората, които все пак му правят публика с някой и друг коментар под писаното...

- 17-06-2012|**павел Ангелов-Пулиев** – Ще намеря ли романа „Реквием за никого“?

Крайно съм заинтригуван от прочетените мнения за романа. Ще го потърся веднага по книжарниците. Какво ли не намесиха в рецензиите: балканализма, народопсихологията, та дори Достоевски и турски пословици! Слава на Златко Енев!

Нобеловият индивид и парадоксите на „международната литература“

Автор: Тим Паркс

Един писател не е известен днес, докато не стане международно известен, нито пък признат, ако не бъде признат навсякъде. Дори признанието, което му се отдава в родната страна, се увеличава значително, ако той бъде признат в чужбина. Колкото по-малка е страната, в която живее, колкото по-маловажен е езикът му на международната сцена, толкова повече всичко това е в сила. Така че, ако в момента този проблем се усеща само слабо в англоезичните култури, той е страховита реалност в страни като Холандия и Италия. Неизбежният резултат е, че множество писатели, съзнателно или не, вече възприемат аудиторията си като международна, а не като национална.

Човек може да получи представа за умонаагласата, стояща зад това развитие, като си представи променящия се профил на превода, от една страна, и на международните литературни награди, от друга. Ако един писател би искал да бъде представен на световната сцена, творчеството му трябва да бъде преведено на определен брой езици. Ако около една книга трябва да се създаде определено количество рекламен шум, то издателят трябва да бъде сигурен, че тези преводи са поръчани и извършени в даден брой територии повече или по-малко едновременно, и преди публикуването на книгата в неговата собствена страна. По този начин една книга може да бъде пусната по целия свят – нещо, което увеличава видимостта ѝ във всяка отделна територия. Преводът следователно се превръща в една абсолютно важна част от началното популяризиране на един роман, който много вероятно ще получи по-малко читатели на оригиналния си език, отколкото в множеството преводи. Но преводачите стават все по-малко, вместо повече, видими. Само малцина читатели имат представа кой превежда любимия им чужд романист, макар че този човек има огромно влияние върху тона и усещането на всяка страница.

В същото време броят на международните литературни награди и вниманието, което им се отделя, нараства с всяка изминалата година. Безкрайно много статии спекулират върху мъчително договорените сборни присъди на известен брой шведски професори, избиращи носителя на Нобелова награда измежду стотици, ако не и хиляди възможни кандидати, чито писания те в повечето случаи четат в превод. Човек само може да предполага, че съдиите имат само приблизителна представа за културната среда на кандидатите.

На никакво ниво хората обикновено се съгласяват, че литературните награди са най-вече лотария, а международните награди – още повече. Сигурно е очевидно, че това, което се случва, когато няколко съдии се събират, за да излъчат победител, е безкрайно по-малко сложно и интересно, отколкото онова, което се случва, когато един добър преводач започне да обработва текста на някой изтънчен писател, едновременно деконструиратки и формулирайки го в напълно различния контекст на собствения си език и култура. Но нещото, за което се говори, са наградите. Въщност, колкото по-голяма и по-малко вероятна е една награда, толкова повече се говори за нея, толкова по-голямо е влиянието ѝ.

Онова, което без съмнение запленява литературната общност, е идеята, че някой със сигурност получава най-голямото международно признание. Глобалното пространство на модерната литература е определено и в един момент някой бива обявен за негов крал. В един миг, както когато папата канонизира някого, статусът на избрания писател бива трансформиран, а творчеството му – превърнато от настоящо в класическо. Това се извършва с точно същата логика и същия авторитет, с които Ватиканът определя кой ще бъде сред избраните за небето: тоест, без каквато и да е логика или авторитет. Но въпреки това ние жадуваме за тези трансформации, защото чрез вниманието, което им се отделя, биват легитимириани литературните амбиции от най-екстравагантен вид.

Обратно, мисълта, че едно литературно произведение е било опосредствано от преводач, че то не е истинското нещо, подкопава идеята за върховното постижение на този Нобелов индивид, и преди всичко идеята, че писателят и неговото творчество са едно и също нещо по целия свят. Читателите, откъдето и да са те, искат да чувстват, че се намират в директен, непосредствен контакт с величието. Те не жадуват да слушат за преводи. Писателят би искал да вярва, че неговият гений пристига – чист, неопосредстван – до читателите по целия свят. Така че наградата е

важна, докато преводачът трябва да изчезне. Преводачът трябва да бъде сведен до един индустриален процес, или до избор на дизайн; той се намира на същото ниво като шрифта или качеството на хартията. Ако един преводач или преводачка спечели награда на свой ред, то това е само защото той или тя е превел/а важен автор. Великолепният превод на никому неизвестен автор не впечатлява никого.

По такъв начин интернационализацията на литературата и напредъкът на един бесен индивидуализъм се намират в стриктна връзка едни с други. „Върховният авторитет за преводача“, оплаква се Милан Кундера в *Завети и предателства*, „би трябало да бъде личният стил на автора. Но повечето преводачи се подчиняват на друг авторитет, онзи на конвенционалната форма на „добър френски или немски, или италиански език.“ Ние се чувстваме привлечени от международната литература, защото във въображаемата глобална аrena индивидуалният, неограничен писател се среща с индивидуалния, неограничен читател. Освободени – така поне те си въобразяват – от ограниченията на културните и лингвистични контексти, всички могат да четат всички оставали на равна нога.

Скоростта на този процес е удивителна. Когато започвах да пиша в късните 1970, човек все още си представяше книгата като нещо, насочено към една национална аудитория. Днес, една първа версия, една първа глава от Джонатан Франзън може да бъде изпратена по електронната поща на множество издатели по целия свят. И ако, въпреки това, Франзън може да продължава да пише по традиционен начин и да се обръща най-вече към американските читатели, описвайки в педантични детайли всеки аспект на американския живот, това е само защото Америка е до голяма степен обектът на световното внимание. В едно изследване, което ръководех в Международния университет в Милано, ние сравняхме броя на статиите от културните страници на главните вестници, посветени на италиански автори, с онези на авторите от други нации. Мястото, което се отделя на Америка, е напълно непропорционално. Американските автори, много повече от техните великобритански, френски или немски колеги, не се нуждаят от никакви особени претенции, за да получат международно внимание. Не се изисква никакво новаторство. Точно обратното важи за писателите от Сърбия, Чешката република или Холандия. Един писател от тези страни трябва непременно да представи нещо впечатляващо и необикновено, както от

гледна точка на съдържанието, така и на стила, ако би искал да достигне някаква глобална публика. Петстотин страници от франзънови детайли за обществените нрави в Белград или Варшава няма да привлекат някаква особена публика.

Но в тъкъв случай възниква следният въпрос: какъв е видът литература, която достига една международна публика, оцелявайки в индустреализирания преводачески процес, натъпкан във възможно най-краткото време и обръщащ нищожно внимание на въпроса за душевно сходство между преводач и текст (до степен, при която множество големи романни биват разпределени между групи от преводачи)? За да се отговори на този въпрос, необходимо е да бъдат припомнени другите големи промени в езиковото използване и целевите аудитории, които създадоха литературния свят, в който израсна моето поколение. Във великолепната си книга *La République mondiale des lettres* (2008), френската критичка Паскал Казанова обобщава основните фази на прехода по следния начин: първо – периодът от средните векове, когато писането в Европа се е извършвало най-вече на латински и е било адресирано до църковния елит, бидейки дидактично и разговорно по природа; второ – преходът по време на Ренесанса към народните езици и формирането на италианска, английска и френска литератури, при което доминира френската и тя в най-голяма степен изразява универсалните литературни ценности (използването на народните езици води до експлозия на интереса към обикновените хора и живота от ежедневието); трето – романтическата революция от осемнадесети и деветнадесети век, следваща Хердер във възприемането на литературата като израз на гения на един народ и неговия език, и по този начин освободена от диктата на Френската академия (navсякъде в Европа народните приказки и устни традиции биват изтупани от прах и поднесени за печат, при което се появяват множество национални литератури, хрониращи живота на съвременността); накрая – модерният период, в който индивидуалните писатели се противопоставят на ограниченията на националното гледище, може би отиват в чужбина, съзнателно подкопават стандартните форми на дискурса в собствените си езици, и по този начин вдъхновяват и създават сходно мислещи либерални елити в своите и други страни.

Днешното международно пространство, както го вижда Казанова, е създадено от една страна чрез съперничеството между все по-увеличаващия се брой нации, жадни да си създадат литературен престиж, пред-

лагачи поетите и романистите си на международната сцена с помощта на правителствени институции: литературата тук се разбира като израз на гения на един народ – нека помислим за магическия реализъм на романите от Южна Америка или за дадена книга, като *Средноощни деца* – но продуктите ѝ биват истински осветени едва когато бъдат преведени по целия свят, или, парадоксално в случая с Рушди, когато бъдат написани на английски. Тоест, тази литература не е насочена към хората, чийто гений тя би трябвало да изразява и прославя. Ако един такъв феномен може да бъде проследен обратно до Хердер, той едва ли би бил основа, което Хердер е желал.

От друга страна, това международно пространство се създава от писатели, опитващи се да избягат от структурите на по-установените литературни традиции, към една освободена наднационална култура, където текстът отново може да бъде „чист“; те се опитват да повторят, с други думи, митическите кариери на един Кафка или Бекет, но вече със съзнанието за жътвата от слава, която може да се пожъне от международното признание, (евентуално) съпътстващо този акт. Вместо да олицетворява духа на един народ, това е литература, която тежнее към екзистенциализъм, говори за Всекиго, а не за Ирландеца, Англичанина или Французина; екзистенциализъмът е по необходимост форма на международализма.

Обобщенията от този род са ужасяващи ограничителни. И въпреки това човек не може да не се запита: а не е ли възможно двете тенденции да бъдат събрани в един пакет, който да не поставя непреодолими преводачески проблеми и по този начин да бъде предоставен бързо на една световна публика? Представете си: един писател, силно идентифициращ се с дадена страна именно защото той или тя е в конфликт с нейните репресивни власти, създава пъстър, нереалистичен разказ за тамошния живот. Дръзко неконвенционалният език на ранния модернизъм, неговото агресивно отхвърляне на установените ценности, толкова трудно за превеждане, бива заменено от лингва-франката на литературните специални ефекти: интелектуални тропи и екстравагантни разгърнати метафори, литературност, изнесена на преден план, съновни елементи на фантастичното и приказното, изместване на разказа към заплашителното бъдеще или мистериозното минало; тези стратегии позволяват на вече магическото, а не реалистично национално да стане достъпно не международната сцена. И преди всичко – всяко нещо,

което би изисквало задълбочено, вътрешно културно познание, за да бъде разбрано, бива избягвано или изместено на страна от центъра на книгата. Искрата на социалното разпознаване, която оживява езика на една Джейн Остин или **Барбара Пим**, я няма.

Едва-що човек си е измайсторил един подобен идентификационен инструмент, и вече става много лесно да се намерят лица, които му отговарят точно. Нека мимоходом отбележим това, че рецептата съвпада с необходимостта писателят от периферията да забавлява, ако той или тя би искал/а да привлече вниманието върху себе си на световната сцена. Неговата или нейна страна е представена, човек може да каже дори експлоатирана, като фантастично място, представено не така, както все още може да се прави в един американски роман.

Една редакторка в холандско издателство отбелязва, че ако би искала да продаде в чужбина правата на някой холандски роман, той трябва да съответства на образа за Холандия, разпространен по цял свят. Италианският редактор коментира, че един италиански романист в чужбина трябва или да осъжда корупцията в страната, или да представя онази гениална интелектуалност, която разпознаваме по различни начини у Итало Калвино, Умберто Еко и Роберто Каласо. Много често, романисти от различни етнически общности откриват, че издателите приемат работите им само ако те говорят за тези общности.

Достигаме до следния парадокс: колкото и да цените индивидуалността си и независимостта си от собствената национална култура, по-добре ще е, ако имате под ръка някой интересен национален продукт (топки и вериги?), който да се продава на международния пазар. Вместо да ни освобождава, процесът на интернационализация на литературата подсилва стереотипите. Изправени пред необходимостта да разпознаваме толкова много страни, ние използваме една бърза система за етикетиране. И колкото по-бързо трябва да работи преводачът, толкова, бъдете сигурни, окончателният продукт ще бъде изгладен и стандартизиран.

[Източник](#)

Tim Parks (род. 1954) е британски писател. Образован в Кеймбридж и Харвард, той е автор на 16 романа и множество статии и критически текстове за издания като *The New Yorker* и *New York Review of Books*. Тим Паркс живее във Верона, Италия.

Коментари (6)

- 04-05-2011|**Самолет 005** – ... хареса ми статията...

Хареса ми статията и малко ме стъписа. Особено това:

Вместо да ни освобождава, процесът на интернационализация на литературата подсилва стереотипите.

Възможно ли е да има и други изходи от ситуацията?

- 08-05-2011|**Кентафър** – И аз като самолет 005 ...

... съм стъписан.

Предвид последната си публикация тук, за надрастването на различните условности – в т. ч. и национални, наистина съм шокиран! Усещах подобен недостатък в разбирането си за свобода, но не подозирах, че тя може да доведе чак до пълно неразбиране на дълбокия смисъл на нещата...

Май си намерих майстора :)

И мисля, че има изход. Самият факт, че проблемът е разпознат и обособен вече е крачка натам.

Без да съм мазохист, отново благодарности на Златко !)

- 08-05-2011|**Кентафър**

:))) дали това не е подсказка за възможен алтернативен изход :)))

<http://www.youtube.com/watch?v=AOzkN8dHnjk&feature=share>

- 08-05-2011|**palasar** – и аз благодаря

за тази статия и за другите публикации, много високо ниво, безкомпромисно; с винаги интересни гледни точки и информация!

- 08-05-2011|**Ема Ив.** – Адмирации за превода!

Страхотна статия... И, закачайки темата за превода – страходен превод на статията! :)) Чете се на един дъх! Несекващи адмирации за преводача!!! :)))

- 08-05-2011|**Златко**

Ухааа! Абе, да не би нещо да са започнали да се сменят поколенията в България. Обикновено по повод преводите се обаждаха само специалисти, които започваха с думите „да ти пикая на...“ Иди речи, че времето и хората не се меняли, дори и в България.

Съзнание и цивилизация

Автор: Мераб Мамардашвили

Темата, изведена в заглавието, е многозначна и предизвиква разнообразни асоциации, но за мен тя е конкретна и свързана с усещането за днешната ситуация, която ме беспокои, защото в нея съзирам очертанията на някаква структура, която може да се окаже необратима и с това предизвиква у мен ужас, но и желанието да разсъждавам, да видя зад всичко това някакъв общ закон. И ето – със смесени чувства на ужас и любознательно удивление аз искам да споделя вижданията си по този въпрос.

За да дам тона за размисъл, ще определя техния нерв така. Изпитвам усещането, че сред многото катастрофи, с които се е прославил и ни заплашва ХХ век, една от главните, и често скрити от погледа, е антропологическата катастрофа. Тя се проявява не в екзотични събития, като сблъсъка на земята с астероид, не в изчерпването на естествените ресурси или в прекомерното нарастване на населението, не дори и в екологическа или ядрена трагедия. Онова, което имам предвид е случващото се със самия човек, а то е свързано с цивилизацията в смисъл, че нещо жизнено важно в човека може необратимо да се счупи поради разрушаването или просто липсата на цивилизационна основа на процесите на живота.

Цивилизацията е твърде нежно цвете, твърде крехка постройка и днес е съвършено ясно, че това цвете, тази постройка, по която навсякъде са се отворили пукнатини, е заплашена от гибел. А разрушението на основите на цивилизацията причинява на човешкия елемент, на човешката, жизнена материя, нещо което се проявява като антропологическа катастрофа и тя, вероятно, е прототип на всички възможни, глобални катализми.

Тя може да се случи, и вече частично се случва, поради нарушаването на законите, по които са изградени човешкото съзнание и свързаната с него „пристройка“, наречена цивилизация.

Когато в списъка с глобални заплахи, съставен от знаменития писател-фантаст Айзък Азимов, сред десетките бедствия откривам и възможния сблъсък на Земята с черна дупка, неволно си мисля, че тази дупка вече съществува за нас и то в един добре познат, делничен смисъл. Че ние много често се потапяме в нея и всичко, което, преминавайки нейния хоризонт се озовава вътре, моментално изчезва, става недостъпно, както би станало в една черна дупка. Очевидно съществува някаква фундаментална структура на съзнанието, поради която наблюдаваните от нас разнородни и външно съвсем не свързани микро- и макрокосмически явления се изправят пред нас като далеко стигащи аналогии. В някакъв смисъл тези явления могат да се разглеждат като метафори на свойствата на съзнанието.

От тези метафори на „недостъпността“, „изчезването“, „екранирането“ ще се възползвам за да поясня мислите си. Но отначало ще дам пример с едно стихотворение на Готфрид Бен в мой, буквален превод. Дълбочината на прозренията на този поет е свързана с реалността на преживения лично, вътрешен опит, в условията на една особена система – един опит, който по принцип липсва на външния наблюдател. Ето каква е съдбата на това „вътрешно знание“ и на неговия носител в това стихотворение, което не случайно се нарича „Цялото“:

Едната половина бе в опиянение, а другата – в сълзи,
едната плуваше в сияние, а другата – във мрак,
понякога светът притихваше в сърцето – после
бушуваха ужасни бури – що за бури и чии?
Нещастен винаги и рядко с някой,
все по-прикрит, защото дълбините вряха
и се изтръгваха нарастващи потоци,
и външното клонеше към недрата.
Един те гледаше с омраза, друг бе мек,
един се взираше в създаденото, друг – в това, което ти рушеше.
Ала видяното бе от видението половинка:
над цялото владееш само ти.
Изглеждаше – целта не бе далече
и ясна ще е вярата напред.
Но ето, че очакваното се яви
и с каменни очи от цялото те гледа:

ни блясък, ни сияние разкрива,
та погледа за миг да задържи:
сред локва кръв – една гадина гола,
с клепачи натежали от сълзи.

Завършващият образ на това стихотворение и неговите вътрешни връзки кръжат около „цялото“, около усещането за „цяло“, преживяно от поета като особено, възвищено умонастроение и около притежаването на смисъла на световната тайна, на онова, което аз наричам недостъпен за далечния, външен наблюдател, „вътрешен опит“ на особен вид, страни системи, в които – и точно там е проблемът – човекът, неговият носител, е недостъпен и за самия себе си. Защото, всъщност, човекът не е изцяло вътре (в тялото, в мозъка, в мисълта) и идва към себе си от далече, и в дадения случай – никога не пристига. Връзките от стихотворението ще се явяват, в един или друг вид, и по-нататък в изложението.

Принципът на трите „К“

Всичко, което следва, ще се опитам да концентрирам около един принцип, който позволява, от една страна, да се охарактеризират ситуацията, които ще нарека описуеми или нормални – в тях отсъства мистиката на „цялото“, фигурираща в стихотворението, макар самите те да представляват цялост и, от друга страна, ситуацията, които ще нарека неописуеми, или „страни ситуации“. Тези два типа ситуации са родствени или огледално взаимно-отразими, поради факта, че всичко, което се случва в тях може да се изрази с един и същ език – с един и същ състав и синтаксис на предметните наименования и знакови обозначения. „Вътрешното знание“ съществува и в единния, и в другия случай. Обаче във втория то се изражда в система на самоимитация. Езикът, макар да е същия, е мъртъв – както пише Гумилев, „миришат лошо мъртвите слова“.

Неописуемите, неподдаващите се на описание ситуации могат да се нарекат и ситуации на принципна неопределеноност. При обособяването и реализирането на това свойство в чистия му вид, те са ония „черни дупки“, в които могат да попаднат цели народи и обширни области на човешкия живот. Принципът, който подрежда тези два типа ситуации, аз ще нарека *принцип на трите „К“* – на Картезий (Декарт), на Кант и на Кафка.

Първото „К“ (Декарт): в света има, случва се, някакво, съвсем просто и непосредствено видимо битие – „аз съществувам“. То, подлагайки

всичко останало на съмнение, не само открива определена зависимост между всичко, което се случва в света, в това число и знанието, от собствените действия на човека, но самото то представлява изходна точка на абсолютната достоверност и очевидност на всяко мислимознание. В този смисъл човекът е същество, способно да каже „аз мисля, аз съществувам, аз мога“ и има възможност и условие за един свят, който той може да разбере, в който може човешки да действа, да бъде отговорен за нещо и нещо да знае. Следователно, светът е вече създаден, чрез закона на своето ставане, и от тук нататък всичко зависи от теб. Защото се създава такъв свят, в който ти си способен да можеш – колкото и да се съпротивлява природата, каквито и да са стихийно-естествените принуди и обстоятелства

В тези формулировки лесно можем да разпознаем принципа „*cogito ergo sum*“, на който съм придал тук малко по-различна форма, отговаряща, според мен, повече на действителното му съдържание. Ако принципът на първото „К“ не се реализира – или всеки път не се установява отново – тогава, неизбежно, всичко се изпълва с nihilism, който накратко може да се характеризира като принципа на „само аз не мога“, могат всички останали – другите хора, Бог, обстоятелствата, естествените необходимости и т. н. – т. е. възможността, в такъв случай, е свързана с допускането на някакъв самозадвижващ се, работещ за мен механизъм, бил той механизъмът на щастиято, на социалното и нравствено благоустройство, на висшия промисъл, на провидението, и т. н.. Но принципът *cogito* настоява, че възможността следва да се реализира единствено от мен, при условието на собствения ми труд и духовно усилие за освобождение и развитие – това, разбира се, е най-трудното нещо на света. Но само така душата може да приеме и отгледа „висшето“ семе, да се издигне над самата себе си и обстоятелствата, а оттук следва, че всичко, което се случва наоколо, не е не обратимо, не е предрешено веднъж завинаги. Иначе казано, не е безнадеждно. Във вечно ставащия свят, за мен и мое – действие винаги има място ако съм готов да започна всичко отначало, да започна от себе си, от станалия.

Второто „К“ (Кант): в устройството на света има особени, разумно постижими, обекти, които едновременно представляват непосредствено, опитно установими, макар и неразложими по-нататък образи на цялостни – нещо като замисли или проекти на развитие. Силата на този принцип е в това, че той сочи условията, при които едно ограничено в

пространството и времето същество, например човекът, може осмыслено, въз основата на личния си опит, да извършва актове на познание, морални действия, оценки и да получава удоволствие от търсенията си. В противен случай нищо не би имало смисъл – нали пред нас, а и зад нас, е безкрайността. С други думи, това означава, че в света са осъществени условията, при които изброените действия въобще имат смисъл, винаги дискретен и локален, т. е. допуска се, че светът може да бъде и такъв, че те могат да станат безсмислени.

Осъществяването на моралните действия и оценки и на желанието да се изследва имат смисъл само за крайното същество. За безкрайното и всемогъщо същество въпросите за тяхната осмисленост отпадат от само себе си и с това се решават.

Но и за крайното същество не винаги и не навсякъде е възможно, дори при наличието на съответните думи, да се каже, това е „добро“ или „лошо“, „красиво“ или „грозно“, „истина“ или „лъжа“. Например, ако едно животно е изяло друго, ние не можем да кажем с абсолютна увереност добро ли е това или лошо, справедливо ли е или не. Също както и в случаите на ритуално, човешко жертвоприношение. И когато съвременният човек използва оценки, не бива да се забравя, че тук вече скрито се предполага, че са изпълнени условията, даващи изобщо смисъл на нашите претенции да извършваме актове на познание и морални оценки. Затова принципът на второто „К“ гласи: осмислено е, доколкото има „разумно постижими обекти“ в устройството на света, гарантиращи това право на осмисляне.

И, накрая, третото „К“ (Кафка): При същите знаци и предметни номинации и при наблюдалемостта на техните предметни съответствия онова, което се определя от първите два принципа, не се изпълнява. Това е изроден, или регресивен вариант на реализацията на общия К-принцип – едно „зомби“ състояние – ситуация, напълно наподобяваща човешката, но в действителност отвъдна за човека, само имитираща нещо, което в действителност е мъртво. Неин продукт, за разлика от *Homo sapiens* – от човека, познаващ добро и зло – е „страниният човек“, „неописуемият“.

От гледна точка на общия смисъл на принципа на трите „К“, целият проблем на човешкото битие се състои в това, че нещо, отново и отново, трябва да се превръща в ситуация, поддаваща се на осмислена оценка и решение, например, в термините на етиката или личното достойнство, в ситуация на свобода или на отказа от нея, като една от нейните въз-

можности. С други думи, моралността е не тържеството на един, конкретен морал, да кажем, на „доброто общество“, на „прекрасната институция“, на „идеалния човек“, сравнен с противоположния, а създаването и способността за възпроизвеждане на ситуация, към която могат да бъдат приложени термините на морала и на тяхна – и само на тяхна – основа, уникално и изцяло, тя да бъде описана.

Но от това следва, че съществуват и някакви първодействия на обхващане на света, *актове на първовместимост* (абсолюти), имащи отношение и към кантовите, разумно постижими обекти, и към картезианско *cogito ergo sum*. Тъкмо чрез тях и в тях, на равнището на своето развитие, човекът можеда *вмести в себе си* света и себе си, като част от него, възпроизведима от същия този свят, в качеството на субект на човешките желания, очаквания, морални и познавателни критерии. Например, погледът на един художник е акт на първовместимост и изследване на природата като пейзаж – извън това необратимо, човешко състояние самата природа не може да бъде източник на никакви чувства.

Това означава следното: никакво естествено, външно описание – да кажем, на действия на несправедливост, на насилие – не съдържа в себе си причини за възмущение, за гняв, изобщо, за ценностни изживявания. Не ги съдържа, без добавката на фактическата, „практическа“, изпълненост или даденост на разумното състояние. На онова, което Кант наричаше „факти на разума“: не на разумното знание на конкретните факти, не на тяхното, така да се каже, отражение, а на самия разум, като осъществено съзнание, което не може да се предпостави, да се въведе като допускане, да се замени от „могъщ ум“. И, ако този факт съществува, той е вездесъщ и всевременен.

Например, ние не можем да твърдим, че в Африка някакво племе живее безнравствено или, че нещо в Англия е нравствено, а в Русия – безнравствено, вън от реализацията на първата и втората част на „К“-принципа. Но ако съществуват и са се състояли актовете на първовместимост и ние сме в приемствена връзка с тях, то тогава можем да кажем нещо осмислено, достигайки при това пълнота и уникалност на описанietо.

Ситуацията на неопределеност

В ситуацииите на третото „К“, наричани ситуации на абсурда, и описвани външно със същите предметни и знакови номинации, няма актове на първовместимост, или те са редуцирани. Такива ситуации са

чужди на собствения си език, те нямат човешка съизмеримост – това е същото ако недоразвитото „тяло“ от едно естество изразява себе си и отчита действията си пред „глава“ с друга природа. Тези ситуации приличат на кошмар в лош сън, в който всеки опит да мислиш и да разбираш себе си напомня по своята безсмисленост на търсенето на тоалетна. Кафкианският човек ползва езика и следва патоса на своето търсене в ситуации, за които отнапред се знае, че там актовете на първовместимост не се изпълняват. Търсенето за него е чисто механичен изход от ситуацията, нейното автоматично решение – открих, не открих! Затова този неописуемо странен човек не е трагичен, а нелеп, смешен е, особено в своите псевдовъзвишиeni полети. Това е комедия на невъзможността за трагедия, спазъм на някакво отвъдно, „възвищено страдание“. Не е възможно да се приеме сериозно ситуация, в която някой търси истината, така, както се търси тоалетната, и обратното – търси, всъщност, единствено тоалетната, а на него му се струва, че това, което търси е истината или даже справедливостта, такъв е, например, господин К. в „Процеса“. Нелепо, смешно, превзето, абсурдно – някаква сънна досада, нещо извън действителността.

Същата тази чуждост, но вече представена по друг начин, Кафка изразява, например, чрез метафората на всеобщата вътрешна вкостененост, когато Грегор Замза се превръща в някакво хълзгаво, отвратително животно, от което самият той не може да се отърси.

Какво се случва, защо се налага човек да прибягва до такива метафори? Ще се позова на по-близък пример.

Възможно ли е, да речем, да прилагаме понятията „смелост“ и „малодушие“ или „искреност“ и „лицемерие“ към ситуацията, в които попада „третият“, неописуемият човек – аз ще ги нарека ситуации, в които „винаги вече е късно“. Ето, например, в такова положение бяха съвсем доскоро съветските туристи зад граница. Там те можеха да попаднат в ситуации, в които от тях се искаше само да проявят лично достойнство и естественост. Да бъдат просто жени или мъже – да не показват с поведението си, че чакат указания как да се държат, какво да отговорят на един или друг, конкретен въпрос. Тогава се считаше, че туристът, който се е проявил като истински, цивилизиран човек е смел, а оня, който не е проявил цивилизираност е страхливец. Но към тези туристи са неприложими съждения за това, дали са страхливи или храбри, дали са искрени или неискрени, по простата причина, че те се намираха зад граница

въз основа на особени привилегии и затова вече бе късно да проявяват нещо лично. Ситуацията е нелепа, над нея можем само да се посмеем.

Абсурдната ситуация е неописуема, тя може да се предаде само чрез гротеска и смях. Езикът на доброто и злото, на смелостта и страха няма отношение към нея, защото тя, изобщо, е извън областта, очертана с действията на първоместимост. Самият език, по принцип, възниква върху основата на тези действия. Да кажем, известно е, че изразът „упражнявам правата си“ се употребява в случаите, в които някой следва формално закона. Но ако всички действия на този човек вече са „омотани“ в една ситуация, в която липсва първоактът на закона, то неговото търсене (а то се извършва в езика, който е общ за всички нас – европейския, идващ от Монтен, Монтескьо, Русо, от римското право) няма никакво отношение към ситуацията. А ние, живеейки в една ситуация, се опитвахме (и продължаваме да опитваме) да я разберем в термините на друга, извървявайки докрай пътя на господин К. от „Процеса“. Ако, действително, има „семена“ на ума, то можем да си представим и „космите“ на ума. Да предположим, че косата на човека расте на главата му навътре, вместо да расте, както следва, навън, и нека си въобразим мозъка, обрасъл в косми, сред които мислите блуждаят като в гора, без да могат да се намерят и без нито една от тях да може да се оформи докрай. Такова е примитивното състояние на гражданскаята мисъл. А цивилизацията е, преди всичко, духовно здраве на обществото и трябва да мислим за това да не ѝ нанесем повреди, последствията от които биха били необратими.

И така, пред нас са неопределените ситуации и ситуацияите на първите две „К“, които говорят един и същ език. И тези два типа ситуации са съвършено различни. А онова неуловимо, външно незабележимо и неизразимо с което се различава, да кажем, думата смелост в тези две ситуации е съзнанието.

Формалната структура на цивилизацията

За по-нататъшното разбиране на връзката между съзнанието и цивилизацията, нека си спомним друг закон на мисленето, формулиран от Декарт, който има връзка с всички, човешки състояния, включително и с онния, в които формулираме причинната връзка между събитията в света. Според Декарт, да се мисли е извънредно трудно, човек трябва да се хване за мисълта, защото мисълта е движение и няма никаква га-

ранция, че от една мисъл може да последва друга, по силата на някакъв разсъдъчен акт или умствена връзка. Всичко, което съществува, трябва да надхвърля себе си, за да остане себе си в следващия момент. И, едновременно, това което съм сега, не произтича от онова, което съм бил вчера, а това, което ще бъда утре или в някой друг момент, не следва от онова, което съм днес. Значи, мисълта, възникваща в някой следващ миг от времето е там не затова, че началото ѝ или някаква част от нея съществува сега.

Цивилизацията е начин да се осигури някакъв род „подкрепа“ на мисленето. Тя обезпечава система от отстранения от конкретните смисли и съдържания, създава пространството и шанса за това мисълта, започнала в момента А, в следващия момент Б да си остане мисъл. Или човешкото състояние, започнало в момента А да бъде и в момента Б човешко състояние. Ето един пример.

Днес се наблюдава някакво упоение от специалното мислене. Смята се, че точно то е истинското мислене, случващо се сякаш от само себе си. Към това, обособено мислене можем да отнесем всички области на тъй нареченото, духовно творчество. Обаче умението да се мисли не е привилегия на никоя професия. За да се мисли, е нужно само човек да може да свърже несвързаните за повечето хора неща и да ги държи заедно. За съжаление, повечето хора продължават, а така е било винаги, почти на нищо да не са способни и да не познават нищо друго, освен хаоса и случайността. Могат да прокарват само дивечови пътечки през пушинациите на съмтни образи и понятия.

Според принципа на първото „К“ („аз мога“), за да се удържи човек за мисълта, той трябва да има „мускули на мисълта“, натрупани въз основа на някакви първоактове. С други думи, трябва първо да бъдат прокарани пътеките на *пространството за свръзка* на мисленето, а това са публичността, обсъждането, толерантността, формалният, законов ред. Такъв законов ред създава място и време за свобода на интерпретацията, засобствено изследване. Съществува закон за собственото име, закон за именуваността. Той е условие за историческа сила, елемент на нейната форма. Формата е, въщност, единственото, което се нуждае от свобода. В този смисъл може да се каже, че законите съществуват само за свободните същества. Човешките учреждения (а мисълта също е учреждение) са работата и понасянето на свободата. И тъкмо цивилизацията – докато се трудиш и мислиш – осигурява възможността нещо да се задвижи

и да се реши, да се открие смисъла му и ти да узнаеш, че мислиш, желаш, чувствуваш – тя дава шанса за всичко това.

Но от това следва, че цивилизацията предполага в тъканта си наличието на клетките на непознатото. Ако не се остави място за проявата на нещо не напълно известно, цивилизацията и културата, което е едно и също, изчезва. Например, икономическата култура на производството – не на материалното възпроизвъдство на крайни блага, умиращи в акта на тяхното потребление – означава, че е неправомерна такава структура на управлението, която да определя кога селянинът да сее и чрез разпределенето на това знание да обхваща цялата сфера на дейността му. Ще повторя, трябва да има толеранс за автономната проява на неща, които не познаваме, които не можем да знаем предварително или да положим в нечия, всезнаеща глава.

Ето още един пример. Маркс е казал, че за природата на парите са казани толкова глупости, колкото и за природата на любовта. Но да допуснем, че природата на парите е непозната, но е закрепена във формален, цивилизиационен механизъм, че хората са усвоили парите като култура дотолкова, че могат не само да ги броят, но и с тяхна помощ да произвеждат нещо. Защо е възможно това? По една проста причина: в случая се предполага, че обмяната на парите за купувания предмет, на свой ред, не изисква време, доколкото в тях вече е закрепено, трудово време. И това поведение е цивилизирано. Такава абстракция е закрепена от самата цивилизация в цивилизиционното устройство на човешкия опит. А поведението, което прилича на това, но е „огледално“ – е нецивилизовано. Когато не съществува културният механизъм на парите, се появява и съществува огледалното поведение с парите, което се състои в това, че ако, да кажем, са „заработени“ 24 рубли (вложени са 8 часа труд), то, за да ги изхарчим, трябва да вложим още 10 часа, т. е. още 30 рубли. В такова съзнание, разбира се, отсъства понятието за парите като ценност. В този случай, ползвайки паричните знаци ние не можем да пресметнем икономиката си, да организираме рационалната схема на икономическото производство. И въпреки всичко, ние ползваме парични знаци и, нещо повече, намирайки се в този огледален свят на парично обръщение, боравейки уж със същите неща сме решили „квадратурата на кръга“ – изхитрили сме се да станем лукави и алчни.

И така, цивилизацията предполага формални механизми на уредено, правно поведение, а не на поведение, основано на нечия милост, на

идея или добра воля. Точно това е условието за социално, гражданско мислене. „Дори да сме врагове, нека да се държим цивилизирано, нека не режем клона на който седим“ – с тази проста фраза, всъщност, може да се изрази същността на цивилизацията, на културно-правното, надситуативно поведение. Защото, намирайки се вътре в ситуацията, е невъзможно да се договорим да не си вредим – нали винаги на някого ще му е „ясно“, че трябва да възстанови „нарушената справедливост“. В историята няма зло, което да не е извършено без тази „ясна“ страст, защото всяко зло се извършва с най-добри намерения и тази фраза не съдържа ирония. Енергията на злото черпи силата си от енергията на истината, от убедеността, че виждаме истината. Цивилизацията може да блокира това поведение, да го спре дотолкова, доколкото хората изобщо са способни на това.

Казано на кратко, прекъсването на „цивилизационните нишки“, по които човешкото съзнание би могло да се добере до кристализацията на истината, при това, не само за отделни герои на мисълта, разрушава човека. Когато под лозунга на отвъдното съвършенство се отстраняват всички формални механизми, само защото са формални, а следователно, абстрактни в сравнение с непосредствената, човешка действителност и лесно критикуеми, тогава хората се лишават и от възможността да бъдат хора, т. е. да имат не разпаднало се, не само знаково съзнание.

Монополът и разрушението на съзнанието

Ще приведа друг пример на такова разрушение. Знае се, че системата, наричана монопол, стои извън цивилизацията, защото разрушава тялото ѝ, пораждайки тотално опустошение на човешкия свят. Не само в смисъл, че монополът поощрява най-примитивните и асоциални инстинкти и създава канали за тяхното проявяване. Състоянието на мисълта, до което сме достигнали, трябва да се „изглади“, както е ставало на агората, да натрупа мускули, както търкулната снежна топка натрупва около себе си сняг, да придобие сила за осъществяването на собствения си потенциал. Ако липсва агората, т. е. възможността за развитие, няма и истина.

Въпреки, че пред човека от древни времена стои задачата за обуздаването на дивотата, свирепостта, egoизма на собствената му природа, то неговите инстинкти, алчността, тъмните страсти, бездушието и невежеството имат свойството да се приспособяват към мисловните спо-

собности и да се осъществяват чрез тях. Да се противопостави на това може само гражданинът, имащ и осъществяващ правото си да мисли самостоятелно. А това право, или законът, могат да съществуват само в случай, че средствата за достигането на целите, на свой ред, са законни, т. е. съдържат разтворен в себе си духа на смята закон. Не е възможно със самоволни, административни средства да се налага закона, даже ако се ръководим от най-добри намерения и идеали – „за благото на“, „за спасението“ и т. н. Това засяга всеки монопол. Да кажем, ако аз мога, дори от най-висши съображения за благото на обществото, в един прекрасен ден, да установя специални цени на определени продукти, да крия и тайно да преразпределям доходи, да раздавам привилегии, да разпределям стоки, да променям в името на планови показатели вече действащи договорености и т. н., то в същия ден, и от тук нататък завинаги, същото ще се прави от някой друг, някъде, но вече от съвсем други съображения. За лична изгода, за спекула, измама, насилие, кражба, подкуп – конкретните причини и мотиви нямат значение и са взаимно заменими. Защото законът е един и неделим във всички точки на пространството и времето, където хората се свързват и действат. Същото се отнася и за законите на общественото благо.

Следователно, целите на закона се постигат само по законен път! И ако законите се нарушават, то е защото правовия ред се подменя от реда на идеята, на „истината“. Сякаш законът съществува за себе си, а не в човешките индивиди и не в разбирането им за онова, което вършат. Възможността да се заобиколи индивида е изключена, не поради хуманистично предпочтение или грижа за человека, а поради ненарушимия ред на самото битие, на живота. Само на равнището на същностното равенство между индивидите нещата могат да се случват. Тук нищо никому не се полага, всеки е длъжен сам да измине пътя си, сам да извърши собствените си „движения сред естеството“, както някога е казал Державин. Извън това движение няма никакви постигания и осъществявания. В противен случай ще бъде разрушено цялото „производство“ на истината – нейната онтологическа основа и природа – и ще господства лъжата, произвеждана по други причини, но вече извънчовешка и тотална, заемаща всички точки на общественото пространство, запълваща ги със знаците си. Игра на огледала, сюрреално, знаково отражение на нещо друго.

Огледалният свят

Появата на тази огледална игра, разбира се, е свързана с особените ѝ, вътрешни, „огледални“ съмисли, когато на някого му се струва, че те наистина съдържат някаква висша мъдрост. Нали хората виждат там цялото. За тях външният наблюдател никога не е прав. Нека си спомним Готфрид Бен: „...над цялото владееш само ти.“

Един наблюдател вижда разрушеното, друг построеното, а мнозинството стои отстрани и намига: знаем ние, какво се случва „в действителност“, нали „владеем цялото“. Ето това е „вътрешното“. Но за мен, този вътрешен, вгълбен в себе си живот без агора, е същото като търсенето на истината в тоалетната. Ако имах таланта на Кафка, бих описан днес тези вътрешни, душевни търсения като фантастични, страни преследвания на истината там, където по онтологическите закони на човешкия живот тя просто не може да съществува.

В този смисъл, хората на неопределените ситуации или на тоталното, знаково инобитие ми напомнят ония, които Ницше не случайно нарече „последните хора“. Действително – и точно за това крещи болната му, християнска съвест – или трябва бъдем „свръхчовеци“ за да бъдем хора (а двата първи „К“- принципа представляват точно това, трансценденцията на человека в човешкото в самия него) или ще се окажем „последните хора“. Хора на организираното щастие, които не могат дори да се презират, защото живеят в ситуацията на разрушено съзнание, на разрушена материя на човешкото.

Следователно, ако някъде се случват човешки събития, това става с участието на съзнанието; то е тяхна неотстранима част, която не може да се сведе до нищо друго. И това съзнание е двоично в следния, фундаментален смисъл. При въвеждането на принципа на трите „К“ аз, фактически, представих два пресичащи се плана. Планът на това, което нарекох онтология, който не може да бъде ничие, реално преживяване, но, въпреки това, съществува; например такова преживяване не може да бъде смъртта, но символът на смъртта е продуктивен момент в съзнателния, човешки живот. И вторият план – „мускулният“, реалният – умението да живееш под този символ на дело, на основата на актовете на първовместимост. Защото никой от тези два плана не може да се игнорира: съзнанието е фундаментално двоично. Но в огледалния свят, където лявото и дясното са сменили местата си, всички съмисли се преобръщат и започва разрушението на човешкото съзнание. Аномалното

знаково пространство всмуква всичко до което се докосва. Човешкото съзнание анихилира и, попадайки в ситуацията на неопределеност, където всички си намигат не само двусмислено, но и многосмислено, анихилира и самия човек: и вече няма нито мъжество, нито чест, нито достойнство, нито страх, нито безчестие. Тези „съзнателни“ действия престават да участват в световните събития, в историята. Няма значение какво е в съзнанието ти, трябва само да подаваш нужния знак. На границата, изчезва и необходимостта хората изобщо да имат някакви убеждения. Дали вярваш или не вярваш в случващото се – няма значение, защото с давания знак ти се включваш в действието и въртиш колелото на обществения механизъм.

В XX век този род ситуации добре се оствърняха в литературата. Имам предвид не само Кафка, но и, например, великият австрийски писател Роберт Музил, авторът на романа „Човекът без качества“. Музил прекрасно разбирал, че в ситуацията на заплашващата да се сгромоляса Австро-Унгарска империя, по силата на това, че вече е късно, всичко, което правиш се превръща в някаква глупост. Дали търсиш истината или лъжата – все едно – поемаш по вече зададените пътища на безсмислицата. Той добре е съзнавал, че *вътре* в такава ситуация да се действа и мисли е невъзможно – от нея трябва да се излезе.

За да не принуждавам читателя твърде сериозно да мисли над някои термини – имам предвид само термините, а не проблемите; над проблемите трябва да се мисли сериозно, но моите термини не са задължителни – ще изразя моя опит от „огледалното съществуване“ така. Цялата, моя „теория“ на съзнанието може да се сведе към едно семе от едно ранно преживяване. Към първичното впечатление от точката където се срещат цивилизацията и глухия живот. Аз чувствах, че старанието ми да остана човек в описаната ситуация е гротескно и смешно. Основите на цивилизацията бяха толкова подкопани, че беше невъзможно да се изнесат навън, да се обмислят и обсъждат, собствените ни болести. И колкото по-малко можехме да ги изнесем навън, толкова повече те, останали в дълбините, се разклоняваха в нас и вече ни настигаше тайното, неусетно разлагане, свързано с това, че загиваше цивилизацията, че нямаше агора.

През 1917г. рухна прогнилият режим, но нас все още ни преследват прахът и саждите на прогнилата грамада – продължаващата „гражданска война“. Светът още е пълен с неоплакани жертви, залян е с неизкупена кръв. Съдбите на много загинали неизвестно защо, настояват за сми-

съла на онова, което се случи. Едно е да загинеш завършвайки и за първи път със смъртта си установявайки смисъла – например, в борбата за свобода – и съвсем друго – да умреш в сляпо озверяване, така, че дори след гибелта си да трябва да търсиш нейния смисъл. Но кръвта, въпреки всичко, продължава да се появява ту тук, ту там, както на гробовете на праведниците от легендите, на съвсем неочеквани места и сякаш без разумна причина.

И ние продължаваме да живеем като далечни наследници на тази лъчева болест, за мен по-страшна от всяка Хироshima. Странни наследници, все още малко разбрали и малко научили от своите собствени беди. Пред нас са поколения, сякаш не дали потомство, защото онова, което не се е родило, което не е създало в себе си почва и жизнени сили за растеж, не е способно да ражда. И ето ни, бродим по света без езици, с объркана памет, с пренаписана история, понякога без да знаем, какво наистина се е случило и се случва около нас и в самите нас. Без да усещаме правото си да познаваме свободата и отговорността да се ползваме от нея. За съжаление и днес огромни пространства от Земята са заети от този „огледален антисвят“, представящ дивото зрелище на изродения, човешки лик. Огледални „пришълци“, които човек може да си представи само като екзотични хибриди на носорог и скакалец, вкопчени в дяволско хоро, сеещи наоколо смърт, ужас и вцепенение като в непрояснен кошмар.

Идат среднощни и гърбави,
в мрачни колони се влачат
гумени, тъмни безмълвия,
ужаси сухи и пясъчни.¹

Ето защо, когато слушам за екологични бедствия, вероятни, космически сблъсъци, ядрена война, лъчева болест, СПИН, всичко това ми се струва по-малко страшно и по-далечно – не знам, може би греша, може би не ми достига въображение – от нещата, които описах и които, в действителност, са най-страшната катастрофа, защото става въпрос за човека, от когото зависи всичко останало.

[Източник](#)

---

¹ Ф. Г. Лорка, Романс за испанската жандармерия

Мераб Мамардашвили (1930—1990) е съветски философ и професор.

Коментари (4)

- 03-05-2011|**Златко**

М-да. Има една такава немска песничка, die Gedanken sind frei, ще рече, „мислите са свободни“, пък ако ще и тялото ми н‘ам къде да е за-вряно. Та така и с върховете на соц.-класиката, в случая – философията. Всичко е безкрайно дълбоко, безкрайно култивирано и цивилизирано, просто връх... само дето по някое време идва старшията и казва: „ момче-та, хубаво се наприказахте така, айде сега всички към къщи! Ходооом-марш!“ (Всичките все от Германия сме се учили, и руснаците, и ние...)

Такива бяха времената. И сякаш все по-такива са станали. Само дето старшията днес умеет и вицове да разказва, от най-високата трибуна...

Ах, да, философията. Някога и аз бях частичка от тая гилдия, вярно. Мило ми стана, спомних си за едното време, няма как...

- 03-05-2011|**Гост**

Едно от нещата, които разбрах в този текст, е: всяка подлост може да се украси с накитите на философския смисъл и така да стане по-поносима. За страничните наблюдатели.

- 03-05-2011|**Б. Павлов – 1984-та**

Едно необходимо пояснение: Текстът е писан в „годината“ на Оруел, 1984-та.

Минали са почти тридесет години, а нашият ментален „календар“ не е помръдан от тогава.

Еврейски работи

Автори: Ицко Финци, Калина Гарелова

(Интервю на Ицхак Финци за списание *Литература*)

Това не се забравя никога. Изглежда, тъй като в детството си съм усетил антисемитизма, нещо... опасност да си евреин... И то седи. Винаги може да ми мине през главата: „Това, че съм евреин, дали му влияе?“ Може би за добро, може би за зло... Ако той самият е евреин, ще му повлияе ли, ако знае, че и аз съм евреин? И аз мога ли да го използвам, редно ли е?... Това винаги седи и може би за всяка нация е така, само че много повече евреи са пръснати по света, отколкото българи.

Колкото по-възрастен ставам, толкова повече се интересувам от еврейските работи. А на младини – никак, защото домашното ми възпитание, водено от баща ми беше такова. Той изтъкваше основанията си и внушаваше, че не е важна нацията, важен е човекът, който е висшето създание и венец на природата, най-ценното нещо на света; но не националността определя неговата ценност, а качествата му. Така че той от малък ме предпазваше, добре помня, че ми казваше: „Няма да ходиш в ционистките младежки и детски организации!“ Също и сестра ми не е ходила. Но след 9 септември ме наಸърчаваше да стана септемврийче и още първите дни аз самият си намерих една квартална организация, отидох и се записах. Той не е бил член на Комунистическата партия, на младини е бил социалдемократ, но после се е оттеглил, видимо нещо не е било както трябва... Защото от други негови поучения знам, че беше човек на ненасилието, беше кротък и искаше всичко да бъде хуманно, отношенията между хората да бъдат благородни. Той смяташе, че на насилието не трябва да се отвръща с насилие, че отмъщението унижава човека, помня такива негови изречения, постулати. Също така спореше с всички наши роднини, като се събирахме семейно, че не германската нация потиска евреите, а нейните водачи, фюрерът и тези около него. Да, те са лоши, но не и германската нация, защото тя е дала на света... – и

изреждаше величия в областта на науката и изкуството. Сега е известно, че и много хора на културата са знаели, приемали са и дори участвали в това насилие; но той нямаше информация, а имаше чувство, усещане, строй на мислене и вече създадена някаква философия за живота.

Майка ми пък беше подигравчийка, умееща да иронизира и се вместваше в тия разговори със своите скептични забележки, но на мен са ми останали в главата и в душата внушенията на баща ми. Иначе майка ми беше домакиня, чистница, много работна, притеснителна, но схватлива, бързо мислеща, музикална, нервна, стисната. И не се съпротивляваше на баща ми, когато той насърчаваше и мене, и сестра ми да се посветим на изкуството. Помня добре, че тя би предпочела да избера нещо практическо, нещо, което дава сигурност и стабилност в обществото, но също така ме гонеше да свиря – е, може би защото щом се дават пари за учител, те трябва да бъдат оправдани.

И когато реших да следвам в Театралното училище, тя не се съпротивляваше. Вярно е, тогава баща ми вече беше тежко болен и тя беше всичко вкъщи – и печелещата парите, и поддържащата домакинството. Нямаше сили да се меси в решениета ни. Така че сестра ми стана оперна певица, а аз – актьор.

Та бях започнал с това, че колкото повече оставявам, повече започвам да се чувствам не зле с другите евреи. А на младини дружах само с българи. Моята жена е българка, макар че майка ми много държеше да се оженя за еврейка и аз ѝ бях обещал. Но не дружах с евреи и нямах приятелки еврейки. Сега си спомням, за пръв път го казвам, че е имало моменти, времена, когато ми е ставало неловко да поддържам връзки с евреи, да не би да създам впечатлението, че аз търся евреите, а отбягвам българските си приятели, че предпочитам някого само защото е евреин. И съм допускал за възможно и другите евреи да имат подобно отношение към мен, т. е. с всичката скрупульозност, на която съм способен, винаги съм си казвал: „Аз не бива да помолвам този човек за нещо си, не бива да искам от него еди-какво си, защото ще му бъде неловко, ако околните кажат или си помислят: а, той щото е евреин, го поддържа.“ Тоест това е принципът на баща ми, че човешките качества са важни, и не трябва да допускам да бъда подозиран в лоялност от национално естество. Тия скрупули да бъда равен с всички и с другите да се отнасям като с равни, и ако човек е несимпатичен или неможеш, какво като е евреин?! И ако е роднина пак, и ако е приятел, а е събркал. Такива работи. Това е

въпрос на възпитание. Но и склонност на характера: да вярваш на доктрина и да си верен на доктрината – било то дошла от баща ми, от организацията, в която членувам, от някой авторитет, от книга... Това, че съм бил евреин... в клас чувам „чифутче“... някой ме обижда на тази тема и се сбиваме... Трябва да е имало нещо такова, да съм удрян от бранници, да се крия от тях – тези неща имат значение. Единайсетгодишен бях дължен да нося жълта звезда-значка, но понеже изглеждах по-малък, майка ми казваше: няма да слагаш – да не ти направят нещо, да не те подгонят. И страховете въкъщи от подпалване, от изселване в друга страна, това съм го усещал, тия страхове са витаели. Още повече че живеехме на първия етаж – минаваха групи бранници и викаха: „Вън евреите от България“, и чупеха прозорците ни, камъните падаха вътре, гасяхме лампата... Това преди да се изселим от София, преди да бъдем изселени принудително през 43 г. в тридневен срок с няколко куфара в Разград. Там нямахме право да живеем на главната улица, имаше полицейски час за евреите, баща ми два пъти ходи принудително в еврейски лагер като трудовак. Та това го разказвам, защото след тези наслоения идва 9 септември и от баща ми знам, че настъпва времето, когато няма значение, че си евреин, няма антисемитизъм. И аз вече вярвах на доктрината, че настъпва ерата на интернационализма (не на космополитизма – имаше разлика). И така текат годините. Така че ако в мен има угризения да не се изтъква еврейското – то е, за да не предизвиквам антисемитизъм у хората. От друга страна, постепенно станах равнодушен към реплики от сорта „еврейска ти работа“, „чифутска работа“, „бе вие, евреите...“ не знам къде си. Аз не се засягам, защото, казано така, за мен то не значи обида... значи ограничено човешка... Но винаги съм забелязвал, много пъти – и досега, че в съзнанието на хората... те не забравят, че аз съм евреин. Аз бях закачлив и предизвикателен и в споровете стигахме до заяждане и един тип състезание – кой ще надприказва другия, и когато аз печеля, печеля, печеля, виждам, че контрааргументът на другия стига до еврейството. „Но това пък е недостойно – казвам му тогава, – аз не те забивам за това, че си българин или шоп или не знам къде.“ Та последните години се интересувам от еврейска история и религия, искам да разбера кое прави евреите отличителни, в смисъл – кое ги отличава. Защото, разсъждавайки съвсем повърхностно, като че ли имат някакъв особен тип сантименталност. Как да си обясним, че има толкова известни евреи цигулари?... Както и много евреи социалисти (дето са причинили

бели от най-различно естество). Както и Израел – това е ционистка идея, разбира се, обаче осъществяването ѝ е в голяма степен социалистическа работа. Много от първите заселници са руски евреи социалисти, бягщи от гоненията в Русия. Но като че ли в днешен Израел тази сантименталност се губи, присъща е по-скоро за онези отвън, а страната изглежда направена от твърдосърдечни евреи.

Аз съм от сефарадимите, т. е. които говорят испански, и нямахме много допирни точки с евреите от другия клон. Ашкеназимите бяха малко в България, а и езикът е много важен: те говорят идиш, но от малък знаех, че са други и по начин на живот – немски евреи. Естествено, всяка еврейска група придобива нещо от нацията, с която живее, но без да изчезва еврейското съвсем. В Испания, както разбирам, има много интересно смесване на влияния – и испански, и мюсюлмански, но еврейската култура, или по-скоро традиция, си остава. В Унгария са си сменили имената, така че по името не можеш да ги познаеш, но те се знаят, имат синагога. Немските евреи също имат до голяма степен характеристиките на самите германци. Ние бяхме от средния слой евреи, не богати, но какво значи среден слой – ами мъжът работи, малък собственик или продавач... Моят баща беше продавач в магазин, но вкъщи имахме слугинка, която се цанеше, за да гледа децата. Майка ми беше домакиня. Сестрите на майка ми по подобен начин имаха слугини за децата. Имах една богата леля, чийто съпруг заедно с братята си беше собственик на две фабрики. Там отивахме на гости по много тържествен начин и това беше друга среда. Но сестрата си беше сестра, тя приемаше щедро своите роднини, носеше ни подаръци и плодове, каквито иначе не можехме да си позволим. Имаше различни слоеве и вкъщи се казваше: тези, които живеят към Ючбунар, са по-прости. Смятаха ги за нагли, груби, лъжливи евреи. Имаше такъв израз – евреин коньовичар. С тях нямахме нищо общо. За средните евреи всъщност нямаше обособен квартал, но май най-еврейски беше този на запад от „Възраждане“. Средното съсловие беше пълно и с лекари, адвокати. Имаше и музиканти, но те не бяха много на почит, не като сега. Сега вече сме малко, 45 000 се изселиха, останаха към 5000, може и още да са намалели. Друго какво? Как прекарвахме? Имаше два кръга, роднините на майка ми и приятелите на баща ми. Това бяха два различни вида прекарване: едното по-артистично – приятелите на баща ми често пееха опери, рецитираха се стихове; ние, децата, също трябваше да участваме. Другото – семейно:

спорове, съвети, разговори за живота, за това може ли да се има доверие на хората, такива неща... Не знам дали е необичайно, но всички знаят, че съм евреин, асоциират ме с това. Може би това, че съм евреин, някак ме издига в очите им, казват ми: вие, евреите, сте голяма работа, или: каква уредена страна е Израел... Аз обаче не се чувствам блестящо в Израел. Когато съм там, не се усещам много уютно, приятно е да си сред близки, но пък не мога да попадна в среди, в които съм свикнал да се движа тук. Там съм сред роднини, които много обичам, а те имат различна нагласа от моята. Най-добре се чувствам сред приятелите си тук, но те пък не са евреи!...

Интервюто води Калина Гарелова

Ицхак (Ицко) Финци, разбира се, не се нуждае от особено представяне, но може би не всички знаят, че покрай многото си други дарби той притежава и таланта на оригинален, добър разказвач. Тук го представяме именно в това му амплоа.

Коментари (3)

- 04-05-2011 | **Самолет 005** – ...да носиш знака на другостта...

Другостта има своите обединителни елементи. Иначе нямаше да бъде разпознавана като другост...

Още по-мъчително е, когато си друг и в другостта. Това поражда екзистенциалност. В своята екзистенциалност човек е най-раним...

- 07-05-2011 | **Victoria Levi-Reuven** – Да си евреин?

Днес за мое голямо задоволство, четейки написаното се радвам, че най-после след много работа върху себе си и 20 години живот в Израел се изчистих от това да се обиждам и да ме боли от това, че ме наричат ев-

рейка. Та аз съм такава. Днес открыто си пиша името, което криех преди, публикувам снимката си, говоря пред хората, водя семинари и разкривам себе си пред тях и това само благодарение на това, че съм цялостна със своята националност и има ясно национално съзнание. Беше много вълнуващо да го прочета. Благодаря.

- 09-05-2011|**Гост**

Само едно в историята на актьора мисля исторически не е вярно, създаването на Израел, заселването на хора в палестинските земи става много по-рано от самото обявяване на създаването на държавата, а и той сам го казва, ционистка работа.

Иначе, какво значение има какъв си, по-скоро поведението определя човека. От сърце съм се смяла на мой познат, мексиканец по произход, но отгледан от евреи. Ами той си беше досущ евреин, с търговски нюх и с едно такова характерно поведение...

Изповедта на една секс кукла

Автор: Кристин Димитрова

Беше любов от пръв поглед. Той влезе прегърбен в магазина и хвърли бърз поглед наоколо, за всеки случай. Яката на палтото му беше вдигната, а шапката му скриваше очите. При затварянето си вратата удари малка камбанка, и той трепна. За момент се уплаших, че ще хукне обратно на улицата преди да се е огледал добре. Звънчето, разбира се, беше там заради продавачката ни. Всеки ден от десет до седем тя идваше на работа с пластмасова папка, вадеше учебник по икономика на туризма и сред пружиниращи членове и черни кожени маски започваше да си води записи. Аз стоях на витрината.

– С нещо да ви помогна? – попита тя и изгаси настолната си лампа. В магазина настана желателният сумрак.

Той се обърка, грабна първата кутия до себе си и я подаде.

– Помпа за увеличаване на зърната, 95 лв. – каза продавачката и отиде да му я таксува.

– Не, не, не – каза той и вдигна шапката си за да вижда по-добре. Очите му бяха като разкопчани лъскави копчета. Обърка се. Поиска някакъв вазелин.

– Ароматизиран, светещ, ментолов, анален, за лична употреба?

Виждах я как бърза да се върне към учебниците си, дори си погледна часовника. И наистина победи. Мъжът размаха ръце да изтрие следата от поръчката си и хукна към вратата сякаш се намирахме в потъващ автобус и това беше единственият отвор към повърхността. Бях отчаяна. Знаех, че няма да посмее да се върне отново. На излизане събори кутиите със силиконови ануси и започна да ги събира. Леко го ритнах в лицето.

И тогава той ме видя.

Докосна дългата ми коса.

Бях си глътнала механичния език.

Прокара ръка по киберкожата ми.

– Само блондинки ли имате?

Изтърпнах. Исках да притисна ръце пред пълните си с вода гърди.

– Защо, имаме и брюнетки.

Продавачката и тръгна да рови зад щанда.

– Ще взема тази – побърза да каже той и ме притегли към себе си. Знаех, че лицето му се оглеждаше в стъклените ми очи.

– Да ѝ изпусна ли въздуха или предпочитате чисто нова в кутия?

Някой би казал, че едно изпускане на въздуха не е нищо особено. Случва се на всеки. Преживява се. За мен не е точно така. Когато веднъж ти спуснат въздуха никога повече не можеш да си сигурен, че ще те надуят отново. Вкусовете се сменят, появяват се нови модели с реалистични скелети, бутон за изказвания по политически въпроси и вагината на Джена Джеймисън. Той свали палтото си и ме загърна.

Излязохме навън в дъжд. Докато стигнем до колата му, косата ми съвсем се намокри. Рекламите просветваха в розово и осветяваха дискретната витрина, от която допреди малко гледах навън. Без мен тя вече беше празна, но нямах носталгия. Накъдето и да ме завъртеше той, виждах витрини и улици. Може би всяко начало изглежда така.

В първите часове на тази романтична нощ се опознавахме взаимно. Започнахме под душа, после той пъшка, мушка, клати, ръга, близа, бълска, смука, а аз разбрах, че съм достатъчно силна да издържа теглото му. Забелязах, че обича да ми говори докато изследва вдълбините на тялото ми, но нямаше как да го предупредя, че заканата „Ще те спукам“ ми звучи като смъртна заплаха. Накрая той се напи, сложи ме да легна на масата и напълни устата ми с шампанско. Повърнах, естествено. Мога да поемам само малки количества течност.

Така заживяхме. Сутрин, преди да отиде на работа, той сервираше закуска за двама и ме слагаше срещу себе си на масата. Приказваше ми надлъж и нашир за проблемите си в службата, за шефа му, който все искал много за нищо и как никой не смеел да гъкне пред него. Думата „гъкн“ ми харесва по някакъв особен начин. Чувам я почти всяка сутрин. Малко тъжно ми става за него, но аз умея да слушам. Родени сме един за друг, си мислех в такива моменти. Докато той не започна да закъснява вечер.

Часовникът напредваше минута по минута, час по час, а аз просто нямах сили да поддърjam телесната си температура. Лежах на канапето в хола и се чувствах неуместно с черните жартиери, с които се търка-

лях вече цели три дена. Какъв е смисълт от всички украсения, когато подозираш, че не те забелязват повече? Вратата се отключи. Вместо един влязоха двама. От антрето се чу се женски смях. Състоеше се от чупливи кристални звуци, които аз не мога да издавам. Той се втурна в хола, грабна ме и през страничната врата ме натъпка в един шкаф в кухнята. Оплетена в краката си слушах как двамата влязоха в хола и започнаха познатото бълскане, пъшкане и чукане. Знаех, че с мен е свършено. Косата ми още там започна да пада на кичури, а гърлото ми се включи само и започна да прегльща на сухо. Скоро след това, всъщност подозрително скоро след това, някой влезе в кухнята. По леките стъпки разбрах, че беше жената. Включи газовата печка и попита на висок глас „Къде си държи кафето?“ Вместо да отговаря, моето момче се беше втурнало да я спре, но докато влезе в кухнята тя успя да отвори всички шкафове и в единния от тях бях аз.

Трябва да съм приличала на мъртвец, защото в първия момент тя извика. Но после си разкриви веждите във всички посоки, заповтаря „Какво? Какво?“ и ме измъкна навън.

– Пусни я веднага!

– Перверзен тип!

– Нищо не разбиращ, остави я – развика се той и направи опит да ме грабне от ръцете ѝ. Жената обаче ме метна на котлона. Ръката ми, с чудесните ми свити на юмрук пръсти, се стопи още преди да докосне огъня. Докато се превръщах от красавица в инвалид успях да забележа, че жената беше загърнала дебелото си тяло с неговата виолетова риза.

Той ѝ каза да се маха веднага. Тя го заплаши, че всички в службата ще научат. Той ѝ обясни, чеексът с нея не е бил и наполовина толкова хубав, колкото с мене. Имаше преобличане, размяна на ризи, чанти, замерване с обувка, връщане за един джие сем, тръшкане на врата. И той дойде при мене.

Подлепи изгорената ми ръка и я превърза с лепенка. Наду ме със собствения си дъх. Среса ми косата. Зави ме с одеялото си и цяла нощ повтаря „Ти си душата ми“, „Само тебе нося в сърцето си“ и други такива думи, които често чувам из песните, но никога досега в личен разговор. Поради крехкото ми състояние тази нощексът беше немислим и той го разбираще. Поплака си на възглавницата, докато държеше здравата ми ръка. А аз не плаках с него. Да, очите ми са стъклени, но не заради това. Тази нощ ми стана ясно, че не съм единствената. И че предателството е

в кръвта му. Още докато дебеланата крещеше из къщата с увисналия си задник изпод виолетовата му риза, разбрах, че всяка грозница ме превъзхождаше. Защото, нали, аз бях душата и сърцето му, а той презираше себе си. Исках да стана човек.

Трябваше да намеря начин да стана човек. За да се науча да обичам ли, ще попитате вие. Абсурден въпрос. Аз съм създадена за любов, така пише на опаковката ми. Не, не, не, много по-просто е – за да се науча да ходя сама.

А после ще мисля дали да му пусна газта или не.

Кристин Димитрова е българска поетеса, писателка и журналистка. Автор е на множество стихосбирки, разкази и романа Сабазий (2007). Носител е на многобройни литературни награди. Нейни стихове са публикувани в антологии и литературни издания в Австрия, Англия, Германия, Ирландия, Исландия, Канада, Литва, Македония, Полша, САЩ, Сърбия, Унгария, Холандия, Хърватска и Швеция.

Коментари (25)

- 05-05-2011 | **Мина**

Yay!!!

Направо ме остави без думи! Наистина страхотен разказ!!!

- 05-05-2011 | **Гост**

<http://botropolis.com/wp-content/uploads/rat.jpg>
<http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=876629>

- 05-05-2011|**николай**

http://www.novinar.net/news/balgariia-na-chelno- miasto-po-trafik-na-prostitutki_MzI1Mjs2Nw==.html

- 08-05-2011|**Нина** – Изповедта на една секс кукла

ПОЗДРАВЛЕНИЯ, КРИСТИН! ЧУДЕСЕН РАЗКАЗ – КРАТЪК И ИНТРИГУВАЩ!

- 08-05-2011|**Стеван Бонев** – Страхотно!

Поздравления! Чете се на един дъх. И аз имам нещо подобно. Писах го, когато бях на твоите години: <http://www.slovo.bg/showwork.php?AuID=56&WorkID=925&Level=2>

- 08-05-2011|**punch**

Умница си ти, Кристин, коварна при това! Но като си тръгнала, бъди още по коварна: не разкривай още от заглавието, че е кукла. Спести и механичния език, киберкожата, водата на гърдите (нека са само налети (представям си ги!). И остави сега да ни шокира изпускането на въздуха! А после...Ex, каквото кукла покаже! Поздрави!

- 08-05-2011|**Бина** – !

Наистина е страхотен разказът! Оригинален, написан блестящо, и аз се присъединявам към мнението, че се чете на един дъх, с усещането, че така е ѝ написан!

- 08-05-2011|**Иван Б.** – 6+

Просто, кратко, хубаво ...като едно време

- 10-05-2011|**Гост** – Имаше такъв филм.

Едно към едно преразказ на стар филм. Просто, кратко и крадено...

- 10-05-2011|**Златко**

Просто, кратко и нахално. Кой точно филм, господин нахалнико?

- 12-05-2011|**Eliza**

Много приятен и лек разказ, браво :)!

- 16-05-2011|**Златка Стаматова**

Много свежо! Много мизантропско! много ми хареса!

- 22-05-2011|**Женя** – Това изречение няма да ми излезе от главата никога

„Наду ме със собствения си дъх.“ – по някаква причина знам как се е почувствала, колкото и да е абсурдно...

- 25-05-2011|**Иван Георгиев** – ге:

Златко пише:

Просто, кратко и нахално. Кой точно филм, господин нахалник?

филмът е „Надуваема кукла“ на японския режисьор Хирокадзу Ко-рееда /2009/. Нищо оригинално няма в разказа.

- 25-05-2011|**Златко**

Ок, моля за извинение. Но ще гледам филма, за да се опитам да преценя сам.

- 25-05-2011|**Златко**

Ок, прочетох за филма в Уики, виждам за какво става дума. Действително, историята на една надувна секс кукла, която придобива собствена идентичност, вече е разказвана. Но дали това прави от работата на Кристин „кражба“? Може би, за да успеем да си отговорим на тоя въпрос, ще трябва първо да прочетем последното интервю на Ларс фон Триер (в момента го превеждам, ще излезе тази седмица), в което журналистката му разказва как последният му филм му точ в точ копира историята от известна детска книжка, която той на всичкото отгоре не крие, че познава. И Триер (който, разбира се, вече е достатъчно голям, за да може да си го позволи), просто се смее и казва: You know, you're always stealing somehow.

Онова, което обаче не престава да дразни в коментара ви, уважаеми Георги, е агресивното задоволство, с което натъртвате на това „крадено“. Можете ли да ми опишете накратко удовлетворението, което изпитвате при произнасянето на това обвинение? Уверявам ви, това ме интересува от чисто професионална гледна точка.

- 25-05-2011|**Иван Георгиев** – ге:

Златко пише:

Ок, прочетох за филма в Уики, виждам за какво става дума. Действително, историята на една надувна секс кукла, която придобива собствена идентичност, вече е разказвана...

Онова, което обаче не престава да дразни в коментара ви, уважаеми Георги, е агресивното задоволство, с което натъртвате на това „крадено“. Можете ли да ми опишете накратко удовлетворението, което изпитвате при произнасянето на това обвинение? Уверявам ви, това ме интересува от чисто професионална гледна точка.

Първо. Коментарът за „кражбата“ не е мой, видно е и от IP. Просто подсетих анонимния гост и Вас кой е филмът.

Второ не се казвам Георги, а Иван.

Трето. Мисля, че имате проблем.

- 25-05-2011|**Златко**

Да, прав сте и по трите точки. Проблемът, който имам (и който ще ме надживее поне с няколко часа, сигурен съм) се казва „нетърпение“. И не му влияят нито години, нито нищо, за зла врага. Така че, за втори път – не съм погледнал IP-то, писал съм разсеяно, всичко е вярно, съжалявам...

- 28-05-2011|**kristin** – вероятно триабва да отговоря

До Иван Георгиев: Не съм гледала цитирания от вас филм до този момент, но може би трябва да го видя. Разказът ми е писан за няколко дена по покана на Милна Фучеджиева. Беше започнала да издава някакво списание „Жената Утре“. Не знам дали е излязъл втори брой, а премиерата за първия брой я изпуснах, така че дори нямам копие от спицанието. Милена искаше да прави рубрика с това заглавие и просто ме помоли да напиша нещо по темата. Да, правих проучвания в интернет, но те бяха в сайтове са секс-играчки. После редовно получавах реклами за удължаване на пениса.

Съжалявам, ако всичко това ви разочарова.

До чично Пънч: Доста добри съвети!

- 28-05-2011|**Иван Георгиев**

Разочарован вероятно е този, който е коментирал на 10 май. Що се отнася до мен го отдавам на риска на писането на разкази по покана.

- 28-05-2011|**Иван Георгиев**

Зашитата на случайни текстове /междувпрочем признание и на самата авторка/ е доста непосилна задача, дори и за Вас. Особено когато си поставяте редом с Албер Камю и Умберто Еко.

- 28-05-2011|**Иван Георгиев**

Пардон, „ги поставяте“.

- 29-05-2011|**Златко**

Същото се отнася до толкова много неща от „случайните“ ни животи, че просто не ми се започва... И все пак продължаваме да ги живеем, нали? Тия дни намърморихте един куп случайни думи почти под всеки български разказ тук на сайта. Не бих искал да си мисля какво ли чува съпругата ви, в края на деня примерно...

(Сори, но и на мен ми писва от мърморковоци. Като толкова малко ви харесва реалността, която ви заобикаля, какво толкова правите, за да я промените?)

- 29-05-2011|**Punch**

Илф и Петров имали принцип ако една идея хрумне на двама им да я отлюспват (нали така се казва днес?), независимо от нейната гениалност. Поради простата логика, че ако хрумне на двама, ще хрумне и на трети, което пък я лишава от оригиналност. При писането се случва много често. Има витаещи сюжети, или схеми, които кацат на различни рамене. Ще гледам филма. Според мен в разказа самото оживяване е само предекст за да погледне с ирония на онази страшничка страна от женската същност, която има нещо общо с богомолката. Ако това го има във филма, лошо, трябва да се постыпи като И.И и Е.П, но ако развръзката и смисъла са други, не виждам защо от съвпадението на схемата да ѝ пуча на Кристин! А, според мен, и на вас, уважаеми читатели.

Писмо от по средата на нощта

Автор: Златко Енев

Здравей!

Ще трябва да те помоля за извинение, но аз продължавам да пиша тук, защото установявам, че мислените диалози, които водят с теб, ме водят до неща, от които наистина имам нужда, или поне такива, които ми доставят огромно удоволствие. Всъщност би трябвало да пиша на Светлана, защото там не изпитвам беспокойството, че може да ѝ се кача на главата, но пък това няма как да се получи в момента, защото, за да може да кристализира мисълта ми, тя се нуждае – поне сега – от (мисловен) опонент, от нещо, от което може да отскача, като един вид топка – а Светлана мисли и чувства прекалено сходно с мен, това е и нещото, което прави връзката ни толкова силна, но в момента аз имам нужда не от връзка, а от съпротива, пък била тя и измислена от самия мен. С две думи – ако тия безкрайни словоизляния по някое време ти дойдат в повечко, не се притеснявай да ми го кажеш, но имай пред вид, моля те, че всъщност това са неща, които аз пиша до самия себе си, до Бога или каквото и да било там – до нещото, което ме заобикаля и ме прави жив. Най-простото нещо ще бъде да ги игнорираш. „Аха, поредното писмо от Златко – айде в кошчето!“ Те така или иначе ще са си свършили работата (питай ме всъщност защо ги изпращам, но не, и това си има своя смисъл, защото, ако само се залъгвам, че говоря с някого, не е същото и мисълта ми не може да тече нормално).

Тъй. Сега вече мога и да започна. Заговорих с теб за Бога, за дъщеря ми и за нещата, които малко по малко започвам да достигам в тоя живот – все странны, почти невъзможни за споделяне неща, които пиесата, която съм написал, изразява най-непосредствено. (За мен тя е точно същото нещо и като „Реквиема“, и като детските ми книги, и като всяко друго нещо, което пиша, само че при останалите съм се опитвал да ги правя разбирами и за другите, докато в пиесата всичко е в прав текст,

липсва превод.) Ще започна с това, че според мен всички големи книги на тоя свят все един и същ автор имат. Вземи Достоевски, вземи Томас Ман, вземи Фокнър, когото си щеш. Като хора – смешно, даже неприлично дребни понякога (Ман пише с умиление в дневниците си – 20 тома, които никога не се издават, точно по тая причина – за това как хубавично се е произходил и как днес денят му ще бъде много лек... Достоевски ще се разкаже да плюе всички инородци и прочие чифути, от големия писател и следа няма в дневниците му... интервютата на Фокнър показват само едно дребно и заядливо човече, да не му попадаш на пътя, толкова е уверено, че няма кой да му каже „копче“ на тоя свят...) Все смехоторно дребни хора, когато са себе си. Но когато дойде време да пишат, тия хора просто престават да бъдат себе си. Писателят за мен не е нищо друго освен една марионетка. Оставена сама на себе си, тя е смехоторна – бъбри непрекъснато глупости, пише безкрайно дълги скудоумни писма, говори за неща като „съдба“ и „мисия“, държи се детински, просто е смешна... докато дойде ред да пише. Тогава тя просто престава да бъде себе си, онзи отгоре поема работата и пише чрез нея каквото и както си е решил.

А Богът е нещо неотделимо от цялата тази галиматия – може би не съзнателно и не при всички, няма сега да тръгна да твърдя, че всички писатели имат нужда от идеята за Бога. Богът е единственото нещо, което може да позволи на марионетката да оживее, да надмогне себе си, да престане да бъде дребно човече на конци. Няма сега да се впускам в дълги доказателства, ще ти кажа само, че моето дете (и донякъде баща ми, след като почина), бяха двете мостчета, по които се движех, за да намеря пътя над пропастта – пропастта на интелекта, която не ми позволяваше да се заема с нещото, което наричам своя „мисия“. Защото, помисли сам: не е ли напълно лудешко, напълно лишено от смисъл всичко, което върша вече от десет години насам (а всъщност цял живот, ако питаш мен) – зарязал абсолютно всичко, което му диктува здравия разум, губи едно след друго всички неща, които правят човешкия живот нормален – семейство, работа, пари – и въпреки това пере напред със затворени очи и си повтаря само „всичко е правилно, всичко е идеално, всичко е точно така, както трябва да бъде“. Е, ако гледах някой друг, а не себе си, отдавна да съм го отписал, честно. И, ако не беше книгата, която вече си прочел, и която до известна степен – ама много, много пост фактум – вече може би оправдава лудостта, защото като мине страшното и дойде време да се берат джанки, всеки може да бъде мъдрец или смелчага, ама да дойде

да го видя през всичките години на треперене и ужас, и край, и смърт, и мисли за самоубийство, дето само децата могат да те спасят от тях... та, ако не беше тая книга, щеше ли да поискаш сега да ме слушаш така, разпенен и разголен, дори и само за пет минути? Вярата е лудешка работа, нейното предназначение е само едно – да доведе ония, които имат да теглят голям товар, до състояние, при което са способни да се дрогират вътрешно до такава степен, че вече всички помисли и попълзновения на здравия разум да изгубят смисъла си, за да може Дон Кихотът (или хашишинът-асасин, дрогираният дервиш), да се забъхта с мелницата не на шега, ами на живот и смърт, тая борба има някакъв смисъл, всичко останало е пей сърце, игрички за в цирка...

Но да се върна към баща ми и към детето. Баща ми беше първият мост – и то по една много странна, привидно непомерно глупава причина: аз никога не съм бил в състояние да изпитвам скръб по неговата загуба. Баща ми беше слънцето на моя живот, човекът, когото най-много съм обичал, когото май съм боготворил, като гледам сега назад. Беше мил и смешен човек, нищо особено, даскал в местния техникум, дебеличък един такъв, тантурест, но способността на тоя човек да обича беше феноменална, просто неописуема. Никой никога не ме е обичал така през живота ми, никой никога няма да може да го направи. Рядко го е показвал – ще те погали някой път по главата, това е всичко – но любовта му просто ни носеше нас, децата, както духът е носел Оня над водите (или както там беше). Тъй. И представи си сега, когато тоя човек умира – умира буквално за секунди, като дърво от гръм ударено – и аз откривам, че в сърцето ми няма и следа от мъка... Няма и досега, това, дето го пиша в оня разказ е измислено. Никога не съм плакал, никога не съм изпитвал скръб. И това беше първият момент, в който започнах да провиждам, че тоя свят е нещо май по-сложно скроен отколкото може да го прозре разумът ми, че има в него неща и тайни, пред които просто трябва да затвориш очи и да се преклониш. С две думи – аз реших, че щом не съм в състояние да скръбя по загубата на най-важния човек в живота си, то той просто не си е отишъл. Баща ми е тук, аз го чувствам при мен през цялото време. Седи някъде около мен, над мен, вътре в мен може би, усмихва се и вика: „а така, мойто момче, няма страшно, нали знаеш, че татко е с теб?“ И тогава изгубвам аз страхът наистина, зарязвам разума и започвам да върша онова, което е правилно, което знам, че

очеква от мен баща ми. Не обществото, не съпругата, дори не и децата ми, защото те, мъничетата, още са много на знам ли кой свят, после ще им дойде техният ред да откриват каквото им е писано да откриват... А баща ми е тук, той знае кое е правилното, защото вече вижда по-надалеч, вижда онова, дето всички ще го видим някой ден, когато видим с очите си, че то хич не било страшно, че край всъщност нямало ами всичко било просто врата, преход, път...

Това беше първото. Другото, то беше много по-трудно, защото винаги е било свързано с усещането за загуба и скръб: детенцето странно, кое то ми се роди преди 15 години. Момиченце е, за моите очи неописуемо красиво (можеш да го видиш във Фейсбук), но инак главичката му си функционира по някакви свои правила, недостъпен е за нас вътрешния му мир и животът с него е ежедневно изпитание. И така живеем си ние с това дете вече толкова време, получиха се и при нас последствията, които само малко семейства избягват в такива ситуации – разделят се хората, защото е прекалено трудно да се живее с това чувство за вина, загуба, страдание, мъка... Но всъщност всичко това не е важно, защото нещото, което искам да ти разкажа, все още не съм го постигнал и едва ли някога ще успея да го постигна напълно; прекалено голяма, прекалено непосилна мъдрост ми се вижда това. А именно, че това дете е непо-

средствена, абсолютна връзка с Бога, с вселената, с тайната, с необятното и непостижимото... Знам, че тия неща пак лудешки, пак измислено и изфантазирано звучат, но пък кой ли му пука, да вървим нататък.

И така, ние сме хора образовани, начетени, всеки е чел „Идиот“ всеки знае княз Мишкин и всеки клати глава умно, но всъщност нищо не знаем ние, защото, за да разбере човек княз Мишкин, той или тя, първо, трябва да ЖИВЕЕ с княз Мишкин, и второ – което е още по-трудно – не само да живее с него, ами да може да провиди мястото на княза там, където то е – над, а не под себе си. Защото човекът с увреждане, детенцето мое, княз Мишкин, това е най-голямото чудо на света, нещо непостижимо, неописуемо, неразбираемо, но – ако човек успее по някое време да се избави от тегобите на разума, тоест страха и неразбирането – най-най-най-великото, просто защото то е пълна, завършена в себе си, абсолютна и всеобхватна ИСТИНА. Този човек, нека го наречем „князът“, винаги, във всеки един момент от съществуването си, е само и единствено себе си. Той или тя е неспособен да се преструва, не може да хитрува, не може да лъже, не може да прави нищичко друго освен само това, единствено – през цялото време да бъде себе си, да бъде истина. Чак когато паднат люспите пред очите му, човек започва да разбира какво е искал да каже онъ, дето казал, че бил истина. Просто е нужно да гледаш, нищо друго. Знам, че това не може да се опише, знам, че не може и да се постигне, поне не лесно, защото всеки ден в училището на дъщеря си се срещам с хора, които живеят заедно с ЧУДОТО – повечето от тия деца са такова чудо – но не могат да го провидят и, вместо да му се прекланят и радват, избират да скърбят и да си скубят косите, защото, видиш ли, „зашо мен наказа, защо мен избра за тази чаша?“ Не може да се опише чувството, което човек изпитва, когато погледне в тия очи и – ако може, разбира се – вижда право пред себе си БОГА. Истината е колкото сложно, толкова и просто нещо, това уж го знаем всички. А всъщност не знаем нищо. Защото, за да видиш истината, първо трябва да надмогнеш страха – страха от невероятното, от лудешкото, от онова, което ти говори разумът. Аз вече отдавана съм спрял да използвам разума си по време на писане. Разума го използвам за ежедневните, за простите неща – какво да напазарувам, какво да наготовя, кога да отида на фитнес... А за истински важните неща – сред които е дъщеря ми, баща ми, отчасти синът ми, може би също Светлана и при всички случаи писането – аз се осланям единствено на тялото, усета, душата, интуицията (всичко това е едно и също, струва ми се). Няма

какво да ми помогне разумът там, разумът само едно си знае – трябва да оцелееш, да оцелееш, да оцелееш на всяка цена – а оцеляването е последното нещо, от което имаш нужда на тоя свят, ако на живота ти му е писано да постигне частица от чудото. Оцеляването си е оцеляване, а чудото иска лудост. Чудото иска да повярваш, че може да потеглиш с кораб без да се страхуваш от това, че по някое време ще се прекатуриш отвъд ръба на земята. Чудото иска да се опитваш да летиш. (Без самолет, хайде да не клиничим на дребно!) Човекът може да лети и без машини, нищо, че ние още не знаем как. Всеки го е преживявал на сън. Аз си летя най-редовно, страхотен кеф е. По-готино от секс, по-готино от всичко. Просто си лягаш по гръб, поискваш – и започваш да се рееш. И командваш височината с поглед, само трябва да внимаваш да не се блъснеш в нещо, това е всичко.

Но да се върна на дъщеря си. Също както Иисус, така и князът е способен на спасение, способен да спасява. Това още не знам как става, тепърва започва да се оформя някъде в бъбреците ми; докато се качи до ония части, които пишат, ще трябва да измине доста време. Във всеки случай това ще бъде завършкът на моята история, третата книга, когато ѝ дойде времето – защото там Карталовците най-после ще получат опрощение и спасение, за всичките двеста години на кървища, зулуми и беди, които са причинявали на всички, и най-вече на себе си, започвайки с убийството

на орела. И спасението, опрощението, химнът, ще се постигне чрез княза, чрез детенцето с увреждане (ти няма да си го забелязал, аз го споменавам само мимоходом в тази книга – това е детенцето на братовчеда на Богомил, сина на убития партизанин, който е женен за германка и също живее в Преспан... впрочем, майната му.) Та това детенце притежава чудодейни сили, то вижда и умее да разговаря с мъртвите, те всички са не-прекъснато с него и заедно с него, затова то няма време да изглежда и да се държи като всички останали – я опитай да си представиш какво ли ще се случи със съзнанието ти, ако из него непрекъснато трополят, примерно, двеста-триста предшественици, кой скаран, кой пак набит, кой сърдит, кой иска нещо си да ти разправя...) И, което е най-важно – то е в непрекъсната връзка с Ламята – господ я знае каква е тая ламя, откъде е дошла и къде съществува, но това е заглавието на историята, и това е нещото, което тепърва ще откривам – „На гърба на ламята“. Но тук вече е време да спирам, защото чувствам, че започва да се включва егото, а това е последното нещо, от което имам нужда в момента.

Уморих се. Имах още толкова много неща за разчепкане, толкова много работи за изясняване... Всичко отиде, замина. Пух – и го няма. Не успях да го удържа, прекалено много неща се насъбраха, като мъртвите в главата на Леа. Нищо, когато му дойде времето...

Лека!

Златко

Златко Енев е български писател и издател на „Либерален Преглед“. Досега в България е публикувал шест книги (трилогията за деца „Гората на призраците“ (2001–2005), романите за възрастни „Една седмица в рая“ (2004) и „Реквием за никого“ (2011), както и есеистичния сборник „Жегата като въплъщение на българското“ (2010)).

Детските му книги са преведени на няколко езика, между които и китайски. Живее в Берлин заедно с двете си деца.

Коментари (7)

- 05-05-2011|**Гост**

:) :):)

- 08-05-2011|**Kremena** – За коя пиеса става въпрос?

Ако я имате в електронен вариант, бих се радвала да я прочета.

- 08-05-2011|**Златко**

Тя си е тук на сайта, както и повечето неща, които съм писал.

Любовна история

- 08-05-2011|**Златко**

(С молба за извинение към присъстващите): само не ми пишете отдолу: „Кви са тез глупости бе?“. Съжалявам, нямам време за повече преводи.

- 08-05-2011|**Боряна** – За детето

Възхищавам се на отношението към детенцето, което има проблеми в развитието си. Вероятно точно от такава безмерна любов то се нуждае, без да дава признания на тази своя нужда.

- 15-05-2011|**Венета** – Писмо от по средата на нощта

Харесва ми, че се докосвате до Вечните неща, с които човекът живее, без да разбира, без да си дава сметка или ако разбира, нехае за тях. Имате дарбата да отидете по-далеч от „докосването“ и ще бъда Вашият напълно удовлетворен читател, ако се отпуснете и се „оголите“ съвсем, защото см сигурна, че можете да споделите истинските си проникновения за тези Вечни неща, без да се съобразявате, че ги излагате на широката публика.

- 19-05-2011|**Гост – ^-^))))**

За пръв път срещам човек, да изведе на повърхността на 21-ия век – това подводно течение – извор на СВЯТА вода за Жадните! Страхотен кураж, Авторе! Успехи на ВЕЛИКИте ГЕТСБИта))))

Из (за) кой (ли) път?

Автор: Сава Василев

Пътна карта за домуване на един вид българска литература

Литературната ни география трябва да си е поставила амбициозната задача да не отстъпва на физическата, защото между двете има повече от случайни прилики. Иде реч за характерния дълбоко насечен релеф, надминаващ обичайните накъртичвания на „измите“, школите, направленията и методологическите доктрини. Историческите превратности внасят допълнителен колорит. Благодарение на тях литературната карта на България натежава до изнемога от многозначителни цветове и знаци и увеличава политическото си тегло до степен, надминаваща най-смелите представи за естетически компромис. Матрицата за оптимистично програмирани сюжети е включена на автоматичен режим. Четящото народонаселение се задъхва под тежестта на пренатъпкания с калорийте на идеологизма *текстодонт* – социалистическия реализъм. Заели с тегобите на физическото и духовното си оцеляване, писателите пристъпват внимателно, оглеждат се за неотбелязани ронливи сипеи и върхове, подхлъзнати не една критическа експедиция.

Най-многобройни са, подразбира се, жертвите на социалистическия алпинизъм. В стремежа си да коригират височините на котите и да пренапишат справочника с литературните забележителности картографите от края на 40-те и началото на 50-те години на XX век изпадат в странната ситуация да бъдат землеописатели на несъществуващо природно чудо. Липсите биват компенсирани чрез внос отвън; отначало нелегално, под самия нос на периодично разсейващата се „буржоазно-монархистична държава“, след това по въздух, суша и вода, с всички мощности на следдеветосептемврийския транспортен ресурс. Внасят се заглавия, сюжети, герои, но най-вече платформи и цитати за нуждите на сапьорните критически отряди, поддържащи минните полета по теоретичните граници на строгия, но справедлив реализъм. Пробил вед-

нъж въздушните маси от североизток, новият политически вятър предизвиква опасни течения с дългосрочни нездравословни последствия. Пострадавшите започват да се лекуват чак след 80-те години на насърко превалилия ХХ век...

Всезвестно е, че литературната критика повече от всеки друг вид списателска дейност се държи като позастаряваща дама. Тя ту пътешества, ту домоседства, но навсякъде проявява типичните за неустойчивите характери крайни настроения – на капризничене и апатия, на многоглаголстване и мълчание, на високомерие и комплексираност, на патетика и инфантилизъм, на болезнено уязвим патриотизъм и чуждопоклонничество. Не прави изключение и нашенската.

Веднъж копнежно забременен с метафори по пролетарския Изток, металитературният вариант на социалистическия реализъм упорито отказва да признае наличието на други географски ширини и дължини. Вероятно защото никога и никъде не се е чувствал сигурен и спокоен. **Директивата за безкомпромисна война срещу външните и вътрешните врагове на литературната благонадеждност разсъблича ези-ка до неприличната голота на клишето.** Изключенията от случайно окоренени метафори потвърждават, а не опровергават правилото. Следенето на синоптичната обстановка предполага създаването на сериозна мрежа от професионалисти и ентузиазирани сътрудници. Но над всичко и всички стои директивната мъдрост на Блюстителя. Благодарение на него решенията се вземат светковично и непоколебимо:

„Дълг на Писателския съюз е също така, с помощта на здравата литературна критика, грижливо да чисти българската литературна нива от зловредни плевели, да чисти редовете на българските писатели от некадърници, бездарници и всянакъв вид литературни търгаши.“¹ Третирането на „литературната нива“ със силно токсичните препарати на идеологизма по правило се възлага на критиката. От нея обаче се очаква не само да плеви, но и да окопава, тори, разсажда, дори да прибира, консервира, опакова, стифира и транспортира произведеното. Нека припомним, че времето на пестицидите, на полезно-отровната агрехимиия предстои. Затова в повечето случаи за предпочитане е механичното пресичане с рязко движение – с един удар на мотиката или лопатата.

---

1 Из обръщението на Г. Димитров към СБП от 14 май 1945 г., Москва – цитат от предговора към книгата на Тодор Павлов „Български поети и писатели“, С., БП, 1948 .

Някой би могъл да възрази, че този вид литературна география ни е добре позната и, с други думи, нищо ново под слънцето. Всеизвестно е обаче – и то не само на писателите ловци и рибозаловители, – че животелната влага на топлиците се отразява изключително благоприятно върху плевелната и плевелоподобната растителност. Пролазила веднъж, тя трудно се изкоренява. Пред нея се изправят еднакво безсилни времето, таланта, дори модерните литературоведски „технологии“, промъкнали се през полуоткрехнатата врата на домоседната ни литература. И ето, в края на 80-те години на ХХ век (1989 г.), през особено многозначителните за най-новата ни история априлско-майски дни, „Партиздат“ отпечатва литературоведския сборник „Идеал, творец, общество“ под редакцията на Васил Колевски. Какво си мисли Никола Георгиев и не-колцината, дръзнали да обсъждат същината на вечно недоизбиствените ни и недоосъществени „посоки и цели“! Тук пръв теоретик отново е Георги Димитров. (Разбира се, в качеството си на достоен продължител на Маркс, Енгелс и Ленин.) Веднага след него идва делото на другаря Тодор Живков, на XII и XIII конгрес на БКП и т. н...

Забележете! – Годината е 1989!

Уж вече зеят сериозни пукнатини в обетонената стена на езика, строена с бригадирска всеотдайност в годините около издигането на Берлинската такава, аeto че бодър екип от ентузиасти се втурва да кръпи и освежава победеното от времето. В такъв момент не може да не те връхлети тъмният спомен за дните, когато цялата литература буквально се надпреварва да крещи от амвона на заглавието за *заводи, гвардии, цименти, стомана* и какво ли още не. Да се гледа на Запад е немислимо. Знайно е, че татък залязват слънцето и изкуството с оптимистичен край. Поради това, в края на 80-те участниците в „Идеал, творец, общество“ наблюдават зорко прага на литературния дом и отказват да пуснат поизнежения след появата на перестройчиците метачитател по проветривите и несигурни пътища на книжната държава. Особено ако е забравил екипировката си от топли идеологически дрехи в класически – ретро (Маркс-Енгелс-Ленински) – стил.

В случи като този е „светотатство“ да не се направи някой друг метан пред иконите на Белински, Д. Благоев, Г. Бакалов, Т. Павлов. Айде и по едно темане на Г. Кирков, Г. Димитров, В. Коларов, че да не докачим на чест родния литературен и политически социокритицизъм. Освен всичко друго подобен вид издания са заредени с огромна доза отговор-

ност за физическото и психическото здраве на Читателското тяло. Това обяснява афинитета им към малко познатата на специалистите *поетика на тялото*, защитаваща Н. В. Читателя от луксация на вратните прешлени и методологическо разногледство. В конкретния случай на помощ идва творчеството на вездесъщата троица Р. Ролан, Луи Арагон, Анри Барбюс. Може да са от Запад, но са *наши*. Ако е за въпрос, то и Шекспир е наш, и Вазов, и Радичков, и Ив. Петров, и Т. Ман, и Булгаков, и Фадеев, и Айтматов, и Распутин, и Флобер, и Балзак – нищо че олицетворяват „*субективната активност* на твореца“. Най-сетне тази странна и опасна птица, Авторът, може да бъде окачествена като *субект* със свои одухотворяващи жестове – като *активност* и *убеждения* например. Стига е бил само отражател на „*обективната действителност*“! Но я обаче за по-сигурно и сега да му се напомни, че и у най-“*субективните*“ (думата е кавичкосана в оригинала) писатели обективното също присъства – само че „*пречистено, изведено до лична идея или субективна теза*“ (П. Зарев)

Ето ни изправени пред исполинската фигура на *метачитателя*. Иде реч не за временно отдадения на принудата да замества художествения текст с критически школски анализи читател, а за вторачения в пъпа на металтературата литературовед. И за еротичното удоволствие, кое-то изпитва при всеки допир о нея. Той, вероятно знаете, исихаства по особен начин, четейки критическото „*плетение словес*“ със страсти на юношата, препариран от сюжета на поредния приключенски роман. (Такива поне са спомените ми за ранните срещи на моето поколение с литературата.) Та именно този – изнежен от зачестилите си срещи с модерното, неурочасано от социалистическия реализъм литературоведско слово *метачитател* и *метаписател* – някакви си месеци преди историческата дата 10. X. 1989 г. – е дръпнат за пеша на стария си шинел и върнат обратно в казармените помещения на езика. Лошото в случая е, че е много рано за щедрите тръпки на спомена по – ама не помните ли?! – незабравимата география на Пленумите (Десети, Двайсти, Януарски, Априлски, Юлски и т. н.), на Пети летките и Конгресите! За онова сладостно *пленумизиране, опетилеткване и оконгресване на литературата* в името на „*идейно-естетическото*“ и „*комунистическото*“ здраве! Вярно е, че разходката по някои страници ще ви срещне с *другаря Горбачов*, но и той е *всмукан* и „*преустроен*“, а любимата му думичка просветва като лъскаво петаче в новоселски магазин. Колкото и да му се любуваш, с него нищо не можеш да си купиш!

Та значи: от какво се вълнува българската литература в навечерието на ХХI век? Какво крои, кой път се кани да хване и възнамерява ли въобще да плаща краевековни такси „свръхбагаж“ при тази експедиция по пътищата на българската и методологически одомашнена не-българска литература? Отговорите са енергични, ясни, недвусмислени. Съдържат ги много от заглавията: „Естетическо отношение и класово-партиен критерий“ (Иван Попиванов), „Демократизъмът и партийното ръководство – същност на ленинската културна политика“ (Любомир Павлов – естествено „културна“, защото има и „некултурна политика“), „Марксизъм и естетическо новаторство“ (Любомир Стойков), „Статиите „Партийна организация и партийна литература“ от В. И. Ленин и „Из кой път?“ от Г. Димитров“ (Васил Колевски), „Партийното ръководство на художествената литература (1944-1948)“ (Сашо Попов), „Развитие на категориите класовост и партийност в пролетарския театър“ (Невяна Инджева). Съавторстват още Иван Гранитски, Ефрем Карапетров, Георги Димов, Чавдар Добрев, Александър Спиридовонов, Катя Топчиева, Невяна Инджева, Методи Класанов, Мая Божилова. (Вярно, на места не така хорово едногласно, дори с леки отклонения от строгата партийна мъдрост, но като цяло дисциплинирано и осъзнато, все едно кой на чие поколение принадлежи. В даден момент дори се объркваш: абе кой от двамата – Г. Димов или Ив. Гранитски – беше по-старият?!...)

Някой да каже нещо?

Липсват само партийни напътстваия за цената на вносните консерви и половия живот на мравките!

За това пък литературните заблудари могат да намерят правия път, следвайки пътеуказателните табели с цитати от класиците:

„Литературната работа – пише Ленин – трябва да стане *част* от общопролетарското дело, „колелце и винтче“ на един единен, огромен социал-демократически механизъм, привеждан в движение от целия съзнателен авангард на цялата работническа класа. Литературната работа трябва да стане съставна част от организираната планомерна, обединена социал-демократическа партийна работа“ (цитат от статията на В. Колевски).

Горки пред Първия конгрес на съветските писатели (забележете експресивния неологизъм „чувствилище“): „Литераторът е очите, ушите и гласът на класата /.../. Той може да не съзнава това, да го отрича, но той е винаги, неизбежно орган на класата, нейно чувствилище“ (същата статия).

Обяснимо защо метафората „литератор – орган“ не слиза към трупа – „органантното“ персонифициране по-надолу от брадичката би предизвикало опасни (фрейдистки) асоцииции, сочещи най-чувственото от всички „чувствилища“ в снагата на самия Писател; защо не на самата Литература. „Свенливият реализъм“ на родното пролетарско (Георги-Димитровско) четене на събитията пък ще рди метафората „наковалня или чук“ и на свой ред ще еротизира поведенческите жестове на работническата класа. И в този случай събитието е с две лица, но следите по обратната страна винаги са по-дълбоки; по-дълго личат и напомнят... Болката от идеологическото онождане не само предполага – тя разчита на взаимност! Трябва да бъдат изковани оръдията, благодарение на които раните по снагата на пролетариата ще се държат полуутворени (полузаздравели, развредени) и ще прокървяват периодично – всеки път, когато през някоя случайно зейнала цепнатина на гранитния дом се промъкне снопче от светлината на съмнението...

Ако бяхме ревностни застъпници на вездесъщата психоанализа, веднага бихме се захванали с откритата, дискриминационно проведена операция по игнорирането (абе, направо *изрязването*) на носа от портрета на литератора-орган на класата. Горки(ят) Горки! Явно не си е давал сметка колко коварно нещо е метафората. Представете си портрет на безноса същество. Иначе казано – писател без нос, без обоняние. И още повече – Безноса литература. Обезносена литература. Обезмирилена литература. Литература без капчица ухание на жасмин в сатенениите чаршафи на някогашния булеварден – днес сапунен – роман. Или без сочните спомени за дъха на нощните помещения в униформените сюжети. Господи, какво е голямата литература без лютивите изпарения на баталистите; без похотта на барута; без сладникавите изпарения на кръвта и киселия дъх на запотеното от ежедневните срещи със смъртта войнишко тяло?! И все пак, и все пак... Дори чорапите в стил „милитъри“ не са в състояние да победят обилно полетия с романтиката на машинното масло социалистически реализъм!

Да не се предаваме, прочее, на носталгията по литературата, която си имаше всичко. И кълощави рамене, и едри старопланински форми, и многозначително мълчание, разтеглило до недоузнаваемост чертиите на изстраданото ни Очакване. После дойде времето на купонната система, опашките за бензин и изпосталяването. Настипи епохата на постмодерна(на повсеместния *post*) – задължителна диета за затлъстя-

лото, разстроено от киселините на идеологиите, класичността и култовите писатели Литературно тяло. Авторите на „Идеал, творчество, общество“ обаче нехаят какво крие хоризонта. Всяко чудо за три дни! Керванът може да си лае, кучетата да си вървят... Нали колелото на историята се върти, господа съдебни заседатели, върти се, и ще се върти – до пълната победа...

Чия победа?

На кого?

Над какво?

Остана ли още някой, някъде, нещо да побеждаваме?

Преди беше по-лесно. Учеха ни, че литературата – в това число и превзетата, изнежена *поезия* – е най-силното *оръжие* в ръцете на народите. Все едно дали става дума за мирни или за фронтови офанзиви. **Сигурно защото тя, Литературата, познава до съвършенство ерогенните зони на омразата и любовта.** Не иде реч само за идеологии, режими. Напук на евангелските заклинания да обичаш по-силно врага си, нежели ближния си, закърмени сме с лозунги за фанатична преданост към Своите и кръвожадна ненавист към Чуждите (по род, вяра, мисли, състояние...). Днес пък ни убеждават – съвсем не поради лелеяната християнизираност на духа и морала – да отворим широко вратите на дома си за Другия и Другостта. Толерантността и мултиетническото общество и държава трябва – ама като как някакси? – да заменят етническата вражда и политическите щуротии. Видите ли, ако може така, по Не-По-Вазовски (*явно и набързо*) да разрешим проблемите, трупани векове. Да заживеем в общия Дом на разбирателството и забравата!

Но тогава, в края на 80-те, никой не подозира обрата. Надеждата, че дълго още ще се безумства и мъдрослови с цитати от епохата на „патриарсите“ крепи най-верните от кохортата на Благонадеждните. За тях **литературата продължава да бъде старо, изпитано оръдие за разкъртване на камъните в главите на инакомислещите.** И тази лирика именно е оня лост, който създава моралната сила на работните маси и нейните бойци, създава „силната любов и благородната омраза“, която ражда фанатизма на социалистическите борци“.

Текстът е от 1898 г.

Автора именуват със страхопочитателното Дядото.

Прецитиран е безвъпросително и авторитетно през 1989 г.

Дава ни се да разберем, че нищо не се е променило. Че всичко опира до никакво си разместване на числата! Но какво са сто години за Столетницата!

Защото ето за коя поезия иде реч. За „най-хубавите пролетарски песни като „Напред, работници другари“ и „Песен на труда“ на Г. Кирков. След това за делото на партийните ръководители „от нов тип“ – Г. Димитров и В. Коларов. Именно те, а не „списание „Златорог“, което в своята идейно-естетическа платформа и практика през целия период между двете световни войни става крепост на буржоазната идеология и естетика, воюва непримиримо срещу комунистическата идеология, срещу марксистко-ленинската естетика“ (В. Колевски), са най-ценния капитал на литературата ни... Нито дума за плахите, немногобройни, но значителни опити *свои сред своите* да се усъмнят в истината за двойката редактор – списание. Нито дума за публикуването и преиздаването на спомените и преоценките на Б. Делчев и Хр. Радевски, за статиите на някои по-млади литературоведи около средата на 80-те години на миналия век, опитали се да внесат обрат в мисленето за „буржоазната“ на литература. Те нямат значение.

Причината? Историческия навик българската литература да седи на кръстопътен камък и да се чуди *из кой път* да хване. Част от мита за новото начало, за пренаписването на идеите и историята владеят както дясното, така и лявото пространство. „Нов път“ на Г. Бакалов е бам-башка реплика на Андрейчината програмна статия „Из нов път“. Така или иначе икономията на езика ще роди – по повод бакаловото издание и сътруднически кръг – нарицателното „новопътци“. Последните са стъпили на един друм, от който и до сега ни е трудно да излезем и да най-намерим верния към дома на помирението. Оставете това, ами вождът на народа и революцията Г. Димитров на свой ред пише в сп. „Артист“ статия с многозначителното заглавие „Из кой път?“. Тя, вдъхновено подчертава авторът В. Колевски, като имаме предвид изключителната любознателност и жаждата за знания на Димитров, ще да е отговор на Лениновата „Партийна организация и партийна литература“. Ето че самото поставяне на въпроса влече подире си отговора и, така да се каже, обезсмисля предизвикалата го целесъобразност. Поврага на зловидниците, на неверниците и фарисеите от батальоните на ленинско-димитровско-коларовската любознателност. **Пътепоказателства, значи, недооперушилният модернизъм отдясно с програма-заглавие-списа-**

ние „Из нов път“, а отляво се правят на глухи и пак питат „Из кой път?“. Пише Ленин „Партийна организация и партийна литература“, а само четири години по-късно Димитров се подписва под заглавието-въпрос с предварително известен отговор!

Друго не би могло и да бъде. Във великата държава на лозунгите и клишетата всичко се знае. И това ѝ е най-хубавото. Както в държавата на сапунките. Четеш, за да стигнеш до онова, което без друго си сигурен, че ще се случи. Отклониши ли се на йота от матрицата, жанрът отива по дяволите и разгневените читатели пишат заплашителни писма до издателството, че е излъгало вярата и надеждите им...

С Ленин и Димитров обаче нещата стоят далеч по-съдбовно. Някои си мислят, че летоброенето на франкофоните и франкофонията започва с историка-президент Желю Желев. Нищо подобно. Още на първата си среща с „вожда на руския и световния пролетариат“ в началото на март 1921 „пламенният деец на българското работническо движение“ Г. Димитров му подарява френско-български и българо-френски речник! Многозначителен, провиденчески жест. Вожд вожду, филолог филологу, полиглот полиглоту. Защо българо-френски и френско-български ли? Защото Ленин вече знае що где немски, бил е на творческа командировка в Германия, а на славянските езици няма какво толкова да им се учи. (Честно казано, той, езикът на революцията, е един и без друго съмишлениците го разбират.) А и защо да се прави намек за доскорошните ни военни връзки с германците. Все пак геният на световната революция отговаря отривисто с усмивка и стискане на ръка: „Знам, вашият народ е добър, храбър народ“. (Ужас!)

Храбрият народ се сражава храбро, изписал на знамената си брадатите имена-икони на марксизма-ленинизма. Малко остана да прекрачи с тях в XXI век. Днес той има нова пътна карта. По-вярно – много нови пътни карти. Довчерашните ентузиасти по източно-европейско ориентиране набързо се преоблякоха като теоретици на *новото време*. (Не щеш ли, роди се набързо през новия XXI век и нова-новеничка парламентарна група със същото име!) Преродиха се в мастити издатели, в апостоли на българската книга и свободната литература. Петольчката на Кремъл вече не е пътеводен ориентир. От друга страна, нищо не пречи тайно да се въздиша по блаженото време и да се брои спастреното и умноженото. Поне докато самата литература клечи на километричния камък и блее по колите с чужда регистрация.

Но пък да не останете с погрешни впечатления, че окото ни все в чуждото гледа, а собственият харман и стопанските пристройки тревяскат. Имат си авторите на сборника спомени за своето и умилилително си го повръщат. Спомнят си например (Катя Топчиеva. „Съвременност и историзъм“) за споменната литература. Ех, кой не се захласвал по мемоарните пътешествия на Ив. Вазов, З. Стоянов, Ст. Заимов, Н. Обретенов, С. Радев, Д. Маринов, Д. Ганчев, Ив. Мешеков, Ив. Радославов, К. Гълъбов, Ем. Станев, К. Константинов, Б. Делчев, Вл. Полянов, Ив. Динков и т. н., и т. н. Но в „Идеал, творчество, общество“ местата са резервирани за други. Първо за „Дядо“ (Д. Благоев), защото неговите „Кратки бележки из моя живот“ са ни повече, ни по-малко „първото произведение на нашата партийна мемоаристика“, поставило началото на „най-ценните нейни собствени традиции“. И още: „Свои спомени са оставили и такива стари партийни дейци като Христо Кабакчиев, Васил Коларов, Любен Дюкмединов, Върбан Ангелов, Жак Натан, Никола Въжаров, Йордан Милев и други“. Ами Митка Гръбчева и пай-паче Цола Драгойчева? Не са забравени, разбира се. И всичко това заключено между „великата победа на СССР над фашизма“ и „историческата вина на реакционните кръгове в САЩ и на Запад“. Но пък новото време и най-вече току що излюпените *перестройчици* разчитат на „обективният, научен марксистко-ленински анализ на изминалите периоди от историята на съветското общество“, направен от М. Горбачов в доклада му „Октомври и преустройството: революцията продължава“ (1987) и на Решенията на Политбюро за развитието на мемоарната литература от 1972 г. и 1974 г. и речта на Т. Живков пред софийските комсомолци от 1969.

Това са старо-новите *посоки и цели*, които предлага на литературата ни „Идеал, творчество, общество“. Особено „Партийно ръководство на художествената литература (1944-1948“ от Сашо Попов. В нея възкръсват демоните на „фашизираните“ и отстранени от СБП Любомир Владикин, Димитър Шишманов, Чавдар Мутафов. За Богдан Филов и Йордан Бадев да не говорим – тях направо не ги хваща рамката. Не е забравен и „несговорчивия“ Трифон Кунев. Нему, както знаем, също ще се въздава заслуженото. Далеч по-важното, според автора е, че Г. Димитров се е срещал с троицата (забележете имената) Елин Пелин, Николай Райнов, Николай Хрелков. Дано не ме лъжат скромните ми знания по история на литературата, но тях преди Девети и господ трудно би ги сговорил и съbral на едно място. Всъщност, може и да се лъжа... Та събира ги ге-

роят от Липиска и им дава ценен пример за подражание (подразбира се, и на целия писателски съюз) – „Френската комунистическа партия, заради умението ѝ да работи с писателите и да привлича на своя страна творци като Ромен Ролан, Луи Арагон, Анри Барбюс и други“. В прибавка – и членния опит на съветската литература, за да напишат и те произведения като „Млада гвардия“, „Как се калияващесте стоманата“, „Цимент“. Ето начин да се пътешества и домоседства. Пример за второто също има: Георги Караславов („Снаха“, „Татул“) и лириката на Никола Вапцаров. Защото са изобличили „частносъственическата страсть“ – „убиеца на патриархалната ценностна система“. И да се знае: никой и нищо не е забравено! В това число и тъмните моменти в биографията на „новия класик на патриотичното, на националното своеобразие“ Димитър Талев („по едно време минава от другата страна на барикадата“). И Вазов, станал „жертва на себе си преди всичко, на патриотичната си възрожденска природа и чак след това на обективните фактори в друга историческа обстановка“.

Забележете! – Годината е 1989!

Доктрината, езикът, интонацията, примерите – от реквизита на 50-те.

Преди да захвърлим пътната карта на Партиздат и да склоним глава пред маршрутите, начертани от уставно ентузиазирания туристически колектив, трябва за последно да предупредим, че в нея несръчно и вандалски са изтрити обозначителните знаци на истинските находища за сметка на терашето с високо идеологическо съдържание. Изключениета касаят революционно галванизираните Ботев, Смирненски, Вапцаров. Но и тази троица трудно мери мегдан с „класиците“ Д. Полянов, Т. Павлов и В. Марковски. В този смисъл включването на монитора без предпазен екран или специални очила срещу дебелоочие при по-избухли-
вите метачитатели не е препоръчително.

И все пак, и все пак! Пътешествала е една част от литературата ни още от Благоево-Бакалово време на Изток, квартирувала е при Плеханов, Луначарски, Ленин, Белински, Добролюбов, Чернишевски... Защо по Владимир-Василевски да не махнем с ръка: може, джанъм, всичко може, стига да е талантливо! Но как да махнеш, когато 100 години тази същата литература друго не видя и не пожела да види от блажения за нея Изток. Премълчаваше или ни забраняваше да четем Соловьев, Бердяев, С. Франк, Флоренски; все нещо ѝ бяха криви „реакционерите“ Достоевски

и Победоносцев. Да не говорим за кокошата слепота, колчем слънцето поемеше пътя си на заход (Запад) и попълването на домашната библиотека означаваше преодоляването на опашки и връзки, по-големи от тези за изделията на леката промишленост.

Пол Рикъор отбелязва, че „идеологията е повърхностен дискурс, който нехае за собствените си истински мотивации“. И продължава: „Аргументът става още по-впечатляващ, когато несъзнателният характер на тези истински мотивации се противопоставя на просто съзнателния характер на обществените и официалните мотивации“ („От текста към действието. Херменевтични опити“).

Айде холан, ще чакаме ние Рикъор или Рикъоровица да ни обясняват какво ни е надробил идеологическият дискурс. Затова повече от десетилетие му отмъщаваме с езиците на мълчанието и разнокалибрени те методологически въздишки. Напоследък обаче мнозина се отказаха от тях, отказаха се от голословните отрицания и политическите нападки, за да предприемат сериозни пътешествия из земите на иначе убийствено досадната, но все още професионално непреодоляна територия в съвременната ни литература. Сред малкото примери за добросъвестен и търпелив (в смисъл на принципен и аргументиран) дебат с корифеите ѝ в далечното вече минало е цикълът статии на Владимир Василев „Бараж от литературни формули“ с адресат Т. Павлов и теорията за *класово-партийната същност на изкуството*. Пак тази теория, в края на XX век, вдъхновява авторския колектив на „Идеал, творчество общество“ за реторичния подвиг да разобличи и порицае вредното наследство на догматизма и вулгарния социологизъм с помощта на цитати от (кого мислите?!)... великия писател, историк и мемоарист Цола Драгойчева!

Иначе, като всяка европейска литература, и нашата изживява по свой начин пътешествията и домоседството си. Ама малка била, ама езицът ни бил непознат и труден, за да ни открият чужденците – то са все вайкания и себемъченичество в резултат на вроденото ни недоволство. Пътува българският списател. Пътува още от времето на Паисий и Софроний. Вярно, из многострадалното си отечество, по Влашко, Херцеговско и Света гора, но пътува. Хаджи Смион странствал ли е – странствал е. И Ботев е странствал, и бай Ганьо сетне „изръшква“ бая балканска и славянска земица – какво лошо е произлязло от това. Виж, когато наше-нецът тръгва по алъш-вериш из Европата, пропищяват мнозина. Само

че анекдотите в съвременната *байганьовиада* не са нито толкова смешни, нито толкова невинни.

Друго си е Алеко с неговото пътуване до Чикагското изложение. Са-мочувствие, размах, салтанати. Кой може позна по костюма, езиците и маниерите довчеращия петвековен роб? Минали-неминали десетина-петнайсет години и хоп – в Новия свят. Европата е превзета като едното нищо с тренове и параходи. Целта е далечна, велика. Важно е Голямото пътуване... Не сме купили достатъчно акъл сто години по-късно, щом сме се запътили към онова, в което винаги сме си били бая преди сегашните баш европейци. С трена е лесно, всеки знае. Въпросът е да хванеш Дългата линия, да завладееш новото чудо на чудесиите, а не баба си Европа...

Вазов поне не се големее и предпочита да си седи у дома. Дори героите от великия му роман „Под игото“ не прескачат по-далече от околните села и паланки; в краен случай – до близкото градче „К“. И при Талев хронотопът стои някак прибрано, одомашнено. „Железният светилник“ повествува за живота в Преспа, на Охрид е отделено място сякаш между другото, колкото да се знае, че и такъв град има, и там хора българи живеят. Дори Димитър Димов, чужденец и европеец в собствената си литература, разхожда героите си мярно и ненатрапчиво (Гърция, Испания). Дотрябват ли му чужденци и „европейскост“ – доставя си ги на място. Благодарение на него маса чужденец броди из литературата ни и скандализира балканските ѝ нрави и вкус. Най-големи чуждопоклонници обаче си остават диаболистите. Те смело хвърлят мост през пропастта на времето, командират героите си я до Виена, я до някоя по-екзотична география, поради което социалистическият реализъм ги обявява за неблагонадеждни и ги държи в плen на критическото мълчание цял половин век. (В „Малвина“ героят на Минков заминава за Испания и Япония, гледа борба с бикове и се разхожда с лодка по водите на свещените езера. В „Мрежата на дъжда“ писмото на Секул Брадва идва от Буенос Айрес. Ерих Райтерер от едноименния разказ се пренася в спомените за студентския си живот във Виена.)

Да, при Вазов нещата си стоят здраво заковани на местата. Типично по български. Тук история, география, литература са неразрывно свързани. За Вазов България не е анонимен топос, подсъзнателен импулс, философска проекция на универсализираната „родност“ (Г. Милев). Родината – това са имената на реки, планини, хълмове, върхове. По този

повор курника на модерното литературознание би изкудкудякал нещо от вида на: „процедурата по семиотизирането на патриотизма у Вазов протича като серия от текстуални и интертекстуални манипулации, преобразуващи енергийните ресурси на една знакова (екстралитературна) система в качествено ново (експресивно) комуникативно поле и връзки“. Малей-й! А иначе е достатъчно да припомним само част от заглавията на патриарха (най-паче поетическите) и ще грейне най-шарената литературно-историческа карта на родината ни: „Боят при Гредетин“, „При Морава“, „Заточеници в Азия“ (Тъгите на България“); „Царят в Свищов“, „Южнославянска благодарност“, „Разходка до Баняса“, „Падна Плевен“ („Избавление“); „Раненият опълченец при Шейново“, „Родопите“, „Гордейте се, Родопи, гиганти каменисти“, цикъла „Македонски сонети“, където срещаме заглавия като „Пред Беласица“, „Срещу Атон“, „Извън солунските стени“ („Поля и гори“); в стихотворенията за малки деца (1883) „Марица“, „Търново“, „Вардар“, „Дунав“; стихосбирката „Сливница“ – „Бойното поле при Сливница“, „Новото гробище над Сливница“, „Тракия“; цикъла в „Лоното на Рила“ (последния голям цикъл от „Звукове“) – „При Рилския манастир“, „Славословия на Мусала“, „Въз Кадиин връх“, „Мусала“, „В Илина река“, „Как влязохме в обятията на Рила“, „Пирин“, „На Еленин връх“; в „Скитнишки песни“ – „В Малата планина“, „Камъкът на Заград“, „Орлите на Бабини плазове“, „Екът на Лъкатнишките канари“, „В Пирин“, „Утро в Банки“, „Великата Рилска пустиня“ и много други.

Въпреки феномена Вазов, далеч по-опасно е преследването на темата в дебрите на историческия ни роман. Трябва да се превземат византийски градове, да се бранят крепости, да се пътува с конски обози, влакове, да се вика „Ура!“. И най-вече да се връщат български градове, освободени с цената на много кървави битки. Поради вероломната хитрост на великите сили и дипломатическата ни глупост. Но пък даже и след националните катастрофи можеш да си издавиш за пет минути паспорт и да пътуваш до големите европейски столици. Дори да направиш българска интелигентска колония в Мюнхен. По съвършено различен начин става картографирането в годините на разказваческото възнесение – Радичков, Хайтов, Васил Попов и др. През 60-те многознайковците-критици са заети с коронясването на „производствения роман“ и някак насила решават брака между физическата и литературната география. „Котловинна“, „регионална“, „низова“, „селска“ – каква ли не

именуват литературата, дръзнала да се умисля и умъчнява за такива анахронични неща като земята и патриархалния идилизъм. Въпреки това сказът и писателските имена се превръщат в територии и столици на малките-големи отечества – митичните Родопи, дивия Северозапад, подножието на Еленския балкан...

Срамът от селото след има-няма половин век ще се превърне в срам от канона, от Дома и домопорасналата литература. От това, че са я захранвали най-вече писатели от провинцията и селото. (Ел. Багряна е първият поет, роден в София.) Но не само сопотецът Вазов се погрижи за прилежното ѝ картографиране. Своите кръстни начертания направиха чирпанлията Пейо Яворов и банския Никола Вапцаров. Към тях прибави своето и модернистът-символист от Пазарджик Теодор Трайнов:

*И българският бог отново
ще слезе в тъмния Балкан,
и там, от огнения праг, сурово
ще сочи пътя ни избран:
от Шар и Дунав до Егейа
единен дух да възциари!
Една душа да заживее,
едно сърце да възгори!*
Из „Пророк“ („Български балади“)
*Тъмен вслушва се Пиринът,
дига каменния лоб,
знай, че сенки ще преминат
над Беласица, ще зинат
из недра ѝ гроб след гроб.
Бърза Струма, странно пее,
свеждат клон след клон гори,
шъпнат, молят се на нея,
белий блясък на Егейа
с черни листи да покрий.*
Из „Тайната на Струма“

2003-2004 г.

Сава Василев е преподавател е във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. Автор е на белетристичните книги „На лов без кучета“ (1993) и „Летище за пеликанни. Роман партитура“ (2000), както и на множество литературно-критични трудове.

Коментари (4)

- 05-05-2011|**Златко**

Цитат:

Литераторът е очите, ушите и гласът на класата /.../. Той може да не съзнава това, да го отрича, но той е винаги, неизбежно орган на класата, нейно чувствалище

А защо не, примерно, „чувствитор“, или „чувствалище“? Като ще си разпушчаме подсъзнанието, то поне истинкси!

- 08-05-2011|**Павлов Д.** – уж сме си същите

Боже, боже, как лети времето! Бях почти забравил за присъствието на такива „титани“ в критическата ни нива. А уж човекът в България не се е променил!? Хайде марш към мазето – може пък да открия нещо от Колевски, та да си припомня онова скудоумие. Благодаря на автора за „милото“ напомняне!

- 08-05-2011|**студент БФ** – Къмечно мърморещите ...място за свободни хора и свободни идеи! Та...кой ви кара да четете?

- 10-05-2011|**Боян** – Бравос!

Виртуозно! Задълбочено! Многостранно! Отлично, просто безуспорно! Шапка свалям!

Изгнаници

Автор: Роберто Боланьо

Да бъдеш в изгнание не означава да изчезнеш, а да се свиваш, бавно или бързо да ставаш все по-малък, докато достигнеш реалната си височина, истинската височина на личността. Суифт, майсторът на изгнанието, е знал това. За него изгнание е тайната дума за пътешествие. Мнозина от изгнаниците, обременени с повече страдание, отколкото причини да живеят, биха отхвърлили това твърдение.

Всяка литература носи изгнанието вътре в себе си, независимо от това дали писателят е трябвало да си събере багажа и да замине на двадесет години или никога не е напускал родното място.

Вероятно първите изгнаници, за които се знае нещо, са Адам и Ева. Това е несъмнено и то поражда няколко въпроса: възможно ли е всички ние да сме изгнаници? Възможно ли е всички ние да бродим из чужди земи?

Понятието „чужди земи“ (също като онова за „родна земя“) съдържа някои дупки, поставя нови въпроси. Географска реалност ли са „чужди земи“ или мислено построение, намиращо се в непрекъснатата промяна?

Нека да си припомним [Алонзо де Ерсила](#).

След няколко пътувания из Европа, Ерсила, войник и благородник, пътува до Чили и воюва срещу арауканите¹ под водачеството на Алдерете². През 1561, когато още няма тридесет години, той се завръща и усяда в Мадрид. Двадесет години по-късно публикува *La Araucana*, най-добрата епическа поема на своето време, в която си припомня сблъсъка между арауканите и испанците, с ясна симпатия към първите. Бил ли е Ерсила в изгнание по време на американските скитания през земите на Чили и Перу? Или се е чувствал изгнаник когато се е завърнал в двора, и *La*

---

1 Араукани: Коренно население на Чили, Бел.пр.

2 Херонимо де Алдерете (1519–1556): испански конквиистадор. Бел.пр.

Araucana е плодът на тази morbus melancholicus, на острото усещане за изгубено царство? И ако това е така – което не мога да кажа със сигурност – то какво друго е изгубил Ерсила през 1589, само пет години преди смъртта си, освен младостта? А заедно с младостта – и мъчителните пътешествия, човешкия опит да бъдеш изложен на природните сили в един огромен и непознат континент, дългите пътувания на кон, битките с индианците, сенките на Лаутаро и Кауполикан¹ които, с отминаването на времето, стават все по-големи и разговарят с него, Ерсила, единствения поет и единствения оцелял след нещо, което, записано на хартия, ще бъде поема, но в паметта на стария поет е просто един живот или множество животи, което в края на краишата е едно и също.

А какво е останало на Ерсила преди да напише *La Araucana* и да умре? Останало му е нещо – ако и само в най-екстремната си и чудновата форма – което притежават всички големи поети. Останал му е куражът. Кураж, който не струва нищо на стари години – както, между другото, не струва нищо и на младини – но помага на поетите да не се хвърлят от някоя канара или да не се застрелят в главата – и който, при наличието на празна страница, служи за скромните цели на писането.

Изгнанието е кураж. Истинското изгнание е истинската мяра на всеки писател.

На това място трябва да кажа, че, що се отнася до литературата, аз не вярвам в изгнанието. Изгнанието е въпрос на вкусове, личности, предпочтания, антипатии. За някои писатели изгнанието означава напускане на семейния дом; за други, напускане на градчето или града на детството; за трети, по радикално: порастването. Има изгнания, които продължават цял живот и други, които траят един уикенд. Бартълби², който предпочита да откаже, е абсолютният изгнаник, извънземен на планетата Земя. Мелвил, който винаги е напускал някое място, не е преживявал – или не е бил неблагоприятно повлиян от – студенината на думата изгнание. Филип К. Дик е знал по-добре от всички как да разпознае безпокойствата на изгнанието. Уилям Бъроуз е въплъщението на всяко от тези безпокойства.

Може би всички ние – както писатели, така и читатели – се отправяме в изгнание, или поне някакъв вид изгнание, когато оставяме зад

1 Лаутаро и Кауполикан: военни предводители на чилийските араукани. Бел. пр.

2 Бартълби: Главен герой от новелата на Хърман Мелвил „Бартълби писарят“ (1856). Бел. пр.

себе си детството. Което води до заключението, че изгнаникът или категорията на изгнанието не съществува, особено по отношение на литературата. Имigrantът, номадът, пътешественикът, лунатикът – всички те съществуват, но не и изгнаникът, тъй като всеки писател се превръща в изгнаник просто с дръзгането за литература, и всеки читател става изгнаник просто с отварянето на една книга.

Почти всички чилийски писатели, в някакъв момент от живота си, са отивали в изгнание. Мнозина са били упорито преследвани от духа на Чили, уловени и завърнати обратно в паството. Други са успели да се отърсят от духа и са се скрили; трети пък са променили имената и на виците си, докато за щастие Чили е забравило за тях.

Когато бях на петнадесет, през 1968, аз напуснах Чили, за да отида в Мексико. За мен тогава Мексико Сити беше нещо като Границата, онази огромна несъществуваща територия, където свободата и метаморфозата са нещо общоприето.

Въпреки всичко това сянката на родната ми страна не беше изтрията и в дълбините на глупавото ми сърце продължаваше да живее увереността, че именно там лежи съдбата ми.

Завърнах се в Чили когато бях на двадесет, за да взема участие в Революцията – с такъв лош късмет, че само няколко дни след като пристигнах в Сантяго, дойде превратът и армията взе властта. Пътуването ми до Чили беше дълго, и понякога си мислех, че ако бях прекарал малко повече време в Хондурас, например, или бях изчакал, преди да потегля с кораба от Панама, превратът щеше да се случи преди да съм стигнал до Чили и съдбата ми щеше да бъде по-различна.

Във всеки случай, и въпреки колективните – и мои собствени малки – нещастия, аз си спомням дните след преврата като пълни дни, на товарени с енергия, на товарени с еротика, дни и нощи, в които можеше да се случи всичко. В никакъв случай не бих пожелал на сина си една двадесета година като тази, но заедно с това трябва да призная, че това беше една незабравима година. Преживяванията на любов, черен хумор, приятелство, затвор и заплахата от смърт бяха сгъстени в не повече от пет безконечни месеца, през които живеех в състояние на изумление и неотложност. През това време написах едно стихотворение, което беше не просто толкова лошо, колкото останалите, които пиших по онова време, а мъчително лошо. Когато онези пет месеца изтекоха, аз напуснах Чили и не съм се завръщал никога повече.

Това беше началото на моето изгнание, или онова, което е общеизвестно под думата „изгнание“, макар истината да е, че никога не съм го виждал по този начин.

Понякога изгнанието означава просто, че чилийците ми казват, че говоря като испанец, мексиканците ми казват, че говоря като чилиец, а испанците ми казват, че говоря като аржентинец: това е въпрос на акценти.

Съдбите, избрани от ония, които отиват в изгнание, често са странни. След чилийския преврат от 1973 аз си спомням, че само малцина политически бежанци се отправиха към посолствата на България или Румъния например; повечето предпочитаха Франция или Италия, макар че, доколкото си спомням, върховна почит се отдаваше на Мексико, а също и Швеция – две много различни страни, които в колективното чилийско подсъзнание сигурно са представлявали две различни проявления на желанието, макар и да е вярно, че с времето балансът се наклони в полза на Мексико и мнозина от онези, които заминаха за изгнание в Швеция, започнаха да се появяват в Мексико. Мнозина други обаче останаха в Стокхолм или Гьотеборг, и когато живеех в Испания, ги срещах всяко лято на почивка, разговарящи на един испански, който, поне за мен, беше стряскащ, защото това беше испанският, който се говореше в Чили през 1973, и който днес не се говори никъде другаде, освен в Швеция.

Изгнанието в повечето случаи е доброволно решение. Никой не е принуждавал Томас Ман да отива в изгнание. Никой не е принуждавал Джеймс Джойс да отива в изгнание. Тогава, по времето на Джойс, ирландците вероятно не биха могли да се интересуват още по-малко от това дали той ще остане в Дъблин или ще си замине, дали ще стане свещеник или ще се самоубие. В най-добрия случай изгнанието е литературна опция, подобна на опцията на писането. Никой не ви принуждава да пишете. Писателят навлиза в лабиринта доброволно – по много причини, разбира се: защото не желае да умре, защото иска да бъде обичан и пр. – но той не е принуден да го направи. В краен случай той е не повече принуден, отколкото политикът е принуден да се заеме с политика или адвокатът – да влезе в юридическия факултет. С голямото предимство за писателя, че адвокатът или политикът, извън родната си страна, обикновено се мята като риба вън от водата, поне за известно време. Докато на писателя извън родината изглежда му порастват крила. Същото се отнася и до други ситуации. Какво прави политикът, попаднал в затвора? Какво прави адвокатът, попаднал в болница? Всичко друго, но не и

да работи. А какво прави писателят в затвора или в болницата? Той работи. Понякога дори работи много. И това – даже без да споменаваме поетите. Разбира се, може да се изкаже твърдението, че библиотеките в затворите не са добри и че в болниците често изобщо няма библиотеки. Може да се твърди, че в повечето случаи изгнанието означава загуба на книгите на писателя, сред останалите материални загуби, а в някои случаи дори загуба на материалите му – недовършени ръкописи, проекти, писма. Това няма значение. По-добре да изгубите ръкописите, отколкото живота си. Във всеки случай идеята е, че писателят работи където и да се намира, дори и когато спи – което не е вярно при хората от други професии. Актъорите, може да се каже, работят постоянно, но това не е същото: писателят пише и осъзнава писането, докато актьорът, при големи лишения, само вие. Полиците са винаги полицаи, но това отново не е същото, защото едно а да бъдеш, а друго – да работиш. Проститутките, може би, стигат в упражняването на професията си най-близо до практиката на литературата.

Архилох, гръцкият поет от седми век пр. н. е., е съвършен пример за този феномен. Роден на остров Парос, той е бил наемник и, според легендата, загинал в битка. Можем да си представим живота му, прекаран в странстване из градовете на Гърция.

В един фрагмент Архилох не се колебае да признае, че в разгара на битката, може би просто някаква схватка, е захвърлил оръжията си и се спуснал да бяга, което за гърците безспорно е било най-големият срам, да не говорим пък за войник, който печели хляба си с кураж на битката. Архилох казва:

*Някой саянски планинец
днес се перчи с моя щит.
Захвърлих го зад храст и хукнах
Когато битката се сгореци.
Животът изглеждаше някак по-ценен.
Беше красив щит.
Знам къде мога да си купя друг
Същия като него, също толкова кръгъл.*

А класическият учен Карлос Гарсия Гуал казва за Архилох: той е трябало да напусне острова, където е бил роден, за да печели наसъщ-

ния с копието си, като войник на съдбата. Познавал е войната само като мъчителна работа, а не като поле за героични дела. Спечелил е признание за цинизма си с няколко стиха, в които разказва как бяга от битката, след като е захвърлил щита си. Откровеността при признаването на този срамен акт е поразителна. (При тактиката на хоплитите щитът е оръжието, което защищава страната на следващия войник, символ на кураж, нещо, което никога не се губи. „Върни се с щита си или на щита си“, се казвало в Спарта.) А всичко, за което се грижи прагматичният поет, е собствения му живот. Той не дава пет пари за слава или за кода на честта.

Друг фрагмент: „Замлъкни, ямбе¹ / Сега не е време / за поезия.“ Или: „Бащице Зевс, / не съм имал / Сватбено празненство.“ И: „Гривата му пехотинците / подрязаха до четина“. И: „Балансиран на остьр ръб / Току на меча на вятъра / Току на острието на вълната.“ Като и този, който би могъл да бъде написан единствено от човек, смазан от съдбата:

*Припишете всичко на боговете.
те избират човека,
оглаждат черната глина,
и го изправят на двата му крака,
Здраво, а след това
Разтърсват здравите мъже докато
Те изпаднат назад
В най-лошия късмет,
Да скитат гладни,
С диви мисли.
А този, безупречно ясен и жесток:
Седмина от враговете
бяха посечени в този сблъсък
А хиляда от нас,
забележи,
Ги прегазиха.*

И:

---

¹ Ямб: Класическа стихотворна стъпка от ударена и неударена сричка. Бел. пр.

*Душа, душа,
разкъсана от обърканост,
изправи се на крака сега!
Изпъчи се
Пред врага;
Дръж се близо в атаката;
Не отстъпвай нито крачка.
Но никога не ликувай в победата,
Нито пък увестай нос в загубата.
Не прекалявай нито със скръбта, нито с радостта:
Умереното движение отличава мъжка.*

Както и този, тъжен и прагматичен:

*Сърцето на смъртния човек,
Глаукон, син на Лептин,
е онова, което Зевс го направи,
ден след ден,
И което го прави светът,
преминаващ пред очите ни ден след ден.*

И този, в който проблясва съдбата на человека:

*Чуй ме тук,
Прегръщаши коленете ти,
Хефесте, Боже.
Нека другарят в боя,
бъде мой късмет;
Онази всеизвестна милост
Нека бъде и моя милост.*

И накрая този, в който Архилох ни дава портрет на самия себе си, а след това изчезва в безсмъртието – едно безсмъртие, в което самият той изглежда не е вярвал: „Моето копие от пепел е еchemиченият ми хляб, / моето копие от пепел е исмарийското ми вино. / Подпирам се на копието си и пия.“

Източник

Роберто Боланьо (1953—2003) е чилийски поет и писател, един от най-забележителните и известни представители на съвременната латиноамериканска проза.

„Другият“ път

Автор: Пенка Ангелова

Много съвременни автори пишат на езици, които са си избрали в зряла възраст, повечето от тях пишат на няколко езика и по този начин смесват езиковите светове и опита на използваните езици, обогатявайки както изходната, така и „приемащата“ литература. В някои случаи дори е трудно даден автор да се причисли само към една литература и в това отношение енциклопедичните матрици с тяхното причисляване на даден автор към определена национална литература вече са остарели и ще трябва да се коригират. Дали Елиас Канети е еврейски, немски, австрийски, швейцарски, испански или български автор, дали Кафка е еврейски, чешки, немски или австрийски, и дали Иво Андрич трябва да се дели и цепи на сръбски и хърватски периоди, а нобелистката за 2009 г. Херта Мюлер – на румънска и германска принадлежност: всички тези случаи показват смесени съдби, мобилност и един нов начин на живот и на писателска самоидентификация в пресечните точки на културите.

Авторите, с които европейският читател свързва България със сигурност не са същите, които в България се смятат за национални автори, както канонът ги определя. Естествено е, че през последните няколко години интересът към България значително нарасна и в Западна Европа бяха преведени и някои съвременни български автори. Опознаването и „дближаването на културите“ най-естествено става чрез изкуствата. И все пак преводът е трудно и рисковано предизвикателство, особено при „малките езици“ и при по-малко познатите култури, където културният фон е трудно преводим или изисква допълнителни обяснения и социокултурни познания.

Един от пътищата към световната литература минава през немския език, както още в началото на миналия век се случва с някои норвежки автори. Това е „другият“ и малко по-прям път към световната литература. Затова тук решавам да се спра на трима автори от български

произход, които пишат на немски език и вече са признати не само от немскоезичната публика. И които и в България получават необходимо признание: Илия Троянов, Димитре Динев и Цвета Софониева. Това са автори с доста обхватно творчество от различни жанрове – романи, разкази, повести, репортажи, поезия, драма... Затова в този предначерта-но кратък обем ще се спра само на отделни характеристики на тяхното творчество, с които по мое мнение те стават характерни посредници и носители на някакъв български топос.

Ще започна с това, че топосът „България като родина“ беше въведен в немскоезичната литература през седемдесетте години от Елиас Канети в неговата автобиография „Спасеният език“. Естествено, че до тогава беше писано за България, но това винаги е било гледната точка отвън, гледната точка на чужденеца от друг културно-исторически фон, който се среща с другостта, който търси и представя потвърждение или опровержение на своите очаквания, за който посещението или престоят в този регион е свързано с екзотика или литературни топоси. „Всичко, което преживях по-късно, вече се беше случвало някога в Русчук.“¹ – това е гледна точка на повествовател, осмислящ опита си в контекста на своето детство и търсещ връзката и континуитета между места и събътия, тръгвайки от детските преживявания в крайдунавския град

Илия Троянов, към който спокойно може да се приложи заглавието на собствената му книга – „Събирачът на светове“ – с дългогодишен опит от три континента и с многобройни международни награди и преводи на чужди езици, напуска страната също като Канети на шестгодишна възраст, но запазва недвусмислен ангажимент към България, който граничи с много голяма отговорност и болка. Четири са книгите, в които той вгражда „топоса България“: „Светът е голям и спасение дебне от всякъде“, „Кучешки времена“, „Менте революция²“, (*Die fingierte Revolution. Bulgarien, eine exemplarische Geschichte*), и „Разкрепостеният глобус“ (*Der entfesselte Globus*). Докато романът „Светът е голям“ излезе на български още през 1998 година, макар и в много малък тираж и лошо разпространение, „Кучешки времена“³ трябваше да чака почти десет години, за да бъде публикувана в обновената си версия. Тогава не се

---

1 Спасеният език, стр.11.

2 Това заглавие на превода е предложено от него, преводът обаче по определени издателски причини излезе под заглавието на първата книга, Кучешки времена

3 Илия Троянов: *Кучешки времена*. Издателство Балкани, София 2008.

намери българско издателство, което да издаде книгата, а преводачката, към която издателството на Илия Троянов се е обърнало, го попитала с родна черноока наивност: „Как можете да пишете така за България?“ За България или добро или нищо. Особено пред „чужденците“. Това всяко дете го запаметява от най-ранно детство, обвързано със задължението, да се гордее, че е българче, защото освен гордост, българската идентичност не допуска други чувства.

Когато тази книга се чете в България, тя се възприема като история и това е заслугата на Илия Троянов, че тази история се запазва в споменната култура – с наглите цитати на Тодор Живков и опортюнизма на българската преса. Когато се чете в Германия тя създава впечатлението на сюрреалистична литература – същите тези нагли цитати и опортюнистично поведение се възприемат като литературни похвати: за чуждестранния читател е трудно да си представи, че това не е измислици или авторов хумор. Един колега, професор от (западно)германски университет например беше убеден в умението на Илия Троянов да преувеличава – литературен похват в немскоезичната литература от последните няколко десетилетия. Самият Троянов определя книгата си като репортаж.

Книгата на Илия Троянов „Кучешки времена“ е репортаж, в който е документирана информацията от последния половин век, въз основа на наблюдения и интервюта както с успели, така и с неуспели политици, с работници, селяни и с жертвите, които и до ден днешен биват „криминализирани“ от българската политика, за да не се допуснат до политическата сцена и до решаващите институции и съвети, които биха могли да разкрият престъпленията на извършителите и тяхната приемственост. Въпреки документалния характер книгата притежава характерната за Троянов строга художествена структура, преминаваща през всички прослойки на обществото и създаваща панорамата на едно обезверено население, изоставено на произвола на вчерашната диктатура и днешна олигархия. Отворената рамкова структура, започваща с „лебедовата песен“ на бившия тоталитарен главатар съдържа антиципиращ характер на предстоящата история и внушава по структурен път властовата конспирация.

Това е репортаж за България и българския политически живот през последните пет десетилетия, написан в най-добрата традиция и с понятийния апарат на немското антитоталитарно – това ще рече антина-

цистко и антикомунистическо – мислене. В традицията, създадена от философи като Хана Аренд и Адорно, навлязла в образователната система на немските училища и университети, формира езика на германската демокрация. Две характерни понятия има в този език, формиращи отношениято към миналото, които би трябвало да намерят своя адекватен превод и в другите езици, защото няма страна, която само да се гордее с миналото си, в чиято история да няма и срамни, престъпни периоди. Обаче в националистичните дискурси твърде рядко се разсъждава и се рефлектира по този въпрос.

Това са понятията за преодоляване на миналото (*Vergangenheitsbewältigung*) и опозицията извършител-жертва. В немската традиция преодоляването на миналото става по критичен начин като осмисляне и справяне с това минало. И това критично осмисляне формира спомен-ната култура на даден народ. Книгата на Илия Троянов е опит и призив към такова преодоляване на миналото в манипулираното и завоалирано от митове българско настояще. В българския език няма опозиция „Извършител-жертва“ (*Täter-Opfer*), обичайната опозиция е „престъпник-жертва“, която създава непреодолима пропаст между двете понятия. В общественото съзнание престъпникът трудно се осмисля като жертва. Това, че тази опозиция липсва в българския език, не означава, че тя не съществува, това означава само, че в общественото мнение това състояние на нещата се манипулира и завоалира – факт, благодарение на който извършителите от времето на комунизма можаха да навлязат и сформират мафиите на извършителите по времето на фасадната демокрация. А жертвите си остават същите и биват криминализирани. За осмисляне на миналото е необходима и нова понятийност, един нов свят трябва да намери своя нов език.

„Погледът отвън“ на Илия Троянов подрежда и изважда информаци-ята „отвътре“, от „авгиеvите обори на посткомунистическата българска действителност“ (Милен Радев), в чийто топъл оборен уют едно цяло общество все още продължава да преживя старите митове, да се изживява като жертва и да не търси отговорност от извършителите.

В „Разкрепостеният глобус“, сборник от репортажи, Троянов поставя „опита“ от пост тоталитарна България в постколониалния дискурс на освободилите се, освободените, разкрепостени и разюздани сили на произвола в глобален мащаб.

С текстовете си и филма¹ за България Илия Троянов проявява своята писателска отговорност и гражданска съвест на световен гражданин и писател. По този начин е формулирана професията на писателя и от Елиас Канети: „Щом чрез думи може да се постигне толкова много, защо да не може също чрез тях то да се предотврати? Не е изненадващо, че хора, които боравят повече от другите със словото, разчитат повече на силата му.“²

Силно се надявам, че тази книга ще внесе свежа струя в българската споменна култура, ще насочи интереса към близкото минало, към неговите иззвършители и жертви. Тъй като истината е документарна и тя трябва да се събира от живите свидетели. Останалото са митове.

Димитре Динев напуска България на двадесет годишна възраст, минава през бездомството и тегобите на имигrantския живот. В едно интервю разказва, как някакъв друг бездомник в годините на скитане го попитал откъде е, и той решил да отговори с въпрос, като описал границите на Дунава, Черно море, Гърция и Турция. „Но там няма нищо“, отговорил бездомникът. Това „нищо“ става топос в литературата на Динев. До сега е публикувал два сборника с разкази, един роман и три драми³. Тематиката на разказите и на романа му може да се определи като типична емигрантска литература с много голям успех в немскоезичния регион. Романът „Ангелски езици“ беше избран за учебна литература в някои виенски училища. В този смисъл Динев в творчеството си представя „другостта“, балканската другост на непознатите съседи.

Прочетох романа с голям интерес и бих казала „на един дъх“ доколкото това може да се твърди за романна сага от 600 страници. Но той с нещо поддържа напрежението и те кара да притайш дъх и да следиш съдбата на двама младежи от едно загубено за България поколение, потърсило веднага след превратния ни поврат от 89' късмета си в най-близкия пристан и прибой на български съдби, Виена.

Но това също е и един роман на обществото и за обществото: роман, който представя две фамилни саги, обхващащи от началото до края на-

---

1 Фимът „Балада за български герои“ е сниман от Троянов, Вернер фон Берген и Бригите Дучек и показан по телевизия 3sat и ZDF. В него авторите представят политически затворници, лежали в комунистическите лагери и затвори.

2 Елиас Канети: Професията на писателя. Реч, държана в Мюнхен през 1976г.

3 Надписът. Die Inschrift (разкази), 2001

Ангелски езици. Engelszungen (роман), 2003 г.

Светлинка над главата. Ein Licht über dem Kopf (разкази), 2005 г

ния кратък и все пак достатъчно дълъг за всичките престъпления срещу човека и човечеството двадесети век. Роман, който представя както историята, така и важни моменти от народопсихологията на българина на 20 век. Романът е написан на немски и е предназначен за немскоезични читатели и се вгражда както в естетиката, така и в информативното поле на немскоезичния и по-точно австрийски роман на края на хилядолетието. Тук обаче се срещаме и с един автор от съвсем нова традиция и ново поколение и за българската литература. За българския читател това е първият роман от десетилетия, който с един неподозиран епически замах представя историческата панорама на няколко поколения. Тук не липсва Войнишкото въстание и режима на Стамболовски, българските псевдореволюции и освобождения. За първи път тази панорама не се разиграва на фона на селска идilia, а притежава чисто урбанистичен характер, разиграва се в един от големите градове на България с подчертано урбанистична традиция. Слава богу не се разиграва и на фона на оспорвано етнически население – нещо, което се беше превърнало в мода за известен период от време: да приобщаваме малцинствата чрез романни трилогии. В този смисъл този роман и в българската литературна традиция е новост.

Балкански магически реализъм: не нагласен, не изкуствен, а нещо, което си е чист натурализъм за България, а извън България се възприема странно, забавно, чудновато: безбожие, клетви и суеверие. *Религията забраняваха, но Ванга не.* И една твърда вяра в магическата сила на словото. Тук се появява духа на починалия поп и не дава мира на настанили те се в къщата му цигани, докато не си намери тесличката, бродят ясновидки и екстрасенски, четящи на кафета, на ръце и на други крайници, чудотворства, баятели, лечители – всичко това са мозайки от мила родна картичка, каквато си я знаем. И изведенъж с един замах се разкрива едно ново времево измерение, черна дупка във времето, която ни всмуква и запраща при Францискус от Асизи и Григорий Распутин: новият посткомунистически светец е бившият комунистически престъпник и криминален убиец, носещ на врата си изсущения език на любовника на жена си. Не е ли това някакъв нов вид християнско примирение, че хората, за които нямаше съд, ще бъдат съдени от собствената си съвест? Или надежда в един лишен от трансценденция и от общовалидна ценностна система свят, че все пак има някаква справедливост в отвъдността на съзнанието, там докъдето разумът не стига, но и там, за про-

умяwanе на което разумът не стига. В този морален и ценностен вакуум, отворил се като черно небе над цялото ни общество проблясва малка надежда, но и още по-голям скептицизъм към моралната квадратура на дяволския кръг: какво е това общество, което се нуждае от светци, които преди това са предизвикили нещастията, за които след това са нужни чудеса, за да ни излекуват?

Също толкова повратно се вижда в този ракурс и пародията на мита за освободителя, за вечната българска надежда за помощ отвън: срещата на двамата протагонисти пред надгробния паметник на сърбина Миро, който с GSM в ръката на собствения си паметник се превръща в ангел-хранител и ангел-спасител на загубилите и последна капчица надежда бежанци: *Сърбите на себе си не могат да помогнат, а ние сме тръгнали от един мъртъв сърбин помощ да търсим.*

Изключително многообразен хумор, стигащ от загадъчната ирония до жизнен цинизъм.

Този роман не случайно предизвика огромна положителна реакция в немскоезичния свят, той е интересен и не по-малко четивен и за българския читател и за българската литературна традиция и по следите на Елиас Канети проправя пътя ни към световната литература.

Цвета Софрониева отива в Германия едва на 28-годишна възраст. През САЩ и Канада. Тя е авторка на свободна професия, която сега живее в Берлин и пише поезия на български, английски и немски, а прозата и есеистиката си – на немски. От представените тук трима автори Цвета може би е най-ненемска, взела е със себе си най-много от българската литература, на подметките ѝ се е залепила твърде много „земя“, която след това е поела прашинки от англоезичния свят. Авторката, която е следвала физика и е запазила силен интерес към квантовата механика, която е писала научен труд по наукознание и философия, осмисля тази земност по един недвусмислено философски и езиково-философски начин, рефлектирайки границите на езиците и търсейки мостове и бродове между тях. По един уникален начин тя свързва югоизточното митологично мислене с просвещенското осмисляне, свързва в творчеството си *Mythos* и *Logos*.

Тъй като в настоящата статия фокусирам вниманието върху българския топос в немскоезични текстове, тук ще се спра на текстовете „Утеха“ и „Други слова, други места“ на Цвета Софрониева. Текстът на есето „Други слова, други места“ е пряко свързан с инициираната от Цвета Софрониева в средата на деветдесетте години международна

писателска и изследователска мрежа за паметта на езика и междукултурните недоразумения, „Забранени думи“, която е представена в тематичната електронна антология „Какания“ на Виенски университет: www.kakanien.ac.at/beitr/verb_worte¹, а на английски и френски в www.transcript-eview.org. Issue 26/27 С тази инициатива Цвета Софрониева постави една тема, която се оказа болезнено актуална за комуникацията между културите: проведоха се множество симпозиуми, четения и дискусии по нея от Калифорния до Япония и от Нова Зеландия до Швеция, и най-вече в Централна Европа.

Банална е истината, че не може да се превежда дословно. Но когато авторът, пишещ на даден език се сблъска не с непреведимостта, а с невъзможността на дадени думи, с тяхната политическа и историческа на товареност, тогава проблемът става екзистенциален. С този проблем се сблъскава всеки чуждестранен автор, пишещ на чужд език и всеки преводач, който не желае превеждания от него автор да попадне в кохортата от автори от противоположен идеологически профил. Това е междукултурен проблем, който в нарастващата глобална мобилност става все по-актуален. Цвета Софрониева рефлектира и пише по този въпрос, тя търси „следи в думите“, оставени от предни употреби. Може би основният проблем, поставен в тези текстове е формулиран най-точно от протагонистката на „Утеха“ Анаани: „в крайна сметка човек има право да използва думите и в по-различен смисъл от Маркс, Фройд и Хитлер, тези немскоговорещи мъже“. Това е проблем, засягащ както културата на паметта, така и отношението към нея, политическа коректност и политическа култура – и не на последно място: историография и образователни съдържания и методи. В конкретния случай Цвета Софрониева се движи на границата, по границите на двета езика, търсейки място за своите думи. Как да намерят общ език два езика, които градят върху два противоположни национални мита, върху два противоположни комплекса: комплекса за вината на „извършителите“ (германците) и комплекса за „жертвите“ (българи) на всякакви конспирации. Как да се съчетаят протестантска етика и православна ортодоксалност? „Границите на моя език са граници на моя свят“, беше казал Лудвиг Витгенщайн. Границите на българския език са традиционно твърди и непропускливи, те са канонизирани с присъщата за православието вярност към словото. Стереотипите, създадени още от

---

1 Виж също: www.transcript-review.org, в специалното издание по тази тема, брой 26/27.

детството за „Език свещен на моите деди“ и свещената земя, за която се е ляла толкова кръв и в безпрекословното „НИЕ“, което присъства в описанията на всички исторически събития: ние през първото, второто, третото българско царство, ние във войните и т. н.. Немският език за никой германец не е свещен, а споменаването на „Земя и кръв“ (*Blut und Boden*) е пределно ясно и болезнено свързано с прословутия мит от Третия райх. Това всяко дете го знае! „Родина“ в просветените германски кръгове също е обвързана с „*Heimatliteratur*“ от времето между войните или филмите от петдесетте години, с обвързаните със селската идilia романи, които поддържат мита за здравия немски дух и свещената земя. А това, че социологията отдавна е открила, че понятието народ няма денотат, освен в предизборните речи на политиците, че обществото е съставено от много общества или е „хора във фигурации“ (Норберт Елиас), това за немския език е по-познато – понятието „народ“ и „народностен“ няма голяма честота на употреба и по-скоро е историзирано.

В този смисъл в българския език няма „забранени“ думи, говори се свободно и спокойно с една смесица от едновековен национализъм и с речниковия запас от комунистическо време и една смесица от фашистка и расистка терминология, който както е свикнал, който както се чувства освободен в някакво постмодерно измерение, в което времето от 7 до 21 век е някакво непрекъснато настояще, подхранвано от „славното минало“, разпределено между субектите „НИЕ“, „ВИЕ“ и „ТЕ“. А най-близкото минало се изтласква от колективното съзнание именно по описания от Зигмунд Фройд начин. За българския език е характерен патоса на принадлежността, заучен още от началното образование. За немския език е характерен антипатоса на игривостта.

Има един признак, по който двете култури и двата езика си приличат: уникалността, която си приписват по отношение на злото,resp. на жертвената теория. Немският език не може да приеме название – „концентрационен лагер“ за комунистическите лагери, не допуска сравняване на комунистическото и националсоциалистическото зло. Българският език не познава по-изстрадал народ от българския, също не допуска никакъв поглед отвън. В България културата на паметта се осмисля предимно в университетски научни среди, а младите поколения са достоен пример за социална амнезия от най-близкото минало: в училищата те получават минимална информация за най-близкото минало. В немския език „забранените слова“ са преминали през чистили-

щето на шестдесетилетно преосмисляне на езика на Третия райх и на „победоносния“ социализъм. В българския език това чистилище още не се е състояло. То се осмисля само от отделни автори, но не е получило обществена и образователна значимост.

Ето пред каква трудна дилема се намира протагонистката на „Утеха“, но също така и авторката на „Забранените думи“ и „Други слова, други места“.

„Повече от това, което може да каже един език, не може да се каже в родината на този език, докато не се разширят нейните граници“ (Ц. С. Други слова, други места)

„Утеха“ е кратка повест от две части. Действието започва на западната българска граница. „Седемнайсет извора, седемнайсет войни“ е заглавието на първата част, за всеки извор по една война, и обхваща почти един век – живота на Анани, родоначалника на рода, който никога не успява да се върне на родното си място. „Душата на Анани изчезна в историята, за която никой не искаше да говори, тъй като изведенъж се оказа, че била протекла некоректно. Душата на Анани повече не се обади. Един век явно ѝ бе напълно достатъчен.“ Втората част, „Ареалът на богинята на съдбата“, обхваща няколко дни от живота на внучката на Анани, Анаани, живееща и работеща в Германия, която се опитва да осмисли границите и мостовете между езиците и своето място в тези погранични ситуации. И която преживява прераждането на дядо си в бездомно охлювче без къща¹, за което тя не съумява да поеме отговорност. Но поема вината за тази отговорност. Във тази втора част, посветена на богинята на съдбата, Ананке, по един рационално-мистичен начин се обхожда зоната на докосването на двата езика и двата начина на мислене, докосването на два типа литературен подход: земната привързаност на българската литература и език и гражданска урбанистичното пространство на немската литература. Научни познания от физика и квантова механика, Ин и Ян, в ареала между античен мит и клониране, свързани със сетивни образи обхващат в тази повест „душата на спомена“, преосмислят забранените думи и търсят в тяхното прераждане една родина на бъдещето.

„Заштото може би с думите, отвъд езика, бихме могли да се срещнем.“ (ЦС, Утеха)

---

1 На това охлювче Ц. Софрониева посвещава и стихотворение: *Aplysia*, малко охлювче в морето, с 20 000 нервни клетки, първото живо създание, което биолозите използват като пример за първо съзнателно възприемане.

Есеистиката и прозата, както и поезията на Цвета е „земна“, чувствена, сетивна, образна. „Проучването на екзистенциалните хоризонти, на мострите в килима на живота е определено литературен стремеж на Цвета Софрониева. Тук се чувства сериозност, нехарактерна за съвременната немска литература, която си възвръща чрез „източната“ перспектива онова, което е изгубила поради прекалено голямата си *coolness*, ... И всичко това произлиза от обоснована обща концепция, от един топъл и стоплящ биотоп“ /проф. Михаел Шпаейр/.

Докато Илия Троянов колекционира и подрежда по един чисто рационален начин световете, Цвета Софрониева ги събира като на „семенен празник“ /ако завършва друг неин разказ „Берлин-София-Берлин“/. Поставя въпроси, поставяйки и себе си под въпрос.

Може би имигрантската литература носи това, на което в немската литература особено през втората половина на 20 век се гледа с недобро око – т. н. литература за родината. Една ниша, която за болните от носталгия имигранти е чудесно поле, в което все пак липсват алергогенния прашец, който в „родината“ предизвиква нетърпимост.

Наградата „Шамисо“ е престижна награда за автори, за които немският език не е роден език. Самият Адалберт фон Шамисо е първият „гастарбайтер“ от френски произход в немската литература, обогатил поезията и езика с великолепното си творчество. Чуждестранните автори, които пишат на немски език дават своя принос не само към немската литература, те внасят нови бродове, нови топоси на глобалността в литературата, сближават менталните светове.

За българската литература тези автори са не по-малко важни, защото те обогатяват и нея с нови гледни точки, с нови езикови измерения и осмисляния. Те също така са и едно предизвикателство към понятието за българска литература: дали канонът приема само литературата писана в България, писана от българи или писана за България, а може би писаната само за възхвала на България???

Това което трябва да осмислим като българска литература е литература от и във, за и против, на български и на други езици, литература, която представя топоса България като родина, като онова заимствано и вродено добро и зло, което всеки носи в себе си от детството като преживяна радост, но също така и като мъка и болка. И което в пъзъла от светове не загубва своето значение.

Пенка Ангелова е професор по немскоезична литература и култура към катедра Германистика и нидерландистика, ВТУ, и професор по европейска цивилизация и немскоезична култура към катедра Европеистика, РУ и БРИЕ — Русе.

Западът като интелектуална утопия

Автор: Миглена Николчина

„В сноването между бъдеще и минало, между „ще...“ и „беше...“ изведнъж се утаява и натежава сегашното „пишем“... мъката трябва да бъде „написана“, иначе душата ѝ ще остане да се мъчи и да броди, а може би и да смущава местата на земния си живот.“

Радосвет Коларов, „Място в пожълтелите страници на историята“

Огледалото ни гледа.

Хорхе Борхес, „Огледала“

Изгубената утопия

Възможно ли е изгубеното съкровище на „кадифените революции“ в Източна Европа да се окаже една изгубена утопия – или, по-точно, изгубването на утопията? В този текст Семинарът ще осигури рамка за изследването на една фантазия – фантазията за Запада като интелектуална (а не консумистка) утопия – и ролята, която тази утопия играе в противопоставянето на комунистическия режим. В качеството си на специфичен интелектуален опит и, по-точно казано, в качеството си на опит да се отиграе една интелектуална утопия, Семинарът онагледява вътрешната логика на възникването и функционирането на тази фантазия за Запада. Тук ще поставя в скоби ефектите на културната политика от двете страни на желязната завеса, макар и да няма съмнение, че тя усърдно е подхранвала утопичните визии и че за нея често полагат грижи службите за сигурност. В крайна сметка самата потребност службите за сигурност да проявяват такъв жив интерес към езотеричните занимания на интелектуалците е показателна.¹

---

1 Поставянето в скоби на този интерес беше особената дисциплина на онази епоха, както я описвам тук и в „Семинарът: начин на употреба“. Тази дисциплина беше съзнателно култивираното опако на параноята: *да общуваш с всички сякаш те не са членства*. И ето че десетилетия по-късно, в светлината на поредните извадени досиета – най-болезнено за мене лично, това на Богдан Богданов – параноята продължава да диша във врата ни:

Ще използвам термина утопия – извън тясното препращане към утопията като литературен жанр или като философско конструиране на съвършени общества – в смисъла на способност да се мисли безместие-то на несъществуващото, включително на невъзможното. От гледна точка на това разбиране, Семинарът – като Семинарът тук има очевидната претенция да бъде синекдоха, pars pro toto, на една специфична източноевропейска фантазматика – се провали. Безместното беше мислено като имашо място, никъдето беше въобразявано като някъде.

Всъщност едва след промените стана ясно, че това е било утопия. То беше живяно, докато беше живяно, като съществуващо. Дефицитът на способността да се мисли несъществуващото като несъществуващо е може би една от характерните черти на последните десетилетия на миналия век. Както отбелязва американската изследователка Сюзън Бък-Морс в монументалното си изследване на 20 век *Бленуван свет и катастрофа: отмирането на масовата утопия на Изток и Запад*: „Бленувани светове не са просто илюзии. Като ни напомнят, че това, което е, не е всичко, те утвърждават човешкия дук и са безценни от политическа гледна точка... Простият факт на съществуването на друга система обаче беше онова доказателство, което ни позволяваше да мислим, че блянятът е възможен.“¹ Бък-Морс говори от името на, така да се каже, западното бленуване. Аз ще хвърля поглед към бленуването от другата страна, бленуването на бленуваното. За разлика от Бък-Морс обаче аз съм убедена, че тъкмо обръкането на бленуването със „съществуването на друга система“ лиши бляна от потенциалната му мощ. В късните си текстове Лотман оплаква заразеността на мисленето ни с „преклонение пред актуализираните факти и презрение към онова, което би могло, но не е станало действителност“. Такава предразположеност препятства изследването на „изгубените пътеки на историята“ и остава сляпа за случайте, когато „само недействителното има шанс да стане действителна

зловонен дъх, който ще продължава да трови обществото до момента, в който мрачната тайна бъде не просто оповестена до край, но и артикулирана като лична и колективна отговорност. Защо толкова малко от шестаците излязоха на чисто по своя собствена воля? Вж. началото на „Цинкограф“ от Владислав Тодоров за извинението, което никога не чухме в действителност.

1 Buck-Morss, Susan. *Dreamworld and Catastrophe: The Passing of Mass-Utopia in East and West*. Cambridge: MIT Press, 2000, 238-239.

сила“.¹ Тази слепота съпътстваше утопичните визии от двете страни на железната завеса. Мислехме си, че мислим онова, което е. Другаде.

Утопия и хетеротопия

Това залиняване на капацитета да се мисли неналичното е приписвано на разнообразни аспекти на съвременната епоха. Според „За другите пространства“ на Фуко то се дължи на нарастващата значимост на пространствените – за сметка на времевите – измерения на света, в който живеем. „За другите пространства“ е лекция, четена от Фуко през 1967г., но публикувана на френски едва през 1984г., а на английски през 1986г. В това незавършено и фрагментарно, но евристично есе, което вече споменахме в края на предишната глава, Фуко разграничава „утопия“ и „хетеротопия“ от гледна точка на „отиграването“ им: за разлика от утопиите, които са „пространства без реално място“, хетеротопиите са според Фуко „нешто като контра-пространства, един вид ефективно отиграна утопия“. Подобно на утопиите, хетеротопиите са пространства, „където реалните места, всички други реални места, които могат да бъдат намерени в дадена култура, са едновременно представени, оспорени и преобрънати.“ За разлика от утопиите, хетеротопиите, тези отигравания на утопията, са „реални“.²

Фуко не предлага хетеротопията, която е формирана според него в „самите основания на обществото“, като заместител на утопията. От друга страна обаче очевидно е, че интересът му е привлечен именно от хетеротопията и че този интерес е неразделна част от твърдението му, че тревогите на съвременната му епоха са по дълбинен начин свързани с пространството, тъй като това е епоха на симултантността, на противостоянето, на близкото и далечното, на съпоставеното, на разпиляното... „Времето навярно ни се явява просто като една от разнообразните дистрибутивни операции, които са възможни за елементите, разпространи в пространството.“³ По-късните употреби на термина хетеротопия утвърждават тази тенденция, като отъждествяват хетеротопията с

---

1 Лотман, Юрий. *Культура и взрыв*. Москва: Гнозис, 1992, 96; „Современность между Востоком и Западом“, *Знамя* 9 (1997), 162.

2 В предишната глава се позовах на публикацията на английски език от 1986г., която е свързана със семинарната епоха. Ето и препратка към френския текст: Foucault, Michel. „Des espèces autres“, *Dits et écrits 1954-1988*, IV 1980-1988, Paris: Gallimard, 1994, 756.

3 Пак там, 754.

поглъщането на утопията от множащите се пространства, които са белег за постмодерното „обезосноваване“ на света.¹ По такъв начин хетеротопията започва да назовава изчезването на утопията: краят на утопията е отиграването на утопията. Утопията изчезва, като от „пространство без реално място“ се превръща в „контра-пространство с реално място“. Тя изчезва, защото я има; няма я, доколкото е налична. Краят на утопията е нейната иманентност.² В един текст, към който ще се върнем, Михаил Риклин описва този „прираст на иманентност“, белязан от „дефицит на Другия“, като „парников“ или – по причини, които ще станат ясни понататък – „Дубровнишки“ ефект.³

Хетеротопната омонимия

Както вече стана дума, позовавайки се на Фуко, в редица свои изследвания Андрей Бунджулов развива идеята за комунистическия режим (който той нарича социализъм) като „хетеротопия“.⁴ Според Фуко хетеротопията е като огледало и Бунджулов подчертава именно функцията на комунистическия режим да отразява – като „представя, оспорва и преобръща“ – структурите на „нормалните общества“. Срастването на утопията с хетеротопията би могло да обясни как претенцията на комунизма да бъде край на утопията го конституира като утопичен топос, който на свой ред е разрушен от утопия, проектирана върху реалния Запад. В опита си да проследя тази криволичеща траектория, която най-вече ще ме интересува тук, ще се спра на един специфичен езиков ефект на хетеротопната огледалност, който предизвика доста недоразумения в първите десетилетия след промените и който със сигурност се проявява и при други обстоятелства.

-
- 1 Vattimo, Gianni. „From Utopia to Heterotopia.“ *The Transparent Society*. Tr. David Webb. Cambridge: Polity Press, 1992, 73.
  - 2 Тук си струва да отбележа обаче, че иманентността на утопията придобива съвършено друг смисъл, ако към нея се подходи през проблема за времето, както прави Артемий Магун в изключително интересния си анализ на темпоралността у Маркс. Вж. Magun, Artemy. „Marx's Theory of Time and the Present Historical Moment.“ *Rethinking Marxism*, 2010, 22: 1, 90 -109.
  - 3 Михаил Риклин. „Парниковый эффект.“ <http://azbuka.gif.ru/critics/parnik/> посетен на 02.02.2010.
  - 4 Бунджулов, Андрей. „Модерното общество и социалистическата хетеротопия, сп. *Критика и хуманизъм*, 3 (1991): 207-223; *Хетеротопии*, София: Критика и хуманизъм, 1995; „Власт и видимост (Увод във феноменологията на хелиотропизмите“ *Критика и хуманизъм*, 6 (1999): 161-176.

Ще започна с пример. Спомням се следната сцена от Международния театрален фестивал в Лондон през 1987 година. Една театрална трупа от Любляна беше поканена за среща с публиката, която беше много впечатлена от нейното ярко и необичайно поставяне на „Медея“. Публиката упорито задаваше въпроси от рода на: критика на тоталитаризма ли е постановката? Феминистко ли е нейното послание? Дали не са имали предвид конкретен политически лидер? А създателите ѝ неизменно отговаряха на различните версии на тези въпроси: интересуват ни вечните ценности, изкуството не се занимава с политика...

Дори ако оставим настрана съмнителната практика да се перчиш с по-голямата си свобода пред хора, които я нямат (оплакванията от тачеризма, които изказваше – можеше да си позволи да изкаже – онази публика, не ми се виждаха въобще сравними със ситуацията на словенците, да не говорим пък за нашата в оня момент), има и друго какво да се посочи във връзка с тази невразумителна сцена на пълно разминаване: по онова време „вечните ценности“ бяха израз на политическа съпротива в Източна Европа; тогава, както и сега, изкуство, което отказва да бъде политическо, може да има тъкмо политически смисъл в ситуация, където политическото е тривиализирано и обезсмислено, превърнато в мантра. „Вечните ценности“ означаваха различни неща за двете страни на този неслучил се обмен: от едната страна, *съпротива* (срещу актуалната политическа пропаганда, която се очакваше от „социалистический реализъм“); от другата страна, *конформност* (спрямо консервативни норми, които маскират актуалните си интереси като извънвременни). Това скрито семантично преобръщане и оспорване на преобрънати значения не се осъзнаваше – и двете страни намериха онова, което казваха от другата страна тривиално; резултатът беше разочарование и скука.

Както се вижда от този пример, дискурсивните ефекти на хетеротопната огледалност бяха налични по време на съществуването на ЖелязнаТА завеса. И все пак те станаха очевидни след промените, след като огледалото се разпадна. Една от ирониите на посткомунизма беше приливът от буквални терминологични и реторически повторения, които ни заливаха от различни участъци в западния политически спектър и които трябваше да ни предложат езика на една качествено нова ситуация. Така например, краят на комунизма беше приветстван (или оплакван) като „край на историята“ и „край на утопията“. Самото идване на комунистическите режими на власт обаче се артикулира като практическа демон-

стракция за триумфа на науката над утопията – т. е. комунизмът описва собственото си съществяване като край на утопията, който пък извежда човечеството по пътя към края на историята. Така и идването на власт, и падането на комунизма се оказват опаковани като край на утопията и край на историята. Онова, което трябваше да назове една нова ситуация, назоваваше също така една стара и различна ситуация.

Само в някои от случаите тези странни репризи прераснаха в дебати. Такъв е случаят с проблема за частно и публично, който беше засегнат в предходната глава – или, както би се казало на езика на *ancien régime*, лично и обществено. Този проблем се дискутира в някои източно-западни спорове за феминизма, които се разгарят в началото на прехода. В тези спорове западната страна обикновено критикува, а източната страна обикновено защищава частното пространство – от една страна, твърдейки, че именно като частно то добива политически смисъл по време на комунизма, тъй като предлага ресурси за съпротива и лична свобода; от друга страна, изтъквайки, че твърдението „личното е политическо“ придобива различен привкус на фона на опита ни с едно „политическо“, което инфильтрираше частната сфера с армии от доносници.

Същото се отнася до твърдението, че науката и всяко знание имат политически характер: то изглеждаше обезпокойително на фона на идеологически обоснованите забрани, които по време на комунизма последователно биваха поставяни – и по-късно понякога снемани – върху едни или други дисциплини или теории. Всъщност историята на „омековането“ на режима може да се опише като постепенното договаряне все по-големи територии да бъдат припознати за не-политически и затова открити за свободно артикулиране...

Отказът да се разграничи творчеството на художниците и мислиtelите от техните биографии или въобще отхвърлянето на работата им като цяло поради това че някакви части от нея не са „правилни“ плашеше още повече: заклеймяването на Пол де Ман, което съвпадна с началото на промените, придобиваше злокобен оттенък в Източноевропейския контекст на преследвания на автори и произведения. Склонността на различни гастролиращи феминистки да се фиксират върху неприемливите токове на източноевропейските се наслагваше върху спомените за това как милицията определяше дълбините на полите и косите. Списъкът може да бъде продължен.

Комуникативният крах на една конференция в Дубровник (благодарение на Сорос този вълшебен град се превръща през 1980те години във важен център за научен обмен между Източна и Запада) предлага през коментарите на някои участници в нея своеобразна драматизация на проблема. В тази конференция, състояла се през 1990 година, участват и неколцина българи, свързани със Семинара – Владислав Тодоров, Ивайло Дичев, Лъчезар Бояджиев, Иван Кръстев... Фредрик Джеймисън, известният марксист от Дюк, и вече навлезлият в моя разказ харизматичен руско-грузински философ Мераб Мамардашвили са в центъра на вниманието, но не по съвсем еднакъв начин: югославската телевизия пристига още на първия ден, за да интервиюира Джеймисън; Мамардашвили е обект на преклонение от страна на източноевропейските интелектуалци в духа, типичен за оная епоха – отвъд медиите и официалните ранглисти. Присъства като една от организаторките и Сюзан Бък-Морс, която разказва за тази среща в *Бленуван свят и катастрофа*. В един момент, който изглежда е бил нещо като кулминацията на растящи недоразумения Мамардашвили грабва от ръката на Бък-Морс тебешира с жест, който тя описва като фаличен от гледна точка и на половата, и на възрастовата им разлика.¹ За какво точно е ставало дума? Тези, с които разговарях, не си спомнят, а и Бък-Морс не казва. Сякаш думите са се изпарили и е останала сцена като от ням филм. Има и друга безмълвна криза. Фредрик Джеймисън напуска конференцията преждевременно и без да предупреди: налага се организаторката Бък-Морс да позвъни в хотела (както отбелязва Михаил Риклин в своите „постмодерни“ меморари за конференцията, борецът с империализма Джеймисън единствен от всички участници е отседнал в хотел „Империал“), за да разбере, че Джеймисън си е тръгнал.²

Дори ако оставим без коментар тези два необясними детайла, превивяването, поне за някои от участниците, е било изглежда разтърсващо. Риклин говори за „болезнени сблъсъци“ и разглежда Дубровник като емблематичен за „глобалното затопляне“ след края на студената война, което се характеризира с „дефицит на Другия“ – въщност той

---

1 Buck-Morss, Susan. *Dreamworld and Catastrophe: The Passing of Mass-Utopia in East and West*. Cambridge: MIT Press, 2000, 243.

2 Риклин, Михаил. „Парниковый эффект.“ <http://azbuka.gif.ru/critics/parnik/> посетен на 02.02.2010

използва „парников ефект“ и „Дубровнишки ефект“ като синоними.¹ Почти десет години по-късно, в брой на Московския *Художественный журнал*, посветен на осмисляне на 90те, една от младите руски участнички в Дубровнишката конференция, Елена Петровская, отклоява тази среща като единствено конкретно събитие за цялото травматично и очевидно неартикулируемо десетилетие. Тя не споменава тебешира на Мамардашвили или напускането на Джеймисън. Вместо това отбелязва, че „индивидуалните надежди за разширяване на международния диалог се превърнаха в дълбоко разочарование за двете страни“ и че „това, което започна като търсене на заедност, приключи в пълна изолация“. „Еуфорията на най-сетне постигнатата свобода“ е заменена от съзнанието, че падането на желязната завеса не е довело до нарастване на взаимното разбиране.² Петровская отбелязва много по-голямото разнообразие от перспективи и изкази на източно-европейците – разнообразие, към което допринася неповторимото участие на българите. По онова време никой не си дава сметка, че това многообразие е крехката рожба на един революционен момент и че веднага след промените то ще бъде безмилостно натикано, както твърди Петровская, в две категории: на конвертируемите изкази и на аутистичните изкази. За по-малко от десетилетие надеждите се превръщат във вкаменеолости; „още живи – казва Петровская с характерния обрат на депресията – ние се превърнахме в мумии.“³

Все пак има и по-крайна реакция на тази конференция. Изкуствоведът Лъчезар Бояджиев сподели с мене, че тогава се отказва изобщо от теорията. Като художник-концептуалист, той преминава на езика на проектите, тази квинтесенция на конвертируемите изкази. „По отношение на конвертируемостта нищо не може да бие парите, със сигурност не изкуството“ – отбеляза той в една дискусия. Или, както посочва Бък-Морс в своето „Писмо от Ню Йорк“, публикувано непосредствено след скръбния разказ на Петровская, никой вече не се интересува от руската култура, тъй като „обезценяването на рублата, довело до социална несигурност широки слоеве от населението, включително интелигенцията и хората на изкуството... прави равнопоставения културен обмен невъзможен.⁴

---

1 Пак там.

2 Петровская, Елена. „Этот смутный образ девяностых“, *Художественный журнал*, 25, 1999, 14.

3 Пак там, 14.

4 Бак-Морс, Сюзан. „Письмо из Нью-Йорка“, *Художественный журнал*, 25, 1999, 17.

Но какво толкова се е случило в Дубровник? По онова време рублата не е била още обезценена. Дали е някакво прозрение за „глобалния“ дефицит на Другия – малко нещо прекалено буквально илюстрирано от внезапното тръгване на Джеймисън и – само месец по-късно – от не помалко внезапната смърт на Мамардашвили на една летище? Или, точно обратното, става дума за културни различия, за, както ми писа Ивайло Дичев, „сблъсък между източно месианство и западен професионализъм“? Макар и Джеймисън да не посочва това, според Бък-Морс той пише тъкмо във връзка със същата тази конференция: „колкото повече техните истини са изречени на Оруоловски език, толкова по-отегчителни стават за нас; колкото повече нашите истини изискват да бъдат изразени та макар и в най-слабите форми на марков език – да кажем, просто езика на социалдемокрацията или дори на социалната държава, или на социалната справедливост, или на равенството – толкова по-скоростно се изключват източните им слухови апаратчета (...) Няма общи знаменатели в тази начална битка (между Изток и Запад) за дискурсивни правила, така че неизменният финал е неизбежната комедия, в която всяка от страните мърмори неуместни отговори на собствения си любим език.“¹

Проблемът, както се вижда от малко нещо раздразнителното описание на Джеймисън, е не, че двете страни не познават езика, на който другата страна им говори. Проблемът не е в твърде много или твърде малко различност. Проблемът по-скоро е в някаква чудата комбинация от еднаквост и различност, която би могла да бъде описана по-прецизно като „омонимия“. Кризата в Дубровник би могла да се разбере като резултат от движението на омонимни понятия. Ако се върнем към идеята на Бунджулов за режима като „хетеротопия“ на западните демокрации, можем да назовем тази омонимия „хетеротопна“. Хетеротопните омоними не са просто еднакво звучащи думи с такива или инакви различни движения. Както в огледалната дефиниция на хетеротопията у Фуко, хетеротопните омоними се „представят, оспорват и преобръщат“ взаимно

---

1 Jameson, Fredric. „Conversations on the New World Order.“ *After the Fall: The Failure of Communism and the Future of Socialism*. Ed. Robin Blackburn. New York: Verso, 1991, 260, 265. Ето го коментара на Бък-Морс: „Макар че Джеймисън не посочва изрично срещата в Дубровник, ясно е, че има пред вид тъкмо преживяяното там, когато говори за „Югославия, България и Съветския съюз“ в този текст, написан през март 1991, пет месеца след срещата.“ (*Dreamworld* 331, n.36)

Това, което се случва, следователно, е, че по пътя си от говорещия към слушащия съответният език от изричащ някаква истина се трансформира в досада – в тривиалност, която не казва нищо, тъкмо защото казаното е отегчително познато. Самата познатост и разбираемост на езиците тук произвежда недоразумение и дори оглушаване (метафората за изключването на слуховите апаратчета звучи като да има нашенски произход и във всеки случай описва точно ефекта от дългогодишното ни обръгване на идеологически облъчвания). Езиците не са чуваеми тъкмо в своята оглушителна яснота. При изговарянето си те като че ли имат смисъл, при достигането до адресата си те са загубили този смисъл. Самата им познатост – прикриваща преобръщането и оспорването, които съществват огледалността – осуетява оня ръб от неразбираемост, който би подтикнал към общуване. За Лотман не би било проблем да обясни информационния недостиг при този обмен: там където всичко се разбира, имаме нулева информация. „В общуването ние имаме интерес именно към ситуацията, която прави общуването трудно и в крайна сметка невъзможно.“¹ Вместо да се създадат върху неразбираемото в разбираемото – защото неразбираемото тук се появява като скука и глухота в самата сърцевина на разбираемостта – оплакването от липсата на „общи знаменатели“ (която, нека кажем отново, не е липса, а преобръщане и оспорване) фокусира проблема върху битката кой да определя дискурсивните правила. В края на семинара в Дубровник Джеймисън се отказва от говоренето и перформативно демонстрира кой тук ще определя – при моето отствие и вместо мен, системата. By default.

Дубровнишката конференция като че ли улавя мигновението, в което огледалото се изпарява. Щом то изчезне веднъж и пространствата от двете му страни се слеят, дискурсивният ефект е неутрализиращ и дори смъртоносен. Това може да се види в случая с дебата върху частно и публично, споменат в предишната глава: вместо да се появи нова перспектива, дебатът изпразни от смисъл самия въпрос. Омонимията на неприпознати различия не доведе до диалогично пре-обговаряне, а десемантизира означаващите. Тъй като в крайна сметка става дума за езиците на една значима и продължителна предходна ера – ерата на студената война – възможно е тази смислова евакуация да е един от невидимите фактори, довели до реторическата нищета, която си пролича

---

1 Лотман, Юрий. *Культура и взрыв*. Москва: Гnosis, 1992, 25.

още по време на югославските войни и която се пренесе в последвалите конфликти, колкото кървави, толкова и нечленоразделни. Като че ли е невъзможно вече да се „формулира дискурс за свободата, който да съответства на предизвикателствата на съвременните антидемократични конфигурации на властта“. Усещането, че разпадането на комунистическата система не е довело до желаната дискурсивна трансформация, че пост-тоталитарната епоха несъзнателно цитира и повтаря стария режим, че сега, когато „тъмният противник на либерализма си е заминал ... инстинкът за свобода се е обърнал срещу себе си“; че „най-незаштитимите черти на комунистическите държави през 20 век, като се изключи рутинната политическа репресия ...“ са изникнали в стариите демокрации;¹ усещането, с други думи, че забраната на мисленето просто е придобила нов аранжимент и на практика се е внедрила в една по-хитра репресивна машина, би могло да получи някакво обяснение в светлината на този комуникационен крах.

Една от досадните последици на хетеротопната омонимия е невъзможността да се назове предишния режим. Той нарича себе си социализъм, но това очевидно не пасва на западните употреби, които с мъка надживяха рухването на Източния блок. Враговете и критиците на режима го наричат комунизъм, което с оглед на точните дефиниции на този термин е също подвеждащо: идеолозите на прежния режим с право отричат приложимостта му към който и да е съществуващ ред. Нито пък е тоталитаризъм в точния смисъл на думата след смъртта на Stalin. Няма дума, която да се радва на консенсус в различните страни, които влизат в този блок, а какво остава за отделните мислители или политици, или пък просто за всекидневните употреби. Като го наричам „комунистически режим“, това трябва да се приема с пълно съзнание за нездадоволителността и условността на това название. По един тромав начин то трябва да извика както осъждане на този драстичен социален експеримент, така и разбиране на сложната му природа и сама по себе си, и като фактор в една глобална икономика на критично и проективно мислене

Утопията на утопията

И така, каквото и да се е случило на тази Дубровнишка конференция, то служи за Риклин като притча за „дефицита на Другия“. На Лъчезар

---

1 Brown, Wendy. *States of Injury: Power and Freedom in Late Modernity*. Princeton: Princeton UP, 1995, 7, 26.

Бояджиев то дава достатъчно мотив да се откаже от „аутизма“ на теоретичното си съществуване. То дава основание за твърдението на Петровская, че „още живи сме се превърнали в мумии“. На този фон внезапната смърт на Мамардашвили на едно летище само месец след конференцията се явява като особено уместна репрезентация на „Дубровнишкия ефект“. Някои стават конвертируеми; по-малко конвертируемите изпадат в депресия; неконвертируемите умират: ето я, накратко, историята на източноевропейския преход. Размишлявайки за тази внезапна смърт Бък-Морс е склонна да допусне, че с жеста на грабването на тебешира от ръката ѝ Мамардашвили може би е предупреждавал за „критическата, възникваща отново и отново задача на философското питане; за нуждата винаги да се започва отначало“ и за „опасността от отхвърлянето на отговорността да се мислят сложните аспекти на настоящето“.¹ Наистина, чрез това, което определя като „актове на философстване“, Мамардашвили настоява, че „мъртвото знание няма значение за нас – ние се обръщаме към миналото и го разбираме само в степента, в която можем да възстановим мисленото някога в нашата собствена способност да мислим и в това, което можем да мислим сега.“²

Любопитният въпрос е защо, докато западната страна скърби по едри загуби като „съществуването на друга система“ (Бък-Морс), дребните тебеширени драми в една семинарна зала предизвикват такъв отзук в източната страна? Защо този незначителен комуникационен, при това теоретично-комуникационен, провал – несравним с крупни неща като „отсъствието на надежден всеобхватен еманципаторен проект“³ – се преживява толкова болезнено, толкова травматично от източните участници? Защо осуетяването на „индивидуалните надежди за разширяване на интернационалния диалог“ се възприема като достатъчен повод за траур, меланхолия, прижизнена мумификация, внезапна смърт? Какъв бленуван свят погива под развалините на парче тебешир?

Една година преди тази конференция в Дубровник българските участници в нея се включват в кръгла маса, проведена в Приморско на един от последните семинари при тоталитаризма. Тази кръгла маса, съзнател-

---

1 Buck-Morss, цит. съч., 243.

2 Мамардашвили, Мераб. *Лекции по античной философии*. Москва: Аграф, 1997. <http://psylib.org.ua/books/mamar01/txt01.htm>. Посетен на 06.02.2010.

3 Fraser, Nancy. *Justice Interruptus. Critical Reflections on the „Postsocialist“ Condition*. New York: Routledge, 1997, 5.

но или не, се опитва да назове рухващия блян. Той е наречен „класическо пространство“, което агонално – и карнавално – е противопоставено от своите защитници на постмодерното пространство, чиито защитници от своя страна с късна дата си признават, че са споделяли същите „класически“ илюзии. Фантазията за класическо пространство (тук, в тази нова перспектива, отново бих напомнила за разграниченията между „нютоново“ и „айнщайнанско“ публично пространство, които Пеги Уотсън прави и на които се позовавам в предишната глава; както и за борбата на Стефан Маринов с относителността) поставя интелектуалната дискусия – разговора на света – в еднородно, равномерно въместилище, където всеки може да се присъедини на равни начала. Тази фантазия пренебрегва йерархиите, школите, неравенствата от един или друг вид, геополитическите, културните, езиковите, дисциплинарните и методологическите разделения, политическите несъвместимости, съпротивата срещу теорията, личните съперничества и – ако отново се обърнем към аналогията на Уотсън – „изкривяванията“ на пространството, които се причиняват от масата на академичните позиции, които, на свой ред, са изкривявания в други изкривявания... да не говорим за обезценяването на рублата. Фантазията се опира на онова, което Деян Деянов описва по повод Мамардашвили като „философска форма на живот“ и което аз в тясна връзка с практиката на семинара се опитах да дефинирам като „прегръдката на живееене и мислене във фоне“. Каква е логиката на това бленуване? Класическо ли е наистина това пространство? Защо източноевропейските интелектуалци го проектират върху Запада?

Кое е първично: материята или съзнанието?

През 1982 година група студенти от Философския факултет на Софийския университет са на посещение в Московския университет. Всички са настанени в едно общежитие. Един от студентите е убеден – макар и не особено ортодоксален – марксист и въздържател; останалият пият и разговарят до късно през нощта. Така те стигат до идеята да нахлuyят в стаята на марксиста, който мирно спи в два сутринта, и да го разтърсят да отговори на неотложния въпрос: „Кое е първично? Материята или съзнанието?“

Този грубоват философски пърформанс се цели в „основния философски въпрос“ на диалектическия материализъм. Въпросът има само един правилен отговор, който истинският марксист (в това е шегата)

трябва да помни и докато спи: материията е първична, съзнанието – вторично. Първичността на материята осигурява онтологическо основание за първичността на базата (производителни сили и производствени отношения) спрямо надстройката (култура, наука, религия); на труда над мисленето; на работника над философа; на „бурния практически живот“ над *vita contemplativa*. Студентската шега обаче не само се прицелва в дръмката на доктората – тя несъзнателно разиграва един от непреодолимите парадокси на функционирането на марксизма като официална идеология: материията е може би първична, но питането за тази първичност изисква бдителност на съзнанието, което трябва винаги да е будно – дори когато спи!

Напрежението, което се проявява в изискването за тази неумолима будност, е налично в безкрайно дискутириания Марков единадесети тезис: важното е света не да бъде обясняван, а да бъде променен – или не само да бъде обясняван, а и да бъде променян. Но от кого? От пролетариата? Тогава защо това твърдение е адресирано към философите? Марксовият призив към философите полага заниманието на философите – мисленето – като неразкъсваемо обвързано с пролетарското преобразуване на света. Резултатът е едновременното отхвърляне и мобилизация на мисленето.

Така макар че режимът осъществява господството си като монодискурсивна истина посредством обезкуражаването, а често пъти и прякото физическо смазване на мисленето и на онези, които са назначени да го упражняват в неумолима будност (не е нужно тук да влизаме в историята от конкретни акции на тоталитарния аппарат, където екзалтираната неизбежност на интелектуалците е многократно разтърсвана от повтарящи се опити да бъдат те въобще заличени), някои присъщи на марксизма аспекти – върху които се полага монодискурсивността – настърчават и дори изискват непрестанно упражняване на способността да се мисли. Би могло да се каже, че първичната сцена на режима – теоретичният му произход – предопределя упоритото завръщане на изтласканото, което в крайна сметка ще се окаже фатално за съществуването му.

Спутник

Една от зрелищните илюстрации на това напрежение е неспособността на режима да заличи екстремните форми на хюбристичен бунт, подхранван от „научно-материалистическо“ негодувание срещу мате-

риалните ограничения на човешкото съществуване. Ще се осъзнае ли човечеството като част от Вселената? Ще трансформира ли собствената си природа посредством съзнателно направлявана „активна еволюция“? Ще промени ли физическия свят, така че да съответства на човешките морални изисквания? Ще напусне ли люлката на земята, за да се установи на други планети? Ще постигне ли безсмъртие, ще се превърне ли в космогоничен фактор, който да постави сляпата несправедливост на природата под контрол? „Мисълта не е форма на енергия. Как би могла тя да влияе на материалните процеси?“ – пита през 1942 година биохимикът Владимир Вернадски.¹ Името на Вернадски е свързано най-напред с идеята за биосферата, а по-късно с идеята за ноосферата: ноосферата е визия за метатмрфозата на разума в геологически фактор (с каква степен на непосредствено действие е въпрос, който продължава да предизвиква дебати). И действително, как би могла да бъде отхвърлена, от гледна точка на „научния марксизъм“, идеята, че човешката мисъл може да постигне „антропокосмизацията“ на вселената? Идеята, че мисълта е или може би ще стане непосредствена материална сила с планетарни, звездни, галактически мащаби? Не е ли призовът, отправен към философите, да се *промени света*?

От средата на 19 век подобни въпроси пронизват мисленето на редица учени, философи и хора на изкуството в Русия. Тези нагласи получават название „руски космизъм“. Радикалните питания на руския космизъм, тласкани от парадоксална материалистическа погнуса от материалността и вдъхновявани от бунтовна програма за спасяване от „инфериалността“ на трудещата се материя посредством милостта на човешкия разум, са подплатени от убеждението, че природните закони са непоносими. Те обичат човека на биологична нес reta. Приковават го към най-страшното зло, гравитацията. Правят го зависим от времето. Как би могла бъдещата световна хармония да спаси миналото – или сегашното, случващото се в този точно момент – страдание? Тази апория заема видно място в творчеството на Достоевски. Можем ли да приемем съвършеното общество, ако то струва сълзите макар и на едно само изтерзано дете? Та дори и тези сълзи да са пролети преди столетия?

Безизходността на това питане, което оцелява по цялата траектория между Достоевски и съветския палеонтолог и писател-фантаст Иван

---

1 Вернадский, Владимир. „Несколько слов о ноосфере“. В: Семенова, С. Г., Гачева, А.Г., *Русский космизм*, Москва: Педагогика-Пресс, 1993, с.309.

Ефремов, има своя конкретен произход, изглежда, у бащата на руския космизъм, Николай Фьодоров. Фьодоров прекарва живота си като скромен библиотекар в Москва и отказва да публикува (трудовете му са публикувани посмъртно от последователите му), но идеите му упражняват огромно влияние върху много от знаменитите му съвременници. У Фьодоров крайният въпрос за неизкупимото минало страдание се появява и с крайно решение: един проект, който той назовава „репатрификация“ и който изискава ни повече, ни по-малко от научното пренареждане на молекулите на вселената по такъв начин, че всички бащи, всеки, който някога е живял, но особено бащите, да бъдат възкресени – в телесното си обличие.

Тази „репатрификация“ добива покъртителен и, от друга страна, озадачаващ смисъл, ако вземем предвид, че Фьодоров е незаконен син на принц Гагарин и се превръща в духовен предшественик – поради ролята, която изиграва за съветската космическа доктрина – на първия космонавт Гагарин (наследник на същия този принц и, следователно, родственик на Фьодоров). Все пак, ако „репатрификацията“ бележи скритата болка, която тласка лишеното от баща дете към визии за напускане на скръбната Земя и за трансформиране на космоса в неутищожимо тяло на вечно живите бащи, много от идеите на Фьодоров, включително обсесията му с неизбежното разселване на човечеството из вселената, се подемат от неговите последователи. Редица проучвания проследяват нишката, която тръгва от Фьодоров и през основателя на съветската космонавтика Константин Циолковски (Циолковски, чиято глухота го изолира от света и затруднява образоването му, чете в Московските библиотеки, където Фьодоров го открива и снабдява с индивидуална учебна програма) достига до главната фигура в съветската космическа програма, конструктора Сергей Корольов, и до ерата на космическите изследвания.

Въобще режимът се справя с космизма по характерния си начин: някои от неговите представители са разстреляни (П. А. Флоренски и Н. А. Сетницки); някои умират в изгнание (В. Н. Муравьев) или в затвора (А. К. Горски); някои прекарват години по затвори и лагери (16 години в случая с А. И. Чижевски). Някои обаче са оставени да умрат от естествена смърт – например Вернадски, който става свидетел на отнемането на университетската автономия на два пъти при два различни режима и който в един момент е обявен за „знаменосец на реакционните сили“,

оцелява. А някои – между тях е самоукът Циолковски, пренебрегван по време на царизма – получават всички необходими условия, за да развиват идеите си. Така Циолковски достига до истинската научна космонавтика в лицето на Сергей Корольов. Самият Корольов, въпреки огромните си военни приноси, е осъден на десет години затвор през 1938 (войната видоизменя това положение); а Иван Ефремов, тази късна реликарнация на космизма, макар и да е признат като важен официален писател, вдъхва достатъчно съмнения, за да предизвика претърсване на апартамента му от КГБ веднага след смъртта му през 1972 година.

Така или иначе, може да се проследи пряка връзка между Фьодоров и символичното събитие на студената война: появата на първите съветски изкуствени спътници, които пронизват небето над Манхатан, съперничейки според Ню Йорк Таймс на Сириус със своя „жълтеникав блясък“. Машабите на това събитие – „несравнено по своето значение с никое друго, дори с разбиването на атома“, както пише Хана Арент¹ – не могат да се сведат до сталинисткия проект за модернизация, нито пък до някакви прагматични, били те военни или потребителски, съображения. Спътникът, крепен от космически месианизъм и от идеята земята да се напусне завинаги, демонстрира триумфа на „съзнанието“ над „сляпата материя“. В появата му има прекомерност, излишък, ексцес. Ето я тук надстройката, чиято относителна независимост служи за обяснение на самото съществуване на комунистическата система, на път към безкрайността..

Начинът, по който руският космизъм се вписва в марксистката идеология на комунистическия режим, е често обсъждана тема на семинарите през 1980те години. Макар и да разграничава „хоризонталната географска утопия“ на Маркс от Фьодоровата „вертикална космическа утопия“ с нейния порив да „осемени“ вселената, Владислав Тодоров вижда и едното, и другото като част от модернисткото безумие на режима именно в качеството му на марксистки режим.² Ивайло Дичев, за когото възгледите на Фьодоров представляват „странна смесица от десен православен месианизъм и ляв утопичен есхатологизъм“ вижда тези възгледи по-скоро като отклонение от марксизма. Ето защо Дичев се чувства „изкушен да запита дали съветският комунизъм не стои по-блиzo

---

1 Арент, Хана. *Човешката ситуация*, София: Критика и хуманизъм, 1997, с. 25.

2 Todorov, Vladislav. *Red Square/ Black Square: Organon for Revolutionary Imagination*. New York: SUNY P, 1995, 65-66.

до Фьодоров, отколкото до Маркс“.¹ Според мене космизмът откроява парадокса, за който вече говорих. Тоталитаризмът на комунистическия режим е подкопаван от учението, чрез което се опитва да се осъществи. Рискована е идеята да се превърне една философия, тоест мисленето, което създава, че е мислене, в залог за една-единствена истина. Рано или късно тази идея ще проработи – ще започне да мисли – против себе си. Мисленето, което по силата на парадокса марксизмът насищава, неизбежно се обръща срещу ограниченията, които тъкмо то трябва да наложи. „Антропокосмическите“ проекти – това девиантно, често пъти нелепо и комично, и все пак предизвикателно и продуктивно инфильтриране на комунизъм и космизъм (отиграно у нас чрез нестандартната политическа кариера и загадъчната смърт на Людмила Живкова) – си пробиват път именно през непреодолимата, макар и всячески репресирана, здравословна страна на режима: неспособността му да спре да насищава онова, което се опитва да смаже. Космизмът е един от симптомите на тази неспособност: той говори за недоволство от наличното; той настоява, че човечеството е незавършен проект; той изисква „активна еволюция“; той е неспокоен и динамичен. Той не предполага нагласите, които възпитават послушни субекти. И въпреки репресиите той успява да си пробие път в официалните институции.

Едно отклонение: научната фантастика, клубовете по научна фантастика и тайните служби

В края на 1970те, когато започнах да посещавам Софийския клуб по научна фантастика „Иван Ефремов“, такива клубове имаше вече в много от по-големите градове. Членовете бяха предимно гимназисти и студенти, но не бяха изключение и доста по-възрасни посетители. Организационно клубовете бяха, разбира се, тясно свързани с официални структури (без да съм сигурна, предполагам, на първо място ДКМС, но също културни институции от „космическата“ следа на Людмила Живкова), но, подобно на неофициалните семинари, те обитаваха един постоянно разрастващ се „частен“ ръб. Отново по начин, сходен със семинарите от 1980те, те имаха и противоположната тенденция да заемат все по-големи публични пространства – конференции и конвенции на национално ниво и пр. Макар че, за разлика от семинарите, клубовете нямаха

---

1 Ditchey, Ivaylo. *Donner sans perdre. L'échange dans l'imaginaire de la modernité*. Paris: Harmattan, 1997, pp.74, 91.

профессионална основа, те „обживяваха“ същата межда между устната дискусия и писания текст: обменът на такива комуникации съставляваше етоса на заедността в тези клубове. През 1980те Софийският клуб публикува няколко сборника на ръба между самиздат и официалното издание, а след промените някои от членовете му действително намериха реализация като професионални писатели и издатели.

През пролетта на 1989 година – по-късно си мислех, че е ставало дума за отчаяни действия с оглед на предстояния край, който тайните служби са съзнавали по-добре от всички; още по-късно си мислех още по-сложни допускания – по телефона в дома на мъжа ми, където всъщност живеех от скоро, ме потърси служител от Шесто управление, който за мое (наивно) изумление се оказа отговаряящ за клубовете по научна фантастика и – макар че от години вече не ги посещавах – за мене. Подобни общения бяха белязали баща ми с параноя, от която бях извлякла поуката, че дори когато всеки друг избор ти е отказан, изборът дали да се страхуваш, или не, е твой. Все пак – ще се върна на това след малко – този ми кураж едва ли може да се нарече мой. Впрочем гласът по телефона ми даде опция да приема или да откажа да се срещнем. Реших да приема.¹ Срещнахме се – каква разведческа класика! – в кафене „Прага“. Тъй като по време на тази среща никакъв ясен повод за нея не се очерта – като се изключи вежливият интерес на служителя към новостите в американската научна фантастика – хипотезите ми са, че а) срещата беше част от кампания за сплашване, целяща да ни припомни, че сме наблюдавани; и/или б) опит на службите да покажат на онези, които пък тях ги наблюдават, че вършат нещо. Практиките на политически шантаж през 1990те и след това обаче говорят за трета и по-зловеща цел: създаването на мръснишки досиета за колкото е възможно повече хора. Във всеки случай много мои познати са били привиквани за пръв път през тази, както се оказа, последна година на режима. Аз си мислех, че съм мълчала като гроб за цялата случка, но Ангел Ангелов ми припомни години по-късно, че тутакси съм разказала всичко на големи групи от хора. Което не е без връзка със следното:

В задълбочения си анализ на съпротивата и дисидентството в България в епохата на комунизма Димитрина Петрова – която е била поканена през 1985 да се яви в канцелариите на Шесто управление, дос-

---

1 Според стратегията, описана в следващата бележка, най-добре би било да не приемам. Останалите стратегически тънкости обаче действително вече се носеха във въздуха.

та по-страшно място от „Прага“ – отбелязва, че рухването на мита за всемогъществото на тайните служби е огромното постижение на 1980те. В текста си Петрова разгръща поразителната стратегия за поведение с „органите“, разработена от Красимир Кънев, неортодоксалния марксист, когото пийналата компания в Москва събужда, за да провери дали мисли, докато спи.¹ Петрова посочва обаче, че само софийските интелектуалци, навярно благодарение на мрежата от връзки, изградена помежду им, са си били извоювали относителна независимост спрямо тайните служби. Извън София дори през 1980те репресиите продължават да вземат драстични форми. И до днес се чудя защо моят отговорник продължаваше да бъде свързан с младежките ми научно-фантастични интереси, а не с по-късните ми университетски обвързаности. Сигурно е лош знак за моята... подрывност.

1 Ето го разказът на Димитрина Петрова за нейното привикване: „Красимир Кънев тогава помогна да се създаде стратегия на поведение пред „органите“ на основата на следните предположения: (i) „органите“ нямат достатъчно технологически средства за наблюдение, за да контролират и да документират изявления на несъгласие и студентите-информатори вероятно са осигурили устно и/или писмено съобщение, но нямат запис като доказателство за изявленietо на преподавателите; (ii) държавните чиновници не са толкова компетентни по марксистката идеология, колкото критиците на режима, които са я изучавали най-внимателно; (iii) държавните чиновници разчитат на строго индивидуално сплашване и искат да избегнат на всяка цена разпространението на факта, че се опитват да сплашват университетските преподаватели един по един; (iv) на този етап, за разлика от преди, „органите“ не са готови да убиват или измъчват опоненти на режима, особено ако последните принадлежат към интелектуални кръгове в столицата. Всички тези предположения се оказват верни. Обвинена в неохегелианство, авторката спори с разпитващия я за тънкостите на неохегелианските идеи, за които разпитващият я знае много малко. Притисната да подпише, че фактът на срещата и съдържанието на разговора трябва да останат тайна, защото представляват секретна информация, тя отказва. Напротив, тя заявява, че на следващия ден ще разкаже историята на факултетския съвет и на колкото може повече колеги. И прави точно това. Основните изводи, които могат да се извлекат от този и подобни епизоди, се разпространяват бързо: (i) че широката публичност в неофициалната публична сфера имат защитна функция; (ii) че чиновниците по сигурността губят, щом разговорът навлезе в интелектуални и идеологически води; (iii) че всичко, казано пред чиновниците по сигурността трябва да бъде строго ограничено до абстрактни идеи, докато за факти и особено за конкретни хора трябва да се спазва пълно мълчание; (iv) че въпреки всичко казано по-горе, ще е най-добре просто да се откаже всяка комуникация, тъй като работата на интелектуалната полиция (Шесто управление на Комитета за държавна сигурност) е и без това не-законна. (Petrova, Dimitrina. ‘Bulgaria.’ *Dissent and Opposition in Communist Eastern Europe: Origins of Civil Society and Democratic Transition.* (eds.) D. Pollack and J. W. Aldershot, London: Ashgate, 2004, 182)

Не се учудвам вече обаче защо научната фантастика се е радвала на специално наблюдение. Най-очевидното, но и най-малко интересно обяснение е, че като поставя събитията на други планети, научната фантастика критикува косвено съществуващия ред: утопиите показват какво е трябвало, но не е станало; антиутопиите рисуват извънземни тоталитарни режими, подозрително подобни на реално съществуващия социализъм. И все пак, струва ми се, че притесненията относно научната фантастика не са се отнасяли основно към алегоричния ѝ репертоар. Много повече загриженост е пораждал, предполагам, стратегическият ѝ потенциал: бидейки „научна“, научната фантастика се родее със свободата, която точните науки вече са си извоювали. Такава е по принцип една от възможните стратегии в хуманистиката, довела до идеята за „културна лаборатория“¹ и до Лабораторията за изследване на пост-класическата философия². Ето защо теориите със структуралистка или друга сциентистка ориентация са въобще възможни по онова време, та макар и в маргиналиите.³ Като хибрид между наука и литература и между точните и хуманитарните науки научната фантастика създава образец за по-нататъшно освобождаване от политически контрол както на хуманитарните науки, така и на литературата и изкуството.

Като още една добавка към парадоксите на режима, цензураната, която ограничава издаването на научна фантастика, упражнява същевременно качествен контрол, който превръща тази строго подбирана литература в област на сериозни питания, а не на забавление и фантазматично удовлетворение. Такъв е ироничният фон на оплакванията на Станислав Лем от бедите, които американският пазар е причинил на жанра:

„Фактът, че космосът е бил одомашнен, че вечните и безмълвни бездни, за които Паскал говори с ужас, са били изметени от него, се маски-

---

1 Miller-Pogacar, Anesa.. „Introduction: Mikhail Epstein’s Transcultural Visions.” *After the Future. The Paradoxes of Postmodernism and Contemporary Russian Culture*, Mikhail N. Epstein, 1-16. Amherst: Massachusetts University Press, 1995, 4.

2 Създадена от Валери Подорога (Вж. Buck-Morss *Dreamworld* 223)

3 „Високият престиж на математиката и теоретичната физика (ценени от съветската власт по идеологически причини като връх на материалистическата наука и по практически причини като ключ към научно-технически успех) проправя пътя за хуманитарни подходи, които съчетават препратки към квантовата механика и към лингвистични модели.“ (Engelstein, Laura. „Culture, Culture Everywhere: Interpretations of Modern Russia, across the 1991 Divide.” *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* 2001. 2(2): 387).

ра в научната фантастика от кръвта, която буквально залива страниците ѝ [...] като по такъв начин се прикрива онова безразличие [на нечовешката вселена], което кара човека да проектира нови загадки за разрешаване и нови тайни за разбулване в напразната надежда да намери там отговора на въпроса за собствения си смисъл.¹

Не мога да устоя на изкушението да отбележа появата на тайните служби и в този край на историята. Лем е един от най-страстните почитатели на обезпокоителната антифункционалистка визия на Филип Дик и го нарича „ясновидец сред шарлатани“². Не е имало как Лем да знае, че Дик многократно пише донесения против него до ФБР, където го описва като „безлика група от Krakow“, поставила си за цел да унищожи американската фантастика. Във ФБР едва ли са обръщали внимание на тези явни плодове на параноята. И все пак, както изглежда, самият Дик е бил обект на интерес от страна на тези служби в младостта си – подобни случаи прекатурват по нашите места и доста по-стабилни психики от неговата.³

Що се отнася до клубовете по научна фантастика, бодрото безхаберие спрямо доносниците беше, като се има пред вид времето, симптом за психическо здраве. Като общности тези клубове, подобно на семинарите през 1980те, не позволяваха догадки, които да развалият разговора. Както и теорията, която се превръща в среда на семинарите, научната фантастика е мултидисциплинарна, преносима, преводима, необвързана с обособени идентичности, способна да пресича граници и отворена откъм различни политически, дисциплинарни и лични позиции. Тя е интерактивна и провокира дебати. Тя изразява неудовлетвореност от онова, което е.

---

1 Lem, Stanislaw. *Microworlds*. Ed. Franz Rottensteiner. San Diego: Harcourt Brace Jovanovich, 1984, 205-206.

2 Пак там, 106.

3 Писмата на Дик се обсъждат от три различни гледни точки в Heer, Jeet. „Marxist Critics are Following Me! How Philip K. Dick Betrayed his Academic Admirers to the FBI.“ *Lingua Franca*, 2001, vol. 11, no. 4 May/June: 26-31; Philmus, Robert. „The Two Faces of Philip K. Dick.“ *Science Fiction Studies*, 1991, #53, 18: 1: 91-103; Rickman, Gregg. „Dick, Deception, and Dissociation: A Comment on ‘The Two Faces of Philip K. Dick.’“ *Science Fiction Studies*. 1991, #54, 18: 2: 290-29.

Фантазията

През 1929 г. – след като Вернадски въвежда термина биосфера и преди да се обърне към концептуалния потенциал на термина ноосфера – П. А. Флоренски предлага в писмо до него идеята за „пневматосфера“: „Що се отнася до мене, бих искал да изкажа една мисъл, която се нуждае от конкретна аргументация и е засега само едно евристично начало. Идеята е, че в или може би върху биосферата съществува нещо, което би могло да се нарече пневматосфера, което ще рече специфичен вид веществство, което участва в кръговрата на културата или по-скоро в кръговрата на духа.“¹

Идеята, че културата и духът са кръговрат на „част от веществото“ на биосферата се подема и разгръща от семиотиката на Юри Лотман. Видяна в перспективата на „мислещите светове“ (заглавието на излязлата най-напред на английски книга на Лотман *The Universe of Mind* е преведено на руски като *Внутри мыслящих миров* – „вътре в мислещите светове“), семиотичната теория на Лотман се оказва лингвистична трансмутация или – ако използваме един термин, на който той придава голяма значимост – превод на космизма. Семиосферата на Лотман, която той справедливо препраща към ноосферата на Вернадски, е колективен разум, който „вмисля“ собственото си съществуване посредством процеси на означаване, които изглеждат автоматични, надсубектни и неотвратими. Разсечена от многобройни зони на интензивна семиотизация, пронизана от съобщения, които, докато пресичат зоните, трябва да бъдат непрестанно превеждани и препредавани, семиосферата е недостъпна за индивидуален, но също така и за тоталитарен контрол. Тя се движи като огромно небесно тяло в семиотичното пространство, където се сблъска с други семиосфери и с останките – кометите – на предходни, сега вече мъртви семиосфери. При това тя не е затворена в себе си, тя може да се взриви и да отвори „семиотични прозорци“ към не-семиотичното – от което да засмуче части, като същевременно изхвърли своите собствени мъртви съдържания обратно в не-семиотизирано... Семиосферата „ври като слънцето, сгъстъци от активност кипят на различни места, в дълбините или на повърхността, като пронизват с огромната си енергия сравнително спокойните участъци. Но за разли-

---

1 Переписка В. И. Вернадского и П. А. Флоренского //Новый мир. 1989. №2, 197.

ка от слънцето, енергията на семиосферата е енергия на информацията, енергия на мисълта.¹

Това описание на семиосферата удивително напомня за... мислещия океан от романа на Станислав Лем *Соларис*, върху който Тарковски прави своята забележителна филмова версия. Идеята за ноосферата е представена в *Соларис* буквално като мозък с размера на планета. Той контролира космическата си среда и влиза в странен „диалог“ с хората, които се опитват – с различни степени на добронамереност и в крайна сметка със съмнителен успех – да разберат това колосално и самотно размишляване. Колкото и да е скептичен относно напразната надежда да се намери човешки смисъл във вечното мълчание на космическите бездни, Лем все пак предлага визия за „антропокосмическото“ измерение на мисленето. Ако се обърнах към тази визия и към космизма в опита си да създам разказ за изгубените илюзии на още едно загубено поколение, направих го поради желанието си да отгранича „бленувания свят“, който оформяше утопичния му хоризонт, от идеята за „класическо пространство“ и за някакъв вид възкресяване на мечтата за република от философи. Това, което се явява, е по-скоро конструирането на въображаем планетарен *nous*. Тази фантазия – чийто теоретични опори са най-напред предложени от ноосферата на Вернадски, а по-късно разгърнати в семиосферата на Лотман и чието мощно художествено превъплъщаване намира израз в мислещия океан в романа *Соларис* на Лем и в едноименния филм на Тарковски – фантазията за планетарен *nous*, който „ври като слънцето“ и неуморно превежда разсичащите го „сгъстъци от активност“ в нова мисъл – се оказва фантазия тъкмо в момента, в който забравя, че е *topos outopos*, безместно място, утопия. Това е моментът, в който фантазията се сраства с представата за Запада не като земя на свободата и не като земя на изобилието (това са други теми), а като земя на вечната будност на мисълта, на вездесъщото обживяване на интелектуалността. Там беше той, фантастичният океан на неизпovedимото, неизбродимо, тайнствено и все пак мощно въздействено мислене. Подобно на Лимба, където Данте се среща с бляскавите сенки от античността и чрез самия въображаем акт на тази среща присъединява към тях не само собствената си поетическа съдба, но и бъдещите съдбени на Окцидента, там беше – земята, където разговорът на човечеството

---

1 Lotman, Iurii. *Universe of the Mind: A Semiotic Theory of Culture*. Tr. A. Shukman, London: Tauris, 1990, 150.

не бе прекъсвал никога възвищения си мълвеж. Само да се отървем от зверовете, застанали на пътя ни, и щяхме да се присъединим.

Ирониите на отрезяването намират изказ в следната епифания. Един философ измежду онези студенти, които събуждат задрямалия марксист, за да проверят дали продължава да решава важните философски дилеми и докато спи, се записва веднага след промените в докторска програма в североамерикански университет. В един дъжделив следобед той върви към Департамента по философия, когато забелязва двама измежду своите най-ценени професори да стоят пред нео-готическата сграда, увлечени от очевидно всепоглъщащ разговор. „Какви ли важни философски въпроси обсъждат тези забележителни мъже? – запитва се той, докато главата му е пълна с визии за „Атинската школа“, Платон вдигнал ръка към небето, а Аристотел уравновесяващ този плам с добре премерен хоризонтален жест. Той се доближава. Дебатът, оказва се, е върху застрахователни компании.

Отново за хетеротопията

Фуко се обръща към огледалото като пример за едно смесено преживяване на утопията и хетеротопията, но с цел да илюстрира разликата между двете. Аз се взираам в никъде (образа ми в огледалото); като се взира в мене – като ми връща погледа, така както образът в огледалото връща моя поглед – това никъде „упражнява един вид противодействие върху позицията, която заемам“ и по такъв начин се материализира. Утопията, подобно на отражението в огледалото, е „безместно място“, което ми позволява да се видя там, където ме няма. Хетеротопията е трансформация на погледа, който идва от огледалото, в материална сила, която ме принуждава да се „реконституирям там, където съм“. За разлика от утопията хетеротопията има нормализиращ ефект и улеснява дисциплиниращите процедури от сам огледалото.

В анализа си на комунистическата система като хетеротопия на „нормалните общества“ Бунджулов препраща към разказа на Хорхе Борхес „Тльон, Укбар, Orbis Tertius“, от който може да се извлече извода, че огледалото не е достатъчно за обясняването на комунистическата хетеротопия и че за това ще ни е нужно по-скоро „съчетаването на огледало и енциклопедия“. Бунджулов подминава обстоятелството, на което Борхес обаче настоява – а именно, че въпросното съчетаване е сродно със съвъкупяването, тъй като един от ересиарсите на Укбар твърди, че

„огледалата и съвъкупяването са отвратителни, тъй като увеличават броя на хората“. Има сходство, следователно, между съвъкуплението и съчетаването на огледало и енциклопедия. За разлика от съвъкупяването обаче, съчетаването на огледалото и енциклопедията предполага хубриса да се докаже на „несъществуващия Бог, че смъртният човек е в състояние да зачене свят“. В разказа на Борхес броят на хората наистина се увеличава наедно, с цели светове. От такъв един свят, зароден от „тайно общество от астрономи, биологи, инженери, метафизици, поети, химици, алгебрици, моралисти, художници, геометри“ – зароден значи от „стриктността на гросмайстори, не на ангели“ – ересиархът на Укбар, това клето творение на огледалото, обявява погнусата си от огледалата.

Хетеротопията предлага уникален вход за анализ на огледалните ефекти на geopolитическите диспозиции на силите по време на студената война. В този конкретен случай обаче това, което ме интересува, е потенциалът на това понятие за диагностициране на изгубената ни утопия. Рожби на огледалото и енциклопедията, каквито бяхме, ние си мислеме, че се взирате в Мястото. Оказа се пак огледало.

The West as Intellectual Utopia. Maria Todorova (ed.) *Remembering Communism: Genres of Representations*, New York: Social Science Research Council, 2009.

„Запад как интеллектуальная утопия“,
Гендерные исследования, 2004: 12, сс. 5-27.

Миглена Николчина е българска литературна критичка, поетеса, феминистка и психоаналитичка. Авторка е на изследвания върху литературата, пише поеми и разкази.

Коментари (2)

- 10-05-2011|**николай**

Освен всичко друго, този текст се оказа и най-важният за българското гей движение. Неизбежна изходна точка за всички политически стратегии.

- 13-05-2011|**Питащия** – Много думи-малко смисъл.

Преди всичко искам да кажа, че човеците живеят потопени в митологията на своето време и я претворяват. Без това не съществува нито една култура. А всичко е от просто по-просто. Натрупва се информация и опит. Живота е информационно явление на натрупване на генетично ниво и при висшите животни и на културно ниво. На генетично ниво това натрупване е ставало в условията на джунглата и нейните закони в малки групи и инстинктите на човека са пригодни за такава среда, а развитието и усложняването на технологиите и конкуренцията между групите изискват друго, по интелигентно поведение. Ние носим в гените си законът на джунглата и го възпроизвеждаме като обществени отношения във всеки етап от развитието си по различен начин и в същото време се стремим към първобитното единство, към сигурността на семейството. От трета страна се опитваме да присвоим обществото и групата защото инстинкта за йерархия ни го диктува. Но от общество на йерархия на личности, ние преминаваме към общество на йерархия на институции и ценности. Това не е утопия, а необходимост. Културата се напластва чрез опита и митологиите, чрез фантазията и мечтите и този процес никога няма да завърши докато има хора. Някой ден няма да има йерархия от институции и ценности, а кръг от ценности които седят като рицарите на крал Артур около кръглата маса.

Върхът на лудостта

Автор: Ан Епълбаум

Кървави земи: Европа между Хитлер и Сталин

Автор: Тимъти Снайдър

Basic Books, 524 стр.

Геноцидите на Сталин

Автор: Норман Неймарк

Princeton University Press, 163 стр.

Веднъж, опитвайки се да обясни историята на страната си на чужденци, полският поет Чеслав Милош е описал по следния начин въздействието на войната, окупацията и Холокоста върху ежедневния морал. Масовото насилие, обяснява той, е в състояние да разрушчи напълно човешкото усещане за естествена справедливост. В нормални времена,

...ако би се препънал в човешки труп на улицата, той би повикал полицията. Би се събрала тълпа, биха се породили множество разговори, коментари. Сега вече той знае, че трябва да избягва тъмното тяло в канавката и да не се опитва да задава излишни въпроси...

Убийството е станало нещо нормално по време на война, пише Милош, и дори е било разглеждано като нещо законно, ако е било извършено от съпротивата. В името на патриотизма, млади момчета от почтени семейства се превръщат в закоравели престъпници, бандити, за които „убийството на човек не представлява някакъв особен морален проблем“. Кражбата също е станала нещо обичайно, както и фалшификациите и лъжите. Хората са се научили да спят под звуци, които по-рано биха разбудили цялата околност: тракането на автомати, виковете на мъже в агония, крясъците на полицайите, влачещи със себе си съседите.

Поради всички тези причини, обяснява Милош, „човекът от Източка не може да вземе американците [или други западняци] на сериозно“. Защото не са минали през подобни преживявания, те изглежда не мо-

гат да проумеят смисъла им, нито пък могат да си представят как се е стигнало до тях. „Съответната липса на въображение“, заключава той. „е отблъскваща.“¹

Но горчивият анализ на Милош не отива достатъчно далеч. Почти шестдесет години след като поетът написа онези думи, вече не е достатъчно да се каже, че западняците нямат въображение. Тимъти Снайдър, историк от Йейл, чиито предишни работи варират от хабсбургска Виена до сталинисткия Киев, довежда дискусията една стъпка по-напред. В *Кървави земи*, една смела и оригинална история на масовите убийства от двадесети век, той твърди, че ние все още не притежаваме никакво истинско познание за нещата, които са се случили в източната половина на Европа в двадесети век. И той има право: ако сме американци, ние си мислим, че „войната“ е нещо, което е започнало с Пърл Харбър през 1941 и е завършило с атомната бомба през 1945. Ако сме англичани, ние си спомняме за блицкрига от 1940 и освобождението на **Белзен**. Дори и ако сме германци, ние все пак познаваме само част от историята.

Амбицията на Снайдър е да убеди Запада – и останалия свят – да види войната откъм една по-ширака перспектива. Начинът, по който го прави, е да постави под въпрос масовите разбирания за жертвите, броя на убитите и методите за убийство, но преди всичко датите и географията на съответните събития. Заглавието на книгата, *Кървави земи*, не е метафора. „Кървавите земи“ на Снайдър, които други историци са наричали „гранични земи“, се простираят от Познан на запад до Смоленск на изток, и обхващат днешна Полша, Балтийските страни, Украйна, Беларус и края на западна Русия. Това е регионът, който е преживял не една, а две – а понякога и три – военновременни окупации. Това е също и регионът, в който е имало най-много убити и който е бил физически най-силно разрушен.

Казано по-точно, това е регионът, който е преживял върха и на двете идеологически лудости – онези на Stalin и Hitler. През 1930-те, 1940-те и ранните 1950 години, смъртоносните армии и злокобните тайни полиции на двете тоталитарни държави маршируват напред и назад из тези територии, като всеки път провеждат задълбочени етнически и политически чистки. През този период град Лвов е окупиран на два пъти от Червената армия и веднъж от Вермахта. След войната той е преиме-

---

1 Czesław Miłosz, *The Captive Mind* (1953; Penguin, 2001), pp. 26–29.

нуван на Лвив, не Лвов, и вече е част не от източна Полша, а от западна Украйна, а предвоенното полско и еврейско население е избито или депортирано и заместено от етнически украинци от съседните региони. В същия този период, украинският град Одеса е окупиран първо от румънската армия, а след това от Вермахта, преди да бъде окупиран относно от Съветския съюз. При всяка смяна на властта има битки и обсади, и при всяко оттегляне на някоя армия, тя първо взривява пристанището или избива евреите. Подобни истории могат да се разкажат за почти всяко място от региона.

Този регион следователно е мястото на повечето от политически мотивираните убийства в Европа – убийства, започнали не през 1939 с нахлуването в Полша, а през 1933, с глада в Украйна. Между 1933 и 1945 тук умират 14 милиона души – не в битка, а защото някой е взел съзнателното решение да ги унищожи. Тези убийства се случват в кървавите земи, и не случайно: „Хитлер и Сталин дойдоха на власт в Берлин и Москва“, пише Снайдър, „но техните визии за промяна засягаха най-вече земите, намиращи се помежду им.“

Започвайки в ранните 1930, Сталин провежда първия си утопичен селскостопански експеримент в Украйна, където колективизира земята и провежда „война“ за жито с кулациите – „богатите“ селяни (чието богатство понякога се е състояло в притежаването на една-единствена крава). Кампанията бързо се превръща във война срещу самата украинска селска култура и завършва с масов глад през 1933. В същата година Хитлер идва на власт и започва да мечтае за създаването на *Lebensraum*, жизнено пространство, за немските колонисти в Полша и Украйна – един проект, който може да бъде осъществен само чрез елиминирането на хората, които вече живеят там. През 1941 нацистите измислят така наречения „план глад“, според който немските войници и цивилно население трябва да бъдат изхранвани за сметка на гладната смърт на полски и съветски граждани. Отново, този път по решение на нацистите, производството на украинските колективни ферми трябва да бъде конфискувано и преразпределено: „Социализмът в една страна трябва да бъде заменен от социализъм за германската раса.“

Не е случайно, че четири надесетте милиона жертви на тези етнически и политически чистки са най-вече не руснаци или германци, а хора от народите, обитаващи земите помежду им. Сталин и Хитлер споделят презрението към самото разбиране за полска, украинска или балтийска

независимост, и се опитват съвместно да елиминират елитите на тези страни. След тяхната инвазия в западна Полша през 1939, германците арестуват и избиват полски професори, свещеници, интелектуалци и политици. При руската инвазия в източна Полша през 1939, съветската тайна полиция върши същото. Няколко месеца по-късно Stalin нареджда убийството на около 20.000 полски офицери в Катин.

Stalin и Hitler споделят също и омразата към евреите, които от дълго време са живели в този регион и които тук са по-многобройни от колкото в Германия или където и да било другаде в западна Европа. Snайдър посочва, че евреите са по-малко от един процент от немско-то население когато Hitler идва на власт през 1933, и мнозина от тях успяват да избягат. Hitlerовата визия за „свободна от евреи Европа“ е осъществена реално едва когато Вермахта нахлува в кървавите земи, където всъщност живеят повечето от европейските евреи. От онези 5.4 милиона евреи, които загиват в Холокоста, четири милиона са от кървавите земи. Огромното мнозинство от останалите – включително и онези 165.000 немски евреи, които не успяват да избягат – са транспортирани до кървавите земи, за да бъдат екзекутирани. А след войната Stalin е обхванат от параноя по отношение на оставащите съветски евреи, отчасти защото те желаят да увековечат паметта на Холокоста. В края на живота си той прочиства и арестува мнозина от тях, но за щастие умира преди да успее да проведе още едно масово убийство.

Но преди всичко останало, това е регионът, в който се сблъскват нацизмът и съветският комунизъм. Макар че са подписали пакта Molotov-Ribentrop през 1939, с който се съгласяват да поделят помежду си кървавите земи, Stalin и Hitler продължават да се ненавиждат силно. Тази омраза се оказва фатална за немските и руски войници, които са имали лошия късмет да станат военнопленници. И двамата диктатори третират пленените врагове със смъртоносна ефективност. За немците, съветските военнопленници са потребителен материал: те консумират калории, необходими за други и, за разлика от западните пленници, се считат за непълноценни човешки същества. Вследствие на това те биват съзнателно доведени до гладна смърт в различни „лагери“ в Полша, Русия и Беларус; всъщност това са не лагери, а зони на смъртта. Всеки ден от есента на 1941 умират толкова съветски военнопленници, колкото английски и американски за времето на цялата война. Общият им брой е около три милиона, за време от около три месеца.

Съветското отношение към немските военнопленници не е много по-различно. Когато след битката при Стalingрад Съветската армия най-неочаквано се оказва натоварена с 90.000 военнопленници, те също биват поставени в открито поле, без храна и подслон. През следващите няколко месеца в съветски плен умират поне половин милион германски и техни съюзнически войници. Но с напредъка на войната Съветската армия започва да полага повече усилия за запазване живота на пленниците, за да могат да бъдат използвани като безплатна работна сила. Според съветските статистики, около 2.3 miliona немски войници, плюс около един милион техни съюзници (от Румъния, Италия, Унгария и Австрия, но също Франция и Холандия) са попаднали в лагери от системата ГУЛАГ, заедно с около 600.000 японци, чиято съдба е почти забравена в собствената им родина.

Някои са освободени след края на войната, други остават в лагерите до 1950-те години. Зад тези решения не се открива никаква политическа логика. В един момент през 1947, на върха на следвоенния глад, НКВД неочаквано освобождава няколкостотин хиляди военнопленници. За това няма политическо обяснение: съветското ръководство просто не разполага с достатъчно храна, за да ги държи живи. А и в следвоенния свят вече са налице изисквания – най-вече от страна на новата източногерманска държава – да се държат пленниците живи. Нацистите не са били подложени на никакъв подобен натиск.

Макар че някои от анекdotите и статистиките може да изглеждат изненадващо за онези, които не познават добре тази част от света, учните няма да открият в *Кървави земи* нищо удивително ново. Историците на региона със сигурност знаят, че три miliona съветски войници са умрели в нацистките лагери, че по-голямата част от Холкоста се случва на Изток, и че плановете на Хитлер за Украйна не са били много по-различни от ония на Сталин. Оригиналният принос на Снайдър се състои в това, че той третира всички тия епизоди – украински глад, Холкоста, масовите екзекуции на Сталин, планираното умъртвяване чрез глад на съветските военнопленници, следвоенното етническо прочистване – като различни страни на един и същ феномен. Вместо да изследва нацистките или съветски зверства поотделно, както са го правили мнозина други, той ги разглежда като части от едно цяло. Но той не приравнява двете системи. Намерението му е да покаже как тези две системи са извършили едни и същи престъпления по едни и същи места, че са

си помагали и поддържали взаимно, и преди всичко, че взаимодействието им е довело до повече убийства, отколкото всяка от тях би могла да извърши самостоително.

Той желае също да покаже, че това взаимодействие е имало за обитателите на региона точно определени последствия. От голямото разстояние на пространство и време ние тук на Запад разполагаме с лукса да дискутираме двете системи поотделно, сравнявайки и противопоставяйки ги една на друга, преценявайки и анализирайки, впускайки се в теоретични аргументи относно коя от двете е била по-лошата. Но за хората, които са живели под тяхна власт, в Полша и Украйна, те са част от един и същи исторически момент. Снайдър обяснява:

Нацисткият и съветски режими са били понякога съюзници, например при съвместната окупация на Полша (1939–1941). Но дори и като врагове те са имали подобни цели: например когато Сталин решава да не подкрепи Варшавското въстание от 1944, с което позволява на немците да избият голяма част от хората, които след това биха се противопоставили на комунистическата власт...

В някои от случаите зверствата, извършени от едната сила, разчистват пътя за другата. Когато нацистите навлизат в западна Беларус, Украйна и Балтийските страни през 1941, това е регион, в който съветската тайна полиция току-що е арестувала и депортирали стотици хиляди хора, и разстреляла хиляди затворници буквально в последните няколко дни. Вследствие на това немските завоеватели биват посрещнати от много хора като „освободители“, спасяващи населението от един насилинически режим. Те успяват да мобилизират народния гняв и на определени места да го насочат срещу местните евреи, които в масовото въображение – а понякога и наистина – са сътрудничили на Съветския съюз. Не е случайно това, че Холокостът бива значително ускорен именно в този момент.

Гледането по този начин на близката европейска история има определени последствия и за западняците. Например, Снайдър предлага на читателите си да помислят отново за най-известните снимки и фотографии, заснети в Белзен и Бухенвалд от британските и американски войници, които са освободили лагерите. Тези картини, показващи умиращи от глад, измършавели хора, вървящи скелети в раирани униформи, купища трупове, накамарени като дърва за горене, са се превърнали в най-устойчивите образи на Холокоста. И все пак хората, заснети

по тях, най-често не са евреи: това са работници по принуда, които са запазени живи защото немската военна машина се е нуждаела от тях за създаването на оръжия и униформи. Едва когато немската държава започва да се срутва в началото на 1945, те започват да умират от глад в по-голям брой.

По-голямата част от хитлеровите жертви, евреи или не, никога не са виждали концентрационен лагер. Макар че около един милион души наистина са умрели, защото са били изпратени на насилиствена работа в немски концентрационни лагери, други десет милиона са умрели из смъртните полета в Полша, Украйна, Беларус и Русия – което означава, че просто са били заведени в гората, понякога с помощта на собствените си съседи, и разстреляни. Понякога са били убивани в специални „гладни зони“ или газови камери, но тези камери не са били „лагери“, твърди Снайдър, макар че понякога са се намирали в съседство с лагери, например Освиенцим (Аушвиц).

Концентрационните лагери и фабриките на смъртта са функционирали при различни правила. Присъда за концентрационния лагер Белзен е едно, транспортиране до фабриката на смъртта Белз-ек, съвсем друго нещо. Първото е означавало глад и работа, но също и вероятност за оцеляване; второто е означавало незабавна и сигурна смърт чрез задушаване. Иронично, но това е причината, поради която хората са запомнили Белзен, но не и Белз-ек.

Той прави подобна забележка и относно жертвите на Сталин, твърдейки, че макар и в съветския ГУЛАГ между 1933 и 1945 са загинали около един милион души, други шест милиона са умрели от причинените от съветите гладове и из съветските смъртни полета. Според мен цифрите на Снайдър са малко занижени – при всички случаи броят на хората, загинали в ГУЛАГ е по-голям от един милион – но пропорциите вероятно са правилни. В периода между 1930 и 1953 броят на хората, загинали в трудови лагери – от глад, студ и прекомерно напрежение – е много по-нисък от онзи на загиналите насилиствено от разстрели или от глад в собствените си села.

Образът, който ние имаме за концлагериста с неговите дървени обувки, влачещ се за работа всяка сутрин, губещ ден след ден човешкия си облик – образът, който са ни създали брилянтните писания на Примо Леви, Ели Визел и Александър Солженицин – е в този смисъл малко подвеждащ. Всъщност затворниците, които са можели да работят, са

имали поне някакъв шанс да останат живи. Онези, които са били прекалено слаби, за да работят, или за които не е могло да се организира работа поради войната и хаоса, са били много по-застрашени от смърт. Онези 5.4 miliona евреи, убити в Холокоста, са загинали най-често на часа, в газови пещи или в тихи гори. От тях и от телата им не са останали фотографии.

Хронологическите и географски аргументи, представени в *Кървави земи* усложняват и дебата около точното използване на думата „геноцид“. Както може би не всички знаят, тази дума (от гръцкото *genos*, племе, и френското *-cide*, съставна част, означаваща „убийство“), е измислена от полския адвокат от еврейски произход Рафаел Лемкин, който в продължение на дълго време се е опитвал да привлече вниманието на международната общественост към онова, което сам нарича „престъпленията на варварщината“. През 1933 той предлага на Лигата на нациите да разглежда като международно престъпление масовото убийство, извършено „от омраза към някаква расова, религиозна или социална общност“. След като успява да избяга от окопираната от нацистите Полша през 1940, Лемкин удвоява усилията си. Той убеждава обвинителите в Нюйорнберг да използват думата „геноцид“ по време на процесите, макар и не в самата присъда. Той успява да прокара в новосформираната ООН Конвенцията за геноцида – одобрена след множество дебати от Общото събрание през 1948.

Както обяснява в книгата си *Геноцидите на Сталин* станфордският историк Норман Неймарк, дефиницията на ООН за геноцида е предна-мерено тясна: „Действия, извършени с намерение да се унищожи, изцяло или от части, някоя национална, етническа, расова или религиозна група.“ Това е така, защото съветските дипломати са изисквали изключването на каквито и да е позовавания на социални, икономически или политически групи. Ако тези категории биха били допуснати, би станало възможно съдебното преследване на СССР за убийствата на аристократите (социална група), кулаците (икономическа група) или троцкистите (политическа група).

И макар че самият Лемкин е продължил да защищава едно по-широко разбиране на понятието, идеята, че думата „геноцид“ се отнася само до масовите убийства на етнически групи, се утвърдила в общественото съзнание. Всъщност, доскоро думата се използваше почти един-

ствено за обозначаване на Холокоста – онзи геноцид, който се признава като такъв от почти всички.

Може би поради това необичайно повсеместно признание, тази дума е придобила в по-ново време почти магически качества. Днес нациите се борят за това историческите им трагедии да бъдат признати като „геноцид“, а понятието се е превърнало в политическо оръжие както между, така и вътре в отделните страни. Несъгласието между арменци и турци за това дали клането на арменци след края на Първата световна война е „геноцид“ стана обект на резолюция, представена пред Конгреса на САЩ. Водачите на Оранжевата революция в Украйна се бореха за това украинският глад да бъде признат като „геноцид“ от международните съдилища (а през януари 2010 един съд в Киев действително осъди Сталин и други висши служители на съветската власт за геноцид против украинската нация). Но кампанията беше потуlena когато на власт дойдоха техните опоненти, които са повече про-руски настроени.

Както се вижда от историята на кампанията на Лемкин, дискусиията за подходящото използване на тази дума е била възпрепятствана от различни политици още от самото начало. Нежеланието на левите интелектуалци да осъдят комунизма; фактът, че Сталин беше съюзник на Рузвелт и Чърчил; съществуването на германски историци, които се опитват да принизят значението на Холокоста чрез сравняването му със съветските престъпления – всичко това означава, че доскоро на Запад се считаше за политически некоректно да се признае, че сме победили един геноциден диктатор с помощта на друг такъв. Едва сега, след публикуването на толкова много материал от съветските и централноевропейски архиви, мащабите на съветските масови убийства започват да стават по-добре познати на Запад. През последните години, някои от страните, намирали се преди в съветската сфера на влияние – най-вече Балтийските страни и Украйна – започват да използват думата „геноцид“ в юридически документи за обозначаване и на съветските масови убийства.

Малката книжка на Неймарк също е принос към този дебат. Макар и да признава съмнителната политическа история на конвенцията на ООН, той продължава да твърди, че дори и при сегашното определение сталинските атаки срещу кулаците и украинските селяни трябва да се считат за геноцид. По същия начин трябва да бъдат разглеждани и сталинските кампании срещу определени етнически групи. По различни

времена съветската тайна полиция е преследвала, арестувала и убивала етнически поляци, германци и корейци, живеещи в СССР и, разбира се, те убиха 20.000 полски офицери в Катин само в рамките на няколко седмици. Няколко по-малки етноса, особено чеченците, също са били масово арестувани и депортирани в периода непосредствено след войната. Подобна съдба са имали и кримските татари.

Също както Снайдър, Неймарк се е занимавал с множество различни теми – от новаторската му книга за съветската окупация на Източна Германия до изследвания на етническите прочиствания. В резултат на това аргументите му са авторитетни, ясни и трудни за опровергаване. И все пак, ако вземем на сериозно перспективата, предложена в *Кървави земи*, то трябва да се запитаме дали целия дебат около геноцида не е просто излишен. Ако масовите убийства на Сталин и Хитлер са били различни, но не отделни, и ако никой от тях не биха могли да се случат по същия начин без другите, то как тогава можем да говорим, че едните са геноцид, а другите – не?

За хората, които действително са живели и при двете тирании, такива определения нямат никакъв смисъл. Дали за полския дребен търговец има някаква разлика в това, че е бил убит защото е еврей, или защото е капиталист? Дали за умиращото от глад украинско момиченце има разлика в това, че е било лишено от храна, за да се създаде някакъв комунистически рай, или за да се доставят калории за войниците на Третия райх? Може би ние се нуждаем от нова дума, с по-широко определение, например „масово убийство, извършено по политически причини“. Или може би просто трябва да се съгласим, че думата „геноцид“ включва в определението си представите за преднамерено убийство чрез глад, също както газови камери и концентрационни лагери, че тя включва масовото убийство на социални групи също както и убийството на етнически групи – и да привършваме.

И накрая, тезите на *Кървави земи* усложняват също и модерното понятие за памет – тоест памет като нещо различно от история. Вярно е например, че модерната германска държава „си спомня“ за Холокоста – в официални документи, в обществени дебати, в паметници, в учебници – и често бива хвалена за това, че го прави. Но доколко всестранна е тази памет? Колко германци „си спомнят“ смъртта на три милиона съветски военнопленници? Колко от тях знаят или се интересуват от това, че тайната договор между Хитлер и Stalin е осъдил на депортация, глад и

смърт не само обитателите на западна Полша, но също и ония от източна Полша – само че от съветски, а не от немски ръце. Клането от Катин е, в този смисъл, отчасти и немска отговорност: без тайното споразумение между двете сили то никога не би се случило. Но чувството на вина по повод Холокоста в модерна Германия много често не се простира и до съветските войници или дори до поляците.

Ако започнем да си припомняме двадесетото столетие действително като онова, което то е било, а не онова, което ние си представяме за него, злоупотребите с историята за национални политически цели също биха станали значително по-трудни. Модерната руска държава често говори за „двадесет милиона жертви“ по време на Втората световна война, като начин за подчертаване на собствената жертвеност и мъченичество. Но дори и ако приемем тази подозрително голяма цифра, все пак е невъзможно да се отрече, че мнозинството от тези хора не са били руснаци, не са живели в днешна Русия и са умрели не непременно поради немската агресия. Важно е също да се признае, че за съветските граждани е било също толкова вероятно да умрат по време на войната в резултат на решения, взети от Сталин, или поради взаимодействието между Хитлер и Сталин, колкото и поради решенията на самия Хитлер.

Макар и по други причини, американската популярна памет за Втората световна война също се нуждае от ревизия. В миналото ние понякога сме я наричали „добрата война“ – поне като начин да я различим от последвалите я, морално по-противоречиви войни. На някакво ниво това е разбираемо, защото ние се борехме за човешки права в Германия и Япония, ние осъществихме демократични режими в тези две страни и наистина би трябвало да се гордеем с това. Но също толкова вярно е и това, че освободихме половината Европа на цената на поробването на останалата половина. Имаше хепиенд за нас, но не и за всички. Това не ни прави непременно лоши – всеки разбира, че е имало конкретни политически и исторически обстоятелства, налагащи определени ограничения. Но то ни прави по-малко изключителни. А освен това то прави и цялата война не толкова ясна от морална гледна точка. Ние действително спечелихме войната срещу един геноциден диктатор с помощта на друг такъв.

Ако не друго, то поне една нова оценка на нещата, които знаем за Европа от годините между 1933 и 1953 би могла най-после да ни излекува от онази „липса на въображение“, която толкова възмущаваше Чеслав

Милош преди шестдесет години. Колкото повече научаваме за двадесетия век, толкова по-трудно ще става да се правят лесни заключения и поучения относно хората, живели по онова време – и толкова по-лесно ще става да разбираме и съпреживяваме съдбите им.

[Източник](#)

Ан Епълбаум е известна американска журналистка, сътрудник на вестник *The Washington Post*. Книгата ѝ Гулаг спечели наградата Пулицър за 2004 година. Понастоящем тя живее в Полша.

Езиковата глобализация

Автор: Владимир Левчев

Езикът е не само основа на нашата национална идентичност. Той е нещо определящо за нас като човешки същество. Без език не бихме могли да имаме рационално структурирана памет. Без език не бихме били способни изобщо да мислим. Опитът ни не може да се структуира рационално без помощта на някакъв език (вербален или цифров). Като старозаветния Бог, произнасяйки света, ние го създаваме.

И все пак човешките езици са многобройни. Значи ли това, че има много светове около нас? Поне има много гледни точки към света – според езиците. Всеки от отделните човешки езици също така се променя непрестанно. Трудно е за един англичанин или българин днес да разбере средновековния език на собствения си народ. Някои народи говорят изцяло на „чужд“ език – като много африканци, които говорят английски или френски, като ирландците, които създават впечатляваща литература на английски, или като древните траки, които са били напълно елинизирани.

Приема се, че литература изобщо, и особено поезия, е невъзможно или почти невъзможно да се пише на друг, освен на майчин език. Днес обаче ние живеем в един едновременно плуралистичен и глобален свят. Светът е глобален и в чисто икономически смисъл: големите бизнеси отдавна са пренебрегнали националните граници. Но той е глобален и в смисъла на Маршал Маклън: с появата на сателитните връзки, с падането на Желязната завеса, и особено с появата на интернет, ние вече живеем в световното информационно село – виждаме ичуваме мигновено какво става в целия свят. Пазаруваме всеки ден на световния пазар. Удря ни световна криза. Всички сме граждани (или селяни?) на света.

В Новия свят, и особено в Съединените щати, е нормално да имаш двойна (дори тройна – чрез двамата родители) идентичност: да бъдеш кениец и американец (като Барак Обама) или италианец и американ-

нец (като Рудолф Джулиани) или австриец и американец (като Арнолд Шварценегер). Но днес, с налагането на английския език като световен език в глобалното информационно село, тази двойнствена идентичност става реалност за всички хора по света.

Как това се отразява на литературата? Двуезични писатели винаги е имало. Джоузеф Конрад е поляк, но като британски писател е всепризнат стилист на английския език. Гийом Аполинер е половин италианец, половин поляк, но е един от най-големите френски поети. Елиас Канети е български евреин, който пише на немски. Юлия Кръстева и Цветан Тодоров са етнически българи, но са френски писатели. Йонеску, Цара и Чоран са румънци, но френски писатели. Списъкът може да се продължава още десетки и десетки страници.

Има и такива писатели, които са писали еднакво стойностни произведения на повече от един език. Набоков пише и на руски и на английски. Също и Бродски, макар че при него, като поет, руският безспорно е доминиращ. Бекет пише и на английски и на френски. И у нас Любен Каравелов е пишел на български, сръбски и руски.

Всъщност официалният идиом на националните езици на балканските народи, а и на други народи в Европа и по света, се създава едва през 19-ти, та дори и през 20-ти век – паралелно с националноосвободителните или национално-обединителни движения. Езиците, на които говорим не са толкова стари и се променят всеки ден. В империите – от римската до отоманска и от австро-унгарската до съветската и югославската – по начало хората са двуезични и имат двойна идентичност. Балканските славяни през 19-ти век, още преди да се освободят и да оформят официалния идиом на родния си език, имат за официален език турския. А много от тях, особено грамотните, говорят и гръцки. Наред с турцизмите и гърцизмите, които са навлезли в нашите езици през минатите векове, днес масово навлизат и англицизмите. Английският е новата „лингва franca“ – „официалният“ език на глобалното село. Или на новата глобална империя?

Отсъствах от България 13 години и в Америка започнах да пиша на два езика. Но завръщайки се в родината си, с изумление установих колко много английски думи са ме изпреварили – пристигнали са в България докато ме е нямало. Чувам и виждам написани с кирилица думи като „имидж“, „лайфстайл“, „билдинг“ и „екшън план“ (последното звучи може би най-абсурдно и смешно като се има предвид буквалния

български еквивалент – план за действие). Разбира се английски са и всички термини свързани с компютрите и с интернет. Тези английски думи изобщо ги нямаше в българския от началото на 90-те. Освен това, всички младежи от слединтернетното поколение неизбежно говорят някакъв английски. Чуждиците разбира се създават богатство на езика (самият английски гъмжи от чуждици), стига да не изместват напълно родните думи. А владеенето на втори език също разширява неимоверно мирогледа – ако не забравим първия.

Един писател естествено трябва да владее перфектно езика, на който пише, да мисли на него. Трудно е да владееш перфектно втори език. Но хората могат да мислят на повече от един език.

Освен това езиците са като реки – непрестанно текат и се изменят. Дори се вливат един в друг. Или изтичат един от друг. Това може да става или спонтанно, или с езиковедска, политическа, или писателска намеса. Казва се, че Данте е създал съвременният италиански, а Шекспир съвременният английски език. Константинос Кавафис смесва в поезията си два гръцки езика, димотики и катаревоса, които всъщност са две исторически фази на гръцкия език. Писателите участват в създаването на езика.

Но днес, в глобализацията се свят, на писателите, и дори на поетите, които най-трудно могат да творят на друг освен на майчиния си език (защото в поезията най-деликатните нюанси на думите имат значение), им се налага да четат и пишат на повече от един език. Един писател трябва да си остава национален, да запазва специфичния вкус на своите текстове, но и да мисли като световен писател.

Този мултикултурализъм и мултилингвизъм на съвременния свят може да се види като нещо негативно и опасно – идентичността на отделните народи, на отделните култури, спецификата на националните литератури се претопява. Или поне силно избледнява. Всички писателски кухни по света започват да си приличат. Но езиковата глобализация може да се види и като нещо положително – най-после ние, човеците живеем наистина заедно, разбираме се помежду си, общуваме без граници. (Английският ли е новата разменна монета в информационната епоха? Той ли е това, което ще обединява света след парите?)

Независимо дали го виждаме като добро или като зло, културният и езиков плурализъм на жителите на световното село е факт. Двойствената или множествена идентичност на съвременния човек, независимо

дали я интерпретираме като шизофрения или като културно богатство, е реалност, която трябва да отчитаме.

(Откъс от есеистичния сборник „Моят Бог и моите демони“)

Владимир Левчев е български поет и писател, автор на множество книги, между които: „Любовни писма до свободата. Роман“ (1998), „Бог е любов в приятелството, традицията иекса“ (2001), „Небесни балкани“ (2001), „Балканският принц“ (2001), „Архитектура на промените. Формални стихове“ (2003).

Коментари (13)

- 13-05-2011 | **Антония**

Нещата са очевидни, тезите в статията са ясни...

Едно обаче не ми е ясно на мен – защо човек на словото, с отношение и респект към него (демонстрирани са) пише: „Казва се, че Данте е създал съвременният италиански, а Шекспир съвременният английски език.“ Приемам, че се е разсеял малко нещо, иначе трябва да се хвърля в други посоки на размисъл...

- 13-05-2011 | **Златко**

Наскоро една тукашна позната, след като прочете „Реквием за никого“, ми каза: „Много хубаво, прочетох я за една нощ. Но защо така не слагаш запетайки пред „ако“?

- 13-05-2011 | **Антония**

И какво и отговорихте?

- 13-05-2011|**Златко**

Поблагодарих ѝ, какво друго да кажа?

- 15-05-2011|**Андрей Жданов** – За неспиращото олевяване на литературата

Не се сърдете, че Владко не знае къде се слага пълен член. И баща му не знае. И много филолози не знаят. А те и двамата не са филолози.

Хубавото е, че Владко поддържа тезата на най-големия – едно време! – езиковед Йосиф Висарионович за ролята на езика (наред с труда) при превръщането на маймуната в човек и от там в литератор.

„Той (езикът)е нещо определящо за нас като човешки същества“ – това е почти точен цитат от Сталин. Лошото е, че Владко, който е специалист и по въпросите на масонството, застъпва тезата и на един от видните световни масони Кузма Прудков – „Без език не бихме били способни изобщо да мислим“, без обаче да го цитира и подлагайки го на фалшифициране. Тъй като Прудков продължава: „Което не означава, че не бихме могли да говорим, без да мислим“. А струва ми, това е акцентът в иначе безсмъртната мисъл. И други такива.

Използването на прочути мисли, разбира се, не е осъдително, стига те да са съпроводени с цитиране на източника, и най-вече – ако са основа за доразвиване на значимото и стойностното в тях. Владко тук е пропуснал блестящата възможност да даде свояносъд, а именно – че освен да говорим, можем и да пишем без да мислим.

Андрей Жданов (идеолог)

ПП

Левчев Младий доказва по блестящ начин, че освен без да се мисли, може да се пише и без да се чете. (Чукча не читател, чукча писател!) Ако беше се поровил по въпроса, щеше да знае, че траките не са само и единствено елинизирани – така се учеше в седми клас по времето на баща му. Едно изследване на генома на съвременните българи, направено от швейцарски научен институт, показва че около 48% от въпросния геном е тракийски, около 25% прабългарски и – о, ужас за славянофили! – едва 16% славянски. Така че съвременните българи са не по-малко тракти от съвременните гърци.

АЖ

- 15-05-2011|**Zlatko**

Бях поотвикнал тук от онова, което поетът беше нарекъл „вековната злоба на роба“... И все пак, каква точно е връзката, уважаеми Жданов, между елинизацията (един културен процес) и съвременните изследвания на геноми, които – в най-добрая случай – ни дават представа за някакви биологически смешения? (Или може би под „елинизация“ вие си представяте нещо като по-усилено, мmm, как се казва, „таковане“, между двата народа?)

И още: ако бяхте казали, че твърдението относно езика звучи сравнително банално, може би думите ви биха получили някаква тежест. Но да го отхвърляте, защото го бил използвал Йосиф Висарионович? Ами защо тогава да не отхвърлим и пущенето на лула, например?

- 15-05-2011|**Bisser**

The article starts interesting, however the author should not include your self as an example of lingo-confusions. Back to BG – it is even harder.

Be brave. This is your homeland, anyhow.

- 15-05-2011|**Zlatko**

Try working a bit on your English, buddy. It's not „include yourslef“, e.g., but „include himself“. And, besides – could you somehow explain what's the point?

- 15-05-2011|**zoi**

Доста е прекалено и особено безинтересно всеки път да се намесва и името на Л. Левчев! Малко от съвремените творци на словото могат да му дишат във врата! Чудо голямо, за два излишни пълни члена! Добре, че няма „правописна полиция“, иначе всички щяха да са там, зад решетките. Спомням си как на една среща Мирча Картареску чистосърдечно сподели, че разчита на редакторите си, така както е разчитал и Маркес! А тези, които са филолози, дали пък пишат толкова добре, колкото и правилно!?

- 15-05-2011|**ПА** – За Жданов, Сталин и... Витгенщайн

Господинът, който се е нарекъл Жданов, не случайно е направил това, тъй като познава само цитатите на Йосиф Иларионович. Но нека се обърне и към Лудвиг Витгенщайн и езиковата философия, на чийто фон

есето на Владимир Левчев по-добре ще бъде разбрано. И тогава може би също ще разбере, че това, „за което не можем да говорим, трябва да мълчим“. И че само промислени неща се обговарят.

- 15-05-2011|**Гост**

Драги Златко,

вие или не разбираете за какво става дума – което е лошо – или се правите, че не разбираете – което е още по-лошо.

За никакви геноми не става реч и още по-малко за „таковане“ между двата народа. А за това, че брадясили баналности, много често и неверни от съвременна научна гледна точка се представят за наукообразни открития. Апропо – елините и траките не са два народа, както по левчевски се демаскират като пенкелер.

С примера съм искал само да кажа, че траките – „изчезвайки“ – са се колкото извисили, елинизирати се, според вашето правилно виждане, толкова и принизили, българизирати се, според моето не по-малко правилно твърдение. И това наистина не е станало само чрез „таковане“.

Що се касае до Витгенщайн, чели ли сте есето му „Език и първични представи за света“. Май не – иначе нямаше да се правите на толкова ерудиран.

От лулата не можем да се откажем, защото Джугашвили не я е въвел в употреба. Докато баналностите му за езикознанието, в кръга на които се върти младият Левчев, са си чисто негово изобретение. И от тях можем – и трябва – да се откажем. Дори когато излизат изпод перото на съвременен автор с претенции.

Не проблемите, които повдига Левчев, а начините по които ги осветлява, са банални.

Не възнамерявам да водя безполезни дискусии.

Д-р Андрей Самсаров, лекар (АЖ)

- 16-05-2011|**Златко**

Радвам се, че си говорим открыто, Андрей. Между другото, коментарът за Витгенщайн не е мой. Хубаво би било да поглеждате към имената на коментиращите. Твърдението за „наукообразни открития“ го правите вие, след което го приписвате на Владо, а най-вече на баща му. Оставям настрана дребнавостта, тук става дума просто за това, че Владо споделя мисли без особени претенции за голяма научност или важност – и това

е, което ги прави човешки и приемливи. А това, че вие се дразните, защото за вас той е не просто човек като всеки друг, а символ на всичко, което ненавиждате – това вече е съвсем, ама съвсем друг коловоз, не е ли така?

- 16-05-2011|**Странник**

Интересна дискусия. Заставайки зад клавиатурата, част от четящите разговарят повече с призраците в главите си, отколкото със събеседниците.

Но и това има своя чар.

Приказка, която можеше да се казва и иначе

Автор: Никита Нанков

Приказка, която можеше да се казва и иначе, ако не се казваше така, както се казва

Приказката прочете заглавието си и се уплаши не на шега – та детски приказки с такова заглавие изобщо няма!“ „

И значи самата тя не е никаква приказка!

И значи няма да я отпечатат в никаква книжка!

И значи няма да я сричат никакви щърбави баби и никакви щърбави първолаци!

И значи няма да оставя никакви свидни спомени за цял живот!

И...ах, колко страшно било да имаш такова заглавие!

– Ама че си и ти! – скара се сама на себе си Приказката. – Какво си се уплашила не на шега? Ако те няма, какво ти пречи да се измислиш? Хайде, започвай: какво е нужно, за да има една много хубава детска приказка?

И сама си отговори:

– Много ясно какво – Животни!

И измисли Приказката ето този

СПИСЪК
на Животните,
които са Положителни герои
в Приказката,
която можеше да се казва и иначе,
ако не се казваше така,
както се казва

1. Три Баби-кучета
с триста Кучета-внучета
2. Заю-Баю средногорски,

скрит сред дюни черноморски

3. Шест Таралежа неженени,

нежно наежени

4. Сто Клепоухи

Мечовци Пухи

5. Пет Опнати питони

с шарки на триони

6. Осем Косета-Босета боси

от осем приказки Асенбосеви

7. Зебри

брези

8. Няколко Нашенски вуци

с гугли и ямурлуци

9. Тринайсет Костенурки от Костенец

в коруби живуркащи костени

10. Една Горяща жирафка

(прибавка от Северна Африка)

И като огледа СПИСЪКА, Приказката остана твърде доволна, ала не седна да си почине (защото беше едва понеделник), а отново се запита:

– Какво още е нужно, за да има една много хубава детска приказка?

И сама си отговори:

– Много ясно какво – Отрицателен герой!

И като се почесваше по тила, Приказката измисли Едно-страшно-проклето-животно-прескачащо-от-измислица-в-измислица-и-правещо-не-магарии-а-тигърии-защото-не-беше-магаре-а-Тигър-!-който-не-прекъснато-си-менеше-черните-и-жълтите-и-жълтите-и-черните-райета.

И като видя, че Тигъра беше толкова проклет, Приказката остана твърде доволна, ала пак не седна да си почине (защото беше само вторник), а отново се запита:

– Какво още е нужно, за да има една много хубава детска приказка?

И сама си отговори:

– Много ясно какво – нужно е Отрицателния герой да си покаже тигърията!

Ала Тигъра само гледаше Приказката в очите и си менеше черните и жълтите райета, тъй като още не знаеше как да си покаже тигърията. Ето защо Приказката му рече:

– За да се сетиш какво трябва да правиш като Отрицателен герой, най-напред ще се огледаш в Приказката, която можеше да се казва и иначе, ако не се казваше така, както се казва. В самото начало ще видиш един СПИСЪК и радостно ще възклиknеш: „Брей, колко много Животни има в тази Приказка! Чудесно – тук ще си живея като цар!“ Сетне ще извикаш Животните по СПИСЪКА и тържествено ще им обявиш, че от днес нататък ставаш тежен Цар и ще започнеш царуването си с царска гощавка. Всички Животни в един глас ще извикат: „Уррра за Тигърцар!!!“ И тогава за по-малко от половин изречение ти ще ги излапаш по азбучен ред до едно и така ще си покажеш тигърията. Разбра ли?

– Дадено! – кимна Тигъра и като си менеше жълтите и черните райета, направи каквото му заръча Приказката.

И като видя началото си, Приказката остана твърде доволна, ала не седна да си почине (защото беше още сряда), а отново се запита:

– Какво още е нужно, за да има една много хубава детска приказка?

И сама си отговори:

– Много ясно какво – Поука!

И сбута Приказката Тигъра, който съвсем невъзпитано си чистеше зъбите с нокът, и му рече:

– Дните си текат, а аз имам още толкова много за измисляне. Затова сега незабавно ще поемеш с плавни тигърски скокове по ей онзи измислен път, дето криволичи между напечените от егейското слънце дънси-нейнски хълмове. Той ще те отведе до моята Поука, която е най-важното в мен и заради която всъщност се измислям. Бързай с всичка сила и не се заплесвай по цветята край пътя, защото няма много време!

– Дадено! – кимна Тигъра и като си менеше жълтите и черните райета, пое по измисления път с плавни тигърски скокове.

И като видя, че измислянето ѝ спори добре, Приказката остана твърде доволна, ала не седна да си почине (защото все пак беше четвъртък), а отново се запита:

– Какво още е нужно, за да има една много хубава детска приказка?

И сама си отговори:

– Много ясно какво – нужно е Отрицателния герой да разбере, че колкото и да си мени черните и жълтите и жълтите и черните райета, в края на краищата тигъриите му няма да останат ненаказани!

Ала докато търкаше чело Приказката и измисляше, Тигъра доскача почти до самата Поука. И взе той да ѝ показва царските си зъби и да ѝ

намига, защото беше много проклет. Тогава Приказката се сепна и викна с голяма уплаха в гласа:

– Върни се! Върни се! Ти така се разскача с тези твои плавни тигърски скокове, че пропусна да видиш току-що измислените от мен, клекнали край пътя Два алени мака на моабет.

„Макбет, макбет?“ – трябваше да попита Единия мак.

„Макбет, макбет!“ – трябваше да му отвърне Другия мак.

Ти нямаше да разбереш думите им и затова, изпълнен с лоши предчувствия, щеше да ме попиташи за какво си приказват те. А аз щях да ти отговоря тъй: „Единия мак попита дали ти си Тигъра-цар, прескачащ от измислица в измислица и вършещ тигърии, които в края на краищата няма да останат ненаказани. А Другия мак му отвърна, че си ти.“ Няма да те върна да търсиш Двата алени мака, защото, както вече казах, дните си текат. Сега ще продължиш по измисления път с плавни тигърски скокове, докато стигнеш до един измислен беломраморен колонен храм от беломраморни храмови колони. Ще влезеш смирено, ще хвърлиш в жертвеника благоуханни треви и паднал на колене, ще издумаш с пресъхнало гърло: „О, Оракуле, кажи ми докога ще бъда могъщ Тигър-цар в тази Приказка, където излапах по СПИСЪКА всички Положителни герои! Питам, защото имам слабо сърце и много се боя от справедливото възмездие, а толкова ми се ще да си поцарувам...“ В храма ще притъмнене, ще отекне страшен гръм и сред шумола на листата на Свещения дъб до ушите ти ще долети отговорът:

Ще бъдеш Тигър-цар могъщ, додето

и друг не видиш да мени райето!

– Дадено! – кимна Тигъра и като си менеше черните и жълтите райета, направи каквото му заръча Приказката.

И като видя, че всичко върви толкова гладко, Приказката остана твърде доволна, ала пак не седна да си почине (защото май беше петък), а отново се запита:

– Какво още е нужно, за да има една хубава детска приказка?

И сама си отговори:

– Много ясно какво – Отрицателния герой трябва да се опита да избегне строгото, но справедливо наказание! Той трябва дори да се польже, че е успял!

И рече Приказката на Тигъра, който въртеше очи и търсеше изворче или чаша мляко, за да утоли жаждата си, защото гърлото му беше съвсем пресъхнало:

– Не може да си пиеш млякото и да чакаш възмездietо за твоите тигъри със скръстени ръце! Трябва да се опълчиш срещу съдбата и да си помислиш, че можеш дори да я надхитриш! Затова трябва да дойдеш при мен и да mi кажеш троснато: „Виж какво, драга, тъй като в теб аз съм единственият Герой, няма да mi е никак трудно да избегна възмездietо за моите тигъри. Ще е достатъчно само да жумя, когато си пия млякото, за да не зърна отражението си в чашата, и така никога няма да видя ‘и друг да си мени райето’! Да знаеш, че ще си остана ненаказан Отрицателен герой и ще си царувам в теб колкото си искаам, пък ти си търси Поуката където щеш!“ Като mi кажеш това, ще се изсмееш в лицето mi със катанински смях. Запомни ли добре всичко?

– Дадено! – кимна Тигъра и като си менеше жълтите и черните райета, направи каквото му заръча Приказката.

И като знаеше, че колкото и да се опълчва срещу съдбата, Тигъра в края на краишата ще си получи заслуженото възмездие, Приказката остана твърде доволна, ала пак не седна да си почине (макар че вече беше събота), а отново се запита:

– Какво още е нужно, за да има една много хубава детска приказка?

И сама си отговори:

– Много ясно какво – Неочаквана очаквана развръзка!

И се замисли Приказката каква да бъде тази Неочаквана очаквана развръзка. И макар че от мислене я заболя главата, нищо не ѝ идваше на ума. Тогава тя прегледа какво беше измислила дотук и видя, че буквата „ж“ от думата „нужно“ ще ѝ свърши работа. И извади Приказката „ж“, и я накара да зажужжи около Тигъра, а на нейно място тури буквата „ш“ и така се получи „нушно“, ала това наистина беше много нушно за Неочакваната очаквана развръзка. Подир туй Приказката съобрази, че щом има жужожжене, трябва да има и някой да жужжжи, и затова измисли една прилежна и трудолюбива Пчеличка-ученичка с книжчица под мишница, която бързаше за училище, и ѝ рече:

– Измислих те така, че да трябва за домашно да знаеш наизуст стихотворението „Tiger“. (Не, не „Магаре“ – то е друго стихотворение!) Но преди да отидеш да те изпитат, ще пожужжиш около Тигъра и ще кацнеш на носа му, та да си преговориш още веднъж стихотворението, защото

учителката ти е много строга и не пише даром шестиците. Като види, че и ти си на черни и жълти райета, Тигъра много ще се изненада и ще те попита уж нехай но, но в действителност със свито сърце: „Кой си ти?“ Тогава ти ще започнеш да си преговаряш на глас стихотворението и ще изрецитираш заглавието: „Tiger“. А Тигъра пак ще те попита и коленете му вече ще треперят: „Тигър ли?“ „Tiger! Tiger!“ – ще изрецитираш ти първите думи на стихотворението. Тигъра ще стане бял като платно, защото ще разбере, че колкото и да хитрува със съдбата, в края на краищата суроно и справедливо ще бъде наказан за тигъриите си. Накрая той ще те попита с гаснеща надежда: „Но що за Тигър си? И можеш ли – о, как е страшно да го изрека! – да си мениш райето?“ А ти ще продължиш да си преговаряш стихотворението и ще изрецитираш целия първи куплет:

Tiger! Tiger! Burning light
Like 10,000 F!
I can trade my yellow stripes
For old Willy's pitch-blake sprites.

Като чуе това, Тигъра ще извика със сетни сили: „Уви! Сега е всичко ясно, ясно е! Изляпах по СПИСЪКА всички Положителни герои в тази Приказка, не оставих там да си ветреопашката барем една Каралийчева лисица, колкото за очи, бях ненаситен и глупав Цар, бях много Отрицателен герой и в края на краищата съм наказан за всички те си тигъри строго, но справедливо! Благодаря за наказанието! О, о, о, сърцето ми се пръсва!...“ И ще падне мъртъв. Едва тогава ти ще го забележиш и ще възклиknеш простодушно: „Ах, нима това е умрял Тигър? О, бедничкият, че от какво ли е умрял? Но я по-скоро да го жилна по носа и да се убедя, че наистина е умрял, защото в суматохата напоследък някои Тигри не умират, ами само дето се преструват на умрели!“ Ще го жилнеш и като се убедиш, че наистина е умрял, с чиста съвест ще отидеш на училище.

– О кей! – кимна Пчеличката-ученичката, залепи си дъвката зад ухото и като попоглеждаше в книжчицата си, запреговаря, както му заръча Приказката.

Щом Пчеличката-ученичката отжуожожа да я изпитват, Приказката баладично пръсна умрелия Тигър с вода студена, тури на ужиления му нос компрес и му рече:

– Вече можеш да станеш и да прескочиш в следващата измислица, та да си продължиш там тигъриите. Много ти благодаря за помощта и довиждане. И намини някой път – в мен винаги ще си добре дошъл...

А Тигъра, като стана, се разкърши, запроменя си пак черните и жълтите райета и рече:

– И аз много ти благодаря, задето ме направи истински Герой и Цар. Другите Приказки все ме правят на магаре... Знаеш ли, всъщност аз така и не научих английски... Какво каза Пчеличката-ученичката?

– И аз не знам... – изчерви се Приказката. – Навремето и аз все бягах от часовете по английски...

Тигъра неопределено поклати глава, целуна смутената Приказка и като натискаше с лапа компреса на носа си, бързо прескочи в следващата измислица, за да скрие сълзите си от раздялата.

И като се прочете цялата, Приказката остана твърде доволна, защото знаеше, че вече е станала една много хубава детска приказка. И тъй като беше дошла и благословената неделя, тя най-сетне седна да си почине. И като седна, си рече:

– От измисляне не ми стигна времето да стигна до Поуката. Но какво да се прави – нека и щърбавите баби и щърбавите първолаци да имат какво да измислят.

около 1984 г.

НИКИТА НАНКОВ

Никита Нанков е български литературовед.

Коментари (2)

- 15-05-2011 | **Кръстина** – Прелестен текст

Изпипан текст, изящна призма за говорене, горчива кода. Блг за удоволствието, четох с наслада:)

- 15-05-2011 | **Кръстина** – Опашката на крушката:)

Ех, като че прочитът ми позакуца откъм познаване на първия роман на Tea Обрет :)

Вим Вендерс и изкуството на непреклонността

Автори: Вим Вендерс, Андре Мюлер

(по случай премиерата на филма му *Небето над Берлин*)

Най-после, в тринадесетия си филм, вие за пръв път показвате любовна сцена. Един ангел, паднал от небето, целува една танциорка на трапец. Ние дори узnavаме, че той си ляга с нея. Надмогнахте ли вече неспособността си за любов?

Вим Вендерс: Аз не съм този ангел. Но е вярно, че това е първата ми, наистина хубава, любовна история. В края на предишния ми филм, *Париж, Тексас*, един все още много малък мъж прегръща майка си. Бащата освобождава сцената за тази друга любов. В *Небето над Берлин* исках да отида по-нататък. Исках да покажа, че е възможно нещо, вместо да настоявам, че нищо не е възможно. Киното трябва отново да се опита да служи на человека. Киното би могло да бъде ангела.

Това е вашият най-оптимистичен и същевременно най-тъжен филм, защото в него се твърди, че промяната към добро е възможна единствено в една приказка.

Но приказките са заложени много дълбоко в человека, в неговите мечти. Те са първичната форма на всички истории. Вярвам, че чрез приказките човек може да отвори погледа си и че действителността може да бъде променена единствено с открит поглед. Приказките имат много общо с фантазията на децата. Ако бихме могли да се научим да се удивяваме като деца, бихме могли да се заемем по нов начин с проблемите, чрез този удивен поглед.

Но един зрял човек знае повече от детето и е изгубил илюзиите си чрез това знание.

Това изобщо не го вярвам. Има само нула цяло, нула, нула и едно зрели хора, които наистина знаят нещо за нещата, например за умирането. Останалите гледат смъртта не в очите, както го правят децата. Като дете мислех много по-често за смъртта и проливах сълзи по това. Представях

си, че хората, които познавам, никога няма да бъдат тук. Това ме вълнуваше повече, отколкото ме вълнуват днес реални смъртни случаи. Вярвам, че само децата си задават тези метафизически въпроси: защо аз не съм ти, къде започва времето, къде завършва пространството? За такива неща не се пита почти никой възрастен, но не защото знае отговорите, а защото е свикнал с мисълта, че няма отговори.

Именно – и чрез това губи илюзиите си.

Не непременно. Може и да си запази детските качества на погледа.

Вие сте възпитан католически. Вярвате ли в живота в отвъдното?

Не. Още като дете не вярвах в това. Идеята за вечността ме отчайва. Никога да не престанеш, тоест да живееш вечно, като добрия Бог и ангелите, за мен това беше ужасяваща мисъл, защото не можех да си представя нищо за вечността. Вечността няма образи. Спомням си, тичах с тия мисли из жилището, плачейки. Живеехме в Бенрат, близо до Дюселдорф. Онова, което чуха в църквата и по време на часовете по религия, изобщо не ме удовлетворяваше.

И въпреки това желаехте да станете свещеник.

Да, защото мислех, че в тази професия можеш да бъдеш човек, който да обясни нещо на другите. Но това беше грешка. Загубата на вярата беше най-важният оздравителен процес в младостта ми.

Вместо свещеник станахте кинорежисьор. А сега възпявате киното.

Актът на фотографирането, още повече от онзи на снемането в киното, за мен действително е, ако не свят, то поне един много особен процес. Когато някой турист фотографира Айфеловата кула и аз случайно минавам оттам, така че се оказвам на снимката, се е случило нещо важно. Защото тази глупава туристическа снимка запазва някой, който може би ще бъде мъртъв след десет години. Тя задържа времето. Ето защо не обичам когато хората биват заснемани приекс. Половият акт има значението си само в мига.

Гледате ли порнографски филми?

Гледах в Германия няколко такива неща с кожени панталонки. Стоти ми се, че гледам зайчета, защото там се виждат единствено главите. При истинските порно-филми поне ракурсите са правилни. В Лос Анжелес бях на едно парти, където стопанинът много гордо показваше в една от стаите порно-филми – не знам дали хард или софт. За това не ми достига опит. Във всеки случай ми беше отвратително. От филма *Империя на чувствата* на Оshima си излязох, макар че страшно ми се искаше

да ми хареса. Просто не мога да гледам как хората се чукат, по същия начин, по който не мога да понасям и филми на ужаса.

Защото се страхувате?

Не, защото ме отегчават. За да ми хареса един филм, той трябва да бъде като пътуване с кола през Сахара.

Любовната сцена в новия ви филм прилича на свещенодействие. Жената подава на мъжа бокал с вино и държи реч.

Тази реч ми е особено важна. Защото тя трябва да представлява всички речи, които жените отправят към мъжете. Тя е най-дръзкото действие в този филм, нещо напълно необичайно. Обикновено жените, които говорят, са за мъжете кошмар. На мен обаче това ми харесва.

Също и в реалния живот?

Разбира се, има разлика. В действителността това няма да се случи така. Това е една много пресилена сцена. Трябва да се има пред вид, че този ангел още никога не е преживявал нещо подобно. Виждал го е, защото той вижда всичко. Или трябва да си представяме, че ангелите гледат настрани, когато хората го правят? Не, той е гледал, но като ангел това не го е възбуджало. Следователно той го познава само като ритуал и се държи по съответния начин.

*Беше ли за вас облекчение това, че девойката се играе от **Соловей Домарти**, която е ваша любима?*

Напротив, беше обременително. Беше ни много трудно, защото, когато човекът, с когото живеете, е същевременно и актьор във филма ви, трябва да се излезе до известна степен от личната връзка. Въпреки това сега вече мога да кажа, че това не навреди с нищо.

Искате ли да се ожените?

Твърдо съм решен да не го правя. Бях женен на два пъти, първия път за една австрийка, която беше заплашена да бъде изхвърлена от страната по политически причини, а втория път за актрисата **Рони Блейкли**. И в двата случая бракът разруши чувствата. Познавам двойки, които живееха напълно щастливо и щяха да си останат щастливи до края на живота. Но тогава се ожениха и за три седмици всичко беше свършило.

Имате ли деца?

Не.

А искате ли да имате?

Не мога да имам деца. При един преглед преди петнадесет години беше установено, че съм безплоден. Така се казва това. Лекарят каза, че това идвало от заушките, които съм прекарал в детството.

Промени ли се от това сексуалният ви живот?

Приятелката ми не се нуждае от хапчета. Но всъщност това не е ваша работа.

Добре, да говорим тогава за артистичните ви успехи. Вие получихте Златния лъв във Венеция, Златната палма в Кан, а освен това множество награди в Германия. Правят ли ви горд отличията?

Не са ми безразлични. Това е удовлетворение, особено когато човек си мисли, че е заслужил наградата, което не винаги е така. Има мои филми, при гледането на които мога да потъна в земята. Неприятното е, че една такава награда пробужда много завист, най-вече при хора, които преди това винаги са твърдели, че харесват филмите ми. Те се чувстват разочаровани и се сърдят, защото е дошло и друго признание освен тяхното. Изведнъж се чувстват напълно излишни. Наградите, така да се каже, са ме откъснали от тях. Разбира се, има и някои филмови продукенти, които се дразнят от успехите ми.

Например?

Луѓи Валдлайтнер със сигурност е бил подразнен, защото той обявя в едно интервю, че не съм бил в състояние да направя филм, който хората да поискат да гледат. Това ме нараши жестоко. При това нямах нищо против този човек. Виждал съм го понякога в Мюнхен и го намирам много мил.

Има ли завист сред колегите?

Разбира се.

Херберт Ахтернбуш каза веднъж, че вие ще направите по-добре да си играте с детската железница, отколкото да правите филми.

За Херберт аз съм прекомерно интроспективен и недостатъчно груб.

Бяхте четири години в Холивуд. Америка е страната на вашите мечти. Но „Хамет“ – филмът, който направихте там, беше неуспех. Промени ли ви този провал?

Не го възприех като провал. Напротив, удивявам се на дебелоглавието, с което успях да довърша това нещо, макар и да имаше достатъчно причини да се откажа. Ясно ми е, че никога повече няма да ми позволят да правя филм в Холивуд. Но пък и аз самият вече не го искам. Загубата на независимост би била прекалено голяма. Начинът, по който

там се пренебрегват и унищожават един куп таланти е просто ужасен. Филмите се правят не от творците, а се определят от няколко агенти и адвокати, които се нахвърлят като мухи върху тоя огромен куп лайна, за да го отнесат парченце по парченце. Творците винаги са само жертви. Холивуд е Вавилонът на греха от модерно време, най-голямата измамническа индустрия, която човек може да си представи. В сравнение с това ми се струва почти морално да се правят автомобили, дори и тези жалки американски коли, тези грамадни таратайки с техника от шестдесетте години. Това ми се струва по-достойно за уважение от начина, по който там се правят филми. След като бях в Холивуд направих поне един филм, който някой трябва да се опита да достигне. Говоря за *Париж, Тексас*. Един такъв филм би бил напълно невъзможен там.

Но американската критика го направи на парчета.

Да, това беше злобно. Ожесточи ме. Защото това е филм, който използва най-класическите средства на американското кино – и точно тъкъв един филм бива отхвърлен като европейски интелектуални глупости. Това наистина ме улучи. Вероятно това беше причината да се върна обратно в Европа. Отказах се от жилището си в Ню Йорк. От три години насам вече живея в Берлин.

Дали няма да е добре да предупредите вашия приятел Фолкер Шльондорф, който тъкмо се установява в Америка?

Не знам дали е необходимо. Мисля, че той сам трябва да го установи. Всъщност той върши там една по-скоро индустриална работа. Филмът му *Смъртта на търговския пътник* беше за американската телевизия. Струва ми се, че Фолкер е напълно доволен точно от онова, което аз не можех да понасям, а именно, че човек там не е господар на самия себе си, а просто упражнява занаята, така да се каже.

Имате пред вид занаята на развлекателя (entertainer)?

Да, и както изглежда, той се чувства освободен от тази работа, предназначена за забава. Стори ми се много щастлив, макар че инак той не е най-щастливият човек. И тогава си помислих, за Бога, не му казвай нищо, може би това е правилния път за него. Не може поради собствения си горчив опит да поучаваш всички, че там не трябва да се ходи в никакъв случай.

Наистина ли не е останало нищо от вашата американска мечта?

Напротив – няколко околности. Понякога наистина ме измъчва страхотна носталгия. Но отвътре не е останало нищо. Най-лошото в тази

страна е телевизията, това себепредставяне в телевизията. Това е един абсолютно зверски акт, напълно обезчовечен, олицетворение на злото, ако щете.

По-добра ли е телевизията в Европа?

Ни най-малко! Именно това е, което ме отчайва толкова много. Човек се връща обратно от тоя кошмар, от който е избягал, например във Франция, гледа телевизия – и изведнъж, направо не е за издържане, там навсякъде, първо реклами и второ, този наистина тъп, ужасно глупав модел на американските развлекателни програми. Мислиш си, че си в Париж, който някога е бил културната столица на света, и изведнъж там също всичко се прекланя, по един безпомощно-глупав начин, пред това Американско, от което току-що си избягал. В Италия е същото. Значи, отправяш се към Германия, единственото място на надеждата, гледаш телевизия в Дюселдорф или Мюнхен, и какво виждаш? Бундесрепубликата също има едно-единствено желание, да стане част от тази голяма, ужасна Америка, за да се превърне най-после в 51-ви щат на САЩ.

Имате ли някаква представа защо това е така?

Причините са икономически. Убеден съм, че най-важната индустрия на човечеството, по-важна дори и от оръжейната, рано или късно ще бъде развлекателната, и че чрез това производство на развлечения по идиотски начин ще бъде разрушена всяка култура и всяка идентичност, а също и всеки шанс за самоопределение. Това може да се види най-добре в малките американски градчета, където хората водят едно напълно затъпяло съществуване, като в някакъв научнофантастичен роман, в който става дума за хора, поставени под влиянието на drogi, които се разхождат наоколо като зомбита и се нуждаят единствено от наглеждане. Но това се отнася не само до Америка. То се разпространява навсякъде. И няма начин то да бъде възпряно, нито чрез предупреждения, нито чрез дела.

Защо не направите филм, в който това се показва?

Ами аз го правя. Това ще бъде следващият ми филм. Казва се *До края на света*. В него има една сцена – разиграва се в Австралия – в която живее един народ, напълно съкрушен, съвсем накрая, смазан. Имам пред вид аборигените. Те живеят в колиби, защото са номади, готови на открити огнища. Тези колиби са напълно празни. Само някъде отзад бръмчи генератор, и единственото, което се вижда, е някакъв телевизор плюс видео-дек, а пред тях в праха купчина видеокасети. Този народ е имал

чудесна култура, собствена митология. И всичко си е отишло! Страхувам се, че след петдесет години при нас също ще изглежда така, освен ако не се случи никаква световна културна революция, премахването на всяка в телевизия. Това би било една първа крачка.

Но за това би трябвало да се установи диктатура.

Възможно е. Трябва да ви кажа, че предпочитам хиляда пъти да гледам телевизията на ГДР. Тази диктатура ми е значително по-приятна от диктатурата на рекламната телевизия.

Такъв един сърдит радикализъм изобщо не ви пасва.

Вярно. Всъщност да бъда гневен не е моет натюрел. Предпочитам нещата да стават по-приятелски.

Извършвали ли сте някога през живота си насилия?

На няколко пъти ме набиха и се защищавах зверски. В Лос Анжелис веднъж ме нападнаха през нощта. Нападателите извадиха нож. Тогава ми причерня пред очите. Учудих се на самия себе си, какви ги свърших. В такава ситуация сигурно бих могъл дори да убия някого. През 1968 бях арестуван в Мюнхен, защото по време на една демонстрация против Шпрингер, която излезе от релси, бях побеснял. Бях там с камерата, защото исках да заснема филм за полицията, и станах свидетел на това как полицайите наистина потрошиха от бой един мой познат. И тогава се хвърлих сред тях. Стигна се до процес. За лека телесна повреда и съпротива срещу държавната власт бях осъден на шест месеца условно.

Какво е отношението ви към Петер Хандке, който написа сценариите към някои от вашите филми, включително и последния?

С Петер още никога не съм се бил.

Карали ли сте се някога?

Случвало се е единият или другият да каже, че това, дето онзи си го измисля, е пълна дивотия. Има и разлики в мненията. Но тях ги разрешавам с лекота. Познавам Петер от двадесет години и знам какво физическо и психическо усилие е за него писането.

Какво правите когато не ви харесва нещо, което сте написали?

Съкращавам, доста драстично. Понякога, така ми се струва, Петер става прекалено многословен в диалозите.

Имате ли някакво обяснение за това защо и книгите, и филмите му са отричани така яростно от феминистките?

Според мен това е свинцина, и то защото именно жените бяха ония, които започнаха да казват, ние искахме сами да разказваме историите

си или да правим филми за самите себе си; мъжете трябва спокойно да огледат тия неща. И този със сигурност необходим радикален процес на себепредставяне беше измислен именно от ония жени, които сега обвиняват мъжете в това, че те били вършели точно същото – да изследват себе си и своя собствен мъжки свят. Това ме ядосва невероятно много.

Във филма ви „Небето над Берлин“ вашата тъжна, измъчвана от страхове героиня бива спасена от един слязъл на земята ангел, който се играе от Бруно Ганц. Вярвате ли, че мъжете са необходими, за да направят жените щастливи.

Вярвам по-скоро, че е обратното. Жената иска да спаси мъжа.

Познавате ли някой женски филм, в който да се случва нещо такова?

Не, но при наблюденията над приятeli често съм имал усещането, че най-успешни са именно ония мъже, които успяват да пробудят у жените чувството за състрадание.

Спомняте ли си първото си любовно преживяване?

За пръв път се опитах когато бях на деветнадесет. Отидох в един бордей. Планирах го доста отдавна, защото смятах, че е крайно време. Всичките ми приятели вече го бяха опитали. Но завърши ужасно. Изпитах травматичен шок.

Импотентен ли бяхте?

Да, не можех да направя абсолютно нищо, защото бизнес-подхода на целия този процес ме ужаси до полууда. Чувствах се като стока, макар и да бях купувачът. Не ми се удаде да престана да се чувствам като стока. Чувствах се все по-уплашен и, буквално като охлюв, не се осмелих да си покажа рогцата. Изведнъж жената започна да се смее и ми каза в лицето, че още никога не съм спал с момиче и че си представям всичко това прекалено дълго. И тя имаше пълно право. Това беше като освобождение. Тя ми каза да не се тревожа прекалено много. Наистина имаше чувство за хумор. Онова, което ме успокои най-много беше, че тя не ми върна парите обратно. Инак щях да се почувствам още повече неудачник.

Сам ли бяхте спечелили парите?

Да, бях пестил дълго време. Тогава карах такси, работех още в една фирма за вещи под наем и като санитар в болница.

Ходили ли сте по-късно при проститутка?

Не, никога. Но при подготовката на *Париж, Тексас* бях на множество пийп-шоута.

Не ви ли уплаши това, което се случва там?

Всъщност не. Направи ми впечатление колко тежка работа е това, истинска робска работа за припечене на хляба. Това ми се стори силно впечатляващо. През цялото време си представях как тези момичета, след края на работата, се прибират вкъщи и какво правят там като домакини или студентки.

Не бяхте възбуден?

Не, ни най-малко. Защото в тези бараки вони до небето. Сексуални усещания не могат да възникнат там, всичко това ми се стори по-скоро тъжно.

Най-съкровеното ви желание, това сте го казвали многократно, е да направите филмова комедия. Защо тази амбиция?

Защото това е най-трудното нещо и защото от морална гледна точка няма нищо по-хубаво от това да накарате някого да се смее. Този път също трябваше да стане комедия. Но вместо това стана огромен провал.

Публикувано на 19. Октомври 1987 в „Шпигел“

[Източник](#)

Вим Вендерс е известен немски режисьор, фотограф и преподавател по киноизкуство.

Коментари (3)

- 16-05-2011 | **Самолет 005** – ...стахотно интервя...

Благодаря за публикуването му!

- 17-05-2011 | **Милена Андонова**

И аз благодаря за възможността да прочета това интервю!
Напълно споделям казаното за Америка и телевизията.

- 19-01-2013|**владо** - Благодаря!

И аз благодаря най-чистосърдечно за публикуването на това интервю. Мисля обаче, че в началото става дума за неговия филм „Криле на желанието“, който е от 1987 г. Поне под това заглавие е разпространяван в България.

Странната красота на добре разказаната приказка

Автор: Чарлз Симић

Жената на тигъра

Автор: Тea Обрет

Random House, 338 стр.

Жената на тигъра, написан от една двадесет и пет годишна сръбкиня, дошла в САЩ през 1997 на дванадесет годишна възраст, е хвален – с право, по мое мнение – като забележителен първи роман. Тea Обрет е изключително талантлива писателка, умееща да комбинира различни типове повествования – от обективни описания на събития до истории, смесващи в едно фантастичното и реалното – по начин, който напомня за романите на Михаил Булгаков, Габриел Гарсия Маркес и Милорад Павич, сръбският автор на *Хазарски речник*.

Онова, което прави *Жената на тигъра* толкова специална книга е, че тя няма нищо общо с типичния емигрантски мемоар или леко завоалирания автобиографичен роман. Обрет, която е била на седем години, когато през 1992 е напуснала Белград с майка си, баба си и дядо си, за да избяга от Югославските войни, и е живяла в Кипър и Кайро преди да пристигне в САЩ, пише за неща, които никога не е могла да преживее лично, като създава цял набор от измислени герои. Романът ѝ се развива в една неназована страна на Балканите, в градове и села, чиито имена не могат да бъдат намерени на никакя карта, с толкова объркана география, че дори хора, живеещи в региона сигурно ще имат трудности, ако се опитат да уточнят къде точно се случват основните събития. Предполагам, че такива са трудностите, които чехите изпитват когато четат неразбираемите алюзии за страната си в романите и разказите на Кафка.

И все пак е ясно, че Обрет пише за Югославия преди и след войните от 1990-те години, които разкъсаха страната на няколко независими държави. Когато книгата бъде преведена в родната ѝ страна, аз очаквам

читателите да бъдат на много различни мнения относно решението ѝ да се въздържи от уточняване имената на етническите групи, национални лидери и добре известни военнопрестъпници, чиито действия бяха решаващи в конфликта. Най-вероятно тя е решила, че това е материал, който изисква множество обяснения, които ще препъват разказа и няма да ѝ позволяят да напише романа, който е искала. Правейки неясна географията на региона и позовавайки се на историческите събития само косвено, *Жената на тигър* размива разграничението между реално и въображаемо. Балансирайки между реалността и мита, книгата използва две различни разказни техники – тази на романа и на народната приказка, едната потопена в историческото време, другата непринадлежаща на което и да е време.

В най-конкретната си форма романът разказва историята на млада лекарка, Наталия Стефанович, която, заедно с друга една лекарка, приятелката ѝ Зора, тръгва на доброволна мисия от столицата на безименната страна към един дом за сираци, намиращ се от другата страна на границата, в малко крайморско градче, където те ще ваксинират децата, превърнати в сираци по време на войната. По телефона тя научава от баба си, че обичният ѝ дядо е починал по мистериозен начин в някаква клиника недалеч именно от мястото, към което тя се отправя заедно с приятелката си.

Как той се е оказал на такова странно място никой не може да каже, макар че внучката вече е знаела, че от известно време насам той боледува от рак и че е изbral да не назова на семейството си за това. Високоуважаван лекар, който е служил в националната армия в продължение на години и е работил в прочута университетска клиника в това, което Обрет предпочита да нарича Града (без съмнение Белград), той е бил принуден да се пенсионира рано, поради все по-засилващия се етнически национализъм на 1990-те, тъй като е продължил да гледа на себе си като на югославянин. „През целия си живот“, казва тя за дядо си, „той е бил част от цялото – не просто част, но и нещо, създадено от това цяло. Той е роден тук, получил е образование тук. Името му говори за едно място, акцентът му – за друго.“ С други думи, като милиони други хора, той е видял как изчезва страната, с която се е идентифицирал.

По време на дългото пътуване със Зора, Наталия е измъчвана от спомени за дядо си, особено за техните ритуални посещения в зоопарка когато тя е била дете, и историите, които той е разказвал за израстването

си като сирак в едно малко, блокирано от снегове селце някъде далеч в планините. В един от най-ранните ѝ спомени, те двамата отиват да видят тигрите. Белградският зоопарк се намира в стара турска крепост, намираща се над мястото, където река Сава се влива в Дунава.

Дядото разказва на внучката си, че някога е познавал млада жена, която е обичала тигрите толкова много, че почти се е превърнала в тигър, и малката Наталия смята, че той ѝ разказва някаква приказка. Но тогава се случва нещо ужасно: докато минават покрай клетката, един от тигрите сграбчва и откъсва ръката на служителя, който мете отвън и е имал глупостта да протегне ръка през решетките, за да го погали. Това внезапно, яростно действие, описано в живи, реалистични детайли, предвещава една от основните фабулни линии в книгата – историята на един друг тигър и жената, която тайно се е сприятелила с него.

Този друг тигър е избягал от същия зоопарк по време на нацистките бомбардировки на Белград през април 1941. [...] Хората в града може би са го видели след бомбардировката, мисли си Наталия, но за тях той сигурно е изглеждал като моментна халюцинация. Хранейки се от телата на мъртвите, той постепенно стига до селцето в планините, където дядото – по онова време все още малко момче – живее при местната акушерка, след като майка му е умряла по време на раждането, а баща му – малко по-късно. Измъчван от глада, тигърът довежда до ужас местните хора, а нощно време се прокрадва в сайванта за опушване на месо, където глухонямата жена на месаря тайно му дава храна и се сприятелива с него.

Историята за селото, жената и тигъра е изпълнена с множество перипетии, като много от тях са великолепна смесица от реално и фантастично. Дядото, който притежава оръфрано издание на *Книга за джунглата*, е онзи, през чиито очи ние проследяваме развитието на тази трагична история. Също като глухонямата жена и тигъра, той се намира на място, към което всъщност не принадлежи.

За разлика от историите на Киплинг, тази приказка не е за деца. Тя се случва сред хора, за които войните и съпътстващите ги жестокости са били постоянна реалност в продължение на векове, и притежава мрачни, безжалостни черти, без да предлага щастлив завършек или вълнуващи морални поуки. Някой беше казал, че за разлика от една играчка в магазина, чието действие може да се обясни на детето, народната приказка не се нуждае от обяснения. Тя изисква само човек да се потопи

в разказаната история и да извърши пътешествието, което понякога може да го отведе до най-мрачните места, породени някога от човешкото въображение.

Допълнителните герои и епизоди в историята на Обрет са като пъстър гоблен, окачен в някакво въображаемо място. Не всички са се получили достатъчно добре, по мое мнение. Дългите отклонения, разказващи историите на месаря или ловеца на мечки, който идва в селото, за да убие тигъра, както и онази на местния аптекар с таен живот, са прекалено дълги и на места изглеждат противоречиви.

Проблемът е най-вече в това, че цялата история е издържана в една изключително обхръкваща времева рамка. Например, в един от епизодите, месарят Лука се среща с Вук Караджич, известния сръбски събирач на народни песни от началото на деветнадесети век. Аз не знам какво да мисля за това. Все едно човек да чете история, в която Марк Твен се среща с Альян Гинзбърг, за да го интервиюира за *San Francisco Examiner*.

Далеч по-добре измислена и разказана според мен е историята на човека, който не може да бъде убит, и който е една от основните фигури в живота на дядото. В поредица от срещи, разделени една от друга чрез множество години, дядото разбира, че това е човек, който, макар и сам лишен от смърт, може да предсказва смъртите на другите хора – и всъщност се появява там, където предстои нечия смърт. Тази история се развива в продължение на четиридесет години и е наистина очарователна. Фигурата на не-смъртния (*deathless*) човек, позната от балканските народни приказки за вампири, е трансформирана от Обрет в странно, но достоверно присъствие на вълшебното в една страна, която е познала толкова много насилие и смърт в историята си.

Когато в края на краишата Наталия открива клиниката, където е починал дядо ѝ, тя разбира защо мястото не може да бъде намерено на никаква карта. Всъщност това е един вид бидонвил, място, изградено от подръчни материали, където живеят ветерани и инвалиди от Босненската война. Дядо ѝ е дошъл тук не само за да предложи медицинска помощ на инвалидите, но и за да се срещне с не-смъртния човек и да проведе собствения си последен разговор с него.

В една от най-силните сцени в книгата, Обрет описва как Наталия открива не-смъртния човек, след като го е чакала цяла нощ в едно гробище, а след това го е проследила – през едно минно поле – до скривалището му в гората.

Човек постепенно разбира, че *Жената на тигъра*, с множеството си истории, е роман с огромна сложност. Подобно на *1001 нощ*, това е книга за изкуството на разказа и неговата сила да отблъска смъртта и да отлага неизбежното.

„Когато се сблъскат с крайностите на живота, добри или лоши“, пише Обрет, „хората първо се обръщат към суеверието в опитите си да открият някакво значение, да свържат едни с други несвързаните събития, за да разберат какво се е случило.“ Не само за да *разберат*, бих казал аз, но и дарят чистата красота на добре разказаната приказка, както самата Обрет ни напомня, отново и отново, в нейния наистина удивителен и забележителен първи роман.

[Източник](#)

Чарлз Симич (род. 1938) е сръбско-американски поет, петнадесети лауреат на най-високата поетическа награда на САЩ, United States Poet Laureate.

Коментари (1)

- 15-05-2011 | **Златко**

Сега май остава само да се намери някой по-предприемчив български издател, който да пусне книгата на българския пазар. Защото тя наистина е добра – по мое скромно мнение доста по-добра от тукашната рецензия, която (при цялото уважение към големия поет) ми се наложи да съкратя почти наполовина, за да я направя четима...

Съкровищата на България

Автор: Красимира Джисова

Баклава, България/ Канада, 2007

реж. Алексо Петров

<https://www.youtube.com/watch?v=eOjKeYsoTTw>

Музика за спомен: Булгара

Подраних с половин час за премиерата на първия пълнометражен филм на Алексо Петров в Бургас, която изненадващо се състоя в Кукления театър. Мястото обаче не само се оказа подходящо, а и в известен смисъл беше естествена черупка от „Баклава“. От една полуутворена врата до залата, където по-късно филмът беше прожектиран върху набръчкано платно, се носеха мелодични викове. Влизах за първи път в малкия клуб, обляян в нощи сини и червени светлини, и нямах представа защо стените

пулсират още преди да е залязло слънцето. „Детски рожден ден!“, изкреша ми в ухото диджеят. Първоначално предположих, че това е своеобразна подготовка за филма, но диджеят ми обясни, че всъщност си е съвсем обичаен рожден ден с чалга караоке, все още неовладян гюбекчийски ритъм, нито едно парче торта и деца, които се държат като възрастни. От време навреме барманката поглежда настойнически четирите хлапета, на приблизителна възраст около девет години, които са се качили на малката сцена до пулта и пеят: „Па-па-па палатка./ Па-па-па палатка./ Па-палатка,/ Па-палатка,/ ей дупета много мразим газетата“. До бара едно момиченце с кръстосани крака отпива минерална вода, а после скача от високия стол и се затичва към сцената, за да се присъедини към попфолк квартета. На стената зад тях са окачени черно-бели фотографии на Чарлз Мингъс, Джон Колтрейн, Чарли Паркър, Рей Чарлс и десетки други музиканти, променили историята на музиката. Но е по-подходящо да вижат портрети на онези, които са съсипали музиката. Представям си какво би било изумлението на Арон Копланд, който твърдял, че джазът може да стане основа дори на приспивните песни на американските композитори. Това, което джазът не е постигнал в Америка, може пък чалгата да постигне в България. „Заспивай, миличка. На-на-палат-ка.“ Следващото парче от караоке списъка, обявено на екрана, е „За пари“ на Галена. Момиченцата се оттеглят и пред микрофона остават момчетата, като едно от тях завърта назад козирката на бейзболната си шапка. Вероятно защото текстът напомня обвинителна реч на мъж, разbral, че не е единственият новобогаташ с „летен мерцедес“ в колонията си, звуци по-достоверно вокалите да са изпълнени от мъже (в случая момченца). Текстът към тази „музика на радостта“, както я нарича за американските си слушатели Георги Лозанов, но без да сваля папионката си, припява така: „За пари, за пари на жените говори/ тази дума я обичат повече отексдори“. Време е да изляза окончателно от Европа под хипнотичните гюбечи на най-продаваната българска реалност и всяка дума, всеки звук да ме отвеждат все по-надалеч. Отпусната. Безчувствена. Празна.

В продължение на три години историята за Джоре (Николай Янчев), който се връща в посткомунистическа България, за да открие, че вече няма никакви близки, освен малкия си брат Коце (Христо Херун), който обикаля сиропиталищата, беше забранявана и приравнявана с обикновено порно, а режисьорът Алексо Петров дори обявен за международно издирване. Може би защото в „Баклава“ се усеща вкуса на онова кино, кое-

то е питало как е възможно работниците в цеховете да търпят по цял ден шума от машините, а публиката да не е в състояние да го изтърпи и час в киносалоните. И още по исторически конкретно: защо сме способни да се примиряваме години наред с това, което ни опустошава и да свикваме с институционализираната безизходица, рева на безразличието и плахото цвърчене на предимно хазартните си мечти, а да не сме в състояние да изтърпим един филм, който разказва смело за скандалната държава, в която живеем. Туристическото око би могло да бъде подведено. Нещо повече, то няма търпение да бъде подведено и да открива места, на които да забравя. Но когато окото не е туристическо, а същевременно възприема реалността като такова, то най-вероятно (вече) е част от нея.

Докато гледах филма, си спомних за сръбския фотограф Буги, който казва, че дори да е изправен пред най-красивия пейзаж, той просто не го вижда. Затова и в албумите му отсъстват кадри, на които политически коректни лешояди да си пият ноктите с леко следобедно отегчение. Също както в „Баклава“. Но без това да означава, че филмът е „грозен“, както беше определен от някои критици. (А и всъщност кой твърди, че една сцена с насилие трябва да бъде изобразена красиво? Естетиката е и етика.) Дори напротив, той съдържа великолепни кадри, композирани с фотографска прецизност, както и множество оригинални хрумвания (кражбата на кебапчето, сцените със стриптизорката в народна носия, разиграването на графити на Банкси и др.). И както в „Град на Бога“, където ако не си от гетото, не можеш да снимаш гетото, така и в „Баклава“, ако не си от Дома за сираци, не би могъл да изглеждаш толкова изоставен в своята вулгарност. Именно заради биографиите на актьорите, участващи във филма, и изключително непоносимата тънка линия между реално и фикционално, която всеки момент може да бъде изшмъркана от някой местен патриот, „Баклава“ е също така и своеобразен социален проект. По време на дискусията след прожекцията, един мъж в залата разказал, че е виждал деца от интерната „А. Г. Коджакафалията“ (откъдето идват малолетните актьори във филма) да се качват „в скъпи коли“, които със сигурност не са ги откарвали в увеселителни паркове. Така или иначе в Бургас няма увеселителни паркове, но можеш да вземеш участие в увеселителен бой.

Донякъде скандалността на „Баклава“ се дължи на липсата на мелодраматичност: въпреки че има всичко необходимо за мелодрама, мелодрама няма. Надали Алексо Петров не се е досещал колко полезен за

добрата рецепция на филма би бил един герой, който успява да изплува от най-рекламирания национален буламач чрез някаква кауза или талант и се превръща в спасител на осъдени на обесване кучета и котки, или пък смайва всички с музикалния си талант. Би могъл да започне да ходи на уроци при залязващ в Бургас пианист и тогава да се случи нещо превратно, нещо наистина чудесно (и с висока художествено-упоителна стойност), което да го измъкне от страната. След това да бъде приет в „Джулиард Скул“, а една вечер да гастролира в зала „България“ като вече прочут солист. Но на сцена, по която пълзят червеи, триумфът на духа изглежда като старомодна кехлибарена брошка върху раздран потник за един лев. Все пак това е България, която можеш да видиш само с очите на пребит импресионист, а не като турист, който се спъва по непознати улици между експозиция на тракийското съкровище и вечеря в ресторант с добра репутация. Това е България, в която никой не иска да чува, че това е България. Това е страна, в която всяка гавра е малък национален празник; старците бързат да си поръчат ковчези, но никой не си купува пиано предварително; бебета се превръщат в домашни любимици; бедни скачат от покривите на блокове, защото е по-евтино; домашното насилие е по-силно от домашната ракия, а жестокостта е позлатявана и представяна като специален гост.

Композицията на „Баклава“ напомня непрекъсната смяна на телевизионни канали, които излъчват тази ежедневна лоботомизираща реалност. Още с пристигането си на аерогарата, Джоре се мята на влакчето на ужасите и вече нищо не може да му се размине: мизерията, отчаянието, фаворизираната чалга, стадионната политика, преклонението пред мускула и сланината едновременно. И точно както шумната българска действителност не позволява кой знае какво вгълбяване, в „Баклава“ прозвучават най-малко тридесет парчета от иначе добрия саундтрак, които често надделяват над визуалното и на моменти отнемат от силата му. От друга страна подобно решение изглежда съразмерно на почти отсъстващия диалог и синкопирания ритъм на филма, накъсан от сънища, халюцинации и документални кадри. Сред цялата окарикатурена непоносимост и повсеместен нихилизъм единствените истински съкровища са няколко съкровени момента. И това е, за което трябва да ровиш наивно, като не си и помисляш, че може да стигнеш до септична яма или да бъдеш убит понякакъв начин преди края на пътуването.

[Източник](#)

Красимира Джисова е млада българска писателка и поетеса. Публикувала е статии, есета, стихотворения и разкази в сп. „Алтера“, в. „Култура“, сп. „Кръг“, в. „Литературен вестник“, в. „Капитал“, в. „Сега“, в. „Стандарт“, в. „39 грама“, сп. „Пламък“ и др.

Коментари (3)

- 15-05-2011 | **Дедо Йоцо** – Друг филм, други персонажи

Аз също опитах от въпросната „Баклава“. Подозирам, че в Бургас е пуснат някакъв друг филм, тъй като това, което аз видях, няма нищо общо с написаното от г-ца Джисова. Това, което си спомням след прожекцията е невъобразим кич, клише след клише и пълната невъзможност на режисьора да разказва внятно. Не се ли учи във фильмовите училища филмова драматургия? Или Алексо Петров просто е бягал от часовете?

- 15-05-2011 | **stan** – последни пририввания в агония

На течението в изкуството „хули България“. Изкрай всичко уродливо и атипично като правило, за да те харесат на запад и да те пуснат на някой фестивал в края на съпровождащата програма. България се събужда, вече никой не ходи на такива представления, не му пуха за тях, отмина-ва мълчаливо (само аз май съм останал да реагирам) на такива глупости. Хората в България отдавна усещат, че върху тях се стоварва нечувана бясна пропаганда, пред която предишната е като черно/бяла рекламна листовчица формат А5 на „ксерокс“. Преди искаха да ги убедят, че имат светло бъдеще, сега ги убеждават че са имали черно минало, още по-черно настояще и, разбира се, никакво бъдеще. Доколкото грозни сцени във всяко общество, колкото искаш. Обаче вече хората се усещат. Засега реагират само с безразличие, но скоро ще започнат да го казват (да, малко

сме бавнички) явно. И доколкото ги познавам, ще го кажат на български, на всички тези „автори“ ибрикчии – „а бе я се пилейте и ни оставете на мира“. Имаме си проблеми, ще си ги решим и без вас. Всъщност много по-бързо без вас.

• 16-05-2011|**сухиванов**

по времето, когато снимаха баклава бях нощен възпитател в бург. интернат, алексо п. връщаše „актьорите“ обикновено около 23-24 часа, като преди това ги черпеше някъде... христо ахмед херун,/странно име/, тогава беше едно хубаво момче, което не можеше да заспива, докато някой възпитател не си дадеше ръката да я подържи..... веднъж на наша смяна се беше облякъл като момиче и едни стар възпитател го зашлевил с обувка, дето се правел на гей..... към полунощ христо дойде и ми каза, че страшно го бол устната и не може да заспи, въпреки двата аналгина, които му дали... оказа се че устната е сцепена отвътре, извиках спешна помощ и отидохме да го зашият...после възпитателя го уволниха, и той почина след няколко месеца; във филма нещата обаче са малко пресоловени... имаше страшна атака от страна на тв скат срещу филма, които и монтираха камера срещу входа на интерната и всекидневно пускаха злостни инсинуации по кабеларката си. организирахме конкурс – кой ще събори камерата на скат – и двата пъти го спечели един хашлак стеван м, койтосетне известиха във видин, след като извади окото на една възпитателка...

Йордан Радичков в светлината на националния ни характер

Автор: Златко Енев

Темата, такова е дифузното ми усещане, е далеч по-сложна и обхватна, отколкото вероятно съм в състояние да си представя, така че ще се опитам да бъда пределно кратък, рискувайки заедно с това да изглеждам голословен. Ако не се беспокоях от позорство, бих се опитал да напиша по-дълъг текст. Но се беспокоя, факт. Така че ще си остана при заявлението. Това е всичко, на което съм способен, поне за момента.

И така: за мен Радичков е един от най-ясните примери за бессилието на нашата интелигенция, не само по живково време. И това не защото не може да пише или защото не е майстор – напротив, той е един от малкото истински майстори в нашата литература – а просто защото му липсват средствата, плюс концептуалната способност за бунт, интелектуален или не. До момента, в който е „съгласен“, той е в състояние да произвежда чудесна, естествена, жива и блестяща проза. Проблемите започват там, където той престане да бъде „съгласен“. Несъгласието тук, на Балканите, тоест в бивша Византия, винаги е притежавало една особена дифузност, размитост, мътност и липса на понятийна яснота. Несъгласието е мърморене – мрачно, сърдито, неразбираемо мърморене. Тук при нас несъгласието е богомилство, несъгласието е исихазъм. Все още.

Към това се прибавя и един друг, вече по-modерен аспект, на нашата културна и национално-характерна ситуация – преклонението пред онова, което обикновено се формулира с фразата „глас народен – глас Божи“. Българските интелектуалци, доколкото търсят признание и успех, винаги са принудени, повече или по-малко, да търсят одобрението на този невидим демиург, гласа народен. В определени, крайни случаи, те се нагърбват директно с ролята да се превърнат в негов рупор, превърщайки се в онова, което ние все още наричаме с изящния оксиморон „народен поет“ (дали е възможно човек да си представи нещо по-проти-

воречиво и неестествено от това чудо – поезия „за народа“, при условие, че поезията винаги, или, за да бъдем реалисти – когато е истинска – играе ролята на онзи ледоразбивач, който пробива път за духа човешки там, където „народът“ може би ще стигне едва след много и много десетилетия, ако изобщо някога?) Дядо Вазов, и донякъде Славейков, когато се опитва да пуска собствени неща, все едно че идват от „народа“, са двата най-ясни примера за този вид нашенски „успех“. В тези случаи нещата могат да достигнат истински висоти и да се превърнат в протуберанси на един етнически шовинизъм, който е буквално неудобен за признаване в наши дни, камо ли пък за възпяване или преклонение (което не го прави по-малко разбираем, може би дори необходим, във времето, от което е бил породен).

Но нашата култура, нашият език, нашата традиция, не познават утвърдени начини за изразяване на интелектуално противопоставяне, да не говорим за надвисяване, на този невидим демиург. Там, където един западен интелектуалец, в случая Бъртранд Ръсел, просто би свил рамене и би пуснал някакъв афоризъм от рода на: „ако истината беше приоритет на мнозинството, то единствената истина на тоя свят би била онази на мравките“, нашият негов събрат се присвива, намръщва, вторачва се в пъпа си и започва да говори нещо неразбираемо. Той е несъгласен, а у нас това значи – исихаст. България, така поне ми се струва, е все още дълбоко потопена във византийската традиция, която не познава и дори не може да разбере, свободния, независим от мнозинството, индивид. Турците нямат почти никаква вина за това, тия неща идват далеч отпреди тяхно време. Имаме, разбира се, изключения – Алеко и Гео Милев винаги са двамата, за които се сещам в първия момент – но те са именно (убитите) изключения, правилото е нещо друго.

Радичков също е нещо друго. Той е човек с талант и съвест, които просто няма как да бъдат реализирани и изразени. Ако беше роден в Чехия, сигурно би могъл да бъде Хавел. Дори в Русия би имал шанса да се превърне в един, да речем, Сахаров (не Солженицин! – Солженицин също е наследник на Византия, поне в моите очи). У нас обаче нещата са по-други. И това е така не защото Радичков е страхливец или нагаждач, опазил ме Господ от празнодумие! Просто за изразяване на такова нещо средата българска не познава средства. Българският бунт, това е богомилството, а не Хартата за правата на человека. В България, ако не си съгласен, започваш да дуднеш като ручило на гайда; целта е не да създа-

деш собствена музика, а, ако можеш, да развалиш с нещо стройния хор на *възпяващите*.

И, разбира се, нещата си остават, в най-добрия случай, екзотични. Всеки, който ми каже, че се е израдвал особено много на нещо като *Верблюд*, ще трябва първо да ми обясни какво е това верблюд. Аз не мога да го разбера, колкото и да се напъвам. Познавам големи, велики алего-рии – *Трактат за слепотата* на Зарамагу, *Чумата* на Камю, но това тук не е като тях. Чувал съм (без да съм ги чел) за разни нечетимо-дълги неща от французи (Ален Роб Грийе), но нашето едва ли е като тях. С две думи – то е като нищо на света. То е българска форма на протест, здраво мърдане на палци вътре в ботушите, юмруци в джобовете, среден пръст зад гърба на опонента. Съжалявам, ако звучи нихилистично. Обичам *Буквара*, но не обичам преклонението пред неща, които всъщност никой не разбира... И няма как да разбере, ако би търсил яснота и концептуалност.

А инак, разбира се, Радичков е голям. За нас. Извън нас, а може би и сред нас, страхувам се, той си остава напълно непреводим. Остава ни утешението, че все пак го имаме. Би могло да бъде и по-лошо. Далеч, далеч по-лошо. Самият аз, не ще и дума, предпочитам да произхождам от страна с Радичков, отколкото без. Но това не го прави по-разбираем или дори по-близък, сред необятното море от верблюди. Това е, поне за мен.

Златко Енев е български писател и издател на „Либерален Преглед“. Досега в България е публикувал шест книги (трилогията за деца „Гората на призраците“ (2001–2005), романите за възрастни „Една седмица в рая“ (2004) и „Реквием за никого“ (2011), както и есеистичният сборник „Жегата като въплъщение на българското“ (2010).

Детските му книги са преведени на няколко езика, между които и китайски. Живее в Берлин заедно с двете си деца.

Коментари (35)

- 16-05-2011 |**Златко Ангелов** – Мъчително, но честно!

Адаш, поздравления!! Интелектуалната честност е най-голямото постижение на талантливия човек: много са талантливите, малко са честните. Нарочно не казвам интелектуална смелост, понеже на талантливи човек не му е необходима смелост, за да каже истината: той не може да каже нищо друго! На останалите им се струва, че става дума за акт на смелост. Ти си казал всичко за националния характер в едно изречение: „целта е не да създадеш собствена музика, а, ако можеш, да развалиш с нещо стройния хор на възпяващите“.

- 16-05-2011 |**Мила Морати** – Величието е обратното на срама

Няма „велики“ български автори от времето на комунизма, защото самият период на комунизма е срамен. А както е известно срамът е точно обратното на величието. Има велики автори от преди това време. Ще има и занапред. През комунизма – няма. Казвам това, макар че съм съ-администратор на групата „Ние, врабчетата“ във Фейбук. Моля, посетете я и си припомнете части от чудесната книжка на Йордан Радичков. Пък може би някой велик човек ще напише нещо такова сега, вече незасрамен и свободен. Появи ли се нещо по-добро, няма да има нужда да търсим величие в срамни периоди от историята си и може би ще сме по-снизходителни и разбиращи към авторите, написали възможното по времето на комунизма. Впрочем точно този поглед на разбиране, състрадание и в крайна сметка, прошка, е най-необходимото, християнско действие за осмисляне на миналото. Иначе интелектуално винаги ще се въртим в кръга на забравата, припомнянето, вината, омразата и съмонаказването. Излишни и болезнени чувства. Поздравления за текста!

- 16-05-2011 |**Г. Гочев** – Верно...

...и затова Радичков, който е най-големият български писател от края на XX век, няма шанс за Нобелова награда. Всеки разбира, че нобелистите са писали за цялото човечество...

- 16-05-2011 |**Емил** – ...

Без да съм особен почитател на целия Радичков/ с изключение точно на „Ние врабчетата“ и на неща от сорта на „Нежната спирала“ и ред

други разкази-не мисля, че литературата е състезание. Нито, че да изразиш национален характер, чрез произведенията си е признак на слаб характер или мижав талант...

Може би, за да бъдем космополити, ни липсва точно самочувствието на свободния човек...който е заобиколен от поне стотина подобни, които да обърнат погледа на света към делото му...

- 18-05-2011|**Христо Божков**

Срамно е да живеем в миналото вече толкова години. С тази обремененост, с това поляризиране на нещата на комунистически и не. Нима литературата винаги трябва да бъде политически обвързана?

Дори да приемем творчеството на Радичков за неразбираемо за чужденци, това прави ли го по-малко стойностно? Да не говорим, че самата му номинация за Нобелова награда е достатъчен атестат за международно признание, за жадуващите за такова.

- 18-05-2011|**Златко**

Аз също не мисля – и се опитвам да го покажа в текста – че проблемът на Радичков е свързан с конкретната политическа система от онова време. Твърде лесно е да обясняваме цялото си настояще с някакви си 45 години, колкото и несвободни да са били те. Проблемите, които се опитвам да представя, са два (а сигурно много повече), като и двата са свързани с хилядолетна история: 1. – липсата на концептуален апарат, който да оправдае индивидуалния бунт или дори несъгласие, със средата, в която живее творецът (нешто, чиито корени се опитвам да търся в наследството на Византия) и 2. – прекомерното преклонение пред „народа“, което винаги досега е заключвало мисленето на повечето ни интелектуалци на някакво национално (или идеологическо – в случая с комунистическата естетика, която е уж интернационална, но всъщност също толкова затворена, колкото и национал-шовинизма) ниво. Нашият основен проблем винаги е бил липсата на реална връзка с Европа и света, затвореността в „собствената тенджера“, ако ми позволите такъв израз. Това е и причината, поради която номинацията за Нобелова награда не е атестат за нищо, тъй като, както е добре известно, тези номинации се правят или от националните правителства, или от други Нобелови лауреати. Така че номинацията на Радичков е резултат от предлагането му от страна на нашето правителство. Не ми е известно точно

колко е превеждан иначе (зnam само за превода на френски на „Барутен буквар“) – но не съм чувал никога и никъде името му извън България.

(Между другото, това не се отнася в същата степен до българската поезия, която – може би поради по-завоалираната си форма – изглежда никога не е била до такава степен обект на същите тия самоналожени ограничения. Това го казвам без да съм особен експерт, доверявайки се само на мненията на приятели, които разбират от поезия повече от мен).

- 18-05-2011 |**Мила Морати** (Ема Иванова) – Политика и литература

Господин Божков, смятам, че политиката е голяма част от литературата на дадена страна. Най-добрият пример е романа „Тютюн“. Ако този роман беше подпомогнат навремето от българско издателство и съответно от българската общественост и съответно от българската държава, не да бъде дописван по комунистически, както е станало, а да бъде преведен и издаден по цял свят: това щеше да е книга-бестселър. Тя и сега притежава тези качества. Затова казвам, че много от литературата е и политика. Умните нации се грижат за своята литература и се опитват да преценят реално качествата на своите автори. Българската поезия е друго нещо, за което, като пишещ непрекъснато на български поет в момента, не искам да говоря. Така или иначе добрата поезия притежава силата да излиза чиста и от най-дълбоките води, били те и комунистически :)

- 18-05-2011 |**паро** – критика

споделям наблюдението за мърмореното и липстата на култура на ясна критиката. Всъщност есното е просто изразяване на неудовлетвореност, а другото е плод на зрялост и ангажираност на индивида и обществото. Всъщност трудно може да се очаква някои в общество чийто пулс вибрира с драмата от скорошното разпадане на родовообщинния строй да прояви смислена критичност към съвремието и да генерира нещо смислено. Щъркели, врабчета, лястовици, чернишки, Белчовци и Сивушки могат да заинтригуват някои оринтолози или общества страдащи по изгубената задруга или бивши овчари отглеждащи бездомни кучета, но трудно могат да привлекат вниманието на съвременния свят. Освен това за да се превърне мрънкането в критика е нужна понятийност, което е непостижимо за хора превели каттегориите на аритотел през 1993г, т. е повече от хилядолетие след съвременниците си.

Ако прочетете „Малка северна сага“, ще видите че Радичков много съжалява, че Западът, че се борил за „пустата му свобода“ и т.н. Нобеловата награда се дава на личности, а не на нации, поради комплексите им.

- 21-05-2011 **Златко** – Прелюбопитно...

Току-що открих в мрежата следния прелюбопитен коментар към текста:

Цитат:

Има едно особено гнусно местенце в интернет. То всъщност е още един бункер от който се стреля.

Този бункер се командва от пореден гаулайтер, някой си Златко Енев, който поживял в Германия и го наели да ругателства срещу страната ни.

Е, плащат му, ще кажете.

Да, плащат му, макар че има и по-достойни начини да се прегживава. Хиляди българи живеят в чужбина, но не се препитават от охулване на Родината си.

На този Златко Енев бе наредено да създаде сайтче и да го превърне в символ на омразата към България.

И създаде този някой си, ясно какъв, Златко Енев нещо си, пояснихме какво и го именува гордо и нелепо „Либерален преглед“.

Либерализмът у нас стана символ на деструктивното, либерализмът у нас се свързва с наемниците, които срещу заплащане са готови да изпълняват всякаакви поръчки срещу страната ни. Либералстващите у нас се отличават най-вече с липса на интелектуален багаж, когато се сформира легион от негодници, ясно е, че се изискват качества, твърде далечни от способността да се мисли. Тези персони се наемат за да убиват, а не да мислят.

И ето че виждаме този някой си Златко Енев да се опитва да мисли, занимание дълбоко неприсъщо му, народът, презираният от либералстващите негодници народ, за такива казва – на свиня звънче!

И така нататък... (тук адреса на въпросния текст): <http://knigi-news.com/?in=pod&stat=6709&section=9&cur=>

Странно усещане, да бъдеш обект на толкова много сляпа омраза. Дали това не е само предвестник на нещата, които тепърва идат? Бр-р-р, стискайте ми палци!

- 23-05-2011 | **Николай** – Хаха

Попадна и Златко Енев на мушката на незадоволения Ст. Вълев. Господин Енев, не му обръщайте внимание на този, той не е показателен за абсолютно нищо и не отразява ничие друго мнение, освен собственото си. Излишно го легитимирате и му правите реклама, той не заслужава такова внимание. Вълев освен да злобее друго не умеет, това го пиша след дългогодишни наблюдения. А сега освен останалото се прави, че разбира Радичков. Тия, дето се правят, че разбират всичко на Радичков, даже северозападните тенци и верблюди, са най-интересните. Те всъщност нищичко не схващат, но от онази древна епоха отпреди трийсетина години по инерция величаят и славословят Радичков. За мен Радичков не е нищо особено. Да му се прекланя който си иска, но да не ме кара и мен да му се прекланям.

- 23-05-2011 | **Николай** – пак ги е извъртял

Дочетох му писанията на Вълев, пак по своя традиционен начин е извъртял нещата, хем така, хем иначе, с идеята да напада съвсем лично З. Е. Но твърдението си остава – Вълев не разбира Радичков.

- 23-05-2011 | **Златко**

Нещата, които чета там, ми звучат като написани от психически болен човек (което не означава, че той е непременно психически болен – човек може и да се преструва, с каквото и да е цели). Това обаче не е важно. Важното е онова, което веднъж беше посочил Владо Трендафилов – че много хора, ако и да не го признават, четат писанията на този човек с немалък интерес. Което пък е показателно за страната и временната, които споделяме едни с други. Затова и ми е интересно да го следя, затова и нямам нищо против да му правя реклама. Подобни неща трябва да бъдат осветявани, показвани и дискутиирани открито, а не прикривани и премълчавани. В никакъв смисъл Стоян Вълев е показателен за това, което в момента е България – и, харесва ми или не, аз трябва да го познавам, ако не искам да говоря празни приказки за страната си.

- 23-05-2011|**Николай**

Владо Трендафилов има по-широк поглед, но се осмелявам да повторя, че Вълев не е фактор в нищо, не изразява ничие мнение, четат го маргиналите, хората, които четат и жълтите вестници, нужно ли е и на тях да се обръща внимание и трябва ли да бъдат отразявани, те изчезват постепенно... Това са атакистите в литературата, те са изчезващ вид, съществуващо явление, но с отмиращи функции и присъствие, това е и причината да не ми се занимава с тях и да смяtam, че трябва да са извън полезрението на умните хора.

- 25-05-2011|**Пенка Ангелова** – атакистите в културата

Съгласна съм, че на атакистите в културата не трябва да се обръща внимание, но жалкото е, че те заемат все по-голяма територия и манипулират.

Проблемът на повечето съвременни български автори е, че се гордеят, че са аполитични: липсва им политически граждански ангажимент и предпочитат да „дуднат“ исихастки, както Златко е случил с метафората. Или да се подсмиват хитроумно, че Нобеловата награда се давала по политически причини.

В такъв случай политическата територия се оставя доброволно на атакистите и те агресивно я завземат.

- 25-05-2011|**Златко**

Лесно е човек да се бие в гърдите, когато е на 2000 километра от България, тоест няма опасност някакви гамени да му потрошат прозорците (че и по-лошо), но все пак мълчанието на нашата „интелигенция“ пред това толкова недвусмислено предизвикателство към гражданския мир наистина е крещящо (защото, между другото, едно от най-важните послания на атаката срещу джамията гласи „всички вие сте страхливци!“) И пак добре, ако причината за мълчанието е страх – защото има и по-лошо, има и мълчаливо съгласие с Атака(та). Спомням си, преди няколко години беше излязло едно „отворено писмо на сто интелектуалци“ по повод Косово, в което нашенските интелекти бяха се изтипасали като пишман-националисти, пред очите на цяла Европа. Добре, че сме толкова дребни и никой не ни забелязва. Сигурен съм, че и сега има маси от хора, считащи себе си за „интелектуалци“, които поддържат ако не директно идеята за груби нападения, то поне онази за необходимост от

някаква „по-твърда“ линия срещу мюсюлманите, с всички дивотии на нашенската изобретателност, когато се стигне до необходимост от оправдаване на една или друга националистическа лудост. Само вчера например бях изключително неприятно изненадан от реакцията на една добре представена като „интелектуалка“ дама, която половин ден спори с мен, че Турция не притежавала активна и борбена интелигенция, че сме били игнорирали Анадола и пр.(впрочем, има ли българин или българка, които да не са експерти по Анадола? – аз поне досега такива не съм срещал). Друга една дама, на име Светлина Фотева, ако не се лъжа, е публикувала в профила си във Фейсбук черно на бяло „манифест“, в който обяснява защо била подкрепяла Сидеров. Споменавам името не случайно, защото дамата е преподавателка в Университета, и то точно в социологията, така че, ако иде именно от съответното семейство, картинаката става просто „цункана“! Те ти, Българио, интелигенция!

Къде са сега откритите писма, къде са публичните заявления на писатели, хора на изкуството, учени? Всичко мълчи, а може би дори пие скришом по едно за здравето на яките момчета. Така ми изглежда ситуацията оттук, макар и искрено да се надявам, че греша. Не съм поразен, нито отвратен – такива карти са ни дадени, с такива ще играем, къде ще ходим? Но усещането за самота се позасили малко през последните дни, това не мога да го крия.

- 27-05-2011|**Пенка Ангелова** – Срамно е!

Когато в Австрия беше избрано правителството на Хайдер, Виенчани повече от две години – повече от сто седмици – всеки четвъртък демонстрираха против правителството. В България от единия до другия петък всичко се забравя и изтласква. В болницата са влезли само ранени мюсюлмани и полицаи, от дискотеките гонят турски младежи...а атакистите събират успешно подписка за сваляне на имунитета на Доган. Срамувам се.

- 04-06-2011|**Атанас Кръстев** – За важните неща по-леко, по- внимателно и по-задълбочено

За пръв път разглеждам това издание и ми прави добро общо впечатление. Разпознава се искрен стремеж към ярко позициониране в българската проблематика, макар и малко хаотично.

Веднага ме привлече темата за Радичков. Признавам си, малко съм разочарован. Накак си набързо, ан гро, се изсипват мнения, които, ако не са повърхностни, са поне твърде спонтанни и прибързани. Радичков е стране и, не само поради това, сложен феномен. Той не е толкова лесен за разгадаване. Той е непреводим не само на други езици, той е видимо трудно разбираем и на български. Самият факт, че една такава централна ядрена метафора като Верблюда, се бомбардира с тапешник, показва това. Харесва ми ентузиазма на изданието и мъжествения му спартански отпор под сганта на Ксеркс, но нека това не го наಸърчава към една бърза всекомпетентност. Не искам да защитавам, Радичков като никаква сакрална субстанция. Не, той е един самороден талант с всичките недостатъци на липсата на систематично образование. Но той заслужава малко по сериозен подход. Сигурен съм, че изданието е готово за него. Нека се разгледа Радикчков, не само форумно, а по-планирано, аналитично, като своеобразен вик срещу тежката униформа на комунистическата действителност, хитър български, селяшки, андрешковски, византийски отговор на казарменото общество. Ако наистина ви е интересен, не го претупвайте. Той е един от малкото истински забавни и колоритни български писатели.

- 05-06-2011|**Златко** – Към господин А. Кръстев

В течение на годините толкова често съм преживявал същата тази ситуация, че вече стриктно съм си забранил да ѝ реагирам, но в случая правя изключение, поради добронамерения тон.

Уважаеми господин Кръстев, при всичката скромност, на която съм (не)способен, позволете да ви кажа, че просто нямаме ни най-малка представа от това къде сте попаднали и къде се намирате. Тук житейският опит не може да помогне по подразбиране, просто ще трябва да позапретнете ръкави и да попрочетете това-онова, преди да говорите така слизходително (за което ви благодаря, между другото, защото няма нищо по-добро от това някой да ме съмъква от облаците от време на време).

След което слизходителното говорене ще стане невъзможно, освен ако сте някой арогантен човек, което не ми се вярва. Между двама ни, за радост или нещастие, има една неизбежна асиметрия: аз ПОЗНАВАМ това си тук място...

Със здраве,
Златко Енев

- 05-06-2011 | **Оптимус** – Най-после някой да повдигне въпроса за Радичков

Първо, поздравления за г-н Енев, че подхваща темата за Радичков и слепия култ на някои хора към него. Не съм съгласен само, че Радичков не бил нагаждач и прочие. Доста хора по комунистическо време са го възприемали именно така. Но това не е толкова важно. За мене е по-важно казаното от Николай, към което се присъединявам изцяло. Просто Радичков не ми харесва. Нито като изказ, нито като теми, за Верблюдите да не говорим. Истински великата литература се разбира от всички и ти е приятно като я четеш. С Радичков никога не съм имал такова чувство. Виж, с Мопасан – винаги (що така???)! В България е имало, има сега и ще има много по-добри писатели от възвеличавания Радичков. Ама нали винаги е било удобно и безопасно да покажеш нещо, дето никой не го разбира, и да се тупаш в гърдите: Булгар, Булгаар...

- 06-06-2011 | **Мая Маркова** – +1

Подкрепям Златко. От Радичков донякъде харесвам „Суматоха“ и „Януари“, каквото друго съм чела – не харесвам (освен коментара на автора за „Лазарица“, но не и самата „Лазарица“; „Барутен буквар“ не съм чела).

Никак не обичам, когато някой бъде обявен за гениален и неприкосновен за критика и изобщо когато хората биват делени на велики и невелики. А най-лесно е да бъдеш обявен за гениален, ако си неразбирам. Вижте късните творби на Пикасо – струва ми се, че просто се подиграва с публиката, но никой не смее да го каже, за да не бъде изкаран идиот.

Аз не харесвам дори „Ние, врабчетата“. При първия прочит предположих, че съм малка и затова не разбирам книгата. При следващ прочит вече бях достатъчно уверена в себе си и реших, че тук просто няма нищо за разбиране и царят е гол, или поне аз не му виждам дрехите и не искам да ги виждам. Какво е това „Онова нещо“, какви са тия шпиони, които дебнат и слушат? Сега с едно от децата ми трябва да четем същата книжка през лятото. Уф... Не виждам как това четиво ще създаде у децата обич към писаното слово.

- 13-08-2011 | **Тихо...** – Реквием за един писател

„Онова нещо“ е бог, госпожо Маркова... А дебнещите и слушащите... Тихо да не вземат да ни чуят... Когато четете Радичков, моля ви представа-

вяйте си думите... Представете си думата крава да речем... Какво си представихте? Не би трябвало почти нищо да си представите. Дори и крава не си представяйте, защото моята крава е завързана в небето от въже, което не се вижда... Можете ли да си представите въже, което не се вижда? Ама в действителност си го представете – как сте го омотали около някой облак, приличен на дъжд и малки врабчета, проучващи това въже, което всъщност не се вижда... Малко като преподавателят по география на също така много добра и почти гениален Бранислав Нушич... Това си е моя картина, ама да речем не може ли това въже да го е донесъл Мититаки от птичата ревиера – това е невидимо въже от въображаемо хвърчило, пуснато лично от Фр. Т. Мититаки. т. е. чично му. Знаете ли кой е врабецата Мититаки от „ние, врабчетата“ - това е тоя, дето идва от чужбина и казва: вижте се българите кви сте прости. Знаете ли аз от къде се връщам, само за да ви се похваля на вас, простите. Да видите кво съм видял, да вземете да поумнете малко, да станете европейци!

Забелязахте ли в книгата, че Мититаки няма гнездо. Значи чично му има цялата птича ревиера там на майната си, пък нашия няма гнездо... няма дом... няма бащино огнище.

Радичков чрез Мититаки, Юнашка фланелка, Пиук тананик, колекционера Чику, Смрадовранката и другите разкрива по един българин. Това сме си ние бе! Чрез едни врабчета, простички с простички мисли (не като критикуващите в тоя форум) описват вас, Драги ми господине, вас!...

Радичков не е за всеки. нужна е нужда от представяне. Трябва да си представяте ала Джани Родари... и пълно отдаване на четимото. Защото Радичков съвсем нежно описва българите и българското. От него можете да научите много за себе си, стига да знаете кои сте.

Може би наистина трябва доста мъдрост да има във вас. и да – има огромна гениалност в него по простата причина, защото той не е Мопасан, не е Чехов, той си е Радичков... И е писал само за нас. Оставете го покойника в пръстта, не го закачайте и четете, каквото ви е угодно... Четете, за да храните ума си и гнева... Оставете спокойствието и другомислието на хората, които харесват Радичков... Не ти трябва да си гениален да четеш Радичков, ала все пак той не е Дан Браун. той се чете бавно, толкова бавно, като че ли четеш поезия... трябва да си представяш всяка дума... готовност за абсурд трябва да имаш – Бекет, Йонеско, Мрожек... Сюрреалистично дори... Ларка ли – не знам. Не виждате ли сюрреализма в най-простата и чиста „селска история“ на Радичков? Може би не?

Може би трябва вие самите да обичате да си представяте отвъд думите и в тях, за да го четете. стига толкова приказки, защото искам да кажа много неща, но едно невидимо въже се е увило около врата ми и ме е страх да погледна в небето да не взема да видя, че на мен виси огромна крава...Ако нещо ви стегне от написаното, по-добре пишете, атакувайте ме, за да забравите за въжето, ала все пак някой ден може би ще погледнете нагоре и вие като мен ще видите как и на вас е закачена някоя крава като хвърчило... само, че току-виж кравата ви се оказала мършава, Драги ми господине!

Айде със здраве!

- 15-08-2011 | **Мая** – Съгласна съм, но...

„Оставете го покойника в пръстта... и четете, каквото ви е угодно“ е добър съвет, но за жалост неприложим. Защото „Ние, врабчетата“ е в учебната програма и с моя първокласник трябваше да го четем, независимо дали ни е угодно или не. Ефектът върху детето беше точно какъвто очаквах. Добре, че Шарл Перо, братя Гrim и българските приказки малко по малко го заличиха.

Юнашката фланелка впрочем не е българин, а китаец. Впрочем, макар да съм политически некоректна особа, в тази книга – особено когато се препоръчва на деца – ме дразнят осъдителните или двусмисленни подмятания по адрес на китайците, индийците, румънците, западняците, градските късополи момичета и т. н. Пак повтарям – аз съм за свобода на словото и книгопечатането, нека всеки издава и чете каквото иска, но да не го тика насила в гърлата на децата!

- 16-08-2011 | **Тихо...** – На Мая...

Наистина има леки грешки в коментара ми, стилистични и идиотски... Едно е сигурно и може би трябва да се каже на учителите, на МОН, на хората...

А бе Радичков не е детски автор. Джани Родари – да, но ги сравних по друга линия... въображението. Докато четеш Радичков пак трябва да има нещо детското в теб, но и да бъдеш възрастен... или не съвсем. Според човека, в крайна сметка. А за Шарл Перо – той си е уникално страшен. Мен лично ме плаши много повече на моменти от Стивън Кинг, Лъвкрафт, По или някой друг класик-страшник.

Преди не разбирах Радичков и си казвах – добър е, но нещо му куца. Срещнах няколко по-мъдри (сигурно хиляди пъти) от мен българи (може и китайци да са били... даоисти, разбира се), та като започнаха да ми обясняват с точни думи съвсем прости чеко красотата и сложността на Радичков, разбрах, че наистина трябва да си подгответ за него. познавам дейци в театъра и в литературата, които умират за него... Не съм достатъчно мъдър и умен, за да направя анализ на Радичков, ала за сега мога да му се кефя... В крайна сметка точно от кефа се ражда истинското изкуство, пък който не пише, трудно би оценил истински една книга... който не се качвал на сцената, не може да знае какво е това театрото... човек, който не държи музикален инструмент в ръка и нотна тетрадка в другата, не би разбрал симфониите или на джаза, или на блуса, или на всяка една истинска музика... било то създадена от Моцарт, Майкъл Джексън, Рони Джеймс Дио или Емил Димитров... Него не го е изгарял пламакът, който е тласкал твореца да твори.

Все пак изкуството е за хората и те могат да му се кефят до умопомрачение, само че да ви кажа честно творецът твори, заради себе си, чак тогава заради вас. Кой е творец, обаче? Какво е изкуство?

Тук ще вдигна рамене и ще си замълча... съвсем тихичко само ще прошепна, че Радичков е нежен автор... Той никога не би подметнал нещо от злоба... Благодаря за вниманието и се махам от тук!

(Това са си мои мисли и разсъждения, не се впрягайте от тях, нито ги впрягайте, ами да не ви пуча... Просто не всеки минава по един и същи път. Нали за това сме хора – да споделяме.)

- 16-08-2011 | **Тихо...** – Става въпрос за предишния ми коментар

Майчице! Значи онези „на“-та на джаза, на блуса и т. н. ги изтръгнете от коментара, защото не им е там мястото. Пък това за моите разсъждения и мисли, опоменати в последните скоби на края, ще кажа, че последното ми изречение е много подобно на любимо мое изречение, написано от Кърт Вонегът. Демек не е моя мисъл или разсъждение... Това е от мен.

- 16-10-2011 | **Ron Stoff** – Писането на Радичков

Качествата на написаното от Й. Радичков са силно преувеличени. Литературен балон в червено. Добра техника на писане, зад която обаче

прозират само банални метафори и плахи намеци. Да беше писал само за деца щеше да е по-поносим.

Й. Р. е само едно от многото доказателствата, че под партийно крило не може да се прави добра художествена литература.

- 16-11-2012|**Гост**

ТИПОЛОГИЯ

Ако се следва логиката на извеждане след полагането от Златко Енев, нека продължим: Генчо Стоев, Павел Вежинов, Васил Попов, Йордан Вълчев, та дори и Емилиан Станев... Всеки читател вътре в себе си е изисквал много повече от тях или очаквал „чудото“. За жалост литературната ни продукция от това време опровергава афоризма на Оскар Уайлд: „Да очакваш неочекваното, е признак на свръхмодерен интелект“. Статията на Златко Енев е тъкмо отглас от уничието ни: вече нищо не очакваме.

Не може да се вини един автор, че толкова си може. Той е еманация на развитието на общността, от която произлиза. Още през 60-те години на ХХ век Здравко Петров вкара в обиход „котловинна литература“.

Ще си позволя лека корекция: „Талантът е 99 процента и отгоре НРАВСТВЕНОСТ! Сръчност се постига и в кръжок-един пише леко, друг с мъка...“.

И пак стереотипи: „прекланяне“, „митологизиране и пр. на авторите.

Именно Йордан Радичков е сполучлива илюстрация за това как да-ден автор не знае кога да спре-ПРИНЦИПА НА ДОСТАТЪЧНОСТ! Един от малкото майстори на гротеската, която му се удава в кратките форми, той премина границите и както щангист извърля непоносима тежест, Йордан Радичков го затиснаха именно механично разгърнати и уголемени белетристични изказвания. Още в началото му като израстване един критик незлобливо полуслеговито му припомни от личното му творчество как селяни подрязват мостче с лека алузия, че и самият Йордан Радичков си подрязва собствения мост.

Яд ме е, че той имаше големи потенциални възможности да отиде още по-далеч...

При среща между Йордан Радичков и Хуан Рулфо в София мексиканецът му връща шегата и подава монета от едно песо. Дали нашият чудотворец със словото е догадил, че световен автор се става с „Педро Парамо“ и „Равнината в пламъци“ с обем хартия колкото две цигарени кутии...

И все пак на фона на онова бръщолевене в книжнината ни по време на застоя, когато четенето на родна писмена продукция наподобяваше гризане на гладно сърце на кръмно цвекло Йордан Радичков беше несравним.

Нека го зачетем с уважение и надежда за адекватен прочит от специалистите!

Броди

- 28-04-2013|**Нада** – Съгласна/Несъгласна

Съгласна с основната част от текста, аз самата не мога да чета Радичков, което, разбира се, не означава, че не добър писател, просто ми липсват именно тези качества, описани от Енев. А като се вземе предвид, колко много други книги искам да прочета, предпочитам да пропусна такива. Единствено изразът „ако Радичков беше роден в Чехия можеше да бъде Хавел“ /по памет цитат/ ми се струва малко прибързан и се нуждае от някои уговорки. дали авторът има предвид някакви вродени качества на Радичков, които биха се развили ако живее другаде по друг начин? Може ли да бъде роден другаде и отраснал в друга среда и да говорим за Радичков изобщо? т. е. внушава ми усещането за някаква предопределеност, която предхожда момента на раждането и се нуждае от някои обяснения. иначе, поздрав за текста.

- 28-04-2013|**Krassimir Damianov**

Бях силно разочарован от Радичков и като писател и като общественик. Спомняте ли си когато се отегли от депутатския си пост на БСП, за да бъде зает автоматично от обикновен партиец. Но как така му каза водещата заседанието в парламента, гората гласувах за ВАС? Един ден ще се срамувате г. Радичков от това, кото правите сега. И той мълчеше. Или когато събрахме подписи, ние младите литератори и университетски преподаватели против Михаил Василев един доказан плагиат и доносник. Не, не, моля, държащие се той на вратата на жилището си. Беше 89 та. бяха се подписали всички големи писатели и критици, много от тях също комунисти. Получи

- 28-04-2013|**Krassimir Damianov**

Получаваше и 500 кева възнаграждение директно от държавния съвет. Снятате ли, чв Вацлав Хавел би се подpisал под такива пари? Не.

Беше неимоверно талантлив, но страхлив. Тъжно е, но е така. Златко е прав. Не съм присъствал на срещата му с Рулфо, а и се съмнявам, че Радичков си е давал сметка кой е Рулфо. Беше един обикновен дядка облечен в черно, с когото всички се разминаваха на писателската среща равнодушно тогава, но зравнението е точно. Рулфо е писател с две единствени книги признат за връх от най-големите съвременни латиноамерикански писатели, може би само не от Борхес. Радичков бе нашата надежда за необичайна и приказна промяна, която никога не стана нито с литературата ни, нито с България. Верблюдът е нашето не-аз.

- 28-04-2013|**Krassimir Damianov**

Моля да ми бъде простен буквописа, правописа, резултати на бързописа и всичко, което ви подразни в горните отметки.

- 28-04-2013|**Златко**

Интересна дискусия стана, благодаря на всички. Бих искал само да поясня, че поне моето разбиране за целия този проблем касае не толкова самия Радичков, чиито човешки слабости не ме занимават много, пък и не съм склонен да ги дискутирам, а България изобщо – нейната интелигенция, нейната душевност, нейната съдба. Моля за извинение, ако звучи отвлечено и мъгляво – образован съм философски и това оставя отпечатъка си върху всичко, което правя...

- 28-04-2013|**Златко**

Краси, като регистриран потребител по всяко време можеш да коригираш предишните си коментари, откъм правопис или съдържание. Просто щракаш върху „Промяна“ и си редактираш всичко така, както ти харесва...

- 28-04-2013|**Нада**

А, никак не ми се стори отвлечено разсъждението, напротив доста точно. Очаквам къде-къде повече отклонения от философите, а тук нямаше такива. Самият текст поставя един много ясен проблем – за начина, по който ни обучават на българска литература, както каза един приятел „силно да любим и мразим“. Или си от едните, или си от другите, ако не обичаш Радичков, не си патрийот. Учениците се държат силно в един дискурс на мислене. Такива дискусии трябва да бъдат заложени

в самото ни образование, да се гледа „за“ и „против“ на всичко и всички и да се отървем от идеят за ненакърнения гений. защото и самият Радичков си остава плод на един такъв затворен дискурс по този начин. Поздрав.

- 28-04-2013|**Гост**

Лично за Красимир Дамянов

Във вестник „Словото днес“ (преди може би пет, шест години) преводачът или преводачката публикува уж спомен за тази среща между Хуан Рулфо и Йордан Радичков в кафенето на писателите – София. Нашият писател се преповтаря от писанията си за свой земляк, емигрант в Аржентина, че им намалили платката с едно песо. Не знам кой е пуснал този слаб материал, но звуци просторечиво, Радичков казва едно към едно, че това знаел за Латинска Америка. Хуан Рулфо бърка в джоба си и му подава едно песо, сиреч-квит сме.

Използвам повода да споделя, че мой приятел фотограф ми подари снимки от тези прословути писателски срещи: Рафаел Алберти сади борче на ловния дом в Благоевград; на някакъв уличен ъгъл, неизвестно къде, стоят Хуан Рулфо и Сесар Калво. Думата ми е за перуанеца Сесар Калво, нека се намерят умели изследвачи, дори писатели и в съпоставителен план да се разгледат „Пътуване към Истклан“ на Карлос Кастанеда и „Трите половини на Ино Моксо“ на Сесар Калво. На сърце ми е С. Калво, той е и голям поет.

С часове гледам снимки на човешки лица, особено на писатели. Чабуа Амирэджиби сега е с монашеското име Давид и от лицето му струи озарение както винаги, а прехвърли деветдесетте...

И едно подаване на Красимир Дамянов: на една снимка са Иво Андрич и Светослав Минков в София, елегантни, изискани, с луксозни очила и бомбета; моя предумисъл-едва ли тогава коментират злополучната психична епидемия около романа „Тютюн“.....

Don Pedro

P.S. Красимир Дамянов да чукне на дърво, ето, има си читатели да го уважават, а „Дата Туташхия“ на Амирэджиби вече няколко пъти я горяха в центъра на Тбилиси...

- 29-04-2013|**Социолог и 1/2**

Аз само ще припомня този откъс от разказ на Радичков:

Никой не може да обясни откъде се е появила тази жаба в центъра на града. На втория или на третия ден Крум Иванов беше вече много възмутен и каза, че тази жаба трябва да бъде хваната за ушите и да се изхвърли от двора, защото ние сме туристически град и е неприлично, когато чужденците минават през града, подире им да подвиква жаба. Някои твърдяха, че ако не успеем да премахнем жабата, то е възможно други жаби да нахлуят в двора, защото жабите мигрират, а миграцията – това е една голяма тайна. Крум Иванов не се съгласи с миграцията, смяташе, че жабата е подхвърлена от някого от работниците, дето уж щяха да наливат основите. Ако от партера и от по-долните етажи живущите се възмущаваха от жабата, то имаше неколцина от горните етажи, които казваха, че не е чак толкова лошо, дето си имаме жаба в двора. И без това, казваха те, почти всички сме мигрирали от селата, защо и жабата да не мигрира към града, да си намери някъде закътано място и да ни напомня нощем произхода. Защото, както сме се втурнали в този моторен град и сме се въоръжили като кърджалии с техника, нищо чудно няма в това, че съвсем бързо си забравихме произхода! Но тия гласове бяха единични, общото възмущение от жабата си остана.

Разказът е „Как така?“ (това е въпросът, който в разказа жабата задава на хората).

Може ли Европа да бъде спасена?

Автор: Пол Кругман

Има нещо особено уместно във факта, че настоящата европейска криза започна в Гърция. Защото европейските беди притежават всички аспекти на класическа гръцка трагедия, в която човек с благороден характер бива погубен от фаталния недостатък на високомерието.

Преди не особено много време европейците можеха, със значителни основания, да кажат, че настоящата икономическа криза всъщност демонстрира предимствата на техния икономически и социален модел. Подобно на Съединените щати, Европа пострада от сериозен спад на икономическото развитие в резултат от глобалния финансов крах; и все пак човешката цена на този спад изглеждаше далеч по-ниска в Европа, отколкото в Америка. В голяма част от Европа правилата, ограничаващи уволяняването на работници, помогнаха да се намали загубата на работни места, докато силните социални програми осигуриха минимални приходи и продължаващо здравеопазване дори за безработните. Европейският Брутен вътрешен продукт може и да е паднал също толкова, колкото и нашия, но европейците изобщо не преживяваха същото количество мизерия. Истината е, че те все още не го правят.

И все пак Европа е в дълбока криза – защото нейното най-гордо постижение, единната валута, приета от повечето европейски нации, сега е в опасност. Нещо повече, тя все повече и повече изглежда като капан. Ирландия, възхвалявана до неотдавна като Келтски тигър, в момента се бори да избегне фалит. Испания, доскоро една от възходящите икономики, сега има 20 % безработица и е изправена пред изгледите за дългогодишна, мъчителна **дефлация**.

Трагедията на европейците е в това, че от създаването на еврото се очакваше да се превърне във висш момент на едно велико и благородно начинание: продължилите в течение на няколко поколения усилия да се донесе мир, демокрация и споделено благополучие на един някога

измъчван от войни континент. Но архитектите на еврото, запленени от увлечението и романтиката на своя проект, предпочетоха да игнорират баналните трудности, които една споделена валута с неизбежност влече със себе си – да игнорират предупрежденията, произнасяни още от самото начало, че Европа не притежава институциите, необходими за безпроблемното функциониране на една обща валутна единица. Вместо това те предпочетоха един вид магьосническо мислене, действайки така, сякаш благородството на мисията им се намира над подобни грижи.

Резултатът от това е трагедия не само за Европа, но и за света, за който Европа е решаващ ролев модел. Европейците ни показваха, че мирът и единството действително могат да бъдат постигнати в един регион с дълга история на насилие, а в тоз процес те създадоха и може би най-благопристойните общества в човешката история, съчетаващи демокрацията и човешките права с едно ниво на индивидуална икономическа сигурност, до което Америка изобщо не може да се доближи. Но в момента тези постижения са на път да бъдат помрачени, тъй като европейската мечта започва да се превръща в кошмар за прекалено много хора. Как се случи всичко това?

Петят към еврото

Всичко започна с въглища и стомана. На 9 май 1950 – една дата, която сега се празнува като Ден на Европа – Роберт Шуман, френският външен министър, предложи страната му да обедини със Западна Германия производствата на въглища и стомана. Това може и да звучи прозаично, но Шуман обяви, че това е нещо много по-голямо от проста сделка.

На първо място, новата Общност за въглища и стомана щеше да направи една бъдеща война между Германия и Франция „не просто немислима, но и материално невъзможна“. А това би било една първа крачка по пътя към една „европейска федерация“, която щеше да бъде постигната стъпка по стъпка, чрез „конкретни постижения, които първо създават една фактическа солидарност“. С други думи, икономическите мерки щяха да служат както на обичайните бизнес-цели, така и на настърчаването на политическо единство.

Общността за въглища и стомана постепенно се превърна в митнически съюз, вътре в който имаше свободна търговия на стоки. След това, когато демокрацията се разпространи из Европа, същото се извърши и с обединяващите икономически институции на Европа. Гърция, Испа-

ния и Португалия бяха включени след падането на техните диктатури, а източна Европа – след падането на комунизма.

През 1980-те и 1990-те това „разширение“ беше съпроводено от „задълбочаване“, при което Европа започна да премахва множество от оставащите трудности по пътя към пълна икономическа интеграция. Отворени бяха границите; гарантирано беше свободното движение на хора; търговските и хранителните регулатии, както и тези на безопасността, бяха хармонизирани.

Като следваща логична стъпка на този процес беше обявено създаването на еврото. От него се очакваше да насърчи икономическия растеж чрез действия, които същевременно усилват европейското единство.

Предимствата на единната европейска валута бяха очевидни. Отпадаше необходимостта да се обменят пари при пътуванията до други страни; отпадаха и голяма част от беспокойствата при сключването на международни договори. Междувременно, общата валута щеше да засили чувството за европейско единство. Какво би могло да бъде погрешно при всичко това?

Отговорът, за нещастие, беше в това, че валутните съюзи имат и цена, освен само предимства. А идеята за единна европейска валута беше много по-слаба от онази за единен европейски пазар – факт, който европейските лидери бяха предпочели да игнорират.

(Нелесният) случай на валутния съюз

Международната монетарна икономика е област на чести диспути. Но те не винаги протичат по руслото на обичайното идеологическо разделение. Твърдата десница често предпочита твърди пари – например златен стандарт – а склонните към левичарство европейски политици са ентузиазирани поддръжници на еврото. Либералните американски икономисти, включително и аз, обикновено предпочитат свободно плаващи национални валути, които оставят по-широко пространство за активистки икономически политики – по-конкретно, намаляване на лихвения процент и увеличаване на притока на пари, за да се осъществи борба срещу евентуалните рецесии. Но класическият аргумент за гъвкавите обменни курсове беше направен не от някой друг, а от самия Милтън Фридман.

Пледоарът в полза на наднационалната валута е, както вече видяхме, очевиден: тя улеснява вършенето на бизнес. Преди да бъде въведено ев-

рото, никой не знаеше до каква точно степен всичко това ще има значение: нямаше почти никакви примери за страни, използващи други освен националните си валути. Статистическият анализ, колкото и да е спорен, подсказваше, че приемането на обща валута би имало огромно въздействие върху търговията, което пък подсказваше огромни икономически облаги. За нещастие, тези оптимистични очаквания не се потвърдиха особено добре: откак беше създадено еврото, търговията между евро-държавите е само с десет-петнадесет процента по-висока, отколкото би била иначе. Цифрата не е дребна, но не е и трансформативна.

И все пак налице са очевидни предимства от влизането във валутния съюз. Лошото е само това, че има и обратна страна: отказвайки се от собствената си валута, една страна губи заедно с това и икономическата си гъвкавост.

Представете си, че сте страна, като днешна Испания, която насърко е преживяла повишаване на цените и заплатите в резултат на вътрешен икономически растеж, последван от спад. Сега е необходимо да съмъкнете онези разходи обратно. Но да се съмъкнат цените и заплатите е изключително трудно: никой не иска да бъде първият, който да приеме намаление на заплатата, особено без увереност, че цените също ще паднат. Две години на силно страдание съмъкнаха ирландските заплати до известна степен, но Испания и Гърция почти не са започвали този процес. Това е гадна работа и, както ще видим по-късно, намаляването на заплатите когато сте затънали в дългове създава на свой ред нови проблеми.

Ако обаче все още имате собствена валута, няма да има нужда да се преминава през продължителната болка на намаляване на заплатите: вие можете просто да девалвирате валутата си – да намалите стойността ѝ по отношение на други валути – и онова, което ще постигнете, по същество вече ще бъде намаляване на заплатите.

Но дали работниците няма да отхвърлят и това прикрито намаляване на заплатите? Историческият опит показва, че не. В настоящата криза на Ирландия се наложи да премине през две години на ужасна безработица, за да постигне около 5 процента намаляване на средните заплати. Но през 1993 девалвацията на ирландския фунт доведе до моментално съкращение на ирландските заплати с 10 процента, измервани в немска валута.

Откъде идва тази разлика? През 1953 Милтън Фридман предложи следната аналогия: промяната на лятното и зимно време. Има голям

смисъл бизнесите да отварят по-късно през зимните месеци, но е много трудно за отделния бизнес да промени работното си време: ако работите от 10 до 6 когато всички останали работят от 9 до 5, вие сте извън общия ритъм. Но изискването всички да преместят стрелките на часовниците си премахва проблема генерално. По същия начин, твърди Фридман, промяната на стойността на валутата решава проблема с координацията, когато заплатите и цените не са в унисон, прескачайки нежеланието на работниците да бъдат първите, които да получат намаление на заплатите.

Така че, заедно с предимствата на общата валута, налице са и сериозни потенциални недостатъци. А условията на всичко това зависят от базисните предпоставки.

От една страна, предимствата на споделената валута зависят от това до каква степен ще бъде засегнат бизнесът.

Самият аз си представям това като „въпроса Исландия–Бруклин“.

Исландия, с население от само 320.000 души, има своя собствена валута – и този факт ѝ дава ценно пространство за маневриране. Защо тогава Бруклин, с около осем пъти по-голямо население, да не бъде дори още по-добър кандидат за самостоятелна валута? Отговорът е, че Бруклин, който се намира в центъра на Ню Йорк, а не в центъра на Атлантика, притежава икономика, дълбоко преплетена с онези на околните общини. И жителите на Бруклин ще трябва да плащат висока цена, ако им се налага да обменят валута всеки път, когато пазаруват в Манхатън или Куийнс.

Така че страните, които търгуват много активно едни с други, могат да спечелят много от един валутен съюз.

От друга страна, както посочва Фридман, създаването на валутен съюз намалява гъвкавостта. Колко сериозна е тази загуба? Зависи. Нека помислим върху нещо, което на пръв поглед може би изглежда като странно сравнение между две малки, затруднени икономики.

Като се изключат климата, ландшафта и историята, страната Ирландия и щатът Невада имат много общи черти. И двете са малки икономики с по няколко miliona души, силно зависими от продажбата на стоки и услуги на съседите си. (Съседите на Невада са други американски щати, а на Ирландия – други европейски страни, но икономическите следствия са едни и същи). И двете бяха прогресиращи икономики през по-голямата част от изминалото десетилетие. И двете имаха огромни

балони на недвижими имоти, които се пръснаха болезнено. И двете имат около 14 процента безработица. И двете са членове на по-големи валутни съюзи: Ирландия е част от еврозоната, а Невада – от долларовата зона, известна също под името Съединени Американски Щати.

Но ситуацията на Невада е много по-малко отчаяна от тази на Ирландия.

На първо място, фискалната страна на кризата е по-малко сериозна в Невада. Вярно е, че бюджетите и на двете места бяха ударени изключително силно от икономическата криза. Но голяма част от разходите, от които зависят жителите на Невада, идват от федерални, а не от щатски (местни) програми. По-конкретно, пенсионерите, които се преселиха в Невада заради слънцето, няма защо да се беспокоят, че намалението данъчни приходи на щата ще поставят в опасност пенсийте им или здравното им осигуряване. В Ирландия, напротив, както пенсийте, така и разходите по здравеопазване, се намират на дъската за рязане.

Освен това Невада, за разлика от Ирландия, няма защо да се беспокой за стойността на спасяването на банките, не защото щатът е избегнал огромни банкови загуби, а защото, в по-голямата си част, те не са проблем на Невада¹. Загубите ще бъдат покрити от Вашингтон, а не от Карсън Сити.

Има и още едно друго предимство в това да бъдеш американски щат: по всяка вероятност проблемът с безработицата в Невада ще бъде сериозно смекчен в следващите няколко години чрез миграция, така че, дори и работните места да не се върнат обратно, ще има по-малко работници, борещи се за оставащите места. Ирландия сигурно ще се възползва до известна степен от същия предпазен вентил, тоест ирландските граждани ще емигрират, за да търсят работа другаде, а работници, които са дошли в Ирландия по време на бума, ще си заминават. Но американците са изключително мобилни; ако историческите примери могат да служат като ориентир, емиграцията ще доведе нивото на безработица в Невада до средното за Америка в течение само на няколко

¹ Всичко това, разбира се, не отговаря в ни най-малка степен на фундаменталния въпрос: „А кой все пак ще плаща в края на краищата?“, защото дълговете на федералното правителство продължават да растат и няма никакви изгледи САЩ скоро да излязат от позицията си на най-голям дължник в света. Никой не смее да си зададе сериозно въпроса „А какво ще стане, когато с Щатите се случи същото, което се случи с Гърция?“, но това не го прави по-малко важен за цялото човечество. Добре, дълговете на Гърция се изплащат от Европейския съюз, но кой ще плаща дълговете на Америка? Бел. пр.

години, дори и ако създаването на работни места в Невада продължава да бъде по-слабо от това на страната като цяло.

Но какво общо има всичко това с дискусията за или против еврото? Много просто – когато беше въведена единствната европейска валута, възникна очевидният въпрос дали тя ще функционира също така добре както долларът функционира в Америка. И отговорът, разбира се, беше не – точно по причините, които илюстрира примерът с Ирландия и Невада. Европа не е фискално (данъчно) интегрирана: немските данъкоплатци няма да отделят автоматично част от сумите за гръцки пенсии или за спасяване на ирландски банки. И макар европейците да имат юридическото право да се движат свободно в търсене на работа, недостатъчната културна интеграция – и преди всичко липсата на общ език – прави работниците по-малко географски мобилни отколкото техните американски колеги.

Четири европейски сценария

Някои икономисти, включително и самият аз, наблюдават трудностите на Европа и имат усещането, че вече са гледали този филм – преди десет години, на друг континент, и по-специално, в Аржентина.

За разлика от Испания или Гърция, Аржентина никога не се е отказала от собствената си валута, но през 1991 извърши другото възможно най-добро нещо: твърдо обвърза валутата си с щатския долар, установявайки „валутен борд“, при който всяко песо, намиращо се в обръщение, беше покрито от федералния резерв. От това се очакваше да предотврати каквото и да е завръщане към стария аржентински навик да се покрива дефицита чрез печatanе на пари. И през по-голямата част от 1990-те, Аржентина беше награждавана за това чрез много по-ниски лихвени проценти и голям приток на международен капитал.

В края на краишата обаче Аржентина се подхлъзна в постоянна рецесия и изгуби доверието на инвеститорите. Правителството се опита да възстанови това доверие чрез твърда данъчна ортодоксия, намалявайки разходите и увеличавайки данъците. За да позволи на спестовността да демонстрира ефекта си, Аржентина потърси и получи големи заеми от Международния валутен фонд – по същия начин, по който Гърция и Ирландия търсеха заеми от съседите си. Но постоянният упадък на аржентинската икономика, в съчетание с дефлацията, осути опитите

на правителството, а високата безработица доведе до все по-усилващи се безредици.

През 2002, след яростни демонстрации и масово изтегляне на спестявания от банките, всичко пропадна. Връзката между песото и долара се разпадна, песото затъна. Междувременно Аржентина обяви банкррут и отказа да изплаща дълговете си, като в края на краищата плати само по около 35 цента на доллар.

Трудно е да се преодолее подозрението, че нещо подобно се пече на една или повече от европейските проблемни икономики. В края на краищата политиките, приемани в момента от страните, изпаднали в криза, са поне като качество, много подобни на ония, опитвани от Аржентина в отчаяните усилия да се спаси връзката песо-долар: твърда финансова спестовност, подпомагана в Гърция и Ирландия от официални заеми, чието предназначение е да се спечели време, докато инвеститорите отново добият доверие. И дори ако един завършек в стил Аржентина е абсолютно крайна мярка, той все пак ще бъде ужасен удар за евро-проекта. Дали ще се случи именно това?

Не непременно. По мое мнение има четири възможни сценария, по които може да се разиграе европейската криза (и тя може да се развие по различни начини в различните страни). Нека да ги наречем „челно пресрещане“; „преструктуриране на дълга“; „пълна Аржентина“ и „подновен европеизъм“.

Челно пресрещане: затруднените европейски икономики биха могли, теоретично, да убедят кредиторите, демонстрирайки достатъчна готовност да издържат болката и по този начин да избегнат банкрута или девалвацията. Ролевите модели тук са Балтийските страни: Естония, Литва и Латвия. Тези страни са малки и бедни по европейските стандарти; те много силно желаят да се сдобият с дългосрочните предимства, идещи от присъединяването към еврото и ставането част от голяма Европа. И така те са готови да издържат много корава фискална спестовност, докато заплатите постепенно слязат надолу с надеждата за възстановена конкурентоспособност – един процес, известен като „вътрешна девалвация“.

Успешни ли са тези политики? Зависи от това как дефинирате думата „успех“. Балтийските страни успяха до известна степен да убедят пазарите, които в момента гледат на тях като на по-малко рискови от Ирландия, да не говорим за Гърция. Междувременно заплатите се пони-

жиха – с 15 процента в Латвия и повече от 10 процента в Литва и Естония. Всичко това обаче има огромна цена: Балтийските страни преминават през сравними с времето на Голямата депресия намалявания на икономическото производство и заетостта. Вярно е, че те започват относно да растат, но всички индикатори показват, че ще изминат още много години, преди да си завърнат изгубените позиции.

Показателно за настоящата умонагласа в Европа е обстоятелството, че много европейски официози гледат на Балтийските страни като на успех. Самият аз предпочитам да цитирам Тацит: „Те създават пустиня и наричат това мир“ – или, в този случай, приспособяване. И все пак това е един от начините, по които еврозоната би могла да оцелее непокътната.

Реструктуриране на дълга: В момента на публикуване на тази статия, ирландските десетгодишни облигации носят около 9 процента, докато гръцките носят около 12½ процента. В същото време, немските 10-годишни – които, също както ирландските и гръцките, са деноминирани в евро – носят по-малко от три процента. Посланието на пазарите е ясно: инвеститорите не очакват Гърция и Ирландия да изплатят дълговете си изцяло. С други думи, те очакват някакъв вид реструктуриране на дълга, подобно на реструктурирането, което намали с две трети аржентинския дълг.

Такова едно реструктуриране без съмнение ще сложи край на болките на една затруднена икономика. Вземете например Гърция: дори и ако правителството би отхвърлило дълговете си, то все пак ще трябва да намали разходите и да повиши данъците, за да балансира бюджета, и ще трябва да изтърпи болката на дефлацията. Но едно реструктуриране на дълга може да доведе до край на дяволския кръг от снижено доверие и повищени лихвени проценти, с което може да направи от вътрешната девалвация една функционираща, ако и брутална стратегия.

Казано откровено, аз не виждам как Гърция би могла да избегне реструктурирането на дълга, а Ирландия не е много по-добре от нея. Реналният въпрос е дали такива реструктурирания ще се разпрострат до Испания и – тук вече идват истински плашещите изгледи – до Белгия и Италия, които са тежко задлъжнели, но засега успяват да избегнат сериозната криза на доверие.

Пълна Аржентина: Аржентина не само отказа да изплаща дълговете си; освен това тя се отказа и от връзката с долара, с което позволи стой-

ността на песото да падне с повече от две трети. И тази девалвация проработи: от 2003 насам страната преживява бърз икономически подем, основаващ се предимно на износ.

Европейската страна, която се приближи най-плътно до ситуацията на Аржентина е Исландия, чито банкери бяха натрупали външни дългове, многократно надхвърлящи националния доход. За разлика от Ирландия, която се опитва да спаси банките си като гарантира дълговете им, исландското правителство застави чуждите кредитори да поемат сами загубите си, като по този начин намали бремето на дълга си. Позволявайки на банките си да фалират, страната се освободи от голяма част от националния си дълг.

В същото време Исландия се възползва от факта, че все още не беше се присъединила към еврозоната и имаше собствена валута. Тя много скоро стана отново конкурентоспособна, оставяйки валутата си да падне рязко срещу другите валути. Исландските заплати и цени бързо паднаха с около 40 процента в сравнение с тия на търговските ѝ партньори, възпламенявайки по този начин един експортен взрив и спадане на вноса, което помогна да се намали удара, предизвикан от банковия колапс.

Комбинацията от фалит и девалвация помогна на Исландия да ограничи щетите, нанесени от банковата катастрофа. Въщност, от гледна точка на заетостта и производството, Исландия се справя малко по-добре от Ирландия и значително по-добре от Балтийските страни.

Но дали и други европейски страни биха могли да тръгнат по същия път? За да направят нещо такова, те би трябвало да преодолеят едно голямо препятствие: това, че за разлика от Исландия те вече не разполагат със собствени валути. Както посочи Бари Айхенгрийн от Бъркли във влиятелния си анализ от 2007, всяка страна от еврозоната, която дори само би намекнала, че иска да напусне валутата, би предизвикала огромно бягство на капитали от банките си, тъй като вносителите ще побързат да изнесат средствата си в по-сигурни места. И Айхенгрийн стигна до заключението, че това „процедурно“ препятствие пред излизането прави еврото не обратимо.

Но връзката на Аржентина с долара също се считаше за необратима, и то по точно същите причини. Онова, което в края на краишата направи девалвацията възможна беше, че се получи бягство на капитали въпреки правителственото настояване, че едно песо винаги трябва да

струва един долар. Това бягство принуди аржентинското правителство да ограничи правото на теглене, а щом само това ограничение влезе в сила, то вече беше възможно да се промени стойността на песото без да се задейства втора вълна на капиталово бягство. Нищо подобно не се е случвало в Европа – все още. Но това при всички случаи се намира в границите на възможното, особено с увеличаващата се болка от спестовността и вътрешната девалвация.

Подновен европеизъм: предишните три сценарии са мрачни. Има ли надежда за някакъв по-малко мрачен изход? Ако го има, той по необходимост е свързан с по-нататъшни важни стъпки по посока на „европейската федерация“, която Роберт Шуман желаеше още преди 60 години.

В ранния декември, Жан-Клод Юнкер, премиер-министърът на Люксембург, и Гидо Тремонти, финансовият министър на Италия, повдигнаха буря с предложението си за създаване на „е-облигации“, които да бъдат издавани от Европейската агенция за дълговете по нареддане на отделните европейски страни. Тъй като тези облигации биха били гарантирани от Европейския съюз като цяло, те биха предложили изход за затруднените икономики, чрез който да избегнат дяволския кръг от падащо доверие и повишаваща се цена на заемите. От друга страна, те биха накарали правителствата да наблюдават по- внимателно взаимните си задължения – забележка, която побеснелите немски официози побързаха да направят. Немците са силно против това Европа да се превърне в „съюз на трансферите“, при който по-силните правителства по правило да подпомагат по-слабите.

Но както показва по-ранният пример за Ирландия и Невада, Съединените щати функционират като валутен съюз именно защото до голяма степен едновременно с това те са и трансферен съюз, в който щатите, които са по-добре, подкрепят онния, които са по-зле. И е трудно да се види как еврото може да функционира по някакъв подобен начин, ако Европа не успее да постигне нещо подобно на това.

Поне засега, европейският план е, че всеки трябва да посреща нещата челно – тоест, че Гърция, Ирландия, Португалия и Испания трябва да повторят онова, което вършат Латвия и Естония. Това беше ясното заключение от последната среща на Европейския съвет, на който Ангела Меркел получи всичко, което желаеше. Правителствата, които не могат да вземат заеми на свободния пазар, ще получават заеми от останала Европа – но само при много строги условия. Хората говорят, че Ирлан-

дия била „спасявана“, но тя трябва да плаща почти шест процента върху онзи спасителен заем. Няма да има е-облигации; няма да има трансферен съюз.

И дори ако това проработи в смисъла, в който вътрешната девалвация проработи в Балтийските републики – тоест, в най-тесния смисъл, ако застрашените европейски икономики успеят да избегнат фалита и дефляцията – то ще бъде един грозен процес, оставяйки голяма част от Европа в ръцете на депресията в продължение на дълги години. Ще има и политически последствия, тъй като европейската публика вижда институциите на континента като – в зависимост от това къде се намира тази публика – или спасители на мързеливци, или агенти на безсърдечни събирачи на дългове.

Но останалият свят също не може да гледа самодоволно на европейските беди. Взет като цяло, Европейският съюз, а не Съединените щати, е най-голямата икономика в света. Европейският съюз е напълно равен на Америка при управяването на глобалната търговска система. Европа е най-важният световен източник на международна помощ. И на края, каквото и да мислят множество американци, Европа е решаващ партньор в борбата срещу тероризма. Една Европа в трудности е нещо лошо за всички останали.

Във всеки случай, по всяка вероятност твърдата стратегия няма да проработи дори и в най-тесния смисъл, като избягване на фалит и дефляция – и това ще стане ясно по-скоро рано, отколкото късно. И в този момент силните европейски нации ще трябва да направят избора си.

Изминаха 60 години откак Шумановата декларация отправи Европа по пътя на по-силното обединение. Досега това пътуване, колкото и бавно, се придвижваше винаги в правилната посока. Но това няма да бъде така, ако евро-проектът пропадне. Едно пропаднало Евро би върнало Европа обратно към дните на минните полета и бодливата тел – макар че сигурно не би се оказало необрратим удар върху надеждите за истинска Европейска федерация.

И така, ще допуснат ли силните европейски нации нещо такова? Или ще поемат отговорността, както и цената, да бъдат спасители на съседите си? Целият свят очаква техния отговор.

[Източник](#)

Пол Кругман е американски икономист, носител на Нобелова награда за икономика за 2008 г.

Коментари (14)

- 19-05-2011 | **Златко**

При всички случаи тук говоря за неща, които не са за моята уста лъжица, но патосът на господин Кругман нещо не ме убеждава в този случай. Ако един пие, а друг плаща, то в края на краищата с неизбежност се стига до ситуация, в която имаме един пиян и един с дупка в джоба. Не случайно хората са казали, че лудият изяжда и пет зелника...

Не мога да си представя друга сериозна алтернатива на икономическото оздравяване в Европа или където и да е другаде по света, освен здравата фискална дисциплина и животът според собствената черга. Америка живее на кредит от десетилетия насам и, понеже е Америка, хората приемат това като нещо нормално, дори заслужаващо възхищение, сякаш не е ясно на всички, че природата не търпи празни пространства. Всички искаме да бъдем богати, щастливи иуважавани, но тази планета разполага само с ограничени ресурси. Така че все някой трябва да живее и в реалността. Ние, например...

- 20-05-2011 | **Самолет 005 – ... споделям...**

Споделям виждането на Златко. Патосът на икономиста е твърде луксозен!

- 21-05-2011 | **Иван Митев** – ЕВРОПА Е ЖЕРТВА НА СВЕТОВНА ДЪРЖАВНА ФИНАНСОВА ГРЕ

През 1716 г., в световното обществено развитие, във Франция при замяна на пари е направена грешка за недовършено преобразуване. Нейната същност е при нова обстановка с „Незлатни пари“ необосновано запазване на начина на държавно финансово управление от времето със „Златни пари“. До днес, т. е. 295 г. хората не са прекратили тази непригодност.

При промяна с „Незлатни пари“, правителствата страдат от собствените си действия на съхранени унищожителни условия, поради продължено старо поведение от минало със „Златни пари“. С този дефект, властите са с намалени бюджетни постъпления, увеличени плащания и не могат да прекратят регресивни икономически прояви. Жестоките щети при кризи са причинени от незавършен градеж в най-висша управа.

Описаната слабост се допускаше преди, продължава и във всяка европейска държава. Има достатъчно факти за практика, която е несъвместима с устойчиво стопанство. Всеки е с потенциал да прецени разбуленото недоразумение.

В 2011 г., хората са с актуална потребност от следващ етап на животворната промяна. Полезната новост с прилагане на знания за открыти „Ресурси М“ ще доведе до желан обществен прогрес. Финансовото усъвършенстване понижава ненужна субсидия за „Разпоредители на суми“ и осигурява за държавните власти полагащи се приходи и с малени разходи.

В началото на 2011 г. управляващите са съгласни с гибелно наследство и се мъчат от последици. Налично е противоречие и правителството (колкото и да се старае) няма възможност да завоюва трайно стопанско подобрение, защото не премахва вредна и водеща към стопански регрес непълноценост.

Чрез ползване на специализирани умения, представената неправилност в държавното финансово управление е разкрита. Същата може да се ликвидира и да се подсигури устойчивост. Обстоятелството, че неточността съществува в други страни не обезценя проблема.

Заради опазване на досегашната катастрофална държавна финансова грешка (немощен начин на държавно финансово управление, от времето със „Златни пари“) ще живеем с разширяващи се диспропорции, кризи и болезнени щети

След прекратяване на досегашния непълноценен начин на държавно финансово управление ще се осъществи полезен световен икономически ефект за над 10 000 000 000 евро за денонощие.

Доказателство: Например при Р. Гърция и/или при Р. Португалия само до 24 часа след начало на премахване на тази никому ненужна държавна финансова грешка ще се получи конкретен полезен обществен ефект, изразяващ се в намаления на ненужни държавни разходи и наличие на допълнителни пазарни държавни бюджетни приходи и ще е започнало успешно излизане от криза.

- 22-05-2011|**stan**

Няма и една петилетка, откакто сме в съюза и вече се започна ... Къде е одата на радостта, къде са сините знамена, дето ги люшкахме? Къде е свободното движение на стоки, хора и капитали? Къде са тези европейски ценности, за които ние уж не бяхме достойни? Тези, на които завиждахме за стандарта се оказа, че са живели назаем. Стотици милиарди. Даже не бяхме чували, че има такива числа! А пък американците да не бързат да злорадстват ...

- 22-05-2011|**Венета** – Може ли Европа да бъде спасена?

Не разбирам от икономика, от политика – също. Улавям въпросите в тези области с разбирането на средно интелигентния човек.

Но и най-профессионалните прогнози, независимо какви са, ще се покрият от глобалното пророчество, изказано в Библията, в книгата „Даниил“. А действителността на ЕС можем да открием в глава 2, стих 43 на тази книга.

- 24-05-2011|**Йордан Янков** – те:

Златко пише:

Не мога да си представя друга сериозна алтернатива на икономическото оздравяване в Европа или където и да е другаде по света, освен здравата фискална дисциплина и животът според собствената черга...

Въпросът е, че доста хора не искат да живеят според собствената си черга. Америка е малко по-друг случай. В много отношения те вече са симбиот с Китай, а и с много други страни и надали могат да бъдат разглеждани като отделна национална икономика.

- 24-05-2011|**Златко**

Симбиот, в смисъл че Китай и Япония държат две трети от американския държавен дълг ли? Реалният въпрос според мен тук е: но докога? В момента, в който престанат да се нуждаят така остро от американския пазар (тоест когато собственото им потребление стане основен мотор на икономиката, вместо износа, както е в момента), китайците най-вероятно ще си поискат парите обратно. А тогава?

- 24-05-2011|**Йордан Янков**

Най-вероятно няма да го направят тъй като това ще означава сериозен трус в световната икономика, а дори разчитайки на своето собствено потребление, този трус няма как да ги отмине и тях. Това са баланси на суровини, сигурност в доставките и в края на краища диверсификация на развитието. Сегашната криза протича относително по-меко тъкмо защото вече няма затворени национални икономики, а една мрежа от относително обособени клъстери, които се развиват с различни скорости. Така ако нещо при теб не върви, използваш инерцията на другите. Разпределение на риска. Да не говорим, че това си подхожда и на китайската управлена култура, която винаги е търсела баланса, а не конфронтацията (с малки, но шумни епизоди в тяхната история).

- 25-05-2011|**Гост**

Япония беше кредитор на САЩ през осемдесетте по подобен начин както Китай днес. Не знам какво стана с дълга. Интересен въпрос... Четох една статия на Гиплин насъкоро, стара статия, писана през осемдесетте в разгара на американската страхова невроза от Япония. Направи ми впечатление, че Японците вместо да инвестират в държавата си, например в социални програми, предпочитат да помпат с пари Америка...

- 25-05-2011|**Златко**

Разбира се, че никой няма да направи някакви самоубийствени опити за разрушаване на световната икономика. Но пък е трудно да си представи човек, че кредиторите на Америка, които и да са те, няма да се опитат да използват влиянието си, за постигане на ново geopolитическо разпределение на картите, с всички произтичащи от това непредвидими промени. Просто Америка не може да продължи да бъде хегемон, което е очевидно вече и днес. Но освен хегемон, тя може да изгуби

и ролята си дори на една от водещите сили (само допреди сто години Англия е била в приблизително същата позиция). Така че със сигурност ни очакват доста по-бурни от сегашните времена.

- 25-05-2011|**Йордан Янков**

Струва ми се, че не е много коректно да се правят сравнения с до-сегашната история. При положение, че имаме икономическа ерозия на националния суверенитет самата идея за geopolitika като израз на интересите на едни или други нации започва да губи очертанията си като процес. Субекти в geopolitikата винаги са били нациите, а обекти са били ресурсите и комуникациите между дадени територии. Днес тези ресурси биват разпределени между нови субекти – наднационални корпорации, които нямат спецификата на старите geopolitически играчи. Всъщност патосът (ако има такъв) на Кругмън е насочен тъкмо към запазването на еврото като инструмент на разпределение на ресурси в новите корпоративни времена, без да са необходими минни полета и армии. Но не мисля, че рухването на еврото ще има значение в това отношение. Ще рухне Европейският съюз като опит за създаване на наднационална държава, но все пак държава – нов глобален играч по старите правила, но ЕС, тъкмо защото не отговаря на новите корпоративни реалии, така или иначе няма бъдеще.

- 30-05-2011|**Чейндже** – икономика?

Дефлация значи че няма пари в потребителите!

Инфлация значи че на пазара има дефицит на стока!

Стагнация значи че няма пари в потребителите – същото като при дефлация!

Стагфлация значи че няма и пари и стока – като от първото следва второто!

Има едно правило в икономиката и то е че излишъка на пари не прави инфлация, а инфлация се прави само от липса на стоки, но наличието на стабилни пари води до липса на стагнация! Западната икономика е ефективна защото има големи данъци и големи заплати. В добрите данъци и добри заплати се крие просперитета! Гърция да увеличи данъците и заплатите! Гърция да следва примера на Улоф Палме!

- 03-06-2011 | **Калин Коев** – Кризата и еврото

Ти казваш че си християнин

Аз мисля че си лицемер.

Ти казваш че си патриот

Аз мисля че си канче пълно с лайна.

Това е което пеят митичните РолингСтон-ци, Мик Джагър и Кейт Ричард в песента си „Скъпи Нов Кон“ (Sweet Neo Con), през есента на 2005 година. Скандалът е голям. Толкова голям, че в първите си интервюта по повод обекта на посланието избягват да споменат името Буш-син. Днес тези стихове никого не скандализират, защото много знаят кой доведе до абсурд и без това налудничавата теза: „Проблемът е държавата, Пазарът е решението“.

От САЩ до Сингапур икономиката е на на прага на пропастта. При щастливо развитие на обстоятелствата кризата може да е като тази от 80-те години, но е възможно тя да е и като тази от времето на Голямата Депресия, със затваряне на хиляди фабрики и рекордна безработица.

Най-новата икономическа история на капитализма вероятно започва с Голямата Депресия в САЩ през 1929. Тогава президентът Рузвелт следвайки рецептите на английския икономист Кейнс замисля и осъществява т. н. „New Deal“ – икономическа политика с която прерогативите на държавата в управлението на икономиката са големи и която накратко се състои в увеличение на данъците, на държавните инвестиции и на кредитите. Така се увеличава потреблението и се намалява на безработицата, което е и крайната цел на плана Рузвелт. Тази икономическа схема се запазва в общи линии дълго време, и е в действие включително по времето на консерваторите-президенти Айзенхауер и Никсън. Идването на власт на Рейгън дава началото на нова икономическа ориентация, чийто идеен баща е американецът Милтон Фридман, който в онези времена съветва и Маргарет Тачер и Августо Пиночет. „Ако може Кейнс да се оприличи с лутеранец, Фридман би бил Игнацио де Лойола, вождът на йезуитите. Подобно на йезуитите, последователите на Фридман действат като дисциплинирана армия от вярващи, които налагат оттегляне на Кейнс-овата йерархия“ – казва Пол Крутман, новият нобелов лаурят за икономика. Но кой е Милтон Фридман? Нобелов лаурят, апологет на Адам Смит, без съмнение е най-влиятелния западен икономист след Кейнс, който проповядва пълна свобода на пазара и който свежда функциите на държавата в областта на икономиката до

контрол (както сега виждаме, с доста съмнително качество). Една от целите на ново-консервторите (Neo Con) от идването на Рейгън на власт и до сега е да се ликвидира наследството оставено от Рузвелт и неговата социална държава (Държавно Социално Осигураяване, Здравна Помощ...). Най-напред намаляват данъците на най-добре настанените в обществото, като резултат нараства държавния дефицит и въпреки това воен-ните разходи постоянно се увеличават. Как да се излезе от това затруднение? Намаляване на пенсийте, потопяване на помощите за социално слабите (WelFare). Някои сполучливо сравняват идеите на ново-консерваторите с падане от 100-етажна сграда, пъrvите 99 етажа имаш чувство за безпределна свобода, имаш чувството че летиш, но на 1-ия етаж те чака Октомври 1929, или Октомври 1987, или Октомври 2008.

На Конференцията на ООН за финансиране на развиващите се страни в Монтерей (Мексико, 18-22 март 2002) се казва – „Престижът на финансовите институции е под нулата. Световната икономика днес е едно гигантско казино. Анализи показват, че за всеки долар който се използва в търговията, повече от 100 се въртят в спекултивни операции които нямат нищо общо с реалната икономика“. Навремето, тези думи се привнесаха с презрение и насмешка, още повече че идваха от устата кубинския лидер Кастро, който едва ли имаше морално основание да дава уроци, представяйки страна която беше довел до пълен икономически упадък. Ирония на нашето съвремие, днес много държавници от развитите страни повтарят думи подобни на тези.

И какво все пак какво ще стане с еврото. Неговият най-труден момент беше миналата година горе долу по това време, когато един евро се плащаше с по-малко от един доллар и двайсет цента. Тогава Меркел и Саркози го спасиха. Днес трусовете са възможни но едва ли ще бъдат фатални. Бъдещето така или иначе си остава неясно. Меркел и Саркози са си „нео-кон“ а са заставени от икономическите реалности да действат като социал-капиталисти. Държавата трябва да вземе юздите на икономиката в свои ръце – повишение на данаците и национализации на банки. В някои англо-саксонски страни това стана, в Германия и Франция не. Боричкането ляво-дясно ще продължи, важното е никога никой да не си мисли че нещо друго освен капитализъм е възможно. Но го има Китай.

Секретът на Китайските успехи се крие в думите на Дън Сяо Пин произнесени през 1978 година:

„Икономическото планиране не е само свойство на социализма, защото икономическо планиране има и при капитализма. Пазарната икономика не е само свойство на капитализма, защото една социалистическа страна също може да има пазарна икономика. Икономическото планиране и пазарната икономика са само икономически инструменти. Есенцията на социализма е друга, да се освободят и развият производителните сили, да се ликвидира експлоатацията, да се елиминира поларизацията и в крайна сметка да се осигури просперитет за всички.“

Може би вече е дошло време да четем без насмешка тези думи и да се замислим по-сериозно над тях.

- 14-07-2011|**Григор Симов** – А може ли Америка да се спаси? Ами Светът*

В списъка за най-богати фирми във света от 2009 виждаме на първо място Уол-Март, с \$408.214 милиарда годишни приходи. На второ се нарежда Ексон Мобил, с \$301.5 милиарда. На трето Шел, с \$278.188 милиарда. На четвърто е БП (BP) с \$246.138 милиарда. Голдман Сакс, която постоянно е сочена като най-големият вампир, е на 174 място със скромните \$45.173 милиарда. Като оставим настрана, че три от първите четири са петролни компании, а първата е храм за зомбита, защо не виждаме най-богата фирма в този списък? Докато хората по света дискутират и се възмущават от мащабите на Федералния резерв, „Голдман Сакс“ и други подобни, малцина са забелязали един друг основен играч в тази пародия, наречена „Световна криза“. Коя е тази секретна корпорация? Това е малко известната дъщерна фирма на Федералният Резерв, наречена Depository Trust & Clearing Corporation (DTCC) или „Cede and Co.“ Не е секретна, но просто хората не знаят нищо за нея, въпреки, че те съвсем прилежно са си публикували годишния доклад, в който можем да видим колко богата е тази корпорация. Оказва се, че това дружество притежава 23 000 милиарда долара в активи, и има 917 000 милиарда долара, само като част от сделките през 2002 г.. Това е трилиони, хиляди хиляди милиони – 23,000,000,000,000 долара в активи. Не ми вярвате, ето го годишният им отчет. Трилиони, квадрилиони, бонбони, макарони, къде му е края на тоз бяс?! И как така тези станаха толкова богати, с предприемачество и здрав труд, с инновации и зачитане на човешкия ресурс ли? Да видим. Ами не точно. Не и защото имат хубав уебсайт или че дават добри съвети за спестяване на пари на клиентите си. По-скоро

то е, защото те като че ли имат монопол върху това, което правят. Накратко, обработват по-голямата част от всички сделки в САЩ, както и за много други страни. А – и това е реално най-интересната част – 99% от всички запаси в САЩ изглежда са законно притежавани от тях. И защо този мега-монополист е така добре скрит от общественото внимание? Оказва се, че е част от Федералния резерв на САЩ. Голямата изненада, няма що! Пак до хралупата на дявола стигна следата. Истинската причината, поради която обществеността не знае за DTCC е, че те са банка депозитор за институционални и брокерски фирми САМО. Обработват всички техни сделки. Джим МакНеф (Jim McNeff) от казва: „Не е необходимо за обществото да знаят за нас ... Федералния резерв просто изисква от нас, обработваме всички сделки „. Казано по нашенски, далавери на тъмно, само за наши хора от най-висок калибър. Наште смешковци са като лилипути в сравнение с тези гиганти на най -силния човешки бяс, парите. Кой кого притежава? Стойността на общия размер на богатството на семейство Ротшилд е около 500 трилиона долара. И какво от това? Цялата планета се предполага, че е „собственост“ на много малък процент от хора. Е, и? Кой им го даде това право? Дядо Господ? Да ама не, този номер не минава вече дядо попе! Хората имат интернет. Може ли някой наистина да „ притежава“ нещо или някого? Не, защото собствеността е само една идея (илузия). Подобно на времето тя е относителна. Животът в това тяло е само временен. Както е казал народа, колкото и да трупаши, не можеш да го вземеш с тебе в гроба. А илюзия, че някой може да „живееечно“ е родила не една или две религиозни доктрини, за поддържане на илюзията за собствеността. Истината е, че ако някой ни притежава то е, защото сме му позволили. Въпреки това ... Това би било добре, ако беше само въпрос на възприятие. Живеем на една красива планета с много красиви хора, но и под въздействието на една ма-сова психоза наречена „ система на свободен пазар“ ръководена от малка група психопати. Проблемът е, че тези ултра- собственическа клика от мръсници наричен „ световен елит“ налагат своята система от вярвания върху нас. Или ще играем по свирката, или биваме отрязани. Тогава, Къде е спасението?

Не вярвам на данайците, дори когато идват с акции

Автор: Майкъл Луис

Бях пристигнал в Атина неотдавна, точно една седмица преди следващия планиран бунт и няколко дни преди немски политици да подскажат, че гръцкото правителство може би трябва да продаде островите си, за да изплати дълговете, като прибави към тях и някои-други антични руини. Новият социалистически гръцки премиер-министър, Георгиос Папандреу, се беше почувстввал задължен да отрече, че възнамерява да продава каквito и да е острови. Мудис, кредитната агенция, току-що беше понижила гръцкия кредитен рейтинг до ниво, което превърна гръцките държавни облигации в боклук – тоест невъзможни за притежаване от страна на инвеститорите, които вече ги притежаваха. Последвалият дъмпинг на гръцки облигации на пазара не беше, в краткосрочен план, нищо особено, защото Международният валутен фонд (МВФ) и Европейската централна банка (ЕЦБ) вече бяха се съгласили да заемат на Гърция – една страна с около 11 милиона население, или с два милиона по-малко от онова на централен Лос Анжелис – 110 милиарда евро. В краткосрочен план Гърция беше премахната от свободните финансови пазари и превърната в подопечна на други страни.

Това бяха добри новини. Дългосрочната перспектива изглеждаше далеч по-зле. В допълнение към държавния дълг от приблизително 280 милиарда евро, гръцките счетоводители току-що бяха открили, че правителството дължи и други 570 милиарда за пенсии. Съберете двете цифри и ще получите около 850 милиарда, или по около 180 хиляди на всеки работещ грък. В сравнение с дългове от 850 милиарда, един заем от 110 милиарда беше очевидно по-скоро жест, отколкото решение. И това бяха само официалните цифри; истината със сигурност е много по-лоша. „Нашите хора отидоха там и просто не можеха да повярват на очите си“, каза ми един висш служител на МВФ, след като току-що се беше завърнал от Гърция. „Как поддържат финансите си – знаят колко

са планирали да похарчат, но никой не следи реалните разходи. Това не е даже развиваща се икономика. Това е страна от Третия свят.“

Само през последното десетилетие заплатите в гръцкия обществен сектор се бяха удвоили – без да се вземат пред вид подкупите, получени от чиновниците. Средната заплата в обществения сектор е почти три пъти по-висока от онази в частния. Националните железници имат годишни приходи от 100 милиона евро и разходи за заплати от 400 милиона, плюс триста милиона други разходи. Средният служител на държавните железници получава 65.000 евро годишно. Преди двадесет години един успешен бизнесмен, получил поста министър на финансите, Стефанос Манос, беше отбелязал, че ще е по-евтино да се качат на таксита всички пътници от железниците. Днес това все още е вярно. „Ние имаме железопътна компания, която е във фалит отвъд всяка представи“, каза Манос в разговора ни. „Но въпреки това няма нито една частна компания в Гърция, която да плаща подобна средна заплата.“ Гръцката система за обществено образование е пример за смайваща неефективност: една от най-ниско оценяваните в Европа, тя въпреки това държи на работа четири пъти повече учители на ученик в сравнение с най-високо оценяваната финландска. Има три държавни военни компании: взети заедно, те имат милиарди евро дългове и повишаващи се загуби. Пенсионната възраст за професиите, класифицирани като „трудни“, е 55 години за мъжете и 50 – за жените. В резултат на това повече от 600 гръцки професии са успели да получат класификация като „трудни“: например фризьори, радио-говорители, келнери, музиканти, и т. н. до безкрайност. Гръцката здравна система харчи за материали далеч повече от средното за Европа – и вече няколко гърци ми казват, че не е никаква рядкост да се видят сестри и доктори, излизящи от работа, натоварени с всичко, което са успели да награбят от склада.

Къде свършва прахосничеството и къде започва кражбата почти няма значение – едното маскира другото и по такъв начин го прави възможно. Просто се приема, например, че всеки, който работи за правителството, ще бъде подкупан. Хората, които отиват в държавни клиники приемат, че ще трябва да подкупят докторите, за да получат някакво обслужване. Държавните министри, прекарали живота си на обществени служби, са в състояние да си позволят къщи за много милиони долари и по две-три вили.

Странно, но финансистите в Гърция остават, повече или по-малко, пощадени от обвинения. Буквално единствени сред европейските банкери, те не са закупували американски вторично гарантирани бондове, не са задължнели до шия, нито пък изплащат огромни парични суми на самите себе си. Най-големият проблем на банките беше, че те бяха заели около 30 милиарда евро на гръцкото правителство – където те бяха откраднати или пропилени. В Гърция не банките съсипаха страната. Тук страната съсипа банките.

И тия са измислили математиката!

На сутринта след пристигането си аз отидох на среща с гръцкия министър на финансите, Джордж Папаконстантину, чиято работа е да разчисти цялата тази гигантска бъркотия. По някакъв странен начин Атина успява да бъде блестящо бяла и заедно с това омърляна. Най-красивите, свежо боядисани сгради са оплескани с нови графити. Античните руини се виждат навсякъде, разбира се, но изглежда имат само малко общо с това, което ги заобикаля. Това е Лос Анжелис, само че с минало.

В мрачния и тесен вход на министерството на финансите ви провежда малка армия от служители по сигурността – след което никой не си дава труд да провери защо всъщност се е задействал металният детектор. В чакалнята на министъра шест дами, всичките на крака, се грижат за дневния му ред. Изглеждат безумно заети и съсипани от работа, но въпреки това нищо не се случва по уговореното време. Мястото изглежда така, сякаш и в по-добри времена не е било особено приятно. Мебелите са износени, подът е покрит с линолеум. Най-удивителното нещо е колко много хора очевидно са заети тук. Министърът Папаконстантину („можете да ме наричате Джордж“) е учил в Ню Йорк и Лондонската школа по икономика през 1980-те, а след това е прекарал 10 години в Париж, където е работил за Организацията за развитие и икономическо подпомагане. Той е открит, приятелски настроен и гладко избръснат. Подобно на много други хора по върховете на новото гръцко правителство, той изглежда по-малко грък, отколкото англичанин, всъщност почти американец.

Когато Папаконстантину пристигнал тук през миналия октомври, гръцкото правителство беше оценило бюджетния си дефицит за 2009 на 3,7 процента. Две седмици по-късно тази цифра беше повищена на 12,5 процента, а всъщност се оказа почти 14. Той беше човекът, чиято работа

беше да обясни на света как се е стигнало до всичко това. „На втория ден от работата си трябваше да свикам заседание, на което да се разгледа бюджета“, казва той. „Събрах всички от общата отчетна служба и започнахме този, така да се кажа, процес на открития.“ Всеки ден се откривал някакъв невероятен пропуск. Пенсионен дълг от един милиард долара *годишно* не се появявал в счетоводните книги, като всички се престрували, че той не съществува, макар че правителството го изплащало. Целият пенсионен план за хората на свободни професии бил не 300 miliona, както се предполагало, а 1,1 милиарда евро – и така нататък. „В края на всеки работен ден питах изрично: „Добре, това ли е всичко?“ И те ми отговаряха: „Да.“ А на следващата сутрин някъде в дъното на стаята относно се вдига една несмела ръка: „Въщност, господин министре, тук има още една дупка, но само за 100-200 miliona евро.“

Това продължи така в течение на една седмица. Сред останалите неща били открыти и множество фалшиви програми за създаване на работни места. „Министерството на земеделието беше създадо някакъв незаписан в книгите екип от 270 души, които да дигитализират снимките на гръцките обществени земи“, разправя ми финансовият министър. „Проблемът беше, че никой от тия хора нямаше ни най-малък опит с дигиталната фотография. Реалните професии на тези хора бяха, да речем, фризьор.“

В края на последния ден на открития, след като била вдигната и последната несмела ръка в дъното на стаята, очакваният дефицит от приблизително 7 милиарда евро се оказал повече от 30 милиарда. Естественият въпрос – „Но как е възможно това?“ – имал лесен отговор: до този момент никой не си бил дал труда да пресметне реалните суми. „Тук ние нямаме Конгресна служба по бюджета“, обяснява финансовият министър. „Няма и независима статистическа служба.“ Партията на власт просто представя каквите ѝ харесват цифри, за собствените ѝ цели.

След като свършва разказа си, финансовият министър подчертава, че тук става дума не просто за едно правителство, което е лъгало относно разходите си. „Това се дължи не само на фалшивата отчетност“, казва той. „През 2009 данъчното събиране се разпадна напълно, защото това беше изборна година.“

„Какво?“

Той се усмихва.

„Първото нещо, което прави всяко правителство тук, е да изтегли от работа всички данъчни чиновници в изборните години.“

„Вие се шегувате.“

Сега той ми се смее. Аз съм очевидно наивен.

Братската служба по приходите

Разходите на гръцкото правителство са само половината от управлението: освен тях стои и въпросът за правителствените приходи. Един от редакторите на големите гръцки вестници беше ми споменал, че репортерите му имат свои хора вътре в държавната данъчна служба. Okaza се, че двама от тях били съгласни да се срещнат с мен. Проблемът тук беше, че по причини, за които никой от двамата не желаше да разговаря, те не можеха да се понасят един друг. Това, както много пъти ми казаха други гърци, било нещо много гръцко.

Вечерта след разговора с министъра на финансите аз пих кафе с единия данъчен служител в един хотел, а след това се разходих малко и отидох в друг хотел, където пих бира с другия данъчен служител. И двамата вече бяха получили служебни понижения, след опитите им да разкрият машинациите на свои колеги, получили големи подкупи, за да прикрият данъчни злоупотреби. И двамата се чувстваха силно неудобно; никой от тях не искаше някой да разбере, че са разговаряли с мен, тъй като се страхуваха, че могат да изгубят окончателно работата си в данъчната служба. И така за реших да ги наричам „Финансов инспектор 1“ и „Финансов инспектор 2“.

Финансов инспектор 1 – на около 60 години, стегнат, костюмиран и очевидно нервен – пристигна с бележник, пълен с идеи за обновяване на гръцката данъчна система. Той очевидно смяташе, че вече ми е известно, че в Гърция плащат данъци единствено хората, които просто не могат да си позволяят да ги скрият – онези, при които данъците предварително се удържат от чековете за заплата. Огромната икономика на хората на свободни професии – всички от продавачите на вестници до лекарите – лъжат (това е една от причините Гърция да има най-високия процент от хора на свободни професии в цяла Европа). „Това вече е част от нашата култура“, казва той. „Гърците никога не са се научавали да си плащат данъците. И не го правят, защото никой никога не се наказва. Това е кавалерска простъпка – все едно някой господин да не отвори вратата на дамата пред себе си.“

Мащабите на гръцките данъчни измами са поне също толкова невероятни, колкото и техния обхват: около две трети от гръцките лекари декларират доходи под 12.000 евро годишно – защото това е сумата, която не подлежи на данъчно облагане. Проблемът е не в закона – разбира се гърците имат закон, според който данъчни измами с повече от 150.000 евро се наказват със затвор – а неговото прилагане. „Ако законът би бил приложен“, каза финансовият инспектор, „всеки доктор в Гърция щеше да отиде в затвора.“ Аз се изсмях, а той ме огледа укорно. „Говоря напълно сериозно.“ Една от причините за липса на преследване – освен това, че преследването би изглеждало напълно произволно, тъй като всички лъжат – е в това, че гръцките съдилища се нуждаят от около 15 години, за да разрешат случаите на данъчни измами. „Ако някой не плаща и го хванат, той просто отива в съда“, обяснява ми събеседникът. Някъде около 30 до 40 процента от гръцката икономика, която би трябвало да плаща данъци, не е официално регистрирана. Съответната цифра в Европа е 18 процента.

Той продължи в този стил, описвайки ми една система, която, по свой начин, е истинско произведение на изкуството. Тя наподобява данъчната система на една развита икономика – и дава работа на голям брой финансови инспектори – а всъщност е направена така, че да позволява на цяло едно общество да лъже при плащането на данъците. Когато станахме да си отиваме, той ми посочи, че келнерката в луксозния хотел, в който се намирахме, не ни даде касов бон за кафето. „За това си има причини“, каза той. „Дори и този хотел не плаща данъците си.“

На бара на следващия луксозен хотел ме очакваше финансов инспектор 2 – в неофициално облекло и леко небрежен в маниерите. Той също пристигна с папка, пълна с документи, само че неговата съдържащие реални примери за гръцки компании, лъжещи при плащането на данъци. След това започна да дава примери („само такива, на които съм бил свидетел лично“). Първият беше за атинска строителна фирма, която е построила няколко гигантски жилищни сгради и е продала почти 1000 апартамента в сърцето на града. Пресметнати чисто, данъците ѝ биха вълизали на около 15 miliona euro, но фирмата не беше платила нищо. НУЛА. За да избегне данъците, тя беше направила няколко неща. Първо, никога не беше се записвала като фирма; второ, беше наела една от десетките компании, които не вършат нищо друго, освен да създават фалшифицирани сметки за разходи, които никога не са правили. Когато

той разбрал каква е ситуацията, му предложили подкуп. Финансовият инспектор надигнал тревога и представил случая на шефовете си – след което започнал да го следи частен детектив, а телефонът му започнал да се подслушва. Накрая случаят бил разрешен, като строителната фирма платила 2.000 евро. „След този случай бях оттеглен от всички финансови разследвания“, каза финансият инспектор, „защото ги правех добре“.

Той отново отвори папката си. Всяка страница вътре съдържаше по една история като онази, която току-що ми беше разказал – и той очевидно възнамеряваше да ме запознае с всяка от тях поотделно. Това беше моментът, в който го прекъснах. Стана ми ясно, че ако го оставя да говори, ще седим тук цяла нощ. Обхватът на измамите – както и обемът на енергия, свързан с тях – беше просто поразителен. На няколко пъти в Атина аз се сблъсквах с едно напълно ново за себе си усещане – пълно безразличие към случаи, които очевидно са шокиращи. Обикновено седях с някого, който познаваше в тънкости начините на функциониране на гръцкото правителство: едър банкер, финансов инспектор, заместник-министр на финансите, бивш народен представител. Вадех бележника си и започвах да записвам историите, които те ми разказваха. Сипеха се скандал след скандал. И след двадесет минути започвах да губя интерес. Просто имаше прекалено много: със случаите можеха да се запълнят цели библиотеки, а не само някаква си статия от списание.

Гръцката държава е не само корумпирана, но и корумпраща. След като веднъж сте разбрали начина, по който тя функционира, вие започвате да разбирате и един друг феномен, който инак изглежда напълно неразбираем: неспособността на гърците да кажат добра дума един за друг. Отделните гърци са много приятни хора: смешни, топли, умни, развлекателни. Но те не споделят такива чувства едни с други: най-трудното нещо в Гърция е да накараш някой грък да похвали свой сънародник зад гърба му. Няма успех, на който да не се гледа с подозрение. Всеки е напълно сигурен, че всички останали лъжат при плащането на данъци, подкупват политици или вземат подкупи, или пък лъжат при оценката на недвижимите си имоти. И тази пълна липса на доверие е нещо, което се усилива от само себе си. Епидемията от лъжи, измами и кражби прави невъзможен какъвто и да е граждansки живот; от своя страна колапсът на гражданския живот само насищава още повече лъжи, измами и кражби. Бидейки неспособни да си вярват едни други, те по принуда разчитат единствено на самите себе си и на семействата си.

Структурата на гръцката икономика е колективистка, но по дух страната е точно обратното на един колектив. Реалната ѝ структура е всеки за себе си. В тази система инвеститорите са налели стотици милиарди долари. А кредитният бум е избутал страната отвъд ръба, в пълния морален колапс.

Огънят на цивилизацията

В деня преди да напусна Гърция, парламентът дебатира и гласува закон за повишаване на пенсионната възраст, намаляване на държавните пенсии и други корекции на развлите в обществения сектор. Премиер-министърът Папандреу предложи този закон, както и всичко друго, което е предлагал откак станаха ясни огромните дупки в бюджета, не като своя собствена идея, а като недискутируемо изискване на Международния валутен фонд. Общата представа изглежда е, че гърците никога не биха послушали някакъв повик за жертви, идещ отвътре, и че единствените авторитети могат да бъдат външни. С други думи, те дори вече не желаят да се управляват сами.

Хиляди и хиляди държавни чиновници излизат на улицата, за да протестираят срещу закона. Това е гръцката версия на Чаеното парти: финансови инспектори, които „събират“, държавни учители, които всъщност не преподават, добре платени служители на държавни железници, които никога не пътуват по разписанието, служители в държавни медицински учреждения, които получават подкупи, за да си вършат работата. Ето ги тях, ето ни нас: една нация, готова да търси вината у всеки друг, но не и у самата себе си. Гръцките държавни служители се събират на групи, които напомнят военни единици. По средата на всяка единица са две или три редици от млади мъже, носещи бухалки, маскирани като дръжки на знамена. По коланите им се клатят противогазови маски, така че да могат да продължават боя и след като полицията е пуснala в действие неизбежния сълзотворен газ. Заместник-премиерът смята, че те се опитват да получат поне един смъртен случай“, каза ми един бивш гръцки министър. „Те искат кръв.“ Няколко месеца по-рано, на 5 май, по време на един от първите протестни маршове, тълпата показа на какво е способна. Виждайки как в един от клоновете на банката Марфин работят хора, млади мъже разбиха с бойни чукове бронирани стъклата на сградата, хвърлиха вътре запалителни бутилки, а след това блокираха изходите. Повечето от служителите на банката успяха да избягат през

покрива, но пожарът уби трима души, сред тях и една млада служителка, бременна в четвъртия месец. И докато всичко това се случваше, гърците от улицата крещяха, че това им се случвало заслужено, задето са имали безочието да работят. Цялата сцена се случи пред очите на гръцката полиция, но арестувани нямаше.

Както и в други дни, протестите по същество блокират цялата страна. Контрольорите на въздушния трафик също стачкуват, летището е затворено. В пристанището в Пиреус тълпата не позволява на туристите да слизат от корабите и да отиват в града. Всеки служител от частния сектор, който не напусне работа в такива дни, се намира в опасност. В цяла Атина затварят магазините и ресторантите; същото се отнася и до Акропола.

Опушените останки от банковия клон днес са превърнати в тъжен олтар: няколко плюшени играчки за нероденото дете, надпис с цитат от античния оратор Изократ: „Демокрацията разрушава самата себе си, защото злоупотребява с правото на свобода и равенство. Защото учи гражданите да гледат на безочието като право, на беззаконието като свобода, на осърбителното слово като равенство, на анархията като прогрес.“ От другата страна на улицата стои фаланга от полицаи, щитовете им готови за отбрана, като спартански войници. Зад тях се вижда сградата на парламента, в която вероятно бушуват дебати, но какво точно се случва не знае никой, защото гръцките журналисти също стачкуват. Тълпата започва да шуми и да марширува към многократно по-малкото полицаи: полицайт замръзват. Властва един от онези моменти, в които човек изпитва усещането, че може да се случи всичко. Действително, въпросът е само в това накъде ще решат да се хвърлят хората.

Но такова е усещането и по финансовите пазари. Въпросът, на който всички искат отговор е: ще обяви ли Гърция фалит или не? От една страна са онези, които смятат, че тук просто няма избор: самите мерки, които правителството прилага, за да намали разходите и повиши приходите, ще принуди всички все още функциониращи бизнеси да напуснат страната. Данъците са по-ниски в България, работниците по-сговорчиви в Румъния. Но има и един друг, още по-интересен въпрос: дори и ако би било технически възможно за тези хора да изплатят дълговете си и да живеят според средствата си, дали те разполагат с ресурсите, за да го направят? Или вече до такава степен са изгубили връзката с всичко извън собствения си дребен свят, че по-скоро ще предпочетат да се отка-

жат от задълженията си? От една страна, отказът от изплащане на дълговете изглежда като пълна лудост: всички гръцки банки независимо биха фалирали, страната не би разполагала със средства да изплати множеството стоки от жизнена необходимост, които е принудена да внася (петрол например), след което би била наказана в продължение на много години чрез много по-високи лихвени проценти, ако и когато ѝ бъде позволено отново да взема заеми. Но тукашните хора не се държат като колектив. По-скоро това е сбор от атомизирани частици, всяка от които е напълно свикнала с мисълта, че трябва да преследва единствено собствените си интереси за сметка на общото благо. Няма съмнение в това, че правителството е твърдо решено поне да се опита да възстанови гръцкия обществен живот. Единственият оставащ въпрос е: Може ли нещо такова, веднъж загубено, изобщо да бъде някога възстановено?

[Източник](#)

Майкъл Луис е американски журналист, редактор на *Vanity Fair* и автор на множество публицистични бестселъри, сред които *The Blind Side*, *Moneyball*, *The New New Thing* и др.

Коментари (8)

- 20-05-2011|**без значение**

Луис е един от любимите ми автори. Статията му за Исландското чудо, публикувана преди около две години във *Vanity Fair*, беше голям хит. Радвам се да чета негов текст на български.

- 20-05-2011|**без значение** – допълнение

...и дано не идва в България, ще ни направи за смях пред цял свят.

- 21-05-2011|**гост**

тия трябва направо да бъдат ИЗОЛИРАНИ от Европа и света въобще. Да се оправят сами. Не може цял живот да разчитат на маслините по дърветата :-))) ВЪН ОТ ВСИЧКИ ОБЩНОСТИ И ОРГАНИЗАЦИИ! НИКАКВИ ПОМОЩИ!

- 21-05-2011|**Златко**

Бих искал, ако е възможно, да ми дадете някое и друго мнение по въпроса до каква степен самите ние сме започнали да приличаме на това, което се описва в тази статия. Само моля, без излишни емоции! Ако имате за споделяне нещо, което ви се струва обективно и обосновано – добре дошли. В противен случай ще бъде по-добре да потърсите друго място за наблюденията си.

Моето собствено усещане е, че у нас все пак липсва тази безобразна арогантност, която прави гръцкия случай така вбесяващ. Искам да кажа, корупцията и измамите на дребно и едро у нас вероятно са на някакво сравнимо с гръцкото ниво, както и липсата на нетърпимост към измамата като начин на живот. Но поне аз не мога да открия у нас тази бясна, агресивна безочливост, която очевидно кара хората там да смятат, че дори и всички да гледат на тях като на лъжци и мошеници, те все пак имат право да бъдат каквито си поискат – и дори да измъчват (а май и убиват) ония сред тях, които посмеят да покажат някакво чувство за свян и приличие... С две думи: „хубави, лоши – ще ни търпите, мамка ви!“ Това не го откривам у нас и то ми дава някаква надежда. Как виждате нещата вие?

- 22-05-2011|**stan** – огромно разочарование

За мен – да чуя всичко това. И изглежда е вярно, като събра всички информации, които идваха в последните години. Още по-голямо е разочарованието ми от ЕС – та Гърция е член на ЕС от 30 години! Въведе еврото преди 10 години. Къде са гледали европейските чиновници? Днес объркват българските селяни с десетки документи за 14 лв./декар субсидия, а Гърция, защо чак сега се откриват тези данъчни измами? В същото време „най-много дела заведени от ОЛАФ били срещу България“. Заведени, ама нищо неоткрили. Защо тези компетентни чиновници не отидат да ровят в Гърция, защо там не е имало валутен борд? Много съм разочарован !

- 30-05-2011|**Милена Андонова** – Какви са причините?

Изненада, учудване, разочарование, възмущение, срам – естествени чувства след горната статия. Но аз се питам защо никой журналист или наблюдател не направи анализ на ситуацията в Гърция, пък и въобще на Балканите или в Европа? Много е лесно да констатираш, да се възмущаваш (изключвайки себе си от обсег), да плюеш или да „стискаш палци“ някой самодоволен американски журналист да не те приклещи за интервю.

Питам се и нещо друго. Дали само от глупост европейските управници с лекота въведоха американската система „живей на кредит и не му мисли“? За мен, това е най-първото престъпление, което повлиява след себе си подобни на гръцкото обществено поведение. Тези политически, икономически и общесвени кризи имат нужда от анализ, не от крясъци по един или друг адрес. Няма нужда да изпадаме в паника. Достатъчно е само да не правим това, от което се възмущаваме и да не премълчаваме истината.

- 30-05-2011|**Златко**

Самият аз не вярвам, че някой е „въвеждал“ каквото и да е. За мен тази ситуация е по-скоро сравнима с типичното семейно парти (сигурно всеки е преживявал нещо подобно), когато някой близък роднина се напие до свинство, а след това всички се оглеждат гузно и се питат един друг: „абе кой му даде толкова много да пие бе?“ С други думи, лудият винаги изяжда всички зелници, които му бъдат предоставени, от това правило изключение май няма.

Що се отнася до мен, финансовите ми правила са малко и всички те се въртят около един урок, който баща ми ми даде някъде преди 40 години. Трябва да съм бил някъде трети за четвърти клас, през лятото. Отидох при него и му казах, че искам колело. „Колко струва колелото?“, попита баща ми. „25 лева“. „Добре, ще ти купя, но първо сам трябва да си изкараш десет лева, останалите ще ти ги дам аз.“ „Ама как да ги изкарам, аз съм малък?“ „Ще береш лайка.“ Няма как, отидох аз да бера лайка, но след като много скоро осъзнах, че лайка за 10 лева е долу-горе един чувал, се отказах. А колелото така и не го получих през онова лято – оказа се, че баща ми не се е шегувал ни най-малко. А комшийските деца получаваха колелетата си без условия – повечето от тях и досега са в Преслав, вече уморени, шкембелии хора. Тогава им завиждах. Днес – по-малко.

Не искам да изпадам в някаква моралистична поза, но нещата в живота, очевидно, се научават най-добре в детството. И, ако приемем, че България в момента преминава през поредното си детство, то изводите се налагат от само себе си.

- 22-06-2011 | **Диана** – Книгата на Майкъл Луис

Последната книга на Майкъл Луис- The Big short/ Големият злог има издание на български език, което си струва да прочетете. В нея майкъл Луис излага причините довели до финансовият крах и дава поглед отвътре на механизмите за финансови измами използвани на най-високо правителствено и международно ниво.

Размисли за гилотината

Автор: Албер Камю

Малко преди войната от 1914 г. един убиец, чието престъпление бе особено отвратително (той бе заклал семейство фермери заедно с децата им), бе осъден на смърт в Алжир. Става дума за селски работник, извършил убийството в някакво опиянение от кръвта, но който бе утежнил положението си, като бе обрал жертвите си. По случая се вдигна много шум. Всеобщо бе мнението, че обезглавяването е твърде меко наказание за подобен изверг. Такова било, както ми казаха, и мнението на баща ми, потресен най-вече от убийството на децата. Във всеки случай едно от малкото неща, които изобщо знае за него е, че за пръв път в живота си поискал да присъства на екзекуцията. Той стана посред нощ, за да отиде на мястото на наказанието заедно с огромна тълпа хора. Онова, което видя там нея сутрин, не сподели с никого. Майка ми само разказва, че се втурнал като вихър с разкривено лице, отказал да говори, полегнал за малко на леглото и изведнъж започнал да повръща. Той бе открил истината, скрита под надутите формулировки, с които я прикриваха. Вместо да мисли за закланите деца, той вече непрекъснато мислеше само за това тресащо се тяло, което бяха хвърлили върху дръвника, за да му отсекат главата.

Вероятно този ритуален акт е доста ужасяващ, щом е успял да преодолее възмущението на един прост и справедлив човек и щом наказанието, което е смятал сто процента заслужено, в последна сметка не е произведено върху него друго впечатление, освен че му е обърнало вътрешностите. Когато висшата справедливост предизвиква само гадене у честния човек, когото тя е призована да защитава, изглежда трудно да се твърди, че тя е предопределена, каквато би трябало да бъде функцията ѝ, да въдворява мир и ред в града. Напротив, става ясно, че то е не по-малко отблъскващо, отколкото престъплението, и че новото убийство далеч не само не поправя оскърблението, нанесено на обществото, но и прибавя нов позор към

първия. Това е толкова вярно, щото никой не смеє да говори направо за тази церемония. Натоварените да говорят чиновници и журналисти сякаш имат съзнанието за едновременно срамното и провокиращо нещо, проявяващо се в нея, и са създали за случая някакъв ритуален език, сведен до стереотипни формулировки. Така ние четем на закуска, накрая на вестника, че осъденият е „платил дълга си към обществото“ или се е „изкупил“, или „в пет часа присъдата бе изпълнена“. Чиновниците третират осъдения като „заинтересувания“ или „пациента“, или го обозначават със съкращение. За смъртното наказание се пише само, ако мага така да кажа, под сурдинка. В нашето твърде цивилизирано общество ние познаваме, че дадено заболяване е сериозно по това, че не смеем да говорим за него направо. В миналото буржоазните семейства са се ограничавали да казват, че голямата дъщеря има слаби гърди или че бащата страда от „бучка“, защото туберкулозата и ракът били смятани за малко срамни болести. Това несъмнено е още по-вярно при смъртното наказание, след като всички се стараят да говорят за него само с евфемизми. За политическото тяло то е същото, каквото е ракът за човешкото, с тази разлика само, че никой никога не е говорил за необходимостта от рака. Напротив, обикновено никой не се колебае да представя смъртното наказание като нещо за жалост нужно, което узаконява убийството, тъй като е необходимо, но мълчим по въпроса, защо това е за съжаление.

Напротив, моето намерение е да говоря сурово. Не от любов към скандала, нито, както мисля, поради вродена нездрава склонност. Като писател винаги съм се ужасявал от притворството; като човек смятам, че отблъсъквашите страни на нашето положение, ако са непреодолими, трябва да бъдат посрещнати единствено с мълчание. Но когато мълчанието или езиковите уловки съдействат за поддържането на една грешка, която следва да бъде поправена, или нещастие, което може да бъде облекчено, няма друг изход, освен да се говори ясно и да се изложи на показ мръсотията, скрита под дрехата на думите, франция поделя заедно с Испания и Англия честта да бъде една от последните страни от отсамната страна на желязната завеса, запазили смъртното наказание в наказателния си арсенал. Проществуването на този примитивен обред у нас е станало възможно само поради безгрижието или незнанието на общественото мнение, реагиращо само чрез тържествените фрази, които са му били втълпени. Когато въображението спи, думите се изправват от смисъла си: един глух народ отбелязва разсеяно осъждането на един

човек. Но да покажат машината, да докоснат дървото и желязото, да чуят звука от падащата глава и внезапно пробуденото обществено въображение ще отхвърли едновременно и речника, и наказанието.

Когато в Полша нацистите извършвали публични екзекуции на пленници, за да попречат на тези пленници да крещят думи на бунт и свобода, те им запушвали устата с превръзка, напоена с гипс. Безочливо би било да се сравнява съдбата на подобни невинни жертви с тази на осъдените престъпници. Но освен че престъпниците не са единствените, които у нас отиват на гилотината, методът е същият. Ние задушаваме под смекчени фрази наказанието, чиято законност би могла да бъде потвърдена само след като сме го изследвали в неговата същност. Не само не трябва да казваме, че смъртното наказание е на първо място необходимо и следователно за него не бива да се говори, а напротив, трябва да говорим какво представлява всъщност то и да решим тогава дали трябва да бъде смятано за необходимо такова, каквото е.

Що се отнася до мен, аз го смяtam не само за ненужно, но и дълбоко вредно и трябва да подчертая това свое убеждение, преди да се спра на самата тема. Не би било честно да кажа, че съм стигнал до своето заключение след седмици на разследвания и проучвания, които посветих на този въпрос. Но също така нечестно е да припиша убеждението си само на едната чувствителност. Напротив, далеч съм, доколкото е възможно, от разнеженото умиление, толкова скъпо на хуманистите, където стойностите и отговорностите се смесват, престъпленията се изравняват, невинността загубва в последна сметка правата си. Не вярвам, противно на мнозина именити съвременници, че човекът е по природа обществено животно. Всъщност мисля точно обратното. Но вярвам, което е нещо съвсем различно, че той вече не може да живее извън обществото, чийто закони са необходими за физическото му оцеляване. Следователно отговорностите трябва да бъдат поставени според един истински и разумен мащаб от самото общество. Но законът намира върховното си оправдание в доброто, което прави или не прави на обществото в дадени място и време. Години наред аз не можах да видя в смъртното наказание друго освен непоносимо за въображението мъчение и никакъв ленив хаос, който моят разум осъждаше. Въпреки това бях склонен да смяtam, че въображението влияе на преценката ми. Но в действителност не открих нищо през тези седмици, което да не засили убеждението ми или да промени доводите ми. Напротив, към моите аргументи се прибавиха други. Днес

напълно споделям възгледа на Къостлер: смъртното наказание скверни нашето общество и неговите защитници не могат да го оправдаят с доводите на разума. Без да подемам решителна пледоария, без да трупам факти и цифри, които могат да имат двояко приложение, още повече не-нужни поради точността на Жан Блош-Мишел, ще изложа само разсъждения, които ще доразвият тези на Къостлер и подобно на последните ще ратуват за незабавно премахване на смъртното наказание.

Знаем, че основният аргумент на защитниците на смъртната присъда е показността на наказанието. Главите не се секат само за да бъдат наказани носителите им, но за да бъдат сплашени посредством ужасяващия пример онези, които биха се изкушили да ги последват. Обществото не си отмъщава, то иска само да предотврати. То размахва главата, за да може кандидат-убийците да видят бъдещето си и да се разколебаят.

Този аргумент би бил впечатляващ, ако не бяхме длъжни да констатираме:

Първо, че, самото общество не вярва в показността, за която говори.

Второ, че не е доказано смъртното наказание да е разколебало дори един убиец, решен да стане такъв, докато е очевидно, че то е упражнило само хипнотично въздействие върху хилядите други престъпници.

Трето, че във всяко друго отношение представлява отблъскващ пример, чито последици са непредсказуеми. На първо място обществото не вярва на онова, което говори. Ако то наистина си вярваше, щеше да показва главите. То щеше да отреди на екзекуциите същите реклами кампании, предназначени обикновено за националните тържества или за новите марки аперитив. Напротив, известно е, че у нас екзекуциите вече не са публични и се извършват в двора на затвора пред ограничен брой специалисти. По-малко се знае защо и откога. Става дума за сравнително скорошна мярка. Последната публична екзекуция през 1936 г. бе тази на Вейдман, извършител на няколко убийства, чито подвизи го бяха направили известен. Няя сутрин множество хора се тълпяха във Версай и сред тях имаше доста фотографи. Между мига, когато Вейдман беше изведен пред тълпата, и мига, когато бе обезглавен, бе разрешено да се правят снимки. Няколко часа по-късно „Пари-Соар“ публикува няколко страници снимков материал, отразяващ това любопитно събитие. Добрите парижани тогава си дадоха сметка, че леката прецизна машина, с която екзекуторът си служеше, бе толкова различна от историческия ешафод, колкото може да бъде един „Ягуар“ от нашите стари „Ди-

он-Бутон“. Управата на затвора и правителството, противно на всички очаквания, възприеха много зле тази превъзходна реклама и завикаха в един глас, че пресата е искала да погъделичка садистичните инстинкти на читателите. Тогава се взе решение екзекуциите да не бъдат публични, разпоредба, която малко по-късно значително улесни работата на окапторите.

Логиката в този случаи не бе на страната на законодателя. Напротив, би трябвало да се даде медал на директора на „Пари-Соар“, за да бъде окуражен следващия път още повече да се старае. Ако целта е наказанието да служи за пример, всъщност трябва не само да се увеличи броят на фотографиите, но и да се монтира машината на специален ешафод на площад Конкорд в два часа следобед, да се покани целият народ и церемонията да се запише от телевизията за отсъстващите. Това трябва да се направи или да се спре да се говори за представителност. По какъв начин едно убийство, извършено нощем в двора на затвора, би могло да служи за назидание? Нещо повече, нима то изпълнява задачата периодично да осведомява гражданите за това, че ще умрат, ако им се случи да убият някого; бъдеще, което би могло да бъде обещано и на онези, които не убиват. За да стане наказанието наистина назидателно, то трябва да бъде ужасяващо. Тиъ дъ ла Бувери, народен представител през 1791 г. и защитник на публичните екзекуции, беше по-логичен, когато заяви в Народното събрание: „Необходим е ужасен спектакъл, за да се обуздае народът.“

А днес — никакъв спектакъл, едно наказание, известно на хората само по слухове и от време на време по съобщението за някоя екзекуция, маскирано под смекчени формулировки. По какъв начин бъдещият престъпник би имал в съзнанието си, в момента на престъплението, санкцията, която с всички сили се мъчим да направим колкото се може по-абстрактна? И ако наистина желаем той да запази завинаги в съзнанието си този спомен, за да може първо да обуздае, а после да преобърне едно свирепо намерение, нима не трябва да се стремим дълбоко да запечатаме това наказание и ужасната му реалност във всички усещания с всички средства на образа и езика?

Вместо смътните позовавания на някакъв дълг, който някой същата сутрин е платил на обществото, не би ли бил по-ефикасен примерът, възползвайки се от един толкова удобен случай, да припомним на всеки данъкоплатец в подробност какво го очаква? Вместо да кажем: „Ако убияте,

ще свършите на ешафода“, нима не е по-добре да му кажем например: „Ако убияте, ще бъдете хвърлен в затвора с месеци или години, разкъсван между невъобразимо отчаяние и възобновяващ се ужас, докато една сутрин ние ще се вмъкнем в килията ви, след като сме събули обувките си, за да можем по-добре да ви изненадаме в съня, който ще ви обори след тревогите на нощта. Ще се нахвърлим върху вас, ще ви вържем ръцете на гърба, ще отрежем с ножица яката на ризата ви и косите на врата, ако има такива. Загрижени за съвършенството в изпълнението, ще вържем ръцете ви с ремъци, така че ще бъдете принуден да стоите приведен и по такъв начин тилтът ви ще бъде оголен. След това ще ви понесем с тъмничарите, които ще ви поддържат от двете страни, с крака, които ще се влачат след вас, по коридорите... После, под лунното небе, един от екзекторите ще ви сграбчи за дъното на панталоните и ще ви хвърли напряко върху една дъска, докато друг ще намества главата ви в кръглото отверстие, а трети ще пусне от височина два метра и двадесет шестдесеткилограмовия нож, който ще пререже главата ви като с бръснач.“

За да бъде примерът още по-добър, за да може ужасът, който той събуджа, да се превърне във всеки един от нас в сила, достатъчно сляпа, за да противостои, когато трябва, на непреодолимото желание за убийство, би трябало да отидем още по-далеч. Вместо да се хвалим с присъщата ни претенциозна несъзнателност, че сме измислили този бърз и хуманен начин да убиваме осъдените, би трябало да разпространим в хиляди екземпляри в училищата и факултетите свидетелствата и медицинските заключения, описващи състоянието на тялото след екзекуцията. Бихме препоръчали най-вече отпечатването и разпространението на едно неотдавнашно съобщение до Медицинската академия, направено от докторите Пиедълиев и Фурние. Тези смели лекари, повикани в интерес на науката да прегледат телата на наказаните след екзекуцията, счели за свой дълг да обобщят ужасните си наблюдения: „Ако си позволим да изкажем мнението си по този въпрос, подобни гледки са непоносимо мъчителни. Кръвта блика от съдовете в ритъма на прерязаните каротиди, после се съсира. Мускулите се свиват и техният гърч е покъртителен; вътрешностите трептят вълнообразно и сърцето бие с неравномерен, не-пълен, поразителен ритъм. В дадени моменти устата се свива в ужасяваща гримаса. Вярно е, че на тази отрязана глава очите са неподвижни и зениците разширени: те не са зрящи и въпреки липсата на кадавърна опалесценция, в тях няма движение: бистротата им е жива, но втренче-

ността им е мъртвешка. Всичко това може да трае минути, дори часове в някои редки случаи: смъртта не настъпва моментално... Така всеки жизнен орган преживява обезглавяването. За лекаря остава само впечатлението за отвратителен експеримент, за някаква убийствена вивисекция, последвана от скоропостижно погребение.“

Съмнявам се, че има много читатели, които да прочетат, без да побледнеят, този ужасен доклад. Следователно можем да разчитаме на нацидателната му сила и възможностите му за сплашване. Нищо не пречи към него да се прибавят свидетелствата на очевидци, които ще усилият достоверността на лекарските наблюдения. Говори се, че след изпълнение на наказанието лицето на Шарлот Корде поруменяло от псувията на палача. Не бихме се изненадали, ако чуем по-скорошни наблюдатели. Един помощник-палач, следователно стоящ далеч от подозренията в романтичност и чувствителност, описва така онова, което е бил задължен да наблюдава: „Това бе затворник, обзет от истинска криза на делириум тременс, който бе хвърлен под ножа. Главата умира веднага. Но тялото буквално отскача в коша, напътва въжетата. Двадесет минути по-късно, на гробищата, то още потръпва.“ Сегашният свещеник на Санте, негово преподобие Девойод, който не изглежда да се противопоставя на смъртното наказание, в книгата си „Престъпниците“ дава описание, което отива далеч и подновява историята за осъдения Лангий, чиято отрязана глава отвръщала на името си. „В утрото на екзекуцията осъденият беше в много лошо настроение и се отказа от подкрепата на религията. Познавайки дълбините на сърцето му и любовта към жена му, чийто чувства бяха силно християнски, ние му казахме: „Хайде, от общич към жена ви, покайте се, преди да умрете“, и осъденият се съгласи. Той дълго се моли пред разпятието, после като че престана да ни обръща внимание. Докато го екзекутираха, ние стояхме недалеч от него: главата му падна в коритото, поставено пред гилотината, и тялото веднага бе хвърлено в коша: но противно на общая кошът бе затворен, преди главата да бъде поставена в него. Помощникът, който носеше главата, трябаше да изчака малко отново да отворят коша; или за кратък отрязък от време имахме възможността да видим очите на осъдения, втренчени умолително в мен, като че искаха прошка. Несъзнателно ние прекръстихме за благословия главата и тогава, след това, клепачите трепнаха, изразът на очите се смекчи, после погледът, останал изразителен, се изгуби...“ Читателят ще приеме

според вярата си обяснението, предложено от свещеника. Но поне тези очи, „останали изразителни“, не се нуждаят от никакво тълкуване.

Бих могъл да добавя други свидетелства, също толкова кошмарни. Но що се отнася до мен, не искам да се разпростирам. Най-после аз не твърдя, че смъртното наказание е образец и възприемам това мъчение такова, каквото е, една дебелашка хирургическа намеса, осъществена по начин, отнемащ цялата ѝ нравоучителност. Напротив, обществото и държавата, които са се нагледали на какво ли не, могат да понесат тези подробности и тъй като проповядват необходимостта от пример, би трябвало да се опитат да накарат всички да ги понесат, така че да са в течение и открай време тероризираното население да стане изцяло францисканско. Кого се надяваме да сплашим, другояче казано, чрез този непрекъснато скриван образец, чрез заплахата за едно наказание, представено като бързо и безболезнено и изобщо по-поносимо от рака, чрез това изтезание, увенчано с цветята на красноречието. Определено не тези, които минават за честни (и някои от тях наистина са такива), тъй като те обикновено по това време спят, които не са били предизвестени за великия пример, които ще дъвчат филиите си по време на скоропостижното погребение и ще бъдат осведомени за делото на правосъдието единствено в случай, че четат вестници, посредством сладниково съобщение, което ще се стопи като бучка захар в паметта им. При все това тези кратки създания са ония, които извършват най-голям процент от убийствата. Мнозина от посочените честни хора са престъпници, без да го съзнават. Според един съдия в преобладаващата си част престъпниците, които той познавал, не знаели, докато се бръснели сутрин, че вечерта ще извършат престъпление. В името на назиданието и сигурността следователно би било разумно, вместо да разкрасяваме истината, да покажем истинското лице на осъдения на всички нас, които се бръснем сутрин.

Нищо подобно не става. Държавата прикрива екзекуциите и обгръща с мълчание тези текстове и тези свидетелства. Следователно тя не вярва в назидателната стойност на наказанието, освен по традиция и без да си дава труда да размисли. Престъпникът бива убит, защото така се е правило векове наред, и освен това бива убит по правила, установени още в края на XVIII век. По инерция се подемат аргументи отпреди векове, без да им се противоречи с нормите, които еволюцията на обществената чувствителност правят неизбежни. Прилага се един закон, без той да се обмисли, и нашите осъдени мрат в името на теория, в която палачите

не вярват. Ако те вярваха, това щеше да се чуе и най-вече да се види. Но гласността, освен че събужда въщност садистичните инстинкти, чиито последици са непредсказуеми и които накрая се задоволяват чрез извършването на ново убийство, има опасност да предизвика възмущение и погнуса в средите на общественото мнение. Би станало по-трудно да се провеждат верижни екзекуции, както днес това се прави у нас, ако тези екзекуции стават живи картини в общественото въображение. Онзи, който отпива от кафето си, докато чете, че е било въздадено правосъдие, би повърнал при най-малката подробност. И текстовете, които цитирах, ще направят да изглеждат смешни някои професори по криминално право, които в очевидната си неспособност да оправдаят това анахронично наказание, се утешават, заявявайки заедно със социолога Тарде, че е по-добре да убиеш, без да причиняваш страдание, отколкото да причиняваш страдание, без да убиваш. Ето защо трябва да се съгласим с позицията на Гамбета, който като противник на смъртното наказание гласува срещу проектозакон, отнасящ се до забраната да се отразяват в печата екзекуциите, като заяви: „Ако премахнете ужаса от спектакъла, ако екзекутирате вътре в затворите, вие ще задушите обществения порив на възмущение, проявяващ се в последните години, и ще затвърдите смъртното наказание.“

Въщност или трябва да се убива публично, или да се признае, че нямаме право да убиваме. Щом обществото оправдава смъртното наказание чрез необходимостта от назидание, то самото би трябало да се оправдае, като направи гласността необходима. То всеки път трябва да показва ръцете на палачите и да задължи твърде деликатните граждани да гледат заедно с всички онези, които в различна степен са подстрекавали този палач. В противен случай то ще признае, че убива, без да знае нито какво приказва, нито какво прави, или като знае, че тези отвратителни церемонии не само че не сплашват общественото мнение, но само да възбудят престъпността или да го хвърлят в смут. Кой може да усети това по-остро от съдията, господин съветника Фалко, върху чието смело признание заслужава да се помисли: „Единствения път в моята кариера, когато взех решение против смекчаване на наказанието и за екзекутирането на подсъдимия, мислех, че въпреки моята позиция ще присъствам хладнокръвно на екзекуцията. Самият човек беше твърде безинтересен: той беше измъчвал дъщеричката си и накрая я бе хвърлил в кладенец. Е, добре! След неговата екзекуция седмици и дори месеци наред нощем

ме преследваше този спомен... Както всички останали, и аз съм воювал и съм виждал как умират невинни младежи, но мога да кажа, че пред този ужасен спектакъл никога не съм имал такива угризения, каквито изпитах по време на това административно убийство, наречено смъртно наказание.“

Следователно защо обществото би трябало да вярва в това назидание, след като то не спира престъпността и резултатите от него, ако има такива, са невидими? Смъртното наказание не би могло да сплаши на първо място онзи, който не знае, че ще убие, който изведнъж се решава да действа и се подготвя като в треска или натрапчива невроза, нито този, който, отивайки на среща, за да получи обяснение, носи оръжие, за да сплаши неверницата или противника, и си служи с него, без да го е искал или без да е съзнавал, че го иска. То не би могло, накратко, да сплаши човек, извършил престъпление като сполетян от нещастие. Това значи да кажем, че в повечето случаи е безсилно. Справедливо е да отбележим, че у нас то рядко се прилага в подобни случаи. Но дори от това „рядко“ ни ползват тръпки.

Дали поне то сплашва онази порода престъпници, върху които твърди, че оказва влияние и които живеят от престъплението? Нищо не е по-малко сигурно от това. Можем да прочетем у Къостлер, че докато екзекутирали джебчиите в Англия, други крадци упражнявали уменията си сред тълпата, заобиколила ешафода, където бесели техния събрат. Статистика от началото на века в Англия, сочи, че от 250 обесени 170 преди това са присъствали лично на едно или две смъртни наказания. Още през 1886 от 167 осъдени на смърт в затвора в Бристол 164 били присъствали пай-малкото на една екзекуция. Такива проучвания не могат да бъдат направени във Франция поради секретността, която обхваща екзекуциите. Но те дават основание да се мисли, че в деня на екзекуцията вероятно баща ми е бил заобиколен от мнозина бъдещи престъпници и те не са повръщали. Публичните екзекуции сплашват само нерешителните, които не са склонни към престъпления, и отстъпва пред непреклонните, чийто именно брой става въпрос да се намали. В тази книга, както и в специализираните издания, могат да се намерят напълно убедителни в това отношение цифри и факти.

Не можем все пак да отречем, че хората се страхуват от смъртта. Лишаването от живот е наистина най-висшето наказание и би трябало да породи в тях пределен ужас. Страхът от смъртта, идващ от най-тъмните

глъбини на човека, го опустошава; инстинктът за живот, когато е заплашен, обезумява и се бори, обхванат от най-мъчително беспокойство. Следователно законодателят е имал основание да смята, че неговият закон действа върху един от най-загадъчните и най-въздействащи двигатели на човешката природа. Но законодателят е винаги по-елементарен от природата. Когато се вмъква, за да се опита да възцарува в тъмните страни на съществото, той още повече рискува да се окаже безсилен да намали сложността, която иска да командва.

Ако страхът от смъртта всъщност е очевиден, друг въпрос е, че този страх, колкото и силен да е, никога не е успявал да обезсърчи човешките страсти. Бейкън има право да каже, че не съществува толкова слаба страсть, която да не може да се противопостави и да овладее страха от смъртта. Отмъщението, любовта, честта, страданието, друг страх тържествуват над него. Това, което любовта към друго същество или към родината, или опиянението от свободата успяват да направят, как така алчността, оразата, ревността да не са в състояние да сторят? От векове насам смъртното наказание, придружавано понякога от варварски изънчености, се опитва да излезе наглава с престъпността: и все пак престъпността упорства. Защо? Защото инстинктите, които се борят у човека, не са, както иска законът, постоянни сили в състояние на равновесие. Те са променливи, умират и тържествуват последователно и техните периодични дисбаланси подхранват жизнеността на духа така, както електрическите трептения на достатъчно близко разстояние образуват ток. Да си представим серията трептения между желанието и липсата на апетит, между решителността и отказа, през които всички ние минаваме за един-единствен ден, да умножим до безкрайност тези трептения и ще получим представа за психологичното размножение. Тези дисбаланси обикновено са твърде мимолетни, за да позволят на една-единствена сила да овладее цялото същество. Но случва се една от душевните сили да се разрази така, че да заеме цялото поле на съзнанието: никакъв инстинкт, било този за живот, не може тогава да противостои на тиранията на такава непреодолима сила. За да бъде смъртното наказание наистина плашещо, би трябвало човешката природа да е различна и да бъде толкова устойчива и ясна като самия закон. Но тогава тя би била мъртва природа.

А тя не е. Затова, колкото и изненадващо да изглежда на този, който не е наблюдавал, нито пък е изпитвал лично човешката сложност, уни-

ецът в повечето случаи се чувства невинен, когато убива. Всеки престъпник се оправдава преди произнасянето на присъдата. Той се смята ако не в правото си, то поне извинен от обстоятелствата. Той нито мисли, нито предвижда; когато мисли, то е, за да предвиди, че ще бъде напълно или отчасти оправдан. Как би могъл да се бои от нещо, което смята за крайно невероятно? Той ще се страхува от смъртта след присъдата, а не преди престъплението. Следователно, за да всява страх, законът би трявало да не оставя никакъв изход на убиеца, да бъде от самото начало неумолим и да не признава, в частност, никакво смекчаващо вината обстоятелство. Кой у нас би дръзнал да го поисква?

Дори ако би го направил, ще трябва да се съобрази с друг парадокс на човешката природа. Инстинктът за живот, колкото и да е фундаментален, е не повече от друг един инстинкт, за който психолозите в училище не говорят: инстинкта за смъртта, който изисква в даден момент разрушението на самия себе си и на другите. Вероятно желанието за убийство, често съвпада с желанието самия ти да умреш или да изчезнеш. Инстинктът за съхранение по такъв начин бива дублиран в различни степени от инстинкта за разрушение. Последният единствен успява да обясни напълно множеството извращения, от алкохолизма до наркотиците, които водят до съзнателно погубване на личността. Човек иска да живее, но е безполезно да се смята, че това желание подчинява всичките му действия. Той също така желае да бъде нищо, стреми се към непоправимото и смъртта заради самата нея. Понякога се случва престъпникът да желае не само престъплението, но и нещастието, което го придружава, дори и най-вече когато това нещастие е прекомерно. Когато това странно желание набъбва и се възкарява, не само че перспективата за осъждането на смърт не би възпряла престъпника, но е вероятно тя да прибави нещо към умопомрачението, в което той потъва. Тогава, в известен смисъл, човек убива, за да умре.

Тези особености са достатъчни да обяснят, че едно наказание, пресметнато да сплашва нормалните хора, се оказва в действителност напълно лишенено от стръв за психологията на средния човек. Всички статистики без изключение, кактоabolиционистките, така и останалите, сочат, че няма връзка между премахването на смъртното наказание и престъпността. Последната нито се увеличава, нито намалява. Гилотината съществува, престъпността също; между двете няма друга видима връзка освен закона. Всичко, което можем да заключим от цифрите, от-

давна подредени от статистиката, е следното: векове наред сме наказвали със смърт престъпления, различни от убийството, и върховното наказание, прилагано дълго време, не е спомогнало да изчезне нито едно от тези престъпления. От векове насам те не се наказват със смърт. Увеличили са се по брой, а някои дори са намалели. По същия начин векове наред убийството е било накавано със смърт и все пак породата на Каин не е изчезнала. В тридесетте и три премахнали смъртното наказание страни или там, където вече не си служат с него, броят на убийствата в последна сметка не се е увеличил. Кой би могъл да заключи след всичко това, че смъртното наказание е наистина сплашващо?

Консерваторите не могат да отрекат нито тези факти, нито тези цифри. Единственият и последен отговор е показателен. Той обяснява парадоксалното отношение на едно общество, толкова старателно криещо екзекуциите, които твърди, че извършва за назидание. „Нищо не доказва всъщност, казват консерваторите, че смъртното наказание служи за пример; дори е сигурно, че хиляди убийци не са били сплашени. Но ние не можем да знаем за онези, които то е сплашило; следователно нищо не доказва, че то не може да служи за назидание.“ И така върховното наказание, онова, от което следва абсолютното обезправяване на осъдения и което присъжда тази върховна привилегия на обществото, не почива върху нищо друго освен на една недоказана вероятност. Смъртта, тя няма нито степени, нито вероятности. Тя сковава всичко, вината, както и тялото, в окончателно вцепенение. Ала все пак се присъжда у нас в името на една случайност и на едно изчисление. Дори в това изчисление да има смисъл, не би ли била нужна твърда увереност, за да се присъди най-сигурното — смъртта? И все пак осъденият бива разрязан на две не толкова заради престъплението, което е извършил, колкото в името на престъпленията, които биха били извършени, а не са били, които биха били, а не са. Несигурността в най-широкия смисъл в този случай оправдава най-неумолимата несигурност.

Не съм единственият, който се чуди на това толкова опасно противоречие. Самата държава го осъжда и обременената съвест на свой ред обяснява противоречието в поведението ѝ. Тя премахва всяка гласност от екзекуциите си, защото не може да твърди, в лицето на фактите, че те някога са служили за сплашване на престъпниците. Тя не може да избяга от дилемата, в която я е вкаран Бекария, когато пише: „Ако е важно често да се показват на народа доказателства за власт, то тогава наказа-

нията трябва да бъдат честни: но би трябало и престъпленията да бъдат такива, нещо, което ще докаже, че смъртното наказание съвсем не прави впечатлението, което би трябало, откъдето следва, че то е едновременно ненужно и необходимо.“ Какво може да направи държавата с едно ненужно и необходимо наказание, освен да го скрие, без да го премахне? По такъв начин тя ще го запази, малко всторани, не без известно неудобство, със сляпата надежда, че някой ден поне един човек ще възпре поради съображения, свързани с наказанието, смъртоносния си порив и така ще оправдае, без никой никога да узнае, един закон, който вече няма на своя страна нито разума, нито опита. За да продължава да твърди, че гилотината служи за назидание, държавата е принудена да умножава съвсем реални убийства с цел да избегне едно неизвестно убийство, за което не знае и няма никаква възможност никога да знае дали има и най-малката вероятност да бъде извършено. Странен закон наистина, който познава убийството, което следва от него, и е навеки неведом за онова, което предотвратява.

Какво ще остане тогава от силата на този пример, ако се докаже, че смъртното наказание има друго, съвсем реално въздействие, което при низява хората до срама, лудостта и убийството?

Можем вече да проследим назидателните последици от тези церемонии в общественото мнение, проявите на садизъм, които те събуждат, ужасното тъщеславие, което предизвикват у някои престъпници. Никакво благородство няма около гилотините, а само отвращение, презрение или най-долно злорадство. Тези последици са познати. Благоприличието също така е повелило гилотината да се измести от площада пред кметството към градските врати и после към затворите. По-малко сме осведомени за чувствата на онези, чийто занаят е да присъстват на такива представления. Нека тогава да чуем директора на затвор, англичанин, който признава, че изпитва „остро чувство на личен срам“, и свещеника, който говори за „ужас, срам и унижение“. Да си представим най-вече чувствата на човека, който убива по поръчка, искам да кажа палача. Какво да мислим за чиновниците, които наричат гилотината „дърворезачка“, а осъдения „клиент“ или „колет“. Освен онова, което мисли свещеникът Бела Жюст, изповядал повече от тридесет осъдени: „Жаргонът на съдите не отстъпва по цинизъм и вулгарност на този на престъпниците.“ На последно място, ето съображенията на един от нашите помощник-екзекутори за пътуванията му в провинцията: „Когато тръгвахме на път,

това бяха истински увеселения. Такситата, добрите ресторани ни при- надлежаха.“ Същият казва по повод сръчността, с която палачът пуска остирието: „Можехме да си позволим лукса да дърпаме клиента за косата.“

Безнравствеността, проявена тук, има други, още по-дълбоки страни. Дрехите на осъдения принадлежат поначало на палача. Дебле-баша ги закачал всичките в една дървена барака и отивал от време на време да ги погледа. Ето какво твърди нашият помощник-палач: „Новият палач е луд по гилотината. Понякога той стои в дома си по цели дни, седнал на стол, съвсем готов, с шапка и пардесю, и чака повикването на министъра.“

Да, ето человека, за когото Жозеф дьо Метр казваше, че за да съществува, е необходимо специално постановление за божествената власт, без която „редът отстъпва място на хаоса, троновете се сгромоляват и обществото изчезва“. Ето человека, посредством когото обществото се отървава изцяло от виновния, след като палачът подписва освобождаването на затворника и един свободен човек е поставен зависим от неговата воля. Прекрасният и тържествен пример, измислен от нашите законодатели, има най-малкото един сигурен ефект и това е да принизи или унищожи човешкото качество и разума на тези, които пряко му сътрудничат. Става дума, ще кажат, за изключителни същества, които намират призвание в това падение. Ще го повтарят по-рядко, когато узнаят, че стотици хора безплатно си предлагат услугите да станат палачи. Хората от нашето поколение, преживели историята от последните години, няма да се учудят на тази информация. Те знаят, че зад спокойните и близки лица дреме инстинктът за мъчения и убийство. В наказанието, което претендира, че сплашва неизвестния убиец, с положителност намират призванието си на убийци други по-реални чудовища. След като сме в положение да оправдаваме нашите най-жестоки закони чрез вероятностни съображения, нека не се съмняваме, че от стотиците хора, чиито услуги сме отклонили, поне един е трябало да утоли по друг начин кървавите инстинкти, които гилотината е събудила у него.

Следователно, щом искат да запазят смъртното наказание, нека поне ни спестят лицемерното оправдание, че служи за пример. Нека назовем с истинското му име това наказание, на което отказваме всякаква гласност, това назидание, което не достига до честните хора, щом са такива, но привлича тези, които вече не са такива, и кара да деградират или да се побъркват онези, които му помагат. Това е наказание, наистина ужасно физическо и духовно мъчение, но то не предлага никакво друго сигурно

въздействие, освен покваряващо. То наказва, но не предотвратява, когато не събужда инстинкта за убийство. То сякаш не съществува, освен за онзи, който го изтърпява в душата си месеци или години наред, в тялото си през отчаяния и жесток час, когато го разрязват на две, без да му отнемат живота. Да го наречем с истинското му име, което поради липса на други достойнства ще му даде поне истинност, и да признаям какво в действителност представлява то: едно отмъщение.

Наказанието, което възмездява без предупреждение се нарича всъщност отмъщение. Това е почти математически отговор, който обществото дава на онзи, който престъпи първичния му закон. Този закон е стар колкото човека и се нарича възмездие. Който ми причини зло, също трябва да страда; който ми е извадил едното око, трябва да стане едноок; който е убил, трябва да умре. Става дума за чувство, и то за особено силно чувство, а не за принцип. Възмездието е от порядъка на природата и инстинкта, то не е от порядъка на закона. Законът, по определение, не може да се подчинява на същите правила като природата. Ако убийството е заложено в човешката природа, законът не е създаден да подражава или да възпроизвежда тази природа. Той е създаден, за да я поправя. Докато възмездието се ограничава само да утвърди и да даде силата на закон на един чисто природен порив. Ние всички сме изпитали този порив, често за наш срам, и познаваме силата му: той достига до нас от дебрите на примитивното. В този смисъл ние, останалите французи, които основателно се възмущаваме, виждайки как кралят на петрола в Саудитска Арабия славослови международната демокрация и поверява на месаря задачата да отреже със сатъра ръката на крадец, живеем в някакво средновековие, което дори не предлага утешенията на вярата. Ние все още определяме правото според правилата на една дебелашка аритметика. Бихме ли могли поне да кажем, че тази аритметика е точна и елементарното право, дори съдено до законно отмъщение, е опазено от смъртното наказание? Трябва да отговорим, че не е.

Да оставим настрана факта, че законът за възмездието е неприложим и също така е преувеличено да се накаже подпалвачът, като се запали и неговата къща, както е недостатъчно да се накаже крадецът, като се вземе от банковата му сметка сума, равна на откраднатата. Да приемем, че би било справедливо и необходимо да се овъзмезди убийството на жертвата чрез смъртта на убиеца. Но смъртното наказание не е просто смърт. То е също толкова различно по своята същност от лишаването от живот,

колкото е концентрационният лагер от затвора. То несъмнено е убийство, което, аритметически погледнато, заплаща за извършеното убийство. Но прибавя към смъртта един правилник, един обществен и познат на жертвата предумисъл, една организация, най-после, която сама е извор на душевни страдания, по-страшни от смъртта. Следователно няма равностойност. Много правосъдия смятат за най-тежко предумишленото престъпление, а не просто жестокото престъпление. Но какво друго е екзекуцията освен възможно най-предумишленото от всички убийства, с което никакво криминално злодеяние, колкото и пресметнато да е, не може да се сравни? За да има равнозначност, би трябвало смъртното наказание да накаже престъпник, който е предупредил жертвата си, че ще я убие по особено жесток начин, и който от този момент нататък я е затворил произволно, в течение на месеци. Такова чудовище не се среща в живота.

Също така, когато нашите юристи говорят за безболезнена смърт, те не знаят за какво говорят и, най-вече, на тях им липсва въображение. Опустошителният, деградиращ страх, който те налагат месеци и години наред на осъдения, е наказание по-страшно от смъртта, което не е било понесено от жертвата. Дори в ужаса на смъртното насилие, което ѝ е било наложено, последната в повечето случаи приема смъртта, без да узнае какво ѝ се е случило. Времето на ужас свършва с живота и надеждата да се отърве от лудостта, която я застига, вероятно никога не липсва. Напротив, ужасът е застъпен в най-малки подробности при осъдения на смърт. Мъките и надеждата се сменят с предсмъртния ужас на животинското отчаяние. Адвокатът и свещеникът от чиста човешина, пазачите, за да стои затворникът кротко, единодушно го убеждават, че ще бъде помилван. Той вярва с цялото си същество, а после престава да вярва. Надяват се денем и се отчайват нощем. С течение на седмиците надеждата и отчаянието се усилват и стават еднакво непоносими. Според всички свидетели цветът на кожата се променя, страхът действа като киселина. „Да знаеш, че ще умреш, не е нищо — споделя един осъден във Френ. — Да не знаеш дали ще живееш, ето това са истинският ужас и тревога.“ Картуш казваше за най-тежкото наказание: „Какво толкова! Само един лош четвърт час.“ А ако става дума за месеци, а не за минути. Дълго преди това осъденият знае, че ще бъде убит и единственото, което може да го спаси, е помилването, твърде сходно с небесните постановления. Във всеки случай той не може да се намеси, да пледира в своя защита или да убеждава.

Всичко става извън него. Вече не е човек, а нещо, което очаква да се разпоредят с него палачите. Държан е в състояние на абсолютна нужда, тази на вцепенената природа, но със съзнание, което е основният му враг.

Когато чиновниците, чийто занаят е да убият този човек, го наричат „колетна пратка“, те знаят какво говорят. Да не можеш да направиш нищо срещу ръката, която ви премества, пази или отхвърля, не е ли това всъщност да бъдеш като пакет или вещ, или, по-точно, като спънато животно. Дори животното може да откаже да се храни. Осъденият не може да си го позволи. Той се ползва от специално меню (във Френ меню номер 4, с допълнително мляко, вино, захар, конфитюр, масло); следен е да се храни. Ако трябва, бива насиливан. Животното, което предстои да бъде убито, трябва да бъде в добра форма. Нещото или животното имат право само на тези унизителни волности, които се наричат капризи. „Те се чувствителни“, заявява без ирония един бригаден командир във Френ, говорейки за осъдените на смърт. Несъмнено, но как по друг начин да достигнеш свободата и онази свободна воля, от която човек не може да се лиши? Чувствителен или не, от момента, когато присъдата е произнесена, осъденият е вкаран в една неумолима машина. Той се върти определен брой седмици в механизми, управляващи всичките му жестове, и накрая го предават в ръцете, които ще го хвърлят върху машината за убиване. „Колетът“ повече не е подвластен на случайностите, действащи върху живите същества, а на механичните закони, които му позволяват безпогрешно да предвиди деня на своето обезглавяване.

С този ден приключва положението му на предмет. По време на три-те четвърти час, делящи го от наказанието, сигурността на една всесилна смърт съсипва всичко; вързаното и подчинено животно познава такъв ад, пред който онзи, с който го заплашват, изглежда смешен. Гърците в последна сметка са били по-хуманни с тяхната отрова. Те оставят на своите осъдени относителна свобода, възможността да ускорят или да забавят собствената си смърт. Дават им възможност за избор между самоубийството и екзекуцията. Ние за по-сигурно решаваме сами. Но не може да има истинска справедливост, освен ако осъденият, след като е съобщил за намерението си месеци предварително, бе влязъл в дома на жертвата си, беше я завързал здраво, беше я уведомил, че ще бъде убита след един час, и беше използвал най-накрая този час да построи оръдието на смъртта. Кой престъпник някога е довел жертвата си до толкова отчаяно и безсилно положение?

Това несъмнено обяснява странната подчиненост, която по правило се наблюдава у осъдените в момента на тяхната екзекуция. Тези хора, които повече нямат какво да губят, биха могли да заложат всичко на карта, да предпочетат да умрат от случаен курсум или да бъдат гилотинирани в една от онези свирепи битки, които замъгляват всички сетива. В известен смисъл това би значело да умрат свободни. И все пак, с няколко малки изключения, осъдените по правило вървят овчедушно към смъртта си в никакво мрачно безсилие. Сигурно това имат предвид нашите журналисти, когато пишат, че осъденият е посрещнал достойно смъртта. Трябва да разбираме, че той не е вдигал шум, не е излязъл от състоянието си на колет и всички са му признателни за това. В едно толкова позорно дело заинтересуваният показва похвално благоприличие, като не допуска позорът да трае прекалено дълго. Но комплиментите и отличията за храброст са част от общата мистификация, която обгръща смъртното наказание. Защото осъденият ще се държи толкова по-благопристойно, колкото повече го е страх. Той ще заслужи похвалите на нашата преса само ако страхът или чувството му на обреченост го направят напълно стерилен. Нека добре ме чуят. Някои осъдени по политически или други причини умират геройски и за тях трябва да се говори с полагащото им се възхищение и уважение. Но повечето от тях не познават друго мълчание освен това на страха, друго безучастие освен това на ужаса и, струва ми се, това ужасно мълчание заслужава още по-голямо уважение. Когато свещеник Бела Жюст предлага на млад затворник да пише на близките си малко преди да бъде обесен и чува отговора: „Не ми стига смелост дори за това“, как е възможно един свещеник при това признание за слабост да не се преклони пред най-жалкото и най-свещеното у человека? За онези, които не говорят и за които се знае какво са преживели по локвичката, която оставят на мястото, откъдето ги измъкват, кой би дръзнал да каже, че са умрели страхливо? И какво определение би трябвало да дадем на довелите ги до този страх? Най-после, всеки убиец, когато убива, е подложен на риска на най-ужасната смърт, докато онези, които го убиват, не рискуват нищо, освен да получат повишение.

Но това, което човек изпитва тогава, е извън всяка нравственост. Нито доброделта, нито храбростта, нито интелигентността, нито дори невинността играят никаква роля тук. Обществото с един замах се връща към примитивните страхове, където нищо не може да бъде съдено. Всяка справедливост, както и всяко достойнство са изчезнали. „Чувството

за невинност не е защита срещу насилието... Виждал съм как истински бандити умират храбро, докато невинни хора са отивали към смъртта, треперейки с всичките си крайници.“ Когато същият човек прибави, че според неговия опит слабостта обхваща по-силно интелектуалците, той не заключава, че тази категория хора са по-малко смели от други, а само че те имат по-богато въображение. Изправен срещу неизбежната смърт, човек, каквото и да са убежденията му, е потресен до дъното на съществото си. Чувството за бессилие и самота на вързания осъден, застанал срещу обществената коалиция, която иска смъртта му, представлява за самия него невъобразимо наказание. В този смисъл наистина е по-добре екзекуциите да бъдат публични. Актьорът, който се крие във всеки човек, би могъл тогава да се притече на помощ на изплашеното животно и да му помогне да запази достойнство дори в собствените си очи. Но нощта и тайнствеността са безмилостни. При тази беда храбростта, душевните сили, даже вярата има опасност да станат случайни. Като общо правило човек е съсипан от очакването на смъртното наказание много преди да умре. Налагат му две смърти, от които първата е по-страшна от другата при положение, че е убил само веднъж. Сравнено с това мъчение, „око за око, зъб за зъб“ изглежда цивилизиран закон. Той никога не е твърдял, че трябва да се извадят и двете очи на онзи, който е извадил само едното око на близния си.

Тази фундаментална несправедливост се отразява освен това върху родителите на осъдения. Жертвата има родители, чиито страдания обикновено са безкрайни и които в повечето случаи искат да бъдат отмъстени. Те са, но родителите на осъдения тогава стават жертва на такова изключително нещастие, което ги наказва отвъд границата на всякааква справедливост. Очакването на една майка или на един баща месеци напред, затворническата приемна, фалшивите разговори, с които се запълват кратките мигове, прекарани с осъдения, картините на екзекуцията най-сетне са мъчения, на които са подложени близките на жертвата. Каквото и да са чувствата на последните, те не могат да искат отмъщение – то да надхвърли толкова много престъплението и да измъчва същества, които споделят с голяма сила тяхната собствена мъка.,„Аз съм помилван, отче – пише един осъден на смърт, – все още не мога да си дам сметка за щастието, което не осъзнавам напълно; заповедта е била подписана на 30 април и ми бе съобщена в сряда на връщане от свидждане. Веднага съобщих това на мама и татко, които още не бяха напуснали затвора. Можете

да си представите щастието им.“ Можем да си го представим наистина, но само ако успеем да си представим тяхното непрекъснато страдание до момента на помилването и безнадеждното отчаяние на тези, които получават другата вест, онази, която несправедливо ги наказва в тяхната невинност и беда.

За да приключим с библейското „око за око, зъб за зъб“, трябва да уточним, че даже в примитивната си форма то може да се приложи само при двама души, от които единият е напълно невинен, а другият напълно виновен. Жертвата, разбира се, е невинна. Но нима обществото, което я представлява, би могло да твърди, че е невинно? Не е ли то отговорно, поне отчасти, за престъплението, което наказва с такава строгост? Тази тема често е била развивана и аз няма да повтарям аргументите, които най-различни мислители са излагали от XVIII век насам. Можем да обобщим все пак, като кажем, че всяко общество има престъпниците, които заслужава. Но що се отнася до Франция, невъзможно е да не се отбележат обстоятелствата, които би трябало да накарат нашите законодатели да бъдат по-скромни. През 1952 г. в отговор на анкета на вестник „Фигаро“ за смъртното наказание един полковник твърдеше, че институцията на доживотната каторга като най-тежко наказание ще се превърне в развъдник на престъпността. Този висш офицер като че не знаеше, и аз се радвам заради него, че ние вече си имаме развъдници на престъпността, заедно с централните ни затвори, с тази ценна разлика обаче, че от тях може да се излезе по всяко време на деня и на нощта; това са бистратата и бедняшките жилища, славата на нашата република. По тази точка е невъзможно човек да се изрази въздържано.

Според статистиката 64 000 са свръхнаселените жилища (по 3 до 5 души в стая) само в Париж. Наистина детеубиецът е особено отвратителна фигура, която не събужда никаква жалост. Също така е вероятно (казвам вероятно) никой от читателите ми, поставени при същите промискуитетни условия, да не стигне до убийство на деца. Следователно не става въпрос за намаляване на вината на някакви чудовища. Но тези същите чудовища, поставени в прилични жилища, може би не бихме могли да кажем, е, че те не са единствено виновни, и изглежда трудно да възприемем, че правото да ги наказват е дадено на същите тези, които субсидират производството на захарно цвекло вместо строителството на жилища.

Но алкохолът прави този скандал още по-очевиден. Известно е, че населението на Франция е системно интоксикирано от парламентарното си мнозинство най-общо поради отвратителни подбуди. От друга страна, делът на отговорност на алкохола в генезиса на престъпленията е кошмарен. Един адвокат (Гийон) го пресмята на 60%. За доктор Лагриф този процент варира между 41,7% и 72%. Една анкета, направена през 1951 г., в разпределителния център на затвора във Френ сред по-леките престъпления, разкрива, че 29% са хронични алкохолици, а 24% произхождат от семейства на алкохолици. Накрая 95% от детеубийците са алкохолици. Това са красноречиви цифри. Бихме могли да изложим и една още по-впечатляваща цифра: декларацията на един аперитив, който през 1953 г. отчита пред данъчните служби 410 miliona приход. Сравнението на тези цифри упълномощава да уведомим акционерите във въпросната къща и защитниците на алкохола в парламента, че със сигурност са убили повече деца, отколкото могат да си представят. Сам противник на смъртното наказание, аз съм далеч от мисълта да искам те да бъдат осъдени на смърт. Но като начало ми се струва наложително и спешно да бъдат отведени с военен ескорт да присъстват на екзекуцията на поредния детеубиец и на излизане да им се връчи лист със статистически данни, съдържащ цифрите, за които говорих.

Що се отнася до държавата, щом разлива алкохол, не бива да се чуди, че жъне престъпления. Тя не се учудва в началото и се ограничава само да сече главите, в които сама е наляла толкова много алкохол. Тя невъзмутимо раздава правосъдие и се поставя в ролята на кредитор: чистата ѝ съвест остава ненакърнима. Както този представител... който в отговор на анкетата на „Фигаро“ се провиква: „Знам какво би направил и най-върлият противник на смъртното наказание, ако, имайки оръжие подръка, изведнъж се озове в присъствието на убийци, които се готвят да убият баща му, майка му, децата му или най-добрия му приятел. Хайде де!“ Самото това „хайде де“ легко лъхна на алкохол. Естествено, най-върлият противник на смъртното наказание ще стреля по убийците, с право и без това да бъде в противоречие с основанията да бъде против смъртното наказание. Но ако той би имал на всичкото отгоре увереност в идеите и ако въпросните убийци вонят малко силно на алкохол, той след това би отишъл да се заеме с онези, чието призвание е да напиват бъдещите престъпници. Наистина е изумително, че на родителите на жертвите на алкохолни престъпления не е хрумнала мисълта да изискат извест-

ни разяснения от Парламента. Случва се точно обратното и държавата, облечена с общото доверие, подкрепяна дори от общественото мнение, продължава да наказва убийците, дори и най-вече алкохолици, така както сутенърът наказва трудолюбивите създания, които съставляват имуществото му. Но сутенърът не чете морал. Държавата го прави. Нейната юриспруденция, дори ако се случи да признае, че алкохолното опиянение представлява понякога смекчаващо вината обстоятелство, игнорира хроническия алкохолизъм. Опиянението придрожава спонтанните престъпления, които не се наказват със смърт, докато хроничният алкохолик е способен на предумишлено убийство, което може да му коства живота. Следователно държавата си запазва правото да наказва в единствения случай, когато отговорността ѝ е дълбоко уязвена.

Нима това означава, че всеки алкохолик трябва да бъде обявен за невменяем от държавата, която ще се бие в гърдите, докато нацията започне да пие само плодов сок? Разбира се, че не. Така както основанията, извлечени от теорията за наследствеността, не трябва да премахват всяка вина. Истинската отговорност на един престъпник не може да се оцени с точност. Знае се, че сметките са без силни да отчетат броя на предците ни, било то алкохолици или не... 22 пъти по-голям от броя на сегашните обитатели на Земята. Броят на лошите или извратени склонности, които са могли да ни предадат, следователно не може да се пресметне. Идваме на този свят обременени с товара на безкрайна необходимост. Би трябвало да се решим в този случай на повсеместна безотговорност. Логиката би повелявала да не бъдат раздавани нито наказание, нито възмездие и в същото време всяко общество би станало невъзможно. Инстинктът за съхранение на обществата и следователно на индивидите, напротив, изиска постулирането на индивидуалната отговорност. Трябва да го приемем, без да мечтаем за абсолютно снизходжение, което би съвпаднало със смъртта на всяко общество. Същото разсъждение обаче трябва да ни доведе до извода, че не съществува тотална отговорност, нито следователно абсолютно наказание или възмездие. Никой не може да бъде окончателно възнаграден, дори чрез Нобелови награди. Но и никой не би трябвало да бъде наказван абсолютно, ако е признат за виновен и, най-вече, ако има вероятност да се окаже невинен. Смъртното наказание, което не задоволява истински нито назиданието, нито правосъдието, раздаващо награди и наказания, си присвоява на всичкото отгоре една прекомерна

привилегия да твърди, че наказва винаги относителната вина чрез необратимото и окончателно наказание.

Ако смъртното наказание всъщност е съмнително като пример и бавно като правосъдие, трябва да се съгласим заедно със защитниците му, че то е елиминиращо. Смъртното наказание премахва окончателно осъдения. Дори симо това, честно казано, би трябало да изключи, особено за защитниците му, повторението на случайни аргументи, които биха могли да бъдат, както видяхме, непрекъснато оспорвани. По-почтено е да отбележим, че то е окончателно, защото такова трябва да бъде, да изтъкнем, че някои хора са невменяеми в обществото, че те представляват постоянна заплаха за всеки гражданин и за обществения ред и че е необходимо, след всичко посочено, да бъдат премахнати. Никой най-малкото не би могъл да отрече съществуването на някои социални диваци, на които нищо като че не може да сломи енергията и бруталността. Смъртното наказание очевидно не решава проблема, който те поставят. Да се съгласим поне, че го премахва.

Ще са върна пак на тези хора. Но нима смъртното наказание се отнася само до тях? Можем ли да бъдем сигурни, че никой от екзекутираните не е непоправим? Можем ли дори да отсъдим, че никой от тях не е невинен? Не би ли трябало да призаем, че в двата случая смъртното наказание е унищожително в степента, в която е непоправимо? Вчера, 15 март 1957 г., в Калифорния бе екзекутиран Бъртън Абът, осъден на смърт за това, че е убил едно четиринаадесетгодишно момиченце. Ето, смятам аз, едно от тези отвратителни престъпления, които веднага поставят извършиителя в категорията на невменяемите. Въпреки че Абът винаги е твърдял, че е невинен, той бе осъден. Екзекуцията бе определена за 15 март в десет часа. В девет и десет бе разрешена отсрочка, за да се даде възможност на защитата да представи последно обжалване. В единадесет часа молбата за помилване бе отхвърлена. В единадесет и петнадесет Абът влезе в газовата камера. В единадесет и осемнадесет вече вдишваше първите порции газ. В единадесет и двадесет секретарят на комисията по жалби те се обади по телефона. Комисията бе променила решението си. Бяха потърсили губернатора, който бил излязъл в морето, после се бяха свързали направо със затвора. Извадиха Абът от газовата камера. Беше твърде късно. Ако само предишния ден времето в Калифорния бе буреносно, губернаторът не би излязъл в открито море. Той щеше да се обади две минути по-рано: днес Абът щеше да бъде жив и може би щеше да докаже

своята невинност. Всяко друго наказание, колкото и тежко да е, щеше да му остави тази възможност. Смъртното наказание не му остави никаква.

Някои ще кажат, че този случай е изключение. Нашият живот е също изключение и все пак в мимолетното съществуване, каквото е нашето, това се случва тук, до нас, на десетина часа път със самолет. Нещастието на Абът не е изключение, а един случай сред останалите, грешка, която не е изолирана, ако вярваме на вестниците (справка: аферата Десе, за да цитирам само най-скорошния случай). Юристът Оливекроа, прилагайки около 1860 г. теорията на вероятностите към възможността за съдебна грешка, заключил, че поне един невинен е бил осъден от двеста петдесет и седем случая. Малък ли е процентът? Той е малък, ако става въпрос за средно тежки наказания. Той е безкраен, когато се отнася до смъртното наказание. Когато Юго пише, че за него гилотина са нарича Лесюрк (невинен гилотиниран), той не иска да каже, че всички осъдени, обезглавени от нея, са лесюрковци, но че е достатъчен един Лесюрк, за да бъде тя навеки опорочена. Научаваме, че Белгия окончателно се е отказала да произнася смъртни присъди след една съдебна грешка и че Англия е поставила въпроса за премахване на смъртното наказание след аферата Хеес. Така стават разбираеми заключенията на този прокурор, който, запитан за възможностите за помилване на престъпник, най-вероятно виновен, но чиято жертва не е била открита, пише: „Фактът, че X... е жив, дава на съответните органи възможността да проучат и след това да приведат свободно всеки нов знак за съществуването на жена му (подсъдимият бил обвинен, че е убил жена си, но тялото ѝ не било намерено)... Обратно, екзекуцията при смъртното наказание, като анулира тази хипотетична възможност за проверка, ще даде, страхувам се, на най-незначителния знак теоретична стойност, сила на съжалението, които смяtam, че е нежелателно да се придават.“ Любовта към правото и истината се изразява тук но един трогателен начин и би било подходящо често да се цитира в нашите съдилища тази „сила на съжалението“, която толкова категорично резюмира опасността, пред която се изправя всеки съдебен заседател. В действителност, щом невинният умре, никой не може да направи нищо за него, освен да бъде реабилитиран, ако все още има някой, който да го поисква. Тогава му се връща невинността, която всъщност той никога не е губил. Но преследването, на което е станал жертва, ужасните му мъки, страховитият му край са придобити завинаги, Остава само да се мисли за бъдещите невинни, за да може тези мъки да им бъдат спес-

тени. В Белгия са го направили. У нас съвестите, по всичко личи, са спокойни.

Несъмнено това спокойствие почива върху идеята, че правосъдие то също е отбелязало напредък и се движи в крак с науката. Когато ученият-експерт дава мнение в главния съд, изглежда, сякаш говори свещеник, и съдебните заседатели, въодушевени от религията на науката, гласуват. А и неотдавнашни случаи, от които главният бе този с Беснар, дадоха представа за това какво би могло да представлява една комедия от експерти. Вината не е по-прецизно установена поради поставянето ѝ в епруветка, пък било то и градуирана. Една втора епруветка ще каже точно обратното и личното уравнение запазва цялата си важност в тази опасна математика. Процентът на учените, които са наистина експерти, е същият като на съдиите психолози, само малко по-висок от този на наистина сериозните и обективни съдебни заседатели. Днес, както и вчера, възможността от грешка си остава. Утре една нова експертиза ще пропъзгласи за невинен някой си Абът. Но Абът ще бъде мъртъв също така научно и науката, която твърди, че може да установи както невинността, така и вината, все още не е успяла да възкреси онези, които умъртвява.

Нима сме сигурни, че сред виновните сме убивали само непоправимите? Всички онези, които като мен в известен период от живота са следили по необходимост главните процеси, знаят, че има голяма доза случайност във всяка присъда, пък била тя и смъртна. Видът на обвиняемия, неговото потекло (прелюбодеянието често е смятано за утежняващо вината обстоятелство от съдебните заседатели, за които никога не можах да повярвам, че всички и всякога са били верни съпрузи), поведението му (което е в негова полза само ако е конвенционално, тоест престорено в повечето време), дори начинът му на изразяване (старите кучета знаят, че не трябва нито да заекват, нито да говорят прекалено гладко), намесата на публиката, оценена сантиментално (а истината, за жалост, невинаги е трогателна), толкова много случайности, които влияят върху крайното решение на съдебните заседатели. В момента на произнасяне на смъртната присъда можем да бъдем сигурни, че за да се стигне до най-безвъзвратното наказание, е било необходимо взаимодействието на много случайности. Когато знаем, че най-тежката присъда зависи от преценката, която съдебните заседатели правят на смекчаващите вината обстоятелства, когато знаем най-вече, че реформата от 1832 г. дава на нашите съдебни заседатели правото да присъждат неопределени смекчаващи

вината обстоятелства, можем да си представим свободата на действие, оставена да зависи от моментното настроение на съдебните заседатели. Вече не законът с точност определя случая, когато смъртта трябва да бъде присъдена, а съдебният заседател, който, след като се произнесе, му отдава дължимото, съобщавайки го на подсъдимия. И тъй като няма два еднакви състава съдебни заседатели, онзи, който е екзекутиран, би могъл и да не бъде. Невменяем в очите на честните люде от Ил-е-Вилен, той ще види да му се дава някакво подобие на извинение от добрите граждани на Вар. За нещастие едно и също острие пада и в двата департамента. И то не е без значение.

Случайностите на времето се прибавят към тези на географията, за да засилят един общ абсурд, френският работник комунист, който е гилотиниран в Алжир, защото е поставил бомба (открита, преди да избухне) в съблекалнята на фабриката, е бил осъден както в духа на постъпката си, така и в духа на времето. При сегашния климат в Алжир се иска едновременно да се докаже на арабското обществено мнение, че гилотината е предназначена и за французите, както и да се задоволи френското обществено мнение, възмутено от престъплението на тероризма. В същия момент при все това министърът, който поема отговорността за гилотината, приема гласовете на комунисти в своя избирателен окръг. Ако обстоятелствата бяха други, подсъдимият щеше леко да се отърве и щеше да рискува само ако някога стане народен представител на партията си, да пие в един и същи бюфет заедно с министъра. Такива мисли са горчиви и бихме искали те да останат живи в съзнанието на нашите управници. Те трябва да знаят, че времената и нравите се менят, идва ден, когато виновният, набързо екзекутиран, няма да изглежда вече толкова черен. Но вече е твърде късно и не остава нищо друго, освен да се покаем или да забравим. Разбира се, избираме забравата. Въпреки това обществото не остава незасегнато. Ненаказаното престъпление, според гърците, разнася зараза в града. Но осъдената невинност или прекалено тежко наказаното престъпление по същата логика не го петни по-малко. Ние във Франция знаем това.

Такова е, ще каже някой, човешкото правосъдие и въпреки несъвършенствата си то е по-добро в сравнение с произвола. Но тази меланхолична оценка е поносима само когато се отнася до обикновените наказания. Тя е скандална, когато става въпрос за смъртните присъди. Едно класическо френско произведение по право, за да оправдае смъртното

наказание за това, че в него няма степени, пише така: „Човешката справедливост съвсем няма амбицията да осигурява такава пропорция. Защо? Защото тя знае, че е несъвършена.“ Трябва ли следователно да заключим, че това несъвършенство ни дава правото да произнасяме абсолютна присъда и че неспособно да осъзнае чистата справедливост, обществото трябва прибързано да прилага, при възможно най-голям риск, висша несправедливост? Ако правосъдието знае, че е несъвършено, не би ли било по-подходящо да се държи скромно и да оставя при присъдите си достатъчно поле за действие, за да може евентуалната грешка да бъде поправена? Тази слабост, която си признава, непрекъснато, смекчаваща вината обстоятелство, не е ли редно винаги да го предоставя на самия престъпник? Нима съдебните заседатели биха могли благопристойно да кажат: „Ако ние ви убием по погрешка, вие ще ни простите предвид слабостите на общата ни природа. Но ние ви осъждаме на смърт, без да се съобразяваме нито с тези слабости, нито с тази природа.“ Съществува единомислие на всички хора по отношение на грешката и заблудата. Трябвали това единомислие да е валидно за съда и да бъде отнето на обвиняемия? Не, и ако правосъдието има някакъв смисъл в този свят, то не означава нищо друго освен признаването на това единомислие; то не може по самата си същност, да бъде отделено от състраданието. Състраданието в случая не е нищо друго освен чувство за общо страдание, а не лекомислено снизходжение, което няма да държи никаква сметка за страданията и правата на жертвите. То не изключва наказанието, но преустановява върховната присъда. Тя отблъсква в окончателната, непоправима степен, която представлява несправедливост за цялото човечество, тъй като не дава своята лепта за нищетата на общото положение.

Честно казано, някои съдебни заседатели знаят добре това и често допускат смекчаващи вината обстоятелства при престъпление, което нищо не би могло да смекчи. То е, защото тогава смъртното наказание им се струва прекалено и те предпочитат по-скоро да не накажат достатъчно, отколкото да накажат прекалено. Изключителната строгост на наказанието в този случай облагодетелства престъплението, вместо да го санкционира. Не минава сесия на углавния съд, без нашата преса да пише, че присъдата е непоследователна и пред лицето на фактите тя изглежда или недостатъчна, или прекалена. На съдебните заседатели това е известно. Само че пред необятността на смъртното наказание те предпочитат, както бихме направили и ние, по-скоро да минат за объркани,

отколкото да поставят на изпитание бъдещите си нощи. Знаеики, че са несъвършени, те поне извлечат подходящите следствия. И истинското правосъдие е на тяхна страна точно в същата степен, в която логиката не е.

Съществуват все пак големи престъпници, които всички съдебни заседатели биха осъдили независимо от това къде и в кои времена. Престъпленията им са безспорни и доказателствата на обвинението се сливат с признанието на защитата. Несъмнено нормалното и чудовищното, съдържащо се в тях, ги поставя в графата на патологиите. Но специалистите психиатри потвърждават в повечето случаи тяхната вменяемост. Наскоро в Париж някакъв младеж, малко слабохарактерен, но добър и обичлив, много привързан към своите, се раздразва, според собствените му признания, от забележката на баща си, че се приbral късно. Бащата чеял, седнал на масата в трапезарията. Младежът взел брадвата и изотзад нанесъл на баща си няколко смъртоносни удара. После убил по същия начин майка си, която била в кухнята. Съблякъл се, скрил окървавения си панталон в гардероба, отишъл на гости, без да се издаде, у родителите на годеницата си, върнал се след това у дома си и съобщил на полицията, че е намерил родителите си убити. Полицията веднага открила окървавения панталон и получила без много трудности самопризнанието на отцеубиеца. Психиатрите заключили, че той съзнателно е извършил убийството в състояние на раздразнение. Странното му безразличие, за което дал и други доказателства в затвора (радвайки се, че на погребението на родителите му имало много хора: „Те бяха обичани от всички“, говорел той на адвоката си), не би могло при това да бъде окачествено като нормално. Но разсъдъкът му бил непокътнат, поне привидно.

Много „чудовища“ имат такива непроницаеми лица. Те биват премахнати, като се вземат под внимание единствено фактите. Очевидно естеството или тежестта на техните престъпления не позволяват да се мисли, че биха могли да се разкажат или поправят. Трябва само да се предотврати да не започнат отново и няма друго решение, освен да бъдат премахнати. Да този фронт и единствено на него дискусията около смъртното наказание е законна. Във всички останали случаи аргументите на консерваторите не издържат на критиките на аболиционистите. В тази граница, в неведението, в което се намираме, се налага един облог. Никакъв факт, никакъв довод не може да отдели тези, които смятат, че трябва винаги да бъде дадена възможност и на най-низкия човек, от

онези, които смятат подобна възможност за въображаема. Но може би е постижимо на този последен фронт да преминем отвъд дългото противопоставяне между привърженици и противници на смъртното наказание, като разгледаме доколко днес е уместно това наказание в Европа. Несравнено по-малко професионално ще се опитам да отговоря на пожеланието на един швейцарски юрист, професор Жан Гравен, който през 1952 г. написа в забележителния си труд върху смъртното наказание: „За проблема, който отново се поставя пред съвестта и разума ни, ние мислим, че решение трябва да се търси не въз основа на концепциите, въпросите и доводите от миналото, нито на надеждите и теоретичните обещания на бъдещето, а въз основа на сегашните идеи, дадености и нужди.“ Може наистина да се спори до безкрайност върху ползите или пораженията на смъртното наказание през вековете или в светлината на идеите. Но то играе роля тук и сега и ние трябва да определим нашата позиция тук и сега, пред лицето на съвременния палач. Какво представлява смъртното наказание за хората от средата на века?

За да оправдаме, нека кажем, че нашата цивилизация е загубила единствените ценности, които по определен начин биха могли да оправдаят това наказание, и, напротив, страда от злини, които изискват неговото премахване. Другояче казано, премахването на смъртното наказание би трябвало да бъде поискано от съвестните членове на нашето общество, едновременно поради причини, свързани с логиката и реализма.

Първо, по отношение на логиката. Да се постанови, че един човек трябва да бъде покосен от пределното наказание, означава да се реши, че този човек няма никаква възможност да се поправи. Тук, нека повторим, доводите сляпо се сблъскват и кристализират в безплодна съпротива. Но именно затова нито един от нас не може да се справи с въпроса, защото всички ние сме едновременно съдия и страна. Оттам и несигурността ни за правото, което имаме да убиваме, както и бессилието ни да се убедим един друг в него. Без абсолютна невинност не съществува върховен съдник. А всички ние сме вършили зло в живота си и дори това зло, без да попада под ударите на закона, е стигнало до неизвестно престъпление. Няма праведници, а само същества, повече или по-малко бедни откъм справедливост. Това, че живеем, поне ни позволява да го узнаем и да прибавим към съвкупността от действията си малко добро, което отчасти би компенсирало злото, което сме посели в този свят. Правото на живот, кое то съвпада с възможността за изкупление, е естественото право на всеки

човек, дори на най-лошия. И най-долният престъпник, и най-неподкупният съдия се оказват един до друг, еднакво нещастни и единни. Без това право нравственият живот е невъзможен. На нито един от нас, в частност, не е позволено да погуби надеждата дори и на един-единствен човек, не и преди смъртта му, която превръща живота му в съдба и позволява тогава окончателна присъда. Но да се произнесе окончателна присъда преди смъртта му, да се обяви закриването на сметките, когато кредиторът е още жив, не е в правото на никой човек. На тази граница, който съди в абсолютна степен, сам абсолютно се остьжда.

Бернар Фало, от групата „Маси“, на служба в Гестапо, осъден на смърт, след като бе признал многобройните и ужасни престъпления, в които се бе провинил, и посрещнал смъртта с изключителна смелост, сам заявяваше, че не може да бъде помилван. „Ръцете ми са прекалено много опръскани с кръв“, казваше той на свой другар от затвора. Общественото мнение и това на съдиите му го поставяше в категорията на непоправимите и аз бих бил склонен да се съглася, ако не бях прочел едно удивително свидетелство. Ето какво Фало споделил със същия този другар, след като бе заявил, че иска да посрещне смело смъртта: „Искаш ли да ти кажа за какво най-много съжалявам. Е, добре! За това, че по-рано не съм познавал Библията, която имам. Уверявам те, че сега нямаше да съм тук.“ Не става дума да се поддадеш на някаква общоприета образност и да се позовеш на добрите катожници на Виктор Юго. Говори се, че просветителските векове са искали да премахнат смъртното наказание под предлог, че човекът е в основата си добър. Естествено, не е така (той е: по-добър или по-лош). След двадесет години от нашата превъзходна история добре знаем това. Но именно защото не е такъв, никой сред нас не може да се самообяви за върховен съдник и да постанови окончателното премахване на най-големия престъпник, понеже нито един от нас не може да твърди, че е абсолютно невинен. Върховната присъда прекъсва единствената безспорна човешка солидарност, солидарността срещу смъртта и не може да бъде легитимирана освен чрез истина или принцип, стоящи над човека.

Въстъпност най-тежкото наказание винаги е било, векове наред, религиозното. Налагано в името на краля, наместник на Бога на земята, или на свещениците, или в името на обществото, схващано като свещено тяло, тогава то не нарушава човешкото единство, а принадлежността на виновния към божествената общност, която единствена може да му вдъ-

хне живот. Земният живот несъмнено му се отнема, но шансът му за изкупление е запазен. Истинската присъда не е произнесена, това ще стане в другия свят. Религиозните ценности и в частност вярата във вечния живот следователно са единствените основания за върховното наказание, защото те не позволяват, според собствената им логика, то да бъде окончателно и непоправимо. Тогава то е оправдано единствено в степента, в която не е върховно.

Католическата църква например винаги е приемала необходимостта от смъртно наказание. Самата тя щедро го е налагала в други времена. И днес още го оправдава и признава на държавата правото да го прилага. Колкото и нюансирана да е позицията ѝ, в нея има истинско чувство, което е било направо изразено през 1937 г. от един швейцарски държавен съветник от Фрибург по време на дискусия в Националния съвет по въпросите на смъртното наказание. Според господин Гран и най-закоравелият престъпник пред заплашващата го екзекуция се затваря в себе си. „Той се разкайва и подготовката му за смъртта е облекчена. Църквата е спасила един от своите, тя е изпълнила божествената си мисия. Ето защо тя е приемала смъртното наказание не само като средство за легитимна отбрана, но и като мощно средство за спасение... Без да поставяме Църквата под въпрос, чрез смъртното наказание тя е в състояние да претендира за квалибожествена сила така, както войната.“

По силата на същото разсъждение несъмнено можеше да се прочете върху сабята на палача на Фрибург формулата: „Исусе, ти си Съдията.“ В такъв случай палачът се оказва изпълнител на божествена функция. Той е човекът, който разрушава тялото, за да предостави душата на божествената присъда, която никой не предрешава. Може би някой ще сметне, че такива формулировки носят със себе си доста възмутителна неяснота. И несъмнено за онзи, който се придържа към учението на Исус, тази сабя е още едно оскърбление към личността Христова. Човек може да разбере в тази светлина ужасните думи на един осъден руснак, когото царските палачи се готвели да обесят през 1905-а и който твърдо казал на свещеника, дошъл да го утеши с лика на Христа: „Махнете се и не богохулствайте.“ Неверникът също би могъл да не мисли, че хората, поставили в центъра на вярата си поразителната жертва на съдебна грешка, би трябвало да се покажат най-малкото сдържани по отношение на узаконеното убийство. Можем също така да припомним на вярващите, че император Юлиан преди покръстването си не искал да дава държавни постове на христи-

яни, защото те непрекъснато отказвали да произнасят смъртни присъди или да бъдат съучастници. Следователно пет века наред християните вярвали, че самото нравствено послание на техния учител им забранява да убиват. Но католическата вяра не се подхранва само от нравственото послание на Христос. Тя черпи също от Стария завет, както и от свети Павел и Апостолите. В частност, безсмъртието на душата и всеобщото възкресение на телата са въпроси на доклада. Оттам смъртното наказание за вярващия се превръща във временно наказание, в очакване на окончателната присъда, едно положение, необходимо само за земния порядък, административна мярка, която не само не унищожава виновния, но, напротив, може да способства за неговата изкупление. Не твърдя, че всички вярващи мислят по този начин, и с лекота мога да си представя, че католиците биха могли да бъдат по-близо до Христос, отколкото до Мойсей или свети Павел. Казвам само, че вярата в безсмъртието на душата е позволила на католицизма да постави проблема за смъртното наказание с различна терминология и да го оправдае.

Но какво представлява това оправдание в обществото, в което живеем и което както в институциите си, така и в нравите си се десакрализира? Когато един съдия атеист, скептик или агностицик налага смъртно наказание на невярващ подсъдим, той произнася окончателна присъда, която не подлежи на поправка. Той се поставя на Божия престол, без да има неговата сила и освен това, без да вярва. Най-общо казано убива затова, защото предците му са вярвали във вечния живот. Но обществото, което той твърди, че представлява, налага всъщност една мярка за унищожение, нарушила човешката общност, обединена срещу смъртта, и самото то се поставя в положението на абсолютна ценност, тъй като претендира за абсолютна власт. Без съмнение то по традиция изпраща свещеник на осъдения. Свещеникът има право да се надява, че страхът от наказанието ще спомогне за покръстването на виновния. Кой обаче би приел да се оправдае поради това подобно наказание, наложено и изпълнено в съвсем различен дух? Едно е да вярваш, преди да се уплашиш, друго е да намериш вярата след страхът. Покръстването чрез огън или меч винаги ще изглежда подозително и можем да смятаме, че Църквата се е отказала да тържуствува над неверниците чрез насилие. Във всеки случай десакрализираното общество не може да очаква нищо от едно покръстване, към което е подчертано безразлично. То постановява свещено наказание и в същото време му отнема оправданията и ползата от него. То се опива

от самото себе си, високомерно изключва злодеите от лоното си, като че ли е самата добродетел. Подобно на някой уважаван човек, който би убил блудния си син, казвайки: „Наистина не знаех какво друго да направя.“ То си присвоява правото да избира, сякаш е самата природа, и да прибавя нечувани страдания към убийството, като че е самият Бог изкупител.

Да се твърди във всеки случай, че даден човек трябва напълно да бъде отделен от обществото, защото е абсолютно лош, означава, че последното е абсолютно добро, нещо, което нито един мислещ човек днес не би повярвал. Никой не би повярвал и с лекота би помислил точно противното. Нашето общество е станало толкова лошо и толкова престъпно, защото е издигнало себе си за цел и не уважава нищо друго освен собственото си запазване или успеха си в историята. То наистина е десакрализирано. Но през XIX век е започнало да си създава заместител на религията, предлагайки себе си като обект на обожание. Теориите за еволюцията и идеите за подбора, които го съпътстваха, издигнаха като последна цел бъдещето на обществото. Политическите утопии, които се присадиха върху тези доктрини, постановиха в края на епохата златната ера, която предварително би оправдала всички начинания. Обществото свикна да узаконява онова, което може да служи за бъдещето му, и като следствие да използва най-тежкото наказание по абсолютен начин. От този момент нататък то възприема като престъпление и светотатство всичко, което би противоречало на неговия план и временните му догми. Другояче казано, от свещеник палачът е станал чиновник. Резултатът е налице, тук, около нас. Той е такъв, че в средата на века това общество, което е загубило логически правото да издава смъртни присъди, би трябало сега да ги премахне от чувство за реализъм.

Как всъщност се определя нашата цивилизация по отношение на престъплението? Отговорът е прост: от тридесет години насам престъпленията на държавата далеч надвишават престъпленията на индивидите. Дори не говорим за войните, световни и локални, въпреки че кръвта също е алкохол, който опиянява с течение на времето като най-силното вино. Но броят на индивидите, убити направо от държавата, е взел астрономически размери и надвишава безкрайно този на частните убийства. Все по-малко и по-малко са подсъдимите по общо право ѝ все повече и повече политическите подсъдими. Доказателството е, че всеки от нас, колкото и уважаван да е, може да си представи възможността един ден да бъде осъден на смърт, докато такава вероятност би се сторила гро-

тескна в началото на века. Остроумието на Алфонс Кар: „Моля господа убийците да започнат“, днес няма никакъв смисъл. Онези, които проливат най-много кръв, са същите, които смятат, че правото, логиката и историята са на тяхна страна.

Нашето общество трябва да се защитава не толкова от индивида, колкото от държавата. Възможно е след тридесет години тези съотношения да станат обратни. Но за момента законната защита трябва да бъде насочена към държавата и най-вече към нея. Правото и най-реалистичният опортуонизъм повеляват законът да защитава индивида срещу една държава, отдадена на лудостта на разкола или гордостта. „Държавата да започне и да премахне смъртното наказание“ би трябвало днес да бъде нашият лозунг.

Къравите закони, беше казано, окървавяват нравите. Но идва едно състояние на безчестие за дадено общество, когато, независимо от всякакви безредици, нравите никога не успяват да станат толкова кървави, както законите. Половин Европа познава това състояние. Ние, француздите, го бяхме познали и има опасност да го познаем отново. Екзекутираните по време на оккупацията докараха екзекутирания на Освобождението, чито приятели мечтаят за отмъщение. Някъде другаде обвинени в множество престъпления държави се готвят да удавят вината си в още по-големи кланета. Убива се в името на нацията или в името на една обожествена класа. Убива се в името на бъдещото общество, също така обожествено. Който вярва, че знае всичко, си въобразява, че може всичко. Временни идоли, които изискват абсолютна вяра, неуморно произнасят абсолютни наказания. И религии без трансцендентност масово избиват осъдени без надежда.

По какъв начин тогава европейското общество от средата на века би оцеляло, без да реши да защитава с всички средства личността срещу държавния произвол? Като се забрани убиването на человека, ще означава публично да се заяви, че обществото и държавата не са абсолютни ценности, да се постанови, че нищо не ги упълномощава да законодателстват окончателно, нито да създават непоправимото. Без смъртното наказание Габриел Пери и Бразила щяха може би да бъдат сред нас. Ние щахме да можем тогава да ги съдим според нашето мнение и гордо да произнесем присъдата, вместо сега те да ни съдят, а ние да мълчим. Без смъртното наказание трупът на Райк нямаше да трови Унгария, а Германия, по-малко виновна, щеше да бъде по-добре приета в Европа, Руска-

та революция нямаше да агонизира от срам, алжирската кръв щеше да тежи по-малко върху съвестта ни. Без смъртното наказание, най-после, Европа нямаше да бъде заразена от труповете, стоварвани в продължение на двадесет години в изтощената ѝ земя. Всички ценности на нашия континент са разклатени от страха и омразата както между отделните личности, така и между нациите. Борбата на идеите се води с оръжие и острие. Това вече не е естественото и човешко общество, упражняващо правото си да наказва, а идеологията, която властва и изисква човешките си жертви. „Примерът, който ешафодът винаги дава и стана възможно да се напише, е, че човешкият живот престава да бъде свещен, когато има полза той да бъде отнет.“ Привидно това става все по-полезно, примерът се разгръща, заразата се разпространява навсякъде. Заедно с нея и безредието на nihilизма. Следователно трябва да се издаде едно извънредно постановление и да се заяви в принципите и институциите, че човешката личност е над държавата. Също така всяка мярка, която би намалила натиска на социалните сили върху личността, би помогнала да се обезкръви една Европа, страдаща от прилив на кръв, ще ѝ позволи по-добре да мисли и да тръгне в посока на изцелението. Болестта па Европа е в това, че не вярва на нищо и претендира да знае всичко. Ала не знае всичко, както личи, и съдейки по бунта и надеждата, които са ни обхванали, тя вярва в нещо: вярва, че най-голямото нещастие на человека, в един тайнствен предел, докосва най-голямото му величие. Вярата за по-голямата част европейци е загубена. С нея и оправданията, които тя носеше за реда на наказанието. Но по-голямата част европейци се гнусят и от обожествяването на държавата, която имаше претенцията да замести вярата. Отсега нататък насред път, сигурни и несигурни, решени повече да не търпим и никога да не потискаме, ние трябва да признаем едновременно надеждата и незнанието си, да се откажем от абсолютния закон, непоправимата институция. Знаем достатъчно, за да кажем, че еди-кой си голям престъпник заслужава вечна каторга. Но ние не знаем достатъчно, за да заповядаме той да бъде лишен от собственото си бъдеще, тоест от общата възможност за изкупление. В утрешна обединена Европа поради това, което току-що казах, тържественото премахване на смъртното наказание би трябало да бъде член първи от Европейския кодекс, който всички с надежда очакваме.

От хуманитарните идилии на XVIII век до кървавите ешафоди пътят е неотклонен и днешните палачи, всеки знае, са хуманисти. Следовател-

но нашата предпазливост по отношение на хуманистичната идеология никога няма да е достатъчна при разглеждането на такъв въпрос като смъртното наказание. Преди да завърша обаче, искам да повторя, че не илюзиите за естествената доброта на човешкото съзнание, нито вярата в настъпването на някаква златна епоха обясняват моето противопоставяне на смъртното наказание. Напротив, премахването му ми се струва необходимо по причини на разумния пессимизъм, логиката и реализма. Не че сърцето не участва в това, което казах. За човек, прекарал седмици наред, четейки спомените на хора, отблизо или отдалеч докоснали се до ешафода, не може да става въпрос да излезе от този тесен тунел такъв, какъвто е влязъл. Но не по-малко вярвам, повтарям, че не съществува отговорност на този свят и трябва да отстъпим пред модерната склонност всичко да се опрости, и жертвата, и убиецът в един и същи кюп. Това чисто сантиментално объркване се състои по-скоро от малодушие, отколкото от щедрост, и в последна сметка оправдава онова, което е най-лошо в света. По силата на благословията се благославят също лагерът на робите, подлата сила, организираните палачи, цинизъмът на големите политически фигури; предават се братя. Това се вижда около нас. Но именно при сегашното състояние на света човекът на века иска оздравителни закони и институции, които да го обяздват, без да го пречупват, които да го направляват, без да го мачкат. Хвърлен без спирачки в динамиката на историята, той има нужда от тяло, от физическа структура и от няколко закона за равновесието. Той се нуждае най-после от общество на разума, а не от тази анархия, където са го поставили собствената му гордост и безмерните права на държавата.

Убеден съм, че премахването на смъртното наказание ще ни помогне да напреднем по пътя на това общество. Франция би могла, подемайки тази инициатива, да предложи да я разпростре в неаболюционистките държави от тази и от другата страна на железната завеса. Но във всеки случай нека даде пример. Тогава смъртното наказание ще бъде заместено от каторга, доживотна за престъпниците, преценени като непоправими, с определен срок за останалите. На онези, които смятат, че такова наказание е по-тежко, отколкото смъртното, ще отговорим, като изразим недоумение защо в такъв случай са го приложили спрямо Ландрю и подобните нему, а смъртно наказание спрямо второстепенните престъпници. Ще им припомним също така, че каторгата оставя на подсъдимия възможността да избере смъртта, докато от гилотината няма никакъв

обратен път. На онези, които, напротив, смятат, че каторгата е прекалено леко наказание, ще отговорим, първо, че им липсва въображение и, второ, че лишаването от свобода им се струва леко наказание по една-единствена причина и тя е, че съвременното общество ни е научило да презирате свободата.

Кайн не бъде убит, но да бъде порицан в очите на хората, ето във всеки случай урока, който би трябвало да извлечем от Стария завет, без да говорим за Евангелията, вместо да се вдъхновяваме от жестоките примери на библейския закон. Във всеки случай нищо не пречи един ограничен във времето опит (за период от десет години например) да бъде проведен у нас, ако Парламентът ни все още е неспособен да купи с алкохол гласовете в полза на тази голяма крачка към цивилизацията, каквато е окончателното премахване на смъртното наказание. И ако наистина общественото мнение и неговите представители не могат да се откажат от този закон на мързела, ограничаващ се да премахне онова, което не може да подобри, то поне в очакване на деня на възраждането и истината не правим тази „тържествена кланица“, която петни нашето общество. Такова, каквото се прилага, колкото и рядко да смъртното наказание представлява отвратителна касапница, осърблечение към личността и тялото на человека. Това обезглавяване, тази жива и изтръгната глава, тези дълги струи кръв датират от една варварска епоха, която е смятала, че ще впечатли народа чрез скотски представления. Днес, когато тази отвратителна смърт се прилага тихомълком, какъв е смисълът от това наказание? Истината е, че в ядрената епоха ние убиваме както в епохата на пружинения кантар. И няма човек с нормална чувствителност, на когото при самата мисъл за тази груба операция да не му се повдигне. Ако френската държава е неспособна да надвие себе си и да донесе на Европа един от лековете, от които тя се нуждае, то нека реформира като начало начина на прилагане на смъртното наказание. Науката, допринесла да се убива толкова много, би могла най-малкото да послужи да се убива благоприлично. Упойка, която ще направи така, че осъденият да премине от съня в смъртта, която ще бъде оставена на негово разположение поне в течение на един ден, за да може той да си послужи свободно с нея, и която ще му бъде приложена по друг начин в случай на съпротива или слабост, би осигурила премахването, ако държим на това, но би внесла малко благоприличие там, където днес има само дolen и мръсен ексхибиционизъм.

Посочвам тези компромисни решения в степента, в която понякога отчайващо дълго трябва да чакаме мъдростта и истинската цивилизираност да озарят отговорните за нашето бъдеще. За някои хора, по-многобройни, отколкото смятаме, да знаят какво всъщност представлява смъртното наказание и да не могат да предотвратят изпълнението му, е физически непоносимо. По свой си начин те също изтърпяват това абсолютно несправедливо наказание. Обществото нищо не губи, ако бъдат смекчени мръсните картини, които тегнат над тях. Но в последна сметка и то ще бъде недостатъчно. Нито в сърцата на хората, нито в нравите на обществото ще има траен мир, докато смъртта не бъде поставена извън закона.

Превод от френски: Георги Панов

Албер Камю. Есета, Изд. „Наука и изкуство“, София, 1998

Албер Камю е френски писател, драматург и философ, лауреат на Нобелова награда за литература (1957 г.)

Когато бях малък

Автор: Ицко Финци

С благодарност към Лиза

София. Улица „Вашингтон“ – между „Трапезица“ и „Пиротска“. Малко по-надолу са Халите. Покрита е с едри павета, а тротоарите – с каменни плочи, различни по размер (децата често играят на „дама“, когато минават по тях). Край тротоарите са наредени талиги – платформи с впрегнати коне: кокалести, някои от тях са слепи. Колелата са дървени, със спици и метални обръчи. До тях стоят цигани, които си приказват помежду си или спорят, или викат някому надалеч. Някои са преметнали навити дебели въжета през рамо. Това е улицата, откъдето можеш да наемеш хамали и каруци за превоз. Тук стават шумни пазаръци. Тук, минавайки, можеш да погалиш коня, ако не е присвил заканително уши. Можеш да му дадеш да хапне парче хляб, сложено върху опната длан, за да не ти захапе ръката, без да иска. Има къщи на един, два, три етажа, под тях – магазини за железария или складове. На ъгъла вляво от нас е Домът на правниците. Срещу него – Македонският дом с кино „Македония“ отдолу. На десния ъгъл има седем-осем-етажна кооперация. Тези големи сгради се виждат и от прозорците, и от балкона. Това е балконът, който през горещите летни нощи става на спалня. Майка ми плисва две-три кофи вода, за да го измие, и след като изсъхне, го застила с дюшети, чаршафи и завивки, слага одеяла на перилата, за да не ни виждат съседите, и цялото семейство ляга там да спи. Папа (ударение то е на първата сричка), мама, сестра ми Ида и аз. Твърдо и тясно е, но си сгущен до татко си, което иначе не става често. А отгоре греят звезди, луна и много отчетливо се чуват подковани копита на коне – или на конните полицаи, които дежурят, или на бързащи файтони. А конете са винаги по два и стъпките им ту съвпадат, ту се разминават. Трак – трак – трак -трак, тра-ка тра-ка тра-ка тра-ка, трак-трак – трак-трак...

Улица „Вашингтон“ започва с градина. Там карам колело. Всяка неделя градината става пазар за слугини. Идват селски момичета по на 14-15-16 години в народни носии. Те се хващат по три, по четири в прости редици, държат се за ръце или за коланите и пеят на два гласа. Пеят гърлено. Край тях недалеч стоят майките и бащите им. И те са в носии. Идват домакини сами или с мъжете си, оглеждат момичетата, разпитват ги, пазарят се с родителите, уговорят условията и тръгват с някое от тях към къщите си. Защото са го цанили за слугиня. Тук има и много войници – неделя е и те са в отпуск. Събрани са на групички и гледат продължително към момичетата, докато някои се престрашат да се приближат и ги заговорят.

На улица „Вашингтон“ на една пряка от нас е синагогата. Там в двора влизаме с майка ми на връщане от пазара с жива кокошка, току-що купена, за да я заколи шохетът. У дома майка ми я попарва, както е обезглавена, с чайник вряла вода в един леген, оскубва я, после я опърля на синкавия пламък от спирт за горене, разлян върху чиния, изважда вътрешностите, отделя тези от тях, които стават за супа – сърцето, дробчетата, шийката, яйчицата; разрязва стомахчето, обръща го наопаки, маха мръсните камъчета... Аз я наблюдавам, докато готви.

Наблюдавам и всички действия на шивачката, когато идва въкъщи да шие на майка ми рокли. Обикновено шие цели два дни. Тя ми позволява да натискам педала на шевната машина, да махам тропоските, да навивам масурите. От оставащите парчета плат шивачката ушива костюмчета за мен и сестра ми.

Когато е по-студено, аз нося къси панталони, но чорапите ми са дълги, рипсени. И за да стоят опнати до горе, нося елече с копчета, на които висят жартиерите, закопчани за чорапите. Когато е много студено, слагам и голф - панталон, чиито крачоли се закопчават под колената.

В синагогата ходим цялото семейство два или три пъти годишно. Баща ми не е религиозен, майка ми – донякъде. Например един ден в годината не яде нищо, само пие вода. Тя прави „танит“. Двете ми баби обаче са религиозни. И отиваме заради тях да честваме големите еврейски празници. Така казва баща ми, за да ме убеди да дойда, защото в синагогата ми е скучно. Там се говори и пее на непонятен за мен език. Облечен съм с нови дрехи. Жените седят на балкона, а мъжете с кръгли шапчици на главите – на партера. Аз съм при мъжете. На моята глава е

носната кърпа на баща ми. Тя е с четири възела по краищата. Позволено е и така. Важното е главата да е покрита.

В кино „Македония“ дават филм как царските деца се забавляват. Симеончо има различни играчки, но най му завиждам за самолетчето, кое то е като истинско, двуплощник. Симеончо се качва в него и то тръгва. Симеончо го кара сам. Не литва обаче. Гледаме и филм със специални очила: картонени рамки, а стъкла от целулоид – зелено и синьо. Един влак се движи срещу мене и ме връхлита, един фотограф разтяга към мене меха на своя голям фотоапарат върху триноожник и мехът се приближава толкова близо, че протягам ръка да го пипна. Но тази близост е измамна. Щом си махна очилата, виждам, че апаратът си е там на екрана.

Папа ни води с Ханзи (той е мой доста по-голям братовчед, с него рядко се срещаме) на изложба на „Сименс“ (или беше, AEG“?... Или „Телефункен“?... Но все марки на електрически уреди) в БИАД на улица Раковски 108 (сега там е партиен клуб). Край стените са наредени много апарати, високи колкото хладилници, но черни и с малки еcranчета в средата горе. На тези екрани ние виждаме като на кино хората и автомобилите и файтоните, които се движат по улицата. В момента. Да, в момента, защото папа казва на Ханзи да излезе навън и да застане... показва му къде и ние влизаме пак и го виждаме на еcranчетата на апаратите. На всички. И го чуваме. Той вика; „Чичо Самииии!...“ И аз се провиквам в залата: „Ханзи!“ Но той не ме чува. Не, явно не ме чува. После папа въвежда Ханзи в тъмна кабина като голям полиран сандък със синкаво осветление вътре, затваря вратата, а мене ме води нания етаж, под земята. Там влизаме в друга също такава тъмна кабина, аз сядам пред една маса с телефон, папа ми дава телефонната слушалка и на огледалото срещу себе си виждам Ханзи също със слушалка в ръка. И ние двамата си говорим. И се виждаме, докато говорим. „Такива ще са бъдещите телефони“ – казва папа.

Върши сме. На вратата се звъни. Дошъл е чичо Челеби, за да ни заведе с майка ми и сестра ми Ида да разглеждаме неговите две фабрики. Долу ни чака кола марка „Пакард“, номер 25-29. Кара ни неговият шофьор. Аз се возя в автомобил! Миризмата вътре е вълшебна. Не е само на бензин. Сега колите не миришат така.

Аз съм на един от пероните на софийската гара. До мен са леля ми Роза и нейният мъж чичо Емил. Живял съм две седмици при тях. Чакаме папа и мама от Париж – пристигат от Световното изложение. Ве-

черт е и затова трите фара на парния локомотив (два долу и един горе в средата), който бавно влиза в гарата, са запалени. За мен тази светлина е ослепителна. Тя е приближаващият се подарък от много далеч. Какъв точно – не знам. Знам само, че имам подарък. И го виждам чак когато от прозореца на вагона баща ми подава огромна бала и върху нея е привързан велосипед. Велосипедът е само с две колела, а не като бебешките – с три. Нещо невиждано. Другите деца нямат такива.

За рождения ми ден папа ми е купил кънки с колелца, които се привързват към обувките с каишки. Всяка кънка е с две колелца отпред и две – отзад. Подкарвам ги из къщи, отначало падам, но полека-лека успявам да се задържа, а след малко и да обикалям из стаите. Победа! Лягам си с кънките до възглавницата. На другата сутрин ги няма там – баща ми ги е взел, за да ги върне. Майка ми е решила: не може! – кънките правят резки по пода. Папа се връща с друг подарък – парна машинка – запалващ фитил, той загрява казанче с вода, парата задвижва бутало, а то завърта едно колелце. Но самата машинка си стои на едно място.

Баща ми е пласъор в търговска фирма. За да продава стоките, трябва да показва мостри. Тези мостри са с нарочно направен дефект, така че да не може да се продават. И вкъщи някои от вещите, които употребяваме, са поправени мостри. Например гуменият термофор е с лепенка върху кръглата дупка. Зима е, спим в неотоплени стаи и мама слага в леглото ми термофора, пълен с гореща вода. Събуждам се посред нощ с мокри крака – лепенката се е отлепила. Викам в тъмното: „Мама!“ Мама става, пали лампата, обръща дюшека наопаки и сменя чаршафите, завивките, долнището на пижамата. Тя налива гореща вода в голямо шише, силно натиска тапата и го слага в леглото при краката ми.

Майка ми е намазала боядисания ни под вкъщи със специална смазка – да лъщи. Вместо да свиря упражненията, започвам да си играя с лъка и цигулката като с меч и щит. Нападам, защитавам се, напредвам, отстъпвам... Толкова е плъзгаво, че падам. При падането цигулката се удря о пода и се разцепва по дълбината на две. Неделя е и баща ми си е вкъщи. Знам, че съм много виновен, цигулката струва пари, уроците струват пари, очаквам голямо наказание. Майка ми започва да вика. Баща ми взима цигулката в ръце, мълчи, бавно я разглежда, показва ми цепнатината, дръпва струните – те са се разхлабили от удара и звукът е дрънчащ, грозен. „Чуваш ли? – казва баща ми. -Цигулката плаче. Цигулката страда...“ Аз се разревавам. Баща ми се обръща към майка ми:

„Виждаш ли, на него му е мъчно за цигулката...“ А всъщност аз плача от яд и от срам, и от страх.

Живеем в къща с двор в Павлово край София. Следобед е, събуждам се на сран. Две-тригодишен съм. Викам: „Мама, мама!“ – никой не отговаря. Излизам от стаята, слизам по вътрешната стълба – и долу няма никой. Качвам се на стол, отварям прозореца и викам към отсредната къща: „Мама, мама!“ Майка ми се появява на прозореца на съседите разтревожена. Тогава се разревавам и през плач произнасям изречението: „Ти си си там, а аз тута като не-кой един идиот...“ После при всяко събиране на фамилията тази случка с изречението „Ти си си там, а аз тута като некой един идиот...“ се разказва сред всеобщ смях. „Ицко, кажи пак „ти си си там, а аз тута като некой един идиот“. И аз казвам, имитирайки се, „ти си си там, а аз тута като некой един идиот“.

Аз съм на шест. Събуждам се в моя креват. Напикан. Това не се е случвало от много отдавна. Знам, че е позор. Дълго неставам от леглото въпреки всички подканни – отлагам развръзката, надявам се на никакъв изход. Какъв – и аз не знам. И когато майка ми най-накрая дръпва за вивката, караницата е голяма, защото лъхва такава силна миризма... Но интересно – няма бой.

На дванайсет години съм. Ден е. На балкона на кухнята съм. Живеем на третия етаж. Прекрачвам перилата, стъпвам от външната им страна, на ръба на площадката, хванат с ръце за железата, увисвам назад във въздуха и викам майка ми да дойде да ме види. И тя идва. Плач. Викове. „Ицко, моля ти се недел! Прибери се обратно! Живота ми скъсяваш!“

Веднъж седмично с баща ми отиваме в Централната софийска баня да се изкъпем. Тя е много голяма. Като дворец е. С отделни входове за мъже и за жени. Има първа класа и втора класа. Никога не сме влизали в първа. Нареждаме се на опашка за билети. Баща ми купува един за себе си, един детски (по-евтин) и един за теляк. Качваме се на втория етаж. Зад масичка до вратата седи мъж с бяла престилка. Баща ми му подава билетите и получаваме номер за влизане. Сега трябва да чакаме. Чакащите са много. Залата е голяма, сводеста. Едни седят на пейки, други са прави. Чака се дълго. Щом некой изкъпан излезе, мъжът в бяла престилка извиква силно следващия номер. Трябва да внимаваш – ако си пропуснеш реда, получаваш нов номер.

Когато най-после влизаме, а това става понякога след час (или след два – преди празници), един разпоредител в бяла престилка ни завежда

до току-що освободената кабина. В кабината има кушетка. Ние се събличаме, обуваме си нальми (детски няма), излизаме от кабината, чакаме разпоредителя да я заключи и със сапун в ръка отиваме в къпалнята. Това е голяма ехтяща зала със стени в бели плочки чак до високия таван, с курни отляво и отдясно и в края – душове от жълт метал като златни. Курните са квадратни корита от цимент с чешми над тях за топла и студена вода, а от двете им страни – с места за сядане. Всичко това – облицовано пак с бели плочки, но вече пожълтели. Пълно е с голи мъже по нальми. Само теляците са с по един бял чаршаф, даже не чаршаф, а мокра бяла кърпа от хасе или американ, опасана около кръста. Всички курни са заети, задушно е, топло е, шумно е и се лее вода. Баща ми подава на един теляк, когото познаваме от предишните къпания, билета (запазваме си ред) и влизаме през желязна ръждясала врата в малко полуутъмнено помещение с пейки на етажи. По тях седят мъже – чакат, за да застанат пред една тръба, от която излиза мощна струя пара. Можеш да насочваш тръбата нагоре или надолу. Всички сме потни. Заставаме и ние – първо аз, а после баща ми. Едва се диша. Най-следе излизаме оттам и сядаме от двете страни на една курна. Нашият теляк е енергичен и с голяма черна кесия от много груба материя ме търка до червено: тялото, крайниците, шията, лицето -целия. С тази кесия телякът търка всичките си клиенти. Тя е лично негова. Облива ме с вода, която гребе с тас от курната. После ме намазва със сапун, масажира ме, от което ме е гъдел, и ме пуска да се изплакна сам под душа. Захваща се с баща ми. Изкъпани отиваме в съседния салон, където са двата басейна. Единият е по-малък, но по-горещ. Потапяме се в големия. Седим върху облицовани каменни пейки. Тук ехото е най-силно – аз виквам нарочно. След това се отправяме към нашата кабина. Разпоредителят ни дава два топли чаршафа и ни я отключва. Пита ни искали ли лимонада (не искали). Аз лягам изтощен на кушетката, завит в чаршафа, докато баща ми се изтрива с пешкира, който си носим от къщи. И сега, и въобще откакто сме голи, все не смея да погледна онова място на тялото му, където са слабините.

Пратили са ме да купя олио. Живеем на третия етаж. Връщам се с бутилката, натискам долу нашия звънец и още от входа, докато се качвам по стълбите, започвам да плача с цяло гърло. Старая се плачът ми да е сърцераздирателен. Майка ми ме чува и от горе започва да вика: „Какво стана? Счупи се шишето ли?... Поряза ли се?... Защо плачеш?“ Аз съм доволен. Точно това съм очаквал.

Поредният ми учител по цигулка се казва Гавазов. Той е слаб, с изпито лице, дълъг нос и големи черни обувки. Идва вкъщи два пъти седнично, винаги в един и същ тъмен костюм, оръфен, лъскав от носене, с издупи джобове, от които се подават нагънати вестници. По време на урока аз прав, а той седнал до мен пред триножника със своята цигулка свири едновременно упражненията, които ми е задал предния път. Свири със затворени очи – знае ги наизуст. Ту гледам нотите, ту него. На върха на носа му постепенно увисва капка. Не съм сигурен дали не заспива, свирейки. За да проверя, спирам. Той продължава известно време сам и чак тогава забелязва, че нещо не е наред. Докато му обяснявам защо съм спрял (някаква измислена причина: „Тук до диез ли се свири или до чисто?“), той бръква в десния джоб на сакото си. Първо изважда нагънатите вестници, после малък будилник и чак тогава носната си кърпа. Понякога будилникът звъни в джоба му, докато свири. Той го вади, прекъсва звъненето и продължаваме.

За пръв път нашето семейство е на курорт. Във Варна, на море. Аз съм на шест. Най-трудното е да спя следобед. Казват ми, че ако заспя, вечерта ще отидем на цирк. Успявам. И отиваме. Първият цирк в живота ми. Седнали сме в ложа, съвсем до арената. Там две джуджета играят с голямо огледало (голямо за тях). Едното без да иска счупва огледалото. Остава рамката. И за да заблуди приятеля си, че огледалото е цяло, имитира абсолютно точно всички негови движения и гримаси, застанало от другата страна на рамката. Върхът е, когато двете джуджета взимат в ръце едното левия, другото – десния си галош, допират им ходилата и „чистят“ с тях „огледалото“. Смея се неудържимо, до сълзи.

Дъщерята на чичо Челеби – Соли, ще се жени. Сватбата е в Синагогата. Синагогата е на една пряка от нас. В единайсет часа нашето семейство – папа, мама, сестра ми Ида и аз – сме в най-хубавите си дрехи (седмица преди това сме имали шивачка вкъщи, платена от чичо Челеби). Чакаме таксито, което ще ни изпрати чичо Челеби, за да ни вози до синагогата. Ида е на десет години (аз съм на шест) и е с начервени устни и накъдрена коса. Била е на фризьорка, платена от чичо Челеби, защото е определена за шаферка. Таксито пристига. Качваме се в червеникача дълга кола с две сгъваеми седалки между предната и задната. Возим се една пряка и пристигаме в синагогата. След церемонията зад колата на младоженците се нарежда керван от двайсет и четири таксита (платени от чичо Челеби). След обеда в ресторант „България“ във фото „Папакочев“

си правим обща снимка (защото в този ден всички сме красиво облечени) – една от редките снимки на цялата фамилия.

Година преди войната. Баща ми е пласъор в немската търговска фирма „Хилденбранд и Лепкюхнер“. Неделя е. Баща ми ме е взел със себе си на Витоша. С нас са и двама германци. Може би самите Хилденбранд и Лепкюхнер. Те знаят малко български. Изкачваме се по планината, грее слънце, от високото се вижда София. Настроението е повищено. Баща ми запява „Хей, облаци черни, мъгли – що сте вий?“ Аз тичам напред, въпреки че пътят е стръмен. Просторът ме е въодушевил. Пълен съм със сили. Обръщам се към групата и извиквам: „Смърт на Хитлер!“ Баща ми, малко изостанал, зад гърба на германците разтревожен вдига ръка и с пръст ме предупреждава да не повтарям. Веднага разбирам: това е от нещата, които не се казват пред германци, много е опасно, ние сме евреи. Изпотявам се от смущение и се втурвам нагоре, по-далече от фаталната грешка. „Но двамата с нищо не показаха, че са чули – си мисля. – Или се престориха? Ако сега пострада папа, аз ще бъда виновният!...“

На урок по цигулка при Михаил Константинов отивам три пъти седмично. От площад „Света Неделя“ трябва да взема трамвай номер едно. Излизам от къщи и още на първата пресечка се сещам, че нямам стотинки за билет. Заинатявам се: „Няма да се връщам въкъщи, ще закъснея, ако се върна.“ А нося и цигулката в тежък дървен калъф. „Сега ще намеря на улицата 2 стотинки.“ Докато вървя към спирката, се вглеждам много внимателно пред краката си. И намирам 2 стотинки.

На десет съм. Пътувам с каруца за село Калфадере. Води ме на гости при себе си някакъв селянин, признателен за нещо на моя дядо (някога амбулантен търговец по тия краища). Тръгнали сме от Разград – там е изселено цялото ни семейство, защото сме евреи, а е война. Каруцата е с два охранени коня, не като онези на нашата улица в София. Пътуваме дълго, но не ми омръзва. Дават ми да държа поводите от време на време. Аз карам. Пътуваме по черни пътища с часове. Пристигаме. Къщата е голяма, семейството е голямо, има и ратаи. Играят с децата на челик, яздят жребец без седло, падам от него, возят се на върха на сеното, гледам как вършеят, как ронят фасул, дразнят прасето, гонят гъските, които викат ссссс, ям филии бял топъл домашен хляб, намазани с олио, поръсени с червен пипер и сол. Седя с всички на земята около кръгла много ниска маса и с дървена лъжица си взимам от общата купа зелен фасул (с много сос и леко кисел от оцета). Мирише на тор, кудкудякат кокошки, реве

магаре, пуйките издават странни звуци. Научавам какво е хамбар, яхър, ритли, хамут, юлар, люцерна, кабриолет. Знам как се подковава кон и че не го боли, докато клинците влизат в копитото му.

Там, където живее моят братовчед Джеки, има много голяма вътрешна тераса. Всички живущи в кооперацията имат прозорци, които гледат към нея. Там простират пране, там тупат килими. Там играем и ние, децата, когато е празна: караем велосипеди, играем на народна топка, момичетата – на дама, момчетата на топчета (стъклени). Започва да пада вечерта и колкото по-тъмно става, толкова по-силно крещим, по-бясно се гоним. Родителите ни викат от балконите да се прибираме за вечеря, ние зачервени, потни нечуваме. Разпалени палячовци – подскочаме, танцуващеме, кикотим се, плачем обидени, докато не се стъмни съвсем и не ни дострашее.

Денем е, на терасата слиза Бенчи, две-три години по-голям от нас. Предлага да играем на лекар и пациент. Това е новост. Как се играе? Той разпределя ролите. Избира единственото момиче за пациентка. Завежда я вътъгла, който е най-скрит от прозорците. Тя стои права. Бенчи застава пред нея. След него се нареждаме всички ние един зад друг. Четири-пет момчета сме. Аз съм последен... И прегледът започва. Той произнася няколко лекарски изречения към пациентката с добре познатата предразполагаща интонация на добрия чично доктор. После я обръща с лице към стената и чука със средния пръст на дясната си ръка върху лявата, която мести по гърба ѝ – преслушва я. После прикляква, навежда се, поглежда под полата, леко я повдига с едната ръка, а с другата масажира дупето ѝ. Тя е с бели гащета. И продължава да ѝ говори: „Нищо тревожно, госпожо, сега като вземете хапчетата, които ще ви предпиша...“ Дълбоко съм смутен. Той с две ръце сваля гащетата ѝ надолу към колената. Не зная къде да гледам. Тя стои кротко и мълчи. Бенчи пъха главата си под присираната пола, както правят фотографите със старите си фотоапарати върху триноожници по градинките. Скоро ще дойде моят ред и аз ще трябва да съм лекар... Отказвам се и напускам...

Когато бях малък

Ицхак (Ицко) Финци, разбира се, не се нуждае от особено представяне, но може би не всички знаят, че покрай многото си други дарби той притежава и таланта на оригинален, добър разказвач. Тук го представяме именно в това му амплоа.

Нападението срещу джамията в София е позорен акт, който изисква наказание!

Автор: Огнян Минчев

Ние трябва категорично да кажем какво мислим за атаката на Волен Сидеров срещу джамията и мюсюлманите-богомолци днес в София. Ако не го направим – не само ще изпаднем в малодушие, но и ще жертваме това, в което вярваме. Ние също ще се самолишим от възможността да протестираме срещу всяка саморазправа от подобен род, осъществена от мюсюлмани срещу християни или други немюсюлмани по света. Аз съм протестирали срещу атаките на радикални ислямисти срещу копти в Египет, срещу християни в Пакистан и другаде по света. Не желая да допусна някой да си помисли, че съм го направил само защото съм християнин. Направил съм го, защото вярвам в свободата на человека – включително и в свещената му свобода да избира езика, с който да говори на Бог. Днес лумпените на Атака лишиха мюсюлманите в София от тяхното свещено право да говорят на Бог свободно. Това е позор! Това е позор за екстремистката шайка на Атака, но ще бъде позор и за всички нас, ако не изискаме от българските власти това срамно деяние да бъде наказано в пълна мяра според закона. Лумпенът Сидеров трябва да бъде озаптен! И това е най-малкото, което трябва да се случи. Освен това обаче ние дължим извинение на нашите съграждани-мюсюлмани. Дължим и на самите себе си един откровен публичен дебат за случилото се в петък на обед пред джамията в София. То никога не бива да се случва отново!

Огнян Минчев е български политолог, директор на Института за регионални и международни изследвания и шеф на неправителствената организация за борба с корупцията „Прозрачност без граници“.

Коментари (75)

- 22-05-2011 **Милко Палангурски** – Не вярвах, че ще трябва отново

Не вярвах, че ще трябва отново да се говори и пише по този въпрос. Беше зимата на 1989 г., националисти говореха за създаване на републики, бъдещи президенти създаваха и оглавяваха национални комитети за спасяване на не знам какво си, радио и медии мълчаха а едните телевизия не смееше да пусне нито кадър. А в този миг се връщаха имената на българските мюсюлмани, дело справедливо и очаквано, но за мой ужас, страната се изправяше едва ли не пред гражданска война. Тогава няколко человека се подписахме под кратко изявление. И само покойният Райчо Райков пусна думите му в централните новини на телевизията. Както казваше той, просто нямаше друг текст, който да използва като новина. След това лавината тръгна и разумът надделя. Защо споделям това. Защото оттогава ми е останал рефлексът, че трябва да се вика при такива случаи и то публично. Само публичността може да накара власт и политици, обществено ангажирани и маргинални личности да се стреснат и вземат адекватни мерки. Няма кой друг да ни свърши работата. Благодаря на автора, че свърши тази работа, за нас остава да се присъединим и да кажем ясно и категорично – няма да допуснем да се стигне до лудостта на националистическата вакханалия.

- 22-05-2011|**Златко**

Аз мисля, че не е достатъчно само да се правят изявления, колкото и добре казано да звучат. Една от малкото демонстрации, в които съм участвал през живота си, след като напуснах България, беше именно против расизма, национализма и шовинизма, някъде съвсем в началото на 90-те, тук в Берлин. На улицата излязоха над 100.000 души! Човек наистина се чувства другояче, когато види с очите си и почувства колко много разумни хора все пак има наоколо. Така че, любезни сънародници, не оставяйте на някой друг да свърши тая работа! Организирайте демонстрации. излезте на улиците, покажете на безмозъчните главорези, че има кой да им се противопостави, че не всички хора в тази страна са идиоти! Не знам дали е ясно колко важни са всъщност такива публични жестове за здравето на едно общество. Хората наистина трябва да видят с очите си, за да започнат да вярват, че самите те могат да променят нещо в толкова затлачения живот, който ги задушава отвсякъде!

(Разбира се, ако съм в България, самият аз непременно бих участвал в една такава анти-расистка демонстрация.)

- 22-05-2011|**Надежда Александрова** – bez zaglavie

Колко жалко, че с тази вандалщина беше беше озnamенувано посрещането и краткото гостуване на Орхан Памук в България!

Нямам усещането, че гласът на разума може да надвира и надвие кряська на политическата чалга в страната ни, въпреки че и в акта на „Атака“ може да се види безсилието на уплашените от провал политически хулигани.

- 22-05-2011|**Юлиана** – society

През 2005 режисьори като Георги Дюлгеров, социолози като Евгений Дайнов, политици от ранга на Филип Димитров създадохме коалиция Граждани срещу омразата. Манифестът ни беше ярък, с основен фокус – срещу ксенофоба Волен Сидеров. Година по-късно като дъщеря на арменка осъдих Сидеров по закона за защита срещу дискриминация за подстрекаване към малцинствата. На следващата инстанция обаче, съдът оневини ултранационалиста. Подпалените молитвени килимчета пред Баня Башъ доказват страховния проблем с партия „Атака“. Подходът на съдебните власти обаче действат обезкуражително. Ако Гражданите срещу омразата още мислят себе си като важен субект на противово-

действието и ostrакирането на Волен Сидеров от политическия живот, биха постигнали немалко. Волен разчита на кампанийността на страсите ни, мимолетността на солидарното ни действие. Боя се, че и този път ще ни остави в тишината и уединението.

- 22-05-2011|**stan**

Доживях да подкрепям думи на Минчев. Но какво да направя, като е 100% прав. Сидеров наистина прекали. Търсеше го от години и най-сетне стигна до крайности. Какво да го правиш Волен, ярък антикомунист, не може да живее без омраза. Ако я няма, сам си я предизвиква. Ако започне да намалява (безспорно в България в наше време) започва да я подклажда.

- 22-05-2011|**Красимир Дамянов.**

Преди около месец бях в Истанбул. Мисля, че е чудесен град. Направи ми силно впечатление. Това, което преди всичко ми направи впечатление и което съм споделял с много гости от цял свят в Артхостел Барселона, са хората. Тяхната сърдечност, отзивчивост и любезност. Начина по който реагираха когато им лажех, че съм българин. Те се радваха. И второто – джамиите. Те наистина бяха място където не видях фанатизъм, нито фундаментализъм, единствено култура и възпитание и са средище на духовен и социален живот чието ниво нямам впечатление, че нашите църкви, които колкото да ценя и обичам, а съм и ресътаврирал някои от тях, не мисля, че са достигнали в съвремието ни. Ще кажете Истанбул, не си бил в истинска Турция. не знам, Не съм бил. Бях малко в Анадола да търся корените на едно българско село сменено с турско след освобождението край Провадия и там хората, обикновените хора не ни мразят. Дори деца на приогонени и прогонени през 88ма, с които по случайност се срещах. Дълбоко се срамувам от извършеното в София. И като българин и като писател заради случилото се по време на гостуването на Памук.

- 23-05-2011|**Gochev** – Не се крийте зад Сидеров...

... защото тук има две страни и нито едната, нито другата са за пренебрегване. Но ако някой не е патил от една от страните, а има отношение към другата, той не е обективен. Мислете и за развитието на всяка от двете страни... едната е несравнено по-силна от другата!

- 23-05-2011|**Елмира Димитрова** – не одобрявам

Не одобрявам действията на Сидеров, не е това е начина да изразиш протеста си, но защо никой не забелязва как подмолно действа Ахмед Доган, той е винаги скрит зад мълчанието на медиите

- 23-05-2011|**Алфред Фосколо** – Дружба Волен – Ахмед

Не можеше Доган да се надява в разклатеното си положение на по яка подкрепа. Знаковата дата 20 май в която

български граждани мюсулмани масов се дигат срещу брънешкия произвол не е случайно подбрана. Радост в Москва, жалко за България.

- 23-05-2011|**velles**

Ако аз изповядвам древната религия и в чест на Бог Тангра решава да заколя куче насред центъра на София, дали ще има някой който да се застъпи за моето право на свобода на вероизповеданието и изразяването на вярата ми в Бог?

- 23-05-2011|**Пенка Ангелова** – Нека помислим за активна съпротива!

Произволнът на Волен Сидеров ще отмине и ще бъде подменен с някой друг скандал, както това често става в страната ни. Затова предлагам неправителствени организации и граждани да обявим протест срещу посегателството над свободата на вероизповедание. А ако някоя партия има смелост, нека се присъедини.

Нека помислим за активна съпротива!

Пенка Ангелова, председател на Международно дружество Елиас Канети.

- 24-05-2011|**В. Трендафилов** – те:

velles пиша:

Ако аз изповядвам древната религия и в чест на Бог Тангра решава да заколя куче насред центъра на София, дали ще има някой който да се застъпи за моето право на свобода на вероизповеданието и изразяването на вярата ми в Бог?

Ако вие тангристите си имате храм, светилище или капище, ако ще и в центъра на София, бихте имали пълното право да си извършвате тангрослуженията при условие, че не нарушавате законите. Коленето

на куче е законанарушение. Ако ви бъде разрешено да си практикувате ритуала в този му вид, тогава няма как да бъде забранено и човешкото жертвоприношение, в случай, че някое друго вероизповедание го поиска официално.

- 24-05-2011|**Николай Челцов**

Напълно подкрепям написаното в тази статия!!! Так не се решават проблеми, а само се създават по-големи.

- 25-05-2011|**Самолет 005** – ... пак ли има само лоши и само добри?

„Днес лумпените на Атака лишиха мюсюлманите в София от тяхното свещено право да говорят на Бог свободно. Това е по-зор!“

Позор е, когато мислим в бинарни категории...

Позор е това, че от определена гледна точка Сидеров може и да е прав за протест, но лиши българите от разумен начин за протест и даде на исламистите ореол на мъченици за вярата. Аз в това намирам позор!

Позор е също така, че не се казва (от мъдреци, а не от лумпените) кои са баш жертвите на едно такова нескопосано протестиране!

Иначе един западен мислител казва:

„Keep an open mind –
but not so open that your brain falls out“

(прекрасно е да сме с отворен ум, но не чак толкова отворен, че да ни изпадне мозъкът)...

Волен Сидеров, бидейки лумпен според политолога, е свободен да прави изцепки, защото един лумпен прави изцепки – това му е предназначението. Жалко е, че нелумпените вече взеха да се държат като лумпени, тоест да играят хоро по музиката на валс...

Какво имам предвид – аз съм гей и най-малкото от всички вас имам основания да симпатизирам на „Атака“, защото те директно обявиха, че такива като мен са „за сапун“ (тоест за газовите камери). Но не можем да си затворим очите, че в България съществува омраза към мюсюлманите и че те (до определени граници на разумност) трябва да се съобразяват с това. Представителка на Хелзинкския комитет ни разясни в стил „Брюксел“, колко сме се накъкали и как Брюкселска и Анкарска общественост са потресени. Напълно вярвам в това, но мен ме интересува, колко потресена е българската общественост. А тя не е, чак толкова, колкото

добиваме впечатление от Фейсбук! Обикновеният българин от село е отвратен, но не от глупостта на националистите, а от глупостта на духовните водачи в България и от глупостта на българските ръководители (между другото това, което е във Фейсбук изобщо не е представителна извадка за България) Българите вътрешно протестираят срещу това мюсюлманите да се перчат, защото ние вече 20 години сърбаме попарата от новата небългарска идентичност на обикновения мюсюлмански лумпен в България, дадена му заради смяната на имената и „голямата екскурзия“. Да кажеш, че само Воленсидеровата дружина са лумпени, без да посочиш и другите лумпени, е почти толкова лумпенско, колкото да бъдеш от „Воленсидеровата дружина“ според политолога.

Трябваше да се кажат други неща! Самият Огнян Минчев се опита да ги каже, но беше затиснат от един Ахмеддоганов активист с много брюкселски морал и стереотипи, затова каза нещата плахо. **Кога някой ще има смелост и ще каже, че ако искаем да живеем заедно трябва да се съобразяваме един с друг!!!** Толкова ли е сложно като констатация или съм лумпен?

Повтарям, за да не бъда погрешно интерпретиран. Позорно е да мислим в бинарни категории, без да търсим истинските причини и да ги предотвратяваме, а точно това не се случи и сега! Твърде, твърде жалко!

Извинявам се на моралните по брюкселски!

- 25-05-2011|**Златко**

Самолет-ски, извинявай, но ми напомняш много силно за едно изречение от *Краткият ... живот на Оскар Уад*: „Потисниците пак бива, но да пази Господ от потисничеството на потиснатите“ (перифразирано, разбира се.) Та и твоята работа, поне в случая, такава ми се вижда. Защото си гей ти май имаш чувството, че можеш и да погледнеш през пръсти на цялата тази история. Така де, ти си имаш индулгенция, няма как да те заподозрат в шовинизъм, нали си гей... Хубаво, братко, само че кои са „ислямистите“ в случая? Хората, които се молят в и пред храма си, според мен са също толкова „ислямисти“, колкото и ти си „паарас“. Какво ще кажеш за един такъв поглед към коментара си?

- 25-05-2011|**Златко**

Докато си приказваме така, та се сетих за нещо, което ми се струва доста занимателно (а може би и знаменателно) във връзка с нещата,

за които си говорим тук. Има един великолепен филм по Варгас Льоса, *Леля Хулия и писачът* (аз само филма съм гледал, книгата нещо не успях да я харесам). Та в него Питър Фалк, както винаги великолепен, играе този писач, доколкото си спомням, който ужасно мрази албанците. Слага им бомби из офисите, тормози ги по всянакъв начин, пълен ужас. Хубаво, но на края на филма нещо му идва ума в главата и, вече реформиран, разправя той на нашия главен герой, че не бил мразел албанците. И нашият се радва, и така... Докато оня по едно време добавя: „Обаче норвежците... О, норвежците, от тия по-големи гадове няма. Направо са за избиване, до последния човек, казвам ти!“

Та такива работи, Самолетски, с албанците, норвежците, исламистите и всички други неясни обекти на омразата, които сигурно всеки от нас си носи отвътре като дръгливо пале – тения.

А инак, то и ние си имаме нелош хумор по тоя въпрос. Ето тук едно нещице за всички, които предпочитат да се смеят, вместо да пусват:

<http://www.youtube.com/watch?v=GiT8sZR9txM>

- 25-05-2011 | **Самолет 005** – ... исламистът беше посочен дори на снимка...

Този Оскар не го знам, но си има друг философ, който казва, че в борбата си срещу демоните, човек трябва да се пази да не стане самият той демон...

Посочи ми къде точно прекрачих границата на демоничното...

- 25-05-2011 | **Златко** – ге: ... исламистът беше посочен дори на снимка...

Самолет 005 пише:

Този Оскар не го знам, но си има друг философ, който казва, че в борбата си срещу демоните, човек трябва да се пази да не стане самият той демон...

Посочи ми къде точно прекрачих границата на демоничното...

Според мен, в тази една думичка, която прави всички останали в коментара ти излишни. Но може и да греша, разбира се. Човешко било, казват...

- 25-05-2011 | **Златко**

Ония, които ходят на църква, „христианисти“ ли са?

- 25-05-2011 | **Самолет 005** – ге: мисля, че не мога да схвани несъгласието ти...

Златко пише:

Ония, които ходят на църква, „христианисти“ ли са?

Онези, които се черкуват, са спазващи обредността религиозни и вярващи християни.

Аз правя разлика между „чекра“ и „църква“ и между „религиозен“, „вярващ“ и „набожен“.

Както казваш, „на църква“ съм ходил и с мюсюланин...

Така и не мога да разбера в какво съм обвинен. „Smile“ Според теб какво несъгласие изказвам в първия си постинг?

- 25-05-2011 | **Златко**

Ок, искрено се надявам, че става дума за просто езиково недоразумение (макар че патосът на постинга ти не ми позволява да го повярвам истински). Значи, думата „ислямист“ е официално приетото международно обозначение за „радикален мюсюлманин, занимаващ се с терор или поне изповядващ радикални, несъвместими с демократичните ценности на Запада, идеи“. С други думи, ти казваш „бандит“ на человека, който просто е отишъл да се моли.

Дотук лесно. Можеш да ми кажеш, че просто си събркал думичката. Но откъде пък това убеждение, че хората от турското малцинство „трябва да се съобразяват с омразата“. Това пък що за премъдрост е? В какъв смисъл да се съобразяват? Да не се съпротивяват ли? Да се оставят да бъдат мразени, да не мрънкат, да не се бунтуват? Ами ти тогава що не вземеш да се съобразяваш с омразата срещу себе си и не престанеш да се бориш срещу омразата към гейовете (ако ми кажеш, че и без това не го правиш... м-да, ще го приема, но... добре де, стига толкова).

Изобщо, Самолетски, ти днес ми издуха шапката, братко, няма какво да го усукваме. Досега общо взето интелигентни работи пишеши тута, но тия премъдрости, дето ги наръси днес така наедро, при това с гордото заключение „аз съм гей, значи имам понятие от тия неща“, направо ме поотчаяха, честно. Щом и вашего брата е до такава степен затъмнен, то какво да кажем за обикновения, застрашен единствено от себе си и дивотията си среден българин?

Прочети само какво си написал там с хубави лилави букви? Същото нещо, което ти казват на теб Расате и компания. „Или ще се съобразя-

ваш с нас – тоест да не си посмял да си показваш пед...ския г. з по улиците, или... “ Човеко, ти усещаш ли се изобщо какви ги говориш или не?

- 25-05-2011|**Самолет 005** – те:

Златко пише:

Хубаво, братко, само че кои са „ислямистите“ в случая?

Това е тенденциозен въпрос и се чудя, защо го задаваш.

Ти смяташ ли, че онези, които са на църква са само християни и между тях няма християнисти. Самият пловдивски митрополит е християнист от класа. Не забравяй, че това е човекът, който се прослави с недружелюбния си прием на папата – нарече го еретик и каза, че няма да го пусне в храма, като се заключи отвътре. Той също така каза, че в Охридското езеро се издавиха Българи, заради Мадона...

Но така можем да си говорим до утрата. Задай важните въпроси, на които не беше отговорено нито по телевизия, нито от Хелзинксия комитет... Например:

Колко силно е разрешила градската управа да се пускат високоговорители?

Нарушена ли е разпоредбата?

Ако е нарушена, какво се прави с нарушителя?

Кой разреши протест на крайна партия пред джамия?

Защо го разреши?

Кой е Юзеиров?

Защо на мюсюлманите в София не се разрешава построяването на втора, значително по-голяма джамия?

Кой има изгода от насяскването на определени прослойки от обществото?

Кой е журналистът, който зададе тези въпроси?

Кой е политологът, който им отговори?

- 25-05-2011|**Златко**

Това, което правиш в последния си коментар, се нарича „презумпция за виновност“, Самолетски. С други думи, за да оправдаеш собствената си омраза, ти предварително предпоставяш, че хората, които са там в джамията, са лицемери и лъже-вярващи (опитвайки се да го подкрепиш с аналогия от „нашата страна“, която не доказва абсолютно нищо друго, освен лъже-вярата на споменатия свещеник. Нищо друго!)

И така? Нарушена ли е разпоредбата? Това първо. Второ: засяга ли тази разпоредба шума, произвеждан от църковните камбани (те също са доста шумнички, нали така?). Трето, ако и двата шума смущават спокойствието на хората, но само срещу единия от тях се надига обществен протест, имаме ли тогава право да говорим за сегрегация или не?

И така нататък...

- 25-05-2011|**Самолет 005** – ге: ... не скачай като пърле пред майка...

Златко пише:

... Но откъде пък това убеждение, че хората от турското малцинство „трябва да се съобразяват с омразата“. Това пък що за премъдрост е? В какъв смисъл да се съобразяват? Да не се съпротивяват ли? Да се оставят да бъдат мразени, да не мрънкат, да не се бунтуват? Ами ти тогава що не вземеш да се съобразяваш с омразата срещу себе си и не престанеш да се бориш срещу омразата към гейовете (ако ми кажеш, че и без това не го правиш... м-да, ще го приема, но... добре де, стига толкова).

Изобщо, Самолетски, ти днес ми издуха шапката...

Преди да казваш какво съм ти издухал се поспри малко от собствен патос! Това, което ти пишеш след първия си въпрос, а именно – за недоумението ти какво имам предвид, когато казвам, че някое малцинство, в случаите, когато е мразено или недолюбвано, трябва да се съобразява с омразата, е чисто твоя интерпретация. От какво тази интерпретация е породена не е важно. Важното е, че всички въпроси, които си задал като отговори (след първия ти основен въпрос), **не са моите отговори...**

Ти не ме изчакваш да кажа това, което искам да кажа, така че имам ли право да се изкажа (макар и с прозрението ти за неинтелигентен!), или да ходя да духам вместо шапки по-интересни неща?

- 25-05-2011|**Златко**

Давай. Само че, прости ми, оттук нататък ще гледам да си мълча. Виждам, че не ти помагам. Толкова поне виждам.

- 25-05-2011|**Любомир Сирков** – Емоции – и гражданска позиция

Г-н Златко Енев, Вие поне вече трябваше да сте наясно с едно: фалшът си личи. Отдалеч личи. Фалшът на всички тези кампании ПРОТИВ големият враг на демокрацията, си личи. Същото, макар и с други думи,

се опита да Ви каже и „Самолет“ по-горе, само че Вие и други „интелектуалци“ се правите, че не разбирате.

Тези, които Златко Енев нарича по-горе „безмозъчни главорези“, „идиоти“ (а Огнян Минчев е просто тъй любезен да нарече „екстремистка шайка“), са просто български ГРАЖДАНИ, които имат свое собствено мнение – и дори „си позволяват“ да го изразяват (да, вероятно тяхното мнение е различно от това на самия Златко Енев и на Огнян Минчев, но това не би трябвало да изненадва никого).

Но да оставим настрана обидните думи (от тях очевидно всеки голям „интелектуалец“ има натрупани в главата си достатъчно запаси) – нека погледнем какво твърди Огнян Минчев (цитирам): „*Днес лумпените на Атака лишиха мюсюлманите в София от тяхното свещено право да говорят на Бог свободно.*“

Такова изречение може да напише само човек, който е пределно заслепен от собствената си емоция. За всеки достатъчно образован човек е пределно ясно, че за да „говориш с Бог“, не е необходимо да си пуснеш високоворителите на максимална мощност...

За всеки достатъчно образован човек е ясно, че една молитва е ПОСИЛНА когато звучи **силно** вътре в тебе – а не когато звучи с пълна сила от никаква озвучителна уредба...

Но така е – увлечени да „разобличават“ Сидеров, „интелектуалците“ у нас дори не се и усещат до какви абсурдни низини падат...

Нямаше да ми направи толкова силно впечатление това изречение на Огнян Минчев (за говоренето с Бога), ако преди това не бях попаднал на следното негово съвсем преднамерено изпълнение :

„**Огнян Минчев:** Господин Чуколов, вие не сте православен християнин, нека се разберем по този въпрос. Вие не сте православен християнин.

Десислав Чуколов: А какъв съм?

Огнян Минчев: Значи, аз съм православен християнин.

Десислав Чуколов: Браво.“

(Това, уважаеми, са реплики разменени в телевизионна дискусия по БНТ, сутринта на 23 май 2011 г. – уж в рамките на разговор по тема „Защо се стигна до сблъсъка пред джамията?“)

Моите уважения към Огнян Минчев (и към сиреозните му иначе публикации и други участия в медиите), но това е абсолютен примитивизъм и детинщина: да застанеш пред един човек и да му кажеш: „Нека

се разберем по този въпрос: вие не сте православен християнин“ (че и след това пък да се самоизтъкваш: „Вие не сте православен християнин, аз съм православен християнин.“).

Независимо кой от двамата е „по-голям“ православен християнин, и двамата в това ТВ-предаване следва да аргументират своите становища не от позициите на някакъв религиозен авторитет – а от своите гражданска позиции.

Факт е: Никоя истинска вяра не се крепи на силен звук. Затова и митинг проив силния звук от джамията НЕ Е митинг против религията – а е митинг в интерес на спокойствието на гражданите. Защо употребявам именно думите „спокойствието на гражданите“? Защото именно тези думи са записани и в съответната наредба на Столичния общински съвет („НАРЕДБА за правата и задълженията на местните органи на религиозните общности на територията на Столичната община и взаимоотношенията с местните органи на изпълнителната власт“), където в чл. 14 кратко и ясно е казано: „Религиозните общности в дейностите си не трябва да нарушават спокойствието на гражданите и обществения ред.“

(А който не е запознат, нека сам направи справка в Интернет: факт е, че дори и в арабски страни проблемът със силата на звука от джамиите се обсъжда сериозно и отговорно – и по този повод се взимат решения както за намаляването му – така и още по-„крайни“ решения, каквото е пълната забрана за употреба на външни високоговорители от джамиите.)

Но в случая с джамията има и още една „подробност“, която монина пропускат и която обаче е много важна: **толерантността** – кой я прояви и кой не я прояви?

На всички кадри, разпространени от и от БТВ, и от БНТ, и от Канал3 съвсем ясно се вижда как точно се стигна до така наречения „бой“. До „бой“ можеше и да не се стигне – но на кадрите съвсем ясно се вижда, че до „бой“ се стига именно поради липсата на ТОЛЕРАНТНОСТ от страна на хората от джамията.

Те просто не понасят и не могат да изтърпят, че някой ДРУГ си е пуснал звука толкова силно, колкото и те пускат своя...

- 25-05-2011|**Златко**

Ок. Нещата зациклият в позната посока, нека уточним само, че „изразяването на мнение“, за което говорите, ми се вижда по-скоро... атака. Но както и да е, това са поколенчески въпроси (в смисъл, че никой от двама

ни няма да убеди другия, но евентуално поколенията, които ни следват, ще предпочитат по-скоро едната от защищаваните тук версии). Е какво пък, стискам ви палци!

- 25-05-2011 | **Самолет 005** – ... не е нужно да ти прощавам и не е нужно да мълча

Аз не ходя на гей паради. Нека почна от това, когато разяснявам „премъдростите ми“ за малцинствата. Лично аз смятам, че борбата на едно малцинство за повече свобода е в рамки, определени от мнозинството. Ние сме толкова свободни, колкото мнозинството ни разреши. Когато имаш подход към мнозинството, а не теоретичната подготовка на някой идеолог без личен опит, то тогава имаш шанс за повече свобода. Да! Много е приятно да си мислим, че с идеологии се постига светло бъдеще, и затова сме в следкомунистическа Европа на този хал...

Ако знаеш, че едно мнозинство е силно негативно настроено към твоите малцинствени прояви и начин на живот; ако знаеш, че има парадигма, но работеща другаде, а не при точно твоето мнозинство и следователно парадигмата се възприема като „парадея“, която би освирепила мнозинствените към теб още повече, то непременно класическият модел на борба ли ще използваш или ще потърсиш нещо, което работи?

Това, с което не съм съгласен в действията на мюсюлманите, е тяхната несръчност в общуването им с българите. Не ме питай защо е така – Ангела Меркел ти е отговорила умно и смело, вероятно защото е гедерейка (тоест с опит, а не с идеологична западна постановка). Аз не критикувам правото на мюсюлманите за „разговор с Бога“, а несръчността им за разговор с хората (този мотив може да се разгърне до цяла обширна тема – пълната неподготвеност на духовните водачи на големите религиозни групи, както и пълната неподготвеност на гей активисти за разговор с мнозинството). Не може, когато и за един второкласник думата гей всява потрес, ти да организираш гей парад по нюйоркски маниер. Не може, както ти писах, цял един народ да е играл и пял през детството си „на турчин го давам (тоест на нещо твърде презряно), но на теб пак няма да го дам“ ти да пееш песента на мюезина. Хората свикват на толерантност бавно.

Ако си мюсюлманин в България и знаеш, че има недолюбване на твоята другост, защото всъщност този инцидент показва, че има такова, то няма ли да си зададеш въпроса – защо не ни приемат някои? (само

защото са прости ли?) Ако си циганин, ще си зададеш ли този въпрос? Ако си хомосексуалист, ще си зададеш ли този въпрос?

За да продължа по натам, ми кажи, сега изясни ли се какво имам предвид, когато казвам, че трябва да се съобразяваме с омразата... защото темата е безумно дълга. Прилича ли си мойт отговор с твоята интерпретация? Има ли нещо, което да е още неясно?

Разумният човек, за да предприеме нещо, трябва има поне малък отговор, какво следва след това... след показването си пред другите, след деклариране наисканията си, след искането на определена свобода, която досега е била ограничавана от мнозинството, с което ти трябва да живееш и за въдеще. Борбата е героична само в някои определени ситуации...

Нямам желание да пиша есе. Просто исках да кажа, че ме нападна прибързано. Отговорите сами ще дойдат в обсъждането. Но имай предвид едно – българите нямаме традиция на нетолерантност, защото винаги сме били потиснати. Ние сме толератни по принцип. Все пак спасихме си евреите, от какъв зор трябва да се караем с мюсюлманите... Има обаче агресивна другост (ДПС). Има и агресивна еднаквост (християнистите). Има и агресивна недодяланост (Атака)...

Има и въпроси без отговор. Защо?

- 25-05-2011|**Златко**

Аз пък съм израсъл с „Ганди“ на Ричард Атънбъроу – и вярвам в силата на гражданското неподчинение. Мирогледно несъвпадение, нека го приемем. За мен няма проблем, доколкото нямаме нищо за делене или вършене заедно. Ти по твоя си път, аз – по моя. Все донякъде ще стигнем...

- 25-05-2011|**Любомир Сирков** – Изразяването на мнение – от „нас“ и от „другите“

Златко, има някои съвсем естествени, човешки неща, които би трябвало да са еднакво здравно залегнали във всички хора, независимо каква религия изповядват. Едно от тези неща е взаимността. Един вид: колкото права имаш ти – толкова права имам и аз. Или още: ако ти си пуснал своя звук ТОЛКОВА силно – значи би трябвало да бъдеш така добър да изтърпиш и другия, когато той си пуска неговия звук пак ТОЛКОВА

силно. Това е най-обикновен здрав разум, който не би трябало да зависи от религиозната принадлежност.

И още нещо: щом толкова държиш на прецизността в подбора на думите (имам предвид въпроса ти за „христианисти“ по-горе) – не се ли замисли малко, преди ти самият да употребиш явно неподходящи думи? (Да ти припомням ли, че „безмозъчни главорези“ е израз, употребен от тебе – и то израз очевидно несъответстващ на реалността?) И като си израсъл с примера на Ганди – и вероятно се гордееш с това – смяташ ли, че на Ганди изобщо би му хрумнало да нарече каквато и да било група хора „безмозъчни главорези“??

Именно за това става въпрос: за да си добър ти самият, не е достатъчно само да посочиш с пръст другия и да кажеш: „Вижте го колко е лош“. Ако смяташ, че си по-добър от другия – бъди. Бъди по-силен в доброто – а не по-силен в избора на лоши думи. А ако не искаш да си по-добър, ще правиш именно това, което правиш и ти: ще търсиш какви нови и нови по-силни думи да употребиш по негов адрес, ще търсиш всякакви начини да убеждаваш други хора, че едва ли не Сидеров е най-големият проблем на българската демокрация...

Не спират да се учудвам на пълната липса на конструктивно мислене от страна на повечето коментиращи по който и да е обществен проблем. Вдигат се да „реагират“ – и почти всички коментират какво е „недопустимо“, какво да се „забрани“, какво да се премахне, кой да бъде свален или изгонен (а Огнян Минчев дори използва думата „озаптен“ – която придобива особен смисъл в случая, тъй като произлиза от „заптие“...) – и почти никой не коментира какво можем да СЪЗДАДЕМ...

- 25-05-2011 | **Златко**

Сещам се сега за историята на един приятел, дето в детските години хвърлял жабешки бомбички през прозореца на църквата. А баща му, вместо да прояви толерантност и разбиране към потребността на детето да си изразходва някъде енергията, взел, та му насинил задника. И Тишето спрял да хвърля бомбички...

Впрочем, Любомире, тук наистина ще се опитам да се възползвам от съвета ти и да не разпалвам повече тоя тук наш разговор. „По плодовете им ще ги познаете“, е казано, та така и с нас всички. Някой, някъде – ако имаме късмет – може и да ни познае. Останалото ми се вижда вятър...

- 26-05-2011|**Самолет 005** – ... питам за насьскването...

Златко пише:

... Някой, някъде – ако имаме късмет – може и да ни познае. Останалото ми се вижда вятър...

Важното е ние да се познаем, защото ни пречат!

„Нападението срещу джамията...“! е нескопосно заглавие...

„Боят пред джамията...“ е реалното заглавие.

Отговори, Златко, кой има нужда от такова насьскване на хората едни срещу други?

- 27-05-2011|**Пенка** – „Хората свикват на толерантност бавно.“

Нападението срещу джамията е НАПАДЕНИЕ, а не случаен побой на минувачи срещу минувачи. Не бива точно с думите да се изопачава истината. Защото тогава хората няма да се научат на толерантност, както беше казано преди това. Един от пътищата, да се научат на толерантност, е първо да се засрамят от делата на тези, които си въобразяват, че ги представляват. Волен Сидеров продължава да твърди, че е вестител на „гласа народен“. Толерантността не може да се очаква само от малцинството, а и от мнозинството, защото то е това, което „толерира“.

- 27-05-2011|**Гост**

Napadenieto srechku molechite se v djamiata e organizirano, koeto ne se otricha. Pri vsicki demokratsii naruchitelite se nakazvat spored zakonite na siotvetnata dirjava, koyato e dlijna da zachitava pravata na grajdani si. Tolkova li e trudno da se prieme edna ISTINA, koyato e ochevidna. Dobre, nedeyte gi nakazva, no bidete sigurni che nakoy den i Vas chte napadnat nezavisimo kakva vi e natsionalnostta, vyarvach li ste ili ne. Pitam Vi chiy grajdani sa turskite muslimani ili drugite malsinsva koito sa v Bilgaria. Nima smatrate che razrechieto na problema e UHICPKOJAVAY VSEKI KOYTO E PO RAZLICHEN OT TEB. Az sim turkinya muslimanka, maltretirana i progonena ot Bilgaria, no nikoga ne sim mrazila bilgarite imam priyateli ot bilgarski proizhod s koito prodiljavam da kontaktuvam. Jalko, mnogo jalko...

- 28-05-2011|**Антон Иванов** – Нашенско безгрижие

Въпросът за прекомерното озвучаване на службите в Баня бashi е от една петилетка. С пронизителните излъчвания от високоворители те несъмнено се нарушили обществения ред и това даваше повод на

Атака да прави пропагандни акции и да набира електорат. Е, защо Атака да е виновна, че иска да се спазват правилата, след като кметството не си е свършило работата. Само че Атака не си пада съвсем по мудните законови процедури и се стигна до сблъсъци. Едва сега ръководството на джамията започна преговори с кметството за регулиране на проблема. В мутренско-полицейска страна няма да е чудно, ако си спретнем и етнорелигиозен конфликт.

- 28-05-2011 | **Самолет 005** – ...кадън-гюбе...

Знаете ли какво е кадън-гюбе? Буквално преведено, това е „пъпчето на кадъната“. В живота ми сред турци и мюсюлмани съм разбрал, че това е един от сексуалните фетиши на много мюсюлмани, но не ми е думата заекса (днес Умберто Еко много добре ми подсказа някои неща в една друга статия). Небуквално – кадън-гюбе е сладкиш, който е сред любимите ми. Приготвя се от брашно и масло с използване дори на дървен редкопръстов гребен за релефно разграфяване на сладкиша и накрая, когато се приготвят формичките, леко се натиска приготвената формичка с пръст – прави се нещо като „пъпче“, за да може по улейте, направени с гребена, и в това „пъпче“ да проникне сладък сироп и така сладкишът се сиропира по-добре.

Има един град в България, където от години живеят в мир и сговор триогромни общности – македонски изселници от Гръцка Македония, турци, власи и цигани. Казвам „три“ общности, защото макар и в този град да е една от най-големите влашки колонии в България, там власите и македонците се имат за българи, макар навсякъде да казват, че са си власи или македонци. Но общностите де факто са три – „българи“ (власи, гръцки македонци и автохтонни българи), турци и цигани. Там сладкишът, а когато човек изучава междукултурни прониквания, трябва да изучава измененията на ежедневната храна, та там сладкишът е променен по „български“ – тоест малко по-слабо сиропиран е, но забележителното е, че отново е с турско име. Вместо „кадън-гюбе“ се нарича с турската дума „татлия“. Това го казвам, за да подчертая както динамизма, така и обратното – устойчивостта на културните елементи от една мултикултурна БЪЛГАРСКА общност. Защото там има работещ мултикултурен БЪЛГАРСКИ модел, който няма много общо с Ангеламеркеловия неуспян модел на брюкселска интеркултуралистика. Години наред – българи, турци и цигани си живеят мирно и си хапват татлии. Никой

на тези добри хорица не им е обяснявал назидателно и по западноевропейски колко демократични трябва да са в толерантността си спрямо другостта, защото те толкова са напреднали в усвояването на другостта, че при тях тя почти се е преврнала в еднаквост.

Та вчера ям си аз татлията, сърбам си шербет-кафе и си говоря с един турчин, който е вярващ мюсюлманин. Питам го – защо при вас няма високоговорители на минарето и защо не се бият турчоляци и булгаристанци, както правят умните и премъдри софиянци. Турчинът се подсмехва и ми казва – ами защото се споразумяхме. „Какво се споразумяхте?“ – питам аз с удивление. „Ами споразумяхме се с общината ние да махнем високоговорителите, за да не се дразнят българите, а в замяна получихме определени отстъпки от общината!“. Така е от години... Опулих се. Този град е само на 20-тина километра от Батак.

Та мисълта ми беше, че кадън-гюбето може да е сладък начин на живот. Стига да се вгледаме достатъчно добре в БЪЛГАРСКИТЕ модели на вековна толерантност. Ама кой с какъв диоптър да гледа, като все от Брюксел разни отворковци ни внасят диоптрите!

- 28-05-2011|**Златко**

Добре, с това вече съм съгласен. Всяко нещо трябва да се върши с мярката на мястото си, а не с нечия чужда. Готов съм да слушам и да се уча...

- 28-05-2011|**Самолет 005** – ... в коя атака има мярка?

Златко пише:

...Всяко нещо трябва да се върши с мярката на мястото си...

В която и да е атака, мярката е неуместна, несвойствена и дори алогична. Не можем да виним „Атака“ за липсата на мярка. Те нямаше да са в тази партия, ако имаха мярка. Страшното в България, че за да покажеш мярката, може да си изпятиш лошо... Какво имам предвид?

Всички знаем за „мярката“, насаждана сред българите вече 20 години от Слави Трифонов. Всички знаем, че той е говорител на определена прослойка в България – мутрите. Вече знаем, че Слави Трифонов, като говорител на мутрите е против Волен Сидеров и самият Волен поомекна и се поукроти... Слави нарече Волен – „клоун“ и с типичната си мутренска мярка показа хем кадри от Батак с мажоретките и мило говорещите дечица, хем пишката на Волен Сидеров с коментар за големината и... Да всички български деца, патриотично обучени, видяха „малката“

пишка на Волен и им беше обяснено, че Волен прави погроми над мажоретките, защото пишката му е малка... Това каква мярка е?

Клипът от шоуто поне засега го има в ютубата...

В България отдавна няма мярка. Да се говори за мярка е някак си „западно“... Златко, това е добронамерена шега. Не се връзвай – в смисъл, твърде много уважавам твоя блог или форум, за да си правя просташки шеги. Когато казвам, че в България, да се говори логично, градивно и човешки, е трудно, то имам предвид вече липсата на всякакви ориентири дори и за тези, които се опитват да говорят така. Виждаш, че дори политолози (тоест хора, обучавани да приказват за политика) се „издънват“, като говорят все едно са извън реалността. Огнян Минчев е интелигентен и начетен човек, но защо за мен – обикновения селянин, този човек прозвучва като че ли извън реалността... (имам предвид озаглавяването на статията).

Коя е мярката за България, в момента едва ли някой разумен човек може да знае и разпознае!

- 28-05-2011|**Златко**

Под „мярка“ разбирам мярката, тоест хода, на евентуалните промени. Аз например съм привърженик на идеята, че равенството е неделимо и че не може да има едни правила за църквите, а други – за джамиите (по отношение на шума например). Същевременно обаче виждам, че сънародниците ми побесняват при всяко споменаване на тези високоговорители. Ок, не съм луд, нито пък някакъв радикал, съгласявам се на отстъпки. Нека тогава хората сами решат с каква скорост искат да допуснат този вид промени в съзнанието си. Това имах пред вид под думата „мярка“

(Аз обаче продължавам да си бия барабнчето тук – не особено гръмогласно, надявам се.)

- 28-05-2011|**Златко**

А това с малката пишка, извинявай, според мен е просто гениално. Гениално като пример за ефективно медийно въздействие (и политическо, не забравяй!) Едва ли може да се намери някакъв по-ефективен начин за борба срещу една толкова зловредна идея, формация и фигура, каквито са образуванията около Сидеров и самият той, от нейното осмиване ИМЕННО в контекста на една мачистка култура. Огняновите

и моите приказки тук за цивилизация и прочие минават през едното ухо, та в другото. Онази за малката пишка обаче остава. И въздейства. Така че, поне в този случай, моята шапка е свалена пред Слави. Почти не познавам предаването му, откровено казано то дори не ме интересува, каквото и да е влиянието му върху културата на страната. Но в случая виждам, че е свършил повече работа от хиляда такива списания като моето. Евалла, Слави!

- 28-05-2011|**Самолет 005** – ге: ...та такива ми ти работи...

Златко пише:

... Същевременно обаче виждам, че сънародниците ми побесняват при всяко споменаване на тези високоговорители...

Не „сънародниците“, а „някои от сънародниците“ ти... Аз например изобщо не побеснявам от високоговорителите. Живял съм в Одрин (един от любимите ми градове) и балконът на апартамента гледаше директно Селимието – най-хубавата европейска джамия на света, въпреки че Старата Джамия (Ески Джами) има по-хубави стенописи... Там, на високите минарета на Селемието, има ОГРОМНИ високоговорители, които посред нощ озвучават почти целия град и околността, а аз живеех на не повече от 500 метра от джамията. При хубава лятна нощ съм ставал – отивам на балкона и слушам в захлас песента на мюезина. Това беше божествено изпълнение от мъж с тренинга на оперен певец. То беше като да слушаш примерно Рената Тебалди на меса на папата. Изключително естетско изпълнение (колкото и префърцуно да звучи тази дума). Тук в София песента на мюезина така дрънчи от счупените мегафони на джамията, че Аллах би получил запек, ако чуе песента на софийския мюезин. Е толкова ли софийският мюсюлмански клир нямаха пари за нещо по-добро. Религиозната обредност е едно грандиозно представление... Те не го ли знаят?

Нали пак говорим за мярка?

- 28-05-2011|**Гост** – ге: ...малко за мачисткото...

Златко пише:

... Евалла, Слави!

Тук пак теоретизираш! Тук толкова си далеч (приятелски ти го казвам) от истинските ефекти на подобна „културна“ проява, че искам да ти задам няколко въпроса...

Защо Слави е против Волен?

Слави кой (от властта) представлява?

Кой може да противоречи на Слави?

Тази значителна сила за манипулиране на българското чувство за мярка може ли да се случи на запад и къде?

Защо Бойко и Слави са един срещу друг?

Кой всъщност е властовият елемент в България?

Защо чрез атаката си към Волен Слави удря по Бойко?

Аз ти казвам, че съм обикновен Сульо, но тези неща ми правят впечатление...

Ако говорим чисто за телевизионния трик с пишката, то той има ефект само при мъжете в мачисткото общество. Но едно мачистко общество често свежда ролята на жените до това на „тетки“. А тетки с пишки не се привличат... В репортажа на Слави Трифонов обаче бяха подбрани „тетки“ пар екселанс и една дори плачеше за дечицата. Можеше да си остане дотук, но Слави си има своя мярка... Гледай го този епизод на шоуто. Пишката е слабият елемент на репортажа. Големият удар и ефект е с ангажирането на „тетките“ срещу Волен. В едно мачистко общество силата на „тетките“ може понякога да е в пъти по-голяма от силата на мачовците!

Слави Трифонов го прави изключително ефективно! Не отричам... но въпросите чакат отговор...

- 28-05-2011 | **Марин** – Примерно

Добре де. Днес изкараха килимчетата на центъра на София и озвучиха всичко с тонколони и Вие казвате, че това е нормално. Като Ви слушат как реагирате утре ще решат пред НДК да извършат публичен сюнет/обрязване/ и тогава господин Минчев ще каже че пак е нормално. Познавам ги! Повярвайте ми! Накрая ще поискат и Вие да се обрежете и да си смените името с мюсюлманско. Това е тяхното разбиране за толерантност и свобода на личността. Нека някой от Вас мислещите като Минчев да пробва да извърши християнски ритуал – например кръщение със свещенник и всичко друго на центъра на някое турско село в Родопите. Ще проплачат чак до Хага, че им нарушавате правата а боят задължително ще си го изядете. Не виждате ли че са лицемери и си прокрадват интересите използвайки Вашата доброта и толерантност.

- 28-05-2011|**Златко** – ге: Примерно

Марин писа:

Познавам ги! Появявайте ми!

Кого точно познавате, Марине? Бихте ли ми казали кога точно, примерно, за последен път сте били в родопско село и какво точно ви се е случило там, та говорите с такъв самоуверен тон. От кой край сте, имате ли досег и общуване с турци, имате ли някакъв собствен опит? Споделете с нас тия неща, разкажете ни някаква реална история, нещо, което се е случило на самия вас. Нали разбирате, че в противен случай всичко, което казвате, би било невъзможно смешно (ако не беше толкова грозно, разбира се).

Само за едно моля. Честно, ок?

- 28-05-2011|**Любомир Сирков**

Не съм сигурен дали точно тук му е мястото да обсъждаме Слави Трифонов и неговите аматърски „изпълнения“ в политиката... Ако той самият имаше поне малко склонност да се учи от собствените си грешки, щеше да си спомни как и преди – още през 2005 г. – е правел свои специални предизборни предавания насочени конкретно срещу „Атака“ – и това имаше точно обратния ефект (тогава „Атака“ за първи път, и то с лекота, влезе в парламента).

Всеки се хвърля да коментира – и колкото по-незапознат е един човек с реалните проблеми, толкова по-емоционално коментира. По-горе можем да видим белезите на тази емоционалност: използват се думи като „срамно деяние“, „саморазправа“, „лумпенът Сидеров“, „екстремистката шайка на Атака“...

Наистина, недоумявам: смятат ли всички уж интелигентни хора, които четат това онлайн- списание, че е именно за нас днес е особено изгодно насила да се правим на неуки, неинформирани провинциалисти, които за пръв път чуват, че има проблем със звука от джамиите? И че това е проблем навсякъде, където има джамии – не само в България?

Има сериозни международни изследвания, в които научно и обективно е разгледан въпросът с присъствието (да, пак тази дума ще употребим, засега) на ислама в Европа – и по-конкретно мястото на джамиите – и още по-конкретно: какво място заема звукът от джамиите. Това са книгите „Conflicts over Mosques in Europe: Policy issues and trends“ (2009) – съставител Stefano Allievi, и „Mosques in Europe: Why a solution

has become a problem“ (пак от същия, 2010). При добро желание всеки може да ги намери и съвсем бесплатно достъпни в Интернет.

Там става ясно, че: Единствената страна в ЕС, която приравнява исламския „езан“ със звука от християнските камбани (на ниво закон, но не и на ниво разпоредби на местната власт!) е Холандия. В Амстердам „езан“ е разрешено да се пуска от високоговорител само в петъците. Във всички други страни са въведени съответните ограничения: във Великобритания много зависи от това дали джамията е в район, населен предимно с мюсюлмани, или не. В Германия има на законово равнище равно третиране на звука от джамиите и от църквите – но това третира не се отнася до самия звук, който издава човекът, извършващ богослужението – не и до усилването на този звук със високоговорители.

Във Франция и Белгия местните мюсюлмани изобщо не са поставяли такова искане, тъй като смятат, че това ще създаде напрежение. В Австрия звукът от джамията е разрешен само в петък. В Норвегия също е разрешен само в петък, и трябва да е до 60 децибела. Изводът на авторите е, че докато в държавите от ЕС залегналите в конституциите им принципи на религиозната свобода по-рядко дават възможност да се спира строежа на нови джамии, то отказът да се разреши външно озвучаване се среща достатъчно често.

Освен това трябва да се разбира и какво е предназначението на призыва за молитва („езан“) – а то е да послужи на вярващия да не пропусне ТОЧНОТО ВРЕМЕ за молитва.

При съвременните безжични средства за комуникация (точния час и минута за началото на всяка молитва могат да се видят в сайта на Главното мюфтийство), необходимостта от физическо доставяне на тази информация до вярващите е вече отживелица.

- 28-05-2011|**Златко**

Ами щом това точно е проблемът, къде тогава е проблемът? Както виждате от коментара на Самолета, турците не са идиоти и са склонни сами да приемат някои ограничения върху богослужението си в името на обществения мир. Защо непрекъснато тук се говори за тях като за някакви, дето от друго освен бой не разбират? Ей това е, което не мога да разбера самият аз.

А що се отнася до проблематиката за Европа и ислама, хайде сега да не се изкарваме чак такива големи експерти, въз основа на две книги

от един и същи автор, намерени в Интернет (между другото, Любомире, наясно ли сте с факта, че Стефано Алиеви е бил осъден на шест месеца затвор и глобен 3000 евро за изказванията си, направени в книгата *Italian Islam?*). Хубаво е човек да говори с тон на експерт, но е хубаво също и да си направи домашните работи, преди да тръгне да парадира с големи познания.

А инак, дори само тук на този сайт има над десет статии от различно известни автори, които се занимават с различни аспекти на този проблем –**и те са на различни мнения**. Така че, ако искаме да се вземаме на сериозно, хайде да не изхождаме автоматично най-българското от всички предположения, а именно, че отсрещната страна е съставена от неуки идиоти.

Така. Който не го мързи сега, може да подхване поредицата от статии „Исламът и модерността“, започвайки ето с този тук първи текст на оксфордския историк Тимъти Гартън Аш, „Исламът в Европа“ (останалите са подредени там в отделен списък).

<http://www.librev.com/prospects-europe/52-2009-06-17-08-08-04>

- 29-05-2011**[Ани]**

Струва ми се, че повдигането на въпроса за звука, само по себе си е показателно доколко объркано е обществото ни.

Ако в отсрещната сграда има увеселително заведение, което ми нарушава почивката и съня, то какво следва аз да направя:

а) да подам устна/писмена жалба до съответните общински институции; ако те се ослушат, да подам жалба и срещу тях; ако отново няма ефект, да подкокоросам съседите си и заедно да протестираме пред общината; или

б) да надувам собствените си уредби, за да заглушавам техните; с официалното разрешение на общината да заведа съседите си на протест пред дискотеката; всички заедно да се сбием с хората, отишли да потанцуват там примерно за рожден ден.

Струва ми се, че обществото ни има много сериозни проблеми и отместването на вниманието от тях прави лоша услуга на всички ни.

На мен би ми било любопитно да разбера например колко гражданска жалби са подадени за смущаване на обществения ред от джамийски звук и какво е направено по тях. И изобщо дали.

- 29-05-2011 | **Любомир Сирков** – Стефано Алиеви и фактите

Златко, добре е, че посочваш „факта“, „че Стефано Алиеви е бил осъден на шест месеца затвор и глобен 3000 евро за изказванията си, направени в книгата *Italian Islam*“ – защото специално в съвременната ситуация този „факт“ показва, че Стефано Алиеви е човек, който търси и пише истината независимо какво може да му струва това.

Всъщност всеки, който се запознае по-подробно с биографията на Стефано Алиеви ще проумее, че както **преди**, така и **след** тази абсурдна присъда, **Стефано Алиеви** си остава един от най-уважаваните специалисти по въпроса и е канен за участия в множество научни изследвания върху исляма. И негови трудове са цитирани във всички други съвременни изследвания, на които можеш да попаднеш.

И щом това те вълнува, Златко – специално против тези две издания, които цитирах по-горе, засега, доколкото знам, няма заведени съдебни дела – така че този път ти самият имаш възможност да се проявиш и да заведеш дела – щом смяташ, че това ще подсили твоята позиция...

А авторите в изданието от 2010 г., на което Алиеви е редактор, са следните: Athena Skoulariki, Azra Aksamija, Ernst Furlinger, Felice Dassetto with Olivier Ralet, Goran Larsson, Jordi Moreras, Maria Bombardieri, Michael Kreutz and Aladdin Sarhan, Nico Landman, Omero Marongiu-Perria, Sophie Gilliat-Ray and Jonathan Birt, Stephane Lathion – та сега очаквам и за всеки от тях да ми напишеш „фактите“ – на колко години затвор и на каква глоба е осъден...

- 29-05-2011 | **Гост** – ге: ге:

Доколкото може да се вярва на средствата за масова информация, не е подавана молба за ползване на тротоарната площ за религиозни цели, от което следва и закона нарушене.

Нямам нищо против това, всеки да си изповядва каквато религия иска, но съм против да ми се натрапват ритуалите, било чрез акустични усилватели, изльчващи молитви, било чрез физическо вмешателство, пречещо на свободното ми преминаване през тротоарните площи.

Това имах предвид давайки абсурдния пример с жертвоприношението.

Ако вие тангристите си имате храм, светилище или капище, ако ще и в центъра на София, бихте имали пълното право да си извършвате тангрослуженията при условие, че не нарушава-

те законите. Коленето на куче е законанарушение. Ако ви бъде разрешено да си практикувате ритуала в този му вид, тогава няма как да бъде забранено и човешкото жертвоприношение, в случай, че някое друго вероизповедание го поисква официално.

- 29-05-2011 | **Евдокия** – град Пещера

Благодаря на Самолет 005 за вярното и точно описание на добрите взаимни отношения между българи, турци и цигани в град Пещера.

- 29-05-2011 | **Любомир Сирков** – Издайница Евдокия

:-) Евдокия, онзи човек по-горе („Самолет 005“) съзнателно не назова града, за който говореше – за да не урочаса това място...

Ама какво да се прави – сърце юнашко, не трае...

- 29-05-2011 | **Боян** – Каквото повикало, такова се обадило

Колко много баналности, неточности, лепенки(етикети) и даже синтактически грешки в един толкова кратък, колкото и безсъдържателен текст. Плоско и повърхностно изказване, без подготовка, както по всичко личи ...

Дали атаката е „**на** Волен Сидеров“?

Срещу джамията и мюсюлманите-богомолци???

Лумпените на Атака -- лишиха **мюсюлманите** в София от тяхното свещено право да говорят **на** Бог свободно ?!?

Че Волен Сидеров и водените от него са сбъркали законовия адресат (Общината, Народното събрание) на иначе съвсем разбирамето си възмущение -- така е.

Че някакви (може би) лумпени се сбили с други някакви лумпени (за тия няма съмнение!), които от своя страна (без да искат!?!?) постоянно смущават спокойствието и нарушават обществения ред (за приличието и неприличността на това да се гъзиш наследи улицата не си струва да се говори) – да, така е.

Не бива обаче от тази улична свада да се правят такива дебелашки обобщения: че някой си бил лишил другого от свещенното му право да говори/разговаря **с** някакво създание, за което не е съвсем сигурно имали слух и колко силно трябва да му се вика за да чуе ... Каза се вече по-горе, че протестът не е срещу правото, а срещу формата, начина на призоваване към (!!!) изпълнението (!!!) на това право!

Да, ама на Огнян не му пуха -- той е намерил поредния повод да обявят на света, че е тук и че бил християнин. От чие име говори като казва „ние“ – не е ясно!

Е добре, той още вярвал в „свещената свобода на човека да избира езика, скойто да говори **на Бог**“. Че кой я оспорва тази свобода днес, освен мюсулманите във всички исламски страни? Не че трябва да ни служат за пример, достатъчно е да не дразнят останалите. Всъщност, еднакво дразнещи са и католическите шествия с хоругвите, качулките и барабаните им, но поне не ги правят всеки ден по пет пъти в центъра на Исламабад, ако и да е от страх или по липса на достатъчно Огняновци там.

Прочее, каквото повикало, такова се обадило.

- 30-05-2011|**Златко**

Ок, би ли казал коя тогава е „правилната“ форма на мюсюлманска-та молитва, Бояне, щом за теб сегашната е „гъзене“? И по какъв начин оспорването на „формата“ не засяга „свободата“ на вероизповеданието? Значи, имате право да се молите, но ако в джамията няма място – нямате право. Ако пък речете да си построите нова джамия, пак нямате право, защото стават много. Изобщо, най-хубаво е да ви няма. Нещо много „мътиш ми, не мътиш, ще те ям“, ми звучи това, какво ще кажеш? Демокрация по балкански? Или греша нещо?

- 30-05-2011|**Боян** – За формите

Темата за религиите въобще и за ислама в частност е необятна. Явно не съм се изразил правилно или пък някои ме четат като Рогатия -- книгата за Добрата вест. Нямах предвид да указвам на никого как точно да се моли – опазил ме Перун от такива мераци. Имах само предвид, че да се пълосваш наследи улицата с лице към пода (или където и да е на обществено място) в една ужким цивилизована страна е най-малкото удивително, да не кажа изумително. Аналогията, която си направил с приказката за вълка и агнето е просто неуместна, липсва ѝ логиката. А иначе, макар да съм реалист (думата „атеист“ ми звучи обидно и така я използват много хора, чак я приравняват с фашист или терорист, търпял съм го), смяtam, че всеки е свободен да се моли колкото и на когото си ще, но ... **ВКЪЩИ!** В спалнята да си направи олтар или каквото му трябва и да се моли гол ако ще.

Но понеже сме на вълна въпроси, та и аз да попитам: докога, в този 21-ви век, ще се разправяме за религии? Каква е разликата между светата троица и Маркс-Енгелс-Ленин? Коя религия някога и някъде е дала нещо (хубаво) на света?

- 30-05-2011|**без значение** – да опитам да отговоря на въпроса на Боян

Ами например тази (религия), в която се говори за закон, „написан не с мастило“ или „на каменни плочи“ (разбирай още ритуали), но „върху човешки сърца“... защото „буквата убива, а Духа дава живот“ (2 Коринтиани, 3:1-6).

Между впрочем, ако зададем същият въпрос, който Боян зададе: коя държава някога и някъде е дала нещо хубаво на света? Можем да отговорим: тази, където нужда от закон няма, щото е написан в сърцата на хората, или ако закон има – се спазва, щото е написан в сърцата на мнозинството хора. Със сигурност, тая държава не е България и затова такива индивиди като шайката на Сидеров ще вирее, мюсюлманите ще надуват високоговорителите, дискотеките музиката, полицайтите ще взимат подкупите, политиците ще си пълнят джобовете, и т. н...

Вчера гледах видео където Боримиров се бие злобно на детски футболен мач... Побойничество е култура в България, казвам го като българин, който се е бил... Боримиров ще бъде ли наказан за тази агресия? Какво виждат децата от кумирите си? Спортът трябва да учи на самообладание, честност, и толерантност... уви, тези неща не са написани в сърцата ни, и ние няма как да научим децата си на тях...

И пак да се върна на въпроса на Борис. Една цяла нация може да се научи на самообладание, толерантност и честност, само чрез един ефективен и изпитан във времето начин – чрез религията. Но онази религия, която съживява Духа, не Буквата.

- 30-05-2011|**Самолет 005** – ге: да опитам да отговоря на въпроса на Боян

без значение писа:

И пак да се върна на въпроса на Борис. Една цяла нация може да се научи на самообладание, толерантност и честност, само чрез един ефективен и изпитан във времето начин – чрез религията. Но онази религия, която съживява Духа, не Буквата.

Значи има нещо повече от религията... Кое е то?

- 30-05-2011 | **Боян** – ге: да опитам да отговоря на въпроса на Боян

Между впрочем, ако зададем същият въпрос, който Боян зададе: коя държава някога и някъде е дала нещо хубаво на света? Можем да отговорим: тази, където нужда от закон няма, щото е написан в сърцата на хората, или ако закон има – се спазва, щото е написан в сърцата на мнозинството хора.

Една цяла нация може да се научи на самообладание, толерантност и честност, само чрез един ефективен и изпитан във времето начин – чрез религията. Но онази религия, която съживява Духа, не Буквата.

Драги ми Смехурко, идеализмът ти е достоен за възхищение, а тъгата по несъбъднатия идеал за сърцата и т. н. -- разбираема. Но всичко, кое то си написал е утопия, съгласи се. Не може да има държава без закон или ако искаш -- има няколко, ама струва ли си да ги споменаваме -- темата на спора е съвсем друга и съвсем реално-материална. Не виждам смисъл да продължаваме разговора, понеже няма начин да ми дадеш пример за религия, която учи нациите и съживява (?) Духа, не Буквата ??? Пък аз, както казах по-горе, съм човек на материята и реалностите, на утопии съм сит догоре! Успех в „мисията“!

- 31-05-2011 | **Смехурко**

Бояне, за теб Утопия, за мен Реалност. За теб лъжа, за мен истина. Хубаво е, че се възхищаваш от идеализма ми. Наистина. Аз съм реалист, ако не бях такъв нямаше да хвърлям такива бисери. Щото знам, че и да ги стъпче някой, друг ще ги намери.

Няма да продължаваме разговора. Само ще поясня: аз не говоря за държава без закони, а за хора, които нямат нужда от закони. На теб нужен ли ти е закон, за да не крадеш? На мен не ми е нужен, сигурен съм, че и на теб не ти е нужен. Значи ли, че ние двамата живеем в утопия? Или че сме идеалисти?..

Закона, Бояне, се учи, не се налага. И се учи от ранна възраст през целия живот. И ти го учиш, и ще го учиш дълго. Законът е ръжен, срещу който никой не рита без да се опари. Законът, друже, не са буквите, нито правилата, нито ритуалите, нито заклинанията и молитвите, законът е съзнанието за неговото съществуване и сила, и това е висша форма реализъм...

По темата, ще ти кажа мнението си по български: Сидеров и групичките му са идиоти, хора дълбоко обръкани и нещастни. Но простотията е опасна (като всяка простотия, тя е най-голямият бич в нашата родина, и се разраства, и отстрани се вижда най-лесно, затова Златко е запретнал ръкави, евала му правя), точно защото показва колко не наясно с материята и реалностите са хората, които я практикуват...

Иначе си cool... казвам ти тези неща за раздумката, не ща патаклами, аман от патаклами...

- 31-05-2011|**Марин** – Отговор от Марин

Отговор от Марин: Живях в Родопите 10 години в град с 90% турско население. Случки и събития, които потвърждават думите ми мога много да Ви разкажа но най-вероятно няма да ми повярвате. Не искам да споменавам и името на града. Тези неща трябва да се изживеят за да се усетят напълно. Не искам повече да споря само ще обърна внимание на факта че християнското население в Родопите намалява постоянно / емигрира/. Нека някой провери защо се случва това?

- 31-05-2011|**Златко**

Марине, населението на цялата страна намалява от двадесет годни насам, но ти май си един от малцината, които са решили да виждат в това някакъв турски заговор. Поправи ме, ако греша нещо.

- 31-05-2011|**Георги**

Какво мислите за това: [www.focus-news.net/? id=f17654](http://www.focus-news.net/?id=f17654) Академик Героги Марков, шеф на Института по история при АН, възстановява организация която е сменяла имената на мюсюлманите в Родопите през 40-те години. Бившият агент на ДС, верен на убеждението че няма лично пространство в което да не може да се меси, определя как хората да кръщават децата си: „Не може Мехмед да става Митко, той е мюсюлманин и не може да бъде Георги или Димитър. Той ще бъде Камен, ще бъде Светослав и много други хубави имена, които не са свързани с християнството. Това е пътят на помирение и на обединение...“ Действието се развива по не по Татово време и Възродителния процес, годината е 2011 и става на територията на ЕС. С недостатъчния си умствен багаж задавама простички въпроси: Не знам нормално практика ли е в Европа да действат организации, които си поставят за цел смяна на имената

на населението? Може пък да има директива? Ако в Ливан или Сирия решат, че християните трябва да сменят християнските имена с други „хубави“ имена, както казва академика, трябва ли да го приемем за нормално? И християните в България ли трябва да приемем „хубави“ имена, за да сме българи и в името на единението? „Доброволен“ възродителен процес ли тече от 2009г.?

- 02-06-2011|**Боян** – За утопиите и редакторите

Драги ми Смехурко, въпросът е именно там, че такива, дето не ни трябват закони за да не крадем, сме само ти, аз и още двама-трима, така че ... както казал Йоан Златоустия -- тая работа без (закони) няма да стане. Инак аз законите на НРБ ги уучих таман 4 години, за да установя малко по-късно, че всъщност съм учил ... благопожелателни сладки приказки и че такова животно -- закон -- у нашата зоологическа родина -- нема! Що е то закон и има ли той почва у нас? На тоя въпрос шопите са дали най-точния отговор: „Законо е вратъ у поле.“ Прочее, никакъв ръжен у нас няма.

А инак, за да си вляза и аз един път в ролята на адвокат, ще попитам Златко: Редакторе, къде видя, че Марин виждал заговор? Човекът просто споделя. Или ти се иска да го има заговора? То лесно се говори, когато живееш далеч. И аз съм далеч, ама знам, че редом с тия никой нормален не ще да живее. Ти също не живееш в турски квартал, нали? Поправи ме, ако греша нещо.

- 02-06-2011|**Смехурко**

Едно време марксистите бяха баш най-големите реалисти/материалисти. Те всичко знаеха. Научния материализъм на дедо Маркс. И тези дето го повтаряха у нас, забравиха, че езика освен звук, трябва да има и смисъл. И така възпитаха децата си.

Аз не разбирам, какво точно искаш да кажеш, освен че всички и всичко е по-просто от теб.

ОК, ще поясня отново: има държави, където мнозинството от хората не краде. Тая култура не е дошла от под земята, нито от научния материализъм. Да, паднала е от небето. Векове култивация, чрез религията в семейството и общността.

Щото ако прочетеш няколко „научни“ (такива, каквито предполагам унажаваш) книги, най-известната на Макс Вебер „Протестантската

етика и духа на капитализма“, ще се убедиш, вероятно, че позитивното влияние на религията е далеч по-голямо от негативното влияние на институционализираната Църква.

За теб лъжа, за мен истина: пънната връв на Запаното Просвещение е свързана с религията. Последнен за това говореше Ерик Нелсън, преподавател по държавно управление в Харвард, в неговата книга „The Hebrew Republic“ (Harvard University Press, 2010). Книгата получи редица награди за Outstanding Academic Title за 2010.

Е, кой по умен – цитираният от теб Вуте или някакви си Веберовци и Нелсънци?

Аз знам, че българите предпочитат Вуте. Предпочитат да не слушат, да се плезят, да ругаят и бият, да не се учат на толерантност и да си въобразяват, че са реалисти, големи разбирачи.

Но уви, с такова мислени българина няма да заживее в утопични квартали, където къщите струват над \$ 800 000 и вратите им (като законо в полето)стоят отворени. За теб лъжа, за мен истина. Аз живея в такъв квартал.

Аз не ти говоря за писани закони, а за закони в сърцето, и те се събуждат чрез ралигията, чрез възпитание и среда с повече хора като Огнян Минчев.

Ти може да си лаеш колкото си искаш по форумите, и братята българи да ти ръкопляскат, ама Минчевата приказка е далеч по-смислена от твоята.

И сега не се обиждай, питаше нещо за религията, и аз ти отговарих.

- 02-06-2011|**Смехурко**

...и да добавя, в познавам хора, завършили право в България, които не са чували за Джон Лок, Гроциус и Хобс. Да не говорим за Харт и Дуоркин. Срамота е за един правист за има такова цинично (не)разбиране на думата „закон.“

- 03-06-2011|**Самолет 005** – ... нещо като сдобряване?

Смехурко писа:

... ще се убедиш, вероятно, че позитивното влияние на религията е далеч по-голямо от негативното влияние на институционализираната Църква...

Това твърдение не ми е ясно, но моля за извинение, защото един от господата в този форум ме посочи като пример за скудоумие! „Smile“ Но все пак – нека и като скудоумен да се изкажа, та хората да знаят какво да не казват на всеослушание...

Аз лично бих заместил думата „религия“ с думата „духовност“, защото под „религия“ моето (скудоумното) виждане е именно за доктрина на институционализирана църква. За мен религията е доктрина и идеология на институционализираната църква. Останалото е духовност. Къде бъркам?

Другото е до Смехурко... Аз лично не сметнах изказването на Боян за толкова остро. Не видях той да казва, че другите са по-прости от него, но вие двамата може да си имате по-отколешна интрига. Мисля, че в онези страни, в които ти живееш в скъпо жилище с отворена врата, просто не е вилняла чумата. Коя е чумата – вече всеки си има свой отговор... В София много дълго време софиянци също не знаеха какво е това ключ и заключване на врата, пък имаше и скъпи неща по къщите...

- 03-06-2011|**Петя Георгиева** – Ако Огнян Минчев се беше заинтересувал

поне малко от предисторията на „случката“ нямаше да реди празни думи и да я отрази обективно, вместо да отправя призови.

Подсказка: Писмените протести до общината на гражданите живеещи в София, изказванията на гл. секр. на мюфтийството от няколко години в тази връзка и по повод джамията в Ст. Загора, пък може и да преброи колко джамии са построени през последните 20 години. И на последно място да го подсетим, че Баня Баши е построена на част от площта на средновековния манастир „Св. Йоан“.

- 04-06-2011|**паркър**

Интересно, е че църквата умишлено се съпротивлява да строи храмове в големите градове, лично съм виждал такъв саботаж, защото прихода от района се разпределя с новия храм и това значи по-малко пари на калпак.

В момента тече план за особена реабилитаця на фалиралия ни национализъм през църквата. На Църквата е поставена задача да канонизира националните идоли и така през суверието на българина да се поддържа дългосрочно националстичека идеология която да ни капсулира.

Ето кого е канонизирала църквата през 20 век: Паисий, Софроний, Батак плюс измислени уж стари канонизации Висарион Смолянски/според историците не съществува такова лице/, Тривелий-Тервел / никога не канонизиран/. На опашка са Бояджик- мъчениците, други въстанници, Левски, Старозагорски мъченици, Овчаров предложи 110 търновски боляри, войводата Балдъо, протокилийник Приаст, Семир, Йончо и въобще когото се сетите, да е убит от евентуален български произход или за предполагаема българска кауза. Вижда се че няма такъв който да не е национален идол. Ако това се случи – всеки ден ще светим национален герои, а за причастие може да ходим направо при Волен Сидеров и Първанов. Имайте в предвид, че вярващите в България са изцяло под руско влияние, откъдето прихванаха и антizападничество и антисеметизъм /нали се сещате, че руснаци са убили 50 милиона свои, ами затова са набелязани евреите, иначе трябва покаяние, неприсъщо за великокурцата душа /. Кого обслужва това предполагам знаете.

- 05-06-2011|**Петя Георгиева** – ПИШЕЩИ НАПРАВЕТЕ СИ САМИ ИЗВОДИТЕ!

Предлагам Ви линк към разговор с отец Александър от храма „Св. Троица“, Емил Кало от еврейската организация „Шалом“ и със секретаря на мюфтийството ХаФъзов, проведен през 2006 г. и излъчен от „Нова Телевизия“.

[http://www.focus-news.net/? id=f4989](http://www.focus-news.net/?id=f4989)

СМИ информация просто лъжат и представят фактите еднострочно.

- 06-06-2011|**Самолет 005** – те: ... за църквата, историята и национализма

паркър писа:

...В момента тече план за особена реабилитация на фалиралния национализъм през църквата. На Църквата е поставена задача да канонизира националните идоли и така през суеверието на българина да се поддържа дългосрочно националистическа идеология...

...вярващите в България са изцяло под руско влияние, откъдето прихванаха и антizападничество и антисеметизъм...

Това е много интересна податка за размисъл и ти благодаря, че я сподели. Исторически национализмът е нещо добро във времето на офор-

мяне на нациите... Но сега сме друго време. Пак исторически българският национализъм започва от църквата и е с антигръцка насоченост, а не с антитурска или антисемитска. После става един турю-гювеч!

- 06-06-2011 | **Майя Маркова** – Паркър е прав за БПЦ

Съгласна съм с Паркър и мисля, че канонизирането на жертвите от Батак, макар да не доведе (поне засега) до телесни повреди, в дългосрочен план е далеч по-опасно от делата на Сидеров и съдружие. Поведението на БПЦ за мен намирисва на подклаждане на религиозна война.

- 06-06-2011 | **Боян** – ге: Драги ми Смехурко

Смехурко пише:

... хора, завършили право в България, които не са чували за Джон Лок, Гроциус и Хобс... Срамота е за един правист за има такова цинично (не)разбиране на думата „закон.“

... и аз в познавам такива, а някои от тях и за Хамурапи не са чували, но темата на нашия разговор бяха не юристите български и качеството на тяхното „образование“, а пустословието, **баналностите, биенето в гърдите и „политически-правилното мислене“** на Огнян, от което, честно казано ми се повдига.

Не е цинично разбирането ми за закон, не знам защо се нахвърляш върху мен. Аз именно затова и не съм практикуващ юрист в БГ, ша ма прощааш ;(

Що се касае до възпитателната роля на една(!) религия, блестящо обяснена от Бердяев, бих само казал, че това сигурно е изключението, което ... нали се сещаш. Щото аз съм възпитан без религия и не крада. А да не ти напомням колко са крали и убивали Кортес, Писаро и стотици хиляди като тях. А какъв хубав човек бил византийският император Василий, да да -- оня същия.

Апропо, внимавай друг път с изказвания от рода „пънната връв на Запаното Просвещение е свързана с религията“, щото звучи направо стряскащо!!! Самата дума просвещение и понятието Просвещение са точно противоположни на „религия“, а Възраждането -- знаеш, е повторното раждане, излизането на класическата гръко-римска култура от гроба, в който я беше натъпкал католицизмът, нали?

- 07-06-2011|**Странник**

„Ние трябва категорично да кажем какво мислим за атаката на Волен Сидеров срещу джамията и мюсюлманите-богомолци днес в София“

Съгласен съм с Вас, г-н Минчев.

Дори бих добавил – нямате друг избор. Доколкото това „ние“ се изчерпва с няколкото на корито гледани социолози и политологи :)

Що се отнася до останалите няколко милиона българи, те нито трябва, нито ще се съобразяват с такива призиви. Омръзнало им е. Слезте на земята.

- 08-06-2011|**паркър**

Общо взето Сидеров играе ролята человека който прави сканадали за да не коментират реалните проблеми- подписка „турците вън от европа“, подписка срещу новините на турски, подписка „сърбите вън от европа“, скандал в Сърбия в деня на Левски, искане турция да се извини че е избила хора които не са раждали, скандал в парламента, скандал в Батак, Скандал пред джамията, скандал в парламента. Така обществото е постоянно ангажирано с „важни“ проблеми вместо с истинските си приоритети. Волен стяга електората, Бойко си кротува, населението става все по-дебилно и затворено в провинциално -националното си съзнание и пълно отсъствие на социалност. Сравнете с гърците, които са също националисти, обаче дори при фалирала държава и 900 евро пенсия и 15 заплата пенсия са недоволни, стачуват до дупка, пък у нас с 100евро пенсия се радват че комшията обеднял и смятат, че циганите са им виновни и чакат Америка да падне.

- 08-06-2011|**паркър**

Книгите на Сидеров и Николов са пряко инспирирани и преписвани от писанията на Ленинградския митрополит Йоан /Снычев/, които са много популярни в Русия, защото разтоварват вината в руската история за избитите милиони сънародници и я прихвърлят на евреи и масо-ни. Ето типичен екскремент в стил руско православие може да видите тук www.rusprav.org/biblioteka/dushenov/Ne_mir_no_mech/Ne_mir_no_mech_13.htm

Общо взето в този регистър е мисловният свят на православните по църквите, като политическата руска идеология се прехвърля извън

църквата чрез хора като Болен. У нас всички идеи на тема православие са руски внос. Антисемитизма, заговорната параноя, антизападничеството и очакването края на Америка също.

Старите кадри до един се страхуват от отваряне на доисетата -90 процента са били шпиони и са громяли християните по света в името на партията виж този доклад: www.pravoslavie.bg/Анализи/Държавна-сигурност-е-разработвала-ССЦ-и-Ватикана

Ако случайно се отвори досие излизат рекорди: Старозагорският митрополит, чието досие беше отворено поради участие в политиктата, се оказа един от рекордьорите по агентурно минало- успял е да работи за цели 3 управления на ДС. Естествено беше назначен за шеф на комисията за канонизация на жертвите на комунизма в църквата. Младите са още по зле: епископ Игнатий /Карагъзов -бивш представител на БПЦ в Москва/, официално заяви в интервю, че Москва е Трети Рим, и не е нормално да не се присъединим към него и да приемем Путин за държавен глава. Запитан, защо е издал препоръка за работа в библиотеката на Ватикана на компроментирано лице, същият отговори, че го е пратил да разобличи Ватикана със собствените и документи. От същият сой е и другият млад – дядо Николай, също руски възпитаник, син на бос от ДС. Всички руски патриарси са минали през Външния отдел на РЦ, за да имат поглед и да са кадрували сред братските църкви и да са натрупали агентурен опит който е основната им дейност. Това не е новост, Екзархията е създадена под руско давление, а за да се улесни дейността и руснаците дори отвличат главата на католическата общност на българите и го заточават в Русия. През 80-те години на 19 век българските митрополити участват в 3 руски преврата срещу легитимното българско правителство. Всъщност БПЦ никога не се е занимавал основно с религия, за 140 години почти не е издадена и една православна книга от Светите отци на църквата и дори Библията не си и дала зор да преведе от оригинала/сегашният текст е превод от руски, а както е известно Светото писание все още не се твърди, че е писано от руснаци/

- 20-06-2011|**Смехурко** – ге: ге: Драги ми Смехурко

Боян писа:

Aprono, внимавай друг път с изказвания от рода „пъната връв на Запаното Просвещение е свързана с религията“, щото звучи направо стряскащо!!! Самата дума просвещение и поня-

тието Просвещение са точно противоположни на „религия“, а Възраждането – знаеш, е повторното раждане, излизането на класическата гръцко-римска култура от гроба, в който я беше натъпкал католицизмът, нали?

Тъжно е, че когато говоря от позицията на човек, който ЗНАЕ, отговорите ми винаги да изчезват (под диктата на демократичния вот)...Не мога да крия знанието си, и не искам да се правя на скромен, когато става въпрос за неразбиране на сериозни неща.

Бояне, това е скучно клише, разбираш ли че човек не може да разбере Кант, Русо, нито цитираният от теб Бердяев, ако не се е постарал да разбере... нещо, което мнозина са горди, че не разбират... Но това не е най-лошото...

Но аз съм се оказал, нищо не мога да направя, освен да кажа: Прости им Господи, защото не знаят какво правят? – можеш да си избереш от кого е цитата – Христос или Аристотел («Никомаховата Етика»)

Йосиф Бродски и сполуките на нещастието

Автор: Кийт Гисън

През есента на 1963, в Ленинград, младият поет Дмитрий Бобишев открадва приятелката на младия поет Йосиф Бродски. Това не е наред. Те често са се появявали, по азбучен ред, на публични четения из Ленинград. Бобишев е на 27 и накърно се е разделил със съпругата си; Бродски е на 23 и работи спорадично. Заедно с още двама обещаващи млади поети, те са наречени „магическият хор“ от тяхната приятелка и менторка Ана Ахматова, която вярва, че те представляват едно обновяване на руската поетическа традиция след годините на мрак при Сталин. Запитана кой от младите поети я възхищават най-много, Ахматова отговаря: Бобишев и Бродски.

Младите хора в Съветския съюз чувстват шестдесетте години много по-дълбоко от американските и френските си връстници, защото, макар Депресията и Окупацията да са били нещо лошо, Сталинизмът е още по-лошо. След смъртта на Сталин Съветският съюз отново започва да се приближава към света. Отменена е забраната на джаза. Публикуван е Хемингуей; музеят Пушкин в Москва организира изложба на Пикасо. През 1959 Москва предлага място за изложение на американски потребителски стоки и моят баща, също част от това поколение, опитва Пепси за пръв път през живота си.

Либидото е освободено, но къде може да бъде приложено? Хората живеят с родителите си. Родителите им на свой ред живеят със своите родители – в жилища, известни под името „комуналки“. „Никога не сме имали собствени стаи, в които да поканим момичетата си, нито пък самите те имаха стаи“, пише по-късно Бродски от американската си емиграция. Той има половин стая, разделена от частта на родителите му чрез лавици за книги и завеси. „Нашите любовни истории се състоиха най-вече от разходки и разговори; би се получила астрономическа сума, ако биха ни накарали да платим километрите.“ Жената, с която

Бродски се разхожда и разговаря в продължение на две години, жената, която разваля магическия хор, е Марина Басманова, млада художничка. Съвременниците я описват като очарователно мълчалива и красива. Бродски ѝ посвещава някои от най-красивите любовни стихотворения в руската поезия.

Хората от техния приятелски кръг почти единодушно осъждат Бобищев. Не заради любовната афера – кой не е имал афери? – а защото, щом само Бобищев започва да преследва Басманова, Бродски започва да бъде преследван от властите. През ноември 1963 в местния вестник се появява статия, осъждаща Бродски, панталоните му, червената му коса, литературните му претенции и стихотворенията му (макар че, сред седем цитата, предложени като примери за негова поезия, три са от Бобищев). Всички знаят, че подобни статии са прелюдия към арест и приятелите на Бродски настояват той да замине за Москва, където да изчака, докато нещата се успокоят. Освен това те настояват той да постъпи в болница за душевноболни, за да може да пледира пред съда за някакъв вид психоза. Бродски посреща Новата година в болницата, след което моли да бъде освободен. Когато излиза научава, че Бобищев и Басманова са били заедно за Нова година във вилата на един приятел. Той взема назаем дванадесет рубли за влака и заминава за Ленинград. Конфронтira Бобищев, конфронтira и Басманова. Но преди да успее да постигне нещо, бива хвърлен в затвора. Съдебният процес, който следва, поставя начало на съветското движение за човешки права, превръща Бродски в световно-известна фигура и води до изгнание извън Съветския съюз.

Бродски е роден през май 1940, една година преди немското нашествие. Майка му работи като счетоводителка; баща му е фотограф и работи за военноморския музей в Ленинград. И двамата са грижовни родители, силно обичани от Бродски, който е единственото им дете.

Ленинград е пострадал ужасно по време на войната – блокиран от германците в продължение на повече от две години, почти без храна и отопление. Една от лелите му умира от глад. В годините непосредствено след войната, крещящият недостиг е очевиден навсякъде. „Отивахме на училище и, каквito и глупости да ни преподаваха там, бедността се виждаше навсякъде,“ пише Бродски. „Не можете да покриете една развалина със страница от *Правда*.“ Той е небрежен ученик, повторя седми клас. Когато родителите му започват да изпитват финансови затруднения – баща му губи работата си в музея по време на късната сталинова

кампания срещу евреите – Йосиф, на петнадесет години, напуска училище и отива да работи във фабрика.

В една лоялна, подробна и авторитетна биография (*Йосиф Бродски: един живот за литературата*), неговият стар приятел, Лев Лосев, обяснява с много подробности решението на приятеля си да напусне училище, твърдейки, че това му е помогнало да не бъде индоктриниран. Бродски също мисли така. „По-късно често съжалявах за това решение, особено когато гледах как бившите ми съученици преуспяват в системата“, пише той. „И все пак знаех нещо, което те не знаеха. Всъщност аз също се движех напред, но в противоположна на тяхната посока.“ Посоката, в която той отива, би могла да бъде наречена с различни думи: нелегалност, самиздат, свобода, Запад.

Той не може да си намери място. Напуска фабrikата след шест месеца. През следващите седем години, до ареста, работи в лаборатория по кристалография, на крайбрежен фар, в морга; освен това просто се шляе наоколо, пушейки цигари и четейки книги. Пътува из Съветския съюз, взема участие в „геологически“ експедиции. Вечерно време геолозите се събират около лагерния огън и свирят на китари, рецитират собствена поезия. След като е прочел книга със стихове на „геологически“ теми, през 1958 Бродски решава, че сам може да напише по-добри неща. Едно от най-ранните му стихотворения, *Пилигрими*, скоро е хит около лагерния огън.

Междувременно цялата страна е полудяла по поезия; това е нещо изключително важно за атмосферата на хрущовското размразяване. През 1959, като част от един вид завърщане към большевишкото минало, в Москва е открита статуя на Владимир Маяковски. Скоро младите хора започват да се събират около нея, за да четат собствена поезия. В ранните шестдесет години група поети започват поредица от добре посещавани четения в Политехническия музей в Москва, само на крачка от главното управление на КГБ. От едно такова четене се е запазил филм и, макар качеството на поезията да не е особено високо, атмосферата е наелектризирана. Пред събраната тълпа стои млад човек, който говори за чувствата си: това е нещо радикално ново.

Нещата в Ленинград са по-скромни, но Бродски и най-близките му приятели-поети – Бобищев, Анатоли Найман и Евгений Рейн, „магическият хор“ – се възползват от размразяването при всяка възможност. В спомените си Бобищев разказва как Бродски го е влечел със себе си

чак до покрайнините на града, за да чете стихове на група студенти. Бобищев излязъл преди края.

Що се отнася до самата поезия, Лосев показва убедително, че ранните му произведения – от времето преди ареста – са неравни, понякога дори заемани. Но още от самото начало Бродски е един от онези поети, които могат да пишат изповедно и да говорят така, сякаш описват цял един социален феномен. Стихотворенията са романтични, саркастични и съвременни. Чувства се едно подобно на Елиът удължение на поетичния стих, както и изненада, когато римата и метриката биват поддържани; вижда се също и ясното въздействие на английските **метафизически поети**, украсяващи любовната си поезия с философски размишления – в случая с Бродски, винаги отнасящи се до пространството и времето. Търсейки еквиваленти на поезията му, Робърт Хас пише, че Бродски звучи „като Робърт Лоуел, когато Лоуел звучи като Байрон“. Като културна фигура в Русия, Бродски обаче е по-близък до Альън Гинсбърг (с когото по-късно ще ходи да пазарува дрехи от втора употреба в Ню Йорк – „Альън си купи сако от смокинг за пет долара!“, пише той на Лосев, който се чуди защо ли един битник ще има нужда от официално облекло). За Гинсбърг и приятелите му, свободата е в нарушенето на границите, налагани от традиционната прозодия¹; за Бродски и приятелите му, свободата се състои във възстановяването на една традиция, която Сталин се е опитал да унищожи. Бродски е в състояние да открива удивителни начини за постигане на това, привидно без всякакво усилие, винаги оставайки непринуден и свободен. Ранните му стихотворения описват разказвача, прибиращ се у дома пеш от гарата; посещаващ старите си ленинградски леговища; наблюдаващ караницата на възрастна двойка; чудещ се дали вечно ще бъде все така сам.

Лосев описва първия път, когато е чул как Бродски чете. Било през 1961. Малко преди това един приятел му дал свитък със стихотворения на Бродски, но печатът бил прекалено блед (самиздатските ръкописи често се печатали по три-четири наведнъж, с индиго), пък и не му харесвал вида на редовете, които, особено при ранния Бродски, продължават до безкрайност. Но сега група приятели се събрали в комуналния апартамент, където той живеел с жена си – и вече нямало отърваване от Бродски. Той започнал да чете дългата си балада *Хълмове*, и Лосев бил

---

1 Училието за поетическата метрика. Бел.пр.

поразен. „Осъзнах, че най-после са се появили стиховете, за които винаги съм мечтал, без дори да го зная... беше така, сякаш някой е отворил широко врата към някакво огромно пространство, за което никога не сме знаели, не сме чували нищо. Нямахме никаква представа, че руската поезия, руският език, руското съзнание, могат да съдържат такива пространства.“

Много хора са се чувствали по този начин, когато за пръв път се срещнали с поезията на Бродски. Един друг приятел, който по това време бил привикан за разговор с КГБ, си спомня, че казал на следователя, че Бродски е най-вероятният бъдещ лауреат на Нобелова премия от всички хора, които познава. Това е време на гигантска поколенческа енергия и надежда; все някой трябва да я въплъща. Важно е, че стиховете на Бродски са съвременни и местни. Важно е също и че във връзката си с англо-американския модернизъм, те свързват една малка група ленинградски поети с големия свят. А най-важно от всичко е, че с творческата си вярност към старомодната формална традиция, те свързват това поколение с великите поети от руското минало; Надежда Манделщам, вдовицата на поета, обявява Бродски за втори Манделщам.

И тогава, през октомври 1962, след Кубинската криза съветите се отдръпват унижени и, само няколко седмици по-късно Хрущев наругава група млади артисти по време на изложба в Москва, наричайки ги „педерести“. Размразяването е приключило. Една година по-късно Бродски е обвинен в „лентяйство“ на гърба на съветския народ.

Сред интелигенцията от по-късно време се е утвърдило убеждението, че съветският режим е открил величието на Бродски по-рано от всички други. Лосев изпуска въздуха от тази представа; всъщност, обяснява той, инициативата за ареста е дошла от шефа на местния домсъвет; той дочул за славата на Бродски, а поетът се оказал в неговата подведомствена област. Това било всичко. Съветският режим се препънал в един от големите гении в историята на руския език по една случайност.

Процесът на Бродски се провежда в две сесии, през февруари и март 1964. Междувременно той е задържан в болница за душевноболни, където е установено, че е психически годен за работа. Процесът е фарс, резултатът е предварително определен. Нито съдията, нито свидетелите се интересуват от поезията му. Бродски, който все още е непубликуван, печели малкото си пари от преводи, понякога работейки на основата на буквални преводи, когато не знае оригиналния език. Обвинителите ис-

кат да знаят как е възможно това и дали той не експлоатира партньорите си при такива проекти. Голяма част от процеса се върти около въпроса дали писането е реална работа, щом не носи никакъв, или почти никакъв доход. В края на краищата той е осъден на пет години заточение и принудителна работа на север, за да бъде „поправен“.

По въпроса за заточението на Бродски, Лосев отново се вижда принуден да разочарова читателите, които са свикнали с мисълта, че поетът е прекарал заточението си в ГУЛАГ. Осемнадесетте месеца, които той прекарва в селцето Норенская са сред най-хубавите в целия му живот.

Норенская се намира на 350 километра от Ленинград и Бродски може да има посетители. Посещават го майка му, приятелите му Рейн и Найман, приятелката му Басманова. Идва дори и Бобишев! (Опитвал се е да открие Басманова). Бродски наема малка къщичка в селото и, макар да няма централно отопление и канализация, тя все пак си е, както отбелязва един от посетителите, „само негова“. „За нашето поколение това беше невъобразим лукс“, разказва посетителят. „Йосиф с гордост показваше царството си.“ Бродски разполага със собствена пишеща машина и чете усилено **В. Х. Оден**. Като цяло това е по-скоро поетическо отшелничество, отколкото ГУЛАГ.

Но човек не може да направи нищо срещу една легенда, щом тя е вече създадена. Мрачният виц на Ахматова от времето на ареста – „Каква биография му пишат само на нашия червенокоско“ – разказва само половината от историята. След ареста Бродски е на високата на събитията; той сам изгражда биографията си. Преписът на процеса, направен от една смела журналистка на име Фрида Вигродова, бързо се появява в самиздат и е изпратен на Запад, където е публикуван на много езици. Съгласувана кампания, започната от Ахматова и подкрепена от Жан-Пол Сартр, води до по-ранното му освобождение. По времето когато се завръща в Ленинград, в късната 1965, Бродски вече е световноизвестен и се е разви в огромна степен като поет. Бобишев вече няма ни най-малък шанс.

През 1967 Басманова ражда на Бродски син, а след това отново се разделя с него. Ахматова е умряла една година преди това, оставяйки вече разпадналия се магически хор да се оправя както може. (Бобишев ги прекръства на „сираците на Ахматова“). Бродски продължава да пише поезия и да пътува из Съветския съюз. Когато в Ленинград идват запад-

ни учени, те му идват на гости. Поезията му навлиза във фаза на зрелост и пълно майсторство.

Но в Съветския съюз няма достатъчно място за Бродски и за комунистите. Той се опитва да публикува поезията си, безуспешно. Но за него няма място и във все по-разрастващото се дисидентско движение, което собственият му процес е катализирал. Подобно на Боб Дилан и американското студентско движение от същото време, отношенията на Бродски към дисидентите са пропити от симпатия, но той си остава на страна от тях.

В ранните 1970 години geopolитическото колело се завърта отново и взема Бродски със себе си. Желанието на Брежnev да прочисти къщата съвпада добре с натиска от Запад за освобождаване на съветските евреи, и през пролетта на 1972 Бродски получава три седмици време да опакова багажа си и да се качи на първия самолет за Виена. За разлика от Норенская, това вече е истинско изгнание и то продължава до края на живота му.

И така започва вълшебния му живот на Запад.

През 1976 той току-що е започнал връзката си със Съюзън Зонтаг. Романистката Зигрид Нунес описва това по следния начин в насърко появилия се мемоар за Зонтаг. Той е романтичен, мрачен, почти напълно плешив. „Всичко това няма значение“, обявява той един ден. „Страданието. Щастието или нещастието. Болестта. Затворът. Нищо.“ („А, това вече е нещо европейско“, закача се Нунес със Зонтаг). Друг път той извежда всички на обяд по китайски, любимата му нюйоркска храна. Седнал около масата заедно със Зонтаг,нейния син и младата Нунес, Бродски е бохемският баща на семейство. Нунес описва как той мърка към малкото си, невероятно семейство: „Не сме ли щастливи, а?“

Това е представата, която ние имаме за Бродски в Америка: небивал успех. Само от руска страна човек може да види колко трудно е било всичко, а също и колко много е означавало. За членовете на онова съветско поколение, Америка е всичко. Те слушат нейната музика, четат нейните романи, превеждат поезията ѝ. Сграбчват парченца от Америка където могат (включително и по време на пътувания до Полша). И когато през седемдесетте години им се удава възможност, мнозина заминават. Едва когато пристигат, те откриват какво са изгубили.

Бродски е един от първите. В по-късните години пристигат достатъчно хора, така че се оформят руски общности в Бостън, Ню Йорк, Пи-

тсбърг, но през 1972 Америка е също толкова самотно място, колкото и селцето Норенская. Няма с кого да си поговориш на руски, оплаква се Бродски в писмата си до вкъщи, освен местните професори по руска литература. „Но те приличат на учебните си теми както господарите приличат на кучетата си.“

През 1976 в Америка пристига старият му приятел Лосев, който става негов най-добър читател и близък наблюдател на живота му. В Ленинград той е работел като редактор на спортно списание за деца. В Америка, също като Бродски, той първоначално започва да работи в Ан Арбър за професор Ардис, преди да се премести в Нова Англия, в Дартмут, където преподава руски език до смъртта си, през 2009.

Междувременно английският език на Бродски бързо се подобрява. Почти веднага след идването си в САЩ той започва да публикува в американската интелектуална преса есета, превеждани от приятелите му. През 1977 вече пише есетата си директно на един гъвкав, игрив, ироничен английски език, през който понякога се долавя поетическия глас на руския му език. В тези есета, много от които са публикувани в *The New York Review of Books*, Бродски пише с голяма симпатия за поетите, от които се възхищава най-много: Марина Цветаева, Осип Манделщам, Ана Ахматова и, от другата страна, Робърт Фрост и особено Оден. В няколко есета той успява да преработи мъчителните си преживявания в нова форма.

Още от самото начало му се е паднало да изпита на собствен гръб всички борби на поколението си. Емиграцията не прави изключение. Действително, остават му спестени загубата на социален статус, толкова измъчвала много други емигранти. Но не му остава спестено объркането, неразбирането. Той не успява да види, че социалните промени, които правят поезията му толкова силна в Русия, същевременно зачертват същата тази поезия в Щатите. Пишейки за собственото си поколение от идеалистично настроени руснаци, самият той формулира това най-добре: „Безнадежно откъснати от останалия свят, те си мислеха, че този свят е поне същият като тях; сега вече те знаят, че той е като другите, само че по-добре облечени.“

Книгата завършва с Бобишев, който – вече също в Америка – се обажда на Бродски в Ню Йорк. Не са разговаряли от две десетилетия, но Бобишев има важен въпрос във връзка с Ахматова, който иска да обсъди с него, и затова те за момент забравят различията си. След като са из-

яснили нещата, Бродски го пита: „Е, как намираш Америка?“ Бобишев отговаря, че *всичко* му е много интересно – цветовете, лицата, всичко. „Хммм“, казва Бродски. И окача слушалката.

[Източник](#)

Кийт Гисън е главен редактор на независимото списание за литература, политика и култура *n+1*, излизащо в Ню Йорк.

Коментари (3)

- 23-05-2011 | **stan** – не само кандидат-студентите пишат шедьоври
Бродски е неординарна и талантлива личност. Но статията на Гисън е просто шедьовър. Какви бисери са изръсени само:
„геополитическото колело се завърта отново и взема Бродски със себе си“,
„в Съветския съюз няма достатъчно място за Бродски и за комунистите“,
„малка къщичка в селото и, макар да няма централно отопление и канализация“,
„инициативата за ареста е дошла от шефа на местния домъсъвет „,
„ранните му произведения – от времето преди ареста – са неравни, понякога дори заемани“
„цялата страна е полудяла по поезия „,
„да напусне училище, твърдейки, че това му е помогнало да не бъде индоктриниран“,
„да постъпи в болница за душевноболни, за да може да пледира пред съда за някакъв вид психоза“,

„щом само Бобишев започва да преследва Басманова, Бродски започва да бъде преследван от властите“,

„Пред събраната тълпа стои млад човек, който говори за чувствата си: това е нещо радикално ново“ :)

Проблемът е, че авторът не пише за Бродски, което е наистина интересно, а за (или против ?) Съветския съюз, където вероятно не е бил, или е бил за няколко дни като турист. Все едно аз да пиша за Ню-Йорк и атмосферата на Бродуей. И то атмосферата преди 50 години.

- 23-05-2011|**Златко**

Станчо, Гисън е израснал в Съветския съюз, приятелю (той е съветски евреин, емигрирал в САЩ). А що се отнася до изразите, които цитираш – я се опитай, ако обичаш, да ги редактираш така, че да зазвучат по някакъв не-кандидатстудентски начин. Да си припомняме ли сега поговорката за обущаря и обувката, или няма нужда?

- 25-05-2011|**без значение**

Най-добрата статия в последния брой на *New Yorker*. Добър избор... Руските и Съветските евреи правят културата на New York още по-привлекателна. Няма нещо писано за Набоков, Ранд, или Бродски, да не ме е впечатлило... О, и атмосферата на Бродуей, Гринуич Вилидж и СоХо... Обичам го този град заради хората...

Краткият и удивителен живот на Оскар Уао

Автор: Владимир Полеганов

За Жуно Диас се заговори доста, когато преди една година дебютният му роман, *The Brief and Wondrous Life of Oscar Wao*, спечели „Пулицър“. Книгата стана и втората с тази награда, на която списания и критици от нашия малък жанров свят обърнаха повечко внимание след *Пътят* на Кормак Маккарти. Причините? Абсолютната любов на Диас към фантастиката и фентъзито във всички негови интервюта. Желанието му да остане известен като „доминикански Самюъл Дилейни“. Турне из Щатите за представяне на наградения роман в команията на Дилейни (който пък представяше все още непубликуваната си нова книга). И най-вече – самото съдържание на *The Brief and Wondrous Life of Oscar Wao*.

Най-краткото описание на романа е: семейна емигрантска сага. Нещо, което би се харесало на журито за връчване на „Пулицър“, но най-вероятно би отегчило читателите на фантастика, особено, когато въпросната семейна сага обхваща малко от настоящето, много от миналото и нищо от бъдещето. Стилът пък е игрив, претенциозен, набълъскан с препратки, украсен с бележки под линия, които на пръв поглед са исторически и журналистически материали, а на втори са разкази на един обикновен човек с чудесно чувство за хумор. Структурата е разчупена, точно както я правят Големите. Разказват много герои, от първо и трето лице, от различни времена, отзад-напред. Понякога авторът държи да каже, че това в момента е художествена измислица, която той в момента пише. Може би. Друг път някой от героите взима думата и се обръща направо към автора: нещо в стил „Държа да отбележа, че не беше точно така, както го разказваш...“ С две думи: успешната формула. Но не и за жанра (или както го нарича Диас: Жанрът!).

По-сложното описание би било: емигрантска семейна сага, която разказва за реални исторически събития и личности, но чрез похватите на Жанра!, история за Любовта и Проклятието, смесица между сатира и

магически реализъм, песвдобиография, роман съзнателно конструиран като нещо, което би написал някой надъхан младеж, току-що завършил English & Literature и влюбен в Дейвид Фостър Уолъс. Накратко: успешен съюз между желание за Голям американски роман и любов към Жанровия роман.

Оскар Уао (испанското произношение на Оскар Уайлд) е дебел, грозен нърд, който никога не е бил целуван. В живота му има само един наистина близък до него човек, сестра му Лола, и две големи любови: към Жанра! и жените. Нетипичен доминиканец по отношение на първото и абсолютен що се отнася до второто. Само дето жените и в реалния свят са достъпни колкото Дъщерята на Големия учен от историите от Златния век. Когато мисли за тях, Оскар не може да го прави без помощта на имагинерните светове, в които липсата му на опит в реалния живот е заменена от приключения и страсти на фона на разрушени от апокалипсис пейзажи. Истинският Оскар се влюбва от жена в жена, пътувайки из този космос като герой на приключенска спейс опера от планета на планета. Този от фантазийте няма такива проблеми: винаги се появява навреме, за да Я спаси и Тя да се влюби в него.

Романът, написан, както ни се казва, от един приятел на Оскар и бивше гадже на сестра му – завършилият, да, English & Literature, Джунинър, е изцяло подчинен на подобно фантазмено асимилиране на реалния свят и случващото се в него. Голяма част от действието се развива в Доминиканската република по време на диктатурата на Трухильо. Бруталната действителност е предадена посредством сравнения с тежки времена и мрачни земи от фентъзи и фантастични романи. Трухильо е Саурон, има го Окото му, хобитите, назгулите. Най-силният женски образ използва Гласа, когато трябва да повлияе на някого. Красив, бял третостепенен герой е описан като „мелнибониец“. Жivotът на малкия, членен и дебел Оскар в гетото е сравнен с живота на мутант от X-Мен. При мерите са безброй и отвсякъде, най-много от Властелина и комиксите на Алън Мур и Стан Лий. Оскар чете чудесни книги (Октавия Бътлър) и пише непрекъснато, с постоянно, с което се захласва по момичетата. И най-хубавото е, че въпреки изобилието бележки под линия, нито една не е за обяснение на препратките към фантастиката и фентъзито.

Но колкото и да е страхотно изобилието от сравнения със светове от бъдещето, историята се движи назад. От наши дни към най-ранните години на терора на Трухильо. Целта е да разберем как се е случило

така, че Оскар е нещастен, какво ще причини ранната му смърт и каква е мисията му в живота. И понеже тази книга е писана от автор, роден в земите на магическия реализъм, романът се превръща от биографията на един човек в хрониката на едно проклятие. Затова и фантастичният елемент присъства. Съвсем за кратко, но запомнящо се.

The Brief and Wondrous Life of Oscar Wao показва едновременно силите и слабостите на жанра. От една страна като инструмент за анализ на света около нас. От друга като пример за това как се изгражда една идентичност в покрайнините на всичко. Оскар е Жанрът! Изключително интелигентен и силно маргинализиран. Търде странен и не за всеки. Това е всъщност една почти автобиографична книга, родена от преживявания, които всеки във фендъма (и нърддъма) ще разпознае моментално. А за онези, които се чудят защо Гласът е с главна буква, остават великолепните разказвачески и стилистични таланти на Диас.

[Източник](#)

Владимир Полеганов е блогър с интерес към фантастичното в литературата. Клиничен психолог по образование. Следвал е още английска филология и социални изследвания на пола.

Коментари (3)

- 24-05-2011 | **Златко**

Ок, значи няколко новини покрай тази статия, различно добри. Първата е, че книгата трябва да излезе всеки момент на български език, от Жанет45. Забележително, как функционира домашният пазар, малко като спорт-тотото: понякога се появяват изключително добри книги като тази, с дребното закъснение от три години, други пък (като все още

непреведения Франзън) трябва да чакат с десетилетия. Предполагам, че в издателския бизнес в България всичко е това, освен различните фентъзита и други жанрови неща, така че човек при всички случаи трябва да бъде благодарен на хората, които се съгласяват да носят риска. Впрочем, за това малко по-долу.

Втората, не чак толкова добра новина е, че тази книга ми се струва (почти) непреводима (впрочем, това май започва да се отнася във все по-голяма степен до всяка книга, писана в наше време от хора под четиридесет години, особено ако се случи да бъдат мъже, което все още не е рядкост.) Жуно, във всеки случай, пише на най-чист турбо-спенглиш или както там се казва тази пъстра смесица от (доминикано)испански и английски, ултра-бърза, на места преминаваща в картеч, конфети или каквото там може да ви хрумне при вида на нещо, за което липсват речници. Общо взето, нещата опират до езикова интуиция, в 90 процента от случаите. Предполагам, че това в някаква степен ще се отнася и до превода. Така че, приятно четене. Аз успях да се почувства великолепно изненадан от тази книга (прочитайки я едва на втория опит, след като мрежата ми беше продънила ушите от хвалби; първият пропадна поради гореспоменатите трудности.)

Така. Третата новина, която сигурно не е никаква новина за повечето информирани хора тук е, че младото ръководство на Жанет⁴⁵ (чети: Манол Пейков) очевидно търси начини да промени профила на издателството и да премине от преобладаващо българска (чети: губеща) продукция, към силно рисковия, но поне обещаващ някакви изгледи за бъдеще, преводен бизнес. Самият аз съм много щастлив от това обстоятелство, тъй като нашата родна култура по дълга традиция е изключително зависима от (най-често липсващи) преводи, така че още един играч на това поле само може да увеличи общите ни с вас шансове за малко по-добри изходни условия (чети: по-добре наторена културна градина).

Това е засега. Ще очакваме и ще стискаме палци. Повече – когато (и ако) позабогатеем.

- 26-05-2011|**Гост**

<http://www.youtube.com/watch?v=UIDDfMA02Ls>

- 26-05-2011|**Златко**

Между другото, блогът (и авторът), от който идва този текст, ми се вижда удивително добър (забележете, че не казвам „за България“). Очевидно у нас има достатъчно компетентни и бързи млади хора, които действително вече са у дома си навсякъде. Силно го препоръчвам! Самият аз вече се абонирах и следя нещата с огромен интерес. От това момче има какво да се научи!

Как се създават мюсюлмански демокрации?

Автор: Ян Вернер Мюлер

През лятото на 2008, управляващата в Турция партия на справедливостта и развитието (*Adalet ve Kalkınma Partisi*, или АКП) едва успя да избегне официална забрана от страна на турския конституционен съд. Държавните прокурори настояваха, че партията, която официално поддържа политика на икономическа модернизация, консервативни морални ценности и присъединяване на Турция към Европейския съюз, се опитва да наруши пословично стриктното турско разделение между религия и политика, бавно исламизира страната и в края на краищата се опитва да въведе теократия.

Мнозина местни поддръжници на АКП въздъхнаха с облекчение след решението, както направиха и немюсюлманите, които виждат АКП като прототип на мюсюлманска демократическа партия, която може да се осланя на вярващите, като същевременно е истински обвързана с правилата (и ценностите) на демократичната игра.

В същото време, в Турция си остават силни гласовете, които обявяват, че исламът и демокрацията са несъвместими и, разбира се, те се ограничават не само с това. Изявленията им напомнят онова, което са казвали за демокрацията и религията мнозина секуларни либерали в Европа от деветнадесети век, но с една много важна и поучителна разлика: по онова време за непреодолима пречка пред либералната демокрация е бил считан католицизмът. Водещият френски републиканец Леон Гамбета възклика в 1877: „*Le cléricalisme, voilà l'ennemi!*“¹. Всъщност, дори в напредналия двадесети век немалко известни политици и учени от социалните науки са твърдели, че обяснението за устойчивостта на диктатурите в Латинска Америка и на Иберийския полуостров е католицизмът. Католицизмът, по думите на Сеймур Мартин Липсет, из-

---

¹ Клерикализъмът, ето кой е врагът! Бел. пр.

глежда „противоположен на демокрацията“, а Пиер Трюдо твърдеше, че католическите страни „са авторитарни по въпросите на духа“.

Както е случаят с мюсюлманите днес, католическите граждани бяха подозирани в поддържане на международни връзки и лоялности към духовни институции, намиращи се другаде – едно подозрение, което все още имаше значение по време на изборните кампании на Джон Кенеди.¹

Но във втората половина на двадесети век в западна Европа се появиха и започнаха да процъфтяват християндемократически партии. Същото, в по-слаба степен, се случи и в Латинска Америка. Това бяха – и до известна степен все още си остават – умерено религиозни партии. Те поддържат политически програми, наситени с определени доктринални ценности, но в същото време твърдо поддържат демократичните структури и зачитат разделението на държавата и църквата.

• • •

Тази подтикваща към размисъл аналогия между християнските и мюсюлманските демокрации не е непозната на западните политици и интелектуалци, но мнозина от тях полагат огромни усилия да я отхвърлят. Една от линиите на отхвърлянето, пессимистична в заключенията си, твърди че европейските католици са се обрнали към демокрацията само по нареддане на Ватикана. И понеже мюсюлманите нямат никаква подобна на католическата йерархия, то примерът с християндемократите е неудачен.

Другата линия на аргументиране е по-оптимистична по отношение „либерализацията“ на ислама, но поддържа, че християнският характер на християндемокрацията няма отношение към нейната евентуална политическа обвързаност. Няма място за никакъв специфично мюсюлмански стил на демокрация, защото именно структурата на демократичното обвързване, а не дадените идеи, които го определят, водят до умереност. Така например политологата Шери Бърман твърди, че когато политическите партии многократно участват в избори, те са склонни да станат по-гъвкави идеологически, защото се опитват да достигнат една по-разнообразна група от избиратели. Радикалните идеи, религиозни или секуларни, стават по-маловажни, когато една партия получи властта и трябва да решава конкретни проблеми.

---

¹ Както е известно, Кенеди идва от католическо семейство. Бел. пр.

Независимо от важните си разногласия, пессимистите и оптимистите следователно са съгласни, че важни в случая са институционалните структури, а не политическите идеи или програми. И двете страни смятат, че призовите за либерализация на исляма и заплетените диспути около съвместимостта на Корана с демокрацията нямат особено значение. Програматичната умереност, ако изобщо се получи, ще бъде резултат от политическата практика, а не нейно предусловие.

Но дали историческите аналогии между християнските и потенциалните мюсюлмански демокрации са наистина толкова безполезни? Или може би те предлагат обещаващи алтернативи на авторитарните управления в Близкия изток?

• • •

Християндемократическите партии се появяват за пръв път в континентална западна Европа към края на деветнадесети век. Макар само някои от тях да са основани с помощта на националните църкви, всички са тясно фокусирани католически групи на интереси. Целта им, както посочва политологът Стаксис Калювас, е не да интегрират католиците в модерните демокрации, а, особено в Германия и Бенелюкс, да се противопоставят на антиклерикалните мерки на секулярно-либералните или републикански държави. От най-голямо значение за тях са намеси в областите, които по традиция са важни за църквата: семейството и образованието. Показателно е, че там, където режимите не се възприемат като заплаха за програмата на църквата, християндемокрацията никога не се материализира. Франция, с нейните постоянни преходи между республиканизъм и приятелски настроен към църквата монархизъм, е отличен пример. Християндемократически партии не се формират и в хомогенни католически страни, като Ирландия например, където липсва сериозно противопоставяне между клерикали и антиклерикали.

Въпреки католическите корени на тези партии и техните колебания относно демокрацията, Ватиканът първоначално гледа на тях с подозрение и вижда в участието им в избори и парламентарни пазаръци признания на нежелан модернизъм. В Италия враждебността на Ватикана към либералната национална държава е толкова голяма, че папата забранява каквото и да е участие на католици в националния политически живот. Разбираемо е нежеланието на църквата да приеме влиянието на плурализма по отношение на нейните универсалистки аспирации – тя не може да приеме така лесно опцията да бъде само един от

многото авторитети. Освен това Ватиканът и националните църкви се боят, че може да изгубят контрола над партиите и предпочитат да общуват директно с държавите, дори и ако те са агресивно секуларни.

С времето Ватиканът започва да подкрепя демокрацията безрезервно, но това става само след десетилетия на християндемократическа практика и само след като е отхвърлил прозачните си симпатии към авторитарни лидери като Антонио Салазар в Португалия и Франсиско Франко в Испания.

• • •

Но ако Ватиканът не е подпомогнал в значителна степен развитието на християндемократите, то какво тогава го е направило? Дали единствено механизмите на изборната конкуренция, или може би развитието на християнската доктрина също е играело определена роля? Влиянието на идеите върху партийните политики е много трудно за демонстриране, но все пак може да се твърди със силни основания, че обръщането на християндемократическите партии към умереност и в края на краищата приемане на модерната партайна политика е свързано с теологическите и философски идеи за съвместимостта между католицизма и демокрацията. Макар и да липсва някаква единна кауза или процес на приспособяване, развитието на идеите е неотделимо от този процес.

Вероятно най-влиятелната фигура при установяването на интелектуалните основи на християндемокрацията е френският философ Жак Маритен. Започвайки през 1930-те, Маритен развива множество аргументи в полза на идеята, че християндемокрацията трябва да възприеме принципите на демокрацията и човешките права. Той не е единственият католически мислител, който прави това, но неговото учение и влияние подсказват най-ясно колко важни са новите идеи при либерализацията на християндемокрацията.

Маритен вярва, че една личност може да процъфти единствено вътреше в някаква общност и то тогава, когато е отворена към Бога. Тези идеи, извлечени от Томисткия¹ естествен закон, оформят в решаваща степен появяващата се тогава философия на персонализма, която се опитва да посочи път между комунизма и либерализма (в по-късни времена тя дълбоко повлиява личните възгледи на папа Йоан Павел II). Персона-

¹ По името на Тома Аквински (1225–1274), италиански теолог и сколастически философ, чиито идеи лежат в основата на късните философски възгледи на католическата църква. Бел.пр.

лизмът, според своите привърженици, не е същото като индивидуализма, за който се твърди, че гледа на човешките същества като изолирани и egoистични действащи лица, вместо да ги разбира като части от групи. Комунизмът пък напълно подчинява личностите на държавата.

Персонализмът е едновременно антилиберален и антикомунистически; неговите поддръжници смятат, че либерализмът и комунизмът, при всичките им привидни различия, са форми на материализма, докато персонализмът отдава длъжното на духовните измерения на човешкия живот. Човешките същества са едновременно обвързани от социалния ред и притежаващи индивидуално достойнство и способност за надмогване на материалното. Те трябва да допринасят за общото благо, но духовността на личностите се намира над всякакви земни общини, особено онези на потенциално тоталитарната комунистическа.

• • •

Макар че Маритен не поддържа открито християнските партии, учението му е важен ориентир за новооформените християндемократически партии в следвоенна Европа, особено в Италия. Без съмнение, развитието на християндемокрацията – и нейните удивителни изборни успехи – се дължат не само на привлекателността на нейния език и партийни програми. Силният антикомунизъм по време на Студената война печели много гласове. Освен това обаче решаващо значение има следвоенният съюз между селяните и средните класи, който помага на християндемократите в Германия и особено в Италия и страните от Бенелюкс, да задържат властта в продължение на необичайно дълги периоди от време.

Християндемократите значи се нуждаят и от определена мисловна платформа, която да направи демокрацията атрактивна за вярващите, като същевременно убеждава невярващите в това, че те са приели ценностите на плурализма. По-конкретно, вярващите трябва да бъдат убедени, че партията няма да се продаде на секуларизма (на който либералната демокрация изглежда само симптом), докато невярващите трябва да бъдат убедени, че религиозните партии няма да се откажат от държавната неутралност, след като веднъж са получили властта. Това е много деликатен акт на баланс. Маритен успява да го постигне, отчасти защото доста неясната философия на персонализма предлага трети път не само между индивидуализма и комунизма, но и между религията и секуларизма.

• • •

Дали един такъв философско-теологически път – или може би мост – може да бъде построен в ислама, си остава, разбира се, открит въпрос. Сигурно е, във всеки случай, че не трябва да се гледа като на някакво политикашко шоу на опитите на умерени и демократични исламски интелектуалци да либерализират ислама. Дебатите около значението на *шариата* като държавен закон, възможните политически следствия за парламентарните процедури от исламската институция *шура* („консултация“), както и концепциите за тео-демокрация са важни. Мислители като Абдулкарим Соруш, Абдулахи Ахмед Аннаим, Халед Абу Ел-Фадл, и др, не могат сами по себе си да доведат нещата до умереност, да не говорим за либерална демокрация. Но те могат да предложат един мисловен и духовен корпус – структуриран около моралните ценности, централни за Корана, като например справедливостта – който да даде публично оправдание на идеите на демокрацията.

Няма гаранции за това, че мюсюлманската демокрация може да се появи през идещите години и да бъде поддържана постоянно; управлението на АКП в Турция е продължаващ експеримент и само времето може да покаже дали той ще подсили турската демокрация. Но историята – включително и интелектуалната история – на християндемокрацията ни дава както поводи за оптимизъм, така и уроци за бъдещето.

[Източник](#)

Ян Вернер Мюлер е асистент-професор в университета Принстън, САЩ.

Коментари (4)

- 17-04-2012 | **Манол Глишев** – Не нам, не нам...

Авторът, изглежда, познава добре католицизма, но няма информация за ислама. Затова и говори главно за католицизма, а не за „мюсюлмански демокрации“, въпреки заглавието.

Шариатът, разбира се, е неизползваем в което и да е демократично законодателство. Включването му би било дискриминация за немюсюлманските религиозни общности, които могат да започнат да искат и техните религиозни законодателства да бъдат включени в правораздаването. Това едновременно е нарушение на секуларния принцип и би ни върнала в Средновековието, когато всяка общност е можела да се съди според собствените си (обикновено религиозни) закони и обичаи. Сбогом, интеграция, сбогом, унитарна държава, сбогом, равенство пред законите...

Доколкото знам, християн-демокрацията не е довела до връщането на каноничното право и духовния съд в нито една страна. Дори да се появи такова нещо като „ислям-демокрация“, това също не е причина за узаконяването на шариатски съдилища. Нито пък то би подпомогнало появата на такава „ислям-демокрация“...

- 17-04-2012 | **Златко**

Е, уважаеми Маноле, Турция вече от едно десетилетие насам дава пример за управление от страна на исламска партия, която нито се опитва да въвежда шариат, нито пък по някакъв начин дърпа страната си накъм религиозно управление. Напротив дори – положението на кюрдите изглежда се е подобрило значително под управлението на тази партия ([виж тук](#)). Нека бъдем обективни (и информирани) и в критиката си, ако е възможно. Инак готови формули всеки може да предлага...

- 17-04-2012 | **Манол Глишев** – В самата Турция

обаче не може да се говори за демокрация. Не че няма избори, но армията продължава да бъде гарант на светския кемализъм. Освен това Турция исторически заема особено място в исламския свят – османските султани са имали и светско законодателство, непознато в останалите мюсюлмански страни, а днес флиртът между религията и армията позволява появата на т. нар. неоосманизъм. Донякъде симпатизирам на

това крехко турско равновесие между кемализма/секуларизма и исляма, но в никакъв случай не бих го нарекъл демократично.

- 17-04-2012|**Златко**

Извинете, но ми се струва, че не познавате достатъчно добре реалностите на днешна Турция. Армията се намира в непрекъснат конфликт с правителството на Ердоган (и напоследък го губи, свидетелство за което е огромният процес Ергенекон). По този и други въпроси можете да видите поредицата статии „Турция – предизвикателства и надежди“ тук в списанието). Ето адреса на една от статиите, с които може да се започне:

[Триумфиращата Турция?](#)

Отсрещният прозорец

Автор: Кристин Димитрова

Апартаментът беше малко тъмен, но просторен. Огледах трите му стаи най- внимателно преди да се спра на него. Високите тавани имаха нужда от пребоядисване, но тежките дъбови врати с месингови дръжки като че ли ме канеха да остана при тях. Напомняха ми на моя роден дом – всъщност домът на дядо и баба – който днес е пренаселен и предпочитам да не се мяркам там. Беше достолепна къща извън града, която постепенно, без да помръдне от мястото си, се премести в центъра. Една от широкоразпространените илюзии е, че само живите неща се движат.

„Харесва ми“, произнесох на глас и колкото и странно да е, точно месинговите дръжки на вратите ме накараха да се нанеса там. Една от спалните гледаше към вътрешен двор, в който стените на отсрещните сгради се издигаха като пръстите на шепа около горяща клечка кибрит. Срещу мен имаше редици от прозорци, които през деня тъмнееха, а нощем, както забелязах по-късно, светваха с различните цветове на завесите си. Понякога през процепите им се процеждаше жълтеникова светлина. Преминаваха деца. Виждаше се ръка с цигара, подпряна върху не разтребена маса. Сумрачното мъждукане на телевизора, което можеше да задържи обитателите на дома с часове на едно и също място без да помръднат. Аз лично отдавна не гледам телевизия, защото нищо друго освен живите хора не ме интересува.

Няколко дена, след като се пренесох в апартамента, вече знаех със сигурност, че два прозореца, точно на нивото на моя етаж, остават неизменно тъмни. През деня запрошението им стъклата отказваха да отразяват светлината. Нощем се сливаха с външната стена на сградата, която продължаваше нагоре и врязваше черните силуети на комините си в меката тъкан на небето.

Постепенно свикнах с новия си апартамент, приех го за свой. Бяхме като съквартиранти, които се учеха да делят пространството и им тряб-

ваше време, за да се привържат един към друг. Сvikнах дори с портиера, който живееше на партера и от дъжд на вятър миеше стълбището, за да оправдае присъствието си. Мъкнеше кофата с фас в устата, плискаше мътна вода, следеше начумерено мократа диря на парцала си и в никакъв случай не вдигаше очи да поздрави, сякаш беше много важно да покаже, че за това не му плащаха. Съзnavам, че не съм красавица в класическия смисъл на думата, а също така и че не завися от мнението му, но бих предпочела да отчита разминаването ни по някакъв начин.

Местоположението на новото ми жилище ми носеше и своите специфични удоволствия. Вечер, когато всички сядаха пред телевизорите си, аз заставах зад тъмния прозорец на спалнята си и ги гледах какво правят зад небрежно спуснатите си завеси. Не, не съм наблюдавала нещо, което би могло да шокира жадните да бъдат шокирани. Децата от партера започваха да скачат на леглата си в момента, в който майка им излизаше от стаята, а когато се връщаше с две чаши мляко, се правеха на заспали. Веднъж така се разбързаха да се мушнат под завивките, че едното си заклещи крака между матрака и рамката и дори аз зад стъклата си чух воя му. На втория етаж живеят двама старци. Винаги пият нещо от метални канчета пред телевизора. Дано не е някой билков чай за подмладяване, защото отдалече се вижда, че не действа. Над тях има жена, която живее сама, а в петък вечер играе карти с приятелки. Рано или късно гостенките ѝ скачат от масата и се разотиват ядосани, но на следващия петък се събират отново. Не очаквах да видя точно определена гледка, за да ми стане интересно. Единственото, което ме интересуваше, беше дребният ромон на събитията, които движеха тези хора през непрозримото поле на големите изменения. А двата прозореца срещу мен си оставаха все така тъмни, като отговор на особено труден въпрос. Толкова труден, че ми бе непосилно да го извадя от тъмнината, в която лежеше.

Онзи ден някой почука на вратата ми. Звънеца ми не работеше и предпочитах да го оставя така. Заслушах се и чух лек плисък на вода. Беше портиерът. Не направих нищо и хлопането по вратата се усили.

– Има ли някой тук? Отворете, моля!

Зашо смяташе, че трябва да се отзова на повикването му, нямах представа. Негова беше идеята да не се забелязваме един-друг.

Беше лишена от събития, леко ветровита нощ, когато единият от тъмните прозорци срещу мен светна. Може да е било седмица, а може и месец, след като се нанесох. Имах да обмислям много неща и преценка-

та ми за време ме подвеждаше. Мъж и жена с дебели палта влязоха в стаята, огледаха с беззащитни погледи обстановката, която аз не виждах, а те навярно виждаха за първи път, и се прегърнаха. Телата им се вкопчиха едно в друго още през палтата и двамата седяха така няколко минути, като че ли вече бяха намерили позата, в която искаха да ги застигне краят на света. Представих си ги как са влезли един по един във входа, за да не ги види някой заедно. Как са забавяли крачка по стълбището, когато случаен ключ от етажите се е превъртал в ключалката си. Как са се огледали набързо преди да хълтнат в отдавна неотваряната врата. Разбира се, всичко това си го представих, но не можех да знам какво наистина се е случило. Просто го виждах в главата си, това е всичко.

Същата вечер, когато двамата отново се изправиха пред прозореца, голите им кожи сияеха с мек контур на мерджеливата светлина. Първа се появи жената и се загледа навън. За момент ми се стори, че очите ѝ търсеха моите, но това беше невъзможно, защото аз бях скрита зад тъмното си стъкло. Мъжът се изправи зад нея и я прегърна. Ръцете му прилепнаха около тялото ѝ като дреха, която временно можеше да я опази от всянакъв студ. Изглеждаха много тъжни в щасието си.

След като светлината угасна, аз ги загубих. Вечер след вечер застанах на прозореца с надеждата, че двамата ще се върнат. Защото заедно с тях изчезна и далечния край на някаква моя връзка към мен самата. Жените продължаваха да играят карти, децата скачаха по креватите си, но нищо не обещаваше да ми донесе същото обяснение. Когато мъжът и жената отново се появиха в необитаемия апартамент, нещо се беше променило.

Валеше дъжд и трудно различавах мимиките им. Мъжът размахващ показалец срещу жената, а тя му говореше с длани, обърнати нагоре, като човек, който полага максимални усилия да обясни своята гледна точка. Най-неочаквано той се опита да я целуне, но тя го отблъсна. Тогава той я удари. Това не беше шамар или юмрук. Просто ръката му се стрелна напред, с пет разтворени пръста и блъсна лицето ѝ назад, сякаш искаше да премахне само него. Жената залитна, но запази равновесие и се втурна към вратата. Сигурна съм, че той я догони, защото последното, което видях от двамата, беше как той хваща ръката ѝ над лакътя. После по отсрещната стена плисна нещо червено. Грозен йероглиф, чието значение не исках да науча. Дъгата от тъмни пръски около него се опита

да се стече по бялата замазка и почти се сля с посоката на дъждовните струи по прозореца.

Втурнах се надолу по стълбите и звънях на всички звънци, които успях да достигна. Някои апартаменти бяха празни, а обитателите на други вероятно просто не отваряха на непознати. На партера се сблъсках с портиера, който беше излязъл да провери какво става. Мисля, че за пръв път ме видя.

– Вие?

– Отсреща в апартамента става нещо страшно! Мисля, че току-що стана убийство.

Той посегна да ме хване за раменете, може би за да разгледа лицето ми на слабата светлина от крушката до входа. Въпреки това, не ме докосна. Ръцете му някак сами се отказаха на средата на опита.

– Там стана убийство преди петнайсет години – каза той, като не бързаше да произнася думите. – Оттогава съм сигурен, че никой не е влизал вътре.

– Имаше хора, видях ги с очите си!

Плашех го. Усещах, че го плаша по втренчения му поглед.

– Не е имало. Наследниците са в чужбина. Аз държа ключовете за апартамента. Преди петнайсет години аз чистих кръвта. Само не мога да си обясня. Как е възможно...

– Какво?

– Да сте тук, сега. След всичко, което се случи. Вие сте, нали?

Отдавна никой не ме забелязва. Не ме чува. Забравям къде съм. Навярно отдавна бях мъртва. Очевидно приликата ми с жената, която видях на прозореца, не е била случайна. Нито моят избор къде да живея. Нищо не е било случайно. Аз съм търсела, през цялото време съм търсела истината за това, което се случи. И тези години, които бяха минали оттогава – не можех да преценя колко са минали. Не помнех какво съм правила през цялото това време. Не помнех да съм правила каквото и да било, освен да се мъча да си припомня. Какво се случи в онази стая? Възможно ли е, наистина, да имаме и спомени, в които се виждаме от страни? Как може споменът да е по-жив от всичко, което се вижда наоколо? Вероятно в измерението, което сега обитавам, това е нормално. Но портиерът ме виждаше. И говореше с мен. Защо той успяваше да ме види? Очевидно след толкова години безцелно блуждаене бях на място-

то, където трябаше да бъда. Бях пред единствения човек, който можеше да ми отговори на въпросите.

– Как стана всичко? Как загина жената?

Тук страхът му, който се криеше някъде навътре в него, изби на повърхността и разлюя бръчките му.

– Загина мъжът. Жената никой не я видя повече – каза той и добави – до днес.

Кристин Димитрова е българска поетеса, писателка и журналистка. Автор е на множество стихосбирки, разкази и романа Сабазий (2007). Носител е на многобройни литературни награди. Нейни стихове са публикувани в антологии и литературни издания в Австрия, Англия, Германия, Ирландия, Исландия, Канада, Литва, Македония, Полша, САЩ, Сърбия, Унгария, Холандия, Хърватска и Швеция.

Коментари (2)

- 29-05-2011 | **stan**

Ох, зловещо и депресиращо, но интересно! Няма как да не го дочетеш!

- 01-06-2011 | **desi nedelcheva**

Много завладяващо писане, Кристин! Особено харесвам някои на пръв поглед незначителни изречения-пълнежи, като: „Имах да обмислям много неща и преценката ми за време ме подвеждаше.“ Ето в тях има повече литература :)

Не искам да бъда възрастен

Автори: Ларс фон Триер, Андрю Охеър

Тъй като фон Триер пътува рядко и никога не е бил в Съединените щати, той често бива възприеман като затворен, мрачен човек. Но по време на тази среща той беше дружелюбен, словоохотлив и често много смешен, разговаряйки по теми, вариращи от неговия кино-идол Ингмар Бергман до комунизма, Хъмфри Богарт и детската авторка Туве Янсон – както и за изказванията в Кан отпреди няколко дни, които му донесоха толкова много неприятности.

Трябва да ви попитам нещо много важно за филма¹, преди да сме заговорили за Хитлер.²

Да, да, за смешните въпроси като тоя.

Израснали сте в северна страна. Чели ли сте някога книгите за Муминтрол от финландската детската авторка Туве Янсон?

О, да, да, да! Вие познавате ли ги?

Да, много ги обичам, а също и децата ми. Но не знам колко други американци ги познават.

Интересно. Семейството ми има шведски приятели, които бяха много близки с нея. Някой вече ми каза, че една от нейните истории много приличала на филма. Не си я спомням изобщо, но съм я чел. Четях всичко. Бях много, много запленен от нейната вселена. Беше фантастично.

Ако се върнете назад и прочетете тази книга сега – на английски тя се нарича „Комета в Муминланд“ – сигурно ще откриете някои поразителни прилики с „Меланхолия“.

---

1 Става дума за *Меланхолия*, последния филм на Ларс фон Триер, който току-що има премиера на филмовия фестивал в Кан и получи една от наградите (Кирстен Дънст за най-добра женска роля). Бел.пр.

2 По време на пресконференция на фестивала в Кан, фон Триер направи някои доста странны изявления (например, че „разбирил Хитлер“), в резултат на което беше отстранен от фестивала. Бел.пр.

Напълно съм сигурен. Тя е описала също и мистичната планета или комета, или каквото е там. Да, сигурен съм. Знаете ли, човек винаги краде от някого. Понякога го знае, а понякога не го знае. Но това е добър източник, от който да се краде, така ми се струва.

Има дори един герой, който е обсебен от идеята да измерва кометата и да я разбере научно, също като героя, който се играе от Кийфър Съдърленд във вашия филм. Те отиват в една обсерватория, за да гледат през телескоп как тя се приближава, и учениите им казват, че тя ще пристигне на този и този ден, по това и това време и, разбира се, светът ще бъде разрушен.

(Хваща се за главата.) Вие разрушихте самоуважението ми! Вече не изпитвам никакво самоуважение.

Не, това е великолепно влияние. Когато се върна в Америка, ще разказвам на децата си, че един човек от Дания е направил филм по „Комета в Муминланд“, но ще трябва да почакат докато пораснат, преди да могат да го гледат.

Това трябваше да бъде заглавието! Цялото нещо можеше да проработи по-добре: „Комета в Муминланд“ от Ларс фон Триер.(Смее се.)

Честно, какво е усещането ви за „Меланхолия“ след всичко, което се случи? Даже преди премиерата отношението ви към филма изглеждаше много странно. Продължавате да твърдите, че се чувствате неудобно и че не знаете дали го харесвате. Шегувате ли се? Това някакъв Ларс фон Триер трик ли е? При вас е трудно да се каже, което може би е част от проблема.

Всъщност това не са шеги. Да, разбирам, че при мен е трудно да се каже дали нещо е шега или не. Трябва да призная, че дори и шегите не са само шеги. Мисля, че това е много важно. Но в случая не става дума за шега. Седите си и трябва да напишете режисьорско заявление. И си мислех: „ако имам съмнения, това е мястото, където трябва да ги изразя. Няма смисъл да се пише „Това е именно нещото, което си желаех, бла, бла, бла.“ Имам определени съмнения, които не стават по-малки след това споменаване на Муминланд, знаете ли.(Смее се.)

Току-що някакъв руснак ми каза, че когато видял Соларис за пръв път, Тарковски казал: „Прекалено красиво е.“ След това изрязал всички красиви сцени – и това е филма. Това е то честен човек. Може би това би ме направило по-щастлив, не знам. Чувствам се – не знам какво чувствам. Беше голямо удоволствие да се направи филма и може би се чувствам малко засрамен от това. Нямаше никакви проблеми, наистина.

Тоест, вие предпочитате... Какво? Да изпитвате страх и чувство за вина?

Да, нещо такова. Това е като да се изкачиш на Маунт Еверест без кислороден апарат и всички казват „фантастично!“ А ти се чувстваш някак странно. Може би беше някак прекалено лесно. Освен това се получи така романтично, но това беше нарочно. Но пък от друга страна се чувствам малко виновен, че съм направил нещо прекалено лесно. Всичките тия **догма**-глупости, всички други неща, които съм правил – всичко това беше само за да попреча на самия себе си да правя неща, в които съм прекалено добър, които чувствам като бягство. Да се постави камера, която снема по 1000 кадъра в секунда, да се направят всички ония неща от въведението към *Меланхолия*, това е лесно. (Филмът започва с монтаж от удивителни дигитални образи, поставени на фона на увертураната към вагнеровата *Тристан и Изолда*.)

Знаете ли, имах много смешен разговор с Мартин Скорсизи, който е много, много учтив човек. Той каза „Началото на *Антихрист* беше толкова красиво.“ Нали разбирате, прелюдията към филма ми. А аз му отговорих, „Да, но то е черно-бяло и в забавен кадър. Как може да се събърка нещо такова?“ А след това си казах, „О, щит, това е човекът, който е направил *Разяреният бик*! Но той се засмя и каза, „Имате право.“

Може би ще ме намразите за това, но в много отношения „Меланхолия“ изглежда художествено по-зрял филм от всичко, което сте направили преди, а също и по-обвързан с чувствителността на възрастните. Това може би е последното нещо, което си желаете.

Но аз не искам да бъда възрастен! Моля!

Да, така че част от онова, което ви се случи след това може би е израз на желанието да...

Желанието да не бъда възрастен, да. Имах един интересен разговор с Жил Жакоб (президентът на фестивала в Кан) точно същия ден или един ден преди това. Той е написал книга, в която споменава и мен, и казва, че когато съм дошъл за пръв път в Кан съм бил с бръсната глава и кожено яке, а сега съм носел смокинг. И че така ставало с всички бунтовници – те не били вече бунтовници. Което, разбира се, ме подразни жестоко. Казах му, „Слушайте, но сега имам татуировка.“ А той само се засмя, това не му беше достатъчно.

Не знам... Това не беше нещо, което съм планирал. Но пък, на подсъзнателно ниво, да, може би се държах като непослушен ученик. Както каза Шарлот Ремплинг, „Ти не беше зъл, просто беше непослушен.“

Ние имаме един американски израз за такова нещо. Това се казва „да пикаш в купата за пуни.“

Аха! Наскоро чух английския израз „да си напикаеш пържените картофи“. Аз си напиках картофите, това е сигурно. (Смее се.)

Вижте, аз бях там когато казахте ония неща и разбирам, или си мисля, че разбирам, къде се опитвахте да стигнете. Сега вече няма нужда да mi обяснявате, но онова, което казахте, обиди и нарани много хора, особено ония от еврейски произход, потомци на хора, оцелели в Холокоста. И не мисля, че искахте да кажете именно това.

Не. Не исках да кажа това. Първо, аз обичам провокациите, но ги обичам когато имат смисъл, а тук нямаше смисъл. Това беше просто – имах усещането сякаш карам кола и внезапно се появи той завой, който не бях видял и вече не можех да удържам колата на пътя. Така че в тази провокация нямаше никакъв смисъл и аз наистина съжалявам, че тя се случи. Вярвам в добрите провокации и наистина съжалявам за случилото се. И не съм достатъчно умен, за да разбера, че да се каже нещо такова именно на това място, от всички места на света, е абсолютно неподходящо.

Но не мисля, че съм казал нещо антисемитско. Казах глупави неща, като например, че разбирам Хитлер. Но точно това е причината, поради която не вярвам в тези пресконференции. Ако бих ви казал, че разбирам Хитлер, вие бихте казали „Какво по дяволите искаш да кажеш?“ И аз бих могъл да отговоря, ами, разбирам го в смисъл, че съм гледал Бруно Ганц в *Краят на Третия райх* и там видях, че той е човешко същество и че е много важно за нас да разбираме това. Разбирате ли, това нещо, нацисткото, лежи някъде вътре в нас, във всички, без значение от каква религия сме или къде по света живеем. Това е нещо, срещу което трябва да се борим, и ако някой каже, че Адолф Хитлер не е бил човешко същество, това е най-глупавото нещо, което може да се каже.

Но разбира се нищо от това не ми дойде на ума по време на пресконференцията, защото просто ме обхвана паника – вече бях някъде другаде. Мисля, че най-обидното нещо, което казах, беше, че когато открих, че не съм евреин – което действително ми се случи по някое време – че всъщност съм нацист. Просто исках да кажа, разбира се, че вече бях от другата страна на оградата, но пък по този начин можех единствено да обида германците. Това е нещо много датско, знаете ли – германците са ни пердали здравата през цялата ни история.

Разговарял съм с много германци и те се намират в някакъв много странен вакуум. Те нямат нищо общо с войната, разбира се, но имат по някой дядо, който е направил каквото е направил, и по някакъв начин трябва да бъдат наказани за това, че са германци. Наказанието им е, че са претоварени с информация за войната. Когато гледате някой немски документален филм за Втората световна война, те казват „този мръсник Хитлер и неговите палачи“, докато датските или английски филми са много по-неутрални. Предполагам, че това ще тегне върху хората още известно време, а след това ще се стабилизира. За самия мен е важно да се разбере, че всички ние, някъде отвътре, сме нацисти.

Веднага след като напуснах пресконференцията, в главата ми звучеше песента на Елвис Костело „Два малки Хитлера“. Знаете ли я? Става дума за двама любовници, разбира се. „Двама малки Хитлера ще се бият един с друг докато единият малък Хитлер изпълни волята на другия.“

(Смее се.) Не, не я знам. Това е много умно казано.

Това е територията, за която говорехте вие, нали? Всеки от нас изпитва желанието да доминира понякога – и артистите могат да го изпитват много силно.

О, да. О, да. Но аз се провалих напълно. Но освен това трябва да кажа нещо и за извинението – особено след онази история с Клинтън. Знаете ли, аз мисля, че аферата на Клинтън с Моника Левински е доказателство за това, че той е човешко същество, дори президентът. Знам, че това не е начинът, по който го виждаше Америка! Аз си мислех, Ок, това е нещо добро, той е човешко същество! Това сигурно наранява Хилари, да. Или може би те си имат някакво споразумение, кой знае! Нали са били хипита или каквото и да е. (Смее се.) Но да отиде при група свещеници или каквите там бяха, и да каже „съжалявам“, това беше толкова лице-мерно. От това получих лош вкус в устата. Виждате едно човешко същество, а за мен той беше един нов вид президент, човек с добри намерения – и внезапно той трябва да се съгласи на нещо, което няма смисъл. Да кажеш, че съжаляваш – какво променя това? Ако съжаляваше толкова много, сигурно не би го направил! Това е ритуал, също като да седиш на градския площад и да те бичуват.

Може би ще помогне малко на американците, ако се запознаят по-добре с личната ви история. И така, вие израствате с еврейски баща, а след това, вече като възрастен, разбирайте, че това не е биологическият ви баща. До този момент сте вярвали, че сте наполовина евреин.

Да, точно така. Но, разбира се, аз знам, че еврейството се наследява чрез майката – което е много умна идея! – така че не бих могъл да бъда точно евреин. Той не беше религиозен, и по-късно разбрах, че еврейското семейство, към което съм принадлежал, не е било считано за много добро еврейско семейство, защото не ходели на синагога. Във всички групи е така. Спомням си, когато бях комунист, като млад човек, имаше маоисти и троцкисти, които се мразеха едни други много повече, отколкото мразеха капиталистите! Карака се като луди за смешни неща, за нищо.

Вие сте били тийнейджър-комунист! Към коя група принадлежахте?

Принадлежах към... Аз бях за Москва. И трябва да призная, че все още имам такава тенденция. Това е странно, защото знам, че Ленин е бил мъръсник и че е убил много хора. И все пак по някакъв начин ... сега отново се набутвам в нещо! ... по някакъв начин аз му прощавам малко, защото е било за добра кауза, а аз вярвам в идеите на комунизма и социализма. Разбира се, не всичко е било правилно. Било е ужасно! Но трябва и да го сравнявате с онова, което е било преди това. Днес вече е факт, че комунизмът води до диктатура, това е факт, който не мога да оспорвам. Но аз все пак изпитвам любов към идеалите на цялото нещо.

Говорили сте малко за влиянието на Ингмар Бергман върху филмите ви, за което знам, че е клише, когато става дума за скандинавски режисьори – големият бог Ингмар, който владее живота ви. Но първата част на „Меланхолия“ напомня за неговите „селски“ филми, „Усмивки от една лятна нощ“ или „Поляната с дивите ягоди“, докарани до крайност, с целия онзи красив, декадентен немски романтизъм, налят вътре.

Това вероятно е коректно. Но трябва да кажа, че наскоро отново гледах *Усмивки от една лятна нощ* и не мисля, че това е някой от добрите му филми. Бях луд по него когато го гледах за първи път. Даже имах една книга с интервюта и картини от него. Сънцето изгрява за втори път и така нататък. Но ако гледате *Поляната с дивите ягоди* или *През тъмното стъкло*, това са много по-добри филми.

Той се е опитвал много пъти да направи смешен филм и никога не е успял. Толкова ме беше яд на него след *Фани и Александър*. Ценях го толкова много, и си мислех, че това е евтина версия от избрани моменти, всичко насьбрано заедно.

Знам за какво говорите, но предполагам, че съм прекалено сантиментален. Аз все още обичам и двата филма. Тук идва последният ми въпрос: също

като Бергман, вие не успявате да се освободите от Бог. Във филма героинята на Кирстен казва, че знае, че ние сме сами, че няма живот другаде във вселената. А вие сте казвали, че това е личното ви убеждение.

Не мисля, че това е личното ми убеждение. Но то е като откровение. Това е сякаш има неща, за които не трябва да се говори (смее се), а тук има даже нещо, за което не трябва да се мисли: че няма живот, нито най-дребната бактерия, където и да е другаде. Това е било просто случайност, която ще се случи само веднъж.

Виждате ли, това е друга скандинавска философска идея. Някога бяхме специални, защото ни беше създал Бог, а сега сме специални, защото сме съвсем сами. Вие просто вмъквате Бог обратно в уравнението, под нивото на радара, и го наричате нещо друго.

Да, да. Той вероятно ще се вмъкне обратно. Макар че аз ще го отричам до деня на смъртта си.

[Източник](#)

Ларс фон Триер (род. 1956) е датски кинорежисьор. Той се счита за един от най-важните европейски режисьори на съвременността.

Антиутопия в действие

Автор: Любослава Русева

„Как да се отсее лъжата от истината? Може и да беше вярно, че сега обикновеният човек е по-добре материално, отколкото преди революцията. Единственото свидетелство за обратното бе немият протест в костиите, инстинктивното усещане, че условията, в които живееш, са непоносими. Хрумна му, че най-характерното за сегашния живот са не неговата жестокост и несигурност, а безперспективността и безразличието.“

Това си мисли Уинстън, докато от своя прозорец наблюдава сградата на Министерството на истината, върху чиято фасада са изписани трите лозунга на партията –

**ВОЙНАТА Е МИР
СВОБОДАТА Е РОБСТВО
НЕВЕЖЕСТВОТО Е СИЛА.**

Като чиновник в архивния отдел на министерството задачата на Уинстън е да редактира статиите, които са станали неудобни за „следреволюционното“ политическо статукво. От старите броеве на „Таймс“ той изважда личностите, превърнали се в „неличности“, и ги замества с нови герои.

С препечатването на архивите истинските хора постепенно изчезват, а на тяхно място се появяват въображаеми образи като смелчагата Огилви, проявил се в също толкова измислената война между „добра-та“ Океания и „недобрата“ Евразия.

**В един момент самият Уинстън се обърква
кое беше истина и кое е лъжа**

С проблема за фалшифицирането като основа на принципа за контрола над действителността Джордж Оруел се занимава и в „Бележки за национализма“ (май, 1945 г.). Национализмът е жажда за власт – казва той – която вирее благодарение на широк кръг от „врагове“, създаващи усещане за несигурност, тревожност и страх. Повечето от тях са напълно

измислени, но това няма значение, защото „националистът е способен да извърши крещящи несправедливости, започвайки непоклатимо да си вярва, че е прав“...

„А какво да кажем за пропагандата днес в глобализирания свят? Тя е заимствана от философията на непрекъснат страх и поддържане на дежурен враг“ – ще се съгласи с него авторът на предговора към българското издание (2009 г.) на антиутопията „1984“. В него той ще заключи, че идеята за тоталната власт не е изчезнала със Stalin и Хитлер, поради което гротеската (по собствения му израз) на Оруел е истина:

„А истината, освен че те прави свободен, винаги е актуална и нужна. Защото, който пренебрегва истината, един ден осъмва с Министерство на истината“...

Авторът на този предговор също казва истината. Нещо повече – като един от основните персонажи в гротеската, етикетирана като „преход“, самият той олицетворява идеята за

тоталната власт, която се храни от всъването на фалшиви страхове

Влязъл в отредената му от задкулисиято роля на нашенско Дуче, днес той извършва крещящи безобразия, разпалвайки изкуствена война между Океания и Евразия.

Познахте го, нали? Но за да се убедите в технологията по измислянето на Огилви, ще припомня неговите превъплъщения:

Първо беше седесар и главен редактор на „Демокрация“, който пишеше, че „вече не може с пряка пропаганда, менторски и дидактично да се печелят читатели“.

После бъдещият борец срещу мафията стана пресаташе на „Топенерджи“. Тогава дружеството, създадено по идея на Андрей Луканов, беше в системата на „Мултигруп“, а Илия Павлов още не бе написал фундаменталната си статия от 1995 г., в която призоваваше гущера да си откъсне опашката.

През 2001 г. се превърна в царист и се опита да оглави ямболската листа на НДСВ, но след като в крайна сметка отпадна, съвсем естествено се превърна в антицарист.

Междурено написа статии и книги за „световния еврейски заговор“ и направи заявка за самостоятелна политическа кариера.

Първият опит за скок беше през есента на 2003 г., когато се снима на плакати, от които гледаше мрачно под призива „Чистка!“, докато се

пробваше като кандидат за кмет на София от земеделската партия на Яне Янев (Яне Янев пък след две години стана коалиционен партньор на ОДС, после – съосновател на партия „Ред, законност, справедливост“.)

През април 2005 г. основа „Атака“ (по името на Гъobelсовия вестник) и сформира едноименна коалиция с крайно левия Патриотичен съюз „Зашита“ и още по-левия кръг „Нова зора“, навличайки черна кожена тужурка и усъвършенствайки нацисткия жест с високо изпружената ръка.

От лятото на 2009 г. се закле във вярност на (уж) дясноконсервативната ГЕРБ и

близо две години кътата доста кратко в парламента

ако изключим случаите, в които напомняше за съществуването си чрез шумни провокации като идеята за референдум срещу новините на турски език и обявяването на датата на баташкото клане за Ден на геноцида над българския народ.

През всичките тези години нашият Огилви служеше тъкмо за фалшифицирането на същинския ни дневен ред. Като клонинг на статуквото, което се погрижи да му намери най-подходящата ниша (да, ниша, не поле) за изява, той подпомагаше политическата конюнктура в особено трудни за нея моменти.

Така например на изборите през 2005 г. контролирано обра протестния вот и имитира звучна плесница срещу „грухтящите прасета в парламента“. Същевременно даде рамо на преялото с власт ДПС да подкара под строй ромите и традиционния си електорат срещу „етническата заплаха“.

Още на следващата година мобилизира дори напълно отвратените гласоподаватели да се разходят до urnите, за да попречат на „Фюрера“ да стане президент, и така повече от очевидно улесни Георги Първанов в спечелването на втори мандат.

Сходен сценарий беше проигран и на изборите през 2009 г., когато ДПС му върна жеста с фразата на лидера си: „Аз разпределям порции те, аз съм властта.“ Точно тя трасира поредния възход на електорално оклюмалата се по него време „Атака“ и придава липсващата дотогава плътност на ГЕРБ като приемлива алтернатива на додеялата тройна коалиция...

Нарочно не изписвам името на Волен Сидеров. По този начин бих му придала важност, каквато той не притежава.

Сидеров е само машинката, чието копче се натиска

в определени моменти. Той наистина е „неизвестен извършител“, както го нарече прокуратурата след погрома над софийската джамия. Сидеров е сред многото презрени слуги на тоталната власт, но власт, вече осъзнала своята слабост, неспособност и почти пълен фалит.

Забележете, че до този момент нашият Огилви беше радикален единствено на ниво реторика. Днес обаче пали мюсюлмански молитвени килимчета и се сбива в ефира на националното радио с бивш човек на Доган. Изглежда повече от истеричен. И ако допреди две години пинг-понгът с ДПС беше игра на фрази за взаимно преливане на енергия между скачени съдове, сега от хилките е възможно да се пролее и кръв.

Не вярвате?

OK, познатият залп на Ахмед Доган, който на 19 май обяви от Джебел, че държавата не може да се управлява без ДПС, а ГЕРБ ще падне предсрочно от власт, получи подкрепа само ден по-късно. Тогава „Атака“ заплаши, че ще мине в опозиция, а след това организира отвратителното зрелище пред софийската джамия.

OK, това би могло да се приеме и за дежа вю.

OK, неведнъж ГЕРБ и лично Бойко Борисов са давали поводи за подозрение, че между тях/него и ДПС е сключен пакт за ненападение, доколкото всички приказки за обръчите на Доган спихнаха, а контролирани от ДПС медии все още продължават да възхваляват правителството на ГЕРБ.

Но разлика между 2005 – 2009 и месец май 2011 все пак има. Не, тя е огромна! Разликата е в истерията, която показва

отчаянието на статуквото да измисли поредната „алтернатива“

Само си представете:

ГЕРБ е пред фалит, а нищо друго не е хрумнало на демиурзите, за да го заместят.

Затова тоталната власт, тотално изпразнена от съдържание, тотално провалила се и totally стремяща се към своето totally продължение, ще съсипе всичко, за да остане – totally безмилостна към всички ни.

Представете си я в момент, когато в Министерството на истината няма талантливи кадри като Уинстън, които да измислят Огилви.

Представете си още, че се е натрупала тежка умора да работиш в Министерството на истината, защото чувствуваш „немия протест в кости“, че условията, в които живееш, са непоносими“...

Искам да усетите тази тоталност. Искам да вдишате непоносимостта, която ви чака наесен. Искам да...

Но сега ми хрумна, че най-характерното за сегашния живот са не неговата жестокост и несигурност, а безперспективността и безразличието.

[Източник](#)

Любослава Русева е българска журналистка и колумнистка в списание „Тема“.

Коментари (11)

- 29-05-2011|**Gogo** – НА, не СЪС

Статията отговаря поне на половината от посоченото в

<http://www.librev.com/discussion-politics/1250-2011-05-27-16-58-00>

Както пише Г. Марков: говорите НА, а не СЪС...

- 29-05-2011|**stan** – бяхме се разбрали

Бяхме се разбрали преди 21 години, още на кръглата маса, че когато говорим за политически идеи, няма да използваме „лепене на етикети“. Когато кажеш на опонента си – „ти си „, той повече не може да участва в дискусията, започва да търси контрааргументи. Обаче срещу епитетите няма контраигра. Опитайте се да докажете, че нещо не сте... И дискусията е завършена, няма как да продължи. Очевидно авторката е пропуснала кръглата маса и историческите и договорености. Вероятно тогава е била млада и това просто не я е интересувало. Ето го резултатът – статия,

пълна с епитети, при това клишета. Каква дискусия да водим? Остава ни само да громим идеологическия враг. Само че това не е интересно, вече сме го гледали този филм.

- 29-05-2011|**Златко**

Ами тогава защити го бе, Стане, защо толкова много усукване? Тук сме си свои хора, познаваме се вече...

(Между другото, чел ли си „Фермата на животните“? Познат ли ти е този образ, магарето Бенджамин, дето, каквото и да му кажеш, то все ще е против, все ще си има „собствено мнение“? Нещо да ти звучи познато?)

- 29-05-2011|**Boriania – Статията на Любослава**

Много се радвам, че в „Либерален вестник“ е поместена статия на Любослава Русева.

- 30-05-2011|**Зелен Бетон**

Запалените килимчета и другите подобни скандали не са болка за умирачка. Те са толкова плоски и без въображение скроени, че дори граждansки инертният и втренчен в оцеляването си българин може лесно да ги отсее като политическа плява.

Има обаче една много по-вредна последица от креатурата „Атака“ и изявите на нейния лидер: изкуственото узурпиране на национализма (в най-широкия смисъл на думата – т. е. на всичко, което би могло да се нарече „национализъм“) и последователното му компрометиране от страна на този продукт на политическия инженеринг.

При днешните обществено-политически условия (и външни, и вътрешни), здравословният национализъм (в смисъл отчетлива и не-оспорима приоритетност на националния интерес пред всички тяснопартийни, -словни и други съображения) би следвало да бъде характеристика на ВСИЧКИ български политически субекти, както и на обществения климат като цяло. А става точно обратното – човек се притеснява да развее националния флаг или да отрони дума за патриотизъм, да не би да го помислят за атакист. Защото нормалният средностатистически българин може да не е аристократ или роден интелигент, но има достатъчно здрав разум, за да НЕ ИСКА да бъде (или да изглежда като) лумпен. И не иска политици лумпени.

Чрез профанизирането на национализма като понятие посредством „Атака“, всъщност се торпилира единствената платформа, върху която всички политически бои могат (и би следвало) лесно да постигат консенсус. Което осъжда политическото ни пространство на фрагментация, и то за много време напред.

Рецептата е изпитана. По същия начин откровеността тип „право куме, та в очи“ преди години беше компрометирана чрез даването на политическа трибуна на клоуна Жорж Ганчев – вследствие на кое-то дори рядко срещаната прямата в политическото говорене съвсем се изпари. Защото никой не искаше да зазвучи като измисления фехтовач.

По същата рецепта в момента всеки политик би се замислил сериозно, преди да извади флашка с разкрития. За да избегне сравнения между себе си и Лудото Яне.

Както са тръгнали нещата, скоро ще се наложи да припомняме, че думата „национализъм“ не означава фашизOIDна истерика, а патриот не е този, който иска да прави циганите на сапун. И като видим насреща си недоумяващи погледи, ще разберем, че е нужно не припомняне, а обясняване, от нулата. И ще е много, много трудно.

- 30-05-2011 | **Maia** – те: бяхме се разбрали
stan писа:

Бяхме се разбрали преди 21 години, още на кръглата маса, че когато говорим за политически идеи, няма да използваме „лепене на етикети“. Когато кажеш на опонента си – „ти си „, той повече не може да участва в дискусията, започва да търси контрааргументи. Обаче срещу епитетите няма контраигра. Опитайте се да докажете, че нещо не сте... И дискусията е завършена, няма как да продължи. Очевидно авторката е пропуснала кръглата маса и историческите иви договорености. Вероятно тогава е била млада и това просто не я е интересувало. Ето го резултатът – статия, пълна с епитети, при това клишета. Каква дискусия да водим? Остава ни само да громим идеологическия враг. Само че това не е интересно, вече сме го гледали този филм.

Какви епитети, какви етикети, г-н *stan*?! Самият този Волен Сидеров е един етикет, и то срамен, който някой упорито се мъчи да лепне на лицето на България. А вие го величаете като политически опонент. Аз

не съм толкова млада, помня добре кръглата маса, помня романтиката и наивния оптимизъм от ония години. А вие помните ли, пак горе-долу по онова време се появи една песничка: „девет милиона мишлете...“? Е, деветте милиона вече са значително по-малко, но котараците продължават да си облизват мустасите. И въпросният „идеологически враг“ е едно такова мишле, напъвашо се да стане котарак, а превърнало се в консуматив за многократна употреба.

Това е за мен внушението на статията. И аз като авторката страдам от усещането за една тотална (не напразно употребявам тази дума) безнадежност и подмяна на действителността.

- 30-05-2011|**Гост**

Споделям повечето внушения на статията, още повече, че се изброяват факти, които припомнят многобройните метаморфози на този политик. Все пак е изпуснат един факт, от който Сидеров придоби голяма-та си популярност сред „електората“ – а именно участието му на автор и водещ на предаването „Атака“ по телевизия СКАТ. Тогава той громеше безстрашно властимащите – не знам доколко истински, но поне изглеждаше достоверно. Тогава много хора го припознаха като своя човек на следващите избори и партията му придоби легитимност. Без това предаване той никога не би получил тази последвала го популярност. После обаче от борец за спраядливост и противник на властимащите, той се артикулира като нещо друго. Затова се надявам, че с това е изгубил много от здравомислещите си привърженици. Само не мога да си обясня какво правят все едни доста якички момчета около него. Вероятно става дума за финанси.

- 31-05-2011|**сухи**

популярността дойде от книгата „българофобия“, бълвоч от дивотии; след това го припозна и скат, впрочем идеята на 17май ден на геноцид е по-скоро скатетата, а не на сидеров; пропуска се още едно събитие – по-грома на юевистите в бургас, то също е инспирирано от „родолюбците“; тъпаците от вмро се оказаха наистина случайно там, понеже те се появяват с черните си знамена на всяко струпване на маса...

- 31-05-2011|**Странник**

Изключително повърхностен и неумел анализ на драмата „Сидеров“.

За сметка на това, написан навреме за да бъде забелязан и да инкасира точки ;)

- 01-07-2011|**Иванич Иван**

Много, много добре написано! Браво на авторката! Но къде е изхода? Какво предлагате? Има ли политическа сила, която да поеме властта (не говорим за БЦП или ДПС) ???

- 12-12-2011|**Stoyanich** – Bre...

Bre Ivanich ti ne znaesh li che veche izhod nyama. Krugut e s mnogo malki krugcheta i e kato omagiosan.

Първичният фашизъм

Автор: Умберто Еко

(Четиринаесет начина да се открие един черноризец)

Въпреки известната неяснота по отношение на разликите между отделните исторически форми на фашизма, мисля че е възможно да се очертае един списък от отличителни черти, типични за онова, което бих желал да наричам *Първичен фашизъм*, или *Вечен фашизъм*. Тези черти не могат да бъдат организирани в система; много от тях си противоречат, а освен това те са типични и за други видове деспотизъм или фанатизъм. Но е достатъчно да присъства само една от тях, за да стане възможно фашизмът да започне да набъбва около нея.

* * *

1. Първата черта на първичния фашизъм е *култът към традицията*.

Традиционализмът, разбира се, е много по-стар от фашизма. Той е типичен не само за контрапреволюционната мисъл след Френската революция; той е роден в късната елинистка епоха, като реакция срещу класическия гръцки рационализъм. В средиземноморския район хората от различни религии (повечето от вярванията, снизходително приети от римския Пантеон) започват да мечтаят за някакво откровение, получено в зората на човешката история. Това откровение, според традиционалистката мистика, в продължение на много дълго време е останало скрито под покритието на забравени езици – в египетски йероглифи, в келтски руни, в скрижалите на слабо познати религии от Азия.

Тази нова култура е трябвало да бъде *シンcreticna*. Синкретизъмът е не само, както ни подсказва речникът, „комбинация от различни форми на вярвания или религиозни практики“; една такава комбинация трябва и да толерира противоречия. Всяко от оригиналните послания съдържа някакъв отломък от мъдрост, и макар да изглежда, че казват не-

съвместими едно с друго неща, всички те насочват по алгоричен начин към една и съща първична истина.

Като следствие от това не може да има никакъв напредък на познанието. Истината вече е била произнесена веднъж завинаги и единствено, което можем да направим, е да подпомогнем разясняването на нейното неясно послание.

Ако поровите малко в лавиците, които в американските книжарници са обозначени като New Age, можете да откриете там дори Свети Августин, който, доколкото ми е известно, не е бил фашист. Но комбинацията от Свети Августин и **Стонхендж** – това вече е симптом за първичен фашизъм.

2. Традиционализмът предполага отричане на модернизма.

Както фашистите, така и нацистите се прекланяха пред технологията, докато традиционалистките мислители обикновено я отричат като нещо несъвместимо с традиционните духовни ценности. И макар че нацизмът се гордееше с индустриските си постижения, неговата възхвала на модернизма беше само повърхност на една идеология, основаваща се на кръвта и земята (*Blut und Boden*). Отхвърлянето на модерния свят беше маскирано като отхвърляне на капиталистическия начин на живот. Просвещението, Векът на разума, се разглеждаше като начало на модерната поквара. В този смисъл първичният фашизъм може да бъде дефиниран като *рационализъм*.

3. Ирационализмът зависи и от култа към действието заради самото действие.

Действието, бидейки красivo само по себе си, трябва да бъде прието преди, или без, размисъл. Мисленето е форма на авто-кастрация. Ето защо културата е нещо подозрително, доколкото тя бива идентифицирана с критическо отношение към света. Недоверието към интелектуалния свят винаги е било симптом на първичния фашизъм, от привързаността на Херман Гьоринг към една фраза, заимствана от письма на **Ханс Йост** („Когато чуя думата култура, се хващам за кобура“), до честото използване на изрази като „изродени интелектуалци“, „яйцеглави“, „изхабени сноби“ и „университетите са гнезда на червените“. Официалните фашистки интелектуалци бяха ангажирани предимно с атаки срещу

модерната култура и либералната интелигенция, защото били предали традиционните ценности.

4. Критичният дух прави разграничения, а способността за разграничение е признак на модернизъм.

В модерната култура научната общност насищава несъгласието като начин за подобряване на познанието. За първичния фашизъм, *несъгласието е предателство*.

5. Освен това, несъгласието е признак на разнообразие.

Първичният фашизъм расте върху експлоатирането и изострянето на естествения *страх от различното* – и търси консенсус на тази основа. Първият апел на едно фашистко или незряло-фашистко движение е апелът срещу *чуждите*. По този начин първичният фашизъм е расистки по самата си природа.

6. Първичният фашизъм има корените си в индивидуалното и социално разочарование.

Това е причината, поради която една от най-типичните черти на историческия фашизъм е *апелът към разочарованата средна класа* – една класа, страдаща от икономическа криза или чувства на политическо унижение, изплашена от натиска на местните социални групи. В наше време, когато старите „пролетарии“ се превръщат в дребни буржоа (а лумпените биват до голяма степен изключени от политическата сцена), фашизмът от утешния ден ще намери публиката си в това ново мнозинство.

7. На хората, които се чувстват лишени от ясна социална идентичност, първичният фашизъм казва, че единствената им привилегия е най-общата – това, че са родени в една и съща страна.

Това е произходът на национализма. В един много прост смисъл, единствените, които могат да дадат идентификация на една нация, са нейните врагове. Ето защо в корена на първично-фашистката психология винаги се открива обсебеността с *някаква форма на заговор*, по възможност международен. Последователите трябва да се чувстват обкръжени. И най-лесният начин да се разреши заговора е апелът към ксенофобията, омразата към чуждите. Но заговорът може да идва и отвътре:

обикновено евреите са най-добрата мишена, защото те притежават пре-
димството да бъдат едновременно и вътре, и вън. В Съединените щати,
един много ясен пример за обсебеността от заговора е книгата **Новият
световен ред** на телевизионния проповедник Пат Робертсън, но освен
него има множество други.

**8. Последователите трябва да се чувстват унижени от крещящо-
то богатство и сила на враговете си.**

Когато бях момче ме учеха, че англичаните са хора на петте еже-
дневни яденета. Те ядели по-често от бедните, но сдържани италианци.
Евреите са богати и си помагат едни на други чрез секретна мрежа за
взаимопомощ. Освен това обаче, последователите на първичния фаши-
зъм трябва да бъдат убедени, че могат да надвият враговете. Ето защо,
чрез едно постоянно изместване на реторичния фокус, враговете са ед-
новременно твърде силни и твърде слаби. Фашистките правителства са
осъдени да губят войните, които водят, защото са по природа неспособни
да оценят обективно силата на противника.

**9. За първичния фашизъм няма борба за живот. По-скоро живо-
тът се води заради борбата.**

По този начин *нацизмът се превръща в пазарлък с враговете*. Той е
нещо лошо, защото *животът е постоянна война*. Но това влече със себе си
един комплекс за **Армагедон**. Тъй като враговете трябва да бъдат побе-
дени, трябва да има някаква последна битка, след която движението ще
получи окончателен контрол над света. Но такива „окончателни реше-
ния“ предполагат една последваща ера на мир, един Златен век, който
противоречи на принципите на постоянната война. Никой фашистки
лидер не е успявал да разреши това противоречие.

**10. Елитизмът е типичен аспект на всяка реакционна идеоло-
гия, доколкото той е фундаментално аристократичен, а аристокра-
тичният и военен елитизъм предпоставя грубопрезрение към слаби-
те.**

Първичният фашизъм може само да защищава един популярен
елитизъм. Всеки гражданин принадлежи към най-добрия народ в света,
членовете на партията са най-добрите сред гражданите, а всеки граж-
данин може (или трябва) да стане член на партията. Но не може да има

патриции без плебеи. Всъщност Водачът, знаейки, че властта му не е извоювана по демократичен път, а получена чрез сила, знае същевременно, че силата му се основава на слабостта на масите; те са толкова слаби, че се нуждаят от някой, който да ги управлява.

11. В една такава обстановка, всеки бива възпитаван така, че да стане герой.

Във всяка митология героят е изключително същество, но в първично-фашистката идеология героизмът е норма. Този култ към героизма е стриктно свързан с култа към смъртта. Не е случаен фактът, че един от лозунгите на испанските фалангисти е бил *Viva la Muerte* (Да живее смъртта!). В нефашистките общества, на обществото се заявява, че смъртта е нещо неприятно, но трябва да бъде посрещната с достойнство; на вярващите се казва, че това е болезненият път към достигането на свръхестествено щастие. В противоположност на това, първично-фашисткият герой не просто приема героичната смърт, той се стреми към нея, тъй като тя се възхвалява като най-добрата награда за героичния живот. Първично-фашисткият герой няма търпение да умре. В нетърпението си той нерядко изпраща на смърт и други хора.

12. Тъй като и постоянната война, и героизмът са игри, трудни за играене, първичният фашизъм прехвърля своята воля за власт и върху сексуалните въпроси.

Това е произходът на мачизма (който включва както презрение към жените, така и нетърпимост, и осъждане на нестандартните сексуални практики – от целомъдрието до хомосексуалността). Но тъй като дори сексът е игра, трудна за играене, първичният фашизъм е склонен да си играе с оръжия – при което това се превръща във фалистично упражнение.

13. Първичният фашизъм се основава на избирателен популизъм, един вид „качествен“ популизъм.

При една демокрация, гражданите имат индивидуални права, но като цяло те имат политическо въздействие само от количествена гледна точка – следват се само решенията на мнозинството. За първичния фашизъм обаче индивидите като такива нямат права, а Народът се възприема като количество, една монолитна единица, изразяваща Общата

воля. Но тъй като никое голямо количество хора не може да притежава обща воля, Водачът претендира да бъде неин тълкувател. Изгубили властта си да упълномощават, гражданите не действат; на тях се позовават само когато играят ролята на Народа. По този начин Народът се превръща в театрална измислица. В нашето бъдеще може да се появи някакъв вид телевизионен или интернетски популизъм, при който емоционалната реакция на избрана група граждани бива представена и приета като Глас на народа.

Поради качествения си популизъм, първичният фашизъм трябва да бъдепротив „гнили“ парламентарни правителства. Винаги, когато някоя политическа касти се съмнява в легитимността на парламента, защото той вече не представлявал Глас на народа, ние можем да подушим първичен фашизъм.

14. Първичните фашисти говорят *Новговор*.

Новговорът беше измислен от Оруел, в Хиляда деветстотин осемдесет и четвърта, като официален език на онова, което той наричаше Ангсоц, Английски социализъм. Но елементи на първичния фашизъм са общи за различни форми на диктатури. Всички нацистки и фашистки учебници използват беден речник и елементарен синтаксис, за да ограничат инструментите на сложното и критично мислене. Но ние трябва да бъдем готови да идентифицираме и други видове Новговор, дори и ако те приемат привидно невинната форма на популярно телевизионно токшоу.

* * *

Първичният фашизъм все още ни заобикаля, понякога в цивилни дрехи. Би било толкова по-лесно, ако на световната сцена днес би се появил някой, който да каже: „Искам отново да отворя Аушвиц, искам черноризците отново да правят паради по италианските площи.“ Но животът не е толкова прост. Първичният фашизъм може да се завърне под най-невинни маски. Наш дълг е да го разкрием и да го посочим с пръст при всяка от появите му – всеки ден, във всяка част на света. Струва си да си припомните думите на Франклин Рузвелт от 4 ноември 1938: „Ако американската демокрация престане да се движи напред като жива сила, търсейки ден и нощ мирни средства за подобряване съдбата на гражданите си, фашизмът ще добие сила в нашата страна.“ Свободата и освобождаването са нескончаеми задачи.

[Източник](#)

Умберто Еко (род. 1932) е италиански медиевист, семиотик, философ, литературен критик и романист, най-добре познат с романа си „Името на розата“ (1980).

Коментари (12)

- 28-05-2011 | **Самолет 005** – ... толкова леко есе върху Пърс...

Първо, кой е Чарлс Пърс (Charles Peirce)? За него по-големите познавачи казват – „Светът все още не го познава, но ще го познае!“ Чарлс Пърс е най-голямото (засега и за дълго) име в американския прагматизъм. Умберто Еко е запленен от Пърс. Според един мой приятел обаче – Еко е недостатъчно силен пърсианец. В това есе Еко е очарователният и развлечаш ни бърборко, но и достатъчно силен пърсианец.

Това за традицията и заекса ме закова. Толкова е готино...

Боже, Боже-е-е-е! Колко кори може да има една баница! Благодаря за приятното четиво!

- 28-05-2011 | **Златко Ангелов** – Връзката на горния текст с Б-я е директна

Адаш, този текст е толкова ясен, че всеки, който започва да му търси кусури просто има мътилка в главата си. Писан е през 1995, но ми се струва, че още е неразбираем за твоята аудитория. Неразбираем е, защото е кристално ясен, въпреки че изглежда категоричен. Сравнявам го напр. с брътвежите на М. Николчина--дълги и заплетени, псевдонаучни--и се питам необходимо ли е в името на разнообразните мнения да публикуваш два толкова раздалечени един от друг текста. Напуши ме смях като видях, че дори Самолет 005 се е опитал да разбере Еко -- прощавай, но не мога да не бъда саркастичен към скудоумието, колкото и то да ме натъжава.

Във всяка страна характеристиките на фашизма ги има в онази безлична „средна класа“ -- в Америка например т. 12 пасва идеално. Но тук има противодействащи сили и хора, които знаят и разбират за какво става дума.

Еко не е познавал Волен С. и Атака и затова трябва изрично да се посочи, че ековите дефиниции се отнасят директно И до българската действителност, минала и настояща. Ти публикуващ този текст именно ЗАРАДИ тази директна връзка--а не за да търсим дявола извън нас.

- 29-05-2011 | **Любомир Сирков** – Еко и „фашизъмът“ му

Умберто Еко е интелектуалец, на който успешно му беше направена реклами – и затова зае някакво място в медиите.

Като всеки човек и той си има своите мании и фобии.

Когато обаче става въпрос за понятия като „фашизъм“, добре е да се знае, че такива понятия имат своите конкретно-исторически измерения.

И както самият „фашизъм“ не е просто някакво „повторение“ на нещо друго, което преди това е съществувало в историята, така и онова, което идва днес (и към което Еко и други коментиращи тук изпитват определена фобия), НЯМА да бъде „повторение“ на фашизма.

Всъщност подобна неспособност да бъде видяно новото – и то да бъде видяно именно като **ново**, а не като **повторение** на нещо старо – е много характерна за всяка епоха и затова не би трябвало да ни учудва.

Още от най-дълбока древност съществува традицията всяко ново нещо, което идва, първо да бъде назовано с името на нещо по-старо и вече известно.

(Достатъчно е да си спомним как във Византия дълго време продължават да наричат придошли славяни с името „скити“ – просто това е характерно за ограниченното мислене на хора, които във всичко търсят да видят някаква прилика с нещо, което вече им е известно – докато истински важните неща, разбира се, се проявяват не в **приликите**, а в **разликите** между нещата).

- 29-05-2011 | **Златко**

М-да. Авторитети, авторитети... По-големи от Еко, по-глибоки и от Искъро даже...

(Ха сега кажете ми защо западняците са направили от bulgar – buggar.)

- 29-05-2011|**Любомир Сирков** – „Его“-то на Еко

Откакто този Еко даде през 2009 г. онова тесногръдо интервю за *Шпигел*, в което обясняваше колко бил вреден Гугъл за младите хора, просто няма как да възприемаме сериозно написаното от толкова ограничен в мисленето си човек...

Дори и хората от Искъро вече разбраха, че Гугъл може и да не е полезен конкретно за г-н Еко – но със сигурност е полезен за хората.

- 29-05-2011|**Златко**

Вече знам, че няма начин да те удивя с нещо, Любомире, но може би няма да е зле, ако споменем тук, че тезата за Гугъл и пр., е подкрепяна от доста много хора, някои от тях... (добре де, добре, тъпанари са всички те, няма защо да ми го казваш). Виж обаче, ако искаш тая тук статийка (която междувременно е и книга, известна и обсъждана до възбог в Америка). Дали ще премине нещо през черепната броня, как ти се струва?

<http://www.librev.com/discussion-culture/959-2010-07-07-02-33-28>

(Впрочем, тук на сайта са публикувани и статиите на опонентите му – това само за да избегна ненужни уточнения...)

- 29-05-2011|**stan** – на кого е нужно

На кого е нужно да се поддържа споменът за фашизма? Да му се правят детайлни дисекции, анализи, разбори? Да го помним завинаги, никой не е забравен, нищо не е забравено и т. н. Едно явление, с което човечеството приключи през 46-та, значи преди 65 години? Защо поддържаме още жив този скелет? Стял да се възроди!? Не ме разсмивайте. Имам две хипотези: 1. за да се отколони вниманието на хората от сегашните и бъдещите проблеми 2. да има какво да се приписва на неудобните опоненти – фашизмът – истинското, съвършеното, абсолютното зло. Това, което е той, опонентът, който не бива да съществува, да бъде унищен, унижен, стъпкан. Свобода на мнението, какво да правиш ...

- 29-05-2011|**Златко**

Стане, драгий, първият голям подпалвач в историята – небезизвестният Херострат – направил делото си между другото и ЗАЩОТО знаел,

че винаги ще има хора, които да искат да го повтарят. Сега, това с паметта е сложна работа, но защо трябва непременно да избиращ тук като мащаб за колективната памет своята собствена, която не ми се ще да коментирам, за да не забивам разговора в девета глуха. Случайно да си чувал някъде, че ония, които забравят историята, са осъдени да я повтарят?

- 29-05-2011|**Любомир Сирков** – Историята учи, че...

Златко, по-горе stan ясно ти показва, че не желае да го занимават с нещо, което (за него) е приключило преди 65 години – а ти в отговор се опитваш да го върнеш много по-назад – към времената на Херострат...

Сигурно смяташ, че подобен подход е някак високо-“интелектуален“ – но все пак, от чисто практическа гледна точка, не е ли по-честно да признаеш, че тъй като нямаши аргументи от съвременноста, непрекъснато търсиш опора към аргументи от миналото?

(А онази крилата фраза за историята, в най-достоверния ѝ вид, звучи така: „Историята учи, че... никой не се учи от историята“)

- 30-05-2011|**Петка** – Ежедневният фашизъм

В краткия текст на Умберто Еко е събран опитът от дългогодишни изследвания на фашизма и националсоциализма. И е представена парадигмата на този „начин на мислене“, а не само на историческото и политическото явление. Така че, да чакаме безkritично какво ново и уникално Сидеров ще ни донесе, след като той използва преднамерено много фашистки символи, включително и названието Атака (Sturm на Хитлер) е престъпна наивност.

Но естествено, нищо, което се породи на българска земя и с българска кръв, не може да бъде негативно, защото то е „изконно и автохтонно българско“, то е „глас народен“ на мислещи българи, както някой беше писал тук. А който не мисли по същия начин, да си избира друг народ. Това е типологичния ежедневен фашизъм и геноцид към всякакви другости, който се налага в България. И той не е свързан с определена епоха, а с определена духовна нагласа: да се придържаме към „жертвенната теория“ за българския „народ“, за да оправдаваме с нея всички престъпления на настоящето.

- 30-05-2011 | **Самолет 005** – ге: Връзката на горния текст с Б-я е директна

Златко Ангелов писа:

... Ти публикуваши този текст именно ЗАРАДИ тази директна връзка--а не, за да търсим дявола извън нас.

Какво гениално прозрение, скъпи ученици! Искам да питам „другарката“ ще имаме ли домашно и по родинознание?

- 04-06-2011 | **Странник** – Re: на кого е нужно (stan)

Нужно е. На всички днешни псевдodemократи и социолози, отчувани в партийните школи на БКП. Както и на политическите им партньори – червените „евро-бизнесмени“ отляво. След 20 години „преход“ от провал към разсипия, те нямат достойни аргументи за да се задържат на политическата сцена. Съгласен съм с теб, че единственият им шанс е да възкресят стари страхове и призраци от миналото. Какъвто и да е, Сидеров не е първият нито ще бъде последният им опонент, върху когото се опитват да нахлусят маската на фашист.

Но... струва ми се, отделихме предостатъчно внимание на червено-сините политически трупове. Лека им пръст.

Иначе, статията на Еко е убийствено точна. Но... Канада не е канала, само защото има подобно звучене.

Ако следваме подобна логика, то половината от южна Франция, част от Белгия и доста други европейски страни би трябвало да са населени предимно с фашисти.

Манипулативното използване на горния текст като директна прернатка към политическата действителност не прави чест никому (освен ако не е поръчка, в което не ми се иска да вярвам)

Юни 2011

Дланите на дъщеря ми

Автор: Захари Карабашлиев

Сан Диего, Калифорния, май 2011

Дъщеря ми и аз на паркинга, пред отворения капак на колата. Показвам ѝ къде е щеката за маслото, къде е антифризът, кое течността за чистачките. Не че тя не шофира всеки ден от година насам, но и не ѝ се е налагало да пътува 900 километра в една посока. Не и с приятеля си. Не и за три дни.

Дъщеря ми, с приятеля си, в колата ми, на път за Сан Франциско.

Бълсвам капака. Мълчим. Тя вдига вежди, усмихва се, вдига ръка във въздуха, обръща длан, за да сложа в нея връзката ключове. Правя го, но задържам ръката ѝ, придърпвам и другата ѝ и погалвам дланите ѝ.

1997, Кълъмбъс, Охайо

Още в първите дни на новия континент стана ясно, че детски градини – такива, каквито познавахме тогава в България, просто не съществуваха. Имаше нещо като частни детски градини, които обаче бяха скъпи за нас, и църковни такива, още по-скъпи – безплатното образование в Америка започва, когато детето навърши 5, дотогава всеки се оправя както може. Дъщеря ни Сара бе едва на 4. Две седмици след като дойдохме, жена ми започна работа през деня, а аз намерих за вечерите – така малката беше винаги с някого от нас.

Живеехме в апартамент, чийто дневен тракт гледаше към езерце. Когато агентката ни показва това единствено свободно жилище в комплекса, ни се стори уютно и романтично. Едва когато се нанесохме, осъзнахме, че не сме дооценели факта, че спалнята гледаше към магистрала I-161 и шума бе непоносим. Силвия, жена ми, излизаше сутрин, аз и малката закусвахме и тръгвахме да опознаваме района – идеята бе колкото може по-рано да се изнасяме навън, където поне беше пролет. До втората седмица малкото романтично езерце пред апартамента постепенно се превърна просто в парче мътна вода, убежище на стада гъски, взе и да

понамирисва, когато времето се стопли. Около него обаче имаше храсти, в които дъщеря ми се криеше, и дървета, по които се катереше.

В един от по-скъпите и стари квартали, Уортингтън, недалеч откъдето живеехме, открихме градски парк с детска площадка, която ни харесваше повече от останалите. Имаше красиви столетни дървета, трева, цветя, шадраванчета, имаше площадка за децата с най-различни дървени приспособления, люлки и лостове, уреди от всякакъв вид, несравними с детския кът пред входа във Варна – тенекиена пързалка-слонче, две счупени люлки и пясъчник с фасове. По пейките тук седяха спокойни родители, по поляната тичаха кучета – това се превърна в любимата детската площадка на Сара. Разбира се, освен мен нямаше нито един мъж.

Една сутрин към нас приближи русо миниатюрно момиченце на възрастта на дъщеря ми и започна да нарежда: „Фани-и-име, фани-и-име, фани-и-име.“ Не можех да разбера нищо. Потърсих с очи майка му и я открих от другата страна на площадката. Тя се усмихна и вдигна рамене. „Фани-и-име, фани-и-име, фани-и-име“, продължи момиченцето, врътна се и побягна към уредите. Дъщеря ми хукна след него и едва сега разбрах, че момиченцето е имитирало „Хвани ме, хвани ме“ – това, което Сара подвикваше, когато ме караше да я гоня. Малкото момиченце, чието име не помня, майка му Моли и баща му Ник бяха първите местни хора, които ни поканиха в къщата си, първите ни американски приятели.

Тъй като Сара не знаеше и дума английски, начинът, по който започна да общува с децата, бе чрез игри, жестове и поведение. Аз отделях все по-малко време да тичам с нея и все по-вече с учебника по английски и тетрадката на пейката. Ясно бе, че с доходите, които имахме, щяхме да си останем завинаги около локвата с патките, затова започнах да търся и друга работа, дъщеря си влечех от интервю на интервю – седеше по коридорите и рисуваше или разгръщаше книжки с картинки (Силвия вечер я учеше буквите – английски и български.)

Следващите месеци минаха в какви ли не експерименти – от програма за социално непривилегированни деца, в която едва успяхме да я запишем (за да я отървем от това ужасно място само месец по-късно) до съседка гледачка. Накрая стигнахме до най-классическия пример на сънародниците ни в Щатите – потърсихме помощ от България.

Институцията „баба“ в никакъв случай не е без своите минуси, но е най-доброто, което човечеството има да предложи на своите най-малки

членове. И така, малката заживя с баба си. Добрата храна, приказките вечер, удовлетворените малки капризи, режимът, меката дума, твърдата ръка... Основна дестинация за баба и внуче бяха паркове, детски площадки и библиотеката. Когато Сара започна предучилищна, тя още не знаеше английски, но нейната първа учителка, мис Волмар, я прие в редовния си клас, уверявайки ни, че нашето дете ще се справи наравно с всички останали.

В първите училищни дни Сара, неспособна да се изразява вербално, наложи хегемонията си на лостовете. Скачаше от лост на лост с естествени, почти маймунски движения, сякаш идвахме не от Източна Европа, а от учебник по Дарвин.

1996, Варна, Централен плаж

В един от онези ранни юнски дни на последното ни лято в България Силвия, Сара (тригодишна) и аз отиваме на плаж. Туристи още почти няма, морето е спокойно, но водата е кой знае защо адски студена. Седнали сме недалеч от водните колела – бели, нови, а Сара моли да влезем в морето. Силвия поклаща глава и се усмихва – „аз ще ви чакам тук“, и отваря книга. Аз плащам за час, човекът ни бута от брега, Сара седнала до мен, аз завъртам педалите. След време усещам, че сме стигнали далеч, далеч от брега. Зад седалките на водното колело има малка платформа, може би квадратен метър, в която като в плитка вана се е събрала вода, постоплена от слънцето. На Сара ѝ омръзвва да седи до мен и иска да си поиграе „там отзад“. Аз казвам, да, но леко, чакай така сега, тя се изправя внимателно, аз я придържам, тя пристъпва и минава отзад. Сядам и се заиграва с жълтата си кофичка, аз я заклевам да не се изправя, да седи кротко и продължавам да въртя педалите, като съм постоянно полуобърнат към нея. По някое време спирам да почина, обръщам се и я виждам права, на ръба на платформата, кофичка в ръка, навежда се към водата. Този момент, който ще помня до края на дните си, всъщност трае точно колкото едно премигане. И в него се случва следното – малка вълна, никакъв спазъм в гърба на морето тръсва водното колело, дъщеря ми дори не се олюява, а сякаш всмукана от нещо невидимо полита с главата надолу. Помня като в свръхбавен каданс малкото ѝ тяло да се забива във водата и изчезва – първо главата, после раменете, кръста, малките ѝ пухкави краченца... Следващото, което виждам, е ръката ми, която сграбчува глезната ѝ, преди да изчезне под повърхността. Дори сега, докато пиша тези редове, ръката ми има памет за този глезен в този мо-

мент. Не помня как съм скочил, как съм успял да я уловя в последния момент, но ръката ми е вклещена в глезена ѝ, Сара е високо вдигната във въздуха, с глава надолу, кашляща, плюеща вода, хълцаща, опитваща да поеме въздух. Помня изплакването ѝ.

Нямам представа какво би се станало, ако в този миг съм бил погледнал към нос Галата например или надолу към Балчик, а не към нея, ако съм се подхлъзнал, ако ръката ми не е била достатъчно бърза, ако съм..., ако, ако, ако... Може би нищо трагично нямаше да се случи, може би малката просто щеше да цопне във водата, аз щях да скоча, да измъкна и напляскам, задето не слуша и... толкова. А може би щеше да изчезне завинаги в коварните води на Черно море, да потъне като оловно войниче, което с моята неопитност нямаше как да спася. Може би над водата щеше да остане само жълтата ѝ кофичка.

1998, Кълъмбъс, Охайо

Заради страстните си занимания по лостовете, в първите учебни дни Сара започна да се връща у дома с големи и грозни колхознически пришки. Превързвахме ръцете ѝ, те заздравяваха, тя пак ги нараняваше, и то сериозно, пришките (мазоли?) бяха сериозни, болезнени, пухкаха се, кръв от ръцете на дъщеря ми капеше по детската площадка. Това продължи, докато с времето тя не проговори, прописа и започна да общува пълноценно с другите деца. Не че стана по-кротка, не че мазолите ѝ изчезнаха, но енергията ѝ се насочи към буквите, числата и страниците. В края на първата учебна година между нея и връстниците ѝ нямаше разлика – всяко дете в класа на мис Волмар можеше да чете и пише.

Истински важните неща в годините между тогава и тази сутрин на паркинга пред колата ми не могат да бъдат разказани. За Сара те включваха, но не бяха ограничени до:

- четене на глас всяка вечер
- писане и рисуване
- домашни
- винаги музика
- пеене, смях, танцуwanе, бой с възглавници
- лягане всяка вечер от понеделник до петък в 20.00
- без кабелна телевизия вкъщи
- без телевизор в детската стая (когато навърши 14, ѝ купихме, но тя така и не го включи)
- още домашни

- дълги, безгрижни лета в България
- домашни
- частни уроци по български език
- няколко месеца балет (един училищен рецитал)
- ходене пеш на училище
- уроци по пиано (ван-ту-три, ван-ту-три, вот так, Сарачка, прекрасна, нау ван мор тайм, плийс)
- следобеди, прекарани сама, и пак домашни
- книги
- едно училищно окръжно състезание по лека атлетика (предпоследно място)
  - един опит за театър (ръкопляскания)
  - изоставено пиано
  - никакви извънучилищни спортиве (за което сега ни набива чувство за вина, хаха)
- доброволстване в благотворителни организации
- училищни тестове (много)
- шофьорски курсове на 16 години
- работа на 17
- собствена банкова сметка
- още училищни тестове
- домашни и пак домашни до след полунощ
- дебели учебници
- президентски пост в училищна организация
- вечно разхвърлена стая
- никога без домашна котка (Джоси, Макс, Мишо)
- очукано, но собствено „Еко“ (с което не бих я пуснал на дълъг път)
- истински приятел, с когото са неразделни от половин година
- тестове
- тестове
- тестове
- и резултатите от колежите...

Сара е приета в повечето колежи, в които е кандидатствала. В някои с пълна стипендия, в някои с частична.

Пътешествието, което са предприели с приятеля си на север до Сан Франциско, има за цел да реши в кое от учебните заведения ще минат

следващите няколко години от живота ѝ. Възможностите са пред нея. Изборите също.

Иска ми се да ѝ кажа толкова много неща. Толкова важни неща.

Вместо това оставям ключовете в дланта ѝ, затварям пръстите ѝ, целувам я по косата. Тя нетърпеливо скча в колата, аз вися отвън като родител и я гледам как завърта ключа в стартера. Махам ѝ през стъклото, като че ли не сме си казали движдане преди секунда – защо ѝ махам? Обръщам гръб и тръгвам към дома. Изкушавам се да погледна крадешком дали дава мигач като излиза от паркинга. Не го правя.

Това което искам да направя сега, няколко часа по-късно, е да ѝ звънна (бих могъл да я питам къде са, задръстено ли е било в Лос Анджелис, как е времето нагоре...)

Това, което трябва да правя, е да мисля за нещо друго.

Това, което избирам да направя, е да пиша тези редове.

Дъщеря ми е на път. Дали ще избере един от най-престижните университети в света, но ще са разделени с приятеля си или ще отиде в не толкова известен колеж, но ще са заедно? Дали ще избере наука или любов, академична кариера или здрава връзка, спокойствие или престиж, собствен растеж или солидарност с другия до себе си? Или ще прави гъвкави избори встрани от овехтялата парадигма или-или? Това са въпроси, чиито отговори ще търси самата тя. Въпросите към мен и майка ѝ са свързани с дефинирането на родител във времена като това? С функцията ни. Има ли момент, питам се, в който започваме да се превръщаме от родители в родителите си?

И пак се сещам за онзи миг, в който сграбчих глезена на детето си, преди да изчезне в тъмните води на Черно море. Имам чувството, че този къс миг продължава до днес.

Но мисля, че вече е време да я пусна. Дъщеря ми ще се справи – видях дланите ѝ. Ще се справи без мен.

[Източник](#)

Захари Карабашлиев е български белетрист и драматург, живеещ в Калифорния, САЩ. Неговият дебютен роман „18% сиво“ (2008) претърпява четири издания и е класиран сред стоте най-любими книги на българите в кампанията „Голямото четене“.. „18% сиво“ печели „Цветето на читателите“ — литературна награда, присъждана за търговски успех на книга от веригата книжарници „Хеликон“. Пиесата „Откат“ получава Голямата награда на конкурса „Нова българска драма“ (2008), а пиесата „Неделя вечер“ — най-престижната театрална награда за драматургия в страната, „Аскеер“. Захари Карабашлиев е автор на сборник разкази „Кратка история на самолета“ (2009).

Коментари (5)

- 30-05-2011 | **Kika** – Страхотно

Много истинско! Сега откривам този сайт. Прочетох вече цели 2 публикации и вече ми е любим!

- 05-06-2011 | **Vesela** – Преоткриване

Бях забравила колко качествени се публикуват в този сайт! А Захари има невероятен стил на писане, който напълно ме запленява!

Отново започвам да следя редовно новите броеве!

- 05-06-2011 | **Гост**

Прекрасно!

- 19-06-2011 | **Ivan Ivanov**

Много, много е хубаво! И най-вече – истинско! Благодаря Ви!

- 04-05-2013|**Шели Коен** – прекрасно

прекрасно, до болка познато за мен емигрантско начало, за щастие синът ми беше на почти 7 години, пристигайки в Израел, та си стоеше сам...но започна училище 5 дни след като пристигнахме.

а този сайт-вече си го сложих във ПРЕДПОЧИТАНИТЕ
ще кажа простичко: Благодаря

Цветино Джукати за чалгата, Бойко и нещастието да си ром в България

Автор: Михаела Лозанова

Той се казва Цветан и е от село Горна Кремена, Врачанско. Прякорът му е Цецо Джуката, но е познат повече като Цветино Джукати – един от най-ярките представители на т. нар. чалга. Но няма лъскави клипове като фолклористите, нито се вози на мерцедес.

Заради Цветино Джукати и оркестър „Фешън“ (виж видеото по-долу) простолюдието в цяла България „не мое се запре“. Песента „Не моя се запра“ предизвика скандал с припева си „Велик е нашият войник“. Заради него генералният щаб на армията излезе с декларация, без да цитира конкретно песента, че не бива да се посяга на воинишките маршове. Покрай това сидеровистите и сродните им среди тръгнаха „на нож“ с версията, че „един мръсен циганин“ не може „да се гаври с химна на българската армия“.

Цветино е на 34 години, от 22 години живее в село Горна Кремена. Като дете е живял в близкото село Долна Кремена, но баща му умира млад, и чичо му ги гони с майка му от къщата. Така се заселват в Горна Кремена. Работи от малък какво ли не – овчар, бъркал е вар, полагал е кабели, бил е свинар на един бизнесмен от Мездра. Започва да пее случайно в заведение и днес е един от най-слушаните по чалга дискотеките в провинцията.

„Не моя са запра“ и „Велик е нашият войник“

„Допреди тая песен имам още шест. Тази ми е седма и ми е най-успешна. А имам много по- силни песни. Текстовете си ги пиша сам, всичките ми песни са авторски. Имам много хубави балади. Като изкарах „Не моя са запра“ и всеки вика „Каква е тая простотия?“. Обаче те не са слушали другите песни. Би трябвало да се чуят всичките песни, и после да разправят, че съм еди си какъв.“

В България простите песни стават хитове. Когато се пее за нещо весело и има нещо хумористично, някак си това се приема за пристрастна песен. Ето примерно и „Палатка“ на Константин, Борис Дали и Илиян – същата работа. Проста песен, ама тотален хит. За народа хубавата стойностна песен е балада, в която задължително се пее за любов, че аз утре ще умра без нея... И така хората слушат едно и също – ние се разделихме, защо ме заряза. Пък онзи е богат, тръгнала си с него заради пари, пък аз съм беден и т. н. И аз имам такава песен. Хубаво. Ама то не може да пееш само за това. Хората идват в едно заведение, за да се веселят. И какво – трябва да слушаме само тъжни, качествени балади ли? Ами на мен това не ми харесва, младите хора искат да се забавляват.

„Не моя са запра“ стана известна заради вестник „Дума“. Там написаха заглавие от сорта на „Цветино Джукати направи на кючек химна на българската армия – Велик е нашият войник“. Много хубаво ме насториха тогава... И там вече всички медии рипнаха, че съм изпял химна на българската армия на кючек. Но аз мисля, че не е така. Според мен медиите просто търсят с какво да си запълват програмите и страниците. Изкараха ме, че едва ли не съм терорист номер едно. Беше нещо страшно и много обидно. Дават по телевизията военен парад и отстрани как пея. Все едно съм някакво камикадзе и ей сега ще рипна срещу армията да ги избивам... Гледал съм такива предавания по новините на „7 дни“, сутрешни блокове, „Господари на ефира“.

Първо в тая песен се пее за кризата: „Финансовата криза – няма пари“. После „Дай дай купон безкрай“. Изпял съм го така, защото може и да нямаме пари, но пак се събираме и пак си се веселим. А великият войник е българският народ като цяло. Мога да го пея за всеки – за мен, за теб, за всеки един от нас. И това не е свързано със служене в армията. Велик е нашият войник, защото българинът в момента търпи всичко. Всякакви несгоди! Ние сме един вид войници. Които не са служили не знаят, но там проблемите са същите – гладен си, студено ти е, вали те дъжд и сняг, ама ти стоиш навън и маршируваш, защото така са ти наредили. И в живота сега е същото за съжаление – много хора си лягат гладни, зимно време мръзнат, за да спестят някой лев от ток.

Когато мишката изяде чувала, казват – „Мишките изядоха чу- вала“

По форумите чета какво ли не за себе си и не само – „Смърт за циганите“, „Мама ви циганска!“ и т. н. Пълни глупости. Циганин, турчин, евреин – всичките сме хора!

Най-голямата обида, която ми е нанесена, е от „Господари на ефира“ и от „Хрътките“. За Господарите тогава водещи бяха Геро и Малин Кръстев. Язък само, че са толкова добри артисти, а правят такива простотии в това предаване. Това са хора, които мразят малцинството. Обидиха ме така – казаха „Да започне простотия номер едно“ и пускат моята песен. Къде му е простото? Че не съм направил лъскав клип за 40 000 лева ли? Това ли е хубавото и грамотното? Или простото е това, че правя вид етно стил музика и пея на български? Целият български народ разбира какво пея, защото пея на български. И според мен не скачат толкова много срещу това какво съм изпял, а скачат срещу самия мен. Защото, видиши ли, аз съм от малцинството, и как така един циганин ще пее „Велик е нашият войник“?

Ето ти пример – защо никой нищо не каза срещу „Палатка“, където и тримата пееха с военни дрехи? Ръкомахат там, правят се на шутове, смеят се, Константин се върти нещо, маршируват, отдават чест, гледат през някакви ключалки... За да не стане грешка – уважавам си колегите, много са свестни и пеят много хубаво. Да, ама аз като съм един циганин от село... Казват, че аз се подигравам с армията, което не е вярно. Песента се казва „Не моя са запра“. В клипа на песента няма нито един сниман войник, или някой с камуфлаж. Друго – маршът си е марш. Аз не съм пял с някакъв марсов привкус.

В България се държат много гадно с ромите, има страшна дискриминация и това няма да се оправи поне още 100 години, а и не знам дали въобще ще се оправи някога. След 4-5 години тук ще стане едно голямо мазало. Назряват прекалено силни етнически проблеми. А има много цигани сред нас, които не сме нито неграмотни, нито тъпи.

Много се дразня, когато дойдат празници и започнат благотворителните кампании. По медиите дават едни подредени спретнати българчета, родители. Защо не дават по такива кампании гетата? И ние сме българи, и ние тук живеем. Аз съм циганин и не го крия. Но ми е много обидно, когато някой ме нарече подигравателно циганин, с омраза. Да си циганин е много неблагодарно в България. И това е така, защото има

много неграмотни цигани – не могат да пишат, да четат. Много не могат и да говорят хубаво български. Но не всички са такива. В България е така – когато една мишка изгризе чуvalа, хората казват „Мишките изядоха чуvalа“, а не „Мишката изяде чуvalа“.

Има безобразни цигани – държавата им дава жилища, те изгорят дограмата, вкарват вътре коне, живеят заедно с хора и добитък – тях не ги защитавам, това са прости хора. Има и известни хора като Цветелин Кънчев, Тома Томов – те само за изборите ни признават, обещават, че ще ни помогнат, а нищо не правят след изборите. Такива са нашите цигани, които представляват ромите. Защо не направят така – да идат по големите гета – Столипиново, Факултета, Филиповци, да ги съберат и да им кажат „Ей, хора! Образовайте се! Така излагате всички цигани.“

Аз не знам цигански и не съм от държавата Цигания

Имаме и много висшисти цигани, адвокати и какви ли още не, но те не се допускат в обществото. Или, ако се допускат, то е с много зор. Въобще не ни позволяват да се изявим и да се доказваме. Тук идваха много медиии, задаваха ми въпроси, исках да се защитя и го направих. Само че това, което гледам по телевизията е съвсем друго – там, където съм се защитил, е изрязано и оставят само как се смея и казвам „Това е смешно“ Просто това, което съм казал, не се изльчва. Не виждам смисъл за какво изобщо идват до тук – могат да си свалят една снимка моя от интернет и да правят интервю с нея. Не може половин час да ми искат интервю, след което от цялото да дадат две секунди, в които казвам „Това е смешно“ и „Аз съм бедно момче“ и това е. Според мен това са корумпирани медиии, които слушат някой друг. Примерно някой казва „Тоя трябва да го стъпчам“, и го правят. Това е – според тях циганинът не трябва да е част от обществото, той трябва да си седи в мизерията. Най-голямото нещастие е да си българин от ромски произход и да си точно в България. Чувстваш се отхвърлен отвсякъде.

Честно казано бих се чувствал по-добре някъде другаде – в Испания примерно. Там живее едната ми сестра, омъжена е за испанец. Там никой не ѝ казва, че е циганка. И на мен няма да ми казват, че съм циганин, ще ми казват, че съм българин. У дома, дори когато сме сами, не си говорим на цигански. Аз не мога да говоря и без това, само разбирам цигански. Какъв циганин съм – не говоря цигански, не идвам от държава, която се казва Цигания... Роден съм в България, говоря на български

и се чувствам българин. Обаче съм с ромски произход. Приятелите ми са българи повечето и никой от тях не ме дискриминира.

Много ме обиди в „Господари на ефира“ как казаха водещите, че не мога да говоря на български и един вид ме имитират как казвам „Хайде бе, братчето ми...“. Не могат така да бъзикат един човек, след като не знаят какво представлява и не го познават. Аз си говоря само на български. Не могат да ме сравняват с пропаднали цигани, които не могат да говорят и нищо не им се разбира. Не може някой, който само ме е виждал по телевизията, да каже за мен, че съм тъпанар, неграмотен или нещо друго. Да дойде, да каже „Добър ден“, да поприказва с мен, да вземе интервю, да види откъде съм тръгнал, и тогава да дава оценки. Дойдоха много медии у нас и нито един не ме попита как съм тръгнал, от какво семейство съм, какви неща са ми се случвали по пътя.

Чалгата е стил, кючекът и мен ме дразни

Чалга означава музика, това е турска дума. Това е стил музика. А хората като кажат чалга си представят онези наши цигански мазни кючеки. Те и мен ме дразнят, ако и да съм циганин. Аз правя чалга и това за мен не е проблем. Подготвям албум, остават ми още три песни – две бързи и една балада. С едната от бързите песни мисля да покажа на моите колежки как се прави такава музика. И този път ще е с много добре подбран текст, за да не кажат, че пак пея само простотии. Ще се пее „Имам аз гадже прекрасно и я обичам прекалено. Тя за мен е моята звезда и за нея ще умра“ и така нататък.

Смятам, че нашите поп-фолк певици прекаляват. Те изгряват и създават фенове със своите чалга хитове. Защо една поп-фолк изпълнителка ще седне да ми пее естрада примерно? Мен това ме дразни – като си се захванал с един стил, следвай си го. Не може да пееш всичко.

Веднъж в едно заведение идва един и ми вика „Айде да ми изпееш нещо италианско“. За естрада си признавам, че съм пял няколко пъти, ама чак пък и италиански песни... И му казвам: „Тук е чалга. Ако ти се слуша италианско, иди на друго място“. Така е – има си други заведения – пиано барове, дискотеки. Не може аз да вляза в „Червило“ и да кажа на диджея „Абе, айде да ми пуснеш „Милионерче“.

Като започнах, ми искаха хиляди за запис, талант не ги интесуваша

Като бях на 18 (сега съм на 34), ми дадоха микрофона в едно заведение да пея. Изпях една песен на „Кристали“. Хареса им и така изпях 3–4 песни. Взеха да ме караш всяка седмица...

След като се уволних от казарма през 1998 г. вече започнах да пея по заведенията редовно и да се занимавам само с това. Исках да записвам в студио като солов певец и много компании ми отказваха. Искаха ми пари, не гледаха имам ли талант. В България по принцип е така – талантът се не гледа. Значи, аз мога да рева като магаре в падина, вадя обаче едни 20 000 лева, фъргам ги на бюрото и ми казват „Ти момче си като славей!“.

Имам колеги, които за нищо не стават, фъргат големите пари в големите компании, защото могат да си го позволяят, но знаеш ли какво става? Направят 3-4 песни, изкарат 3-4 клипа, набутат се, после всичко се потулва и той човек е назад с много пари.

Сега са измислени толкова много техники, с които правят нещо велико. Ама после хората искат да те чуят на живо. И като си се доказал, искаш хората да ти кажат така: „Абе, ти на живо май по-хубаво пееш“. А не като сегашните – слагат, наслагват всякакви неща и записът звучи перфектен! А после, ако пееш на живо и си фалшив... Както се вика – да иде някой да го бууне с една лопата през муциуната и да заприлича на ритнат ЗИЛ отпреде. Така се лъжат хората. Бъди си естествен. Ти ако можеш да си пееш наистина, ще си пееш и без тия ефекти.

Звезди ли?

То май няма много звезди. Има по-скоро популярни хора. За мен единствената звезда в поп-фолка е Азис. Другите направо могат да забравят. От „Планета“ се хвалят, че били най-добрите. Ами не са. На живо малко могат да пеят качествено, малко са истинските. Кое им е най-доброто – че Митко Пайнера им е надул силиконите ли? Половината от тия певици на Пайнер за нищо не стават. Особено на живо. С една нота ги пребивам и сядам на мястото. А те ще гледат като отровени от гъби.

За мен Азис е супер. Софи Маринова също. Много готино пеят. Другите казват, че сме малцинство. Ами нека умрат от яд – циганите пеят 300 пъти по-добре. Тони Стораро пък е от турски произход и пак пее по-добре от пайнерките. А не Ивана да застане и да каже „Ние в Пайнер

сме най-добрите“. Да говори за нея си, не за всички. Талантлива е, да, взе награда за цялостно творчество, евалла за което. Дразни ме това, че говори в множество число и така защитава и тези, от които нищо не става. Обижда всичките си останали колеги извън Пайнер. Ето, от Щатите взеха интервю от Азис. А от на Митко Пайнера гumenите кукли?

Аз съм изпълнител, който пее, за да весели хората. И винаги пея на живо. Пея в Роман главно. Сега започвам в едно ново заведение в София, в Орландовци се намира.

За звезди в България смятам Лили Иванова, Азис, Христо Стоичков, Димитър Бербатов, Стефка Костадинова. Това са все хора, които ги познават в чужбина. За мен те са звездите. Поп-фолк певиците понякога правят концерти в чужбина – САЩ, Белгия. Да, ама къде пеят – пред българските общности. И по този повод знае ли ги Америка въобще? Звезди ще са, ако отидеш в Алжир и кажеш „Преслава!“ и те ти кажат „Ооо, да!“. Или в Бразилия – казваш Гергана и всички „Ооо, ама разбира се!“

Политиците да се научат да говорят като Бойко. Живков е моят кумир

„За мен Бойко Борисов е човек на народа. Естествен е, земен. Не смятам, че е прост, както го обвиняват. То там няма нито един нормален – Станишев ли е умен, или Костов сигурно? Когато Бойко Борисов говори, човек разбира какво му се казва. Не е като Станишев или Първанов – пъкват ти го по телевизията, а той говорят със сложни думи, дълги думи – „дефакто“, „максимално“... В това село колко души знаят какво е дефакто?! И не могат да ги разберат. Като не могат да те разберат всички, за какво въобще говорим? А Бойко говори на български така, че да го разберат хората. Политиците като цяло лъжат като дърти цигани! Ако някой ще ни изкара от тая каша, това ще е Бойко. Много хора вече го мразят и не го одобряват, ама като си го избрали, ще го търпиш. В България всеки втори разбира от политика. Техният принцип е „Ще ядеме леб и нема да правим магистрали!“ Не разбирам защо не оставят човека да ръководи както може.

Тодор Живков е моят кумир! По негово време имаше дисциплина и ред, всеки си знаеше мястото, нямаше мутри, побоища и глад. Тогава проблемите бяха други. А бяхме по-добре и от САЩ, защото левът беше по-скъп от долара, един доллар се купуваше за 68 стотинки! (б. р. – за-

блуждава се, официалният курс беше 0,98 ст. за 1 долар, но на черно през 80-те беше 3-4 лв. за доллар)

А сега сме просяци. Един комшия на Слави Трифонов ни докара до тук (б. р. – има предвид Иван Костов). Той, когато дойде, гътна стопанствата в България, имахме животновъдство, имахме всичко. Хората плачеха по църквите тоя същия да го изберем, а той какво направи – предаде народа!

А сега с тоя Европейски съюз. Много сме смешни, направо се заласвам от смях. Ние не можем да сме европейци и след 200 години. Просто не сме културен народ, и с тия етнически проблеми никога няма да се оправим. Дискриминация винаги ще има.

И как така за богатите няма затвор, пък за бедните има?! И положението ще е същото винаги. Всеки ще ни бие и убива, бедните и малцинствата ще отнасят всичко, и ще се мерим с Европа? Кое ни е европейството – че храната ни е по-скъпа, че минималната заплата е 240 лева, а стандартът е нищожен? Смешни сме! У нас нямаме ценностите на Европа – ние си обичаме да тъпчим на старите неща, а не да вървим напред. Ето – в САЩ имат черен президент. Представяш ли си тук циганин да стане президент? Никога няма да стане, тук хората се озлобяват още повече един към друг с времето. Какво – белите българи като са бели пикаят олио и серат жълтици ли (без цензура)? Ние сме в дъното на Европа. Хората се радват на чуждото нещастие, завиждат си. В България е така, баце.

Трябва уважение и толерантност, иначе никога няма да се оправим. Трябва тия 240 шилета врътоглави (б. а. депутатите) да напуснат парламента, а не да ядат парите на българския народ. Да решава само една партия. Защото те само се карат в Народното събрание, а не решават проблемите на хората. Ние сме си Бай Ганьо – той не разбира, ама ръчка и говори!

[Източник](#)

МИХАЕЛА ЛОЗАНОВА

Михаела Лозанова е българска журналистка.

Коментари (15)

- 30-05-2011 | **Mira** – podkgera

Много истина има във вашите думи, наистина към ромите се запазва арогантно-агресивния стил на поведение, ако имаха работа щяха да бъдат поне хора с достойнство, при нас е истинският фашизъм към различния, но това няма да ни спасиA ще си вървим с оразата си към задънената улица...

- 30-05-2011 | **Kika** – Браво

Много точна статия! Браво! Правдиви разсъждения и много истини!

- 03-06-2011 | **Майя Маркова** – защо да не стане циганин президент

Защо да не стане циганин президент на България, след като човек, неофициално наричан от опонентите си циганин, вече беше министър-председател? Говоря за „демона“ Иван Костов, който уж бил гътнал стопанствата в България, а преди него било имало и животновъдство, и всичко.

Спомням си как през 94-та слушах спор дали Костов е циганин и една комунистка заяви, мислейки се за много духовита: „Той не е циганин, цигани са майка му и баща му.“

- 03-06-2011 | **Ivo**

Hubava statija! De da bjava pove4e takiva

- 04-06-2011 | **Гост**

Най-после започва да звучи и различното!

- 04-06-2011 | **xafania** – „Абе, ти на живо май по-хубаво пееш“.

Най-после! Е, щом доживяваме това, май има надежда..

- 04-06-2011 | **Лилия Димитрова** – „Абе, ти на живо май по-хубаво пееш“. Най-после! Щом доживяваме да звучи и този глас, има надежда...

- 05-06-2011 | **Геновева Цандева**

Работя в гетото, уча им децата. Вдигат къщи по на три етажа, занимават се с незаконна търговия, наркотици, проституция, раждат деца и

чакат помощи, които са от парите на съвестния българин-данъкоплатец. Кънти гетото от чалга и маанета, а парадират, че нямат пари и най-без-отговорно трупат недобори – неплатени сметки. Ние също имаме деца, във всяка къща има безработни, болни, но за 5 лева ни вкарват в съда. Късаме си нервите да им учим децата, а после те ги спират от училище, женят ги по на 10 години, на 12 г. вече са с бебета на ръце. Имам едно предложение към българския парламент: Има толкова много запустяла земя. Дайте им под аренда поне по 1 дка, за да се научат как се изкарва честно хляба, а не да обират реколтата и къщите на бедните селяни. Внедриха свои хора в полицията, уж да ѝ помогат. Аз самата съм била бита и ограбена по най-бездържавен начин. Полицията е с тях. Прочухме се в цяла Европа. Браво на французите, не си поплюват. Ако му стиска на някой да си купи къща в село, където има цигани. Толкова са нагли, че ви е бедна фантазията. Да си пеят „песните“ на цигански, да не мърсят българското слово и светини. Просто така им изнася, а ние ги търпим, докато ...ни претопят. Това чудо никъде по света го няма!

- 05-06-2011|**stan** – няма предел

Да, наглостта няма предел. Обиждаш националното достойнство на цял един изстрадал народ и после се изкарваш репресиран. То така като нищо един ден наистина да те репресират, все пак трябва да има мярка и уважение към другите хора.

- 05-06-2011|**skeptichen** – Добре де

Поздравления за статията и за Цветан! Наистина в България има доста ксенофобия, трудно приемаме не-българина, бил той и наш сънародник. За съжаление е така – на народа му дай зрелища, а телевизията ги произвежда като провокира, радикализира, изкривява за да прави сензации. За съжаление, СЕМ спи и не санкционира реч по медиите която е дискриминационна.

А за негативизма че у нас все е най-зле, идете в РМакедония, идеете в Молдова или Албания за да видите по-зле. С по-малко негативизъм, с повече добронамерена критика и вяра в себе си вървим по-бързо напред. Независимо че Цветан звуци негативно настроен, това което е постигнал говори че е позитивен човек, който не седи да се оплаква и да чака, а работи и успява. Поздравления от мен.

- 06-06-2011|**Златко**

Публикуван следното писмо, което получих наскоро, въздържайки се от всякакъв коментар.

Здравейте, г-н Енев! Видяхме се на награждаването Ви. Обещах Ви снимки. За жалост, не са много добри. Днес отворих поредния брой на „Либерален преглед“, още пъrvата статия в защита на циганите ми видяна кръвното. Вече 7 години съм учител в гетото и газя помията. Нямам време за своите внучи, но за техните деца, които са доста талантливи, съм образцов учител и педагог. Много си обичам професията и давам всичко от себе си за децата, независимо какви са и чии са. Тази година изпратих 24 деца в първи клас, 11 са с награди от общински конкурси. Но ако започна да разказвам за циганското население, ще надмина и най-скандалния автор. Не е от нищета, тяхното е мързел, а законите в България са само за честния и трудолюбив българин. Ако знаех, че ще пуснете тази статия, щях просто да Ви отвлека и да ви заведа в гетото, да видите с очите си това, което ще Ви разкажа и покажа. А за отношението им към учителите и двора на детската градина... Всяка сутрин заварваме пред вратите какви ли не мръсотии, по клоните на дърветата са висели черва от заклани животни, а там влизат да играят техните деца. Никакво ХЕИ и община не могат да се справят с тях. От къщите до зида, който е 3 метра, прехвърлят торбичките с отпадъците в двора на детската градина, правят го нарочно. После си гледат сеира. Родната къща на майка ми в Северна България беше обирана десетки пъти, самата тя беше заплашвана, докато се принуди да им я продаде на безценица. А аз вече две години не мога да замръкна сама на улицата. Пребиха ме и ме ограбиха в 19.30ч. като си отключвах вратата на входа, цяла година бях по доктори. Само 80 процедури на ръката ми – беше неподвижна, за стреса и заекването да не говорим. Ограбват по всяко време на денонощието. Нямам колежка неограбена. Полицията си ги знае, но не взема мерки, защото се върти незаконна търговия с цигари, злато... Пък и поизгодно е да не се открият крадците. Половината полиция е от отрядници-цигани, облечени в полицейска униформа. Циганите в очите ни го казват, че до 5 години ще са повече от нас. С очите си съм виждала пачки евра в ръцете им, смеят ми се в лицето и казват, че чакат помощи, че нямат пари да си платят таксата за консумираната храна в ДГ, вдигат скандали за 2 лева... като им отидем на вратите да искаем да си платят храната на детето, учат си децата да говорят нарочно на турски в гради-

ната, а ти върви, че ги учи на български. Псувало ме е 6 годишно дете и не мога да разбера какво говори и ставам за смях... Пратят безработни от Бюрото по труда да пометат двора на градината, мързи ги, че две не виждат. От 24 майки само една работи. Няма закон, с който да ги задължат да не строят незаконни къщи и гаражи, които пък превръщат в магазинчета. Уличките им са широки по 2 метра, от строежи няма място... Почти във всеки дом има интернет, от сутрин до вечер се гледа турска телевизия, всичко си имат въкъщи, но ги мързи да работят и чакат на помощи и далавери. Всяка дупка е капанче за незаконна търговия, само и само да не работят. Така е по-лесно. Раждането на много деца е за да не ги карат да работят. А работа има. Да хващат мотиките и да копаят, и да произвеждат, а не да крадат, като започнат от ранна пролет, та до късна есен майка ми не може да си опази реколтата и животните. Ако българинът мълчи, то е от страх за живота си. Не съм националист, но смея да кажа – искам да съм циганин в България! Задавал ли сте си въпроса, защо в Германия циганите са работливи и спазват законите, а у нас си правят каквото си искат... Защо не заселят запустелите къщи високо в планината?! Защото там няма какво да откраднат, освен дърва за огрев. Да гледат животни, но не на чужди хора, а сами да се грижат, че да видят какво е да отмъкнеш от стадото на някой овчар и да продаваш в гетото агнешко на Великден по 5 лв. Те отдавна си построиха комунизма. Ако ние купуваме доматите от магазина за 3 лв., на техния пазар са по 1 лв посред зима. Затова и истинските турци не ги обичат, защото им сасипаха /от думата сасип, ако не бъркам граматиката/ езика. Кючек, бебета от невръстана възраст и пей сърце! Които имат злато, са успели и да се трудоустроят! Те няма да се оправят, но ние ще загинем сред тях. Това е от политиката на всички партии, които се надяват на гласовете на циганите. А идват избори.

Не знам поддръжник на чия политическа партия сте, но трябва да затънете до гуша в тази българска истина, за да пуснете статията на този циганин за коментари. А и понеже съм творец и автор, и изпълнител на над 130 песни и 4 книги, ще продължа да се боря за красотата на българското слово и песен, но няма да си хабя ценното време, нерви и да мърся повече славянската азбука с подобни коментари, за да създавам полемики. Просто – от уважение към всичко българско и родно. Само който е далеч от действителността, той ще скочи в тяхна защита. Нямам никаква омраза към циганите, свалям им шапка, че си знаят правата и

умеят да се нагаждат и защитават, но да вземат и да хванат мотиката, а аз тогава ще направя песен „Велик е нашият циганин“. Не слагам всички цигани под общ знаменател, но работливите са само 2%.

И аз съм расла на село, и аз съм била овчарче, била съм на 5 години, когато са ме възпитавали в любов към земята, защото от нея идва хлябът. И съм жънала през живота си, и съм садила, поливала, прибириала реколта... И дърво мога да ашладисам, а сега в квартала не можем да опазим клоните на дръвчетата, не дай си Боже по тях да се роди плод! Гледам циганката до кафите с боклук – окъсана, мръсна, решавам да ѝ подаря от дрехите си, вече у малели, но пазени с години красиви рокли/майка ми беше шивачка/. След един час минавам отново и си виждам дрехите вътре в кофата, а тя продължава да рови... И онемявам! Питам я, защо ми е хвърлила дрехите, а тя: „Нямат етикет, ма госпожа!“. Оттогава не оставям дрехи до кофите за боклук. Заради циганите е спрян транспортьт към ЖК“Изгрев“ и след 20 часа вечер човек не може да се приbere от центъра на Пловдив. И шофьорите ги е страх... Гетото е пълно с лични автомобили, в последно време 16 годишни карят Мерцедеси, шофират по улиците на ЖК“Изгрев“ както им падне, но никой не ги проверява дали имат шофьорски книжки... Не ми се говори... А не съм от мълчаливите и започнаха да валят камъни по главата ми, защото покрай мен ще пострадат хора, от които ми зависи хлябът... Такива ми ти работи в нашия красив древен и вечно млад Пловдив!

Аз написах кратък коментар под статията, но повече няма да следя и да се интересувам от това, кой какво ще коментира и за каква ще ме вземе. Достатъчно е, че съм си написала истинското име, това говори много. Който се е захванал с подобна тема, не е спечелил... Не си цапайте изданietо, освен ако всичко това не е платена поръчка. Думата „либерален“ не бива да губи значението си, но не бива и да се смесва понятието ѝ.

Честита награда и успех на „Либерален преглед“!

С уважение: Геновева Цандева

- 06-06-2011|**skeptichen**

Хубаво е че публикувахте коментара на г-жа Цандева. Проблемите които тя описва са реални, но това не трябва да ни заслепява за това кой е отговорен за тях.

Народът ни го е казал – не е крив този който яде баницата, а този който му я дава. Отговорните, г-жо Цандева са в общината и в ОДП-

Пловдив, в ДНСК и в РИОКОЗ. Мисля че критиката Ви трябва да е насочена срещу тях.

Тези служби трябва да прилагат законите, за да стане положението както го описвате в Германия. Иначе всеки ще си хвърля боклука където си иска, ще гледа да не плаща данък, и ще търси лесното в живота. Така е навсякъде по света. Правилата и дисциплината в прилагането им определя манталитета, а не обратното.

Защо полицията, общината и службите по контрол не прилагат закона? Няма да уважа тезите на Сидеров за това че всичко е конспирация. Истината е че ги е страх. Страх ги е да не би да ги обвинят в дискриминация, страх ги е да не би някой да каже нещо.

Уви, в България често не приемаме и оценяваме критиката по достойнствата и, а спирате всичко ако някой не е съгласен. Разбира се че има несъгласни срещу прилагането на закона – това са самите нарушители! И затова се люшкаме в историята си в тези две крайности – или да угаждаме на всички, или да тъпчим всички и всичко.

Как може Франция да забрани носенето на бурки, и да изсели незаконно настанилите се? Ето как – идва полиция и спокойно обяснява на всички какво ще се случи и защо. Обясняват: „на основание наредба 3 те глобявам или разрушавам незаконното ти жилище“ или казват – „на основание наредба 12 не можеш да просиш тук“. У нас нещата се движатбавно, в институциите го карат ден да мине, друг да дойде до пенсия.

Имаме голяма нужда от компетентни, смели ръководители в държавния апарат, които могат да вземат решения, да поемат отговорност, и да го правят последователно и законно. Да прилагат закона спокойно и уверено, без драма и без насилие, без истерия, без крясъци, сигурни че го правят в името на България.

- 07-06-2011 | **Гост** – ге:

Гост пише:

Най-после започва да звуци и различното!

Да. Това различно не само звуци, но и ни залива ежедневно. Прескача оградите и краде каквото намери. Обира онova, което сте засяли и отгледали на полето. Безнаказано отнася капаците на шахтите по улиците и предизвиква катастрофи. От скоро посяга и на релсите от ЖП линиите.

Различното масово продава дъщерите си за 5000 евро, след което те трябва да ги възстановят на свекъра си до 2 години, крадейки по автобуси, спирки и гари.

Различното като стадии на развитие се намира още в родовообщинния строй, за него всеки извън клана е чужд, съответно може (и трябва) да бъде обран или измамен.

И... да, различното е музикално. Отдава му се да пее чалга и да плющи кючечци. Loшо няма.

Но дали това е достатъчна причина да продължаваме да го търпим такова каквото е?

Оставям Ви да си отговорите сами.

- 07-06-2011 | **Странник** – ...

ПП: Горният коментар е мой, забравих да сложа името си в полето.

- 07-06-2011 | **Майя** – подкрепям Скептичен

Скептичен добре го е казал. Винаги може отделни лица, групи и цели прослойки да решат да живеят като паразити, грабейки и тероризирайки своя гостоприемник. Затова съществува Държавата – да им пресече пътя. Къде е нашата държава? Защо не защитава честните данъкоплатци? Ето там ни е проблемът. Не е вярно, че „за богатите няма затвор, пък за бедните има“. Тия същите бедни ограбват младите майки по парковете, от тях сме пропищели. Впрочем не ме е грижа дали са бедни или богати, нито какъв им е оттенъкът на кожата. Искам само държавата да ме пази, за да не съм принудена да разчитам на добродетелността на свои и „различни“ и да треперя по улиците.

Нищожен или унищожен...

Автор: Румен Леонидов

Относно четенето на книги...

Книги, книги, книги... Непрекъснато съм обграден, окупиран, обсаден от букви, от знаци, от затворени мълчания, които говорят само когато ги разтвориш – като музикалните кутии. Щом открехнеш капачето им, започваш да ставаш механичен, зъбчат, загадъчен като музиката, която извира от някаква полуиграчка, полуузакачка...

Сигурно ще ме попитате как си подбирам книгите, в които се давя или пред които с часове се дивя... Няма да ви изльжа, ако ви призная, че книгите ме избират, а не аз тях – къщата ми е затрупана от стари и нови издания, най-пресните долитат по различни пътища до мен, но всички стоят на купчини, на купчини и чакат.

Всъщност не те, а аз чакам да ме заговорят, защото с почти всички съм се запознал, стиснали сме си поне по веднъж ръцете, но от това не си ставаме по-близки или по-далечни. Това е като мимолетен флирт, игра на флуиди и на биотокове, които или се задействат веднага, или се отлагат за някога, понякога това някога е никога, или тези тайнствените кодове остават завинаги и въобще нечути. И по въжето на тази глухота минаваш над пропастта, на пръсти, и като че ли завинаги се разминавате... Защото привличането не е достатъчно взаимно.

Но тъкмо си забравил всичко, не помниш нито лицето, нито нослето на книгата, когато тя се изправя с откровеното си присъствие и те кара да я разлистиш за малко, като лятна жена в замръзналото безвремие...

...Още, и още, и още имена и заглавия – тези словесни екстракти от духове и духчета висят в гардероба на съзнанието ми и чакат да им се вмъкна в невидимата кожа. Но и аз чакам. Понякога нямам душа да си поприказвам с която и да е от тях.

Така човек понякога отбягва близки, роднини или приятели, по-скоро отлага срещата си с тях, не му е до тях, до никого не му е, или ако ги

срещне случайно – обещават си в най-скоро време да се видят и пак не се чуват дори... Това не е нищо друго и не означава нищо друго освен умора от себе си, от животинското риене между четирите стени на кочинката – на работа – въкъщи – работа – въкъщи. И обратното в същия ред.

Докато накрая всичко се взривява и вдигаш телефона заедно с тънкото стъкло на здрача и всичкото съдържание изливаш в себе си на екс... И част от ненужните ти допреди секунда същества те наобикалят като на погребение – с радостни възклициния и необяснима нежност...

Така е и с книжките. Имам си някакъв тих диалог с тяхното присъствие в стаята, в която спя и пиша, те ми казват нещо, аз се правя, че не ги чувам, друг път аз се сещам за тях, а те се крият леко обидени под някой стар вестник или ново заглавие.

Да, говоря ви за някакъв тип еротика, независимо дали авторът е мъж, жена или гений, но когато не съм готов за връзка с Бога, с него-вото вдъхновено дишане, не посягам никога към никое тяло. Пък било то и хартиено. Ето го и двутомникът на Любен Гройс – голям режисьор, перфиден дух, естествена ерудиция, ум и талант, да ти падне шапката – чака ме от няколко месеца, а е мъртъв отдавна. Сякаш има повече време от живите и не бърза да ме пресрецне в мигновението на вечността – моментът, когато друг диктува, друг ми дума, а аз съм само биологически високоворител, неспокоен писец върху кардиограмата на божествената аорта...

Има книги, които плачат да бъдат прочетени. Но в същото време те приличат на своите автори, които не обичат да хленчат и предпочитат читателя сам да стигне до тяхната изповед. И читателят, естествено, почти никога не чува книгата как плаче да бъде прочетена. Защото самият читател от петнайсетина години живее с моркови в ушите. Не слуша, не се заслушва в душата на хартията, а гледа тялото от хартия. Гледа какво му казва корицата, гледа американския ѝ произход, най-вече гледа да види себе си между описаните герои.

Понякога не ми се чете, както не ми се и пие. Или както не ми се яде месо. Понякога животното у мен е отстъпило назад към дървото, а то е на път да се сгърчи в камък... Но усещам, че и на теб, непознати читатели, май невинаги ти се чете.

Дори като че ли въобще не ти се четат книги. Тези, които четат вестници, не си купуват книги, а тези, които си купуват книги, не четат вестници. Днес повечето хора у нас не правят и двете.

Жените все още купуват книги и ги четат. Повечето от тях искат и търсят по-леки четива, любовни, ако може. Защото жените са любовни същества и когато са в безлюбовно състояние, инстинктивно се стремят да съпреживеят чуждата, макар и на книга, любов.

Мъжете предпочитат да дрънкат за футбол, политика или коли, кое-то за тях е равно на любов, а сумата от 12-15 лв., колкото горе-долу струва днес един роман, бива бързо прочетена на бармана или сервитьора срещу две-три водки със сода.

Как е в белите страни на континента ли? Казват, че там богатите четат сериозни вестници, хората от средната класа – слушат радио в колите си, защото по цял ден са в движение, а най-нищите – гледат телевизия. И не четат нищо.

Нишожен или унищожен – май е все едно...

[Източник](#)

Румен Леонидов (род. 1953) е български поет, писател и публицист.

Коментари (3)

- 31-05-2011 | **Евгения Миловска** – Представям си...

Харесва ми този текст. Харесва ми паралелът, който прави Р. Л. между общуването на Човека Божи с книгата и хората. Понякога сме толкова чужди на всичко, че не можем да посветим съкровен миг на общуване на нищо и никого. Разсейваме се, зяпайки безучастно наоколо. Харесва ми и споменаването на докосването до книгата като вид еротика. Откакто преди години чух от проф. Симеон Хаджикосев, че съществува подобно отношение между человека и книгата ми хрумна една идея, която нося и до днес, а не знам кому да я кажа. Може пък тук да е място-

то?! Представям си, че някой организира допитване до нашите големи писатели, а и други интелектуалци по въпроса имат ли такова усещане при общуването си с книгата. И си представям, че някой добър фотограф направи снимки. Бих се радвала да видя работата на Иво Хаджимишев, примерно по темата и fotosите на Валери Петров, Антон Дончев, проф. Хаджикосев, Любомир Левчев, Иван Пейчев, Георги Господинов, Стефан Щанев, Георги Чапкънов и т.н. и т.н. Би могло да се направи изложба. Би могло оригиналите да се подарят на Народната библиотека, ако се намерят спомоществовали. Дали би могло тази инициатива да излезе от Вашето издание, г-н Енев?

- 05-06-2011|**мария недева** – моя свят

Когато говорим за четене на книги, нека да споделя какво е за мен четенето.

Това е другия свят, както аз си го наричам.

В този свят, аз откривам места, хора и съдби, които опознавам. От книгата добивам познание. Всеки един автор, когато е писал е искал да сподели мисли, знание, опит. Всяка книга носи послание.

Някой беше казал преди време, че книгата е прозорец към света. Сега този прозорец е Интернет. Нищо обаче не може да замени писаното слово.

Замислям се обаче върху заглавието на статията.

Бих се чувствала унищожена ако не мога да чета. За мен най голямото наказание ще е да нямам досег до книга.

Съжалявам днешното поколение, което е духовно ампутирано, нечетейки .

- 20-06-2011|**Г. Читалов** – Фани – Уморена морена

Отегчен ловец на бримки си ти, румен ми Леонидов. Тълкувай го и обратно, ако повече ти харесва.

Страстите български или моят собствен Велик ден

Автор: Златко Енев

Летището ме посреща както винаги – намусено, сякаш току-що-халосано-с-тухла, нормалната история от Враждебна. По плакатите написано „добре дошли“, а отдолу – за знаещите – „Дръжте се!“ България, не ще и дума, си остава България – и дори грейналите като месечини лица на любимата и майката не могат да премахнат напълно онзи потаен привкус на реалност, познат на всички ни до болка. България, любимата мъка. България, любимата. България...

Но нейсе, няма значение. Запретвам ръкави и хуквам по задачи – по работа съм дошъл, а не за забавление. Старбакс, нормалното работно място в София, ме очаква с познатия мириз на прясно опечено кафе, джаз ритми и климатична инсталация, от която трябва да знаеш как да се пазиш, инак настинката не ти мърда. И тук вече започват да се редят малко необичайни изненади. Пристига Краси Гетов – моят любим партньор-противник от „Сиела“, човекът, с когото работя и се пазаря вече от няколко месеца насам, натоварен с куп книги, които изглеждат, откъдето и да ги погледнеш, великолепно! Първо, страхотният дизайн на Дамян, техният художник, който изографиса на корицата тия страхотни свещи-нокти: цялата идея на романа хваната в една-единствена картичка, шапки долу, смъртоносна идея! После, вътре няма никакви типографски и оформителски грешки, колкото и да търся. Шестата ми книга в България – и кажи-речи първата, при която всичко си стои на мястото, така както трябва да бъде. Гледам и се чудя дали да вярвам на очите си...

И докато гледам така, току се обажда Румбата Леонидов – мощният багер, или по-скоро ледоразбивач, който пробива пътя през замръзнала-та тукашна пустош, за да може по някакъв начин да се промъкне след него и нашего брата, поотвикнал вече от различните български Фатки и Нишани. Давай, че време няма! Среща след малко, в „Халбите“, ще

обсъждаме плана за действие... Сядаме, до нас жените-съветници, като котви, да не ни отнесат нанякъде вихрите на мъжките ни въображения... Румбата наплюнчва молива, започва да реди една след друга точките от бойния план, аз кимам, но отвътре ми е припарено, сърцето ми присвисто, не мога да повярвам в тази толкова недостоверно звучаща комбинация от думички „успех-в-България“... А Румбата реди и не му мига окото... Първо това, после онова, после третото. Едно след друго се редят имена и медийни заглавия, които инак познавам единствено от вестници и Интернет. Румбата ме гледа, подсмихва се и, подушил неувереността ми, прибавя „защото заслужаваш.“ Тъй, тъй, от твоите уста... Вдига телефона, говори нещо тихо и неразбрано, аз се опитвам да потискам любопитството си и да не остря уши повече от приличното. А той затваря апаратата, поусмихва се по неговия си комитски начин и казва: „първата работа е готова, утре сме в това и това предаване... Стягай се, това е само началото.“ Аз се щипя под масата, за да съм сигурен, че... Така де, знае ли човек?

И на следващата вечер наистина се започва. Седим в реално телевизионно студио на реално, доста гледано политическо-културно предаване. Моята бяла риза, разбира се, се оказва лек автогол още преди началото на мача – имало какво да уча, признавам (за двете ни голи глави не се притеснявам – малко повече осветление още никому не е навредило...) Започваме разговора, тоест, започват го... Дълга, пламенна тирада от страна на колежката от Франция, която на всичко отгоре трябва незабавно да коментирам, къде разбрали, къде не, за какво точно става дума... Напъвшам се да прикрия скепсиса и досадата си – признавам, че думата „политика“ звучи за мен доста нецензурно, който и да я произнася, но все пак се опитвам да бъда любезен и сдържан, човек трябва да е отворен за нови идеи, да, да... А времето тече, от всичките шестдесет минути на предаването за „Реквиема“ остават някъде към пет, които обаче Румбата запълва с неспасяими пасове, финтове и абсолютни голови удари, така че в края на краишата аз все пак съм повече от доволен. Добро беше началото, добро. Евалла, Румба, страшен си! „Тъй, тъй, да видим каква ще я забъркame оттук нататък.“ Румбата се подсмихва, той си знае на какво. И ме потупва така, но само лекичко, само с поглед: „хе, хе, ты още нищо не си видял“.

<https://www.youtube.com/watch?v=Qoz49bUOrqk>

А оттук нататък вече се зареждат сериозни, напълно непредсказуеми процепи в инак тъй непробиваемата тъкан на реалността. Рано на следващата сутрин – аз все още прецеждам през зъби утрешното кафе – пристига някакъв от-странен-по-странен-мейл: „Господин Енев, вашият сайт е номиниран за наградата „Христо Г. Данов“, желаете ли да пътувате с автобуса до Пловдив?“ И, преди още да съм разбрал за какво точно става дума, вече се нося по старицките-нови пътища на родината; човекът, как беше там, бил човек тогава, когато... В Пловдив вече ме очакват неколцина приятели, цапваме набързо по едно, после – хайде в къщата „Данов“... И тук, хм, да, пропускам всякакви коментари, чувам като през сън: „Националната награда за принос в българската книжовна култура „Христо Г. Данов“ (2011 г.) в раздела „Електронно издаване и нови технологии“ се дава на...“ И вече търча напред, поемам в ръка доста тежката бронзова кукумявка, дори успявам да кажа нещо напълно импровизирано, вече не помня точно какво...

Ах, да – междувременно, оказва се, най-важното все още предстои: в сряда, от 18.30 часа в книжарница „Хеликон“ на Витошка е първата премиера, нямам представа за какво и как ще говорим, само знам, че със сигурност ще бъде интересно, вълнуващо, надявам се също и истинско... Бре, Румба, какво ми направи? Как ги вършиш тия магии бе, човек?

Толкова засега. Ще ви чакам в сряда вечер – или по всяко време в Интернет, стига да решите, че си струва усилията да ми кажете нещо за книгата, или каквото там ви харесва. Не ще и дума, аз ще ви се обадя още веднъж преди да сме дали истинска газ, но вече можете да си записвате някъде това заглавие. „Реквием за никого“, така се казва изненадата на вечерта. Реквием за никого, най-нашенската от всички нашенски работи, умрели колкото щеш, а от помен и почит следа няма... Тъй, тъй, знаем се ние кои сме, само дето не винаги сме готови да си го кажем ясно, в очите...

Хайде, стига толкова. Ще ви чакам, разбрахме ли се?

Искрено,
Златко Енев

Златко Енев е български писател и издател на „Либерален Преглед“. Досега в България е публикувал шест книги (трилогията за деца „Гората на призраците“ (2001—2005), романите за възрастни „Една седмица в рая“ (2004) и „Реквием за никого“ (2011), както и есеистичния сборник „Жегата като въплъщение на българското“ (2010).

Детските му книги са преведени на няколко езика, между които и китайски. Живее в Берлин заедно с двете си деца.

Коментари (8)

- 04-06-2011 | **Кръстина – Ей, Богу,**

разревах се. Сякаш аз съм бабувала на това е-детенце. Такова ми е едно радостно и тържествено, че се чудя старешки сантименти или младежки надежди, че мъчно, ама и у нас почват да стават хубавите неща, че и да ги награждават и то с онази награда дето отколе ми е на сърце, такава е една възрожденски тежка и истинска, такава съм я мислила

през годините и има кой да разрине като багер и да се радва на успеха ти, и Румбата остава онът приятел, дето го знае човек от студентството ... Хееей, Човеко, честито да ти молепсването със знака Хр. Г. Данов. Дали театралите повлякоха крак с истинските награди за малката Василена ...

- 05-06-2011|**Звезди**

Струва ми се доста тъпло и непрофесионално да се сложи „Наздраве!“ до наградата „Христо Данов“. Все едно е в издание на пенсионирани учители от хранителни техникуми.

- 06-06-2011|**Златко**

Очевидно ни друсят различни звезди защото пък на мен ми харесва това „наздраве!“, няма в него финтифлюшки и завъртулки, няма суета, няма навирени опашки. Хай наздраве, хора!

- 06-06-2011|**Странник – :)**

Успех на книгата, чудесно се е получило Ще се радвам да я видя в ръцете си. Списанието си заслужава наградата.

Поздравления!

- 06-06-2011|**Gost**

Pozdravlenia za nagradata na „Liberalen pregled“. S netirpenie chakam „Реквием за никого“, koyto naverno chte bide obekt na mnogo sporove. Uspehi na romana Vi. „Na zdrave“...

- 09-06-2011|**Боян – За летището**

Ами то така се и казва -- Враждебна!!! Не е учудващо -- това си е нашето летище, с нашите граничари, най-доброжелателните и приветливи люде ... Направо да ти се прииска да си кацаш на него често-често.

- 09-06-2011|**Полина – Процепи има.**

Прииска ми се да напомня за един факт – видим, но рядко съзнателен – самолетите на софийското летище, целящи западни дестинации, излитат в посока изток. Имало технологично обяснение, но на кого е нужно то на фона на съсипващо еднозначната знаковост.

Самият Вие, г-н Енев, сте процеп в инак непробиваемата тъкан на реалността. Аз съм на 25 години, през 10-те съзнателни от които до за-

давяне отказвам да приема, че е непробиваема. Елитарната претенция да бъдеш процеп не е лесна за износване, но човек с интелектуална и художествена потенция като Вашата може да я износи. Признавам, егоистично използвам съществуването Ви чрез словото като конструкт не на метареалност, а на „още“ реалност, като кражба на „отвъд“ за живеенето тук, отсам. Пожелавам книгата Ви да бъде честно, дълго и дълбоко преживяна. Пожелавам го на Вас и на книгата Ви, в отделените Ви на този етап животи.

С добро,

П.

Изкуството е училище, бащата — приятел

Автор: Марин Бодаков

Неотдавна бях с 8-годишната си дъщеря на кукленото представление „Писмото“ по пиесата „Меко казано“ на Валери Петров. Ането седеше на скута ми, за да следи по-добре перипетиите на въпросното писмо, в което Светлето лъже, че не е получила едно друго писмо. Изведнъж усетих как раменцата на детето ми потреперват, да, уверих я, че всичко ще бъде наред и тя поклати утвърдително брадичка. Не след дълго Ането обаче се разтърси в плач: „Аз те излягах, тате. Казах ти, че нямаме никакви домашни упражнения през ваканцията, но имаме да допишем това и това за утре...“ Когато на връщане от Театър 199 я попитах какво я е подтикнало към това много мило, малко смешно за мен признание, Анна заяви: „Ами представлението беше толкова красиво, че ме накара да кажа истината.“ И тук вече се стреснах.

Заштото дъщеря ми далеч по-проницателно от мен самия обясни какво действително значи Аристотелевото понятие за катарзис – нещо, което ми е било трудно да направя пред студентите си: да опиша онова пречистване чрез съпреживяване и страх, пречистване тъкмо чрез изкуство.

И ако Ането не се срамува да признае за своя катарзис, то моите студенти се срамуват и страховат от него, правят всички необходими ходове да го избегнат. Тази случка ме накара да се замисля кога дъщеря ми ще се промени и ще премине в „противниковия лагер“.

Всяка година на два пъти проверявам кандидатстудентски работи по журналистика. Влизам в аудитория със 100 кандидати, за да обявя темата, и виждам 100 различни лица от различни места, от различни училища, с различни финансови възможности... После обаче чета, кажи-речи, един и същи скучен текст, лишен от всякакво любопитство текст; текст, който единствено иска да ми се хареса. Когато провалените кандидати идват да научат мотивите за своята оценка, те, разбира се, чу-

ват, че работите им не притежават оригинална теза и последователна аргументация. Тези момчета и момичета са ужасени: „Ама това е мое-то собствено мнение...“ И въобще не подозират, че са възпроизвели несъзнателно и послушно всички онези прикриващи истината медийни стереотипи, в чиято гореща риалити супа плуваме. Възпроизвели са не семеените разговори, а тъкмо телевизиите.

По-късно, в часовете по художествена критика, примерно, моите умни и объркани момчета и момичета смяяно откриват, че действителността не приключва с каноничния списък от творци, населяващи техните учебници по литература, музика, изобразително изкуство, че и отвъд него може да има смислени послания, които не се самообявяват шумно за смислени. Затова няма да забравя как един третокурсник прочете за пръв път цяла стихосбирка, при това от може би един от големите живи днес световни поети: полската нобелистка Вислава Шимборска, за да напише по-късно в час опит за нейната вестникарска рецензия. Хикси, такъв е прякорът на това момче, обича да издевателства върху консерватизма на своите преподаватели – класическа илюстрация на тезите на Доналд Уиникът за антисоциалната тенденция, при която правиш всевъзможни безобразия, за да може овластеният човек най-после да ти обърне внимание, да се опита да те предпази от самия теб, да те научи да учиш.

И ето го Хикси, който чете на третия чин книжката на Шимборска, изведнъж открива, че тази умна, хаплива и заядлива писателка, наша съвременничка, му помага, представете си, той самият да постигне попътно съгласие със самия себе си, да се почувства по-добре в самия себе си, да се заобича. Нещо, за което, сигурен съм, не са му помогнали нашите певци на селската мъка и неволя, които са напъхани в учебниците му. Не му е помогнал и Христо Ботев, който му е представен достатъчно обеззаразен – като улично куче, напъхано в приют за бездомни животни от моите колеги литератори. Открива, че светът няма за полюси Ивана, от една страна, а Недялко Йорданов, от другата.

Тук по дефиниция вече съм обвинил училищното образование, кое то отказва да се скачи със съвременността. Иде ми да обвиня и родителите на Хикси, но знам, че когато той се е раждал в зората на българския преход, майка му и баща му са били стъписани от изненадващата промяна, мъчили са се да свържат двата края на своя живот и не им е било много-много до изкуство, камо ли до съвременно изкуство. Не, няма да

ги обвиня. Но знам, че и Ането, точно толкова, колкото и Хикси се нуждаят не от показалеца ми, не от юмрука ми, а отворената длан на моята практическа мъдрост, която с търсена сантименталност ще нарека „изповед“.

Забелязвам през студентите си, че българското училище „скачва“ своите ученици преди всичко с помпозните и компенсаторни официозни версии на историческото ни минало. Ако въобще го прави, разбира се. Литературата, музиката, изобразителното изкуство са пренаселени от патриотични внушения, които обезценяват реалността, в която съществуват нашите деца. Това се случва било по популистки политически причини, било от обикновено невежество.

Училището отказва да обсъжда честно съвременността, в която са потопени нашите ученичета, тъкмо с тях самите и предотвратява осмислянето отвъд медийните стереотипи. Още по-малко е склонно да обсъжда нашето всекидневие през призмата на неясното, противоречиво и тревожно съвременно изкуство. Защото за повечето наши деца изкуството свършва до последния матуритетен писател или до края на митологизираното национално Възраждане. Нататък е дупка, пълна със страх, недоверие и търсена тъпota.

Мисия на семейството, струва ми се, е да компенсира този образователен недостиг и да свърже нашите момчета и момичета със съвременността, решавана като уравнение в изкуството, за да не изпитват те страх от нея, за да усетят богатствата от изразност, която може да им помогне да се разберат и да бъдат по-разбрани. Съвременното изкуство може да бъде пълноценен посредник за едно ново приятелство между нас и децата ни и чрез него да споделим с тях безпокойствата си, недоуменията си и надеждите си. В крайна сметка да им разкажем себе си. Предпочитаните от мен Арво Пярт или Франсис Бейкън ще заявят повече на моето дете за мен от мен самия, ще ме изправят пред нуждата да направя тяхната сложност внятна, да му обясня защо те са важни за мен сега... И на мен ми се е налагало в Брюксел да обясня на Ането защо така смазан стоя пред прочутия портрет на Франсис Бейкън, на който папата нямо креши, окован в невидима клетка. И тогава детето ми е виждало, че собственият му баща, собственият му крал е гол, гол в пресекулките на собствената си вяра. Но го обича.

Под съвременно изкуство имам предвид всяка художествена творба, която ни прави по-живи и по-общителни с другите около нас тъкмо

чрез тревожните загадки, които тя ни предоставя. Затова нека разкажем на децата си кои нови книги обичаме и защо. Кои филми са ни помогнали да изградим себе си и защо. На кои персонажи сме подражавали и защо. Изкуството е мостът, по който можем да минем към брега на децата си. То е бинтът, с който да превържем собствените си рани от миналото, за да не ги боли тях самите днес. То е маската, която да си сложим, за да се разкрием по-добре пред своите деца.

Знам, че за един мъж е далеч по-трудно да споделя себе си. Но защо да не се пробвам да изтърбуша отвътре социалното си господство на баща. И да споделя своята собствена чувствителност с дъщеря си, използвайки като посредник за трудноизразимото тъкмо изкуството. Мъжът трябва да се обезвласти, за да изпита щастие с децата си, а освобождението винаги започва на терена на творчеството.

Това освобождение носи даровете на обратната връзка с децата ни. Бях завел Ането на поредната юбилейна изложба на Светлин Русев. И когато, неразбирайки смисъла на новите му картини, я попитах какви са тези прекатурени върху платната огромни лица, тя веднага ми каза: „Хора, които чакат да умрат.“ Не съм срещал по-завладяващо определение на неговото творчество. И, разбира се, по-неконвертируемо на обществената сцена определение.

Липсата на размишление какви сме като родители и какво ще ни осмисли чрез щастие действително ни превръща в хора, които чакат да умрат. Затова вярвам, че да общуваме пречистващо с децата си чрез изкуството е един от нашите шансове.

Един непознат за мен баща скоро ми каза: „Знаете ли колко повече бащи забелязвам с децата си в Южния парк, повече откогато и да било.“ И аз забелязвам всяка сутрин пред 38-о училище „Васил Априлов“ повече откогато и да било бащи, отговорих му аз. Явно сме част от определена промяна. Може би емигрираме в бащинството, уплашени от ставащото около нас, напускайки привичните си социални роли. И може би ще преодолеем страха си от новия свят, напускайки териториите на патриархата, защо не и с паспорта на изкуството.

[Източник](#)

Марин Бодаков е български поет и журналист. Автор е на стихосбирките „Девство“ (1994), „Бисквити“ (1998) и „Обявяване на провала“ (2002). Литературен редактор на вестник „Култура“ (2000-). Преподавател в НБУ и СУ „Св. Климент Охридски“.

Коментари (5)

- 04-06-2011 | **Кръстина** – Великолепно емигрантство!

Изкуството е мостът, по който можем да минем към брега на децата си.

- 05-06-2011 | **Кентафър**

Бодаков, правиш ме щастлив! Ако се развенчаем сами (в смисъл, да си смъкнем венците, които семийно-социалната матрица ни е нахлузила) оставаме само по ореол.

Това е пътят!

- 05-06-2011 | **Караулкин**

Много, много добър текст! Благодаря!

- 19-06-2011 | **Иван Иванов**

Много хубаво сте го написали! Благодаря Ви! Просто е изненадващо да прочетеш нещо толкова вярно, но и толкова необходимо за Вас, младите хора, които сте в началото на пътя си и можете, ако сте умни, да не повторите грешките ни! Бог да Ви помага!

Застрашена ли е религиозната толерантност в България?

**Автори: Хюсейн Хафъзов, Емил Кало, отец Александров,
Георги Коритаров**

Хюсейн Хафъзов, главен секретар на Главно мюфтийство, отец Александров, свещеник от храм „Света Троица“ в София, Емил Кало, председател на организация „Шалом“, гости в предаването на Нова телевизия „Коритаров live“

Водещ: Започва „Коритаров live“. Добро утро на слушателите на Нова Европа, които се включват към ефира на Нова телевизия в този момент. Застрашена ли е религиозната толерантност в България? Този въпрос няколко месеца преди приемането ни за пълноправен член на Европейския съюз сигурно изглежда абсурдно. Не звучи обаче той на фона на случващите се протести срещу правото на вероизповедание да го реализира така както желае – нещо което се превръща от анти-кампания срещу исламското вероизповедание в опит за трасиране на политическа ниша и трамплин към президентските избори, може би. Това е поводът да поканим в студиото ни Главния секретар на Главното мюфтийство Хюсейн Хафъзов, Емил Кало, председател на организация „Шалом“ и отец Александър, свещеник от храм „Св. Троица“ в София, представители на три от основните вероизповедания в нашата страна. Добро утро и добре дошли господи. Да започнем с вас г-н Хафъзов, има един призив или пожелание да се намалят звукът на службите от минаретата на джамиите.

Хюсейн Хафъзов: По-скоро призовите са два. Единият от тях е да бъде намален звукът от минаретата, вторият е да бъде напълно спрян. Но и двете искания са напълно абсурдни. И в момента аз изразявам мнението не само на Главно мюфтийство, а на цялото мюсюлманско вероизповедание, което включва 12 районни мюфтийства и 1500 настоятелства на територията на страната.

Водещ: Един такъв въпрос обаче. Създава се впечатление, че основната прицелна точка е джамията в София, но се прокрадва информация, че и в други места има опити за?...

Хюсein Хафъзов: Да. Започва такава кампания...

Водещ: Придобива ли национален мащаб тя?

Хюсein Хафъзов: Има такива опити. Не знам доколко ще придобие национален мащаб, има такива опити, но мнението на всички духовници и администратори на мюсюлманското вероизповедание е, че не-накърнило право е, абсолютно право на всяко едно изповедание да извърши своите обреди и ритуали свободно. Така че ние не мислим нито да намаляваме, нито да преустановяваме четенията на призыва езан, било то от софийската джамия „Баня башъ“, или от която и да е джамия на територията на страната.

Водещ: Отец Александров, Вие сте представител на православната църква, ще дадете ли рамо на солидарност на мюсюлманите да изпълняват своите обреди така, както искат или имате някаква друга позиция?

Отец Александров: Не, не бих могъл да имам някаква друга позиция. В България мюсюлмани и християни от векове живеят заедно и отдавна, от десетилетия, са намерили начин да живеят в мир, в разбирателство. Нека се върнем в годините преди 9 септември, колко много турци е имало у нас, българи, живели са заедно, живели са в сътрудничество, заедно са изкарвали прехраната си, заедно са се трудили и са се борили с несгодите и доколкото зная и от разказите на моите родители, не е имало никакви конфликти, никакви сблъсъци, никакво неразбиране, напротив, едните поздравяват за Великден, другите поздравяват за Байрама и така. Така че това са исконни права и това са отдавна решени въпроси. Искам само да кажа това, това не е никакъв, това не е религиозен конфликт, нито се засяга религиозната толерантност. И друг път съм го казвал – няма религиозни войни. Има войни, конфликти и сблъсъци за власт, за територии, за богатства, за земи, за големство, за първенство, а религията се използва за мотив и то по един много неприятен начин.

Водещ: Значи тук виждате по-скоро претекст, който се търси в религията, за да се лансира политическа теза?

Отец Александров: Да, претекст.

Водещ: Добре, това ваша лична позиция ли е или можем да очакваме да се превърне и в позиция на Българската православна църква.

Отец Александров: Ами аз съм един редови свещеник, най-обикновен редник и не мога да говоря, мога да изложа християнското становище, това е, което изложих. Вярвам, че едва ли би имало голяма разлика между това, което казах и становището на нашата православна църква.

Водещ: Защото при това натрупване на /.../ да го кажем така, не би било добре Православната църква да излезе с официално становище, Светият синод, защото това би било изключителен жест на съпричастност.

Отец Александров: Да, би било много добре, би било много уместно. Предполагам, не мога да говоря от чуждо име, че може би ще има едно такова становище, една такава декларация. Защото истински религиозният човек, той е миролюбив човек, той има мир в себе си, той има мир в Бога, в който вярва, когото обича, на когото се надява и този мир той разлива и раздава на хората около себе си, той е добронамерен. Такъв е и юдеинът, такъв е и христианинът, такъв е и мюсюлманинът, истински религиозният човек, а този, който търси в религията мотиви и поводи да създава сблъсъци и да насяска хората, не му прави чест.

Водещ: Г-н Кало, как Ви изглежда този конфликт? Вие, зад кулисите, можем да кажем, разбрах, че сте имал и среща с хора от „Атака“.

Емил Кало: Да, вчера ме посетиха хора от „Атака“, което за мен беше много странно явление.

Водещ: Да, стреснахте ли се, как дойдоха?

Емил Кало: Трудно може да ме стресне нещо.

Водещ: Да.

Емил Кало: Може би сега аз ще ви стресна вас като ви кажа, че аз не споделям напълно схващанията на моите събеседници.

Водещ: Интересно е да чуем защо.

Емил Кало: Безусловно всяко вероизповедание, безусловно, има право да изповядва своите религиозни практики и ритуали. Но мое кредо е, и позволявам си да го кажа, че това е и кредо на еврейската общност в България, че в никакъв случай това не трябва да се налага и демонстрира извън кръга от вярващи.

Водещ: Ще Ви помоля обаче очилата, ако може, да махнете, защото от микрофона се...

Емил Кало: Да, извинявам се.

Водещ: Да.

Емил Кало: В никакъв случай и в този смисъл аз искам да кажа и още нещо, което тук не се спомена. Прави се някакъв паралел между камбанния звън и гласа на мюезина.

Водещ: Ами като ритуал, като ниво на изразяване на ритуала, може би.

Хюсейн Хафъзов: И като цел на ритуала може би най-вече.

Водещ: И като цел.

Емил Кало: Аз напълно съм съгласен със задълженията на мюезина да изпълни съответната молитва, но в България, г-н Коритаров, и уважавати мои събеседници, на нашия герб, не знам, на някой може да не му харесва, аз нямам нищо против, отгоре има кръст.

Хюсейн Хафъзов: И какво от това? И какво от това?

Емил Кало: Значи, България...

Хюсейн Хафъзов: ... е христианска държава, това ли твърдите?

Емил Кало: Това е факт.

Хюсейн Хафъзов: Не е факт. Според Закона за вероизповеданията България не е теократична, а демократична държава.

Водещ: Светска държава.

Хюсейн Хафъзов: Т. е., светска държава, която не се управлява от теократ.

Емил Кало: Аз нито за миг не съм споменал и дори намекнал за ограничаване на каквато и да е религиозна практика. На мен дори ми е много лесно, защото юдейската религиозна практика априорно изключва използването на техническите средства, така че аз не защитавам някаква своя позиция, но смятам, че всянакъв опит да се демонстрира, да се изнася навън, между другото, между нас, между юдееите в България има една малка, не мога да го нарека секта, но религиозна група, която много държи някои празници да празнува навън, на улицата – нещо, което лично аз, тъй като в момента говоря като личност, лично аз не мога да приема.

Хюсейн Хафъзов: Имате предвид, че християните, които в навечерието на Великден кръжат около църквата би трябвало да бъдат спрени, това ли имате предвид? Със свещ в ръка, което е един много добър ритуал, приятен, разбира се, който на всичкото отгоре е увлекательен и атрактивен – няма как да го спрем...

Емил Кало: Това е част от тяхната...

Хюсейн Хафъзов: Това е демонстрация извън храма.

Емил Кало: Това е част от религиозната практика.

Хюсейн Хафъзов: Нашата религиозна практика задължава...

Емил Кало: Да има високоговорител?

Хюсейн Хафъзов: ...призовът езан да се чува извън джамията. И ако преди 100 години е нямало трамвай, самолети или пък други превозни средства, които да пречат да се чуе от минарето призовът, то вече ги има. На всичкото отгоре би трябвало нещо много важно да подчертая, че ние имаме право според религиозните изисквания на минарето да се качи повече от един свещенослужител. Тоест групово – двама, трима, петима

...

Водещ: И да пеят?

Хюсейн Хафъзов: Разбира се. В един глас, хорово да изпят този езан.

Емил Кало: Щом така го изисква практиката ви...

Хюсейн Хафъзов: Но аз не желая, който и да било, мюсюлманин или не мюсюлманин да говори от името на исляма, без да познава същността, спецификата на нашата религия. Не може да ни се приписва такава ретроградност. Всяка една религиозна общност има право, разбира се да приема или да отхвърля техниката. Не съм против това...

Водещ: Не. Той не ...

Хюсейн Хафъзов: ... но не може да се прехвърля на исляма ретроградност, защото ние сме в момента модерни мюсюлмани и се възползваме от модерните технологични постижения на нашия век. Какво лошо?

Емил Кало: Г-н Хафъзов, да сте чули, че аз пледирам за забрана?

Хюсейн Хафъзов: До голяма степен – да. Значи ние не демонстрираме ...

Водещ: Всъщност, за какво пледирате? Защото казахте, че изразявате различна гледна точка.

Хюсейн Хафъзов: Не ми става ясно тогава за какво различна гледна точка.

Емил Кало: Аз изразявам моята лична гледна точка.

Хюсейн Хафъзов: Аз уважавам вашето мнение.

Емил Кало: Аз не мога да изисквам нито от християни, нито от мюсюлмани да повтарят или да имитират по някакъв начин моите възгледи.

Водещ: Въпросът е в конкретния спор, вие каква позиция застъпвате? Да се намали ...

Емил Кало: Ето това е моята позиция.

Водещ: ...да се намали звукът на пеенето от минаретата или?...

Емил Кало: Моята позиция е такава, че религиозната практика трябва да се изпълнява в рамките на нейната задължителност.

Хюсейн Хафъзов: Именно. Това е задължително. Категоричен не-бесен императив е и цел, функция на езана е да достигне до сърцата и ушите на богомолците, на вярващите и да бъдат призовани за молитва. Било то в или извън джамията. Хората, които чuvат в домовете си призыва, трябва...

Водещ: Вие нали нямаете проблеми с исламската религия?

Хюсейн Хафъзов: Разбира се че не. Винаги сме се разбирали.

Емил Кало: Ние никога... Ние имаме лични отношения, прекрасни...

Хюсейн Хафъзов: Знаете ли, много интересно, вчера един политически лидер също си позволи да дава религиозно разпореждане, наречено фетва.

Водещ: Кой? Кой е той?

Хюсейн Хафъзов: Назовете го вие. Значи един лидер си позволява да дава фетва от името на исламското вероизповедание.

Водещ: Това да не е Волен Сидеров?

Хюсейн Хафъзов: А, добро утро! Значи именно, знаете ли как се нарича човек, който има задължението или правото да дава религиозно разпореждане от името на мюсюлманите ?

Водещ: Как?

Хюсейн Хафъзов: Мюфтия. Така че аз призовавам Волен Сидеров, той на няколко пъти спомена, че именно според традицията не е позволено да се ползват високоворители. Всички тези обвинения, за да има някакви впечатления, означават, че той посещава джамията и изразява мнение, значи той има някакви преки наблюдения. Аз се съмнявам в това, осъдни са неговите знания и аз съвсем официално му предлагам...

Водещ: Призовавате го към какво?

Хюсейн Хафъзов: Призовавам го и го каня да му организираме специален интензивен курс по ислам, където той да се запознае в дълбочина с каноните и догмите на ислама, след което, ако му хареса да приеме ислама, ще го възпроизведа лично аз в длъжност шейх.

Водещ: И това е прекрачване на една граница, г-н Хафъзов, тъй като не бива.

Емил Кало: Малко още е късно за обрязване.

Хюсейн Хафъзов: Това вече е негов проблем, но, видите ли, той дава разпореждане според исламските догми и канони, без да ги познава в дълбочина.

Водещ: Добре, нека да питаме отец Александров, озадачава ли Ви този спор или той също е част от нормалността на опита на религиите да намерят своето място в съвременния свят.

Отец Александров: Да си призная, ме озадачава.

Водещ: Защо?

Отец Александров: Е, сега, не бива да, как да кажа, не бива да се палим прекалено.

Водещ: От наша гледна точка на журналисти, много добре.

Отец Александров: Защото една дума тегли дума и нещата започват да излизат от границите на общоприетото, бих казал, на естественото общуване. Тук няма никакъв религиозен проблем. Аз попитах г-н Хафъзов усилвани ли са високоворителите напоследък, има ли промяна, която да предизвика тази... той каза не, от десетилетия са така. Столичани минават оттам всекидневно и всекичасно и не знам някой да се е оплакал, да е подразнен. Значи ние говорим, г-н Кало, за това – когато демонстрирането на религиозна принадлежност и на религиозните обреди се правят демонстративно и се правят натрапчиво и целят никаква демонстрация и парадиране, тогава наистина това е осъдително и е натрапчиво и би могло да се вземат никакви мерки.

Емил Кало: Аз мисля, г-н Коритаров, че ние смесваме две изключително важни неща.

Водещ: Ама първо да Ви питам, защото забравих, какво искаха от Вас „Атака“, които Ви посетиха?

Емил Кало: За моето мнение по въпроса...

Водещ: Ама как се сетиха...

Емил Кало: ...и ме поканиха на пресконференция.

Водещ: Така, Вие какво казахте?

Емил Кало: Естествено, след като не сте ме видели на пресконференцията, значи не съм отишъл на тази въпросна пресконференция.

Водещ: Да, добре, а защо Ви поканиха? Да не би да сте регистрирали сходство в позициите си?

Емил Кало: Защо не вземете да ги попитате, Вие повече си общувате с тях.

Хюсейн Хафъзов: Да се върнем към онова обаче, г-н Коритаров. Разбира се, да не прекрачваме границите, казваме ние, но в момента относно сме засегнатите ние, мюсюлманското изповедание – милион и половина български граждани, равноправни граждани.

Водещ: Чувствате ли се засегнати?

Хюсейн Хафъзов: Ами разбира се, разбира се, това не е за първи път.

Емил Кало: Г-н Хафъзов, аз искам да кажа нещо.

Водещ: Нека да каже.

Хюсейн Хафъзов: Не е за първи път, било то изльчването на карикатурите, било то спорът със забрадките на мюсюлмански момичета, живеещи в България, било то призовът езан, строежът на джамии и други такива теми, които касаят мюсюлманите в България, не е единственият...

Водещ: Нека да каже г-н Кало и ще продължите.

Хюсейн Хафъзов: Не е единственият случай и ние сме обезпокоени, че винаги се преекспонират теми с исламска насоченост и това засяга нас. Не е за първи път, сигурно няма и да е за последен.

Емил Кало: Тази напълно вярна теза на г-н Хафъзов потвърждава още един път това, че ние смесваме две неща – същностните неща на една религиозна практика и начините, по които тя може да бъде използвана за нерелигиозни цели. И двамата събеседници мои споменаха, че вече 17 години, аз доколкото знам...

Хюсейн Хафъзов: 16, да, от 1989 г. насам.

Емил Кало: 17 години този звук се чува. Не мога да кажа, че на никой не му прави впечатление, сигурно на някой му прави впечатление, но никога не е имало такава остра реакция. Едно е да обсъждаме този звук и наличието, което е съвсем, съвсем отделен въпрос.

Хюсейн Хафъзов: Някои го наричат вой, виене и вой.

Емил Кало: Не го смесвайте, моля ви се, не го смесвайте с другия въпрос.

Хюсейн Хафъзов: Може ли да не се отнеса емоционално и да не защитавам, да не бъда апологет на моята религия, при положение, че това ми е работата?

Емил Кало: Приемам вашата теза. Но аз казвам – 16 години това се приемаше. От някои с негодувание, от други равнодушно, от трети с радост. Така ли е? Това се приемаше. Това е един спор съвсем отделен от

това, за което ние спорим днес. И това днес вече няма спор между нас, че това е една дискусия, която е провокирана с определени цели. Едно е ние с вас може би и на кафе, и на каквото и да е, дълго да спорим. Необходимо ли е едно малцинство, колкото и да е голямо...

Хюсейн Хафъзов: Не малцинство. Наричайте ни граждани. Ние сме равноправни граждани, не малцинство.

Емил Кало: Вижте ние сме само 5 хиляди и аз също имам самочувствие на равноправен гражданин. Но това е съвсем друг разговор. Разберете ме. Защо изведнъж по средата на 2006 г. ние сме предизвикани да водим този диалог? Защото всеки от нас очаква именно да го смесваме. Защото очаква г-н Хафъзов да започне да говори за забрадките, което е съвсем различен разговор. Разберете.

Водещ: Той говори за друго.

Хюсейн Хафъзов: За изпитанието и толерантността. Темата на нашия разговор ...

Водещ: Не би ни говорил за това, ако не бяха засегнати.

Хюсейн Хафъзов: Темата не е само минаретата. Тема не е само призыва езан. Значи темата, която е обявена е обща.

Емил Кало: Утре ще засегнат вас.

Водещ: Те ни засягат непрекъснато.

Водещ: Засягат ви. И тогава те ще трябва да ви защитят.

Емил Кало: Хайде ние с вас и с вас като с журналист да видим кога и кой засяга нас. Аз не си спомням г-н Хафъзов да ме е засегнал или отец Александър да ме е засегнал. Значи спорът не е нито между религиозен, нито междуетнически. Ето това искам да кажа.

Хюсейн Хафъзов: И никога няма да бъде.

Емил Кало: В тази страна такъв спор е невъзможен.

Водещ: Точно така.

Емил Кало: Затова аз искам тези две неща да стоят разделени. И вие ме питате, защо „Атака“ дойде при вас? И вие смесвате нещата. И вие вкарвате политика.

Водещ: То има политика. То в основата на този проблем е политика-та.

Хюсейн Хафъзов: Не сме ние. Не са мюсюлманите тези...

Емил Кало: Ескалацията на етническо напрежение е правопропорционално на намесата на политиката в междуетническите отношения.

Хюсейн Хафъзов: Така че ние укоряваме именно политиците за това, че се намесват в нашите религиозни разпоредби и обреди.

Водещ: Добре. Времето ни притиска.

Емил Кало: Това е темата, трябва да разделяме винаги тия неща, ако искаме помежду си да се разбираме.

Хюсейн Хафъзов: Да ги разделят тези, които ги смесват. Ние не ги смесваме. Ние само се защитаваме.

Емил Кало: Нашият привиден конфликт тази сутрин...

Хюсейн Хафъзов: Забелязали ли сте мюсюлманската общност да пледира да бъдат ограничени правата на, когото и да е друг? Значи една политика, когато се води тя трябва да бъде насочена към градивност. Към позитивна политика.

Емил Кало: Аз не съм забелязал и християнската общност да пледира за подобно нещо.

Хюсейн Хафъзов: Именно. Никой не пледира. Ние също не пледираме, така че е една политическа бутафория.

Водещ: Имаме един редактор, който много внимателно гледа за времето. Това си е негова работа, разбира се и ангажимент. И казва, че трябва да свързваме. Последен призив, само с две думи – отец Александър. За да сложим една точка на толерантност, да кажем на този разговор. Не че имаше нещо друго. Много мнения се размениха.

Отец Александров: Призив към кого?

Водещ: Призив към онези, които просто някакси се опитват да правят политика от много интимните чувства на хората, изповядващи различни религии.

Отец Александров: Бих казал или бих призовал към това. Не бива да забравяме нито за момент, че религията е нещо много съкровено, нещо дълбоко в същността в душата на человека и не бива да бъде замърсявана и опошлявана с политика с конфликти и със сблъсъци по никакъв начин.

Водещ: Добре. Благодаря ви. Значи това е ...

Хюсейн Хафъзов: Последната дума, като най-засегнат може би от цялата ситуация ще цитирам един стих от нашата священа книга, Свещения Коран..., което означава „И не падайте духом и не скърбете. Вие ще надделеете, ако сте истински вярващи.“

(по материали на Информационна агенция „Фокус“)

Източник

Хюсein Хафъзов е главен секретар на Главно мюфтийство в Република България

Коментари (21)

- 07-06-2011 | **Странник** – а какво точно означаваше толерантност?

Не виждам повод за подобни опасения. Само опит за подмяна смисъла на самото понятие.

Толерантността е търпимост към „другого“ и „различното“. Но в някакви граници, без да означава съгласие и приемане на всичко. Още по малко е припознаване на чуждото като твое само защото сме граждани на една държава. Тези граници на търпимост често се оказват тесни за агресивността на някои религиозни ритуали. Това не е проблем на толерантността а на ритуала. Ако религията се изповядва от малцинство, твърде нахално е то да проглушава ушите на всички в сърцето на София или който и да е град.

Бих искал да попитам г-н Хюсein, какво би се случило, ако В Анкара на сто метра от правителствените сгради група хора с мегафон редовно крещят че Исус е Господ? Дали биха ги оставили да изповядват свободно вярата си, нали все-пак Турция е светска държава?

Защо там нямат подобни проблеми? Решили са ги отдавна – масово са превърнали църквите в джамии, а най-значимите като произведения на архитектурата и изкуството – в музеи.

Българинът е достатъчно толерантен, именно защото е оставил да съществуват действащи джамии. Щом искате да ви зачитат, не бъдете нахални. Не е във Ваш интерес.

- 07-06-2011 | **Майя Маркова** – браво

Благодаря за този текст, Златко!

- 12-06-2011|**П. Георгиева** – Този разговор е проведен преди 5 години и е излъчен на живо по НТ. Авторът не е Хюсейн Хафъзов, а като препрочитам думите му имам чувството, че говори от името на Аллах... Карикатури, забрадки, езани, минарета, двама или трима мюзени за да надвикват трамваите, „не малцинство, а граждани“ и се опитва с нападателност да изиска търпимост от останалите, каквато не прозира в неговото становище. Осъзнавана свръхчувствителност по всички въпроси свързани с исляма – пълна боза и досада.

В крайна смутка след тоя разговор усилиха усилвателите и започнаха да раздават от джамията килимчета на мюсюлманите, пък другите да ги търпят.

А мюсюлманите имат ли чувство за мярка и търпимост към другите в случая?

Лесно е веднага да се извърти темата на разговора в (например) „етническо напрежение“, изтъркан припев от 20 години – вечните жертви мюсюлманите!

Стига с това нахалство – България е светска държава по конституция и християнска по дух!

- 13-06-2011|**Златко**

Странното и несъмнено най-важно обстоятелство около този разговор е, че той продължава да бъде напълно актуален, пет години след провеждането си. С други думи, България не е мръднала и на йота от състоянието, в което е била тогава (а и далеч преди това, тъй като тези проблеми не са от пет години, както сигурно ще се съгласите). И така, кое е важното тук – че България е светска държава, или че тя – тоест гражданите ѝ – са абсолютно бетонирани в едни и същи, закостенели и напълно неподатливи на промените на времето, умонаагласи?

- 13-06-2011|**Любомир Сирков** – А каква е ЕВРОПЕЙСКАТА практика?

Действително, елементарната коректност (дали и тя е част от толерантноста?) изискваше цитираният по-горе текст да бъде посочен с неговия първоизточник – и да бъде датиран.

Затова нека сторим това:

линк към първоизточника:

<http://www.focus-news.net/?id=f4989>

Застрашена ли е религиозната толерантност в България?

18 юли 2006 | 09:18 | Нова телевизия, „Коритаров live“

И тъй като виждам, че Златко по-горе продължава характерната за мнозина „интелектуалци“ практика да бъде толерантен към всичко и всички, само не и към собствения си народ, ще му задам следния въпрос:

ти самият, Златко, „мръднал ли си поне на йота“ от позицията, която заемаш по въпроса? Смяташ ли, че собствената ти умоналага са не може да се нарече „бетонирана“?

Не е ли действително вече прекалено това постоянно старание винаги България да бъде изкарвана (и то от собствените си интелектуалци!) все най-“нетолерантното“ общество в Европа?

И не му ли е поне малко неудобно на г-н Хюсейн Хафъзов да продължава да повтаря все едни и същи невярни неща? (Които както преди векове, така и след векове ще бъдат все така невярни?)

По-горе г-н Хюсейн Хафъзов твърди: „Нашата религиозна практика задължава... призовът езан да се чува извън джамията.“

И г-н Златко Енев, и г-н г-н Хюсейн Хафъзов нека проверят: на същото мнение ли са и мюсюлманите в Оксфорд, в Манчестър и в други градове във Великобритания?

И на същото мнение ли е местната общност там (която едва ли е толкова необразована, колкото г-н Златко Енев и г-н Хафъзов изглежда смятат, че ние, българите, сме?)...

Зашщото в Оксфорд джамията през 2007 г. предпазливо изяви намерение да постави въпроса и да поиска от местния общински съвет „разрешавате ли да пускаме езан от минарето“ – и на няколко пъти общинският съвет разглежда въпроса принципно, като отбелязва, че до момента не е постъпила официално искане за поставяне на високоговорители...

И през 2008 г. стана ясно, че „джамията няма да поиска разрешение докато не бъде отделено достатъчно време за допитване до местната общност“.

<http://www.oxford.gov.uk/Direct/71811item3.pdf>

”””

Councillor Simmons reported that he and Councillors Benjamin and Young had been to a recent meeting of the Anglo Asian Association, at which it had been made clear that the Mosque would not apply for permission for a call to prayer until there had been sufficient time for consultation with the community;

””””

И още по-пресен пример – от юли 2010 г.

През юли 2010 г., когато в общинския съвет в Манчестър е било обсъждано предстоящо разширение на джамията, също изрично е отбелязано, че няма да се допускат никакви „външни високоговорители“:

http://www.manchester.gov.uk/egov_downloads/085261platt_lane.pdf

Цитат:

””””

12) No external loudspeakers, amplifiers, bells, tannoyes, or other similar public address systems shall be used in association with the mosque or its ancillary uses, including the external transmission of ,call to prayer‘.

Reason – In the interests of the amenity of the occupiers of nearby residential properties, pursuant to Policies DC26.4 and H2.2 of the Unitary Development Plan for the City of Manchester.

””””

Така че това е практиката в Европа: в интерес на хората, населяващи близките жилищни квартали, всякакво външно или технически усилено обявяване на молитвата не се допуска.

- 13-06-2011|**Любомир Сирков**

Всъщност, точният линк, от който е последния цитат по-горе, е този:

http://www.manchester.gov.uk/egov_downloads/092549_Al-Quba_Mosque_final_.pdf

- 13-06-2011|**Гост** – Ausländerhass

Ердоган обвини германците в ксенофобия

16:35 28-02-2011

Новинар

Турският премиер Реджеп Тайип Ердоган обвини германското общество в ксенофобия, а германското правителство в дискриминация. „Наблюдаваме с огромно беспокойство ксенофобия в определени европейски страни, особено в Германия. Исламофобията също като антисемитизма е престъпление срещу човечеството“, каза министър-председателят пред хиляди етнически турци в Дюселдорф в неделя вечерта. Министър-председателят бе на посещение в Германия, като вчера трябваше да се срещне с канцлера Ангела Меркел в Хановер.

Ердоган разбуни духовете и с изказането си, че децата на имигрантите трябва да научат турски, преди да научат немски.

Премиерът призова германските политици да не подхранват страх към чужденците, като същевременно отправи апел към представителите на турското малцинство в страната да се опита и да се приспособи към начина на живот там.

„Трябва да се интегрирате, но съм срещу асимилацията... никой не може да пренебрегва правата на малцинствата, каза Ердоган, като добави, че всеки човек има право да практикува своята религия.

Ден по-рано, в събота, по време на интервю за местен всекидневник премиерът на Турция почти обвини партията на Ангела Меркел в расизъм. „Очевидно развитието на процеса по приемането на Турция в ЕС до момента създава впечатление за дискриминация“, отбелязал Ердоган пред вестника.

Турският министър-председател направи тези коментари малко след визитата на френския президент Никола Саркози в Анкара в петък. Държавният глава обиди и ядоса домакините си, дъвчейки дъвка при слизането си от самолета и съкрашавайки посещението си в югоизточната ни съседка на само 6 часа.

- 14-06-2011 | **Зелен Бетон**

Основен принцип в обществата с демократично устройство е този, че правата на всеки се простират дотам, откъдето започва свободата на другия.

Нашето общество не е теократично, а демократично и светско; следователно, когато религиозни норми се окажат в противоречие с нормите на демокрацията или светските порядки, първите се длъжни да се адаптират. Няма как да бъде обратното.

Това означава, че когато религиозни практики пречат на ежедневния живот на хората, независимо дали става дума за засели тротоара молитвени килимчета, неразрешено по надлежния ред литийно шествие по жълтите павета или всяваща хаос тълпа от кришнари в мола, то следва да се ограничат религиозните практики. И е за предпочитане да се САМОограничат, преди да се наложи да бъдат ограничавани по административен път. Тезата, че еди-коя си религия непременно, ама задължително изисквала еди-какво си, не минава. Във всяка държава религиозните практики се простират дотам, докъдето ги допускат обществените

ните ограничения. А тук не е нито Иран, нито Латинска Америка, нито Непал.

Разбира се, винаги стои въпросът докъде точно (би трябало да) се простира свободата на индивида. Т. е. въпросът за толерантността: колкото по-нетолерантен е един индивид, толкова по-нашироко се разпростира – според него самия – областта на собствената му свобода, и толкова по-склонен е той да иска ограничаване на правата на другите.

Няма какво да се лъжем, българите НЕ СМЕ толерантни. Нашата т. нар. толерантност е или самоналожена със скърдане на зъби дистанцираност, или зле разбрана политическа коректност, или (може би – най-честият случай) „снишаване“ по тодорживковски. Безконфликтното ни съвместно съществуване с турците – преди идиотщините на БКП през 80-те да го съсилят, а ДПС на Доган да го досъсипе – беше по-скоро въпрос на навик и изградено с годините взаимно доверие; толерантността е съвсем друго нещо.

Лошото е, че в резултат на присъщата ни (макар и прикрита) нетолерантност, всеки тарикат може много лесно да настрои голяма част от обществото срещу друга такава. Всички заигравки не само с религиозни и етнически теми, а и с партийни пристрастия, съсловни интереси и т. н. през последните години са чудесна илюстрация за това. А най-лошото е, че става много лесно.

Именно в това е основният проблем: че става много лесно. Високоговорителите на софийската джамия и килимчетата пред нея сами по себе си са обикновен административен проблем, който спокойно може (и би следвало) да бъде решен именно административно. Проблемът е в това, че тези по същността си технически детайли се използват за подклаждане на масови изблици на нетолерантност – в името на съмнителни краткосрочни политически цели и без отговорна преценка на потенциалния дългосрочен ефект от такива действия.

Така че въпросът не е „за“ или „против“ килимчетата и високоговорителите; въпросът е „за“ или „против“ КОНТЕКСТА и НАЧИНА, в/по който нещата се поставят на общественото внимание.

И още един проблем има, който може да изглежда малко абстрактен, но далеч не е маловажен. В свят, в който религиите все повече отстъпват ролята си на фундаментален обществен фактор и преминават към об-

ществената надстройка (където им е и мястото), в България като че ли тепърва започваме да се надприказваме доколко сме християнска държава и доколко – мюсюлманска. Като в някакъв евтин сапунен римейк на средновековния сблъсък между християнството и исляма. След като БИ ТРЯБВАЛО да е ясно, че не сме нито едното, нито другото, и би било пълно безумие да се смята, че сме се запътили към което и да е от двете.

Естествено, няма нищо странно проповедниците на всяка религия да говорят така, като че ли тя тепърва предстои да влиза в разцвета си. Но когато едно общество – през 21-ви век! – извежда теми от той тип на челно място в своя дневен ред, това е достойно за съжаление.

Меко казано.

- 14-06-2011 **[Златко** – ге: А каква е ЕВРОПЕЙСКАТА практика?

Любомир Сирков пише:

Действително, елементарната коректност (дали и тя е част от толерантноста?) изискваше цитираният по-горе текст да бъде посочен с неговия първоизточник – и да бъде датиран.

Към ВСЕКИ текст тук на сайта се посочва източник, доколкото е взет от някъде (за целта под всеки текст има линк с название „Източник“.) Така че, ако тук действително има някаква елементарност, то тя не е в липсата на посочен източник, а в липсата на внимание от страна на че-тящия господин.

- 14-06-2011 **[Любомир Сирков** – Златко търси повод да ми възрази

На Златко не му харесва всичко това, което съм написал – и търси повод да ми възрази ... И след всичко, което съм написал по-горе, Златко не е намерил друго, за което да се „хване“, и затова се прави на засегнат от въпроса за ... „източника“.

Да, както посочва Златко, „под всеки текст има линк с название „Източник“ – само че коректното място на този линк е не ПОД всеки текст – а в самото начало на всеки текст (защото сега в самото начало на текста стои обозначение „Написано от Хюсейн Хафъзов“, което е, меко казано, заблуждаващо).

Защото аз самият още преди седмица бях вече прочел този текст в сайта-първоизточник (Агенция Фокус) – и затова сега дори и не погледнах текста до края му тук (че защо да го правя – за да проверя дали евентуално не е съкратено или съзнателно пропусната някаква част от

текста? Не, все пак аз вярвам, че Златко не е чак толкова груб манипулятор).

Нека погледнем как точно е анонсиран този дълъг текст (над 3000 думи!), разположен на тази страница:

„„„„„

Написано от Хюсейн Хафъзов

Понеделник, 06 Юни 2011 10:49

Хюсейн Хафъзов, главен секретар на Главно мюфтийство, отец Александров, свещеник от храм „Света Троица“ в София, Емил Кало, председател на организация „Шалом“, гости в предаването на Нова телевизия „Коритаров live“

„„„„„

Както виждаме, липсва каквото и да било обозначение за датата (или поне годината!), на която се е провел този разговор между тримата гости в студиото на Нова телевизия. Разбира се, ако читателите са достатъчно паметливи, вероятно ще успеят да се досетят, че тъй като предаването на Коритаров вече от доста време не е на еcran, вероятно и самият разговор не е съвсем „пресен“... Но на това ли трябва да разчита едно издание, което иначе уж се старае да бъде коректно?

Остава непонятно обаче защо, въпреки че в оригинала от сайта на Агенция Фокус, в текста е включена точна дата и час („18 юли 2006 | 09:18 |“), подобна информация напълно липсва при публикуването на същия текст в librev.com?

И едва след като друг коментиращ (П. Георгиева 88.170.149.xxx 12-06-2011 00:48:34) посочи факта, че този разговор е отпреди 5 години, самият Златко си позволи „лукса“ също да признае този факт...

- 14-06-2011 **[Любомир Сирков – Връщане към НОРМАЛНОСТТА]**

А всъщност по въпроса за джамията и за звука от нея партия „АТАКА“ е права (и тогава – през 2006 г., и днес – през 2011 г.): в случая „АТАКА“ просто иска това, което и всички ние като граждани би трябвало да искаме: институциите и държавните служители да вършат работата си.

И това се потвърждава от последвалите действия (или поне изявления) на институциите – кметът на София Йорданка Фандъкова и главният мюфтий Мустафа Хаджи се разбраха да бъде намален звука от джамията:

http://www.btv.bg/news/bulgaria/obshtestvo/story/1653963478-Djamiyata_v_Sofia_shite_e_potiha_na_petachnata_moli_tva.html

Главният мюфтия Мустафа Алиш Хаджи заявява, че поема ангажимента молитвата да се озвучава така, че да се чува само от хората, които участват в нея (а не и от други хора наоколо).

Макар и доста закъсняло, това е все пак едно връщане към НОРМАЛНОСТТА.

Ето как изглежда НОРМАЛНОСТТА в страните, които уж се опитваме да следваме:

Това е сайтът на нов, съвременен, исламски център в Мидълсекс, Великобритания:

<http://www.thesalaamcentre.com>

А това:

<http://www.thesalaamcentre.com/Equus-Noise-Impact-Statement.pdf>

е доклад от 46 страници, посветен изцяло на оценка на шумовото въздействие от този исламски център върху околната среда.

И в този доклад изрично е отбелязано следното:

„It should be noted that the Azaan and lectures will only be broadcast within the Prayer Hall. The development will not include any external loudspeakers through which the Azaan could be broadcast.“

В превод:

„Следва да се отбележи, че Езанът и лекциите ще бъдат излъчвани само вътре в Молитвената Зала. Проектът не включва никакви външни високоговорители, през които би могъл да бъде излъчван Езанът.“

- 15-06-2011|**Златко**

Мир и любов да е! Днес нямам желание за никакви битки, искам само да обясня, че проблемите, които посочва господин Сирков (изписането на авторското име и пр.) са свързани с ограниченията, които ми налага софтуера, с който правя този сайт. Програмата не приема повече от едно авторство (снимка, биография и пр.), поради което винаги съм принуден да избира сам едно име, когато авторите са няколко. Впрочем, на заглавната страница на сайта са изписани и трите имена. А датата просто не забелязах и, преди да се обади дамата, която посочи заблуждението ми, вярвах, че става дума за напълно актуален разговор. Защо ли така лекомислено съм се объркал, как мислите?

А инак, за различното отношение към езана и молитвите от джамиите: примери могат да се намерят за всичко. В Америка, сигурно знаете, такива проблеми не се повдигат. Не съм чувал да се протестира против високоговорителите и в Германия, макар и да е възможно да греша. И все пак не можа да се освободя от усещането, че всеки от нас тук си разиграва своя собствена версия на баснята за вълка и агнето: кой му мътят водата, кой друго нещо... Бог с вас, християни милостиви! Някой ден сигурно всички ще знаем кое е било правилно и кое – не... ако доживеем толкова дълго, разбира се.

• 15-06-2011|**Любомир Сирков** – Мир и любов да е!

Разбирам и приемам обясненията, свързани с особеностите на софтуера. Тези особености вероятно не са лесни за преодоляване. Има обаче едни други особености, които не са в софтуера, а са си в нас самите и вероятно вече е време да ги преодолеем.

Една от тези особености е нашата склонност да разглеждаме проблемите по един непростимо ограничен начин: така, като че ли тези проблеми ги има само у нас, като че ли проблемите са изцяло „нашенски“...

Ето и по-горе: събрали се в студиото 4-ма души (известен журналист – Коритаров – и трима умни, културни, възпитани, и дори образовани събеседници) – и изказват най-различни аргументи – само без да си направят труда да направят най-елементарна съпоставка: как стоят нещата с джамиите в други страни!

Въсъщност с това трябва да се борим – с тази наша, представена включително и на най-високо (и политическо, и културно!) ниво, дълбока (само)ограниченост, категорична (само)затвореност, никаква непонятна (само)откъснатост от света...

Особено в днешния свят, в който ползваме Интернет – информацията как точно стоят нещата с джамиите в други страни може да не е лесна за намиране – но все пак е достъпна. И трябва да я имаме предвид, когато говорим за джамиите у нас.

Заштото аз съм попадал и на информация, че дори в АРАБСКИ страни проблемът с този вид озвучаване от минаретата се поставя – и не само се поставя, но и се решава в две посоки: както намаляване на звука, така и пълна забрана за използване на всянакъв вид озвучително оборудване отвън.

Например, в Бахрейн въпросът е бил обсъждан надълго и нашироко – и през август 2010 г. е взето решение – за забрана на външните високоговорители. При това решението е обосновано в медии от съветник на краля на Бахрейн по следния начин (който звучи напълно европейски!):

””

Молитвата е от отделен човек към Аллах – няма нужда молитвата да бъде чувана от други хора, които вървят по улицата.

””

<http://www.alarabiya.net/articles/2010/08/14/116635.html>

”””

Prayers are between a person and Allah, and there is no need to make one's prayers heard by people walking in the streets in markets

Mohammed Ali al-Sitri“”””

- 15-06-2011|**П. Георгиева** – Не само в Бахрейн, а също и в Сомалия, ОАЕмиства...от две години, Г-н Сирков.

Според мен е ясно в случая кои са някои „бетонените глави“ в България, които прекрачат прага на мярката.

А що те отнася до журналистите – рядко ще срещнете някой, който да разгледа в дълбочина някакъв злободневен въпрос и да го представи от различни страни.

По мое мнение нямат желание, нямат време и им липсва задълбоченост, в повечето случаи, за съжаление. Един призив публикуван в този сайт ясно го показва.

- 19-06-2011|**П. Георгиева** – Ето продължението с високоговорителите на джамията в София:

<http://timesbg.blogspot.com/2011/06/17062011-mp-3.html>

Забележете какви материали са публикувани в сайта.

- 19-06-2011|**Гост** – Два метра над земята

Късопаметните наследници на пророка Мохамед и техните български мекерета просто трябва да се поразходят из България и да поразгледат вкопаните в земята български храмове, пък и да попрочетат за хилядите разрушени и въобще какво се е случвало по тези земи http://www.knigaina.com/knigi/hg/hg1_5f.html

и после да ми дрънкат за религиозна толерантност. Бих казал, че българите сме даже мазохистично толерантни на фона на историческа-та ни съдба.

- 19-06-2011 | **Методи Захариев**

ПИСМО НА ОГНЯН СТАМБОЛИЕВ ДО РЕДАКТОРА НА „ЛИБЕРАЛЕН ПРЕГЛЕД“

Писмо до г-н Златко Енев,

редактор на сп. „Либерален преглед“, Берлин

Уважаеми г-н Енев,

От известно време ми изпращате Вашето електронно списание „Либерален преглед“ за България, което издавате в Берлин, с помощта на някаква германска фондация. Те искат от Вас да увеличите броя на абонатите, за да Ви плащат за Вашата „родолюбива дейност“.

Сега ще Ви се реванширам с мои и чужди текстове.

Те са по-различни от Вашите публикации.

Това са текстове на Вазов, Захарий, акад Милетич и моята скромна личност за робството, геноцида, днешното ново турско робство, за неосманизма...

Не искам повече да получавам Вашето издание. Благодаря Ви!

То ме обижда като българин, потомък на два стари възрожденски рода – единият с родословие още от 14 век /сред предците ми е Йосиф Брадати, също революционери, книжовници и др./

Сега, при тази ужасяващите по своите мащаби турцизация и циганизация на България, да се пускат подобни текстове, е меко казано: неуместно.

Може би не сте идвали скоро в България / нямам предвид София и големите градове /, за да видите, че вече близо една трета от нея е под турска власт... Да, това е ново турско робство – икономическо, вътрешнополитическо и културно. Мнозина от нас просто не се замислят за това, но белезите са вече налице.

Турците вече искат отцепване на Югоизточна България. И не на шега! Направиха карта на България, в която почтицялата ѝ югоизточна част е в границите на Р Турция!

Достатъчен ни беше „Митът Батак“ на продалата се на Берлин и Анкара Мартина Балева, която заедно с берлинския „учен“ Брунбауер се

подигра с робството и с мъчениците ни от Батак, които Българската църква вече канонизира.

И която се оказа Ваша сътрудничка!

Г-н Енев, защо пускате тези антибългарски текстове, а не такива за робството, за исламския фундаментализъм, за неосманизма на днешна Турция, за доктрината Юзал, за грубата намеса на Турция и САЩ в нашата не само външна, но и вътрешна политика, за Геноцида, за Батак, за турцизацията, за потурчването на българското население в Родопите днес?

Заштото на Вашите спонзори от Берлин няма да се харесат, нали? Те искат само да се оплюва България.

Тогава ще Ви дават пари, нали?!

Считате ли това за морално?

Това в една Унгария, Румъния, Полша, Франция, а и в останалите европейски страни – никога няма да се допусне.

Там интелектуалците държат първо на своя род и родина.

Не държа да ми отговорите.

Просто прочетете тези текстове и си помислете Вие какво правите за България.

Огнян Стамболиев

5 април 2011, Русе, България

Приложение:

Вижте само два от коментарите за Вашето издание

„Да помогнем на Златко Енев и „Либерален преглед““

1.

ноември 21, 2010 в 9:31 am | Отговор Златко Енев да ходи и да иска пари от Сорос (и компания). Той дава пари за такива инициативи, съсипващи определени общества. Иначе (псевдо)либерализма на Енев си личи от километри. Мен лично ме е блокирал, за да не мога да пиша в сайта му, защото оспорвам неговите тези, а той не може да ме обори с аргументи. Лесно е да си „либерал“ от чужбина – да живееш в Германия и да даваш акъл на българите. Обаче те ще теглят от последиците на твойте стъвети, а не ти. Пълна безответност! Аман от такива либерали.

Пример: Енев и списанието му защитават толерантността на европейците към ислама, обаче самата Меркел каза, че мултикултурализмът е катастрофирал в ГЕРМАНИЯ. Ех, някои хора живеят в Германия и пак не виждат фактите, а витаят в света на отвлечените доктрини.

Съвет: Дайте пари на Енев! Подкрепете разпада на Европа. Това е в интерес на имперската политика на САЩ. Подкрепете ислама (който ще унищожи европейската култура отвътре). Подкрепете растящия хомосексуализъм (за да спадне още раждаемостта и демографската криза). Подкрепете ...

2. Иван Хаджиев казва:

април 4, 2011 в 7:40 pm | Отговор Нямаме нужда от безродни издания като Либерален преглед на Златко Енев, а от патриотични, дори националистически четива, защото България загива! Една трета от нея е вече в турски ръце, прирастът е отрицателен, циганите ни заливат, ДПС е съсипало икономика, земеделие, лека индустрия, гори, води, залесяване – всичко! Продажните ни политици не искат да признаят Геноцида през петвековното варварско турско робство, ТЕЗИ НЕОЛИБЕРАЛНИ ИЗДАНИЯ НА КУПЕНИ ОТ АМЕРИКА И ЗАПАДА БЪЛГАРИ СА ВРЕДНИ! СЪЩО КАТО МИТЬТ БАТАК НА БАЛЕВА И БРУНБАУЕР, КАТО ДРУЖЕСТВО КАНЕТИ НА ПЕНКА АНГЕЛОВА И ОЩЕ МНОГО ПОДОБНИ ПРОДАЖНИЦИ НА САЩ, ЗАПАДНА ЕВРОПА И АНКАРА!

- 20-06-2011|**П. Георгиева** – ге: Напишете тогава ИМЕТО на журналиста

КОРИТАРОВ обсъждането или на медията, която представлява.

Ако представяте колектив от автори как ще оформите сайта?!

Златко пише:

Мир и любов да е! Днес нямам желание за никакви битки, искаам само да обясня, че проблемите, които посочва господин Сирков (изписането на авторското име и пр.) са свързани с ограниченията, които ми налага софтуера, с който правя този сайт. Програмата не приема повече от едно авторство (снимка, биография и пр.), поради което винаги съм принуден да избираам само едно име, когато авторите са няколко. Впрочем, на заглавната страница на сайта са изписани и трите имена. А датата просто не забелязах и, преди да се обади дамата, която посочи заблуждението ми, вярвах, че става дума за напълно актуален разговор. Защо ли така лекомислено съм се объркал, как мислите?

А за „заблуждението“ Ви, Златко мисля, че просто сте взели линка от коментар под друга статия без да проверите датата. По същия начин и тук името на автора е „сгрешено“.

- 21-06-2011|**Златко**

Грешите, госпожо! Имената на ВСИЧКИ участници в разговора са посочени там, където това е възможно (на заглавната страница на списанието, плюс седмечния бюлетин).

- 21-06-2011|**Златко**

Пиша от телефона си, оттук и правописните грешки.

- 21-06-2011|**П. Георгиева** – ге: Сменете го тогава!

Златко пише:

Грешите, госпожо! Имената на ВСИЧКИ участници в разговора са посочени там, където това е възможно (на заглавната страница на списанието, плюс седмичния бюлетин).

Защо не сложихте снимка на отец Александър? Или на Г-н Кало, или на интервюиращия журналист?

Предполагам, че снимката на Г-н Коритаров поне не е трудно да се намери.

Правописните грешки са дреболия.

Златко Енев нарушава табута със своя „Реквием за никого“

Автор: Христо Блажев

Рядко чуждо ревю ме е спъвало така. Златко Ангелов е написал текст за „Реквием за никого“, който просто ме обез силва, отнема думите и образите, които ме изпълниха след последните страници на книгата на Златко Енев. Мда, имам още доста да уча, докато започна да пиша по този начин, да осъзнавам и пресъздавам нещата, които съм чел, по достоен начин. Но все пак е хубаво да имам цел, нали?

Златко Енев наистина е създадъл страхотен роман. Ръбат, остър, гаден, гнусен на места, когато например невинно цигане (не, това не е оксиморон, мили сънародници) бива изкормено от чужда бяс. Когато влюбена девойка е изпратена да проституира в чужбина, дисекцирана от безфременото и скрито зад маска зло на извращенията. Когато туркинята се опитва да отнеме живота на изнасилвача си и когато до полууда се влюбва в него. Много „когато“-та има сред тези страници, много.

„Реквием за никого“ е наистина за никого. За хората без имена. Оnezи, които загубиха своите насила и трябваше да приемат нови – тема, която не е по вкуса на всекиго, още по-малко заслепен националист, каквито виждаме да вият по улиците катадневно. За другите, които по времето на социализма покорно си живуркаха и си затваряха очите. И за хамелеоните, които бяха добре и преди, и след промените. Които смениха „другарю“ с други обръщения, но запазиха мрежите си, в които са впримчени човешки животи. Недосегаемите. И които не винаги получават заслужени наказания, както са ни свикнали баналните канони на литературата и киното. А вместо това благоденстват, кръвосмучейки.

Не знам дали да пресъздавам сюжета. Както посочва Златко Ангелов, той започва с една франзела в един немски апартамент. И завършва с огнен пъкъл в него, след като разбираме защо франзелата е символ на кошмар и лудостта. Но затова трябва да се върнем много назад, във времето, когато имената подлежат на промяна, а самият „вятър на про-

мяната“ е само лек польх, който раздвижва застоялия социалистически въздух. Който може, ще го усети. И ще се подготви. И така застиналите в йерархичната предопределеност пионки продължават заедно пътя си през „демокрацията“.

Животи се разбиват сред тези страници. Никой не преуспява. Дори тарикатите, които преди и след промените тържествуват над околните, разкъсват и обладават беззащитната женска плът, и те не преуспяват, макар привидно да благоденстват. Те остават скотове от първата до последната страница, утолявайки безспир плътските си страсти. Признавам, натурализмът ми дойде малко в повече на някои места, на други обаче еротичността на сцените е завладяваща и реална, почти плътна, сякаш Златко Енев прожектира сцените директно в мозъка. Сексът почти никога не е доброволен. Не е и нежен. Мъжкото покорява със злоба женското, за да се себедокаже. Жалка работа.

Това е нашенския отговор на сръбския „**Нож**“ на Вук Драшкович. Корменето е по-малко, изнасиливанията са повече. А дори нямаме война. На Балканите сме. Чудовищата имат твърде много лица. И неутолим нагон.

P.S. Благодаря на Златко Енев за честта да съм един от избраните да се докоснат първи до едно произведение, за което тепърва ще се говори дълго. И да се надяваме, ще даде кураж и на други да се заровят в тинята на близкото минало.

[Източник](#)

Христо Блажев работи в областта на книгоиздаването и в свободното си време списва един от влиятелните литературни блогове в българското Интернет пространство, „Книголандия“.

Коментари (4)

- 20-07-2011 | **Mariana**

Някои казват, че да е успешен един роман, в него трябва да има много кръв и сперма. В „Реквием за никого“ има, струва ми се, достатъчно от това. Има и увличащи читателя сюжет, нишки, отношения, интриги, развръзки и пр. Не знам доколко обаче тази книга би могла да допринесе за катарзис по отношение на събитията от т. нар. възродителен процес. Понеже една от основните ѝ „оси“, да не кажа най-важната, е като че ли, според мен, сексуалното насилие и сексуалните фрустации. С това започва, около това до голяма степен се върти и с това завършва повествованието. Разбира се част от фрустациите и насилието са свързани и с етнически предразсъдъци, с прокрустово разбиране за света и човека, за което има своята роля идеологията/демагогията/невежеството на тоталирния режим, чийто ръководни кадри измислиха, а другарите им по места проведоха и т. нар. възродителен процес. Но подобни неща – т. е. сексуални насилия, фрустации, извращения, страхове, незадоволености и пр., има, имало и вероятно ще продължи да има, за съжаление, в най-различни страни и общества по света. Подобни насилия и фрустации са се случвали и ще продължат да се случват вероятно далеч не само в онзи ъгъл на Европа, който няколко века в историята е бил част от Османската империя. А след е престанал да бъде част е минало много време, през което той е продължавал да се води и да е в някои отношения по-изостанал.

Какво да кажем, обаче, много примерно, за онзи австриец, който беше направил няколко деца на дъщеря си, държейки я затворена с години, нея и част от децата, в никакво мазе? Дали това примерно е случай, заради който може да решим, че манталитетът, така да се каже, на съответното общество, или на австрийския мъж, ако може да си позволя подобни условни обобщения, го предполага? Дали нацисткият режим, примерно, е виновен за този фрапиращ случай на сексуално извращение? Ако си позволим една такава, струва ми се доста фриволна логика, то може да решим, че този случай на австриеца, изнасилвал многократно дъщеря си, държал затворени нея и децата, които тя ражда от него в продължение на години, е в никакво отношение подобен на историята с Никола и Мария, историята с франзелата, която Златко Енев разказва.

Ако това е история, която уличава в нещо българските мъже или българския, или балканският мъж, пак обобщено казано, ако тя – освен пременуваните насила турци и мюсюлмани, защитава в нещо и жените въобще – каквите мнения видях за тази книга – то мога да кажа все пак, че не полът само по себе си определя априори преборването или не на сексуалните фрустрации или склонността към превръщането на някакъв личностен дефицит в склонност към насилие. Въпреки че, бидейки жена, едно от най-неприемливите неща в другия пол за мен е именно това – използването на физическа сила или пък демонстрирането ѝ в отношенията между половете и въобще между хората; и въпреки, че съм иразла, подобно на автора, в детството и в младостта си при същия политически режим, за който става дума в книгата – мога да кажа, че не съм се чувствала нито неравноправна, нито страхуваваща се от другия пол, нито неразбираща го, ако щете. Има всякакви български мъже, както предполагам и балкански, а сексуалните фрустрации не вървят само по някои от тях, но и сред представителки на нежния пол – също. Тази тема разбира се е универсална, но когато най-вече чрез нея един автор се опитва да произведе катарзис по отношение на случили се политически репресии в едно общество, може да се опитва да обясни, изведе и пр. едно, а да изведе, обясни и пр. не точно това, а нещо друго.

- 20-07-2011 | **Златко**

Уважаема Мариана,

Литературата, казват, била не огледало, а лупа (има разлика, нали?). (Едно от) заключенията, които човек може да направи след прочитането на тази книга е, че този вид живот и среда пораждат чудовища. На което вие ми казвате „е да, ама не всички са чудовища, следователно...“ Дотук всичко добре, но нали и двамата разбираме, че тази фраза не може да носи конструкцията „следователно“, за това просто няма достатъчно основания? (Казано с други думи: изглежда, че вие опровергавате нещо, което текстът НЕ твърди).

Между другото, дали ви е направило впечатление, че Никола съвсем не е най-голямото чудовище в тази история (ако и може би най-пъстрото, най-запомнящото се)? И още – че истински големите чудовища си остават ненаказани, че те продължават да си добруват и управляват по същия начин, по който са го правили винаги. Може би си струва за момент да отклоните поглед от сцените на сексуално насилие и да забе-

лежите, че то е възможно най-маловажното от всички насилия, за които се разказва тук (не отричам, че е във фокуса на лупата, но пък човек сигурно е в състояние да прави тези разграничения и сам, без помощта на автора).

(„Хамлет“, например, НЕ Е история за призраци, ако и тях да ги има, доста проминентно, в него... Нали всички разбираме това, да?)

- 29-04-2012 | **Димовски** – за романа на Енев

Опусът на Енев е издържан в стилистиката на едно сексуално обременено съзнание на автора. Основното политическо събитие за насилието над личността се е удавило в секшуалните фантазми на Енев и то в обем, който поставя въпроса за художествената достоверност на текста. Не всяко епатиращо писмено упражнение може да се приеме за литературна творба. Не е трудно в случая да се намерят няколко клакьора, които да хвалят едно словесно недоносче и да го превъвъзнасят за роман-явление. Пази боже от такива критики като Златко Ангелов, който с менторски тон натрапва своите вкусове на читателите как приемат така наречения роман събитие на Енев. Нека да остави своите психотехники за внущи и да ги прилага на жена си. При така обявения роман на Енев имаме среща с графомански текст. Макар Христо Блажев да е симпатичен със матросовска защита на Еnev, енергията му е на халост, защото няма литература в текста на Еnev, а имитация на тема, художествено незашитена.

- 14-05-2012 | **Златко**

Бих искал да можех да ви препоръчам приказките на Шарл Перо, господин Димовски („всекому – своето“, според една от любимите ми поговорки), но си мисля, че жена ви може да се окаже в сериозна опасност, ако възможностите за „прилагане“ са онова което търсите и разбирате в литературата. Впрочем, наистина:

Всекому – своето!

Малка бира

Автор: Здравка Евтимова

Така вървеше тя с босите крака, сърцето му беше жарка буря и същевременно пълен с отчаяние казан, защото Марица можеше да го подмина. Калчо садеше дървета в горското, в прах, дъжд и вятър – не дървета, които ще ти родят круши, за да си утолиш жаждата, нито вишни, когато те е яд на някого и ти е кисело цял ден. Той садеше бор, дъб и бук, които продаваха на гърци, на италианци, на скандинавци дори, които бяха толкоз белезникави, че слънцето ги опърли за два часа и от тяхната кожа започна да пуши, та на Калчо му дожаля. Не, че беше негов разсадникът на Голо Бърдо, никак не беше негов, но той садеше и окопаваше, а като наоколо минеше Марица, малките дъбчета порастваха с двайсет сантиметра. Толкоз беше хубаво пустото създание. Беше чувал, че зиме истинската река се ядосва, водата влачи кал и камъни като хамалин, та затова попита майка ѝ – Защо, бабо Яничке, си кръстила детето на река? Защото ако момичето има река в името си, то бяга и никой не може да ѝ стори зло. Аз отде да знам кои реки пресичат друмищата по полето, ама си викам – ти, Яничке, искаш ли да имаш момичета с очи като потайни вирове, в които плуват сребърни риби? Добре, щом искаш, я питай даскала кои са най-хубавите реки в България, дето текат из нивята на хората. И даскалът отвръща: Арда, Струма и Марица. Аз така си кръстих щерките – Арда, Струмяна и Марица.

Калчо оттогава разбра, че Марица е неговата река и когато момичето, тънко като бреза, минеше покрай разсадника, той знаеше, че днес, утре и другиден ще е най-хубавото време за него. Марица, ето ти диви ягоди, настигаше я той, беше ги търсил двайсет и четири часа тия двайсет и четири ягоди в просеките в боровата гора. Тя ги взимаше. Калчо, благодаря, а усмивката ѝ бе пълна с вятър, пълна с Пловдив и далечните места, по които върви реката. Той се чудеше дали другите виждат в момичето толкоз хубост, колкото виждаше той. Марица можеше да гледа на ръка,

на кафе, можеше да гледа на старите ти обувки и все му познаваше – защото не само днеска, един месец беше най-щастливото време за Калчо. Да, обаче, момче, жал ми е за тебе, каза му баба Яничка. Тя заминава за Мадрид, там ще я вземат да танцува в един голям цирк за много евра, а да не гледа на непознати за жълти стотинки. Не може, бабо Яничке, тя нали бяга като река и никой не може да я улови. Аз я искам, бабо Яничке. Ще я гледам като се гледат звездите и слънцето, като си гладен и само в тях имаш доверие, и като никой – ни шваби, ни скандинавци – не искат да ти купят дръвчетата, толкоз горещо е, борчетата съхнат... Тогава тя като мине край разсадника, завалява дъжд. Арда е по-хубава, сине, нея вземи. Там, където мине Марица, бабо Яничке, след нея никне орех. Само Марица може да гледа на всичко – още човек да не се е родил и тя все хубави работи му гледа – голям човек ще стане. С толкоз много пари, че трябва да си купи два фолксвагена да ги натовари.

Случай Маричке, не те спирам да ходиш в Мадрид, там е хубаво, в Мадрид, но кой ще ми гледа не мен на ръка? Как ще ми растат борчетата и дъбовете? Като те няма, те ще увехнат – да не говорим аз как ще увехна, момиче. Реката ще пресъхне като те няма и хълмът ще се събори, разбираш ли го това? Дивите ягоди ще престанат да растат, като не ги бера за тебе, врабчетата ще си вдигнат чуковете и ще се изпокрият в съседната планина. Не те спирам да отидеш в Мадрид, но аз... Ще зарежа разсадника, ще избягам, но къде да избягам, Маричке? Нали знаеш, че те чакам вечер с шепа ягоди, къде да избягат ягодите, които съм брал за тебе? Слушай, Маричке, ще ти насяда хвойна. Хвойната успокоява, а ти си припряна. Ще видиш, че от тука, от моя разсадник, по-голям Мадрид няма. Ти само мини с боси крака покрай някое дърво и то се прихваща, но не дърво, дето ражда круши, а дърво с орлово гнездо между клоните.

Разсадникът стана голям и светъл. Там работи една жена – много весела и засмяна. Това е леля Марица, която има трима сина – Ясен, Явор и Борко, всичките хубави момчета – здрави като ридовете на планината. – Хайде на обяд! – вика висок як глас. – Хайде че отиваме да продаваме бор на скандинавците, момчета.

Слушай какво, Маричке, тия ягоди са за тебе. Знам че си заета и трябва да готвиш на децата, но спри за малко. Добре, добре, знам, че са ти хубави обувките, обаче нали знаеш – мини боса, Маричке, покрай дръвчетата. Не, никак не съм луд, моето момиче. Щастлив съм като врабец.

...До разсадника край Брезник вървят един дядо и една баба. Тя е тънка и ситна, една шепа жена, но тая шепа е силна като цялата планина и в нея има студ и сняг, жар и лято. Тая жена може да ти гледа на ръка, на боб, на обувка, и на Мадрид може да ти гледа тая жена – и всичко познава. Познава как ще станеш голям човек, ще си намериш момиче с добро сърце, едно хубаво момиче, което ще ти роди двама сина и дъщеря – красива като вятъра. А до тая ситна жена върви дядо – той е висок и тънък, дърта дрянова тояга. Маричке, казва дядото, няма да ти купя сандали, моето момиче. Мини боса край тия дървета, да ги видя как ще зеленеят още двеста години. Ще устискат. Сянката дето хвърлят, ще стигне Мадрид и оттатък Мадрид. Благодаря, че избра такива хубави имена на моите момчета, Маричке. Където отидат, все има разсадници с млади дървета. Те ще ми продължат занаята. Ще се раждат дъбове с орли между клоните.

Старата ситна женица нищо не казва, усмихва се тихо и кротко. В усмивката ѝ има толкоз много Мадрид и бор, че дядото до нея направо ѝ поръчва малка бира и пържени картофки, защото вече е дошъл обяд.

Здравка Евтимова (род. 1959) е българска писателка. Завършила е Великотърновския университет през 1985 г., специалност английска филология. Автор е на четири сборника с разкази и четири романа, публикувани в България. Нейни разкази са публикувани в САЩ, Великобритания, Канада, Австралия и Германия, където през 1999 г. тя печели наградата за къс разказ в конкурса за разкази на фондация Lege Artis.

Коментари (13)

- 11-06-2011|**Гост**

Като се има предвид, че еврото се появи преди около десетина години, тази „стара ситна женица“ трябва да е на около 30 години според повествованието.

„Дърта дрянова тояга“, ама за авторката.

Все пак писането не е задължително.

- 12-06-2011|**Гост**

Същата тая „световна разказвачка“ в един друг разказ пише за коледен пай в Германия /там за Коледа се прави щолен/, както и за несъществуваща провинция Рур.

Изсмукани от пръстите истории и ниска обща култура.

- 12-06-2011|**Кръстина** – Прелест:)

Прекрасен разказ, много красив:)

- 12-06-2011|**Гост** – ге: Прелест:)

Кръстина писа:

Прекрасен разказ, много красив:)

Неадекватната пунктуация обяснява и останалото.

- 12-06-2011|**Мариана**

Щом зърна името на Здравка Евтимова, бързам да потопя в нейния- мой свят, който е наслада за душата ми. Благодаря!

- 12-06-2011|**Гост** – ге:

Мариана писа:

Щом зърна името на Здравка Евтимова, бързам да потопя в нейния- мой свят, който е наслада за душата ми. Благодаря!

Ами, да. Тя разчита точно на такива като вас.

- 12-06-2011|**Валери Тодоров**

Разказът ме развълнува. Той е човешки, красив. Благодаря на изда- нието за този текст.

- 12-06-2011|**Мария Неделева**

Бих искала да срещам по-често разкази като този. Той ми подари няколко секунди надежда.

- 13-06-2011|**Гост**

Разказът ми вдъхва респект; направи ме по-уверен, че не всички са гадове. Сигурно не е така, но е хубаво да си го помислиш.

- 13-06-2011|**Гост**

От последните коментари /някои изпратени от един адрес с различни имена/намирисва на организирана защита на кака Здравка.

Суперлативи като „прелестен“, „красив“, „прекрасен“, „респектиращ“ не могат да направят от този текст, в който има фактическа грешка и е написан в стилистика отпреди половин век, литература.

От често използваната от авторката опозиция „България – чужбина“ лъжа фалшив патриотизъм и нагласена нравственост, които естествено биха могли да чувстват хора, в главите на които има много Мадрид и много бор. Чам, с други думи.

- 14-06-2011|**Златко Ангелов** – Подлата анонимност

Повръща ми се от Гости! Напишете си името, хора, ако искате да различи, че имате мнение.

- 14-06-2011|**Гост**

Мен пък ми се повръща от хора, които имат само име и нищо друго.

- 17-07-2013|**Мария Христова** – ...

На мен ми харесват разказите на Здравка Евтимова.

С удоволствие препрочитам някои от разказите ѝ в този сайт.

Романът не е мъртъв

Автор: Джес Рой

През 1941, докато танковите дивизии обграждат Москва, докато Вирджиния Улф пълни джобовете си с камъни и изчезва в реката Уз, Михаил Михайлович Бахтин се свива в стаята си в Института за световна литература Горки и пише:

Романът влиза в контакт със спонтанността на неокончателното настояще; това е обстоятелството, което позволява на жанра да не се втвърдява. Романистът е привлечен от всичко, което все още не е завършено. Той може да се обърне към полето на представяне във всеки вид авторска проза, той може да описва реални моменти от живота си или да прави алозии към тях ... В края на краищата границите между фикция и не-фикация, между литература и не-литература, не са нещо спуснато от небето. Всяка специфична ситуация е историческа. А ръстът на литературата е не просто развитите и промяна вътре във фиксираните граници на някаква зададена дефиниция; самите граници постоянно се променят.

Епос и роман не е публикуван в Русия чак до 1975 (като част от книгата *Диалогичното въображение*), а на английски – до 1981. По-късно този текст придоби култов статус сред академическите кръгове, дори се превърна в нещо като мания. Но сред по-широките кръгове, и особено сред критиците на модерния роман, влиянието на Бахтин почти не се усеща. Може би защото се е появил на сцената толкова късно, или защото творчеството му е интензивно, абстрактно, хегелианско, филологическо и, поне на повърхността, не особено интересуващо се от двадесети век – но, каквато и да е причината, това е позор, защото днес, в 2011 година, *Епос и роман* все още звуци напълно свежо. В едно време, в което погребалните оценки и апокалиптичните изживявания са почти неизбежни в литературната култура – Смъртта на романа, Смъртта на книгата, Смъртта на печатното слово, Смъртта на авторското право – великата

ерес на Бахтин е тук, за да ни напомня, че тези кризи са по-скоро част от едно непрестанно състояние на умиране и възраждане. Живял сред възможно най-катастрофални обстоятелства – измъчван от болест на костите, заточен в Казахстан, не получил никакви академични степени, университетски постове, ръкописите му цензурирани или изгубени – той ни уверява със слънчева, мъдра увереност, че литературата, за разлика от живота, е лодка, която винаги успява да се изправи отново.

Епос и роман е освен това и полезен, ако и не особено остроумен, контрапункт на две от най-известните критически статии на Улф: есето ѝ от 1924 *Господин Бенет и госпожа Браун*, както и по-късната *Модерна проза*, които упражняват огромно и спъващо въздействие върху съвременната американска и британска критика на романа.

Именно от Улф ние сме получили усещането, че романът е безвъзратно разделен на два вида: нов и ретрограден. От нея сме наследили чувството, че всичко, което има значение в литературата, е „сега“, че съвременното писане е постоянна битка между силите на новост и животодаряща свежест („живот“, „истина“, „реалното“) – и подпухналите, мизерни, компрометирани автори на вчерашния ден. Бахтин би казал, че подобни разграничения са нелепи, че те са губене на време; аз бих отишъл една крачка по-напред и бих ги нарекъл удобна фикция, химера, дребен театър. Или, за да се изразя другояче: в съвременната проза няма криза на реализма; налице е единствено, и то само сред определени литературни критики, една криза на собствеността, едно последно отчаяно усилие да се задържат дебатите около фикцията на точката, на която те се намират от около един век насам. Онова, на което сме свидетели от около десет години насам е един вид псевдо-битка, много в духа на Улф, при която скальпеният дебат около романния метод маскира едно мълчаливо – а може би и до голяма степен неосъзнато – усилие да се поддържат дадени културни, расови и географски граници.

• • •

„През или някъде около декември 1910, човешкият характер се промени“, пише Улф в уводните страници на *Господин Бенет и госпожа Браун* – и всички останали нейни аргументи произлизат от това просто твърдение: ние, модерните хора, сме различни; различни са не само нашите приспособления или политически симпатии, но и нашето фундаментално битие. „Викторианският готвач“, пише тя, „живее като ня-

какъв левиатан в дълбините... георгианският¹, напротив, е създание на слънчевата светлина и свежия въздух, влизаш-излизаш от гостната, ту за да заеме новия брой на *Daily Herald*, ту за да потърси съвет относно новата си шапка.“ По същия начин са се променили и отношенията: „онези между господари и слуги, между съпрузи и съпруги, родители и деца. А когато се променят човешките отношения, заедно с тях се променя и религията, поведението, политиката и литературата.“

Преди Улф, дискусиите върху реализма в англо-европейския свят са се концентрирали или върху съдържанието – възвисяването на светски или вулгарни теми, мъките на бедните, провинциалистите или потиснатите – или върху стила: флоберовото провъзгласяване на богоподобния, безличен автор; твърдението на Гъртруд Стайн, че композицията е по-важна от разбирането. Новаторството на Улф, ако можем да го наречем така, се състои в това тя да наставя, че духът или „животът“ в модерната проза не е нито в стила, нито във възприятието, а в самия интелект:

Разгледайте за момент един обикновен интелект в един обикновен ден. Интелектът възприема безброй много впечатления – тривиални, фантастични, мимолетни или гравирани с остротата на стомана. Те идват от всички страни, безкраен поток от безчетни атоми... Жivotът не е поредица от симетрично подредени лампи, а сияен ореол, полупрозрачна обвивка, обхващаща ни от началото до края на съзнанието. Не е ли задачата на романиста да поднесе този променлив ... дух, каквато и аномалия или сложност той да представлява, с възможно най-слабия примес на нещо чуждо или външно?

Именно тук Улф маркира територията си, с непреклонна сигурност, между онова, което тя нарича „едуардианските“ романисти на тогавашния ден – Арнолд Бенет, Джон Голсуърти и Хърбърт Уелс – намиращи се тогава на върха на кариерите си, и по-младите „георгианци“, включващи самата нея, Джойс и Елиът. (Удивително, но тя пропуска Конрад: „Господин Конрад е поляк – нещо, което го поставя встради и го прави, колкото и достоен за възхищение да е, не особено полезен.“) Едуардианците, по нейно мнение, изграждат романите си тухла по тухла, с придирчиво внимание към детайла, средата и удовлетворението на добре изградения сюжет. Георгианците, от друга страна, работят в изблици на

---

1 Тоест, от времето на крал Джордж V (1865–1936). Бел. пр.

проникновение или онова, което Уилям Джеймс е нарекъл „потоци на съзнанието“. „Нека да записваме атомите в реда, по който те попадат в интелекта“, пише Улф. „Нека да проследим стереотипа, колкото и несвързан и непоследователен да изглежда той.“ Нейното мнение за тази поколенческа промяна е белязано от манихейски дуализъм, от нежелание да се отстъпи каквото и да е пространство на отсрещната страна. „Питам се дали изобщо е редно да наричаме [едуардианските романи] книги“, пише тя:

Едуардианците никога не са се интересували от характера сам по себе си или от книгата сама по себе си... те са развили една техника за писане на романи, която е подходяща за целта им... Но тези сечива не са наши сечива и техният бизнес не е наш бизнес. За нас тези конвенции са гибел, тези сечива са смърт.

Харолд Блум би нарекъл това просто *agon*¹, но тук е налице нещо повече: ние бихме могли да го наречем „принципът на автохтонията“, необходимостта да се вярва в собствената уникалност, само-породеност, неочекваност; в това, че ние сме продукт единствено на съвременните обстоятелства. В ранните 1920 години новото е навсякъде – телефони, радио, грамофони, иприт, цепелини – и ние не можем да укорим Улф ни най-малко за това, че светът се е променил. Но голямата ирония на принципа на автохтонността е в това, че непосредствено под неговата радикална вяра в новото лежи една дълбока, смешна носталгия. Човешкият характер може и да се е променил в 1910, както казва Улф, но въпреки това нейните принципи са не по-различни от ония на Лорънс Стърн или Джейн Остин: те също се интересуват от нещата сами по себе си; от характера сам по себе си; от книгата сама по себе си. Улф казва:

Ако, тоест, вие помислите за романите, които ви изглеждат велики – *Война и мир*, *Панаир на суетата*, *Тристрам Шенди*, *Мадам Бовари*, *Гордост и предразсъдъци*, *Кметът на Касълбридж*, *Вилет*... вие изведнъж си припомните някой герой, който ви е изглеждал толкова реален... че сякаш притежава силата да ви накара да мислите... за всевъзможни неща през неговите собствени очи.

Отново и отново все същата полусериозна, любопитна логика: стандартният дневен роман е декадентен; той е изгубил връзката с „реалността“; той се е превърнал в поредица от безсмислени конвенции;

той заслужава да бъде взривен; ние трябва да изобретим нови техники, нови „начини на виждане“. И въпреки това трябва да се завърнем към „реалното“ такова, каквото то винаги е било.

Най-удивителното тук е не приликата между консервативните и бунтовнически версии на същите аргументи, а почти истеричната необходимост, демонстрирана от инак разумни хора, да се вярва, че този въпрос *трябва да бъде решен*. На какво се дължи тази необходимост? Погледнете отново *Господин Бенет и госпожа Браун* и онова, което ще откриете – осезателно очевидно, ако и лесно за игнориране – е неудобството, което Улф изпитва пред лицето на нейния нагоре-надолу-по-стълбите свят; възможността нейният георгиански готвач не просто да заеме новия брой на *Daily Herald*, но и да започне да пише собствена колона в него. Тя описва не кризата на стила, а страхът за собствената си социална позиция. Дори сред възхвалите на съвременниците си, тя се безпокои от въпроса какво ли означават усилията им за нейната собствена разгледена класа: говорейки за Джеймс и Елиът, тя пише: „искреността им е отчаяна, а куражът им – огромен; само дето те не знаят какво да ползват – вилицата или пръстите си“. Тя трепери над „сравнителната бедност“ на мисълта на Джойс, „мизерията“ и „непристойността“ на неговите теми. Чудно ли е тогава, че, както изглежда, тя отчаяно се опитва да смени темата, да пренасочи вниманието ни от взискателната наблюдателност и социологическа тежест на едуардианците към една литература на високо култивираната чувствителност?

Това е автохтонният принцип в действие. Той променя дискурса, за да го овладее, за да диктува самите правила, определящи кое ще се смята за преживяване и кое – за изобретателност; кое за „реално“ и кое – за „фалшиво“: утвърждаването на правото на този или онзи критик да определя кои са нещата, заслужаващи нашето внимание, кое е важно в най-дълбокия, най-egoистичен, смисъл на думата. Но още по-тревожно е това, че принципът бива демонстриран – с цялото му скальпено усещане за спешност и паника – именно в моментите, в които силата всъщност е в поддържането на баланс. Улф е знаела, макар че самата тя сигурно не би го изразила по този начин, че много скоро и на хората като нея ще се наложи да перат прането си и да запарват чая си сами. Нейното поколение е изправено пред собственото си отживяване, пред обкръжаването, стесняването, на неговата сфера на влияние.

Днес също, в литературния свят, една определена аристокрация вижда слънцето да залязва: аристокрацията на критиците, редакторите, издателите и разпределителите, все още предимно бели, ако и малко по-малко предимно мъже, които може би тепърва започват да осъзнават, че – най-малкото по прости демографски причини – бъдещето вече не им принадлежи. И така през последното десетилетие всички отличителни черти на „modernata проза“ – нейната неуморна нужда да разграничава; настоятелното деклариране на „новото“; раздутата, почти апокалиптична нужда от едно-единствено определение, един окончателен отговор – се завърнаха с гръм и тръсък.

• • •

Гладът за реалност: един манифест от Дейвид Шийлдс е автохтонният принцип, дестилиран до наука – една книга, която по всякашъв начин обявява самата себе си за нещо ново, започвайки с тапетите от екститични възклициания по корицата: „една наложителна книга“, „вик за пробуждане“, „началото на един много необходим разговор“. Както изглежда, нейната цел е двояка: отчасти полемика срещу романа, отчасти *ars poetica* за едно ново артистично движение, съсредоточено около

Една преднамерена непослушност... случайност, откритост за обстоятелствата и съвпаденията... пластичност на формата... саморефлексия... размиване (до степен на невидимост) между фикцията и не-фикцията: съблазнителността и мъглявостта на реалното.

За да постигне това, Шийлдс насьбира цял хор от цитати, които протичат като повече или по-малко безшевни глави. Това е впечатляващо реторическо постижение и по свой собствен начин то говори за жизнеността на съвременната литературна култура: ние откриваме редове, написани от студентите на Шийлдс, отдалечени само на няколко страници от Гьоте и Емерсон. Почти можем да си представим тези три страници, увлечени в разговор по Скайп.

Но, по една от множеството неизказани иронии на този проект, онова, което Шийлдс си представя като демонстрация на съвременност, всъщност е урок по творческо пре-пакетиране на най-големите хитове на авангардната, модернистка и постмодернистка реторика от изминалния век и половина. Вземете например следния абзац, написан от самия Шийлдс

Сюжетът е способ за поставяне на сцена и драматизиране на реалността, но когато представлението стане прекалено очевидно претова-

рено с формули, както често е случаят, реалността започва да се възприема като фалшива. Бидейки скептични по отношение на модернисткото възприятие на изкуството като единственото решение, и свръх-осъзнаващи всички сръчности на жанра и формата, ние въпреки това търсим нови средства за създаване на реалното.

Премахнете представката „свръх“ – и вече имате Джон Барт, пишещ през 1968; Ален-Роб Грийе, през 1954; или, без думата „модернистко“, дори самата Улф, през 1924. А след това, няколко страници по-нататък, отново от Шийлдс:

Важно е за един писател да бъде сведущ по отношение на маргинализацията на литературата от страна на технологически по-изтънчени и по-интуитивни разказни форми. Човек може да работи с тези форми или да пише за тях или чрез тях, но все пак не мисля, че е особено добра идея да се продължава да се пише във вакуум. Културата, подобно на науката, се движи напред. Изкуството еволюира.

Струва си тук да се направи кратка пауза, за да се отбележи, че *Гладът за реалност*, при цялата си необятна всеядност, е един много затворен клуб: само седем от неговите 618 цитати, и нито една от четиринаесетте кратки характеристики по корицата, идват от не-бели автори. Шийлдс не е някой старомоден, пушещ лула атавист; той е написал цяла книга за расовите разграничения в Националната баскетболна асоциация. Но защо тогава, когато започне да говори за литературата на бъдещето, той избира едно съставено само от бели съдебно жури? Защото, за да се изразим грубо, дори сега, дори и в 2011, когато основните американски критици започнат да обайват категории като „важни писатели“ и „важни романи“, с редки изключения, те все още мислят на първо място за Филип Рот, Джонатан Франзън, Дон Делило, Томас Пинчън, Дейвид Фостър Уолас, Джонатан Сафран Фьор, Норман Раш, Кормак Макарти. А когато се стигне до категорията на писането за прозата, списъкът става още по-изкривен. Освен *Играта с мрака* на Тони Морисън, *Протестен роман за всекиго* на Джеймс Болдуин и Чинуа Ачебе, пишещ за *Сърцето на мрака*, почти сигурно е, че средният добре-информиран критик в наше време никога не е чел никаква книга, писана от цветнокож автор.

• • •

Част от онова, което научаваме, когато четем не-западни литератури, или литератури, които прекрачват пропастта между Запада и някая друга културна сфера, е че нашето усещане за нещото, определящо „ре-

алността“, е частично, исторически обусловено и ни най-малко полезно като критерий или ръководен принцип. Къде се намира „реалното“ в четирите думи на Мита за съзиданието на индианците от племето Навахо? Или в *Пътешествие на Запад*, китайският епос за Царя-маймуна от шестнадесети век? Или в *Церемония* на Лесли Мармон Синко, авторът от първично-американски произход (Native American), или в автобиографичната *Планина на душата* от Гао Синджян? Това не е никакъв тарикатски въпрос, нито пък такъв, който няма отговор: проблемът за онези от нас, чиито крака все още са затънали в картезианска кал, е в това, че трябва да гадаем. Просто трябва да свикваме да задаваме въпроси, вместо да им отговаряме автоматично.

Това просто наблюдение може би обяснява в не съвсем незначителна степен защо толкова много от днешните критици все още се страхуват и съпротивяват на допускането на произведéния от не-западни автори в канона на „важните романи“. Да се нарича тази съпротива снобизъм или расизъм е един частичен, но не съвсем задоволителен отговор: въпрóсът е много по-базисен, по-екзистенциален и свързан със запазването на мита за социалния ред, при който въпросите на естетиката могат да бъдат дискутирани и без признаване на разнообразието на възможния човешки опит – да не говорим пък за човешкото страдание. Всички критици, които споменавам по-горе, изпитват нуждата да защищават една позиция на всесилие и всезнание – романът бидейки един вид всевиждащо око – против различните форми на частичност, случайност, произволност, обвързаност. Нищо чудно тогава, че аргументите относно реалното много бързо стават доктринерни, догматични, почти истерични: основа, което критиците защищават, е не просто истинското определение на художествената форма, а целия социален ред, който им позволява, и дори очаква от тях, на първо място да налагат естетически съждения.

• • •

Нека изберем само един пример измежду хиляда: *Каменните девственици* от зимбабвийската писателка Ивон Вера, публикуван през 2002. *Каменните девственици* започва с панорамна гледка на града Булауайо – също толкова безлична и отдалечена колкото и началото на *Пътят към Индия* или *Ностромо* (а защо не и някоя туристическа брошура?). „Селборн е най-блестящата улица в Булауайо“, пише тя:

Можете да я гледате в продължение на километри – и очите ви ще се срещат единствено с блясък; по целия път, от балконите от ковано желя-

зо на Къщата Дъстин, принадлежаща на Сър Уилоуби (един от първите пионери от Британската Южноафриканска Компания)... та чак до търговския център Аскот.

След това, в пространството на един абзац, фокусът се разширява. Селборн роуд се превръща в Националната магистрала, водеща чернокожите работници до Йоханесбург – да бълскат в златните и диамантни мини – и обратно:

Когато те се завърнат вкъщи, съседите отстъпват и ги оставят да минат, и най-внезапно те се наслаждават на привилегията да бъдат разглеждани като чужденци в собствения си град, където всички слушат съсредоточено техния изсущен от слънцето шепот, изучават тяхното безделие и презрение, уважават техния добре разкрасен мързел... Сръчността им се подсказва от нещо физическо... Ярки цветни килими от Нийлд Лукан, покриващи студения махленски цимент. Никакво беспокойство, макар че само след седмица или по-малко тези нови килими ще бъдат покрити с прах, а те не разполагат с нищо повече от растителни метли.

Каменните девственици описва прехода от Родезия към Зимбабве – антиколониалната война от 1968 до 1979, както и ужасяващите битки и кланета, предхождащи създаването на обединено правителство през 1988 – с една променяща възприятието незаинтересуваност от последователността, която обикновено очакваме от романа. Понякога той притежава една съновна мълчаливост, хронираща интимността на двама анонимни любовници някъде из околността; в други моменти той проектира кошмарна ярост, сериозност или сухо остроумие. За да заемем един израз на Цици Дангарембга, другата голяма съвременна романистка от Зимбабве, *Каменните девственици* притежава едно „нервозно състояние“: той не може да реши, и не иска да реши, дали желае да остане в „сияйния ореол“ на Улф или да бъде изгарящ взрив от протест в защита на невинните и забравени жертви на войната. Не че въпросите на реализма нямат значение в *Каменните девственици*; това е роман, погълнат от въпроса за многостранни, несъвместими субективности – онези на мъчителя и жертвата, на мъжа и жената, старите и младите, „местното“ и „чуждото“. Проблемът, както сигурно би го формулирала самата Вера, е в това, че само ония, които неуморно вярват в една-единствена версия на реалността, могат изобщо да си представят, че въпросът за реализма има един-единствен отговор.

Каменните девственици не е някакво второстепенно „периферно“ че-
тиво – поредният призив към нашата съвест или нашето „заиграване
с екзотичното“. Ако има някакъв канон за романи от 21 век, опитващи
се да преправят романната форма, без да приемат нищо за гарантира-
но, то *Каменните девственици* е един от тях. И дори ако Вера би оцеляла
достатъчно дълго, за да получи Нобеловата награда (тя почина от СПИН
през 2005, на 40 години), в очите на повечето американски критици тя
вероятно би си останала – също като Соинка и Ачебе (но не и Гордимър
или Кутси) – просто една *африканска* писателка. Подобно на повечето си
съвременници, подобно на огромното мнозинство писатели по света
днес, тя си остава в гетото на периферията – едно маргинално присъст-
вие, едно изпълнено с вина допълнение.

Но какво беше казал Бахтин? „Романът влиза в контакт със спонтан-
ността на неокончателното настояще; това е обстоятелството, което поз-
волява на жанра да не се втвърдява.“ Ние се нуждаем от критици, които
залагат нетърпеливи стандарти, задават неудобни въпроси и поддържат
всеяден апетит за непознатото, странното, сърдитото, неловкото. А вместо
това ние имаме една затворена зад ограда общност, едно градинско пар-
ти с ограничен достъп, една фантастична бейзболна лига, в която Брук-
лин играе срещу Кеймбридж. Ние нямаме нужда от критици, обсебени
от реалното или от въпроса за това дали романът е жив или мъртъв. Има-
ме нужда от критици, желаещи да хвърлят поглед към романите, които
вече съществуват, вече вършат работата си, тихо създавайки бъдещето на
литературата, независимо от това дали „ние“ го харесваме или не.

[Източник](#)

Джес Роу е американски автор и литературен критик.

Кратко и ясно... надявам се

Автори: Димка Кабаиванова, Златко Енев

(интервю за старозагорския вестник „Новината“ по повод премиерата на *Реквием за никого*)

Димка Кабаиванова: Време е наистина да се припомни това „Никой не научава нищо от историята“ на джиси пънк групата „Гогол Бордело“. Книгата Ви „Реквием за никого“ е стръмен роман... Показва директно вината и виновниците за оварваряването на обществото на Балканите. Как се решихте „да посолите“ тази рана? Защо се сетихте да използвате като метафора за насилие хляба, който е символ на живота?

Златко Енев: Най-простият и най-директен отговор е, че не знам. Никога не съм имал усещането, че знам нещо повече за вината и виновниците от всеки друг човек – тук на Балканите или където и да е другаде. Всяко посочване встрани от самите нас е акт на лицемерие, струва ми се. Ако не във всички случаи, то при този – със сигурност. НИЕ бяхме тия, които мълчаха, НИЕ бяхме тия, които изкупуваха на безценица имуществото на заминаващите турци, НИЕ бяхме тия, които мълчаливо поддържаха „Възродителния процес“, ако и днес никой да не желае да го признае. Така че, ако в романа има някакво посочване, то не е към някакви „други“, измислени или не. Както се казва в един от любимите ми цитати: „Ние се срещнахме с враговете – и те бяха ние.“

Не съм се решавал на нищо. Нещата сами решаваха. Опитът да се забрави и погребе под някакъв чернобилски саркофаг най-новата ни история е най-очевидното обяснение за нещата, които се случват напоследък у нас. Просто вече има едно поколение, което очевидно не знае нищо за абсурдния ужас от времето на „Възродителния процес“ и „Голямата екскурзия“ – и което е убедено, че може да си играе с огъня, без да се притеснява от нищо. „Реквиемът“ е просто опит да се припомни на всички тия хора, че само преди двадесет години ние се намирахме на ръба на гражданска война също толкова сигурно, колкото това беше по

същото време в Сърбия. На нас просто ни се размина – което не означава, че ще имаме късмет вечно.

Това с хляба е мътна история. Не мога да говоря за него, нямам обяснение. Изпитвам силно омерзение при споменаването на този грозен образ, ако и да знам, че е породен от собственото ми (под)съзнание. Погодбре да не говорим за това.

Страхът от насилието ли превръща человека в насилиник?

Да. Така мисля. Страхът – в най-различните му форми – вероятно е причинителят на повечето видове насилие, които сме способни да изобретяваме. Остава си въпросът как да се надвие страхът, но за това рецепти няма. Един го прави така, друг – другояче. Единствено сигурно нещо вероятно е, че алтернатива на говоренето, на откриването и отварянето на раните, няма. Премълчаването на проблемите и страховете, с надеждата, че те ще изчезнат „някак от само себе си“, ми се струва абсолютно анти-продуктивно; това е просто друга форма на страх, нищо повече. А, както всички знаем, страхът изяжда душата...

Имаме ли нужда ние, българите, от национална психотерапия? Кое би направило хората по-щедри и по-всеотдайни?

Няма нужда от никакви сложни, заплетени отговори. Всеки от нас знае какво е нужно, за да се изцери една болна душа – личната, а сигурно и колективната. Онова, което ни прави човешки същества – преди всичко друго – е грижата за другите. В момента, в който започнем да се грижим – реално да се грижим – за някой друг човек или група от хора, ние ставаме хора. Преди това сме само деца. Същото вероятно важи и за общностите. Докато си мислим, че можем да бъдем добре за сметка на някои други, ние на практика се лишаваме от шанс да излезем от едно много зло, много болезнено детство.

Стига ли ни кураж да кажем: ние не сме европейци? Кои са според Вас истините, които отдалечават продължаващо бедната България от Европа?

Тази фраза е и вярна, и невярна. Ние сме – и едновременно с това не сме – европейци. Всичко си зависи от самите нас, от това какво вършим, как минаваме през живота и битието. Няма народ, закован в рамките на шаблона завинаги. Всички се развиват, с или против собствената си воля. Същото важи и за нас. Произнасянето на тази фраза не е нищо повече от предизвикателство, чието предназначение е да ни пробуди от самодоволния сън на близкото минало, когато всички вярвахме какво ли не... Днес вече място за самозалъгване няма. Ние можем да бъдем

каквото поискаме – стига наистина да го поискаме... А това не е лесна работа, никак.

Истините? Знам ли... Отговорите са шаблонни – и може би затова им липсват решения. Всеки знае какво е необходимо. Шест милиона българи – минимум десет милиона решения... Самият аз мисля, че от Европа ни отдалечават преди всичко даденостите на историята, които не могат да се преодолеят бързо. Но това са плоски приказки, по-добре да си правя списанието...

Превръща ли се европейската мечта в кошмар за много хора?

Доколкото тя не се реализира със скоростта на собствените им нереалистични очаквания – да. А инак, защо? Страната се развива и се движи – или бива движена – напред, иска или не. Я гледайте каква великолепна криза заплашваме да оставим зад гърба си, без кой знае какви тежки увреждания, поне в сравнение със съседите ни. Да ви е известно нещо подобно в историята ни, стара или нова?

Идвате „тук и за малко“, или... Виждате ли алтернатива, която би Ви накарала да се върнете за постоянно в родината?

Не зная, не виждам смисъл да говоря празни приказки. Родината е там, където съм аз. Нося я със себе си, като пословичния охлюв – черупката си. България така или иначе вече отдавна е за мен един непрестанен разговор, за чието водене не се нуждая от нищо повече освен един компютър и връзка с Интернет. Останалото – физическото прибиране вкъщи – е един вид зареждане на батериите. Правя го редовно, без него не може, но когато ги заредя – което обикновено става в течение на няколко седмици – не виждам смисъл да държа кабела включен.

Живеете в Берлин... Стана ли немската столица Вашият град? За какво най-често си говорят двама българи, които са се срещнали там?

Не, в никакъв случай. Впрочем, не съм съвсем сигурен. Не съм го напускал за дълго вече от 20 години насам, просто не мога да кажа. Надявам се някой ден да намеря отговор и на този въпрос. Хубав, светъл, добронамерен град, без съмнение. Но вече отдавна горя от желание да го сменям от време на време с други, по-различни градове. Да видим какво ще покаже бъдещето.

О, говорим за каквото ни падне. За България, но не само. Живот е, можеш ли да го опишеш с няколко думи?

Внезапен финал на „Реквием за никого“, неизяснени съдби на героите... Да очакваме ли продължение на романа?

Да., „Реквиемът“ е първа част от трилогия, която ще пиша в течение на годините. Стискайте ми палци! Ще имам нужда от това, струва ми се.

Златко Енев е български писател и издател на „Либерален Преглед“. Досега в България е публикувал шест книги (трилогията за деца „Гората на призраките“ (2001—2005), романите за възрастни „Една седмица в рая“ (2004) и „Реквием за никого“ (2011), както и есеистичния сборник „Жегата като въплъщение на българското“ (2010).

Детските му книги са преведени на няколко езика, между които и китайски. Живее в Берлин заедно с двете си деца.

Коментари (4)

- 12-06-2011 | **Караулкин**

Безспорно добър текст и поздравления за заслужената награда на „Либерален преглед“. Въпреки нещата, които понякога определено дразнят със своята претенциозност, въпреки стигащата често до маниакалност липса на елементарна човешка скромност, „Либерален преглед“ си остава един истински оазис на духовността, светлинка на надеждата и нещо наистина очаквано и желано. Успех!

- 13-06-2011 | **Златко**

Хем маниакална нескромност, хем оазис на духовността... Не мислите ли, че тия думи говорят за някаква пълна обърканост на преценката, уважаеми господин Караулкин? Нещата, чрез които определяте „Прегледа“ (а всъщност автора му, тъй като един електронен сайт не може да бъде маниакално- нескромен) са напълно несъвместими, откъдето и да ги погледне човек. Може би все пак е време да поизчистите малко приоритетите си и да решите дали тук става дума за някакъв маниак или за

оазис на духовността. Инак нещата напомнят за някакъв тип вътрешно раздвоение, което – простете поредната проява на „некромонст“ – аз съм склонен да търся в оценката и нейния автор, а не в обекта й...

Време за изясняване, време за определяне на един малко по-ясен мирогледен хоризонт, господин Каракулкин? (pardon, госпожа България?) Или може би няма нужда, ние и така сме си добре...

- 13-06-2011|**Каракулкин**

Би било добре да не се правите, че не разбираете за какво говоря. Ако този сайт съдържаше един единствен материал, бих приел мнението Ви за основателно, но – слава Богу, гамата е по-пъстра и в нея не липсват както великолепни неща, така и точно обратното. И за да бъда още по-конкретен, ще Ви напомня за ...необходимия роман. Дори това да е факт – от първо лице единствено число звучи свръхсамонадеяно. Време е може би и Вие да се огледате с малко по-трезви очи. Да речем, като България...

- 13-06-2011|**Златко**

А, разбирам... Вярно, у нас хората не приемат такъв тип изявления, и с право. Самият аз също бих се подразнил, особено ако нямам никакъв досег с нещото, за което става дума. Така че, тук пет приказки: колкото и невероятно да ти прозвучи, аз съм напълно наясно с факта, че моята персона е далеч по-маловажна (а всъщност без значение), когато става дума за неща като (евентуалното) влияние на работите, които върша (романът е само едно от тях). Странно или не, аз живея с усещането, че съм инструмент в нечии ръце – инструментът не е важен, важно е каква работа се върши чрез него (оставям на теб избора да причислиш това изказване към поредицата от лудешки нескромности, които очевидно могат да вбесят всекиго – или, напротив, да видиш в тях онова, което виждам аз: съдба; съдбата не може да бъде собствена заслуга; тя просто е това, което е – и толкова).

А сега, ако искаш, опитай се да намериш хора, които вече са чели романа. Говори с тях, не с мен. Напълно си прав да не вземаш собственото ми мнение на сериозно. То действително не е важно... освен ако не се окаже простишка истина – нещо, което могат да решат единствено самите хора...

Това е. Извинявай, ако отново те дразня.

„Реквием за никого“ е романът на 2011

Автор: Румен Леонидов

Новото десетилетие на ХХI в. е означенено с появата на първия драматичен като внушение и изпълнение текст, който рязко се разграничава от постмодернистките напъти на новите производители на проза. Той туря най-сетне точка на безплодното самолюбуване върху препуциума на егото и биенето на челото пред иконите на демодираната модерност. След 20 годишните опити да се естетизира и херметизира прозата ни, Златко Енев някак от засада забива мощн шут в шутовщина на бързата, бавната и бездарната литературщина, поднасяща ни хранителни заместители вместо реална храна, дъх на аерозол вместо глътка чист въздух, ултравиолетови облъчватели вместо слънчева светлина.

Енев е написал вече няколко книги, три от които са за деца. Една от тях е в учебника за четвърти клас, а другата – издадена в Китай, колкото и невероятно да звуци това у нас. Първият му роман май никой не е прочел и затова *Реквиемът* изскуча малко неочеквано – като пословичният пухтящ локомотив, обвит в облаци от пара, издишващ пушек и сажди, които бъркат в дробовете и душите ни, давят комай до сълзи. Сюжетът ни отнася уж назад във времето, а всъщност ни хвърля напред – в проблема за бъдещето ни като нация, народ и общество. Романът бърка в нравите ни – битови и битийни, търси ред и логика в душевния ни и духовен хаос, в нехристиянската ни разпънатост между наследеното православие и безпощадното настояще безбожие. Енев не го е еня за постмодернизма, пука му обаче дали можем да се самоопределим като духовност и дух, съхранил закваската си на отвореност към новото, към преносимия прогрес и цивилизираността. Защото дори всенародното ни любопитство на кокошка вече е трайно трансформирано в агресивна простащина, превърнала се във втора природа на масовия и среден съвременник.

В *Реквием за никого* на практика няма фактология, няма политизиране на безумието, наречено „Възродителен процес“, няма идеологеми.

Затова пък има всякакви типажи от късния ни закъсал комунизъм, премълчани в литературата, но живи и здрави до днес. Те присъстват на всяка къде, веднъж като обществени постове и властови йерархии, а втори път – като нравствени машаби и психологически утайки в особено обърканата ни сегашна душевност, просмукана от българско безбожие, безсмислие, бедност, безделие, безпомощност, безпросветност, бездарие, безбъдност и бесовщина.

Милото ни мучащо общество живее в миналия век, мисли не с главите, а с телевизорите на раменете си. То не смята за нужно да се раздели с навика да ходи в дворния нужник, да се къпе редовно, да престане да краде от собствената си държава, да мисли само за началото и края на собственото си дебело черво. То търси вината за незавидното си съществуване навсякъде другаде, но не и у себе си, не ще да възприема завистта като нещо осъдително, да види в самото себе си причината за неудачите, да се пребори самό със собствената си тъпota. Не ще да се раздели с покорността пред силния на деня, съчетана с нечовешка жестокост, размазваща всеки, който е по-слаб физически или просто различен – не-американец, не-французин и не-германец, а примерно обикновен „педераст“ или може би африканец, дошъл да се образова у нас.

Днешният българин мрази българската си участ, българската държава. Той е християнин на думи, но бие и рита люде по време на молитва. Той мрази католиците и протестантите, ненавижда „рязаните“, мюсюлманите, арабите, евреите, намира отдушник в говореното срещу циганите. Той обича да има видим враг и го открива навсякъде – в съседа, в „чернилките“, в „другия“, който говори чужд език и изповядва друга религия. (Инак ходим на черква и сторваме кръстния знак, носим и златни кръстове като модни медальони.)

Ние не познаваме националната си история и духовните си водачи. Понеже не виждаме нито близкото, нито по-далечното си бъдеще, възприемаме героичното си минало като фанатично право да изискваме и днес уважение от нации и общества, които за разлика от нас са оставили цървулите в средновековието, докато ние сме останали надире. Още не сме излезли от потурите, от селяндурските представи, от робското малодушие. Не сме мръднали от свинската си интелигентност, от навика да мятаме очички и да грухтим недоволно. И не щем да осъзнаем, че другите в Европа отдавна са се научили да подреждат йерархиите и

държавностите си покрай християнските си ценности, без непременно да отхвърлят различното.

Златко Енев е написал роман за четене. Със завиден реализъм, драматичен и на места дори трагичен в общия контекст на българския бит и душевност. Това е особен вид художествен учебник, който новите български деца могат да изгледат като игрален филм и – може би! – да разпознаят в него родителите и дедите си. Те дори могат да вземат участие в Златкоеневата екранизация; даоловят със собствените си възприятия каква е същността на комунизма и защо той все още има почва у нас и в нас. Този страстно написан текст създава усещане за изригване, но в него не се осъжда никого – може би защото търсенето на колективна вина е губене на време, а поотделно всички сме невинни, разбира се: вместо това ние просто сме сварени в собствения сос, в личното падение, в дребничкото самосъжаление и всеобщия отказ от изкупление.

Който не е прочел книгата на Енев може да си помисли, че „германецът у него е издрайфал нещо антибългарско“. Собственото ми усещане е точно обратното – че тук проклетият въпрос: „Защо сме такива?“ и призовното: „Така не бива!“, търсят някакъв нормален, човешки отговор, макар че непосилността на това начинание често води до усещането, че те безпомощно се мяткат от слепоочие до слепоочие в читателското съзнание... Накратко – това е книга, в която липсват готови, предъвкани отговори.

Ще завърша с един дълъг цитат от *Реквиема* – единственият молитвенопублицистичен опит за прошка, който роденият в Преслав писател е допуснал в книгата си...

Която, повтарям, не е измислена, а изживяна в потрес и погнусение.

* * *

И един нов откъс от романа:

„Има нещо атавистично...“, пишеше в дневника си репортерът на радио Свободна Европа, изпратен на българо-турската граница, за да интервиюира стотиците хиляди бежанци, напускащи България в непоносимата жега на онова жестоко, блудно лято... „Има нещо атавистично, но същевременно безкрайно величаво, каращо кожата да потръпва, а очите – да се насълзват, в движенията на огромните човешки маси, следващи повика на свободата по същия начин, със същата инстинктивна непреклонност и непоколебимо усещане за неизбежност, за липса на друг

избор, по който правят това и гигантските стада в Серенгети. Вазов, преди сто години, беше нарекъл това „пиянството на един народ“. Днес същият този народ – или поне част от него, защото, каквото и да си мислят хората в България, за мен тези бежанци са точно толкова част от българския народ, колкото и ония, които ги прокуждат от родината им – днес същият този народ отново е пиян и отново, също като преди сто години, зарязва съветите на здравия разум, зарязва мисълта за добруване, сигурност и имот, и иска само едно. Едно-единствено нещо: свобода, свобода, свобода. Гео Милев, няколко десетилетия след Вазов, беше описал тези хора като „шопи със сопи, с пръти, с копрали, с търнокопи, с вили, с брадви, с топори, с коси, и слънчогледи“. Днес това са турци – български турци! – със сандъци, с куфари, с денкове, с бохчи, с чанти, с вързопи, с раници, с детски чанти, с мрежи за покупки, накрая, с голи ръце. Единствената разлика между тях и хората, описвани от българските класици, е че тези тук хора не желаят да се бият. Не желаят да убиват, не желаят да бъдат убивани. Може би това е така, защото ония от другата страна на границата по някакъв начин все пак са успели да ги убедят, че това парче земя, където са се раждали, живели и умирали предците им от поне пет-шест поколения назад – а всъщност много повече – че това парче земя всъщност не е тяхна родина. Че то е нещо, което те се опитват да откраднат, да завладеят мълчешката, да си го присвоят под носа на хората, обявили себе си за собственици на думата „родина“. Може би, наистина. А може би... може би те просто са по-благородни. По-малко кръвожадни. По-малко фанатични. Ние никога няма да знаем пълната истина. Остава ни единствено мрачният, сух, канцеларски глас на фактите: в продължение на само два месеца България беше напусната от повече от 300.000 бежанци – под носа на щастливо дремещата Европа, която дори не забеляза, че някъде там, в нейната периферия, се извършва първото масово етническо прочистване в следвоенната история на континента. Дали това не е само предчувствие за нещата, които бъдещето е подготвило за тази част от Европа?

Поклон пред мъката ви, хора. И, ако можете, простете ни! Простете ни, простете ни, простете ни!

Румен Леонидов (род. 1953) е български поет, писател и публицист.

Коментари (12)

- 19-06-2011|**Златко**

А ето и първия читателски коментар, който ме развлнува истински:

Прочетох книгата. Признавам, че имаше места от които изпитвах ужас докато четях. Не съм допускала, че някой може толкова истински, толкова задълбочено да проникне в най-уродливите и грозни кътчета на човешката душа. Имаше моменти, които асоциирах с „Антихрист“ на Ларс фон Триер... В момента се замислям дали е редно да препоръчам книгата на сина ми, който е на 24 години... Има някакво апокалиптично послание за света като цяло, което не съм сигурна, че искам да споделя с него.

- 19-06-2011|**Златко**

Само след две седмици пребиваване на българския книжен пазар, „Реквием за никого“ вече се изкачи до пето място в престижната класация за най-продавани книги на групата книжарници „Хеликон“. Наздраве!

- 19-06-2011|**Гост – От Ането до Капъкуле**

Ако проследим творческата биография на българския писател Златко Енев, няма как да не си зададем въпроса за неговата литературна метаморфоза. Междувпрочем в едно интервю той дава някакъв отговор – „Писането напоследък се превърна в нещо като бъркане из мътна вода – каквото уловя, това е“.

Все пак, какво кара един автор на детски книжки, на 50 години да подхване възродителния процес, като би могъл да го направи преди 10 или преди 20 години?! Сетила се Мара да се побара, биха казали по-възрастните българи, без да подозират конюнктура, поръчка или просто отчаяние.

Навремето гладните цигани по нашия край ходеха с бакърчета по къщите и кой каквото му беше останало от яденето им го сипваше в тях. Яхния, фасул, ориз с мляко...

Да смесваш „Под игото“, „Септември“ и съдбата на българските изселници от 90-те години на миналия век е точно такова циганско бакърче.

Един път да казваш, че най-големият късмет е жена ти, после, че това е принадлежността ти към българската душевност, а накрая да обвиниш собствения си народ в шизофрения, това сигурно е само последното.

- 21-06-2011|**До Ането до Капъкуле**

Енев подхваща възродителния процес, защото или му се плаща или иска да вдигне шум около себе си и да изкара лесни пари ...

И докато „псува“ по българите, се е скрил на топло в Берлин ... и продължава да пише на български, на „не толерантния език“ ...

- 22-06-2011|**Серкан** – За три филма и за още нещо

За три филма искам да ви пиша днес. За три филма и за още нещо...

Ще започна от най-популярния – BlackSwan. Този филм ми хареса най-много от всичко, което гледах последната година. И беше най-близко до мен и моя настоящ момент от живота. Да постигнеш съвършенство в това, което правиш, а живота да ти крещи в лицето „НЕ, НЕ Е ДОСТАТЪЧНО, НЕ Е ДОСТАТЪЧНО, трябва да си съвършен и в ПРОТИВОПОЛОЖНОТО. НЕ Е ДОСТАТЪЧНО САМО ТОВА!!! ИЛИ И ДВЕТЕ, ИЛИ НИЩО, избирай!“ Избирай? Реши сам? Хе... Можеш ли да си едновременно и „бял“ и „черен“ ...? А можеш ли едновременно и да си съвършен в двете „противоположни роли“?

До къде може да стигне саможертвата в пътя ни към това „избрано“, „самопожелано“ съвършенство...

Следващите два филма са двата най-добри испански филма за минната година.

Не мога да кажа, че ми харесаха ДОКАТО ГИ ГЛЕДАХ, но в края им (и при тях края беше най-силната и важна част от филма) преосмислих

всичко отначало. Оказа се, че почти до края не бях схванал, за какво иде реч въщност, но... да карам подред.

Balada triste de trompeta – беше големият губещ на наградите „ГОЯ“ („оскарите“ на испанската киноакадемия), но на мен ми хареса повече от победителя, който ще коментирам след малко. Режисьор на филма е Álex de la Iglesia, доскоро беше ръководител на испанската киноакадемия. Направил е един незабравим филм. Въпреки, че малко преди края му се чудех защо си губя времето с това, „какъв е смисъла от този филм... „.... Вечната борба между едната и другата страна за ... нещо си. Във филма двама палячовци се борят за любовта на една актриса от цирка – добрия, натъжаващия, нежния срещу лошия, агресора, страстния любовник. Битка, в която много скоро понятия като добрия и лошия загубват своите естествени граници. Всичко е предствено под формата на горчива, пълна с насилие гротеска. Има един момент, в сладкарницата нахлува добрия палячо въоръжен до зъби, всички се разбягват, едно детенце остава до палячото, бащата на детенцето уплашен не смее да отиде да си го прибере, детенцето казва нещо от рода: „ти си добрия палячо нали, нищо няма да ми направиш“, а оня започва да стреля във въздуха с двата автомата в ръцете си. Резултатът от тези битки е това, което се случи с Испания след гражданската война в края на трийсетте. Резултатът в България днес, след като кой ли с кого не воюва. Резултатът в българското общество, в останъците на нещото, което някъде наричат елит. НЕДОВЕРИЕ, Огорчение, Обида, Недооцененост, съмнения в психическото здраве на отсрешната страна, ... завист, ТИШИНА. А при някои и омраза, която дори със стиснати зъби не можем да задържим в себе си И Е ЕДИНСТВЕНОТО, което разкъсва тишината. С тишина зле, без нея още по-зле.

Зашо сме такива? Много причини има, но тук, сега не им е мястото.

Това е линк към песента на испанския певец Рафаел. Тази песен е основната във филма, тя е някъде от седемдесетте години. Започва така:

Тъжна балада за тромпет

За едно минало, което умря

...

http://www.youtube.com/watch?v=RV72eX_pRH&feature=related

„Ra negre“ (оригиналното заглавие на каталунски, Pan negro на кастиляно) – нарочно е последния от този мой обзор. Преди да го гледам слушах изключително силни думи за този филм. Останах много тъжен след края му. Дори бих казал смачкан. (С тромпета не беше така.) Испа-

ния малко след гражданска война. Години на бедност, на смачкани идеи, НА ПОБЕДИТЕЛИ И ПОБЕДЕНИ. Майка неспирно работеща – в къщи, във фабриката, само тя носи доход... Баща – человека с идеалите, човека, който все казва на сина си „Най-важното е човек да има идеали, да вярва в тях“. Лови птички, затваря ги в клетки, сигурно се опитва нещо да заработи. Не го вземат на работа, по-политически причини не е удобен на властта. Син – символ на новото поколение, на чистота, на добро, на съпричастност към ДРУГИЯ. Син, който ще се отрече от собствените си родители, ще се срамува от тях и ще иска да ги забрави. Това е резултатът, когато се огънеш, смачкат те и предадеш собствените си идеали, изльжеш, изгубиш доверието на хората. Няма значение дали си го направил за хляба на сина си, точно неговата чувствителност, ще приеме най-тежко това, което си сторил.

В момените на криза, казват, се пишли най-добрите творби. Дано да е така.

В моментите на криза обаче, със сигурност дори „най-твърдите“ могат да изгубят „севера“. Сами в бурята, а по следите им чакали. Тя гордостта, тя самотата...

- 23-06-2011|**Гост** – За морето, любовта и още нещо

Едно от малкото неща, на които се научих в средното училище е – да пиша по темата.

Усещането, че съм попаднал във форум на киномани няма пряка връзка с горното, само поради претенцията на неуместните аналогии между Испания след Гражданска война с българската действителност, писането на книги по време на криза и т.н.

Та пак за циганското бакърче.

- 26-06-2011|**Гост**

Някъде някой чул ли е турчин да каже:

Простете ни, простете ни, простете ни!

Разбира се, не може цяла вечност да се живее само с мрачни спомени, и съвременните турци едва ли са все още ония от 19 век, но нашето дупедавство май еечно.

И защо всички българи трябва да се приравняват с ония, които наистина са посегнали на човешки свободи и права?

Шибил

- 26-06-2011|**ВК**

Ха-ХА-ХА ... Европа не забелязала!!!!!!!

Ай стига де, не сме на 15...

Не превръщайте писанията си в сладки хленчения, политиката за да се бистри, трябва знания по история, но не от учебниците и не от вестниците, трябва да си поживял в изгнание, та тогава да се говори за лъшлката на свободата, за статута на свободата, за СВОБОДАТА???

- 17-08-2011|**Антония Бонева**

Романът е шокиращ с истината за онези събития. Ценен е като искрена и неподправена публицистика, но е зле написана художествена проза. С мои приятели художници и кинаджии сме си говорили, че писането е като гледането и виждането при снимането с камера. Златко да се научи да го прави, за да не бъде поредния слаб писател, пръкнал се от талантлив публицист...

- 17-08-2011|**Златко**

Само като странична забележка: ценя всяко директно и честно изказано мнение, когато е лишеното от заядливост или злоба. Това тук е точно от вида, който приемам с благодарност, особено след онези, които го предшестват тук по-горе. Благодаря, Антония!

- 09-10-2011|**Румен Леонидов** – нещо прочетено в Лира. бг

Насилието като морален аневризъм

„Реквием за никого“ на Златко Енев е роман, който разтърсва като чута молитва същността ни на хуманни същества

автор Елена Търнева

„Реквием за никого“ на Златко Енев е роман, който разтърсва като чута молитва същността ни на хуманни същества. Книгата е приковаваща като едноименната музикална меса на Моцарт. Но този „Реквием“ не е за всеки. Онези, които живеят в долния регистър на съзнанието ще изпитат извратено удоволствие от прочитането ѝ. Но нека не се заблуждават. Романът на Енев хваща за гърлото, но не, за да ни удушчи, а за да ни извади от блатото на собствената ни безсъзнателност. Защото възраждането на човечността не е по силите на нито един „възродителен процес“. Защото собствената ни нищожност изражда всичко, до което се докоснем.

„Реквием за никого“? Никого сме всички и всеки един поотделно. Тази болезнена книга говори без страх за страха, който ни владее и управлява постыпките на „личното ни животно Живот“. Със съмнение в „промяната на животинската ни природа, в преминаването ни от „животински род с лице на човек в човешки лица от човешки род“.

Същностни въпроси, който романът поставя са – Лечимо ли е злото? По човешките сили ли е неговото превъзмогване? В какво се корени неизкоренимата му привлекателност? Чрез съдбата на героинята си Мария/ струва ми се, не случайно кръстена така/, която имайки правото на избор се връща към „златния си занаят“, получаваме индиректен отговор, че само огънят може да ни излекува. Този финал ме накара да се запитам – дали вече не живеем Апокалипсиса си? И защо е по- лесно да се самоотпишем от Книгата на живите, отколкото да останем с човешко лице в нея?

Тази лечебна книга не дава рецепта как да се изцерим от чумата на бездушнието, от националната ни наведеност. Ако приемем, че всяка добра книга е лекар, то „Реквием за никого“ е хирург, който умело борави със скалпела на словото. Тя гори и лекува с огънят на откровението. Защото родната ни рецептурна книжка за оцеляването, според Енев е: „Аз мълча- следователно съществувам.“ И: „При нас е друго – тук времето седи и не мърда, защото пари не струва.“ Или: „И за добро и за зло – все сме дребни. Нашите хора с нищо друго, освен със страх не можеш да ги мотивираш. Дори когато се стремим нагоре, ние пак прекланяме глава, по навик.“ И още: „Никога не се опитвай да се различаваш от останалите. Най- страшният български чадър е невидимият – чадърът, под който се крият всички в тази страна, страхувайки се да се покажат навън, знаеики какво ги очаква.“

В текста дълбоко се е впил горчивият си корен и екзистенциалният въпрос – Има ли смисъл да живеем само, за да оцеляваме? В този контекст работеща ли е мъдростта на другаря овчар Паладински: „Коренът е най- важното нещо, който си знае корена, оцелява“. И ни ли задушава мисълта, че насилието е начинът за оцеляване...

Романът е толкова реалистичен, че звучи като измислен. Но всеки, който държи сетивата си в изправност, след прочитането му, ще почувства душата си приkleщена по неудобен начин. Защото това е книга за забраната на различността като забрана на промяната.

- 09-10-2011 | **румен леонидов** – Още нещо прочетено в Лира. бг

Зов за духовно пречистване

автор: Георги Капитанов

Случайно попаднах на представянето на романа „Реквием за никого“, до този момент не бях чел нищо от автора Златко Енев. За него нямах никаква предварителна информация, освен едно съобщение по БНР, че Румен Леонидов ще представи книгата.

Изненада ме тематиката, на която писателят беше посветил своето внимание и интерес – т. н. Възродителен процес, който разбираемо и негласно беше повече от 20 години абсолютно литературно табу. Все едно, че никога не е имало такъв позорен период в българската история. Никой от многото, претендиращи, че са съвременни писатели не посмя да напише книга по тази болезнена тема. И внезапно българин, живеещ в Германия, дръзва да бръкне в тази кошница със змии!

Купих книгата. Леко се четеше. Прочетох я за два дни. И бях потресен! Това беше силен вик към спящата ни съвест като народ, това е опит да се прошка от хилядите знайни и незнайни жертви на тоталитарните партийни еничари, това е памет за злото, извършено от тях. И от нас, които или мълчаливо одобрявахме злодействието, или гласно ги подкрепяхме по организираните от БКП уж спонтанни митинги.

Запознат съм с тези брутални исторически събития и като непряк свидетел на някои издевателства, споделени ми шепнешком в онези тежки години, но въпреки това, след финала на романа онемях. Не вярвах на очите си, докато препрочитах отделните глави и се връщах относно и отново към отделни сцени и редове. Питах се: кое в този кошмарен роман е авторска измислица и кое преживяната истина, споходила българските мюсюлмани и сънародниците ни от турски произход? Всичко ми се струваше реално и достоверно, независимо от изявленietо на Златко Енев, че романът няма претенция за историческа документалност.

През целия 20-ти век има няколко масови изселвания на български турци в Турция. Първо, след Балканската война, след това около 1929г. има втора изселническа вълна и още едно или две изселвания след 1944г. Многократно са били сменяни имената на насилиствено исламизирани българи в района на Родопите. Добре познавам тази част от България, в която се разгръща фабулата. Без затруднение открих прототипа на един от героите в книгата, имам роднини в този край. Знам кои са ис-

тинските имена на някои от селищата, в които се разиграват жестоките събития в романа. Кьопеник е реален квартал на немската столица, който по времето на тоталитаризма беше разделен на две части от границата между Източен и Западен Берлин. Преспан е реален български град в северо-източна България. Селото на Паладински също е реално съществуващо, но се споменава в книгата под друго име. Прототипът на героя от романа – Денчо Паладински беше съученик на моя баща и бегло го познавах. Този човек беше страстен ловец, висш партиен номенклатурчик от най-близкия кръг около Тодор Живков. Но нямах дори най-малка представа за неговата неистова омраза към българските турци, каквато Златко Енев я описва в романа си.

От първите въстъпителни думи на романа „Реквием за никого“ до последните срички на кукуригането на петлите във финалната народна песен струи унижение, страх, примиреност, гняв, ненавист, ярост, подтискана сексуалност или брутална и ненаситна похот. Физическата сила, красотата на тялото и сексуалната перверзия се използват като оръжие за налагане на господство, подчиненост, зависимост и комплекси.

Извратеността на някои от мутренските персонажи като Главоча, Ангел Братоев, Никола Карталов, Станчо Абазата, сръбските и албанските сутенюри са извън границите на поносимостта! Това са зли отрепки, изроди в човешки тела, родени като че ли не от жени, а от адските дъщери на Фокерма – робините на злото, покварата и разврата. Много силно и реално са изградени образите на отявлените насилици, въплъщение на най-зловещите и мрачни страни на мъжката бездуховност. Убийствата на циганчето Стамко и Ранко Балкански, заповядани от Ангел Братоев и осъществени от Главоча и Станчо Абазата са потресаващи пример за душевна лудост, садистична жестокост и безумие. Чудовищното изнасилване до смърт на една от героините, отново извършено от Главоча и Абазата по нареддане на Братоев, показва, че тези сцени не са измислени от писателски ум. Те са преживяна реалност.

Изумителни са образите и на двете чудовища, описани в романа – двамата свръхзлодеи – Ангел Братоев и Никола Карталов. Двете ужасяващи въплъщения на върховното зло. И досега се питам кои са прототипите на тези две изчадия? Защото са удивително реални.

Всички злодействия, описани и извършени в романа от останалите персонажи са нищо в сравнение със злодействията замислени, заповядда-

ни или извършени от изверга Ангел Братоев. Каква противоположност между име и духовна същност на литературен герой...

Никола Карталов е не по-малко извратен и отвратителен, но той поне следва своята болна и садистична природа. Не нареджа други да му вършат мръсната работа, както Ангел Братоев. Падението на Никола Карталов става постепенно. Майсторски и завладяващо е описан дългия му път на раздяла с всичко човешко, на превръщането му в демонично същество...

И женските образи в романа са обрисувани убедително и реалистично. Мария, Ремзие, Ширин, Върбинка, убитото момиче от Украйна, молдовянката Моника са подложени на чудовищни издевателства и тормоз. Сексуалните перверзии, изнасилванията, побоите са описани с потресаващ натурализъм. Останалите лица, обрисувани в книгата, са също по своему нещастни и неудовлетворени от положението си в семейството и обществото. Показана е безнадеждната сивота и липсата на перспектива в живота на хората от смесените региони в България.

Романът е болезнен апел за повече благородство, разбирателство, любов между хората, между етническите общности, между родителите и децата. В това се състои изключителната нравственост на този текст, блястящо защитени художествено.

В крайна сметка това е зов за духовно пречистване на българския народ. Книгата на Енев трябва да се прочете от всички българи и дано правилно да бъде разбрана. С интерес ще очаквам останалите две книги от бъдещата трилогия. Дали оцелелите насилици и убийци ще стигнат до своя духовен катарзис и как ще бъдат наказани от Златко Енев в романа? Ще прочетем, ще видим.

За сеячите на страх

Автор: Златко Енев

Не вярвам в българската толерантност. Не мога, колкото и да се опитвам. Слушам хвалбите, в които за хиляден път ми се разказва приказката за това как неотдавнашните ни предшественици спасили евреите, оглеждам се наоколо, търся някаква прилика, търся нещо, което да строши злия зъб на съмнението ми – и не мога, и не мога... Накъдето и да погледна, в каквото и да се вторача, където и да потърся упование за надеждата си, посреща ме все едно и също – зли, нико приведени рога, търсещи в какво да се впият, какво да повдигнат във въздуха, та след това да го пухнат от земи, на прах и пепел да стане, коренчето му да се затрие.

Кажете ми, как да повярвам в толерантността на един народ, който в течение на само четиридесет – само четиридесет! – години, първо спасява едно малцинство, а след това, пред очите на всички, злобно и без каквото и да е видимо чувство за срам и свян, ограбва, унижава и се опитва да унищожи, едно друго, двадесет пъти по-голямо? Съжалявам, но ако за това нещо има някаква дума, то тя е по-скоро „шизофрения“, а не „толерантност“. Пълно раздвоение на личността, на идентичността. Някакъв непонятен, необясним, космически изближ на състрадание, милост и човечност, в един нищожно мимолетен миг от историята ни – и дива, унищожителна злоба, злост, ненавист, жажда за исторически реванш – през цялото останало време, включително и сега, именно в момента, в който пиша тия горчиво хапещи, разкъсващи самия мен по-вече от всички други мои сънародници, думи. Вековната злоба на роба... Вековната злоба на роба... Вековната злоба на роба.

Всеки ден – всеки божи ден! – ме среща с все нови и нови отрицатели. Хора приведени, криещи се зад маската на анонимността или дори не нуждаещи се от нея. Хора, които отричат и отричат, и отричат... Няма такова нещо! Не бяхме ние, бай Тошо беше! Ако не той, то тогава някои други – комунистите, анархистите, мазохистите, онанистите... Всички

други, само не и ние! Не, не и не! Хиляда пъти не. Ние сме добрички, ние сме толерантни, ние сме широко скроени. Само, ако може малко така, да се махнете от очите ни, ако може така да ви няма, да се изпарите във въздуха, да изчезнете от лицето на земята, моля! Раждате много деца, дебнете ни мълчаливо и подло, залагате под краката ни демографска-та бомба, ако и да ни се правите инак на много хрисими и благи... Вие всички – Другите, Не-нашите, Различните...

Зашо сме такива? Зашо сме такива, по дяволите? Може ли някой да ми го обясни, може ли някой да ми подскаже коя е тази скрита страна, потайна струнка, магическо скрито кътче, на душата българска, към което да се обърна, пред което да застана на колене, което да умолявам... Хора, недейте! Хора, опомните се! Хора, не пийте страха си като слаба ракийца! Единствените, които печелят нещо от това, са сеячите на страх – хитри, хищни, с ястrebови инстинкти копелета, които надушват кръвчица и плячка точно там, където започват оскудените руини на нашето национално и човешко достойнство.

Сеячите на страх. Дребните, но неутолими, неизличими, комай не-победими паразити, които са се впили някъде в командните центрове на нашите с вас нервни и умствени системи, които са ни парализирали, обвили в някаква луда паяжина от страхове и клишета, напълно парализиращи слабите повици на тъй дълбоко вцепенените ни съвести... Езачите на мътно озъртация се, омаян, обаян, урочасан гигант, наречен народ. Зомби-майсторите, майсторите на пехливанлька, познавачите на Фатки и Майсторльци, овчарите на стадото, свирещи на дудук, омайващ сетивата ни, с ръка скрита под ямурлука, тайничко полегнала върху дръжката на ножа, приготвен за поредното приношение, в което да бъде покосена някоя и друга овчица, за да настъпи след това яката лапачка...

Кой друг освен тях – тази шепа хора, непрестанно надуващи зурните и бурузаните на страх, има полза от всичко това? Кой друг, не-разумний уроде? „Българите ще ни смажат, те винаги са се опитвали – на вълни, на вълни, на всеки двадесет години!“ Това от едната страна. „Турците ще ни погълнат, те са като прилив, който се надига бавно и не-умолимо! Не им ли набиваме главите – на всеки двадесет години – с нас е свършено.“ Това пък – от другата. И зомбитата танцуваат, с мозъци изтрити до пълна гладкост, под звуците на тия толкова простички, толкова лесни за поглъщане и безкрайно преживяне, заклинания. Двата големи етноса, съставящи тоя народ, се дебнат в непрекъснато очакване

на поредния удар, откак са заживели заедно, откак се помнят един-друг. Двама пехливани, запотени, задъхани, обилно намазани с мас, лъщащи... И ако това поведение може би е било неизбежно в по-ранни исторически епохи, то какво е обяснението, какво е оправданието му днес, в наши дни, когато уж постепенно започваме да захвърляме изтърканите национални кошули и се опитваме да облечем нови, градски дрехи, с ярко изписани, грамадни европейски звезди по тях? Защо не успяваме да се смесим, защо отказваме да съставим едно-единствено, хомогенно цяло, да оставим зад гърба си вечното „българи, турци, арменци...“ и да се опитаме наистина да станем нещо ново, единно и цялостно, европейско ли ще бъде, какво ще бъде... Нещо, което най-после да ни позволи да престанем да броим бебетата си така, сякаш всяко новородено е един вид гол, вкаран във вратата на противника?

Кога, кога, кога? Може ли някой да ми помогне, да ми даде малко надежда, малко упование, сред безумната въртележка на тази непресекваща лудост?

Кога, хора?

Кога?

Златко Енев е български писател и издател на „Либерален Преглед“. Досега в България е публикувал шест книги (трилогията за деца „Гората на призраците“ (2001–2005), романите за възрастни „Една седмица в рая“ (2004) и „Реквием за никого“ (2011), както и есеистичния сборник „Жегата като въплъщение на българското“ (2010).

Детските му книги са преведени на няколко езика, между които и китайски. Живее в Берлин заедно с двете си деца.

Коментари (60)

- 13-06-2011 | **Huku** – Трябва да сме оптимисти...

Трябва да сме оптимисти... И по-лошо ще стане. Ето, овчарите се прикриха в сянката. Изтикаха напред глутницата кучета. С алфа-мъжкаря начело. А стадото...

Ex, стадото...

Дори черни овце не останаха.

- 13-06-2011 | **Christa** – Кога ли?

Ще ти кажа кога, Златко.

Родена съм в Шумен в началото на 50-те години на миналия век и то в най-старата му част.

До идването на Брежнев на власт този град беше най-добрият етнически модел в България.

Имаше еврейска, арменска и две цигански махали, живееха много „белогвардейци“, както викаха на избягалите от комунизма руснаци, също така чехи и унгарци, дошли от Австро-Унгария след 1848г.. Къщата на руския евреин Панчо Владигеров беше точно срещу къщата на Лайош Кошут.

Турска махала обаче нямаше. Живеехме един до друг, ние имахме комшулук с ходжата, неговото семейство ме е отгледало, защото в единствената детска градина по онова време имало място само за децата на работниците и селяните, така ни казаха. Бях едно дете, нямах много играчки, много ми се ходеше на детска градина и даже си мечтаех да стана дете на работници и селяни – ей така започваше промиването на мозъци. Но си останах в къщи с книжките и на улицата с децата от всички изброени националности. Ходех тайно на уроци по немски при една австрийка, имала нещастието през 1942 г. да се ожени за български лекар и да го последва в родината му. Отначало се опитвах да се хваля, че ходя на уроци по немски, както другите се хвалеха, че ходят на уроци по любимия на селяните акордеон, но ме стреснаха възмутените възгласи „Как може да учиш фашистки език, да знаеш, че няма да те запишат на училище“. Пък на мен ми се искаше да ходя поне на училище, като не може на детска градина.

Около 60-та година градът се натъпка с обезземлените селяни, построиха им нови квартали и заводи, направиха ги работници, военни,

милиционери, детски учителки, дружинни ръководителки и партийни членове. В нашия стар квартал партийни членове нямаше, наистина нямаше. Новозаселените обаче нямаха социалния опит на мултиетническото общуване, знаеха си само тяхното село. Но бяха разбрали, че трябва да слушкат и папкат, само тогава партията гали по главичката. И партията, която също си знаеше само нейното село, започна да ги обльчва с шизофреничната етническа омраза. Защото непознаването на другите, не-нашите, поражда страх у простия човек. Освен това верността към партията се крепи на образа на врага. Трябва ѝ враг, за да се бори. Тя не е призвана да съзидава, а да унищожава.

Етническата вражда е доктрина на Империята на злото. Убедена съм, че „възродителния процес“ беше първият опит на руската комунистическа имперска мисъл за създаване на кървав етнически конфликт на Балканите. Не успяха по чудо. Мисля, че причината за този неуспех се корени главно в нежеланието на турските ни събрата да воюват срещу комшиите си, с които цял живот са делили добро и зло. Когато им сриваха къщите с танкове, когато хвърчаха влакове във въздуха, моите съседи и приятели турци ме се обаждаха по телефона и ме успокояваха: „Ти не се притеснявай, в нашата махала се разбираме, ние знаем откъде идва всичко това.“

Преди десет години се наложи да прекарам в България около година и половина. В началото се чудех, какво е особеното в цялата атмосфера, което ме кара да се чувствам много странно. И тогава ги осъзнах – ниско приведените рога, приведените хора, отрицателите, контаминиирани с омразата на една партия, която е била създадена, за да мрази и руши.

Та питаш, Златко кога ... – Когато се свършат промитите мозъци в България. Струва ми се обаче, че по-скоро само те ще останат там.

- 13-06-2011|**Златко**

Благодаря ти, Криста. Отдавна не бях чел нещо толкова просто и ясно... ако и да си оставам на пет акъла...

Поздрави,
Златко

- 13-06-2011|**Freedom** – Малко по-различния прочит

Макар и да съм съгласна, че подобни тенденции съществуват като нагласи („в обществото“?! :), далеч не съм съгласна, че те трябва да се ин-

ституционализират като „последната и най-вярна картина на случващото се“.

Два са източниците на „оптимизма“ ми, които нямат нищо общо с масмедиите... (1) Собственият ми опит, клонящ в „този живот“ към 50-те навъртяни лазарника, при възможно най-тежки лични стечения на обстоятелствата, но разрешавани с оптимизма и упованието, че си човек и се свързваш с човек, а не с институционалното му копие – било национално-етническо, партийно, религиозно, сексуално-ориентирано, професионално и т. н.:) Ако го правиш по този начин, пак може да си разочарован, но само от човешкия дефицит, не от нещо „извън него“ (от въпросните насложения):

(2) Децата и творците –

(а) „децата“ по някакъв начин са ми професионално поприще и аз съм научила много от тях. Те са искрени и истински. Нямат склонността да „обобщават неправомерно“. Те говорят за собствения си опит и говорят от „аз“, а не от „ние“ ниво:) Впоследствие „ние“ (възрастните) ги учим да се отъждествяват с идеологии, „с глутници и алфа-кучета“ (не обичам и винаги съм парирала тази аналогия), макар че съм съгласна, че трябва да са наясно с йерархиите (на силата) в обществото, за да знаят... как да нарушават правилата... за тяхно собствено добро и далеч от промиването на мозъци, започващо от най-ранна възраст, доколкото си вкоренен, чрез възпитанието, в определена култура (няма универсална такава!)

(б) „Творците“ за мен са „непораснали деца“, т. е. хора, които по силата на собствения си потенциал и впоследствие оформена „неконформистка“ личност успяват да се изплъзнат от хватката на „статуквото“. Обикновено „статуквото“ успява да канализира изявите им за собствените си цели – по един или друг начин :) Това толкова пъти съм го наблюдавала, че понякога ми е смешно как хората „не го разбираат“ :) Въпреки това, остава една много мъничка „некомерсиална/неполитизирана“ част, която преминава „в другия“ (различния) и не подлежи на контрол във всецяло контролирания днешен свят... Точно на тези „микро-пробиви“ може да се разчита, за да се променя „статуквото“, каквото и който да влага съдържание в тази изтъркана от употреба дума.

Аз вярвам! И това е повече, отколкото някой може да ми внуши или покаже :)

С уважение към разсъжданията в гореизложената статия

- 13-06-2011|**Гост** – Ausländerhass

Ердоган обвини германците в ксенофобия

16:35 28-02-2011

Новинар

Немските рога са по-големи, хер Енев. Особено, когато са на каска.

- 14-06-2011|**про** – зомбирана литература

На 5.IX.1944г. СССР обявява война на България и съветската армия окупира България.

Съветската армия-окупатор остава до момента, в който формира колониална администрация от български граждани. Колониалната администрация се формира при недемократични избори, в условията на терор и пълна загуба на държавен суверенитет-под надзора на чужда военна сила в страната. В следващите десетилетия режимът напълно изолира и откъсва българското общество от световната демократична общност. Българските граждани, независимо от народност и вероизповедание, са лишени от естествените им човешки права-на собственост, на придвижване на сдружаване, на информация и пр. Колониалната администрация, управляваща страната използва различни техники, за да инсценира демокрация и свобода, една от които е провеждане на избори с един единствен кандидат.

Колониалната администрация, управляваща България, не се интересува какво искат управляваните. Липсват каквите и да е механизми, по които общественото мнение да бъде взето предвид от управляващите по какъвто и да е обществен въпрос. Една част от обществото е снабдена с привилегии и поставена да контролира другата част.

През 1950-51г. режимът сключва спогодба с Турция и позволява на 150-200000 турци да се изселят от България. С нова спогодба между 1968-78г. се изселват още 10 000. Те не са изгонени-изселват се по собствена воля. На българите не е разрешено да напускат страната.

През 1984г. политбюро-каймака на колониалната администрация взема решение да сменя имената на българските турци. И досега не е ясно кой го е предложил -факт е че без Тодор Живков в България не е било възможно да се вземе решение от такава важност. По това време той вече е бил 30 години пръв държавен и партиен ръководител. По-нататък привилегираните прослойки-милиция, ДС, вътрешни войски

пряко извършват престъпленията по възродителния процес, като изпълняват поставените им от партията партийни задачи.

Има ли разлика между нравствения казус, който е трябало да решават българския и германския народ по отношение на турците и евреите през 1984-89 и през 1933-45г? Разликата е в статуса на управляващите в двете страни към момента на извършване на престъпленията. В България -страна лишена от суверенитет, управлява колониална администрация, наложена с военна сила и вземаща решения, които не могат да бъдат контролирани от избирателите. В Германия Хитлер идва на власт чрез избори, повикан от немския народ и припознат като водач.

Ако се анализира кой е купувал жилищата на изселващите се турци-при действието на Закона за собствеността на гражданите от 1973г. ще се види, че купувачите са били от привилегированите прослойки. Към 89г. продажбите на жилища между граждани ставаха под контрола на държавата, т. е партията. По отношение на движимите вещи продажбите бяха пак на лица от „правоимащите“ тъй като основно те бяха в контакт с изселниците.

Тъй като естествения процес на изселване през годините беше препятстван по идеологически причини, една голяма част от изселниците може да се твърди че са направили и собствен избор, както биха го направили и ако нямаше възродителен процес. В началото най-активните в съпротивата турци бяха наистина насилено изведени през границата. След това процесът набра скорост, защото част от населението се страхуваше, че границата може отново да бъде затворена, както е била десетилетия. При тези гигантски размествания населението преживя неуписуеми страдания и материални лишения. В Кърджалийски район много животни бяха просто натирени от изселниците, защото нямаше на кого да бъдат оставени.

Пиша това като очевидец, като дете на изселници от Северна Добруджа и като човек, който никога не е бил и няма да е съгласен с възродителния процес. Опитите да се прехвърли вина от болната глава на здравата, от колониалната администрация на българския народ могат да се зародят в наистина болна глава. На колониалната администрация тази теза е удобна, защото за пореден път схема отговорността от нея за поредното престъпление срещу българския народ. Спред тази теза българският народ принуди насила българите от Пиринско да се пишат ма-

кедонци през 46-47г. Пак българският народ на два пъти поиска от СССР да бъде приета България като 16-та република.

- 15-06-2011|**Б. Павлов** – слуги на чужди, културни цели
Одобрявам напълно написаното от про.

Опитите да се вмени колективна, „всенародна“ вина, не само за насиственото преименуване на турското малцинство, но и, изобщо, за безумията на „социализма“, целят да се подмени истината за чудовищните престъпления, извършени от българските брънчевици поради лакомия, интелектуална немощ и духовна бедност.

Трябва ясно да кажем: систематично, половин вековно, погазване в България на принципите на европейската цивилизация е причината за днешната демографска, стопанска и нравствена катастрофа.

Ако не го разберем (и изречем), ще се лутаме безкрай между анахроничните, националистически и сиромахомилски митове, изпълнявайки чрез вътрешния си разпад чужди културни и geopolитически цели.

- 15-06-2011|**Златко**

Тъй, тъй, милички. Чисти сме всички ние пред съвестта си, чисти и неопетнени, знам. То и в Германия така е било, сам-саменичък е бил онзи изрод Адолф, никой не му е помогал, никой не му е съучастничил, всичко сам е правил, само негова е вината и отговорността – негова и ничия друга. Това – след 45-та, преди това май е било малко по-различно.

Та така и у нас. И ние като германците сме движили яростно палци вътре в обувките, в знак на протест и съпротива срещу диктатурата и тиранията, и ние като тях сме водили титанични битки с възглавници те нощно време, и ние сме псували и проклинали потисническия режим, най-вече когато сме били сигурни, че няма кой да ни чуе. И ние сме съчувствали на жертвите му, и ние сме ги подкрепляли с горещи молитви и метани, плюс някоя и друга въздишка: „Какво да правиш, такъв им бил късметът“. И ние днес знаем по-добре от всички кои са виновниците, тоест знаем, че не сме ние, останалото няма значение...

Всичкото хубаво, аз разбирам и приемам, само, пусти късмет кутузлийски, не ми е дадена вашата чиста съвест и нощно спокойствие, милички, събуждам се нощно време, и аз не знам от какво, сърцето ми присвирто, морно, измъчва ме чувство за вина и срам, измъчва ме усещане за принизение, омерзение, ярост, от всичко, което сме вършили и

продължаваме да вършим... И така не мога да се сдържам, ставам като някой сомнамбул и започвам да тракам по клавишите, пък каквото ще да става... И така си го изпросвам сам, тъй че не се сърдя на никого. Никой не ми е виновен, сам съм, като всинца ни.

А инак, да сте ми живи, милички! Закъде без вас, а? Закъде?

- 15-06-2011|**про** – на тракация по клавишите

Всеки със съвестта си. Ти си знаеш какво си правил през 84-89г. Доколкото те познавам, може и да не си разбран, че има възродителен процес. От списанието ти доста често е личало, че не си се интересувал особено от случващото се в България. До момента, в който си разбран, че за да бъдеш писател, трябва да пишеш на български и за България. А ти много искаш да си писател. Както преди си искал да бъдеш философ, до един паметен разговор с един испански учен, в Дубровник, ако не се лъжа.

Какво е нужно на един писател, пишещ на български, за да хване бика за рогата? Демек да спечели литературни награди в страната и чужбина. ТЕМА. От темата зависи всичко. Ако темата е така, по-така засукана, нещо човешки права туйцък-онуйцък, малцинства, преследване-ще излезе заека от тази тема. Защото онези АБДАЛИ в Европа, дето раздават наградите, като чуят за Балканите, се хващат за...правата, за малцинствените права. Банално е да се пише за комунистите, на западните им писна от истории за комунисти. Пък и знаеш ли, ако много псуваш комунистите, те хората държат властта в България, ще вземат да те отрежат от наградите там. Затова трупай на гърба на българина, той е широк, ще го понесе. Не комунистте, а българина смени имената на турците и им взе имотите, искаше да ги унищожи. Вземи наградата роман на годината в България, има кой да помогне, после един превод на немски/той е готов/ и газ, превземаш европейските литературни салони. Може пък българския нобелов.... Човек никога не знае. Европа е пълна с турци, хеле Германия. Е малко ще се учудят турците, като видят тезата, но нищо, на тях и тя им върши работа, ето виж, българин го пише, не турчин, значи е така. И няма тогава какво да се чудим, че Доган, нашия сокол, е ортак с комунистите, те хората не са виновни, виновен е българския народ, него трябва да мразим ние, турците, него да държим отговорен.

На Мартина Балева схемата беше горе- долу същата.

Прави кариера на гърба на българите, български интелектуалецо, бъди писател, историк, културолог и дявол знае какво още, изкарай българина най-голямoto животно на земното кълбо, което не се и къпе!/Румен Леонидов/.

Той българина ще го изтърпи и това, няма накъде. И без това малко остана.

- 15-06-2011|**Гост**

Да бе, Златко. Що не вземеш да напишеш един роман са съдбата на циганетата в Neukölln, нали живеете в един град, под един покрив така да се каже? Що не протестираш, когато в „Билд“ праскат заглавия от рода на „Българите се превръщат в проблем в Берлин“? Или се възприемаш за част от тоя проблем и не смееш да надигнеш глас?

Пиши за това, вместо да близкеш чужди и отдавна зараснали рани.

- 15-06-2011|**Зелен Бетон**

На нетърпението отговор няма. Без значение дали е оправдано (естествено, разбираемо, или поне обяснимо) или не е. Защото неговите въпроси винаги са риторични.

Преди въпроса „кога“ винаги идва въпросът „дали“. Чак когато човек си отговори на него, има смисъл да се пита „кога“. Иначе е все едно да питаш главния счетоводител Дянков кога ще отпусне пари за увеличаване на пенсийте. Всяка надежда, която би могъл да вдъхне дори най-изящно премереният отговор на преждевременното „кога“ е ефимерна – защото е осъдена да се срине под напора на следващите изпълзяли съмнения (а такива винаги изпълзват, ако човек не си е отговорил на другия въпрос).

Работата е там, че още не сме си отговорили „дали“. Дали ще се „смесим“. Ама не като някаква въображаемо чиста субстанция, гнусливо примирила се с компанията на неизбежните примеси и замърсители, а като металите, когато образуват сплав.

За щастие, по всичко изглежда, че нямаме друг вариант. Всъщност има – да се самоизтрием от планетката. Но това не е вариант.

Така че колкото по-скоро спрем да мъдруваме „дали“ и го приемем като неизбежност, и започнем да мислим как да го направим по най-добрия начин, толкова по-бързо ще можем да си позволим да започнем да се питаме „кога“. Нериторично.

Всъщност, веднага мога да отговоря и на „кога“: когато в учебниците по история и на България, и на Турция, и на всички балкански страни (и на цяла Европа, и на целия свят) започне да пише едни и същи неща. С тази само разлика, че примерно турците ще учат по-подробно за Ататурк, отколкото за българските възрожденци, а ние – обратното. Единната световна история – написана с онази трезва дистанцираност, с която в момента в учебниците пише за Римската империя и древна Елада: понятия, които вече са само източник на мъдрост, а не инструмент за принудително моделиране на настоящето.

Растоянието до този момент в бъдещето обаче не може да се определи във времеви координати. Защото се мери не в години, а в степен на зрялост.

А така не сме свикнали да мерим. Каквото и да било. Все още.

- 16-06-2011 | **Б. Павлов** – соченето с пръст, като мърдане на пръстите

За мен, зад този спор, прозира един болезнен проблем и той не еrudimentarnata, гражданска съвест на „българина“, а „опорочената“, съсловна история на традиционно левия ни, културен „елит“.

Падането на Стената, на „завесата“, на режима..., показва, че позволената култура е била само политическа пропаганда в камуфлажен, „културен“ костюм, превърнала заниманието с изкуство в субсидирана форма на регулирано „дисидентство“, надзорявано строго (и тихо) от номенклатурните (и агентурни) „работници на културния фронт“.

Днес опитоменото, хуманитарно, чиновничество търси поприще (и, според мен, го намира) в нови идеологии, обличайки (понякога – и за радост – открито, но често – и за съжаление – не) нови, партийно скрени, съсловни одежди.

И тук, където не е позната друга чест, освен „честта на пагона“, вече е нещо почти нормално интелектуалецът да брани, с наемническа рутина и опълченски патос „полковото“ си знаме и, традиционно, да не го предава, а само сръчно да го преобоядисва в различни отсенки на червено, лилавото и розовото.

Та – за мен – проблемът е в традиционно опорочената, съсловна история на професионално левия ни, културен „елит“ (или, както там съм го написал в началото:)))

- 16-06-2011 **Д. Петрова** – Първо за человека, после за българина

Сигурно сте чели „Лот в Ексхил“ на Виктор Пасков. Проблемът е стар. От появата на человека. Сетивния, различния, този, който носи отговорност, има съвест, не се продава, знае си цената, уважава хората, обича живота, обича...реагира. Носи онова, дето все питат какво е и го наричат вяра. Страда...миговете от живота му са огън, нетърпение, любопитство, постоянно отиване и връщане, постоянен въпрос и неспирен поток от отговори, които за съжаление не се ползват от мнозинството. Затова ответът понякога е краен, понякога философски. Най-страшното е, когато ти, щом си такъв, дозираш страх, овладяваш животното в себе си, но този до теб, сякаш усетил разликата, по животински, продължава да акумулира страх. Този процес е като лавина. Той очаква от теб предателство. Очаква да си slab. Очаква да те смачка. Очаква да заприличаш на него. Да се върнеш в стадото... Не знам доколко ти помага познаването на историята в този процес. Съжалявам, че ще го кажа. Но тя не е дело на нормални хора. В повечето случаи на комплексари. Защото кой всъщност пише историята? Какво друго е властта, ако не един неосъзнат комплекс, цинизъм и празноти, които искаш да запълниш... Но се оказва, че това никога не става и властта скача от избори на избори. Ведно с нея скачаме и ние. На властта, както и на мизерията, никога не ѝ стига. Тя се и самовъзпроизвежда. Ако нашите древни корени бяха съхранени, а не заменени с една доктрина, наречена от Константин християнство, днес поне щеше да ни остане силата и трезвата мисъл на номада, зacenата и родена в природата. Като нея тръпна от гняв, зъвъня от чувства? Да ме боли? Сега се сещам за стих от стихотворение на Евтим Евтимов: Боли ме, че не ме боли. Когато ме оставят без сили и не мога да заредя батериите, тогава и гневът ми е рязък, назъбен, дразнещ, самоунищожаващ. И всичко това от едно обикновено човешко усещане за несигурност, която се възпитава с правилен избор. Господ ми го даде, но властта ми го отне. Отнема ми го този, чийто раждатък развалям, когато на работното си място искам да си свърша работата, когато защитя културата си и правата си, дори когато му обясня накратко, че и аз съм като него, и той е като мен... Има ли значение цвета, вероизповеданието, страната, историята... Човекът не е преодолял първичния си страх. Просто не иска да бъде човекът, на който змията даде познание, което го накара да мисли, да взема решения, да носи отговорност, уви. Защо да се надскача, като в стадото, при всички, е топло и уютно?! Това беше чисто женски прочит.

За българите ли? За нас ли да ви говоря? Уви. И тук съм много деформирана от часовете по история и литература. Все пак почти половин век скитам по тази земя. Елин Пелин, Йовков, Вазов, велика история, държава, конници, победи, златни векове и после... Добре че често чета Ботев, та се връщам на земята. Спасява ме само обичта. И попълването на пъзела, всички гледни точки. Народ без корени и своя философия е обречен да се самоунищожи. Че има план, външен за това, има. Не съм луда. Може да съм бедна, но не и проста. Но, каквото и да има, отвън или отвътре, или сме много мързеливи, или сме скотове. Несигурни, страховити, предатели. Защо, а не „кога“ е правилният въпрос.

- 16-06-2011|**Гост**

Страх и предателство има в историята и настоящето на всеки народ. Що се отнася до това, дали сме мързеливи или скотове, също не сме сами на този свят. Просто трябва да погледнем към южните ни съседи – те са и едното и другото. Въпреки, че правят „революции“.

- 18-06-2011|**П. Георгиева** – Смесването е взаимен процес и затова бих искала да Ви питам, Златко, етническите турци в България искат ли да се „смесват“?

В толерантността на българските турци, арменци и евреи вярвате ли, Златко? Те искат ли да се смесват

А в толерантността/ търпимостта на турците в Турция, дали вярвате?

Защо в сайта няма нито един помак (не дай си Боже да им кажете „българоезичен мюсюлманин“) или български етнически турчин, който да се изкаже по въпросите, които задавате, Златко? (Освен изследването публикувано миналата седмица, в което косвено се казва „турците сме си турци“, както и че „...дори ДПС да е създадена от ДС има положителна роля“ (цитирам по памет)?)

Вълнуват ли ги тези проблеми въобще?

На какво мнение са те?

Дали си зададохте тези въпроси, говорейки отначало от собствено име, а след това обобщавате преминавайки в 1 л. мн. ч.?

Предлагам Ви също да проучите ДАЛИ ВЪОБЩЕ се поставят тези питания в Гърция и Турция и тогава да поразсъждавате по темата.

Подсказвам Ви: в Турция всички български преселници доброволно си смениха османо-турските имена, на които държаха в България, с ДРУГИ ТУРСКИ ИМЕНА, както изискваха властите при кандидатстване за турско гражданство, а пък изселилите се в Австрия български турци ЗАПАЗИХА НОВИТЕ СИ БЪЛГАРСКИ ИМЕНА.

- 19-06-2011 | **Иван Иванич** – До Златко Енев

„Новозаселените обаче нямаха социалния опит на мултиетническото общуване, знаеха си само тяхното село. Но бяха разбрали, че трябва да слушкат и папкат, само тогава партията гали по главичката.“

Не може да се правят такива паралели – спасяването на евреите и непротивопоставянето на „Възродителния процес“! Това са събития станали на едно и също географско място, но при съвсем различни общества! Не забравяй избитите 25-30 хиляди през 1944 г.! Това са били тези, които са главата на гражданското общество. Без глава останалото е един труп. Не става въпрос да не търсим вината у себе си, а за това да намерим обяснение на психологията на обикновения човек. А той е слаб, когато е сам. Малцина са тези, които са силни сами и тях за това ги наричат „герои“. Дори Солженицин казва, че когато не можеш да се опълчиш на злото трябва просто да не участвуаш в него! А такива бяха много и не го забравяй!

Кой спаси евреите? Селяните от Софийско или Царят и Клирът на българската църква (Царят – задкулисно, Църквата- демонстративно)? Знакът е даден, има ги тези 25-30 хиляди граждани

и доброто е силно. А селяните и тогава са тръгнали да изкупуват покъщнина – разказах Ти в Пловдив за карикатурата на Стоян Венев.

Добре го е написала момичето – „знаеха си само тяхното село“! А Ти и не трябва да можеш да спиш, защото си писател и така Ти е отредено – да бъдеш будната съвест на обществото!

- 19-06-2011 | **Златко**

Хм, а къде е това прословуто гражданско общество сега, когато през час получавам мейли от диваци, които искат да ми докажат, че турците сами са виновни за нашата омраза? Хайде стига толкова бърсане на ... с тоя комунизъм, време е вече да погледнем по-дълбоко в собствените си душици дребни и да видим, че и преди това сме били същите, и че това прословуто „спасяване“ е единственото изключение от инак тъй послед-

дователната ни история на всичкомразци. Не правило, а изключение!
Не правило!

- 19-06-2011 | **Златко**

@Иванич:

И остави тия клишета за „будната съвест“ за по-млади момчета, ако обичаш. Никой друг осен самият теб не може да бъде твоя съвест, тъй че не се опитвай да измиваш ръце по един толкова шаблонен начин. Няма такова нещо като обществена съвест, от всичко най-малко в България! Така че, ако ще говорим за съвест – всеки от собственото си име, моля!

- 19-06-2011 | **Любомир Сирков** – „Зашо не успяваме да се смесим“, пита Златко

Действително, много са интересни и направо са по някакъв световен начин просто уникални тези нашенски „интелектуалци“, които самите лично изпитват огромни затруднения ДА ПРИЕМАТ собствения си народ такъв, какъвто той е – но същевременно с най-силни думи тези „интелектуалци“ се нахвърлят срещу сънародниците си затова, че те НЕ приемали ДРУГИТЕ народи...

Ето по-горе написаното от една госпожа от Шумен (което Златко определя като „толкова просто и ясно“) какво ни показва на нас?

Според нея в Шумен всичко било наред („живеехме един до друг“) – докато не придошли „обезземлените селяни“... И ето ти „проблем“: „построиха им нови квартали и заводи“, пише госпожата.

Да се чуди човек: тази госпожа какво очаква – да няма никакви нови заводи и нови квартали в „нейния“ град? Нима същите процеси – обезземляване на селяните и индустриализиране на градовете – не са протекли преди това във всяка друга европейска страна – на някои места дори още преди векове?

Да, госпожата е много „толерантна“, наистина: тя може да живее „един до друг“ с всеки, САМО НЕ и със собствените си сънародници от селата около града... За нея те завинаги ще си останат никакви чужди прищълци... Ако зависеше от нея, сигурно със стена щеше да огради нейния стар, австро-белогвардейски Шумен, за да не навлизат в него селяните от околните села. (А Златко по-горе пита наивно: „Зашо не успяваме да се смесим“?)

И забележете, че същата тази госпожа е готова да поучава ДРУГИТЕ колко лошо е

„непознаването на другите, не-нашите“...

Така ѝ е отговорът на въпроса „Кога? Кога?“ е много прост: когато се научите да приемате народа си такъв, какъвто той е – тогава ще имате и някакъв шанс евентуално да му въздействате да стане и някакъв друг...

- 19-06-2011 |**Иван Иванич** – Do g-n Lyubomir Sirkov

Думата „селяни“ не се употребява като местожителство, а като манталитет. Има разлика, нали?

- 19-06-2011 |**Иван Иванич** – До Златко Енев

Не вярвам да си забравил това:

И поетът, писателят, е длъжен да пише за тия неща. Негова е привилегията да помогне на человека да издържи като възвиши сърцето му, като му напомня за смелостта, честта, надеждата, гордостта, състраданието, жалостта и жертвоготовността, които са били славата на неговото минало. Гласът на поета трябва да бъде не просто летопис на человека, той може да бъде една от опорите, от стълбовете, които ще му помогнат да издържи и надделее.

Превод: Златко Енев

Уилям Фокнър

За автора:

Уилям Фокнър (1897-1962) е американски писател и поет, чиито произведения обрисуват родния му щат Мисисипи. Той се смята за един от най-големите писатели на двайсетия век и е носител на Нобелова награда (1949).

- 19-06-2011 |**Любомир Сирков** – До г-н Иван Иванич

Да, има разлика – ако търсиш разликите между групите хора, винаги ще намериш такива. Ако не е местожителство, ще е „манталитет“ – а ако не е „манталитет“, ще е нещо друго. Поводи за взаимна непоносимост, ако потърсим, винаги ще си намерим.

Въпросът на Златко („Зашо не успяваме да се смесим“) е правилен – проблемът е, че той самият не търси отговора вътре в себе си: защо аз не успявам да се смеся със своя народ? Защото Затко именно така започва

своя текст: с декларация колко не вярва на своя народ: „Не вярвам в българската толерантност. Не мога, колкото и да се опитвам.“

- 20-06-2011 | **Иван Иванич** – До Любомир Сирков

„Поводи за взаимна непоносимост, ако потърсим, винаги ще си намерим.“ Много точно казано! Значи трябва да бъдем научени на взаимна поносимос – т. е. „Обичай близния си“ по думите на Христос. А това е въпрос както на култура, така и на възпитание. Да си чул по този въпрос да се е работило някога в България? Едно дете първото нещо, което научава от историята ни е „Пет вековното турско робство“ и първото, което прочита само е „Даваш ли, даваш, балканджи Йово“. Това му остава за цял живот! С това го закърмят – с омраза! А да мразиш е отрова, която е в тебе самия. Да си чул другите народи, които също са били част от Османската империя, да говорят за „робство“? Дори арменците, които са дали толкова жертви, не учат децата си, че някога са били роби! Не, това си е наш патент! Защото това е било и е желание на политиците (с което Златко не е съгласен) – да се делим на турци и българи и да живеем с глави обърнати назад, а не напред. Защото ако обърнем главите си напред ще видим каква смет се е натрупала около бул. „Дондуков“ и пред „Коня“ на „Руски“. Нещата могат да тръгнат по нормалния си път, когато „историята“, която се учи в училище се изчисти от лъжи и демагогия, когато в нея се коментират историческите факти – кой е изкалал батачани и за какво, кои са наистина великите българи, какво е било мнението им за вдигане на „Априлското въстание“ и как тук на тези земи, наречени Балкани, до 1912 г. мирно са съжителствали турци, българи, гърци, арменци, власи и колко още много други етноси и кое ги е разделило. Да живееш с различния от тебе, не е трудно. Трудно е да стигнеш до това, защото иска много време. За щастие хората от моя род бяха отдавна стигнали и го предадоха и на мене – просто добър шанс. Какво ни остава – да се вайкаме като Златко колко сме лоши или да учим децата си да гледат напред и да обичат близния си?

- 20-06-2011 | **дончо**

Не е само Възродителният процес, през 1912 посред зима вмро и църквата покръстват насилиствено 200 000 души в Родопите вж напр.: anamnesis.info/fonts/versiq.1.3/journal/flash_journal/Plamena_Stoqnova/Plamena_Stoqnova.html

Не мога да дам преценка но, някои западни автори пишат за милион и половина избити мюсюлмани по време на Балканската война общо от трите войващи страни. Българската армия умишлено пуска напред четите на ВМРО, които колят и изнасилват повсеместно и след като армията пристигне, се прави че нищо не е било, само в Кавала са избити 7000 души. Това учат в университетите по света, където османската история е част от програмата в университетите Въобще има много нелицеприятни факти, за които по света се пише и са азбучна истина, а у нас единственото с което се отговаря е заклеймяване авторите като турски, немски, гръцки, сръбски и прочие агенти. Въобще цялата световна историография се заклеймява като заговор, за да не би българите да се „подведат“ и да се приобщат към цивилизираната хуманитаристика. Всъщност агенти, както се оказа са почти всички професори по история в бълг. университети, които дължат кариерата си изцяло на службите, срещу производство на идеология вместо история. На агента Тервел /Божидар Димитров/ дори уроците му по гръцки и латински са плащани от ДС.

- 20-06-2011|**про** – лъжи и дивотии

като са пуснали ВМРО четите напред да колят и изнасилват повсеместно, къде са били турските войски. Къде е било турското въоръжено население. Четите, водени от Чернопеев, Яворов, Йонко Вапцаров и пр. са били изпращани за диверсионни и партизански действия в тила на турската армия, а не да се бият с населението. И тук Златко Енев твърди, че от освобождението до днес българина мразел турците-дай тогава и балканската война от 1912 г. да я изкараме акт на тази омраза-и руско-турската 1877-78 г. да я включим, щото много българи са помагали на руснациите срещу турците, а не обратното. А твърдете, че американците мразят виетнамците, или сега иракчаните и афганистанците, или германците- руснациите и руснациите-германците, защото са воювали и са вършени военни престъпления. Въобще някакъв идиотски толстоизъм и шизофрения има в цялата тази разправия, в която се опитвате да изкарвате българина безподобен зловещ психопат. Ако беше такъв, в България още до 1944 нямаше да остане нито един турчин-има периоди, в които Турция е изключително слаба и не би могла да защити сънародниците си. Просто никой не им е обръщал внимание, никой не ги е ограничавал в нищо, не ги е гонил-както признава тук автора на статията за възродителния процес. Но идва 1944 и започва социалното инженерство на

българските комунисти-ПО ОТНОШЕНИЕ НА ВСИЧКИ. НЯМА ТУРЦИ, НЯМА БЪЛГАРИ-и ако бяха им казали от Москва, че трябва българите да имат руски имена например-щяха да ни преименуват.

Българинът не е по-малко толерантен/поне до 1944г. не е бил/от съседите си. не е бил и ангел естествено. Но такива генерални изводи, не-държащи сметка за сложността на събитията, на историческото време са недопустими. Помаците през 1912г. са воювали с българската армия, а след началото на междусъюзническата вдигат възстания в тила и. И действията по време на война не могат да служат като трайна характеристика на един народ. Войната е колективна лудост и няма народ, който да не е боледувал по време на война.

Агентите-историци в ново време изобщо не отделяха време и внимание на тези аспекти. Те имаха други задачи-да възпитат в дух на интернационализъм българина, за да може той между комунистическата идея и националната идея да избере първата. Те са до голяма степен виновни днес българина да не познава историята си и да бъде апатичен към настоящето и бъдещето си. Добър пример за това, което са сторили може да бъде Златко Енев, издателя на това списание, както той се титулага, български писател, който без да е чел българска история и реално без да познава българите ги поучава и напътства, хока и прокли на. Въобразил си е, че е българския Орхан Памук, който бе преследван в Турция за позицията си по отношение на арменския геноцид през 1915г. Ама нито в България някой отрича престъпленията на възродителния процес, нито българската национална идея е твърдо националистическа, като турската, която не признава, че в Турция има малцинства, нито Златко се приближава до Памук. Този последния е преди всичко турски интелектуалец, плът и кръв от народа си и като такъв именно е ценен за световната литература. Познава до съвършенство народа си, историята му, културата и духа му, добрите и лошите му страни и пише със загриженост и разбиране за него.

- 20-06-2011|**Любомир Сирков** – „Общите“ учебници и други илюзии

До Иван Иванович – тази идея за едни едни общи и „добри“ учебници по история, колкото и да изглежда на пръв поглед перспективна, всъщност вече е изпробвана – и до голяма степен се е и провалила.

Сега виждам, че дори на страниците на този сайт е обсъждана:

<http://www.librev.com/mixed-things-stuff/550>

(виж и коментарите отдолу, които препращат и към съответния международно финансиран проект за общобалкански учебници по история).

И причината за провала на всякакви подобни идеи е съвсем проста: те биват налагани отвън и отгоре, те не израстват по естествен път отдолу и отвътре. Учебните програми и учебниците по история можеш да промениш – но художествената литература на съответната нация няма как да прекроиш.

А тя – образността на художествената литература – е по-въздействаща от всякакви учебници. Вазов и Ботев, каквото са написали за турци-те (и за нас си като народ), това и ще си остане в нашето съзнание.

- 20-06-2011|**дончо**

Пише го докладите на чуждите консули, които се правим, че не съществуват, пък дейността на църквата и вмро в родопите са описани в самия орган на БПЦ Църковен вестник като похвално дело, само ги сме-щавало, че процедурата не е спазена, а не че е насила. Антон Страшимиров казва че го е срам от извършеното, пише го и в Карнегиевата анкета.

Доста трябва да сме закърнели нраствено, че да се мислим за толерантни. Фактите са други. Кка така толерантини като доскоро държахме рекорда за най-кървав атентат – този в църквата Св. Неделя, как толерантни като през комунизма сме избил 150 000 души, заради разбиранията си и милион и половина са донасяли, за да бъдат тези хора убивани и сега същите тези изроди са слепени с властта и ни говорят за толерантност, че дори и ни си пишат благодетели. Откъде се взеха тези чудовища, на 09.09.1944г ли възникнаха тези милион и половина изроди -непокаяни.

- 20-06-2011|**про** – чети и мисли

атентата в „света неделя“ НЕ Е БЪЛГАРСКО ДЕЛО. КОМИНТЕРНА НЕ Е БЪЛГАРСКИЯ НАРОД. Наистина става дума за шизофрения. Значи няма палачи, няма жертвии. Жертвите са си виновни. Българският народ е виновен, той не е толерантен, защото комунистическият режим избил толкова, а толкова накарал да донасят. И откъде извади тези цифри, бе Дончо.150 000 убити-това са жертвите ни от първата световна война, наричана у нас европейската. И доносниците милион и половина. Карап мене антикомуниста да адвокатствам на комунистите. Но що за

странна логика-дай да корим българина и да го упрекваме, че му се случило такова нещастие като комунизма. И да твърдим, че той мрази и подтиска турците от освобождението до днес, защото освен това и през комунизма не се държал като толерантен и възпитан -дал толкова жертвии. Ти къде живееш-да не си в рая или някъде, където са построили комунизма. Ние тук живеем на грешната земя, страдаме, грешим, не сме ангели, но не сме по-лоши от другите около нас. Е, не сме германци/толерантни като тях/, не сме имали колонии като англичаните и французите, не сме тревили с газове абисинците като италианците, не сме вадили очи с кошници като хърватите, не сме организирали кланета като гръцките андарти. С околните народи сме постъпвали, както те с нас-без някакви особени отлики. Такива сме били-диви, неуки, изостанали, неурбанизирани, неиндустриализирани. Имали сме обаче училища, читалища, българката сред всички околнни народи е била най-свободна и с най-голяма тежест в семейството. Гледали сме с надежда в бъдещето. Какво искате-да отречем всичко, да ревнем, че сме грешни, нежизнеспособни, събркани генетично. Църквата, ВМРО, Антон СТрашимиров-те българския народ ли са. Помаците турци ли са-защото Златко Енев това твърди-че от освобождението до днес мачкаме и тероризираме турците, тормозим ги. Дай примери преди 44-та как са тормозени-клани, покръствани и пр. са турците в България. Златко Енев ни сравнява с австрийците-той виждал ли е снимките как евреи мият с кофи и четки протоарите във Виена, а наоколо тълпата ги наблюдава. Къде в България е ставало това нещо.

- 20-06-2011|**дончо**

Ти знаеш ли колко години има военно положение в Североизточна българия след освобождението за изтребление на разбойноците: интересно само там където доминирали турците имало военно положение и разбойници? Смяташ ли, че ако сме извършили нещо подобно на описаното във Време разделно през 1912 г в Родопите сме толерантни?

- 21-06-2011|**Иван Иванов** – До Любомир Сирков

Къде говоря за общи за всички народи на Балканите учебници по история?

„Вазов и Ботев, каквото са написали за турците (и за нас си като народ), това и ще си остане в нашето съзнание.“ – те за това става дума, че

гледаме назад. Ами че това, което са казали е на повече от 100 години и не значи, че продължава да е истина! „Кат Русия няма втора...“ ????

„Силно да любят и мразят“ – на това ли на учим децата си ?

• 21-06-2011|**про** – дончо, дончо

а ти чел ли си на Иречек пътеписите, на Вазов произведенията-ще има разбира се военно положение, как няма да има. Всяка пролет с гемии от Истамбул са дебаркирали турски разбойнически чети по северното ни черноморие и са се отправляли към Делиормана. До есента са живеели от грабежи, а зимата -пак в Истамбул, по кафенетата, до следващата пролет. Коя държава ще го търпи това-става дума за спазване на закона, за криминални престъпления. И помаците-които явно ги смяташ за турци, а те не са-са отцепили територии от Родопите, които де юре са били част от българската държава-а де факто-свободни от български суверенитет територии-помашка република. В ония години властта не е била като днес-армията е била държавна, но и всеки мъж извън нея е имал задължения във военно време. И когато започва войната през 1912 цивилните от населението от двете страни участват наравно с армията във военните действия. И помаците се бият на страната на турците срещу българските войски. Днес е лесно да се съдят хората за действията им-но днес представите за света са съвсем различни, много от фактите-духовни, психологически, верски и пр. които тогава са действали, днес са абсолютно неизвестни и непознати. Затова умните хора подхождат съвсем внимателно към тези проблеми. Представяш ли си от съвременна гледна точка завладяването на Новия свят на какво прилича. Дай тогава наследниците на конкистадорите да ги зачертаем от картата на цивилизираните народи. За морала, толерантността и пр. се съди според критериите на конкретния исторически момент. Но никога не може да се вменява колективна вина на един цял народ, да му се лепят етикети, както това се прави в това издание.

• 21-06-2011|**Златко**

„Лъжи и дивотии“ е добър израз за разговор на маса със салатка и ракийка. А инак исторически свидетелства и оригинални документи не липсват, слава Богу. Тъй като тази тема ми се струва изключително важна за националното просвещение и проглеждане, ще се постараю да отделя специално място в списанието на исторически изследвания и

оригинални документи, показващи нагледно какво е било отношението ни към малцинствата (особено към помаците) от Освобождението насам. Очевидно тук има нужда от солидно прочистване на историческа-та ни памет.

- 21-06-2011|**про** – образование цял живот

три години се учиш в движение. Падаш и ставаш. Подхващаши някоя тема и веднага читателите ти показват, че нищо не знаеш за нея, ама настоящияш да си говорител на истината от последна инстанция. Като си се загрижил за националното просвещение и прогледдане, наистина трябва и ти да прочетеш нещо по въпроса. Защото до сега не четеше. Нищо. И това е начин все пак да научиш нещо. Това е жизнено важно за писателя, да познава това, за което пише. Тук ти се подсказа да се захватиш сега с помаците. Особено екзотично ще бъде, и ще ти отива, да твърдиш, че те всъщност са турци, защото са мюсюлмани. Защото те сега това твърдят и търсят такива като тебе да ги подкрепят.

Още ли смяташ, че българите са тормозили турците от освобождението до сега. Защото това беше тезата ти преди да се хванеш сега за помаците.

- 21-06-2011|**дончо**

Про, толерантността не е втрадена на никой народ, а се култивира. Да си говорим колко сме толерантни по принцип ние и колко агресивни са другите е част от общата национална митология на Балканите, която именно продуцира насилието. Балканите са станали нарицателно именно с това и можем да излъжем себе си, но друг няма кой да ни повярва. Така си отглеждаме домашни истини, ставаме неадекватни на съвремния свят и търпим големи разочарования от невалидността на нашите домашни истини, още като минем границата. Вера Мутафчиева казваща, че трябва да спрем да изучаваме история за десетилетия, може би за да забравим и разредим омразата. Съмнявам се дали това е верния път, тъй като нетолерантността се преподава в наследените ежедневни стереотипи и се затвърждава от медиите и политическите изяви, които почти на всички избори включват етнически и националистически заигравки. Трябва да адмирираме проявите на толерантност и дори геройзъм, каквото е спасяването на българските евреи, но не трябва да си затваряме очите пред насилието, което съпътства следоосвобожденската

ни история. Естествено, че не целия ни народ е такъв, често част от него е жертва на друга, това както ти посочих не е само на етническа основа -150 000 жертви на комунизма, 250 000 в лагерите, соча ти това, защото това не идва на празно място. Вярно е, че комунизмът освобождава, насърчава и организира една стихия, която обаче има и по-стари корени. Виж наскоро излязлата книга за с. Стряма, където след 9септември се роднини се колят като прасета, в съседните села е било същото. Надявам се не смяташ, че за няколко седмици, Коминтерна е обърнал херувимите в касапи. Нетолерантност е имало и в Османската империя. Руснациите също са силни учители в тази насока, още по време на войната накърняват населението, а след Освобождението го вплитат в 7 преврата за 10 години. Разграбените турски села и имущество и изгонването на гърците/Пловдив, Поморие, Асеновград/ са друга тема. Насилията на ВМРО в Македония и България също не са инспириирани от Коминтерна, нито насилието в Балканската война / журналисти и консули пишат за 300 000 избити цивилини и пленници от българите/ и масовото насилиствено покръстване/200 000/ После междуособиците във ВМРО и практическото отцепване на част от България от същите, терорът през 20те и 30-те години инспирирани в голяма част и от Коминтерна. Второто покръстване 1943 година от Родина. Наросният съд, лагерите, Възродителните процеси/600 000 изселени/ Очевидно толерантността не винаги е съпътствала 133 годишната ни история и не виждам как можем да си фантазираме минало при тези факти, освен за вътрешна употреба.

• 21-06-2011|**про**

цифрите ти не са верни-за пръв път ги срещам, не знам откъде ги вземаш. Инак всичко, за което пишеш, ми е известно-а на Златко Енев, който пише романи, не са му известни тези факти. В това е въпроса-има ли право някой, който не познава историята на един народ, да прави генерални отрицателни изводи за него? Има ли право да се титурова български писател, да пише исторически романи и да хока народа си, като не е прочел историята му. Да пише колко благородна била позицията на Турция към нас, българите, които сме искали да унищожим турското малцинство, тормозили сме го от освобождението до днес.

Що се отнася до толерантността, посочи ми един народ, който според теб е толерантен. Посочи и такъв народ, който не е бил толерантен, но след култивиране е станал такъв. В това последното изобщо не вярвам.

Виждам, че четеш история, макар да не знам откъде вземаш цифрите. Посочи един такъв народ-не можеш да посочиш народ, в чиято история да няма срамни моменти-братоубийства, военни престъпления, преследване на малцинствени групи. Франция ли, която предаде евреите си през втората световна, Англия, подтискала ирландците и половината свят, унгарците, жандармите на Австро-Унгария, словенците, натискащи унгарското малцинство, чехите, изгонили судетските немци. Или да ти изброявам братоубийствените конфликти.

Има актове на толерантност, има и враждебни, но такова качество, толерантност, което да се признава на един народи, а на други -не, просто не съществува. Защото тогава трябва да кажем, че има по-глупави и по умни народи, мързеливи, престъпни и пр. Ти това ли казваш? И как се култивира толерантността? Може би като се каже на един народ, че не се къпе-както го чух от Румен Леонидов. Злощастните моменти в историята на един народ, трагедиите му могат ли да бъдат основание да се твърди, че той бил такъв или онакъв, лош и нетолерантен? Каква щеше да бъде съдбата ни, ако Стамболов не бе довел именно Фердинанд в България, а някой друг? Ако Керенски бе удържал властта в Петроград през есента на 1917? И каква е тази мода да се съди един цял народ. Кажи-българската църква направи това и това, ВМРО, русофилската партия, БКП. Как мислиш, народния съд не се ли роде с чистките в СССР през 37-38 г. белия терор не е ли отговор на червения-атентата в църквата. т. н. септемврийско възстание не е ли пряко разпоредено от Москва. Дали нямаше да е друго в България, ако не беше започнало това фатално разделение на русофили и русофоби. Не, Златко Енев пе /това е негов глагол/ направо-българина така, българина онака. А не е отворил една историческа книга, да види, че никога нещата не са били еднозначни-имало е поддръжници и врагове на всяко действие и само това е достатъчно да не се приемат генерални изводи за целия български народ.

- 21-06-2011|**Гост** – Чел-недочел

Терминът „толерантност“ е в употреба от около 600 години и е въведен във връзка с необходимостта от религиозна търпимост. През годините се употребява и в друг контекст, а тук от някои текстописци и доморасли историци съвсем не на място.

Ако днес говорим за толерантност, независимо в исторически или съвременен аспект, това би трявало да се отнася единствено към демо-

кратични общества в мирно време. Най-общо казано това означава да приемаш или просто да търпиш другия.

Да дрънкаш обаче за толерантност по време на войни, на въстания или тоталитарни режими, това означава, че не си наясно с материята, както би казал един мой даскал.

Там законите, Дончо, са други, поради извънредните обстоятелства, предизвикани най-често не от самите преки участници. Така че, не бъркай военните престъпления, обикновената човешка жестокост и агресия и въобще всичко произтичащо от инстинкта за оцеляне с липсата на толерантност. Където няма логика – няма и етика.

Що се отнася до цифрите, наистина нулите ти идват малко в повече.

В училище сигурно са ти казвали, че си природно интелигентен, но понякога и това не помага. Въпреки, че сигурно долавяш някаква ирония в написаното, аз те разбирам и приемам такъв, какъвто си. Ето това се нарича толерантност.

- 23-06-2011 | **Дончо**

По въпроса за природата, точно за нея иде реч: за това пиша и аз по-горе: толерантността, както се установява, не е природна на никоя общност и се култивира и много лесно се променя, лесно се губи и затова е и толкова ценна. На едно облъчено от национализъм и комунизъм аграрно общество пък въобще не може да бъде вградена, просто липсва култура на която да стъпи и затова мисля за вредно непрекъснато да се изтъкваме какви сме хубави, толерантни и велики по природа и да даваме примери само от чуждото минало все едно този проблем нас не ни касае, тъй като сме добрички и хубавички природно, но споменаваме за насилие само като свойство на другите, колкото да ги охулим и да ни си развалим хубавото хортуване. Хубаво, ама трябва да си гъонсурат и морално доста оскотял, за да си мислиш, че след като само последните 60 години сънародниците ти са изтрепали 150 000 българи и изселили 600 000 мюсюлмани, че този въпрос е толкова абстрактен и не те касае, че да си търсиш примери за нетолерантност в чужбина. Защото големи изненади могат да станат, те така и сърбите се мислеха за велики и толерантни, защото в тяхната федерация живееха разни хора мирно и даже Възродителин процес нямаха и примерите за нетърпимост ги вземеха от фашистите, и много много се изнедаха от станалото... Като чета по-горе писаното все общо взето все същата песен от времето на Захари Стоянов – оправдани сме за всичко,

щото много гнет сме видели, другите народи и те били чудовища и такива бяха времената, освен това чуждите дипломати и те са виновни, за хора и съвест не става дума, нашто все си е хубаво, лошото не елошо щото го има и другаде и другите и обстановката ни принуждават. Ето текст от Записките: На мегдана сварихме така също едно множество въоръжени юнаци. Тук бяха и панагюрските комисари, тук бяха Волов и Бенковски. Възхищението и радостта нямаха граници. На земята се търкаляха 5-6 турски трупове, избити по разни махали в селото. Тия бяха накълцани и обезобразени като фурнаджийска четеля, защото кой как пристигнеше, за да си накървави ножа забиваше го немилостиво в отдавна изстиналия вече труп. Имаше мнозина, които си увираха пръста в кръвта и го облизваха, като казваха, че това ще да им служи за комка. П.Х.С. не се задоволи само с близвание. Той се наведе над един труп, грабна кръв с кривача си от раната, която изпи като шербет! Разбира се, че неговата постъпка до кара болезнено отвращение на присъствующите там; но нямаше що да се прави, напусто навикваха звероподобния П.Х.С. Той не правеше това само за кеф, но че му беше изгоряла душата. Той изливаше онай ненавист и омраза, която е тежала на многострадалния български народ цели петстотин години и за която не той е виновен, но позорното робско състояние, вековете и теглилата.

Може би нежните филантропи от цивилизована Европа да се възмутят от действията на българските въстаници; но нека се не стряскат до толкова, нека по-напред се огледат наоколо си. Ние познаваме историята и на техните революции, знаем хуманността не само на техните бунтовници, но и на пазителите им за публичната безопасност, които са убивали своите братя-граждани като кучета, душили са ги из тъмните зандани, трювали са ги по начин твърде възмутителен. Така са тия постъпали не към един враждебен елемент, не към тиранията друговерец, както ставаше това с нашите българи, но към своите братя, както казах, и то не да отмъстят за някакви си исторически злини; а така просто за вагабонтски цели, за хищничество, за святата верица, ако щете, или пък за славата на короната, украсена с кръстове и текстове от святото евангелие... Нека отговорят за тая невинно пролята кръв, не само у нас, но по всичкия свят, венценосните богопомазници и техните безсъвестни дипломати.

Така не се създава толерантност, точно обратното, примерите от себе си трябва ги вземаме, а не от чуждите, те си носят тяхната отговорност, ние нашата. Само така се формира отговорност – със собствени приме-

ри, иначе тези въпроси, все едно не се отнасят до тях. И ми е интересно коя точно цифра за жертвите смяташ, че съм завишил, защото всичките са от публикации или документи.

- 24-06-2011|**Гост** – Само факти

Едно си баба знае, едно си бае! Добре, като ни навираш тези цифри, да видим можеш ли да смяташ?!

След Освобождението до 1989 г. от България са се изселили или принудително са били изселени около 2 000 000 етнически турци. Но да не се връщаме чак толкова назад във времето. През 1965 г. в България е имало 746 755 турци /данни от пребояване/. Ако нямаше изселвания, с темповете на ражаемост при този етнос /част от националната им доктрина, каквато за съжаление България няма; за сравнение населението на Турция е приблизително 75 000 000 и само след няколко години тя ще е по-голяма от Германия/ днес те, заедно с циганите, сред които тече процес на исламизация, щяха да са мнозинство, а ти **Дончо щеше да клечиш безработен на някоя улица сред потока от шалвари и забрадки**.

Вместо да леете крокодилски сълзи в този и други сайтове и да пишете глупости идете да се помолите за България в някоя църквица, па забийте едно българско знаме на двора или на терасата и се опитайте да направите нещо за нея.

Не може една страна, от чиято територия само 3% са в Европа и в която жената на премиера ходи със забрадка да има претенцията да е част от европейската цивилизация след всичките золуми и погроми, които е извършила над нея и след като никога не е споделяла и няма да споделя нейните ценности!

- 24-06-2011|**про**

откъде взе тези 150000 българи „изтрепани“ от други българи през последните 60 години. Тези 600 000 изселени. Ибрахим Каракасан-Чънтар в същото това списание пише за около 350 000 преселници през 89-та, от които 120 000 се върнали, а общо около 1,3 млн от освобождението на България от турско робство до днес. Само че, от тези изселени, колко са насила. Златко Енев кой го насили, та през 90-та си бълскаше главата как да замине за Америка, и като не можа, се озова в Берлин и намрази Америка? Кой нетолерантно преследваше и изгони около милион българи през последните 20 години? И дай да продължим по твоята линия на

разсъждание-априлското въстание през 1876г. е проява на нетolerантност, кресненското, илинденското, войните и пр. Голяма мътилка е в главата ти, дано в личния си живот да проявяваш повечко разум. Никой тук не се е хвалил с добрина, благородство и пр. на българите, но и вашият изстъпления, че българина бил такъв-онакъв, подтисник и пр. са бълнувания на болни мозъци. Златко Енев ако четеше само материалите в собственото си издание, пак нямаше да стигне до такива идиотски прозрения. Посочения Ибрахим Каракасан казва, изследвайки КОМУНИСТИЧЕСКАТА ПОЛИТИКА по отношение на турците, че тя се е отразила зле на отношенията на двата народа, че мъдростта на хората в смесените райони до голяма степен е неутрализирана от последици от нея. А всъщност споровете тук започнаха, защото Златко Енев не даваше и дума да се каже, че възродителният процес е осъществен от комунистическата партия. Българите като народ били виновни, и толкова. А Захари Стоянов, когото цитираш тук, ако си го чел наистина знаеш, че на много места отдава дължимото на турците, хвали благородството, бабайлъка им и пр. и въобще говори със симпатия за тях. Такова е и отношението на българина по принцип. Всъщност, както много пъти е ставало, разни победени интелектуалци копаят наистина пропастта между двата народа, както става през последните 20 години от философа-агент Доган и появилия се в негов отговор Волен Сидеров. Като е загрижен Златко Енев толкова за етническото разбирателство, защо не написа книга за между-съседските отношения, за подпомагането, за добросърдечни отношения, каквито изобилстват в отношенията между двата народа. Ама е трудно, изисква истински интерес и проникновение, и много работа.

- 27-06-2011 | **Kman**

Ще ми позволите ли да „принизя“ дебата с две любопитни наблюдения?

„Възродителният процес“ е може би единственото етническо прочистване в историята, в което изгонените в крайна сметка се оказват благодарни на подтисниците им. Поне аз не мога да се сетя за други случаи. Даже съм чувал изказвания от типа на „Да ни бяхте изгонили и по-рано!“ И как иначе – гоним ги в по-уредена страна която се грижи за тях, пропускат 20 години разорителен и криминален български преход, а пък в Турция хващат точно годините на небивал икономически възход (е, с изключение на икономическата криза 97-98-ма, от която се

възстановяват сравнително бързо). Бях преди няколко години в Турция и от изселници видях само дружелюбно отношение, а и от други хора съм чувал подобни наблюдения. Иронично но факт!

И друг любопитен факт: турските сапунени сериали се оказват прекрасен начин за разбиване на стереотипите. Може да ви е смешно, но огромен брой жени и възрастни хора откриват, че турците са хора като нас, с реални проблеми които не се страхуват да покажат на филм. И с чувство за хумор.

Така че може да спорим докато посинеем дали сме си лоши по душа или комунизмът ни е направил такива; животът си върви и е по-интересен и шарен отколкото шепа мрачни интелектуалци си го представят.

- 27-06-2011|**Златко**

Гледам да се обаждам само когато има смисъл, дано този случай да е такъв. Щеше ми се само да кажа, че то и глобалното затопляне ще се оправи някак от само себе си, що ни е да се напъвваме, дискутираме и опитваме да променяме нещо си? Изконната българска умонаагласа открай време е била да се мълчи за всичко, с надеждата, че времето само ще оправи някак бакийте и ще изпере кирливите ни ризи. И според мен именно това е един от най-сериозните ни проблеми като нация и народ. Леност и незаинтересованост от каквото и да е, една спокойна увереност, че „нещата ще се оправят от само себе си“, мързел, непукизъм и изчакване на вятъра...

Е да, ама не. Поне в началото на 21-ви век вече би трябвало да се е събрали достатъчно исторически опит и познание за историите на други народи и нации, които да ни покажат, че всичко това не води доникъде. С гледане и изчакване не става, преклонените главици може и да не ги сече остра сабя, но пък те и за зелева чорба не стават... Тъй че, по-добре всеки да си прави сметката и да не очаква чак толкова много от турските сапунени сериали, които може би променят нагласите ни към турците, но не и към Турция, неприязната към която не е мръднала на милиметър, както и увереността че „ония там не са Европа“. Хе, ами ние тогава какво сме бе, алланкоолу?

Казвам ти дъще, сещай се, снахо. Всеки да си прави сметката...

А инак, прочиствания, които са „подобрili“ съдбата на прогонениите – колкото суха шума наесен. И судетските, и шлезийските немци, без съмнение, сигурно са били по-добре в Бундесрепубликата, отколкото в

Чехия или Полша. Но дали това може да послужи като обяснение, не дай Боже оправдание, за милионите изкоренени екзистенции, за избитите хора, за ужасите, за престъпленията? Странно нещо, тази нашенска „мъдрост“, която може да обясни всяко нещо на тоя свят пост-фактум, след като нещата са минали и преминали, обявявайки всяко нещо на тоя свят, па било то и най-голямото безчинство, за някакъв „Божи промисъл“, който в края на краишата цели добро. Добро, ама защото не се е разиграло на твоя гръб, а на нечий чужд. Инак ще ми се да ви видя вас, господин К., лишен от всичко и прогонен навън, да ми кажете колко щастлив и доволен се чувствате, защото някой ви е взел всичко, за което сте работили през живота си в България. М-да, чуждият гръб, това вечно поле за българската премъдрост...

- 27-06-2011|**Златко**

Ах, да – до Любомир Сирков и всички, които са побързали да щракнат „браво“ под коментара му за „ненужните“ общи учебници по история, защото, видите ли, ние и без това си знаем всичко, достатъчно добре са ни го обяснили класиците преди сто години и пр.: учебниците по история в Германия и Франция се пишат съвместно поне от петдесет години насам, и то точно по тази толкова проста и очевидна причина, която според вас е напълно ненужна – избягването на исторически изкривявания в едната или друга посока при обучението и образование-то на младите. Питам се кога най-после т, нар. „обикновен човек“ в тая страна най-после ще прозре, че времето на живота, затворен зад собствени дувари и опасан от собствени сокаци, е безвъзвратно отминало, че бъдещето принадлежи само и единствено на ония, които са в състояние да мислят ЗАЕДНО със съседите си, а не против тях, както са ги учили баби и дядовци от време оно?

- 27-06-2011|**Kman**

Вижте, Златко, може би прекалено насириозно взимате нещата. Много съм далеч от мисълта да омаловажавам престъпленията. Просто казвам, че трябва да гледаме напред поне толкова, колкото назад, ако не и повече. Ние на Балканите сме толкова оплетени във взаимни вини, че задълбаването в историята несъмнено води до гняв, депресия, караница и замерване с цифри. И не мисля, че трябва да изпадаме в мизантропия, или да си посипваме главите с пепел заради нещо, случило се преди 25

години, или преди 100 (като Балканската война, Илинденското възстановие и т. н., все цитирани по-горе). Аз отказвам да се чувствам лично виновен за това, че някакви членове на Политбюро са решили да сменят имената на турците през 86-та, както и не мога да си припиша заслугата, че евреите са спасени през войната (макар да чувствам благодарност, тъй като моето собствено семейство е спасено тогава).

Историята е само това – наниз от малки истории и нищо повече, и всеки опит да се абсолютизира с „генерален“ извод (като например това дали „ние“ сме „лоши“ или „добри“) обикновено свършва недобре, със спорове от рода на „Ама вие ни клахте през 35-та!“ „Да, ама защото вие ни клахте през 15-та!“

- 28-06-2011|**про**

Като си знаел „писателю“ Златко Енев, за судетските и силезийските немци, защо твърдиш, че възродителния процес е първото след войната етническо прочистване в Европа? Има два възможни отговора-че като си дрънкал това с важен вид, просто още не си и бил чувал за тези събития, но вече си бил измислил наукоподобната си теза. Нещо характерно за теб. И едва сега, като споменах тук за судетските немци и Чехия, нещичко си прочел. Учиш се в движение.

И другия възможен отговор е-да си знаел, но въпреки това да си твърдял, че няма други такива инциденти, особено пък в Европа-все с идеята да придадеш драматизъм и тежест на нелепите ти обвинения към всички българи.

- 28-06-2011|**Златко**

Много просто – защото етническите прочиствания непосредствено след войната са ДИРЕКТНО следствие от нея и по тази причина биват разглеждани от повечето историци като част от нея, умнико мой злобен! Виж например Postwar на Тони Джуд, където тия неща са обяснени доста добре, а книгата е преведена на български. И престани да ми се пениш, с това не ме впечатляваш особено силно.

- 28-06-2011|**про**

Ами тогава защо ти не разглеждаш „кръстилката“ на помаците през 1912-13г. като част от Балканската война, ами я отделяш и я вменяваш на българите като народ, хем е станала точно по време на военни действия,

а не години след спирането им, както е в тези случаи. И тогава защо не погледнеш на възродителния процес като част от студената война, зер ако не беше СССР, на колониалния елит никога не би му и дошло на ум да прави такива неща.

Такива работи, „писателю“. Твърде много недобросъвестност, твърде много нагласяне и двоен аршин.

- 28-06-2011|**Дончо**

Про, не ми приличаш на неинформиран, пък забравяш за изселванията от 1950-1951, когато страната напускат 156 410 турци и през 1969-1979 г., когато напускат 114 420, което прави 270 830, към които като прибавим цитираните от теб 330 000 от 1989г прави 600 830

Що се отнася за избитите от комунистите врагове на народа сметката е проста: убити в първите месеци 30-40 000 души, плюс 2700 смъртни присъди от Народния съд, плюс минимум 100 000 жертви от лагерите според Пламен Цветков и така само до 1962 излизат над 130 -140 хиляди души жертви на комунизма. И е хубаво да знаеш че избиването и насилието над мирно население и етническото проочистване по време на война не е белег за толерантност и цивилизираност, ако не си разбрад.

- 28-06-2011|**про**

питах те вече в рая ли живееш или в построен комунизъм. Ако бяха отворени границите през периода 1944-89г. колко българи щяха да заминат? Ами немци, ами чехи, поляци и всякакви други лагеристи от различни нации. Но границите бяха здраво затворени. И никой не бягаше от запад на изток, нали? Защо тези турци, които доброволно са се изселили-както биха се изселили и много българи, ако им беше разрешено-ги слагаш на сметката на българския народ? Те и сега се изселват-ще кажеш, че някой ги гони ли? А Златко гой го е гонил, че е в Берлин. Ами че това е основния му източник на гордост-че живее в Берлин, а неговите съученици, на които родителите им купували колелета, останали в Преслав.

Аз не знам кой е този Цветков и как изчислява тези 100 000 убити в лагери. За малък народ като нашия това е огромна цифра. Аз съм антикомунист, но цифрата е недостоверна. Три пъти повече от убитите българи през втората световна война. Това е много висока смъртност и не знам как би могла да се постигне по друг начин, освен чрез екзекуции. А няма

данни за такова нещо, като изключим лагера в Ловеч, но там са няколко десетки убити.

А що се отнася до войните, не знам какво повече да ти обяснявам. Помаците не са били мирно население, а въоръжена сила, както българското население от другата страна на границата е било в готовност да отблъсне нападение. Затова твърдението ти „насилие над мирно население“ и пр. не е на място.

А тук ставаше дума за твърдението на „писателя“ Златко Енев, че българският народ е отговорен за възродителния процес, а не комунистическата партия, която в ония период беше господар на живота и смъртта и на турци, и на българи. Никой не е твърдял, че българина е ангел, извисяващ се нравствено над съседните и по-далечни народи. Но от глупост или незнание, или от корист да изкривяваш историческата истина и по този начин да оневиняваш косвено виновния за сметка на друг, който също е жертва? Комунистите не само не понесоха исторически и политически, и юридически отговорността за престъпленията си, но и сега Златко Енев им предлага удобна теза изобщо да снеме отговорността от тях. Друг е виновен, не те. И го предлага с такава самоувереност, все едно от 89-та до днес само това е правил, да изследва възродителния процес. А той писал детски книжки за Ането.

- 28-06-2011 **[Любомир Сирков** – Народът и писателят му

То би трябвало да е очевидно за всеки мислещ човек: че няма особен смисъл да говориш на народа главно за лошите му качества, тий като ако народът няма в себе си добри качества, той няма и да те чуе по въпроса за лошите си качества... А щом е ясно, че народът има и добри качества, то не следва ли да почнем първо от тях? Не следва ли да се опираме именно на тях, когато говорим за народа си?

Но това са съображения твърде „народни“, така да се каже, пък нашите интелектуалци са свикнали идеите им да идват не от народа, а от главите на други, по възможност вече със световна известност, интелектуалци.

Затова и аз днес на Златко Енев ще му дам за опора **Достоевски** (надявам се този автор да има достатъчно голям авторитет като за пред Златко Енев).

Интересно е да се проследи как автор като Достоевски разглежда въпроса за взаимоотношенията между „Европа“ и неговия собствен народ (руския).

Съветвам всеки, които има време, да прочете поне тази част от неговия „Дневник на писателя“ (издаван текущо, като списание), която през януари 1877 г. Достоевски е озаглавил „**МЫ В ЕВРОПЕ ЛИШЬ СТРЮЦКИЕ**“.

(Съжалявам, че в момента нямам пред себе си българския превод – в 12-томното издание този текст се намира в том 11 – затова ще ползвам тук руския текст). (Какво точно означава думата „стрюцкие“ самият Достоевски по-късно обяснява подробно в списанието си, но засега нека приемем, че тази дума значи нещо като „*несреќник*“.)

Та през януари 1877 г. по повод на проблема „Европа и Русия“ **Достоевски**, обръщайки се към своите читатели, пише така (следва мой превод, със съкращения – оставил съм тези места, които най-ярко изразяват основната идея на Достоевски):

„Вие започнахте с едно безцелно скиталчество из Европа с алчно желание да се преродите в европейци, пък макар и само на вид.“ ... „Да, ние именно с това и бяхме длъжни да започнем: с презрение към своето и към своите, и ако пребивавахме в тази точка цели два века, без да помръднем ни напред, ни назад, то, вероятно, именно това е бил срокът, който природата ни е дала“. ... „Впрочем, ние руския народен характер не само че не го считахме за нищо, но и не признавахме на народа, че има той характер. Ние забравихме и да мислим за него и с напълно деспотично спокойствие бяхме убедени (без дори да го поставяме като въпрос), че народът наш на часа ще приеме всичко, което му посочим, т. е. всъщност това, което му заповяддаме.“ ... „И какво постигнахме? Странни резултати: най-важното е, че на нас в Европа всички гледат с насмешка, а на най-добрите и безспорно умни руснаци в Европа гледат с едно високомерно снизходжение.“ ... „И колкото повече ние в тяхна угла презирахме своята националност, толкова повече те пък презираха нас самите.“ ... „Те се удивляваха именно на това, как ние, бидейки такива татари, така и не успяваме да станем руснаци; ние пък така и не успявахме да им обясним, че ние желаем да бъдем не руснаци, а общочовеци.“ „Вярно е, че напоследък те май нещо започнаха да разбираят. Те разбраха, че ние нещо искали, нещо за тях страшно и опасно; разбраха, че ние сме много, осемдесет милиона, че ние знаем и разбираме всички европей-

ски идеи, а те нашите руски идеи не ги знаят, а и да ги узнаят, няма да ги разберат.“ „И всичко завърши с това, че те нас директно ни нарекоха врагове и бъдещи рушители на европейската цивилизация. Ето как те разбраха нашата страстна цел да станем общочовеци!“

Достоевски продължава: „А при това ние от Европа няма как да се откажем. Европа за нас е втора родина – аз пръв страстно изповядвам това и винаги съм го изповядвал.“

„И как тогава?“

ОТГОВОРЪТ на Достоевски е следния:

„Най-първо и преди всичко: да станем руснаци. Ако общочовечието е идея национална руска, то преди всичко трябва всеки от нас да стане руснак, т. е. да бъде себе си, и тогава още с първата крачка всичко ще се промени. Да станеш руснак значи да престанеш да презираш своя народ. Веднага щом европееца види, че ние сме започнали да уважаваме своя народ и своята националност, на часа ще започне и той нас самите да уважава. И действително: колкото по-силно и по-самостоятелно бихме се развили ние в своя национален дух, толкова по-силен и по-близък отклик ще получим в европейската душа, и, сродявайки се с нея, ще ѝ станем по-понятни.“ ... „Ставайки себе си, ние ще получим най-сетне облик човешки, а не маймунски. Ще получим вид на свободно същество, а не на роб, не на лакей...; Нас ще ни считат за хора, а не за международния дрипльо, не за несчетници на европеизма, либерализма и социализма.“ ... „Пък и сами ние ще проумеем тогава, че много от това, което сме презирали в нашия народ, е не тъма, а именно светлина, не глупост, а именно ум, и разбирайки това, ние непременно ще произнесем в Европа такова слово, каквото там не са чували още.“

- 29-06-2011|**П. Георгиева** – ге: Мно-о-ого думи, но не успявате Енев да се погл

и вместо да се радвате на и-мейлите и въобще, че хората четат сайта и по този начин **Ви помагат** (това е точната дума) да си самовдигнете летвата, Вие си мастурбирате мозъка не чак толкова успешно, защото повтаряте непрестанно един и същи припев като посочения цитат:

Златко пише:

Хм, а къде е това прословуто гражданско общество сега, когато през час получавам мейли от диваци, които искат да ми докажат, че турците сами са виновни за нашата омраза? Хайде

стига толкова бърсане на ... с тоя комунизъм, време е вече да погледнем по-дълбоко в собствените си душици дребни и да видим, че и преди това сме били същите, и че това прословуто „спасяване“ е единственото изключение от инак тъй последователната ни история на всичкомразци. Не правило, а изключение! Не правило!

Пребройте колко пъти употребявате думата „омраза“ и нейните производни.

- 29-06-2011|**Гост** – ге: ге: Мно-о-ого думи, но не успявате Енев да се

П. Георгиева писа:

... и вместо да се радвате на и-мейлите и въобще, че хората четат сайта... Вие си мастурбирате мозъка не чак толкова успешно...

„Don't shoot the piano player; he's doing the best he can“.

Въщност Златко е казвал, че е инструмент. Тоест други му мастурбират мозъка. Инструмент в ръцете на кой е Златко, той никога няма да открие. Не защото е глупав човек – напротив! На всичкото отгоре има и добър стремеж, добър импулс и доброта. Просто Златко не притежава тяхната природа...

Кожи ми кои са ти приятелите, за да ти кажа какъв си... При хората, които стимулират Златко, човек, ако не е с тяхната природа (а защо не и от тяхната порода) никога не достига до „какъв си“ и винаги си остава на ниво „какво си“. Ами инструмент! Тези хора дори са преиначили така философската мисъл на отколешното човечество, че да се чувстваш инструмент е дори гордо. Но няма как да бъде другояче...

- 28-09-2011|**Иво Димитров** – Малко методология

Обръщам внимание на един общ методологически проблем характерен както за специалистите, така и за медиите.

Боравенето с максимално обобщени категории е неправилно от научна гледна точка и безплодно. То е плодотворно единствено в полето на масовата манипулация.

Зашто? Защото колкото е по-обща категорията в социалната сфера, толкова по-хетерогенен е описваният обект. Толкова повече индивиди и/или разнородни социални групи включва. Т. е. каквото и обобщаващо заключение да предпоставите – ще може да го „докажете“ защото все

някои черти и характеристики ще са доказуеми за някой социален сегмент, колкото и да е непредставителен. Вие сте постъпили така. Както и огромната част български изследователи. Същевременно самият Вие сте посочил контра аргументите срещу тезата си. Тя корени в примера със спасяване на евреите и Възродителният процес. На първо място, следва да отхвърлим възможен паралел, просто защото са исторически диахронни. Става въпрос за съпоставка на относително демократична България с Тоталитарна България. В единият случай да търсим народности характеристики би било що годе разбираемо. Във вторият случай – не! Защото тоталитаризма по самата си същност изключва всякакво самостоятелно поведение извън предписаното от Центъра. Анализирайте сам процеса. Има поне три тома документи. Та. На първо място няма междуетнически напрежения, имащи масов характер. Документирано. По някаква собствена логика ТЖ решава, че „турците“ са опасни за страната. Уведомява Политбюро за „идеите“ си. Облича ги в официално решение и започва изпълнение. Забележете. Това Е практиката на тоталитаризма за всичко. А всеки който не е съгласен с идеите на Партията Държава му се случват не добри неща. ТА – къде видяхте тук народа? Та чак и генерално заключение за нетolerантност да правите? Всъщност проблемът не е във Вас. Вие сте писател. Проблемът е, че „новата“ историография също манипулира именно по този начин. Напр. И. Баева пише за Възродителният процес, че „грешката на властта е, че не овладява своевременно турският и български национализъм“?! Все едно става въпрос за друга, а не тоталитарна страна, където социалният контрол е поддържан с огромна сила. И такива писания на „специалисти“, „историци“, „социолози“, „политологи“ – бол. И забележете колко елегантно – обобщаващо понятие, исторически диахронизъм (т. е. изчистване на събитията от контекста им) и вече виждате „народностни специфики“, а не строго определената вина на политическата върхушка totally контролираща страната. Опитвам се да Ви обърна внимание на това, защото независимо от добрите Ви намерения, неволно наливате вода в мелницата на масовата манипулация. По този начин се „доказват“ и твърдения от типа „робска психика“, „българите лениви, за нищо не стават“, „задния двор на Европа“ и др. подобни дивотии. Вероятно и сам забелязвате, че при този подход изведенъж реалната вина на тоталитарната върхушка се подменя с ... народностни специфики. Добавете сега разбитата от ДС целенасочено БПЦ, Прибавете, че цялата учебна

програма на децата ни е концентрирана върху „клали са ни“, „малки и слаби“, „за нищо не ставаме“ и ще си отговорите вече, дали става въпрос за „специфични национални черти“ или за целенасочена масова манипулация, целяща превръщането на хората в лузъри. И ако Вие се питате, де е националният и личностен интегритет, аз пък се питам как при тази ситуация на целенасочена манипулация, все още има – макар и малко – но хора със завиден интегритет.

- 28-09-2011|**Златко**

Ок, в такъв случай, предполагам, сръбските войни за вас също са плод на действията на върхушката единствено около Милошевич, и те също нямат никаква връзка с ентузиазирано участие и поддръжка от страна на тази абстракция, „народните маси“, нито пък с другата абстракция, „националния характер“. И сърбите, също като нас, няма защо да търсят национално пречистване, разкаяние, целенасочено преработване на историята (и вината, която тя влачи със себе си). Това са неща, с които се занимават глупаци като германците. А ние на Балканите винаги си имаме някой друг, който е виновен вместо нас – защото ние сме „абстракция“, нас ни няма, поне от научна гледна точка. Едно време са били турците, после фашистите, после комунистите, сега пък са „управниците“ (навсякъде из Интернет чета това – „виновни са управниците ни“). Изобщо, каквото и да се случи в тази страна, виновните винаги са „те“. „Ние“ винаги сме невинни и чистички, а следователно няма нужда да променяме нищо в навиците, начините си на живот и отношението към самите себе си.

Правилно ли ви разбирам, господин Димитров. И ако не, бихте ли ми обяснили къде е грешката...

- 28-09-2011|**Иво Димитров**

Г-н Енев, Отказвам да минавам в полето на патетико – есеистичното говорен. Както отказвам и да приема сериозно понятия като „нас“, „ние“, „българи“, „турци“, „комунисти“ и пр.

Знам, че това е майнстрийма от последните 20 г., но резултатността му е нулева.

Нека да Ви отговоря конструктивно както аз считам, че е правилно. И то с пример, който Вие сте посочил – Германия.

Говорите за морално пречистване в Германия. Как става?

1. Безпощадно и еднозначно юридическо осъждане на нацистката върхушка.

2. Сериозни научни изследвания на теорията и практика на национал – социализма. Изцяло в осъдителен аспект. Дори намек за някаква частична или маргинална реабилитация на някои практики (дори под формата на „научност“), водят до научен и социален ostrакизъм.

3. От началото на 50-те – история на национал – социалистическите тоталитарни практики и действия. С всички документи и ужасяващи факти. Без криене зад грифове „секретно“

4. Пълно, безусловно и безкомпромисно премахване на цялата национал – социалистическа символика.

5. Пълно, еднозначно и безусловно осъждане на миналото във всички културни артефакти и стигаща до жестокост отношение към културни дейци, които с творчеството си са спомогнали дори само за позитивна пропаганда на режима.

6. Целенасочена работа с децата и младите хора разясняваща антихуманните практики допуснати от управляващата върхушка и ужасните последици от това, че „обикновените германци“ не са се осъзнали на време, с което са поели вината като индивиди и нация.

Нека сега да разгледаме един български казус: Отивам и се опитвам да убедя бай Иван, че Възродителният процес е нетолерантност и престъпление. Е, понеже имам този социален опит, ще опитам да систематизирам отговорът му „Аз, вина?!? А бай Тошо? Паметник? И кой бе осъден за възродителният процес – юридически?!? Де го еднозначното осъждане от Вас, интелектуалците? Има ли университетски учебници за СУ, в които се говори за грешки? Защото между престъпление – вина – и грешка разликата е като от мравката до слона?!? И ти ми говориш да си пречистя душата? От какво? С какво аз съм по-лош от бай Тошо. На него паметник дето го направи, а аз дето си пазех хляба за децата и не смеех да шукна от страх да имам вина? Абе я се разберете там Вие дали изобщо има вина, па после можем и да поговорим“!

Сега – надявам се – виждате, че проблемът не е в това че хер Ханс е по-морален, а бай Иван – по неморален!

Всъщност, разликата е, че елита на ФРГ осъзнава, че практиката на тоталитаризма е ужасно опасно за бъдещото развитие на Германия. И прави конкретните стъпки. Юридически, законови, морални, преписване на учебници и още куп неща.

В България го няма всичко това.

В този аспект, да искате масово пречистване на душата на „хората“, като имате паметници на архитектите на нетолерантността и класовият и етнически геноцид е просто ... пожелание. Когато тези престъпления бъдат обговорени – ок. И „обикновените“ хора ще се поучат от това. Защото дълбоко в себе си знайат и си усещат вината за мълчанието. Но докато системно не стане еднозначно ясно, кое е морално и кое – не, това, масово, няма как да се получи. А и да има подобни елементи, то те просто няма да бъдат медийно видени. Защото има реални отговорници за това. И те и техните наследници се страхуват от това.

Нали разбирате, че вината и отговорността винаги са индивидуални. Няма „комунистическа“ вина. Има вина на олигархията държала под тотален контрол страната и хората. Степенувана. И конкретна. Пак конкретика. Защото някак не мога да се съглася, че моята вина породена от страх за хляба е равна на вината на управляващата върхушка и хората пеещи дитирямби за процеса

А конкретиката – именно поради това – пречи не на мен, а на хората извършили престъпления! И именно поради това, те работят с обобщаващи понятия. Народа, нас, ние ...

Естествено, това е само един конкретен пример, но се надявам, че разбираете модела на анализ, който предполагам.

Апропо, пробвайте, ако желаете, сега Вие, с Вашите категории „нас“, „ние“ да видите един управляем процес на подобрене на нещата.

- 28-09-2011|**Златко**

Аз също не искам да споря, още повече, че за много неща съм съгласен с вас. Вижте, моят патос идва от много прости неща, много елементарни съображения: изминаха около двадесет години, значи се е сменило вече едно поколение, а аз все още не виждам дори наченки на някакъв вид сериозно преосмисляне на миналото (под „сериозни“ разбирам такива, които да не набутват всичко в удобното извинение „не бях аз, комунистите бях“). Ето, има вече деца, които поне би трябвало да не искат да приемат умонаагласите на родителите си – както се е случило в Европа през 68-ма. А не ги виждам, не знам къде са, какви са, не ги чувам, не мога да ги възприема по никакъв начин, може би защото се движим в паралелни светове, знам ли (тук те във всеки случай не се обаждат, а в Туитър нямам толкова време да обикалям).

Само че вие ми казвате, „всичко това е пожелание“. И „докато не стане еднозначно ясно“... А кой ще го направи това еднозначно ясното, след като цялата ви енергия отива за това да доказвате, че аз или Иван Кръстев, или не знам кой си, говори ненаучни глупости и че всичко е дрън-дрън? За мен няма проблем, поне доколкото виждам, че не злобеете и говорите ясно и човешки. Но не виждате ли, че в края на краищата пак свеждаме нещата до „чакай, Сийке, аз да кажа“? Ако искате да свършите/свършим някаква работа, дайте нещо, което считате за реално, направете нещо, размърдайте нещо... Но така, по правилото „да ти пикая на...“ си оставаме в България, драги Иво. Може би според вас работата на хора като Иван и мен е последна дивотия, ненаучни глупости, знам ли... Но докато сам не успеете да посочите нещо, което все пак да покаже алтернатива, реална алтернатива (примерно текст, който да разчовърка нещата „научно“ – и освен това да се окаже разбираем)... Та, дотогава, простете ми, разговорът помежду ни е осъден на пустота. Не защото сме чак толкова различни хора (поне аз няма такова усещане), а просто защото подходът ни е различен. За мен това, което говорите вие, е максимализъм и елитизъм. „Ние, учените, знаем, но понеже така и така никой не може да ни разбере, няма да правим нищо друго, освен да подливаме вода на вас, неучените“. А през това време ние клатим някакви дървета, да речем. Или се трепрем с нарисувани вятърни мелници. Е, преценете си сам кое и как. Има ли полза, има ли смисъл, или всичко е за оня дето духа? Ваша си работа, аз няма да се дърля повече. Много време отнемат тия приказки, а резултатът от тях ми се вижда доста съмнителен. Впрочем, както и да е. Излизам от разговора без лошо чувство, надявам се и вие да не се подразните.

А инак аз ще си продължавам с ненаучните глупости де, но това и без това си е ясно.

Поздрави,

Златко

• 29-09-2011|**Иво Димитров**

Г-н Енев,

Преди година стартирахме Проекта „Предизвикателството: Гражданско общество“ като една от основните цели бе да опитаме да си изясним що е то ГО, как се структурира, на какво се основава, защо няма и

все не става и т. н. Все неща, които би следвало отдавна да бъдат обект на множество изследвания, а тях ги няма.

И първата си много сериозна грешка, която установих бе, че ужасно съм подценил фактора „социална грамотност“. Така в следващият месец се надявам да завърша три статии „Социалната (не)грамотност“, Анализ на развитието на проекта (основен акцент – грешките и подценените и недоотчетени фактори и естественото продължение – „Какво и КАК да се прави“ (т. е. преформатиране на проекта, съобразно натрупаният опит). Естествено, съобразно собствените си възможности и компетентност, ще поема и съответни лични ангажименти.

Апропо, целта ми не беше да се „заяждам“ или омаловажавам работата Ви, а да подчертая един изключително подценяван и пренебрегван проблем: прекалено свободното боравене със социални понятия е контрапродуктивно.

Ако сте се почувствали засегнат – извинете.

Ваш

ИД

- 29-09-2011|**Петър Ангелов** – Дарев

Г-не, наистина ли смятате, че въпросът за толерантността е актуален само за българите! Нима този проблем е решен във Франция, Германия или Великобритания. Не искам да ви припомням какво стана в Северна Бохемия, в Чехия, която се бе превърнала в аrena на жестоки сблъсъци между чехи и роми. Етноцентризма съществува и в скандинавските страни, макар и в по-рафинирани форми. Г. Марсел смята, че толерантността е ситуативно проявяваща се, т. е. абсолютна толерантност няма. Процесите на хуманизация, на сублимиране на агресията, изискват един нов тип културен код за разчитане на различните общности. За съжаление, този процес никъде не е завършил, а новините от различни точки на света понякога ни създават усещането, че на отделни места дори не е и започвал.

- 30-09-2011|**Самолет 005** – ... ами...

Ами, глупавото е, че в цялата тази циганска патаклама не се включиха икономически анализатори, за да осветлят проблема от гледна точка на присъствието на циганите в една икономика – приходи, разходи...

Каква е разликата между една циганска мутра и една българска мутра; каква е разликата между един цигански изметяр и един български изметяр (наричан по модерному „клошар“)? Къде задряма големият циганолюбец евреинът от унгарски произход Гьоргьош Шорош (известен като Джордж Сорос)? Какво направи този алtruист с физиономия на горгона за цялостния well-being на обществата, за да са добре и малцинствата в тях? Колко от парите си задели за сmisленi цели, какво беше смисленото в тези цели и колко души го разбраха и повярваха в този точно смисъл? Защо, когато някой палестинец предне накриво, разбира целия свят, а никой не разбра за човеколюбието на Сорос? Такива едни въпроси започваме да се питаме...

- 14-05-2013 | **Гюлизар Джезизова** – ге: Смесването е взаимен процес и П. Георгиева пише:

затова бих искала да Ви питам, Златко, етническите турци в България искат ли да се „смесват“?

В толерантността на българските турци, арменци и евреи вярвате ли, Златко? Те искат ли да се смесват

А в толерантността/ търпимостта на турците в Турция, дали вярвате?

Защо в сайта няма нито един помак (не дай си Боже да им кажете „българоезичен мюсюлманин“) или български етнически турчин, който да се изкаже по въпросите, които задавате, Златко? (Освен изследването публикувано миналата седмица, в което косвено се казва „турцитите сме си турци“, както и че „...дори ДПС да е създадена от ДС има положителна роля“ (цитират по памет)?)

Вълнуват ли ги тези проблеми въобще?

На какво мнение са те?

Дали си зададохте тези въпроси, говорейки отначало от собствено име, а след това обобщавате преминавайки в 1 л. мн. ч.?

Дорогая моя г-жа Георгива!

Писали сте пълни глупости, защото сте с промит мозък и не ни познавате, и не сте общували с турците, просто папагалничите. Въобще не са сменяли нашите имена в Турция, просто приехме фамилии, в съответствие с тукашните закони. В България истинските ни фамилии бяха забранени, а имахме само бащино име и името на дядо ни вместо фа-

милия. Моля, всички българи, които се изказват само за спорта, не се излагайте без да ни познавате. Не тайм никакви лоши чувства към българите като народ. Режимът е бил такъв, подтиснически, по подобие на „братушките“. Имам доста приятели- българи, които също страдаха от този режим и не го приемаха, а също не всички бяха „привилигирани“. Поздравявам автора на статията и се радвам, че все пак вече има светлинка в тунела.

Възродителният процес.

Турците на прицела на комунистическата политика

Автор: Ибрахим Каракасан-Чънар

Там където свободата, веротърпимостта, демокрацията са недостатъчни, или просто липсват, може да се очаква агресивно отношение към малцинствата. Там, където са налице, е възможна естествена асимилация. Но за живеещите в една държава различни етнически и верски общности, асимилацията не е единствената, нито непременно най-добрата или задължителна алтернатива. Съвременният свят няма да спечели от заличаването на националните различия. Ако приемем, че най-доброто е всеки да запази своята идентичност и така да внесе своя не-повторим дял в световната общност, би трябвало да свържем надеждите си с онази степен на демократичност и култура, която да възпитава в трудното изкуство да живееш редом с различния човек, като го уважаваш и цениш не по-малко от себе си. Светът на XXI век не бива да допуска трагични финали на етическите проблеми, той трябва да гарантира оптимистичните.

Преди малко повече от 20 години в България се извърши една кампания, която злепостави пред света управляващото тогава комунистическо правителство. Това беше т. нар. „възродителен процес“, при който бе осъществена насилиствената смяна на имената на българските мюсюлмани и българските турци. Този акт и до ден днешен остава в съзнанието на българските граждани като рецидив от най-ново време.

Турците са най-голямата етническа група в България, чието обособяване е свързано с образуването на независимата българска държава през 1878 г. Вече 130 години те живеят, работят и творят своята култура в условията на много, и често драматични, промени – социално-икономически и политически. Последните се оказват особено силен фактор, въздействащ както върху тяхното битие, така и върху самосъзнанието, идентитета и манталитетните им особености, а оттам и върху култур-

ното им развитие. Дълбоките политически промени бележат в най-общи линии основните периоди в съществуването на турския етнос в България – от 1878 до 1944 г., от 1944 до края на 1989 г. и от 1990 г. досега.

В България съществува стереотипен образ на турците, които от столетия живеят на нейна територия – образът на малцинството. Този термин е не само натоварен с пейоративно съдържание, но се е превърнал в един съвършено стеснен и беден откъм познание опит за възприемане на „другия“. За преобладаващото мнозинство от българите турците днес са или наследство от едно далечно и трагично минало, или съграждани от малцинствена етническа и религиозна общност, около които често се създават тревоги и политическо напрежение. Все още малцина са хората в България, които си дават сметка и отчитат факта, че турците са носители на древна култура, на друга цивилизационна система, която има своята история и забележителни материални и духовни постижения и която съжителства съвместно с българската християнска традиция.

Към 01.1.2011 г. в България живеят близо 1,2 млн. мюсюлмани (турци, българи, цигани и др.). Според последното преброяване на населението от 2001 г. броят на турците е около 800 хил. души. Те принадлежат главно към сунизма от ханифитското направление, а към 85 хил. души са от мюсюлманско-шиитското вероизповедание – т. нар. „къзълбashi“ (алиани). Сунизмът е най-значителното и възприемано като ортодоксално направление в ислама. Неговите привърженици признават първите четири халифа за законни, признават достоверността на каноническите сборници с хадиси, придържат се към ритуалните и битовите правила на една от правните школи. Шиитите са привърженици на Али, зет на Мохамед, в когото виждат наследник на Пророка. Към ортодоксалното верую на сунитите те добавят и тази фигура: „Няма друг Бог освен Аллах и Мохамед е неговия Пророк, и Али е неговият наследник.“

Исламът като религия има своя дълъг път на развитие, промени и разпространение преди да стигне чрез османските завоеватели на Балканите и по българските земи. Мюсюлманската конфесия и нейните идеологически проявления в различните периоди на османската държава еволюират и претърпяват значителни промени. Източниците от ранния период на османското господство на Балканите (XV-XVI в.) свидетелстват, че там има относителна религиозна търпимост. Важно е да се знае, че исламът на Балканите и в частност в България е синкретичен, което го прави по-различен от чистите форми на това учение.

Адаптирайки се по българските земи, исламът постепенно изгражда специфични религиозни форми, които го правят не толкова враждебен и чужд за местните жители християни. За това съдействат езическите пластове на доправославните вярвания и съчетаването им с християнските доктрини, идеи и култове, които упражняват местните жители и които завоевателите срещат по нашите земи.

Турците в България, а като цяло и останалите представители на мюсюлманската конфесионална общност, са носители на една многовековна културна традиция, която носи по-далечни и по-близки времеви и регионални пластове. В съвременността те възприемат себе си по-скоро като „европейски мюсюлмани“ и са чужди на верския фанатизъм. Привързани са към своята традиционна култура, наследените от предците обреди и специфична ритуалност. За съжаление държавната политика по отношение на тях като религиозно и етническо малцинство е крайно непоследователна (до 1989 г.), което води до моменти на напрежение и нарушаване на междуконфесионалните и междуетническите отношения в страната.

За разлика от хетерогенните по своята самоидентификация общини на ромите и на българите-мюсюлмани, турците имат съвършено ясно съзнание за своя етнически произход и религиозна принадлежност. Единствено по отношение на далечния произход на техните деди могат да се срещнат различия в родовите предания и легенди. Някои турски родове от Делиормана (Лудогорието) и Герлово пазят предания за древнотюркски произход, а именно, че се заселват по българските земи, идвайки от областите около р. Кубан и р. Терек. Древни тюркски патроними и топоними в Североизточна България дават основание да се гради научна хипотеза за предосмански произход на турците в тази част на страната. Във всички случаи това са хипотези, които все още са обект на научни спорове, на недостатъчен изворов и доказателствен материал, но те заслужено привличат интереса на историците: „Днес в Делиorman и околните области живеят внuci на прабългари, печенези, кумани и узи (огузи) и дошли по-късно османски турци.“ Впрочем тази научна хипотеза, както и родовите предания ни най-малко не разколебават ясната етническа идентификация на турците от Североизточна България.

Близо цяло десетилетие (от края на 70-те до края на 80-те години) пропагандната машина на БКП облъчващо общественото мнение и турското малцинство с псевдонаучни теории за българския произход на

турците в България, както и за техните християнски корени. След насилиствената смяна на имената на турците в средата на 80-те години се формират научни екипи от историци, османисти, географи, етнографи, фолклористи и т. н., които хвърлят огромни усилия, за да намерят доказателствен материал за българския генезис на всички мюсюлмани по българските земи. Това на практика е опит за подмяна на етническата идентичност на близо 1 млн. души от турски произход и същевременно за натрапването на нови етно-маркери чрез мобилизацията на целия държавен апарат с помощта на науката, и не на последно място чрез употребата на сила. Подобен опит е уникален за Балканите и света. Изненадващи са времето и методите за провеждането на подобна кампания.

Турската общност реагира незабавно – пълна мобилизация на вътрешните ресурси за оцеляване на етноса и за съхраняване на неговите идентификационни белези. В условията на тоталитарно управление и терор, веднага след изживяването на шока от насилието, е характерно самозатварянето в рамките на семейството или големия род. Именно вътрешне в семейството турците слагат начало на възстановяването на някои позабравени през последните десетилетия традиции, обичаи, семейни легенди и предания, език и фолклор. По-младото поколение турци, досега видимо обхванати от интеграционните и асимилационните процеси чрез образователната система, започват в някои случаи съвсем отначало да навлизат в познанието за своята собствена история като етнос, малцинство, културна идентичност. Някои от тях посещават с абсолютно осмислено чувство за дълг пред общността и в името на нейното оцеляване нелегални квартири, където изучават турски език и Корана. След 1985 г. се среща следния феномен: ученици и студенти, доскоро напълно индиферентни към религията, в нелегални условия изучават Корана, за да се превърнат в „хафъзи“, т. е. хора, които могат без да четат Свещената книга, по памет да цитират кораническите текстове. Тази духовна и интелектуална мобилизация на всички поколения турци през 80-те години дава своите резултати. Общността се капсулира, реставрира някои патриархални, предмодерни културни и социални характеристики, за да съхрани турската си и мюсюлманска идентичност.

В исторически план между турците сунити и турците къзълбashi съществуват елементи на вътрешногрупово съперничество и противоречие. Това е естествено мотивирано поведение като един далечен и приглушен отблъсък на многовековната вражда между сунитите и ши-

итите по света. В средата на българските турци този стереотип се изразява предимно във високомерие и известно иронично презрение към различията в ритуалите и битовото поведение. Като напълно естествена реакция в периода на „възродителния процес“ се стига до пълното заличаване на тези различия и противоречия в името на съхранението на общите етно-културни маркери. Общото поведение и реакции на съпротива срещу насилията на властта в опита ѝ да отнеме почти идличното съжителство на сунити и къзълбashi. В годините след падането на комунистическия режим къзълбашите, макар и малцинство, свободно открояват своите ритуални специфики, без това да води до конфронтация със сунитите.

Ако реално съществува някаква различна идентификационна на гласа сред турците, тя е по отношение на гражданскаята (патриотичната) идентичност. Сред турската общност в България има различия и колебания по отношение на тяхното идентифициране с родината. Част от хората приемат Турция за родина-майка (анаватан) и определят отношението си към България като към временно отечество (макар във времето това да е разтегнато най-малко век и половина), придобито по силата на историческите събития. Други от тях приемат България като изконно отечество, а Турция като алтернативна родина – възможност за бягство от насилие, за икономическо или социално оцеляване по време на криза. Този специфичен нюанс на идентичността е от изключителна важност за определяне на съвременните geopolитически нагласи на турското малцинство. Гражданскаята идентичност, която винаги се очертава неразделно или паралелно от етническата идентичност, определя скалата на зависимост между миграционните нагласи и носталгията, както и степента на адаптивност на турците емигранти в Република Турция или където и да било по света..

Значителна част от турците се изселват в османските вилаети по време на Руско-турската война и непосредствено след Освобождението на България (1877-1878). По-късно този процес продължава през периода на новата и най-новата история на държавата. Към 1890 г. турците са близо 20 % от населението на страната, през първата четвърт на века са около 12 %, към 40-те години – под 10 %, а през 50-те – 8,6 %. Турското население, което остава по родните си места, не създава почти никакви проблеми на държавата. То демонстрира нееднократно своята лоялност към нея, включително и чрез участие в българската армия и във военни-

те, в които България е въвлечена. Изградената през вековете системата на мирно съжителство между християни и мюсюлмани, турци и българи, изградена върху взаимното уважение на традициите, битовите специфики и „комшулуга“, функционира добре. В морален и психологически план обаче тези отношения от Възраждането до днес понякога носят бремето на недоверието, предразсъдъка и на някакъв културен и социален реваншизъм, често достигащ до национално високомерие. Повече от столетие е в действие един тежък национален комплекс, който най-синтезирано и достъпно може да се разчете в добилото десетилетна граждансвеност клише „петвековно турско робство“.

След Освобождението положението на турците и на цялата мюсюлманска общност е уредено чрез мирните договори, по които България е страна. По силата на някои от тези договори (Берлински – 1878 г., Цариградски – 1909 г., Мирните договори от 1913 и 1919 г., Анкарския – 1925 г.) мюсюлманската общност в България получава значителна автономия. В духовно, административно и съдебно отношение мюсюлманите в България се управляват от Главно мюфтийство, мюфтийски наместничества и духовни съдилища. Държавата заделя средства от бюджета, за да поддържа джамиите и за заплати на мюсюлманските духовници. Училищата са частни – към джамиите, но държавата се ангажира със задължително финансиране. С най-добър престиж се ползва специалното духовно училище „Нювваб“, което е открито през 1922 г. Функционирането на етно- и културноцентристка образователна система обаче пречи на приобщаването на турците към националния живот. Огромната част от тях не знаят добре български език, поради което трудно се конкурират на пазара на труда, маргинализирани са от интензивните културни процеси в страната и не са в състояние да се интегрират нормално в обществото. Учебните програми обръщат повече внимание на традиции и религиозното възпитание, на изучаването на Корана и тълкуванията на кораническите текстове. На заден план са общеобразователните предмети, без които няма бъдеще в една модернизираща се страна.

Разбира се, за европейските наблюдатели остават неясни формите на дезинтеграция поради неравностойното образование на турските деца. Правата и свободите, предоставени на турците и на мюсюлманите като цяло през първата четвърт на XX в., предпоставят високата оценка, която Британското външно министерство прави на българската малцинствена политика: констатацията е, че в България цари висока рели-

гиозна толерантност, която открява страната сред другите в Балканския регион.

В края на 20-те и през 30-те години сред турското малцинство в България се извършват сложни идейно-информационни процеси. От една страна, под влияние на кемалистките реформи се разкриват широки възможности за изграждането на национален облик на турската интелигенция, която несъмнено е била свързана с желанието активно да модернизира мисленето, бита, образоването и културата на малцинството. От друга страна, България приютива немалко политически бежанци от реформираща се Турция, които са носители на ретроградния исламизъм и засилват някои идеи на традиционализма и клерикализма.

През 30-те години сред турските интелектуалци започва движение за създаване на модерни светски турски училища, което е под влияние на реформите в Турция и на обаянието на техния лидер Кемал Ататурк, който между впрочем не крие симпатиите си към България. Тук сред просветените български турци започват да проникват новите идеи на пантюркизма и да застават в опозиция на старите паносмански и панислямски традиционни ценности. В новите училища са назначени български учители, които да преподават български език, история и география – дисциплини дотогава неизучавани от турските деца. През 1944 г. на територията на страната има изградени около 740 турски училища, а в началото на 50-те години те са над 1100. Открити са и турски гимназии.

Турците имат няколко културно-просветни и спортни дружества: „Туран“, „Алпарслан“, „Алтън орду“ и други, които са прокемалистки настроени и пропагандират идеите на лаицизма и турския национализъм. Те приключват дейността си през 1934 г., когато са забранени всички партии и сдружения и ограничени демократичните свободи. На тяхно място с намесата на министър-председателя Кимон Георгиев се създава „Дружество за защита на мюсюлманската религия в България“, което провежда антикемалистка пропаганда и връща назад постигнатото от турските интелектуалци: отново превес на религиозните знания, запазване на арабската азбука в турските училища и печат. Впрочем още тогава прозира неспособността на българските управници да провеждат последователна политика по отношение на турското малцинство. През този период те съвсем очевидно се колебаят кое е по-малкото зло: религиозният фанатизъм и традиционализмът или младият турски национализъм. Във всички случаи и тогава (както и по-сетне) е непозната

идеята за мирна интеграция, без насилие и кампанийност, и се спазват принципите на дискретен (и не чак дотам) дискомфорт, за да се засилят миграционните движения по посока на Турция.

През годините са правени опити за създаване на етнически партии, но те търсят неуспех. Въпреки това в българския парламент винаги е имало депутати турци и мюсюлмани, които са избирани с листите на общонационалните партии – на Демократическата, Либералната, и преди всичко на Български земеделски народен съюз (БЗНС). Участието на турското население във властта фактически започва с възстановяването на българската държава и държавност в резултат на Руско-турската война от 1877-1878 г., а в Търновското учредително събрание от 1879 г. фигурират имената на 13 представители на турското малцинство, от общо 221 депутати. Интересен факт е, че осем от тях участват и в подписването на Търновската конституция. Най-много народни представители с турски и мюсюлмански произход има в 40-то Народно събрание (2004 г.) – 28 души.

От Освобождението на България до 1944 г. представителите на турската етническа група се ползват свободно (с отделни епизодични прекъсвания) от правото си да разпространяват информация на своя език. На турски език се издават няколко десетки вестника. Много политически партии издават свои вестници на турски език. Достъпни са ежедневници и литература, издавани в Турция.

След края на Втората световна война в България идват на власт комунистите, а опозицията е методично унищожена. От 1946 г. започва изграждането на системата на тоталитарния режим, рязко се ограничават демократичните свободи. Политическите, икономическите и социалните модели се прехвърлят от Съветския съюз и съвършено механично се налагат в България, без никакво съобразяване с народопсихологията, с историческите, географските и културните специфики на страната. Новата geopolитика е тясно обвързана със СССР и комунистическата идеология.

Тази нова политика на комунистическото управление естествено обхваща малцинствата и междуетническите отношения в България. През десетилетията на това управление за конфесионализът и за религиозни общности въобще не може да се говори. Води се постоянна атеистична пропаганда както сред българите християни – православни, католици, протестанти, така и сред мюсюлманите, юдеите, армено-грегорианците.

Като известна компенсация за унищожаването на религиите и свързаните с тях битово-ритуални традиции, правителството, следвайки идеологическите клишета за „интернационализъм“, предоставя по-големи свободи за изява на различните етноси и тяхната етническа култура. Тези изненадващи актове на толерантност специално към турската етническа идентичност са свързани с абсурдната идея за „износ на революция“ в световен мащаб. В конкретния случай, под натиска на съветските тайни служби, българските управляващи се заемат със задачата да спечелят доверието на турското население и да подгответ подходящи кадри за износ на комунистическа идеология в Турция. Самата технология на прехвърляне на съответните революционни носители на територията на Турция се смята за извънредно проста – чрез периодичните изселнически кампании сред българските турци.

Една от първите стъпки, предприети в това отношение, са изменението в Закона за народното просвещение, по силата на които се създават държавни училища за малцинствата на турците, евреите и арменците. Обучението на българските турци в частни училища се прекратява и преминава под управлението на Министерството на народното просвещение. В създадените държавни училища се запазва изучаването на част от предметите на турски език, но се въвеждат и предмети, които подпомагат приобщаването на турците към преобладаващата част от нацията. В областта на културата се стимулират прояви, които целят съхраняване на традиционното. На практика на турците се предоставя някакво подобие на културна автономия: освен стотиците основни училища, в страната действат девическа гимназия и още няколко редовни турски гимназии. Пет института подгответ учители за турските училища – в София, Разград, Кърджали, Стара Загора и Хасково. В Стара Загора и Варна към висшите учебни заведения са създадени отдели за специализация по турски език. През 1952-1953 г. са поставени основите на специалността „Турска филология“ при Софийския университет „Климент Охридски“. На турски език излизат над десет централни и провинциални вестника и списания; местните вестници са с притурки на турски език. Повечето от тях излизат като органи на Окръжните комитети на БКП или на ОК на Отечествения фронт (ОФ). В градовете работят държавни театри, които поставят пиеси на турски език, в националния радио-ефир текат редовни програми на турски език, звучи ориенталска музика и т. н.

На пръв поглед оценката може да бъде еднозначна – в края на 40-те и началото на 50-те години с помощта на командните методи, характерни за комунистическото управление, се осигурява свободна изява за етническото самосъзнание на българските турци. Целта, която преследва държавната машина, обаче е друга – чрез образованието и културата да се работи за превъзпитанието в партиен дух на турското малцинство. В училищата това не е трудно. Турските деца – наред с българомохамеданските, българските, арменските и всички останали – получават атеистично образование, което е дълбоко идеологизирано и води до пълна морална и културна унификация на децата. Изградена изцяло чрез клишета и идеологизирана е и турската преса, която препечатва или следва духа на статиите на комунистическите печатни органи. Създава се партийна номенклатура от средите на турското малцинство и сред помаците, които срещу добри привилегии и възможности за кариера изпълняват политиката на БКП, насочена към техните сънародници – добра или лоша, репресивна или полурепресивна. През 50-те години вече хиляди турци членуват в БКП и ОФ, а десетки хиляди заемат държавни и ръководни стопански длъжности.

В началото на 50-те години се чувства повишена нагласа за изселване сред българските турци. Тя се дължи главно на шока от решението да бъдат кооперирани земите им, от забраната да се чете Свещения Коран, от активната партийна агитация за равноправие сред жените. БКП обявява борба срещу „проявите на национализъм и религиозен фанатизъм сред местните турци“. Настъплението е повсеместно, защото трябва да бъде изпълнена в определените срокове насилиствената колективизация на селскостопанските земи в цялата страна, а тя вече е достигнала до планинските и полупланинските райони, населени с мюсюлмани. Отнемането на земята хвърля в паника турците и помаците, които в преобладаващото си мнозинство са земеделски работници и фермери. Това отпришка една от най-масовите изселнически кампании на български турци към Република Турция – близо 155 хил. души през 1950-1951 г.

В 1958 г. след специален пленум на Политбюро политиката на комунистическата власт по отношение на турците започва да се променя към ограничаване на правата, към налагане на нова концепция за етническата и националната структура и междуетническите отношения в България. Първите „пробни“ асимилационни актове се извършват по отношение на циганите. Вестниците им (до този момент двуезични) за-

почват да излизат само на български език, театърът им е закрит, следват масови акции за смяна на имената на циганите мюсюлмани. През 1958 г. малкото цигани чергари, които живеят в България (вероятно 20-30 хиляди) със специално постановление на Министерския съвет са принудени да отседнат там, където ги заварва разпореждането. Конете и каруците им са конфискувани.

В началото на 60-те години започва идеологическата подготовка за рязка промяна на политиката към турците и българите мюсюлмани с цел пълната им асимилация. БКП взема решения за репресивна и насилиствена интеграция на мюсюлманите – турци и помаци – в българското общество. Далечната стратегическа цел е, от една страна, пълната унификация на всички социалистически граждани, а от друга – обявяването на България за еднонационална държава, а нацията – за хомогенна в идеологически и етнически смисъл. Постепенно се пристъпва към ликвидиране на средните училища, следва закриване или промяна в програмите на държавните турски начални училища, броят на вестниците намалява, те започват да излизат на български език, закриват се театрите и т. н. По същото време (1964 г.) е направен неуспешен опит за смяна на имената на българите мюсюлмани от Западните Родопи. Съпротивата на населението обаче е силна и ЦК на БКП прекратява опита за асимилация.

В отделите на ЦК за пропаганда и агитация, както и в съответните отдели, занимаващи се с малцинствата, и с помощта на тайните служби се изгражда и утвърждава параноичната концепция за турците като чужд елемент и „пета колона“ на Турция на територията на България. Досущ като в роман на Джордж Оруел един сложен и безмилостен държавен механизъм – низовите партийни организации, окръжните политотдели, отделите на Държавна сигурност (ДС), съответните наблюдаващи в ЦК и Политбюро – разпростира мрежата си, за да обхване, наблюдава и контролира представителите на турското малцинство. Това се отнася особено за онези, които се отличават с по-изявен характер, с амбиции, таланти, интелект и стремеж към по-високо от средното образование.

Кулминация на насилиствената политика за асимилация на мюсюлманските малцинства е промяната на имената на помаци (през 1972-1974 г.) и особено на българските турци през зимата на 1984-1985 г. с единствена цел да бъде заличена културно-религиозната специфика на българите мюсюлмани, както и верската и етническата самоличност на

най-голямата по численост малцинствена етническа общност в България – турската. Въщност за учените днес е трудно да твърдят дали това е била целта на комунистическия държавен апарат и идеологическите вождове и дали тази цел е била единствената. Причината е, че в България в периода на еднолично и тоталитарно управление решенията се взимат тайно, зад високите зидове на партийните резиденции, много често без протоколи и писмени решения. От друга страна, посредствено образователно и културно ниво на партийните ръководители, или пък ограниченията на идеологизираните управленски клишета, често правят актовете на управляващите невъзможни за разгадаване и анализ, защото са изградени извън всяка възможност за историческа, правна или хуманна логика и норма.

Държавата използва различни форми на принуда – сплашване от административните местни власти, икономически шантаж и открыто насилие. Рутинната процедура при попълването на декларации за смяна на имената обикновено е придружена с побой, дори над жени и деца. При няколко от случаите на организирана съпротива по селата или в малките провинциални градове властта употребява огнестрелно оръжие и се стига до човешки жертви. Често планинските села осъмват блокирани от армия и милиция и блокадата продължава докато и последният жител на селото не приеме ново българско име. Хиляди хора от турската общност са задържани и често без съд или след бърза процедура при закрити врати са изпращани в затвори и лагери. Всичко това се извършва при максимална секретност.

След няколко месеца кампанията по преименуването завършва и започват широки мерки за затвърждаване на асимилацията и убеждаване на широката общественост и света в правилността и смисъла на извършената авантюра. Забранено е да се говори на турски език на публични места и в личните отношения, забранени са традиционното мюсюлманско облекло, празничните ритуали, забранена е турска музика. Започва спешна подмяна на традиционни топоними, дори в белетристични творби. Парадоксално е закрита цяла университетска специалност – турска филология. Разрушават се мюсюлманските гробища и джамиии (под предлог да се освободят места за нови жилища), в общинските съвети се променят имената на починалите родители и деди. Всички остатъци от религиозни символи са подложени на унищожение, а чрез принуда се натрапват нови изкуствено създадени ритуали.

Един от вандалските актове на властта за заличаване на следите от турска идентичност е унищожаването на здравните картони и архивите на болниците и клиниките за хронично болни, с което хвърлят медицинските изследвания на наследствените и хроничните заболявания с десетилетия назад.

Властта извършва и един коварен поради своето дългосрочно въздействие ход – включва българите от районите със смесено население да патрулират, да следят и да налагат глоби за употреба на турски език или за носене на ритуални шапки. Десетилетия на добросъедски и приятелски връзки са опорочени и разкъсани. Паралелно с това е мобилизирана цялата пропагандна машина на държавата, за да разпространява клевети срещу турците („сепаратисти“, „терористи“, „пета колона на вражеска държава“) и да всъява недоверие и страх от съседна Турция и „нейните агресивни планове“. Промиването на общественото съзнание е мощно и деформиращо.

Посегателството върху имената на мюсюлманите съдържа драматичен елемент на нахлуване в най-интимния свят на личността (особено за по-възрастните и вярващите). Според нормите на исламската религия името има особена роля в живота и мирогледа на человека. Без собственото си име мюсюлманинът не може да се представи след смъртта си пред Аллах, който привиква хората с имената им, за да отсъди добре или зло са живели и съответно, за да ги отведе в рая (дженнета), ако са били праведни. С една дума, турците и помаците смятат себе си за обречени на вечни мъки – приживе и след смъртта си. Всичко това води до самозатваряне на турското малцинство от страх, дълбока обида и в името на съхранението на собствената идентичност. Едновременно с това се стига до рязко влошаване, почти до прекъсване на отношенията между две етнически и религиозни общности – българи и турци, християни и мюсюлмани, които векове са съжителствали заедно в българските земи. Пропагандната машина е внущила парализиращ страх от репресии за недоволство и съмнение в извършеното срещу турците насилие. Българското общество потъва в позорно мълчание до 1988 г.

През пролетта и лятото на 1989 г. българските турци предприемат масови протестни акции в Североизточна и в Южна България с искане да им бъдат върнати имената. Това довежда до сблъсъци с армията и милицията, в резултат на което има десетки убити и много ранени. Протестите на турците през пролетта на 1989 г. срещат моралната подкрепа

на отделни интелектуалци и на неформалните дисидентски групи в София, които правят плахи опити да саботират действията на управляващите и да дискредитират тоталитарния режим пред света. Решението на комунистическата партия за излизане от тази тежка криза е да се отворят границите с Република Турция. Веднага след това, за да се създаде паника, насилиствено са експулсирани няколко хиляди души от активистите на протестите. Това повлича огромен поток от хора към съседна Турция. От юни до август, когато границата е затворена по настояване на турското правителство, което не успява да поеме масата от бежанци, около 350 хил. български граждани – етнически турци, напускат родните си места, изоставяйки домове, покъщнина и земя, а много често деца и възрастни родители. Международните хуманитарни организации оценяват това като най-голямото преселение на групи хора след Втората световна война. Около 120 хил. души от бежанците се завръщат през есента и особено след падането на режима на Тодор Живков през ноември 1989 г., но преобладаващата част от хората намират нов дом в Република Турция.

Периодически в хода на последните 120 години (до средата на 90-те), мюсюлмани се изселват от България в Турция. След поредната миграция към нашата югоизточна съседка, независимо дали в началото на века, през 50-те или пък през 90-те години, българската държава и обществеността са склонни напълно да забравят своите сънародници – все едно, че никога не ги е имало, че не са делили добро или зло в общо отечество. Нека отбележим, че за периода след Освобождението от 1878 г. до началото на 90-те години на XX век, от България в посока за Турция са се изселили около 1,3 млн. души, една внушителна цифра, на която може да конкурира само периода на Голямата депресия и емиграцията на евреите, преди, по време на Втората световна война и след нея.

Съвременното състояние на отношенията между различните етнически и културно-религиозни общности в България претърпява промени, свързани с превратностите на историята и политиката. Насилията срещу мюсюлманите (помаци и турци) през 70-те и 80-те години подлагат на изпитание традиционния модел на толерантно съжителство. За щастие този модел на съвместимост, особено в контактните райони (където живее смесено етнически и религиозно население), се оказва устойчив и онези връзки между българи и турци, които са изтънели или прокъсани поради авантюризма на политиците, след 1990 г. интензив-

но се възстановяват. Разумността на хората от контактните райони, както и опората в традиционните ценности на българското общество като цяло, спомагат за това в тежък за България период на преход, на дълбока икономическа и социална депресия междуетническите отношения да се запазят в добро равновесно състояние.

Особено значение има общата политическа и психологическа атмосфера, при която започват демократичните промени в България. Първите актове на демократизъм в България след падането на тоталитарния режим са насочени към възстановяване на потъпканите права на турците и помациите. Създава се Комитет за национално помирение (учреден през 1989 г. и саморазпуснал се през 1991 г.), който обявява своя програма за толерантност и помирение в междуетническите отношения, и който обединява главно интелектуалци от София и провинциалните градове, представители на всички етнически и религиозни групи в страната. Комитетът активно съдейства за възстановяване правата на мюсюлманите в България, и действа превантивно при сигнали за възникнало напрежение в районите със смесено население.

В края на 1989 г. и началото на 1990 г. българските турци и помаци организират серия от публични акции в столицата и провинцията с искане за връщане на имената, за освобождаване на осъдените за съпротива срещу т. нар. „възродителен процес“, за възстановяване на религиозните, културните и социалните права. Комитетът за национално помирение огласява пред международните организации и европейските медии тези първи стъпки към защита правата на малцинствата, а едновременно оглавява и участва в митингите и протестите на мюсюлманите.

Като особеност на българския преход без съмнение може да се изтъкне отсъствието на краен национализъм. Възникналите през 1990 и 1991 г., както и през 2004 г., малки партии с националистически, расистки и антималцинствени платформи нямат особен успех сред обществеността. Някои от тях, макар и създадени в регионите със смесено население по директива на комунистическата партия или нейните тайни служби, за да инспирират напрежение между българи и турци, за да поддържат постоянен страх и подозрителност към мюсюлманите, не срещат подкрепа сред местното население. Те доста скоро са маргинализирани и макар че сега имат парламентарно представителство (партия „Атака“), нямат почти никаква тежест в политическия живот.

В началото на прехода в България, и особено след влизането ѝ в структурите на НАТО и Европейския съюз, ясно се вижда опитът да се хуманизира обществената система, имат приоритет моралните ценности на демокрацията. Съществува определен стремеж към заличаване последствията от насилията над сънародниците мюсюлмани. Част от българското общество е обединено от чувството за колективен срам, че не е бил направен опит да бъдат защитени от издевателствата помащите и турците. Съществува чувство на страх, че може би е загубен един огромен капитал, натрупан от предците ни чрез спасяването на евреите и приема на оцелелите от османския геноцид арменци.

Решението за възстановяване имената на българските мюсюлмани, пострадали в кампаниите по преименувания в миналото, е взето от Държавния съвет на 29 декември 1989 г. под натиска на току-що разкрайностеното гражданско общество. Възстановяването на имената започва с приемането на два закона: от март 1990 г. и с поправките към него – от ноември същата година. До пролетта на 1991 г. са удовлетворени молбите за възстановяване на имената на около 600 хил. мюсюлмани. Това не е лесно, защото трябва да се преодолее мощната националистическа кампания, организирана от структурите на комунистическата партия в районите със смесено население и столицата.

С няколко закона за амнистията между 1989 и 1990 г. са освободени от затвора част от българските турци, осъдени за съпротива срещу насилиствената смяна на имената. С президентски укази са помилвани през 1990 г. онези, които продължават да излежават подобни присъди. Закон от юни 1991 г. обявява политическа и гражданска реабилитация на всички репресирани във връзка с насилиствената асимилация. Насладниците на осъдените на смърт, чийто присъди са изпълнени, на загиналите при стълкновенията, на самоубилите се и безследно изчезналите са обезщетени и получават наследствени пенсии. За съжаление, през изминалите години на прехода не беше направен цялостен анализ и обществен дебат за тези драматични събития. В общественото съзнание останаха много недоизказани неща за вината, което носи огорчение на изстрадалите от т. нар. „възродителен процес“ наши сънародници. Това доведе и до абсурд – хора, участвали в една или друга степен в този срамен антихуманен акт „забравиха“ собствената си вина и без угризение на съвестта заеха отново място в нашия съвременен обществено-политически живот. Онова което не е сторено и до днес, е отваря-

нето на архивите, свързани с този асимиляционен и нетолерантен план, и един справедлив процес срещу виновниците. Може да се каже, че отсъства политическа воля от страна на почти всички партии, дори от т. нар. демократични и либерални формации.

Един безспорно позитивен акт за демократичните процеси в България е учредяването (през 1990 г.) и съществуването в политическия живот на Движението за права и свободи (ДПС). През всички тези години се поставя въпроса за легитимността на движението, като се наблюга на факта, че това е организация на турците и мюсюлманите в страната. Най-често атаките срещу ДПС са конюнктурни, свързани със сложни икономически и политически ситуации. Дори да приемем тезата, че ДПС е замислено от тайните централи на комунистическата партия, то неговото развитие през изминалите години и реалния му принос за толерантността и демокрацията в България са очевидни. Самият факт, че движението е мандатоносител в две правителства и участник в четири управляни мозинства, показва неговото значение в най-новата ни политическа история. Социологически факт е, че наличието на турци в изпълнителната, законодателната и местната власт, помага за намаляване на предубежденията към турците от страна на българите. Да оставим настрана „дребния“ детайл, че в ръководството на движението се оформи плутокрация, както и това, че то не вижда проблем да е в коалиция с хората, които навремето сменяха имената на собствените му избиратели.

Социологическите проучвания от 1990 г. до днес показват ясна и сила на тенденция към намаляване на негативните стереотипи спрямо турците. Съществуването им в публичното пространство чрез самостоятелна политическа организация, в ръководството на която има вече дори и българи, спомага за легитимирането им пред българската общественост, а защо не и пред световната. Турците са все повече приемани като съставна част от българската нация и пълноправен субект на политическия живот. Нещо, което не се случва през изминалите повече от сто години, почти до края на ХХ в. Новата обстановка говори за несъмнената модернизация на обществената мисъл и на България като цяло. Налице са свидетелства за задълбочаване на толерантността и уважението към различните етнически групи. Изконни измерения и ценности, без които не можем да живеем днес в общия ни европейски дом.

ЛИТЕРАТУРА:

- АСЕНОВ, Б., Възродителният процес и Държавна сигурност. С., 1996.
- БЮКСЕНШЮТЦ, У., Малцинствената политика в България. Политиката на БКП към евреи, роми, помаци и турци 1944-1989. С., 2000.
- ГРУЕВ, М., Между петолъчката и полумесеца. С., 2003.
- КЪНЕВ, К., Законодателство и политика към етническите и религиозните малцинства в България. – В: Общности и идентичности в България. С., 1988.
- МУТАФЧИЕВА, В., А., ЖЕЛЯЗКОВА, Две. С., 2002.
- СЛАВЕЙКОВ, П., Етногеография. Университетска библиотека N 457. С., 2006.
- СЛАВЕЙКОВ, П., Етногеографска характеристика на българското население. Годишник на СУ „Кл. Охридски“. Геолого-географски факултет. Книга 2 – География – т. 91. С., 2001.
- СТОЯНОВ, В., Турското население в България между полюсите на етническата политика. С., 1998.
- EMINOV, A. Turkish and Other Muslims Minorities of Bulgaria. London, Hurst & Co., 1997.

Ибрахим Каракасан-Чънър е учредител на „Турски културен център ХХI век“ и „Обществен съвет на етническите малцинства в България“. Член на редколегията на списанията „Етнодиалог“, „Кайнак“, „Планета“ и „Българе“. Автор на книгите „Турция“, „Етническите малцинства в България“ и „Светът на исляма“.

Коментари (16)

- 17-06-2011 | **Иван Иванов**

Много интересна статия. Но защо трябва да се делим на турци (?) и българи! Хора, на които прародителите са родени тук се определят като

,турци“! Изповядват Ислама, но има изповядващи и други религии. Но сят имена, които не са с християнски произход. Но има и христиански с нехристиански имена. Имат тяхни си песни, танци, обичай. И какво от това. България е пъстър букет от такова разнообразие. Забравете това „турци“ и го заменете с „изповядващи Ислама“ и ни оставеде да живеем заедно в мир и любов!

- 19-06-2011 | **Д. Желязков** – За критериите

Предлагам на автора да прилага критериите на либерализма не само за българската, но и за балканската действителност. Тогава вероятно ще открием и други „клишета“, освен петвековното робство.

Зашто в тази действителност е налице активно пренаписване на историята – например петвековното робство и клането на арменците са клишета, а възродителният процес не е. Материалните и финансово-ви проблеми на изселените в Турция български турци не са клише и трябва да се решават, но материалните и финансови проблеми на изселените от Турция тракийски българи и техните потомци са тема под сурдинка и пр.

И, много интересно, как ще комбинира авторът комунизма с т. нар. кръстилка от 1912 г., от която т. нар. възродителен процес заимства бого-то модели – идеи и практики.

В статията е подмината и политиката на „пета колона“ на Турция спрямо България, като се започне от 1878 г. до днес.

Периодичните изселвания в Турция са представени елементарно. Тяхна причина е и въпросната политика на Турция. От гледна точка на тази политика, изселванията имат и превантивен характер. Тези неща превръщат въпроса в национален.

Правя тези бележки добронамерено – ако това минало ще се изследва научно, нека е научно. Тоест колкото може повече обективно и в пълнота. Ако авторът потисне идеологическите си нагласи, ще е по-успешен.

- 19-06-2011 | **АЗ**

„Възродителният процес. Турците на прицела на комунистическата политика“ е статия, след чийто прочит смяtam за излишно получаването на съобщения от вашия сайт. Авторът ѝ откровено манипулира, не без известна наглост. За отбелоязване е, че публикуване на сходен мате-

риал – например по отношение на кюрдите – в самата Турция е немислимо. Авторът би рискувал репресии или затвор.

Дървото се познава по плодовете. А пътищата за ада както знаем често покрити с добри намерения.

Пожелания за приятна неделя и бъдеща селективност спрямо изворите.

- 19-06-2011 | **Мунчо** – Въпроси

Възможно ли е някой да обясни смислено как авторът съчетава употребата на думите „добилото десетилетна гражданственост клише „петевековно турско робство“ с думичките „османските завоеватели“, „завоевателите“ и „завоеванието“?

И не искам никой да ми обяснява как се отнася посоченото „клише“ към българското националноосвободително движение.

Освен това не искам някой да ми обяснява, че либерализъм означава аморфност.

- 19-06-2011 | **Златко** – За джамбазълъка на омразата

Чета, пуфтя и седя върху ръцете си. Но нищо не помага. Тоя път се виждам принуден да изляза от къщи (в малкия апартамент в Гео Милев, където живея, докато пребивавам в България, няма Интернет) и да отива до близката пицария, където мога да дам отдушник на възбудата си. Инак ще ме държи чак до утре, знам си се аз.

И така, тук ми се ще да поговоря малко за нещото, което сам наричам „джамбазълък на омразата“. Имам пред вид това вечно надцакване, над-пазаряване, над-аргументиране, което се появява с неизбежност всеки път в разговорите, когато някой се опита да посочи – колкото и предпазливо, колкото и аргументирано, както е в случая с тази толкова компетентна и сдържана статия и нейния автор – когато някой се опита да посочи факта, че от Освобождението насам, та чак досега, ние сме тормозили, продължаваме да тормозим, и вероятно ще продължаваме да тормозим, турското малцинство в България, ако Европа не успее най-после да ни цивилизова поне отмъничко и да ни накара да прогледнем за собствената си диващина и ретрограден реваншизъм.

„Ами те какво са ни правили, а?“ – започва поредният дежурен омразник. И се тръгва оттам нататък с джамбазълъка: Ами тракийските българи? Ами Батак? Ами кръвния данък? Ами това? Ами онova? Все неща,

отиващи далеч назад в столетията, все дела, най-близкото от което е директен резултат от последния ни голям сблъсък с империята (и което, колкото и нечовешко да е, човек поне може да разбере по някакъв начин, още повече, че самите турци са били преследвани и клани по най-безчовечни начини от всички страни от бившите си васали по същото това време)... Докато нашите собствени деяния не подлежат на никаква давност, ние сме продължавали и продължаваме да тормозим българските турци през цялото време от Освобождението насам, тоест за нашата си, абсолютно настояща и действена омраза, ние се опитваме да изобретим някакви исторически основания, които в най-добрия случай изглеждат леко мухлясали, ако не и директно изсмукали от нездадоволените ни, измъчвани от гузна съвест и потиснато усещане за вина, съзнания.

Човек трябва да е напълно заслепен от вековната пропаганда на омразата, за да не успява да различи благородството и дори снизходителността, с които Турция, голямата ни съседка, реагира на всички наши дребни, а и не съвсем дребни, ужилвания, убождания, та и доста чувствителни рани, които продължаваме да нанасяме на събрата им тук в България – за да не успява да различава всичко това от собственото ни поведение на зло джудже, което търси и рови, търси и рови, все нови и нови основания за сляпата си омраза. Турците това, турците – онова. Какво да направят повече, в коя миша дупка да се скрият, къде да се затрият от очите ни, та да престанем най-после да ги щипем, хапем и тормозим по всевъзможни начини, започвайки с тихичкото наливане на отрова по интернет-форумите и завършвайки с потайните засади срещу техните вярващи и пазачите на храмовете им? Какво са ни направили тия добри, мирни и тихи хорища, ха кажете ми де? Вярата им в Бога ли ни е крива, тя ли е трънът в собствените ни безбожни очи, който не можем и не можем да им простим? Или просто това, че са Други, че носят имена, които не успяхме да им отнемем, че отказват да приемат нашето ясно настояване да станат същите безбожници, същите дребни джуджета, същите мръсници на дребно като нас? Това ли е, което искали? Да признаят, че не ни превъзхождат дори и с вярата си в Бога, че са същите, същите, същите като нас?

Няма, няма, няма да ви позволим да бъдете различни! Няма да приемем тихия укор в очите ви, спотаеното недоверие, мълчаливия протест! Няма да ви позволим да ни показвате колко нищожни и дребни

сме, колко недостойни аз названието „европейци“, колко нещастни, за-слепени и невежи сме самите ние! Няма, няма, няма! Няма пък!

Ето това е, което ни мотивира, ето това е, което ни кара да отричаме всичко и всички, които не са като нас. Не търсене на истината, не желание за собствено извияване и подобрение, а само и единствено мътното желание, пиянският копнеж, неосъзнатият стремеж, да докажем на самите себе си, че не може, не, просто няма как, едни толкова тихи, толкова привидно прости и неуки хора, могат да ни превъзхождат с нещо, пък било то и единствено силната им вяра в Бога, която ние инстинктивно възприемаме като заплаха за собственото си безбожие и липса на всякакъв, дори най-елементарен, човешки морал! Това и нищо друго!

И не ми споменавайте нито дума за ДПС и Доган! Че и те имат сред себе си достатъчно мръсници не е ни най-малко основание за оправдаването на собствената ни мръсотия! Защо, вместо да се възхитим на вярата им в Бога, ние избираме да гледаме и се учим единствено от техните собствени лакеи, андрешковци и крадци на дребно? За да си докажем, че и те не са нищо повече от нас? Ами че ние сме го направили от минимум сто години насам, какво повече има да си доказваме? Всички на тоя свят са същите говна като нас, задачата ни в живота е единствено да ги разкрием и представим в цялата им, ужасяваща и омерзяваща, нашенска голота! Не е ли така, а? Не е ли така?

- 19-06-2011|**про** – не прекалявай

просто се замисли не прекаляваш ли с дивашката си теза, която трабва, както личи да те направи прочут писател. Като твърдиш, че турците в България са тормозени от освобождението от турско робство на България до днес, дай факти. Например обясни до 1912г. как са били тормозени, кой ги е тормозил, дай някой пример, посочи източник/по възможност неутрален/. После продължи за периода между двете войни по същия начин. След това от 1944 до 1989г. За възродителния процес няма нужда, по него няма спор, че са тормозени. Но не забравяй, че си май единствения, който твърди такова нещо. Аз поне не се сещам за друг. Аз съм чул много повече от теб българска история, в това съм убеден вече и не съм срецнал доказателства за такава теза. Обръщам ти внимание и че такива обвинения към българите като народ/ако точно съм те разбрали/ са чудовищно тежки и не можеш да очакваш отсреща да ти мълчат просто защото ти си се обявил за интелектуалец и живееш в Берлин.

Недей по присъщия ти начин механично да пренасяш чужд опит-ние не сме австрийците/крайно лош пример бе да ни сравняваш с австрийците, как те били постъпили с евреите/ нито турците с арменците в турската империя през 1915г. За да твърдиш, че сме ги тормозили, би трябвало да имаш като примери някакви сериозни инциденти, като кланета, палежи, масови изнасилвания, грабежи-и това системно, през целия период от освобождението до днес. За възродителния процес наши държавници многократно се извиняваха на турския народ веднага след като това стана възможно-след краха на любимите ти комунисти. Какво искаш още, та не мириясваш. Продавай си книгата, тя си има точно прицелена група читатели, които вероятно ще са доста озадачени от това, което ще прочетат. Но спри да се опитваш сам-саменичък да променяш прочита на историята. Там където копаеш, няма нищо.

- 19-06-2011|**Гост**

Напротив! Там, където копае има доста злато за Златко, който тук-таме проплаква, че едва свързва двата края. „Голямата благородна и сизходителна съседка“ ще му се отплати както подобава.

- 21-06-2011|**Гост**

Знаем, че Турция плаща да се полира имиджа.. Това не променя нрава, но козината.

- 22-06-2011|**Стоянов** – религия и политика

Златко, съжалявам те че живееш в Германия и си сляп какво става в Европа. Исламът завладява света и прогнозите в това отношение са застрашителни, а ти ми говориш за братство на религиите. Няма хармония между хората, защото не може една враждебна религия към другите/чуждите като исляма да направи изповядващите го добри. Прочети корана и тогава философствай, защото това, което отстояваш, няма връзка с реалността около нас. Нанъв е тоя шериатр смаш ли си представа вкакво означава да живееш в такава държавар където зравото е на шериата! Това е средновековие, приятелю. Натам отиват мюсулманските страни – огледай се, отвори очи за истината около себе си, а не твори въображаем свят и не вреди на другите около себе си.

- 03-07-2011|**Григор Григоров**

Браво, Златко Енев! Браво за прекрасният роман! Браво за позицията! Браво за съвестта! Браво!

На „патриотарските“ коментари, на величаещите се „българе“, ще припомня думите на Енгелс: „Колкото по-нищожно е битието, толкова повече индивида се издига сам в собствените си очи.“

- 16-07-2011|**Серкан** – труден, но свободен свят

Златко, да оставим всичките тези рога настрана. Пиша ти нещо наистина важно.

Ако човек разгледа документите, към които пуснах линк вчера, сред цялото това море от букви изпъкват ярко два етапа.

Първият е от началния период на възродителния процес, когато всичко е „диво, отмъстително, енергично, планирано, има вяра, ...“. Диво, отмъстително, България е въвлечена в атентата срещу папата. Дали от самата няя или от някой друг, но имиджа и в международен план се е сринал. Али Агджа... Планирано, икономическата ситуация е притиснala здраво режима, а той умеел професионално да се снишава. Има вяра – абе, направиха ни българи и си вярваха освен това, че ТОЧНО ТОЗИ Е МЕТОДА.

Свидетелство за този начален период е документ N35, този който вече пуснах вчера. За пълнота към тази тема и към коментара ми тук добавям отново линка:

<http://de-zorata.de/forum/index.php?topic=693.msg21633#msg21633>

Втория период е около началото на 1988, след Белградската среща. Изминали са три години от началото на насилиствената асимилация. Резултатите: България се оказва в международна изолация. Не само от страна на капиталистическия блок, но дори СССР е на път да им обърне гръб и да ги изостави съвсем сами в блатото. Прикрепвам линк към може би най-уникалния документ от цялата поредица „От бъдещето към настоящето“, Живков им го е спуснал като тема за размисъл.

<http://de-zorata.de/forum/index.php/topic,693.msg22422.html#msg22422>

Тук вече „проблемът е голям“.

Тук може да се види ВЕЧЕ новата мека гвардия – „научния подход и обосновката“, „бляновете за еничари от нов тип, от български тип“, „разселването“, „Турция като бъдеща икономическа сила – желан партньор

от от соц блока, ние да не изостанем назад“, размисли за бъдещето на Европа и света (не много далече в мислите за развитието на света, а в къщи ЕДВА НЯКОИ от другарите са започнали да надушват накъде отиват работите), отново блянове за „еничари“ ама тези вече в „месени бракове“... И ето го, към средата на текста, се впива челно в „мекия“ им подход другаря Пенcho Кубадински. Кубадински за мен е този, който казва най-точно и ясно в цялото „заседание“ думите, които в последствие се превръщат в план И РЕАЛНО РАЗГРЪЩАНЕ на „голямата екскурзия“ – изселване на българските турци, „заштото са попарени“.

„Като брат ми е бил, другари сме били,..., не смее да каже някои неща, които още не може да приеме, макар че е чист и честен“. Кубадински единствен им назва истината в очите. „Турците сме попарени“, бе приемаме това, което правят с нас. „От 900 000 ще се изселят 600 000“. Това е прогнозата на Кубадински. Младенов обаче го нахоква изненадващо друго... И ПОСЛЕ ВЗЕМА, ЧЕ ГО ПОДКРЕПЯ, пък после пак към „моркова“ се насочва. Дипломат от кариерата. Единственият дето заема и двете страни. Уникат.

OK, ако тези мои думи са ви заинтригували, ще прочетете един документ, достоен за театрално произведение, където обаче края е в зоната на абсурдното нищо, защото го няма.

Избраха това в края на краищата. Изселването. Не можаха да се пре-броят до край за своите нови „енически“ попълнения... Борбата беше неравна. Слава богу, дори и „ужилен“, днес живея в един труден, но свободен свят.

• 16-07-2011|**Серкан**

„Боцнат“, съм развалил линковете.

Опитвам да ги пусна отново:

№ 35. Среща на ПБ на ЦК на БКП с Михаил Горбачов, на която Тодор Живков го запознава с тежкото финансово състояние на България, с причините, които са наложили провеждането на „възродителния процес“, с неговите цели и резултати и по др. въпроси, София, 24. X. 1985 г.

<http://de-zorata.de/forum/index.php?topic,693.msg21633.html#msg21633>

№ 77. Заседание на Групата по възродителния процес към Политбюро на ЦК на БКП, на което се разисква какви мерки да се предприемат

за по-нататъшното му реализиране, какво да съдържат подготвените тезиси, София, 25.III.1988 г.

<http://de-zorata.de/forum/index.php?topic,693.msg22422.html#msg22422>

- 22-11-2011|**new** – Za pro

Justin McCarthy(Джъстин Маккарти)-Смърт и изгнание-етническо пречистване на османските мюсюлмани.1821-1922.

Bernard Lewis

Niculae Jorga(Romania)

проф. Халил Иналджък-Османската империя. Класическият период 1300 – 1600

проф.д-р Илбер Ортайль-Преоткриване на Османската империя.

- 22-11-2011|**new** – za Stoyanov

За какво средновековие ми говориш? Турция е светлинни години е по-напред от България е факт и член на G-20(18-то място на света по икономика).

- 25-03-2012|**АНИ**

„За разлика от хетерогенните по своята самоидентификация общности на ромите и на българите-мюсюлмани, турците имат съвършено ясно съзнание за своя етнически произход и религиозна принадлежност. Единствено по отношение на далечния произход на техните деди могат да се срещнат различия в родовите предания и легенди. Някои турски родове от Делиормана (Лудогорието) и Герлово пазят предания за древнотюркски произход, а именно, че се заселват по българските земи, идвайки от областите около р. Кубан и р. Терек. Древни тюркски патроними и топоними в Североизточна България дават основание да се гради научна хипотеза за предосмански произход на турците в тази част на страната. Във всички случаи това са хипотези, които все още са обект на научни спорове, на недостатъчен изворов и доказателствен материал, но те заслужено привличат интереса на историците: „Днес в Делиорман и околните области живеят внучи на прабългари, печенизи, кумани и узи (огузи) и дошли по-късно османски турци.“

Впрочем тази научна хипотеза, както и родовите предания ни най-малко не разколебават ясната етническа идентификация на турците от Североизточна България.“

Истината е, че в северна българия живеят наследниците на волжска българия. Те са приели исляма в родината си. Идват тук през 18 век по междуправителствена изселническа спогодба между русия и османската империя. Тук турците ги асимилират на база на общата религия.

И това не са митове и легензи, а реална действителност.

Наперения и нравоучителен тон на статията е крайно дразнещ. Да пет века на унижения, пет века на робство и изоставане от западния свят.

И никакви религиозни доводи не могат да защитят насилието, клането, ...

Що се отнася до отношението на българите към определящите се като турци, то е повече от толерантно.

По време на „възродителния процес“ – т. нар. турци се надвикуваха да говорят на турски. Правеха го демонстративно, показвайки принадлежността си. И никой не ги пипна спръст и не им каза дума. Аз бях в североизточна българия.

Да не говорим, че по време на соц-а беше създадена турска интелигенция- прием в институтите без приемен изпит, специално отношение и т. н.

АВТОРА Е МНОГО ДАЛЕЧ ОТ ИСТИНАТА – ДАЛИ Е СЛУЧАЙНО ИЛИ ЦЕЛЕНАСОЧЕНО Я ПОДМЕНЯ С НЕВЕРНИ ТВЪРДЕНИЯ?!?!

- 01-04-2012|**Спас Зеленогоров**

...Отподире, като се върнем в настоящето

Никога не ми е хрумвало да мразя комшиите си, еле па защото били турци, власи, евреи, или цигани... и винаги и всичко е зависело от тяхното, но и моето отношение към тях, отношение проявявано в общото ни нелеко битие, в конкретни житейски ситуации...

Космополитният настоящ свят априорно не би допуснал, ако изобщо ги има, подобни велико-турски интереси. Това е с което ми се ще да отпочна, а по средата ще да турна ненарочни извадки от писмата на Дженоариъс Макгахан, преведени и издадени в отделна книга от Стефан Стамболов през 1880 година в печатницата на Я. С. Ковачев. Между впро-

чем, нужно е само да напишете в гугъл -турските з, без да продължавате и търсачката моментално ви препраща към книгата цитирана вече, но и към по-малко познатите писма на американският учен, писател и дипломат, Юджийн Скайлър. И за да не бъда голословен ще продължа с цитати

„...“В пловдивския, сливенския и търновския окръзи, а така също в съседните места, на които обърнах особено внимание, казва той, иза изгорени досущ или отчасти 79 села, без да говорим за многобройните разграбени села. И така, пропаднали са до 9000 къщи, а като смятаме във всяка къща средно число по 8 души, излиза, че 72,000 човешки създания са останали без покрив. Убити, според моята сметка, има до 10,984; разбира се, че много още има убити по полето, големите пътища и горите, но за тях не са останали положителни сведения, за това мисля, че общата цифра на убитите достига до 15,000 души. Сетне са умрели много хора от болести, затвори и пр. Факти за позорно оскърбление на жените се срещаха на всяка стъпка така много, щото не мога да ги приведа всичките. Изгарянето на домовете, убийствата и всевъзможните зверства, извършени от турците, очевидно, съвсем не са били необходими за потъпкането на въстанието, което е било твърде незначително, и селяните при първото поискуване давали са оръжието си. Така също тия действия не се оправдават от паниката, защото тя се е била отколе минала, когато войските излязли в поход, или пак с подобни зверства от страна на българите, както утвърдяваха не само турците. Аз старателно изследвах тя въпрос и не намерих никакви доказателства да са извършвали българите каквито и да е зверства. Само в два случая въстаници те са изгорили две турски села и убили две туркини, при бягането им из Панагюрище. Нито една туркиня, нито едно турско дете не са били убити хладнокръвно, преднамерено; нито една туркиня не е била обезчестена, нито един турчин не е бил мъчен, нито една турска къща не е била ограбена и нито една джамия не е била осквернена. Мнозина се стараят да докажат, че Портата не само не е заповядвала да се извършват станалите ужаси в България, но даже че не е знаела за тях. Но има много причини да ни карат да предполагаме, че Абдул-Керим-паша, сердар-екрем, изпратев в Едирне за усмиряване на бунта и сетне главнокомандуващ на турската войска в Сърбия, Хюсейн-Авни-паша, бившия военен министър, и Митхад-паша са знаели твърде добре за българските ужаси, ако и да не са ги сами възбудили. Но, във всеки случай, лицата,

които особено са се отличавали със своята жестокост и варварство, са получили награди от турското правителство, а тия, които са се стараели да действат законно и им е било жално да проливат невинна кръв, ед-
вам избягнаха наказанието.“

Макгахан

„... Навсякъде се виждаха човешки кости, черепи, ребра и дори цели скелети, глави на момичета, по които все още висяха дълги плитки, кости на деца, скелети, по които все още имаше дрехи. Видяхме къща, чийто под бе бял от праха и овъглените кости на трийсет души, изгорени живи вътре. Видяхме мястото, където селският първенец Трендафил е бил набучен на копие, а след това опечен, бидейки по-късно погребан на същото място. Видяхме една отвратителна яма, пълна с разлагаци се трупове. Видяхме яз на воденица, пълен с подути тела. Видяхме училищна постройка, където укритите двеста жени и деца впоследствие били изгорени живи. Видяхме църква и църковен двор, където все още бяха на показ полуразложените тела на хиляда души — висок няколко стъпки изпълващ ограденото място куп от ръце, крака и глави, подаващи се от камъните, които напразно са били нахвърляни върху им, за да ги скрият, а из цялото пространство се носеше ужасна смрад... След моето посещение управителят на санджака изпратил каймаканина на Татар Пазарджик в Батак с вар, та да ускори разложението на телата и да предотврати появата на епидемия... Ахмед Ага, който ръководил клането, бил награден и повишен в званието юзбashi...“

Скайлър

Предпочитам да цитирам, при това не поп Минчо Кънчев, щото той е българин, при това като поп няма как да изповядва исляма, което обаче не би му попречило да е приятел с ходжата на съседното село. Но и за да не ме упрекнат, че цитирам източници на пострадали от турското правосъдие, какъвто е и самия Минчо Кънчев. В книгата му „Видрица“ е описан живота, но и живота на живелите в благоденстващата, според професора с трудната фамилия наши прабаби и прадядовци. Цитирам

„Видрицата е едно малко каче с железни халки и с клуп отгоре, което може да събере пет-шест оки вода. Тая видрица носят закачена на ръката си циганките, които ходят от къща в къща, та просят. В нея събират всякакъв материал за ядене: айран, ишумик, сирене, варени тикви, артисала гозбица и прочее, и прочее, каквото си изпроси, та я подарят. И затова моето описание нарекох „Видрица“, защото има описано за

българи, даскали, ученици, попове, училища, черкви, войводи, хайдути, дангули, арнаути, разбойници, турци кръвопийци, цигани и прочее.“

Поп Минчо Кънчев

Книгата струва само 25 лева и горещо я препоръчвам Ибрахиму Татърълъ, когото познавам и помня от представянето на първата му книга „Етническите малцинства в България“ представена в Еврейския дом преди години. Горчиво ще да е било шербет кайфето дето сме го сърбали орташки с джезадията, по времето на османското присъствие (това е гаче правилното, в съответствие с европейските изискувания за комшулук, добруване, аверщина и ракатълъ) и достлуга дето сме го развалили, поради незнание и неразбиране на щастието и джумбюша в което сме живели по нашенските земи та сме сторили опити за джумфур. Ще ми се лично да подаря и една друга книга. Тази на академик Любомир Милетич „Разорението на тракийските българи през 1913 година. Пък после ще да замълча и не ще наричам геноцид „възродителния процес“. Подобно сторените на сила „ученици и студенти, доскоро напълно индиферентни към религията, в нелегални условия изучават Корана, за да се превърнат в „хафъзи“, т. е. хора, които могат без да четат Свещената книга, по памет да цитират кораническите текстове. Тази духовна и интелектуална мобилизация на всички поколения турци през 80-те години дава своите резултати.“ Един от видимите резултати е атентата в Буново, срещу който сега има паметник на Васил Левски.

Подобни съждения ме карат да препрочитам наново „Записките по българските въстания“, но и насила ме правят, подобно хафъзите, повече християнин и вярващ, че всички хора както пише Левски и в Наредата на работниците за освобождение на българския народ „Цел: с една обща революция да се направи коренно преобразувание на сегашната държава деспотско-тиранска система и да се замени с демократска република (народно управление) на същото това място, което са нашите прадеди със силата на оръжието и със своята свята кръв откупили, в което днес безчеловечно беснеят турски кеседжии и еничери и в което владей правото на силата, да се повдигне храм на истинната и правата свобода и турския чорбаджилък да даде място на съгласието, братството и съвършеното равенство между всичките народности: българи, турци, евреи и пр. щат бъдат равноправни във всяко отношение било във вяра, бил в народност, било в гражданско отношение, било в каквото било –

всички щат спадат под един общ закон, който по вишегласието от всичките народности ще се избере.“

Честно казано, убеден съм, че Каракасан- Чънар е чел и „ Видрица“ и пътните бележки на Христо Ботев „Примери из турското правосъдие“така и останали недовършени, щото войводата обладан от egoцентризъм, но и от скуча предположена от безгрижното съществуване на раята е запасал сабята и е тръгнал да си тури сам главата на дръвника, ми като капак на каче е подмамил още двеста лудараци, та да им ся не найдат и костите днес. Но има и останали, те са на много места събрани. Едното е село Скравена, дето са баш кости, не точно кости, а само набитите глави на ботевите четници. Другите места ги знае всеки българин, но и турчин и влах и евреин, а и циганин дето е завършил образоването си до 1989-90 година, щото дотогава изучавахме една друга неистинска отечествена история.

Ще ми са да поканя Каракасан и в моето село, обрамчено от едната страна от Стара планина и от другата от Средна гора. Не ще да е било от гюрлик и ракатълък бягството на моите прадеди от равното, в гората. Още се носят легенди за избитите ни предци и опожареното село било някога в местността „Калдаръма“.

Аз и сега съдя за хората по делата им, но като не познавам делата им съдя и по думите им. Щото некой думи по-сетне се превръщат в дела и обратното. Но само едно още не се е случило. Да можем се върнем назад във времето и сторим това дето ни са е искало да видим отподире, като се върнем в настоящето.

Спас Зеленогоров

Катастрофата, наречена успех

Автор: Тенеси Уилямс

Тази зима е третата годишнина от чикагската премиера на *Стъклена менажерия* – едно събитие, с което завърши една част от живота ми и започна друга – толкова различна по отношение на всички външни обстоятелства, колкото човек може да си представи. Бях изтрягнат от буквална забрава и захвърлен във внезапна известност – и от несигурното наемателство на мебелирани стаи, разпилени из цялата страна, най-внезапно бях поставен в апартамент в първокласен манхатънски хотел. Преживяванията ми не бяха уникални. Успехът често е идвал също толкова внезапно в живота на различни американци. Приказката за Пепеляшка е нашит любим национален мит, крайъгълният камък на филмовата индустрия, ако не и на самата демокрация. Виждал съм го толкова често поставен на сцената, че вече бях склонен да се прозявам, не толкова с неверие, колкото с мисълта „кой ли му пука?“ Всеки човек с толкова хубави зъби и коса като екранната героиня на една такава история с неизбежност трябва да достигне успеха по един или друг начин – и човек би могъл да се обзаложи на последния си долар или на всичкия чай в Китай, че такъв човек с неизбежност ще присъства на всяко събрание, посветено на обществената съвест.

Не, личният ми опит в никакъв случай не беше уникален, но пък и не беше обичаен – и ако бихте се съгласили да приемете малко еклектичното твърдение, че аз не съм писал в очакване на някакъв подобен опит, но и че много хора не са съгласни да вярват, че един драматург може да се интересува от нещо друго освен публичен успех, то може би си струва да се сравнят едно с друго двете положения.

Жivotът, който бях имал преди този популярен успех, изискваше издръжливост, това беше живот на вкопчване с нокти и драскане по стръмна повърхност, здраво стискане с голи пръсти на всяко парче скала, намиращо се малко по-високо от онази, за която съм се държал доп-

реди малко – и все пак това беше добър живот, защото това беше онзи вид живот, за който е създаден човешкият организъм.

Не бях осъзнавал колко много жизнена енергия е отивала за тази борба, докато тя внезапно изчезна. Оказах се на равно плато, а ръцете ми все още се бореха и дробовете ми все още жадно поемаха въздуха, който вече не се съпротивяваше. Това най-после беше сигурност.

Седнах, огледах се наоколо и внезапно се почувствах силно потиснат. Помислих си: това е просто период на адаптация. Утре сутринта ще се пробудя в този първокласен хотелски апартамент, разположен над дискретното бучене на булевард Ийст сайд; ще оцена елегантността му, ще се наслаждавам на комфорта му и ще знам, че най-после съм пристигнал в нашия американски план за Олимп. Утре сутринта, когато погледна към зеленото атлазено канапе, ще се влюбя в него. Само сега, само в този момент, зеленият атлаз ми изглежда като слуз върху застояла вода.

Но на сутринта безобидното зелено канапе изглеждаше още по-отвратително, отколкото предишината нощ, а самият аз вече започвах да ставам все по-дебел за модерния апартамент за 125 долара, който една модна позната беше избрала за мен. Нещата в апартамента започнаха да се чупят като по случайност. Канапето изгуби една от облегалките си. По полиранията повърхност на мебелите започнаха да се появяват дупки от цигари. Прозорците бяха оставени отворени и апартаментът се наводни от проливен дъжд. Но камериерката винаги го привеждаше в ред, а търпението на управата беше неизчерпаемо. Гуляите до късно през нощта не можеха да ги подразнят сериозно. Както изглеждаше, нищо друго освен разрушителна бомба не беше в състояние да наруши спокойствието на съседите ми.

Живеех от хотелско обслужване. Но и в това, оказа се, имало някакво разочарование. Понякога, в промеждутька от време, изминаващ между поръчката на вечеря по телефона и момента, в който тя беше донасяна в стаята ми като труп на количка с гумени колелца, аз вече бях изгубил всянакъв интерес към нея. Веднъж си поръчах говежда пържола и шоколадова мелба, но всичко по масичката беше така умело маскирано, че аз взех шоколадовия крем за сос към печеното и полях пържолата с него.

Разбира се, всичко това бяха по-тривиални аспекти на духовното разстройство, което скоро започна да се проявява по далеч по-обезпокителни начини. Скоро открих, че хората ми стават безразлични. Вътре в мен заблика извор от цинизъм. Всички разговори зазвучаха така, сякаш

са били записани преди години и сега се изпълняват от грамофонен запис. Искреността и добрината сякаш бяха изчезнали от гласовете на приятелите ми. Започнах да ги подозирям в лицемерие. Престанах да им се обаждам, да ги виждам. Бях изпълнен с нетърпимост към онова, което ми се привиждаше като празно ласкателство.

Толкова беше ми омръзно да слушам как хората казват „обожавам писаната ви“, че вече не бях в състояние да им кажа „благодаря ви“. Задушавах се от тези думи и се извръщах грубо от обикновено искрения човек. Вече не изпитвах каквато и да е гордост от писаната, а започнах да я ненавиждам, може би защото се чувствах твърде безжизнен отвътре, за да бъда в състояние някога да създам нова. Разхождах се наоколо, мъртъв в обувките си, и го знаех, но по онова време нямах приятели, на които да се доверя достатъчно, за да ги дръпна настрана и да им обясня какво се случва.

Това любопитно състояние продължи около три месеца, до късна пролет, когато реших да се подложа на още една очна операция, най-вече защото това ми позволяваше да се скрия от света зад маска от марля. Това беше четвъртата ми очна операция и може би тук трябва да обясня, че вече в продължение на пет години страдах от перде на лявото око, което изискваше серия от операции, провеждани с игли, завършили с операция на очния мускул. (Окото все още е в главата ми. Толкова за това).

Е добре, маската служеше за определена цел. Докато почивах в болницата, приятелите, които бях пренебрегвал или с които се бях скарал по един или друг начин, започнаха да ме посещават и сега, когато ме измъчваха болки и тъмнина, неприятните мутации, които бях подозирал по-рано, някак започнаха да изчезват и приятелите отново започваха да ми звучат по начина, по който бяха го правили в жалните дни преди моето затъмнение. Това отново бяха искрени и добри гласове с привкус на истина и онова качество на разбирамост, което винаги бях търсил у тях.

Що се отнася до физическото ми зрение, тази последна операция се оказа само частично успешна (макар и след нея да разполагах с ясна черна зеница, стояща на правилното място, или почти), но в един друг, фигуративен смисъл, тя беше постигнала едно друго, много по-дълбоко въздействие.

Когато маската беше отстранена, аз се оказах в един променен свят. Напуснах красивия, първокласен хотелски апартамент, събрах ръкописите си плюс няколко случайни лични вещи и заминах за Мексико – една първична страна, където човек бързо може да забрави фалшивите почести и надутости, наложени от успеха; една страна, където скитници, невинни като деца, спят по паважите, а човешките гласове, особено когато езикът им е непонятен за ухoto, са нежни като птичка песен. Моята публична личност, тази джунджурия, направена от огледала, не съществуваше тук и по този начин естественото ми съществуване беше възстановено.

И тогава, като окончателен акт на възстановяване, се установих за известно време в Чапала¹, за да работя над една пиеса на име *Нощта на покера*, която по-късно стана *Трамвай желание*. Единствено в работата си един артист може да намери реалност и удовлетворение, защото реалният свят е по-малко интензивен от света, който той си е измислил сам, а оттук и животът му, без прибягване към насилиствени безредици, не изглежда особено значителен. Правилното за него състояние е онова, в което работата му е не само подходяща, но и неизбежна.

За мен мястото, удобно за работа, е някакво отдалечено място сред непознати, където може да се плува добре. Жivotът трябва да изисква някакво минимално усилие. Не трябва да ви прислужват прекалено много хора, вие трябва да извършвате повечето работи сам. Хотелското обслужване е нещо много притеснително. Камериерки, келнери, прислужници, портиери и т. н. са най-притесняващите хора на този свят, защото те непрекъснато ви напомнят за неравенствата, които ние приемаме като нещо естествено. Гледката на възрастна жена, пъшкаща и охкаща докато влачи тежка кофа с вода по някакъв хотелски коридор, за да избърше мръсотията, останала след някой свръхпривилегирован гост е нещо, което отвращава и тежи на сърцето, натоварвайки го със срам заради един свят, в който тази гледка е не само толерирана, но и разглеждана като положително доказателство за това, че колелата на Демокрацията функционират както трябва и без намеса отгоре или отдолу. Никой не би трябало да чисти нечия чужда мръсотия в този свят. Това е нещо ужасно лошо и за двете страни, но може би по-лошо за страната, приемаща услугата.

---

¹ Мексикански град, разположен на едноименно езеро. Бел. пр.

Аз съм корумпирал също толкова, колкото всички останали, от огромния брой прислужнически услуги, които нашето общество е започнало да очаква и дори да зависи от тях. Би трябвало ние сами да се грижим за себе си или да оставяме машините да се грижат за нас – великолепните машинарии, от които се очаква да бъдат новата светлина на света. Ние сме като човек, който си е купил всичко необходимо за лагеруване на палатка, който вече има кануто и палатката, рибарските принадлежности, брадвата и оръжиета, покривалата и одеялата, но който сега, когато цялата подготовка е завършена и провизиите са експертно опаковани, внезапно се чувства твърде боязлив, за да се отправи на пътешествие и си остава там, където е бил вчера и онзи ден, гледайки подозрително през дантелените завеси към ясното небе, на което не се доверява. Нашата велика технология е даденият ни от Бога шанс за приключения и прогрес, който се страхуваме да опитаме. Нашите идеи и идеали си остават точно същите, каквито са били и точно там, където са били преди три столетия. Не. Моля ви. Вече не е много сигурно дори те да бъдат произнасяни!

Това е дълго отклонение от една малка към друга, голяма тема, което не възнамерявах да правя, така че позволете ми да се завърна към онова, което говорех преди това.

Опростих нещата прекалено много. Човек не може да избяга така лесно от изкушението на един празен начин на живот. Не можете просто да си кажете, няма да продължавам живота си по същия начин, какъвто той беше преди да ми се случи това нещо, Успехът. Но щом само веднъж сте осъзнали празнотата на един живот без борба, вие вече разполагате с основните средства за спасение. Щом само веднъж разберете, че сърцето на един мъж, неговото тяло и мозък, са изковани в нажежена до бяло пещ за целите на конфликта (борбата за творчество), че с премахването на конфликта мъжът се превръща в меч, режещ маргаритки, че не лишенията, а луксът е вълкът на вратата, и че зъбите на този вълк са всички дребни суети, самомнения и разпуснатости, на които Успехът е пряк наследник – е, с това познание вие вече поне знаете къде е скрита заплахата.

Тогава вече знаете, че публичният Някой, в когото се превръщате когато „станете име“ е фикция, създадена от огледала и че единственият някой, който си струва да бъдете, е самотният и невидян от никого вие, който е съществувал от времето на първия ви дъх, и който е сумата от

вашите действия, чрез което постоянно се намира в опасност да бъде профаниран от самия вас – и, знаейки тия неща, вие дори можете да преживеете катастрофата на Успеха!

Никога не е прекалено късно, освен ако не сте прегърнали с две ръце Богинята-Кучка, както я нарича Уилям Джеймс, и намирате в нейните удушаващи ласки точно онова, което самотното малко момче вътре във вас винаги е желало – абсолютната закрила и окончательната леснота. Сигурността е един вид смърт, струва ми се – и тя може да ви застигне под формата на буря от чекове за хонорари някъде до плувния басейн в Бевърли Хилс или на което и да е място, което ви отдалечава от условията, които са ви направили артист, ако това е нещото, което сте били или възнамерявате да бъдете. Попитайте всеки, който е преживял онзи вид успех, за който говоря тук – Какво му е доброто? Може би, за да получите честен отговор ще ви се наложи да му направите инжекция със серум на истината, но думата, която той в края на краишата ще промърмори, е неподходяща за широка публикация.

Но какво тогава е добро?

Завладяващият интерес към човешките дела, плюс известно количество състрадание и морално убеждение, които първи са създали някакъв вид преживяване, което трябва да бъде превърнато в краски или музика, или телесни движения, или поезия, или проза, или каквото и да е нещо, което е достатъчно динамично и изразително – ето това е добро за вас, ако изобщо се отнасяте сериозно към целите си. Уилям Сароян е написал великолепна писма на тази тема – че чистотата на сърцето е единственият успех, който си струва да бъде постигнат. „Във времето на живота си – живейте!“ Това време е кратко и то никога не се връща назад. То се изпълзва докато аз пиша всичко това и докато вие го четете, а едносричната думичка на часовника гласи *Loss, loss, loss*¹, освен ако посветите сърцето си на нейната противоположност.

[Източник](#)

---

¹ Загуба, загуба, загуба

Тенеси Уилямс (1911—1983) е американски писател и драматург, един от всепризнатите майстори на съвременната американска драматургия.

Коментари (1)

- 30-03-2014 | **Кентафър** – Благодарности

Златко, благодаря за възможността. Много жив превод на чудесно подраната статия!

Дончо Петела

Автор: Владимир Каперски

Изстъпленията пред софийската джамия, която е една от трите светини в триъгълника на толерантността, съединяваща се с източноправославния храм „Света Неделя“ и със синагогата, нанесоха тежко оскърбление на българското общество. Това неповторимо духовно пространство е достояние не само на София, но е вдъхновяващ остров на мъдростта и за света. Ние сякаш не осъзнаваме докрай колко то извисява омърлушената ни, поругана и чалгизираща се родина. И то не от вчера. Но не и от днес е средище, което понася партизанстващи малоумия. Първа пострада църквата „Света Неделя“, която през 1925 година взривиха хора, решили да избият други хора, показвайки по този начин, че са против тях. В лето господне 2011-то, във века, раждащ се след най-кървавите войни на човечеството, един известен „неизвестен извършител“ поведе партийните си мутри, за да се разправят с български мюсюлмани, извършващи обичаен религиозен обред. Ако не отвърнем очи от тази последователност, трябва да очакваме, че следващото място на високопатриотичен погром ще бъде еврейската синагога.

Не мога да си представя по-голямо престъпление от това – да се използва храмът, за да се посяга на вярата, честта и живота на вярващи. И много тъжно ми се струва, че отново най-красливи заклинания срещу злодеянието изливат политици, журналисти, политологи, имащи недостижим дял в насаждането на непоносимост и омраза към инакомислието и инакодействието. И много тягостно е, че пак гласът на живото слово – на писатели, поети, нравствени журналисти, на артисти, се възпира, се самовъзпира, се отклонява или самоотклонява, заключва се или се самозаключва. И си мисля, че ако някой ден някое фюрерче волно поведе своите воини на смахнатото си разбиране за справедливост към синагогата или друг храм, ние ще бъдем съучастници. Затова и се реших да предложа един свой разказ, който се пръкна през 1984 година и оживява истинска случка в моя град.

Или е малко да бъдем само човеци?

Гоце Делчев

В годината, когато на Йорданов ден изчезна кръста, Баба Ванѓа рече: „Откраднали са го“. И предрече: „Много млад народ ќе погине у вашијо град“. Суеверните залудяха от уплах, кълнеха осквернителите и ги наречаха дяволска измет, изсипана от Рогатия да затрие града. Неверните се подхилкваша и мърмореха, че крадците ще съберат парата на глупащите, после ще върнат кръста и ще си осигурят ядене и пиење за година напред. Разумните мълчаха, най-много да махнеха с ръка и отминаваха, с което искаха да уверят, че случката не ги бърка.

Но нещата тръгнаха на поразия, след Йорданов ден студ вклещи града и Бистрица помръзна, за което старите твърдяха, че от Турско не е бивало. Същата зима напуснаха белия свят седемнадесет от най-заклетите пияници и ако не всички да бяха в първа младост, народът се сепна. Един от тези клетници, Заро, с червени като на бял заек очи скочи на Йорданов ден в ледената вода и докопа кръста. Как ли му е светнало на Заро, какви ли ручеи от вино плиснали пред погледа му, но нема късмет сиромаха, Любe Талпата го сграбчи с якото си тяло, както паяк се впива в муха, изскубна кръста от Заро, Заро залетя, Бистрица го повлече и за малко не се удави. Пукна от простуда, но сигурно и от мъка, че не уварди кръста, защото както се разчу, умрял с открехнати очи и преди да изхвръкне последната му въздишка, изстенал: „И сега щом изтървах кръста, нема и смисъл да мърлям повече земята“.

Но как разбойниците преметнаха Любe Талпата и свиха от него кръста, като Талпата бе от най-лютите побойници на града, ето това замъти духовете. Дали пък, умуваха мнозина, Талпата не бе в колектива на крадците и всичко отнапред да бяха подредили, та повече време да задържат кръста и да натрупат доволно пари? Никой не знаеше как са опекли работата и никой не искаше да узнава, защото да се вреш в дела-та на айдуците, значи да полагаш главата си на дръвник.

На пролет се помина Данчо Гяволо, издължен и плещест мъжага, с луди като пламък очи и с тъмна като земята кожа, за който се приемаше, че може да се опре и на Любe Талпата, толкова здрав бе Данчо Гяволо. Отишъл на сватба на сестра си и пил както му се полага, досреднощ извивал тяло на хората и кючеците. После се залутал в тъмното и близките му рекли, че отива да си ляга, а той наистина легнал, но на тревата в

Градската градина. Открили го на сутринта вдървен като пън, заяла го болест и го отнесла завинаги.

Приятелите на Данчо Гяволо не бяха изтрезнели от износвачката за четиридесет дни и ги тресна вестта, че влак размазал Мицо Шкляра. Никак не идеше да го вярва, защото Шкляра не бе гламав да се остави влак да го размаже. Та той бе едно от най-ведрите момчета на града, кое-то знаеше и себе си и другите да весели, а очите му играеха като гълъби на архангелското му лице. Не бе побойник и скандалдия като Талпата, по-кротък бе и от Данчо Гяволо, макар никой да не потвърди, че някога Мицо Шкляра бе ял мариз. Иначе други се бяха натъквали на тупаници-те му, ако трябваше себе си или някого да брани. Залисваше се по момичетата и даваше мило за драго да се мушне под някоя фуста. Разбра се, камонът му сецинал на прелеза върху релсите и не мърдал. Силил се Мицо Шкляра да събуди двигателя, а влакът пискал и връхлитал. Защо Шкляра не скочил от самосвала, а се оставил да го забърше локомотива, ето това се питаха всички. Дали пък и сега пред момичетата искал да се докара?

Беше лято и на Движението Пендака заби нож в корема на Вани, най-добрия му приятел, заради курвата Суза, щерка на Ацо Мастиката, един от седемнадесетте пияници, които сдадоха Богу дух през зимата. Суеверните съвсем пощръкляха, говориха за знаци от небето, за кърваво изкупление, което градът ни имало да дава заради откраднатия кръст на Йорданов ден. Безверните рекоха, че и по-рано е било така и пак ще бъде, докато има бел свет. А разумните поясняваха: трябало е да стане и стана, както всичко, което става.

Колко млади живота отлетяха от града през тази и последвалите години, заминаха си все размирни момчета, които не искаха да знайт други закони освен законите на метежната си кръв. Дали пък и времето им не стигна и когато тяхното време, подгонено от нашето си тръгна, насябра тия луди глави, както квачка приютка пилците си и ги повлече някъде отвъд, та там да бесуват?

Последен отпътува Дончо Петела, защо тъкмо Дончо остана за накрая, никой не проумяваше, но сигурно и то не бе случайно. Дончо бе най-малкият от петте сина и по-голям от двете щерки на полицая Панчо. Как бе станало, но къщата на Панчо се бе забила на сред Циганска-та махала, прилежно заградена с бодлива тел. Опанчос, така го викаха циганите и с това име го знаеше града, изпълняващо службата вярно и трудолюбиво, малко падаше зъл, но то не идеше толкова от нрава му,

колкото от увлечението да важничи като сподвижник на властта. Той винаги бе стегнат и добре се вместваше в чистата и изгладена униформа, а излъсканите му ботуши скърцаха и носеха напетата му фигура. Опанчос бе несломим патриот, а буржоазната пропагандна машина бе произвела своето: не си падаше по друговерците и в частност по циганите, за което допринасяха упоменатите съседски обстоятелства. С пакостите на комшиите някак свикваше, защото дебнейки ги да проектират оградата, за да докопат плодовете в градината, Опанчос държеше свежа професионалната си бдителност. Но захванаха ли безкрайните си веселби, той пощръкляваше и за да възпира горещата циганска кръв, бе принуден да взема извънредни мерки. Най-вече след нощно дежурство Опанчос не издържаше на свирките и тъпаните, изнасяше се устремно навън, надянал само брича, стреляше напосоки и бълваше псувни, докато нарушителите се укроят.

Синът му Дончо, който повече обичаше да гледа, отколкото да говори, настръхваше ако нещо не му беше по сърце, готов беше да се бранит или да напада според случая и затова прякорът му Петела си легна на място. Независимо от службата, която поглъщаше Опанчос, бащата отдаваше време и на челядта си и се гордееше с едно свое възпитателно изобретение, което прилагаше най-вече спрямо Дончо. Опанчос сядаше на пейката пред къщата, викаше сина си, даваше му стотинки и го изстряваше да купи цигари. Преди Дончо да побегне, Опанчос плюваше в прахта и уточняваше:

– Айде сега сине да видим дали днес те слушат краката! – което означаваше, че ако Дончо дотърчи до магазина, върне се с пакета „Арда“ и плюнката не е засъхнала, всичко минаваше кротко. Не успееше ли, Опанчос го ловеше за ризата, повдигаше го на удобна височина и го сгряваше с няколко сочни плесника по задника. Общо взето Дончо Петела се справяше с тази бащина повеля, но веднъж слязъл към бакалията и видял, че е пристигнал Луна-парка. Помамил се Дончо по шарениите и особено по въртящата се люлка, на чийто синджири циганите се усуквали около циганките като смоци и се давели в радост. Дончо зяпнал, завидял, поискало му се и той да полети, и без да му мисли скочил на въртележката. Опанчос полицаят се досетил, че Дончо се е залисал по пазара, отрязал жилава пръчка, па тръгнал да дири сина си. Сгашил го наполовина път и го подкарал по хълма като добиче, удрял, а Дончо врякал и подтичвал пред него. Насъбрал се народ, жалели сина, лютили

се на бащата, но никой не смеел да се меси в грижите на Опанчос. По някое време пред полицая се изпречил дедо Ичко Войводата:

- Опанчос, оти не сопрещ тоя махаленски цирк?
- Кой си ти бре, та ми се пречкаш? – креснал Опанчос, а дедо Ичко Войводата:
- Сакаш да заулавиш момчето ли бре, пезевенк?

Опанчос измъкнал пищова и го натирил право у лицето на дедо Ичко, а на него нали си беше войвода и косъм от мустака му не мръдвал:

- Собери го ова железо, оти во газот ке ти го заврам! Ти гяволо с гявол ли ке плашиш, бре копиле?

Заради дедо Ичко по-малко пердах приел Дончо на улицата, но хората си мислеха, че Опанчос е наваксал в къщи.

А на девети септември 1944 година било решено и циганите да дадат свой принос за новата свобода и им заръчали да обезвредят и предадат на народната власт полицая-злодей. Съседите не се поколебали, защото и без друго действията му срещу веселбите им насибрали мощн класов гняв и най-сетне виждали края на Опанчосовата тирания. Цялата махала целокупно заградила ненавистната къща и се разкрещяла:

- Опанчос, предай се!

Опанчос траел, не се подавал навън, намеренията му били мътни. Нападателите свили кръга и настояли врагът да вдигне бел байрак, а той като бясно куче изрипнал през външната врата и загърмял на поразия. Циганите предприели безредно отстъпление с възгласа: „Акатар под мостар, да нема жертвии!“, което побългарено указва: „Крий се под моста, да нема жертвии!“

Ако проследим събитията около политическия разгром на Опанчос, ще се очертае следната картина. Властта го насочила към Белене, а къщата му отнела и в нея настанила няколко заслужили цигански борци със семействата им. Първа грижа на новодомците била да разградят оградата и да продадат бодливата тел. Така свързали имота на Опанчос с Махалата и къщата скоро се порутила, а по изглед не отстъпвала на околните колиби. Циганските веселби се разгърнали неудържимо.

Трябва да отбележим и как разложително Опанчос повлиял върху мирогледа на децата си и особено на Дончо Петела. От баща си Дончо просмукал зловредното отношение към друговерците. Мероприятията на народната власт преминали край него и той си останал върл националист. Момъкът не шумеше из града, малко падаше саможив, дори из-

бягваше момичетата, които кършеха ръце по гъвкавото му тяло и черния перчем, премрежващ маслинените му очи. Но срещнеше ли друго-верци, Дончо Петела настърхваше и не можеше да се събере в кожата си.

Във времето, когато на Йорданов ден изчезна кръста и Баба Ваня предрече колко млад народ ще погине, Дончо се поболя. Нещо залуде, не само спря да говори, но и не гледаше както се гледа, ами погледът му се отбиваше нанякъде, където нищо не можеше да се открие. И от другарите се отвърна, чезнеше без посоки, а братята и сестрите му взеха да се плашат, и не го освобождаваха от наблюдение. Един ден го откриха в двора на Владишкото, седял Дончо на сянка и ронел хляб на гъльбите. По-късно го свалили от влака на Кулата и с милиция го върнаха. А когато овчари го намерили измършавял да се лута из Рила, близките му го предадоха в болница.

Сложили Дончо в стая с друго момче и онзи като него мълчал, прилепил стриганата си глава на прозореца, а сините си очи не откъсвал от зелените върхове на тополите. Дончо пробождал момчето с поглед, кръвта му се сгорещявала. После се обърнал, седнал на леглото и изглеждало да се е укротил. За по-късно никой със сигурност не може да каже какво точно е станало. Кръстю Моргата, който бръснеше покойниците и така изкарваше за пиянката, разказваше в „Деветте магарета“ следното, което дори да не е съвсем вярно, най изглеждаше да е истина: Взело да здравча, момъкът със стриганата глава и сините очи висял на прозореца и гледал вече тъмнеещите клони на тополите. Дончо Петела станал и спрят зад гърба му. Стоял, накрая викнал:

– Ей! – но онзи не помръдвал, сякаш искал да каже, че за него Дончо е въздух, без образ и стон.

В стаята се чувало тежкото им дишане. Дончо стоял, онзи не трепвал, а гледал как почернелите върхове на тополите треперят. Тогава Петела го сграбчил за раменете, извърнал го и докато другият се опомни, свлякъл му гащите.

– Резан си а, мамка ти!

Онзи го стрелял изоглавен със светлите си очи, които се замътили като планинско езеро пред буря, а Дончо Петела го изпивал с поглед. Колко се гледали е трудно да се каже, но накрая Дончо се обърнал и тръгнал да сяда. След миг помакът се нахвърлил и така започнал боят, който не свършил както свършва всеки бой, а се вихрил цяла нощ, но как и що, никой не видял. На сутринта ги намерили изгаснали, с кръв били оца-

пани лицата им, телата им, завивките. Седели приведени един към друг, а ръцете им били вклещени, сякаш още искали да се бият, но и като да се прегръщали.

След свършека на Дончо Петела спряха да измират млади хора в нашия град, а всичко си потече както си е текло – умираха старите, умираха болните, умираха и млади, но не поради проклятие, а защото животът си го искаше. Кръста се намери, но никой не научи кои бяха осквернителите. И никой не разбра къде се завря Любен Талпата, жив ли бе, мъртъв ли бе, нямаше го, все едно да не го е имало, защото за народа той нямаше място нито на земята, нито на небето. Като изключим усилените цигански веселия, всичко се успокои в града. Само още известно време се питахме дали Дончо Петела сам бе хванал за отвъдното или бе тръгнал с друговереца, дали единия го прибираще неговия си бог, а другия го чакаше другия бог, или лудите момчета си имаха един свой бог?

Владимир Каперски е български писател и журналист.

Коментари (2)

- 22-06-2011 | **suhı**
тъпичко и шаблонно

- 22-08-2011 | **GeA**
Шаблонно ли?
Това си е текст за Пулицър, ако имахме подобно нещо...

Лила Азам Зангане, свързаната със света

Автор: Константин Вълков

Когато видите Лила, е трудно да повярвате, че се занимава точно с това, с което твърди. Изглежда прекалено крехка, лирична и нежна, за да бъде толкова амбициозна. Едва навършила 30, тя има сериозна книга зад гърба си, говори перфектно шест езика, работи над първия си роман.

С ирански произход, европейско образование и литературна кръв във вените си, Лила Азам Зангане е цветното допълнение към всяко културно соаре в Ню Йорк, Лондон и Париж. Едва ли може да бъде другояче. Салман Рушди, Орхан Памук и останалите колоси се прекланят пред чара ѝ, но не само това – ще прочетете хвалебствени ревюта за първата ѝ творба, изследване на книгата „Лолита“ на Владимир Набоков. Книгата очевидно бележи всяка минута от живота ѝ, а Лила не се опитва да избяга от нея. Напротив, изследва я още по-задълбочено.

Родителите ѝ са бегълци от Иран, тя е родена в Париж. Майка ѝ избягала от Техеран през 1979 година с последния полет на Air France. Същият този самолет няколко часа по-рано докарал Аятолах Хомейни.

Първата книга на Лила ЗангANE The Enchanter изследва дълбокото ѝ увлечение по творчеството на Набоков, но най-вече се фокусира върху възприятието на щастието според книгата „Лолита“. Константин Вълков откри Лила в лондонския хотел The Connaught, където бе отседнала за няколко дни, преди да отпътува за биеналето във Венеция. Ето част от 60-минутното интервю за проекта „Иноваторите“ на Дарик.

Константин Вълков: Четох някъде да разказвате как искате да сте „свързана със света“. Това значи да пътувате колкото се може повече или да правите, каквото си поискате? Постигнахте ли тази своя мечта?

Лила Азам ЗангANE: Хм, абсолютно, пътуването е част от всичко това, част е от тази мечта. На английски има една красива дума, която се изписва като *wanderlust* (*страст към пътуването*). Това е желанието за пътуване, изследване. Най-добре се случва, когато пишеш.

Наскоро разговарях за това с писател от Холандия, казва се Арнон Грюнберг. Разсъждавахме, че онова изкуство, което ти дава възможност да пътуваш дълбоко в твоите спомени, е писането. Защото трябва да се върнеш назад, дори когато пишеш художествена проза, която е плод на въображението. Когато пишеш романи, това е особено важно. Отиваш назад в паметта, шляеш се, скиташи, блуждаеш, за да намериш онези малки сегменти, които ти позволяват да създаваш истории.

Аз написах първата си книга, а в момента работя над първия си роман, тъй че пътешествието, което ми предстои, изглежда необятно и необикновено. Чувствам се някак благословена, пътешествието ще ми даде възможност да изследвам света. Нещо повече, това ще бъде пътешествие вътре в мен, преоткриващо. Така ще бъде по-чаровно и пленително, отколкото другото пътуване, навън.

Говорите бързо, пълна сте с енергия. Кое ви мотивира?

Необичаен въпрос. Знаете ли, мотивира ме възможността да се изненадвам, да се чудя на това, което ме заобикаля. На английски думата пак е *wonder*, но този път с о – за разлика от горната дума, която се пише с а.

В един от кратките си разкази Набоков има красива фраза за един от героите си. Казва, че бил пессимист и като останалите пессимисти притежавал удивителна способност да не наблюдава света наоколо. Харес-

ва ми това, защото по някакъв начин обобщава моята лична философия. Когато човек започне да наблюдава нещата около себе си, да се вглежда в детайлите, има много малко неща, които го карат да спре да мечтае, да се изненадва.

На едно място ще видите цифри, които се повтарят на различни места; на друго – шарка на крилото на птица, каквато не сте виждали досега. Колкото и болка, страдание и злини да има по света, ако потърсите онази мъничка искрица живот във всеки, ако погледнете в очите, нещата ще изглеждат другояче. Всичко това ме зарежда с енергия. Независимо къде отивам – кара ме да се чувствам у дома си.

Пътувала съм на много различни места по света, а съм се чувствала като у дома в Западна Африка, в Куба, в Азия, естествено в Близкия изток. Това бих определила като резултат от възможността да си любопитен. И от възможността да уловиш тази малка искра, този блясък, който се вижда в окото на другия човек срещу теб. Този урок научих от баба, която е от Иран. Винаги ми повтаряше – където и да отидеш, когото и да срещнеш, винаги го гледай в очите. Няма да забравя това.

Била сте малко дете тогава. Имахте ли големи надежди и очаквания за живота, който ви предстои? Дори нереалистични мечти?

Знаете ли, аз бях дете, което винаги мечтаеше. Майка ми беше много загрижена за образованието ми, защото ние не бяхме в нашата страна, бяхме я загубили, имаше исламска революция, родителите ми са напуснали при драматични обстоятелства. Поради тази причина образованието и културата бяха изключително важни за майка ми.

От друга страна, тя винаги имаше особено подозрение, че може да се окажа бавно развиващо се и глупаво дете (*смее се*). Честно казано, в известен смисъл считам, че това донякъде ме спаси – този страх и беспокойство у нея, че детето ѝ може да се окаже глупаво. Тя много ме обичаше и отдаваше своето внимание и време на мен – разглеждахме картини заедно, слушахме музика. Заведе ме на концерт на Бах, когато бях едва на три годинки. Представям си как съм асоциирала вкуса на близалката с музиката на Бах в една малка църква в южна Франция. Тя си е мислила, че може да ми даде това, на което е способна, за да открия своите таланти и само Бог знае какво би се случило с тези таланти.

Адам Шац от списание The Nation ви описва така – казва, че когато влезете в една стая, събудждате хората вътре...

Много мило от страна на Адам. Той в момента работи за списание London Review of Books. Би било хубаво, ако това наистина е така. Навярно е някаква способност да се свързвам с останалите хора. Ако има неща, които правя добре в този живот, това е едно от тях – обичам другите човешки създания, обичам да съм около тях.

Случва се така, че до мен е човек, с когото нямам нищо общо, но изведенъж се получава разговор. На моменти това дори се превръща в проблем, тъй като ми е трудно да оставам сама. Независимо дали става дума за възрастна жена или малко дете, в автобус или в самолет, има една нотка, която излиза от мен и сякаш казва „говорете ми“. Все става така, че изведенъж вече съм потънала в разговор с моя съсед. Така правя моите открития.

Например вчера, в самолета от Ню Йорк за Лондон, стоях до един господин с бяла брада, той пишеше нещо на компютъра си. Изглеждаше ми като бизнесмен. Пишеше нещо, а аз като шпионин надничах да видя экрана. Написа на английски първото изречение от книгата „Мисис Далауей“ – „Мисис Далауей каза, че ще купи цветята сама“, но вместо „цветята“ той написа „ръкавиците“. Тогава си помислих, че трябва да го поправя, горкият човек, той се е объркал. Но той продължи и дописа: „Мисис Далауей каза, че ще купи коприната сама.“ Колко странно, помислих си, той прави грешка след грешка.

Тогава го попитах дали е писател и той отговори, че е учен, който работи по тази тема. Беше прекрасно, защото веднага започнахме разговор за Вирджиния Улф, а най-интересното е, че той работеше по нещо, което е и тема от следващата ми книга. Това беше някакво великолепно откритие, което се случи случайно. Да не говорим, че се оказа, че сме учили в едно училище – разбира се, с разлика от почти 30 години, но пък имахме общи приятели. И тогава си казах, как е възможно в целия самолет, навярно единствените двама души, които са били в това училище, да стоят един до друг.

Когато потърся информация за вас в Google, един от първите три думи, които излизат, са „умна“, „блъскава“ и „красива“. Ако можете да решите кои да са тези три думи, кои бихте използвали, за да се опишете?

Най-вероятно ще използвам „несръчна“, „бавна“ и „непрактична“. Два пъти не мога да взема шофийска книжка, непрекъснато бъркам ляво и дясно. Първия път, когато бях на уроци по шофиране, човекът се

обърна към мен и просто ми каза: „Госпожице, мисля, че имаме проблем.“ На изпита ми един камион се беше засилил към мен, а аз не го видях. Тогава инструкторът трябваше много рязко да спре колата. Така можете да разберете как точно изглеждам през деня. Майка ми още се шегува с мен, разказва как ме е изпращала за нещо, казвала ми няколко задачи, а когато вече е до третата, аз вече съм забравила първата.

Използват често думата „mascara“ за вас, може би, заради силната ви очна линия и грим за мигли. Кога момичета отделят много време за гримиране – когато са влюбени, когато искат да бъдат просто красиви?

О, да, това е самата истина. На момичета им е необходимо огромно количество време, за да се подгответ. Вижте, едно момиче винаги е влюбено в някого. Но пък, от друга страна, не съм сигурна дали има и едно момиче на света, което наистина да мисли, че е достатъчно красиво. Поради тази причина е необходима доста допълнителна работа (*смее се*).

Забавното е, че – особено в Америка, където съм живяла 13 години – мъжете там просто мразят грима. Странен парадокс. Най-хубавият комплимент, който една жена може да получи, е, че изглежда най-добре без грим. Но пък ние трябва да се гримираме, защото се опитваме да скрием разни неща и се опитваме да си представим, че сме нещо специално, което е съвсем близо до „красотата“.

Казвате, че сте бавна, но пък на мен ми се струва, че сте амбициозна. Не е ли необходимо да сте бърза, за да сте амбициозна?

За някои неща съм бърза, което компенсира изоставането ми в други. Говоря бързо и много обичам да пиша. Когато седна на компютъра, изведнък всичко се подрежда. Едно нещо, на което Америка ме е научила и то е много различно от европейската култура, е, че амбицията не е задължително порок. Във Франция, където съм израснала, амбицията трябваше да бъде прикрита. Не съм сигурна как е при вас в Източна Европа, но подозирам, че е по-скоро подобно като във Франция.

Винаги съм възприемала амбицията повече в американския ѝ смисъл. За мен тя е като желание да правиш нещата така, че да разцъфват. Когато правиш това, но спазваш моралния код, който стои в сърцето ти, всичко би трявало да е наред. Красиво е, когато нещата около теб разцъфват, твоите проекти се случват така, както ти искаш – запазват своята цялост.

Когато писах първата си книга, която излезе сега, беше много трудно да запазя този интегритет. Произходът ми е от Иран и американската публика искаше да пиша за семейството си, етнически произход, всички желаят да използват това. Така е и в медиите – когато публикувах малка антология, малцина бяха чели книгата, но искаха да давам интервюта, защото беше интересно да попаднат на ново лице, което идва от определена страна, да говорят за политиката на тази страна. Макар това да е моята страна, която обичам, политиката не е моята експертност или област, която мога да анализирам или изучавам.

И така установих, че първата ми книга ще бъде за това, което ми харесва – основно за литература, много малко за мен и със сигурност няма да има нищо за Иран. Беше много трудно. Но и много амбициозно, защото на практика не удовлетвори очакванията на пазара, за да се лепне бързо любимия на американците етикет sold out. Все пак си мисля, че в крайна сметка бях възнаградена за тази си амбиция.

Когато за първи път видях корицата на книгата ви с тази пеперуда – макар и някак естествено за Набоков, разбира се – все пак се замислих за пеперудите и техния ефект. Какво мислите за ефекта на пеперудата?

Хм, какъв въпрос! От това, което знам и колкото и малко да разбирам от теорията на хаоса, каквото всъщност е ефектът на пеперудата, бих казала, че това е потвърждение, че всичко на света е свързано и съществува някакъв смисъл, някакъв ред.

Когато използват „ефекта на пеперудата“, мнозина имат предвид и любовта, която ненадейно може да се случи, не мислите ли? Вие вярвате ли в любовта от пръв поглед?

Дали вярвам? По-скоро мисля, че човек може да се влюби от пръв поглед хиляди пъти в живота си. Любов от пръв поглед може да се случи всеки ден. Не бих казала, че имам романтично възприятие за любовта от пръв поглед, която се случва веднъж в живота.

Набоков има един красив пасаж в своя книга, която на руски се нарича „Дар“. Там разказва за малките неща в пролетния ден, разрошването на въздуха, светлината, грапавостта на звука, сякаш всичко е приличало на обратната страна на разкошна тъкан. Вярвал, че самият живот е като обратната страна на тази материя, за чиято структура можем само да подозирате. Детайлите около нас са много важни. Въздухът, който преминава през вратите и прозорците. Но пък прозорците могат

да имат свойството на огледало. Набоков е вярвал, че има някакъв ред и хармония, че има някакъв смисъл в хаоса. Не знам какво би казал той за пеперудите, но съм сигурна, че би помислил, че малка пеперуда тук, пърхайки с криле, може да причини движение на друга пеперуда, далеч от нея, а тя пък на трета и така нататък. Вместо да бъдат хаотично несвързани, което физиците биха определили като ентропия, той би казал, че по-скоро има таен код, който свързва всичко това.

След аферата с Доминик Строс-Кан се появиха разсъждения по темата за съблазняването в Европа и Америка. Кое е допустимо и кое не от двете страни на Атлантика. Различните форми на възприятие на съблазняването, флирта...

Има разлика, определено. Мисля, че в Европа нещата са много по-лесни. От това, което съм виждала във Франция и в други европейски страни – харесвате някого, съблазнена сте и историята започва.

В Америка съществува идеята, понятието „среща“. Отне ми една година, за да разбера какво представлява това. В Америка всяко общуване е вече среща. Оказва се, че имате среща по време на сутрешното кафе, по време на обяд и на вечеря. Това, което успях да разбера, е, че се получават последователни срещи, които ми приличат на шопинга. Това си е някаква форма на маркетинг, но ако трябва малко да засучва интелектуално нещата, бих добавила, че това е един ужасяващ аспект, който френският философ Мишел Фуко би нарекъл „паноптикум“. Той има една книга, нарича се „Надзор и наказание“, в която разказва за затворите през 19 век. Казва, че системата на затворите през 19 век е била основана на идеята да виждат затворника през цялото време. Американските срещи са нещо подобно – всичко да бъде открито, точно като „паноптикум“. Можеш да се срещаш с колкото хора си поискаш, докато стигнеш до правилното пазарно решение, да намериш верния човек. Тогава се появява пуританският модел и ти трябва да бъдеш верен.

Тази система е много странна. Струва ми се, че в Европа това е много по-спонтанно, естествено. Дори по-либертански настроени са нещата.

Казахте, че обичате да се срещате с хора. Какъв тип хора ви стимулират интелектуално?

Обичам да се срещам с писатели. След като учих няколко години в университета, не знаех точно с какво искам да се занимавам. По това време бях много подвластна на френската култура, която ти казва, че ос-

вен ако не си гений, по-добре да не се захващаши с писане. Виктор Юго искал да е добър като Шатобриан или нищо друго.

Аз знаех, че съвсем не съм Шатобриан, тъй че по-добре да не правя нещо, свързано с писането. Но пък исках да пиша собствени неща. Никога не съм искала да се занимавам с ревюта на книги, това не беше силата ми, но исках да се срещам с писатели. Направих много интервюта с различни писатели. За последователността в тяхната работа, за живота им. Един от най-вдъхновяващите беше Орхан Памук. Харесва ми, когато говорят за писането като занаят. Писането като професия. Интересувам се как пишат, кога стават, колко време пишат, колко време им отнема подготовката, как подострят моливите си, какво е измислица, какво въобще е значението на думата „измислица“.

Някои от хората, които интервюирах, спомням си – това бяха много дълги интервюта – разказваха какво са историите за тях, какво е разказането на тези истории. Джон Ъпдейк ми казваше, че смята своята работа като тази на зъболекаря или на борсовия агент. Той е работил определени часове всеки ден, от 9 сутринта до 13:30. Следобед се занимавал с градината си или играел голф. По някаква причина считам, че практическият начин, по който гледате на писането, е много вкусно свързан със схващанията ви за важността на разказането на истории. В определени моменти тази връзка е парадоксална, а в други – шеговита.

Имате ли ментор? Някого, на когото да се възхищавате?

Не бих казала, че имам точно ментор, но много прекрасни хора са ме подкрепляли през годините. Всичко започна с някои университетски професори, например една дама от Ню Йорк, която е на 89 години в момента. Тя беше много позната писателка през 60-те години, името ѝ е Джудит Крист.

Тя е и филмов критик, ако не се лъжа.

Точно така. Тя беше много строга. Харесвах я, защото аз съм учила в строга училищна система. Тя беше брутално откровена с мен и това ми помогна изключително. Именно тя ми каза, че трябва да се занимавам с писане и че трябва да пиша на английски. Ако тя не беше там, никога нямаше да правя това сега.

Набоков е искал да рисува като дете. Ако ви дам сега лист хартия и молив, какво бихте нарисували?

Винаги съм била ужасна в рисуването. Дори като дете, когато гледах рисунките на останалите деца, те ми изглеждаха като рисунки на

гении. Моите бяха изключително зле. Мисля, че изкарах най-ниската оценка на рисуване. За съжаление не мога да рисувам, но имам един трик, защото все пак трябваше да рисувам – оцветявах изцяло листа хартия. Дори и да не можете да рисувате, много е странно, когато оцветите целия лист. Получава се някаква връзка между вашата ръка, усета ви за цвет и това, което се случва в мозъка. Наскоро опитах пак, просто с четка в ръка и комбинацията от цветове, която поставям на хартията, провокира някакъв вид екстаз, особено в някого като мен, който няма талант да рисува. Силата на цвета, който оцветява, е много Набоков. Същото е, когато пиша, защото имам интуиция, някакво особено цветно чувство, точно преди да се появи подходящата дума.

Как бихте убедили тези, които никога не са чели Набоков, да прочетат книгите му?

Ако сте мъж, навярно бих ви препоръчала първо да започнете с „Лолита“, защото това е книга, която се чете по-трудно в ръката на жена. По някакъв начин е възможно определени феминистични схващания да отдръпнат жената. Ако жена не е чела Набоков, може би ще се опитам да разбера що за човек е, какво е образоването ѝ, миналото ѝ, каква е степента ѝ на толерантност към хумора, за да препоръчам най-подходящото.

Моята любима книга на Набоков е един роман, доста дълъг, нарича се „Ада или страст“ и е около 600 страници. Първите 60 страници са трудни, но ако ги преминете, мисля, че се приземявате директно в рая. Тази книга държи ключа за всичко, което Набоков е мислил за времето – как можеш да спреш времето, как дори да поставиш под съмнение самото съществуване на времето. Има нещо, което донякъде е аналогично с теорията на Айнщайн за времето, за пътуването във времето с елементи на научна фантастика. Има и многоекс, както навсякъде при Набоков.

Очевидно сте влюбена в творчеството на Набоков, но коя книга бихте желали вие да сте написали, но не с автор Набоков?

Коя ли? Навярно бих се радвала да съм написала „Одисеята“ на Омир. Другата любима моя книга е „Одисей“ на Джеймс Джойс. Не знам дали съм фанатик или съм завладяна, но препрочитам тези книги често, по няколко страници всеки ден. Има светлина в тези книги. По същия начин, по който Набоков се интересува от светлината и тук – страница след страница – всичко блести, светло е, ред след ред нещо сияе, свети, брилянтно е, блещука, проблясва.

За финал нека се върнем към корицата на вашата книга, с тази пеперуда, ако поиграем на асоциации..., какво ви хрумва веднага, ако някой каже думата „пеперуда“ пред вас?

Веднага бих си помислила за различните думи, които определят пеперудата на различните езици. Аз не говоря немски, но по някаква причина си спомням първия път, когато чух пеперуда на немски. Помислих си колко странна дума. На немски е Schmetterling, на руски е бабочка. Пеперудата идва във всякакви форми, думи, а когато се влюбих в книгите на Набоков, започнах да виждам тази бабочка навсякъде. Появява се абсолютно навсякъде. И е като малко примигване, което свети тук и там.

[Източник](#)

Константин Вълков е известен български журналист, програмен директор на Дарик радио и изпълнителен директор на списание „Правен свят“.

Коментари (3)

- 19-06-2011 | **Кремена**

В това интервю блещука светлина. Пърха като пеперуда. Ипълено с доброта и любопитство, дори да не познаваш младата дама, ти став интересно и като чели именно ти говориш с нея.

Прекрасно, Косьо!

- 20-06-2011 | **Кръстина** – Прекрасен образ, впечатляваща дама, чудесно интервъв

Амбицията в американския ѝ смисъл.

За мен тя е като желание да правиш нещата така, че да разцъфват. Когато правиш това, но спазваш моралния код, който стои в сърцето ти, всичко би трябало да е наред.

Красиво е, когато нещата около теб разцъфват, твоите проекти се случват така, както ти искаш – запазват своята цялост.

- 21-06-2011|**genmila** – Магьосница на словото

Това прекрасно създание, на което дори името е прекрасно-Лила, е нарекло книгата си за Набоков „Enchanter“ – Магьосник. От майсторското интревю на К. Вълчев аз добих впечатлението, че тя също е магьосница, която с погледа си върху света, хората, живота може да доведе нещата до квантово състояние и после да създаде един нов, органичен, истинен и прекрасен свят. Благодаря, че ме запознахте с нея. Дали предстои превод на книгата ѝ за Набоков?

За искането

Автор: Златко Енев

Приказвах днес с един приятел. Голям човек, голяма душа, голямо дете. Приличаме си, така ми се струва. Затова сме и приятели. Но тоя път май го жегнах яко. Слабост ми е, признавам си, да говоря с хората искрено и предизвикателно чак до болка, чак до там, където границите на доброто и злото започват да се размиват и стават неясни, размазани, омайни... Детинска ми работа, знам си се аз.

Не знам дали прекалих. Във всеки случай приятелят ми се жегна здраво. А и как ли не, при следния мой монолог: „Ти, викам му, приятелю, имаш май едно сляпо петно, едно такова нещо, дето не можеш да го видиш сам, като плешина на въртела, точно там, където обикновено се слага гръмоотводът... Вчера ми каза, че е добре човек да се появява пред очите на обществото, да го занимава със себе си, да играе светския театър умело, защото няма как, такъв е животът. Ние, разбира се, сме готини пичове и сме далеч над тия неща, правим го само така, заради тренировката, но фактите са си факти, човек трябва да играе по правилата на света, а те са такива и никакви други. Не занимаваш ли хората със себе си, те те забравят и престават да ти обръщат внимание. Колкото и да си седиш в кулата от слонова кост, каквito и фини елегии и монолози да плетеши, не се ли осмелиш по някое време да излезеш на сцената, да им изстанцуваш под носовете сбърчени един такъв кадрил, дето да им вземе ума, свършено е с теб и книгите ти. Пуф – няма те. Тъй върви све-тът и още никой не е изнамерил средство против суетата, около която се въртят всички и всичко.“

Приятелят ми кипна, обясни ми на няколко пъти колко погрешна е представата ми за него, как всичко това му е през оная работа и как той е напълно наясно с това, че е тук за малко, а следователно всичко това няма как да стане част от живота му... При което аз му давах пълно право, точно така е, точно такъв човек е той, стара кримка, много видя-

ла, много патила, на която никой или почти никой не може да продава червени сливи за сини. Инак не би бил мой приятел, поне така си мисля. И тогава, след като се укорих, че съм го наранил и засегнал незаслужено, изведнъж ми се появи неизбежният въпрос: „Добре де, но защо тогава все пак му наговори всичко това?“

При което в мисловното ми поле – бавно, ама много бавно – постепенно започна да се разплита едно такова доста заплетено кълбенце. Хм, на него ли всъщност говоря всичко това? На него – или на себе си?

Усещате вече накъде вървят нещата, нали? Отговорът сигурно ви е ясен, но преди да стигнем до него, позволете ми тук да ви поразправя още едно-друго нещо, да набъркам в нещата малко философия, защото, то се знае, без философия няма как да се мине, не и при този човек, не и на това място...

Та значи, аз живея с едно такова усещане – да го нарека ли убеждение, та да разголя пред вас пълната мяра на суетата си? – което считам за едно от големите просветления, големите достижения, в живота си. А то гласи така: „За да постигнеш нещо в живота, за да накараш света, вселената, хората, Бога, да те отбележат като по-различен, като – може би – достоен за някакво по-специално място там в техните си специални *нещосистеми*... та, за да постигнеш всичко това, номерът е да не искаш нищо. И не само да не искаш, ами, напротив, да вършиш точно обратното на искането – да даваш. Да даваш, и даваш, и даваш – без дори за миг да мечтаеш за отплата, за награда, за келепирец там някакъв, ама искрено, без номерца и тарикатъци, просто даваш и това е – чак докато на онова нещо отсреща му писне от тебе, усети то, че е нарушен балансът вселенски, почувства, че прекалено голяма е станала тежестта все от една и съща страна (което значи, че трябва да даваш по много, и то в неизяснени, напълно неопределени отрязыщи от време) – и направи то тогава „пук“, и започне да ти връща от своя страна, без да си искал нещо, без да си молил, без да си се мазnil и правил на много хрисим. Връща, и връща, и връща – колкото то намери за добро. Ти, разбира се, нямаш думата в нито един от моментите на този безкрайно сложен и деликатен процес – изясняването на балансите човешки и вселенски.

Нещата ми се виждат сравнително прости: докато искаш, ти дърпаш света към себе си, с което, по някакъв неизяснен, но интуитивно напълно разбирам закон, ти създаваш настъпващо празно място, вакуум. А вакуумът, то се знае, има свойството да засмуква – и така с неизбежност се

стига до състояние, при което, колкото повече искаш от света, вселената, хората и Бога, толкова повече празното пространство, което ти самият си създал чрез акта на искането, те засмуква и, вместо да ти дава, започва да ти взема. Взема, и взема и взема – колкото повече искаш, толкова повече то ти взема.

Точно обратното се случва при даването. Започнеш ли да даваш – ама без хитруване и тънки сметчици, без да криеш зад даването си някакви хитричко, андрешковско искане – то рано или късно чрез това ти нарушаваш вселенския баланс в полза на другата страна, и ако всичко казано дотук не е просто пораждение на някакво фантазьорско съзнание, а реален, неизбежен и напълно понятен, ако и засега недоказуем вселенски закон, то светът просто е принуден да започне да връща, инак не би имало баланс във вселената.

Тъй. Дотук всичко ясно, да влезе убитият и прочие... Ами ти бе, аланкоолу, дето се бараши толкова безкористен и самоотвержен, и правиш всичко възможно да живееш и работиш според правилото, което си мислиш, че си достигнал след някакъв пиянски запой... Ти бе, пишман-светецо, ти какво правиш, стана вече половин година, откак си завършил тая книга? На кой Бог се молиш и за какво си мечтаеш, а, я ми кажи сега? Ама честно, не ми се усуквай, защото онът отгоре вижда през теб като през стъкло, тъй че хич не си и помисляй да хитруваш... Хайде сега, кажи, за какво си мислиш, когато си мислиш за даването?

И тук изведенъж ми става малко нещо горещо и тясно. Вярно, май успях в продължение на няколко години да живея и работя по това ми тук правило: „залудо давай, залудо не исрай!“ И светът, както изглежда, действително започна да се отплаща, пак според същото това правило. Даде ми любов, даде ми спокойствие, даде ми удовлетворение, напоследък май дори и това най-нечувано от всички чудеса се напъвва да ми даде – признание от хората в България, поне от ония, които имат сетива за законите вселенски. Всичко хубаво, но откак се пръкна на тоя свят тая малка книжка, това тъй неочеквано дете, за което дори вече си бях забранил да мечтай, толкова дълго време отиде онай ми ти нескончаема бременност... Та, откак се е появило това немислим чудо, отидоха май на кино всички мои правила и прозрения, прииска ми се не на шега, ох, как ми се иска, та чак ме тресе, братя мои мили! Иска ми се тая книга да се окаже онова напълно немислим чудо, дето още никога не го е имало на тоя свят и дето никой не го смята за възможно – една българска кни-

га, за която говори и се дърли цяла България, ами не само тя, та и цяла Европа, целият свят се дърли и чеше където го сърби и където не... Иска ми се, та ми се реве!

И докато ми се иска така, изведнъж се улавям, че започвам да губя почвата под краката си и разума – в главата, засмуква ме вакуумът вселенски, точно по правилата, които уж съм осъзнал и дори овладял – и ме носят, братя мили, теченията засмукващи и водовъртежите вселенски точно натам, накъдето влачат и всеки друг, който като мен е забравил закона за даването и искането... Накъм празното, накъде другаде.

А уж все си мислех, че било само за малко, само така, докато отми не бурята. Върти ме животът както си иска, изпълва ме със страхове и несигурности, подмамва ме да се откажа от даването, защото, то какво ти даване – оголяхме до шушка, братя, оголяхме и обосяхме, ако и да живеем на Запад и да се перим така, ей-хей-хей! – и така вярата, вярата в неотменимия закон вселенски комай е започнала да поизтънява, изчезва в небесата сияйни яко дим, ако песничка изпята ей тъй, от сърце юнашко – и остава на нейно място само страх и несигурност, само черни мисли за утрешния ден, дето изглежда тъй мътен, неясен и заплашителен... И се започва тя.

Тъй. Изплюх си камъчето, разголих душата, дребната, показах страха, показах суетата. Ами сега накъде? Какво да правя, какво да давам, какво да НЕ искам? Книгата е тук, това е ясно. Ясно е също – уж! – че с искане доникъде няма да я докараме. Ами сега? Как да я оставя на произвола, как да се откажа от искането, как да повярвам в това, че светът и тоя път ще направи едваоловимото „пук“ точно тогава, когато съм успял да се откажа от всички очаквания, мечти и надежди? Как да повярвам, че ще мога да бъда баща на децата си, стълб на семейството модерно, безмайчино, дори и когато не печеля нито стотинка вече от близо година насам – и единствената ми факла, единствената ми светлинка в цялата тая тъмница е пак пустата тая, съща книга, от която трябва да се откажа, за да спечеля всичко?

Хайде де, кажете ми! Как, как става тоя номер? Да не искаш нищо, когато в същото време умираш от страх, че не ти е останало нищо? Има ли такава магия на тоя свят, има ли такова чудо?

Помагай, Боже, помагай, свят. Аз вече напълно се обърках в тоя лабиринт от себенадхитряния. Да бъде, каквото ще бъде. Искам, с всички

сили искам, да не искам нищо повече. Да видим какво ще излезе от тая тъй засукана осморка. Да видим.

Златко Енев е български писател и издател на „Либерален Преглед“. Досега в България е публикувал шест книги (трилогията за деца „Гората на призраките“ (2001–2005), романите за възрастни „Една седмица в рая“ (2004) и „Реквием за никого“ (2011), както и есеистичния сборник „Жегата като въплъщение на българското“ (2010).

Детските му книги са преведени на няколко езика, между които и китайски. Живее в Берлин заедно с двете си деца.

Коментари (4)

- 17-06-2011 | **Christa** – за пътищата

На мен ми се струва, че не е баш така, Здравко.

Господ не е математика: $a+b = -(a+b)$

Господ не е Физика: не действа закона за скачените съдове, та да се преливат от един в друг и нивото да остава същото.

Господ не е диалектика: количествените натрупвания не водят до качествени изменения.

Пътищата Божии са неведоми.

Няма такъв номер – ако не искаш нищо, ще получиш много.

Спирал обаче с философстването и цитирам един виц-притча.

Един религиозен евреин живял праведно, спестявал десет години, построил си малка къща, вдигнал молитвено очи и ръце към небето и казал „Благодаря ти, Боже. Следвах десетте ти заповеди, с много труд и лишения изградих тази къща, моля те, благослови я.“ Небето се откряхнало, подала се Божията ръка и пух! – пуснala една мълния право върху къщата. Помен не останал от нея.

Евреинът помислил, че Бог е недоволен от толкова скромна къща, прегълтнал, захванал се отново, спестявал 20 години и построил по-голяма къща. Пак вдигнал ръце и очи към небето. „Ето, Господи, трудих се още повече, половината ми живот отиде, доволен ли си сега?“ Небето пак се пооткрехнало, провряла се Божията ръка и пак – пух.

Нашият човек и сега не загубил вяра, работил още 30 години и построил къща за чудо и приказ. Процедурата обаче се потретила.

Тогава той пак вдигнал молитвено ръце и въпросителни очи и се провикнал: „Зашо, Господи?!“

Отгоре се разнесло с презрителен и омаловажаващ тон на досада: „Ми не си ми симпатичен.“

Това е една от страните на твоя въпрос.

Ти всъщност за какво написа книгата – за успех или по съвест? Или защото можеш?

Според мен имаш право на троен отговор :)

Пътищата Божии са неведоми

- 17-06-2011 | **Christa** – sorry, получих се е разместване

Не знам как и защо, но се е получило разместване при пействането на текста ми. Опитах се да изтрия коментара, но не знам как. Златко, ако може, изтрий го ти, ще го публикувам отново.

Краят му всъщност трябва да е така:

Това е една от страните на твоя въпрос.

Мисля, че успехът ще дойде, ако го искаш. Ако се колебаеш дали да го поискаш, и той ще се колебае дали да дойде.

Ти всъщност за какво написа книгата – за успех или по съвест? Или защото можеш?

Според мен имаш право на троен отговор :)

- 19-06-2011 | **П. Георгиева** – Вярата във Вселенския закон

не е достатъчна, важното е също човек да се спре и да погледне в себе си, да осмисли докъде е стигнал, да си остави време да узре за своя успех, да го иска осъзнато и труд, много труд и любов.

Пътят е важен.

Поздрави – П. Георгиева

- 21-06-2011|**В. Карагъозян**

Не притежавам мъдростта, която ще утложи напрежението на раздвоението, което е най-човешкото преживяване, когато сме готови да приемем, че не сме съвършени. Ако правилно съм доловила раздвоение, което изразява разклащане на вътрешната убеденост, ще ви препратя към Дийпак Чопра, който умее да е убедителен при разкриване на същността на закона за изобилието. Личното ми ангажиране с тази бележка е свързано с това, че знам със сигурност, че ще успеете в това, което наистина ясно виждате като мечта.

Мюсюлманските общности и комунистическият режим: политики, реакции и последици

Автори: Алексей Кальонски, Михаил Груев

Предговор

Вече близо две десетилетия взаимоотношенията между българската държава и малцинствата, намиращи се на нейна територия, се радват на значителен изследователски интерес. От една страна, това се дължи на особената конфликтна зона, очертала се непосредствено преди и в първите години на прехода, а от друга – на несъстоялата се криза на тази основа. Последното дори породи нов, „благороден“ медиен и политически мит за уникалността на т. нар. български етнически модел. Въпреки него в наши дни периодично избуват противоречиви страсти, резултат предимно на наследената тежка ипотека на комунистическия интеграционно-асимиляционен проект.

Засиленият интерес към тази проблематика безспорно се дължи и на обстоятелството, че в годините преди промяната почти липсваха подобни изследвания, а съществуващите бяха продукт на идеологически и тематичен филтър, наложен от партията-държава. „Табуто“ беше рязко нарушено след 1989 г. и заменено от истински поток от български и чужди публикации по най-различни аспекти на етническата картина. Въпреки това все още няма самостоятелно изследване, поставящо в центъра си взаимоотношенията между държавата и мюсюлманските общности в най-ново време. Обичайните обяснения са свързани с „непреодолените травми от миналото“ и „малката историческа дистанция“. Истинската причина обаче, струва ни се, е в тяхната многопластовост и многоизмерност, които правят изследователската задача изключително трудна. Разплитането на цялата мрежа от взаимовръзки и наследства означава осмисляне на сложната интерференция между комунизма и национализма в България, какъвто опит също така все още липсва в родната, а и в чуждата историография.

Всичко това, разбира се, не означава, че по проблема не е писано. Напротив, ако се струпа общият обем на изследванията, в които са за-сегнати различни негови аспекти и проявления на локално ниво или в определени хронологически отрезъци, публицистичните, мемоарните текстове и пр., броят на страниците би достигнал шестцифренено число. Към това трябва да добавим и сходната по количество научна, квазинаучна и откровено пропагандна литература, създавана особено интензивно през 80-те години, но продължила да има немалобройна публика и днес. Независимо от жанра, общото в този разнолик поток (извън етнологичните изследвания, които напълно логично са посветени на локални случаи) е доминирането предимно на гледната точка на едната страна в очертаната опозиция – тази на държавата. „Другите“ истини за събитията остават размити подобно на водените в началото на 90-те години съдебни дела за изясняване на политическата и индивидуалната вина и уталожени в хилядите житейски съдиби на съвременниците и (съ)участниците. Именно тяхното интегриране в „големия разказ“, съпоставянето им с официалните източници и превръщането им в неделима част от профила на историческото време, предполага използване като не по-малко пълноценен извор на устната история, на автобиографичните разкази на хора, намирали се от различни страни „на барикадата“. Последното смятаме за важно, тъй като то е свързано със самата природа на тоталитарната система, при която в случаите на разрыв и конфликт жертвите и палачи нерядко разменят местата си, а най-голям всъщност е броят на странично и пасивно наблюдавалите. Сравняването на два типа разкази за едни и същи събития нерядко ги поставя в различна светлина и ясно показва колко относително понятие е „историческата истина“. Въпреки това ние също сме се стремили към нея, търсейки един от възможните пътища.

Оттук произтича и основната ни изследователска цел – не само събитийната реконструкция, а и проследяването на многопосочното въздействие на държавната политика върху две общности – българите мюсюлмани (т. нар. помаци) и турците, на предизвиканите ответни реакции и дълготрайните последствия. Все пак пред нас са два отделни случая, към които в началото тоталитарната държава подхожда по различен начин и едва през втората половина на 70-те години експериментът на насилиствената интеграция се разпростира и върху втората общност. До този момент в българската историография съществува ди-

спропорция, изразяваща се в малкия брой изследвания за 50-те години, особено по отношение на помаците, за сметка на турците през комунистическия период като цяло и особено за финалната фаза на асимилационната кампания. По тази причина в първата част на този текст е предложена цялостна историческа реконструкция на държавната политика спрямо българите мюсюлмани и нейните последствия. Втората част в по-голяма степен се опира на събитийни възстановки на изследователи като Валери Стоянов, Ибрахим Ялъмов, Евгения Иванова, Улрих Бюксеншютц и др., но и тук е направен опит за интегриране на нови извори и факти, както и за реинтерпретация на известните.

Списъкът на авторите (дори само на приложените в края) посоките на проучванията и темите, е доста дълъг. Сред тях заслужават внимание изследванията на Мила Маева, Ива Кюркчиева, Мюмюн Исов, Юлиян Константинов. Отделни проблеми или аспекти на „възродителния процес“ в широкия му смисъл намират място в работи на Антонина Желязкова, Цветана Георгиева, Елка Минчева, Маргарита Карамихова, Божидар Алексиев, Галина Лозанова и др. В контекста на противопоставянето Изток – Запад политиката на комунистическия режим към мюсюлманските общности в страната беше обект на изследване и от чужди автори. В годините на прехода интересът към този феномен започна видимо да спада, но част от тях бяха натрупали познания (а някои бяха научили и български език) и продължиха да публикуват. Сред по-значимите западни изследователи трябва да споменем Волфганг Хьопкен, Щефан Тръобст, Александър Попович, от турските – Билял Шимшир и др. С течение на годините се утвърди и ново поколение западни учени, които посветиха свои трудове на тези проблеми. Сред тях трябва да бъдат откроени работите на Улф Брунбауер, Евангелос Кааянис и др. Стремили сме се да се опирате на техните наистина добри изследвания и идеи.

Трябва да направим уговорката, че проблемът с циганите (ромите) се появява само мимоходом в изложението в контекста на общото настъпление срещу исламската религия. Даваме си сметка за значимостта на темата, но същевременно отчитаме, че не религиозният маркер е най-определящ за мерките спрямо тази общност, а етнокултурната специфика в този случай най-често се поставя във връзка с опитите за решаване или просто игнорирането на определен кръг от остри социални проблеми.

Тази проблематика има и своя външнополитически контекст. Навлизането обаче в неговите детайли очертава друго самостоятелно поле. Затова то се засяга като неизменен значим фактор и необходим фон, конструиран предимно на основата на меродавните изследвания, но не е в центъра на нашия изследователски интерес. Съвършено съзнателно не се спирате подробно и не анализираме отделно много добре проучените от наши предшественици демографско-статистически аспекти и измерения, макар че читателят лесно ще се ориентира в тях от цитираната литература. За нас по-важни са ирационалните опасения и страхове за застрашената „чистота на нацията“, специфичният „етнодемографски синдром“ и мотиви, оставили дълбок отпечатък върху механизма на вземане на решения, някои от които се оказват определящи за десетилетия напред.

Тук е мястото да признаям известно несвършенство на нашия текст – недостатъчното привличане на непубликувани архивни данни за хода на т. нар. „възродителен процес“ на регионално ниво в североизточната част на страната. Опирали сме се предимно на автентични теренни материали и документи от Държавните архиви в Благоевград, Пазарджик, Пловдив, Смолян и Кърджали – т. е. в Южна България, което за проследяването на политиката към помаците и част от турците е повече от представително, но по отношение на мюсюлманското население извън Родопския масив не е достатъчно. Ще отбележим обаче, че до момента няма изследовател на тази проблематика, както български, така и чужд, който да е включил в научно обращение извори от всички посочени региони. Стремили сме се да компенсираме това с привличането както на наско обнародвани документи, така и на непубликувани със значимост и представителност на общонационално равнище. Към тях добавяме и редица журналистически разследвания, статии от вестници, събиращи от нас документи и материали, други данни и сведения.

Демографските, социалните и националните измерения на присъствието на двете групи, разликите и нюансите в държавната политика към тях, мащабът на последствията и не на последно място състоянието на изследванията предопределят и донякъде различните нива на обобщение. Помаците са преди всичко регионална (и в по-голяма степен периферна) общност, за която така или иначе през целия разглеждан период продължава политическият и обществен консенсус за принадлежността ѝ към етнически българското в тесния смисъл, въпреки ре-

лигиозните и другите различия. Конструирането на турците като малцинство пък преминава в нова фаза след 1944 г., след десетилетия на обособено развитие в границите на българската държава. Те не само са по-многобройни в основните „смесени региони“ и в редица мултиетнични и компактни места и селища. По наследена традиция негласно биват възприемани и от комунистическите управници като „далечен друг“, основен „дразнител“ и проблем в хода на разгръщащите се политики на интеграция и хомогенизация на нацията.

Нашият текст се състои от две студии, първата от които е дело на Михаил Груев, а втората – на Алексей Кальонски. Макар и в различна степен, те се основават на комбинирания подход между архивните източници, изследванията и устните сведения с включено наблюдение на терен. Старали сме се да обобщим събирания от нас още от началото на 90-те години етноложки материал и съпоставяйки го с писмените извори и литературата, да постигнем един балансиран разказ. Убедени сме, че именно този подход е много по-резултатен при изследването на подобна проблематика. Самостоятелното авторство на двата текста също е до известна степен условно, тъй като всеки от нас е вложил свой редакторски, идеен и фактологически принос към частта на другия. Стремили сме се те да бъдат смислово, методологически и стилистично свързани и така да съставляват единно цяло.

Така конструираното обобщаващо историко-етноложко изследване сме озаглавили с утвърдилия се в обществото евфемизъм „възродителен процес“, въпреки неговата по-ограничена употреба в публичното пространство, а дори и в научните изследвания единствено по отношение на втората половина на 80-те години. При това нерядко той се използва единствено като синоним на принудителната смяна на имената на българските турци.

Както сме се опитали да покажем, тази политика има своята дълга предистория, различни измерения, проявления и фази. В този смисъл употребяваме термина в неговото обобщаващо значение на един всеобхватен проект, разпростиращ се върху всички мюсюлмански общности и валиден за целия период на 60-те – 80-те години на XX век. Самото словосъчетание всъщност влиза в употреба в началото на 1985 г., когато поредната кампания вече е в ход. Събитията от 60-те до 80-те години обаче имат своя историческа логика, поради което ние употребяваме този пропаганден евфемизъм в по-широк контекст. Той включва скритите

намерения, идеологическите основания и в крайна сметка – постепенно засилващия се натиск върху различните мюсюлмански общности. Неизменно централно и ключово действие е смяната на имената, но винаги когато се стига дотам, стратегическата цел е заличаването на груповата идентичност. Затова в този текст ние се придържаме към термина „възродителен процес“ и производните му „възродители“, „възродени“ и пр. по отношение на целия разглеждан период, въпреки че те попадат в официалния политически жаргон през втората половина на 80-те години. Периодичните кампании срещу „небългарските“ имена ясно показват централното им значение на ефективен символ на етническото и религиозното различие. От документите от 1984-1989 г. личи, че след отчетения успех с българите и ромите мюсюлмани, управниците продължават да считат промяната на традиционните (турко-арабските) имена за първа, но много важна стъпка към пълната асимилация на турците, която по принцип изиска повече време и всеобхватни мерки.

Още в периода на 40-те – 50-те години силният модернизационен импулс на комунистическия проект се сблъска покрай всичко друго с проблема за малцинствата и трябва да преосмисли досегашните държавни политики и практики. През 70-те – началото на 80-те години идва времето на „единната социалистическа нация“, която *вече не изглежда като изцяло пожелателна формула*, отнасяща се за по-далечния утопичен хоризонт, запазен за окончателното построяване на комунизма. В пропагандната реторика на режима социално-класовото все повече е изместено от националното, така че към края на този период от двете се изковава устойчива формула, присъстваща навсякъде, включително в икономиката и социалната сфера. Всъщност редом с идеите и лозунгите на класическия марксизъм още от 60-те години се установява българският вариант на конкретна държавна политика за изграждане на новия строй „в една отделно взета страна“.¹

В практиката на „догонващата“ модернизация държавният комунизъм заимства определящи елементи от марксистката доктрина (класова борба, социално равенство и справедливост, интернационализъм), осъществява радикални икономически и социални промени, свързани с форсираната индустриализация. Относително рано обаче и все повече се застъпват виждания и черти на „обикновения“ национализъм от

---

1 Според известния сталинистки постулат.

XIX-XX век.¹ Коментирайки централния дебат за съжителството между „практическия комунизъм“ („реалния социализъм“) и национализма, *Мария Тодорова употребява понятието идеологически номинализъм – възстановяване на предишния националистически дискурс, облечен в термини от доминиращия марксистко-ленински жаргон.* По този начин се търси и намира изход от противоречието между „една космополитна универсалистка идеология и партикуларистката романтична вяра“. Така, за разлика от Запада и Третия свет, „етничността, национализмът и етатисткият комунизъм очертават линия в историческото развитие на Източна Европа от осемнадесети до двадесети век, оформяйки нещо... като (почти) непрекъснат националистки континуум.“²

В България през 60-те – 80-те години тази относителна приемственост с периоди или политики отпреди 1944 г. се демонстрира от свиването на религиозните и културните права на малцинствата.³ Системата от мерки за постепенна интеграция се редува с (идеологически обосновани като неотменни) ограничения и груби държавни намеси в религиозния живот, а също забрани, засягащи облеклото, обичаите и други знаци или изяви на традицията в ежедневието. Така се очертава най-серийозният обект на постъпителни и все по-радикални въздействия – помаците, турците и мюсюлманите като цяло. Той обаче е и източник на разнопосочни реакции, собствени начини и стратегии за противодействие, консолидация и съпротива. В нашето изследване ще се опитаме да проследим динамиката на тези събития, а също собствената хронология, логика и противоречия на „възродителния процес“.

Тук е мястото да благодарим на наши колеги и приятели за оказаната подкрепа, предложените идеи и съвети, които имаха голямо значение, особено в заключителния етап. За нас наистина ползотворно беше предварителното обсъждане от проблемната група към Института за изследване на близкото минало под ръководството на проф. Ивайло Зне-

1 Todorova, M. Ethnicity, Nationalism and the Communist Legacy in Eastern Europe. – *East European Politics and Societies*, Vol.7, No.1, 1997, p.146.

2 Ibid., 142-146; Вж. също Бордън, М. Комунизъм и национализъм. – Разум, 1, 2005, 25-49; Hartl, H. Das Nationalismus-Syndrom des Kommunismus – Seine Ursachen und Erscheinungsformen. – *Südosteuropa – Mitteilungen*, 2, 1987, S.107-123.

3 За различните значения и контекстове на термина вж. Грекова, М. Малцинство: социално конструиране и преживяване. С., „Критика и хуманизъм“, 2001; Брубейкър, Р. Национализмът в нови рамки. Националната общност и националният въпрос в Нова Европа. „Критика и хуманизъм“, С., 2004, 105-141.

полски. Особено ценни бяха мненията и критичните бележки на Иван Еленков, Румен Даскалов и други участници. Благодарни сме също на Антонина Желязкова за компетентния прочит и уместните препоръки към първоначалния вариант на текста. Накрая, но не на последно място, искаме да изразим нашата благодарност и към многобройните ни информатори – турци, българи мюсюлмани (помаци) и християни, от чието доверие и споделени разкази тръгна самата идея и без които това изследване не би било възможно.

I. ОТ „ПРОЛЕТАРСКИЯ ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗЪМ“ ДО „ЕДИННАТА СОЦИАЛИСТИЧЕСКА НАЦИЯ“: ПОЛИТИКИ КЪМ БЪЛГАРИТЕ МЮСЮЛМАНИ

1. В ТЪРСЕНЕ НА МОДЕЛИ ЗА „ПРИОБЩАВАНЕ“ (1937 - 1959)

Вече повече от век българите мюсюлмани/помаци¹ съществуват в границите на българската държава. Още в началото това съжителство не върви гладко – то преминава през различни перипетии и обрати в търсене на баланс, приемлив за двете страни. Намирането му обаче се оказва изключително трудно. Това изолирано планинско население буквально бива „разпънато“ между полюсни политически решения, обикновено продиктувани от моментната конюнктура при различни правителства. Набиращият сила държавен национализъм още от началото на XX век започва да разпознава в него исторически и демографски ресурс за реализиране на своята визия за етнически хомогенна и териториално обединена държава и нация.² Това става причина да бъдат експе-

---

1 По-нататък в текста, въпреки предубежденията, че терминът „помаци“ носи известна пейоративност и негативен подтекст на „другост“, двете названия ще бъдат използвани като синоними.

2 Съществува огромна литература за различните фази и обрати в държавната политика на „моркова и тоягата“, процесите на интеграция, асимилация и оцеляване, състоянието на отделните етнически и религиозни групи преди и след 1944 г., а също в наши дни. Сред обобщаващите компетентни и добре документирани изследвания, въпреки различните авторови позиции, подходи и пристрастия, се открояват: Трифонов, Ст. Мюсюлманите в политиката на Българската държава (1944-1989). – В: Страници от българската история. Събития, размисли, личности. Ч. 2. С., 1993, 211-224; Марушиакова, Е., В. Попов. Циганите в България С., „Клуб 90“, 1993; Томова, И. Циганите в преходния период. С., МЦПМКВ, 1995; Стоянов, В. Турското население в България между полюсите на етническата политика. С., „Лик“, 1998; Пимпирева, Ж. Каракачаните в България. С., МЦПМКВ, 1998; Назърска, Ж. Българската държава и нейните малцинства (1879-1885). С., „Лик“, 1999; Бюксеншютц, У. Малцинствената политика в България. Политиката на БКП към

риментирани най-различни подходи – от насилиствено покръстване от 1912–1913 г, през етап на невмешателство във вътрешния живот на общността в междувоенния период, до нова фаза на „приобщаване“ в края на 30-те и началото на 40-те години. Бързо променящата се политика не създава впечатление за рационална премисленост и континюитет както у самите българи мюсюлмани, така и у различните други елементи в това уравнение. Напротив, тя води до затвърждаването на представата за държавата като враждебен за общността фактор и до формирането на собствени алтернативни визии за миналото и настоящето. Опитите на различни обществени и политически кръгове за „осиновяването“ на тези хора или поне на част от тях също не постигат траен резултат. Всичко това превръща проблема за българите мюсюлмани в същностна част от цялостната етническа политика на българската „буржоазна“ държава, който тя така и не успява да реши.

Наследената традиция е продължена и от комунистическия режим, който ту отрича, ту се връща към някои от заклеймените преди това подходи, за да ги приложи с характерните за него още по-голяма всеобхватност и безкомпромисност. Постепенно в интеграционните стратегии през 50-те – 60-те години се озовават и турците, както и по-малките, изповядващи ислама групи. В последна сметка опитите да се намери верният път по отношение на мюсюлманските общности приключват с провал. Как се стига до всичко това?

Взаимоотношенията между установената на 9 септември 1944 г. нова власт и българите мюсюлмани през първите години са белязани най-вече от отношението към близкото минало и по-специално към дейността на Българо-мохамеданска културно-просветна и благотворителна дружба „Родина“. Тя очертава вододел, който предопределя не само

евреи, роми, помаци и турци, 1944 – 1989. С., МЦПМКВ, 2000; Мицева, Е. Арменците в България – култура и идентичност. С., МЦПМКВ, 2001; Яльмов, И. История на турска общност в България. С., 2002; Иванова, Е. Отхвърлените „приобщени“ или процеса, наречен „възродителен“ (1912-1989). С., Институт за източноевропейска хуманитаристика, 2002; Popovic, A. The Turks of Bulgaria (1878-1985). – *Central Asia Survey*, Vol. 5, No.2, 1986, 1-32; Şimşir, B. Bulgaristan Türkleri (1878-1985). Ankara, Bilgi, 1986; Höpken, W. From Religious Identity to Ethnic Mobilisation: The Turks of Bulgaria before, under and since Communism. – In: H. Poulton, S. Taji-Farouki (ed.). *Muslim Identity and the Balkan State*. Hurst & Co., London, 1997, 54-81; Вж. също Кръстева, А. (съст. и ред.). Общности и идентичности в България. С., „Петекстон“, 1998.

съдбите на много хора, но отграничава и различните фази в политиката на режима.

Възникването на така нареченото родинско движение е логичен резултат от общата тенденция към интеграция на тази общност и постепенното ѝ включване в политическите процеси в страната. В междудвоенния период то се проявява като самостоятелно, паралелно на кемалистите модернизирано течение, алтернативно както на тях, така и на така наречените „старотурци“.¹ Тази трета тенденция започва постепенно да си пробива път през 30-те години сред младите българи мюсюлмани и зараждащата се местна интелигенция, като обединява онези представители на общността, които се стремят към интеграция в макрообществото. На такава основа започва процес на самоосъзнаване като част от българската нация.

Към предисторията на Дружба „Родина“ следва да се причисли създадената през 1931 г. Културно-просветна комисия към читалище „Хр. Ботев“ в Пашмакли (дн. Смолян). Чрез Пашмаклийския окръжен вестник председателстваната от местния съдия Наум Главинчев комисия пропагандира идеите си, заявявайки, че „ще работи за осъзнаването в национално отношение на българите-мохамедани“. Тя изготвя специална програма в тази насока, но реализацията ѝ е спряна от правителството на Демократическия говор, тъй като в навечерието на изборите през май 1931 г. то разчита на гласовете на мюсюлманското население като цяло, традиционно известни като „правителствена зестра“.² Така всъщност този опит за „приобщаване“ приключва без успех.

Правителствената промяна в резултат на преврата, извършен на 19 май 1934 г., поставя началото на съществени структурни трансформации в държавно-политическата система на страната. Това променя и досегашната държавна политика към българите мюсюлмани. От една страна, ВМРО и остатъците от разпадналата се Тракийска организация са отстранени като значим фактор в тези райони, но от друга – самата държава се ангажира с усилията за „обнова и национално сплотяване на българското племе“.

---

1 Вж. по-подробно: Груев, М. Българите мюсюлмани и кемалисткото движение в Родопите (1919 – 1939). – Във: Модерният историк. Въображение, информираност, поколения. Съст. К. Грозев, Т. Попнеделев. С., 1999, 218 – 225.

2 Вж. по-подробно: Карагеурова, Й. Политиката на българската държава към българите мюсюлмани (1919 – 1944). Дисертация. С., 2002, 201 – 234.

В пропагандата на деветнадесетомайците и последвалия ги авторитарен режим съществуващата и по-рано представа за единната общност-нация се преформулира, като все повече се превръща във водещ аспект на вътрешната политика. Силната държавна централизация въвежда контрол над гражданите чрез армията и полицията, единната администрация и език, нововъведенията в образованието. Стремежът на официалната власт за ефективен контрол над всички граждани и осигуряване на тяхната лоялност издига принципа на националността, основан на общата езикова и териториална принадлежност.¹ Държавата и елитът бдят над органичната връзка с отечеството, като премислят и официализират нова национална история, литература и традиции, символика и митология, които персонифицират образа на родината в масовото съзнание. Така в завършен вид се дооформя дефинирианият от Е. Хобсбом държавен национализъм, белязян от стремежа за превръщане на основното население в нация, основана предимно на единния национален език.²

В българския случай кулминациите на тези общи за европейските страни тенденции намира израз в промените в политиката по националния въпрос след преврата от 1934 г. Те се проявяват не само по отношение на основната група (тази на българите християни), но и на българите мюсюлмани, разглеждани вече като потенциален демографски ресурс за възходящото развитие на нацията. В резултат на тези промени с бързи темпове продължава започнатата предпазливо още при управлението на Народния блок промяна на турските имена на селища, местности, различни географски обекти.³ „Побългаряването“ им има важно значение за маркирането на символната география на националното пространство.

Създаването на Дружба „Родина“ е пряко продължение на следваната от деветнадесетомайците, а след това и от безпартийния режим политика по етническите проблеми. Повод за учредяването на организацията става битова вечеринка на млади българи мюсюлмани в смолянското читалище на 24 февруари 1937 г. Пред препълнения салон слово за необходимостта от национално оствързане на своите единоверци произнася бъдещият председател на Дружбата – Ариф Бейски (Камен

1 Хобсбом, Е. Нации и национализъм от 1780 г. до днес. С., 1996, с. 43.

2 Пак там, 19 – 42.

3 Родопа, VIII, 1934, 4; 5; 6.

Боляров). Обявява се и предстоящото създаване на организация, поставяща си за главна цел културната модернизация.¹

Задачите на учредената на 3 май 1937 г. Българомохамеданска културно-просветна и благотворителна дружба „Родина“ са декларирани в нейния устав. В него се казва, че „тя ще работи за взаимното сближение и подпомагане между българите мохамедани и българите християни в Родопите“. Същевременно се заявява, че Дружбата си поставя за цел събуждането и развиването на народностното чувство, култивирането на любов към род и държава, както и „да ги пази от всякакви външни пропаганди и инородни внушения и въздействия“.² Още в този първи документ ясно личат характерът и основните насоки на бъдещата дейност.

В първоначалния състав на смолянската дружба отсъстват селяните – огромната част от българо-мюсюлманското население. Тя възниква като организация на зараждащата се местна интелигенция. За председател е избран 22-годишният Ариф Бейски, а за секретар – секретарят на смолянското архиерейско наместничество Петър Маринов. Общият тон на речите и документите е очевидно повлиян от реторичните формули и стилистиката на режима, силно родеещи се с актуалните по това време десни тоталитарни и авторитарни идеологии.

Една от първите стъпки на родинци е свикването на събори на по-големите празници. Не случайно за свой патронен празник те избират Гергьовден – особено тачен както от мюсюлмани, така и от християни. Веднага след създаването си Дружбата организира вечеринки, екскурзии, курсове по готварство и шивачество за жените и пр., които да популяризират дейността ѝ в региона. Всъщност по този начин тя започва да набира членове и да създава свои местни структури. Практиката обикновено е в определено селище първоначално да бъде организирана вечеринка или театрално представление, след което да се проведе учредително събрание. По този начин през 1938 г. е създадена дружбата в Смилян – първата дъщерна структура на „Родина“. На изнесеното преди учредяването ѝ театрално представление за първи път присъстват и жени.³ Въобще еманципацията на жената мюсюлманка, включването ѝ в обществения и културния живот, представлява устойчива линия в по-

---

1 Дружба „Родина“ и възрожденското движение в Родопа (1937 – 1947). Документи. Съст. Хр. Христов, А. Караманджуков. – Родопски сборник, т.7, С., 1995, 13 – 16.

2 Пак там, 18 – 21.

3 Сборник „Родина“. т.4, 1941 – 1942, Съст. П. Маринов. Пловдив, 1944, 53 – 55.

литиката на Дружбата. Тъй като в местен контекст „българското“ вече е придобило статут на напредък и прогрес, „Родина“ следва основните линии на разгръщащата се национална пропаганда, задължителните елементи и внушения, въведени от нейните институции – Дирекцията на обществената обнова и Дирекцията на националната пропаганда. От значение е и фактът, че през 1941 г. секретарят на Дружбата Петър Маринов е назначен за смолянски инспектор на последната служба.¹

Възникнала с благоволението на официалната държавна власт, много скоро Дружба „Родина“ придобива облика на казионна организация, използвана от режима за прокарване на замисления нов курс на „приобщаване“ на българите мюсюлмани към останалата част от българския народ. В услуга на родинското движение е поставено и Мюфтийството. За целта Смолянското мюфтийство е отделено от Главното и му е даден статут на върховна духовна институция на българите мюсюлмани. Като средство за преодоляване на съпротивата на консервативното духовенство се въвежда практиката за назначаване на имами и мюфтии в тези райони само от средите на родинци. От 1940 г. започва и кампанията за преминаване на богослужението в джамиите на български език на основата на преведения още през 20-те години Коран, безплатно разпространяван от държавата. Пръв започва „да вика на български“ Мехмед Идризов (Вихър Изворов) от минарето на джамията в с. Буково – Маданско.² Става практика овакантените места в държавната и общинска та администрация в българо-мюсюлманските селища да бъдат заемани от симпатизиращи на родинци чиновници. Постепенно Дружбата се превръща в продължение на държавния апарат сред помашката общност и инструмент за въздействие върху нея. Членството в „Родина“ става условие за получаване на работа сред повсеместно притиснатите от тежкото си материално положение българи мюсюлмани. Така се развива местен клиентелизъм, който е една от причините за численото нарастване на организацията.

Още през 1938 г. започват първите акции за промяна на облеклото. Първоначално те са насочени към захвърлянето на фесовете и кюляфите от мъжете, но след 1940 г. обект стават и традиционните носии на жени – мюсюлманки. В това родинци влагат дълбоко символично значение, поставяйки още в началото на своята дейност акцента върху външни-

1 ЦДА, ф.136, оп.1, а.е.40, л.82-90.

2 Михайлов, Ст. Възрожденският процес в България. С., „М8М“, 1992, 138 – 143.

те изяви на идентичността. Разчита се на просветителството и убеждението, но когато това не дава резултат, се пристъпва и към насилиствени мерки с подкрепата на репресивния апарат.¹ Постепенно на дневен ред идва и въпросът с имената. На събрание в Смолян пръв засяга тази деликатна тема председателят на Дружбата – А. Бейски. Той предлага преименуването да започне от новородените, като им се дават само български имена. За целта родинци изготвят препоръчителен списък. Мъжките имена в него са предимно „исторически“ и „традиционнни“, а женските – свързани с фолклора и природата (на цветя, плодове и пр.), но и едните, и другите нямат „християнско“ звучене.² Бейски сам дава пример на останалите, като нарича родилото му се през 1941 г. момиченце с името Малинка.³ С това Дружбата се стреми да разсеи стаените страхове сред своите единоверци от повтаряне на „кръстайлката“ (опита за масово принудително покръстване) от 1912-1913 г.⁴ Стратегията „българизация без христианизация“ се поддържа до края на „Родина“.

През 1942 г. делегация на родинци и видни родопски общественици връчва на председателя на Народното събрание меморандум, с който се настоява парламентът да приеме поправки в Закона за лицата, които да въведат административна, а не съдебна процедура по смяна на имената на гражданите. По този начин се улеснява промяната на турско-арабските имена с български. През юли същата година исканата поправка влиза в сила и още през следващите месеци на общи събрания на населението преминава преименуването в Смолянска окolia.⁵ От зимата на 1942/1943 г. кампанията започва и в съседните райони. Тъй като в нея най-дейно участват местните структури на родинци, издръжката на организацията се поема от държавния бюджет. Благодарение на това до 1944 г. са издадени четири годишни сборника „Родина“, за самата организация за 1943 г. е предвидена държавна субсидия от 1 000 000 лв., а през 1944 г. тя е 2 000 000 лв.⁶ Независимо от държавната подкрепа,

---

1 Маринов, П. Бегайте, културата иде. – Сборник „Родина“. т. 4, 1941 – 1942, Съст. П. Маринов. Пловдив, 1944, с. 83.

2 ДА – Пловдив, ф. 959К, оп.1, а.е.285, л.1-4.

3 Дружба „Родина“ и възрожденското движение в Родопа (1937 – 1947). Документи. Съст. Хр. Христов, А. Караманджуков. – Родопски сборник, т. 7, С., 1995, с. 302.

4 Вж. подробната реконструкция на тези събития в книгата на Св. Елдъров Православието на война. С., 2005.

5 Държавен вестник, № 147, 5.07.1942.

6 ЦДА, ф.166 К, оп.1, а.е.1178, л. 113 – 114.

която обезличава и в някакъв смисъл обсебва родинското движение, то не придобива очакваната масовост и остава единствено родопски, най-вече среднородопски феномен. Най-силно е влиянието в Смолянско и Златоградско, докато в останалите райони присъствието е символично. Създадените малобройни структури в Западните Родопи (Дебрен, Сатовча и Долен – Неврокопско, Чепино, Костандово и Дорково – Чепинско) се крепят на местни учители християни или на назначените в съответните районни мюфтийства родинци от тези села.

Така още на един относително ранен етап между помаците в Западните и Централните Родопи се открояват съществени различия в нагласите и готовността за отклика на интеграционните политики на българската държава, които ще бъдат продължени през следващите десетилетия. Откровено насилиствените, а също и полупринудителните методи на „убеждение“, възприети постепенно от организацията и активно подкрепяни от режима, създават у мнозина от българите мюсюлмани ненавист към „Родина“ и нейните активисти. Това ясно проличава в издигнатите непосредствено след преврата от 9 септември 1944 г. гласове на отрицание и заклеймяване, чрез които се легитимира временен тактически съюз между мюсюлманския традиционализъм и комунистическата партия в контекста на отхвърлянето на „буржоазния национализъм“ и „великобългарския шовинизъм“.

До началото на въоръжената комунистическа съпротива срещу режима на Б. Филов през 1941 г. Българската работническа партия няма декларирано отношение към „Родина“. За да бъде в крак с разрастващото се в Средните Родопи родинско движение, нейната смолянска организация решава да прояви самоинициатива и през 1940 г. взема решение за инфильтриране на комунисти в Дружбата с цел да поставят под контрол дейността ѝ. Със задача „да дават правилно направление на нейната дейност“ в „Родина“ се включват бъдещи партизани и други членове на комунистическата партия.¹ От 1941 г. обаче смолянските комунисти изразяват гласно неодобрението си от методите на действие на родинци. Именно тази тяхна позиция, която след Деветосептемврийския преврат ще се превърне в официална за БРП /к/, успява да спечели привърженици за комунистическото движение от средите на българо-мюсюлманското население и като цяло да го настрои благосклонно. През юни 1944

---

¹ ЦДА, ф.1Б, оп.40, а.е.475, л.9 – 20.

г. Среднородопският партизански отряд дори разпространява „Позив към българите-мохамедани“, в който се обявява против методите на „Родина“ и в защита на правото им да носят традиционното си облекло и турско-арабските си имена.¹ Всичко това дава на комунистите известен кредит на доверие сред българо-мюсюлманското население, виждащо на този етап в тяхно лице защитници на потъпкваните права и свободи.

Превратът от 9 септември 1944 г. бележи началото на съвършено различен етап в държавната политика към това население. За да го спечели на своя страна, новият режим пристъпва към възстановяване на отнетите по-рано права – да избират свободно своите имена и да носят свързаното с религията традиционно облекло. В първите месеци и години от управлението на Отечествения фронт все по-силно доминиращата в него Коммунистическа партия се насочва към цялостно отрицание на държавната политика по българо-мюсюлманския въпрос и особено на Дружба „Родина“. Този курс се поема още на 10 септември 1944 г., когато новата власт организира в Смолян събрание, заклеймило родинци като „фашисти“ и „великобългарски шовинисти“.² За да наложи влиянието си в Родопския регион, БРП /к/ се ориентира към привличане на съмишленици на антиродинска основа.

Въведена е бърза административна процедура по възстановяване на мюсюлманските имена, прокламирана е свобода на носенето на традиционното облекло. Възстановено е богослужението в джамиите на арабски език, а в двора на смолянската джамия е организирано демонстративно изгаряне на преведените на български Коран и молитвеници. Тези жестове на благосклонност на новата власт дават своите плодове. На проведените последователно избори за XXVI ОНС на 18 ноември 1945 г., Референдум за премахване на монархията от 8 септември 1946 г. и избори за VI ВНС на 27 октомври 1946 г. огромното мнозинство от помаци – а и от мюсюлманското население като цяло гласува за кандидатите на ОФ и Коммунистическата партия, респективно за република. Разбира се, на получените над 90, а в някои случаи (при Референдума) и 100 % „за“³, следва да се гледа с необходимата условност, тъй като те предста-

---

1 Пак там, л.18.

2 Родопска мисъл, №1, 20.03.1945; ДА – Пловдив, ф.959 К (Личен фонд на Петър Маринов), оп. 1, а.е. 40, л. 179 – 190.

3 Вж. по-подробно: Груев, М. Между петолъчката и полумесеца. Българите мюсюлмани и политическият режим 1944 – 1959. С., 2003, 52 – 64.

вляват по-скоро плод на ширещата се неграмотност сред помашкото население, по традиция гласуващо за правителствените кандидати, а също на липсата на каквато и да било възможност за контрол от страна на опозицията. Емблематичен пример са резултатите в Златоградска околия, където за монархията са подадени всичко 78 бюлетини.¹ Все пак като цяло това отразява относително вярно нагласите към този момент в Родопите.

Още през 1946 г. обаче започват да се проявяват първите пукнатини във взаимоотношенията между новата власт и българите мюсюлмани. Подобно на ситуацията след Първата световна война, на провеждащата се в Париж мирна конференция Гърция отново изпраща помашка делегация, която да пледира за удовлетворяването на териториалните ѝ претенции към България. Тя се състои от гръцки поданици и от избягали през границата българи мюсюлмани. В тази насока действат и формиранието нелегални помашки групи, действащи в Смолянско, Девинско и Неврокопско (дн. Гоцеделчевско).² Както е известно, по редица причини не се стига до промяна на границата.

Постепенно у по-високопоставените комунистически функционери се утвърждава съващането, че българите мюсюлмани не могат да бъдат надеждна опора на новия режим. Причините за този обрат са няколко. Вероятно важно място сред тях заема обстоятелството, че с утвърждаването на монопола на Комунистическата партия върху властта и с последвалото премахване на многопартийната система, тя повече няма нужда да търси подкрепа „отдолу“ на тази основа. От друга страна, радикалните мерки на новата власт и пропагандираната цялостна промяна на начина на живот в страната не може да не стресне и смuti консервативната българо-мюсюлманска общност. Това води до самоизолирането ѝ в опита си да се съхрани.

През 1948 г. режимът постепенно сменя отношението си към общността и това поставя началото на нов, преходен етап към провеждането на нова политика. По директива на комунистическия лидер Георги Димитров от същата година се предприема триетапно изселване на мюсюлманското население по цялата южна граница.³ Тя започва през юли 1948 г., вторият ѝ етап е през пролетта на 1949, а третият – в началото

1 ДА – Смолян, ф. 9Б, оп. 1, а.е. 19, л. 59.

2 Пак там, 65 – 90.

3 ЦДА, ф. 1Б, оп. 5, а.е. 19, л. 17 – 18.

на 1950 г. В резултат на тази операция местожителството си принудително променят около 10 000 българи мюсюлмани.¹ С това на наша почва се привнася сталинската практика на принудително разселване на цели групи, при която нерядко „наказаните народи“ на ССР се озовават на ръба на оцеляването. В случая с българите мюсюлмани се поставя край на компактното съществуване на общността и започва частичното ѝ дисперсиране в нови селища в различни части на страната, където трайно се установяват „островчета“ от такова население.

В края си тази кампания съвпада с турската изселническа вълна от 1950–1951 г. Сред подалите около 250 000 заявления за изселване в Турция има и около 40 000 помаци, но Политбюро на ЦК на БКП взема решение да не се допусне тяхното емигриране от страната. Общо успявят да се изселят над 154 000 души, от които българите мюсюлмани са само около 5 000. Те са основно от принудително изселените във вътрешността на страната, които в новото си местожителство са успели да се сдобият с документ от местния народен съвет, че са турци.²

Макар и с по-бавни темпове, изселването на българи мюсюлмани във вътрешността на страната продължава и през следващите години. Тъй като в рамките на грандиозните планове на режима за така наречената първа петилетка (1949–1953) се предвижда разработването на минните залежи в Родопите, към Мадан, Рудозем, Златоград и редица други селища се отправят стотици миньори, работници и специалисти от различни региони. През 1950 г. се създава смесеното съветско-българско минно-рудно предприятие „Горубос“ и се пристъпва към мащабно строителство, в резултат на което се променя не само икономическата и социалната структура на района, но и демографският му облик.³ Цели селища, главно махали в Маданско и Рудоземско, са изселвани за дни и в освободените къщи са настанявани пристигащите работници и съветски специалисти. На новостроящите се обекти в Златоград, Мадан, Рудозем, Лъки, Баташкия водносилов път и др. се разчита, че ще бъдат онзи могъщ фактор, който ще превърне родопския селянин от земеде-

---

1 АМВР, ф.1, оп.1, а.е.777, л.1 – 15.

2 Стоянов, В. Турското население в България между полюсите на етническата политика. С., 1998, 108 – 114; ЦДА, ф.1Б, оп.6, а.е.637, л.37 – 38; АМВР, ф.15, оп.1, а.е.14, л.489.

3 Монов, Цв. Икономически и социални изменения в Родопския край (1944 – 1977). – Родопски сборник, т.5, С., 1983, 5 – 22.

лец в осъзнат представител на работническата класа и от вярващ мюсюлманин във възторжен строител на новото общество.¹

Част от този мащабен проект представлява и започналата от 1952 г. кампания за изкореняване на исламската религия и свързаните с нея културни особености. Следва да се отбележи обаче, че на фона на мерките срещу православието тази акция започва значително по-късно. Първият директен сблъсък на общността с комунистическия режим е през 1953 г., когато се провежда цялостна „паспортизация на населението“. Снимките за новите паспорти предизвикват съпротива, основана на кораническата забрана в съчетание с традиционно табуираното „вземане“ на човешки изображения. У по-възрастното поколение това рефлектира в суеверен страх от „отпечатване на сянката“, което може да доведе до контрол от страна на други сили (включително и от отвъдното) над действията и живота на съответния човек.² Още по-силно е противопоставянето на изискването за фотографиране на жените с открыти лица. Най-масово обаче е недоволството от записването в новите паспорти като „българи-мохамедани“.

Натискът на режима предизвиква най-серииозна реакция в Гоцеделчевско и Разложко. Особено остро недоволстват жените. Така в село Елешница, Разложко, са проведени агитационни събрания за паспортизацията отделно за мъжете и за жените. По сведения на Държавна сигурност второто събрание се провалило, тъй като жените се нахвърлили върху из pratените комунистки агитаторки, които избягали.³ По подобен начин протичат събитията и в едно от най-големите и консервативни българо-мюсюлмански селища в района на Чеч – Вълкосел. Тук жените с камъни и колове се нахвърлят върху пропагандатора, из pratен от Благоевградския окръжен комитет. Един от партийните членове в селото, който е разрешил жена му да се снима за паспорт, също е нападнат и ранен. В отговор ДС задържа ходжата на селото, обвинен като организатор на протестите.⁴

Наличните документи по хода на паспортизацията в Благоевградски окръг позволяват да се проследят криволиците и колебанията на

---

1 Василева, Б. Миграционни процеси в България след Втората световна война. С., 1991, 101 – 102; ЦДА, ф.1Б, оп.6, а.е.1787, л.59 – 61; а.е.1090, л.59.

2 Личен архив на М.Груев.

3 АМВР, ф.1, оп.1, а.е.3169, л.3.

4 Пак там, л.31.

местното партийно ръководство, а и на Комунистическата партия като цяло по националния въпрос. Все още македонизът продължава да бъде част от официалната политическа линия на БКП, поради което объркането като какви да бъдат определени мюсюлманите в района е огромно. На места те са записвани като „българи-мохамедани“, което представлява частично признание, че тук живеят и българи християни, на други места обаче и като „македонци“. В този смисъл обобщението, срещащо се в някои от документите от това време, че помаците по принцип са „антибългарски настроени“, също е белег за несигурност и недостатъчна гъвкавост. Със същата категоричност част от тях се противопоставят и на опитите да им бъде наложена „македонска“ идентичност като алтернатива на тяхната „мюсюлманска“. За това ясно свидетелства документ на партийната организация в благоевградското с. Церово:

„...Рамазан Дервишов Мехмедов досега бе най-добрая партиен член. Но от отпочване на паспортизацията се откъсна от партията, отказва да посещава партийните събрания, защото е писан в паспорта македонец, а не турчин. С това той изразява несъгласието си спрямо политиката на нашата Партия. Предлагам да бъде наказан със строго мъррене с предупреждение“.¹

През април 1953 г. в с. Сърница, Велинградско, се стига дори до протестна демонстрация на жени пред общината.² За драматичното разминалване между намеренията на властта и представите на българо-мюсюлманското население свидетелства информация от с. Цветино в същия район. Тук се разпространява слухът, че ще бъде национализирано дори личното имущество на тези, които не са си извадили паспорти. Това според споменатия доклад е накарало голяма част от населението да зарови покъщнината си в земята.³ Силна е съпротивата и в Тетевенско. До Президиума на Народното събрание е изпратена делегация от селата Галата, Градешница и Кирчево, която заявява пред председателя му Георги Дамянов, че жителите им се чувстват турци и желаят да бъдат

1 ДА-Благоевград, ф.601Б, оп.1, а.е.3, л.13. Тук бих искал да изкажа благодарност на колегата Милена Ангелова, която ми предостави за ползване свои материали, събиращи в ДА – Благоевград. Междувременно тя публикува своя богато документиран текст. – Ангелова, М. Село Церово – неспокойни летописи в XX век. – Виртуална Горна Джумая. Минало и културно разнообразие на община Горна Джумая/Благоевград. Сборник материали. Съст. М. Пискова и др., Благоевград, 2007, 295-318.

2 ЦДА, ф.1Б, оп.13, а.е.419, л.58.

3 Пак там, л.12

записани като такива.¹ Липсата на политическо решение в този смисъл кара тетевенските помаци да се обърнат този път към Вълко Червенков, предлагайки да се направи анкета в селата им.² След като партийният лидер възлага да се проучи случая, нему е докладвано, че дори местният актив и членовете на партийната организация в Градешница поддържат убедено тезата, че са турци. Това забавя процеса на паспортизация и в района тя се проточва чак до 1955 г.³ И тук, както и на останалите места, резултатът от конфликта с властта е предопределен. Като цяло кампанията от 1953 г. води до засилване на натиска не само по отношение на тези, които не желаят да си извадят паспорти, но и срещу цялото население на определени селища. От тук нататък предимно принудителни и насилиствени мерки оформят модела за въздействие и вмешателство в живота на общността. Той ще се прилага и при другите подобни кампании през следващите десетилетия.

Борбата срещу исляма и традиционните символи, свързвани с тази религия, се води паралелно с кампанията за ликвидиране на неграмотността и за обхващане на всички деца в училищата. От 1947 г. Националният комитет на ОФ обявява тази задача за национална.⁴ През 1950 г. Политбюро на ЦК на БКП обсъжда въпроса и взема решение неграмотността в страната да бъде ликвидирана до 1953 г. Създаден е и Централен акционен комитет за общо ръководство на кампанията по ограмотяването, председателстван от министъра на просветата К. Драмалиев.⁵ На практика това не се осъществява в предвидените кратки срокове, но с цената на административни и принудителни мерки през следващите години постепенно е преодоляна съпротивата на по-консервативните българи мюсюлмани да изпращат децата си (и най-вече момичетата) на училище. По това време повсеместната неграмотност обхваща дори и партийните организации в българо-мюсюлманските селища. Любопитно е свидетелството на партийния секретар в с. Щерово, Благоевградско от 1951 г.:

---

1 Груев, М. Паспортизацията от 1953 г. и българите мюсюлмани. – Във: Иронията на историка. Сб. в памет на проф. М. Лалков. Съст. И. Баева. С., 2004, 210 – 222.

2 ЦДА, ф.1Б, оп.6, а.е.1787, л. 79 – 86.

3 Пак там, а.е.3062, л. 127; АМВР, ф.1, оп.1, а.е.3169, л. 8 – 10.

4 ЦДА, ф.1Б, оп.6, а.е.1090, л.58 – 60.

5 Пак там.

„...Другари, една от големите причини за гореизброените наши слабости е и това, че ние сме без маркс-ленинска просвета. А за да се премахне това, нужно е ние всички до един ежедневно да се просвещаваме, като посещаваме кръжоци, семинари, политшкиоли, курсове, четене вестници и др., а всичко това за нас е и невъзможно от това, че от 30 души комунисти, 25 са неграмотни, макар и да се правят усилия за ограмотяване, неграмотните отказват да се учат.“¹

Същевременно идеологията оформя вижданията и действията на по-нискостоящите партийни функционери, които започват да възприемат ограмотяването като неизбежен и всеобхватен процес, изразяващ се не само в изучаването на обикновено „четмо и писмо“, но и в политическа просвета, разбирана като истинската панацея за всички „слабости“.

Все пак към 1959 г. около 90 % от българо-мюсюлманското население между 7 и 50-годишна възраст получава поне елементарна грамотност. За успеха на тази кампания свидетелства фактът, че по същото време само в новосъздадения Смолянски окръг има около 1000 помашки деца, които учат в средни училища, а около 350 вече са завършили средно и висше образование.² Това въщност е и първата генерация местна интелигенция, която дължи издигането си изцяло на комунистическия режим. Поради характера на политическата система тези първи образовани българи мюсюлмани са подбрани чрез всесилния по това време „класово-партиен подход“. След завършването си повечето от тях бързо се превръщат в управленски кадри. Налице е своеобразна дилемия – по своите функции тази нова интелигенция е същевременно и номенклатура, а самите кадри изпълняват ролята на местен образован елит. Показателен в това отношение е един по-късен документ, озаглавен: „Някои предложения за подобряването на работата с българите мохамедани“. Негов вероятен автор е Величко Караджов (Юсеин Коджахасанов) – бъдещият първи секретар на Окръжния комитет на БКП в Смолян, а част от текста му звучи твърде автобиографично:

„Някога турците създадоха еничари! Нима ние не сме способни да създадем от честни младежи из средата на българите мохамедани кадри, верни на партията и народната власт?“³

---

1 ДА-Благоевград, ф.601Б, оп.1, а.е.3, л.65.

2 ДА – Смолян, ф.1Б, оп. 1, а.е.6, л.79.

3 Цит. по: Иванова, Е. Отхвърлените „приобщени“ или процеса, наречен „възродителен“ (1912 – 1989). С., 2002, с.94.

Краят на преходния етап във вижданията и политиката на Комунистическата партия към помаците настъпва с приетите на 17 ноември 1956 г. от Политбюро на ЦК на БКП „Мероприятия за издигане политическото и културно равнище на българите с мохамеданска вяра“.¹ Те ясно очертават постепенното превръщане на „пролетарския интернационализъм“ в един от многото лозунги-клишета. Все повече застъпваният „социалистически патриотизъм“ става неразделна част от пътя на Тодор Живков към абсолютната власт. „Мероприятията“ всъщност са първият официален акт на най-висшия орган на БКП по проблема. Той предвижда прилагането на поредица от мерки във всички области на икономическата, социалната и културната сфера, в съответните звена на самата Комунистическа партия, които да доведат до „преодоляване на наслoenите в миналото верски предразсъдъци и средновековни суеверия“. Въпросният документ, както и произтичащите от него мерки на различните нива на държавната и партийната йерархия, следва да се разглежда в контекста на все по-ясно очертаващото се пълно доминиране на личните виждания и подходи на Живков към мюсюлманското население, а и въобще по етическите въпроси.

Поради всеобхватността на предвидените в решението на Политбюро „мероприятия“ реализацията им се забавя за известно време. Първоначално акцентът се поставя върху икономическите и социалните аспекти. Едва през 1959 г. се пристъпва към „културна революция“ – евфемизъм за т. нар. „разфереджаване“ (считаните за назрели силови действия за налагане на външните белези на комунистическата модерност). Затова може да се счита, че решението от 1956 г. подготвя почвата за следващия етап в политиката на режима към българите мюсюлмани, започнал през 1959 г. Първите опити за насилиствено премахване на традиционното мюсюлманско облекло датират от 1958 г., но те са инцидентни – във връзка с честванията на 9-ти септември и 7-ми ноември, след което носенето на фесове и кюляфи от мъжете и на фереджета, шалвари и шамии, закриващи голяма част от лицето на жените, негласно се позволява.² Всъщност това е едно от първите проявления на обичайната тактика на редуване на брутални и масови кампании с временни и частични отстъпления, създаващи у различните групи постоянно объркване и напразни надежди, че поредната акция е последна.

---

1 ЦДА, ф.1Б, оп.6, а.е.3062, л.1 – 140.

2 Груев, М. Между..., 202 – 204.

От 1959 г. е въведено ново административно-териториално деление на страната, при което тя е разделена на 30 окръга (намалени впоследствие на 28). Създава се и отделен Смолянски окръг, където живее около 2/3 от българомюсюлманското население.¹ На първия секретар на новосъздадения Окръжен комитет на БКП – Атанас Кълбов, е възложено „да ръководи и координира с другите окръжни комитети партийните и правителствени мероприятия за по-нататъшното приобщаване на българите мюсюлмани към останалата част от българския народ“ и преди всичко към „ценностите на социалистическия начин на живот“.²

Михаил Груев е преподавател по съвременна българска история и етнология на етническите групи в СУ „Св. Климент Охридски“. Гост-преподавател и в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. Бил е гост-лектор в университетите в Мюнхен, Саарбрюкен, Белград и др. Автор на редица студии и статии на български, немски и английски език.

---

1 Първоначалното намерение на управляващите е да бъде създаден Асеновградски окръг, в който да бъдат включени бившите Смолянска, Девинска и Маданска околии, западната, населена с помаци част от Ардинска околия и селищата от Доспатския район. По този начин проектираната огромна територия се оказва отдалечена от окръжния център. Тези съображения се изтъкват от смолянски партийни функционери, които настояват техният град да бъде издигнат в такъв. Сред изложените пред ЦК аргументи надделяват тези в посока на въвеждането на нова окръжна структура като подходящ инструмент за координация на целенасочената държавна политика на „приобщаване“.(ЦДА, ф. 1Б, оп. 5, а.е. 364, л. 5-35; а.е. 363, л. 351.).

2 ЦДА, ф.1Б, оп.5, а.е.364, л.38 – 48.

Коментари (6)

- 23-06-2011 **Златко**

Горният текст показва ясно, че тезата за „създадената от комунисти-те“ етническа омраза и опити за „християнанизиране“ на българските помаци и турци не издържа проверката на историческите факти. Както се вижда ясно,

1. Опитите за „християнизация“ на помаците започват поне десет години преди установяването на комунистическа власт в България. (Виж частта от горния текст, описваща дейността на дружбата „Родина“ например). А всъщност те започват далеч по-рано, най-късно по време на Балканските войни.

2. Първоначалното отношение на комунистическата власт към помаците е повлияно от класическата интернационалистка постановка на комунистическата идеология, която едва по-късно, някъде след 1948 г., постепенно бива изместена от една по-националистическа нагласа. С други думи, не може да се говори за директна причинно-следствена връзка от рода „комунизъм -> войнстващ национализъм“, както твърди това тук коментаторът, парадоксално наричащ себе си „про“ (чети: „анти“).

Собствената ми хипотеза е, че българският комунизъм, започнал развитието си като традиционно интернационален, по класическата постановка на марксизма и ленинизма, постепенно бива „нагласен“ в съответствие с изконната българска националистическа, анти-туркска и анти-ислямска умонаагласа, водеща началото си още от времената на борбите ни за религиозна и национална свобода, тоест има основания да се говори за един вид български „национал-комунизъм“, сильно подобен на национал-социализма и характерен не само за България; вероятно всички балкански комунистически партии са в една или друга степен повлияни от национализма, тъй като той е определящият мотив в идеологиите на всички балкански народи, бивши васали на Османската империя. (Между другото, важно е също да се уточни, че балканският национал-комунизъм е различен от сталинския комунизъм, който също е безкрайно агресивен, но не е националистически в ядрото си; сталинският терор е предимно класово и вътрешно-партийно насочен и придобива отсенки на национализъм едва в последните години от управлението на Сталин, когато започват целенасочени чистки сред еврейското малцинство в СССР.) Казаното тук не означава, че се отрича

агресията на българския комунизъм срещу „класовия враг“; има обаче силни основания да се смята, че с течение на времето българският (и балкански) комунизъм бива постепенно изпразнен от класово-революционното си класическо съдържание и постепенно придобива чертите на тоталитарен (и тотален) национализъм, тъй като тази идеология има далеч по-дълбоки корени и се радва на много по-голяма популярност сред „широките народни маси“ от привнесения отвън, сравнително чужд за Балканите пролетарско-интернационалистки комунизъм. От осемдесетте години нататък комунизмът на практика бива напълно модифициран и превърнат в агресивен национализъм, който служи като великолепно средство за манипуляция на масите и поддържане на тоталитарната еднопартийна власт – нещо, което вече е невъзможно на основата на вече лишените от убедителност и достоверност класически комунистически идеи. С други думи, не комунизмът е причинител на изострения български национализъм, а традиционният балкански (анти-турски, анти-ислямски) национализъм повлиява и модифицира комунизма по начин, който го измества от класическата му интернационалистка постановка и го прави остро агресивен по отношение на турските и исламски малцинства у нас (основно турци и помаци, но също и ромите-мюсюлмани).

В коментарите от последно време многократно и силно агресивно беше нападана тезата ми за традиционния, далеч пред-комунистически характер на българския национализъм. Беше изказано също и твърдението, че се опитвам да „вменявам вина“ и да предявявам към българския народ „чудовищно тежки“ обвинения. Реалността е, че се опитвам да гледам на народа си с трезви, непредубедени очи и се противопоставям единствено на безkritичното му представяне като традиционно толерантен и търпим към различните. Има много основания да се смята народа ни за по-толерантен от съседите си (където етническите преследвания и тормози изглежда – не твърдя, че съм прав, но така ми изглежда – са провеждани по-последователно и с по-голяма сила, отколкото у нас; дали това действително е така могат да кажат единствено специалистите). Според мен обаче това не е достатъчно, тъй като сравнението с още по-малко толерантните ни съседи не ни прави толерантни сами по себе си. То просто е един вид „изгодно за нас“ сравнение и това е всичко.

В същото време примерите и историческите факти, говорещи за традиционна българска нетолерантност по отношение специално на

гореспоменатите малцинства са налице и те са представяни и изследвани в множество специализирани изследвания (вижте например забележките под линия към горния текст, където са посочени множество исторически студии, посветени именно на този въпрос). Изобщо, според мен има достатъчно основания да се твърди, че национализмът и в частност анти-туркизъмът и анти-ислямизъмът са единствената идеология, поддържана последователно от „широките народни маси“ у нас през последните 150 години. Всички останали „изми“ се оказват в крайна сметка привнесени и чужди, с течение на времето те или биват изместени, или модифицирани от българския национализъм, както се опитах да покажа по-горе.

Каква е логиката на това развитие?

Национализмът, както е известно, се поражда някъде в края на 18 – началото на 19 век, по причини, свързани с необходимостта от по-тясна интеграция и сплотяване на дотогава сравнително разпокъсаните европейски етнически общности. На Балканите той придобива силна анти-туркска и анти-ислямска насоченост, поради необходимостта от сплотяване на народите-vasali за борба срещу империята. У нас това е повече от очевидно – основният езиков израз на този национален патос – обозначаването на периода на османско владичество с израза „турско робство“, който не отговаря на историческата реалност (България просто е била една от васалните области на една силно изостанала, назадничава и неуредена империя, в която животът е бил изключително труден за всички поданици, и особено за не-мюсюлманите, но да се означава това като „робство“ не е нищо друго освен израз на сърдечна емоционална съпротива; в частност турският султан отменя робството в империята по-рано от Абрахам Линкълн – в Америка. Освен това, да поставяме българския народ на едно и също ниво с, примерно, северноамериканските чернокожи роби е нещо напълно некоректно).

И така, балканските национализми са силно войнствени, по разбираеми исторически причини. След като обаче те изпълняват историческата си задача и послужват като достатъчно силен обединяващ мотив за народите, борещи се за откъсване от империята, те не биват поставени под съмнение, не биват подложени на сериозна критика. Тези национализми продължават да служат като основни мотиватори на отделните национални политики и умонаагласи, най-вероятно поради факта, че нелесните за управление балкански народи могат да бъ-

дат все пак лесно манипулирани, когато се използва традиционната им омраза срещу „поробителите“. Именно това според мен е обяснението на факта, че омразата срещу турците и турчеещите се малцинства в България никога не е изчезвала напълно и винаги е тлеела, водейки до редовни насилиствени актове срещу тези малцинства, по-големите от тях – средно на всеки двадесет-тридесет години. Двете първи „големи вълни“ – насилиственото прогонване на около 500.000 турци след Освободителната война от 1878 и „Голямото покръстване“ на родопските помаци по времена Балканската война 1912-1913 вероятно наистина могат да бъдат обяснени с неизбежните насилия, свързани с всеки по-голям военен конфликт. Това обаче не важи за последвалите ги по-късно вълни на войнствен национализъм и войнстващо християнство (големите изселнически вълни през 1931-32 и 1951-53 вече нямат подобно оправдание и, както беше посочено по-горе, не могат да бъдат обяснени единствено като резултати от тоталитарната комунистическа власт – първата от тях се случва почти 15 години преди 9 септември). Същото се отнася и за по-новите вълни на националистическо мотивирано насилие над малцинствата (преименуването на помациите от началото на 1970-те години, плюс „окончателното решение“ на етническия въпрос – „Възродителният процес“), които според мен са именно върхови моменти на една изключително дълга, изключително силна и никога не подлагана на сериозна критика, традиция на етнически мотивирана омраза.

С други думи – собственото ми убеждение е, че българският национализъм е открай време единствената идеология, поддържана повече или по-малко безkritично от нашия народ. И поради факта, че като идеология той е толкова остатъл и несъответстващ на времето, в което живеем, той нанася огромни вреди на България в множество насоки и смисли, например:

1. Бидейки (инстинктивни) националисти, повечето българи в наше време изпитват силни трудности с приспособяването към новите, европейски ценности и умонагласи, които са силно над- и анти-националистически. Европа им е чужда и, ако възприемат като разбираемо нещо в нейното поведение и политики, то по правило това са именно най-ретроградните, най-назадничавите примери на националистически политики, поддържани от различните ксенофобски настроени европейски движения и партии, които – уви! – също не успяват да преработят продуктивно предизвикателствата на времето ни и предпочитат

да използват страховете, несигурностите и невежествата на западноевропейците, за да ги манипулират по същите начини, по които националистите и ксенофобите вършат това по целия свят. Човешките страхове, за жалост, са отлична основа за провеждане на силно ефективни, ако и с неизбежност късогледи, политики – и винаги се намират достатъчно ловки манипулатори, които да успеят да ги използват по привидно нов, неизпитван до този момент начин.

2. България (и Балканите като цяло) пропускат един огромен исторически шанс, свързан със страстите на настоящото време, а именно: в едно време, в което Европа отчаяно се нуждае от примери и модели за етнически мир и нормално, човешко съжителство, ние – единствените народи тук, които разполагат с реален исторически опит в мирното съжителство на християни и мюсюлмани в продължение на векове, вместо да им даваме пример, да им „продаваме“ своето собствено, трудно извоювано know-how, се държим като диваци и поставяме под заплаха етническия мир (в Югославия – с катастрофални последици). У нас нещата все още се крепят, поддържани най-вероятно от все пак наличното ни, традиционно миролюбие (и вялост), но за съжаление развитията от последните години, и в частност огромната неприязнь към исляма (който изглежда се възприема от повечето българи просто като някакъв вид основа за тероризъм) и Турция (зашо инак ще се съпротивяваме така яростно срещу идеята за турско членство в ЕС?), показват ясно, че ние не осъзнаваме до каква степен губим едно от основните достижения на традиционния ни начин на живот в едно сравнително мирно, етнически разнообразно общество.

Това са тезите ми, доведени до някакъв вид логическа последователност. Надявам се оттук нататък да срещам по-малко обвинения в емоционалност и липса на аргументация.

С уважение,

Златко Енев

- 23-06-2011 | **Гост** – Апология на османското владичество

„...ние – единствените народи тук, които разполагат с реален исторически опит в мирното съжителство на християни и мюсюлмани в продължение на векове...“

Да не би тези векове да са били от края на XIV до края на IX?

Ха-ха-ха!

- 23-06-2011|**про**

Така, така. Първо пишеш роман, после се хващаш да изследваш времето за което пишеш. Първо нахвърляш теза, после започваш да и търсиш източници. Само че тезата ти беше за турците, как те били тор-мозени от освобождението до днес. А помаците ги включи сега, като ти подсказаха тук, в изданието. За тях ти нямаше хабер, но сега и тях ще изследваш-има келепир в тази работа.

Голямо е искането ти, затова се хващаши и за големи теми, които искаш голяма подготовка, която ти нямаш. И големите теми засягат целия български народ, на който се обявяваш за учител и ментор. Па и за цяла Европа вече започваш да говориш. Казано ти беше, национализмът в България е пародиен, Волен Сидеров е руска креатура, Атака възникна в отговор на ДПС и малко хора гласуват за нея. Българският комунистъм премаза българския национализъм от преди 44-та и новата ти, току що съчинена теза, че този национализъм е основна пречка пред българите да бъдат европейци е отново лишена от основание.

Ясно е, това е твоя билет за литературната слава, асансьора, който трябва да обслужи искането ти. Не си първия, нито последния.

- 23-06-2011|**Джони**

България в началото на 20 век е най-милитаристичната страна в света- близо 30 процента от бюджета отиват под различни форми за армията. Този страшен бич за икономиката и досега е гордост за редовия българин. Още тогава има недоволство виж натример тази книга

http://www.boinaslava.net/dibo/Balam...m_Bulgaria.pdf

По късно в Балканската правим чудовищна мобилизация в пъти по-голяма от тази на съюзниците. Българското население е подложено на чудовищен натиск на три войни една след друга при свръхмобилизация, всичко това е съчетано с постоянна пропаганда и митология, които яко промиват главите в националистичен дух. Въщност по-късно комунистите няма на какво да стъпят, освен на този национализъм. В Румъния където няма комунисти, вкарват такива отвън, но скоро са ликвидирани, за да може нещата да се захватят от местни хора на националистическа основа. Българското население е предимно селско-80 процента заето със селско стопанство, пък и градското е селско. След първоначалния интернационализъм, за да хване здрава почва партията набляга на националистичната традиция и създава специална комунистическо-на-

ционалистическа поетика: отвсякъде дебнат тъмни мрачни сили, които импонират на страха на селянина от природните стихии, омразата към чужденеца се прехвърля в омраза към империализма и прогнилия Запад, особени се засилва подозрението към Предателството, с което се обясняват всички неуспехи в историята ни. За борба с предателите се мобилизират повече от милион доносници. Всъщност 90 процента от членовете на милионната комунистическа партия нямат пролетарски произход, а теорията на Маркс, е непосилна за нивото им на образованост- Затова и от тях няма да чуете нищо за принадена стойност, експлоатация, отчуждение от труда. Разговорите им бяха все за родотъпниците, невъзвръщенците, лошия Запад, съчетано с омраза към богатството, когато е чуждо. Митовете за националното величие са винаги съчетани с гигантските успехи на социализма и едното винаги е неотделимо от другото, което рефлектира в мегаломански проекти, които всички си знаем, съчетани с пълна мизерия, задлъжност и изоставане, особено в обществената сфера, където на практика социумът е ликвидиран. Вижте интересния колективен труд „История на Народна Република България“ излязъл преди няколко години. Най-лошото последствие от този хибрид е, че населението въобще не може да види интепреса и просперитета на България извън националистическа и етатистка рамка, което е основа за зациклнена на всякаква реформа, която се саботира често с националистически постановки, които всъщност задържат статуквото, устройващо идеално определени групи..

- 23-06-2011|**Гост** – Без коментар

От един форум:

„Според добре информирани източници от българските контраразузнавателни служби, Турция, чиито политически среди са си поставили за цел влизане в ЕС и където партитите от целия политически спектър въпреки различията помежду си имат собствени основания за това, в последните четири години на държавно ниво и със средства на държавния бюджет в размер на милиарди долари, е задействан мощен проект с неразбираема абревиатура, който можем да си го преведем като „PR в полза на образа на Турция пред европейците“. Планът съдържа 21 глави, всяка със стотина подточки. Планът включва както изобилно държавно субсидиране на курортите на Турция, които приемат европейци, през пак държавно субсидиране на производството на филми (като (г)“листопад“ например), та до ... купуване на журналисти във

всички влиятелни издания и електронни медии. Целта е ясна – наслоената през вековете неприязън на европеца, както и трагичните спомени на всички съседни на Турция народи, а най-вече самата документирана историческа истина – трябва да бъдат замазани със сиропирана пропаганда, показваща турците като ангели-хранители на европейската цивилизация, завладяната от азиатскитеnomadi-турци култура на други народи да се представи като „турска“, претенциите на потърпевшите от „турската култура“ да се представят като несъстоятелни, геноцидът над арменци, гърци, българи и т. н. да се представи като „няколко убийства по изключение“ и т. н. По-интересното е в Том 19, точка 11. А тя гласи: „...Набиране на платени (!) коментатори по всички интернет-форуми с цел противодействие на негативната (за Турция) пропаганда...“

- 28-06-2011|“Турчеещ се“ – Турчеещ се

цитат на горния русофилски патриотар: „Според добре информирани източници от българските контраразузнавателни служби, Турция,..“ – Бла, bla...Абе кретен дай да видим тази информация, аз се турчея.. Да да видим какви пари, какви милиарди дава Турция за добър PiAr :) Абе дай да ги земем тия пари :)

За няколко кофи цветна боя

Автор: Зоя Маринчева

Сагата с паметника на анонимната съветската армия започна по тъмно, обиколи световните медии, развесели и разяри, предизвика тридневна полярна зима в главите на софийската бюрокрация, показва нагледно как се прави съвременно българско изкуство, при това анонимно и неканонично, роди няколко смешни вица, принуди водещите по БНТ да питат през 5 минути кой какво мисли за акцията, и приключи пак по тъмно.

А, да, прокуратурата я самосезираха. Това, че по тъмно стана всичко, не е за учудване. В Русия за пребоядисване на масовата памет затварят до живот, а при наложилите се ѹес-отношения е достатъчно едно телефонно обаждане. Общината чисти по тъмно, защото по принцип градът се чисти по тъмно, ако се чисти... Окей, отново: общината чисти по

тъмно, защото не иска... Какво не иска, не знам и не ме интересува. Ако имаше ясна позиция какво става, защо така става и какво да направи като българска община, не като страхлива поданица, щеше да иска да почисти на светло и да се вслуша в гнева и радостта на гражданите си. Но не поиска.

А сега изводът: В България няма културни войни от типа на тези в западните демокрации – за и против войната по принцип, за и против женски права, пардон, аборти, за и против другаруването на религия и светска власт. Културните войни започват в интелектуалните среди и се изливат в медиите и накрая магмата се втвърдява между дуварите на къщите. В западните демокрации да си самотен бегач или не дай си боже тексаски каубой (сам за себе си без лоялност към нищо и никого) е много лошо нещо. В България всички сме крайно либерални, дори десните ни политици. Един просветен уж народ. Един гостоприемен и топъл народ. Ако съдим по деянията на българското правосъдие, един невероятно оправдаващ почти до религиозност народ, въпреки че мърцина са тези, които ходят на неделна служба и/или изпълняват божийте заповеди, особено онази за краденето. В България всеки престъпник има право на втори шанс в живота си, по възможност веднага, или след 1 до 10 години според парите му, ДС-досието му и етноса. Ако си руски гражданин без опозиционни симпатии, дори ще ти се извиним и ще те съжалим за изтърпяването на процеса, да почиват в мир душите на жертвите ти. Това за тези, които хванем. За анонимните извършачи на противни графитни действия обаче сме предвидили истински затвор, по възможност в руска тюрма, ако е замесена руска светиня. Ето такива сме. Знаем си приятелите, преструваме се на приятели с враговете и често им се отдаваме, за да не се караме, нали важното е пара да пада, на мен да ми е по-добре, какво е това национален интерес не го разбирам, да не говорим за разликата между национално и националистическо.

Онази приказка дето българинът искал на Вуте да му е зле не е вярна. Хич не го интересува българинът Вуте. Вуте и всеки българин си гледа своя пъп, и от другия индивид се интересува колкото да узнае колко още да се напъне, че и него да прескочи, или заедно кяр да изкарат, ама тайно от другите съседи. Иначе защо гласува все още за партийни листи вместо да иска да знае всичко за представителя си в парламента. Българинът не обича държавата, но разчита на държавата за личното си обогатяване, и не чака на държавата да му даде, а той сам си взима, дърпа,

ниши я, граби я, после я псува и пак търси да изтупа празната брашнева торба. От 14 век все една и съща история се повтаря...

А ето и продължението на извода: когато журналистите задават въпроса „Какво мислите за боядисването на паметника на съветската армия“ и очакват и получават да-не, не-да отговори, българската телевизионна публика остава недоохранена. Направо измамена остава. Това, че нямаме просо за културни дебати, не означава, че трябва да си играем на куклен театър с целия лов на вещици. Просо нямаме, защото не вирее при нас. В България лов на вещици без заповед отгоре не може да има. Дори когато се е случило по чисто българска инициатива, визирал случај с българските „турци“, те не бяха избити, като хората в Косово, Босна или други околности наши, те бяха изселени в по-уредена държава. Само войниците и българските мохамедани си знаят естествено какво е било, но масови гробове няма. Както назва американският фразеологичен гений, нямаме „стомах“ за кървища, макар че като всички имаме стомах, имаме и мърша. Терорът от 1944, колкото и зловещ и съдбован за сегашната ни трагедия, не може да се сравни с влаковите композиции натъпкани с млади и стари от Украйна към сибирските полета и лагерите на смъртта, с гладния съветски терор причинил милиони смърти. Колкото и страданието да не се поддава на сравнения, машабите ни са различни. България изсели милиони българи след „освобожданието си“ от комунистическите икономически окови този път с глад причинен от алчната партократия, но ги оставил да се изселят в по-уредени държави. Имигрантството за обикновения човек е невероятна криза и невероятна загуба за родната страна. Но ако е в по-добра държава, не се брои по български обичай. Затова няма в България съзнание що е то лов на вещици. А ако няма лов на вещици и всички са доволни или си мълчат, или се махат просто, защото има къде да се махнат, няма как да има конфликти на културна или дори религиозна основа. Няма как да има такива институционални конфликти.

Ето това е парадоксът: искахме тихо и закътано местенце, преструваме се, че си живеем на такова, мирни сме, гостоприемни сме, благи сме уж, и мафията ни не е толкова жестока колкото да речем мексиканската или руската мафия. А всъщност сме на ветровит зъбер, сме изключително надарени с нагаждаша се генетика, сме умни и софистицирани колкото един плевел, защото всеки път като речем да съберем малко почва и да си отгледаме семенца да си направим райска градина, връхлита

ни поредната буря я от изток, я от запад, да не говорим за гръцките мусони от юг. Ето затова българите, като излязат на по-плодородни почви с концепция за облагородяване и растеж работят, мислят и говорят по-добре. Ето затова вместо да заклеймяваме твореца, който по незнайна все още причина направи една невероятна реклама на България като място на градско съвременно изкуство за 3 дни, трябва да го поздравим, че нагледно разказа историята на България. Този път вместо да сме жертви, сме творецът, сме ръката му, която каза на света: „Знам какво си мислите за мене, знам, че едва ли някога си мислите за мене, но и вие знайте, че аз това го знам и трагедията си на обрамчване и нискостеблено национално самочувствие знам и сега ще го нарисувам. Ще взема един символ наложен от едните ми освободители-поробители и ще го префасонирам на другите, защото за мен дали са едните или другите е без значение. Аз съм сам и за моето оцеляване едно е важно: да съм в крак с времето.“ Да не говорим, че разликата между две велики сили се оказаха няколко кофи цветна боя.

[Източник](#)

Зоя Маринчева е завършила бургаската английска гимназия и българска филология в СУ „Климент Охридски“. Работила е като редактор и преводач, както и в областта на маркетинга и връзките с обществеността. Живее в Сан Антонио, САЩ. Превежда на английски поезия и проза на български автори, сред които Стефан Бонев, Николай Райнов, Керана Ангелова. Публикува авторска поезия, рецензии и преводи в български и американски издания, сред които To Topos, Two Lines, Washington Square Review, Zoland Poetry, антологията Thresholds, в-к „Сега“, Литернет, Public-republic.net, Литклуб, Erunsmagazine. Документира впечатленията си от Америка в блога <http://www.zoya2008.blogspot.com>.

Коментари (33)

- 24-06-2011|**Гост** – Поръчка на Златко

Връзката между иначе сполучливата, но излишно нагла пародия /не беше необходимо да се прави директно върху бронза/ със скулптурните фигури на паметника на съветската армия и българските турци /турци, кой знае защо в кавички/ е Златко. Като такъв текстът на Маринчева не би могъл да претендира дори за сюрреалистичност.

Да оставим настрана отвратителния синтаксис /изречения, започващи с формата на глагола „съм“ за първо лице, множествено число/, стилистичните фактически, граматически и пунктуационни грешки /„смешни вица“, „мърцина“ вместо „малцина“, „извършачи“ и др./, явно американската по-плодородна почва в случая не е помогнала.

Не може обаче да се подмине с усмивка интерпретацията на опозицията „българин-държава“, датираща от XIV век. Интересно как българинът е грабел, че и изступвал празния брашнян чувал на Османската империя.

Твърденията, че Турция е била по-уредена държава от България преди повече от 20 години, че с пародията с паметника на съветската армия неизвестните „творци“ са разказали историята на България или че „българите, като излязат на по-плодородни почви с концепция за облагородяване и растеж работят, мислят и говорят по-добре“ нямат нужда от специално опровержение.

Че последното не е правило, след Европа си имаме пример и от Америка.

- 25-06-2011|**Зоя Маринчева**

Гост, по поръчка не пиша, не съм в ничия редколегия, приятелски кръг или партия, и изразявам собственото си мнение. Златко си е нямал понятие за това есе когато съм го писала, пък и не мога да кажа, че се познаваме дори. Обикновено не пиша коментари под текстовете си, но горното пояснение трябва да се направи.

Няма да коментирам инсинуациите ви по повод стила ми и граматиката ми. И стилът, и граматиката са си наред, а това, че коментирате автора, а не тезите, и то от „висотата“ на твърдата си увереност, че има само един начин на писане и един единствен емоционален регистър на писане, ви слага в определена графа хора. Познат механизъм на ре-

пресия на правото на човек да изразява свободно мислите и чувствата си. Българите в България и извън нея се опитваме да разберем защо сме такива, защо тази държава не успява да излъчи най-добрите си и умни хора да я управляват, защо се случи това, което се случи, и защо не можем да го променим. Не слагайте дребни камъчета на пътя на търсещите. В дадения момент няма „излишно нагли пародии“.

- 25-06-2011|**Златко**

Да обръщаш внимание на подобни хора означава само и единствено да ги насърчаваш, Зоя. Този тук е патологичен случай, например – обикаля редовно сайта и ръси плюнки където завърне (трудно е да се забележи, понеже не използва някакво разпознаваемо име). Впрочем, май няма да го прави повече...

Тъпото в такива случаи са не самите коментари, а това колко много хора им се радват. България ми изглежда пълна с болни умове и души. Болни от злоба, нещастни и отровени хора. Ей това няма да се оправи скоро, защото то изглежда е директна последица от бедността. Нищо не може да се направи, човек може само да търпи подобни хора като куче – бълхи. Жалко, наистина...

- 25-06-2011|**Egal** – Хубава работа, ама българска!

Действително не би следвало да адмирираме бояджийската история с този, пък и с който и да е друг паметник. Тук мярката е мината типично по български, не толкова като морал, колкото като изпълнение. Имаме си даже и една подходяща за случая, малко вулгарна пословица.

Имам преки наблюдения от закачки с монументални паметници в Европа – някой студент ще си позволи да сложи празна бирена бутилка в ръката на известна личност или ученик ще надраска графит върху постамента, а проектите с претенция за творчество се правят върху макети или други носители.

Хората се снимат усмихнати между краката Маркс или хванали за ръка Енгелс на Александерплац и на никого не му минава през ума да ги изрисува например като лекари в бели престиилки. Вместо това около Бранденбургската врата можеш да видиш напръскани с бронзова боя хора-статуи, представящи войници от Втората световна война с мъртвешки лица. Творчески експеримент, но с живи хора, наистина в крак с времето.

Останките от Берлинската стена на Потсдамерплац и не само там са целите изрисувани с графити и налепени с дъвки, но те не са монументален паметник. На такива места свободно можеш да изразиш себе си, без да те заплашват с прокурор.

Българинът обаче изразява себе си винаги върху чужд гръб.

- 25-06-2011|**Златко**

Вярно българска работа... Имам пред вид, познанията на прежде коментирация в областта на т. нар. street art, чиято мисия и послания винаги са били директни предизвикателства към масовия вкус и установените политически предразсъдъци. Западът, както винаги, убива нещата като ги превръща в мода – нещо, на което артистите от това движение се съпротивяват, опитвайки се да останат анонимни (най-известната в това отношение фигура е артистът, известен под псевдонима Banksi, чийто последен филм, *Exit through the gift shop*, беше номиниран за наградата Оскар, а произведенията му вече биват оценявани със седемзначни цифри по световните търгове на изкуство.) У нас нещата все още са нови, а реакциите – предсказуеми, но това без съмнение няма да продължи дълго време. Щом само младите таланти надушат, че в тая работа има пари, плявата моментално ще бъде разделена от зърното...

А дотогава ще си четем коментарите на възмутеното гражданство, написани по нечии виртуални стени, по липса на останали за преобоядисване паметници. *Sic transit...*

- 26-06-2011|**Egal** – Защо им е на немците Георги Димитров?

Истерията около Паметника на съветската армия ме подсети, че наскоро бях в Лайпциг и реших да проверя има ли някакви културно-исторически български следи от Лайпцигския процес. Естествено не очаквах да намеря музейната експозиция за Г. Димитров в Имперския съд, днес Bundesverwaltungsgericht, която, забележете не е унищожена, а преместена на друго място. Каква бе изненадата ми обаче, когато установих, че улицата срещу съда носи името Dimitroffstraße. Поинтересувах се и разбрах, че името е останало след широк обществен дебат. Okaza се, че улици с името на Георги Димитров има още в десетина населени места в Тюрингия.

Защо им е на немците Георги Димитров, след като в родната му България плискат блажна боя в лицето му /имам предвид паметника в

Русе/? Или пък защо няма поне едно болтвано „OFF“ в уличната табела, както веднага би направил българският уличен гений?!

Отговорът е прост – за да им напомня за Гьоринг, на когото никога няма да издигнат паметник.

- 26-06-2011|**Бай Сали, ваксаджията** – Дървена талпа

Има ли безцветна боя?

Явно нема!

Има за ваксане – ама не му викаме боя, а лустро. Щото боя понекога е това, как му се викаше – симоним на цвят. Това го знаят и учениците от седми клас, даже и в пети, щото аз до пети стигнах.

Но не и българските писатели!

Или тия, които имат претенции за такива.

Няколко кофи цветна боя...

Мила госпожице,

боята може да бъде ярка, свежа, сочна, гъста, потъмняла, дори убита – в метафоричен план – но никога цветна.

Както талпата не може да бъде дървена, знае се защо. Дори някой дръвник да се напие каeto телпа, пак не можеш да речеш – дървена талпа.

Четете повече, по-малко пишете. Засега.

Утре може да кажете и нещо сносно, но утре.

И стига с това самочувствие, като че ли преди вас не е е съществувала Америка. И вие лино сте я открили.

Бай Сали,

ваксаджията

Само за две цигари

льскам чепици стари!

Вакса!

Аз съм и поет

- 26-06-2011|**Златко**

Според учението за цветовете, бай Сали, черното и бялото не са цветове, а съответно липса и сбор на всички цветове. (А черна и бяла боя има, ти като ваксаджия това сигурно по-добре от мен го знаеш.) Тъй че, хубаво е, дето си признаваш, че си изкарал само до пети клас, но не е хубаво, че май-май се гордееш с това.

А инак, лошо няма – давай все така с критиката на цветното. А ние тук ще четем, къде ще ходим?

- 26-06-2011|**Бай Сали, ваксаджията**

Госпожице,

проблемите, които поставяте, са твърде сериозни и изискват също така сериозно отношение.

Каквото вие явно не можете да вземете, след като искрено смятате, че граматиката и стилистиката ви са наред. Един от отговорите на вашия въпрос защо българинът не може да си избере качествени управници е този – няма от какво да избира. Щом и тия, които недоволстват са като тия, срещу които недоволстват.

По просто казано – и вие сте точно толкова неграмотна – и самонадеяна – колкото е и българският министър председател в момента! Който не спира да ни изумява „цветна боя“, без дори да е пиян като „дървен талпа“.

Ако можете, замислете се над някои неща,

а не бързайте да ми отговаряте. Нямаме спор с вас.

Д-р Станимир Дерелиев (Бай Сали)

- 26-06-2011|**Гост**

Г-н Енчев,

не е необходимо да си нито художник, нито ваксаджия, за да видиш, че изразът „цветна боя“ е нелепост. Имате претенции да сте писатели, а нямате природен усет за словото.

Неприятният момент не е в това, че някои са учили до пети клас – лошото е, че и хора като вас, завършили висше образование, са на нивото на петокласници, а понякога и по-долу.

Ами четете, наистина трябва да четете повече.

Д-р Станимир Дерелиев (Бай Сали)

- 26-06-2011|**Гост** – българин завинаги

Определянето на очевидни факти като инсинуации, а обективната критика като механизъм за репресия е в стила на българското политическо говорене след 1989 г. Явно крехкият престой на Маринчева в България и журналистическите ѝ занимания в онези години са си казали своето. Човек не може да надскочи себе си, дори и в Страната на неогра-

ничените възможности и в това няма нищо срамно. Когато обаче постоянно се опитва да го прави – редактор, преводач, пиар-специалист, поет, документалист, рецензент, блогър и накрая детска учителка /не беше необходимо да е чак в Сан Антонио,/ често попада в подобни ситуации като последната. Или както казваше един мой приятел – „Всеки се излагат, както може.“

- 26-06-2011|**Bisser Soyakov** – За няколко кофи цветна боя

„Да не говорим, че разликата между две велики сили се оказаха няколко кофи цветна боя.“

Уважаема Зоя,

Недоумявашо осъкъдно сте научили за новата си Родина за да бъдете способна да направите разлика между Съветското и Американското идейно величие. Все пак имате извинение – вие сте от Тексас, което зучи гордо само във Вашия щат. Като се има предвид, че сте напуснали България...sorry darling – от трън та на глог.

Никога не е късно да влезете в крак с времето. Желая Ви успех.

- 26-06-2011|**Gost** – Wer hat gefurzt?

„...Да обръщаш внимание на подобни хора означава само и единствено да ги насърчаваш, Зоя. Този тук е патологичен случай, например – обикаля редовно сайта и ръси плюнки където завърне...“

След последвалите коментари интересно кой е патологичният случай?

- 26-06-2011|**Historian**

Засъжаление, след всичко прочетено – статията и коментарите, отново ме налегна горчилката на типично българската история: една забележителна творба на един млад творец, според мен, е подложена на типичното българско оплюване от разни всезнайковци... И понеже съм / бях професионален историк само ще вметна, че определението „от 14ти век“ е твърде удачно, защото тогава, както и сега – според мен, българската държава е започнала да се сгромолясва...

- 26-06-2011|**Гост**

Недостатъкът на подобен род дискусии е, че трябва да се отговаря светкавично и няма време да се размисли върху възникналите проблеми.

От друга страна, сайтове поддържат хора амбициозни, но нереализирани по една или друга причина. И всеки опит да им опонираш те възприемат като лична обида, или като ретроградност. Едно време всеки опит за мнение по-различно от официалното се третираше като опониране на БКП – А значи така, ти си против партията? – беше често срещана реплика.

Сега – а значи ти си против свободомислието!

Свободомислието е възможност да изкажеш необезпокояван своето мнение, но не е гаранция за правота. А тези господа и госпожи блогьори са убедени, че правотата е тухен патент.

Да бъдат живи и здрави.

Гаврил Томалевски

- 26-06-2011|**Серкан**

Бай Сали, ваксаджията (**95.42.31. xxx**) 26-06-2011 10:53:20

Гост (**95.42.31. xxx**) 26-06-2011 11:54:25

Д-р Станимир Дерелиев (Бай Сали)

Гост (**95.42.31. xxx**) 26-06-2011 14:20:22

Гаврил Томалевски

А в съседна тема се подписал като Шибил.

Човек, ти виждаш ли, че в коментарите излизат едни цифрички, които имат връзка с IP-to, от което пишеш коментари?

Що за отвратителна, каскетаджийска история разиграваш? Кого мислиш, че ще прецакаш освен себе си?! Не разбирам, защо се мотаеш по форуми, а не се лекуваш...

...

...

...

Златко, много пъти съм се сещал за тази тема:

<http://librev. com/component/content/article/26- discussion-politics/566-2009-06-16-20-49-58>

и то по начин доста различен от този, който ти предположи преди близо година.

„Анонимноста според мен трябва да се смени с поне един ник, който да се пише винаги – независимо дали критикуваш, четкаш или каквото искаш. Защото освен свободата на словото, която си е ценност в определени граници, колкото и да ми се тъпанчат някои, има и други ценности – откритост вместо многоличие; смелост вместо страхливост; чувство за самоконтрол вместо това, което мнозина от нас проявяват дори и тук и сега в изобилие.

Също така, оказва се, за съжаление, и на твоя сайт са необходими правила. Така, както е на повечето други обществени места, където пишат хора всякакви. За да не обираш накрая само ти попарата и да излезеш най-лош от всички.“

„Нека всеки да слуша каквото си иска. Аз съм за това. И да пише за каквото си иска и да чете каквото си иска и да се учи от когото си иска. Уважавайки другите. Не е хубаво човек да бъде поучаван, особено пък когато вече не сме в училището на теорията, а на практиката. Към мен, много странно, точно това си позволиха някои, но определено им казах и казвам, събркали са. Това не е подхода.

Кой е подхода? Дискусията, диалога, в който заставаш за името си, задника си. Защото това води до отговорност към другите и най-вече към теб самия. От отговорността започва изграждането на каквото и да е.

Обичам „да ме шляпат“ през устата, особено когато след няколко дневно „шляпане“, един иначе интелигентен човек, който не искаше дори един ник да си сложи под постовете си смени мнението и го направи.“

В тази тема, с един друг „гост“, който по-късно се оказа, че е твой стар познайник, не знам дали да го нарека приятел, приятелството (при определени хора) е доста относителна работа, в продължение на няколко дена „се шляпахме през устата“, докато накрая той си сложи няколко буквички за да го идентифицираме.

В тази тема видях за първи път, от скоро бях читател на сайта ти, твоята любима фраза „Промени няма да има. Продължаваме, както до сега“.

Искахме правила, писани.

Сайт, който да може адекватно да блокира хора, които не спазват тези елементарните правила на функциониране/уважение към останалите и към админа.

Така ще се окуражат тези, които искат да градят, а не да рушат. Но не... Явно е много трудно, или просто безсмислено.

Добре, обаче защо тогава на някои хора им се доповръщва чак от мерзостта на други? Ами защото трябва да я търпиш.

И последно, от тази тема. В нея Цончо, който за мен е човек, с когото може да се разговаря, дори да ти е опонент, а не просто един анонимен мерзавец, който се опитва да руши, цапа и мами, като този горния, повдигна една от най-важните теми, която съм срещал като тема за разми-
съл.

„Сигурен съм, че ако познаваш част от читателите на това издание, ще предпочетеш да замълчиш. ТРЯБВА ДА ТЕ Е СТРАХ да не се изложиш. Ами нали затова аджеба се говори в статията. Някои хора, безстрашни, пишман либерали, та чак радикали, взимат думата и без да мислят дали ще се изложат, говорят глупости наляво и надясно, несъзнавайки ефекта от думите си.“

Страха от авторитети ..., границите, които определят, кога можеш да прекрачиш „прага“ ...

Първо за границите: винаги съм считал, че ако един човек дойде с добри намерения, дори да не го направи по най-добрния начин в началото или пък по някоя друга завъртяна причина, не се разберете, рано или късно, добрината и човечината са това, която ще раздели „просото от сламата“.

Да пристъпят напред градители, рушителите без да ги приканваш идат на глутници, надушили мърша (слабо място).

За авторитетите: уважението трябва да се отстоява ден след ден. Вижте днешния свят, всичките тези големи величия до къде го докараха. Вижте сред нас, вижте колко човеци на какво са ги направили уродливите манипулатори. И как до ден днешен ни се подхвърлят смачкани „съдби“ за да се караме като гладни лешояди помежду си.

Та... възможно е пак да не съм писал по темата, но пък моята тема, онази, за която се боря всякаакви мерзавци да имат право на „три реда“, и нея я няма. Така че, ще я караме, както до сега... Едни ще те ръфат от една страна, други от друга, въобразили си, че са кафевия нектар стимулиращ боговете, използвайки за посредник конски муhi.

Това е твое:

„За опозицията ... Най-добрият отговор, струва ми се, се съдържа в платоновата „Апология“. Ако си спомняте, там Сократ казва, че Атина е

нещо като благороден кон, много красив, много надарен, но малко склонен към леност и заспиване. Едно много благородно животно, което се нуждае от конски муhi, които да го жилят, за да не заспива то прекалено често и прекалено лесно. Ей това е единствената роля на Интелектуалец, която аз съм склонен да приема без да се дърпам и опъвам: конска-та муха, която не оставя коня да заспи. Всичко останало, опитвано от Сократ насам, рано или късно превръща всеки интелектуалец в маша в нечии чужди ръце. Та затова така, самотничко, отдалече ... Опозиция, състояща се от един-единствен човек.“

Това „самотничко“, е в основата на много неща около проекта „Либерален преглед“. Едни виждат турски проекти в него, други каскетчий-ски...

Да поканиш човек в дома си е голям жест, поне за мен, но не е достатъчен.

Мисля, че тази тема заслужава специално внимание защото е основна.

- 26-06-2011|**Гост**

Драги момчета и момичета (като изключим това, че някои не сте вече дотам млади), не само че знам, че излизат цифрички, ами се старя – както сте забелязали – те да са по-нагъсто, че белким се усетите. Мотая се по фордумите, понеже събирам материали за научния си труд и няма как да се лекувам, понеже лекувам такива като вас. Хайде със здраве!

Д-р Станимир Дерелиев (той и останалите)

ПП

Да поканиш човек у дома си е наистина голям жест, но не и срещу задължението да напише хубава рецензия за собствения ти роман. Това си е изнудване. Да беше жив бай ви Радой Ралин, сигурно щеше да каже: щом ще ме каните, когато се раззеленят кестените, аз пък ще ви напиша рецензия, когато цъфнат нальмите.

И научете го тоя български език. Не се казва „каня В дома“, а „У дома“, като в първия случай се произнася с Ъ, а във втория с А.

И научете се къде се слага пълен член и къде не. Как с човек, който не знае елементарни неща, да разговаряш на по-възвишени теми?!

Пълният член – това ви липсва, пък се чудите, че изкуството не ви върви.

Останете си със здраве – аз своя мед го събрах и се прибирам в котешера.

А вие си стойте във вашата кошара – да ви върна любезността относно лечението.

- 26-06-2011|**Златко**

Вярно „той и останалите“... като в оня фильм на Хичкок, с големия нож...

Смехория е, защото не е страшно. Инак не би било толкова смешно, нали?

- 26-06-2011|**Златко**

Ах, да – за граматиката.. „У дома“ и „в дома“ са две различни неща, едното обозначава движение – „отивам си у дома“, а другото – състояние: „намирам се в дома“ на еди-кого си, например. Обичам когато ме учат на разни неща... Обичам.

- 26-06-2011|**М. Комсийски** – Другари, успокойте се, моля!

Другари, не се палете, толкова. Е разбираам, че обременените Ви с комунистъм мозъци, са нагласени да работят само в диапазона от „ЗА“ до „ПРОТИВ“. Или как беше? – „Който не е с нас е против нас.“ И всичко свързано със Великия Съветски Съюз е добро, хубаво, справедливо, правилно и прочие. Да ама не! Първо нека не забравяме, че този паметник е един символ на армия-обявила война на Царство България и нахлула в територията ни, като оккупаторска сила. Така, че нека и ние „освободените“ да имаме право на чувства. И второ: – защо не приемете скъпи другари, че времето Ви безвъзвратно е изтекло, и носталгичните Ви в опли над тленните останки на комунизма, няма да възкресят мумията му. Разберете, че идват нови поколения, за които думи като социализъм и комунизъм, са само екзотични политико-философски учения и нищо повече. Точно израз на такова отношение беше и тази свежа идея. Замислете се! Децата ни подсказаха, че вече излизаме от ритъм с времето. Децата ни показваха, че те не искат да робуват на идеологеми, а искат да живеят красиво и цветно. И на края, другари, опитайте се да бъдете повече българи и патриоти, отколкото комунисти и русофили!

- 26-06-2011|**Гост** – Каквото повикало – такова се обадило!

Понеже нямам ник, сигурно съм един от „мерзвавците“, които се привиждат на Серкан и които се „опитват да рушат, цапат и мамят“ само в болното му въображение.

Добре, ако приемем, че името ми е Червен, или Легион, или д-р Всичкознайков, дали това ще успокои болезнената ви чувствителност относно собствената ви непогрешимост?! Дали Зойчето Маринчева от утре ще започне да пише по-добре или пък Златко, който се навря в миша дупка, заради жалкия ѝ текст, просто ще го свали, вместо да се опитва да замазва гафа с други?

Едва ли...

Не знам дали д-р Дерелиев, или въобще който и да е той, е психиатър /вероятно не е/, но може да чете, мисли и пише много по-добре, отколкото някои от представените тук автори. Коментарите му, макар и язвителни, са добронамерени.

Докато не се научите да признавате грешките си и да реагирате адекватно, когато някой ви ги посочи /о, ужас, има и по-мислещи от нас!/, не можете да очаквате комфорт, особено когато прозират и нечистоплътни намерения.

- 26-06-2011|**Гост** – Чичо М. се събуди и каза „Наздраве“!

Др. Комсийски, /имам усещането, че сте бивш член на БКП, дори може би сте давал почетен караул на въпросния или на някой друг паметник/ къде ви се привиждат тук русофили, които ридаят над тленните останки на комунизма? Така можехте да се изкажете на събрание на СДС преди 20 г. Коректността изисква да кажете, че преди СССР да обяви война на Царство България е предложил още през 1940 мирен пакт, който сме отхвърлили, че през 1941 сме се присъединили към Тристранния пакт, че сме обявили война на Англия и на /о, ужас!/ Америка и чак тогава идваме до вашата болка. И от какво точно се чувствате освободен?

Моето усещане е, че е от това да разсъждавате. Точно като децата, пред книжките за оцветяване.

- 26-06-2011|**М. Комсийски**

Скъпи Чичо М. гордея се, че никога не съм членувал в БКП. Но си мисля, че хора като Вас участвуват във Форумите, единствено, за да задоволяват логореята си (или графоманията) все едно. Освен това очевид-

но сте от този тип хора между „За“ и „против“. И когато някой мисли различно от Вас, се чувствувате задължени да се опитате да го засегнете, за да се почувствува отмъстен. Впрочем, знаете ли Скъпи ми Чicho M., (който няма дори достойнството да се подпише със собственото си име, а ползва т. н. ник) какво казва Волтер? Дядо Волтер казва: „На едни Господ е отредил да мислят грешно, на други изобщо да не мислят, а на трети да преследват мислещите.“ В коя ли категория бихте се самоопределили? Ако съдя по заглавието Ви то сте човек, който закусва с ракия. А това не води до добри ментални резултати. Вземете се в ръце, моля Ви!

- 26-06-2011|**Зоя Маринчева** – по повод на гостите-тролове

Специално за Госта напомням дефиницията на трол и защо е безсмислено да му се отговаря:

„Интернет трол

от Уикипедия, свободната енциклопедия

В жаргонната терминология на Интернет, тролът е човек, който публикува противоречиви, провокиращи или не по темата съобщения в Интернет-общности като дискусационни форуми, „стени“ във Facebook, стаи за разговори (chat rooms), блогове и др. п., с основна цел да провокира или тормози другите потребители, както и с цел да му отговорят по-емоционално или да попречи на нормалния тон на дискусията.

[...]

Самите тролове се делят на два вида – прост и сложен. Простите тролове се разпознават от пръв поглед, поведението им е предизвикателно, отправят директни ругатни и целенасочено нарушават правилата. Сложните тролове отлично познават правилата в сайтовете, където се подвизават и го правят на границата на нарушаването им, често каратки администраторите да превишат пълномощията си или да нарушият собствените си правила. Често троловете имат за цел отклоняване на вниманието от основната тема и превръщането на конструктивното обсъждане в дрязга. Един от основните използвани методи е нападателният – агресивното подмятане на клевети, компромати, слухове и т. н.“

- 28-06-2011|**М. Димитрова** – Авторке, научете български език вместо да се занимавате с „тролове“.

И не се обиждайте на коментиращите. Аз лично нямаше дори да обърна внимание на писанието Ви, ако случайно не бях попаднала на

сайта, тъй като нито стилът (претенциозно свободомислещ), нито езикът, нито пропуските Ви по граматика на БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК ми допадат.

А това че някои като Енев „Ви съветват приятелски“ да не обръщат внимание на коментиращите според мен е НАПЪЛНО НЕДОБРОСЪВЕСТНО спрямо Вас поведение.

- 28-06-2011|**Гост**

Книгата на Златко е най хубавата прес тая година казва един критик.

Като читател сам напълно сагласна с критика. Не сам я чела но ако ми попадне непрпемено ще я прочета. Надявам се да ми се хъреса. И ас пиша понякога. Ас обичам много книгите за пътиществия а същто така и да патешествам и да правя шопинг. Надявам се в Берлин писателя да може да ме разведе из марковите ботици. Аз ще си плащам той да ме води.

С нетарпение чакам резултатите от кункурса и месец май.

Ваша Златка

- 30-06-2011|**Гост**

Мале що неща са се изписали – няколко кофи „цветна боя“ са отишли. За няма нищо. За няколко долара повече, имаше един такъв уестърн.

- 06-07-2011|**Васил Антонов** – Поздравления за Зоя

И за онези които направиха от съветския кенеф насред София разкошно шоу за антикомунисти!

- 06-07-2011|**Гост**

Чак пък кенеф.

Нямам партийни пристрастия, но на възторжения антикомунист и русофоб г-н Антонов бих напомнил, че за съжаление някои събития и неочеквани обрати в историята се повтарят и то доста по-често, отколкото предполага.

Така някои самодоволни и самонадеяни „патриоти“ в милата ни България са се възторгвали от „победите“ на Хитлер на Източния фронт и са пращали поздравителни телеграми, без да предполагат, че след броени месеци ще чистят кенефи...

Така че, вълнувайте се и се радвайте на по-човешки неща, а не на подобно бесплатно шоу, което рано или късно, ще си го платим.

- 08-07-2011|**смехурко**

Това е едно от най-добрите произведения на Street Art-a, които някога съм виждал. Този незнаен роден гений се мери по креативност с Банкси.

Някой път се чудя на българския талант – седи, седи, та изригне от нищото.

- 08-07-2011|**смехурко**

Впрочем, Зоя е написала прекрасен коментар.

А това изречение: „Хората се снимат усмихнати между краката Маркс или хванали за ръка Енгелс на Александерплац и на никого не му минава през ума да ги изрисува например като лекари в бели престилки.“ на коментирация по-долу още веднъж разкрива таланта и въображението българско. На кой ще му дойде на акъла да изрисува Маркс в бяла пристилка? Само на пиперлив българин. Маркс – точно лекар, поставил правилна диагноза, но объркал лекарството.

- 09-07-2011|**Трофана** – еничерските коментари

Аз считам, че този коментар е антибългарски. Аз не претендирям да владея авангардния литературен език, нито напълно да разбирам модерния „социалистически реализъм“. Аз съм средно статистически българин, на 54 г., който е живял 12 години в САЩ. Почитател съм на Кенеди и неговия слоган за ролята на държавата и гражданина в нея. Не приемам твърдението, че САЩ е раят и там всичко е „супер“, особено когато данъците са ти близо 60% и те отиват за войни по цялата планета.

Писанието на Зоя ми се струва, че е опит за лично оправдание пред нея за имигрантството ѝ. Затова заключението ѝ е че от 14-ти век в моята родина всичко е смрад и безнадежно. Тя естествено няма да се потруди, да направи опит, дори само да помисли за някаква форма на дейност – физическа в България, която да промени нещата. О, госпожице, това не е по американски, вие никога няма да се интегрирате в тази страна, просто вашата мозъчна дискетака е форматирана от социалистическите ви родители, които са отрекли десетте божи заповеди. Коментарите за превъзнесяне на преобоядисването на паметника са в духа всичко чуждо

е по-добро и нека да имаме господар-бащаца. Вие сменяте лузунгите на мама и тате – слава на КПСС с да живей чичо Сам! Ако сте почитател на надрасканите стени в гетата на американските градове, си е ваша работа, само че защо трябваше да виждаме човечето на Магдоналц или Супермен, вместо Хитър Петър и Настрадин Ходжа. Ами защото, както вие прокламирате и този псевдо художник е почитател на всичко чуждо. Много лесно е да похарчи 840 лева от общинския бюджет, вместо да нарисува скици на вижданията си за промяна на паметника, да ги продаava и след като 840 лева за него са нищо пари, като ги събере от продажби да ги дари на социални кухни. Само, че по-лесно е да унищожи, отколкото да създаде. И накрая вие самата можете ли да цитирате два случая пред себе си в които: 1. с личния си труд сте свършили нещо за община-та, където живеете в САЩ, 2. сте дарили минимум 10 долара на църква, синегога, джамия в САЩ, както правят истинските американци. Защото разбрахме, че тук в България всички е грозно, мръсно, обречено и безизходно от векове и вие никога няма да си мръдните пръста за нас, е освен да ни натискате, като във вица, и да ни натяжвате колко сме жалки.

Жалая ви успех в адаптациятав новата ви родина. Може ако се включите в Корпуса на мира и прекарате поне един месец в Африка, Индия, Китай или някои острови да разберете и нас.

- 12-07-2011|**smeeturko**

...Pamentnikqt e nadraskan po edin genialen i simvolochen nachin... Pamenetnikqt e na Sqvetskata Armia, koiato otne suvereniteta na BG... takia che nishto sacralno ne e omqrseno. Az vijdam edin intelligenten, neznaen tvorets, napravil s niakolko zamaha i kofi s boia, tova koeto ne moje da izrazi za 20 godini...

Аврамовите махали на българоевропеизма

Автор: Сава Василев

Текстът се опитва да преразгледа битуването на идеята в противоречието на езика. Подобно на всяка модерна дума, и глобализмът понася изпитанията на телата, движещи се със скоростта на светлината. За да съхрани масата си, понякога думата има нужда от солидна метафоризираща обвивка. Изцяло споделям опасенията на Зигмунд Бауман, че амбициите за истинна праволинейност рано или късно раждат канон, а това обезсмисля задаването на въпроси. Тук ще се наложи да правим обратното – да задаваме въпроси. Водещата теза препраща към познати езикови практики от далечното и не толкова далечното минало на България. И най-вече към евфоризма и скептицизма на разрояващата се сегашност. Презареждането на езика е част от процедурата по изпитанията на социокултурната доктрина. В диахронен план идеята за хармонизирането на българския културен опит с излъчваните чужди (западноевропейски) сигнали и смяната на „силовите“ полета в културата в духа на някогашното Шпенглерово говорене открива темата за интегративния потенциал на българското и славянското и, заедно с това, извиква проблема за самодостатъчността на окореняващите се утопии. Текстът коментира съвременните механизми за преодоляването на границите и граничността на фона на силно идеологизираните политически дискурси, езиковия жаргон на Глобалната мрежа (Интернет), парадоксите на битовото говорене и дори „снемането“ им на равнището на анекдота

Този толкова стар, по-стар дори от човечеството сводник, езикът, умее да се шегува като никой друг. Често образността е пищното одрешение, прикриващо чудовищните ни пожелавания – терзанията на тялото и духа. Друг път я виждаме в ролята на кокетка, едновременно ухажвана и презирана от поклонниците на сурвата и безкористна мисъл. Във всички случаи обаче езикът помни и знае много повече, отколкото иска

и може да сподели. За нас остава утехата от многото му превъплъщения. От невероятните му роли, способни на карнавализират и най-ригористичното говорене.

Както и да погледнем, глобализаторските визии са визии с днешна дата – визии на модерността. На модерността в нейния най-общ смисъл, без доуточняващите представки „нео“, „пост“ и др. От друга страна модерността е принудена да признае, че опитите за мегатериториално, мегаикономическо, мегакултурно и, не на последно място, мегаполитическо структуриране са с много стара и богата история. Още от времето на древните империи. И на колониалните експедиции, чрез които „добрата стара Европа“ се опитва да погълне целия ѝ известен и неизвестен до тогава свят. Тук няма да се занимаваме с приликите и разликите, няма дори да питаме дали става дума за движение по спиралата – едновременно повторително и иновиращо, включително и на равнището на езика. Аргументи „за“ и „против“ се откриват в изобилие. Но не можем да не усетим посоката, от която нахлуват ветровете на глобализма. За кой ли път темата не приляга на малките народи, още повече на тази, които по една или друга причина преживяват граничността. Следователно продължава да е актуално питането за процентното сътношение между мотивите на дабронамереността и тези на принудата.

Няма съмнение, че терминът „глобализация“ идва на местото на богата гарнитура от идеологически вкаменелости, опитвайки се да ги преодолее и „компенсира“. На първо място с помощта на неидологическото си съдържание. Без обаче да се освободи от откровено идеологическия си смисъл. Не само поради своя произход, а и поради онова, което трябва да „изтрие“ от паметта на трагичния ХХ век.

И така, усещането за граници и граничност провокира появата на езикови „удебелявания“, маркиращи историческите (политическите) промени в развитието на международните отношения. Добре помним епохата на „Желязната завеса“, разделяща Изтока и Запада. Синоним на политическа непробиваемост, метафората всъщност зареждаше човечеството с превратни очаквания – за разкъсване (стопяване) на реалните и символните граници. Странното бе, че „Желязната завеса“ освен без проблемното си вписване в контекста бе поела и други, предварително важни функции за провеждането на интернационалните проекти, с които социалистическият Изток преследваше политиката си на „дружба между народите“.

Вярно е, че желязото оплоди много метафори на Изток от Берлин, но ние знаем, че вметаляването на културата, включая и на българската, датира от периода на така наречения авангард. Лявото произвежда трудно изброимо количество метафори, демонстриращи непреклонността на световния пролетариат, но като че ли най-банализираната е тази за „железния юмрук“. Авантурът обича да манифестира, да се бунтува, защото мисията му е да руши. Българският авангард от 20-те години на миналия век помни поетически жестове-заглавия, означавали олевяването на част от интелигенцията и първите политически конфликти, отворили фронт вътре в самия народ. Симптоматично е, че най-радикалния измежду преобразователите на традицията, радетелят за юнифицирано изкуство и приютяване на българския писател в лоното на мировата душа, защитникът на *модерната поезия, на метафизиката, интуицията и асоциацията* – Г. Милев – роди заглавието-метафора „Иконите спят“. Малко след това стриктно следващият съветите му да руши и манифестира чрез поетическия език Ламар публикува стихосбирката „Железни икони“ (1927). Някъде по средата, по пътя от *приспиването* към *вжелезяването* на иконите поетът-септемвриец Фурнаджиев положи вместо кандило „пред иконата – кървави кости“. Апокалиптизът пое отговорностите на глобализма. На глобалистичното преустрояване (преправяне) на света – според стенограмата на левите, социално ориентирани проекти. И ако в литературата, въобще в изкуството те имат своето място, ако социалните утопии са неделима част от безкрайно крехкото и уязвимо тялото на хуманитаризма, то в системата на политическите практики действат други, много по-сувори закони.

На анекдота с неговите недотам прилично одрешени думички в сградата на езика може и да е отредена ролята на обслужващ персонал, но поне винаги е бил сред любимците на народа. Доста по-различно стоят нещата с наконтените по последна мода писания. Например дежурните по „социалистически лагер“ свършиха толкова лоши услуги на идеологическите си господари, колкото техните противници едва ли щяха да причинят, ако им предоставеха възможност за политическа пропаганда отвътре. Метафората „социалистически лагер“ роди серия от анекдоти, разкриващи в гротесков вид обрънатата перспектива на образа. Подобно на националсоциализът, който искаше да глобализира по свой образ и подобие света, а осея пътя си с концентрационни лагери, и комунизъмът в източносоциалистическото си превъплъщение

направи каквото можа по въпроса. Подлецът-език скоро му отмъсти по „пионерски“, обозначавайки уж голямото (глобалното) социалистическо семейство като *лагер*. От тук насетне за анекдота оставаше да свърши горчиво-приятната работа по преписване на истината. За пореден път опитите за вдигането на култов паметник на идеологизма в държавата на езика доказаха, че изкуствено построеното рано или късно рухва и прахът от развалините дълго трои невинно свидетелстващите. Остава утехата, че заедно с отровата се ражда и противоотровата. Че на трапниците, извисяващи гласове от политическата трибуна, най-лесно падат в капаните на преносността и кухата реторика. Че стават жертва на езиковите игри, чрез които се опитват да преподават себе си. Змията е захапала опашката си. Глобализиращите метафори са регистрирали процеси с превратно значение – на безкрайна самотност и обреченост зад бодливите огради на цензураната.

До емблемите на противоборството Изток-Запад, извикали на живот думи като „завеса“ и „лагер“, застана плътно метафората „студена война“. Евфемизът „студена война“ внушаваше идеята за добре премерена и непреодолима – перманентна – непримиримост. И ако все пак трябваше да се избира, за предпочитане беше „студената“, а не „горещата“ война. Споменът от Втората още гореше съзнанието на оцелелите. Именно през епохата на „застудяването“ политическият език започна да се окръгля и затъсява. Говоря за случаите, когато преяддането с метафори ускорява развитието на метаболизма и деформира тялото на езика. Знайно е, поне от българската литература (Светослав Минков) и световната медицинска практика, че лечението с хормони може да има трагикомични последици. Така или иначе разгонването на въображението, типичното за дадена възраст „окосмяване“ по слабините на съзнанието пропада и понякога оставя следи за цял живот.

И така, идеята за глобалното демократично общество набързо изт(и)ри от световната карта социалистическия ми(т)раж за тоталното комунистическо общество. С неговата вечна правда, равенство, безметежна радост, липса на експлоатация и почти християнска любов към близния. Показателно е, че когато европейците се опитат да погледнат на(към) себе си и собствената си значимост с очи отвън, а не отвътре, както обикновено го правят, с изненада откриват, че са предизвикали вниманието на останалия свят благодарение на две големи идеологии – на

християнството и комунизма. Вероятно защото въпросните се занимават със спасението на человека, на човешката душа.

Либералната демокрация побеждава в бившите социалистически страни и е на път да възтържествува по целия свят. Ако наистина това е посоката и тя стигне целта, следва въпросът: „След това накъде?!“. До чакахме ли края на Историята? Т. е. възможно ли е тази форма на политическо устройство да се окаже единственото, удовлетворяващо всички държави и народи решение? След рухването на „социалистический лагер“ и появата на Фукуяма бе обявен краят на „твърдите идеологии“ (краят на историята като „ крайната точка на идеологическата еволюция на човечеството“). Слава Богу, тази теория роди своите критици – Хънтингтън, но и Жан-Франсоа Рьовел. Според първия разтръбъваната победа на демократичните идеали с универсално значение наумява тесен етноцентризъм, а според втория победата е пирова и води до генерализиран релативизъм.

Проблемът твърде много се усложнява, ако корените на класическо-то антиглобалистко мислене се потърсят в антиамериканизма – ако преведем глобализацията като американизация на обществото. Това е голяма тема и тук жестът на докосването ѝ е и жест за нейното прекъсване. Все пак в нашето общество се води дебат дали антиамериканизът е идеология. Политологът Иван Кръстев сполучливо отбелязва, че *част от основните ценности на либералните демокрации в Източна Европа са „по американски легитимиранi“*. А писателят-философ Ивайло Дичев отиде още по-далеч, персонализирали излъганиите си надежди за единно, глобално и хуманно устроено общество с думите: „Аз мога лично да датирам своя антиамериканизъм. Той започва от ноември 2000 година, когато беше избран господин Буш. Случайно бях там и абсолютно всички хора като мен бяха ужасени и потресени от този избор. Аз от тогава следя неговия избор.“

Отново граници, дати, история.

За да се персонифицират глобалистичните стратегии и да се превърнат в антиидея – да станат антисебе си.

И да потънат сред вълните на Залива – новоизкованият политически образ с двете Иракски войни, след които не само президентската институция в САЩ, но и самата война може да се мисли като семействена. Унаследяването на идеологиите, на охраняващите ги институции би всички рекорди на Европа. Повече от ясно е, че така наречените

европейски монархии са бледо копие на себе си от преди векове. Че икономическата и политическата власт на европейските крале изглежда нищожно малка в сравнение със символа на антимонархизма – американската демокрация. Че става дума не токова за реални фигури на властта, а за фигуриране на традицията. Измайсторен веднъж, речникът нехае за истината. Войските в Залива са окупационни, а той настоява на друго с думите „освобождаване“, „присъствие“, „умиротворителни войски“ и т. н. Войната се оказа водоразделна за отношенията на някои от западноевропейските държави и САЩ. Налице е битка на интереси, а не на идеологии. Още по-ясно – на фирмени интереси. Прав е Димитър Денков – глобализацията може да се разбере и като инвазия на фирмеността. Фирмата отдавна не е визитна картичка на държавата, тя е трансконтинентална – „Макдоналдс“ и „Холивуд“ са навсякъде. След падането на стени и завеси не може да има граници. В миналото езикът си отмъщаваше на забраните („филмът хубав ли е, или съветски“). Ами побългарения руски, в който се оглеждаше всичко: и политическата, и езиковата ни враждебност (нали го учехме по задължение до втръсване и всеки петък гледахме – всъщност, не гледахме – телевизия) – „Руская машинка с деревянная кабинка. Механизми нет – манивели пет!“ Гроцескова метафора на руския технологичен напредък! В опитите ни да окарикатурим, да преведем непреводимото, или да направим непреводимо преводимото прозираше комплексът ни за отмъщение. Макар и славяни, бяхме и си оставахме различни – по манталитет, чувствителност, мода. И най-паче по език и отношение към алкохола...

Езикът обаче продължаваше да се шегува с европейската ни различност, все едно дали бяхме от Изтока или Запада. Шегувал се е по времето на Алеко, ще се шегува и в бъдеще. Особено при глобалистичните промени, когато дистанциите ще са непоносимо скъсени, а разстоянията – обозримо големи. Тук опитът от пародирането на исторически натрапената ни „рускост“ няма да влезе в никаква работа, следователно няма и надежда да помогне.

Ще разкажа накратко една комична случка. Нашенец шофьор нарушила правилника (може би минава на червено) в Берлин и пътният полицай (милиционер) го спира. (Действието се развива на територията на „лагера“, в годините на социализма.) И понеже българите сме опасни полиглоти, нашенецът изтърска без филологически колебания, без капчица притеснение от главобълъсканията на тема преведимост на фразе-

ологизмите: „Ich bin in die Zwiebeln getreten“. Което буквално означава „Сгазих лука“ (на нашенски: „К, во става старши, май сгазих лука, а?“). Който не си е патил, той не знае, че иде реч за езикова автоматизация, при която интенционалния фермент на вината се взривява автимистично на равнището на езика, опитвайки се да умилостиви строгата, но справедливо униформа. Иде реч за интонационно, но и за семиотично преодоляване на институционалните разстояния с откровено прагматична цел – предразполагане на отсрешната страна към пазарък... В Берлин обаче недоумението на Другия е пълно. Ех, ако имаше кой дипломатично да подготви ситуацията, припомняйки високо-реторичния жест на онова историческо говорене „Ich bin ein Berliner“ (Кенеди), оставило следа в политическата история на Европа от втората половина на XX в., ако... Но няма! Немският пътен милиционер пули очи и се оглежда за сгазен лук по Александърплац. Все едно какъв е бил краят, но ако зависеше от мен, щеше да е като в книгата „Бай Ганьо“, главата „Бай Ганьо в банята“, където разтревожената и дисциплинирана немскоезична мисъл отказва да проумее волищата малокултурност на нашенеца и великодушно решава, че човекът си е просто луд.

Но да се върнем на глобализма и метафорите. Няма съмнение, че интернет-жаргонът е най-безпроблемното поле за противане на глобализаторските процеси. Терминологизирането на чуждиците, опрофесионалчаването на езика наподобява движещите се пясъци под краката на вербалната идентичност. Добре е, че интернет-поданикът има чувство за ирония и възприема света като „глобалното село“. И в нашия жаргон столичният град се нарича „голямото село“, но поне остава утехата, че някога метафората е била историческа реалност. Подобно на лозунга „Пролетарии от всички страни, съединявайте се!“.

Интернет изтри йерархичността и в известна степен пролетаризира и карнавализира различията. Тук шутът е крал и кралят е шут. Битката за хляба отстъпи пред глада за информация. Но и наркотичната зависимост на недоситените не е върха на пирамидата. Над всичко стои жаждата за присъствие, амбицията да бъдеш на много места едновременно. Това по особен начин провокира нас българите. Резултат от невъзможните ни пътешествия. Някога – по политически причини. Сега – по икономически. Да, светът след телевизията и интернет стана обозрим. Текстът се дематериализира, изневерявайки на старото си рухо – книгата. Подобно на киното, имитиращо пространство с помощта на „бя-

гачи картички“. Единствено историята и политиката продължават да ни тревожат с метафори. Някога, на Изток – с метафората за Големия брат, Съветския съюз. На запад – Чичо Сам. Събирателното Велики сили пак е отправна точка в мисленето за най-новата ни история. Отново витаят разказите за Дядо Иван, за бащицата-император, спасител на побобеното славянство. За руските и българските му употреби. Вместо да отшумява, комплексът непрекъснато се подхранва. Докато има „малки“ държави и култури. Докато кирилицата продължава да бъде в „неравностойно“ положение, подобно на малцинство в мултиетническа държава...

Но интернет пространството е достатъчно пренаселен двор, за да пома върху си и товара на морализаторите. Въобще моралът не е силната страна на модерното изкуство, политика, на модерността по принцип. До Мрежата имат достъп психопати, религиозни фундаменталисти, тоталитаристи, терористи, екстремисти. Всички те провеждат политиката на разделението и омразата. Онова, което трябваше да събира, започна да разделя и противопоставя. Да изнудва и криминализира. Okaza се, че агресията е по-доходносен бизнес в сравнение с глобалистичните стратегии за сближаване и живот е единен свят; по-печелившият залог в сравнение с дипломатическите ходове, целящи осъществяването на градивни икономически инициативи...

Ще завърша разходката си из лабиринтите на езика-отмъстител с клишето на метеоролозите: „Климатът на земята е в тенденция на глобалното затопляне“. Далеч по-безобидната метафора *капризите на времето* пък стана слоган на една реклама за натурални напитки. Променливостта на времето роди преди години следния диалогичен анекдот. Въпрос: „Какво ще бъде времето утре? Отговор: „Преобладаващо“.

Ах, да, без малко да забравя поуката. Тя пак е смешна. В българо-немския (а не в немско-българския) речник идеята за конфузно нарушаване на някакви норми или правила наистина се превежда и с експресивното „Сгазих лука“. Ето защо речниците и езиците трябва да се ползват двупосочко, а глобализмът, ако иска да намери по-краткия пък към сърцето на балканеца, ще трябва да прелети и над лехата с лука, само че без да бърчи нос и без да я гази...

2005 г.

Сава Василев е преподавател е във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. Автор е на белетристичните книги „На лов без кучета“ (1993) и „Летище за пеликани. Роман партитура“ (2000), както и на множество литературно-критични трудове.

Коментари (10)

- 25-06-2011 | **Christa** – за пръв път

срещам толкова нечетивен текст в Либерален преглед.

Така и не можах да проследя супер витиеватата нишка на мисълта на този преподавател в университет, който направо дразни с употребата на пълния си член където му падне. Както и с главозамайващо ползване на лексика с латински корени, която не винаги е в правилната си българска форма.

Историята със сгазения лук е нескопосано пришита към някаква теза, некадърно обяснена и безумно неграмотно анализирана. Става дума просто за идиом, а идиомите не се превеждат буквально. По този въпрос може да прочете моя работа в библиотеката на факултет Западни филологии на Софийския университет.

На мен биха ми били необходими волски нерви, ако река да се опитам да изтъкна всички напосоки хвърлени умотворения или да се дивя на гнусни метафори като „окосмяване“ по слабините на съзнанието.

Нервите ги имам, но не мисля, че писанието си струва.

- 26-06-2011 | **Кентафър** – К'о толкоз?

Това е провокирано от Christa:

Гашите са нещото, което варди задниците ни от драките, студа и нежеланите поsegателства. С времето, обаче, ставайки моден аксесоар, те добиват такива абсурдни метаморфози, че ... приличат на коланче, на

пола, нямат седалищна част, имат джобове на коленете (което пречи на движението ни) и т. н. Така е! Може и да се опикаем, докато си свалим гашите, но някой си велик дизайнер е създал гаши и с копчалъка отзад ...

Същото е и с ботушите: какъв е смисълът да похабиш материал за цял ботуш, като в долната си част той си е просто сандал?! Или ботушче оплетено на една кука?!

!!! Ефект !!!

Ефективност – нула, но ефектът е на макс!

Добре е да имаш къща, още по-добре е тя да е красива, но да живееш „красиво“ на къра ... има романтика, тръпка, но няма здрав смисъл. И все пак хората го правят!

Както и да пишат пъстри текстове с трудно проследяваща се идея, но със запомняща се лексика.

В същност това не е много тежък за четене текст, макар че на места доста натежава. Личният ми фаворит за тежък текст е проф. Любен Христов (май беше от СУ) – опитайте нещо негово, усещането е несравнимо и после вече всичко ще ви е лесно за четене, като наръчник за ползване на тоалетна хартия!

Така че да ни е жив и здрав С. Василев и пак да напише нещо. Пък може този път да му сложи копчалъка на точното място :))

- 26-06-2011|**Златко**

Ей това са критиките, които си желая и на които се радвам от все сърце, ако и да си остават критики. Благодаря на двама ви, Криста и Кентафре!

- 26-06-2011|**посетител** – голофразна безмисловност

Истинско словоблудство е този текст. Голяма част от литераторите-българи прикриват липсата на някаква мисъл и идея със завоалирани и нищо не казващи фрази, Е, има и по-страшни случаи на голофраз на безмисловност, напр. на проф. Божидар Кунчев. Но и Сава Василев не отстъпва.

- 26-06-2011|**Лияна Фероли**

Ето затова езикът ще изчезне един ден. Прекалено много причини има за това. Създали са ги, както критикуваните, така и критикуващите. Но преди това ще се събудне предреченото в Матея 12:36,37.“И казвам ви,

че за всяка празна дума, която кажат човеците, ще отговарят в съдния ден.“

„Заштото от думите си ще се оправдаеш, и от думите си ще се осъдиш.“

- 26-06-2011|**случайна посетителка** – върховна безмислица

Разбирам защо Лияна Фероли търси опора в Св. Писание и ми се ще дава и аз едно АМИН! Само пълната АМЕРИКАНИЗАЦИЯ на обучението по български език и литература на университетско ниво би могла да тури край на творенето на подобен тип зле структурирани и като цяло безмислени текстове. COMPOSITION до дупка! Иначе спасение няма! Разбира се, за автора е вече твърде късно да бъде научен да пише разбрано и подредено.

- 26-06-2011|**Васил Антонов** – И за какво ставаше дума?

Друго няма...

Глобализацията не е тотален комунизъм а опит за спасение на човечеството.

Всеки се опитва да се пробва на тази тема...

- 27-06-2011|**Кентафър** – Нюанси

В предния си коментар не критикувах автора категорично. По-скоро се опитах да кажа, че той е съвсем в резонанс с времето: днес правенето заради самото правене се приема с охота (въпреки, че е преразход на ресурси) и причините за това няма да анализирам тук (щото са много). Той (авторът) не ме притеснява, защото все пак има идея и (макар и с малки залитания – ама няма и как иначе при толкова словесни пируди) си я излага, следва и защитава. Не по чудесен начин, но достатъчно приемливо ... и в този смисъл, давайте, вместо „да му ядем краката“, да си кажем, че това е директрисата на съвременното академично словотворчество и да нахокаме „научния елит“ задето е позволил да се достигне до този абсурд.

Повече ме притеснява „случайно посетилата“ ни леличка, дето знае „единственото спасение“: Само пълната АМЕРИКАНИЗАЦИЯ на обучението по български език и литература на университетско ниво би могла да тури ... Иначе спасение няма!

И да не пренебрегваме проникновеното ѝ душеведство: Разбира се, за автора е вече твърде късно да бъде научен да пише разбрано и подредено.

Опит за насаждане на внушения и формиране на отношения или истина? Ако е истина, кажи лельо, аз как се научих да пиша? И не бих ли могъл да науча и бая си Сава Василевия на писмо и структура ... въпреки дето не я разбирам тази „COMPOSITION“ ... че и „до дупка“ (а, от дупки разбирам, моля!, ама дупка с копозишън вътре не съм виждал още!)

И няма нужда да добавяш „Амин“.

- 08-05-2013|**GeApostolova** – За какво всъщност става въпрос в горното писание

Съгласна съм – ефект без ефективност, език без организираща мисъл, клишираната свърхезиковост от едновремешния Лит. фронт от франкофонския философизъм „ригоризъм“ до руската калка „иде реч“.

Езикът си отмыщава – не точно, езикът е видоиява, когато няма мисъл в него.

- 11-05-2013|**Гост**

Нещо като Празник на мъзгата се заформя от коментарите след такива текстове, за което косвено в изказането на автора е положена и читателска благодарност. Има я Сава Василев и от нас. Ама „Смок свири на върба“ не е вакхическа песен от Елевзинските мистерии, където разлютени басариди разкъсват мъже зяпльовци. Викаме си: де да беше така! И аз на себе си: де да имах и аз някое от речевите разстройства, така добре описани от М. Критчли в неговата „Афазиология“-1974г. в руски превод; нещо като речеви тикове например, за да се провикна на испански: -PUES Y QUE?! („Е, и какво?“) Ако беше съзтезател по спортна стрелба Сава Василев, треньорът щеше да му издърпа ушите: „Изстрелите в група и ги пренеси в центъра на мишената!“, а пък боксьор, тук и публиката ще му подвикне: „Събери си гарда и играй като хората!“. Ситуацията ми прилича на златното време за щатните вдъхновители от дружество „Георги Кирков“, когато често се повтаряше един любим тухен похват: „За момент ще отворя една скоба...“ и се почва някакво каканижене, скобата не се затваря, а публиката спи непробудно. Но... нещо тропва и: -Какво става?-някой стене в просънища. -Нищо. Понякога се случва-учтиво го успокояват. А от задните редици, вече поразсънени и поумнели от бесе-

дата, повеждат дружески разговор с тиха комсомолска радост: -Та, кога се падаше седми? -Нали преди малко ти рекох, че е точно на осми. Отлично разбрах „тенкио намек“ (поанта на шопски виц) на автора и очаквах някои обещани работи, като жаргона например, поне да даде определение за тях и примери, явно подготвен и умен е, но да търси мост над такава придошла река като глобалността в различни сфери и на отделни равнища и стигне до читателя, а не да я прерипва като цигане на Лазаров ден, сякаш лудееща частица в Брауново движение... Дължен съм му за прочита: -ДРУГОСТТА КАТО СЪЩОТО НА/ЗА НЕЯ СИ! „Жалко, че Швейк спи, иначе би дал пример“ (от разговора за регенерацията на инфузориите и какво би станало с австроунгарските войници при същото положение...). В такъв случай авторът може да се обърне и до стария сапьор Водичка. „...който направо дразни с употребата на пълния си член където му падне“ -това от горния коментар си го преписвам в тефтерчето си с бисери до друго едно „...задно поставен член...“, изтърсено от задочничка на изпит по съвременен български език, и почвам всичко да чета от CHRISTA за идиомите, тези „фразеологически сраствания“, както ги нарича проф. Виноградов. И така може...

Don Pedro

Никога вече друг свят

Автор: Роберто Савиано

Книгата на Густав Херлинг, издадена от „Фелтринели“, би трябвало да бъде прочетена на един дъх, да бъде изпита на една гълътка, макар и горчива. Да се поеме наведнъж, като удар в стомаха, като шамар, да се усети потъпканото достойнство и страхът, че рано или късно можеш да попаднеш в същия адски кръговрат, описан на нейните страници. Изящен и ужасен текст, свидетелство за съветските концентрационни лагери, за варварските деяния срещу милиони хора, извършени от режима на Сталин в СССР.

През 1939 година, след нападението на Германия срещу Полша, двайсетгодишният Густав Херлинг решава да премине руско-литовската граница с надеждата да организира в Русия антинацистка съпротива. Заради тези си намерения е арестуван от съветската милиция. Този епизод е не само много странен, той представлява трагичен парадокс. През 1939 година СССР и Германия подписват договор, известният пакт за ненападение „Молотов–Рибентроп“. Ето защо според тайните съветски служби, напускайки Полша, за да се бори с Германия, Херлинг индиректно заговорничи срещу СССР.

Така младият Густав е запратен в Ерцево, трудово-възпитателен лагер, част от концентрационните лагери в Каргопол, на Балтийско море. Трудов лагер, където се добива дървен материал за строителството, един истински индустриски център с железопътни линии и градче за персонала, всичко това създадено и поддържано с принудителната работа на затворниците. Битовите условия в лагера са отвъд границите на човешката поносимост: четирийсет градуса под нулата, непрекъсната, изтощителна работа на две смени, триста грама хляб и канче с някаква топла смес, която минава за супа.

С умението на историк Херлинг описва организационната структура на лагера, йерархията, връзките на подчинение. В Ерцево има раз-

лични видове затворници: *битовици*, криминални престъпници с малки присъди от общ характер; после идват свирепите, настървени *урки*, истинските господари на лагера, и накрая, най-многобройните – *белоручките*, политическите. Белоручките са затворниците с най-малък шанс да оживеят, най-гонените и натоварените с най-тежката работа. Урките могат да правят всичко с останалите лагеристи, те имат правото и отговорността да следят работата им и правилното им политическо мислене. Херлинг ги описва по ужасен начин: за тези хора мисълта за свободата е точно толкова отвратителна, колкото за един нормален човек идеята за трудов лагер.

По-голямата част от политическите затворници са болневики, комунисти, хора, борили се за социалистическата идея. Сталинският режим е нещо като спираловидна змия, преминаваща през различните институции, през различните поколения, наказваща, депортираща, затваряща стари революционери комунисти, функционери, ръководители с прекалено много влияние или най-обикновени хора, които без да съзнават, не реагират по очаквания от сталинистите начин. Доносничеството се превръща в правило за живот на съветското общество и се използва като инструмент, за да държиш в шах своите познати, колегите си, собственото си семейство. Доносничиш, за да съсипеш нечия кариера, да заемеш нечие място или пък да си спасиш живота – най-разпространената дейност в сталинска Русия.

В съветските затворнически лагери средството за натиск и мъчение е работата, тя е, която разрушава. Прекомерният труд съсира тялото, повишава температурата, води до ослепяване, а и храненето е ужасно. Единственият начин да се спасиш е да влезеш в болница. Болниците са като църквите, предлагали убежище от могъщата Инквизиция. Самонараняването се превръща в обща практика, за да осигури малко отдих от работата. Както по времето на Първата световна война в окопите воините стрелят в ръцете или краката си, за да бъдат изпратени далече от битките, така съветските затворници режат с триони пръстите, китките, нозете си, за да имат поне малко почивка. След множество случаи на самоосакатяване съветските служби се усещат за какво става дума и решават да оставят всички ранени – случайно или не, да продължат работата: „Видях млад затворник... доведен от гората в бараката с един ампутиран крак“.

В „Друг свят“ се разказва за самонаранил се затворник, Костилев, който навярно е най-трагателният герой в цялата книга. Разказът за Костилев не е само свидетелство, той има и неоспорими литературни достойнства, обогатява частния случай, натоварвайки го с универсален смисъл. Костилев е посветил живота си на борбата за идеята. Към европейските комунисти се отнася като към светци, идеализира ги като борци за свобода в един континент, завладян от буржоазията. Стига дотам, че научава френски, за да разбира речите на Морис Торез, секретаря на Френската комунистическа партия. Започва да чете Балзак, Стендал и намира в техните книги един „различен въздух, чувствах се като човек, който, без да съзнава, цял живот е бил задушаван“. Натрупал читателски опит, Костилев променя представите си за Запада и за борбата за идеята. Изоставя партийната работа, посвещава цялото си време на четене, жаден да познае истините, които са били крити от него. Арестуван е именно заради чуждите книги, които си доставя нелегално. Тайните служби го обвиняват в шпионаж и чрез изтезания го принуждават да признае. След като Херлинг открива, че той съзнателно гори ръката си, пъхайки я в огъня, между тях се ражда приятелство и съучастничество. Костилев предпочита да има изкривена, подута ръка, отколкото да работи за инквизиторите си.

В бараката, където минават дните на освобождения от работа Костилев, няма миг, в който той да не чете книги. Херлинг никога не разбира как успява да си ги достави, но и никога не му завижда, изпитва към него единствено дълбоко възхищение. Четенето, което е променило живота му, което го е отвело в трудовите лагери, продължава да бъде най-ясният израз на човечността му в този адски кръговрат. Да съхраниш, да опазиш човечността си не просто е невъзможно, а дори смъртоносно по тези места. Да помогнеш на ранения другар, да му отделиш от храната си е опасно не само защото като се лишаваш от малкото, рискуваш окончателно да съсиш изстрадалото си и без това тяло, но и защото всеки човешки жест в тази ситуация може да те доведе до нервен срив, може да ти напомни за миналия живот. Споменът, че си човек, при нечовешки условия е смъртоносен. Жivotът в концентрационен лагер може да бъде изтърпян единствено ако се зачеркнат всякакви критерии, всякакви сравнения, свързани със свободата, само ако те бъдат заличени в духа и в паметта на затворника. Посланието – не само на този разказ, но и на цялото произведение на Херлинг – е свързано с нова представа за

морална оценка. Човешко същество, принудено да живее в нечовешки условия, не може да бъде съдено. Предателствата, паденията, фрустрацията, продажността, предизвикани от глада, от мъченията, от болестите, не могат да бъдат определяни като човешко поведение, независимо че са извършвани от хора.

Стигам до убеждението, че човек може да бъде човечен единствено в човешка ситуация, и смятам за абсурдно да бъде строго съден заради действия, осъществени при нечовешки условия, така както е абсурдно да мерим водата чрез огъня.

Репресивната съветска система показва колко безкрайно глупава може да бъде бюрократичната машина. Всеки арест е трябвало официално, формално да бъде мотивиран. Към хиляди хора са отправени най-бездумни и абсурдни обвинения: саботаж на съветската индустрия, шпионаж, конспирация срещу държавата, предателство, контрапреволюционна дейност. Чрез тези присъди съветската система намира оправдание за всяка своя криза, за всяко забавяне в изпълнението на икономическите планове. Хиляди невинни, често напълно безобидни и в никакъв случай не политически противници, са отстранени и стават жертва на безмилостна, нелогична вътрешна война.

В лагера в Ерцево Херлинг среща затворник, предаден на НКВД (ужасната тайна полиция, преименувана по-късно в КГБ) затова, защото пиян е стрелял срещу портрета на Сталин, уцелвайки го в окото. Заради това си действие е осъден на десет години затвор! За разлика от немските концентрационни лагери, където хората са арестувани, убивани, вкарвани в газови камери без фарсови процеси, единствено затова, защото са евреи, комунисти, свидетели на Йехова, хомосексуалисти и т. н., съветската система изтръгва признания, измисля саботажи и контрапреволюционни заговори, принуждава да се представят абсурдни доказателства. Придава правдоподобност на всеки фарс: „Не беше достатъчно просто да вкараш куршум в главата на един човек, трябваше той самият много учтиво да го поиска по време на процеса“.

Густав Херлинг успява да се спаси от трудовия лагер, защото, като поляк, е изпратен с частите, командвани от генерал Андерс. След митарства в Багдад, Мосул, Йерусалим и Александрия се установява в Италия, разболява се от тиф, прекарва болестта в Соренто, където се среща със семейство Кроче. Тази среща ще бъде съдбовна, тъй като години по-късно Лидия Кроче ще стане негова съпруга и ще му роди две деца, Бенедето и

Марта. Херлинг прекарва голяма част от живота си в Неапол. Посвещава се на обработката и довършването на произведенията си и до последните си дни ще пише монументалния „Дневник, писан през нощта“. Това е колосален труд, повече от дванайсет тома. В Италия е излязъл само първият – там е събрано написаното между 1970 и 1987 година. Той съдържа интелектуални спомени, философски размисли, дълбоки писателски прозрения, измислени историйки, сладки мигове на леност.

В лабиринтите на „Дневника“ има един многозначителен епизод, в който Томас Ман и Игнацио Силоне спорят в Швейцария за сравнителната мярка, на базата на която трябва да се съди за различните политически системи. За Силоне „е достатъчно да се определи мястото, запазено за опозицията“. За Ман обаче: „Не, най-важната проверка е мястото, запазено за изкуството и творците“. Херлинг, който не премълчава дълбоката си досада от естетическите принципи в прозата на Ман, критикува сериозно немската практичност, която оправдава съветската система само заради големите продажби на произведенията на Гьоте в СССР.

За Херлинг първа необходимост и смисъл на интелектуалеца е да изразява човешката болка, да бъде пътека към човешката свобода, никога да не прехвърля другиму собственото си задължение да защитава човешкото достойнство. Всичко това, независимо от литературното си величие, Ман отрича, като дава приоритет на изкуството.

Но „Дневникът“ съдържа и множество дълбоко страстни лични спомени: разказът за кученцето, намерено в иракската пустиня по време на войната, лекувано с много любов от Херлинг, или страниците, посветени на 1980 година, където са описани моменти от земетресението в Неапол, еднаквите гримаси на лицата на пострадалите от различните градчета в района, гласовете, бягството, тълпите, невъзможността да обвиниш някого за това нещастие. Въпреки това избраната форма на дневник не предлага лични спомени. Писан през нощта – още заглавието в известен смисъл показва последващата роля на мисълта: с написаното в „Дневник“ авторът не предлага сбор от това, което се е случило на самия него, а от това, което се е случило през него. Едно „Аз“, което е отправна точка, не крайна, тръгва поради точно определена причина, но очевидно не знае какъв ще е краят на неговия полет. Причината за това вдъхновение, за този интелектуален ангажимент, продължил цял един живот, може да бъде открита в откъс от текста „Кратък разказ за

самия мен“, редактиран от дъщерята на Херлинг, Марта: „Пиша, защото имам вътрешната нужда да се изправя пред определени проблеми. Докато живееш от нещо, изпълняваш мисията си. (...) Винаги съм желал да оставя нещо след мен, но истината е, че писах единствено заради себе си. Пиша, защото това ми доставя удоволствие“.

Дори завършените текстове, публикувани като отделни произведения, са част от свързващите елементи на „Дневника“. Двата разказа – „Реквием за звънаря“ и „Островът“, са като малки парчета суша в големия океан от думи, написани от Херлинг. В тях следата от Неапол е много силна, важна точно толкова, колкото в „Дон Илдебрандо“, който заедно с „Венециански портрет“ събира най-важните разкази от Неапол. В „Дон Илдебрандо“ Херлинг се опитва да опише италианския пейзаж, като запази дистанцията на чужденец, но и без да прикрива пристрастието си на приет от Италия гражданин. В тази книга виждаме един хаотичен и нестабилен Неапол, повлиян от кръговрата, който го тласка от мизерията към величествения барок на испанското владичество, опитвайки се да смеси народните суеверия с най-високите върхове на човешката мисъл. И така в хода на разказа се появява сърцето на Неапол, гръдта, тялото, най-милата част от града за Херлинг, тази, в която е живял тъст му, Бенедето Кроче, тази, в която се издига църквата „Сан Доменико Маджоре“ и в която Тома Аквински се формира и става велик философ. Това е Неапол, за Херлинг той е по-скоро духовна, отколкото географска или историческа карта. Прозата в разказите е елегантна, уважителна, спокойна, рационална, сякаш изобщо не се интересува от това, което в литературата наричат талант. Тя е последователна, очертава и контактува, наместо да изразява; както написа поетесата Кристина Кампо: „Големите, гръмки дума на ужаса и на милосърдието преминават през неговия говор със същата естественост, с която есенният вятър духа между дърветата или дъждът се стича по стъклата“.

Херлинг разкрива своите качества на разказвач чрез историята на свидетелството. В разказите му се появяват множество герои, като някакъв прокълнат оркестър те свидетелстват и за руските концлагери, и за земетресението в Неапол, и за нацистките преследвания, и за личния опит на Херлинг от войната, и така превръщат цялата тази симфония в символ на двайсети век. Може би е вярно, че всички разкази, изближнали дълбоко от паметта на избягалите, на спасилите се, си приличат. Страниците на Леви, Шаламов, Херлинг и Визел са генетично близки

дори и с това, че независимо от изживения ужас, са захранени от желанието за прошка. Във финалните думи, в подсказаните оценки, в признаването на болката дори личи, че и четиримата са писали, за да помогнат човешкият род да заживее различно и да не забравя. Няма да разберем дали тези автори са простили на своите конкретни мъчители, но в крайна сметка това не е важно. Важно е да се разбере дали са простили на главния виновник за това варварство – човешкото същество. Да оставят спомени, да пишат – по някакъв начин това е проява на доверие към хората, към новите поколения. Ужасният спомен – като обещание или надежда за едно различно бъдеще.

Превод: Таня Кольовска

Откъсът от книгата се публикува с приятелското разрешение на издавателство „Ера“.

Роберто Савиано (род. 1979) е световноизвестен италиански писател и журналист, който описва в книгите си историята и начина на действие на неаполитанска Камора.

Четене в тролея

Автор: Калин Терзийски

Прочетох редовете на Лоурънс Фърлингети и вдигнах глава.

Какво съвършенство, какво съвършенство! Поезията, аз и целият свят танцувахме в съвършен танц! Аз бях в края на четирестата си година, здрав и чернокос, доста богат с хубавите си и златни мисли в главата! Напрегнеш ли дясната си ръка, тя се изпъваше като корабно въже; на кораб, който ще стигне далече и ще пренесе хубав товар. Напрегнеш ли лявата си ръка, тя се свиваше като джобното ножче на някой хитър титан, който познава огъня отпреди Прометей, но не се хвали с това излишно!

Чувствах се силен и бодър, с широки рамене и дълга коса; като весел гръцки бог. Знаете, виждали сте тези богове, пъргаво претичващи през горските сенки. Пан и останалите.

Днес беше добър ден. Седях спокойно на последната седалка в тролея и четях томчето Американски поети. Тъкмо бях прочел Лоурънс Фърлингети. Големият битник. Този, който е издавал в издателството си всички велики майстори на Америка от петдесетте. Ама че приповдигнат пръдъло съм – казвах си. Трябва ми малко слънце, малко здраве и малко поезия, за да изпадна в опиянение, да се самозабравя. Да се понеса в мъгла от възторг. Възторг от света и от себе си. Ето ги и редовете на Лорънс Фърлингети. Прочетете ги, преди да започне действието на този разказ:

Аз водя тих живот

В заведението на Майк. Всеки ден

Наблюдавам шампионите в билярдната зала

И страстните играчи на френски пинбол

Водя тих живот

В долния край на Източен Бродуей.

Аз съм американец

Бях американско момче
И така нататък.

Седях си на кожената седалка и се радвах на всеобхватното щстие, което можеш да постигнеш, четейки свой събрат. Не се чувствах нито българин, нито унижен човек, нито беден човек, нито притиснат от проблеми човек! Поезията ме издигаше като с истински стоманен цепелин над кафявата пелена на глупавия живот. Аз знаех как да постигна щастие, благодарение на думите на моя събрат – живял или живеещ някъде другаде, велик също като мен – благодарение на красотата, витаща в нежния и истински въздух на творците по целия свят.

Ех, че хубаво! Аз усещах, че съм спасен човек – нищо не можеше да ме унизи и уплаши! Щом имах такива чудесни и велики братя – като Фърлингети и Керуак, Едгар По и Хемингуей. Не се самозабравях – знаех това. Съвсем спокойно и разумно чувство на братство с умните и мъдри хора ме владееше. Щом бях сигурен, че винаги мога да разполагам с думите им, значи бях спасен. Сънцето навън, тихото виене на електромотора на тролея – всичко около мен укрепваше в чувството ми за надмогване над житетската тиня.

Пъхнах книгата в чантата си и се загледах навън. Навън беше сиво и прашно, мръсно както винаги – но аз бях оцветил вече ретината си с тая пракрасна поезия. Виждах предметите като част от картина на благороден художник. Ако погледнеш света като картина на голям майстор, даже най-свирипата мизерия ще изглежда като шедъвър. Помислете за Улица Трансонен на Домие! Светът всъщност е шедъвър, ако се погледне през очите на творец! Светът е кочина, когато се гледа през очите на зъл глупак! Изведенъж трепнах.

През предната врата на тролея влязоха няколко сини фигури. Грозни фигури. Бяха контрольори. Познавах контрольорите от един километър. Те винаги изглеждаха по определен начин. Заплашително. Някак си изглеждаха като човек, който се готви да пръдне в театър, за да отврати всички и да загрози всичко. Изглеждаха като хора, които заплашват света с грозота. Грозотата може да убива и те знаеха това.

Сепнах се. Замислих се: дали съм си дупчил билет? Не – не съм – отговорих си. Никога не си дупча билет. По дяволите, хиляда пъти по дяволите! Пет милиона пъти по дяволите! Така е!

Аз никога не си дупча билет в градския транспорт!

Откъде накъде ще си дупча билет? Всъщност – тук е моментът да кажа следното: плюя на тоя морал – български, селяшки, патриархален и какъвто и да било там – който забранява на мъжете да си признават, че са бедни. Да признаеш, че си беден за българския еснаф е все едно да признаеш, че си мързелив и разпасан, че си турчин, че си неуспял човек, че си пропадняк и нищожество.

Аз, приятели, аз нищожни контрольори – Аз съм горд, че съм беден! Работя като луд! Наистина – писател съм – а това не се заплаща добре. И затова – беден съм!

На писателите – контрольори мои – на писателите в България им се подиграват. Просто никой – даже тия, които ползват труда им – не ги приема насериозно. В България насериозно се приемат бандитите. Особено крупните. Богатите убийци и изнудвачи са на почит в България. На писателите даже техните работодатели гледат като на втора ръка хора. Просто им казват: Няма пари. И работодателите отиват да обядват с богатите престъпници.

Та така. Аз, мили контрольори, съм български писател и не си дупча билет в градския транспорт, защото хората, които дават пари в България, оценяват сто пъти по-скъпо марката на обувките си, отколкото моето писане. Даже обядът с един престъпник за тях е сто пъти по ценен за тях от моето писане. И затова аз нямам пари! И не си купувам билети за градския транспорт. Пътувам с градския транспорт гратис, чета Лоурънс Фърлингети и се надявам, че моята държава, щом не ми дава пари и уважение, поне ще ми даде право да се возя без пари в тролейбусите ѝ.

Такива мисли се завъртяха в главата ми – като тайфун, като хипертонична криза. Лицето ми почервя. Не от срам, а от гняв и омерзение. Но никакъв сакат дявол, никакво нищожество, живеещо вътре в мене, ме изправи на крака и ме поведе бързо към апарата за дупчене на билети. Че защо трябваше да правя това? От робски срам, ето защо! Аз бях българин и бях дресиран да се срамувам!

Посегнах да дупча неществното билетче, което – все пак – бях намерил в джоба си. Но една ръка ме спря. Тъста, грозна ръка. Една от контрольорките, грозна, пълна, синеока като бутилка за боза жена – ме дръпна за ръката, спря опита ми да си дупча билет и изръмжа заплашително.

Подскочих и със смях побягнах навън. Вратите на тролея не се бяха затворили още. И аз – наистина развеселен от глупостта на случката –

побягнах навън. Смеех се. Бях четиресетгодишен поет и вдъхновен човек, когото гонят, защото не си е дупчил билет.

Но навън не ме оставиха. Не ме пуснаха да плувам в безбрежната поезия и свобода на мислите си. Аз бях нарушител. Как да им обясня всичко това, което бях помислил още в тролея? Та аз можех да изнеса огромна лекция за Моето Достойнство, за Положението на Българския Писател, за Културното Бедствие, наречено България. За това, че няма никога да си продупча шибан билет, защото съм Беден. И съм Свещен! Аз съм беден, свещен писател, който се труди честно, но живее в грозно и глупаво време, което не цени труда му. И затова Няма Да Си Дупча Билет. Исках да им кажа това.

Но знаех, че е излишно. Просто казах: Какво, ще ме биете ли сега? И се изсмях. Много злобна ирония имаше в смеха ми. Ръцете ми все още бяха на мястото си. Бях по силен и бърз от поне десет подобни изчадия. Контрольорите ме бях наобградили като чакали – паднал бик. Бяха шест или седем на брой. Бяха едри, охранени и озъбени. Ръмжаха и джавкаха. Жал ми беше да ги сравнявам с животни, но те не приличаха на друго. Най-едрата контрольорка – именно синеоката – ме сграбчи с все сила за яката и дръпна.

Ей тук ще те смачкаме, педерас. Защо бягш от органите? А, педерас? Цяла нощ чукаше отзад, а? Педерас! Защо бегаш, а? От кого бегаш?

Бях удивен от гнева и. Тя ме мразеше с оная омраза на получилото власт нищожество към загубилия власт човек. Заби юмрука си в гърдите ми, стисна яката и така силно ме повлече, че залитнах. Облещих се. Не можех да повярвам – тая дебела и груба жена, това двуного зло, се опитваше да ме събори – може би. Тя може би смяташе, че по тоя начин силно ще ме уплаши. Аз сигурно и изглеждах прекалено чуплив с кадифеното си сако и къдриците покрай ушите. Обхвана ме яд. Не исках злото, глупавото и долното винаги да побеждава. Изправих се с все сила. От мощното движение въздуха сякаш изфуча. Тя отстъпи назад.

Изчезвайте от тука! – изсъсках тихо. Бях вложил толкова гняв и злоба в гласа си, че контрольорите заостъпваха. Някой даже тихо изви. Измяука. Аз пристъпих напред и изсъсках още веднъж: Изчезвайте. Марш. Нещастници.

Контрольорите се отдръпнаха и се заотдалечаваха странишком, ръмжейки и джавкайки.

Аз тръснах рамене, тръснах дългата си коса. Вдишах дълбоко. Тръгнах си – към вкъщи, към следващата спирка, към другите места. Бях унижен. Защо ли? Защото се бях разgneвил.

Сега щеше да се наложи да прочета поне пет стихотворения от Фърлингети. И може би две, три от Гинсбърг. Нищо. Опитвам се да прости.

Калин Терзиевски е психиатър, но в последните години паралелно с професията си се занимава с писане на романи, сценарии и поезия.

Коментари (19)

- 25-06-2011 | **Златко**

Запознах се с Калин само преди няколко дни, след като бях прекарал достатъчно време сред избрани софийски и други интелектуалци, срещите с които бяха ме накарали да се боря за гълтка въздух... И почти се бях отказал, вече очаквах единствено завръщането вкъщи като единствена надежда за спасение. И изведнъж – това „ момче“, което всъщност е зрял, красив мъж на четиридесет и нещо години. Господи, какво облекчение! Най-после един човек, способен на истински, неподправени емоции, гледаш спокойно към себе си и света, без ексцесии, без лудешката суета на софийските бохеми, без зависостта, която инак разяжда всичко и всички в тая тъй объркана, тъй побъркана от бедност и жега страна... Уфф, беше наистина като гълтка вода насред пустинята!

Благодаря ти за приятелството, Калине!

- 25-06-2011 | **Златко**

А контрольорите все пак също са хора. Хора, поставени на огромно изпитание – да се борят със собствената си нищожност (нищожността

на всеки един от нас, ако той или тя би бил направен контролър), която „постът“ ги кара да виждат като значителност, като важност. Дали има нещо по-трудно от това да олицетворяваш „реда“ в една страна, къде то тази дума се е превърнала в символ на всичко, което го няма, което липсва? Така че, нека имаме милост към контролърите, тоест към самите себе си.

Хубаво е, че се опитваш да простиш, Калине! Защото – сигурно го чувстваш и сам – тази прошка е необходима на самия теб, на всеки от нас, също толкова много, колкото и на контролърите.

- 25-06-2011|**Ивомила**

Поздрави и поздравления за Калин! Включи и Уитман! :)

- 25-06-2011|**Антоанета Димитрова** – Радост

Добре, че има млади, талантливи и достойни хора, Боже! Поздравления за Калин Терзийски! Истински, трогващ, земен и възторжен – моята любима комбинация!

- 25-06-2011|**Гост** – ге: Радост

Антоанета Димитрова пише:

Добре, че има млади, талантливи и достойни хора, Боже! Поздравления за Калин Терзийски! Истински, трогващ, земен и възторжен – моята любима комбинация!

Авторът е на 41 /не гледайте тази снимка/, Вие да не би да сте над 60? Защото границата в литературните среди за млади автори е до 30, максимум 35. Аз лично прехвърлих 50 и вече знам какво е да си млад.

- 25-06-2011|**Гост** – Земята е синя като портокал

Пардон! Не споделих нито дума за текста.

Метафората „синеока като бутилка за боза жена“ може да мине за жалко подражание на Пол Елюар, но не е дори и това. Глутницата контролъри срещу американските поети? Грозното срещу красивото! Ако приемем една от тезите в естетиката, че грозното е проблем на възприятието, то Кайо би могъл да бъде точно толкова грозен, дори без да е пил /въщност подсъзнателно го е изразил; междувпрочем педераст се пише с „т“, даже и в градския транспорт го знаят/, за контролърката, която може би се възхищава от Евтим Евтимов, да речем.

Към употребата на думи като „пръдъло“, „шибан“ и многобройните езикови грешки се отнасям с разбиране и снизходжение, защото в случая просто не става дума за литература.

- 26-06-2011|. Сашо

Към „Гост“. Педерас! Така пееше и народът през февруари 1996 „Краци Премянов, педерас, педерас!... Това го знае всеки, който знае. Включително знае какво е литература и какво – не е.

- 26-06-2011|**Гост**

Връзката между Премянов, 1996 и горния разказ е колкото между атомната физика и Цветелино Джукати.

Иначе така стават нещата. След „педерас“, София се е размекала, като коза пред порта след паша. ПишемЕ, четемЕ, серемЕ...

На метеното.

Що се отнася до литературата и това знаемЕ – това е един от учебниците в училище.

Това знаете.

- 26-06-2011|**вк** – дави пази случая, да Ви спипа американски контролъ

Една огромна измама, че у нас е зле, а видите ли на запад и в Америка, ех ... демокрация!!!

Голяма измама. Това, че някой си е намерил местенце и се гушка в гнезденце, не значи, че дървото в което се е скрил е вековно, с традиции, неизкореняемо.

Опитай се да пиеш със стъклена бутилка в парк. Най-малкото ще бъдеш предупреден, а може и арестуван. Защото това е потенциално оръжие!!!!!!!!!!!!!!

Ха-Ха, защо съм жена, та не ми прилича да изпсувам по каруцарски, да си излея душата и да покажа среден път на голямата измислица демокрация!!!! Затова разказът не ми харесва, защото има сравнение, кое то не е вярно.

ю

А аз съм виждала и свестни контрольори. И тук в Америка полицай си затвори очите за превишената скорост, така че човещината няма цвят, няма система, тя си е просто човещина!

- 26-06-2011|**вк**

<http://www.instantcheckmate.com/?mdm=DISP&src=BBQ160&cmp=BBQ&source=BBQ160>

Моля, за секунди можете да видите, какъв е човекът срещу вас, дали е изнасилвач, дали си е дупчил билетчетата, дали, о май, липсва ми Комунизмът!!! Такава световна трагедия се е задала, че ум ще ни зайде!!!

- 26-06-2011|**bobeks**

Драги Златко,

Ако приемем, че този разказ на Калин е художествен текст, то тогава „контрольорите“ са част от инструментариума на автора, метафора чрез, която иска да постигне някакво внушение. Защо го приемаш така буквально сякаш е „реквием за някого“? Самият Терзийски не е поредният некадърен пръдъло, на който му е виновна ту държавата, ту някой нейн инструмент, той е утвърден и вече не толкова млад писател, който напоследък започва да се издържа с писане – постоянно „рови в себе си и прави купчини от думи“. Да не отъждествяваме автор и произведение буквально, пък и ти сам каза, че се познаваш с него от няколко дни!

С поздрав!

- 30-06-2011|**Гост**

Добре че авторът не е писал, че се чувства и красив като бог Пан. Малки че и широките рамене някак си не му прилягат. Ние сме ги виждали онези божове, май някой друг не си е направил труда поне да бръкне в интернет, като навремето на е чел Николай Кун.

Много ни подценяват тия съвременни „белетристи“...

- 05-08-2011|**Марина**

Прекрасен текст! Невероятен е!!! :))) Благодаря на Бога, че има хора като този автор и всички, които се трудят за списанието!!!

- 25-02-2012|**Miramax – Miramax**

Изключително лек и в същото време наситен език. Метафорите му са превъзходни. А буквоядците-читатели да се позамислят върху собствените си световъзприятия и да подишат прахта на автора. Със сигурност ще е по-добра глътка въздух за задушените им сетива.

- 26-02-2012|**Дона Фанучи**

Изглежда, че приятелите на този наивен и добродушен Златко Енев са се свършили, щом така се е влюбил в Ловеца на пеперуди Терзийски. Напълно, без остатък, съм съгласен с оценките на „Гост“. Не се прави и опит за качествена проза от всяко случайно хрумване, докторе. Или, ако да, тогава с повече вътък. Учи се, но не ти предсказвам голямо литературно бъдеще. Колкото до физическата ти красота, оценена така спонтанно от Златко ..., не знам какво да кажа.

- 16-04-2012|**Милена Стоянова**

Този разказ не е от най-добрите на К. Терзийски, поне за мен.

- 16-04-2012|**Майя Маркова** – те:

Златко пише:

А контрольорите все пак също са хора. Хора, поставени на огромно изпитание – да се борят със собствената си нищожност (нищожността на всеки един от нас, ако той или тя би бил направен контролор), която „постът“ ги кара да виждат като значителност, като важност.

Аз виждам не приписвана на контрольорите нищожност, а по-скоро безмилостна ирония към съвременния български псевдоинтелектуалец.

- 04-05-2013|**Дани Паскова**

Прекрасен разказ за ежедневието в държавата ни. Бунтарството му придава колорит. Така читателят намира себе си в главния герой, който определено става любимец на всички. Поздрави на автора.

- 05-05-2013|**уф**

Ако някой ви казва, че след среща с контролор е добре да се чете поезия, това е все едно да ви съветва да „си прикривате гъзнатата миризма с „kenzo“./цитат/

И аз като автора, кога види еснафски морал се разтрепервам, кога видя празни, фалшиви, че па и горди бърщолевенищи.

Загадката Банкси

Автор: Мелена Ризик

Банкси, английският уличен артист, работещ под псевдоним, е изградил репутацията си върху сензации – като например вмъкването на собствените си произведения сред майсторите в някои музеи – подиграващи се над пазарите, на които произведенията му се продават за милиони. Но с последния си проект, документалният филм *Изход през магазина за подаръци*, той полага усилия да убеди публиката, че играе по правилата.

Филмът проследява кариерата на един уличен артист от френски произход, Тиери Гуета, който живее в Лос Анжелис и заснема на видео всичко – или поне така ни се казва във филма. Когато Гуета и камерата му се оказват случайно въвлечени в света на уличното изкуство (в сцената го въвежда братовчед му, парижкият уличен артист Space Invader), страстта му към заснемане на всичко възможно съвпада точно с желанието на уличните артисти да документират инак тъй краткотрайното си изкуство. Той заснема величията на уличната сцена като **Шепард Феъри** и **Swoon**, докато те работят по улични покриви и тъмни улички под прикритието на нощта.

Всичко това изглежда като естествена тема за един документален филм. Но непрекъснатите записи на Гуета се оказват напълно негледани, дори и когато, след години на непрекъсната работа, в края на краищата той успява да монтира някакво подобие на филм „Може би той просто беше човек с психически проблеми, който по случайност имаше на разположение камера“, казва Банкси във филма.

И така, Банкси решава да се заеме със събрания материал сам – или поне така ни се казва. Лишен от камерата си и подстрекаван от Банкси, междувременно Гуета сам става уличен артист, измисляйки си псевдонима Mr. Brainwash и организирайки своя първа изложба в Лос Анже-

лис, която го превръща в сензация – като всичко това бива представено в *Изход през магазина за подаръци*.

Самият филм се превърна в сензация на фестивала Сънданс, особено след като творбите на Банкси (включително и стилизираны изображения на оператор, заснемащ цвете) започнаха да се появяват по стените на сгради в парк Сити, Юта, където се провежда фестивалът. По-късно, по време на Берлинския филмов фестивал, Банкси се съгласи да участва в пресконференция, само за да откаже в последния момент, като вместо това беше показан видеозапис, на който той се появява в сянка и с променен глас, също както във филма, гарантирайки за неговата достоверност.¹

Работата е там, че както Банкси, така и Гуета са доста недостоверни разказвачи на истории. Независимо започнаха да се разпространяват слухове, че Гуета изобщо не съществува, че работи в конспирация с Банкси, или че това е самият Банкси. Дори познавачите на сцената не знаеха какво да мислят.

Но всички участници във филма се кълнат в истинността му. „Разбира се, че колкото повече твърдя, че всичко това е истина, толкова повече ще изглежда, че съм участник в някаква конспирация“, заявява г-н Феъри, който е приятел на Банкси.

Самият Гуета отказва да коментира – макар че той наистина съществува и в живота е същият особняк, какъвто е и във филма.

„Не знам защо толкова много хора са склонни да мислят, че този филм е измислица“, писа Банкси или някой, използващ неговото име, в едно съобщение по електронната поща. „Това е истинска история, основаваща се на реални видеозаписи. Дали ме интересува това, че хората не му вярват? Никога не бих могъл да напиша толкова смешен сценарий.“

Както казва Марк Шилер, собственик на Интернет-сайта woostercollective.com, занимаващ се с улично изкуство: „Това е един от случаите, при които Банкси открива чрез изкуството си, че истината е по-странна и от най-стрранната измислица, която някой би могъл да си представи.“

„Банкси прави филм, който е 100% като изложба на Банкси“, казва г-н Шилер. Отначало той го нарече шега, след което се коригира и го нарече „събитие в стил Банкси“.

---

1 Върхът на всичко беше, разбира се, номинацията на филма за наградата Оскар, която той получи след написването на тази статия. Бел.пр.

Господин Феъри, който казва, че той и Банкси се намират в една и съща ситуация – те се опитват да възстановят определящите за карiereата си моменти от записите на Гуета – добавя: „Това е един начин за Банкси да разкаже историята си, но заедно с това и да разкритикува феномена на уличното изкуство. Всичко това е в перфектен унисон с начина, по който той върши нещата. И все пак това е една много проницателна адаптация на един предварително съществуващ проблем, а не нещо измислено.“

Банкси твърди, че е пресилено филмът да бъде наричан негов режисюрски дебют.

„Не поемам отговорност за режисурата, тъй като считам това за нечестно“, писа той. „Въщност редакторите сами направиха цялото нещо, а аз просто се отзовах на продуцента за сцените, в които се появявам – инак само подбрах кадрите, в които силуетът ми изглежда добре.“

И все пак, добавя той, създаването на филма при всички случаи е било „много ангажиращ процес, в резултат на което моят вандализъм със сигурност пострада.“ Шилер добавя, че Банкси е бил „ангажиран при всеки детайл или аспект на създаването и маркетинга на филма.“ (Банкси казва, че го е финансирали сам, а за премиерата на филма в Лос Анжелис се появили нови графити.)

Изненадата, твърди един от специалистите, е в това колко бързо неспециалистите са се съгласили да приемат идеята за уличните графити като голям спектакъл.

„Това е едно от онези неща, при които самият аз не съм съвсем сигурен защо точно съм тук, но се чувствам силно развълнуван“, заявява един от феновете, чакащи на опашка за откриването на изложбата на Mr. Brainwash през 2008 г., където неговите произведения са се продавали за десетки хиляди долари. Все пак тези цени са далеч по-ниски от ония за оригиналите на Банкси.

„Банкси е много заинтересуван от продажбите на изкуството си и от това какво хората мислят за него“, казва г-н Феъри. „И той разбира дълбоко, че фантазията на хората е далеч по-добър маркетингов инструмент от всякаква реалност.“

В края на краишата, въпросът дали *Изход през магазина за подаръци* е истина или не, може да се окаже без значение. При всички случаи филмът задава истиински въпроси: за стойността на автентичността, от финансова и естетическа гледна точка; за това какво означава да бъдеш су-

перзвезда в една субкултура, изградена на избягването на мейнстрййма; за това доколко разумно тази култура оценява и възнаграждава талантите.

Запитан дали един филм, който се присмива на комерсиализацията на уличното изкуство, ще намали стойността на собственото му творчество, Банкси писа: „Изглежда ми подходящ фактът, че един филм, поставящ под въпрос света на изкуството, е бил финансиран с приходи, идещи директно от същия този свят. Може би заглавието му би трябвало да бъде *Не хапи ръката, която те храни*.“

[Източник](#)

Мелена Ризик е водещата журналистка в блога на вестник Ню Йорк Таймс, Carpetbagger. Тя специализира в областта на културата, пишейки за кино, музика, театър, телевизия, визуални изкуства и танц.

Юли 2011

Труман Капоти, изящният

Автор: Труман Капоти

Труман Капоти живее в голяма жълта къща в Бруклин Хайтс¹, която накърно е реставрирал с вкуса и елегантността, обичайни за повечето му начинания. Когато влязох в къщата, той беше заровил глава и рамене в някакъв сандък, съдържащ дървена фигура на лъв.

„Ето“, извика той, след като измъкна фигурата елегантно, сред бъркотия от опилки и стърготини. „Виждали ли сте някога нещо толкова величествено? Е, най-после. Видях го и го купих. Сега е само мой.“

„Огромен е“, казах аз. „Къде ще го поставите?“

„Как къде, в камината, естествено“, каза Капоти. „А сега елате в приемната, докато намеря някой да разтреби тази бъркотия.“

Приемната е във викториански стил и съдържа най-интимната колекция от предмети на изкуството и лични придобивки на Капоти, които, въпреки безупречния ред върху полирани масички и бамбукови полици, по някакъв начин ви напомнят за съдържанието на джобовете на някакво много умно, малко момче. Тук например се вижда златно великденско яйце, донесено от Русия; желязно куче, доста поизносено; кутия за хапчета в стил Фаберже, мраморни топчета, сини керамични плодове, преспапиета, кутии от Батърсий², пощенски картички и стари фотографии. Накратко, всичко, което би се сторило полезно или удобно за някое еднодневно приключение по света.

Самият Капоти се вписва много добре в тази картина още от пръв поглед. Той е дребен и рус, с перчев, който настоява да пада постоянно в очите му, а усмивката му е внезапна и сълнчева. Подходът му към всеки непознат човек е изпълнен с открито любопитство и дружелюбие. Той може да бъде запленен от всичко и, всъщност, изглежда постоянно е. И все пак, при цялата му готовност за неочекваното, у него има нещо, кое-

---

1 Район в Ню Йорк. Бел. пр.

2 Квартал в Лондон. Бел. пр.

то ви кара да мислите, че може би няма да бъде лесно да го заблудите – и сигурно е по-добре да не се опитвате.

Дочува се звук на тихо боричкане у Капоти влиза, предшестван от голям булдог в бяла муцуна.

„Това е Бънки“, казва той.

Бънки ме подушва и всички сядаме.

* * *

Интервюираща: Кога за пръв път започнахте да пишете?

Труман Капоти: Когато бях дете на около десет или единадесет години и живеех близо до Мобайл¹.

В неделите трябваше да ходя на зъболекар в града и се присъединих към клуба Съншайн, който беше организиран от местния вестник, *Прес реджистър*. Имаше страница за деца с конкурси по писане и по оцветяване на картички, а освен това всяка събота имаше парти с безплатна Нихай² и Кока-Кола. Наградата за конкурса за детски разказ беше или пони, или куче, вече съм забравил, но във всеки случай си го желаех страстно. Бях забелязал действията на едни наши съседи, които се занимаваха с някакви далавери, така че започнах да пиша един вид *roman à clef*³ на име Старият господин Бизибоди и го изпратих за конкурса. Първата част се появи една събота под истинското ми име Труман Стрекфъс Персънс. Само че изведнъж някой разбра, че им поднасям един местен скандал под формата на фикция и втората част никога не се появи. Разбира се, не спечелих нищо.

Бяхте ли сигурен по онова време, че искате да станете писател?

Разбрах, че искам да бъда писател. Но не бях сигурен, че ще бъда, докато не станах на петнадесет или там някъде. По това време вече несъкромно бях започнал да пращам разкази до списания и литературни тримесечници. Разбира се, никой писател не забравя първия си приет материал; но в един хубав ден, когато бях на седемнадесет, аз получих съобщения за първия, втория и третия, всичките с една и съща сутрешна поща. О, казвам ви, „зашеметен от вълнение“ не е просто фраза.

Какво пишехте отначало?

Разкази. И по-постоянните ми амбиции все още се въртят около тази форма. Когато е сериозно разработен, краткият разказ ми се струва

---

1 Град в Алабама. Бел.пр.

2 Американска безалкохолна напитка. Бел.пр.

3 Роман, в който реални хора се представят под измислени имена. Бел.пр.

най-трудната и дисциплинираща прозаична форма, която съществува. Ако притежавам някакъв контрол и техника, то ги дължа изцяло на упражненията си в тази художествена форма.

Какво точно имате пред вид под „контрол“?

Имам пред вид поддържането на стилистичен и емоционален контрол над материала. Ако щете ми вярвайте, но аз вярвам, че една история може да бъде повредена от погрешния ритъм на едно изречение – особено ако това се случи към края – или от грешка при определянето на абзаца, дори от пунктуацията. Хенри Джеймс е маестрото на точката и запетаята (semicolon). Хемингуей е първокласен майстор на абзаца. От гледна точка на слуха, Вирджиния Улф никога не е писала лошо изречение. Не искам да кажа, че успешно практикувам онова, което проповядвам. Опитвам се, това е всичко.

Как се стига до техника в краткия разказ?

Тъй като всеки разказ ни изправя пред собствени технически проблеми, очевидно не можем да обобщаваме въз основа на „две и две прави четири“. Да се намери правилната форма за собствения разказ означава просто да се разбере най-естествения начин да се разкаже историята. Тестът за това дали един писател е отгатнал естествената форма на своя разказ или не, е само това: след четенето вие не можете да си го представите по-различно. Или успява ли той да накара въображението ви да замлъкне, струва ли ви се абсолютен и окончателен? По същия начин, по който е окончателен един портокал. По същия начин, по който природата е направила портокала нещо съвсем правилно.

Има ли начини, които човек може да използва, за да подобри писателската си техника?

Работата е единственият начин, който аз познавам. Писането притежава закони на перспективата, на светлината и сянката, също като живописта или музиката. Ако сте роден, познавайки ги – отлично. Ако не, учете ги. А след това пренаредете правилата, по най-подходящия за вас начин. Дори Джойс, нашият най-краен бунтар, е бил отличен занаятчия; той умее да пише. Успял е да напиеше *Улис*, защото е можел да напише *Дъблинчани*. Твърде много писатели разглеждат писането на кратки разкази като един вид упражнение за пръстите. Е, в такива случаи те действително упражняват единствено пръстите си.

Получавахте ли много подкрепа в онези дни – и ако да, то от кого?

Господи! Страхувам се, че ще трябва да изслушате цяла сага. Отговорът е змийско гнездо от „не“-та и няколко „да“-та. Виждате ли, не изцяло, но в по-голямата си част, детството ми премина в места и сред хора, които не разполагаха с каквото и да е подобие на някакъв културен подход. Което може би не е чак толкова лошо, погледнато в дългосрочен план. Твърде скоро това ме принуди да се научавам да плувам срещу течението – всъщност, в някои области аз развих мускулите на истинска баракуда, особено в изкуството на справянето с враговете, едно изкуство, не по-малко необходимо от способността да се ценят приятелите.

Но да се върнем към темата. Естествено, в средата, която споменах, аз бях считан за малко *ексцентричен*, което си беше доста вярно, и *глупав*, което пък справедливо ненавиждах. И все пак презирах училището – или училищата, защото постоянно ги сменях – и година след година пропадах и на най-простите изпити, само от ненавист и скуча. Играех хокей поне два пъти седмично и постоянно бягах от къщи. Веднъж избягах с една приятелка, която живееше от другата страна на улицата – едно момиче, много по-голямо от мен. По-късно в живота си тя достигна известна слава, защото уби половин дузина хора и беше поставена на електрическия стол в Синг-синг. Някой написа книга за нея. Наричаха я „Убийцата на самотните сърца“. Но аз отново се отвличам. И така, в края на краишата, мисля бях на около двадесет, директорът на училището, което посещавах, се обади на семейството ми и им каза, че по негово мнение и по мнението на останалите учители, аз съм бил „под-нормален“. Той смяташе, че би било разумно и човечно да ме изпратят в някакво специално училище, подходящо за обучение на изостанали гаменчета. Каквото и да са мислили помежду си, хората в семейството ми заеха позата на официално осъкърбление, и в опита си да докажат, че не съм под-нормален, на бърза ръка ме завлякоха в клиника за психиатрични изследвания в някакъв университет на Изток, където тестваха коефициента ми на интелигентност. Наслаждавах му се истински и – можете ли да си представите? – се завърнах вкъщи като гений, обявен за такъв от науката. Не знам кой беше по-потресен: бившите ми учители, които отказаха да повярват, или семейството ми, което не искаше да повярва – те просто бяха се надявали, че ще бъда обявен за добро нормално момче. Ха, ха! Що се отнася до самия мен, аз бях безкрайно поласкан – разхождах се наоколо, оглеждайки се в огледалата, издувайки бузи и мислейки си, хей, момче, ти и Флобер – или Мопасан, или

Мансфийлд, или Пруст, или Чехов, или Улф – който се случеше да бъде моментния ми идол.

Започнах да пиша с ужасяваща сериозност – умът ми бръмчеше всяка нощ и мисля, че не съм спал истински в продължение на няколко години. Не и докато открих, че уските ме отпуска. Бях прекалено млад, на петнадесет, за да го купувам сам, но имах няколко по-възрастни приятели, които бяха изключително услужливи в това отношение и скоро насьбрах цял куфар, пълен с бутилки – всичко от къпиново бренди до бърбън. Държах куфара скрит в един килер. Пиех най-вече през късните следобеди; след това сдъвквах по няколко дражета сен-сен и слизах долу за вечеря, където поведението ми, глазираните ми мълчания, постепенно се превърнаха в източник на всеобщо изумление. Една от роднините ми винаги казваше: „ама наистина, ако не бях сигурна в противното, бих се заклела, че той е мъртво пиян.“ Е, разбира се, тази малка комедия, ако е била такава, завърши с разкриване и известна катастрофа – след което изминаха доста годинки, преди да докосна следващата капка. Но май отново се увлечам. Питахте ме за подпомагането. Първият човек, който някога ми помогна, беше, странно, учителка. Учителка по английски език в средното училище, Катрин Уд, която подкрепяше амбициите ми по всякакъв начин, и на която винаги ще бъда благодарен. По-късно, по времето, когато започнах да публикувам за пръв път, вече имах подкрепата, за която всеки човек може само да си мечтае, особено от Маргарет Смит, редакторка в отдела за белетристика на списание *Мадмоазел*, Мери Луис Езуел от *Харпърс Базар* и Робърт Линскот от *Рандъм Хаус*. Човек трябва да е истински ненаситник, за да си желае повече късмет и щастие, отколкото имах аз в началото на кариерата си.

Тримата редактори, които споменавате – настърчаваха ли ви те като просто купуваха нещата ви или ви помагаха и с критика?

Хм, не мога да си представя нищо по-окуражаващо от това някой да купува нещата ви. Никога не пиша – въщност се чувствам физически неспособен да пиша – неща, за които не вярвам, че ще бъдат платени. Но, за да се върна към фактите: хората, които споменах, плюс още някои други, бяха много щедри и със съвети.

Харесвате ли някое от нещата, които сте писали отдавна, по същия начин, по който харесвате онова, което пишете сега?

Да. Например, миналото лято четох романа си *Други гласове, други стаи* за пръв път откак беше публикуван преди осем години, и се чувст-

вах така, сякаш чета нещо, писано от непознат. Истината е, че се чувствам чужд на тази книга; човекът, който я е писал, ми се струва толкова слабо свързан с това, което съм сега. Нашите умоналагаси, нашите вътрешни температури са напълно различни. Въпреки тромавостта си, романът притежава една удивителна интензивност, реално напрежение. Изключително съм доволен, че съм успял да напиша такава книга когато съм го направил; инак тя никога не би била написана. Харесвам също и *Арфата на тревите*, както и няколко от разказите си, но не и *Мириам*¹, който е ефектен трик, но нищо повече. Не, предпочитам *Деца на рожденияте им дни* или *Затвори последната врата*, и, о да, още някои, особено един разказ, който изглежда не много хора са забелязали, *Господарката мизерия*, който беше част от сборника ми *Нощното дърво*.

Наскоро публикувахте книга, разказваща за пътуването до Русия, свързано с „Порги и Бес“. Едно от най-интересните неща за стила му е необичайната дистанцираност, дори и в сравнение с репортажите на журналисти, прекарали много години в писане за събитията по безпристрастен начин. Човек добива впечатлението, че тази версия сигурно е била толкова близо до истината, колкото това е възможно през нечии чужди очи – нещо, което е удивително, когато си помислим, че по-голямата част от творчеството ви се характеризира с изключителната си интимност.

Всъщност аз не считам стила на тази книга, *Музите са чути*, за коренно различен от белетристичния ми стил. Може би съдържанието – фактът, че става дума за реални събития – го прави да изглежда така. В края на краищата, *Музите* е чист репортаж, а при репортажа човек винаги си има работа с буквалност и повърхности, с описание без коментар – там не могат да се постигнат непосредствени дълбочини по начина, по който това е възможно в белетристиката. И все пак една от причините, поради които винаги съм искал да пиша репортажи е да докажа, че мога да прилагам стила си към реалностите на журналистика. Но аз вярвам, че белетристичният ми метод е също толкова дистанциран – емоционалността ме кара да губя писателския контрол: трябва да изчерпя емоцията преди да се почувствам настроен достатъчно клинично, за да мога да я анализирам и обективизирам и, що се отнася до мен, това е един от законите за постигане на истинска техника. Ако белетристиката ми изглежда по-лична, то това е защото тя е директно за-

---

1 Един от ранните разкази на Капоти, награден през 1946 с наградата „О‘Хенри“. Бел. пр.

висима от най-личната и най-разкриваща област на артиста: неговото въображение.

Как изчерпвате емоцията? Въпрос ли е това само на мислене за историята в продължение на определен период от време, или има и други съображения?

Не, не мисля, че това е само въпрос на време. Представете си, че в продължение на една седмица не ядете нищо друго, освен ябълки. Без съмнение ще изчерпите апетита си за ябълки и със сигурност ще познавате вкуса им. В момента, когато започна да пиша някаква история, аз може и да не изпитвам никакъв глад за нея, но живея с усещането, че прекрасно познавам вкуса ѝ. Статии от рода на *Порги и Бес* нямат връзка с този въпрос. Това беше репортаж и „емоциите“ не бяха особено важни – поне не ония трудни и лични територии на чувството, които имам пред вид. Струва ми се, че си спомням да съм чел някъде, че Дикенс, докато пишел, се задавял от смях от собствения си хумор и проливал сълзи над страницата, когато някой от героите му уминал. Моята собствена теория е, че писателят трябва да е опознал остроумието си и пресушил сълзите си далеч преди да се е заел да пробужда подобни емоции у читателя. С други думи, аз вярвам, че най-голямата интензивност в изкуството, във всички негови форми, се постига с премислена, твърда и хладна глава. Вземете например *Чисто сърце* на Флобер. Топла история, топло написана; но тя може да бъде произведение единствено на артист, достатъчно осъзнаващ истинските техники, тоест необходимостта. Сигурен съм, че в някакъв момент Флобер трябва да е прочувстввал тази история много дълбоко – но *не* и когато я е писал. Или, за да се обърнем към един по-съвременен пример, вземете този великолепен кратък роман от Катрин Ан Портър, *Пладнешко вино*. Той притежава такава интензивност, такова усещане за слuchване-сега, но пък писането е толкова контролирано, вътрешният ритъм на историята толкова безупречен, че аз се чувствам напълно уверен, че госпожица Портър се е намирала на известно разстояние от материала си.

Вашите собствени истории или книги – в сравнително спокойни моменти от живота си ли сте ги писали? Или може би работите по-добре, или напук, на емоционалния стрес?

Имам лекото усещане, че никога през живота си не съм имал спокоен момент, освен ако не смятате онова, което може да ви даде някой и

друг Нембутал¹. Но пък, като си помисля, прекарах две години в много романтична къща на върха на една планина в Сицилия – и предполагам, че този период би могъл да бъде наречен спокоен. Бог ми е свидетел, там беше спокойно. Именно там написах *Арфата на тревите*. И все пак ми е необходима някаква йота стрес. Гоненето на срокове ми въздейства добре.

Живяхте в чужбина през последните осем години. Защо решихте да се върнете обратно в Америка?

Заштото съм американец, и никога не бих могъл да бъда, нито пък имам желание да бъда, нещо друго. Освен това обичам градовете, а Ню Йорк е единственият истински град-град. С изключение на един промеждутьък от две години, аз се връщах в Америка на всеки две от ония осем години, и никога не съм мислил за постоянно оставане в чужбина. За мен Европа беше един метод за добиване на перспектива и образование, пробен камък по пътя към зрелостта. Но все пак има такова нещо като закона за намаляващата възвръщаемост, и преди около две години той започна да си казва думата: Европа беше ми дала невероятно много, но внезапно започнах да се чувствам така, сякаш процесът започва да се обръща – струваше ми се, че тя започва да ми взема. И така се завърнах вкъщи, чувствайки се доста израснал и способен да се установя там, където ми е мястото – което не означава, че съм си купил стол-люлка и съм се превърнал в камък. Не, разбира се. Смятам да си провеждам такива свободни бягства докато границите са отворени.

Четете ли много?

Прекалено много. И всичко, включително етикети, рецепти и реклами. Изпитвам страсть към вестниците – чета всички нюйоркски ежедневници всеки ден, както и неделните издания, а също и няколко чужди списания. Ония, които не си купувам, чета докато стоя край будките за вестници. Чета средно по пет книги седмично – обикновеният по дължина роман ми отнема около два часа. Наслаждавам се на трилъри – и бих искал някой ден сам да напиша един такъв². И макар да предпочитам първокласната белетристика, през последните няколко години четенето ми изглежда се концентрира основно върху писма, списания

---

1 Сънтворно средство. Бел. пр.

2 Както е добре известно, девет години по-късно, през 1966, Труман Капоти пише най-важния си роман, *Хладнокръвно*, който притежава всички черти на трилъра, ако и да е по същество документален разказ. Бел. пр.

и биографии. Не ме беспокои това, че чета докато пиша – искам да кажа, не съм откривал нечий чужд стил, който внезапно е започнал да се излива от писалката ми. Макар че веднъж, по време на един по-продължителен период на Джеймс, собствените ми изречения *наистина* станаха ужасно дълги.

Кои писатели са ви повлияли най-силно?

Доколко мога да кажа съзнателно, никога не съм осъзнавал нещие директно литературно влияние, макар че няколко критици ме информираха, че ранните ми произведения дължат доста на Фокнър, Уелти и Маккълърс. Голям почитател съм и на тримата, а също и на Катрин Ан Портър. Макар и да не мисля, че – когато бъдат разгледани внимателно – те имат много общо едни с други, или с мен, освен това, че всички сме родени в Юга. Времето между тринаесет и шестнаесет е идеалното, ако не и единствено, за отдаване на Томас Улф – по онова време той ми се струваше един от големите гении, и все още е така, макар и да не мога да прочета вече нито ред от него. По същия начин, по който отслабнаха и други пламъци от времето на младостта: По, Дикенс, Стивънсън. Обичам ги в паметта си, но ги намирам нечетивни. А ето и тия, ентусиазмът за които си остава постоянен: Флобер, Тургенев, Чехов, Джейн Остин, Джеймс, Форстър, Мопасан, Рилке, Пруст, Шоу, Уила Кътър – о, спистъкът е прекалено дълъг, така че ще приключи с Джеймс Ейджи, един прекрасен автор, чиято смърт преди две години беше истинска загуба. Творчеството на Ейджи, между другото, беше силно повлияно от киното. Мисля, че повечето от младите автори са се учили от визуалната, структурна страна на филмовата техника. Аз също.

Писал сте за киното, нали? Как беше?

Весело. Поне онзи единствен филм, който написах аз, *Бий дявола*, беше страховто развлечение. Работих по него заедно с Джон Хюстън, докато филмът се заснемаше в Италия. Понякога сцените, които трябваше да бъдат заснемани в момента, се пишеха непосредствено на снимачната площадка. Актьорите бяха напълно стъписани – понякога и самият Хюстън изглежда не беше съвсем наясно какво точно се случва. Разбира се, сцените трябваше да бъдат писани в някаква последователност – и понякога имаше моменти, в които носех в главата си единствения реален план за така наречения сценарий. Никога не сте го гледали? А, не – пременно го направете. Великолепна шага е. Макар и да се страхувам,

че продуцентът не се смяя. Да вървят по дяволите. Всеки път, когато го показват отново, аз отивам да го гледам и се забавлявам чудесно.

Макар че, казано сериозно, аз не мисля, че един писател има особено големи шансове да се наложи при правенето на някой филм, освен ако работи в най-близки отношения с режисьора или самият той е режисьор. Това е едно толкова режисьорско изкуство, че киното е създадо само един писател, който, работейки изключително като сценарист, би могъл да бъде наречен филмов гений. Имам пред вид онзи боязлив, очарователен малък селянин, Заватини. Какъв усет за визуалното! Осемдесет процента от добрите италиански филми са направени по сценарии на Заватини – например всички филми на Де Сика. Де Сика е очарователен човек, талантлив и дълбоко изтънчен; въпреки това в повечето случаи той е просто мегафон на Заватини. Филмите му са абсолютни създания на Заватини: всеки нюанс, настроение, всяка дреболия са ясно посочени в сценариите на Заватини.

Какви са някои от писателските ви навици? Използвате ли писалищна маса? На машина ли пишете?

Аз съм напълно хоризонтален автор. Не мога да мисля освен в легнато положение – или в леглото, или опънат на някоя кушетка, с цигара и кафе под ръка. Имам нужда от това да пухкам и да пия. В течение на следобеда постепенно преминавам от кафе към ментов чай, после към шери и мартинита. Не, не ползвам пишеща машина. Не и в началото. Пиша първата версия на ръка, с молив. След това я преработвам напълно, също на ръка. По същество аз гледам на себе си като на стилист, а стилистите могат да бъдат жестоко обсебени от поставянето на една запетая, от тежестта на някаква точка и запетая. Обсебеностите от този вид, както и времето, което им посвещавам, ме дразнят до полууда.

Изглежда правите разграничение между авторите-стилисти и ония, които не са. Кои писатели наричате стилисти и кои – не?

Какво е стилът? И „какъв“, както се пита в Зен-Коана¹, „е звукът на една ръка?“ Никой не знае със сигурност; и все пак човек или знае, или не. Самият аз – ако извините този доста евтин, изтъркан образ – смяtam, че стилът е огледало на чувствителността на артиста – повече, отколкото съдържанието на творчеството му. До известна степен всички писатели имат стил – **Роналд Фърбънк**, Бог да го прости, не е имал почти нищо

---

¹ Коанът е фундаментална част от историята и учението на Зен-будизма. Бел.пр.

друго, и за щастие го е разбирал. Но притежаването на стил, *един* стил, често е само пречка, негативна сила, а не както би трябвало да бъде – и е – например, при Е. М. Форстър, Колет, Флобер, Марк Твен, хемингуей и Исаак Динесен: усилване. Драйзер например има стил – но, ох, *Dio buono!* Ами Юджийн О'Нийл? Ами Фокнър, колкото и да е брилянтен? Всички те ми изглеждат като един вид триумф над силни, но отрицателни стилове – стилове, които не помагат непременно на комуникацията между писателя и читателя. После, съществува и такова нещо като безстилния стилист – което е много трудно, много заслужаващо възхищение, и *вина-ги* много популярно: Греъм Грийн, Моъм, Торнън Уайлдър, **Джон Хърси**, Уила Кάтър, **Търбър**, Сартр (запомнете, тук *не* говорим за съдържание), Дж. П. Маркан и т. н. И, да, съществува и това животно не-стилиствът. Само че те не са писатели; те са машинописци. Изпотени машинописци, изпълващи килограми хартия с безформени, безоки, безухи послания. Е, кои тогава са някои от по-младите писатели, които изглежда знаят, че стилът съществува? **П. Х. Хюби**, Франсоаз Саган, донякъде. Бил Стайрън, Фланъри О'Конър – тя има някои фини моменти, тази девойка. **Джеймс Мерил**. **Уилям Гоън** – ако престане да бъде така истеричен. Дж. Д. Селинджър – особено в разговорната традиция. **Колин Уилсън**? Още един машинописец.

Казвате, че Роналд Фърбънк не е имал почти нищо друго освен стил. Мислите, ли, че само стилът, сам по себе си, може да направи един писател голям?

Не, не мисля така – макар че тук може да се спори. Какво би остало от Пруст, ако го разделим от стила му? Стилът никога не е бил силата на американските писатели. И това въпреки факта, че някои от най-добрите са били американци. Хотърн например. В продължение на последните тридесет години Хемингуей, говорейки от гледна точка на стила, е повлиял на повече писатели от всеки друг. В момента, струва ми се, нашата собствена госпожица Портър разбира от стил поне толкова, колкото и всеки друг.

Може ли писателят да се научи на стил?

Не, не мисля, че стилът е нещо, до което се стига съзнателно – по същия начин, по който човек не може да избере цвета на очите си. В края на краишата, стилът – това *сте* вие. И личността на един писател има толкова много общо с работата. Личността трябва да бъде човешки разпознаваема и присъстваща. „Личност“ е износена дума, знам, но тя

е точно онова, което имам пред вид. Индивидуалната човечност на писателя, неговите думи или жестове към света, трябва да изглеждат почти като герой, който влиза в контакт с читателя. Ако личността е неясна или объркана или просто литературна, *ça ne va pas*. Фокнър, Маккълърс – те веднага излъчват собствената си личност.

Интересно е, че творчеството ви е толкова широко ценено във Франция. Мислите ли, че стилът може да бъде преведен?

Зашо не? Ако само авторът и преводачът са артистични близнаци.

Хм, страхувам се, че ви прекъснах на мястото, където вашият разказ се намираше още в моливен ръкопис. Какво се случва оттукнататък?

Да видим, това беше втората чернова. След това пиша на машина трета чернова, на жълта хартия – един много специален вид жълта хартия. Не, неставам от леглото, за да го направя. Балансирам машината на коленете си. Разбира се, че функционира добре; пиша по сто думи на минута. Значи, когато свърша с жълтата чернова, слагам ръкописа на страна за известно време – седмица, месец, понякога и повече. Когато го извадя отново, го чета колкото се може по-хладно, след това го чета на един-двама приятели и решавам какви промени да направя и дали искам да го публикувам или не. Изхвърлял съм доста разкази, цял един роман и половината от един друг. Но ако всичко върви добре, пиша последната версия на машина, на бяла хартия, и това е всичко.

Книгата подредена ли е изцяло в главата ви преди да започнете да пишете или тя се разгръща, изненадвайки ви, докато напредвате?

И двете. Всеки път с неизбежност имам илюзията, че цялата писеса или история – началото, средата и краят ѝ – се случват в главата ми едновременно, че ги виждам в един-единствен проблясък. Но в процеса на работа, на писане, се случват безкрайно много изненади. И слава Богу, защото изненадата, обратът, фразата, която се появява в подходящия момент от никъде, е неочекваният дивидент, онзи радостен малък тласък, който позволява на писателя да продължава.

По едно време държах бележници със скици на истории. Но открих, че това по някакъв начин убива идеята във въображението ми. Ако идеята е достатъчно добра, ако тя наистина ви принадлежи, тогава не можете да я забравите – тя ще ви преследва, докато бъде написана.

Каква част от творчеството ви е автобиографична?

Много малка, всъщност. Една част се подсказва от реални случаи и персонажи, макар че всичко, което един писател пише, е донякъде авто-

биографично. *Арфата на тревите* е единственото истинско нещо, което съм писал някога, и разбира се всички помислиха, че е изцяло измислена – и си въобразих, че *Други гласове, други стаи* е автобиографична.

Имате ли определени идеи или проекти за бъдещето?

(замилено) Ами да, така мисля. Досега винаги съм писал онова, кое-то ми е било най-лесно. Сега искам да опитам нещо друго, един вид контролирана чудатост. Искам да използвам ума си повече, да използвам много повече цветове. Хемингуей беше казал някъде, че всеки може да напише роман от първо лице. Сега вече знам точно какво има пред вид.

Чувствали ли сте се някога изкушен от някое от другите изкуства?

Не знам дали това е изкуство, но в продължение на години бях запленен от сцената и повече от всичко исках да бъда степ-танцьор. Упражнявах танца си докато всички в къщата бяха готови да ме пребият. По-късно копнеех да свиря на китара и да пея в нощни клубове. Така че си спестих пари за китара и вземах уроци в продължение на цяла една зима, но в края на краищата единствената мелодия, която можех да свиря добре, беше едно парче за начинаещи на име *Бих искал да бъда отново ерген*. Толкова ми писна, че един ден просто подарих китарата на някакъв непознат на една автобусна спирка. Интересувах се също и от живопис, и учих в продължение на три години, но, боя се, пламъкът, *la vrai chose*, липсваше.

Мислите ли, че критиката помага с нещо?

Преди публикуването – и ако бъде предложена от хора, на чиято преценка се доверявате, да. Разбира се, че критиката помага. Но след като едно нещо бъде публикувано, не искам да чета нищо друго освен похвали. Всичко друго е скуча, и ви предлагам петдесет долара, ако ми намерите някой автор, който честно да каже, че някога са му помогнали префърцуените заяждания и снизходителности на рецензентите. Не искам да кажа, че никой от професионалните критики не заслужават внимание – но само малцина от истински добри пишат рецензии редовно. Най-много от всичко аз вярвам в способността на човек да се закали срещу разните мнения. Получавал съм, и продължавам да получавам, собствената си пълна порция от оскърбления, някои от тях извънредно лични, но те не ме разстройват повече. Мога да чета най-гнусните клевети по мой собствен адрес без дори да ми се повиши пулса. И в тази връзка – един съвет, който силно препоръчвам: никога не се унижавай-

те да отговаряте на някой критик, никога. Пишете ония писма до редактора в главата си, но не ги пишете на хартия.

Кои са някои от личните ви странности?

Предполагам, че суеверието ми може да бъде наречено „странност“. Изпитвам силна необходимост да събирам всякачи числа: има хора, на които никога не телефонирам, защото сборът от цифрите на номера им прави някакво нещастно число. Или пък няма да приема хотелска стая по същата причина. Не мога да понасям присъствието на жълти рози – което е жалко, защото те са любимите ми цветя. Не допускам три угарки от цигари в един и същи пепелник. Няма да се кача на самолет, в който има две монахини. Няма да започна или да завърша каквото и да е в петък. Нямат край нещата, които не мога и няма да направя. Но получавам някакво странно удовлетворение от подчинението на тези примитивни представи.

Цитирали са ви да твърдите, че предпочтаните ви развлечения са „разговорите, четенето и писането, в тази последователност“. Буквално ли го имате пред вид?

Така ми се струва. Сигурен съм поне, че разговорите винаги ще бъдат на първо място при мен. Обичам да слушам и обичам да говоря. За Бога, момиче, не *виждате* ли, че обичам да говоря?

1957 г.

Интервюто води Пати Хил

[Източник](#)

Труман Капоти (1924–1984) е американски писател, един от всепризнатите класици на американската литература на 20-ти век.

Относно украсения паметник на Съветската армия

Автор: Боряна Роса

Възхвала на капитализма?

„Дали това е вандализъм или модернизъм?“, чета в Капитал¹ и веднага става ясно, че дискусията ще е на птичи език – тоест, подхвърляне на думички с изкривено или незнайно значение, противопоставяне на не-противостоящи понятия², подмяна на смысли с цел поддържане на клиширани бинарности от началото на 90-те, като Запад/ Изток, капитализъм/комунизъм, добро/лошо.

Явно дискусията ще се води от хора, които не са си направили труда да прочетат дори статията в Уикипедия, за да узнаят аджеба какво е това „moderнизъм“. Естествено, още по-малко можем да очакваме от такива хора да преодолеят 20-годишното клише на „борбата срещу комунизма“, за да се стигне до анализ на това действие в съвременен контекст.

И в момента сме точно там, в задънената улица на ранния преход и неговата изтъркана реторика. Продължаваме да повтаряме, че капитализъмът идва от Запада и е добър, а комунизъмът идва от Източа и е лош, оставяйки тези безсмислени клишета и паралели да доминират нашите умове. Все едно „на Изток“ не сме достигнали рязка сегрегация на много богати и много бедни, Китай не е нещо като тоталитарен капитализъм, а „на Запад“ не сме свидетели на борба против корпоративното завладяване на социалния сектор.

---

1 „Трябва ли паметникът на Съветската армия да бъде почистен?“, http://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/sedmicata/vupros_na_sedmicata/2011/06/20/1109188_triyabva_li_pametnikut_na_suvetskata_armiya_da_bude/

2 Интервенцията е метод в модернистките движения от началото на XX век, като футуризъм, дадаизъм, сюрреализъм, както и в съвременните художествени активистки и акционистки практики. Художествената интервенция може да бъде опростенчески квалифицирана като „вандализъм с концепция“.

„Българският Банкси!“ пък блесна от западните медии¹, които наляха масло в огъня на безсмислеността. Те решиха да ни прострелят с риторика от Студената война, в която „социалистическият реализъм е насилиствено приложен“, а войната със Съветите/комунизма е винаги „добра“, дори тя да се води от символа на корпоративната алчност – Роналд МакДоналд. Изпразването от смисъл или дори подмяната на смисъла на интервенцията върху паметника, всъщност, започна точно от тази статия. Явно за да избегне действително важния разговор за глобалния войнстващ комерсиализъм, редакцията е решила профилактично да порита отдавна вкочанения труп на „комунизма“.

Загубването на смисъла се задълбочи от тези, които никога не са се интересували от изкуство и които в самоколонизационна треска започнаха да търсят кой е Банкси. Защо? За да се гордеят, че и „ние имаме един“. Оказа се, това бил много скъпо продаван графитист. Така анонимният „български Банкси“ стана символ на добрия капитализъм и веднага си спечели лаврите на успял в нашето трудно време, в което се въздвигат само „избраните и талантливите“. В този контекст интервенционистските практики, които най-често са критични заради функционирането им извън корпоративната галерийна система, бяха разбрани като „скандални“, но успешни стратегии за влизане в същата тази система.

Графитите моментално девалвираха до статуса на Че Гевара, напечатан върху чантичка „Версаче“. Изрисуваният паметник стана пропаганда на консумеризма, увенчан с лаврите на „политически опонент на комунизма“. Роналд МакДоналд беше наречен „култов“², само за да се подчертая, че за нашата компрадорска буржоазия да закусваш в това заведение явно все още е въпрос на престиж и стил, а филмът „Суперсайз ми“ вероятно трябва да се разбира като реклама на Биг Мак³.

-
- 1 „Is it a bird? Is it a plane? No, it's Superman and friends... painted on Soviet war statue by the Banksy of Bulgaria“
<http://www.dailymail.co.uk/news/article-2004814/Is-bird-Is-plane-No-Superman-friends-painted-Soviet-statue-Banksy-Bulgaria.html>
  - 2 „Съветските „освободители“ осъмнаха като супергерои (снимки),<http://www.bnews.bg/article-30145>
  - 3 Моят първи приятел, с който гледахме „Апокалипсис сега“ в края на осемдесетте, не видя във филма каквато и да било критика към войната, а по-скоро пропаганда на американската армия. След прожекцията той пожела да стане част от тази армия, защото там били „много небрежни пичове“.

Тази елементарна бинарност беше подета и от хората с по-леви убеждения, които не видяха критическия потенциал на графитите. Честно казано, наблюдавайки количеството такива реакции, няма да се учудя, ако това „разкрасяване“ е добре пресметната акция на рекламна агенция, която работи за Макдоналдс или за киноразпространителите.

„Весело, приятно и капиталистическо“ против сивото „комунистическо“

Другото значение на това изрисуване се оказа, според мнозина, „развеселяване на сивите комунистически грозотии“. Това развеселяване, извинете¹, се случи още през 90-те, когато целият паметник беше покрит с графити и там се правеха техно партита. Тези развеселявания от 90-те имаха своето място, необходимото преосмисляне на историята „с чувство за хумор“ беше там поне едно десетилетие. Преобръщането на значенията с терапевтична цел го преминахме отдавна. Това беше лечебно и „в крак“ със своето си време. Този „комунизъм“, който „си отивал само с помощта на изкуството“² и който още трябвало да продължава да си ходи, си отиде още тогава. Затова смятам за неадекватно сравняването на тези графити с боядисването на съветски танк в розово от Давид Черни в началото на 90-те.

Ще повторя – живеем в друго време и трябва да сме „в крак“ с него. Сега имаме работа със съвсем други проблеми и трябва с тях да се борим, ако искаме да променяме света. Но ако искаме да се превърнем в прашасали перестроечни носталгици, развяващи флагове от началото на 90-те, можем да продължим да се движим по гребена на удобното, забавното и популярното и да правим заявления в комфортното русло на „антикомунизма“.

Зашо не го оставим този „антикомунизъм“ и не погледнем към проблемите ни днес и сега? В деня след изрисуването на паметника се проведе четвъртият гей парад, който завърши отстрани на паметника на Съветската армия. Спрят беше още пресен, пресен беше, обаче, и страхът от вероятните сблъсъци между участници в парада и участници в предвидения за почти същото време и място „Парад срещу чуждопо-

---

1 Да ме извинят всички на възраст 10 години или по-възрастните, страдащи от амнезия.

2 „Ивайло Дичев за изрисувания паметник: Комунизмът няма да си отиде пред намусени идеолози с булдозери, а с купон и забава“, http://www.dnevnik.bg/bulgaria/2011/06/20/1109452_ivailo_dichev_za_izrisuvaniia_pametnik_komunizmut/

клонничеството“. Този, вторият парад, съществувал през годините под различни имена, традиционно заявява, че правата на гейовете не са човешки права, а чужди ценности. Тези ценности се привнасяли от Запад, за да развратят нашия традиционен български морал. Според тези хора, тия, които ходят на гей парад, са чели много западни списания и затова решили, че е „модно да си гей“. Много посолства тази година подкрепиха парада. Може би затова първите предположения, които чух там, по време на парада, бяха, че графитите са на борци срещу чуждопоклонничеството, следователно анти-гей хора. След това, обаче, участници от парада се покатериха на паметника и си закачиха флагчетата, което щеше да бъде супер предизвикателство към „анти-чуждопоклонниците“, ако тези, които се качиха, не смятаха просто, че там е весело и шарено като на парада, без стремеж да анализират значението и иконографията на графитите. Отново изпразване от смисъл.

Очевидно е, обаче, че единственият смисъл, който може да се изтърgne от тези графити, е, че съвременното общество е водено от символи на консумеризма и корпоративната доминация. Тази интервенция е критика на консуматорското общество и неговите дехуманизиращи ценности.

Това не е противопоставяне на „комунизма“ или на „Съветската армия“, или пък поругаване на паметта на загиналите във Втората световна война, както се пише във всички български медии, независимо дали са за или против графитите.

Резултатът: въпреки че самият акт на изрисуването има критичен потенциал, той се разми от дебилната обществена дискусия, в която се заговори за „модернизъм“, „антикомунизъм“ и „весело и приятно“. Друг резултат: дори тези графити да критикуват и миналото, и настоящето, те не предлагат алтернатива. А оттук накъде? Може би към цървулите и тракийските съкровища?¹

За съжаление, много се съмнявам, че същият този автор сериозно е обмислял какво казва. Много е вероятно тези сmisли, които му приписвам, да са постигнати съвсем непреднамерено. Ако направим по-пре-

---

1 Естествено, аз не вярвам, че това изрисуване е направено от нео-нацисти или от тези ратели за „българското“, които са вторачили погледа си в тракийското злато и не могат да разберат, че живеем в друга епоха с други естетически ценности. И едните, и другите страдат от липса на въображение и съвременно мислене, които авторът на графитите несъмнено притежава.

цизен иконографски анализ на представените герои и символи, ще се натъкнем на проблеми и несъответствия. Пълна яснота можем да получим, само ако чуем манифеста на автора/ите.

За още повече смисъл

В контекста на тоталната политическа нефелност, която цари в медии, страшно съжалявам, че съвсем не се говори за графитите върху паметника на антифашизма в Борисовата градина. Там няма весело и приятно. Там има реваншизъм, фашизъм, ненавист. Там свастиките се роят и няма как да избягаме от политическото чрез удобни възхищения от „българския Банкси“.

Затова, за да има повече смисъл за нас тук и сега или ако някой иска да се бори пак с призраките от миналото в лицето на паметника на Съветската армия и да го „преосмисля“ в съвременен контекст, предлагам следващият гей парад да бъде посветен на Васка Емануилова и Мара Георгиева – скулпторките, създали този паметник.

Хомосексуалната любов, отразена в тяхното творчество, остава скрита и не излиза от ателието чак до края на 90-те¹. Ако скулптурната репрезентация на тази любов беше изложена през 50-те, Емануилова нямаше да направи паметника на Съветската армия, а щеше да мие тоалетни чинии. Тогава, както и сега, „тези работи“ са скрити, срамни и „чужди“ и дори и един път в годината да става въпрос за това покрай парада, проблемите на тези хора в ежедневието остават.

Трябваше ли да се почисти паметникът?

Да, трябваше, поради две прости причини. Първо: ако тези графити бяха станали част от пейзажа, те щяха да загубят критическата си сила, която и без това вече трудно се разкопава изпод дълбокия медиен бълвач.

Тук ще спомена известната интервенция на акциониста Александър Бренер, който през 90-те рисува знака на долара върху картина на Казимир Малевич „Бял кръст на бял фон“ в музея Стедлик в Амстердам. Той прави това не защото мрази Малевич или иска да вандалства върху произведението му. Бренер протестира против девалвирането на значението на творчеството на този художник години след смъртта му до па-

---

1 Тогава еротичните скулптори на Емануилова са показани за пръв път в галерия Ирида заедно с неизвестни еротични рисунки на Стоян Венев.

рични еквиваленти с по шест нули. Бренер въсъщност обича Малевич и в знак на тази любов той „вандалства“ върху финансовия капитал и възвръща живота на произведението. Но ако долларът беше останал върху платното на Малевич, тогава то щеше да се продава като двойно произведение с авторство Малевич/Бренер и авторът на интервенцията щеше да си е вкаран автогол. И още: паметникът е произведение на изкуството, историческо и културно свидетелство за епохата, в която е издигнат. Той има своя естетика, в крак със своето време, и ние трябва да уважаваме това. Така, както трябва да уважаваме съвременните автори, били те и интервенционисти.

Този монумент започва все повече да придобива функцията на бомба в центъра на града, защото се използва за трупане на политически дивиденти и създаване на демагогии. Затова нека да оставим паметниците на мира и да водим такива борби, които реално да изменят общество. Нека да не изместваме погледа си от важните неща, които касаят живота ни, като ги заменяме с помпозни войни за паметниците. Тогава много се надявам еуфорията на безсмислеността да изчезне.

23 юни 2011

[Източник](#)

Боряна Роса е интердисциплинарна артистка и кураторка, работеща в областите на електронните изкуства, филма, видеото, пърформанса и фотографията.

Коментари (10)

- 01-07-2011 | **Christa**

Този материал може да се сравни само с идеите на Мартина Балева, защото представлява като тях безцелно демонстриране на изкуство-ведски познания, които са нерелевантни към смисъла на пърформанса. И защото омаловажава и маргинализира истинската му цел. И защото, спекулирайки се опитва да ни натресе комунистически демагогски внушения от типа „паметникът е произведение на изкуството“ и „Затова нека да оставим паметниците на мира“

И защото не разчита посланиета

1. „Героите“ на паметника са също толкова измислени, колкото и американските герои от комикси и реклама.
2. Това не е „паметник на антифашизма“, а на българското дупедавство.

3. НЕ ЩЕМ СИМВОЛ НА РУСКАТА ИМПЕРСКА АГРЕСИВНОСТ

Не плачете за липса на алтернатива, госпожо Роса, тя е много добре известна.

- 01-07-2011 | **Златко**

А дали не става дума за нещо значително по-просто, Криста? Разминаяване на поколенията например. Младите комай не искат да живеят повече с нашите вечни ляво-десни, про- и анти- умонаагласи. Или може би греша?

- 01-07-2011 | **Златко**

@Криста

Антикомунизмът винаги ми се е виждал подозрително екстремен като умонаагласа. Помисли си само за съдбата на бившите антифашисти. Не се ли оказаха те в края на краишата същата стока като своя любим обект на омразата? Истинските демократи винаги са били не-фашисти и не-комунисти. „Анти“-то е за хората, които не умеят да различават заплахата в екстремните умонаагласи и в края на краишата стават същите като ония от другата страна, само че със знак „минус“ отпред. Послушай само как звучат различните „анти“-та тук по сайта. Не са ли това същите едновремешни партийни секретари – същото невежество, същата готовност да изпратят всекиго на кладата за две бройки, същата злоба, същата

омраза, същата страхливост и лицемерие, компенсирали единствено от анонимността и усещането за принадлежност към някаква глутница... Не звучи ли всичко това прекалено познато, вече толкова пъти виждано, чувано, преживявано? Човек би трябвало като минимум да си зададе този въпрос, припомняйки си нещата от най-близкото минало.

- 01-07-2011|**Самолет 005** – ...само изказвам съображения...

Криста, не съм съгласен с теб, но не ти се противопоставям... само изказвам съображенията си.

1. Статията е написана в друг философски аспект от онова, което ти поставяш. Ако трябва да не се съгласиш със статьята, то трябва да я критикуваш с инструментариума на авторката, а той е семиотичен. Ти даваш обаче идеологически аргументи. Тя борави с методология, а ти опонираш с идеология.

2. За пръв път срещам толкова добре написана статия в български вестник от автор, извън кръга на семиотиците. Това ме впечатли изключително приятно.

3. Шопенхауер, който не съм чел, бил казал следното – когато се борим срещу демоните, трябва да сме много внимателни сами да не станем демони. Как да се предпазим от тази демоничност е главната тема на авторката. Наличието или отстраняването на паметника е само повод за написването и». Поводът обаче е кофти повод...

*за протокола – досега съм гласувал само за Костов; сега обаче ще си помисля; това прави ли ме ренегад...

- 01-07-2011|**Bisser Stoyanov**

„...безценно демонстриране на изкуствоведски познания, които са нерелевантни към смисъла на пърформанса.“

Много точна критична забележка от коментара на Christa.

По-интересното за мен в материала на талантливата Боряна Роса е, че проблема с украсата на паметника на С. А. е предложен паралелно както през погледа на гей-културата(феминизма в случая) така и на изкуствоведа.

Позицията на феминизъма доминира със своята убедителност и информативност.

Талантът на Васка Емануилова и Мара Георгиева е използван от тоталитарния режим за създаване на символи на пролерарска диктатура и стахопочитание пред съветската армия.

„Хомосексуалната любов, отразена в тяхното творчество, остава скрита и не излиза от ателието чак до края на 90-те“-

споменава авторката. Добре би било творбите на уважажаните скулпторки и тези от публичното пространство в Княжеската градина да намерят покой на подходящо място в галерия и парк на своето отминало време.

Отъждествяването на идеите на Гей Прайд Парада в София с мястото на финала му пред паметника на Съветската армия е изпълнено с ирония. Трудно ми е да повярвам, че феминист с Вашия интелект преебрегва това съвпадение.

Може би не е случайна и позицията Ви, след като знаем, че Геори Ка-диев – столичен общински съветник от БСП, първи подкрепи мястото на парада.

На Златко Енев, поздравления за смелостта да постави в една дискусия темата за хомосексуалната любов и тази към изкуството.

С респект към Вашето мнение и уважение към таланта Ви, Боряна Поса.

- 01-07-2011|**Bisser Stoyanov**

Извинения за грешното изписване на името Ви, Боряна Роса.

- 02-07-2011|**Гост**

Имало умни и нормални автори.

- 04-07-2011|**Екатерина Михайлова**

За съжаление с този текст авторката Боряна Роса става част от „точната политическа нефелност“, срещу която реагира. А в момента, когато решава да оспори понятието „антикомунизъм“ тя нагазва там, където е доста миризливо – в актуалната политика. Призовът към забрава на миналото е доста коварно, но и наивно оръжие срещу аналитичното разглеждане на двата режима, които отнеха всички извоювани гражданска свободи в Европа през 20-ти век- фашизма и комунизма. С това ерудираната авторка изведнъж се настанява в реакционно-лявото политическо пространство, където историческото престъпление всъщност

отлично се съзнава, но публичното му признание не се допуска. Защо българският интелектуалец не си служи със съвестта, а разчита, че може да ни залъже с ерудираност и познания?

- 04-07-2011 | **Teodor**

Beshe mi priqtno da procheta napisanoto ot Borqna (ako imah kirilica tuk, bih go napisal i normalno) pozdravlenia

- 04-07-2011 | **Гост**

Навремето бях в комисия за смяна на имената на улиците в една община. Като стигнахме до ул. „Юрий Гагарин“ един дивак изтърси, че името трябва да се смени, защото Гагарин полетял в космоса с потта и кръвта на милиони руснаци, а освен това в неговото село имало и човек с такъв прякор.

Коментарите против горната статия, макар и не толкова просташки, ми звучат по подобен начин.

Какво ни показва боядисаният паметник?

Автор: Венцислав Занков

Интервю с художника-авангардист Венцислав Занков.

Г-н Занков, днес в галерия „Ракурси“ е последният ден на изложбата ви. Защо определяте показаните картини като „призрачна живопис“?

Интересуваше ме какво става с телесното, как се помещаваме в тия идеални норми, които ни се вменяват. Естественото тяло вече не се цени, а гледаме да го подобрим със силикон например. В същото време обаче биопродуктите са по-скъпи от обикновените. Смята се, че ако прасетата и пилетата са живели щастливо, а в растенията няма химикиали, им се вдига цената. По тази логика би трябвало нашите естествени тела да са по-ценни и скъпи от тези с намеси и силикон. Като мясо моето трябва да е по-скъпо от това на някоя с набухватели и оцветители.

Какво се случва с человека?

Разпада се, и то на повече от двама души. Ти си един във „Фейсбук“, друг в работата, трети с приятелите. И някъде там е и този стремеж да влизаш в перфектни физически модели, да си клиент на някой като д-р Енчев. Стремежът е да сме красиви, а не да работим. Това няма как да не се отрази върху психиката и общуването. Въпросът е какво правим със собствените си самоличности и как да не хлътнем в клопката на стереотипите и този нов БДС стандарт на силикона и подобните му.

Тази седмица минава под знака на боядисания Паметник на съветската армия. Защо хората толкова се развълнуваха?

И мен ме шокира това вълнение. Досега в обществото беше апатия, апатия и изведенъж – бомба! Онези, които се възмущават, явно имат уплах от това, че адски бързо се подмениха героите и образите от комиците паснаха много лесно върху героите от войната. Това стряска. От друга страна – останалите мислят, че така затваряме главата „Комуни-

змът“ и така комунизмът си отивал със смях, а не с булдозери. Това обаче изобщо не е така. С едно боядисване не можеш да заличиш комунизма.

Според вас каква трябва да бъде съдбата на този паметник?

От политически този паметник трябва да стане исторически. Част от историята на България е 45 години комунизъм и този паметник е част от нея. Не може да се затрива история. Освен това понастоящем нямаме технологичен и човешки ресурс да направим подобен паметник. Сегашният ресурс е паметникът на Гарибалди.

За да оценим хубав ли е или лош Паметникът на съветската армия, трябва да минат 50-100 години – като се изключи политическата страна и остане само историческата.

Това боядисване показва, че соц. пропагандата и капиталистическата и глобалната реклама са много близки и образите тутакси се припокриват. Пишеш „В крак с времето“ и онагледяваш сегашното време с образите на консуматорското общество. Тоест, наслагаш едното върху другото, казваш „Те са много близки“, но не критикуваш нито едното, нито другото. Всички се подхлъзват да се радват, че сме в крак с това време, а то не е толкова радостно – Дядо Коледа да ти носи тиркове с кока кола на Коледа. Тия, които искат да скъсят със старото мислят, че като преобоядисаме паметниците, ставаме съвременни и хоп – вече сме в демокрацията, в крак с новото време. Всички сме свободни, което не е вярно.

Несвободата от финансовата зависимост ли идва?

От липсата на алтернативи, на развлекателния бизнес и на консумацията. Здравото образование може да бъде алтернатива, ако не е подчинено на това какви кадри иска индустрията. Нужна е и някаква критическа мисъл, която да отива отвъд очевидностите на съвременното. На българите явно им липсва Дисниленд, след като се радват толкова на такива герои. Искат да ходят да се снимат с Мики Маус. С едно боядисване всички си мислят, че вече са free и за младите е голям fun. А този паметник може да показва на децата, че тук съветската армия е била окупатор. Ако го мащнат, как изобщо ще стане въпрос за това. Откъде да го научат? А така имаш нагледен урок как е работела пропагандната машина.

В Борисовата градина обаче ли му е мястото?

Зашо не? Представете си да оформяте парк с всичките големи статуи на тоталитарното изкуство. И едно влакче на ужасите да обикаля покрай Ленин, Брежнев. Щом хората искат Дисниленд, нека да го направят. Ще е уникално да влязат всички монументи със съответните табел-

ки, пояснения и кратка биография на героите и скулпторите. Така ще стане ясно, че тези паметници са част от някакво време. Аз лично много съжалявам, че мавзолеят е взривен, защото колко държави имат в света мавзолей? С нас бяха пет, вече са четири. Мавзолеят трябваше да остане като исторически паметник за епохата. Можеше там да направят музея за тоталитарно изкуство.

Изненадаха ли ви някои от имената от арт средите, огласени като сътрудници на ДС, които бяха публикувани преди броени дни?

Не. Аз това отдавна го твърдях. Не може преди 10 ноември 1989-а група „Градът“ да направи изложба авангард в галерия „Райко Алексиев“ без покровителството и участието на системата. При положение че за подобни действия Орлин Дворянов и Добрин Пейчев бяха арестувани. На тях двамата им разрешиха да правят подобни експозиции чак като мина изложбата на група „Градът“.

Няма какво да се изненадваме – вижте само кои бяха дисидентите на закуската с Митеран. Това, което стана в началото на прехода, е същото като с паметника – най-върлите комунисти се пребоядисаха и станаха първите капиталисти. В изкуството е интересно да се отбележи, че хората, които излизат като свързани със системата на ДС, не са свързани с комунистическата естетика. А напротив, те всичките са модернисти. Така че можете да видите какъв ни е и модернизмът. Навремето бях казал: „Преходът свърши, промяна няма“. По върховете са същите супергерои и могат да си играят на благотворителност, и на всичко. Тъжно е, че е похабена енергията на не знам колко поколения. Някои избягаха, други пропаднаха.

Спасението за младите къде е - да се махват от България ли?

Не знам. Всеки се спасява сам. Аз си търся своето спасение, ти твоето. На душите, на телата ни. Това е собствен път и не мога да кажа на младите какво да правят. Радвам се, че не са задръстено поколение. Отворени са и се свързват по друг начин със света. Докато ние сме обременени и все вървим по линията на опозицията изток-запад, ляво-дясно.

Какви цветове доминират в общия български пейзаж?

Други са го казали преди мен. Не е въпросът до пари, а до човешкия ресурс. Може да нямаш пари, но ако си в екип със свестни хора, няма начин да не успееш. Парите са следствие. Проблемът е в човешкия ресурс.

[Източник](#)

Венцислав Занков е български скулптор и художник-авангардист.

Коментари (6)

- 03-07-2011 | **Ivan Sapunjiev** – Браво!

Споделям напълно Вашето мнение!

Желая Ви здраве и силни творчески предизвикателства!

- 03-07-2011 | **Дончо**

Доста повърхностни заключения. Оцветяването на паметника е чудесно, защото внесе една шеговита артистичност в протеста срещу него и всъщност осмя и омаловажи мрачната и демодирана драматичност на защитниците му. Всички други тълкувания, в това число и тези на Занков са изнасиленни интелектуални упражнения. Трябвало да изминат 50-100 години за да се изясни историческата роля на паметника! Странно е, че В. Занков не се опитва да си изясни историята чрез простото запознаване с датираните и документирани факти, а не чрез съзерцание на паметника. Колкото до мавзолея, аргументът, че бил едно от редките чудеса на света е достоен за собственик на туристическа агенция, а не за художник. Естествено, че ако в Берлин бяха запазили и въстановили райхсканцерството на фюрера, досега там щяха да текат милиони от чуждестранни туристи... А заключението, че някогашният „модернизъм“ бил дело на агенти на ДС също не прави чест на автора. Той би трябвало да се вгледа във второто име, което фигурира върху картончето на агента – името на вербуващия офицер. Това е истинския престъпник, а вербуваният е просто нещастен човек, притиснат в една нежелана, не-потърсена, внезапно изсипала се върху главата му екстремна ситуация. Офицерът сам е изbral да служи на едно пристъпление, но колкото до

Какво ни показва боядисаният паметник

агента – мисли ли В. Занков, че има на този свят човек, който копнене да бъде подлец?

- 03-07-2011|**e-ink**

Интервюто си е умно отвсякъде. Остров на фона на все по-честия кич.

- 04-07-2011|**Пенка** – човек, който копнене да бъде подлец???

Нека не омаловажаваме вината на доносниците. В тяхната мисловна система те не са били „подлеци“, както твърди Дончо, а герои-защитници на родината и партията-майка с всичките ѝ измислени атрибути. Естествено че в системата от вербувачи, вербувани, шпиониращи и шпионирани може да се търси някаква класация, някаква скала, но корумпирането на населението беше повсеместно. И към него трябва да се подходи диференцирано, а не така повърхностно с черно-бяла скала.

- 04-07-2011|**сухи**

ами по въпроса за паметника занков си е плюял в устата с тия от вестник дума.....каква „история“ е този каменяк?! фалшива.

- 09-07-2011|**Тони** – Дисни изкуството – изкуство за народа

Бедата според мен е, че боядисването на паметника отразява тоталното опростачване на обществото ни. Тъй наречените социалистически идеали и изкуство бяха отречени, но не ги замени нищо. Защото, съгласете се, Мики Маус и останалите дисни-герои, са си кич отвсякъде. Със същия успех биха могли да изрисуват върху паметника и някакво друго „изкуство“ – например изкусно издокарана изкуствена чалга звезда. Хем щяха да вместят и соц. принципа – „Изкуството – близко до народа“.

Гагаузи

Автор: Ибрахим Каракасан-Чънар

1. Политическа история, демографска и социална структура

Гагаузите са твърде интересна общност, произхода на която интригова учени, фолклористи и немалка част от широката ни аудитория. Те са „огледалният образ“ на помаците (българомохамеданите) сред етническите малцинства: т. е. „дали си езика, но вярата не“. Определено може да се каже, че гагаузите са езиково малцинство – българи говорещи в домашна среда на турски език, които са запазили чрез фолклора връзката с българския език.

Един от може би най-популярните автори за живота и културата на гагаузите, етнографът М. Губогло, посочва общо 21 версии за произхода на общността (към която принадлежи и той), която е пръсната в няколко страни между европейския и азиатския регион. В исторически план присъствието им по нашите земи е обект на изследване на български и чужди специалисти още от края на XIX в. макар, че някои автори като румънца Николае Йорга твърдят, че гагаузите са „твърде старо население с корени в древността“. По отношение на проблема дали гагаузите са по-старо автохтонно население (йерлии) или по-ново преселническо, битуват противоречиви мнения. Във връзка с първото становище с препратка към миналото съществуват исторически данни, че предците на тези които се назовават гагаузи, са дошли отвъд Балканите. Според Константин Иречек във вътрешността на Североизточна България (Добруджа и Силистренско) и по крайморските селища (най-вече във Варненско), още преди идването на османците изконно е живеело тюркое-зично население, като в крайморските земи то е останало християнско, а във вътрешността на страната е приело исламските култове. Изтъкнатият чешки историк се опира на хипотезата за участието на куманите в етногенезиса на гагаузите; според него именно куманите се наричали „узи“ или „огузи“, откъдето идва понятието гагаузи. Потвърждение

на своята теория Иречек намира в италиански карти от XIV в., където съществуват имената на крайморските селища, както и по описанието на Павел Джорджич, който посочва, че те били населени с христианни.

„Селджукската“ хипотеза, която е свързана по генеалогичен път с „куманската“, както и „огузката“ (узката) и „караманската“, са най-разпространените версии за потеклото на гагаузите, което налага мнението за тюркския им произход. Освен К. Иречек върху тюркската етногенетична хипотеза на общността с аргументирани доводи се изказват и други небългарски учени. Така например тази идея се подкрепя от руски капацитети като В. Григорович (1869), Ф. Успенски (1879), П. Голубовски (1884), В. Радлов (1887). В. Мошков разграничава куманите от узите и създава своя хипотеза (узка), като изхожда от сведенията в руските летописи. За куманския и узкия произход на гагаузите имат своята позиция и бесарабският свещеник и просветител М. Чакър (1934), Жан-Батист Ноде (1991), Л. Чимпоеш и др.

Куманския произход на гагаузите събужда интереса и намира последователи и сред български учени (Кънчов, Романски, Шишманов, Иширов). При всички случаи куманското потекло на гагаузите по мое скромно мнение не трябва да се абсолютизира, но не трябва да се забравя, че куманите са играли значима роля по времето на Второто българско царство и че е твърде вероятно Асен и Петър, болярите Балик, Добротица и Иванко (оглавяващи последните български княжества през XIV в.), да са с куманско потекло. За тях имат своите версии небезизвестните наши учени П. Мутафчиев („Произходът на Асеневци“/1928) и В. Златарски („Потеклото на Петра и Асеня...“/1933), а в последно време и Ив. Градешлиев (1994) и Г. Атанасов (1996). „Куманската“ теория е солидно аргументирана с исторически и най-вече архитектурни изследвания.

Другата констатация, че коренът на гагаузите е узки (огузки) се застъпва главно от руския изследовател В. Мошков (1904). По негово мнение гагаузите произхождат от узите, известни още като „каракалпаки“ („черни калпаци“)¹, заселени в Южна Русия (Малая Русия) и приели православието през XI-XII в. Не след дълго, заедно с други тюркски племена (кумани, печенеги) те се преселват на Балканския полуостров. Тъй като няма писмени източници, че гагаузите са потомци именно на тези племена, В. Мошков търси своите доказателства в теренния езиков и ет-

---

1 „Черные клобуки“ (рус.) Бел.авт.

нографски материал. Руският учен привежда различни примери, между които и факта, че гагаузите наричат своя език „туркче“, а не „гагаузки“, което се тълкува от него като своеобразен знак за тюркското им потекло. За названието „гагаузи“ той е солидарен с мнението на Радлов (1887), че то е съставено от „гаг“ и „ауз“, където „гаг“ е родово име, а „ауз“ е племенното название (от огуз, уз). В интерес на истината Мошков изгражда хипотезата си в полемика с други до този момент становища, като се стреми да оспори евентуалното куманско потекло на гагаузите.

В българския вариант тази теза също има привърженици сред етнографите: А. Манов, Кр. Баев. Според Манов названието „гагаузин“ „не е историческо име на народ, а домашно прозвище на огузи, добито за да означи приемането на християнството“ (1938). А. Манов изказва отношение и към „славянската“ хипотеза, според която гагаузите са езиково потурчени българи, като не премълчава факта, че гагаузите се самоназовават като „старовремски българи“ (Опака и Паламарци), установявайки лични контакти с тях.

Що се отнася до селджукско-турската теза за произхода на гагаузите, може да се каже, че тя е с български „привкус“ и тръгва от Г. Баласчев през 1917 г. макар, че определен принос в това отношение има и английчанинът Х. Хауърт (1880). Селджукската връзка се лансира и от други чужденци като споменатия по-горе М. Чакър, полския тюрколог Т. Ковалски (1933), К. Карпат (1994), както и от други турски учени, сред които е известният историк Исмаил Х. Узунчаршъль. Особено интересна е теорията на Т. Ковалски, който свързва потеклото на гагаузите с повече от един тюркски елемент. На базата на лингвистични и културно-исторически данни полският учен предполага, че във формирането на гагаузите са взели участие три тюркски етнически елемента: севернотюркски (древен), южнотюркски (доосманска епоха на Балканите) и османо-турски; с определящи втория и третия пласт.

По-цялостно „турско-селджукската“ хипотеза се обособява именно в трудовете на българския изследовател Г. Баласчев и по-точно, в произведението му „Държавата на огузите в Добруджа“. Според него гагаузите произхождат от ония селджукски турци, които през XIII в., предвождани от султан Изеддин Кейкявуз, се установяват на брега на Черно море (между Балчик и Варна) и основават в Добруджа т. нар. „Огузка държава“. В подкрепа на становището си Г. Баласчев, както и П. Ников и И. Димитров (1915), се позовават на легендарния източник „Огуз-наме“. Според

Баласчев и сие названието „гагаузи“ произлиза от основателя на държавата (Кейкявуз), тъй като източните народи произнасяли звука „к“ като „г“, т. е. Кейкявуз се произнася като „гагавуз“ (гагауз). „Селджукската връзка“ не е безспорна и се оборва от някои учени, в т. ч. и от познавача на Добруджа проф. Петър Мутафчиев.

Насочвайки потеклото на гагаузите към най-ранните времена от историята на българския етнос, място в проучванията намира и „прабългарската“ хипотеза на братята чехи К. и Х. Шкорпил от края на XIX в. Те лансират теза, според която гагаузите и другото старо население на Североизточна България – т. нар. „гаджали“, са потомци на прабългарите на хан Аспарух. С времето си това схващане е спечелило много привърженици и в българските научни среди: Г. Занетов, Б. Цонев, Ст. Младенов и Е. Боев. В тази рамка попадат различни и дори изключващи се виждания, но основанията не са за пренебрегване, тъй като съществуват исторически данни за установяването на прабългарски групи на Балканския полуостров: в областите Мизия, Тракия и Македония (земи, населявани от гагаузи). Според изследователите, гагаузите и гаджалите са от един и същ произход и се различават само по вяра, те са потомци на онези прабългарски групи, които са дошли на Балканите (предимно в Североизточна България) към началото на втората половина на XII в. Привържениците на тази теория твърдят, че всъщност не славяните са асимилирали прабългарския елемент, а обратно – последният е „погълнал“ част от първия. Може да се предположи, че в горепосочените райони „прабългарският“ етнически елемент е оставил немалко следи и че едновременно с процеса на обединяване на двата основни компонента (прабългарски и славянски), при формирането на българската народност е противодействал и друг, макар и не толкова активен – съхраняване на някои прабългарски (турски) етнични специфики. В този аспект Е. Боев (1982) отбелязва: „Далеч сме от мисълта да смятаме гагаузите за прабългари, но сме убедени, че те са свързани толкова с тях, колкото и останалите българи, въпреки „турския“ им език“.

Както бе казано по-горе, гагаузката хипотеза почива основно върху две виждания. Освен автохтонната теория за по-стария им произход, съществуват твърдения, че гагаузите са по-ново – преселническо население, свързано с миграциите в границите на българските земи. Сторонник на тази идея е познатият ни проф. К. Иречек, който в определени аспекти изпада в противоречие (да не забравяме, че той е привърженик

и на „куманската“ линия). Така например в своите писания чешкият учен споменава, че в с. Добрина (Диздаркъой), което е регистрирано у А. Манов (1938) като гагаузко селище, между жителите има само двама стари йерлии (стари жители), а останалите са гагаузи (т. е. те принадлежат към по-новото преселническо население).

Българска следа в тези доводи можем да потърсим и при родни изследователи, най-вече при Ст. Романски, който отбелязва, че гагаузите са само на пръв поглед „специфично добруджански народностен елемент“, който се среща на отделни места в Провадийско, Варненско и Шуменско, тъй като „подобни народностни елементи, които говорят турски, но изповядват Христовата вяра“, се срещат дори и в Одринско и Македония. В това отношение Романски изтъква, че както и мнозинството от останалото население на Добруджа, тези „говорящи турски християни“ са ново население. Според неговите проучвания, няма нито едно село, населено само с гагаузи, като специално подчертава, че те са се кръстосали с българското население (1918).

Съществуват интересни податки за славянския произход на гагаузите, като един от първите който защитава тази теза е известният революционер и писател Георги С. Раковски. Той пише в своите дописки, че гагаузите „не са нито турци, ни гърци, нито никакви други“, а са българи, които са приели турския език. В същият дух се изказват и други автори като А. Защук (1862), Г. Занетов (1895), И. Райков (1903) и В. Дякович (1918). Така възниква и се развива „славянската“ хипотеза, която изхожда от твърденията на самите гагаузи, че са българи християни, които говорят „турски“ език. „Славянската“ хипотеза като че ли намира своето лице приблизително половин век по-късно, в трудовете на българския етнограф В. Маринов (1956). След продължителна теренна работа и систематизиране на богат архивен материал той изказва мнението, че до идването на османците североизточните български земи са населявани предимно от българско население. Всъщност гагаузите и т. нар. гаджали според автора са езиково потурчени българи, но благодарение на християнската си конфесия са запазили чисто българското си етническо самостъздание. За подобно явление на „огагаузяване“ на българите в Бесарабия свидетелстват и някои други автори, като молдовският историк И. Мещерюк (1957), Л. Покровская (1964), М. Губогло (1967) и в по-ново време Д. Гургурев (1998). Уреденият от последния автор Историко-етнографски музей в с. Кортен (Молдова), представя нагледно неговите виж-

дания по въпроса за потеклото на гагаузите. Основното в „славянската“ хипотеза е извеждането на идеята, че гагаузите са общност, неразрывно свързана с българския етнос, за която турският език не е изконно присъщ, а допълнително усвоен.

Назовавани и назоваващи се с това име, гагаузите са тюркоезични, източноправославни групи, населяващи определени райони на трите сложили се в исторически план области на българската етническа територия: Мизия, Тракия и Македония. Териториалното разпределение на гагаузите в България и извън България, показва не само тяхната дислокация, но и намаляването на селищата и броя им в общ план. Статистиката през годините в нашата страна отчита тяхното присъствие през годините: непосредствено след Освобождението (1880 г.) – около 12 000 души, през 1900 г. са били 5501 д., през 1910 г. – 9329 души (най-много), 1920 г. (3669 д.), 1926 г. (4362 д.). Тенденцията до началото на Втората световна война бележи спад, което се дължи на историческия факт, че от 1913 до 1940 г. над половината гагаузи са живели на принадлежащата тогава на Румъния Южна Добруджа (до Крайовската спогодба), които не са били отчетени от пребояванията в България. Анализът на статистическите данни след 1944 г. до ден днешен показва същата тенденция към намаляване, не само на броя на определилите се към групата „гагаузи“, но и на иновации по отношение на говорения от тях „майчин“ език. Към края на 70-те години на ХХ в. по неофициални данни, гагаузите в България наброяват приблизително 40 хил. души.

През 1992 г. от 1478 души, определили се като гагаузи, 571 (38,6 %) са посочили като майчин език българския, а гагаузки и турски са декларирали съответно 63 и 51 лица (общо 7,7 %). Гагаузите при пребояването от 1992 г. са пръснати във всичките девет административно-териториални области на България, като броят им във Варненска област (където основно живеят те) е най-голям – 349 души. В сегашните ни исторически граници гагаузкото население е най-компактно именно в Североизточна България – около Варна и Балчик, по Добруджанското крайморие и понавътре – от Добричко до Силистренско, както и в Шуменско, Новопазарско и Провадийско. Тези райони и в миналото са с най-гъста мрежа гагаузки селища. Един от първите след Освобождението, които регистрират най-общо района с отделни гагаузки селища, е Константин Иречек. След проучване в Североизточна България чешкият учен определя местоживеещето на гагаузите в следните очертания: „От Варна техните

села се редят край морето чак до дунавското устие, като имат известен център в Балчик... Във вътрешността те живеят и в северната част на Провадийско... Срещат се и в степите около Добрич, както и край Дунава в Силистра... в Шуменски окръг, на пътя за Силистра..."

Значително по-малък брой гагаузи, преселени през периода от Балканските войни (главно от Одринска Тракия), сега живеят в Бургаско, Ямболско, Хасковско и Старозагорско. Важен маркер за тяхната социална и икономическа среда е, че мнозинството от тях живеят в градовете – като една трета от тях са в столицата София. Учудващ факт в статистическите данни оттогава е, че общо от 560 души от страната (37,9 %), които се определили като гагаузи, са посочили циганския за свой „майчин език“; в случая вероятно се касае за роми, които са избрали „гагаузката етническа група“ за референтна. При последното засега преброяване на населението в България през 2001 г., броят на този малък и интересен етнос е стагнирал на 540 души, които обитават главно ареала на Приморския регион. Днес те живеят в села и градски агломерации в района на Варненско, Добричко, Шуменско, Силистренско, в градовете Каварна, Варна, Балчик и в други по-малки селища: Орешак, Кичево, Виница (вече квартал на Варна), Метличина (Варненско), Червенци (Варненско), Генерал Кантарджиево (Варненско), Брестак (Варненско), Добротич, Приморци, Михалич, Есеница, Изворник, Нейково, Крапец, Горичане, Божаново, Твърдица, Българево, Раковски, Могилище, Божурец (всичките в Добричко), Тръница, Войвода.

Извън днешна България гъста гагаузка мрежа има в Източна и Балтийска Тракия: Турция (Одрин и Хавса – ок. 15 000 души), Гърция (Орестиада и Димотика), в Македония (старо местно население в Зъхненска околия с център Зиляхово), в Румъния (1200 души). Болшинството гагаузи извън пределите на Балканите населява териториите на бившите съветски републики: Молдова, Украина (31 900 – 2001 г.), Русия (20 200 – 2002 г.), Казахстан и Узбекистан – приблизително около 230 хил. души (С. Брук, 1986). Мнозинството от тях (част от преселническите потоци българско население в резултат на периодичните руско-български войни от втората половина на XVIII до средата на XIX в.), населява сегашните земи на Молдова (80 %) и Украина (Котловина – Одеска област), Крим, Северен Кавказ. В Молдова техният брой е 150 хил. души, където те наследяват главно автономна територия Гагаузия (Гагауз йери). Главен град и столица е селището Комрат (население от 25 000 д.), а иначе в район-

на представителите на общността живеят в общо 3 града (освен Комрат, това са Чадър-Лунга и Вулканещи), както и в 25 села. Немаловажен факт е, че в историческите документи и семейно-родовите хроники и предания за селищата, откъдето са дошли гагаузите, се посочва за тяхна сакрална родина българската етническа територия.

Традиционната народна култура на гагаузите в България по състав, структура и съдържание се вписва изцяло в системата на българската – формирана като източноправославна, по характер аграрна, присъща на уседнало земеделско население и съдържаща архаични елементи от културата на заварените автохтонни и придошлите славянски и пра-български компоненти, а и на по-късните северномонадски съставки, на българската народност. Културата на проучените преди всичко североизточни групи, а защо не и на югоизточните групи гагаузи у нас принадлежи към условно определяния според езиковата ятова граница¹ източнобългарски вариант. В Северна България гагаузката народна култура се покрива с тази на старото местно население (хърци, капанци, шиковци, полянци) и на варианти, формирани с привнасянето на елементи от преселниците балканджии и тракийци. В частност тракийските гагаузи също трудно могат да се различат по бит и култура, от останалите тракийски българи.

Гагаузите са добри земеделци и скотовъди: произвеждат пшеница, ечемик, царевица, ръж, фасул; известни са още с лозарството и винарството си, отглеждат овощия и зеленчуци, едър рогат добитък, овце, свине и домашни птици, а в Добруджа имат и добри традиции в коневъдството. В последно време поминъкът на гагаузите включва наемна полска работа, занаятчийски дейности, строителство и др.

Народната архитектура с различните и компоненти: жилище, обзавеждане, дворно пространство, бит, облекло, храна – всичко е в рамките на съответните за етнографската област материални и поведенчески образци и модели. Семейството, родът и семейно-родовите отношения също са еднотипни с източнобългарския традиционен вариант: две форми на семейство (разширено и нуклеарно), общо родово название от един прародител, спомени и легенди за родовото заселване и миграции, селищно-общностна ендогамия.

---

1 Ятовата граница е една от най-важните за класификацията на българските диалекти изоглоси (линия), защото се приема, че по нея минава границата между западните и източните диалекти. Бел. авт.

Гагаузите у нас споделят напълно общобългарския модел на адаптация спрямо модерността в измеренията и от домашната и селищна среда до сферите на образоването, културата и общественополитическият живот. Въпреки, че гагаузите наричат езика си най-често турски (и по-рядко гагаузки), днес всички те (може би с изключение на тези които са на преклонна възраст), в т. ч. и непосещавалите българско училище, владеят български език.

2. Културен живот, религия и обреден календар

Гагаузите като общност не съществуват самостойно, а се намират в непрекъснат, динамично противачащ диалог с другите и в контекста на този диалог се изявява тяхната идентичност. Специален интерес представлява проблемът за билингвизма и етнокултурната идентичност на общността, което не представлява изключение в етнокултурния живот на общностите.

Домът е материален обект и ключов символ на културата, който отразява и формира семейния живот и навици за труд. Гагаузкото жилище заема обикновено най-слънчевата част от двора и се вписва хармонично към останалите му елементи. Най-предпочитани за строителство на нов дом са наследствените имоти. Мястото върху старата бащина къща носи приемственост, то се приема за „обживяно“ и има свой закрилник-стопан, който ще пази и новите собственици от беди и неприятности. Според установената традиция, често пъти полагането на основите се съпъства с жертвоприношение, коли се курбан на основите, за да изтече кръвта там, или в центъра на постройката. Курбанът задължително е от мъжко животно – най-често агне, петел (препоръчително е да е черно на цвят). Тази традиция се спазва все още в районите на Българево, Ген. Кантарджиево, Брестак, Червенци. В с. Червенци е популярно и поставянето на монети за здраве на майсторите, което сравнително рядко се съчетава с християнските символи. Последното село се слави и с многото си майстори строители. Жителите в с. Метличина правят водосвет и разявят в основите на дома списък с имената на бъдещите негови обитатели, които се споменават и в специална молитва. Най-функционалната пространствена единица е помещението (собата) с огнище (баджалък), в което има и място (на противоположната страна) за съхраняване на вода (бакарлък, бакарда). Регламентиран елемент от интериора на собата е разположената на източната и стена икона или кандило, като ико-

ните са най-често с изображенията на Св. Богородица и Св. Георги на бял кон.

Продуктите и съдовете, свързани с приготвянето на храната, също формират облика на помещението с огнище като част от задължителните му детайли. Ежедневната храна на гагаузите е „маркер“, който ни подсказва, че те имат традиции в отглеждането на зърнени култури (основно жито, по-малко ечемик, овес, фий). Предишното наименование на с. Метличина е Хамбарлък, което е твърде показателно, а мелничарството е утвърден занаят в региона. Приготвянето на хляб и тестени произведения е сред най-важните всекидневни дейности. Полученото след смилането на зърното брашно – изискванията за което са да е прясно, т. е. мляно преди две-три седмици – се замесва на тесто (амур) с квас (мая), за да се приготви хляб (екмек), най-важната храна. Един от интересните начини за подхващане на квас е, да се взема от пяната (каймака) на виното една лъжица когато ври и се слага се в паница с брашно (прави се маята), след което се оформя на кюфтенца и се суши на слънце на прозорците, като ги поставят в торби да не червясяват (Българево).

Основни храни в менюто на гагаузите са тестените продукти, сварени в гореща вода: кесмя чорба (наричана още рязана чорба, рязана юфка или триеница), траханата (тарана), халушката, кус-кус, пилафа, баница каварма (с различните ѝ разновидности: млечна, точена, пусюр бюрек, керде, тутманик, тиквеник, кабартми (тиганички) и т. н.). От животинските продукти се консумира традиционно свинско, агнешко и пилешко месо, а любим и предпочитан млечен продукт е сиренето. Ежедневната храна се влияе изключително силно от сезоните, както и от спазването на постите за големите календарни празници – Коледа, Великден, Богородица, Петровден и всичките среди и петъци в годината, в останалите дни се разрешава употребата на блажни храни. Строгото спазване на постите е свързано с т. нар. тримерене (говеене).

Един от най-разискваните проблеми е дали езикът на гагаузите е диалект на турския език или отделен тюркски език. Първоначалните проучвания до голяма степен изразяват мнението, че той е своеобразен турски език. Подобно е схващането на един от първите изследователи на общността – руския етнограф В. Мошков, който приема (както посочихме по-горе), че гагаузите са потомци на узите и че гагаузкият език е турско наречие (като доказателство се изтъква факта, че самите гагаузи не определят езика си като гагаузки, а като „туркче“). В по-късните си

публикации същия учен развива тази конкретика, като лансира идеята за близостта на гагаузкия език с езика на делиорманските турци в Североизточна България. Т. Ковалски потвърждава това схващане и ги обединява в един „дунавско-турски“ език, а Л. Милетич не се отклонява съществено от това предположение и твърди, че двата езика „в основата си са един и същи турски диалект с незначителни, известни и на други турски говори в полуострова, диалектически оттенъци“.

В по-ново време продължава тенденцията различни изследователи да изтъкват на преден план само едни или други черти на езика на гагаузите в зависимост от привързаността си към една или друга хипотеза за произход („турско-седджушка“, „османска“, „куманска“, „татарска“ и т. н.). Ключово значение в лингвистичните проучвания, насочени към обосновяване на тезата за гагаузкия език като самостоятелен тюркски език, имат трудовете от 60-те години на Н. Баксаков. Придържайки се към т. нар. „алтайска теория“ за произхода и разvoя на тюркските езици, той отнася гагаузкия език и езика на т. нар. от него „балкански тюрки“ към огузо-балканската подгрупа, а турския към седджушката подгрупа. Според изследователя гагаузите са потомци на огузите (узи и печенези), дошли в Източна Европа от Прикаспийския район през IX-X в., където се повлияли от българи и къпчаци, а по-късно през периода на османска колонизация попаднали в огузко-седджушка среда – период, в който гагаузкият език се абсорбира от османо-турския език. Под общия термин „балкански тюрки“ Баксаков представя гагаузите като отделна етническа група, наред с караманлийци, къзълбashi, сургучи, юруци, герловци, тозлушки турци и гаджали. Следващите езиковедски разработки на някои от изследователите на този етнос (Дмитриев, Покровская и др.) се базират най-често на предложената от Н. Баксаков класификация и доразвиват неговите виждания. Друг е въпроса, относно спора, дали езикът на гагаузите е някакъв диалект на турския език или пък е своеобразен образец на самостоятелен тюркски език.

Интересно е да се види и становището на някои наши учени, като релевантни в това отношения са мненията на С. Димитров и Е. Боев, които смятат, че въпреки турския си език гагаузите са общност, неразрывно свързана с българския етнос (между впрочем един от първите привърженици на това схващане е К. Иречек). На базата на различни исторически и етнокултурни факти С. Димитров изказва идеята, че османското господство е заварило в някои райони на Североизточна Бъл-

гария освен славяноезични българи и „туркоезични български маси“, като последните са подложени първи на исламизация поради езикова-та близост със завоевателите. От своя страна тюрколог Е. Боев изтъква, че гагаузите българи, представители на различни групи от етническото им землище – Мизия, Тракия и Македония, общуват и на турски език. Опознаването на културата чрез езика, проблем, поставен още от В. фон Хумболт, е многостренно тълкуван от различни автори. В етнологичен аспект безспорно е необходимо да се има предвид ролята и функциите на езика в битието на етноса. Всяка една общност, независимо от това дали тя е етническа, социална, професионална и т. н., притежава свой език и култура. Очертаването на културните сфери, в които се проявява българоезичието и съответно туркоезичието на гагаузите, е важен проблем, свързан с етнокултурната им идентичност. Билингвизмът на гагаузите определя някои особености на фолклорната им култура. Има се предвид, че билингвизмът на общността има различни прояви, форми и стойности във всекидневието и в сферата на празничната и обредна култура. Съществено е да се отбележи, че в различните етнокултурни, историко-политически и социално-икономически контексти, както и в различните региони, даже в отделните селища, проявите на билингвизма не само имат различни измерения и стойности, но се намират и в процес на динамични иновации. В този смисъл е необходимо уточнението, свързано с езиковата практика на общността – става дума за това, че гагаузите в различните ситуации в миналото и сега, в България и извън нея, са ползвали и ползват освен турския език и други езици. Сред определена, макар и неголяма част от гагаузите във Варненско, където те задълго са били подвластни на гръцкото училище, култура и църква, се е ползвал и се ползва в различна степен и гръцкият език; тези гагаузи пък, които са останали за определен период поради политическата конюктура в румънски земи, са говорели румънски език.

Гагаузкото народно творчество в основни линии се интерпретира и представя като безценно и съхранено минало, белег за тюркското им потекло. Особено внимание в по-ново време се обръща на туркоезичната песенност на гагаузите в потвърждение на тезата, че става дума за своеобразен фолклор от тюркски (или турски) произход. В това отношение се акцентира на т. нар. маанета – припевки, изпълнявани предимно на седянки. Наличието на подобни словесни и песенни форми и особено на някои мотиви, окачествени като типично тюркски, дава основание

на някои автори като М. Умаров да заключат, че гагаузите се явяват изконно тюркски народ. Важно е установеното от изследователите виждане, че песенният фолклор на гагаузите представя предимно регионални варианти на български народни песни, макар част от тях да се изпълняват на турски език. Показателно е документираното на терена в България обяснение на самите гагаузи, по повод на техния песенен фолклор: „Турски говорим, български пеем“.

Обредната система на гагаузите представлява също интересен обект за изследване, като се има предвид, че броят на публикациите, посветени на тази тема, все още е осъден. Родилните обичаи на гагаузите съвпадат в известна степен с тези на българите. Щом забременее, жената трябва да извести този факт, защото иначе се вярва, че детето ще проговори по-късно или ще бъде нямо. Много разпространена практика е да се сложи тайно сол на главата на „трудната“ жена и да се следи къде ще се пипне най-напред – ако се хване за носа, ще роди момче, ако си пипне устата – момиче (Твърдица). Бременните спазват редица забранни: не прескачат въже и брадва, за да не бъдат червата на зародиша увiti около врата му или защото ще се усуга бебето и трудно ще се роди; не сядат на праг и на метла, защото е на лошо; не вдигат чували и не сядат върху чувал, за да не бъде голяма устата на ражбата и, не хваща нож и ножица, защото детето ще се роди с прави или нарязани уши или с друг дефект (Българево). Що се отнася до раждането, то се възприема като особено срамно действие, което трябва да се скрие – чуждите хора не бива да чуят жената да вика. След два-три дни, до две седмици след раждането, когато майката се възстанови, се прави женско събиране, наречено парамони питасъ (Българево), пануди (Червенци), пануда (Божурец). Идват всичките роднини и съседки, носят някакъв подарък, пари за бебето или нещо за ядене. Трапезата се прекадява, като първо майката хапва нещо сладко, а после отчупва парче и от питата със сол (на която често може да се види запалена свещ). Сервира се агне или пиле (кокошка, пуйка). Близките жени посещават родилката и в следващите дни, като и носят чичек – пържен точен сладкиш, нарязан на лентички. Жена в менструация по правило не ходи на парамони и въобще не посещава бебето, защото ще му излязат пъпки мандарлък или екзема – рана, която трудно оздравява. Ако нечиста жена, въпреки забраната, реши да дойде на питата, тя трябва да сложи чиста кърпа в пазвата си или на пояса, да вземе едно яйце и подхвърляйки го над детето, без да го счупи, да

каже: „Също като майка съм ти аз“ (Българево). В с. Червенци казват, че ако малкото се изрине, се търси специално дръвче курдбардан (превежда се като „разтръсващо вълка“). Важен момент от обичая е ритуалното изкъпване на детето от солта „със сладка вода“, което се прави от кръстницата или бабата и се нарича „судан чикаръйоз“. Ако бебето случайно умре некръстено, го погребват извън гробищата, защото вярват, че не е християнче; ако е живо и остане некръстено, се казва, че няма да се очакни.

Изборът на брачен партньор е подчинен на определени забрани и изисквания. Сред тях е заявено предпочтанието той да е от гагаузите, но на практика днес това не се спазва и изобилстват главно бракове между гагаузи и българи. За първата брачна нощ леглото се подготвя от ахчийката (или кръстницата), която констатира на следващата сутрин дали булката е девствена. Ако е така, тя занася ризата на свекървата и на майката на момата, а след това поднася розова блага ракия (татъл ракъ). В с. Червенци ризата се слага на едно решето (калбур) и се показва на родата, върху която те слагат пари. Деверът известява общността за честта на булката с изстрел във въздуха, след което започва голямото веселие. Ако младоженката не е девствена, понякога я карат да мете двора. Има случаи, когато я връщат или пък искат голяма зестра. Според общобългарската практика на баща и се дава пробита чаша с песента „Добро утро, бе сватя, дойдох да ви кажа, че вашата булка излезе ...“

Според погребалните обичаи умиращият човек се нарича завалия. Като прокоба за смърт гагаузите тъкуват кукането на кукумявката срещу къщата, влизането на прилеп в нея, появата на змия в двора, дългото виене на куче и др. Щом почине човек се палят две свещи – едната при главата, а другата при краката му. Казват, че смъртта е вкъщи и затулват всички огледала с кърпи, или пък го обръщат на опаката страна (за 1 година, 40 дни или един ден – в зависимост от общоприетото в региона). До една година от смъртта трябва да се заколят три мъжки агнета. Ако денят се падне вторник, не се коли курбан; казват, че тези жертвоприношения се правят за успокоение на душата, а след третия курбан, че тя е нахранена. На гробища се ходи всяка събота. Вярва се, че колкото по-късно се сложи камък (паметник) на гроба, толкова по-добре, защото така има по-здрава основа.

Традиционният светоглед на гагаузите е не по-малко интересен. В народните им знания и вярвания много характерни са вижданията им

за небесните тела, предсказанията за времето, поверията за животни и митологичните вярвания.

Когато видят нова месечинка, децата трябва да подскочат три пъти и не бива да поглеждат към човек, защото се вярва, че ще му се случи нещо лошо. При затъмнение на месечината бабите карат децата да вземат тенекия и да думкат по нея, за да изгонят „джадиите“ (жени магьосници), които закриват луната (Ген. Кантарджиево). В същия район, когато се прави молебен за дъжд, се изпълнява специфично обредно-магическо действие – намират костенурка и я обръщат по гръб, за да завали. А пък когато има градушка, карат някое от децата да глътне едно зърно град, за да я спрат. За летния сезон има повerie за птицата Кара куш (черна птица или брадат лешояд), че там където тя живее, не пада градушка.

В горепосочения регион на Ген. Кантарджиево хората изпитват суеверен страх при вика на кукумявка. Той предвещава зло. Щом птицата кацне и завие на комина на някоя къща, че се случи нещо лошо. Кукувицата е също недолюбвана птица: поверието гласи, че когато напролет се чуе за първи път кукувица, човек трябва непременно да има в джоба си монети и да подрънка с тях, за да е богат. Лястовицата, щъркелите и прилепите пък са предвестник на добра поличба и отношението към тях е почтително. Отношението към змията е двояко – от почит до силен страх. От другите животни с негативи се приема невестулката, която я наричат батюва булчица или гелин кадън (жена невеста). Тя се приема за зла, свирепа и отмъстителна. Някои смятат, че говоренето, дори споменаването за нея трябва да се избягва.

Най-много гадания и предсказания се правят от сънищата. Според поверието „най се събъдват сънищата, сънувани срещу петък и неделя“. Магията като демонологичен и митологичен компонент се вписва също в житейските представи на гагаузите. И днес има баби, които умелят да врачуват и да гледат на фал, на боб и др. Сред най-популярните народни представи като причина за болестите са уроките – уръки, ураки, урчасване. Дете лекуват от силна уплаха, като задължително съчетават няколко действия: прескундят го три пъти с главата надолу, после го карат да уринира върху камък, да изпие три глътки вода и да си плюе в пазата (Ген. Кантарджиево).

Преди да преминем на календарните празници на гагаузите, ще се спрем накратко на биографията на някои личности, които са гордост за

гагаузите. Сред тях особено се открояват имената на трима изявени интелектуалци: Гаврил Занетов, Киряк Цонев и адмирал Иван Добрев.

Гаврил Танасов Занетов (1863-1934) е роден в с. Контаз, Бесарабия, тогава в пределите на Русия. Завърши гимназия в Болград и право в Швейцария. Макар, че впоследствие работи в България като магистрат (бил е съдия и прокурор във Видин, Враца, Сливен, София и др.), Г. Занетов е изявен литературен критик и публицист. Той е автор на редица книги, студии и публикации с историческа и етнографска проблематика, сътрудничи на повечето български периодични издания от края на XIX в. и началото на XX в. Гаврил Занетов е задълбочен изследовател и познавач на Поморавието през 1917-1918 г. и е член на Поморавския народо-просветен комитет, член-кореспондент на БАН.

Другото изявено име на общността е Киряк Цонев – писател и арабист, дипломат от кариерата. Той работи в посолствата на България в Дамаск (Сирия), Кайро (Египет) и Алжир, бил е посланик в Алжир и Мавритания, първи български консул в Обединените арабски емирства (ОАЕ). К. Цонев е много активен и на литературния фронт, автор е на романите: „Четиридесет часа надежда“ (1988), „Жаравата ражда огън“ (роман в три части, 1997-1998 г.), „Законът на скочените съдове“ (2004) и „Картата от кожения щит“ (2006). Киряк Цонев е написал и редица монографии, мемоари, преводач е от арабски на романи и стихове, в т. ч. на емблематичните „1001 нощ“ (2004). Наш съвременник е и адмирал Иван Добрев, роден през 1922 г. в с. Кичево, Варненско. Адмирал Добрев е командир на Военноморския флот на България за периода 1960-1972 г., бивш зам. министър на от branата, депутат.

Календарните празници и обичаи на гагаузите са разпределени в три последователни цикъла: пролетен, лятно-есенен и зимен.

Заговезни (уруч) е всеобщо честван празник от пролетния цикъл, в структурата на който, наред с религиозноканоничните елементи, значимо място заемат традиционните обичаи и обреди. На вечерта на Заговезни във всяка къща се наклажда огън, но е запазен обичая те да се палят по махали, ако селото е по-голямо (Червенци, Божурец). В Червенци е все още валиден един стар способ да се пали огъня с мятане на стрели (стрялки). Обикновено с такива стрялки с подпалени ушички накрая, се цели и къщата на желаната мома.

Обредната трапеза на Заговезни започва с участието, не само на членовете на семейството, но понякога и на най-близките роднини. На

трапезата се слагат различни ястия: агне, кокошка, сърнички (от лозови или зелеви листа), месни гозби, баница със сирене или млечна такава, яйца, сладки, халва. След като приключи вечерята, настъпва моментът на искане и получаване на прошка. Искането на прошка в Българево се изразява с думите: „Аде простоварль!“, а в Раковски с „Леки пости!“. Когато се вдигне софрата, каквото остане от вечерята, не се дожда. В с. Метличина е запазен спомена яйцата от заговезнишката трапеза да се хвърлят на пътя.

Вечерта на Заговезни младите посещават домовете на по-възрастните и уважавани родственици. Обикновено се гостува у кръстниците, кумците, за да им поискат прошка. Те от своя страна ги даряват с варени яйца (Горичане, Божаново). По време на гощавката някои мъже излизат навън и започват да стрелят с пушки, изнасят вино и се черпят помеждуди, като викат: „Айде да се простиме“ (Българево).

Най-голямо оживление настъпва, когато се изпълнява обичаят люлеене или амкане, при който най-важните участници са децата. Люлее се бяла халва, която обикновено се връзва с един конец за върха на дълга пръчка. По изключение, ако няма халва, се използва бяло яйце. Понякога амкането се превръща в малка атракция: връзват ръцете на децата, за да не се опитват да посягат с тях към халвата. Накрая се запалва конецът и той трябва да изгори докрай – ако изгори докрай, значи е на добро. От Заговезни започват Великите пости – оруч, популярно още като тримирене (тримор) – т. е. гладуване. След тримора всеки петък след четири часа следобяд хората ходят на черква за нахур – там се причествят и свещеникът им дава нафора. След като бие камбаната, жените се събират да ядат заедно и да пият кафе (Червенци).

На Заговезни повсеместно се устрояват кукерски обичаи и игри, наситени с настроение и ярка зрелищност. Най-популярното название на обичая е Кукеровден, Кукер афтасъ. В кукерските обичаи и игри се включват предимно младите мъже и ергени, но има и възрастни кукери мъже, както на много места се преобличат и дегизират и жени. Играйте на кукерите продължават през цялата седмица от Заговезни до Тодоровден. Всяка вечер след мръкване до среднощ ходят маскирани хора, накачени с дрънчащи оглушително звънци, като влизат по домовете, скачат и играят без музика и не говорят, за да не ги познаят. Стопаните ги даряват с пари, които маскираните си поделят.

Кукерите обличат нетипични, дори скъсани стари дрехи, на лицето слагат маска от парче плат, с отвор на очите. Всеки се старае да стане неузнаваем, така че дори да не му личи полът. Много колоритен е персонажът на кукерите в с. Червенци: „Кукерът има за маска на лицето заешка кожа. На главата си има висока шапка, направена от стара рогозка (асър от тръстика). Горната му дреха е стара и скъсана и носи изкусно направена гърбица. Обут е с небръснати цървули, на кръста си носи колан с траки (лопки), колкото може повече на брой. В ръката си държи сопа и кратуна с пепел. По цялото му тяло са накичени върви с чушки и чесън. Празна плитка чесън е увита и около шапката му. С кукера ходи и баба – мъж, в стари женски дрехи, накичени с пендари от тиква, с черна забрадка и начернено лице, за да не го разпознават, а на гръб носи шарена кълчищена или козя торба за събиране на даровете. Когато кукерите влязат в двор (това в с. Ген. Кантарджиево не се допуска) те викат: „Дя, дя, дя, дяди, бабу, вер сакъз парастъ“ (На баба пари дай за дъвка), на кое-то стопанинът отговаря: „На кукера брашно, на бабата – пари“. Игрите включват и един „задължителен“ елемент: ритуална гонитба на кукерите. Където видят момичета, „бият ги“ (Ген. Кантарджиево, Раковски).

В първата събота след Заговезни се празнува Тодоровден (Конски Великден, Тодоришкаnidеля). Свети Тодор е познат като строг светец – запазено е поверье, че той препускал с белия си кон. Най- типичния елемент на този пролетен празник е препускането с коне – конна кущия, тодоровденска кущия. Самите коне във вечерта срещу Тодоровден се подлагат на специална подготовка за кущията – тренират ги и не им дават да ядат и пият. Сутринта жените задължително месят и раздават питки за здравето на конете. Преди началото на кущията се отслужва църковна литургия и хората си вземат причастие.

В с. Българево традиционното надбягване с коне протича в следния ред: жените от семействата, които се включват с коне в състезанието, омесват питки, приготвят пешкири и китки чешшир, които занасят в църквата за освещаване. Цялото село излиза да гледа състезанието с конете – на сейр. Участниците се обзагагат кой кон ще спечели състезанието; първенците получават парични награди, риза, плат. В миналото в с. Метличина се състезавали с магарета.

На Първи март с изгрева на слънцето стопанките задължително мятат на оградите червен плат. По стар народен обичай се правят мартеници (марти, мартанички), от пресукан червен и бял конец. Друг пролетен

мартенски обряд е Свети четиридесет мъченици (Кърк) – по стар стил на 22 март, а по нов – на 9 март. Утвърдено е вярването, че в земята се забождат 40 пръчки – кърк сопа, или 40 шиша и тя се затопля. В Червенци на същия ден (Кърк кашик) е прието да се сръбва 40 пъти от лъжица, 40 залька да се изядат и да се изпият 40 лъжици вино, за да е бодър и здрав човека през лятото. В Ген. Кантарджиево жените стават рано, палят огън и удрят тенекии, за да прогонят змиите. През месец март се празнува и Благовец, известен преди всичко с етиологичната легенда за благата вест, която Богородица получава от Архангела.

Великден (Паскеле) по законите на народния светоглед се свързва с възраждането на природата и живота. Основен момент в този светъл християнски празник са постите. На Велики четвъртък се спазват редица забрани: не се пере, не се шие, не се маже, не се копае. По утвърдената традиция боядисването на великденските яйца става в четвъртък, а който не успее, боядисва в събота. Първото яйце (червено) се слага задължително до иконата или канделцето, то стои там докато се „изпразни“, след което го махат. Едно време, когато отглеждали черничеви буби, стопанката слагала яйцето помежду бубите, за да не урочасат. В Ген. Кантарджиево яйцето се счупва на следващия Великден и ако е пълно и запазено, значи годината ще бъде плодоносна, а ако има някакви свивания, значи няма да бъде хубава. С яйцето бабата потрива малките деца, когато урочасват. Своеобразен паралел на постите е забраната да се играе хоро.

Важно значение на Великден има омесването на празничните обредни хлябове. Хлябът за Великден се пече във фурната, която се опалва със слама. В Горичане правят кравай за отговяване – голяма пита, отгоре в тестото са запечатани три разноцветно боядисани яйца. Във фурната се пекат козунаци и курабии (Божурец). В събота срещу Великден, както и на сутринта, всички ходят пременени на църква. С подобаваща тържественост навръх Великден се изпълняват традиционните посещения на кръстници и роднини. В първата година на Великден младата булка задължително отива у кръстника си облечена с булчинските дрехи, като носи кравай (козунак) и яйца.

Гергьовден (Едерлез) бележи върховен момент във вегетацията и разцвета на растителния цвят. В повечето от гагаузките села този празник се смята за пастирски и затова в деня овцете не се изкарват на паша. Основните моменти на обичая включват събиране на билки, цветя, зе-

ленина, къпане и миене за здраве, гадания за здраве и брак, за хубаво време и за опазването на реколтата. С набраната зеленина и цветя се украсяват вратите на кошарата (саята), а привечер пред вратите на добитъка се палят свещи.

Много добре са запазени гаданията за здраве и женитба. Вечерта до-макинята майка откъсва стръкове коприва и ги „кръсти“ един по един за всеки член от семейството. На сутринта се гледа коя коприва е запазена бодра – на когото е наречена, ще бъде здрав през цялата година, а който стрък увехне – този член на семейството „ще хленчи, ще му има нещо, няма да е добре“ (Българево). В навечерието на Гергьовден момите режат лучени пера, наричат ги на ергени и гадаят за кого ще се женят (Червенци). Едно често срещано гадание за характера на времето в по-следното село е как лежи кучето сутринта: ако е заспало – годината ще бъде много приятна, а ако е с наострени уши – няма да е добра. Важен момент от обредността е задойването за пъри път рано сутринта на овцете (довим). Първото доене става в бакърче, окичено от двете страни при дръжката със стръкове прясно набрана коприва.

Върхов момент в подготовката и празнуването се пада на коленето на курбана. Коли се винаги мъжко агне. Преди да се заколи, над него се прави кръстен знак и се прекадява, след като му се дава от солта, която предния ден е осветена. Понякога на рогцата на агънцето се пали свещичка (Червенци, Българево, Метличина). Ако агнето се коли вътре в стаята, с кръвта му задължително се опръска стената; някои хора „четят“ получените от кръвта очертания по стената. С кръвта на закланото животно челата на малките деца се бележат с по една точица за здраве. Агнето се пече във фурна (форум), а по стара традиция хляба се меси от стопанката, която носи на шията си наниз (кордон) с махмудии. На Гергьовден задължително се яде за първи път и пресен (зелен) чесън. През целия ден мало и голямо се люлее на люлки (салангач).

Около Гергьовден се устройва по правило и общая Пеперуда, който е свързан с обредни действия срещу суша и за падане на дъжд. За да вали дъжд в с. Ген. Кантарджиево момичетата изпълняват обряда Керванчо (Германчо). Керванчо е обредна глинена фигурка, която се погребва край река, в посеви, или пък просто в района на селото. Глинената кукла си остава завинаги зарита, а „погребението“ се съпровожда с песни за измолване на дъжд. В някои села вече има бледи спомени за този обичай. Наред с Пеперуда и Германчо за измолване на дъжд често се

практикува молебенът. Други празници в пролетния църковен календар са Свети Атанас Летен (2 май; 15 май ст. ст.), Свети Никола Летен (9 май), Св. Константин и Елена (21 май).

Не липсват хубави празници и в лятно-есенния цикъл на гагаузите. Спасовден е 40 дни след Великден, винаги в четвъртък – това е най-голямата задушница в памет на мъртвите. На този ден в гробищата в чест на починалите близки се раздават кравайчета (нечетен брой), но в някои места (Ген. Кантарджиево) се прави курбан. Света Троица (Петдесетница) за някои е също задушница (Черешка задушница). След нея следва Русалска неделя – за предпазване от русалките(русилиите), митични женски същества, които разнасят болести. Тогава във всеки дом се постила пелин и орехова шума, която мирише много хубаво.

Еньовден (Яновден) съвпада с лятното слънцестоеие – „слънцето се премята“ (с. Горичане). Тогава се берат билки, за които се смята, че на този ден имат лековита сила. Събират се главно лайка, пелин, машерка, кантарион, бъз. В друг ден – Св. Петър и Павел (Петровден, Пальовден), празника е свързан с опазването на реколтата. Поверието гласи, че преди този ден не трябва да се ходи на море, защото то взема курбан и хората могат да се удавят. На Пальовден не се работи, забраната е много строга.

През зимния цикъл гагаузите тачат също някои празници – белег на тяхната традиционна духовна култура. Андреевден (30 ноември) и Варвара (4 декември) – са предвестници на студеното зимно време; тогава се приготвят варива – за здраве и берекет. В практиката най-често се използват царевица (мамули), бакла, нахут. На Варвара се поднасят и питки с мед – за предпазване на децата от шарка. На Никулден (6 декември) е всеизвестно, че задължителната обредна храна е риба. Игнажден е свързан с християнската легенда за родилните мъки на Божията майка. По традиция първият чужд човек, влязъл в дома, трябва да седне за да бъде поръсен със житни зърна: идеята тук е за продуциращото плодородие на кокошките и пилиенцата.

Коледа е известна в гагаузките села като Боджук или Каръм. Това е най-големият зимен празник, посветен на раждането на „млада Бога“, отразяващ символично началото на новата стопанска година и надеждите за плодородие и успех във всички области на живота. За същинският празник семействата се подготвят със задължително колене на прасе. Когато и да е заклано прасето, преди Коледа от него не се яде. Колячите

са първите гадатели – по дебелената и посоката на далака те съдят за продължителността и студа на зимата. Вечерта срещу Коледа те наричат Бъдни, както и Каръм геджеси (от колене и вечер). Вечерята задължително е постна: боб, картофи, калле (зеле с ориз), тиква, ошаф от сушени сливи. В средата на трапезата има красиво украсена пита (присурника).

Според обичая трапезата на Бъдни вечер непременно се прекадява. Това прави най-възрастния член в семейството, обикновено свекъра или свекървата. Кади се с палешника на ралото, а в по-ново време и с кандело. След прекадяването се разчупва питата – от свекъра и свекървата (едновременно), като се приема, че по-голямата парче е знак за късмет и по-дълъг живот; обичайна практика е залък от питата да се отдели и за домашните животни.

Коледуването се среща в два варианта: големи коледари и малки коледари. Големи коледари (коледарци) са преди всичко ергените, най-често водени от опитен и женен мъж. Коледарската дружина включва водач – именуван като баш коледар, станеник, станник или поп. Във всички села очитането на кравая (произнасянето на коледарската молитва) се изпълнява от станеника. В коледарската група (кол) има и други обредни лица – „магарета“, които с преметнати на гръб дисаги събират даровете. Заедно с тях се движи и касиерът, който събира дарените пари от стопаните. След коледарците ходят „котки“, които „мявкат“ – „Мяу, мяу“, за да получат и те дар.

Най-важната роля в коледарското облекло се отделя на калпаците, които са специално украсени: с китка цвете, с нанизи от пуканки, сушени сини сливи и др. Все още в облеклото присъстват навущата от бял вълнен плат, ентериите (ризите), поясите, ямурлуците. Като отличителен атрибут коледарите носят и здрава тояга (сопа) – в с. Могилище на тоягата се връзва кърпа. Коледарите съобщават за пристигането си с чукане, с тропане на портите и с песен. Обредът повелява при влизане в дома тарторът на групата пръв да почерпи домакина с бъклища (чотра) вино. Коледарите по принцип пеят еднотипни български песни, но в някои случаи (примерно в с. Горичане) се среща и преводен вариант на „Стани, стани, нине“ (Ач капую, бен гелдим, коладарите...). Със съжаление трябва да се отбележи, че в по-ново време коледарската благословия и песенна традиция е само едно добро пожелание. По спомените на Хр. Вакарелски от близкото минало, в Божурец коледарците са използвали своеобразен инструмент направен от кратуна – буху. Отворът на този

инструмент е обтегната кожа със завързан канап на дъното на кратуна-та, който минава през кожата и чрез стегнато движение на пръстите се произвежда баучещ звук.

Момите на Коледа се надпреварват, коя ще направи по-хубав кравай (колач, симит). Краваят се омесва с нарочна малка дупка, за да се нанизва на коледарската тояга. Всъщност, един от най-атрактивните моменти е откупуването (наддаването) на моминските краваи. Краваите се на-реждат на „сергена“, като на всеки от тях има надпис, за да се знае, коя мома го е изработила. Наддаването е повод за приятни преживявания, но понякога се стига до ревност между момците, дори кавга и бой. На-края всичко приключва с хоро на мегдана.

Вторият по значимост зимен празник е Нова година (Сурва, Ени сене, Чабаклама). Новогодишната вечер навсякъде започва с прекадяване. Обредната трапеза също се прекадява; трапезата включва много и разнообразни храни, сред които е задължителна пачата – приготвена или от цялата глава и краката, или само от краката и ушите на прасето. Почти задължително на софрата присъства традиционната новогодишна баница с късмети (бъорек, милина). Сурвакането продължава да е устойчив обичай; един от най-първичните начини е да се сурвака с машата (Българево, Ген. Кантарджиево). Класическото сурвакане се извършва с дрянови пръчки или суровачки. В специфичното за с. Червенци сурвакане, известно като кукуригу, участват малки момчета. В някои села честитенето става и на турски език. Вторият ден на Сурва (2 януари), гагаузите почитат като ден на домашните животни (Карамановден, Куйрук), в който се удължават с панделки опашките им. Символиката на празника иска да каже, животните да бъдат здрави и да се множат. На-края се почистват оборите.

Коледно-новогодишните празници продължават с Йордановден, Ивановден и Бабинден. Първите два се свързват с ритуалното къпане на младите булки и зетьове, а Бабинден (Баба гюню) е най-големият и та-чен от жените празник. Той е посветен на бабите-акушерки, които са ба-бували на родилките. Още преди изгрев слънцето в селото в дома на бабата започват да идват на групи жените, родили с нейна помощ. След това се правят дарове, кади се и се сядат на трапезата. Една от най-важните грижи на бабата е да осигури свирач за празненството – гайдар или цигулар, който свири през целия ден сред празнуващите жени. Интересен момент, макар и вече архаичен, е маскирането на бабата (примерно в

Ген. Кантарджиево я чернят и я украсяват с чушки) и носенето на байрак. В същото село жените вкупом носят червен байрак на бабата, след което с него играят начело на хорото.

В празничния зимен календар присъстват и други тачени от гагаузите празници – примерно така наричаната „тройка“: Антоновден, Атанасовден и Лелинден. След тях идват Петльовден и Трифоновден (Заризан). На този ден се ходи в лозята и се пее песента „Садила и мома край море лозе“ (Червенци). Последните празници от февруарския зимен цикъл (наричани още Трифонците) са Сретение Богородично, Симеоновден и Хараламби. Сретение (Паная питасъ) се отбелязва в чест на Богородица, а Симеоновден (Мишия празник), наричан още Хаталия, се смята за лош ден, когато се спазват стриктно много забрани. В някои райони на Североизточна България, където живеят гагаузи, се споменават и Вълчите празници (Куртюттулу), които са сериозна заплаха за хората и животните, тъй като вълчите набези съвпадат с „бесуването“ на опасните зверове.

Библиография:

- Боев, Е. *Наши сънародници гагаузите*. С., 1987.
- Василева, М.; *Календарни празници и обичаи*. – В: Добруджа. София, 1974.
- Градешлиев, И. *Гагаузите*. Добрич, 1994.
- Губогло, М. *Етническая принадлежность гагаузов*, З. М., 1967.
- Димитров, С. *Още едно мнение за името „гагаузи“*. – В: *Българите в Северното Причерноморие*, Т. В. В. Търново, 1996.
- Иречек, К. *Пътувания из България*. С., 1974.
- Матеева, В. *Гагаузите*. С., 2006.
- Мошков, В. *Турско-турецкие племена на Балканском полуострове*, Т. XI. С. Петербург, 1904.
- Славейков, П. *Етногеография*. С., 2006.
- Средкова, С. *Гагаузка празнична и обредна трапеза*. – В: *Лице за идентичност*. С., 1999 г.
- Стаменова, Ж., Средкова, С., Пимпирева, Ж., Кръстева-Благоева, Е., Мирчева, Д.,
- Таниелян, С. *Гагаузите в България – Записки от терена*. С., 2007.

Ибрахим Каракасан-Чънар е учредител на „Турски културен център ХХI век“ и „Обществен съвет на етническите малцинства в България“. Член на редколегията на списанията „Етнодиалог“, „Кайнак“, „Планета“ и „Българе“. Автор на книгите „Турция“, „Етническите малцинства в България“ и „Светът на исляма“.

Оттурчиха помаците

Автор: Бойка Асиова

(Откъс от романа „Яловата вдовица“ на Бойка Асиова)

ОТТУРЧИХА ПОМАЦИТЕ

Решиха да оттурчат турците. Впрочем, повечето от тях помаци. Истинските турци се брояха на пръсти – изпадналите по тия краища от Руско-турската война мухаджири. Та взети заедно, местните хора, за да ги разграничават по вяра, ги наричаха турци. Някои избягаха в общия порой на югоизток, към местата, в които се беше свила някогашната Велика империя. Знаеха, че не им е родина, но се плашеха от неизвестното, което ги очакваше при новата власт в родния им край. Какво щеше да бъде, предстоеше да се види по-късно. Други си останаха. По-силно се оказа за тях притеглянето на огнището, къщата, в която бяха расли, нивите, които сееха, ако щеш и водата, която пиеха. Не можеха да зарежат всичкото това, което до днес представляваше техният живот. Ами гробовете на близките? Жivotът и смъртта са толкова заедни, че тежко му, който се наеме да ги раздели. Останаха си, примирени, каквото и да им се случи, да го понесат.

Камбаната удари като за празник. Няколко пъти и някак настоятелно, като да прикани всички да дойдат на църква. Беше се разчуло, че ще оттурчват помаците. Ама точно как ще стане, никой нямаше представа. Не беше се случвало в живота им и предстоеше да го видят. Беше сигурно, че бой и клане не ще има. Това, което е заставило предците на тези хора в страшното време на поробването да се откажат от християнската вяра, беше останало назад като тежък спомен. В песни и приказки, в предания, в твърдения на потомци на истински очевидци, в имена на местности и в какви ли не белези, които животът оставя по пътищата, нямаше сега как да се случи. По същия начин и със същите средства не беше възможно. Времето беше друго. Обредът щеше да бъде използван като оръжие.

В средата на черквата стояха те – жени, мъже и деца. Българогласни, но вярващи в Аллах. Разбира се, с различна сила, според душевното разположение и природен ум на всеки един от тях. Пееха песните на предците си, приели насила ислама, и продължаваха да назовават добитъка и кучетата си с християнски имена. За Рамазан байрама жените къносахаха косите и ръцете си. След тридесетдневния пост подаваха през оградата саханче с тълст пилаф на комшиите, а на Великден поемаха от тях червени яйца. Облеклото им беше пъстро. Като верни на падишаха момите и булите можеха да употребяват всички цветове, които пожелаят. И те се надпреварваха коя от коя по-ярка черга да изтъче, чорапите едни с други не си приличаха, престилки, торби. Не им стигаше за себе си, ами гиздеха и конете. Покриваха атовете с чулове като парче ливада по Еньовден. Останалите във владението на православната църква нямаха това право. Тям се полагаше по-тъмното, по-мрачното, по-сивото. Като за втора ръка хора, безправни, извън законите и царството.

След малко в гробищната черква „Свети Георги Победоносец“, ниска, но просторна и с голям притвор, с потъмнял иконостас и златни царски двери, с литнал гълъб над високата облегалка на владишкия трон, щеше да почне оттурчването. Отстрани на клиросите в столовете седяха сеирджийите. Отзад някъде, притихнала, в нервно очакване надничаше и Рабието. Тя не беше дошла за зрелище. От място за духовно покровителство, за разтуха, за общуване с други хора, за весели и тъжни работи, за съпричастие към целия живот на человека, сега църквата трябваше да изпълни роля, която някой беше наредил да изиграе. От храм за душевно възвися-ване, днес щеше да бъде средство за насилие. С някои от тия, които пред очите ѝ трябваше да топнат нозе в купела и да се прекръстят със събрани три пръста пред олтара, Рабието се познаваше бегло, но с други другаруваше сърдечно и откакто се помни. Дълбоко вярващи в своя си Бог, в този момент на претоп тия люде страдаха безмерно. На лицето им беше изписан изпепеляващ ги срам от крачката, на която се бяха съгласили и от проявената слабост. И всичкото това, което преживяваха като истински позор, правеха го, защото искаха да останат у дома си, да си гледат нивите и стоката, да си посрещат и изпращат децата и да раждат още.

ТАЙНСТВОТО КРЪЩЕНИЕ

До пангара се издигаха две купчинки – от каскети и от калпаци. Пригответи по избор да ги нахлупят върху избръснатите глави, запри-

личали на белени тикви. Не им бяха разрешили да влязат в храма с фесовете си в ръце, та след кратко суетене, оставиха ги покорно в притвора. И още преди да прекрачат прага на християнския храм трябаше да се обърнат на запад, където се смяташе, че е царството на Дявола, и ги накараха да се отрекат от предишната си вяра с думите: „Отричам се от тебе, Сатана, и от всички твои работи, и от цялата ти гордост, и от цялото ти служение.“

Но ако трябаше строго да се спази канонът, след разрешението на върховната църковна власт мюсюлманите, желаещи да станат истински православни, преди часа на кръщението трябаше да са прекарали в помещенията на християнския храм четиридесет дни в пост и в изучаване Символа на вярата, Господнята молитва, Блаженствата, Десетте Божи заповеди...

На своя глава отец Манол, като енорийски свещеник, спести на злочастниците това изdevателство. Хвана напреко, пое греха на неподчинението на каноничния ред с огромно желание да намали поне част от страданието на своите съграждани.

Разбираше той идеята на голямата политика да се изгради единна държава. Но едно беше да пишеш на книга, а друго да гледаш тия хора в очите – объркани, изплашени, озлобени и неразбиращи.

Един по един старите фесове глухо тупваха върху плочника, а купчинката от нови касети и калпаци се смаляваше.

Свещеникът посочи едното по име и той излезна малко напред към олтара. Това беше Аджисале. Потъмнял като гореща главня, върху която току-що са лиснали котел с вряща вода, черен и димящ. Зад него пристъпи на крачка Файтуша с децата им.

– Открийте лицето на жената! – разпореди презвитер Манол неизвестно към кого. Никой не посегна. Като почака малко, кадъната неохотно сама повдигна чembera си. Главите на всички участници в кръщението останаха наведени и не видяха очите ѝ, зачервени и подпухнали, навярно плакали цяла нощ и останали зли. В тях нямаше нито примирение, нито разкаяние, още по-малко съгласие. Просто беше тръгнала след мъжа си, защото тя беше неговата половина пред Аллах и се бе вrekла такава да му остане до гроб. В зениците ѝ се оглеждаха горящите свещи, окръжили големия венец, висящ от тавана. Пламъчетата се разбъркваха в тях и изскачаха оттам на снопове змийски езици. Това бяха клетвите на жената, заставена да се откаже от своя Бог и да приеме чужд. Всички

я знаеха – колкото можеше да благославя и да лекува с благи думи, триж по-силна беше на проклятията. Ох, как само можеше да кълне Файтуша!

Дечицата ѝ, като не разбираха какво се случва, притихнали бяха се вкопчили в шалварите ѝ.

– Кой ще им стане кум? – попита отецът.

– Я – чу се гласът на Айдън Динка не особено въодушевен. Кандисал да помогне на своята си власт, за която се би в окопите, мъжът беше прile сега от немай къде да поеме това иначе почетно задължение.

– Име? – попита попът.

Посоченият кум съобщи намисленото от него и кумата християнско име.

След трикратното потапяне на единия събут крак в купела с вода, следващо помазването с елей – символът на плодоносната маслина, един от образите на Иисус Христос. „И помазването, което вие получихте, пребъдва у вас, и нямате нужда да ви учи някой; но понеже самото това помазване ви учи на всичко и е истинно и нелъжовно, то пребъдвайте в него, според както ви е учило...“, редеше отец Манол.

За да не ги обличат целите в бели дрехи, както е редът, кумата им преметна на рамо само по една бяла кенарена кърпа със ситна дантелка. Захраниха ги с мед и масло, изразявашо обещаното царство и благоденствие. До връчването на светилник, символа на просветлението, не стигнаха, защото църквата щеше да се вика в много разходи, а и общината беше още бедна.

Презвитер Манол прочете словото. Липсваше тържеството, подобаващо за посвещението в едно от седемте велики тайнства на християнството – кръщението. По-скоро трудно прикрита вина се долавяше в гласа му.

Жената от Файтуша стана Фидана. Пощадиха я, като не ѝ туриха име на светица, а на младо дърво, та да може някак си да не се почувства толкова поругана и да свикне божем с него.

КУМОВЕТЕ АЙДЪН ДИНКА И ЛЕНЕТО

Кръщаването, онова, което е повторение на потапянето на Христос във великата река Йордан от Йоан Кръстител насам, припознал Иисус като пратеник на Бога, и което за всеки верующ християнин представляваше празник, е свързано с добро настроение в очакване за честит живот. Нови дрехи, росно откъснато цвете, хубава трапеза, подаръци, спомени, благопожелания, честитвания. Просветлени лица на близки-

те. Куп неща, които съпътстваха свещения обред на приобщаване към църквата.

Сега в старата опушена черква в края на гробището владееше тегота, лъжа, тихо насилие и душевен гърч. Всеобщо смущение изпълваше въздуха. Всички искаха това представление да свърши час по-скоро. Самият свещеник, угнетен и невярващ в смисъла на поръчаното му държавно дело, прелисти набързо молитвеника, като ачик прескочи много редове от него.

Жената на Айдън Динка, кумата Лене, не посмя да скърши хатъра на мъжа си. Това тя никога не си позволяваше. Беше вярна негова спътница, кротка, говорчива, вечната потушителка на вулканите му изблици. И сега отстъпи, ако че виждаше в това голям грях. Не само тя, повечето от хората тук бяха свързани с природата. Изкарваха си хляба с постоянния допир с нея и затова бяха инстинктивно религиозни. Не че не палеха кандило под иконата на света Богородица и не раздаваха жито на Задушница. Те се подчиняваха, страхуваха и вярваха по-скоро в силата и справедливостта на природата и нейните закони. За тях тя повече беше храм, отколкото черквата.

За Ленето църквата никога не беше развлечение и пространство за разтуха. Преживяла тъжно детинство, тя имаше сериозни основания да се съмнява в съществуването на божията справедливост. Но не го изричаше на глас и се вардеше от богохулство. За нея Христос беше жив и тя можеше просто да го срещне ей сега, във всеки ден и час. Както го е срещнал апостол Павел на път за Дамаск. Той не е бил свидетел на евангелски чудеса, но е постигнал много повече, отколкото нищо неразбралият очевидци. Тя имаше свой образ за Христос, добър и човечен, съразмерен с нея самата.

В този час кръстницата Лене, вярната половинка на Айдън Динка, изпитваше срам, голям и изпепеляващ. През цялото време, докато попът четеше, лицето ѝ не престана да гори. Полази я и страх. Тя познаваше и меда, и жилото на Аджисалица. Беше ходила при кадъната по женски работи и беше видяла помощ от нея. Съответно на добротата си беше чула от Файтуша реки от благи думи и насырчителни пожелания. Но била е и свидетел на нейния гняв и неотразими клетви, ако е настъпена от някого. Ленето не вярваше, че на тази силна и дълбоко религиозна жена е прекършена волята ѝ. Трепереше, че нещо ще се случи, страшно и непоправимо, и че тя самата ще е виновник за него. Дълбоко

в сърцето си беше против това, което ставаше в черквата „Свети Георги Победоносец“. Страдаше с цялата си душа, че не можа да се противопостави на мъжа си. Не можа да го спре. А той, ако да беше див по нрав, и нему не беше по волята всичкото това зле замислено позорище и това го правеше още по-гневлив и невъзможен.

Опълченецът беше дал дума. Уговориха го, че трябва да участва в това нужно за укрепване силата на държавата предприятие. Като доброволец във войната за изгонване на турците от родната му земя и получил кръст за храброст за битката при Булаир, трябваше, трябваше да не спре, да не се оттегли, а да се включи с каквото може в устройството на новия ред. Командирите, които беше срещнал в окопите при Шаркъй и Булаир бяха все мъже чисти, почтени, патриоти и истински народни синове. Те имаха войника за същество, деляха хляба и срещаха смъртта с него през цялата война. Сякаш самите командири отнякъде му даваха напътствия, сочеха му правия път и го окуражаваха: „Трябва! Направи го! За хубаво ще бъде! Не бягай!“

Националният идеал е пълната свобода и равенство на всички народности в държавата, учеха войводите някога и готвеха въстание. Да де, ама тия несредници се имат за турци, гърчеше се под контравъпросите си Айдън Динка. Турци, ама не са. И потурнаци не са. Защото не по своя воля някой назад в родата им не е издържал и е сменил вярата си. Изплашил се е от ятагана, посякъл доста непокорни глави. С утешението, че запазват своя си бог в сърцето, други са се изкушили, за да се ползват от законите на царщината, и отстъпили, приели ислама. Зер им е било лесно! Все му се искаше управниците, които бяха измислили да се извърши оттурчването им, да излезнат прави. Хората да се върнат към изконната си вяра и да си бъдат каквите са били преди столетия.

Айдън Динка не се перчеше с това, че е бил опълченец. Гордееше се тихо и знаеше цената на този родолюбив акт. Та сам беше тръгнал за фронта. Подкрепи го и баща му. Старият дедо Ване го благослови, а майка му баба Злата го изпрати като го прекръстващ зад гърба дордете с дружината му се скри от очите ѝ. Айдън Динка искаше и неговите деца да бъдат патриоти.

- Пръснахме се да наберем цвете...
- Какво цвете па ти бе, Дине? Дека? – попита невеста Лене учудена.
- В Кукуш. По градините. Командире ни разпореди.

– Аха, ти па за Делчев – разбра жената, че мъжът ѝ се връща към една стара история от Балканската война, която той обичаше да разказва и която винаги го вълнуваше.

– Гушнали сме цветето. Строихме се и той ни дръпна реч.

– Кой? – макар да знаеше отговора, но за да бъде любезна, попита съпругата.

– Командире, полковнико. Реч ти викам! Огън! Бойци, вика, преди боя трябва да отдадем чест на един свет дом. Даде команда и ни поведе... – тръгна въодушевеният разказ на опълченеца за кой ли път.

В стройна стъпка, с оръжие на рамо, с лица обърнати към двукатовата къща, до зида стои подпрян портретът на Гоце. Очи големи и черни. Мустаци – комитски. Лице юнашко. Момчетата маршируват, викат „Ура!“ и хвърлят цветя към скъпия лик. Образът се затрупва, някой се откъсва от редицата, изтичва, за да обере с длан цветята, покрили лицето от фотографията и настига дружината. Това беше Айдън Динка.

Приседнал на пейката встрани от портата, бащата на Гоце – дядо Никола, подпрял върху бастуна ръце, плаче. „Боже, пази България! Деца-та ни не успеха!“ -шепне си старецът.

Невен и накапали смокини. Красиви къщи. Кукуш-анки с кошули от свила.

– Тое Кукуш го нема вече – с горест заключи разказвачът на войнишки истории. – Не мина и година, сичките на Балканите се бехме фанали гуша за гуша, гърците го запалиа. Изгореа две иляди и кусур къщи. Остана едно пепелище...

Бистроумна, невеста Лене слушаше мъжа си и се досещаше каква му е мъката.

– Невесто, ти знаеш ли що е това Булаир? – понечи опълченецът да отвори очите на жена си за голямата политика и смисъла от тяхното присъствие в нея. Желанието му да са песъчинка в онази мъничка част от големия замисъл за чиста и единна нация, която утре трябваше да се случи в гробищната черква „Свети Георги Победоносец“.

Като рече той Булаир, па тя се сети за цветето, което ѝ донесе от Самоков по-голямата от нея етърва, кака ѝ Славка. Учителка в класното училище, мъдра в житетските работи, голяма уметница и пеена жена. Донесе ѝ тя от родния си град преди две години коренче була-ирче. Така самоковлийките кръстили крехкото и нежно цвете с тънки дълги дръжчици, ройнало розови цветенца като сълзици. Защото, разказваше

ѝ кака ѝ Славка, много мъже от Седма пехотна Рилска дивизия са загинали при Булаир през Балканската война. Останали са им гробовете по Галиполския полуостров. Ветровете от Мраморно и Егейско море да рошат тревите над тях, чужди и незнайни. Та затова жените от Самоков обичат това цвете и го множат. По-късно щяха да направят паметник на централния площад и щяха да изпишат името на всеки погинал войник и офицер върху пирамидата от камъни. Но това щеше да се случи по-късно. И то е друга история. Вдовици и скръбни майки, почернени и осланени от загубата, изпревариха и направиха своя благодарствен помен като посяха по градините и гробищата цветето с вид на дребни сълзи и име на победна битка. Същото сега цъфти и в нейното градинче. Ленето очакващо сълзиците му напролет като предтеча на нещо хубаво и се свенеше да си признае, че му вярва, на него, на булаирчето.

– Та що е то Булаир? И колко чини? – повтори Айдън Динка въпроса си.

– Па знам, нали си ми разправел – тръсна глава тя да пропъди красива миражна гледка пред очите си и отвърна на въпроса с малко закъснение. Даде да се разбере, че утре ще го последва. Ще бъде кума, щом той се е обещал на властта и щом самият вярва, че е редно.

– Аджисале е кандисал. Видехме се снощи с него. Кадъната не е лесна – пожела да продължи обещалият се за кум разговора, приличен на лека кандърма, но издаващ собственото му притеснение.

– Не е лесна, викаш. Ми знаем ли какво ѝ е в душата? – опита се Ленето да предизвика съчувствие у мъжа си заради предстоящото издевателство.

– Абе, дали знам? Ами не знам. Ти сега какво? – готов да кипне заекна Айдън Динка.

– А помисли, ако ти си на нейно место – кратко продължи да му противоречи спазарената от държавата кума.

– Не ми бери гайле. Освен Костадин, съм и Айдън – опита се да се пошегува той с турския си прякор. – Баба на майтап ме сравнила с лудия Айдън от турската махала, та ми го залепи за цел живот. И на фронта отидох с него. Сигурно и в гроба нема да съм самичок. Току-виж изчукали сте го на кръсто „Костадин Иванов... роден лето... известен като Айдън...“

– На кръсто се не знае, гледай на детето да не го лепнеш – плахо подхвърляше майката.

Детето, това е синът, защото момичетата по този край не ги наричат деца. Те са просто женски.

– Ами ако е щур като мене...

Дърдореха си така, колкото да мине вечерта. И двамата бяха потиснати от очакващото ги държавно задължение.

В черквата „Свети Георги Победоносец“ течеше оттурчването. Колкото и свещеникът да отмияше страниците, кръщението си беше дълго, бавно и протяжно. На всички им дойде до гуша, когато неочеквано мъж, надхвърлил христова възраст, нахълта в черквата и шумно се провикна. Доволен от току-що сторения обред, гласът му прокънтя доста нелепо в общата тягостна тишина, в която само мамоленето на попа се чуваше. Всички вкупом се обърнаха към него. Той извади от пазвата си нещо шумящо. Беше колкото половин длан тънка суха кожа и рече:

– Това е от мое гръб. От бой. Бия ме турците заради бачето – и мъжът поривисто запретна кошулата си, за да видят всички големия червен белег на гърба с липсващата кожа.

Малцина в черквата го познаха. Това беше по-малкият брат на Исидор, същия, когото турците застреляха в двора им и за по-сигурно запалиха къщата и плевнята. Оттам тръгна и пожарът, в който изгоря цялата махала в дните на Илинденското въстание.

Сега мъжът с липсващата колкото длан кожа на гърба смяташе, че е дошъл часът му. Но в какво се изразяваше този негов час, жарещият го спомен за острата болка в подпрания му от бой гръб му пречеше да осмисли. Идеалът, който войводите на националната революция изповядваха и проповядваха, че всички ще бъдат равни, не можеше да преодолее плитчините на възприятието и си оставаше неосъществим.

Оттурчването свърши.

В суматохата Рабието потътри да изнесе пълния купел. Бързаше да изпревари клисаря, да не вземе да го лисне по калдъръма. По стар обичай водата, в която е топен кръщелникът, се изсипва в корените на плодно дърво, за да не са му слаби ангелите в бъдеще. Тя държеше непременно да стори този ритуал. Молеше се в себе си за тия хора, минали през днешното душевно горнило, което на всичко отгоре беше наречено свещено тайнство, ангелите им да останат силни. За да не се побъркат от унижение, срам и Бог знае от още каквото е вътре в гърдите им. Единственото плодно дърво наблизо беше старият орех в долния край на гробището, с чиято височина и грамадна корона хората бяха свикнали да

съизмерват постиженията си. Излезе от двора на черквата и примъкна криво-ляво медния съд, като разплискаше по малко от безценната течност. Успя да го довлече до дънера. Изсила го върху изгърбените над земята стари коренища и въздъхна с облекчение. Беше направила каквото можа за ангелите на Файтуша, Аджисале и дечицата им.

След приемането на христовата вяра, оттурченият минава под покровителството на кумовете. От днес и завинаги те трябваше да си станат рода и на децата си да го предадат. Както е по отколешна традиция. Да се тачат, да си помагат. Да се броят наравно с кръвната рода, че и повече.

Не се получи. Не стана. И на едните, и на другите им беше зорлем. Кръстниците се чувстваха скверно, а кръщелниците – унизени, насилини, посрэмени. Доброто последствие от прекръщаването беше, че остави помаците на мира. А властта реши, че е свършила голяма работа и е прибрала под лоното на своята църква някогашните си сънародници и едноверци. Че отсега нататък те от помаци, или българо-мохамедани, както ги наричаха, или турци, каквито някои от тях се имаха, са станали българи християни.

Раздадоха им купените от общината каскети и калпаци, които те от немай къде започнаха да носят. Усещаха ги на главите си като нажежени пирустии¹, та вечер хлопнеха ли портата зад себе си, с облекчение ги сваляха. Покръстени бяха и циганите мохамедани, на които им беше все тая. Останаха си бедни и весели.

Когато след няколко месеца гръцката войска нахлу в града, напуснат от българите, юрнали се да се спасяват в планината и в Рилския манастир, оттурчените заедно с нападателите се отдаха на грабеж. Щом гърците се оттеглиха под напора на българската войска, избягаха заедно с тях. Заминаха за Беломорието, оттам в Мала Азия.

Сред тях беше и Аджисале. Дадения му бозиняв кожен калпак закачи на една кука под сайванта, навика жена си Файтуша, която не престана да скрибучи като дървояд, че е сменил вярата си. Навика я да се не помайва и хукнаха. Не се юрна с другите да разграбва християнски дворове и къщи.

Щяха да минат години и един министър-председател, който искаше на всяка цена неговата партия да спечели изборите, обеща на оттур-

---

1 пирустия – железен триножник, който се слага на огнище под съдове за готвене. Бел. авт.

чените да им върне имената. Броеше колко гласове ще му дойдат от тази машинация. Но това Аджисале нямаше как да го знае. Напусна родния си град, където поколения от неговия род са родени преди тази далавера с гласовете на по-турчени, оттурчени и най-вече измъчени да хрумне в нечестивата глава на големеца. Не можа да понесе обидата. Щяха да го подриват като никаквец. А и жена му не мирияса. По цяла нощ навиваща свредела: Да бега-ме, та да бегаме! Зер тя знаеше какво ги чака там, на чуждото място. Но родното ѝ изстинна заради това, че посегнаха на вярата, приела я от майка и баща.

Колкото можаха да вземат със себе си от покъщнината, взеха. То колко ли може да се носи на ръце? Триста декара имот, четворица измикири, бая овце и кози, къща на два ката в самия център на градчето – всичко, което старият му баща аго Таир беше спечелил, синът го заряза. С две деца на ръце и с едно в корема на кадъната замина в посока, където той знаеше, че не му е родина. В града не искаше да остане. Новият ред, или това, което щеше да бъде нов ред, го подгони през Босфора.

Аджисале побягна със семейството си, без да знае какво го очаква на чуждото място.

Бойка Асиова е българска писателка и журналистка.

Коментари (72)

- 27-06-2011 | **Мехмед** – Великобългарска пропаганда

Бойка Асиова е митириала социалистическа националистка. Опитва се да имитира „богът“ на българският социал-национализъм – Николай Хайтов. Романите на Бойка никога няма да бъдат настолни книги на помаците за който пише, поради прозирацият в тях великобългар-

ски шовинизъм. Имам в предвид произхода на помаците която тя определено го определя като чист български. Ако тя е лоялна към помаците, най малкото ще цитира какво те мислят за произхода си, който има над 10 версии, както всяка една балканска общност. И нека да бъда тека добра да напише роман за клането на помаците в родния ѝ град – Разлог през 1912 г. Нека да разкаже за Пейо Яворов, който е бил главатар на бандата която е опожарила Разлог /Мехомия/.

- 27-06-2011|**Златко**

Странни думи, които мен лично ме дразнят, защото ги възприемам като несправедливи и необосновани. Никъде в романа не откривам каквото и да е следи от великобългарски шовинизъм, няма ги и в парчетата, които публикувах тук. Предполагам, че сте достатъчно интелигентен и образован човек, за да можете да правите разлика между авторова реч (която би била единственото основание да се отправят някакви обвинения) и реч на героите, която авторът няма как да изкриви и направи по-различна от онази в действителността, инак би писал/а глупости. Така е и тук. Ако в романа има някакви твърдения, че помаците са българи, то те идват от устата на героите, а не от страна на авторката. Откъде тогава основанията да я обвинявате в шовинизъм? И не е ли странно, че се нахвърляте върху един от малкото хора, които демонстрират открита симпатия към историческите страдания на вашия етнос? Извинете ме, Мехмед, но в главата ми чука българската поговорка „храни куче, да те лае“. Много съжалявам, че трябва да изкажа нещо такова, но това е, което мисля.

Самият аз познавам Бойка лично, макар и не чак толкова отдавна, и мога да твърдя от собствени впечатления, че тази жена е с отворени сетива и мислещ, оствър ум. Не забелязах у нея нито дори следа от шовинизъм, тя мисли със собствената си глава, а не с клишетата, които вие ѝ приписвате. Жалко, наистина, че се налага да водим такъв разговор. Жалко.

- 27-06-2011|**Мехмед** – Бутафорен Либерализъм

Произхода за помаците е мултиетнически и мултикультурен. Балканите преди 100 години са били без граници и всички общности са имали връзки едни с други и са съживителствали воля или неволя. През тези последните 100 години обаче пада желязна завеса. Подменя се реалността. Става така че помаците в България имат „най чистия български“ произход. А в Гърция – „най чистите гърци, наследници на Пери-

къл“. Цялата помашка общност е платила грамадна цена за това че сред помаците доста са били съблазнени с привилегий и материални облаги, влияние за да приемат себе си за „най чисти“. Днес реплейването и преекспонирането на този мит е шовинизъм а не либерализъм. Другото което оказва негативан рецидив върху опитите за интеграция е фактът че българското публично пространство игнорира всякакви опити, тва помак или помакиня да стане писател или журналист. Ако тази авторка обича литературните си герой – помаци, то тогава защо не е помогнала на нито един помак или помакиня да пишат за себе си за миналото си? Или греша? Но ако греша това би било прецедент.

- 27-06-2011|**Златко**

Аз не твърдя, че помаците са „чисти българи“, не го прави и Бойка Асиова. Защо именно върху нас двамата решихте да изливате гнева си, уважаеми Мехмед? И защо непременно очаквате, че някой трябва да ви помогне? На мен също никой не ми помага, дори напротив. Е, и?

- 27-06-2011|**Мехмед** – Реални очаквания

Би трявало всички български граждани да сме гневни на онези които подмениха побличноста през последните 20 години за пореден път. Аз имам реално очакване за помощ от някой. Но не баш на мене. Не се мисля за толкова голям талант. Реалното ми очакване за помощ не е грях, нито агресия или престъпление. В развитите страни, преуспелите журналисти и писатели инвестират и подпомагат в млади таланти, които не са на равни начала със тях. В едно либерално общество литературата не е поръчкова „еволюционна джунгла“ а е привлекателно занимание, което дава духовна наслада на всички читатели. За да се случва това в България, е нужна определена политика която да настърчава подобни процеси. За да излезем от режим на оцеляване в режим на развитие. Да, не се срамувам да призная че Ни е нужна помощ именно от преуспели писатели или журналисти с влияние. Защото народ, който не уважава талантите си, един ден на негово място идва друг народ който почва да ги уважава истински.

- 27-06-2011|**Златко**

Страхувам се, че мога да ви разочаровам, но според мен това, което казвате, е просто повторение на една умонаагласа, която е властваща в

България поне от Освобождението насам, а може би и от още по-рано, а именно, че „държавата“ трябва да се грижи за нас, примерно като ни осигурява някакъв вид съществуване (не говоря точно за поръчки, но все пак някакво признание, поминък и т. н.) За съжаление основната последица от всичко това е, че България просто не познава интелектуалци, истински независими от „държавата“ или дори от „общественото мнение“. Това според мен е и основната причина за това, че ние не познаваме никакви форми на дисидентство, за разлика от по-западните и по-северни бивши социалистически страни, където традицията на зависимост от „държавата“ очевидно не е толкова силна. Колкото и неприятно да звучи, според мен няма алтернатива на истински независимото съществуване, поне ако човек желае да бъде интелектуалец. Разните чакали тук по сайта непрестанно се опитват да обяснят на всички как списването му, плюс всички останали усилия на автора, не са нищо друго освен търсене на келепирец и погача, при цялата очевидна абсурдност на твърденията си. Просто този навик, тази увереност, че у нас всичко и всички са част от механизма на измамата, на държавата (защото държавата, по самото си еество на инструмент, не може да не превръща всички свои части и сътрудници в инструменти)... та, този навик очевидно е вездесъщ, хората не могат да мислят другояче и дори вие, доколкото виждам, сте дълбоко в плен на илюзията, че можете да получите „помощ“, без да ви се наложи в замяна да продадете нещичко (най-вече свободата си, защото какво друго имате за продаване, вие или който и да е друг човек в тази вечно бедна страна)? Така че, помислете си малко дали това, което искате, не е всъщност най-голямото бреме, най-страшните окови, които сте си поставил сам, още преди да сте направил каквото и да е... Аз не съм тук за да давам акъли, но, ако има нещо, на което да държа в тоя скапан живот и свят, то това е независимостта. Не ми трябва държавна подкрепа, не ми трябва одобрението на началниците. Как оцелявам си е моя и само моя работа (ако хората, които зачитат труда ми, решат да помогнат, те са добре дошли, само че това е обратната страна на българската монета – ние не само очакваме помощ от началниците; освен това ние отказваме да я дадем на ония, които за разлика от нас не я искат от тях, а от самите нас; за това си има „отговорни органи“ – и толкова.) Може би това е нещо, над което си струва човек да помисли...

- 28-06-2011|**Мехмед**

Аз за първи път влизам в този сайт. Имам изграден имунитет срещу Пропагадната Историческа Митология, въплатена дори и под формата на филмирани литературно-исторически пасквили като „Време разделно“ или „Козия Рог“. Просто това така се е случило с мен заради възпитанието което съм получил и силната устна традиция в моята общност. Знам много добре каква зависимост поражда културата на зависимост, когато човек живее с протегната ръка за помощ. Аз говоря по принцип за помоща. Обществото Ни се намира в режим на оцеляване. За да преминем в режим на развитие е нужно да имаме определено чувство за принадлежност именно към определена общност в която съществуват ценности като – насърчаване, подпомагане, съпричастност, разбиране и прочее. Това не са окови който правят от таланта – примат с протегната ръка. Това е сигурност от която днес всеки се нуждае. В наша случай тук аз просто проявих предпазлива тревожност.

- 28-06-2011|**Мезоморф** – ...дабронамерен въпрос...

Мехмед, от кои помаци си? В Юндола и Света Петка устната традиция кара хората да смятат, че са дошли от Албания (всъщност от Македония). Твоите прадеди откъде са ти казали, че идват?

- 28-06-2011|**Златко**

Ако се зачетете малко повече по сайта, сигурно ще се убедите, че Пропагандата и Митологията не са особено на мода тук, Мехмед. Но очакването за помощ, извън кръга на вашите близки и може би собствения ви етнос, е химера, страхувам се. Поне такъв е моят собствен опит, дано вашият ще бъде по-различен. Впрочем, както може би вече сте видели, тук току-що беше публикуван много добър и информативен материал за произхода, нравите и обичаите на гагаузката етническа група, така че защо не запретнете ръкави и не направите (или издирите) никакво подобно изследване относно теориите, касаещи произхода на помаците? Ако е действително добро, аз с удоволствие бих го публикувал. Ето ви никакво предложение за помощ, щом това е толкова важно за вас. Но не очаквайте кой знае колко много от подобна дейност – единственото, на което можете да разчитате със сигурност, е никаква вълна (или вълнички) от злостни нападки – защастие вече без силни (кой казва, че нямало прогрес по нашите места?) Така че всичко е във ваши ръце – ваши и на

вашата общност. Ако действително имате независима, будна и мислеща интелигенция, то заповядайте тук, говорете, защищавайте правото си на собствена позиция и начин на живот. Аз поне никога няма да ви дразня с твърдения, че знам по-добре от вас кои всъщност сте вие. Това е сигурно. Останалото си зависи от вас...

- 28-06-2011|**про**

Това е Юсеин Мехмед, бакалавър по теология и магистър по история от Шуменския университет, автор на изследване за помаците с предговор от „академик“ Петър Япов. Не знам защо се срамува да се представи, той е много активен с ника помак бг.

- 28-06-2011|**Златко – ге:**

про писа:

Не знам защо се срамува да се представи...

Това пък кой го казва, лицемер с лицемер! Чак успя да ме ядосаш днес, любимий анти!

- 28-06-2011|**про**

Това е естественото ти състояние, „писателю“, да си ядосан, като съдя по телевизионните ти изяви. Ядосващ се на българина, че не се смесва, че не признава вини, каквите няма, че не уважава благородната и изтънчена Турция и не я иска в ЕС. Ядосан, гневен интелектуалец с европейски амбиции, който кани в дома си /като награда/ този който напише най-добрата рецензия за романа му. Не е ли по-добре да обявиш една твърда сума?

- 28-06-2011|**Мая Димитрова – ге:** По-вероятно е да е Мехмед Б-ли
про писа:

Това е Юсеин Мехмед, бакалавър по теология и магистър по история от Шуменския университет, автор на изследване за помаците с предговор от „академик“ Петър Ялов. Не знам защо се срамува да се представи, той е много активен с ника помак бг.

или Ал. Терзиев, съдейки по стила, а може и да е някой друг.

Всъщност на българоезичните мюсюлмани не им харесва никой български журналист, учен, общественик, освен ако не защитава теза-

та, че са древен народ, различни от българите (араби, траки, македонци, турци... въпреки че повечето от тях са с български имена – сменят ги само в Турция), както и че жертвите в Батак не са повече от 200-300. Сега очаквам да залеят сайта ви с паметници на „устната традиция“ в защита на тезата им.

А ако около българоезичните мюсюлмани (които отдавна учат турски език – в България, разбира се) се появи българоезичен мюсюлманин, който заяви, че предците му са били българи – той бива просто отхвърлен от общността.

Направете си справките и ще видите, че това е действителната картина.

Повечето българоезични мюсюлмани са напълно ОТРОДЕНИ от България, въпреки че тук са родени, израсли, получили образование – за тях България се концентрира в последните 100 години (а в някои случаи и 20) и се свежда до любимото село, град, планина, рид...

Всъщност на Зл. Енев това е по-вероятно да се хареса – отродените и хулещите като него на ВОЛЯ български народ = българиТЕ са на мода сред бълг. емигранти, особено през последните 20 години.

А издателство Жанет45 е едно от онези български издателства, които нашата южна съседка – Турската република спонсорира чрез програмата ADET.

- 28-06-2011 | **Мезоморф** – ге: ге: По-вероятно е ...

Мая Димитрова пише:

А издателство Жанет45 е едно от онези български издателства, които нашата южна съседка – Турската република спонсорира чрез програмата ADET.

Жанет45 са спонсорирани от Турция. Сиела и Колибри са евреи... Издателството Захари Стоянов са комунияги. Всъщност българин, ако трябва да каже нещо родно, къде публикува? :)

- 28-06-2011 | **Златко** – ге: ге: По-вероятно е да е Мехмед Б-ли

Мая Димитрова пише:

А издателство Жанет45 е едно от онези български издателства, които нашата южна съседка – Турската република спонсорира чрез програмата ADET.

Това нещо лошо ли е, или хубаво, мои сладки, отровни националистчета? Защото и Народният театър, примерно, се спонсорира от американската културна програма, само че това, кой знае защо, не ви дразни. Но думата “**Турция**”, при всичкия ви заявяван модернизъм, толерантност и ням какви още европейски ценности, ви е като червено за бик, а? Да ви припомням ли пак приказката за вековната злоба на роба?

- 28-06-2011 | **Мезоморф** – ге: ге: ге: ...по-вероятно е да е ...

Златко писа:

Мая Димитрова писа:

А издателство Жанет45 е едно от онези български издателства, които нашата южна съседка – Турската република спонсорира чрез програмата ADET.

Това нещо лошо ли е, или хубаво, мои сладки, отровни националистчета? Защото и Народният театър, примерно, се спонсорира от американската културна програма, само че това, кой знае защо, не ви дразни...

Не ни дразни, защото тъпотиите, които се играят в Народния театър никому не пречат, а и вече все по-малко хора ги гледат. В България имаме и други ориентири, когато се появи някой културен феномен... например кой издава книгата, защо я издава, кой помага на писателя в кампанията по популяризиране на творбата или представлението, как помага. България е доста свободна страна, защото все още не е въведено (можеш да се досетиш от кой) политически коректното говорене, което е най-свирипата съвременна цензура. Ние тук в България не се плашим от цензура, защото годините на комунизъм, които преживяхме, ни научиха да четем и между редовете. Освен това тайнничко се надяваме, че изживяваме последните години на човечеството с оглед пророчествата на майте, и се забавляваме, когато бебешоците от интелектуалния ни амбиент плачат и хълцукат... :) Ние злорадо (защото сме отровни националистчета) ги дундуркаме... Ако обаче четеш между редовете ще видиш, че Турция в разговора ни е поставена само за парлама (какъв приятен турцизъм!).

- 28-06-2011 | **Мехмед** – Руска Рулетка

- Съвсем нормално е разбира се и е модерно да бъдем съюз със българската емиграция в чужбина. Ние сме естествени съюзници, поради това че сме братя по съдба. И едните и другите са жертви на социалис-

тическия национализъм в България. Шовинистите- хейтъри, които ги виждаме тук са в дълбока фанатична заблуда. Но съм длъжен да призная фактът, че помаците наистина сме слаби, и нямаме успешно участие в публичното пространство. Излиза така че все едно шовинистите са Ни виновни. Макар че те успяха да внушат лъжата за петата колона на Турция в лицето на помаците. Това не е така. Това е клевета, целяща възродителите да са “белите“ господари на помаците-роби/от арабски, турски, албански и пр. произход/които трябва да се следят и държат изкъсо дори и в интернет. Окровени виртуални социопати, графомани и какви ли не още. Маниашката им кампания цели освен интелектуална кражба, но и заплахи, агресия, подмяна на публичноста, историите и други подобни гнусни виртуални мероприятия. Идеята е да се саботира или манипулира усещането за свобода на бившите роби помаците. Те превръщат в плацдарм на шовинизма, всяко едно местенце в интернет, където има помаци или турци, свободно местенце където може да се чуе истината написана от ръката на помак или помакиня. Разбирай го като неизживян великобългарски и имперски колониализъм. Това разбира се не може да се допусне в онова пространство, което се контролира от американското еврейче Марк Зукърбърг. Българските националисти вместо да провокират етно групите от България, може по здравословен начин да станат инициатори на провеждане на дебати и дискусии по добър начин. Уви, за това се иска акъл. Националистите предпочитат ритници в помашките слабини, под корема. После повалят ли торса помашки на земята, следва интелектуалното мародерство, плахиатство и заковане на бабаита „българофоб“ с пирони в ръцете му на стената. Помаците трябва да се гонят от всякакъв възможен форум в който се пише на български език. Ритници, доклади до ДАНС, когато Алексей Петров беше там шеф нещо, отправяне на директни заплахи, хаха та това е признак на слабост, чудя се защо только внимание обръщам на нещо незначимо и безинтересно за мене. Но какво се крие зад сатанинската злоба в тези въпросни хейтъри? Те очевидно са част от активириания националистичен потенциал в България който оказва видим разрушителен ефект, не само когато става дума за интеграция на малцинства, но и интеграция на самата държава в Европейският съюз. Но какви „юнаци“ е хранила майка България и храни сега?

• 28-06-2011|**Златко**

Не виждам някакъв особен смисъл в подобни тиради, Мехмед. Тук никой няма да ви спира и цензурира. Ако имате нещо ценно, дайте го. А инак това изпускане на пара през свирката на форума е, извинете ме, вид интелектуален онанизъм. Хейтърите го вършат, защото са хейтъри. И естеството на тези форуми е такова, те служат най-вече за изпускане на напрежения, които хората инак са принудени да държат вътре в себе си. С други думи, един вид микро-терапия. Но освен форума, тук има и текстове за четене (този сайт все още се назовава с гордото название „списание“), така че кучетата могат да си лаят колкото си щат, а керванът все пак си върви. Повтарям поканата си, но за последен път. Ако искате и имате да публикувате нещо смислено, заповядайте. А инак, не се сърдете на хейтърите, защото сам се осъждате да оставате на тяхното ниво.

• 29-06-2011|**musala**

Да да се върнем на темата за РОМАНА страшно съм разорачарован мисля си че когато човек пише по тази тема трябва да помисля няколко пъти. Ще ви расскажа едно мое приживяване по време на студенските ми години. Трябваше да исследваме ПОМАШКАТА архитектура с един мой колега хукнахме по чече запознахме се наистина с доста интересни неща но да си кажа истината все едно не бях в България. Накрайя решихме да посетим и пиринския край така стигнахме във село Лъжница. В щентара на селото имаше насядали стари хора като на видях един от тях се провикна -Каво така насам. Доблежихме се до тях и на дълго и широко убеснихме за кава работа сме тук. Тогава един от тях стана и ни каза- елате с мен. Във това село казва има канализация от сто години аз се засмях помислих че ме бодалка но човека се наведе и хвана един камък от земята тогава видях канализация направена от дялани камани така наречени тики. Но във щентара на селото се издигаше минаре погледнах на там и попитах – кога е строена сега той се засмя и се запъти към джамийата а ние след него. Когато стигнахме на мястото видяхме доста добре подържана зграда свалихме си обувките и се разходихме из нея за първи път влизах в джамия. Когато излязахме от там пред нас се идигаше доста масивна къща на два етажа попитах дали ще можим да я посетим човека одговори да защо не да отиди. Куртувата къща направена от дърво и камак със голям двор когато се качихме на горният етаж бяха расположени пет стай във всяка еда от тях имаше по една баня по-

питах защо е така а той ми отговори че при тяхната религия чистотата е на първо място. Във центара на преградието имаше доста дебел сълп дирек който държеше чялата тежест на къщата но по средата беше доста нагорян попитах дали е претърпяла пожар а той ми одговори че това е нагоряно от попското кандило бях смаен помолих го да обесни каквото знае. Човекът седна на едно столче и взе да обеснява как при идването на руснаците е настъпило друго време и в тяхното село са пристигнали заптиета началото с един поп събириали са хората тук на това място до джамийята да целуват ръката и кръста на дядо поп който си е закачвал кандилото на този сълп и така е нагорял. Ами вие не правихте ли съпротивление а той ми отговори ами не нашите са бягали по гората по къра ей там гледате ли това място се назава БРЪДО там се е криел Ибрахим Бекташ никой не го е знаел че е там намерили го мъртв умрял е от глат и от тогава се нарича ГЛАДНО БЪРДО наистина бях потресен. Така че ви моля когато пищим за тези хора да помислим да пъти да проевим разбиране защото това са изтрадали души.

- 29-06-2011 | **Мезоморф** – ге: ...говорим за приобщаване...

musala писа:

...Така че ви моля когато пищим за тези хора да помислим да пъти да проевим разбиране защото това са изтрадали души.

Няма разумен човек, който да отрича страданията на помаците. Вероятно и авторката на романа разсъждава за тези страдания. Тук сме форум и говорим, а дори и без да сме чели романа (а нима и трябва, когато се интересуваш не от литературното, а от историческото – все пак и Дан Браун написа нещо „историческо“ – Боже опази!), та без да сме чели романа си говорим не за страданията на тези хора, а за неизбежната им изолация, както от християни, така и от мюсюлмани. Да сте чували в Турция да приемат радушно нетурски мюсюлмани? Да сте чували за своеволията, които правеха турските турци с българските турци? Да сте чували за прословутия лаф „Ами те ме обидиха?“... но това е болна тема за Златко и я оставям. Тук говорим за приобщаването, което не се случва с помаците и няма как да се случи!

Много е вероятно в литературното произведение, което коментирате (пак повтарям – без да сме чели!) да се споделят наблюдения за именно това приобщаване, за неговата невъзможност (според мен) или за неговата порочност (според авторката).

- 29-06-2011|**musala**

Първо искам да обърна внимание на Мезоморфа да чувал съм за прословутият лаф `АМИ ТЕ МА ОБИДИХА` и съм сигурен как го скълъпиха кумонягите за да облегчат вината си нали така Турция беше обиждала България щели пет века. Това бяха подготвени хора като тези които стоят денонощно пред централната баня в София даже когато ги обиждат им става кеф. Но не мога да разбера това какво общо има с ПОМАЦИТЕ и второ с романа нали това е темата.

- 29-06-2011|**Мезоморф** – ге: ... та за какво точно говорим?

musala пише:

Но не мога да разбера това какво общо има с ПОМАЦИТЕ и второ с романа нали това е темата.

Мотивът за страданията на помаците беше вместен в разговора лично от теб *музала!* Защо точно ти питаш какво е общото на едно страдание с помаците и с темата?

Ами общото е това, че когато се пише за помаци или за турци, се пише обикновено за страдание и насилие... Единствен Йовков пише различно! Ако пишеш как помаците ядат пържени яйца, то това е вече етнография и не се продава в романизиран вид...

Кажи ни пак какво точно искаш да обсъдим? Романът е повече от ясно, че на пръсти се броят хората, които са го чели. Затова ни предоставиха и откъс от него...

Сега ти ни кажи колко помаци познаваш, вградени и приети от турците в турското общество и в Турция. Защото това, което аз казах, е, че не познавам такива, въпреки, че съм пътувал и общувал доста с помаците от рилската част на разселването им. И именно те – самите помаци от Юндола и Света Петка, твърдят, че са дошли от Албания и Югозападна Македония. Дори лично на мен са ми споделяли как са се опитвали да бягат в Турция и там в Турция са били бити и обругавани, след което отново са се връщали в България! Сега може би е различно, защото политиката на Турция към България понастоящем е различна. Но само допреди 30-40 години, ако в Одрин би бил от българското малцинство, а аз познавам и такива хора, то тогава задника ти щеше да бъде разтриван с един по-як кърпел често! Единственият легитимен българин в Одрин по време на противопоставянето ни с Турция е бил християнският свещенослужител в черквата Св. Георги в Одрин. А одринската черква Светите

Константин и Елена беше напълно в руини. Та това ми беше мисълта, че и турските турци не размитат за толерантност и търпимост, когато се отнася до различия и власт. Европейските нови ценности са нови за самата Европа, та камо ли за Балканския дял...

- 29-06-2011|**П. Георгиева** – Публикуваният откъс ми харесва и смятам да си купя книгата, въпреки че темата е изтъркана.

Странно ми е друго – защо Мехмед и Златко непрекъснато говорят за национализъм? Какво лошо има в национализма, след като национализъм – е убеждението, че „благото“ на държавата е от най-голямо значение и че благото на индивида произлиза от това на страната.

Нали българоезичните мюсюлмани/помаците са част от българска-та нация?

И въобще какво е това деление на нацията?

Не ползвам английски, може ли да ми кажете какво означава думата „хейтър“? И няма ли неин заместител в българския език? Предварително благодаря за обяснението.

- 29-06-2011|**Мезоморф** – ге:

musala писа:

... госпожа Бойка Асиова ... дали е запозната с историческите събития, случили се с ПОМАЦИТЕ в България и съседните държави...

Тук стана вече интересно. Мусала, какъв е онзи човек, който сяда да пише роман с идеята, че не е проучил събитията, които описва, а си ги описва ей така заради отмората. Какъв отговор очакваш от авторката?

По-добре щеше да е, ти да ни споделиш твоите виждания...

- 29-06-2011|**Мезоморф** – ге:

musala писа:

...Ето и едно мое лично мнение говорите за ПРИОБЩАВАНЕ... първо трябва да се питат ПРИОБЩАВАНИТЕ дали искат или си са доволни от положението второ на мен ми излежда това ПРЕОБЩАВАНЕ като високомерие ние ние ПРЕОБЩАВАМЕ... най важно е ПРИЕМАНЕТО ако ние ги приемем такива каквито са със негативите и положителните им неща тогава ще има успех.

Мусала, никой не иска конфронтация, а конструктивен диалог. Ти се отказваш от него като не отговаряш на лично зададени ти въпроси. Човек трябва да уважава труда на другите, а самото задаване на въпрос към теб е свързано с труд и уважение към личността ти. Освен това, ако се върнеш по-нагоре в постингите ми, ще видиш, че аз съм употребил думите „вграждане“ и „приемане“. Ти дори не си даваш труда да забележиши, а казваш, че ползвам „приобщаване“ и дори ми предлагаш да ползвам „приемане“, която дума аз ползвам...

Мусала, вгледай се в това, което ти пиша, и ще видиш не желание за конфронтация и високопарен стил, а забавление, добронамереност и любознателност. Ако не искаш да ги видиш, то само мога да съжалявам! Жалко наистина, че дори не се опита да положиш усилие и да отговориш на някой от въпросите ми. Нямам намерение да вадя с ченгел думите ти. Човек или говори и се забавлява, или си мисли за никакви конфронтации...

- 30-06-2011|**Петров** – Асиова

И нея и Хайтов намирам за ненужни и предвзети шовинисти. Който иска, разбира се, нека ги чете. Днес не сме в тяхното време и имаме избор.

- 30-06-2011|**Мезоморф** – ге: Асиова

Петров пише:

И нея и Хайтов намирам за ненужни и предвзети шовинисти.

Който иска, разбира се, нека ги чете. Днес не сме в тяхното време и имаме избор.

Лично на мен мнението ви ми е интересно. Когато имате време и настроение, бихте ли споделили, кое е шовинистичното според вас. Самата тема за шовинизма е интересна, а още повече обримчена с помаците...

- 30-06-2011|**Гост**

Обримчена с ПОМАЦИТЕ тук вече ставаш смешен изглежда не виждаш по далече от нусът си или искаш много неща да са според своите разбирания но каквото и да е не може да се отрече действителноста тези хора съществуват и се развиват с пълна пара.

- 02-07-2011 | **М. Димитрова** – ге: Ами осведомете се, Г-н Енев
колко съвременни български автори са преведени в РТурция и колко турски автори са преведени в РБългария.

За сравнение, след 2005 г. български издателства са получили 10% от средствата на споменатата държавна агенция на РТурция и по този начин се наредждаме на второ място след Германия, която наброява 70 млн граждани.

А що се отнася до това дали е лошо или хубаво ще Ви кажа само, че българският министър на културата също не беше започнат с тези факти, но изглежда, са му обяснили дипломатично, разбира се, че към българската литература интерес в Турция има само сред изучаващите славянски филологии (защо ли?), както и че български писател не може да пробие при техните издатели, тъй като те не вярвали, че български писател може да напише нещо, което си струва да бъде издадено.

Затова пък 7 милионна България я заливат с блудкови турски серийни филми и бледорозови романи. Прочетох 2 от тези романа (от чисто любопитство) и мога да Ви уверя, че съвременните български автори са далеч на по-високо ниво (разбира се, това е въпрос на вкус).

Тези факти показват ясно кое за кого е хубаво, както и качеството на културния обмен между двете страни. В случая липсата на взаимност говори само за хегемония в тази област на културата, както и за нежелание за равнопоставеност.

В крайна сметка читателят избира четивата си – може би Вие да харесвате турски романи с вкус на малеби и саралии и затова да реагирате по този начин.

Другите Ви размишления и квалификации отминавам, защото виждам, че вече са Ви отговорили.

- 02-07-2011 | **Златко**

„Хегемония“, уважаема госпожо, е дума, означаваща „доминация на една група над друга, с или без заплаха за използване на сила“. Сега, позволете ми да направя забележката, че това, че самата вие се чувствате заплашена от турската литература (и култура, масова или не), е проблем ВАШ, госпожо, а не на турската култура. И то защото живеете в едно отминало време. Инак турската култура се радва на все по-голям интерес навсякъде по света (не на последно място поради огромното и бързо развитие, което тази страна осъществява – очевидно всички по никакъв

начин искат да разберат каква е тази сила, тази мотивация; как така се получава, че турската икономика единствена в Европа преминава през кризата, която почти повали големите, без същите последствия). За вас, така си мисля, да се говорят подобни неща сигурно е израз на национално предателство и дупедавство. За мен това означава да мисля със собствената си глава, а не примерно с тази на националните ни герои отпреди сто и повече години.

Но да се върнем на турската култура. Да, турското правителство има повече от очевидна политика, свързана с насърчаването и разпространението на националната им култура навсякъде по света (и най-вече на Балканите, тъй като предразсъдъците срещу Турция тук са най- силни, по исторически причини – както човек безпогрешно може да почувства от собствения ви патос). Това, уважаема госпожо, навсякъде по света се нарича „активна културна политика“, и се провежда навсякъде, където правителствата могат да погледнат малко по-далеч от собствения си нос. Активна културна политика провеждат всички, с определени изключения (които – по тази и други причини, не познава никой, нито пък се интересува от тях – защо би трябвало някой да се интересува от нации и култури, които очевидно не се интересуват от самите себе си?). Отворете която поискате по-нова преводна книга от италиански, френски или испански език – и много често, с дребен шрифт, ще откриете краткото заявление „книгата е преведена с финансовата подкрепа на културния институт...“ Това отново хегемония ли е, уважаема госпожо? Или, кой знае защо, вашето традиционно съзнание дели чуждите страни на два вида: Турция – и всички останали.

После, фактът, че мнението ви за турската литература е такова, каквото е, на самата турска литература ли се дължи, или на собствения ви вкус, познания и способност за подбор? Да оставим на страна Орхан Памук, за когото със сигурност няма да ви се иска да говорим. Но какво ще кажете за авторки и автори като Елиф Шафак, Емине Йоздамар, Латифе Текин, Яшар Кемал и много други? Познати колкото тъмна Индия? Добре, но чия е вината за това – на Турция или ваша собствена – ваша и на страната ни, която упорито отказва да се раздели с предразсъдъците на отминалите времена и бърчи нос при всяко споменаване на Турция, за която всъщност не знае нищо, излизашо извън рамките на сериалите?

Само тук на сайта има повече от десет статии, преведени от немска-та и англоезична преса, представящи много и почти винаги непознати

в България аспекти на турската политика и култура. Но кой ли му пука! Вие всички – имам пред вид вас и хората, които мислят като вас – сте се родили научени, що ви трябва да четете, като и без това всичко ви е ясно още отпреди сто и петдесет години?

Но невежеството не е аргумент, уважаема госпожо! Това, забележете, го е казал един всепризнато мъдър мъж, преди много стотици години! И вашето невежество, съзнателно или не, също не е аргумент – за нищо! Така че, в ситуацията наша с вас проблем няма никакъв. Просто този сайт, това списание, не се списва за вас – и това е факт, с който ще трябва да се примирите, страхувам се. Но защо тогава губите моето и на други читатели време с дълги и невежи филипики, след като тихо и просто можете да престанете да го посещавате? Защо, наистина?

- 02-07-2011 | **musala**

Извинете не исках да се намеша но госпожата ме предизвика да си призная до преди няколко години и аз мислях като нея. Но на препоръка на мой приятел взех да чета книги на Яшар Кемал и чесно да ви кажа приятно се изненадах слет това преминах на Орхан Памук сега му чета книгата ИМЕТО МИЕ ЧЕРВЕН доста добра книга и е препоръчвам на госпожата. Дано да си смени мнението защото времето действително се промени никой не ни е виновен или плуваш или се давиш това е истината.

- 03-07-2011 | **Дедо Йоцо** – коментар без значение

А бе, хора! Много правописни грешки правите! Мусала, ти къде си учил българско четмо и писмо? Изпризах се, докато чета коментарите ти.

Горката Бойка Асиова, така и няма да разбере какво точно мислите за текста ѝ. На мен ми е любопитно. Още утре ще си я потърся книгата.

- 03-07-2011 | **МУСАЛА – ДО ДЕДО ЙОЦО**

Ха ха ха да си жив и здрав че ме размя иначе си прав когато човек не се старае и живее в чужбина повече от 20 години и ползва няколко езици се получават грешки за който искам прошка ама да си го кажим по нашенски -караи да върви. а пък за книгата мисля че ще се прекараш не си заслужава поне пет гроши.

- 03-07-2011|**темида** – мълкните неграмотници

Не бях срещала досега човек, който пише нос с „у“. Моля, вместо да замърсявате интернет пространството с неграмотните си брътвежи, първо научете български. Текстът на Бойка Асиова е написан на изящен език. Талантлив и дълбок автор, стига да има кой да я разбере.

- 04-07-2011|**MUSALA**

Помня студа и страхъ, сковали всичко – и пътищата, и душите ни
Казва Зейнеп Ибрахимова в интервю на Даниела Горчева
26 Февруари 2009

Зейнеп Ибрахимова

Зейнеп Ибрахимова е родена през 1958 година в с. Корница, Гоце Делчевско, известно със съпротивата си срещу насилиственото преименуване на по-макарите през 1964 и 1973 г.* След бруталното смазване на съпротивата през март 1973 г. семейството на Зейнеп Ибрахимова е принудително заселено в с. Славовица, Плевенско, а след изтичането на 5-годишния срок на изселване – в с. Фелдфебел Дянково, Добричко. През 1980 г. Зейнеп Ибрахимова постъпва във Висшия педагогически институт в Шумен, но заради отказа да си смени името е принудена да прекъсне през 1982. След едногодишно прекъсване отново продължава следването си. По време на насилиственото преименуване на мюсюлманите през 1984-1985 г. Зейнеп Ибрахимова и още трима нейни близки са осъдени на затвор. След като излиза от Сливенския затвор в края на декември 1986 г., принудително е заселена в с. Ботево, Монтанско.

През 1988 г. Ибрахимова става член на Независимото дружество за защита на правата на човека (с председател Илия Минев) и е избрана за негов представител за Варненска област. В това си качество тя трябва да се срещне с френския президент Франсоа Митеран при неговото посещение през януари 1989 г., но е арестувана от Държавна сигурност, а на 3 февруари 1989 г. е експулсирана от България. От 1989 г. живее в Анкара. Доцент, д-р на филологическите науки. Работи в Анкарския университет и университета „Гази“ в Анкара. Автор е на десетки изследвания, статии и преводи, има издадена книга и участва като съавтор в различни сборници. Литературните ѝ изследвания са свързани предимно с творчеството на Антон Чехов и на Йордан Йовков.

Даниела Горчева е издател и главен редактор на излизащото в Холандия на български списание „Диалог“. Интервюто е по повод 20-годишнината от майските протести на българските турци, които бяха първите масови про-

тести срещу комунистическия режим след бунтовете срещу ТКЗС в началото на 50-те години.

Името Зейнеп звучи много красиво, какво означава?

Зейнеп е от арабски произход и означава „скъпоценен камък“. А като словосъчетание (изафет) „зейн-у еб“ означава „украшението на баща си“. Така са се казвали една от съпругите на Мохамед и една от неговите дъщери. Всъщност аз нося името на две мои лели – по майчина и по бащина линия.

Разкажете за детските си години, за родителите си. Като дете в България чувствахте ли различно отношение, затова че сте мюсюлманка и сте част от едно малцинство?

Моето детство беше много трудно, дори трагично. Не само защото от малка трябваше да работя непосилна за годините ми работа (без да се занимаваш с тютюн беше невъзможно да оцелееш) и никога не можех да си доспивам, но и затова, че още на 6 години се сблъсках с първото насилиствено побългаряване, а на 15 години (заедно с майка ми и по-малкия ми брат) бях натоварена през нощта на камион и изгонена завинаги от родния ми край.

Още като съвсем малко дете слушах разкази за асимилаторската политика по време на Балканската война, за този страшен период от живота на двете ми баби, станали свидетелки на насилие и убийства. Защото и двете ми баби заедно със семействата си са преживели покръстването в нашия район. След края на Междусъюзническата война дядо ми по бащина линия отишъл да засее земите си през лятото в своето родно село (в Бабечкия район) и есента при прибирането на реколтата е бил убит пред очите на леля ми от българи, дошли да вземат житото.

Кога беше първият опит за насилиствена смяна на имената, който вие лично помните?

През 1964 година, едва 6-годишна, преживях това, което някога слушах като страшни приказки. Беше много студена зима и всички мъже избягаха в гората. В селото останаха само жените, старците и децата. Помня, че ходех самичка у баба ми по майчина линия и се връщах обратно, за да осъществявам връзката между двете семейства. Често виждах групи от непознати хора, които влизаха по къщите, по всяка вероятност да търсят мъжете. Понякога в тези групи от непознати виждах да вървят към съвета и познати ми лица. Помня студа и страхът, които бяха сковали всичко наоколо – и пътищата, и душите ни.

След това изведнъж всичко като че ли се стопли, празнично облечени жени и момичета нещо празнуваха, вървяха по улиците с тепсии и на нас, децата, ни раздаваха бонбони и други лакомства. Страхът беше изчезнал и студът не изглеждаше вече толкова страшен. И най-важното: баща ми, дядо ми и чично ми (живеехме в една къща) вече си бяха у дома, у баба ходехме заедно с майка ми, а по пътя срещах само познати и спокойни хора.

Това, което ми разказвате е в годината, в която излиза написания по по-ръчка роман на Антон Дончев „Време разделно“. Става дума за един от първите опити за насилено сменяне на имената на помациите (решението е взето през 1958, първите опити са от 1962-1964 година). По това време преименуванията на някои места са прекратени заради бунтовете.

Като филолог и като потърпевша не мога да не изразя мнението си за този крайно шовинистичен и без особена художествена стойност роман. Единственото „достойнство“ на книгата е подклаждане на шовинизма у българите, така необходим на правителството за прокарване на асимилаторската му политика. През 80-години този „исторически“ роман още веднъж бе използван със същата цел след заснемаме на филма, на който задължително се водеха всички ученици от смесените райони, за да се ненавиждат след това помежду си.

Ако бях на мястото на г-н Антон Дончев, щях да се срамувам от написаното. Или ако продължава да твърди, че си е послужил добре с „историческите“ източници, нека сега да има достойнството да напише исторически роман за нечовешкото асимилиране в страната, на което лично стана свидетел.

Академик Дончев няма угрizения, зададох му този въпрос в Хага на поредното представяне на „исторически“ му роман. Не одобрявал насилията, но очевидно се радва на добър сън. Къде беше вашето село, в кой район?

Моето родно село Корница се намира близо до Гоце Делчев, между селата Брезница и Лъжница.

Какво се случи после?

Не бяха минали и десет години, когато всичко отново се повтори, но вече много по-добре организирано и планирано. Подготовката започна още през 1971-1972 година, в училищата учителите бяха настроени срещу нас. Помня, че по история ми написаха направо двойка за втория срок само затова, че не знаех никаква дата, а за първия срок имах отли-

чен (6). Освен това класният ми ръководител (К. Янев) ме би много жестоко, защото не исках да се запиша в хора на училището.

За събитията в с. Корница се е писало много. Аз ще кажа само това, че когато през студената нощ на 28 срещу 29 март 1973 г. в село влязоха военни и милиция, аз бях на 15 години и моят вуйчо Хюсейн Каракалилов (45-годишен, с 6 малолетни деца) беше убит пред очите ми на 50 метра от нашата къща (за съжаление той не беше единственият). Същата нощ майка ми, аз и брат ми (по-малък с две години) заедно с много други семейства (почти всички жени и деца) бяхме насила изведени от къщи и изселени. По време на пътуването ни към най-близката гара на района си мислех, че ни водят на разстрел.

Не знаехме дали баща ни е жив. Той дойде при нас в село Славовица, Плевенско, където бяхме изселени, чак след 10 мъчителни дни на тревога за неговата съдба. Семейството на чичо ми също беше изселено, но на друго място. Мисля, че тази нощ изселиха около 35 семейства от Корница, а след това и други. Външи беше оставена само баба ми по бащина линия, тогава вече вдовица.

Смениха ли ви имената?

Нашите имена не бяха сменени, дори и след близо петгодишно изселване. Но това не е последното ми сблъскване с асимилаторската политика. Ние живеехме вече в Североизточна България. През 1982 година имах проблеми с милицията в Шумен, където бях студентка във ВПИ, защото отново поискаха от мен да си сменя името. Баща ми също беше викан в МВР Толбухин (Добрич). Понеже отказах, бях принудена да прекъсна следването си, това стана през юли 1982, а същия месец на баща ми организираха трудова злополука, при която той загина.

Успяха ли да ви пречупят?

Не. Пак не си сменихме имената. Но настъпи страшната зима на 1984-1985 г. Отново се започна, този път станахме свидетели на най-мащабната насилиствена кампания за асимилиране на всички турци, помаци и роми, изповядващи мюсюлманска религия. Отново не искахме да си сменим имената. Затова служителите на Държавна сигурност задържаха бащата на братовчедите ми Юсуф и Вахиде Бабечки – Хюсейн Бабечки, и го изпратиха в лагера в Белене, а двете семейства ни изгониха от село Фелдфебел Дянково, Добричко, поради което се установихме в с. Климент, Шуменско.

Скоро след това аз, брат ми и братовчедите ми и още двама души от Добрич бяхме осъдени на затвор, изселване и парична глоба. От двете ни семейства, общо 8 души, ненаказани останаха само майка ми, майката на братовчедите ми и техният брат, Кемал, който беше 15 годишен.

Какви присъди ви дадоха и колко време бяхте в затвора?

Аз и братовчедка ми получихме по 2 години затвор и по 2 изселване, а брат ми и братовчед ми по 2 години и 4 месеца затвор и по 2 изселване.

Разкажете за вашето участие в Независимото дружество за защита на правата на човека.

След излежаване на присъдите (най-напред аз, а след това брат ми), заминахме за определеното ни от съда място на изселване – с. Ботево, Монтанско, а братовчедите ни в с. Черни връх, също Монтанско. Тук не-пременно трябва да подчертая, че тогава в този район във всяко село или община имаше най-малко по един изселник – турчин (или семейство). Представяте ли си какви са били машабите на разправата с обявилите се открыто против насилиственото асимилиране?

Някъде през първата половина на 1988 г. чухме по радио „Свобода на Европа“ за дейността на НДЗПЧ. Братът на Юсуф и Вахиде – Кемал (понеже ние нямахме право да напускаме селата), осъществи връзка с Димитър Томов и Цеко Цеков в Монтана и поиска те да се заемат със защитата на нашите права, потъпквани години наред.

Димитър Томов и Цеко Цеков обещаха да се заемат с нашия случай и ние изпратихме по Кемал данни за миналото си. Те ни обясниха, че в момента най-неотложна нужда от защита имат турците в България, че търсят контакти с това население, но срещат трудности и се сблъскват с недоверие и страх. Ето защо според Цеко Цеков и Димитър Томов ние сме хората, които биха могли да играят ролята на мост за достигане до тази част на населението, която спешно се нуждае от защита. Така ние станахме членове на НДЗПЧ и започнахме да работим за защита правата на турското, помашкото и ромското население.

Помня, че някакъв чужд журналист трябваше да ни посети, за да вземе интервю от нас за живота ни, но Държавна сигурност предотврати тази среща, връщайки ни насила в с. Климент, Шуменско. Целта беше да не се допусне срещата, а освен това да се отдалечим от монтанските ни приятели, които имат изключително голяма роля за създаването и дейността на НДЗПЧ. Обаче с това свое решение представителите на ДС

много сгрешиха. Тук ние продължихме дейността си в НДЗПЧ и заради това на няколко пъти бяхме задържани от органите на МВР.

Аз бях избрана за представител на дружеството от Варненска област и в това си качество трябваше да се срещна с френския президент Франсоа Митеран като представител на насилиствено асимилираното население в България. Някои членове на НДЗПЧ трябваше да се срещнем в Пловдив и оттам да заминем заедно за София. Но още преди да влезем в Пловдив бяхме арестувани и задържани, точно тогава бе извършен и обискът в дома на Петър Манолов. Затова ние не можахме да се срещнем с Франсоа Митеран, а по телевизията за първи път беше предадено съобщение за задържани, които са бивши затворници, осъдени за престъпни деяния.

След обиска на дома му и изземане на личния му архив Петър Манолов обяви гладна стачка, която аз и братовчедите ми подкрепихме.

Как нарастваха членовете на НДЗПЧ и каква дейност имаше дружеството?

Докато всичко това ставаше, някои турци от съседни и далечни населени места, които благодарение на предаванията по радио „Свободна Европа“ бяха чули за нас и научили от радиото адреса ни, започнаха да ни посещават и да изявяват желание да станат членове на дружеството. Разбира се, това не беше масово, а единични случаи. Населението на самото село Климент, което беше може би най-голямото село с турско население в Шуменско, в началото само наблюдаваше събитията и нашата съдба след такава открита дейност. Само наши роднини и изселници от Гоцеделчевския край и района Бабек поддържаха по-тесни връзки с нас. Но с течение на времето и местни жители изявиха желание да членуват в дружеството, което беше от голямо значение за нас. Понеже активистите от НДЗПЧ непрекъснато се експулсираха от страната, това можеше да се случи и с нас. Затова решихме да изберем резервно ръководство на Дружеството от Варненска област, което да ни замести в случай на изгонване. Постепенно хората се увериха в безпомощността на ДС и желанието за членство непрекъснато нарастваше. Представители на ДС няколко пъти идваха в Климент и се опитваха да ни убедят да не дразним хората, които вече били свикнали с положението си... на побългарени.

Вие сте от първите експулсирани правозащитници от НДЗПЧ. Няколко месеца по-късно, през май 1989 г., ДС вече масово експулсира ли-

дери на етническите турци – около 5000 души. Според вас това реакция на застрашения режим ли е или е било част от дългосрочен план, свързан с бъдещите политически промени – т. е. „разчистване на терена“ от евентуални политически противници и активни хора, вече придобили известен политически опит?

Аз мисля, че нашето експулсиране беше свързано с намерението да ни отделят от района, който вече доста се беше наелектризиран. Ние работехме заедно и със семействата от Пристое, осъдени по едно и също време с нас и изселени в същия район. С тях се бяхме свързали още по време на изселването. Представителите на ДС вече много добре осъзнаха, че са ни върнали сред хората, които бяха толкова напрегнати, че при появата на необходимата искра там можеше да избухне протест.

Как стана вашето експулсиране?

Както вече казах, ние бяхме задържани при опита си да се съберем в Пловдив, но след като ни освободиха, отново се събрахме и дадохме интервю за Френската телевизия, където с братовчед ми Юсуф за кой ли пореден път разказахме за начина на асимилиране, дадените жертви, за нашия живот, минал 7 години в изселване и две години в затвора. Всичко това беше изльчено по френската телевизия, западноевропейските радиостанции също гърмяха по този въпрос. Мисля, че от ДС са помислили, че ако ни експулсират, ще могат да се справят с най-активната част на турското население в започналата вече политическа борба, а именно местата, където ние развивахме дейността.

Бях отишла в Пловдив за среща с Петър Манолов, оттам минах през София, за да се срещна по негово поръчение с Блага Димитрова. Беше 1 февруари 1989 г. и в дома на известната писателка се запознах със съпруга ѝ Йордан Василев, с Жельо Желев и с Деян Кюранов, всички те членове на Клуба за подкрепа на гласността и преустройството. Това беше една изключително плодотворна среща за мен. Вечерта си тръгнах с влака и на сутринта бях в Климент. Нашите две семейства вече бяха уведомени, че паспортите са готови и че трябва да напуснем незабавно България. След час–два служители на ДС щяха да пристигнат с коли, за да ни закарат до Русе за експулсиране.

Когато се качвахме на минибуса, по прозорците на съседските къщи беше пълно с хора, които искаха да ни видят за последен път. Въкъщи през нощта мнозина идвали да се сбогуват, някои и сега „случайно“ минаваха, но най-много бяха децата, изпратени от родителите си. В Русе

проверката продължи 8 часа, през нощта ни настаниха в хотел, заключиха ни отвън и чак на другия ден ни качиха на влака за Букурещ, изчаквайки неговото потегляне.

Не искахме да заминаваме, обаче бяхме спокойни за едно: оставили бяхме смели и всеотдайни заместници, които заедно с останалите членове на НДЗПЧ непременно щяха да продължат борбата за извоюване на правата си, да работят за заклеймяване асимилаторската политика на българското правителство и неговите помощници и да си възвърнат не само имената, но и достойнството, което така варварски им беше потъпкано.

Вие сте вече извън България, когато се случват големите протести на етническите турци през май 1989 г., които разклатиха комунистическия режим. Как се стигна до тях, бяха ли организирани или бяха спонтанни?

По време на майските събития ние бяхме в Турция, но непрекъснато слушахме западноевропейските предавания на български, от тях следяхме развитието на събитията и понякога успявахме да се свържем по телефона с кореспондентите им.

Първите бунтове избухват именно в селата на община Каолиново, като на събралите се тръгват от Пристое (вече споменах за членовете на НДЗПЧ оттам, които бяха изгонени няколко седмици след нас и през Будапеща и Виена пристигнаха в Турция), минават през село Климент и умножавайки се по пътя с непрекъснато стичащи се от околностите хора, стигат до община Каолиново, където предявяват исканията си да им бъдат върнати имената. Вместо това обаче срещу тях се стреля и са дадени човешки жертви.

Тези бунтове са вдъхновени от хората, които продължиха създадената от нас в рамките на НДЗПЧ организирана протестна група, която осъществява по-късно тесни контакти с Демократичната лига на Сабри Искендер, Али Орманъль и Мустафа Юмер, подкрепяща ги по въпроса за предприемане на открыти протести срещу потъпканите права на турците в България. Разбира се, тези първи протести са разгласени по всички западни радиостанции (не трябва да се забравя никога огромната роля на работещите в тези предавания журналисти, особено на Румяна Узунова) и продължени след това по много други места в Североизточна, а после и в Югоизточната част на страната. Но именно този район запалва първата искра на открыти бунтове. Надявам се, че имената на

тези хора ще станат известни и някога те ще заемат полагащото им се място в историята.

Как преценявате политическото и общественото развитие на България след 1989 г.?

След 1989 година много неща се промениха, но някои – не. Системата на управление е многопартийна, има свобода на словото, хората могат да пътуват навсякъде, стига да имат средства. Влизането на „Атака“ в парламента, възможността тя да издава вестници и да излъчва предавания с такова шовинистично и расистко съдържание, плаши представителите на малцинствата. Дори ние, извън България, често си говорим помежду си: асимилаторската политика може да се повтори, нужният за нея потенциал в страната е налице. Само трябва да се създадат подходящи условия...

Разкажете за вашата научна работа, за изследванията и проучванията в България и след това – в Турция.

Аз не съм правила научни изследвания в България, там никога не съм и мечтала дори, че ще работя в университет. Тогава заемашите щогоде някаква хубава длъжност представители на малцинствата трябваше да са доверени хора, или казано с други думи – да плащат за положението си. Завърших в Шумен (след две принудителни прекъсвания) българска филология с втора специалност руски език. В Турция най-напред започнах работа в Катедра български език и литература в Анкарския университет и писах дисертациите си върху българската литература. След това бях поканена от университет „Гази“ (също в Анкара) да организирам основаването на руска филология. От 1999 г. работя в тази катедра и се занимавам с руска литература и история, теория и практика на превода (от руски и български на турски). Разбира се, продължавам да пиша и върху теми, свързани с българската литература.

Имате много теми, посветени на Йордан Йовков. Защо?

Съдбата ми е някак си свързана с този изключителен писател хуманист. Много обичах произведенията му и през 1980 г., когато кандидатствах, темата на изпита беше за неговото творчество (може би по повод 100-годишнината от рождението му). Магистърската ми работа беше на тема „Турците в творчеството на Й. Йовков“. Това е единственият писател на Балканите, който няма никакви предразсъдъци към малцинствата като цяло и в частност към турците. Няма друг творец от този регион, който така добре да ги познава (Запозната съм добре с творчеството на

Иво Андрич, за когото не мога да твърдя същото). Няма по-вълнуващо заклеймяване на принудителното изселване на турците от неговия разказ „Сенебирските братя“.

Минаха 20 години от 1989 г. Как оценявате положението с човешките права в света, в Турция, в България?

Няма страна, където да не съществува проблемът с човешките права в по-малка или в по-голяма степен. Страшно става тогава, когато властта съзнателно манипулират въпроса за човешките права в съответствие с политическите си цели.

Иска ми се да вярвам, че най-напред политиците, а после всеки човек трябва да си е взел поука от историята. Но всичко, което стана за тези 20 години на Балканите, расизъмът и фашизъмът, възраждащи се през последните години в Европа, това което става сега в света, не ми дава основание да бъда оптимистка. Иначе как да си обясним последните войни, водещи се пред очите ни и непредизвикващи нужната реакция на световната общественост?

Как се чувствате в Турция, имате ли усещането, че на вас гледат като на чужд човек, защото сте родена в България?

Мога определено да кажа, че се чувствам добре. Живея вече почти 20 години в Анкара, в България никога не съм живяла толкова продължително на едно и също място. Където и да съм, нещо ме тегли обратно към този град.

Не мога да говоря от името на всички. Аз толкова бях свикнала да сменям местожителства и отново да изграждам някакъв образ за себе си, да се доказвам като човек, че тук не се затрудних много. Още повече, че в началото ни беше оказана голяма помощ и от държавата, и от самите хора.

Това, че сме родени в България, си има своите плюсове и минуси. Отношението към нас е благосклонно и доброжелателно като цяло, много хора подхождат при взаимоотношенията си с нас с любопитство и желание за помощ. Защото повечето семейства непременно имат някаква връзка с изселник – било то от Балканите или Кавказ. Дори грешките ни се прощават повече, отколкото заслужаваме. Но не може да се каже, че са изключени случаите, когато се проявява хладно и високомерно отношение.

Идвате ли си в България и с какви чувства се връщате у нас?

Често ходя в България, преди всичко за участия в различни научни конференции. Имам там близки роднини и много приятели. Приятно ми е да бъда сред тях, бих желала при възможност да посетя и селата, в които бях изселена и където срещнах прекрасни хора.

Но, за съжаление, има и неща, които настойчиво ме връщат към тъжни за мен спомени. През май миналата година след 17 години отново посетих гроба на баща ми в с. Фелдфебел-Дянково, Добричко. Отново ме потресе почти избледнелия вече спомен от гледката на разораните с булдозери след 1985 година гробища, струпаните или разхвърлени по полето надгробни камъни, където паметната плоча на баща ми по чудо е оцеляла.

Защо са разсипали гробищата, мъртвите и те ли са ни врагове?

Нали трябаше да заличат, че някога в България са живели турци и мюсюлмани. Ето няколко снимки. На тази се вижда една от по-новите надгробни площи, която е оцеляла, намерена и изправена между другите стари надгробни камъни, защото е невъзможно да се открият гробовете. Старите турски гробища обикновено са дялани камъни, завършващи отгоре с чалми. Тези камъни са много стари и по някои от тях имаше османски надписи. Искаха да оставят селата без гробища, т.е. без история.

Защо и старите гробища?

Защото твърдяха, че турците са потурчени българи и трябаше да бъдат унищожени най-старите следи. Затова изтриха и старите надписи по чешмите, където имаше дати и имена на дарителите. Трябвало е да бъдат унищожени всички по-стари надгробни камъни с турски надписи от периода, за който твърдяха, че е било извършено насилиственото потурчване, включително и от джамиите, където обикновено са погребвани висши духовници. Техните надгробни камъни са били художествено обработени и с ценни от историческа гледна точка надписи. Но заедно със старото гробище, за да не се виждат турските имена, са унищожили и новото. Там където са останали имена по плочите и камъните, на населението е наредено да ги замаже с блажна боя.

Нери Терзиева ми разказваше, че са унищожавали дори тетрадките и свидетелствата на децата от училище, всички документи и снимки със стари имена.

Има още толкова неща, които изобщо не се знаят, просто трябва да се работи, за да се съхранят за историята и за да знаят хората и бъдещите поколения.

---

* През 1964 г. селото оказва съпротива на започналото в Гоцеделчевския район насилиствено преименуване и то е преустановено, паспорти те на хората са върнати, а вината е хвърлена върху местното партийно ръководство, което уж превишило правомощията си и допуснало „извращенията“. Насилственото преименуване е подновено през втората половина на 1972 г. Много мъже от селото са призовавани в МВР Гоце Делчев и премазани от бой са оставяни нощем пред домовете им или на площада. Населението решава да не позволи нито еди...

- 05-07-2011 | **Mehmed** – Николай Хайтов – преведен и на турски, хаха За първи път си спомням кога чух името Николай Хайтов.
Беше някаде към 1975-1976 година.

След кървавите Корнишко- Брезнишки събития през 1972 г, населението на тези села поне видимо „улегна“, и като че ли се остави в ръцете на партийните възродители да оправлява садбата му.

Имената се смениха, родителите ни волю неволю като че ли се оставиха на инерцията и така животът продължи напред.

Моя дядо винаги с ирония и сарказъм повтаряше комунистическият лозунг на Ленин – „Колелото на историята се върти до окончателното идване на комунизма и всеки който се опита да го спре ще бъде смачкан от него“

Та в този дух тогавашните възродители се впуснаха след смяна на имената, да сменят този път и традиционните носии на нашите майки, сестри и дъщери.

За тази цел тогавашната партия държава предполагам изхарчи много пари от обикновения данакоплатец за осъществяването на този „Революционен и цивилизиационен акт“.

Това разбира се специално за моите близки и родители беше поредния ужас с които трябваше да се примирят.

В селото имаше към 150 комунисти и още близо 200 членове на тъй наречения „Доброволен отряд“.

Прибавете към тази цифра и членовете на БЗНС плюс агентите на ДС, доста от които бяха безпартийни се получаваше цифра много по голяма от 500 человека.

Тази пасмина беше призвана да осъществява тотален контрол и торпомоз на клетите ни родители и близки.

Самата технология беше много проста.

Най напред принудиха жените на партийните членове да си сменят традиционните дрехи, използвани в бита, които определено бяха удобни за земеделската работа със някакви други възродителни дрехи на които те им казваха „Европейски“, а обществото ни вътрешно наричаше тези дрехи иронично „каурски дрехи“.

След тази процедура на партийните другари и другарки, нещата се проектираха и върху останалата част на населението.

Тази пасмина от около 500 человека бе задължена да дава деноноощни дежурства в селото ни в продължение на години.

Човек винаги можеше да види по улиците, денем и нощем разходящи се двойки мъже с червени ленти на десните си ръце с надпис – „Доброволен Отряд“.

Задачата им бе да следят зорко изпълнението повелите на партията, а именно дали целокупното женско население от Брезница спазва запраната да носи традиционно облекло.

Определено в дългосрочен план тази операция претърпя провал, но тогава от време на време може да се каже че тези гестаповци с ленти на ръцете постигаха определени резултати.

Разбира се Партията майка БКП, непрекъснато правеше разни събрания и осъществяваше последователно промиване на мозъци на кадрите си.

Класически пример за това са разточителните лекции на професори от Софийският университет, пройзнасяни в насилиствено напълнениете зали, переодично провеждани по нашите села.

На нещастните ни родители и близки непрекъснато се изсипваше по главите им Пропагандна Историческа Митология, която дори те не можеха да асимилират.

Непрекъснато им се набиваше в главите, това че ние сме нямали никакво друго минало, освен българо-християнско.

Такъв „набивач“ на знания с макаренковски методи бе и академик Николай Хайтов.

Многоовластеният, интелигентен, ерудиран, душеприказчик, познаващ културата на помаците Николай Хайтов, вътрешно в нашата общност е считан за много опасен враг относно традициите ни и културата ни.

Неговото познаване на помашката култура е обяснимо само с едно – прословутото помашко гостоприемство с което на практика, той злоупотреби.

Заштото този път партията държава го превърна в нещо като терминатор които трябваше да смаже и унищожи – всичко изостанало и примитивно, всичко „диво“ сред помаците, всичко турско и османско, та и арабско, останало като традиций. Прибавете към това и войнствения атеизъм които тогава партията пропагандираше.

Та ето каква бе мисията на академик Николай Хайтов – да направи така че да няма религия и да няма местна традиционна култура. Просто те да бъдат унищожени.

За да могат клетите и нещастни наши родители да са „модерни“.

Тоест да са асимилиирани и променени до неузнаваемост. Така да са променени че и те да не знаят кои са, какви са. Общество тип – Оруел „1984“.

Успоредно с пропагадните „научните“ мисии на академик Николай Хайтов действаше и репресивната машина на партията държава – Държавна сигурност и Народната Милиция.

Николай Хайтов освен това управляващ и социалистическата медийна империя на списание „Родопи“.

Та той беше там главен редактор.

Николай Хайтов според мене беше пропагандатор от калибъра на Гьобелс.

И така Николай Хайтов доиде в тази си мисия и в село Брезница.

Аз тогава бях малък, но си спомням много добре как членовете на Доброволният отряд обикаляха улиците на селото и подканяха хората да отидат на поредното събрание в Читалището.

Тези събрания баха задължителни за хората. Аке не идеш после не ти дават купон за хляб.

Няма дори да ти дадат и ред други неща стига да пожелаят.

Комунистическият елит просто имаше тотален контрол върху ресурсите ни и наистина хората баха зависими. Бих казал крепостни селяни.

Именно на такова събрание е идвал Николай Хайтов в Брезница. Препълнена зала с изморени горски работници с мазоли на ръцете и селскостопански труженици от ТКЗС.

Та на тези хора трябваше да им се внущи колко близко е построяването на Комунизма.

Колко добре ще са идните поколения.

Колко ще бъдем научно и технически грамотни.

Как целия свят ще ни се възхити и как имперализма ще рухне от самосебе си.

Как комунистическата ревлюоция ще залее целия свят, и как ще доидат светли бъдини.

Но за да стане това просто нашите родители трябва да изостяват традициите си.

Трябва да забравят паметта на съответния род към които принадлежат. И да го заплюят.

Трябва да приемат истината че преди да доидат турците

„българомохамеданите“ сме били българи християни.. От най чистата порода.

Трябваше да се набива в главите колко са били лоши турците, били са поробители, гнетители, абе с една дума пропагандата ни задължаваше да папагалстваме непрекъснато че турците са гадни хора, империалисти.

При гостуването в Западните Родопи академик Николай Хайтов тогава е бил обгрижван непрекъснато от местните патрийни велможи.

За такива като него се организираха специални мероприятия.

Например целия колектив на Горското стопанство по военному организираше специални ловни акции по Пирина за хора като него.

Това ти военни джипове, това ти пушки. Това ти специални викачи които трябваше да прогонват дивеча така да „избяга“, че да попадне в обхвата на мерника на хора като академик Николай Хайтов.

За да им е удобно да стрелят в целта.

По същия начин както правеха събранията.

Докарани изморени измъчени хора от тютюневите ниви и горите където се добиваше ценна дървесина.

Та тези хора трябваше досущ като дивеча пред назанчен за „отстрел“, да им бъдат промити мозъците.

Общо взето след Корнишко – Брезнишките събития тези номера минаваха.

Вкараха над десетина жени от Брезница в затвора затова че са си обрязали мъжките си рожби.

Направиха показен съдебен процес публично в Брезнишкото читалище където бе осъден сюннетчията Аго Алия, берберин от турски турски произход родом от Неврокоп .

И така николайхайтовщината като еманация на българщината, завземаше интимните пространства сред нашите села.

Но е похвален ината на помашките жени.

Фала на тях, както казват нашиенци.

Там хайтовщината беше безсилна.

Бих казал объркана.

Особено след случийте в селата Рибново и Буково.

Тези дни един достоен жител на село Буково които се казва Хамид Дервишев, ми разказа една история която аз бих се опитал да ви я препрекажа:

Буково, приблизителна година станало това събитие – 1976 година.

Място – площада на селото, пред самото кметство.

Предполага се че е бил избран специален ден за пропагадна агитация посветена специално на жените от селото.

Може би е било – 8 март, определен като международен ден на жената.

Нарочно сащия ден е определен като почивен за всички жени. разбира се

Мъжете на селото са били задължени да отидат в полето или гората за изпълнение на „трудовия ден“.

За гостуването на академик Никлай Хайтов отново бе мобилизирана цялата пасмина от „Доброволния отряд“, местната организация на БКП, ДС и двама милиционера от

Районното Управление на тогавашната Народна Милиция.

Площада е бил почистен като никога, общинските работници построили по нареждане свише специална сцена, с трибуна на която е щял да се искачи Николай Хайтов да държи специална реч .

Мощна озвучителна уредба.

За да могат жените от село Буково да слушат речта свиша.

Защото се е оказало че именно жените от селата Рибново и Буково на практика възродителите не можаха да им свалят шалварите. И се е налагало да ги заливат с кисилина.

Та тогава още в ранни зори, Доброволния отряд, които са действали като Гестаповци, са спирали всички онези жени които са искали да се скрият по нивите, само и само да не идат на тържеството

Под патронажа на академик Николай Хайтов.

Комунистическия „Ага“ на целокупните Родопи.

Височайша особа, првилегирован поръчков писател с неграничено влияние във власта. Бих казал истински тогавашен узурпатор. Но волю или не волю, площадът пред кметството е бил напълнен с въпросните жени. И така е започнала поредната Възродителна пропаганда.

Жените които са слушали речта на Николай Хайтов, на практика са си били облечени със традиционно облекло.

За нещастие на Николай Хайтов сред жените е имало една много „особена жена“.

Това е бил тогавашният имам на селото които се називал Ибрахим Ходжов, или аго Ибраим, оджата както са го наричали местните.

Той се е бил преоблякал за целта с женски шалвари, феридже и шамия, досущ изглеждащ като жена и досущ както е във филмите.

Човекът търпеливо е изслушал словата хайтови, до онзи момент когато Николай Хайтов е почнал да плюе сичко свързано с традиций и религия.

Имайте напредвид че там в Буково, също е имало хора които са били натикани в Белене за тези неща.

Та нашенецът Аго Ибраим си носел със себе си специален камък скрит в пазавата си.

Облечен като жена, тои издебнал специален момент когато е била кулминациата на речта хайтова...

Последвал е член сблъсък на световно известният Писател Никлай Хайтов с камъка хвърлен от ръката на преоблечения и никому неизвестен буковски ходжа..., който пък е бил световно неизвестен..

Това е бил знак на всички жени да атакуват трибуната...

Представяте ли си?

Николай Хайтов побягнал уплашен и разтреперен към кметството..

От разгневени жени сипещи клетви срещо него и устремени, решителни да го срятат и напляскат.

Милиционерите са оказали известен отпор, но поради това че не са били достататочно подгответи и те са били премазани от женската тълпа заедно с укриващия се при тях Николай хайтов...

Накрая са се изнизали през някакъв заден вход и така са се спасили побягнали с джипа си към Гоце Делчев...

Но какво е станало след това?

Очевидно е че нищо добро не са очаквали хората от село Буково.

На следващият ден кметът на селото Мустафа Пехливан е бил привикан на разпит в Гоце Делчев.

Пускат го след 24 часа. Походката му е била на пребит от бой човек.

След като се прибира в селото си, човекът умира от нанесения му побой от гавазите в Народната Милиция.

Това е жертвата която е била набелязана или може би поръчана, за да се сплашат хората, подобно на Корница и Брезница просто да се оставим на инерцията и да приемем

това което ни се набиваше в главите. Тоест да не сме това което сме.

Мехмед Боюкли

- 05-07-2011|**Самолет 005** – ... много интересен разказ, Мехмед!

Мисля, че трябва повече хора да споделят такива спомени и истории. Сега, след като ми отговори макар и индиректно откъде си, би ли ми казал и какво е възприятието на хората от селото ти, за това откъде идвate – тоест какви са корените ви. Вие за какви се считате – за българи, албанци, македонци или турци?

Вторият ми въпрос е – питал ли си по-възрастните от селото – какво означава думата „помак“?

- 05-07-2011|**Серкан**

Ти какъв си бе, самолете? Прокурор ли, що?

Какво си го заразпитвал човека, я се съзвезми малко! Погледни си само стила на писане и то след такъв покъртителен разказ. Нямам думи просто... „интелигент“.

И после: „Що не се смесвате?“

Ами щото винаги идват „интелигентите“ с „Хубаво, много хубаво си си го казал, АМА защо не така, защо не иначе...“

Айде, жив и здрав!

- 05-07-2011 | **Mehmed** – До самолета

Първо си кажи кой си. Кажи се егенето. Покажи се от мрака в който пребиваваш. И тогава ми задавай въпросите. Иначе на останалите препоръчвам да прочетат – „Девет категорични императива относно комунистите“

- 05-07-2011 | **Самолет 005** – те: ... опит за съзвездане!

Серкан писа:

Ти какъв си бе, самолете? Прокурор ли, що?

Какво си го заразпитвал човека, я се съзвезми малко! Погледни

си само стила на писане и то след такъв покъртителен разказ.

Нямам думи просто... „интелигент“.

И после: „Що не се смесвате?“

Ами щото винаги идват „интелигентите“ с „Хубаво, много хубаво си си го казал, АМА защо не така, защо не иначе...“

Айде, жив и здрав!

Серкан, ще се опитам се да се съзвзема по твой съвет!

Аз не те карам да се смесваш с „интелигентите“, макар че такъв разказ може да бъде покъртителен дори и за интелигентния човек. Кое е обратното на „интелигент“ за теб? Вероятно да си „пич“. Ако бях си избрали да пиша в стил „пич“ сигурно още повече нямаше да ти харесам. След като вие от своя страна сте толкова мнителни и сте си избрали да не водите диалог, а просто сте се вторачили в истерията си да не би случайно да се смесите, то си е ваш избор! Но времето е друго – вече никой не ви кара и няма да ви кара да се смесвате! Лижете си покъртително раните, щом така ви е кеф, но когато някой ви каже „Здравей! макар и интелигентно, се замислете, че може би хората са дошли с добро чувство и имат приятелско отношение.

Тук е виртуално пространство. Ако ти кажа, че съм от Бусманци, това ще ме направи ли по-приятен събеседник за теб. Щом като стилът ми все още те възбуджа, значи имаш да се замислиш за това, дали си помак или простак. Не искай само заради това, че си помак (а всъщност демон-

Вярно е, че много сте наранявани, но кой не е? Щом като стилът ми все още те възбуджа, значи имаш да се замислиш за това, дали си помак или простак. Не искай само заради това, че си помак (а всъщност демон-

стрираш и нещо друго) хората да те уважават. Как можеш да изискваш уважение от хората при условие, че ти самият не уважаваш.

Всеки си намира майстора, драги мой. Явно е, че ти отдавна си си го намерил, защото си опустошен. Не съм тук, за да се ливря на никой, та било то и помак. Има други, които с радост ще се включат в покъртителната ти драма с покъртително лицемерие, каквото ти лично си търсиш. То нали знаеш – каквото повикало, такова се обадило. **Човек и зле да живее – умира**, както не го е казал Омуртаг.

Вероятно да се млатиш пред джамията с Воленовата дружина е върхът на лелеянето от теб мъжество! Аз имам други представи за мъжество, защото също като теб и аз съм ринал гюбре – повярвай ми! Но има и нещо след това... а то е да осъзнаеш, че от млякото става и сирене, и кашкавал, и извара, и масло, и цвик... Ако си решил цял живот да лочеш цвик, не обвинявай другите за избора си.

Жив и здрав!
от „интелигента“ Самолет 005...

- 05-07-2011 | **Самолет 005** – ге: До самолета
Mehmed писа:

Първо си кажи кой си. Кажи се егенето.

Мехмед, не изтъпявай! Достатъчно простотия има около нас. И не се води по акъла на Серкан и подобните му.

Попитах те две прости неща, които не изискват егенето ми, а те бяха – хората в селото ти за какви по народност се имат и питали ли сте се откъде идва думата „помак“.

Ако ми отговаряш – благодаря, ако не щеш – твоя воля! За успокоение – нито съм прокурор, нито съм ченге, нито съм професор. Обикновен сульо съм!

- 05-07-2011 | **Mehmed** – Сульо, Пульо, Атанас и Аз

Въпреки това, за да одговоря е нужно да знам кой си. И с какво се идентифицираш. Аз определено се чувствам като част от общност която има травматична идентичност. И доказателство за това е този форум, който не е по различен от хилядите други форуми в който се пише за нас, от хора които нямат травматична идентичност, хора с който не сме били никога на равни начала. Едните са расли в дантелени пелени, об-

грижвани в академични среди, а другите по нивите с тютюн или копаещи канапки.

- 05-07-2011 | **Самолет 005** – ге: Сульо, Пульо, Атанас и Аз *Mehmed* пиша:

Въпреки това, за да одговоря е нужно да знам кой си. И с какво се идентифицираш. Аз определено се чувствам като част от общност която има травматична идентичност. И доказателство за това е този форум, който не е по различен от хилядите други форуми в който се пише за нас, от хора които нямат травматична идентичност, хора с който не сме били никога на равни начала. Едните са расли в дантелени пелени, обгрижани в академични среди, а другите по нивите с тютюн или копаещи канапки.

Ето това е добър отговор!

Приеми в случая, че аз съм от хората, които също имат травматична идентичност. Нека да си представим, че тази травматична идентичност толкова ме е травмировала и принуждавала да съм анонимен, че макар и расъл в дантелени пелени и обгрижван в академична среда съм бил обругаван, без непременно да съм копал канапки. Приеми също така, че когато един помак ме преби от бой, за да ми открадне един нищо и никакъв си касетофон, в съдебната зала съдиите се присмиваха не на него, а на мен.

Интересът ми към случката, която разправяш, е чисто човешки, тоест на травмирания спрямо травмирания, но да не развеселяваме аудиторията, защото много травмирани ще се съберем...

Вероятно трябваше да предвидя, че когато един мъж говори културно с друг мъж, то това може да се изтълкува превратно и дори самото културно говорене да е обида. Не мислех, че с теб това ще се случи.

Една от специалностите, които имам, е интеркультурна комуникация. Звучи много префърцуно, но това е практическа специалност, която е в основата на разбирането на конфликтите и желанието да се справим с тях. Изучават се спецификите на различните култури. Сега – дали това изучаване ще се оползотвори с градивна цел или ще се превърне в едно Гуантанамо – всеки според целите си. А при разпознаването на целите Серкан се прояви като „ярък познавач“ – няма що!

Не ми отговаряй! Вече не ми е интересно... Запази си тайната за себе си. Имам приятели и в Юндола, и в Света Петка, и в Ракитово, и в Цветино – все помаци. Просто исках да чуя нещо по-различно, а то излезе, егати и световната конспирация.

Разказът за преименуването на селото в Света Петка е също уникален. Защо никой не се попита – как е възможно хора, които са 101% мюсюлмани, да живеят в село със 101% християнско име...

- 05-07-2011 | **Златко**

Здравейте всички, здрави да сте ми!

Мисля, че всички тук (а и не само тук) страдаме от едно и също нещо, поне когато се стигне до някаква форма на разговор – че, каквото и да кажем, партньорите (опонентите) в разговора след това започват да обсъждат *нас самите*, а не онова, което сме казали. Нека се опитаме да възприемем това като част от прехода към цивилизиране, който сигурно ще се окаже по-дълъг от собствените ни животи. И да го понасяме (не непременно приемаме) с малко повече разбиране и търпение, отколкото успяваме да демонстрираме до момента. Ако не друго, поне ще ни остане утехата, че не сме позволили да ни снемат от нивото, което бихме искали да поддържат всички.

С казаното не искам да коментирам никакви досегашни коментари, защото според мен, въпреки неизбежните за нас си тук леки сблъсъци, разговорът все пак е интересен и плодотворен.

Хайде, дано се поуспокоим малко всички.

Златко

- 05-07-2011 | **Златко**

Изобщо, дали ще ни бъде възможно да прокарваме някаква ясна разделителна черта между разговорите, копито водим тук. Първите, примерно, протичат така: някой казва нещо, след което партньорът (опонентът) казва „да“ или „не“, „защото...“ При втория, в момента далеч по-разпространен вид разговор, опонентът реагира с някакъв вариант на фразата „Ти ли ще ми кажеш бе, такъв-онакъв! Аз ли не те познавам тебе!“

Оставям на вас самите да прецените кой от двата вида разговори бихте предпочели да водите...

• 05-07-2011|**Златко**

Току-що се сетих за още нещо – една сцена от „Бледоликият и червенокожият“ на Джордж Табори (http://de.wikipedia.org/wiki/George_Tabori), където двамата protagonistи (единият – индианец, другият – хомосексуален) в един момент започват да спорят чий етнос (група) е бил повече преследван, потискан и унижаван. „Ти знаеш ли нас какво са ни правили?“ „Ами нас?“ „Ами това?“ „Ами онова?“

Смешно е, уверявам ви (надявам се тая пиеса да е показвана в България – много, много полезно нещо!) А инак, то си е ясно като бял ден, че като „членове“ на българския народ няма как някой да е страдал повече от нас – съвокупно, искам да кажа, инак помежду си имаме доста неща за отспорване... Но това, разбира се, е една малко по-общочовешка тема. А инак тук си говорехме за помаците, не съм забравил...

• 05-07-2011|**мусала**

Историята на Байрям Гета

Роден съм на 05.09.1938 година в село Корница, обл. Благоевград (Горна Джумая). Израснал съм в бедно селско семейство. Завършил основното си образование в с. Корница. Още от малък ме зачукаха камъните. бях_ на 6-7 години и баща ми го мобилизираха запас като окопационен корпус в Гърция и Югославия. От тогава като овчарче се събирах със стари хора, които ми разправяха за трагедиите причинени от БКП и ВМРО: по време на покръстването през 1912 година. За клането на всички Турци мохамедани в бившите Петрички околия. Как са се гаврели с хората при смяната на имената и колко джамии са били изгорени. Бях малък когато слушах тези разкази. Имената на разказвачите и техните несгоди са: Уруч Уручев, Бекир Уручев, Мустафа Гетов и много други.

Години след това идват и моите тежки и жестоки преживявания. През 1949 година образуваната нелегална група за сваляне на варварския комунистически режим от Спас Белухов. Тогава започна тежкия живот в Корница. Докараха най – големия разбойник от град Банско Милуш Тренчев. който почна побоища до смърт в селото. Беше невъзможно да се занесе хляб на овчарите, нито пък на орачите. Независимо къде отиваш те срещат агенти на Държавна Сигурност, милицията претърсваше торбите и намерят ли хляб те бият, докато не си признаеш на кого го носиш, и кой те праща. По този начин бе пребит до смърт Ибраим Амидеин. Али Османов Бузев, Алиш Кадриев. Също така

на местноста Брачетале бяха пребити двама овчари. Юсеин Зърбашев от село Лъжница и Ахмед Ахмед Молалив бяха обвинени че окривали бандити. Пускат един агент на Държавна Сигурност да мине покрай тях, преструвайки се че е бандит и търси хляб от овчарите, Малко след това минава милицията и ги пита дали са видял един „бандит“ да минава оттам? Те отричат, след това същият агент уж вече хванат го закарват при овчарите. От страх овчарите отричат отново и тогава биват пребити.

След убийството на организатора за сваляне на порочната комунистическа напаст от власт Спас Белухов, започнаха нови размирици. Той бе убит в землището на с. Брезница, местността Чала. След това е разкрита и организацията и започват репресиите в с. Корница. Вкарват в затвора членовете на групата. Някои от тях минават границата и бягат в чужбина, другите биват осъдени на различни присъди. Осъждат следните борци против режима иа БКП :

Георги Бояджиев на доживотен затвор; Крум А. Кондев на 15 години затвор; Асен К. Кондев на 12 години затвор; Мохарем Имамов на 4 години затвор.

Много други напуснаха родината и заминаха на Запад за си спасят „кожите“ от тези варвари. Георги Белухов, П. Белухов, Никола П. Белухов, Диньо Панцалов. Велю Ейков. хора които познавах лично. Интернирани бяха много семейства по северна България. Белуховото семейство цялото, Сюлейман Маджирски с цялото му семейство, Юсуф Велишавов и Мустафа Агулев със семействата си и много други.

През 1957 година, Септември месец започна насилиственото налагане на ТКЗС- то. Почна друго насилие, за въвеждане на кооперативни стопанства. Тогава аз бях пълнолетен на 19 години и бях свидетел на това, кака хората бяха карани насила да влизат в ТКЗС. Отново започнаха репресии, побоища, осъдени хора. Спомням си кака хората бягаха до балкана, хора беззащитни, който бъдеше хванат бой, докато подпише декларацията за влизане в ТКЗС. После по радиоуребдата му пускат една песен, че доброволно е подписан за ТКЗС-то, а семейството на человека го лекува завит с кожи, за да оцелее след побоя. Малко след това затвори изселвания и репресии.

През 1957г. 29.10 започна военната ми служба в град София. За да бъда войник трябваше паспорт, който нямах и трябваше да си извадя такъв. В казармата в София ме питаха за името и аз им казвам Байрам Ибрахим Гетов и те ми казаха че съм мохамеданин. Издадоха ми военна книжка

и на нея пишеше народност Мохамеданин. След като приключих казармата отидох във Военно окръжие Благоевград. На военната ми книжка пишат Македонец, пълна пародия. Когато отидох да си търся паспорта в Гоце Делчев ми отговориха че трябва да си извадя нов паспорт. Така и направих и на него за мое изумление пишеше Българомохамеданин, да се чуди човек на тази идиотски постъпки.

В София служих на четвърти километър поделение 40120 В. Артилерийски полк. От 300 человека само четирима бяхме мюсюлмани. Изкарахме казармата като братя и така и се разделихме. От Гоцеделчевския край имаше от с. Ляски, с. Тешово, Хаджидимово, Сандански. Петрички села, имаше също така и доста хора от Ботевградско. При разговори с другарите от Сандански за имената и защо в Петричките околия няма Турци, а в Гоце Делчев има, ставаше доста интересно. На един мой приятел казах, че са изклани турците в техния кай и той разказа, че майка му е разказвала как се е спасила. Била малко момиче и едно християнско семейство, което си нямало деца я спасили от касапина дядо Кольо „леко коле“. На моста на река Струма реже на някой главата и го хвърля в реката. Тя си спомня името Фатме. През 1968г. тръгнахме на екскурзия за Македония, аз, Ш. Кацаджиев, М. Бекиров, М. Джинджиев. Седнахме в Благоевград в една сладкарница и обядваме, а на другата маса седеше един стар човек на около 85 г. който никога няма да забравя. Ние младежи майтапи си правим и той ни попита от къде сме, и ние му отговаряме от Гоце Делчев. Той се обръща към нас и казва „момчета и аз като бях буен на вашите години, да знаете само колко Турци сам изклал по поречеито на Струма“. Ние си замълчахме и не му казахме че сме Турци, но бяхме потресени от това което чухме.

Казармата свърши но Възродителния въпрос започна в края на 1959г. Бях на работа в Балкана, като се върнах вечерта гледам площада пълен с хора, милиция, тайни агенти. Питам майка ми какво става, а тя ми казва да не отивам на площада. Да съм бил купил ново облекло(униформа) и да си махне фереджето и шалварите Ако не изпълним тези наредждания ще ни пребият. Аз бях млад, скоро дошъл от казармата, не ме беше страх и реших да отида на площада. Гледката там беше ужасна. Стари жени на възраст 50-60-70 години ги караха да купуват стари балтони.шлифери, поли и да сменят облеклото. Който не се подчини бе глобяван и така хората започнаха протестите си. Всички излязоха на протести срещу вар-

варската политика на БКП. Така и започнаха побоищата за хората, които се противопоставиха – новата униформа, бой, интерниране, затвор.

Не минаха много години, беше 1964г. края на месец Март, когато взеха около 30 човека за запас в Гоце Делчевския полк. Водихме занятия в Родопите, землищата на Вищерица. Рибново и Осиково. Това трая около 10 дни. Прибрахме се в казармата, и с влизане в помещението ни заповядаха да сдаваме оръжието. Аз казах на началник щаба че оръжията трябва да се почистят, имат ръжда, а той ми отговори че това е заповедта. Попитах го защото това ми беше четвъртия запас и знаех, че при издаване на оръжието винаги трябва да бъде почистено. Цялата история не ми харесваше, имаше нещо гнило в тази заповед.

След по малко от два часа две роти без мюсюлмани в тях бяха строени на плаца, пълна бойна готовност. Аз питам занятието свърши, къде ще ходят, а един старшина приятел ми отговаря „лошо ви очаква, едната рота заминава за с. Рибново, а другата за с. Корница“.

На другият ден започна смяната на имената на редовните войници. Те не искаха, почнаха да ги бият. В дивизона имаше двама редовни войници от село Корница Байрям Уручев и Ибраим Ис. Бялков. Техният ротен командир капитан Станимиров ги налагаше с калашника по всяка част на тялото. На другият ден почнаха с нас запасняците. активисти носеха декларации за смяна на имената. Тогава при мене дойде началника на строй групата Гоце Делчев, който беше от с. Господинци. Той беше запаснят заедно с нас, като го видях скочих, щеше да му строша муфата но колегите ме спряха. Веднага след това той отиде при специална служба, за да се оплаче от мене. След един час дойде спеца на полка с още други двама. Той като ме видя, спря се и каза „ти ли бе Байряме, ако беше друг досега да сме го пребили“. Отървах кожата, защото преди запаса му бях нарязал един камион дърва и ме познаваше. Вечерта запасняците ни освободиха. Прибирам се в Корница откъм края на селото и ме срещнаха Фатме Вражелиева и комшиите ми и ми казаха да бягам, че милицията ме чака пред къщата ми. Аз вместо да отида в къщи да видя семейството-си, което не бях виждал вече 15 дни тръгнах в по балкана. Там намерих група Корничани с които стояхме 3-4 дни на студено и влажно време. В същото време в селото и Родопите акцията и побоищата за смяна на имената продължаваха. Аз ги помолих да се приберем в селото, и им казах че с криене нищо не се постига. Така и направихме, тръгнахме към селото. Малко след като влезнах в къщи пристигна

и комисията за смяна на имената. Жена ми отиде да види кой тропа на вратата и те я питат къде съм аз. Тя им казва, че съм запас, но този мръсник Геров (военно отчетно бюро гр. Гоце Делчев) казва че сме били освободени от запас преди четири дни. Жена ми му казва, че аз не съм се прибирал, а аз слушам отвътре цялата история и стискам зъби. Тогава Борис Бойчев, който си е от Корница, казва на тези гадове, че жена ми не лъже и те си тръгнаха. Аз си отдъхнах за малко. След около два часа идва Исмаил Гета и ми казва, че това насилие по смяната на имената е отменено. Аз излязох на площада и там беше пълно с хора. Казах им да отидем при кмета, да вземем декларациите, които насилиствено бях я подписали и да ги изгорим. Така и направихме. Не мина и седмица и ето я и Държавна Сигурност. Започнаха да разпитват кмета, кой е скъсал декларациите и кои са главните инициатори. Кмета им казва имената на Дрилевите братя, Бялковите братя и моя милост. На другия ден започна изселването. Първата група бяха братя Дрилеви, братя Бялкови втората. Аз и И. Пашов, Ахмет Лапандов бяхме групата за следващия ден. За наш късмет дойде заповед, че изселването е отменено.

Така приключи трагедията през 1964 година. Някои бяха бити други изселени по Ловешкия и Етрополския балкан. Така премина тази гнусна диктаторска история, която бе продиктувана от политбюра на ЦК на БКП и от господата: Тодор Живков. Милко Балев, Пенчо Кубадински. Станко Тодоров. С заповед до всички места – окръзи населението помащи мюсюлмани да им се сменят имената, не бе успешно, тъй като в много от районите хората се съпротивляваха. Основният „герой“ за ръководенето на геноцида в Благоевградска област беше първия секретар на Благоевградски окръг Кръстю Тричков. Въпреки всички убийства, побоища, изселвания и затвори не успяха да сломят това население, и да го откажат от неговата мюсюлманска религия и майчино име.

Трагедията не спира дотук. Минаха 5-6 години и акцията почна отново. Тайно решение на ЦК на БКП 20.06.1970 г. отново за смяна на имената, но не като през 1964г. спонтанно по целите Родопи, а по райони. Най напред със служителите по места, по села. Първите насилия започнаха в Барутин през 1972г. първите бити и убити бяха там.

В края на 1972г. тази мръсна политика дойде и при нас. Имаше една група секачи в местността Предел (Разложко землище). Една вечер чентетата на Държавна Сигурност (Д. С.) и органи от Д. С. Георги Стойчев и н-к Трендафилов от Гоце Делчев отиват и ги пребиват, принуждавайки

ги да си сменят имената. Това бяха Ибраим Ибр. Бялков, Байрям Бялков, Ахмет Вражели, Бекир Садулев и други. Почнаха след това със служителите да викат в Гоце Делчев да принуждават насила да си сменят имената. В тези групи бях и аз. Групата, която решихме да организираме нощно дежурство, за да не допуснем отвличане на хора един по-един. Доброволно образувахме група от около 40 человека и си разпределихме смени за нощно дежурство.

Един ден пристигна кв. отговорника от Д. С. Гоце Делчев, за да подготвя почвата за асимилацията. Ужким ходи в дома на Риза Бекиров за да му намери работа, а през това време организира неговото отвличане. Благодарение на жените от махалата този мръсник Г. Тойчев е изгонен.

През това време в селото пристигат граничари с кучета. Това изплаши хората и всички се събраха на площада заедно да се защитят. Беше доста студено, някъде към 20 Януари. Хората си напалиха огньове, за да се топлят. Така започна нашият мирен протест срещу нечовешкия начин на третиране на хората и насилиствената смяна на мюсюлманските имена. Нещо което може да бъде направено единствено от майка ми и баща им!

Активен

Активен kornitsa

Administrator

Hero Member

*****

Публикации: 1651

Reputation: +18/-2

Пол: Мъж

Kornitsa forever!

Всичко за село Корница

Re: Историята на Байрям Гета

« Отговор #1 -: Март 05, 2010, 10:57:39 »

Така изкарахме до 28 Март, навън на студа. Наложи се да спрем работа, да спрем децата от училище. Моите 3 деца ми разправяха как в училище им обясняват че не са турци, а че са Българи(християни). Това ме принуди лично да отида при директора Димитров и му казах, че ако продължават така да НЕ учат децата по програмата ще ги спрем от училище. Той ми отговори че така му е наредено, и че спирането на децата от училище си е наша работа. И така и прекратиха училище. Тогава за-

почнаха да глобяват за непосещение на училище. Аз получих шест наказателни постановления. Пратих ги в Министерството на просветата с жалба за неспазване на учебната програма. Но това беше глас в пустия и се наложи да се платя глобите. През Февруари в Корница пристигат от Благоевград, първият секретар на БКП Петър Дюлгеров и Владимир Садев, председател на Окръжен Съвет Благоевград, за да се срещнат със селяните от Корница. С тях бяха и доста служители на на Д. С. Гоце Делчев и Благоевград. Той искаше да проведе митинга в салона на читалището, но ние отказахме. И така започна диктаторска лъжлива реч на селския площад. Започна да говори лъжи, как ние организаторите на протеста сме подтиквали хората и че сме го правили под влиянието на Турския шовинизъм, че сме Българи, а не Турци. Също така заяви че БКП няма да позволи на такива вражески групи да манипулират хората и да ги карат да мислят че са турци, а не Българи. Почна и яростно да заявява, че кръв ще се лее, но имената ще бъдат сменени. Това бяха думите на диктатора от БКП Петър Дюлгеров. Продължи да ни обвинява в това как войник от съседното село Лъжница бил дошъл да си види изгората, а ние сме го пребили. Абсолютна лъжа. това беше една ергенска свада, за която много хора не знаехе.

Аз му поставих вапроса: Щом като е като такъв защитник и хуманист, да ми каже кой преби в местността Предела пашите съселяни работници и сега доктора (Стойнов) да ходи да ги лекува по домовете им. Той отрече това да е вярно. Свидетели и също бити заявиха това пред него. Дори казаха имена на хора от М. В. Р. Гоце Делчев, имена на биячи. и той пак отрече. Казах на един съселянин да докарат брат му Ибраим Ибр. Бялков, който беше пребит на Предела. По късно началника на М. В. Р. Гоце Делчев Трендафилов забеляза че носят Бялков (битият) и веднага каза на Дюлгеров да напусне трибуната, набързо се качиха на джипката и отпратиха за Гоце Делчев. После казаха че сме искали да го вземем за заложник, което е абсолютната лъжа. За нас това са нечовешки действия. Лъжеше този диктатор този разбойник, за да се оправдае защото трябваше да отговори за битите на Предела. Всички знаехме че неговите послушни подчинени бяха биячите. Така митинга свърши, но ние си продължихме мирния протест. Писахме жалби до ЦК на БКП, Министерски съвет, Просветата, както е една молба до народния ни представител Крум Радонов. Искахме да дойде в селото е да разясни случая с битите работници в местността Предела, и за спирането на децата от училище

да му обясним причините. Той като наш избранник някъде на 20-22 Март дойде в Корница. Чухме абсолютно същите приказки и овъртания и от него. Каза че понеже бил в София и не знае за тези неща и като се върне в София ще докара юридическа комисия, за да разследват случая. И така той благополучно си замина.

Действително изпълни обещанието си на 28.03.1973г. в четири часа сутринта пристигна „юридическата комисия от София, въоражена до зъби. Начело бе Министъра на Вътрешните Работи. Ангел Цанев. Той започна боя срещу беззащитните мирни селяни. С конния ескадрон от София, които коне преспаха в джамията както и полиция от Благоевград, Петрич, Разлог, Банско, Гоце Делчев и доброволни отряди от тези райони. Най напред на площада пристигна пожарната кола заредена с гореща вода и почнаха да пръскат по хората. Други групи милиционери с автомати стреляха и убиваха невинни хора.

Имаше много лъжливи клевети, че сме завладяли кметството и сме сложили Турското знаме. Също че сме карали учителите да учат децата на Турски език, нещо абсурдно, защото нито учениците, нито учителите знаят Турски език. Че сме искали да вземем за заложник народния представител Радонов, че сме посягали и сме са гаврили с християните и тихните жени, че сме правили саботажи и палежи. Не отричам, че запалиха две плевни на двама комунисти, както и се опитаха да запалят и фурната но не успяха. Тогава аз отидох в кметството и му казах на кмета, че те много добре знаят за тези палежи и че това е дейност на хора на властта. Казах му обаче, че ще сложим охрана и ако го хванем този който изпълнява тези поръчки жив в огъня ще го хвърлим, защото знаехме че е човек на БКП. След това предупреждение палежите спряха. Всичко това се правеше, за да ни обвинят, за да изпълнят целите си с изселването и затворите.

Над 100 ранени, 4 убити на място, стотици бити, 10 души затвориха, 30 семейства интернираха по различни краища на северна България.

След всички тези зверства на 29-31 Март цялото село изплашени до смърт отиват доброволно да си сменят имената. Срам и позор за организите на реда да съобщят, че е станало по желание. Не можем да говорим за желание когато дулото на автомата е наблизо и полицейските палки са в акция ако откажеш. Който не иска също така бива пратен на „експкурзия“ в Северна България.

Сега да ви разкажа за моите лични премеждия. Бях в долната част на площада и чух нещо да бумти, когато погледнах какво да видя, улицата задръстена от колона коли. Аз скочих и казах на останалите да стават бързо, че милицията идва и тръгнах към клуба до читалището да съобщя на другите които спяха. Оттам, отидох към моята махала да съобщя на хората там, както и в бялковата махала. Когато се върнах при кондевата чешма гледам площада вече блокиран от милицията. Стреляха по хората, ранените Вайдо Барганова и Филдис Гъцев пишаха. Нямах друг избор освен да се прибера при семейството си и да ги успокоявам, и в същото време да очаквам арестуването ми. След около час милицията (около 10 человека) пристигнаха в къщи. Трима офицери влезнаха в къщата с автоматите си срещу мен и съпругата ми. Нахвълиха се върху мен, закопчаха ме с белезници и почнаха да ме бият както и да бият жена ми. След това продължиха с обиск на къщата, какво мога да имам аз? Влезнаха в кухнята и взеха кухненския нож, с който по техните думи съм щял да ги убия. Взеха също и двете брадви от цепилника за дърва. Изкараха ме на двора и пак бой! След това ми сложиха полу шубата (връхна дреха) на гърба, червен фес на главата, и чифт ботуши на раменете. С ножа с двете брадви с това е бил въоражен генерала, сиреч Аз, който ще свали народната власт и който щял да воюва с многобройната милиция и войска. С ритници, като животни ни повлякоха към площада на селото(мен и съпругата ми). Ръководителят (Никола Юсев) на групата, която ме арестува с гордост даде рапорт на генерала че ме е хванал въпреки моите съпротивления. „Хванах лидера на бунта без жертви“. Гледката на площада ме стъписа още повече, нямаше нито един мой съселянин. Всички бяха натиканя в читалището. Не искам и да си представям как го бяха направили!

На площада бяха натрупани ножове, брадви, колове, синджири и още какво ли не. Имаше и видео камера, която засне гаврата с мен и жена ми. В същото време срещу мен тръгна един цивилен агент със счупена карабина без приклад, счупена защото пребил сумати народ с нея. Засили се срещу мене и са опита да ме удари в слабините, аз се предпазих, но той със същата тази карабина ме удари по главата. Оттам ме водят към клуба до читалището като камерата продължава да снима. Вътре генерал Ангел Цанев ме удари 4-5 палки по главата крещейки „казвай къде е щаба твойта майка помашка“. Той спря да ме бие, но след него други мераклии ме погнаха. Дойде Димитър Шопов от МВР Гоце Делчев, който

лично преби жена ми вън на площада и разскъса дрехите ѝ, остави я полугола и започна да бие мен. Аз вързан, с белезници, не си спомнях вече колко бой отнесох. Дойде генерал Арабаджиев от МВР Благоевград и ми каза “хайде бе Гетов нали щеше да се бием“. Аз му отговорих че няма срам да говори така, дошъл с 1000 души въоръжени да бият и убиват беззащитни селяни – жени, деца и старци. Той веднага разпореди да ме закарат в Благоевград, за да бъда осъден. Изкараха ме от читалището и хората ряха вън, за да видят как ме вкарват в катафалката с вързани очи, крака, и закопчан с белезници. Двама милиционери с автомати ме вкараха в катафалката за Благоевград.

Мене вкараха в затвора, а съпругата ми с децата интернираха с четири невръстни деца в село Рабиша, Видинско, за неопределен срок по чл. 14 от закона на МВР. Това всичко без съд и присъда. Мен обвиниха, че съм бил организатор и ръководител на Контра –революционна организация за сваляне на така наречената народна власт. Осъдиха ми по член 109. чл. 108, за клевета на властта. По член 96 за насилиствено взимане на властта. По чл. 95 за въоръжено въстание и убийства на ръководни лица, което просто не съм си го помислял дори. Аз дори не знаех какво е конспирация. Така скалъпиха обвиненията, за да ме осъдят. Присъдата беше следната: по чл. 109-12 години затвор; по чл. 108-5 години затвор. Що се отнася до чл. 95 или 96 – 20 години затвор или смърт.

Активен

Активен kornitsa

Administrator

Hego Member

*****

Публикации: 1651

Reputation: +18/-2

Пол: Мъж

Kornitsa forever!

Всичко за село Корница

Re: Историята на Байрям Гета

« Отговор #2 -: Март 05, 2010, 10:58:28 »

И така два месеца разпити, тормоз, стрес. Така скалъпиха обвинението с лъжи и заплахи, а на покорните свидетели казваха „не се плашете той жив няма да остане“. Същото нещо бяха казали и на съпругата ми, не искам и да си представям как го е приела.

Така ме осъдиха на 12 години лишаване от свобода и 1500 лева глоба. От тези 12 години излежах 8 години и 3 месеца. В Централния Софийски Затвор. Двадесет и седем месеца бях в наказателното отделение без никакво излизане. Спиш на бетонния под, една кофа за тоалетна. Незнам как издържах на напрежението, и на този психически и физически тор-моз през тези 27 месеца. Двадесет и пет месеца в наказателното 7-мо отделение началник на отряда беше обущар, нищо човешко в него, пълен загубеняк. Всеки ден заключваха отвън и бой бой, а ти седиш и чакаш своя ред. Едната страна на коридора бяха подсъдими, а другата осъде-ни на смърт и следствени. Така минаха два месеца в седма килия като следствен. На четири единични дюшека спяхме 11 человека, вътре кофа за тоалетна. Храната ни я даваха като на кучета.

Пристигнаха ни обвинителните актове а като ги прочетох разбрах на какви лъжи е способен човек. След това ни откараха на дело в Благоевград, на съд. Натоварваха ни като картофи и ни разтоварваха не пред съда, а извън града в един склад. Започна формално делото и защитата ушким ни защитава. Съдията Ангел Русев каза „говорете, говорете, ние с Крум Малешевски имаме време да ви слушаме“. Имайки предвид, че каквото и да се каже присъдите бяха определени от БКП и МВР, това беше пълна загуба на време. Завърши наказателното дело от общ характер № 194 от 1973г“ Благоевград. Осьдиха ни по членовете на наказателния кодекс: чл. 109,108,95,96. Осьдените бяхме следните:

Байрам И. Гетов – 12год. затвор; Алил А. Бялков – 12год. затвор; Ибра-им И. Кисьов -10год. затвор; Юсеин И. Сърмалиев – 8год.; Айруш И. Хаджи – 8год.; Исмаил Б. Бялков -8 год. затвор; Байрам Б. Дзулев – 6 год.; Исмаил- Ал. Бузев -.6 год. затвор; Юсуф И. Сърмали – 5 год.; Мустафа Ф. Бялков -3 год. затвор.

И така започнаха тежките години в затвора.

Две години в 7 наказателно отделение посрещах какви ли не престъпници, както и невинни хора като нас. В затвора бяхме 1300 человека, 80 процента цигани за убийства, кражби, изнасилвания, 15 процента за присвояване и грабежи от държавата, и 5 процента политически затворници. Нашият процес свърши и докараха други такива обвиняеми от Петрич, обвинени по същите членове. Македонци за образуване на единна македонска държава и те бяха 10 человека. Те бяха с действена ор-ганизация и печатница в Скопие, но нали са християни при тях най-

тежкото обвинение беше 5 годишна присъда. Сократ Маргилов – 5 год., Иван Тимчев – 4 год., Георги Цикандела, Илия и други.

Ако трябва до говоря за държавните кражби ще ми е нужно много време. Лалю Кючуков и още девет человека, и как цялата авиация Балкан в Близкия изток е работила за тях. Милиони левове откраднати. Интересното е че тях ги осъдиха на смешни присъди.

Генералния Директор на 10од. затвор и 2000 лева глоба, на по 1-3 години присъди въпреки че ...

- 06-07-2011|**Златко**

Ако по някакви причини се въздържате от публикуване на подобни истории тук, можете да ги пращате директно до мен на адрес: webmaster@librev. com. Аз ще ги прочиствам от правописни грешки (само от правописни грешки, нищо друго!), след което ще ги публикувам на сайта. Самите статии се четат от повече хора, отколкото коментарите.

- 06-07-2011|**Самолет 005** – те:

Златко пише:

... Смешно е, уверявам ви

Разбира се, че е смешно и аз се включих, за да стане смешно, защото иначе е трагично! Златко, интелигент с интелигент, как смееш да оправяш правописни грешки – ти кой си, бе... правописчия без егене. Такива като теб дори и за пакета не се чешат на обществени места – дори и когато ги засърби!

- 06-07-2011|**Златко**

Самолетски, спокойничко и недей така да щипеш отдолу, че пак ще се разгорещят хората. Все обидчиви ми се събрахте тук под една и съща тема, да се чудя как да ви укротявам! :) :)

- 06-07-2011|**мусала**

Доц. Евгения Иванова: Цялото общество трябва да потърси виновниците за Възродителния процес

понеделник, 13 юни, 2011 Няма коментари

Evgenia Ivanova

Какво Ви доведе отново в Родопите?

Преди всичко, аз безкрайно обичам Родопите и използвам всяко едно изследване, проекти и какво ли не, за да дойда до тук. Конкретно в момента провеждам едно много голямо изследване за нагласите на мюсюлманите в България и това е идеята, за да дойда тук. Изследването ще бъде в цяла България, но аз понеже обичам Родопите и съм работила в тях, избрах да дойда тук.

Говорейки за интеграцията на малцинствата и капсулирането им, какво може да се каже по тази тема?

За съжаление трябва да споделя доста негативни наблюдения, защото за мен има огромна разлика от времето, когато работех в Родопите и сега. Сега много отчетливо се наблюдава – не в Смолянско, но например в Кърджалийско се наблюдава много голямо капсулиране на мюсюлманите и за разлика от времето, когато аз съм правила изследване непосредствено след възродителния процес, когато е имало логика хората да не обичат българите, те правеха прекрасна разлика между комунисти и българи, а в момента тази разлика, като че ли започва постепенно да се заличава. Разбира се, това е плод на политическите усилия от всички страни и това е ужасно неприятен за мен процес.

Казвате политическите среди – а относно медийното говорене спрямо мюсюлманите?

Да, разбира се. Естествено че и медийното говорене, тъй като политическите сили нямаше да имат влияние, ако не беше медийното говорене. Както казва един китайски учен, когото страшно обичам: „Сегашният Херодот са медиите.“ Никой нямаше да знае историята, ако не беше Херодот, никой нямаше да знае какво се случва, ако не бяха медиите в днешно време, така че то е неизбежно. Лошото обаче е, когато медиите в името на сензацията и бъркайки се в неща, които не разбират, правят бели.

Вие изследвате Родопите. Визирайки тенденцията в медийното говорене за радикален ислам, исламизъм и т. н. в Родопите – има ли наистина почва за исламизъм, сблъсква ли ли сте с такова явление?

Не. Сблъсквам се обаче непрекъснато с говорене за радикален ислам. Моите предварителни впечатления общо взето се потвърдиха, че изповядващите т. нар. традиционен ислам, някои го наричат „Баба ислам“, смятат т. нар. нови имами, които са завършили не само в арабските страни, а и в София дори – Исламския институт, считат, че те са проводници на някакъв друг ислам. Всъщност те са проводници на ортодоксалния,

на чистия ислам. Това е моето мнение засега. Не мога да се ангажирам с категорични твърдения, че радикален ислам няма, предпочитам да го наричам исламизъм, защото това не е моя работа, а на съответните служби, които трябва да се занимават с това. Моята работа е да разбера има ли почва за радикален ислам или исламизъм и според мен такава почва няма. Но все още не искам да се ангажирам с категорични твърдения преди да съм си завършила изследването.

Изследвали сте дейността на дружба „Родина“ в миналото. В момента тече дебат относно тяхната дейност. Каква е Вашата оценка за „родинци“?

Дружба „Родина“ е много сложно явление и е трудно да се резюмира набързо, но във всички случаи мисля, че с книгата си „Отхвърлението приобщени“ успях да развенчая мита, че дружба „Родина“ е спонтанно зародила се организация в рамките на самите българи мюсюлмани. Има купища документи, чийто автори към момента дори не крият, напротив – синовете им се гордеят с тях – и Караманджуков, и Marinov и т. н., които показват абсолютно недвусмислено, че дружба „Родина“ е държавна политика. Няма защо да се заблуждаваме – тази политика започва от идването на власт на „Звено“ и се задълбочава в годините, всъщност разликата между „Звено“ и дружба „Родина“ е 3 год. Политиката им е изключително ясна – за българизация на българите мюсюлмани, слава богу, не за христианизация, както е през 1912г., но за категорична българизация и за приобщаване чрез отхвърляне.

Преди близо три месеца на митинг в Барутин ДПС поиска виновниците за Възродителния процес. Не е ли закъсняла реакция това искане?

ДПС преди всички избори непрекъснато иска да се наказват виновниците за Възродителния процес и непрекъснато се сдружава с тях на политическо ниво.

Всъщност кой трябва да посочи виновниците и има ли давност това?

Всички ние. Защо ДПС да има монопол върху търсенето на виновниците. Цялото общество трябва да търси виновниците.

А какви са нагласите на обществото относно Възродителния процес?

Боя се, че не го интересува. Има и други нагласи, също обезпокоителни – когато миналата година направихме друго изследване, за историческата памет на българските граждани от всички етнически и религиозни групи, ние се сблъскахме с едноявление, не че го откриваме за първи път, но този път беше много масирано – мюсюлманите, и българи,

и турци изтъквала Възродителния процес като най-важно, най-травматично събитие, и също нито един християнин не го посочи, като в същото време тъгувала за Тодор Живков. Не казвам, че е парадоксално, това се вижда от доста отдавна, но сега е по-масирано. Мнозина от мюсюлманите, с които разговаряхме дори бяха склонни да направят компромис с Възродителния процес в името на това, че през комунизма се е живеело по-добре. Това е тенденция, която също не ми харесва, но като учен съм длъжна да я отбележа.

Рудозем днес

- 08-07-2011 |**Иво Радулов** – Светът е друг и продължава да се променя, всяк

Останах с впечатления, че хора от отминали времена спорят, з а р е д е н и с тъжни идеологии, или тегоби от мрачни разкази... Оставете хората сами да направят избора си, не им преливайте от вашите тежести (част от които ви хранят, разбира се), защото ще получите остра рефлексия...

- 14-07-2011 |**дневна новина** – WikiLeaks

Wikileaks с разкрития за мюсюлманския фундаментализъм в България

Различни чужди организации и фондации проповядват исламски екстремизъм в България, а официалните исламски институции в страната са финансово зависими от тях. Това става ясно от дипломатически доклад на посланик Джон Байърли от 2005, разпространен от WikiLeaks и „Биволъ“. Грамата е с гриф СЕКРЕТНО/НЕ ЗА ЧУЖДЕНЦИ и разглежда опасността от исламски екстремизъм в България.

Според информацията в доклада безработицата и дискриминацията на мюсюлманите улесняват проникването на радикалния ислам в една от най-мюсюлманските страни в Европа. Анализът на американското посолство доста обрисува разпространението на ислама в България и различните групи, които изповядват тази религия. Според него общността на етническите българи мюсюлмани е най-интересната „таргет група“ за исламските фундаменталисти, тъй като те живеят компактно в Родопите и Югозападна България. Причината да се отделят най-много пари за разпространение на фундаментализъм именно сред

тях е, че те изглеждат доста „по-европейски“ от турците и циганите „зарди техния външен вид на светлокожи европейци“.

- 14-07-2011 | **Златко** – Защо пък да не публикуваме самия документ?

Ето самия документ, за който става дума. Всеки може да си го прочете и да направи изводите, които си иска. Нека да пием от извора, както се казва.

Исламът и исламският екстремизъм в България

1. (S) РЕЗЮМЕ: Голямата мюсюлманска общност в България е с пребладаващи умерени и традиционни нагласи, макар в страната да са активни както чужди, така и местни исламски екстремисти. Официално правителството на България е толерантно, но мюсюлманските малцинства и техните проблеми често се пренебрегват от държавната власт. Умереноцентристките исламски институции са на ръба на фалита и не могат да си позволяят да изплащат заплати на имамите или да финансират умерено религиозно обучение. Исламските институции са финансово зависими на всяко ниво от слабо наблюдавани чужди исламски фондации, част от които проповядват исламски екстремизъм (ислямизъм). Екстремистката дейност в България включва набиране на средства, логистична подкрепа за терористични операции и рекрутиране на български мюсюлмани. Ширещата се безработица, отслабените умерени исламски институции и дългогодишната дискриминация усилват уязвимостта на българските мюсюлмани за експлоатация с екстремистки цели. Референтна телеграма „С“ съдържа преглед на дейността на правителствата на САЩ и България с цел да се противодейства на екстремизма в България. КРАЙ

РЕЗЮМЕ: Исламът в България

2. (u) България има една от най-големите мюсюлманска общности в Европа от над 900 хиляди мюсюлмани, които представляват 13 процента от населението на страната. Мюсюлманската общност се състои от три групи: турци, роми мюсюлмани и етнически българи мюсюлмани (помаци). Също така има малка мюсюлманска общност, свързана с арабско-българския обмен на студенти от 60-те години.

3. (C) Етнически турци мюсюлмани са най-голямата малцинствена група в страната, като съставя приблизително 7 процента от населението на България. Те са концентрирани в югоизточна България по турска-тата граница и близо до градовете Разград и Шумен в североизточна Бъл-

гария. Компактното разпределение на турското население в България е благоприятствало продължителната употреба на турски език и развитието на силно чувство за общностна идентичност. Етническите турци са били изправени преди остра дискриминация от страна на бившето българско комунистическо правителство, включително пред провалил се опит от средата на 80-те да ги принудят да променят имената си с български. Въпреки това силното чувство на общностна идентичност на българските турци и тяхното относително икономическо благодеяние са ги направили по-малко възприемчиви за чужда исламска пропаганда в сравнение с други мюсюлмански общности.

4. (С) Ромите мюсюлмани съставят втората по големина група мюсюлмани в България. Ромите мюсюлмани или така наречените „потурчени“ роми са наследници на роми, приели ислама по времето на Отоманската империя. Тези общности говорят турски, изповядват ислама и се идентифицират като турци, но обикновено не се приемат от повечето турци в България. Заради сложните въпроси свързани с идентичността на тази общност националните статистически данни не дават ясна картина за техния брой, но според приблизителни оценки на социологи броят им е между 200 и 400 хиляди. Ромите мюсюлмани са большинство в градски ромски гета като Пазарджик, Столипиново и Хаджи Хасан махала. При все че ромите в България да са подложени на гонения и етническа дискриминация, условията в тези общности са особено безрадостни. Повечето роми нямат достъп до функциониращи училища, или възможности за работа, много от тях нямат достъп до електричество, или отопление през зимата. Референтна телеграма „D“ обсъжда политическите въпроси около общността на ромите в България. Крайната социална маргинализация и липсата на възможности за ромите мюсюлмани в тези общности може да увеличат тяхната възприемчивост за рекрутiranе от исламски екстремисти.

5. (S) Приблизително 200 хиляди помаци (мюсюлмани етнически българи) живеят в западните и централни Родопи в Южна България. Помаците живеят предимно в села и се различават по носиите и консервативните си религиозни виждания. Многократните исторически опити да се асимилират силово от страна на българите християни са ненавиждани от много помаци, които смятат стриктното спазване на религията за важна част от идентичността им. Затварянето на губещи държавни предприятия и колективизираните земеделски стопанства

през 90-те довежда до масова безработица сред помаците. Лошата инфраструктура и изолацията повлияват негативно на инвестициите, а земеделските реформи довеждат до ниски цени на стоките на много от земеделските стопани. Много помаци са принудени да търсят работа в чужбина и е често срецано при мъжете помаци да издържат семействата си чрез сезонна работа. Въпреки това много помаци продължават да живеят в крайна бедност. Ролята на исляма в обществото на помаците нараства през последните години, защото общността се обръща към религията за да се справи с предизвикателствата.

6. (S/NF) Досега помаците са получили много повече пари и внимание от чужди ислямистки групи отколкото турците и ромите мюсюлмани, в частност заради техния външен вид на светлокожи европейци. Според друга американска правителствена агенция желанието на терористични организации да привлекат „изглеждащи европейски“ помаци, е бил основният мотив за активността на ислямистките неправителствени организации в помашките региони на България. Бедността, изолацията и социалната маргинализация на помаците са направили част от тях податливи на експлоатация от подобни групи. Например българският помак Тони Радев (Миленов) е познат заради участието си в терористичните атаки в Мадрид от 11-ти март.

7. (S) Имигрантите са все по-влиятелна част от мюсюлманската общност в България. Първата вълна се появява през 60-те години – арабски студенти (основно сирийци, ливанци и палестинци), които учат в български университети. На тези, които се оженват за български граждани, се разрешава да останат и се превръщат в добре интегрирани членове на българското общество. Някой стават влиятелни бизнес-лидери, докато за други, основно сирийци, са установявани връзки с български организирани престъпни групи. Втората вълна от мюсюлмански имигранти в България идва след падането на комунизма. Сред тях има сирийци, ливанци и палестинци, но все по-голяма част от имигрантите и бежанците идват от страни като Йемен, Иран, Ирак и Афганистан. Като цяло броят на имигрантите от арабския и мюсюлманския свят, живеещи в България, се е увеличил повече от три пъти – от 5438 души през 1992-ра година до приблизително 17 хиляди през 2004-та. От тях 85 процента или около 14 500 са мюсюлмани. По-голямата част от тези имигранти са мъже на средна възраст от 37,8 години. Почти половината са сирийци,

но значителна част от тях също идват от Ливан (14 процента), Ирак (10 процента) и Палестина (8 процента).

8. (S) Антропологическо проучване на имигрантите мюсюлмани в България посочва, че между 2 и 8 процента (около 300-1000 имигранти) изповядват Уахабизъм, или споделят други фундаменталистки или екстремистки виждания. Според изследването, „ядрото“ членове на тази група е приблизително 400 мюсюлмански имигранти, които проповядват и вербуват в местната мюсюлманска общност. Тези мисионери са най-силно представени сред около 2 процента от мюсюлманските имигранти (около 300 души), които живеят и работят в ромските гета, в градовете.

Екстремизъм в България

9. (S) Участието на България във водената от САЩ операция в Ирак и Афганистан увеличи вниманието към страната като потенциална мишена за исламистки терористични групи. По настоящем обаче такива групи изглежда гледат на България основно като център за набиране на средства, транзитен пункт и логистична база за извършване на атаки в други страни. Екстремистките операции в България са благоприятствани от корупцията в институциите, връзките с организираната престъпност и силните традиции на мюсюлманското гостоприемство към чуждестранните гости, особено в помашката общност в Югоизточна България.

10. (S/NF) Според разузнаването на САЩ и България сред екстремистки групи, които действат във и през България, са исламистките терористични организации като Ал Кайда, Ансар ал Ислам, Хизбула и чеченските бунтовници. Екстремисти, свързани с Ал Кайда, периодично преминават през България между звената в Западна Европа и Близкия Изток. Хизбула набира поддръжници от българската арабска общност от експатриати, много от които подкрепят организацията финансово с приходи от легални бизнеси, трафик на наркотици, крадени коли и хора. Чеченските екстремистки групи са подкрепяни финансово в България чрез контрабанда и наркотрафик от чеченски организирани престъпни групи, докато светските кюрдски групи като KGK (Кюрдската работническа партия – бившата ПКК) също набират средства в България чрез кражба на превозни средства, наркотици и трафик на оръжия.

11. (S/NF) Източници на разузнаването на САЩ също отбележват усилията на Иран да радикализира мюсюлманската общност, най-вече по-

мациите. Тези усилия включват присъствие на ирански дипломати на срещи на помашката общност и официално настърчаване от страна на Иран на опитите да се формира религиозна помашка партия. „Вафка“ и „Евет“, две неправителствени организации, подкрепяни от Иран, са докладвани като активни сред мюсюлманските имигрантски общности в България, но не са свързани с исламския екстремизъм.

Исламски фондации

12. (S/NF) От 90-те години насам чужди мисионери и международни исламски неправителствени организации са активни в страната, някои от които изповядват вижданията на Уахабизма или други екстремистки идеологии. Тези исламски организации са концентрирани основно сред помашките и ромските общности – и двете в по-силна степен маргинализирани социално и икономически уязвими в сравнение с по-многобройното турско етническо малцинство. Контролът над чуждите дарения е не особено ефективен, но значителни суми се дават за джамии в страни като Йордания, Сирия, Иран, Судан и Саудитска Арабия. По настоящем има три законно регистрирани исламски неправителствени организации, които са активни в България.

13. (S/NF) Тайба (Таиба), поддържана чрез дарения от Саудитска Арабия, е регистрирана през 1995-та година като наследник на две неправителствени организации (Дар ал Иршад и Ал Вакф ал Исламия), които са били ликвидирани от българското правителството през 1994-та година заради подкрепяне на исламския екстремизъм. Българските служби за сигурност докладват, че целта на организацията е да радикализира българското мюсюлманско население – отчасти чрез настърчаването на централни институции като мюфтийството да станат финансово зависими от техните дарения. Основателят на Тайба, Абдурахман Такан, е бил изгонен от България заради нелегално проповядване срещу държавата. Бизнесите, свързани с Тайба, оперират като пунктове за парични трансфери към екстремистки групи в Близкия Изток и че председателят на Тайба Хюсейн Одех абу Калбайн е бил свързан с планирането на атаки срещу коалиционните сили в Ирак.

14. (S/NF) Недува (Недуба, Неуа, Недла), също подкрепяна от саудитски дарения, е регистрирана от сирийски гражданин през 1994-та година. Организацията финансира лагери и уъркшопове и спонсорира поклонения в Мека (хадж). Организацията Недува е свързана с нереги-

стрирано исламско училище в помашкия град Сърница, наричано от българската преса „талибанско медресе“.

15. (S/NF) На организацията Ал Вакф ал Исламия, забранена през 1994-та година, е било разрешено да се пререгистрира в България през 2002-та година по новия закон за религиите. Финансово се подкрепя от холандска организация със същото име и е свързвана с Мюсюлманското братство (Организацията на мюсюлманските братя), забранената неправителствена организация Иршад, както и с нерегистрирана неправителствена организация Ал Манар.

16. (S/NF) Информацията за нерегистрираните и неформалните исламски неправителствени организации е по-трудна за намиране, но най-голямата такава група (организация) е позната под името Игасе (Игаса, Ал Хаят ал Игатата). Игасе функционира като български клон на базираната в Саудитска Арабия Международна организация за исламска помощ. Възможни са връзки между Мюсюлманското братство, Ал Кайда и други екстремистки групи.

17. (S) Възможно е исламски фондации да финансират две нови исламски издания, които се появиха през 2005-та година. Изданията („Икра“ от района на Мадан и „Мюсюлманска общественост“), публикувани от Съюза за исламско развитие и култура гр. Смолян, бързо еволюираха от примитивни бюлетини до сериозни издания с впечатляващо качество на съдържанието). И ако няма индикации, че те разпространяват екстремистки идеи, то сенчестият произход и неясното финансиране на тези издания повдигат съмнения, че са спонсорирани от чужди исламистки групи.

Предизвикателства пред институциите

18. (S) Българското правителство следва официална политика на равенство и социално включване. Въпреки това напредъкът е възпрепятстван от дългогодишни предразсъдъци, липса на средства и политически междуусобици. Начело на българската мюсюлманска общност стои главен мюфтия, който оперира чрез система от регионални мюфтии. Главното мюфтийство промотира умерен вариант на ислама, но авторитетът му се подкопава поради липса на средства и насърчено разрешен правен спор между двама претенденти за позицията главен мюфтия. Мюфтийството не контролира ефективно дейността на чуждите религиозни фондации. Всъщност то разчита на дарения от чужбина, за да

попълни по-голямата част от бюджета си и често се състезава с чуждес-
странни спонзори за влияние на местно ниво.

19. (S) След падането на комунизма мюфтийството се изправя пред продължителна финансова криза. В скорошна среща със служители на посолството по политическите и обществени въпроси зам.-гл.-мюфтия Вдат Ахмед оцени приходите на мюфтийството от правителството на около 100 хиляди (62 500 долара) годишно, като голяма част отиват за реставрацията на джамии исторически паметници. Мюфтийството получава сходна сума от свои имоти (вакъф) и е принудено да попълва осстаналата от бюджета си чрез дрения от българската мюсюлманска общност и чужди спонзори. Мюфтийството, което се помещава в овехтяла сграда в пределите на центъра на София, разполага с ограничени ресурси и малко възможности за политическо влияние. То не може да си позволи да плаща заплатите на близо 1050-те имами и ходжи в България и има малка възможност да се наложи в борбата срещу екстремистки влияния в 1300-те джамии в страната.

20. (S) Други мюсюлмански институции на национално ниво включват Висшия исламски институт в София и три официално признати мюсюлмански средни училища в Шумен, Русе и Момчилград. Тези институции са с умерени възгледи и дължат част от образователните материали и гостуващи преподаватели на исламски институции от Турция (Дианет). Българският закон разрешава избираемото религиозно образование в държавните училища, но според зам.-гл.-мюфтия Ахмед ислам се преподава само в 35 държавни училища в България, почти всичките от помашкия регион. Някои местни преподаватели докладват, че са повече от сдържани по отношение на религиозното обучение заради страх от усливане на напрежението между ученици от различни вероизповедания.

21. (S) За съжаление, институциите за исламско образование страдат от същите финансови проблеми, които има и главното мюфтийство. Правителството на България не признава Висшия исламски институт или исламските средни училища като обществени институции и не разпределя средства за тях. Финансовите затруднения са главната причина една трета от местата в исламските средни училища да стоят не-попълнени. Докато умерените исламски институции в България атрофират, на все повече българи мюсюлмани им се налага да разчитат на

нерегулирано исламско образование, гарантирано от чужди фондации в местни джамии или в чужбина.

22. (S/NF) Интернет е все по-важно средство, както за радикалните, така и за умерените български мюсюлмани. Докато сайтове като www.islam-bg.net са най-популярни, по-малко известните, разпространявани от уста на уста, свързват български мюсюлмани с екстремистката исламска идеология. По време на скорошно посещение на джамия в помашкия град Доспат местният ходжа ни каза, че без покрепа от мюфтийството му се налага да изземва учебни материали за часове по религия за деца за опаснотите на сатанизма и постиженията на исламската наука. Той отказа да говори с подброности къде е изтеглил видео материалите, но посочи, че подобни материали са били разпространявани от исламски екстремистки групи „които насьрчават самоубийството“.

Завърналите се от обучение в чужбина: уравнение с няколко неизвестни

23. (S/NF) Съвсем наскоро значителен брой български студенти започнаха да се връщат от продължително следване в арабския свят. Няма точни данни за броя на студентите, участващи в подобни програми, но се смята, че са хиляди. Тяхното завръщане разпали страхове за връзки с терористични групи и други екстремистки организации. Проповядването от страна на завръщащите се на „класически“ ислам, повлиян от арабския свят, също доведе до културни сблъсъци с по-възрастното население по въпросите на религиозната доктрина и местните културни традиции.

24. (S/NF) Повечето помашки имами в региона на централните Родопи ни казаха, че периодично забраняват завръщащите се да проповядват в джамиите и ги подлагат на неформално наблюдение от членове на общността. С подкрепата на българските служби за сигурност умерените имами също полагат усилия да проследяват чужди посетители в техните региони. В много случаи завръщащите се отхвърлят напълно местните джамии, като избират да се молят у дома или основават алтернативни места за молитва. Някои градове в помашките региони на Родопите са се превърнали в „селища с две джамии“, с нови, финансиирани от чужбина джамии, които се състезават за молещи се с традиционните места за молитва.

25. (S/NF) Българското разузнаване и това на САЩ са загрижени, че българските мюсюлмани, които се завръщат от религиозно обучение в

чужбина, може да формират мрежа от децентрализирани екстремистки клетки, които биха били трудни за наблюдение и контрол.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

26. (S) КОМЕНТАР: Исламският екстремизъм в България е съвсем реален проблем и мисията на САЩ е ангажирана с мащабни усилия за наблюдение и противодействие на екстремизма (вж. референтна телеграма „С“). Въпреки това, мнозинството български мюсюлмани са умерени и не са възприемчиви към радикалната идеология. Все пак сред някои субгрупи исламският екстремизъм би могъл да процъфти заради липса на силни, адекватно финансиирани умерени исламски институции и отчуждаването на младите мюсюлмани чрез дискриминация и липса на възможности.

27. (S) Много програми, финансиирани от американското правителство целят да подобрят етническата интеграция на българското ромско малцинство и да му дадат нови възможности. Посолството търси подкрепа за тези програми и разширяването им, с цел да решат спешните нужди на помаците и гетоизираните роми-мюсюлмани. Влиянието на исламския екстремизъм в България също ще се ограничи, ако правителството на България успее да бъде убедено да субсидира исламското образование, да върне оспорваните вакъфски имоти, или по някакъв друг начин да намали финансовата зависимост на централните исламски институции от чужди исламски организации.

Източник: <http://bivol.bg/wislambg.html>

- 14-07-2011|**Гост**

По „Александър Томов“: – Българите,
които навлизаха в анклава
откъм Северната
магистрала, неизменно
спираха при „Сянката“,
защото най-много се
доближаваше до
представата им за
някогашната България –
такава, каквато я помнеха
башите и дедите им -
България, отпреди да бъде

съсипана окончателно и
европейците да я
превърнат в свой
доминион. Бяха чували от
родителите си, че някога
страната ни е била пълна с
гори, с цветущи долини и
ливади, из които ромолели
ручеи, шумели листа, а по
небето плували бели
облаци. Цяла България
била нещо като „Сянката“,
такова чудо било в майката
Родина. А после всичко
запустяло и изчезнало
благодарение на нейните
разхайтени и
неуправляеми управници –
наричащи се политици – а
всъщност слуги на
буржоазнияят елит
(елит – самосъздал се от ЦК на БКП
– и забогатели с
разпореждане на
президента Рейгън), нищо
не останало от България...
Екшън, престрелки,
магистрални банди,
пратеници на Великите
сили с хуманитарни конвои,
бетон и пустош – такава е
България през 2066-а.

- 15-07-2011 | **pecheneg**
?...

- 15-07-2011|**Любомир Сирков** – Ето линк към решението на съда в Златоград

Ето линк към решението на съда в Златоград, за което наскоро съобщиха и някои медии:

<http://zlatograd.judiciary-bg.org/courts/rc/zlatograd/webcap.nsf/3a87fdea33d2ddb3c225786f003d5700/> bfbea48329dbb5bcc22578c0004a09f2? OpenDocument

Решение № 135

към дело: 20115420100071

Дата: 06/30/2011 г.

Съдия: Мария Славчева

Части от текста цитирам:

””

Молителите твърдят в исковата си молба, че ... по произход са българи, с мюсюлманско вероизповедание, като считат, че не е важна вярата, а произхода, поради което се считат българи и искат да носят български имена по изявено собствено желание, като първи-ят желае да носи българското име Р. К. Б., а втората-Р. А. Б.. Сочат, че са родени българи, на българска земя и желаят да носят български имена, както и поддържат, че са на преклонна възраст и искат да си отидат от този свят като българи, с български имена.

””

Съдът отхвърля искането им, като сред мотивите е записано и следното:

””

субективната нагласа на молителите да носят българско име, не е достатъчно основание за възстановяването, тъй като не съставлява „важно обстоятелство“- по смисъла на закона.

””

- 15-07-2011|**Златко**

Защо точно споделяте това, Сирков? Бихте ли обяснили какво точно искате да ни кажете. С какво точно ви впечатлява желанието на двама души да виждат в себе си българи, а не турци?

• 17-07-2011 | **Любомир Сирков**

А ти, Златко, какво точно си мислиш че правиш, като ми задаваш точно такъв въпрос?

Може би се правиш, че не виждаш иронията в тази ситуация? (Ирония спрямо почти всичко, което ти самият отстояваш тук, в този сайт)

Или може би си пропуснал да обърнеш внимание, че щом давам линк към решението на съда, значи наблягам именно на решението на съда (а не на желанието на двама души – за което желание бихме могли да узнаем и по друг начин, а не непременно със съдебно решение, нали)?

• 18-07-2011 | **Emel Balakchi** – Za Levski i diado Bekir

ГОДИШНИНА

„ЛИНЕЙ ЛИ НАШТО ПОКОЛЕНИЕ“

В памет на Левски и дядо Бекир
Разпъваха те хиляди на кръст
със теб да оправдаят свойта мъст,
а ти човече- бай Васил,
такова Верую си беше нагласил:
„Ако се бориме за цар и господар,
то и сега си имаме султан...“
Появярвах думите ти сричайки а, бе...
и питах себе си: Без тебе накъде?
Притискаше ме мъст във нечии очи-
„Душманин си и трябва да мълчиш!“
Мълчах и обвинявах себе си във грях,
дали пра дядо ми е бил от тях?!?
И исках в миг, в затвора да попадна
и сто живота ако можех да открадна,
за да изстрия мръсното петно
оклеветило мойто потекло.
След колко ли живота ще се отмъсти
жаждата за кръв във техните очи?
Ще се насити ли духът им „осквернен“,
но не от мен, но не от мен.
Поемах дъх, вина поемах аз
а исках да съм друга като вас,

без някой да ми казва как да дишам,
без някой да ме смята за излишна.
Кои човеци ще потърсят дан
за сетните войни –човешка кръв,
където беше паднал от куршума пръв
и дядо ми на фронта бранейки България...
Кого ли да виня и аз, че бе убита Джемиле
и малката Тюркян, Биннас...
В нечути гробове в история една ,
където все се крие другата страна
и вместо „хляб и равенство и свобода“
обръщат ни медала от другата страна...
А виждах дядо ми и Левски в оння свят
кафе да пият и да си мълвят:
„Линеен наш'то поколение от лен,
А не във името на теб и мен.“

Емел Балъкчи

- 18-07-2011|**Самолет 005** – ...хубав въпрос...

Emel Balakchi пиша:

*След колко ли живота ще се отмъсти жаждата за кръв в тех-
ните очи?*

В чии очи?

Кои са онези с „техните очи“?

- 18-07-2011|**Любомир Сирков** – „Техни“, „свои“, „чужди“...

Преглеждайки онези документи, към които преди време тук даде линк Серкан (публикувани са във форум от човек с ник „07007“, което не е най-доброят начин за публикуване на документи, но нека приемем, че можем да се доверим на Серкан), попаднах на интересни детайли.

От днешна гледна точка на нас това може да ни се струва невероятно и никаква измислица или дори фалшификация, но е факт, че и самият тогавашен държавен ръководител (Т. Живков), говорейки пред свои съпартийци в началото на 1985 г. (18 януари 1985 г.), вече след началния етап на преименуването, изрично е казал следните думи:

*„Главната пречка в бъдеще ще бъдат българите, а не това на-
селение. ... Въпросът е как да прочупим нашите кадри, да раз-*

берат, че това са техни братя и сестри. Трябва коренно да се измени отношението, към тези хора.“

(ЦДА, ф. 1 б, оп. 63, а. е. 108, л. 1-10.)

Т. е. от тези документи става ясно, че и тогавашното ръководство, поне на думи, е подчертавало необходимостта от промяна във възприятията (особено сред „нашите кадри“) кой е „свой“ и кой е „чужд“, и като цяло не е било чуждо на цялата тази идея да станем „братя“. От своята административна гледна точка Живков изглежда е смятал, че ако хората станат неразличими по техните имена, ще бъде по-лесно да се възприемат един друг като „свои“...

- 18-07-2011|**Златко**

„Братя и сестри“ СЛЕД преименуването, Сирков? Понякога наистина ми става интересно дали за вас всичко това е поредната игричка, или просто се преструвате на глупав.

- 18-07-2011|**Златко**

И защо ли едната половина от любещото семейство тъй силно настоява да изхвърли другата от общата къща?

- 18-07-2011|**Самолет 005** – ...заради мисловните ни стереотипи...

Златко пише:

И защо ли едната половина от любещото семейство тъй силно настоява да изхвърли другата от общата къща?

Не е точно така, Златко. Не искам да кажа, че личното ми тълкуване на Тодорживковите действия по онова време е точно същото като на другите участници в дискусията, но то не съвпада съвсем и с твоето.

В българската култура понятието „турчин“ е от векове натоварено със специфично българско значение и то е негативно. По време на социализма нещата имаха свой ход. Но не може да се натрапва вина на цял един народ. Вината е нещо лично. Ако в Германия е постигнато общо чувство на вина от евреите спрямо германците поради определени обстоятелства, то в България е друго. Аз съм против пренасянето на едни работещи модели в друга обстановка.

Добре, защо турците не си върнаха българските турски имена, а взеха турски – например, защо само някои – на пръсти се броят – запазиха наставката „-ов“ – Йълдъз Ибрахимова, Юксел Кадриев, Али Алиев – а

95% се потурчиха. Това трябва да ти говори доста за новата идентичност на българските турци.

Ние нямаме моделът на развитие на уелси и англичани, нито на финландци и шведи. Нашият модел е български и е по-сложен – той е и религиозно натоварен освен идеологическите изцепки на социализма.

Второ – къщата никога не е била обща в културен аспект.

Трето – любящото семейство не го е имало, а е имало съжителство основано на сегрегация. И то е можело да бъде мирно, но до известна степен.

Все пак в българската култура, бидейки ортодоксална, се наблюдават ясно отчетливи (според мен грешни, но кой ме пита) бинарности на черно, бяло, жена мъж, лошо, добро... Понятия като турчин, циганин, педераст и др. са силно негативно натоварени. Това трябва да се има предвид при определяне на стратегии за говор. А то не се има предвид дори и от теб...

Това е и отговорът на поставения от теб въпрос. Просто друг трябва да е подходът.

- 18-07-2011|**Златко**

Интересни въпроси ми задаваш, Самолетски, хайде да помислим заедно по тях.

Първо, за вината. Действително, тя е нещо лично и опитите за натрапването ѝ не водят до никъде. С това вече се съгласих в един по-ранен постинг. Въпросът е, какво става, когато заедно с отричането на вината се стигне и до отричане на каквато и да е *отговорност* за миналото? Не знам дали следиш дискусията около паметника, но точно същият модел на мислене властва и там, както и при всеки друг въпрос на българската история, стара или нова: „ние нямаме нищо общо с това, други са виновниците“. Е, хубаво, ама нали някой все пак трябва да позапретне малко ръкави и да вземе да я оправя таз наша обща къща, България? А как да стане това, когато никой не иска да поеме отговорност за миналото ѝ, всеки иска само да се вози и да го закарат – ако може някак безплатно – в бъдещето. Как да стане това, а кажи ми, Самолетски? Ето защо, независимо от това дали ще говорим за вина или отговорност, ние трябва най-после да прозрем, че напред не може да се върви със затворени очи, иска се съпричастност.

„Възродителният процес“ е възможно най-драстичното приближаване на България и нейния народ до общоевропейската тема за травматичната история, олицетворявана от Холокоста. В известен смисъл това е нашият собствен Холокост, нашето собственно престъпление, с кое то трябва да живеем, щем не щем. И бягството от отговорност няма да ни доведе до никъде, това се вижда от опита на други държави (Турция, Сърбия, Русия, примери колкото щеш). Единствената разлика между техните и нашата ситуации е в това, че нашето престъпление, слава Богу, си остана сравнително малко, поне откъм човешки жертви. Но в зло и добро голямо и малко няма, Самолетски, аз поне така мисля. И пътят към бъдещето другаде освен през изкуплението не може да мине, това пак ми се струва очевидно. Инак, разбира се, отрицание може да има голямо и силно, колко му е – я гледай с каква мощ отричат вината хората и в Турция, и в Сърбия, че и в Русия. Само че, както сигурно са казвали бабите ни, „Кел файда?“

Толкова за вината и отговорността, Самолетски. Сега за имената. Интересна логика ми представяш ти тук. не ще и дума. Значи, фактът, че кампанията за промяна на имената, вместо да отслаби турската идентичност на българските турци, само я засили, за теб е малко нещо удивителен, вярно? А за мен не е. Едно от основните свойства на идентичността, струва ми се, е че тя се втвърдява и съпротивява срещу промени толкова по-силно, колкото по-силно бъде нападана. Как мислиш, ако на теб изведнъж ти се наложи да „избираш“ между българското си име и някакво друго, при това в собствената си страна, каква би била реакцията ти? И каква би била тя в случая, когато, попаднал (евентуално) в чужда, но открита, мека и светска култура, ти сам решиш, че за децата ти е по-добре да изберат идентичността, която си пожелаят те самите, а не непременно твоята собствена, която си остава чужда на културата-гостоприемник? Има разлика, нали? Така че не бързай да осъждаш турците, които се виждат заплашени от асимилация и се съпротивяват по начини, за които преди това дори не са помисляли. Вината за това не е тяхна.

А за третия въпрос, това дали човек трябва да опитва да се събра зява с предразсъдъците на културата, към която принадлежи, или да ги показва и осъжда открыто, вече сме говорили, струва ми се. Според мен не става с нагаждане, според теб не става с конфронтация. Реалността сигурно е някъде между двама ни, само че къде, къде точно, взели го дяволите?

- 18-07-2011|**Златко**

Кажи ми сега с каква точно клавишка комбинация правиш новите редове в постингите си, защото при теб те винаги са OK? Очевидно не е просто Enter, нещо друго е, но не мога да го открия.

- 18-07-2011|**Любомир Сирков** – Не е игричка, Златко,

Не е игричка, Златко... Когато четем исторически документи, това не е непременно лесна и пристрастна работа. По-горе аз само ти посочих един факт, който съм сигурен, че мнозина от нас днес с лекота биха пропуснали, дори и да се захванат добросъвестно да изчетят всички тези документи. Само че в контекста на онази епоха, думите на Живков са били възприемани сериозно от неговите подчинени, и когато Живков казва някакви такива думи („Въпросът е как да пречупим нашите кадри, да разберат, че това са техни братя и сестри“ – казано на среща „с членовете на Политбюро и секретарите на ЦК на БКП, първите секретари на окръжните комитети на партията и други отговорни партийни, държавни и обществени дейци“), съответните визирани „kadri“ действително изтърпват, прехапват устни, навеждат глава – и се съобразяват с казаното... (или поне имитират, че се съобразяват – но това си го е имало винаги, има го и днес).

Така че просто приеми, че това е била на тогавашните управляващи тяхната концепция за „гражданска нация“ – концепция от наша, днешна гледна точка, вероятно наивна – но по един свой начин все пак успешна.

Какво имам предвид под „успешна“?

Успешна е в смисъл, че една доста голяма част от натрупващия се (не само у нас) етно-конфликтен ЗАРЯД за щастие още тогава, през 1989 г., беше ИЗРАЗХОДВАН по един сравнително мирен начин, на плоскостта на едно предимно символно (а не физическо!) противопоставяне.

Това днес все още не го остворяваме като добър резултат, но според мен идните поколения в обществото, или поне историците (ако такива в бъдеще изобщо има!) ще го оценят.

- 22-07-2011|**MUSALA**

„Възродителния процес“ Комунистически терор I

СТРОГО СЕКРЕТНИТЕ АРХИВИ

4 януари 1948

Пленум на ЦК на БРП(к). Взето е решение за изселване на „небългарско“ (турско и помашко) население от южната граница на страната.

1 август 1949

Нови ноти на САЩ и Великобритания за нарушаване от българското правителство на чл. 2 от мирния договор за гарантиране на гражданските права и свободи.

3 август 1950

Политбюро на ЦК на БКП решава административните власти да поощряват с всички средства изселването на етническите турци в Турция, преди всичко от родопските гранични райони, а оставащите в страната да бъдат изселени в Северна България.

10 август 1950

Нота до турското правителство, с която се иска Турция да приеме 250 000 български турци, пожелали да се изселят, в срок от 3 месеца. Турция протестира, че Конвенцията за установяване от 1925 не предвижда масови изселвания и срокове. Икономиката ѝ не може да поеме такава изселническа вълна.

22 септември 1950

Втора нота до турското правителство с настояване изселващите се български турци да получат турски визи, защото са продали имотите си и са в трудно положение пред настъпващата зима.

7 октомври 1950

Турция затваря границата си за изселниците, защото цигански семейства без турски визи и без право на изселване са влезли в страната.

2 декември 1950

След като България приема циганските семейства да бъдат върнати обратно и поема задължение да не допуска изселването на лица без турски визи, границата е отворена отново.

26 април 1951

Решение на Политбюро на ЦК на БКП за подобряване работата сред турското население отбелязва завой в политиката към малцинствата по съветския модел на многонационална държава. Стимулира се културното и стопанско развитие на турското население с цел „откъсването му от исляма и приобщаване към социалистическото строителство“.

19 октомври 1951

Решение на Политбюро дава свобода на етнокултурното обособяване на турското население. Открива се специалност „Турска филоло-

гия“ в Софийския университет, създават се три полувисши института за подготовка на начални учители – в Кърджали, Шумен и Благоевград; откриват се основни училища със задължително преподаване на турски език до четвърти клас; създават се известни предимства за постъпване в средните и висшите училища.

7 ноември 1951

Турция затваря границата си, защото българските власти отново допускат изселването на цигански семейства, които нямат това право и турски визи. От началото на изселническата кампания през 1949 са се изселили около 156 000 етнически турци. На 30 ноември България обявява, че прекратява изселванията на български турци.

21 юни 1958

Нов завой в политиката спрямо малцинствата. Политбюро решава да бъдат слети турските и българските училища, задължително обучение на български в началните и прогимназиалните степени, майчиният език се изучава като отделна дисциплина.

2-4 октомври 1958

Пленум на ЦК на БКП утвърждава „Тезиси за работата на партията сред турското население“, според които ходжите и религията са използвани за политически цели, за да бъде отделено турското население от българското.

5 април 1962

Политбюро на ЦК на БКП утвърждава „мероприятия против турчеещето на цигани, татари и българи с мохамеданско изповедание“. Започва насилиственото им преименуване, което до събитията през 1964 в Гоцеделчевско протича без особен шум.

На същото заседание е обсъдена проверката на лагера в Ловеч, извършена през март от партийна комисия начело с Борис Велчев. ТВО край Ловеч е създаден веднага след закриването на останалите лагери през 1959 с възврояването на 170 души от лагера в Белене. Инициатива за „лагер за хулигани“ е на Тодор Живков след зачестили случаи на хулиганство през 1957. От 10 август 1961 лагерът не е ТВО, а „трудова група“. Дотогава възврояването е ставало с подpis на окръжния прокурор, първия секретар на окръжния комитет и началника на МВР, след това без подpis на прокурор. През лагера са преминали над 1200 души, 150 са загинали от тежкия режим или са били убити (най-много убийства са извършени от август до ноември 1961, когато насилието е прехвърле-

но от милиционерите на звеневите и бригадните), 810 души са пуснати на свобода като неправилно задържани (300 души през септември 1961, 462 души в началото на февруари 1962), по време на проверката в Ловеч са 223 мъже, в Скравена – 31 жени. Комисията описва непоносимите условия на живот и труд и физическото насилие. Решено е лагера да бъде закрит, основната отговорност е възложена на Мирчо Спасов, който отговаря пряко за лагерите, но не става и дума за наказателна отговорност, а за партийно наказание и преместване на друга, по-висока в йерархията работа. На 23 април са освободени всички 30 жени от лагера в с. Скравена, а до края на месеца са освободени 209 лагерници от Ловеч, 5 са предадени на съд. „Трудовата група“ край Ловеч е закрита на 8 май със заповед на министъра на вътрешните работи Дико Диков.

22 март 1964

На съвещание на градския комитет на БКП в Гоце Делчев представителите на ОК на БКП в Благоевград дават за пример извършеното преименуване в Якоруда и Белица. Градският комитет начело със Събботин Генов, Петър Дюлгеров и К. Малинов предприема мерки за смяната на имената. Първоначално се оказва натиск върху българите мюсюлмани, които са партийни членове, да си сменят имената, за да служат за пример на останалите. След като съпротивата им е прекупена, те сменят имената си, но го запазват в тайна. Градският комитет в Гоце Делчев решава да бъдат създадени специални комисии по преименуването във всяка община, в които да има представители на милицията. Под предлог за учения армията също трябва да бъде на разположение за блокиране на селата. Предвижда се преименуването да бъде извършено с натиск, но без прилагане на сила.

края на март 1964

Насилственото преименуване на българите мюсюлмани предизвиква вълнения, особено силни в Рибново, Корница и Брезница. В Рибново комисията по преименуването е набита, а приджурявящите я войници и милиционери стрелят във въздуха. След като силите се изтеглят от селото, хората организират денонощно дежурство и опожаряват единствения мост, за да спрат достъпа до селото. Армията и милицията блокират селото, спрямо е водоснабдяването и доставката на храни. 200 души от Корница, Брезница, Лъжница и Буково са спрени в Рила, преди да стигнат пеша до София, за да протестират срещу смяната на имената. Една част от населението търси спасение в гората. Опитът за покръства-

не трае седмица. Местните функционери като Кръстю Тричков са за насилиствено преименуване, но Тодор Живков решава на преименуваните да бъдат върнати старите паспорти. ЦК изпраща комисия, която спира преименуването и хвърля вината за насилията върху местното партийно ръководство. Редът е възстановен през април. На 12 май 1964 Политбюро осъжда местните функционери, които са изпълнили погрешно решението от началото на март.

23 март 1967

На пленум на ЦК на БКП председателят на КДС Ангел Солаков докладва, че през периода 1963-1966 „престъпна дейност с политически отенък“ са имали 5260 младежи и девойки на възраст от 15 до 28 години, от които 718 са участвали в „нелегални младежки контрапреволюционни организации, във вражеска агитация и пропаганда, кражба на оръжие и терор“. През 1963 са разкрити нелегална младежка група в Перник и нелегална младежка контрапреволюционна организация в Габрово. Младежи от с. Бели Искър създали контрапреволюционна група, която „си поставяла за цел да вдигне язовира във въздуха“. „Връх на контрапреволюционната дейност“ за този период били извършени от младежи в Шумен терористични актове. От 1963 до 1966 опит или подготовка за бягство през граница извършили 4192 младежи, от които 407 успели да избягат, а 25 били убити. „Под влияние на китайската пропаганда“ са били групата на Захари Харалампиев Свиарски и Петрана и Пенчо Стоилови, разкрита през 1963, групата на Т. Златков в ДИП „Комуна“ в София, разкрита през 1963, групата на Методи Ташев в Казанлък, разкрита през 1964, групата на Горуня и Цоло Кръстев, групата на Лилияна и Методи Десови и Иван Марваков в Перник, разкрита през 1966, прокитайска група в Ямболски окръг, разкрита в началото на февруари 1966, група на Георги Заркин за въоръжена борба срещу народната власт. Само през 1966 са разкрити 12 нелегални групи със 101 участници и 88 автори на анонимни материали, 10 от които са били осъдени.

20-26 март 1968

Официално посещение на Тодор Живков в Турция. Подписана е спогодба за изселване, отнасяща се за близките на изселилите се до 1952. Спогодбата влиза в сила през март 1969, когато е ратифицирана от Турция. До края на ноември 1978, когато изтича срокът на спогодбата, се изселват около 115 000 етнически турци. Има единични случаи на принудително изселване.

25 февруари 1969

Решение № 84 на Политбюро за заплахата от „културно-национална автономия“ на турците. Закрити са множество вестници на турски език и турски театри, спрян е книгоиздаването на турски език, изучаването му е ограничено и постепенно ликвидирано.

15-17 март 1972

Милиция и армейски подразделения с танкове правят блокада на село Барутин, Смолянско. Миньорите от урановия рудник са бити, за да сменят имената си. След тридневна обсада армията и милицията нализат в селото със стрелба. Милиционери и войници нахлуват от къща на къща, има много пребити. Убити са Неджибе Келосманова и Емине Ибрахимова, шестима са ранени, шестима са осъдени на затвор.

май 1972

Смяна на имената на българите мюсюлмани в Якоруда и Бунцево. При опит на група хора да отидат на протест в София е убит един човек от групата; по-късно в Бунцево е убит от протестиращи секретарят на градския комитет на ОФ в Якоруда, агитиращ за смяната на имената.

декември 1972

Мюсюлмани от с. Корница са привиквани в милицията в Гоце Делчев и са принуждавани да подпишат декларации за смяна на имената. Началникът на VI отдел на Държавна сигурност в Гоце Делчев прави опит да арестува полевъдния бригадир, но жените от селото не му позволяват. В отговор е изпратена група милиционери с кучета, което предизвика излизането на хората на площада. Те остават там в продължение на три месеца, като настояват да бъдат признати официално за турци, децата им да се обучават на турски език и да не се посяга на имената им. По време на денонощния им протест в селото идват първият секретар на ОК на БКП в Благоевград Петър Дюлгеров, военни начело с командващия Първа българска армия ген. Борис Карамилов, местният партизански командир ген. Крум Радонов.

28 март 1973

Призори между 500 и 2000 милиционери и войници обграждат село Корница, Гоцеделчевско. Изходите на селото са блокирани от картечари. Хората се събират на площада и се отбраняват с камъни и колове. Милицията и армията откриват автоматична стрелба. Убити са петима души от селото, а десетки са ранени и пребити. Ранени са и няколко милиционери. Много от ранените се страхуват да отидат в болницата и оста-

ват по домовете си. 10 души от протестиращите са осъдени общо на 78 години затвор, някои от протестиращите са изселени. След като протестите са смазани, смяната на имената е извършена под ръководството на секретаря на ГК на БКП в Гоце Делчев Борис Аврамов.

• 22-07-2011|MUSALA

„Възродителния процес“ Комунистически терор II

25 април 1973

В 5.00 сутринта в Девин въоръжени с автомати милиционери нахлуват в къщите на три семейства, които единствени в града запазват имената си. Според началника на местната милиция тези хора са „реакционни и консервативни елементи – религиозни фанатици, туркофили, представители на старото поколение в родовете“, накарали отделни родове в Девин да не сменят турско-арабските си имена с български, подготвяли „клеветнически материали, предназначени за ООН“ и искали политическо убежище в Турция. С прокурорско нареждане членовете на семействата са принудително заселени за 5 години в различни села в Михайловградско и Видинско. През януари 1974 девинските комунисти отчитат успешното приключване на кампанията по смяната на имената в Беден, Брезе, Настан, Селча, Стоманово, Грохотно и Девин, извършена от 350 активисти.

14 ноември 1977

В Анкара е подписан допълнителен протокол към споразумението за изселване между България и Турция от 1968. До края на ноември 1978, когато изтича действието на споразумението, Турция увеличава квотите за изселване. Към септември 1977 са се изселили 52 392 души. До изтичането срока на спогодбата се изселят още 62 000 души.

5 януари 1978

Писмо на Тодор Живков до членовете на Държавния съвет „Някои съображения относно по-нататъшното развитие на празнично-обредната система в НР България“. На 12 април Държавния съвет приема документ за „празнично-обредната система“, според който традиционните християнски и мюсюлмански обичаи трябва да бъдат заменени с изкуствено създадени церемонии, „в които да се залагат комплексни политически, естетически, нравствени и социално-психологически моменти“.

ноември 1978

Изтича срокът на споразумението между Турция и България за изселване на желаещите български турци. Общийят брой на изселилите се от март 1969 е 114 356 души. Много от изселниците заминават, защото са чули слуховете, че след изтичането на споразумението държавата ще смени имената на останалите в България. Те продават къщите и имуществото си и купуват стоки, които могат да изнесат в Турция, за да построят на първо време малки къщи за семействата си. Има случаи на принудително изселени.

22 февруари 1982

Политбюро на ЦК на БКП прави първата стъпка към „възродителния процес“ като приема тежка ограничителна мярка спрямо етническите турци. Забранено им е да се заселват в някои селища на Бургаски, Ямболски, Хасковски и Кърджалийски окръг и дори да бъдат приемани там на временна работа. От ръководствата на тези окръзи се изисква „да проведат необходимите мероприятия за постепенно разселване във вътрешността на страната на българските турци, които сега живеят в указаните селища“.

есента на 1984

В изпълнение на решението на ЦК на БКП за приобщаване на българските турци през есента на 1984 г. в Кърджалийски и Хасковски окръг започва подмяна на турско-арабските имена на „българо-мохамедани и лица от смесени бракове“. Подмяната на имената се извършва от местните държавни и партийни органи с участието на окръжните управлени на МВР.

ноември 1984

Министърът на вътрешните работи Димитър Стоянов насочва следствието за терористичните актове, което още няма конкретен заподозрян и подозира „вражеската емиграция“, „изменници на родината“ или репресирани, към „протурските националисти“ и поставя като задача пред МВР „борбата с тероризма“. След взривовете в Пловдив и Варна усилената охрана по повод юбилейните деветосептемврийски тържества не е снета, а удвоена. Мерките са особено силни в селата в Източните Родопи, където в помощ на милиционерите са включени цивилни, на които се раздава дългоцевно оръжие (в градовете е раздадено късо-цевно оръжие). В Кърджалийски и от части в Пловдивски и Варненски окръг започва охрана на централни и второстепенни пътища, нощи и дневни патрули с извадено на показ оръжие, проверки на колети, писма,

телеграми, усилено подслушване на телефоните, удвоено милиционерско присъствие.

21 ноември 1984

На съвещание в МВР е отчетено, че през есента на 1984 до края на ноември в Кърджалийски и Хасковски окръг са преимунавани 25 000 „българомохамедани и лица от смесени бракове“. Министърът на вътрешните работи заявява: „През декември, януари и февруари смяната на имената на смесените бракове навлиза в решителна фаза. Политбюро даде указания незабавно да се започне работа начело с партийните комитети, народните съвети, обществените организации. Там, където се налага, ще вземе участие и МВР. Ще спомена цифра, която да остане между нас. Няколко десетки хиляди души трябва да откъснем от българските турци, да намалим с 10-12 процента турското население. Това са българомохамедани и лица от смесени бракове...“

10 декември 1984

Оперативка на ръководството на МВР. Началникът на Шесто управление на ДС генерал-лейтенант Петър Стоянов докладва, че към 9 декември 1984 вече са преименувани 33 129 „лица с доказан или обществено признат български родов корен“: в Кърджали – 17 437, Хасково – 8200, Силистра – 3450, Пловдив – 3216, Бургас – 826 души. Ген. Стоянов заявява, че това става без нито един случай на остра съпротива, а в Хасковски и някои райони на Кърджалийски окръг става доброволно и с опашки пред народните съвети, без „органите“ да се явяват на сцената, като „се върви само с партийните секретари, с кметовете...“ Ген. Стоянов предлага да се изучи настроението в още 7-8 окръга, преди да се премине към „втория етап, за който Вие, др. Министър, вече говорихте, че е подсказан от най-високо ниво...“ На ръководството на МВР е прочетена заповедта за започването на масовото насилиствено преименуване на етническите турци, издадена от министъра на вътрешните работи Димитър Стоянов до началника на Шесто управление на ДС ген. Петър Стоянов (седем от деветте отдела на Шесто управление работят по етническите и религиозни малцинства): „Възродителен процес. Др. Петър Стоянов да направи необходимото чрез началниците на ОУ-МВР и първите секретари на ОК на БКП да започне преименуването на българските граждани от турски произход във всички окръзи, където има такова население с оглед работата да приключи в определения срок. Отговорник генерал-лейтенант Петър Стоянов.“

23 декември 1984

Кърджалийски окръг е обкръжен от 11 контролно-пропускателни пунктове, които спират свободното движение на хора навън и навътре в района. Вътре в окръга са изградени 27 други бариери. В окръга е въведен вечерен час – 19.00 часа. Две седмици преди акцията е иззето цялото ловно оръжие. Милицията на окръга от 443 сержанти и офицери е подсилена с милиционери от Сливен и Ямбол и 718 офицери и сержанти от сержантската школа в Казанлък, Средното милиционерско училище, сержантската школа от Долни Богров, въоръжени с късоцевно и дългоцевно оръжие и палки. В следващите дни към тях се присъединяват 4-и и 5-и отряди на Гранични войски, управлението на МВР в Смолян, Пловдив, Бургас, Враца и Плевен, районните управлениета от по-малките градове около Кърджалийски окръг, военно-въздушното поделение от Голо Бърдо, поделенията на армията в Момчилград и Крумовград. Подготвени са 15 коли на пожарната и една машина с реактивен двигател за разпръскаване на тълпи. През нощта срещу Коледа на заседания в големите градове и села от окръга представители на БКП, ДКМС, ОФ, АПК, ТКЗС, МВР, МНО, местните заводи, фабрики, предприятия, училища, читалища, кметствата и „доброволните отряди на трудещите се“ разработват план за преименуването в следващите дни.

24 декември 1984

В 4 часа сутринта десетки села в Кърджалийски окръг са обкръжени от милицията. В кметствата освен кметът на селото се намират партийният секретар на селищната система, представител на ръководството на местното милиционерско управление, една машинописка, няколко милиционери или въоръжени от МВР цивилни. В 6 часа милиционерите започват да влизат в къщите и да извеждат хората под дулата на автоматите. Първи са семействата с най-голям авторитет в селото. В кметството или друга административна сграда им взимат паспорта, показват им списък с български имена и ги карат да си изберат едно от тях. Ако не приемат или се бавят, ги бият с палки. Машинописката напечатва трите нови имена на една бланка, на която преименуваният трябва да се подпише. Ако се съпротивлява, подписът е получаван с бой. Неграмотните оставят отпечатък от палец. Бланката става единственото удостоверение за самоличност на привикания. В този ден са пребити първите десетки турци, непожелали да се откажат от името си.

За българската литературна сцена

Автор: Златко Енев

Ще си позволя да започна този текст с цитирането на един прелюбопитен – и според мен силно показателен – разговор, който тия дни се проведе в най-любимото времепроводилище на всички ни, модерни, леко отегчени хора – Фейсбук.

И така:

Николай Аретов

Затрупан от снимки на абитуриенти, котета и пр. (не може ли поне да са в албуми) и от гледане на кафе и др. късметчета, щях да пропусна един прецедент – автор обявява конкурс за рецензия за собственото си творение. И предлага награда. Гинес!

понеделник в 08:36

Stefania Cankova Nedeva, Galina Melamed, Katya Atanasova и 32 други^{харесват} това.

Пенка Ватова Кой е този автор-новатор?

Николай Аретов http://www.librev.com/index.php?option=com_ijoomla_archive&Itemid=114

Николай Аретов: Издателство „Сиела“, сайтът за литература Lira.bg и списание „Либерален преглед“ обявяват конкурс за най-добра читателска рецензия на романа Реквием за никого от Златко Енев. Голямата награда – едноседмично гостуване в дома на автора в Берлин, ще бъде „връчена“ през май следващата година (2012), когато се раззелняват липите по „Унтер ден Линден“.

За повече информация моля щракнете тук.

Dora Dabash Не ми се ходи до Берлин. Ако наградата бе екскурзия до Мачу Пикчу, бих изчела и романа му :))!

Bojka Batchvarova Г-н Аретов, бях готова да се лиша от наличния модел комуникация заради котетата, бебетата и гаджетата на целокупното ми студентство и заради семейните радости на колегството, докато

не ми разкриха как да се лиша от тях. Поискайте такъв съвет от някой от студиорусите или колегите и рахатясяйте. Отново благодаря за посочването към статията на Дейвид Чиони Мур.

Пенка Ватова Еха! Тъкмо се питах дали няма да обявиш конкурс за познаване на автора ;)

Николай Аретов Предпочитах да премълча името, но като кажеш А...

Таня Алмалех Сиела не откриват топлата рекламна вода – сигурно не предлагат безплатни реклами бройки...

Николай Аретов Допускам, че не точно Сиела са родили идеята.

Bojka Batchvarova Златко Енев ЗАСЛУЖАВА да кажеш и „Б“.

Пенка Ватова Комай ще се окажеш прав, Ники.

Пенка Ватова Не може да се отрече, че това е нестандартен начин да се поощрява литературната критика.

Николай Аретов Прав съм, я. Като Партията на Радевски!

Иван Палов Твърде безвкусно и тъпо, наистина. Хубаво е, че реагирате, ако ще и да се цупят засегнатите. Освен това, въпросният автор ми е длъжник един час време, похабено в четене на негов разказ.

Николай Аретов Ще съм благодарен на съвет как да се освободя от част от снимките, гледанията на кафе (изключил съм приложението) и пр. неща, които за мен са спам.

Sofia Nestorova Що се отнася до конкурса за ЧИТАТЕЛСКА РЕЦЕНЗИЯ (отзив), не виждам нищо лошо в това, както и в наградата :)

Николай Аретов Че кой е казал, че има нещо лошо?

Sofia Nestorova Някой по-горе...:)

Иван Палов – Аз. – Ако не заради друго, заради времето погубено в четене на разказа му.

Скоро един подобен майстор ми повреди колата, която оставил за дребен ремонт.

Sofia Nestorova Всеки има право на мнение, разбира се. Аз затова и съм любопитна към предложението за рецензия от читател... :)

Иван Палов Не знам, как ви се отразява толкова шум – на мен зле.

Sofia Nestorova Имам антифони, струват само 50 ст. в аптеката :)))

Николай Аретов Завистливо си мисля дали да не обяvia и аз нещо подобно. Сещам се, че мога да въведа и изисквания за възраст на читателката, а текстът да е придружен с нийна снимка. Човек се учи докато е жив.

Sofia Nestorova Защо не? Интересно, интересно :)) Но каква ще е наградата? :)

Sofia Nestorova към Н. Аретов: Всъщност защо ли питам – щом ще има възрастова бариера... :(

Иван Палов При мен бариери няма, госпожо, като ви гледам, само не се сещам, за какво да обявя награда.

Sofia Nestorova Ха-ха-ха... Ами измислете нещо, та и аз да участвам в никакъв конкурс! Защото вече ми е късно за Мис България, по обясни-ми причини изтървавам и Мис Силикон, а за Мис Баба синът ми още не се е погрижил... :))

Андрея Илиев Ами ако вземе Евгени Минчев да напише рецензията и спечели наградата?...;))))

Иван Палов Сетих се за наградата!

Ще бъде за този, който ми върне загубеното време, в четене на никому ненужни неща сътворени от непризнати български гении, и който ми възстанови колата в състоянието преди да е попаднала в ръцете на българския технически гений.

Vladimir Trendafilov Със Златко Енев сме имали досега съвсем коректни взаимоотношения, затова ще си спестя всички останали реторики, освен сериозната. Но ще кажа откровено какво мисля, тъкмо защото държа да съм коректен към него. Не е редно това, което прави той. Целият му сайт, който иначе има редица качества и заслужено получи тази година награда „Христо Г. Данов“, е в момента впрегнат в прослава на романа му. Към пиара се присъедини и Лира.бг, където силна фигура, мисля, е Румен Леонидов.

Не знам защо Златко не усеща, че прекалява, че лишава книгата си от реална публична тежест. Сред този евтин сонм от самохвалебствия и тук-таме хвалебствия нито един сериозен критик не би си позволил да лансира коментар на романа, за да не бъде погълната преценката му от общата рекламна несериозност на контекста.

Христо Марков ОБЯВЯВАМ КОНКУРС, преди това да кажа няколко думи и за романа, защото наистина се напънах и го изчетох. Книжката има тежки следи от графомания – прочетете го и ще се убедите – изкуствени образи, несмислени конструкции, ужасен диалог, сюжетен тюрлю-гювеч. А сега за конкурса към всички и съвсем сериозно – първа награда – една седмица почивка на вилата ми в с. Брестовица + вино + по избор книга от личната ми библиотека + снимка на Божана Апосто-

лова с Йосиф Кобзон, втора награда – същата без вино; трета награда – същата без книга. Темата на конкурса е „отговор на литературен въпрос“, а въпроса е „На кого е кръстен Елин Рахнев – етимологичен и литературен анализ?“ с ремарката Рахнев е част от журито, което ще оценява читателските рецензии за Енев.

Bojka Batchvarova По повод казаното от Vladimir Trendafilov: след като се твърди, че светът ни е друг (по-пазарлив, сиреч и по-близък до писането на романи заради рекламата на препарати за мазоли), ще трябва да преглътнем и всички хватки на рекламата. Още повече, че Златко (въпрос на вкус, казвам за съвсем нехаресващите го) не е писателствующ като мнозина други съвременници и съвременнички, с които са ни проглушили ушите, а че и награди им дават. Сега няма да пиша имена, ама...

Sofia Nestorova Доколкото разбрах, Вл. Трендафилов критикуваше само прекаляването с пиара, и то в собственото издание. И тук е прав.

Николай Аретов „... ще трябва да преглътнем и всички хватки на рекламират на мойта стена. Не че съм безгрешен. А и има ли друго в матрицата?

Bojka Batchvarova Матрица като матрица – всичко е в нея. И е пълно с пламенно желаещи да си живеят в матрица. Преглъщаме – к`во ли не. А в науката и образоването, ще си позволя да кажа, най-паче ние, хуманитарите...

Emiliya Dvoryanova А какво ли би станало с наградата, ако най-добрата рецензия е отрицателна? :)))

Пенка Ватова Еми, струва ми се, че конкурсът не се стреми непременно към положителни рецензии, а към читатели,resp. купувачи на книгата. Кой обаче ще решава коя е „най-добрата“ рецензия, е некоректно премълчано.

Таня Алмалех Информацията е едно, а скритата реклама е друго... Ама не всички знаят теорията! Ако я знаеха нямаше сега да си губим времето с тази дискусия!

Emiliya Dvoryanova Литературният „живот“ започва да става толкова абсурден, колкото и този на държавата ни:) Трябва някой ще даде награда и на Людмила Филипова:)) Очаквам с нетърпение.

Николай Аретов Мисля, че това вече е станало.

Emiliya Dvoryanova Така ли? А на Ваня Щерева?:)))) Би било велико:) Публично ще се откажа да се зова „писателка“:)))

Николай Аретов Май не е, но все пак:

През 2008 г. е номинирана за втория кръг на европейския конкурс „Prix du Livre Europeen“, а в началото на 2009 г. е номинирана за полуфинала на американската литературна награда „Hidden River“.

Николай Аретов Източникът на предишното:

http://litternet.bg/publish23/l_filipova/index.html

Николай Аретов Нещо друго:

Новелови награди 2009. Третото издание на конкурса е обявено на 1 юли 2009 г. В журито са поканени Людмила Филипова, Йордан Евтимов и Ясен Атанасов.

Пенка Ватова Боже, какви литературни компании се оформят!

Майя Динева Извинете, какви са тези Новелови награди? Като видях журито... Преди време опитах да прочета една книга на прехвалената Людмила... не успях и я подарих на библиотеката в радиото. Сега Златко Енев ме отблъсна и от романа си, и от списанието, което получавах. Дали да не обява конкурс някой да ми плати парното/ вече около 5,000 лв./, а аз да му прочета творенията? Явно, че таланта на цитирани автори се измерва с парите им, щом най-великите от тях са не Керана Ангелова или Мария Станкова, или Емилия Дворянova, а Ваня Щерева и Людмила Филипова. Бедна, бедна Българийо!

Николай Аретов И аз не ги знаех. Пуснах в Гугъл името + награда и излезе, има ги и в Уикипедия, това по-горе май беше цитат оттам.

Николай Аретов Взех че „щракнах тук“ и видях следното:

Регламентът за участие е следният:

Конкурсът се провежда в течение на шест месеца, от юли до декември 2011 г. До участие се допускат всички желаещи, без никакви особени ограничения. Рецензиите трябва да отговарят на следните условия:

1. Да бъдат написани на компютър, във формат Microsoft Word.
2. Обемът им да бъде между 1000 и 1200 думи.
3. Да бъдат изпратени по електронната поща на един от следните адреси:webmaster@librev.com, lira.bg@abv.bg, zanguelov@gmail.com.
4. Да бъдат придружавани от авторска снимка и кратка автобиография.

Рецензиите ще бъдат оценявани от жури в следния състав:

Румен Леонидов – поет, писател, литературен критик и журналист (София).

Ани Илков – поет, литератор (София).

Златко Ангелов – писател, литературен критик. (Университет Айова, САЩ).

Най-добрите текстове ще бъдат публикувани регулярно на сайтовете на Lira.bg и списание „Либерален преглед“. Всеки месец ще бъдат излъчвани междуинни победители, като окончателният победител ще бъде избран измежду тези шест. Крайният резултат от конкурса ще бъде обявен в началото на 2011 г.

Пожелаваме ви силно вдъхновение и страст за победа!

Учредителите

Николай Аретов... Значи снимката не е била моя импровизация. А литературният критик от Айова е всъщност лекар. Ex, Ани, ти що щеш там?

Пенка Ватова Е, значи журито не е премълчано. Вземам си думите обратно. Ами да му пожелаем и на него „силно вдъхновение“!

Иван Палов Вижте сега, като се има пред вид, че наградата за рецензента е гостуване при автора, цяла седмица, боже мой, мисля, че всичко ще си отиде на мястото. За някои от нас, озадачените от конкурса, а и от достойнствата на автора, туй не би било награда, а наказание, нали тъй?!

Emiliya Dvoryanova Умът ми не го побира, но идеята е добра:))) И аз обявявам конкурс за най-възхвална рецензия на последната ми книга! Наградата – една седмица в апартамента ми в София, с още едно допълнително условие: докато гостува, авторът на рецензията се задължава да измие всички прозорци на авторката на книгата. И моля, да е мъж! Има ли желаещи?

Иван Палов Emiliya Dvoryanova Госпожо Емилия, и във вашия конкурс има тъжно озадачаващи неща, миенето на прозорци, примерно, но... и радостно интригуващи! Интересува ме, изискването за мъжки пол на рецензента трябва ли да се свързва по някакъв начин с женския пол на рецензираната. Ако да, тогава, моля, отговорете ми на въпроса, колко са прозорците за измиване, и от колко време не са мити. С най-добри чувства!

Мая Динева Майчице мила, ще взема да поискам парична награда, а не гостуване, заради парното, както писах по-нагоре. Ама наисти-

на хората са се запретнали!! Виж, госпожа Дворянова, вашата последна книга нямам и с удоволствие ще я прочета, но прозорци не мия, моля Ви! Предлагам Ви съпруга си, много е сръчен и е актьор отгоре на всичкото! Ще мие и ще рецитира Яворов! Какво прави името на Ани Илков в това жури? И издателство Сиела, за Румен Леонидов – не се учудвам. Напоследък те двамата с Йордан Ефтилов са навсякъде!

Emiliya Dvoryanova За Ани Илков и аз съм учудена, мислех го за по-“чистопътен“. Но какво ви учудва в Сиела? Напълно в стила на издателството.

Emiliya Dvoryanova Иван Павлов: Но какво тъжно-озадачаващо има в миенето на прозорци?:)))) Само от една година не са мити, за сметка на това са много:))))

Иван Палов Да бях по-млад, ех... вероятно щях да ви рецензирам и при тия условия...:))))

Zlatko Enev С неизбежната молба за извинение, тъй като, след всичко казано тук, собственото ми обаждане няма как да не бъде изтълкувано като акт на арогантност... И все пак, моите собствени пет приказки, ако позволите.

Маркетинговата акция, за която става дума, може да бъде изтълкувана по минимум! два различни начина:

1. Като нечуван глад за публичност, който дразни и отблъска (разпространеното до момента мнение, доколкото съм в състояние да преценя).

2. Като увереност в посланието, което човек изпраща (нещо, неспоменато нито веднъж дотук).

Може би най-здравословната реакция на всичко казано е (все пак) да надмогнете гнева и възмущението си и да се обърнете за момент към книгата, а не към автора ѝ.

С уважение,

Златко Енев

* * *

Ок, за какво всъщност става дума тук? Очевидната нескромност, се-беизтъкане, селф-промоушън, и пр., на автора на една книга – нещо, което колегите му порицават, с различна елегантност, в зависимост от различните си характеристики, стилове и пр. Това е очевидното. Неочевидното – а всъщност показателното – нещо в случая е, че, с едно-единствено изключение (Христо Марков от Пловдивския университет: „Книжката

има тежки следи от графомания – прочетете го и ще се убедите – изкуствени образи, несмислени конструкции, ужасен диалог, сюжетен тюрлю-гювеч.“), тук става дума за всичко друго, но не и за въпросната книга. Всичко, което интересува участниците в разговора, е нескромността на автора ѝ, който си е позволил да каже на хората, без ни най-малък срам и свян: „Ето тук нещо, което намирам добро (и на което съм автор). Елате и го прочетете.“ Такова нещо не е правил никой – и това дразни и отблъсква. Но защо? Само защото човекът – в случая аз – изглежда нескромен, може би дори грандомански настроен? Хайде де, толкова много приказки за такова нещо! Дали под повърхността не се крие нещо по-сериозно?

Добре, няма даувъртам повече и ще ви представя собствената си интерпретация. Ваш е изборът да я приемете или не. Или да ми теглите една... Ваш е изборът, повтарям.

Според мен тук действително става дума за нещо по-сериозно, и то е фактът, че някой си позволява да не играе по правилата, да излиза извън рамките, да отхвърля нещо, с което всички останали живеят „без да кръшкат“. Тук става дума за нечий опит да не приеме мъртвото мълчание, с което по принцип се удушава всяка новопоявила се българска книга, без видими изключения. (Владо Трендафилов, който от години насам се бори срещу същото това мъртво мълчание, само че не за собствен роман, сигурно може да потвърди думите ми – ако пожелае. Същото, предполагам, могат да направят Владо Зарев, Палми Ранчев, Димитър Динев – ако и да не е в България – и дори Захари Карабашлиев, чийто *отличен! „18% сиво“* стана български бестселър напук на мъртво мълчанието събрата по перо, просто защото го харесаха читателите).

Мълчанието – бих казал злостното мълчание – е неофициалният modus vivendi на съвременната българска литература и (несъществуваща) литературна критика. Всички се надмълчават един други, вече не просто от яд („Ти си мълча за моята книга, а? Аз пък сега ще мълча за твоята!“), а защото това е общоприетият тон, начинът на съществуване, единствената останала възможност. Мълчи се за посредственото, мълчи се за доброто, мълчи се и тогава, когато се появи нещо истински добро (няма как, все пак сме народ). Мълчи се на инат, мълчи се, за да се оцелява. И за да се отмъщава, мълчейки, най-често на самите себе си.

И тук изведенъж се появява някой, който отказва да мълчи. В България, както всички знаем, пиарът е от два вида – или никакъв, или собст-

вен. Друг няма. И когато този някой започва да използва форума, над който е работил в продължение на години, сами знаете как... когато този някой изведнъж си позволи да настоява от този форум, че книгата, която представя, заслужава внимание, то изведнъж всички настърхват. И забравят начаса за книгата. Всичко, което има някакво значение, е неговото собствено безочие, нахалството му да публикува – *в собственото си издание, забележете!* – серия от материали (не само рецензии), които се опитват да представят книгата и темата ѝ (ако се заслушате в интервютата, може би ще доловите, че рядко говоря за самата книга, много по-често става дума за онова, което я е породило – и което продължава да съществува, всеки Божи ден, под носовете на всички ни). Е, това вече минава всякакви граници! Тук вече няма да мълчим! Тук вече няма!

Е добре, но как да се получи никаква литература, как да се стигне до там, че да ни забележи някой, когато самите ние не спирате да си играем на този злостен, бих казал дори убийствен „мижлюм“? Знам, че този въпрос е безсмислен – абе пука му на някой за ония отвън, ние тук не можем да оцелеем бе, човече! И все пак отвътре продължава да ме гризе едно такова червейче – Как, как ще стане някога тая работа? Ако се преведе нещо навън, то това става най-често благодарение на нечии лични усилия, след което същата книга, в България, бива толкова по-задружно удушена (Румен Леонидов ми разказва как веднъж, след близо 20! появявания по различни български медии, за да представя една от книгите си, Леа Коен в края на краищата установила, че няма какво да предложи от „българското пътуване“ на немските си издатели, защото в България за книгата ѝ не е написана нито една-единичка рецензия!) Мълчание – тъпо, убийствено, злостно мълчание! Мълчание на всеки срещу всеки и всички срещу всички.

Тъй. Спират тук с ненужните си приказки, ще повторя само нещо, което съм казвал неведнъж, но в което никой не иска да повярва (мен пък не ми пука, аз ще си го повтарям): колкото и невероятно да ви звучи това, аз гледам на книгата (книгите) си като на далеч по-важни от самия мен. И това е нещото, което ми дава наглостта да се изправя така насреща и да си говоря всички тези безсръбни приказки. Мен самия можете да оплювате колкото си искате. С книгите ми е малко по-различно, независимо от мнението на господина от Пловдивския университет. М-да. Труд зад плет не стои, казваше баща ми. А книгите, ако не са мъртвородени, тоест ако не са някакъв вид интелектуален онанизъм, са тази

най-мощна и най-рядка еманация на Човешкото: труд, затворен в едно малко, най-често невзрачно тяло. Така че, повтарям: ваша си работа. Моята аз си я върша и без това.

С почит,
Златко Енев

Златко Енев е български писател и издател на „Либерален Преглед“. Досега в България е публикувал шест книги (трилогията за деца „Гората на призраците“ (2001–2005), романите за възрастни „Една седмица в рая“ (2004) и „Реквием за никого“ (2011), както и есейистичния сборник „Жегата като въплъщение на българското“ (2010).

Детските му книги са преведени на няколко езика, между които и китайски. Живее в Берлин заедно с двете си деца.

Коментари (29)

- 30-06-2011 | **Мезоморф** – Бърборенето по нечий адрес е без значение...

Ако се погледне чисто прагматично, а в България така не се гледа, то излиза, че за да прочете някой нещо, необходимо е този някой да е в прицелната група, за която е предназначено нещото. Дори ако не се пише за определена прицелна група, тогава трябва да е налице проблем, който вълнува. Коя е прицелната група на „Реквием за никого“ или кой е проблемът, който вълнува, не стана ясно от кампанията!

Аз лично не бих прочел книга от съвременен български автор, освен ако нямам изричната препоръка на хора, на чиято „пътеводна светлина“ се осланям. Същото се отнася за филм и за театрално представление. На всичкото отгоре, човек, на чийто вкус много разчитам е например горещ почитател на Орхан Памук. Един от любимите му романи е „Музей...“ (Музей на незнам си какво си... на невинността или нещо подобно). Аз

отидох в книжарницата, намерих романа, гледах го, пулих се, четох, досадих на книжарката и си излезнах, без да го купя. Тоест невинаги при избора разчитаме и на твърдите ориентирни (като например – човек, на чието мнение вярваш).

Литературното е претенциозно и то изисква съобразяване с тази претенциозност както на автора, така и на читателя. Вероятно затова дори и на Запад маркетингът е цяла наука за претенциите ни.

Останалото е класика. Но нима Чарлс Дикенс не е писал за „прицел-на група“? :)

- 30-06-2011|**Златко**

Ами тогава направи същото и с тази книга, приятелю – отиди в книжарницата и прекарай 15-20 минути с нея. Или времето ти е толкова скъпо?

- 30-06-2011|**Златко**

Само не чети края, ОК? Това е важно!

- 30-06-2011|**Мезоморф** – ге: ... ще си призная ...

Златко пише:

Ами тогава направи същото и с тази книга, приятелю – отиди в книжарницата и прекарай 15-20 минути с нея. Или времето ти е толкова скъпо?

Ще си призная, че бях на представянето на книгата ти в София (въпреки че в Пловдив ми беше по-удобно). С интерес изслушах подбранния от Румен Леонидов откъс. Наистина ме впечатли по начин, по който Златко (от САЩ) – защото чете и рецензията на Златко (мисля, че се казва Ангелов – но не съм сигурен...), беше впечатлен. Това, което бих аплодирал в твоята книга, е силното клейно срещу мачизма. Даже мислех да си я купя. Но си казах – „Не! Не мога да я прочета...“, защото бях смазан от случката с франзелата и изнасиливането, с яденето на франзелата. Мислех си – не, не мога да прочета такова нещо. Да, Зола също е натуралист. В „Нана“ четем как Нана изяжда никаква ужасна мърсотия, само и само дураците, които и предлагат това, да и дадат обещаните пари. Но Зола ми се чини (на мен обикновения читател) хуманист – основен противността да е натуралист. И привлекателността на хуманиста никак си заличава натуралиста.

При теб не зная как е, но в кампанията ти за книгата леко се прокрадваше един назидателен тон. Това малко ме смущаваше...

Иначе, за разлика от хората във Фейсбук, на мен много ми хареса идеята за това да приемеш гостенин читател. Смятам го за свежо като идея! (но това е лично мнение – други хора, както виждаш, могат да го приемат за суета, за щуротия, за какво ли не)

- 30-06-2011|**Златко** – ге: ге: ... ще си призная ...

Мезоморф писа:

Но си казах – „Не! Не можа да я прочета...“; защото бях смазан от слуцката с франзелата и изнасиливането, с яденето на франзелата. Мислех си – не, не можа да прочета такова нещо.

Това ми е много интересно, защото пък самият аз установих, някъде в процеса на писането, че ми е абсолютно невъзможно да напиша тази сцена (предполагам, че това е основната причина да влача книгата в продължение на толкова много години)... После се случи нещо, чието място за разправяне не е тук, и сцената... се написа сама, както и остатъкът от книгата. Така че истинските неща на тоя свят най-често са тия, при които човек бива изненадан от самия себе си. В този смисъл, не пропускай собствения си шанс. Прочети тази сцена в книжарницата, без да се обвързваш, и може би ще бъдеш силно изненадан. Според мен тя е дори смешна, макар и в един много черен, много ужасен план...

Впрочем, всички хора досега откриват в тази книга нещо съвсем различно. Палми Ранчев смята, че силни като характери са само мъжете-мръсници, Светлана Дичева намира силни единствено жените, Краси Дамянов смята за скучно всичко преди франзелата и края (който обаче според него измива очите на всичко останало), Златко Ангелов открива тук книга за мъжкото насилие, докато Румен Леонидов се интересува най-вече от политическото ѝ послание... Всеки си е башкъ луд, както казват старите хора по нашия край...

А самият аз си умирам от притеснение... защото мисля единствено за следващата книга и за страха пред празния лист, пред празния екран. Няма спасение, никога! Всеки път е абсолютно начало, няма сигурност, няма гаранция, няма дори обещание за каквото и да е.

И междувременно избутвам страха си назад, прекарвайки времето в дребни дрязги, които ме спасяват от необходимостта да седна и да работя ... М-да. Is this human, or is it simply me?

- 30-06-2011|**Гост**

Грешка е, че Р. Леонидов е в журито, тъй като по-хубава читателска рецензия от неговата статия за романа на Златко едва ли ще се появи. Но по стара българска традиция може да се възползва от наградата, хем Златко няма да се чувства неудобно от някой непознат, който току-виж откраднал нещо от литературния му Байконур.

Еманация?! Бих казал – флатуленция.

- 30-06-2011|**Златко**

Рецензиите, написани преди обявяването на конкурса, няма да бъдат разглеждани, разбира се. Нима това не е ясно от само себе си?

(С огромна благодарност към тримата автори, естествено – но това също е нещо, което се подразбира от само себе си.)

- 30-06-2011|**Златко**

Споменатият разговор в Интернет междувременно получи няколко продължения, които ще си позволя отново да цитирам (надявам се за последен път, тъй като циркаджийският елемент в този разговор постепенно започва да измества назад сериозната дискусия, засягаща начините, по които „функционира“ българският литературен живот). *И така, уважаеми колеги и колежки: Фейсбук е обществено, а не лично пространство! И начинът, по който коментирахте моя характер, беше напълно публичен, а не частен!* Ако не искате да се червите за неща, които сте казали „шегаджийската“, то да сте мислили, преди да сте ги казали!

Zlatko Enev Позволих си да представя тукашния разговор на един малко по-широк читателски кръг. Надявам се никой от участниците да няма нещо против.

<http://www.librev.com/discussion-culture/1280-2011-06-30-07-52-23>

преди 4 часа ·

Emiliya Dvoryanova

господин Енев, а какво се случва ако имам нещо против? Преди време водих с приятел един съвсем сериозен разговор тук. При това не беше шегаджийска раздумка като този. Някой си позволи да го публикува в електронен сайт за изкуство – протестирах и естествено го свалиха. Мисля, че Фейсбук е все пак донякъде „частно“ пространство и на издание като вашето, което наистина харесвам и с удоволствие чета, не му прилича да се държи „воайорски“. И това няма нищо общо с вашата

книга, нито с вас, нито с рекламиата. Просто ви казвам какво мисля и че никак не ми харесва, а иначе прозорците си мога да не измия и още една година:)

преди 2 часа ·

Zlatko Enev

В такъв случай ще трябва да се обърнете към съда, госпожо Дворянова (страхувам се). Ако наистина държите на това, което сте казала (шегаджийски или не), ще трябва да имате очите да го поемете и в случая, когато то евентуално представя самата вас в светлина, която (разбираемо) не изглежда особено ласкателна. В края на краищата, не аз съм подбирал думите ви, нали така? Нито пък съм правил каквото и да е коментари относно характера ви и прочие – нещо, което вие май не се посвенихте да направите, „шегаджийската“ или не. Както казват добрите стари англичани – eat your words, now!

преди 10 минути ·

Иван Палов

Аз ви се извинявам, г-н Енев. За злополучния рекламен експеримент, допускам, че сте бил подведен.

Моята реакция съвсем не е конкретно към вашата работа. Аз съм принципно несъгласен с аргументите на защитата ви, които съвсем не са само ваши. Това, именно, е проблемът!

Моите аргументи ще намерите в „Игра на стъклени перли“ въведението – „Опит за общопонятно въведение в историята ѝ“, конкретно – „епохата на вестникарски литературни притурки“. Там всичко е казано гениално. Не смея дори да го интерпретирам, но, повярвайте ми – то е вътре в мен, попил съм го, това е резултатът от истинското прочитане на една гениална книга!

Днес, у нас, духът изпитва една неподозирана за него свобода, непоносима, очевидно, отхвърлил всички авторитети и, ... не знае, къде да се дене, още по-малко да изпълнява функциите, които му се полагат във влиянието на живота.

Не, съвсем не мълчание – потиснато, или аскетично, или деликатно, характеризират днешната наша „епоха...“, а бесен шум, връва и безумство, дива и дилетантска свръхпродукция във всички изкуства! Вие виждате и знаете това не по-зле от мен!? А най-тежките жертви понасят от това... качеството и истината, сиреч, човешкото бъдеще!

„Накъсо, вече се възправяли плътно пред онова ужасно обезценяване на словото, предизвикало първоначално тайно,

и в съвсем малки кръгове, героично-аскетическо насрещно течение, което скоро след това станало открито и могъщо

и дало начало на нова самоовладяност и достойнство на духа.“/цитат/

- 30-06-2011|**Златко Ангелов** – Благодарност към Мезоморф

Най-сетне! Мезоморф, толкова човешки и искрено си го написал -- че веднага ти простиш анонимността (която ненавиждам, казвал съм го на много места). Благодаря ти за тона, за дружелюбността, за защитата на личния ти читателски вкус, за толерантността. И моля те, не смятай, че ти благодаря като някой, ангажиран с рекламата на книгата. Правя го като българин, зарадван от това, че друг българин се изказва със самочувствие, ДОБРОНАМЕРНОСТ и без да се изживява като капацитет. И трябва да ти кажа, стана ми жалко, че не си си купил „Музеят на невинността“ -- едно, че е един невероятен роман, друго, че ми се струва, че именно на теб, на твоята мекота, той би харесал особено много.

- 30-06-2011|**Ясен Атанасов** – ?????

@ Николай Аревов Нещо друго:

Новелови награди 2009. Третото издание на конкурса е обявено на 1 юли 2009 г. В журито са поканени Людмила Филипова, Йордан Евтимов и Ясен Атанасов.

Пенка Ватова Боже, какви литературни компании се оформят!

Ау-у-у-у! И какви литературни компании се оформят? Това жури никога не се срещна tête-à-tête, всеки от нас изпрати гласа си за своите предпочитани текстове и... толкоз

- 01-07-2011|**Златко Ангелов** – Молба към г-н Аревов

Да, мълчанието за българската проза в Бг е дотолкова плътно, че хората вече не разграничават професионалното мнение от лаическото, както личи от някои коментари. Николай Аревов е литератор по професия. Много би ми се искало, моля го за това, той да прочете двете професионални рецензии и читателското есе на Христо Блажев, които досега се появиха за книгата на Златко Енев, да прочете и книгата и да напише своя рецензия. Да даде своето мнение както за книгата, така и за рецен-

зийте--ако ги намира за слаби, неверни, преувеличени или точни. Дори и да е получил научните си звания със статии и книги върху възрожденската и криминалната литература, той несъмнено познава метода на литературния анализ и би написал нещо полезно както за автора на книгата, така и за читателите. Струва ми се, че товна би било по-полезно оползотворяване на времето на един интелектуалец вместо „снимки на абитуриенти, котета, гледане на кафе и др. късметчета“. Просто призовавам г-н Аретов да бъде с нещо полезен на хората, сред които живее.

• 02-07-2011|**Златко**

Стоян Вълев, литературен ентъртейнър намбър уан на малката ни, но сплотена нация, е написал пореден коментар, засягащ това тук издание, автора му и груповия портрет в интериор, който се очерта в течение на тази дискусия. Самият аз се различам великолепно със статиите му (признавам, че чета единствено ония, които засягат моята собствена нищожност). Не твърдя, че е лесно, но човек може да се научи. В края на краишата, да се сърдиш на Стоян Вълев е все едно да се сърдиш на локвите, из които ти се налага да газиш понякога. Този човек не е колумнист, той е природно явление!

Впрочем, поне в едно отношение Вълев сигурно изказва гласно това, което си мислят немалко хора: „Ами ако победителката е жена? Как тъй ще ходи сама жена на гости на парясан мъж?“ За всички тях уточнявам: аз не живея сам, а заедно с двете си деца, уважаеми дами и господа. Моля успокойте се!

• 03-07-2011|**Румен Леонидов** – Лайарт, който не хапе

Браво Златко, успя да предизвикаш вълна от Лайарт, скимтене, вой, виене, ръмжене – ще се обадя на Иван Шишков в Пловдви, за да му съобщя, че като основател на Лайарта – като се напие лае и вие – арт движението има вече ново продължение. А то е практитуване на Лайарт без алкохол, а чрез опиянение от собственото си озлобление, от тотална оскученост и неудовлетвореност. Това обаче е лош опит за облайване на сянката, а не на тялото, която я хвърля. Една госпожица дори ръмжи срещу чистоплътния Ани Илков, защото ѝ е замисъл навярно на циганин. Така уличните превъзходни изпровождат куци, сакати или миризливи люде. Хаджи Марков пък пити на кого е кръстен Елин Рахнев – абе пич, ти съвсем си се побъркал, какво ти става или въобще не ти става?

Знаем се от сто години, недей да се държиш като безполов графоман и да си губиш времето във фейса, а извади свой текст, който да облает поне с нежност и професионализъм...

Друга никаква кокошка ми оспорва правото да не се явявам в медиите, където нея не я канят, а мен – да. Какво да сторя, хлевоуста рожбо, канят ме да представям различни наши и чужди автори и техните книги, а не самооплаквам във фейса. А не да лайкам като лайка – макар да е казано от Кънчев – лайкучката лае, но не хапе... Прочетете романа на Златко и го оплюйте както си знаете, но недейте на припикавате територията, без да сте влезли в нея... И палетата не го правят по този начин.

- 03-07-2011 **|sugarboy** – от частното към общото

Ах, много враждебно, г-н Леонидов! Разбирам, че сте засегнат от нечии мнения, които обаче не достигат до такива крайности, както Вие. А когато човек претендира да е общественик, някак си не върви да замърсява средата със злост. Дотук – частното, минавам към общото. Според мен по подобен начин стои въпросът, заради който се подде тази дискусия (досега я следях само като читател). Никой от участниците в нея не дефинира откъде произтича проблема с рекламирането на една книга, а само обсъждаше продължението на този проблем, защото, според мен, здравият разум на културните хора (каквото очевидно са участниците – все литератори и образовани) усещат интуитивно, че има проблем, дори той да не е дефиниран. Нека аз обаче се опитам да дефинирам: концепцията на сайта „Либерален преглед“ бе толкова добре изградена, че четящите тук го възприемаха като институция, като нещо, зад което стоят не малко хора – безпристрастно отдавани на делото да информират, ако щете, образоват и приобщават към европейското мислене. После с почуда разбрахме, че зад него стои един човек. Евала – много труд, възрожденска отданост на делото, липса на всякаква меркантилност... И когато сайтът се сдоби с все повече, и отбрани, читатели и списващи, се появиха къде скритите, къде явните, самореклами. Самоцитати, самообсъждане на собствената личност, собствени разкази, линкове към телевизионни предавания, реклама на книга, а сега и награда за репрезентация. Не казвам, че всичко това е лошо или грешно – това е виждане на собственика на сайта. Но той вече не може да бъде институцията, за която преди е бил припознаван. Мисля, че това развитие на събитията може да предизвика дискусия за чистопътността. И тази награда за

рецензия – нима не съзирате известна нелепост? Защо. Защото се нарушава пак принципа за безкористност. Първо, кой сериозен критик ще седне да напише рецензия сега – нали ще го обвинят, че го прави, за да се облажи. А останалите читатели – нали ще седнат да се напъват пак със същата цел, а рецензијата им няма да е продиктувана от спонтанното вълнение, обзело ги при прочитането на книгата. Освен това, вярно, има посочено жури, но дали няма да е по български – победителят да е политически коректен или репрезентативен член на нашего брата... А и наградата – вярно, хем звучи наивно-приятно-спонтанно измислена – внушава интимност, приятелство, човещко общуване, а и е свързана с изконното българско желание да се види Европата, хем поставя въпроси, като се започне от рода на взаимно нарушеното психологическо пространство, и се стигне защо не и дори до усещането за „нищожност“, попадайки при успелия да заживе в същата тази Европа домакин – благодетел... Та след тези дефинирания сякаш иде реч в завихрената тук дискусия. С извинение към всички засегнати, де.

- 03-07-2011 **Златко**

Намирам предното мнение за доста удачно изказано, балансирано и добронамерено. Действително, нещата сигурно изглеждат точно по този начин за много хора: „хе, тоя се бараše голям светец, а какво излезе накрая?“ За самия мен няма особен проблем да бъда „свален на земята“ от общественото мнение: ако някой е възприемал това издание по начина, който описва коментаторът по-горе, то за всички трябва да е станало вече ясно, че зад него стои човек като всички човеци – с всичките му суети, уязвимости, слепи петна и пр. – минимум от момента, в който този човек и изданието му се оказаха на ръба на финансовия и всяка колапс, преди около година. Сега, самият аз разбирам, че всяко общество и всяка група се нуждае от някакви такива митични фигури – светецът на бял кон, безкористният просветител, който по-скоро ще загине, отколкото да се опетни с някакви светски дела и желания, и пр. И с толкова по-голямо съжаление се изправям пред неизбежната необходимост да разочаровам всички, които са очаквали от мен нещо такова. Вие сте напълно прав, господине или госпожо – митът „Либерален преглед“ вероятно рухна, или е рухнал вече много отдавна, остава голата реалност на един човек, който се бори с живота почти по същия начин, по който го правят всички в България – и който няма особено желание, нито пък

възможност, да застава на някакъв пиедестал. Да, това тук издание представя всички (или почти) слабости, амбиции, суети и дребнавости на един човек. Ок, сега изборът е ваш – ако искате, можете да се отдръпнете разочаровани, или просто да промените малко гледната си точка и да приемете нещата такива, каквито са – човешки, а не митологически, не героични.

Така. Аз казах, каквото имах – за себе си. Що се отнася до книгите ми – там, простете суетата ми, думата имат други. Вие например. Или, ако е рекъл Господ – времето. Така че, хайде сега да се позахванем малко за работа (мен ме чака поредният превод). А иначе – както желаете; за мен лично удоволствието от работата тук едва ли може да бъде помрачено от нещо. Казвал съм го неведнъж, повтарям го и сега – аз правя този сайт най-първо за собствено удоволствие, а едва след това за нечие чуждо.

С почит,

Златко Енев

- 03-07-2011|**Серкан**

А за мен нещата от доста време насам стоят така:

„След като всеки „МОДЕЛ“ може да бъде смачкан/прекършен/повален, АКО НЕ Е НАПЪЛНО УНИЩОЖЕН, ако все още има сила дори да помисля за някаква „борба“ (срещу така да ги наречем „неправдите в живота“), какво прави за да: анализира причините за „провала на своя МОДЕЛ“; намери тези, които е можел да редуцира; опита да продължи от там където е в момента.“

Отговорът на въпроса „ДОКОГА ЩЕ СМЕ ТАКИВА?“ зависи точно от това, кога и как „СМАЧКАНИТЕ МОДЕЛИ“ ще открият, че най-близкият отговор на задавания до втръсване от самите тях въпрос „ЗАЩО СМЕ ТАКИВА?“ е точно темата „ПРЕДИ И СЛЕД МОЯТА СМЪРТ (НА МОДЕЛ)“.

Та... има ли живот след „смъртта“?

- 03-07-2011|**sugarboy** – от общото към частното

Златко, аз благодаря за коректния отговор – защото очаквах, че може и да се случи друго. Затова и не написах името си – първо, че съм „никой“ сред толкова известните участници в дискусията (името ми вероятно няма да им говори нищо), а и за да си спестя някои усложнения. Реших сега отново да пиша, защото мисля, че имам какво да ти кажа още (не съм сигурен дали не е по-добре в личен мейл, но нещата в тази

дискусия стигнаха до крайности и мисля, че вече е все едно – нищо вече от тук нататък няма да бъде същото). Ще започна така: съветваш ме да сменя гледната си точка – и вярно, ако не възприемам сайта ти като институция, а прогледна, че си смъртен със своите недостатъци, който списва някакъв сайт – всичко си идва на мястото. Но мисля, че с това си представяне ти изпускаш голямата картина. Сайтът ти беше/е носител на високи стандарти и никой нямаше да се подразни, ако покрай всичко важно пускаш и реклама за своята книга, а инякой свой разказ (и нищо за своята личност). Може би читателите на книгата ти нямаше да са много, както е обичайното за книга от български автор. Но нима очакваше с нагнетяването на рекламата да постигнеш повече? Колко повече: 100, 1000? И на принципа, че няма лоша реклама – важното е да се говори ли? Мисля, че обругаването на името ти би било по-лошо, дори да се продадат 1000 (!?) бройки повече. Де да бяха 10000! Мисля, че ти трябва да си смениш гледната точка – да се върнеш към високите стандарти и да оставиш личността си и продажбите на съдбата (и деликатната реклама – информация). Нека бъда по-образен: един сайт представлява нещо като магазин – има някакви продукти в него – хората влизат, ползват ги; тук-там по витрините има реклами – те влияят на хората по своя си начин и всички са доволни. Но когато на сцената се появи продавачът като в Ориента – задърпа те от вратата, натрапва ти своята личност, сърди се, ако не си купиш нещо, ангажира ти вниманието повече, отколкото продуктите... Не става ли всичко малко досадно? Затова, Златко, върни се към високия стандарт.

Нещо ме подтиква накрая да ти кажа и името си, мисля, че ще е почестно – ти ме знаеш – Ясен Калайджiev. Правя го и от още една гледна точка: по-горе говореше за мълчанието, с което посрещаме поредната творба на нашето брато писателя. Напълно споделям тягостното чувство, породено от мълчанието, безразличието, незаинтересоваността. Но преди време имаше една книга, за която те помолих да вземеш отношение. Тогава ти ми каза, че мълчанието само по себе си е отношение (понякога най-доброто – перифразирам). Сега искаш аз да взема отношение към твоята книга. Виждаш ли колко реципрочни са нещата? Надявам се в това припомняне да не съзреш дребнав намек за „възмездие“ (макар и аз да съм смъртен със своите недостатъци), а един от поредните уроци на живота...

• 03-07-2011|**Златко**

Благодаря ти. Аз ще си седна рано или късно на д...то, спокойно. Не ми е такава боята, нито пък виждането за собствената мисия. Ако трябва да ти кажа собственото си гледище за всичко, което се случва, то е просто learning by doing. Уча се, това е всичко. Слава Богу, вече не съм на възраст, в която подобни вълнички могат да ме отмият и отнесат – или поне така се надявам. Шумотевицата ще отмине, кучетата ще се наляят (и аз също)... след което ще си продължим нормалната работа... кой каквото му е писано. Тъй че – бъди рахат и нямай грижа – списанието ще си остане онова, което винаги е било и няма да се превърне в клюкарник, това поне ми се вижда сигурно. Спокойно, само спокойно.

• 03-07-2011|**Златко**

А инак експериментът продължава да ми харесва и да ме вълнува. Помисли само за миг колко и какви пластове разравяме тута, колко много недокосвани, неопитвани неща засяга тази дребничка идея (която дори не е толкова нова – почти същото нещо вече е опитвано у нас, само че без толкова много фанфари). Провинциална ли е реакцията? Или наистина тук се поднася нещо, което преминава границите на добрия тон и вкус? Самият аз не знам, ей Богу! Факт е, че критиците така или иначе няма да напишат нищо – да си виждал наскоро рецензия за новоизлязла книга, включително и от „скромен“ автор? Пише се най-вече за умрелите, нали все пак трябва да се маркира дейност... Критиците това им е работата – да не пишат и да не позволяват на другите да пишат, пробуждайки у тях чувство за срам. И това едва ли е преувеличение – авторитетите вече се произнесоха, че всичко това е „срам“ – и овчиците родни, непривикнали на самостоятелност, слушкат, къде ще ходят?

М-да. Остава си реално важният въпрос, а именно каква всъщност е стойността на тази книга? Забелязваш ли, че във всички, абсолютно всички дискусии досега, всичко се върти около пълни фалшиве и подмени – автора това, автора онова... Никой не е чел книгата или, ако я е чел, няма как да каже за нея нещо в тона, който е толкова лесен по отношение на автора... Защото книгата е реалност, докато приказките и суетите около наглостта на автора са подмяна, фалш, лесничка заблуда от вида, който управлява умовете в тази страна вече от толкова много десетилетия насам... И конкурсът (наглостта на автора) е най-паче претекст

ДА НЕ СЕ прочете книгата, вече с чистата съвест на „обиден гражданин“. Виждаш ли колко простишки са нещата, когато бъдат разгледани от малко по-различна гледна точка?

Слава Богу, всичко това изглежда има някакво отношение най-вече към интелектуалските среди (така ми се струва, не твърдя, че съм прав). Инак, „обикновените“ хора, слава Богу, не са толкова изкушени в игрите на „пипе“ и посягат към изкушението, за добро или за зло. И след това пишат. В мрежата вече се намират тук-там читателски мнения – никой не е хукнал да ми се мазни и иска да го каня на гости, хората просто казват онова, което мислят. Осен това мнозина пишат директно до мен, защото се страхуват да не ги емнат джандарите интелектуалски... След всичко случило се вече е некоректно да посочвам адресите на съответните страници, но ако искаш, мога да ти пратя нещо в личен мейл.

Така че, извини, моля те, дебелоглавието ми, но аз все още си държа на идеяката и нямам никакво намерение да се засрамвам. И ако с това омацвам имиджа си на безкористен будител и просветител – толкова по-зле за мен. Интересно ми е, вълнуващо ми е, изпълнено с очакване ми е. Не само (и дори не най-вече) заради продадените бройки. А просто защото тук наистина се случва нещо, завихря се някаква енергия, ако и не еднополюсна. Това май все пак си струва куражка, не мислиш ли?

• 03-07-2011|**sugarboy**

Златко, понеже си се обърнал специално към мен в последния си пост, намирам за необходимо да отговоря или по-точно да продължа с моите размисли. Това, че и хората на изкуството, разбирай с култура и образование, се мразят помежду си, явно е факт. Може би повече от обикновените хора дори. Разкрива го на места и обсъждането по-горе. Може би от подобни подбуди са и някои от мненията – и то не персонално към теб, а просто към автора, който е обявил този извънреден конкурс. Може би си прав, че всъщност не трябва да се подлага на присъда чисто по български избора на един човек. Защо у нас всички искаме да бъдем съдници на другите. Впрочем, ако вече имаш отзиви за книгата си, значи целта ти е напът да се постигне и не е необходимо да вземаш отношение към случващото се тук. Това е моята гледна точка – не се опитвай да убеждаваш никого в правотата си и по-скоро в правото на свои подбуди – просто си изпълнявай целите, които преследваш. Двете неща не могат да вървят паралелно... Ще се опитам да бъда по-

конкретен. Не е тайна, че у нас читателите са малко, а местата където и най-именитите ни автори могат да намерят аудитория са още по-малко. И ето, че твоят сайт се превърна в място с отбрана публика – някои от тях участват във форумите, други започнаха да публикуват творбите си тук. Какво по-удовлетворяващо нещо за авторите от мисълта, че те четат отбрани, интелигентни читатели. Кой друг би се ровил в сайт, наречен „Либерален преглед“. Бих казал, че в този момент собственикът на сайта започва да се превръща в нещо повече от смъртен:) – един безпристрастен и здравомислещ човек би трябало да си дава сметка за труда, който ти коства и да го приветства. То не ти носи финансови дивиденти, но със сигурност ти носи популярност (слава), ореол, а защо не и историчност. Малко след това обаче тръгва другата линия – на търсенето на финансови дивиденти – вярно по напълно честен начин – чрез рекламата и шуменето около собствените книги. Да, но всички тези именити автори, които обаче нямат читатели и продават нищожни количества от книгите си, вече разбират, че си един от тях и освен това се опитваш да ги финтираш, използвайки славата, която си извоювал сред тях и която те са ти признали. Извинявай, но те имат своето основание – не може едновременно и слава (историчност), и финансова изгода (макар че колко трябва да продадеш от една книга, че да се почувствуваш удовлетворен. И макар че, аз съм сигурен, че мотивът не е финансовата изгода, а просто повече и отбрани хора да те прочетат – поне това са били моите мотиви за писане). Но не и двете в тези среди (в модата или киното -да). Казвам го без грам ирония. Според мен трябва да избереш едното или другото. Сред друга аудитория може и да успееш, но сред хора, пишещи, които също търсят своето признание – не мисля, че е редно да настояваш за двойно признание.

- 03-07-2011|**Златко**

Толкова по-зле за всички, които мислят по този начин, Ясене. Литературата – дори и българската – не е ливада, да вземем сега да я оразмеряваме с колчета и да я делим. Който му се дели – моля, аз проблем нямам. Само че няма да участвам.

- 03-07-2011|**Пенка Ватова**

Златко, признавам – въпреки многословието, с което отстояваш позициите си в тези разговори около (не за) книгата ти, не очаквах да стиг-

неш до формулировки като „джандарите интелектуалски“. Публикувах редакторските си бележки във Фейсбук заради тебе и призива ти да го сторя. Сега вече не съм сигурна, че трябваше да го правя, защото виждам как отхвърляш усилията на хора, които се опитаха да ти бъдат полезни.

- 03-07-2011|**Роман Димитров** – За резултатите от конкурса

Може би ще спечели първа награда и среща с автора в Берлин в дома му – отрицателна рецензия за произведението му? Не е постулирано да е непременно венцехвална някоя! И журито може да си избере нея най-накрая – ако е толкова зле написаното от г-н Енев. Но колко страсти и то още не е прочетен романът, нищо още не е написано и изпратено... Както пее Висоцки – „Это только присказка, сказка – впереди!“...

- 03-07-2011|**Златко**

Зашо така автоматично се идентифицираш с всичко, което казвам, Пенке? И, след като сама публикува рецензията си, защо избра точно това определение като подхождащо за самата теб?

- 03-07-2011|**Пенка Ватова**

Приятелски те съветвам да прецизираш какво казваш, Златко. Не мога да приема, че интелектуалните усилия могат да се отъждествят с „джандарство“. Интелектуалните усилия са/ще бъдат всички онези, които са/ще бъдат вложени в разбирането на романа и в отзивите за него. На едното държиш, за второто си обявил конкурс. Затова реагирах, не защото се идентифицирам с едно или друго, което не е нито важно, нито интересно в контекста на този разговор.

- 03-07-2011|**Златко**

Пенке, я по-добре вземи и ми напиши нещо за Труман Капоти. Повече полза ще има, за всички ни, уверявам те!

:) -> Това тук значи „шега“, не си забравила, нали?

- 03-07-2011|**Златко Ангелов** – Коментар за професионализма

@Пенка Ватова: Въвеждането на автора като герой е използвано с много повече ирония от Мишел Уелбек в романа му „Картата и територията“ (награда Goncourt за 2010--виж рецензията ми на <http://www.knigolandia.info/2011/06/la-carte-et-le-territoire.html>). Лично аз харесах

похвата използван от адаша в неговата книга. Но смятам за непрофесионално вътрешна рецензия да бъде публикувана като отзив за книга в публичното пространство. Задачите на вътрешната рецензия са съвсем други и затова тя се пише и по друг начин. Т.е., ако Вие сте професионален редактор, тълкувам публикуването ѝ във Фейсбук като резултат на а) лична засегнатост и желание да „натриете носа“ на Златко Енев и б) мързел: същите неща бихте могли да превърнете в критична рецензия за един продукт, който вече е на пазара и щеше да прозвучи много по-неутрално и, следователно, по-убедително.

- 03-07-2011 | **Златко**

От името на Пенка Ватова обяснявам, че рецензиията ѝ беше публикувана в отговор на моята молба (за което съм ѝ много благодарен – и което адашът ми не знаеше).

След което – сори! – заключвам темата за по-нататъшни коментари, Очевидно страстите не помагат на никого от нас. Надявам се времето да изясни кой крив и кой прав в тая неясна история.

- 03-07-2011 | **смехурко**

Важното е книгата да се чете от хората и тя да им даде нещо. Да се чете, ако не днес, то утре.

Колко време му трябва на James Joyce Одисей да бъде забелязан, четен и признат?

Важното е, че книгата е написана; рецензиите, особено върху съвременни автори, са фишеци.

Колко човека ще купят книгата прочитайки мърморенето на професионален критик? Кой въобще ще седне да чете мърморенето на критика? Също, съвременниците рядко забеляват големият талант. За хубавите работи трябва време, и за съжаление – често и страдание.

Колко литературни рецензии върху съвременни автори има в New Yorker, да речем? Или в New York Review of Books: повечето са върху нон-фикшън, литературата умно е оставена назад. Защото е трудно да кажеш универсалната истина за една съвременна литературна творба, още по-трудно е да я кажеш по-добре от самата творба.

Как аз избирам авторите си? Ами например като седна и прочета разказа на Jeffrey Eugenides „Asleep in the Lord“ (New Yorker, June 13-20,

2011) и си кажа, ей какъв разказ, трябва да го намеря той автор в библиотеките или книжарниците.

Пожелавам успех на Златко, ако не днес, то утре; книгата си има свой живот и ще го изживее според достойнствата си, не според хорски-те приказки...

Хомоголгота — Част 1

Автор: Адам Георгиев

1.

НЯКЪДЕ ОТДАЛЕЧ ПРОНИКВА СМЪТНО ЧУВСТВО НА БЕЗПОКОЙСТВО

Берлин.

Пътувам от летището към спирка „ЗОО“.

С автобус № 9 до последната му спирка Zoologischer Garten. Трепач. Наистина съм в Берлин и пътувам към известната спирка. Марк казваше „Зу гардън“, на английски.

Срещата ни е пред някаква църква. Да, виждам я. Странен монумент с оръфана кула. По-късно разбирам, че от бомбите.

Марк ме повежда към сребрист скалпчър. Някаква модерна изгъзизца. Наоколо е пълно с готини момчета. Въртя се като шантав. Марк вече е в спортен екип.

Днес ще ходим на Sportswear party. Утре на skinheady.

Марк премята чантата ми през рамо и влизаме в хотела. Тук бил отсидал Рейгън. В двойната хотелска стая сме трима – аз, Марк и неговият приятел от Австралия, Джим. Бяха дошли преди мен, с влак. Джим се е изтегнал на леглото и зяпа CNN. На Джим му дай да се излежава и да се тъпче. Съвсем наскоро навърши двайсет и две.

Това пътуване е всъщност подарък от Марк за рождения му ден. Вчера бяхме седнали на коктейл в „Cowboys“, откъдето се вижда Прага, и Марк го попита колко изкарва. Май преподава английски. Егати лесния живот. Достатъчно е само да се родиш някъде. Четиридесет хиляди крони, рече, ама изльга. Марк възрази: къде са тогава тия мангизи, като вече е без пари и все той трябало да плаща.

Като им писна да се въргалят в кревата, тръгваме нещо да хапнем. Марк взема и песа, дето е домъкнал със себе си. Има два такива ситни помияра, но бе взел само единия – Анди. Попитах го: „Едното куче повече

ли го обичаш?“ – „Не, не може да се каже така, едното ми е по-близко.“ – „По-близко ли?“ – учудвам се. Че между тях няма никаква разлика. Два напълно еднакви помияра, дето ситнят из мраморната зала на двореца му в Мокропсех. Един такъв house, чиято врата се отваря с дистанционно.

– They have different mentalities – казва ми.

Виждам тази менталити, горкият пес е съвсем слабичък и абсолютно зависим от своя стопанин. Инак грухти като френски булдог. Най-вече като се заиграе. Кучето си е куче, но тъй като всичко му е позволено, а и Марк се грижи за него като за истинско бебе, на всички им е дошло до гуша от него. Но такава си е неговата представа за структура на взаимоотношенията. Да са зависими от него. Така прави и с момчетата всъщност. Взе на работа Якуб за двайсет хиляди крони на ръка, момъкът изпрати няколко имейла и туй му бе работата. Сетне всичко проигра по казината.

Изобщо страхотна стори. Марк има приятел, с когото живее осем години. Игор е едно готино момче от Белорусия, говори отлично английски. Работи за него – Марк върти бизнес с чешко стъкло, изнася стъклени простотии от Яблонец за Щатите. Както казва, имат open relationship. Всъщност това значи, че се обичат, заедно спят по изключение (доколкото знам, само като са в Ню Йорк, щото там няма друг начин, а пък без туй и не може), инак и двамата си правят кефа с други.

– Сексът не може да ти скапе отношенията – казва ми Марк в берлинския ресторант на самообслужване „Marshé“, – но чувствата – със сигурност.

Така си е. Докато Игор е неверен само векса, Марк – главно в чувствата. Твърди, че Игор е виновен, защото не понасял нежности, държане за ръка и прочие. Напълно го разбирам. Той си е мъжкар и това му е чуждо. А Марк търси романтика. И си намира двайсетгодишния словак Якуб, който ходи с жени, но казва, че е „би“. Може пък и вече да е гей. Двореца в Мокропсех е истинска фабрика за бързо производство на гейове. Там всичко изглежда тежкарско, Марк страшно си пада по това. Якуб е с него девет или десет месеца, съгласява се да му купи кола и пътуват с нея по Европа. Една нощ изчезва. Връща се заранта и реве. Сълзи капят по възглавницата. Нападнали го и му отмъкнали всичките трийсет хиляди крони, дето имал. Определи нож в гърлото му. Игор – в двореца всъщност живееха заедно тримата (М. и И. в отделни стаи, пълен лукс) – му се развикал на чешки, че е лъжец. Марк застава на страната на двайсетгодишния нещастник: моля те, не му крещи, не виждаш ли, че е в шок. Момчето

си вдига партакешите и се чупи. Игор вика: „Обзала гам се, че през нощта е бил в някое казино.“ Намират накрая квитанция от паркинга на някаква улица, отиват там, на въпросната улица казината са даже три; крупното разпознава Якуб на снимката. Когато Марк проверява разпечатката с телефонните му разговори, установява, че докато са били през уикенда в Германия, Якуб е звънил към осемнайсет пъти на някакъв телефон. Не разбира кога е успял. Номерът е словашки и отговаря мацка.

Беше му ясно. Двайсетгодишен момчурляк, атакуван в тая възраст от пари и скъпи коли, чука се девет месеца с мъж и с изкарани пари си пробва късмета по казината. Като удари джакпота, ще се върне при любимата си с куп пари.

– Знаеш ли, в крайна сметка си казвам, че не съм се минал. Танто за танто. Аз дадох, той даде.

Джим бе натоварил таблата си, колкото побираше, сега ще си вземе и ягодова торта. Показва ми едно яко парче – *Strawberry!* – и се засмива със своя завладяващ смях. Помиярът непрекъснато се измъква от чантата и аз трябва да го държа, да не се качи на масата.

Марк разхожда кучето си из нощния Берлин, прибираме се в хотела. Там се подхваща подготовка за нощта. Марк ми показва спирала за мигли и вика: „Знаеш ли, че Jan Paul Gaultier е направил козметична серия за мъже? Тушът не е черен, а естествено кестеняв, само подчертава миглите“. Ухилвам се, тези неща са ми смешни. А уж съм педал.

Въщност странен педерастки парадокс. Колкото повече някой не е мъж, толкоз повече се кипри. И колкото повече се кипри, толкоз по-малко е мъж.

Излизаме и Марк не спира да бръщолеви колко много щяло да ми хареса в Берлин. Това, което съм щял да изживея тук, досега в живота си не съм бил преживявал.

На вратата на гейклуба пише *Sportswear*.

Влизаме, плащам 6 евро.

Я да ви огледам, господа. Малко старички ми се виждате.

Тръгвам към бара, обръщат се глави, вземам си една вода и продължаваме. Тук вече са се развишли, един е седнал върху някакъв и оня го милва по босите крака. Не липсват и вездесъщите екрани с порно, за разлика от Прага обаче, на всеки еcran върви различно порно: на единия – брутален анал, на другия – брутално групен чукане. Тези картички приемам вече нормално, като „Сънчо“. Продължаваме нататък. Вдя-

сно – две слабо осветени тоалетни с няколко кабинки. Вляво – почти тъмно. Darkroom.

Драстична картичка. На един му дулат, а той пък мирише някаква обувка, завроял си е в нея и носа, и устата. Егати техниката, същинска реанимация на пеленаче.

Връщам се, сядам на столче. Никой не ми харесва.

По едно време се появява един бая висок, направо баскетболист, с бейзболна шапка. Идва при мен и подхваща приказка. Говори английски с френски акцент, живеел в Германия, но често отскочал до Париж. Можело някой път да изкараме заедно един уикенд в Париж, кани ме. Надървил го е и аз му пускам ръка, да не каже, че нищо не върша. Почваме да се целуваме, направо ще ме изяде. Бива си го. Мачка ме все по-яко, чувствам осезателно силата му.

Още преди това бях бройнал един тип с невероятен гръден кош. Гол до кръста. Сега е застанал до моето столче. Както си се целувам с французина, хвърлям по едно око и към него. Оглежда ми краката. И все със сведен поглед. Ясно, тоя ще е фетишист. Май го привличат черните ми адидаски.

Я да му пусна малко гловеч. С едната ръка дърпам щипа на левия крачол на анцуга.

Няма и минута и вече се накланя. Пльзга ръка по крака ми, почва да опипва чорапа ми и да целува обувката. Главата му е напълно гола. Хващам го за нея.

Всички се зверят, уверите ми се смеят. По едно време втори тип набира кураж и се навежда над другия ми крак, явно смята да се приобщи. А, туй вече не ми харесва. Краката ми ще опипва само тоя, от когото не се гнуся.

– Too much – викам на французина. Дърпам си крака и ставам от столчето. Французинът ми дава номера си и... see you.

Разхождам се и търся фетишиста с якия гръден кош. Спрял се е на пътеката и говори с някакъв досадник. Заставам точно отсреща му. Той отпраща набързо досадника и все ме зяпа в краката. От време на време вдига очи, а аз впивам в тях поглед. Да чувстваш нещие силно желание е страховто, направо те побърква. Нарочно се разкравчвам, после подпират единия си крак о стената. Приближава се и ме заговаря. Казва се Макс и е от Милано. Макс, от Максимилиано. Нямал си приятел.

– Защо? Никой подходящ?

– Трудна работа.

Изтърсва, че всъщност в леглото го интересуват единствено краката.

– Какво толкоз, нормално – казвам.

– Имаш секси тяло. Секси лице. Кой номер обувки носиш?

– Четиридесет и трети.

Поглежда надолу, явно видяното му харесва.

Влизаме в една от баните, надзъртаме в кабинката. Там е съвсем тъмно, а той иска да ми гледа краката. Отиваме в другата баня и оставаме в преддверието. Кляка и почва да ми лиже адидаските. Прави го доста дълго, чак чувствам как прониква влага в обувката ми. Ще вземе да се скапе, казвам си. Ала го оставям. Събувам си и другата обувка, махам си и чорапа. Да видим докъде ще я докара.

От време на време завирам обувка в лицето му или я стоварвам върху голяия му гръб. Зяпам се отсреща в огледалото как дъвча. Всичко това изобщо не ми действа, само дето се чувствам пич.

Ето че се присламчва още един и посяга към другия ми крак. Отблъсквам го.

Макс вдига глава, както е коленичил, и почва да лъска бастуна. Ритам го с обувката в гръденния кош. Като го стегне, е като камък. Най му харесва между гърдите. Няма начин поне малко да не го боли.

От непосредствена близост ни бройка някакъв добре сложен негър, не е висок, но пък гръденят му кош е първокласен. Вдигам нагоре крак като кикбосъор и го ритам вдясно по гърдите.

Накланям се към Макс и викам:

– Всичко наред ли е?

Да, и пожелава да повторим някъде насаме, да речем утре.

Тръгвам и виждам двама младоци, които са ни наблюдавали. Трябва да си сложа чорапите и да се обуя. Всичко това ме забавлява.

– ЧАО, младежи – обръщам се към тях, – вие трябва да сте немци, нали?

Този с червената бейзболна шапка е доста хубаво момче. И тъкмо той ми отвръща:

– Цената ми е четирийсет евро.

– Sorry?

Изумлението ми не трае дълго.

– Приличам ли ти на такъв, дето си купува момчета? Пък и твърде си евтин.

Връзвам се и бързам да се отдалеча от надутите немски кратуни.

Минавам покрай французина. Разменяме по някоя и друга дума и аз го тупвам в гърдите. В същия миг той ме сграбчва за главата и ме разтърска. „Не се бъзикай с мен“, изрича. Виж ти, нашият обичал твърдата игра. Сигурно няма да откаже и сам да отнесе някой здрав пердах. Научавам, че си имал приятел. Две години по-голям. „Много е хубав.“

Отивам да надникна в darkroom-а. Някой там стене. Всички са се скучили в ъгъла зад стената. Един гологлавец опъва друг гологав отзад. Тласъците са бавни и кратки. Усещам в тях болка. В помещението е задушно, не се чувствам добре. Някъде отдалеч прониква смътно чувство за беспокойство, познато отпреди години. Но това сега не съм аз. Нищо вече не предизвика беспокойство в мене. Всичко е нормално и естествено. Вероятно съм пораснал.

Опитвам се да отгатна професията на фетишиста:

- Бодигард?
- Работя в банка. Броя пари.
- Значи мангизите са в сигурни ръце.

Двете немски педалчета са сигурно само авери. Доста дълго висяха в кенефа, но така и не им излезе късметът. Затуй взеха да си го духат един на друг. Да, приятел в нужда се познава. Всичко тук е театър. Шапката бейзболка имитира възбуда със затворени очи. Берлинаletо отдавна свърши, драги, инак сигурно щеше да отнесеш награда.

Приятелчетата духаха к'вото духаха и шоуото приключи.

Преместваме се в друг клуб.

Навсякъде срещаме гологлави в латексови униформи. Марк вика:

- Ти ще имаш успех тук, аз не съм тип за Берлин.

Не му казах, че не е тип даже и за Берлин. В Прага момчетата кълват на американски паспорт и американски долари, а на тия тук им е все тая.

- Тоя гей ли е? И тоя ли е гей? – чудя се нарочно като профан.

- Всеки тук е гей, намираме се в гей квартал – поучава ме Марк.

Минаваме през няколко клуба, където нищо интересно не се случва. Единствено Джим се остави да му духат в местния darkroom.

После влизаме в дискотека „Connection“. Огромно нещо, а и усуканите darkroom ми събират очите. Приличат на лабиринт в катакомби. Сектор А, сектор Б... Истински немски ред. Тъй де, бардак.

След като доста съм поскучал, тръгвам към тъмното помещение. За мен тутакси се лепва някакъв, опитвам се в мрака да налучкам как из-

глежда и на каква възраст може да е. Знам, че до нищо няма да се стигне, този тук с нищо не ми действа, и все пак го оставям да ме поопипа. На тялото си отдавна вече не държа особено. Какво толкоз, просто месо.

От ъгъла ме наблюдава някакъв кльощаелник, едва по-късно забелязвам, че си го е извадил от панталона. Естествено, надървен.

Отдръпвам се от опипващия ме и той си тръгва. Бил от Хамбург, на трийсет и две.

Оня с навирения застава зад мен и почва да ми мачка задника. Усещам нещо лепкаво. Посягам да проверя. Какво? Този тъпак ми е мацнал там лубрикант! Хуквам към кенефа да си избръша задника. Оня подире ми, мисли си, че ще продължим. Рязко, с трясък затварям вратата под носа му.

Когато излизам, той е още там и ми се усмихва. Веднага като ме видял, си казал, че сигурно съм от Източна Европа. Такива момчета на Запад нямало. Той самият бил поляк, но живеел в Лондон, там работел в някаква галерия. Приятелят му бил англичанин.

– Искаш ли някаква дрога?
– Каква по-точно?
– Екстази, LSD... – изброя какво ли не. Естествено, не взех нищо, но от чувството за погнуса така и не се отървах.

– Свалиш ли се за кинти? – попита.
– Не. Защо?
– Атрактивен си. Такива атрактивни момчета обикновено се свалят за пари... Би могъл. Щеше да си богат. На моя приятел също му харесваш.

Известно време се целуваме. Не ме привлича, но има хубава усмивка и излъчва някаква извисеност.

Когато го срещнах след половин час, посегна и опира джоба ми, в който го бях надървил.

– Някой ми открадна портфейла. Ти си единственият, с когото разговорях. Ще бъдеш ли така добър да дойдеш с мен до охраната? – рече момче, което току-що бе излязло от darkroom-а, където бе тъмно като в гъз.

– Sure, нямам нищо общо.
Охраната му се изсмя: какво биха могли да направят според него, тук имало хиляда души. А той: щял да повика полиция. Но на тях не им дремеше.

– Трябва да внимаваш – рече бащински Марк.

После си харесах едно момче, на врата му висеше неко като крокодилски зъб. Имаше груб вид, но пък фини черти на лицето. В началото се правеше, че уж не ме забелязва. След малко обаче дойде и ме хвана за ръката. Почнахме да се целуваме, а после ме помъкна към една от кабините. Пред вратата на кабината висеше вече с часове някакъв азиатски мелез и се предлагаше. С леко побутване му даде да разбере, че трябва да се чупи, и се затворихме. Метна ми якето върху някаква украса, висяща от тавана, и ми смъкна фланелката. Седна на столчето, което стоеше там, и почна да ми духа. Целувахме се, лъскахме си бастуните, по едно време почувствах, че му се ще да поема доминиращата роля. Станах рязко от столчето, бълснах го с крака на пода в ъгъла, застанах над него и почнах да си бия чекия.

Гледаше ме от подчинената си позиция, в която женствените черти на лицето му ярко се открояваха, в очите му имаше копнеж, молба и чувство за споделеност на тайната за неговата идентичност. Този поглед няма да забравя.

Изпразних се върху езика и лявата му буза. Когато и той свърши, опита се да изплюе поетото. Подаде ми якето.

През цялото време не разменихме нито дума.

Превод от чешки Васил Самоковлиев

Адам Георгиев (род. 1980) е чешки поет и писател с отчасти български произход. Премиерата му като прозаик са три книги, известни като „Хомосексуалната трилогия“ (първата част излиза току-що на български под заглавието „Хомоглгота“). Според Чешката национална телевизия, тази трилогия прави Адам Георгиев най-продаваният гей автор в страната.

Коментари (58)

- 04-07-2011 | **Самолет 005** – ... сигурно е от старост и старомодност...

Не зная дали това е роман, новела или само разказ, но каквото и да е – не открих послание... сигурно е от старост. За мен всяко написано нещо е написано, за да пренесе послание...

Ако приемем, че описаното е съвременен gay lifestyle, то описанието също така е ли съвременен литературен стил?

Някой от по-челите да каже!

Каза се, че авторът е един от много продаваните гей автори. Защо е продаван?

Любимият ми роман, писан от гей е „Кюрел“ на Жан Жъоне. Донякъде мога да чета и Едмънд Уайт. Неговата история за едно момче Boys Own Story при достатъчно лежерно настроение се чете. В първата книга посланието е, че гейовете не се подчиняват на мъжкия код на поведение и не страдат за честта си дори при извършване на предателство. Във втората книга посланието е, че така расте едно гейче.

Ако в този откъс посланието е „Така се ебем!“, то има доста по-забавни четива на тази тематика от предложения откъс. Вероятно посланието е доста по-дълбоко от „Така се ебем!“. Shouldn't writing be something deeper than just storytelling or a description? (Ох, и аз да попитам на английски, та да се наредя сред умните)...

Божке, ле-е-е-е! Старост нерадост...

Пожелавам успех на такова писане. Ще ми е адски интересно представянето на книгата. Може, разбира се, само откъсът да не е достатъчен...

- 04-07-2011 | **Златко**

Аз пък, ако може, да се наредя сред приказвачите на празни приказки – защото още не съм чел книгата и говоря единствено от gut feeling (пак английски, но българското „инстинкт“ не е толкова хубаво). Та знае: онова, което чувствам в тая книга, е огромна ярост – ярост срещу лицемерието, срещу снобизма, срещу светската празнотия, срещу уж-приемането, което се превръща в толкова по-финото отграничаване, защото всичко – включително и сред самите гейове – комай се върти около имидж, имидж, имидж... Ярост и презрение срещу празнотата светска. Какво ще кажеш за една такава интерпретация, Самолетски?

- 04-07-2011|**Самолет 005** – ге: ... за яростта срещу суетата...

Златко пише:

... Ярост и презрение срещу празнотата светска. Какво ще кажеш за една такава интерпретация, Самолетски?

Яростта и презрението срещу празнотата светска има своята класика в лицето на Текъри с любимата „Панаир на суетата“. ОК! Тя е писана (зная ли кога е писана!) примерно преди 250-300 години. Яростта на съвременния гей би трябвало да се изразява в чувство за хумор. Гей без чувство за хумор е като жена без очарование и мъж без илюзии (тоест пориви). Само от този предложен абзац не откривам чувство за хумор. По-скоро откривам преднамереното „аз не съм от тези“. Това е силно характерно за младите гейове, в чиито души все още има отломки от онзи първичен протест „О, Боже! Та аз съм педераст! Защо точно аз?“ при първоначалното себеразкриване на хомосексуалността.

Не съм против яростта, но тя силно пренебрегва човечността, защото е проява на нещо неовладяно (а другото – човечността, на нещо овладяно). Ако човек познава добре гейовете, то ясно е, че те не са много повече жертва на имидж, в сравнение с останалите. Това, което според мен отделя геят от основната мъжка характеристика, е отношението към честта. Поради което „страйтовете“ са мъже на честта, а гейовете са мъже на абсурда. Ако трябва да има гей теми, които да са различни от изтъканото вече – „Ама, защо не ни приемате?!“, то вероятно силната отлика, която споменах, трябва и да е мощно експлоатирана тема...

Затова пък, ако трябва да приема предложената от теб интерпретация – ярост и презрение срещу празнотата светска, аз рефлекторно я сравнявам в недостижимия Текъри и с убийственото му, смазващо като валяк чувство за хумор (без самият той да е гей, или поне не знаем за това...). Четейки неговия „Панаир“ аз съм цвилел със сълзи на очи от смях. Но сега се замислям – това, което прави Текъри ярост ли е (с оглед на неовладян импулс) или човечност – овладян импулс.

Затова тук яростта на младия автор ми избледнява в посока на „аз не съм от тези отрепки“. Ако така гей пише за гейове, то това не ми се струва да е редно! „Smile“ Малко и аз да дам морален императив... :)

- 04-07-2011|**Златко**

Не познавам Текъри (а също – все не успявам – и Бъроуз), но не е ли едно по-скорошно сравнение никак по-удачно тук, Самолетски? Мо-

дерната проза е пълна с такъв вид безцеремонни описания на интимни сцени, с цел шок, протест или някакво пробуждане, на читателя. Но тук очевидно става дума за нещо повече отекс, поне по тоя въпрос, надявам се, ще бъдем на едно мнение. Или може би не?

- 04-07-2011 | **Самолет 005** – ге: ...вероятно да...

Златко пише:

... но не е ли едно по-скорошно сравнение някак по-удачно тук, Самолетски? Модерната проза е пълна с такъв вид безцеремонни описания на интимни сцени, с цел шок, протест или някакво пробуждане, на читателя. Но тук очевидно става дума за нещо повече отекс, поне по тоя въпрос, надявам се, ще бъдем на едно мнение. Или може би не?

Съгласен съм с теб, че отхвърчах много далече във времето. Има гей автори, които не пишат за гейове по различни причини (било цензура, било неприемане от обществото). Дори Оскар Уайлд няма гей приказка. Затова гей да пише за гейове е предизвикателство – първо, защото ги познава, второ, защото ще бъде наплют от самите тях, ако се усети, че на барикадата стои от другата страна. Гейовете са все още недостатъчно приети и твърде обругавани, за да си позволяят лукса за честа самокритика (това не означава, че не трябва да са самокритични, а просто предпазливи).

В много романи има гей интрига, но тя не прави романът „гей-роман“. Например „Завръщане в Брайдсхед“ категорично не е роман за гейовете, а е роман за вярата. „Ангели в Америка“, където бъка от гейове, категорично не е гей-филм, а е филм шедъровър за прагматичната американска умоналага със силен еврейски привкус, защото е филм, правен от изключително добри евреи професионалисти. Маргьорит Юрсенар е прекалено жена, за да обрисува геят, Мари Рено – също. Дори Рут Рендел, която е първокласна криминалеса в своите гей психо трактовки (задължителната меродия на шантавото криминале) е слаба, а общо взето е силна авторка.

Геят, за да пише за гейове, трябва да ги обича (колкото и тъпизъм да ви се струва това!). OK! Добре – нека да го кажа по друг начин – геят, за да пише за гейове, трябва да е благоразположен към тях, трябва да е gay-friendly. Аз понякога съм бил втрещен от малигнената и жлъчно-зелена хомофобия на някои от самите гейове. Особено на straight-acting, тоест

на тези, които не им личи външно, срещу fems – отявлено женствените. Ако няма тази благоразположеност – всичко е поза. Въпросът е – откриваме ли поза в този автор?

Трябва повече да прочета, за да отговоря. Но гей тематиката безспорно е интересна...

- 04-07-2011|**Гост**

Подробен дневник на един претенциозен педераст. Каква ли ще е пък поезията му?! Може би изпразването ще е върху дясната буза.

- 06-07-2011|**Самолет 005** – ...бях на представянето...

Златко, благодаря за информацията за този book launch. Всъщност беше интересно и оригинално, защото човек имаше усещането, че е на семейно тържество, което и мило и приобщаващо. Оригиналното беше, че самото представяне имаше формата на спектакъл с режисьор и артисти при това много добри. Камерия Тодорова си е сладуранка и е от този тип жени, пред които един хомофоб би изглеждал катастрофално жальк.

Всъщност малко за режисурата. Бащата на Адам Георгиев е български режисьор, който на младини е бил ръководител на театралната трупа 4+4, на която като ученици преди 40 години се спуквахме да ходим на представленията, защото за времето си беше наистина авангардно. Камелия пееше между беседите (и тогава и тази вечер). На представянето беседи имаше от режисьора, от един критик и от издателя. Литературнокритичното представяне беше интересно, защото заиграваше с религиозното. Ужасно ми липсваха реакциите на студенти богослови и на правилните хора от църквата, но явно те на такива содомии не ходят. Авторът много сценично (в най-приятният смисъл на тази дума) излезна от тъмното и рецитира свое стихотворение, което ми хареса. Беше бял стих, имаше човечност, но стихотворението си е дръзко, дори и като художествени образи. Не зная тази поетична дързост как ще се възприеме в България, но това дава отговор на въпроса ми, защо авторът е четен в чужбина. Специално за автора се сещам за стихчето от „Каменарче“ на Смирненски (мисля, че беше на Смирненски – „дързост в погледа гори“!) Симпатичен младеж като изльчване; немирно градско дете, което за селска нация като нас е ... как да го кажа... би зачегъртало по нервите на някой.

В стихотворението имаше човечност. Аз съм все пак „стара чанта“ и мен ме интересуват старомодните неща – едно от които е човечността.

Публиката бяхме не много. Младите гейове се брояха на пръстите на едната ми ръка – точно 5 бройки, а от дъртите парантии бях само аз. Радостното е, че лесбо обществото беше добре представено, а също и интелектуалци – академични жени и мъже („Ужас!“ – ако само Серкан ме прочете, задължително ми е залющил един як „минус“ отдолу)...

Много голям недостатък беше, че режисьорът не даде думата на публиката. Със сигурност щеше да има интересни коментари. Но общо взето беше приятно и направи вечерта ми незабравима...

- 06-07-2011|**Златко**

Еее, ти здраво ме израдва тази сутрин преди кафето, Самолетски! Щом съм успял да пробудя малко интерес към автора (и особено книгата), то значи все пак съм свършил някаква работа.

А инак каменарчето си работи, къде ще ходи? :)

- 06-07-2011|**Гост**

Твърдението, че книгата „Хомоголгота“ /“Planeta samých chlapců“, 2008/ е бестселър в Чехия и Полша е абсолютна лъжа. Виж <http://www.socialbakers.com/facebook-pages/130247303709963-planeta-samych-chlapci-adam-georgiev>. Направо повече от жалко.

Най-продаваният гей-автор? Измежду кои?

Казва се някаква лъжа по телевизията /чешката/ и започват папагалските бръщолевения по медии и форуми.

- 06-07-2011|**Златко**

Що за глупост? Страницата, която посочвате, води към Фейсбук-страницата на романа, където няма АБСОЛЮТНО никаква информация относно продажбите на книгата. Това пък що за злобно изригване беше?

- 06-07-2011|**Гост** – ге:

Златко пише:

Що за глупост? Страницата, която посочвате, води към Фейсбук-страницата на романа, където няма АБСОЛЮТНО никаква информация относно продажбите на книгата. Това пък що за злобно изригване беше?

Нали е много близко до ума, че след като книгата има само 1 фен във Фейсбук, въобще не може да става и дума за бестселър! Кой говори тук за продажби?

Макар, че горният факт индиректно говори и за продадените екземпляри. А когато се говори за най-продавана книга е коректно да се съобщи тираж и съответно продадени екземпляри. Иначе така може да си твърди, че е най-продаваният и най-известният. Включително и Вие.

- 06-07-2011|**Гост**

И по- внимателно с изригванията и квалификациите.

- 06-07-2011|**Златко**

Няколко неща, уважаеми/уважаема:

1. Няма никаква връзка между популярността във фейсбук и продажбите на една книга, особено когато става дума за хомосексуална литература, при която повечето фенове, по разбираеми причини, биха предпочели да не разкриват идентичността си.

2. След като издателят цитира някакви източници, то не виждам защо не трябва да му дарявам доверие.

3. Коментари, които съдържат думи от рода „абсолютна лъжа“, „половече от жалко“ и „папагалски бръщолевения“ ЗАСЛУЖАВАТ квалификацията „злобно изригване“, така че имайте здравия разум да не дразните повече с упоритостта и наглостта си... Умолявам ви! Много настоятелно!

- 06-07-2011|**Иван Запрянов**

1. Хе-хе! Фейсбук и идентичност!

Естествено, че има връзка, независимо за каква литература става въпрос.

2. Някакви източници? Щом сте склонен да дарявате доверието си на „някакви източници“, защо ние трябва да Ви имаме доверие?

3. Наглост е при Вашите претенции публикуването на подобен текст, както и демонстрирането на хомосексуална солидарност.

И четвърто: Ако критериите Ви за бестселър са книгите на Адам Георгиев, то „Реквием за никого“ е вече такъв.

- 07-07-2011|**Златко**

М-да. Мрежата е пълна с всезнайковци...

Слава Богу, освен тях я има и самата мрежа, където човек наистина може да намери информация, ако само се разтърси.

Ето какво пише например в чешката Уикипедия за Адам Георгиев: (http://cs.wikipedia.org/wiki/Adam_Georgiev)

Цитат:

Kniha se v Polsku zařadila mezi gay bestsellery roku 2010 [2] a

*Mariusz Szczygiel ve své druhé „české“ knize Udělej si ráj (česky
2011) napsal, že „Georgievovy knihy jsou knihami o hodnotách.“*

А ето го и самият списък, за който става дума: (http://www.google.de/url?sa=t&source=web&cd=2&ved=0CCcQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.kph.org.pl%2Fwww_replika%2Findex.php%2Franking-bearbook-%25E2%2580%2593-bestellery-2010-roku&rct=j&q=Planeta%20samych%20chlopcow%20bestseller&ei=8-MUTrTkH87zsgbsoaSJDw&usg=AFQjCNGwtngsZOMG4f3IPVY_pBAaEb3BSA&sig2=T9QdLZkBb2BEB9OqBEFTw&cad=rja)

1. Marcin Szczygielski – Bierki (Latarnik, 2010)

2. Christos Tsiolkas – Martwa Europa (Replika, 2010)

3. Charles Silverstein, Felice Picano – Radość seksu gejowskiego (Czarna Owca, 2009)

4. Adam Gieorgiev – Planeta samych chłopców (Krytyka Polityczna, 2010)

5. Paweł Leszkowicz – Art Pride. Polska sztuka gejowska (Abiekt. pl, 2010)

6. Christopher Isherwood – Samotny mężczyzna (Świat Książki, 2010)

...

Какво ще измислите този път, господин Всезнайко?

(Между другото, на моята възраст е малко късничко да ме атакувате с намеци за „хомосексуална солидарност“: аз нямам какво да доказвам, уважаеми. А това, че не се срамувате ни най-малко от хомофобията си, говори немалко за страната, в която и двамата с вас сме родени. В Германия, слава Богу, нещата са малко по-различни.)

- 07-07-2011|**Златко**

И още нещо – не бих се учудил, ако междувременно живеете с увереността, че агресивността и злобата ви ще бъдат толериирани тук до безкрайност. Струва ми се, че вече е крайно време да ви убедя – вас и

всички подобни на вас читатели – в противното... Човек трябва да плеви градината си, ако иска да очаква нещо от нея.

- 07-07-2011 | **Самолет 005** – ... нещо до темата...

За социалната обусловеност на половете (освен физиологичната, разбира се) – т. нар. джендър изследвания, има доста писано. Една от много ерудираните личности в това направление е проф. Милена Кирова. Книгата и „Библейската жена“ – много ме е впечатлила със съвременния поглед, а за мен (без да ангажирам никой с твърдението си, тоест то е съвсем лично) – за мен съвременен поглед означава семиотичен и най-вече пърсиански. Толкова увлекательно се изразява професор Кирова за едновременното и едновременно сътворяване на Библия и тогавашна реалност, а също и за свирепия мачизъм на староеврейското общество, чиято свирепост тя хем показва, хем се опитва да оневини (зашпото за еврейския мироглед най-важна е вината). Не забравяйте, че феминизъмът е в голяма част дело на еврейски жени – Клара Цеткин, Фрида Кало... Само допреди двайсетина години на жени беше забранено да ходят на стената на плача. В това отношение има невероятно добър документален филм на една канадска еврейка – мисля, че се казва Франсиз Цукерман „Половината кралско войнство“ – където със силни кадри се показва истерията на ортодоксалните евреи мъже срещу светотатството жени да се приближат до стената на плача.

Проф Кирова сега е решила да пише за мъжествеността и новата книга се казва „Давид, Великия. История и мъжественост в Еврейската Библия“. Страшно много съжалявам, че съм пропуснал нейния book launch :) – представянето на нейната книга. Но Златко вероятно ще може да ни предостави екстракти от книгата тук. Тя е на издателство „Сиела“...

- 07-07-2011 | **Любомир Сирков** – Хомо-голгота – или просто хомо-оргия?

Още първият коментар по-горе („не открих послание“) до голяма степен описва и моите впечатления от този текст.

Златко се опитва да изкара, че текстът изразявал някаква „огромна ярост – ярост срещу лицемерието, срещу снобизма, срещу светската празнотия, срещу уж-приемането“ – само че всичко това може да се изрази и по друг начин, не непременно със секущулни сцени. Все пак животът не е самоекс... Ако гей-хората действително имат някакво свое

собствено, алтернативно виждане за света, то нека го изразят – но нека това да бъде именно виждане за света, а не просто едно виждане за секуналността.

Но да приемем, че това – гей-хората – са някаква общност, която сега тепървя се формира, и затова не можем да очакваме от тях кой знае какво. Добре, нека е така – пак според мен е по-добре (и за тях, и за всички останали) формирането на гей-общността да протича по начин, който е социално по-конструктивен.

- 07-07-2011 | **Иван Запрянов** – ге:

Златко пише:

И още нещо – не бих се учунал, ако междувременно живеете с увереността, че агресивността и злобата ви ще бъдат толерирани тук до безкрайност. Струва ми се, че вече е крайно време да ви убедя – вас и всички подобни на вас читатели – в противното... Човек трябва да плеви градината си, ако иска да очаква нещо от нея.

Линковете към Уикипедия, която е една от „библиите“ за неграмотни, в случая говорят за безпомощност. Като прибавим, че със сигурност не сте бохемист, нещата изглеждат гротескно.

Естествено, че статията в Уикипедия е написана от самия автор или е поръчана от него на приятел. Освен това почти всичко от нея вече е публикувано от различни източници в България, които са нямали друг избор, също като Вас. Естествено, че бившата дисидентка Ева Кантуркова, която е автор на предговора, ще каже нещо хубаво за момчето тук-там, за да не я изкарат закостеняла на преклонната ѝ възраст. Естествено, че ако някой нещастен гей е успял да продаде примерно само 250 екземпляра от книгата си, а ти 600 и кусур, твоята се явява бестселър. Без значение дали има някакви художествени качества. И естествено, че някой щедро плаща за да демонстрираш своята „другост“. За далечните цели на тази стратегия няма да говорим.

Това, че не правите разлика между солидарност и ориентираност, си е Ваш проблем. Макар че в една анкета заявявате, че идентичността за Вас не е нещо веднъж дадено, а е процес. Такива „вратички“ обикновено си оставят хора, които наистина имат проблем с идентичността въобще.

Ако имам някаква нетърпимост в случая, то тя е към безнравствеността в литературата. Защото, колкото и да Ви се струва странно, все

още има критерии за добро изкуство, които явно не са Ви познати, а и нямам намерение да Ви убеждавам в тях.

Това, че Вашият кмет е гей /не знам защо си мисля, че сте гласували именно за него/ и че в Берлин се провежда един от най-големите гей-паради по никакъв начин не прави Германия по-демократична. Защото има и това: <http://stalik.wordpress.com/tag/%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%BB%D0%B8%D0%BD/>

П. П. Усърдното „плевене на градинката“ е на път да я остави без реколта.

- 08-07-2011|**Златко**

„Безнравствеността“ в литературата (и изкуството изобщо) беше един от основните пламъци на обществото, което се опитваме да оставим зад гърба си, господин Запрянов. Това не е апел към събаряне на всички огради: за разлика от вас аз просто не виждам нещо кой знае колко безнравствено в тази проза. Гей-прозата е нещо ново, непознато и засягащо вековни предразсъдъци. Но същото се е отнасяло в голяма степен и до обичайната, хетеросексуална еrotична проза, която днес вече е повече или по-малко приета дори и у нас. По мое мнение нещата, които пише Георгиев, са гей-еквивалент на онова, което пише у нас Цвета Стоева (вижте, ако искате, например това: <http://www.librev.com/mixed-things-stuff/488-4->). Само допреди две или три години, когато за пръв път публикувах тук някои от разказите ѝ, срещу нея се надигаше същия тип възмущение, което демонстрирате вие срещу хомосексуалната проза на Георгиев. Днес книгата ѝ „Мъже“ е сред най-продаваните на „Сиела“ и никой не вижда особен проблем в това. Кажете ми, господин Запрянов, безнравствена ли е прозата на Цвета Стоева? И още: не се ли беспокоите поне малко, че докато така се запъвате срещу едно или друго ново нещо, с което животът ви сблъска (все по-често), хората покрай вас продължават напред, кой както може? На каква възраст сте всъщност, това също ме интересува?

Забележете, аз не твърдя непременно, че това тук е кой знае колко голямо изкуство (но не го правя и по адрес на по-голямата част от художествената проза, която публикувам тук). Онова, което ме интересува изключително живо, са предизвикателствата, които младите хора отправят към нас, света и към себе си. Ето това е главното основание да публикувам подобни неща на сайта, плюс силното желание да пра-

вя тези предизвикателства по-широко достъпни, защото съм убеден, че публичната им достъпност е единственият начин те да престанат да бъдат отричани и отхвърляни. Ние всички имаме нужда – все по-често – да преосмисляме и сортираме убежденията и житейските си представи, господин Запрянов (тоест да изхвърляме очевидно остарялото). Поне в това, надявам се, няма нужда да ви убеждавам.

А инакексът и еротиката са лични неща, спор няма. Не всеки харесва публичното им излагане и представяне, което за мен е напълно ОК. Проблемите започват там, където започва яростното им отхвърляне – защото именно това е базисната емоция, която води до затваряне, ограничаване и в края на краищата обществен застой, това е моето собствено убеждение. Не знам кои са правилните и кои – неправилните неща на този свят. Знам обаче, че алтернатива на отвореността, публичността, гласността в обществото, няма. Дори и когато тя се е изродила и превърнала в панаир на всевъзможни суети, включително и суетата на себепредставянето. Според мен това е по-малката от двете опасности, в сравнение със затварянето и забраните. Не твърдя, че имам рецепти, самият аз нерядко се движа в области, които бих нарекъл „гранични“, но думата „безнравственост“ е нещо, което отхвърлям решително, когато става дума за този вид проза. Младите хора от тази група търсят пътя си в едно общество, заето с всичко друго, но не и с техните проблеми. Естествено, че това поражда силно желание за съпротива, предизвикателство, за „няма пък!“ Самият аз нямам проблеми с това. Спомням си собствената си младост и не виждам нищо по-различно от това, което те правят днес – само дето нашият избор беше значително по-ограничен от техния. Наречете ме „безнравствен“ отново, господин Запрянов, но за мен това е доказателство за реален обществен прогрес. И аз правя каквото е по силите ми, за да го наಸърчавам и поддържам. Останалото са вятър и мъгла, разчепквани най-вече от застаряващи мъже като вас и мен. Суета, с други думи...

- 08-07-2011|**Любомир Сирков** – „Ярост“ срещу „ярост“...

Много е забавно човек да наблюдава как тече „мисълта“ на Златко: той борави с понятия като „обществен застой“ и „реален обществен прогрес“.

Само че, от една страна, в „яростното отхвърляне“ на едно (в случая: художествено) съдържание той вижда процес, който води до „обществен застой“...

И същевременно Златко вижда обратното – някакъв „реален обществен прогрес“ – именно когато едно друго (и според мен – очевидно по-разнообразно и богато, в случая: ОБЩЕСТВЕНО) съдържание бива действително „яростно отхвърляно“ (чрез публикуваните от него тук текстове)...

(Припомням, че пак тук по-горе Златко посочи, че вижда в текста на Адам Георгиев „огромна ярост – ярост срещу лицемерието, срещу снобизма, срещу светската празнотия, срещу уж-приемането“).

Значи имаме една „ярост“ срещу друга „ярост“ – но едната ярост по някаква причина му се струва на Златко водеща до „реален обществен прогрес“ – а другата води до „обществен застой“...

- 08-07-2011|**Златко**

Интересна критика. Признавам, че досега не бях забелязвал сходството в емоционалните нагласи, което отбелязва господин Сирков. Факт, за който съм му благодарен. Да, струва ми се напълно вярно, че една и съща емоция може да води както напред, така и назад. Емоцията е само енергия, захранване, бензин. Посоката, разбира се, се определя от нещо друго, ако и самият аз малко да се съмнявам, че то винаги е раците, разумът. Остава ни, значи, надеждата, че сме избрали правилната посока за влагане на емоциите си. Нещо, по което думата може да има само и единствено времето. Е какво пък, господа и дами – нека оставим времето да си каже думата...

- 08-07-2011|**Самолет 005** – ... отново нещо до темата, но не offtopic...

Спорът между Иван Запрянов и Златко ми е интересен, защото се засягат хем много неща едновременно, хем се намесва и понятието ни за „идентичност“. Вероятно трябва да обясня накратко какво е моето разбиране за идентичност, за да се разбере, че не взимам страна, а само проследявам трасето на дискусията. Аз съм един от странните индивиди, които до известна степен отричат идентичността. Това не означава, че отричам определеното ни битие в даден момент като идентичност, а замествам, както Златко, идентичността с познание. Динамизирам идентичността и тя се превръща от идентичност в процес на познание. Идентичността

не е нещо препарирано като пеперуда, забодена с карфица на стената. Тя е много силна променлива.

Аз наистина живея в едно село до София и е нормално да имам идентичност от типа – „От Искъро по-дъбоко нема, от Витоша по-високо нема“. Но когато човек с такава идентичност започне да разширява познанието си за света, той я губи. Идентичността се размива и изчезва постепенно. Започваш да обичаш Пловдив, където хората ти правят впечатление с патологичния си шовинизъм на тема „Пловдив“, но ти си го обясняваш само със страха им, че го губят – защото смея вече да мисля за Пловдив като за един от много хубавите квартали на София. Започваш да харесваш Одрин, като много хубав квартал на Хасково (между другото има „маршрутки“, тоест редовен ежедневен транспорт Хасково-Одрин). Започваш да харесваш Босилеград и Враня, където сърбоманите са убийствено смазани от омраза, но си мислиш – „Е! И това ще отмине!“. Изведнъж дълбокият Искър и високата Витоша стават обични от теб по друг начин. Тоест колкото повече познание натрупваме за света и хората около нас, толкова повече се приобщаваме към „идентичността“ на космополита, тоест приобщаваме се към липсата на идентичност. Имам приятел космополит, който е роден може би в едно от най-хубаво подредените места на света – Уелс, а си избра (след скитане и живееене в цял свят, включително и в (според неговите думи) прекрасните Уганда, Фиджи и Кавказ, та си избра да живее в квартал Борово на чудовищно посрраната ни София (извинявам се за думата, но едва ли някой може да ме обвини в неточност!). Този човек, чиято идентичност ми е напълно неуловима, ми казва – „аз нямам Родина, аз имам паспорт“. Когато на летище Хийроу го попитаха – Back home?, той отговори – „Just visiting!. Съжалявам за дългото ми обяснение за идентичност, но за да стане още по-дълго, ще добавя и друга случка съвсем накратко. Намирам се на конференция на еврейските жени в София, където еврейките от Германия приличат на германки, еврейките от Сърбия се носят абсолютно като сръбкини, еврейките от САЩ са отчетливо разпознаваеми (но не по американска идентичност), еврейките от бившия СССР са просто „Наташки“. Тогава една от водещите ни предлага интеркултурна игра. Моя милост, като пълен дурак се изцепва и питат: „Вероятно вие искате да откроим нещо типично еврейско?“ Тогава една много мъдра жена до мен се усмихва ласкателно и ме питат: „Кое е типичното еврейско?“ И аз разбрах, че абсолютно не мога да отговоря на този въпрос. Тогава все пак се отървах, като казах – „О, да! Сега ми идва

на ум, че ние нямаме идентичност, а имаме природа! Аз, уважаеми дами, съм дарвинист!“.

Слагам точка и няма да ви отегчавам повече. Просто говоря за идентичността, защото господин Запрянов каза: „...в една анкета заявявате, че идентичността за Вас не е нещо веднъж дадено, а е процес. Такива „вратички“ обикновено си оставят хора, които наистина имат проблем с идентичността въобще“. Какво означава „проблем с идентичността“?

Не се сърдете и не превръщайте разговора в емоционален! Питам чисто рационално. Имат ли младите млада идентичност? Имат ли гейовете гей идентичност? Имат ли емигрантите емигрантска идентичност? Не е ли това естество!

Другото, което ме впечатли е: „... колкото и да Ви се струва странно, все още има критерии за добро изкуство...“ Критериите за добро изкуство променливи ли са? Опасно ли е, ако са променливи?

- 08-07-2011|**Самолет 005** – ге: „Ярост“ срещу „ярост“...

Любомир Сирков пише:

Значи имаме една „ярост“ срещу друга „ярост“ – но едната ярост по никаква причина му се струва на Златко водеща до „реален обществен прогрес“ – а другата води до „обществен застой“...

Аз си мисля, че това е обикновен прагматизъм, според който нямаме сами по себе си „добро“ и „ зло“, а ефекти...

В детството ми един от любимите ми серийни филми, беше шведският „Честни сини очи“, където най-очарователната крадла на света обираше и крадеше само от крадци. **Ето тук – клик!**

- 08-07-2011|**Самолет 005** – ... странно, но не ми се получи линка...

Ето тук – клик!

Давам го изписан:

http://www.youtube.com/watch?v=_S4SOJ7PNi4

- 08-07-2011|**Иван Запрянов**

Непризнаването на хомосексуализма като ценност е един съвсем незначителен аспект от проблема за нравствеността в литературата. Точно толкова незначителен, колкото са на брой най-известните образи на хомосексуалисти в нея. Аз поне не се сещам за нито един. Дори и в

античната, чието общество е било много по-разкрепостено в това отношение от нашето. И не е вярно, че гей-прозата е нещо ново.

Та именно поради критериите за добро изкуство, които са актуални и днес, Антигона не е лесбийка и Прометей не е гей. За щастие има Ромео и Жулиета, която не е travestit. Дон Кихот и Санчо Панса не са гей-двойка. Както и Йозеф Швейк и поручик Лукаш. И въпросът на Хамлет „Да бъдеш или не?“ въобще не е свързан със секуналната му идентичност.

Добрата литература стои над страстите и пороците на автора. Слабите автори им дават воля в текста и превръщат читателите във воайори. За тях писането е като да си правиш чекия. Или да си пуснеш вибратора. И нещата свършват с изпразването. Кому е нужно това самозадоволяване, освен на самите писачи на дневници? Коя е ценността, какво утвърждават, какво ново ни казват, къде е посланието? Къде е тута драмата, както би попитал един наш поет?

Какво означава проблем с идентичността? Да не можеш да си отговориш на въпроса „Who I am?“ Да си направиш операция за смяна на пола. Да празнуваши Курбан Байрам и Великден. Да си съгласен с всеки. Да спориш с всеки. Да говориш в чужбина против България, а в България против чужбина.

Ей такива работи.

- 09-07-2011|**Златко**

Очевидно тук става дума за наистина много дълбоки мирогледни различия, защото според мен повечето от недопустимите за вас твърдения и начини на поведение (от края на коментара) са не само легитимни, но и нужни. Ако ми позволите да обобщя, разликите между нас са разлики между един вид мироглед, опитващ се на всяка цена да открие в света и околното някакъв вид вечни, непроменливи неща (ценности) – и съответно отхвърлящ ония, които се оказват несъвместими с вече избраните; и един друг вид, който предпочита да вижда като основна ценност способността за промяна, адаптация и непрекъснато развитие. При втория ценностите са по-малко определени и има повече склонност към приемане на нови, непознати и противоречиви неща. Първият също е способен на промяна, но само след дълга и често пъти ненужна борба (самият аз предпочитам да вярвам, че всички ние сме способни на адаптация и промяна, макар че със сигурност има и примери за обратното).

И така, ако човек не си задава от време на време въпроса „Who am I?“ (тоест ако не изпада в ситуации, в които му липсва отговор на този въпрос), ако не може да си представи ситуация, в която някой може да желае смяна на пола си (НЕ четете това тук, господин Запрянов! <http://www.librev.com/scribbles-prose/211-2009- 06-17-14-43-20>), ако не е в състояние да приеме Курбан Байрам и Великден като еднакво заслужаващи почит празници, то рискът да се окаже сред хора, които са го оставили зад гърба си, е огромен. Един пример: ако например човек настоява да не променя нищо – или почти нищо – в идентичността, завещана му от предци и предшественици, изведнъж може да се окаже на чуждо място, защото собственото, даже родното място, междувременно е променило своята (все още съществуващите остри противоречия в умонагласите, които обобщаваме с думите „България“ и „Европа“ са израз именно на този тип борба).

Същото се отнася и до (не)способността за приемане и разбиране на хора и мирогледи, различни от собствените (себе си). Дали това е ценност, разбира се, определя всеки от нас сам за себе си. Факт е обаче, че светът, в който живеем, започва да се отваря, смесва и променя със скорост, неизвестна в историята. С други думи, РАЗЛИЧНОТО ни залива от всички страни, независимо от това дали сме в състояние да го приемем или не. Конкретно, моралистичното отхвърляне на хомосексуалността, което чета в коментарите ви, е според мен възможно най-неудачният вариант на „вкаменени ценности“, поне според мен (по-хитрите „орицатели“ избират една по-мека, естетическа позиция – вместо „това е неморално“, те казват „това е некрасиво“ или просто „това не ми харесва“, като последният случай дори е легитимен, особено ако е съпроводен от готовност за споделяне на жизненото пространство).

А инак отричането на хомосексуалната култура и изкуство е, разбира се, или предразсъдък, или демонстрация на невежество. Все пак живеем във времето на Интернет, когато всеки е в състояние да се информира само с няколко щраквания на мишката. Хомосексуалната – мъжка и женска – култура, винаги е била част от основния поток на културата, от древността до наши дни. И не само това. (<http://www.ranker.com/list/famous-gay-men-list-of-gay-men-throughout-history/famous-gay-and-lesbian>)

Всеки от нас е свободен, разбира се, да си подбира възгледите и убежденията по собствено разбиране. Но неспособността за промяна и адап-

тация (неспособността за „оставяне на отворена вратичка“, както предполагате да го наричате вие, господин Запрянов, според мен увеличава прекомерно риска от това човек да се окаже в някакво херметично затворено пространство. А и сам-самичък, което е най-тежко от всичко.

• 09-07-2011 | **Иван Запрянов**

Ненужно, но обяснимо дълъг коментар, който, както обикновено пропуска съществени неща в предния или ги изопачава.

За кое твърдя, че е недопустимо? Примерите за проблем с идентичността, които съм дал, са в отговор на въпроса на Самолет 005. Понеже нямам проблем с идентичността – полова, сексуална, религиозна, национална и т. н., аз разбирам и приемам хората, които имат проблем с нея. Включително и Вас. Не се възмущавам, че циганите празнуват и Великден и Курбан Байрам, защото ги разбирам. Те нямат писмен език и религия и затова имат проблем с идентичността. Когато видя в Европа забрадена мюсюлманка с дънки само се усмихвам. В редките случаи, в които ми се е налагало да разговарям с травестити, се обръщам към тях с имената, които те са си избрали. И не пробвам дали циците им са истински. Когато пишете против българите и България изпитвам лека неприязнь, но Ви разбирам и прощавам.

Друг обаче е въпросът, че в повечето случаи проблемът с идентичността или липсата на идентичност се превръща в удобна дългосрочна стратегия. Така циганите дълго няма да решат дали са християни или мюсюлмани, както и Вие няма да се откажете от българското си гражданство.

Аз не отричам хомосексуалната култура, защото както казва Джон Гарднър „дори и най-лошото лошо изкуство не трябва да бъде забранено със закон, понеже нравствеността чрез принуда е просташка нравственост“ Съгласен съм и с Толстой, че най-висшата цел на изкуството е да прави хората добри, като им предоставя избор.“

Та за този избор ставаше по-горе дума, г-н Енев. Днес никой не се възхищава на Креон или на Клавдий, както не са им се възхищавали преди векове. Защото освен конвенционален морал има и общочовешка нравственост. Ако една книга провокира традиционни ценности като честността, свободата, любовта към родината или съпружеската вярност тя няма как да бъде избрана – нито в античността, нито днес. Макар че изкуството не приема нищо за установено, то винаги е на страната на до-

брото. За това традиционното схващане гласи, че изкуството по природа е нравствено.

При широко разпространената педерастия в Древна Гърция от тогавашната „хомосексуална“ култура днес не е останал нито един образец, достоен за подражание. Защото древните са преценили, че това не може да бъде добродетел. И затова Ахил и Хектор не са педерасти.

Струва ми се, че не сте достатъчно подготвен за дебатите, които се налага да водите по широкия кръг въпроси, провокирани от публикуваните текстове, въпреки огромното Ви желание да демонстрирате ерудираност и Вашата дума да бъде винаги последна.

- 11-07-2011|**Паралелепипед Иванов** – Това не е добра литература

Твърдението за дяволска добра проза е претенциозно и незаштитено. Абстрахирам се от сексуалните предпочтения на автора. Текстът, представен тук, просто не е добра литература. Такива лековати, претенциозни и кухи „писмовни неща“ ала дневник, ала картички, ала ала-бала, вске по-често се лансират от издателствата, за съжаление. Искам да чета текстове сочни, с езикови внезапности, дълбоки... Ех, мечти! Дирижираното изпростяване е в ход. Лично мнение. А на Златко Еневе не се сърдете, той представя вече публикувана книга и провокира дебат. Поздрави!

- 11-07-2011|**Самолет 005** – ...само изяснявам за подготвеността на всички ни..

Иван Запрянов пише:

При широко разпространената педерастия в Древна Гърция от тогавашната „хомосексуална“ култура днес не е останал нито един образец, достоен за подражание. Защото древните са преценили, че това не може да бъде добродетел. И затова Ахил и Хектор не са педерасти.

Съвсем правилно слагате знак („), когато споменавате думата хомосексуална, защото в античността не може да се говори за хомосексуалност. Ако оставим настрана факта, че думата „хомосексуалност“ е пусната в обръщение едва през 1869 г. от един унгарски еврейин психиатър, мисловността в древната Античност разделя мъжкото поведение на добро (активност) и недопустимо (пасивност). Древните хора са били отчетливо бинарни, точно както 80% от днешните. Поради това педерасията не се възприема от тях за хомосексуално поведение, за което те си

нямат и хал хабер спрямо днешния възприятиен модел, а педерастията се възприема за мъжко поведение при това похвално. Педерастът е добър човек, а онзи, който обслужва мъжката активност (впоследствие наречен „мъжеложец“) е лош човек и е бил убиван с камъни на сред форум, ако се е отървал по някакъв начин, то той е бил мъж без чест до края на живота си в този полис. Древногръцката култура е екстремално (точно както и древноеврейската) мачистка. Не е никак случаен факт, че в Древна Гърция (за разлика от Древен Рим) съществува гинекея. Педерастията се възприема за мъжко действие въздаващо мъжество на следващ „голобрад“ мъж. Педерастията е била възможна само между мъж и младеж (юноша в пубертетна възраст). Днешната хомосексуалност е съществувала в Древна Елада, но само като инструмент за наказание, което тогава е било предимно оскверняване на честта на другия мъж. Хомосексуален акт е можел да извърши само достоен мъж, за да унижи другия – било то гражданин, или роб. Затова свободен гражданин не е имал право да прояви пасивност, а още по-малко да пожелае да бъде пасивен в сексуалния акт на „наддаване на чест“. Затова е бил убиван с камъни. В мъжкия свят от хилядолетия има една непроменена ценност и това е честта. Само честта прави мъжа мъж. Но честта е социален феномен (дори и в животинското стадо), а не биологичен. Поради което функцията на съвременните хомосексуалисти е да примирят социум с биология, което засега не е чак толкова успешно. Цялото това обяснение го давам, за да подчертая, че за подобни дискусии ние нямаме „подготвеност и неподготвеност“, а имаме тотална неподготвеност, поради липсата на понятиен апарат. Думата „хомосексуалност“ е кошмарно неадекватен термин.

(за протокола – не съм чак толкова ерудиран за древната Античност, за да произведа аз този текст; просто преразказвам Паскал Киняр и неговата знаменита монография „Секс и ужас“, преведена за щастие на български език и издадена от съществувалото някога издателство „ЛиК“.

- 11-07-2011 | **Златко Ангелов** – Има по-важни теми

Напълно съгласен с Паралелепид, че това е слаба литература, но заинтересуван от идеята на Самолетски за изчезващата идентичност, пускам тук съзнателно един коментар, който бях написал по повод статията на Миленко Йергович. Тязи статия, за съжаление, не предизвика толкова разгорещен дебат, колкото се вихри тук.

При всичкото ми уважение към хората с хомосексуални предпочитания, не смяtam, че тяхната идентичност е застрашена в степента, в която те я представят. Този тук подчертано слаб автор злоупотребява с чувството на хората за приличие. Затова ми се иска да отклоня дискусията към една много по-жизнено значима тема.

„Дълбоко и покъртително. Но си мисля, че сигурно ще си умра без да намеря отговор на въпроса кое въщност е по-голяма ценност: да държиш на националната си принадлежност или да де откажеш от нея? Ако държиш, имаш сериозни опори, част си от племето, а не някой несрештник, приет си по неписано право--но си отхвърлян от хората от останалите групи, които също държат. Ако не държиш пък си свободен да общуваш без минало и предразсъдъци с всички останали, които държат или не държат, т. е., като цениш хората като индивиди, а не като национални емблеми, имаш повече възможности за общуване и самият преставаш да мразиш. Обаче за човекът, израснал не в Америка, а на Балканите, но осъзнал чрез живота си в Америка колко е хубаво да не принадлежиши на никакво племе, съществува някаква неизкоренима тъга по принадлежността и чувство, че родното е някаква емоционална свръхценност, която те пази. Прави те по-богат. Дали ще се опазиш от омраза към другите е вече твой индивидуален проблем и се определя от характера ти. Но във всеки случай таки омраза е по-малка, когато не се подхранва от близостта на хората, с които по рождение си от същата група. Въпросът е, че такава привилегия ти се пада само, ако си се изселил от Балканите. Там, дори да си най-космополитен, ще те вкарят в техния калъп и ще те изкарат виновен, че си предал народа си. Там космополитното въобще не се приема като алтернатива.“

При нас, българите, смесиците са по-малки и омразите не се проявяват толкова често. Но пък кой знае защо ние не се уважаваме един друг и сме подозрителни един спрямо друг, въпреки че принадлежим на едно племе. Т. е., пак си е балканизация, но от по-злокачествен характер.“

- 12-07-2011|potatoe – По-високо летвата!

Умът с демократична нагласа приема различието, но не го натрапва. Постоянното изтъкване на различието като изключителност е избиване на комплекс. Ако според либералния модел различието е нормалност, нормално ли е да се толерират само определени форми на различие за сметка на други? В Източна Европа е по-скоро мода, позакъсняла при

това, да се пише за проблемите на Запада от 60-те на миналия век – наркотици, сексуална революция и пр. Разбирам, че трябва да извървим своята част от пътя до Европа, за да сме „сърбали“ от една попара и да имаме подобен дневен ред. Нека поне текстовете и пърформансите да имат някави художествени качества иначе – язък за хартията. Апропо, каво ще кажат по въпроса зелените – не се ли хабят напразно и за глупости обезправените дървесни видове? По-високо летвата, моля – от пъпа нагоре! :)

- 12-07-2011 | **Самолет 005** – ге: По-високо летвата!

potatoe писа:

Умът с демократична нагласа приема различето, но не го натрапва. Постоянното изтъкване на различето като изключителност е избиване на комплекс. Ако според либералния модел различето е нормалност, нормално ли е да се толерират само определени форми на различие за сметка на други?

====

Нека поне текстовете и пърформансите да имат някави художествени качества иначе – язък за хартията.

====

По-високо летвата, моля – от пъпа нагоре! :)

Дори единият му пъп може да бъде достатъчно високо, но нека започна като „Мара Подробната“ и да кажа, че да се пише и говори за „гей“ е сложно, въпреки че много хора твърдят обратното, като изпитаното средство за прекратяване на дискусията е вменяването на „натрапчивост“.

Сега – защо е сложно? Според мен не съществува такова нещо като възприемчив демократичен ум, когато опрем до различността. Различето е дразнител и това е антропологична константа. Ние се дразним от различното, включително и бурно, а колкото повече тестостерон имаме в кръвта си, толкова по-бурно се дразним. Функцията на различното е да дразни. Иначе то престава да поражда смисъл. Нека да не се хващаме за клишета и да се съгласяваме, че различното носи прогрес. То носи прогрес точно толкова, колкото и еднаквото, но ако има прогрес, то това са два различни пътя на прогрес, зависещи от много неща, включително и най-вече от контекст. Но това за контекста е дълга тема... Оставям я и да се насочвам към хомосексуалността. Вижте кой от постингите събра най-много одобрения – засега 8:

Гост писа:

Подробен дневник на един претенциозен педераст. Каква ли ще е пък поезията му?! Може би изпразването ще е върху дясната буза.

Ние познаваме само един откъс от книгата, който откъс е случайно подбран от Златко – вероятно заради ключовата дума „Берлин“ и започваме да съдим, дали авторът е добър. Вярно е, че не е нужно да изпиеш цялата бъчва с вино, за да разбереш, дали виното е прокиснало. Но в случая чашата на дегустатора беше мъничка. Аз отидох на представянето на книгата и чух стихотворение, подбрано от автора. Принципно съм човек, който не си пада по поезия. Това ми е чужда изразност, както не си падам по опера и балет, въпреки че съм гей (по-точно бивш гей, защото толкова одъртях, че съм вече импотентен и без никакъв интерес към сексуалната дейност). Това – поезия, опера, балет, коли и молове, са ми чужди видове изразност. Аз не се изразявам така, може би защото нямам грам въображение и нулева метафорична мисловност. Бидейки гей, животът ме е наквасил с абсурд и имам чувство към абсурда, но това не е поетичност. Стихотворението, което чух **обаче** ми хареса. То се занимаваше с неща под пъпа, но апелираше към сърцето. Изпразването не беше върху дясната буза, а беше твърде банално – в шепа. Но както авторът каза – „и нищо не беше осквернено!“ Задължавам ли ви да ми вярвате? Абсолютно – не! Само представям фактите. Стихотворението беше в „бял стих“, тоест поетично говорене без рима и ме впечатли с динамиката си, с разказа (наратива, както биха казали академичните хора), с композицията си (белият стих засега впечатлява) и както разбрахте – с посланието си. Имаше настроение (тъга), имаше човечност (симпатия) – историята беше за възрастен художник гей, който съзерцава тялото на един млад модел, после го пипа и накрая се изпразва. „Егати и възвишената история!“ – биха казали някои. Всеки може да казва каквото си по желае. За мен това беше познаване от младия автора на мъжа, познаване на стареца (феноменално за един млад индивид), познаване на твореца, познаване на мъжката курва, познаване на изпразването, познаване на скверността, познаване на човешката милост към самите себе си. Всичко това над пъпа ли е или е под пъпа? Щеше да бъде странно, ако всичко това завършише с изпразване върху дясната буза, а не в шепата.

Темата за натрапчивостта я оставям за после, защото трябва да изпиша още 364 страници. Не че ще ми е трудно, но нека спазваме благо-

приличие... Темата за идентичността си остава недовършена... Темата за различността е само в началото си... Темата за хомосексуалността дори не я подхванах... Темата за сложността се опитах само до първия щрих... Темата за контекста само я маркирах...

Отивам да пуша. Леле, какво хубаво „Малборо“ ми подариха от Гърция. Абе, защо в България пушим такива гадни цигари?

- 12-07-2011|**potatoe**

Много думи, много. Нищо против различността. Всеки е различен по своему. Всички си приличаме по това, че сме различни. Но дали е нужно да ореваваш орталъка за това, че си гей? Да навираш в очите на хората анатомичните си подробности? Този откъс не ми хареса и като послание, и като начин на изразяване, и като претенция – уви, незащищена. Всеки може да гради въздушни кули от думи – това е лесно. Но истината винаги лъсва като... като гол задник, (ако влезем в естетиката на автора по-горе). Не отричам правото на автора да бъде издаван дори от престижно издателство като „Жанет 45“. Просто ми прави впечатление, че напоследък се толерира, да не кажа натрапва, този тип евтини четива, които зорлем се отиват да ни представят за авангардна литература. А те просто са слаба литература. А дали са литература изобщо или просто дневник за похождения и свирки? Не знам. Не се наемам да съдя, защото не познавам целия текст. Но от откъса не съм очарован. Поздрави!

- 12-07-2011|**Паралелепипед Иванов** – Към издателите

Абе, издатели родни, огледайте се. Под носа ви растат такива интересни автори, а вие налитате на разни пишещи еднодневки. Зрелища търсите. Кой на кого духнал, кой как си врътнал гъзеца, кой върху кого еякуирал, връз коя буза се изпразнил и пр. (бегли цитати от текста на втора, пуснат в Либерален Преглед). А в същото време, издатели родни, леете крокодилски сълзи по медиите за липсата на духовност. Ама това е смешно. :)

- 12-07-2011|**Самолет 005** – ге: ...леко, легко натрапчиво :)

potatoe писа:

Много думи, много...

====

Не се наемам да съдя, защото не познавам целия текст. Но от откъса не съм очарован. Поздрави!

Дори и да познавахме целия текст, пак нямаше да е желателно да съдим, защото няма да знаем други неща! А ние съдим ежесекундно... С много думи, много, много думи... И аз не бях очарован от откъса, но това не го прави нелитературен.

Какво външност е литературата?

Между другото (въпросът е към всички) – чували ли сте за студентски курс в престижен университет – САЩ, МАЩ, ГАЩ, Германия, Европа, Япония и прочие за гей литература, като част от курс по литература? Я бързо гугълвайте! Не сте чували! Няма и да чуете скоро. Така че точка с натрапчивостта! Ама все се отплесвам...

- 12-07-2011 | **Самолет 005** – ге: Към издателите

Паралелепипед Иванов пише:

Абе, издатели родни, огледайте се... Зрелища търсите. Кой върху кого еякуирал, връз коя буза се изпразнил и пр. (бегли цитати от текста на втора, пуснат в Либерален Преглед)...

Мда! Един ден на кандидатстудентски изпит може да се падне тема – „Изпразването в световната литература!“ Външност можем ли да започнем от „Декамерон“ и „Кентърберийски разкази“...

- 12-07-2011 | **Паралелепипед Иванов** – Бря!

Литературата си е литература. Това, че е гейска, женска или писана от диабетици не я прави автоматично по-авангардна или добра. Добра-та литература се занимава с различни проблеми. Най-лесно е да опишеш на две на три физиологични нужди, ерекции, еякуации, ходене по нужда и врътнигъзовщини. Мнооооого авангардно, хаахаха! Значи всеки път като отидеш в кенефа или получиш ерекция, ти правиш авангарден пърформанс. Смешно. Ех, издатели, издатели...

- 12-07-2011 | **Паралелепипед Иванов** – Неравенство в сравнението

Чудесен пример с „Декамерон“! Пробавям и „Гартантюа и Пантагрюел“ на Рабле, а също и „Голямото завещание“ на Франсоа Вийон! Забавни текстове, в които карнавално-смеховото т. е. долницата (по Бахтин) не е самоцел. Това е похват, който работи ефективно. Тези текстове са много повече от описание на физиологични нужзи. Благодаря за напом-

нянето. Сравнението от една страна между Бокачо, Чосър, Рабле, Вийон и от друга с въпросния Адам е убийствено. И не в полза на последния.:)

- 12-07-2011 | **Самолет 005** – ге: цел на сравнението...

Паралелепипед Иванов пише:

... Благодаря за напомнянето. Сравнението от една страна между Бокачо, Чосър, Рабле, Вийон и от друга с въпросния Адам е убийствено. И не в полза на последния. :)

Не зная... Аз имах цел, когато сравних... и тя беше да решим, дали изпразването може да се превърне в литература. И всъщност решихме, че може... Или пак се обърках?

- 12-07-2011 | **Паралелепипед Иванов** – Сбъркване, объркване... всеки си знае

Всеки има право на своите обърквания. Литературата се занимава с всичко. Няма табута. Но добрата литература си остава добра – много над подпръцванията и оригванията между две изпразвания. Може да се напише студия по въпроса, но и тя няма да е в полза на въпросния автор. Това исках да кажа аз.

- 12-07-2011 | **Иван Запрянов** – Относно изпразването в шепа

Сетих за една история, която се разправяше преди трийсетина и повече години. Двама ученика поканили в квартираната си момиче, за което се знаело, че пуска лесно. След като влезли в стаята, то заявило: Пердетата са дръпнати, грамофон няма... Ясно, ще ме ебете. Само едно да се разберем – семето в шепа или навънка и без никакви ангажименти!

И тук апелът е към сърцето, както и в стихотворението на Адам, кое то любезно ни бе преразказано от Самолета. Ебане, без ангажименти, в случая към литературата.

П. П. Извинявам се за натурализма

- 12-07-2011 | **Златко**

Адам Георгиев: Аз съм доста автентичен

Разговор с автора на първата чешка „Хомосексуална трилогия“

Адам Георгиев (род. 1980) е чешки поет и писател с далечен български корен. Премиерата му като прозаик са три книги, известни като „Хомосексуалната трилогия“ – първата част излиза на български със

заглавието „Хомоголгота“. Според Чешката национална телевизия, тази трилогия прави Адам Георгиев най-продаваният гей автор в страната.

Адам, трудно ли ви беше да пробиете в съвременния чешки литературен елит, към който днес безспорно принадлежите?

Благодаря. Не беше лесно. Отне ми 10 години. Но не говоря за 10-те години на творческо съзряване, а за 10-те години, необходими да бъда признат за творец. Още когато бях 18-годишен проф. Радован Лукавски видя общи черти между моята първа поетична книга и творчеството на Франческо Петрарка. Но никой не обърна внимание на това. Основна за мен се оказа срещата ми с първата дама на чешката литература Ева Кантуркова, по онова време председател на Общността на писателите. В рецензията си за моята поема „И Иисус Христос е бил самоубиец“ за второто издание на книгата тя написа, че това е интуитивно прозрение на голям талант. Тя беше първият човек, който публично и непоколебимо изрече подобно признание. Винаги ще съм ѝ благодарен за това. В момента, в който четях рецензията ѝ, внезапно ме разтърси неконтролирам плач. Това беше най-големият катарзис в живота ми. По-късно описах този момент и в книгата си „Хомоголгота“.

Да, тази ваша книга стана широко популярна не само в чешкото гей общество. За читателите ще припомня, че тя се смята за първата хомосексуална проза в съвременната чешка литература. Среќнахте ли трудности при издаването ѝ?

Ева Кантуркова, която написа предговора към книгата, тогава ми писа, че ръкописът е много въздействащ, но биха могли да възникнат проблеми с намирането на издател за подобен текст. Моят издател обаче – д-р Химал от издателство „Петърклий“ – беше въодушевен от ръкописа и без колебание предприе издаването му. Той издаде също така и втората ми книга – „Булевард на слънцето“, и третата – „Убий ме, Елиза!“. Така се оформи този своеобразен триптих, наречен впоследствие Хомосексуалната трилогия.

Какво според вас е нещото, което различава книгите от тази трилогия? А онова, което ги обединява?

Различни са като структура и отчасти като поетика. „Хомоголгота“ е най-цялостна като текст. „Булевард на слънцето“ е близка до колажа, но е по-философска и по-изпипана в литературно отношение, някои пасажи са наистина за ценители. „Убий ме, Елиза!“ е най-фрагментарната,

смесица от разпадащи се картини, отделни фрази, накъсани диалози. Като в предсмъртно бълнуване. Подзаглавието неслучайно е Агония.

Литературната критичка на седмичника „Право“ определи „Хомоголгота“ и „Булеварда...“ за експериментална проза, което много ми допадна като твърдение. Общото и за трите книги са абсолютната откровеност, вулгаризмите и смесването на различни равнища, високи и ниски. Д-р Микулашек в своята отлична студия, включена накрая на книгата, изрежда 12 „изми“, които е открил в текста – от романтизма и символизма чак до „измите“ на бийт генерацията и ъндърграунда.

Ще разкриете ли как завършива трилогията?

Няма да разкрия какво се случва с главния герой. Но мога да ви кажа как завършива трилогията. Краят е метафизичен. Истината и истинността се оказват в невидимото измерение, което не означава, че не съществуват. Напротив. И тъкмо поради това са по- силни и неуязвими/непобедими. Казано с едно изречение от новата ми книга: „И макар че не ръкоплясахте, аз все пак чух аплодисментите ви.“

В последно време наистина събрахте доста аплодисменти. Какво е усещанието още ненавършил 30 години автор, като вас, да бъде сравняван с У. Бъроуз, М. Кундера, Ч. Буковски или дори с такива върхове на чешката литература като Ладислав Клима и Владимир Холан?

Разбира се, усещането е приятно. Такива сравнения само помагат на един млад автор. В Америка така правят за увеличаване на продажбите. Но аз съм и доста автентичен, това, което пиша, струи директно от мен, просто го правя по свой оригинален начин. Някога често сравнявали звездата на чешкия шансон Хана Хегерова с Едит Пиаф, на което тя отвърнала: „Аз съм уникална, неповторима, нямам нищо общо с нея“. Днес и аз ще ви отговоря по аналогичен начин: Уникален съм. Знам по какво се различавам и по какво си приличам с всеки един от тези автори. И мога съвсем отговорно да ви кажа, че се различавам от тях именно в слабостите им. С изключение на Владимир Холан, който вероятно няма слабости. Гъделичкам самочувствието си с идеята, че съм негово превъплъщение. Починал е три месеца преди аз да се родя. Така гледам и на стихосбирките си „Поет Мъчение Палач“ и „Водачи из Ада“.

Нужно е доста голямо самочувствие на творец, за да се изрече подобно твърдение.

Да, аз имам самочувствието на такъв. Ако не беше така, нито една от тези книги нямаше да види бял свят. Първите си публикации направих

на 17. Само аз си знам колко труден беше пътят ми. Доста проблеми ми създаваше тогава моето самоопределяне. Благодаря на Бога, че днес мога да пратя всичко това по дяволите. Талантът и работохолизмът ми са неоспорими. Единствено Бог знае защо ме е надарил с талант и самоувереност. За да го наложа. Аз разпространявам словото божие. Негов слуга съм. И единствено пред него изпитвам смирение. Той ме дари с таланта.

Ще допълня само няколко думи от песента на един съвременен чешки рапър, Джей Дизел: „Тук аз съм в първа лига... Движа само с най-добрите.“ Предговорът към една моя книга пък написа световноизвестната режисьорка, носителка на „Златен глобус“, Агнешка Холанд. Хомоновелите ми са илюстрирани с фотографии на Роберт Вано. Останалите, рапърите и хип-хопърите, са съвременните поети. Някои от тях наистина са добри. А покрай вече споменатата моя многогластовост мога да кажа, че и те са мои „братлета“.

Какви са читателските отзиви? За машабите на Чехия книгите ви се продават доста успешно.

На първо място искам да кажа, че много благодаря за писмата и отзивите на своите читатели. Отговарям на всички. Най-много обаче ме зарадва един читател, който ми написа, че съм се превърнал в „бурята на чешката литература“. Заради това посвещението в последния том от трилогията гласи: „На моите читатели: понеже моята битка се превърна и във ваша битка.“

Как приемате много позитивния прием на „Хомоголгота“ в Полша?

От една страна, това показва, че Полша вече отдавна не е страната на закостенелия ортодоксален католицизъм, там също има модерно, независимо изкуство. Гордея се, че книгата ми издаде издателство „Критика Политична“, което е възприемано като средище на полската интелигенция. За два месеца в Полша излязоха повече рецензии за мен, отколкото в Чехия за две години. Това показва, че Полша е по-духовно ориентирана страна, повече развита в културно отношение от Чехия. Дори в Ягелонския университет в Краков за мен се появи цяла дипломна работа.

В рецензиите си в „Литерарни новини“ Якуб Ваничек сподели едно свое интересно наблюдение: „За любовта Георгиев казва повече от достатъчно – тя не достига до хомосексуалистите, липсва при тях, изтласкана е от сексуалността.“ Какви са всъщност основните теми във вашите хомоновели, както сам наричате своите книги?

На пръв поглед, естествено, това са хомоеротичната чувствителност и хомосексуалният полов акт. Цитирахте обаче рецензията от „Литерарни новини“, озаглавена „От порнографията към Христос“. Това вероятно добре успява да предаде този преход, за който бих искал да говоря. Студията пък, за която стана дума преди това, се нарича „От авторското Аз към Надя“. Аз несъмнено описвам целия ни съвременен свят и същевременно с това и надграждам над действителността. „И това са общозначими въпроси, вълнуващи не само тази среда, това са въпроси, поставени днес и тук, в света на голата консумация на всичко и всички“, както казва в предговора към „Хомоголгота“ Ева Кантуркова. Осмелявам се да твърдя, че никой друг не е успял така добре като мен да усети травмата и дилемата на новото поколение, междувременно и на съвременния свят, и да го събере в едно изречение от „Булевард на слънцето“: „Не съществува преди Христа и след Христа, а преди дрогата и след нея.“ Независимо дали ще възприемате думата дрога в буквалния или в преносния смисъл.

Интервюто е от сп. „The Men“. Заглавието е на редакцията
Източник: <http://www.lira.bg/index.php?t=720>

- 13-07-2011 | **Самолет 005** – ге: Относно изпразването в шепа

Иван Запрянов пише:

Ясно, ще ме ебете. Само едно да се разберем – семето в шепа или навънка и без никакви ангажименти!

И тук апелът е към сърцето...

П. П. Извинявам се за натурализма

Ако фразата „и без никакви ангажименти“ е апел към сърцето, то приемам написаното за литературен текст и дори мога да се напъна да мисля за стил „натурализъм“...

Няма спор, че литературата е начин на сътворяване на смисъл. Въпросът е как литературата сътворява смисъл. Въпросът ми е зададен към всички.

Вероятно правилата на една дискусия изискват първо аз да отговоря и да чакам отговорите и на другите участници. Наскоро бях гост на един симпозиум в университета (на латински думата *симпозиум* означава „заедно ядене“, а там за моя изненада нямаше ядене!). Та, този симпозиум беше на тема „Извънлитатурното“. Обсъждаха се неща, които наподобяват литература, дори се възприемат за литература, но всъщ-

ност в най-добрия случай са само придатьк на литературното... например журналистика. Според мен литературата сътворява смисъл, тоест отпраща послание, чрез една особена претенциозност. И претенцията е, че написаното или описаното са преднамерено затрогващи откъм художествени похвати. Дали изпразването в шепа може да бъде затрогващо, е въпрос на авторско умение за изработване на художествен текст... а не на фактология.

OK. Според участници в дискусията авторът Адам Георгиев не е успял. Приемам аргументите само ако ми кажете защо не е успял, а не защо изпразването е в шепа, а не на дясната буза...

Приемам също така, че художествените похвати могат да включват натурализъм, или вулгарност, или дори претенциозен буквализъм. Ако сме съгласни, че авторът е описал само една сцена на гей оргия в берлински клуб, то това е новина, в смисъл на информация. Но откъсът е литературен. Той ни кара да си мислим за него (да го обсъждаме) като литература, а не като информация. Лоша литература ли е откъсът от книгата, или е провокативна словестност, или е някаква друга немощ... Смятам, че обсъждането ни тук е да решим, ако сме постигнали съгласие, че е немощ... каква точно немощ е.

OK, казахте, че е педерастка немощ.

Аз оспорвам първо, че е немощ, и второ, че е педерастка немощ... Да дох своите аргументи... Или не ми признавате тези усилия „Smile“

- 13-07-2011|**Иван Запрянов**

Не беше необходимо публикуването на интервюто с Адам Георгиев, тъй като би трябвало всеки да го е прочел предварително, както направих аз. От друга страна е добре, защото ме подсети, че то е една прекрасна илюстрация на израза „войнстваща посредственост“, въведен от професор Исак Паси преди години. Сам да твърдиш, че талантът ти е неоспорим, че ти е от бога и че разпространяваш словото божие, ако не е поредната жалка провокация към католическата църква, трябва да търсим обяснението в някой учебник по психиатрия. Комбинацията хомосексуалист и хвалипрыцко в случая е особено опасна, понеже пръцкането обикновено завършва с насиране по обясними причини.

Самолет 005 са хвана за сцената с изпразването, но аз бих му предложил и друга: „Един гологлавец опъва друг гологав отзад.“ Или пък ли зането на адидаската. Или пък избърсането на задника от лубриканта.

Или взаимното дуране ала „Приятел в нужда се познава“. Те са също толкова безпомощни, колкото и коментираната.

Въобще „битката“, която се опитва да води Самолет 005 не може да бъде спечелена, дори и с таран. Ако се развлече в този сайт /защото го срещам и в други/, това е друг въпрос, но не мисля, че е най-доброят начин.

- 13-07-2011 | **Паралелепипед Иванов**

Простотията често избива в хвалипръщковщина. Особено начетената простотия. Май е време да се издаде роман заекс с животни. С подробни описания и междууметия. Трябва да се даде гласност и на содомитите – те също са членове на това общество! :) Шегата на страна, крайностите в литературата в повечето случаи говорят за посредственост на авторите.

- 13-07-2011 | **Самолет 005 – ...кой е най-доброят начин?**

Резира се, че тези сайтове са и за развлечение, защото всеки добър разговор е в голяма доза развлечение. Кой е най-доброят начин за развлечение в конкретно този сайт – явно има хора, които знаят, а аз не знам. Затова чета с интерес, за да разбера кой е най-доброят начин...

Освен това имах много конкретни въпроси, на които не беше отговорено. Това развлечение ли е?

Самолет 005 се хваща не за сцени и е абсурдно да ми се вменява, че водя битка. Битките са последното нещо, което бих водил през този си живот, защото съм твърде стара душа в смисъла на карма. Но дори и да не вярваме в никакви карми и прочие недоказани неща, аз се опитвам, когато разговарям, да доказвам, а не само да казвам. Това е моята „битка“, ако изобщо такава щуротия като „битка“ може да се приписва на един не-мъж. Аз затова смятам, че не съм от Марс, нито от Венера, защото силно се различавам от мъжете – първо, не водя битки, което е задължително за мъжа и второ, имам особено виждане (различно) за честта и то не съвпада с виждането за „мъжката чест на един мъж“ в най-общия смисъл на това безцеремонно изстискано от всянакъв смисъл понятие, и по гротесков начин жалко в своя съвременен абсурд на смехотворната ни модерна цивилизация.

Битката на хомосексуалистите ясно посочих коя е и дори несолидарно със събратята ми по съдба казах, че не виждам успехи. Такива съществени неща от един диалог обаче често се подминават, поради пълното безразличие на участниците в диалога. „Безразличие“ в случая е любез-

ната дума, но не ме питайте за нелюбезната – няма да я кажа, защото все пак съм любезен (твърде немъжка черта според възприятията на мъжете от неджентълнеските култури). Никаква реакция от ваша страна на съгласие или несъгласие с казаното от мен; никакъв опит за аргументи или контра-аргументи; никакво споделяне на собствено виждане. Все една и съща приспивна „мъжка“ песен. Не сте ли научени да обсъждате нещата неемоционално, а с аргументи? Кой да ви научи на тази възраст?

Има нещо, което повечето българи изобщо не умяят. И то е да водят разговор, като мислят не за себе си, а за темата на разговора. Ето пример, казва се:

Самолет 005 са хвана за сцената с изпразването, но аз бих му предложил и друга: „Един гологлавец опъва друг гологав отзад.“ Или пък лизането на адидаската. Или пък избърсването на задника от лубриканта. Или взаимното дуране ала „Приятел в нужда се познава“. Те са също толкова безпомощни, колкото и коментираната.

Именно това попитах – защо тези сцени са безпомощни като литературен текст, а не като описание на различни видове хомо-фетишизъм г-н Запрянов? Последва нулев по същество отговор и само обвинения. Много мъжко! Страхотно мъжко! Направо да се смахнеш от мъжественост...

Коя литература се е съобразявала със сексуалните вкусове на мъжете от епохата? Тоест, коя е тази литература, която трябва да се съобрази с вкуса на мъже като г-н Запрянов? Това ми е наистина забавно да установя... Затова именно още преди 108 постинга ви попитах за критериите, но пак не получих отговор.

Интересно ми е в какво още ще ме обвините? В позърство – много изтъркано; в скудоумие – вече бях обвинен, моля да не се повтаряте; в интелектуалщина – ало! Серкан на линия ли е, моля?; в празнословие с много думи – ало! Пътейто вече ме обвини...

Но не получих нито един отговор по същество... Аз ли прекалено много очаквам от вас? Ама че съм фръцълъ! „Smile“...

- 13-07-2011 | **Самолет 005** – ге:

Паралелепипед Иванов писа:

Шегата на страна, крайностите в литературата в повечето случаи говорят за посредственост на авторите.

Дайте пример за крайност в литературата. Кой и кога е решил, че това е крайност...

Екзистенциализмът крайност ли е бил?

Театърът на абсурда крайност ли е? Тези, които гледат и харесват театър на абсурда и те ли са посредствени?

- 13-07-2011 | **Паралелепипед Иванов** – Extremes meet

Лоша литература е тази, цитирана по-горе – да описваш свирки, опъване отзад, лизане на топки, разтваряне на задни бузи и пр. Никакво послание извън ебанта. :) Все едно момчето Адам открива Америка като издава на хартия разните форми на гъзобрък. Добрата литература може да използва крайности, но не залага на тях всичките си карти. Тя е много повече от подпръцкане и оригане между два полови акта.

- 13-07-2011 | **Паралелепипед Иванов** – Кофти

За бедността на езика не отварям дума, нито за постройката на текста. Никакъв полет на мисълта. Никава драматургия. Графомания, която се пъне да бъде скандална. Абе, лексикон на пошлостта. Това е впечатлението ми от откъса. С това не говоря за милата на сърцето ви хомо литература като цяло. Не я познавам много, предполагам, че има и добри попадения. За откъса ми е думата.

- 13-07-2011 | **Иван Запрянов**

Именно това попитах – защо тези сцени са безпомощни като литературен текст, а не като описание на различни видове хомо-фетишизъм г-н Запрянов? Последва нулев по същество отговор и само обвинения. Много мъжко! Страхотно мъжко! Направо да се смахнеш от мъжественост...

Безпомощни са като литературен текст, защото са САМО описание на различни видове хомо-фетишизъм. За тази цел си има определени категории в порносайтовете, които може би също са едно от развлечениета Ви, предвид направените от Вас откровения. В този смисъл бихте ли се опитали да обясните каква е разликата между предлаганото в един порносайт и записките на Адам Георгиев? Единствената разлика май ще бъде в броя на посещенията, не в полза на горния.

Коя литература се е съобразявала със сексуалните вкусове на мъжете от епохата? Тоест, коя е тази литература, която трябва да се съобрази с вкуса на мъже като г-н Запрянов? Това ми е наистина забавно да установя... Затова именно още преди 108 постинга ви попитах за критериите, но пак не получих отговор.

Виждам, че освен друго и паметта Ви изневерява. Помните броя на постингите, но не и съдържанието. Мисля че по-горе вече отговорих какви са критериите за добро изкуство.

Литературата, драги, в никоя епоха не се е съобразявала съсексуалните вкусове на мъжете. Тя няма такива цели. Това не публичен дом, в който можеш да задоволяваш сексуалните си предпочитания.

Ако това Ви забавлява, продължавайте. Само че не знам как ще реагира на това администраторът.

- 13-07-2011 | **Иван Запрянов** – За всеки случай

Ако мислите да ме питате какви са целите на литературата, няма да Ви отговоря.

И не бъркайте катарзиса с изпразването.

- 13-07-2011 | **Самолет 005** – ге: За всеки случай

Иван Запрянов пише:

Ако мислите да ме питате какви са целите на литературата, няма да Ви отговоря.

И не бъркайте катарзиса с изпразването.

Не г-н Запрянов, вече нямам какво да ви питам; то стана повече от ясно! Отивам в някой порно сайт да търся клипове с ключова дума „катарзис“. Ще ми е интересно да видя и тамошната гледна точка...

- 13-07-2011 | **Паралелепипед Иванов** – Катарзис

На „катарзис“ няма да откриете отговора, пробвайте на „катарзис“ в естетиката на Аристотел или в някой онлайн правописен речник. :)

- 13-07-2011 | **Самолет 005** – ге: Катарзис

Паралелепипед Иванов пише:

На „катарзис“ няма да откриете отговора, пробвайте на „катарзис“ в естетиката на Аристотел или в някой онлайн правописен речник. :)

Това с „катарзис“ беше lapsus calami. Има и други видове – lapsus mentis и lapsus linguae. В кой речник да видя защо при съществителните от мъжки род родителният падеж веднъж е така, а след това онака? :)

- 13-07-2011 | **Паралелепидеп Иванов** – Ба ли га?

Ба ли га? Ох, пардон, написах литература! Хахахаха...

- 13-07-2011 | **Любомир Сирков** – Качества на текста – и на идеите

За мен художествените качества (или липсата на такива) при тази литература нямат чак толкова голямо значение – по-важни са идеите (а именно тях със сигурност ги няма в този откъс).

Самите междуличностни отношения, които авторът показва, не впечатляват с нищо. Отношенията между хомо-хората вътре в тяхната общност, ако действително са такива, каквито са описани от автора (Адам Георгиев), изглежда с нищо не са по-различни (нито са по-лоши, нито са с нещо принципно по-добри) от отношенията между хората вътре в хетеро-сексуалната общност. Така че съвсем очевидно е, че от такава – пошироко човешка, а не тясно-сексуална – гледна точка, хомосексуалната общност засега не дава нищо ново на човечеството.

- 20-07-2011 | **Punch**

Напротив, дала е много! Но само там където е била от позицията на изтраданото, непосилното, забранената любов и пр. да не приказвам багалности. Окови, с които се е сблъсквала тази индивидуалност, забележете, не казвам «общност». След излизането ѝ от гардероба, за съжаление остава само телесното в тая насока. Затворена раната, просто ше сърби. Нещо като пролетариат загубил оковите си. Еврейство без изгнание и диаспора. Лесна плячка за идеолозите и социоспекулантите. Питам се има ли някъде вече гей партия? Ако не ще има. Аз няма да съм този, който ще я забрани, но определено няма да ида да се запиша в нея.

Освобождението на градчето

Автор: Бойка Асиова

(Откъс от романа на Бойка Асиова „Яловата вдовица“).

Враница беше невръстно девойче, когато градчето видя свободата си.

Полкът в строй, с музика и знаме в челната редица навлезе от източната страна и се отправи през центъра направо към конака. След него се мъкнаха полската артилерия и обозът. Предизвестени и все пак недоумяващи какво точно се случва, хората тичаха да ги посрещнат. Възбудата обхвана всички – и малки, и големи. Викаха „Ура!“, увлечени от възрастните децата крещяха и свиркаха с по два пръста в уста. Някъде сред дрипавия момчешки рояк светеха широко отворените черни очи на девойчето, попаднало в градчето с пороя бежанци от Егейска Македония след последното въстание. Самотно, с безброй въпроси в детската си още главица, тласкано от неосъзнатия инстинкт на всяко живо същество към свобода, търчеше заедно с всички да посреща освободителите.

Преди редовната войска да влезе в града, сборна чета комити атакува казармата предната вечер. Тогава падна един от войводите. Сетне го погребаха в двора на гробищната черква до мястото, където лежат костите на свещеници и над гроба му по-късно побиха скромен кръст. Беше другоселец, но местните не допуснаха да се затрие името му от благодарност за неговото участие в освобождението на родното им място.

Безвластие и опиянение завладя града и всичките села в оклията, нанизани в единна яка около ниските склонове на планините, още в първите дни на освобождението от чуждото владичество.

Свободата се оказа непосилна за мнозина. Непознали я истински, не можеха да я позволяят и на други. Получили я, застрашаваше ги да я превърнат в тирания. До вчера роби – плахи, покорни, примирени, изведнъж дадоха воля на инстинкти и наклонности, диви страсти и лакомия, лошотии, за които и те самите не подозираха, че носят в пазиите си. Мрачното желание за отмъщение, таено дълги години, но цицало

отровена кръв от сърцето на обезправения, порасна за една само нощ, размърда се и се събуди.

Падна страшно таращуване по къщите на помаците, повечето от които презглава побягнаха, а някои и неуспели да вземат със себе си жените и децата си дори. Сами го нарекоха яма. Зейна в нозете им свободно пространство, в което можеха да влизат и да излизат както и когато си поискат. Без пранги.

Размомиха момите, разбулиха булите. Бая жени разчекнаха в затъменното си съзнание и отприщен нагон. През двор под земеделските сайванти висеше по някоя бесилка и на нея се поклащаше изплезил езика си помак.

„Командааант, командааант!“ – викаха през нощта няколко кадъни, изкачили се на покрива на къщите си. Хванали се за капандурите, деряха се една през друга с все гърло. Ревяха за помощ, изплашени до смърт от напъвящите да влязат похитители.

Мъж, извлякъл шевна машина пред чуждата порта, се тресеше от колебание: да я замъкне ли първо у дома си и пак да се върне, ами ако не намери повече нищо!? Друг, вдигнал на рамо каче с масло, притичващо надолу по улицата. Зарязан на сред пътя завързан с въжета денк със завивки привлече вниманието на трети. Затича се, видя му се тежък и най-вече излишен с натъпканите в него шарени юргани, в почуда какво да го прави, взе, че го ритна. Чу откъм курника птичо крякане и се върна обратно, посече уплашилия се петел. По-нагоре в друг двор през оградата видя патици – мохамеданите обичаха печени патици и добре ги угояваха. Фукна петела, втурна се към клатушкащите се птици. Дотъри се до въкъщи с един чул, два тълсти патока и ятаган с кокале-на дръжка и разперени уши. Трескав и доволен, че се е уредил с плячка. Реши, че ятаганът е ползван в Баташкото клане и това го издигна в собствените му очи, като човек, който е извършил справедливо възмездие.

УДАВИХА ПЧЕЛИТЕ

Прешелкова чешма шуртеше с голямото си метално гърло. Подпряна до един камък, по-скоро до скала, от нея нагоре започваше планината. До нея, види се току-що, бяха тупнали тежки големи восьчни кълба, из чиито клетки лениво изтичаше медът. До тях се въргалиха пчелни кошери. Беше студено и пчелите отдавна се бяха прибрали да зимуват. Мъжът наливаше в кошер след кошер вода направо от чучура, за да ги измръзне. След това го тръсваше в канарата. Пчелите можеха да се справят с дивия

стършел, проникнал в кошера, за да им ограби меда. Обвиваха във воськ този нападател и той издъхваше в мига. Ала човекът? Тези най-работливи от всички божи създания, вдървени и мокри, в този злокобен за тях час мъртви се посипаха из плетеното върбово жилище в нозете му. Това беше известният в околността търговец на воськ Максе. Тукашният край беше подходящ за пчеларството поради обилната паша за пчелите и този занаят никога не е западал в него. Пчелини имаше и по градините, и покрай младите горички в селата и в градчето. В работилницата си Максе притежаваше огромно менгеме за воськ, за чиято ненаситност трябваше много вощина. Няя изкупуваше той от пчеларите в околността. Сега суровината от най-богатия, с близо стотина кошера, пчелин на аго Джадер беше му паднала сама в ръцете. Старият пчелар беше се стопил някъде. Едва ли беше побягнал със синовете си. Ни крака, ни години живот пред себе си имаше, за да изостави дома си и богатото си стопанство, създадено с толкова много труд и да хукне към чуждата му земя. Сигурно се беше скрил някъде наблизо. Пчелинът му, наследен от баща му и поддържан десетилетия, стоеше сиротен. Тази пролет беше подмазал търните с говежда тор и ги бе покрил с прясно обелени смърчови кори, за да не ги яде дъждът. Правеше го това на три години. Ловеше напролет рояците, дебнеше ги с часове и дни, за да поддържа пчелина. Грижеше се за животинките бетер за деца, но и те му се отблагодаряваха с обилен мед.

Сега търговецът на воськ Максе, опиянен от възможността да граби, изтръскаше питите на земята и всички дошли се нахвърлиха да чупят, да дъвчат лакомо и изсмукват от тях меда. Като по команда се завтекоха в градината, посочена им от него. Заградена с каменен зид, откъм южната ѝ страна се виждаха дългите редици тръвни¹. Други вече ги бяха изпредварили. Обръщаха една по една плетените пчелни къщи и проверяваха дали е останало нещо за лапане в тях.

Няколко часа стигнаха, за да бъде унищожено стопанството, поддържано с любов, с много труд и тънко познаване на занаята.

Мнозиха гълтаха меда с воська барабар, като невиждали, и не знаеха, че дори с този фин продукт, погълнал всичкото слънце и аромати, ако човек преяде може и да пукне. Вечерта ядачите на мед се тръшкаха по къщите си, все едно че бяха пасли люцерна. Прехвърляха се като заклани пилета и проклинаха лакомията си.

---

1 тръвна – плетен конусовиден пчелен кошер. Бел. авт.

ЯМАТА ОСТАВИ ГРОЗЕН СПОМЕН

Отмина частът на ямата – похищението на чуждия имот, безогледното изтърбуване на къщите. Остана, грозен, споменът.

Това иначе добродетелно население не можа да се удържи пред изкушението за плячка. Бесът напна, събори бента и се отприщи.

Властта трябваше да тури ред сред възбуденото население, което не знаеше какво да прави със свободата си. Като дете, което държи в ръцете си запалена, прашяща и пръскаща искри хвойнова клонка на Заговезни. Ако въодушевено от красивата огнена гледка замахне и я запокити, ей така, напосоки, и тя падне в близката плевня? Ами пожар ще стане, какво друго. И ще изпепели всичко.

Но властта не съществуващо ей така, във въздуха. Тя беше в ръцете на определени хора и те трябваше да я упражнят мобилизиращо. Не просто да наредят, да плашат, да заповядват, да раздават шамари, а да подтикнат освободените люде към съзидание. А зер това беше приста работа? В това объркано време бесовете се оказаха по-бързи от разума.

Опълченецът Айдън Динка се обърна към наಸъбралия се народ пред голямото гранично стълбище на конака, където щеше да се помещава най-напред общината:

– По-старите от вас, които прекараха дълго време в робство и дочакаха свободата, могат спокойно да кажат като библейския свещеник: „Нине отпушаеши раба твоего, Владико“. Сиреч, сега вече отпускам твоя роб, Господи.

Наблизо стоеше дядо Коле, човек просветен, певец в черква, баща на синове комити, войводи и по-сетнешни спомоществователи във възземането на родния им град. Подпрял се с две ръце на бастуна, просълзен и с треперещ глас заповтаря:

– Нине отпушаеши... нине отпушаеши... Господи.

Тази мисъл от великата книга беше казана затрогващо, навреме и на място. Развълнува дълбоко религиозния старец и голям родолюбец.

СЪБОРИХА ДЖАМИЯТА

Полека-лека, едно по едно животът в града потръгна по новому. От вътрешността на страната властта изпрати мъже, работили на държавна работа. Някои, учили в странство и донесли в родината си опита на модерния свят, трябваше да го приложат и в новоосвободените краища.

В оклийския център дойде и финансов началник от Стара България. Той трябваше да тури в ред държавните имоти и да се грижи за опаз-

ването им. Стrog и сериозен, заработи веднага и скоро даде отчет пред своите началници за наличните държавни постройки, в които могат да се настанят всички учреждения, представляващи държавната власт.

По-първите мъже в градчето му уредиха гуляй в конака. В стаята, в която се беше настанил да работи, на масата димеше току-що донесен от фурната гювеч. Едрият късове овче месо, сварени хубаво и запечени, та лойта по тях хванала кехлибарена хрупкава коричка, представляваха гледка, на която не можеше да се устои. Уханието, което се носеше във въздуха, размекваше всяка воля и обещаваше сита веселба. Котелът с вино, из-напред донесен, прибавяше своя дял в угодното разположение към песни. Финансовият отпусна душа и запя. Гласът му – кадифен, мек – свободно излизаше из гърлото му и изпъльваше с топлота малката стая. Отпървом се изненадаха. Защото господинът беше с очила, купешко палто и купешки обуща. С ръце бели и чисти нокти, с нежна кожа, видимо не пипали познатите им сечива от всекидневния тежък труд. С бял нагръдник, какъвто повечето не бяха виждали. Нему сякаш не прилягаха тия песни. Цялото му същество беше твърде важно и гласът му наистина ги изненада. Зяпнаха го сладко учудени. Той се отпусна в песянта като в люлка.

*Да сум бистра вода, мамо,
мамо мори, майчице,
я знам кай да тека,
стара мори душице.
Яз бих текла, стара мори майко,
яз бих текла, стара моя майчице,
низ дребна тревица,
стара мори душице,
кай моето либе...*

Не всички знаеха песните, които финансовият началник подхваша. Навсярно те бяха песни на неговия роден край или просто на майка му и на тейко му. Но като се съвзеха от първоначалната почуда, всинца го подкрепиха, макар и само с едното гърдене. Което никак не е малко. Подложените ниско мъжки гласове придаваха плътност на мелодията и покачваха нейната завладяваща сила.

Някои от участниците в гуляя час по час излизаха. Придавайки го на всеобщата възбуда, завладяла задълго жителите на този град, финансовият сметна за нормално да не ги свърта и тази вечер на едно място.

Дори край такава красна трапеза. Точно когато затвори очи и пое въздух, поспря за миг и преди да продължи със следващата песен, началникът чу откъм прозореца силен възглас: „Айдеен...“. Разбра, че вечерята му е устроена, за да съборят минарето в това време. Защото с идването си той и останалите участници във властта ясно и категорично заявиха, че щуротии не бива да има и че те не биха подкрепили никакви издевателства над друговерското население.

– Добре ме нагласихте – рече данъчният. – Не биваше. Така не биваше – разкайващ се господинът за слабостта си, която бяха употребили сътрапезниците му

– Не се коси, господине! Айда наздраве – опита се един от домакините да замаже станалото.

– Наздраве! – бързо се повърна назад, за да не развали всеобщата хубава вечер финансовият началник.

Всички вкупом се съгласиха, че стореното – сторено, назад не може да се върне. Тя, джамията, и без това беше изгоряла. Останала да стърчи само кулата ѝ, клюмнала след пожара, като преклана в мястото на викалото. Щеше само да грози площада.

Песните вече се бяха закачили като череши и трябваше да се извадят една след друга от кошницата. Сладки и упойни изпълваха стаята и политаха навън в гъстата тъмнина.

Пяха докато нощта превали и се сипна зората.

АДЖИДАМБО

По време на ямата, с разпасани от свобододата пояси мъже бяха влезли и в сиромашката къща на Аджидамбо. Вътрешното нямаше нищо за задигане. Знаеха, че е луд, но подтикнати от кипналата в гърдите им мъст, сетиха се и за него. Напънаха да похитят и неговата еднострека¹, която приличаше по-скоро на леговище на умиращо старо животно, отколкото на човешко свърталище. След малко мъж излезна от нея и размаха ятаган с кокалена дръжка. Рече пред останалите, че точно това е сечивото, с което Аджидамбо е клал нашите в Батак. Така ли беше или не, нямаше кой да потвърди, но заявленото настърви останалите още повече и те продължиха да тарашат напуснатите турски къщи. Дали този точно ятаган е въртял, важно ли е. Истина е, че е бил сред колачите в Батак.

---

¹ еднострека – къща с една стряха. Бел. авт.

Клал заедно с другите джелати в самата черква на родопското селище. Тая тенекия дрънчеше след името му повече от трийсет лета. Върнал се в родния си град. Види се, дълго се е скитал по царщината – дошъл си побелял и луд. Лудост, която го беше обърнала от кървавото лице на смъртта към живота. С цената на изгубената свяст сякаш беше осъзнал какво е сторил. Гонеше го неутолима жажда да прави добро, за да получи о прощение. Цепеше дърва на хората, сечеше кирпици, ходеше в гората за дърва, копаеше вади, държеше при налбантина докарания за подковаване добитък. Това можеше – това правеше. Не взимаше пари. Когато му дадеха кора хляб за свършената работа, изпитваше истинска благодарност и на лицето му се изписваше недоумение. Сякаш не преставаше да се пита за онова жестоко клане: „Аджеба, защо го направих?“

Движеше се като едно предупреждение към околните за това до каква дълбочина може да провърти свределът на съвестта. Зиме и лете ходеше все с едни и същи дрехи. Разгърден. Студ и жега за него не съществуваха. Не го докосваха нито ледените пипала на зимата, нито жарта на лятото. От паметта му, види се, беше изтрита способността да усеща времето.

В един и същи час Аджидамбо пристигаше при градската фурна. Фурнаджията му даваше самун, той изсвирваше и кучетата се скучпчаваха с радостно скимтене в очакване на своя дял. За себе си несвестният мъж не оставяше ни залък. Този обред се повтаряше всеки ден.

Мюсюлманите смятат кучето за особено животно и гледат на него като на свещена твар, чрез отношенията с която могат да получат о прощение. Никога не подминават пес, без да му отчупят от хляба си. И ако другите го правеха от най-обикновено суеверие, то Аджидамбо го вършеше с искреността на вярващия.

Беше засадил цяла гора. Изравяше саморасляци, закрепили се около стари дънери, и ги пренасяше на онзи обгрижен от него гол скат на Рила. Садеше фиданките, донасяше в кожена торба вода от кладенчетата и ги поливаше. Загръщаши ги с листа и клонки, за да удържат на вятъра. Вардеше ги като запалени свещички. Ломотеше им нещо, баеше им като на полазени от уроки деца. Стъпканите и изсъхнали борчета пресаждаше с нови. Сади я тази гора има-няма през целия остатък от живота си. Гора-та остана с името Аджидамбова.

Същият този Аджидамбо в нощта, когато изпадналите в крайна възбуда мъже се впрегнаха да съборят изгорялото в големия пожар минаре,

се озова на площада. Притеглен от мощната общ възглас „Ааааааа!“, сам се докопа до въжето. Дълго, снадено от дузина къси, с него бяха опасали в няколкото примка тялото на минарето във високата му част над викалото. Някогашният убиец дърпащ с все сила заедно с другите и викаше същото „Ааааа!“. Жилите по врата му бяха издути от съпротивата на непомръдващото се каменно острие, но лицето му изразяваше доволство от участието в това дело, сякаш жадувано и от самия него цял живот. В навалицата никой не го забеляза. Двама от мъжете продължаваха да подкопават сградата в основата, докато клюмне, след което отскочиха встрани. Сговорната дружина дръпна за последно и тя поддаде. Още един опън и изгризаното от пожара минаре се събори на земята. Чу се тежко и тънтящо „Буххх...“, след което последва общото „Айдеен...“, същото, което чу през прозореца финансовият чиновник в разгара на голямата гощавка.

След няколко дни неколцина стари помаци намериха кураж и се захванаха да разчистват гробището на своя храм. Молитвената постройка беше изгоряла заедно с опожаряването на центъра на града, но минарето, което стърчеше до снощи, представляваше вече само куп камъни и тухли, омешани с парчета опущена мазилка.

Низ уровнящето избираше камъни и някои по-големи парчета тухли и старият Мустафа. Този човек през Илинденското въстание беше спасил една от махалите от пожар. Не беше позволил на едноверците си да подпалят къщите на християните. С таченото си име беше им препречил пътя в решаващия миг, готови да захвърлят горящите факли към отсещните прозорци. Сега ровеше в могилата, покрусен от вината, че нищо не можа да стори, за да не поругаят божия храм. Намири се в този час един от зяпачите, който знаеше благодеянието му през ония страшни дни на лето 1903-о, та му рече:

– Ей, аго Мустафа, на тебе ле се падна тая работа?

– Дунята¹ е колело, козум. Върти се. Това що е отгоре, дойде отдолу – обясни старият помак вечния ред на световните промени.

От централната джамия не остана и следа. Едни я събориха, а други изнесоха останките ѝ като на умрял човек. С малката в покрайнините беше лесно. Далеч от управата, никой не забеляза кога и тя изчезна.

---

¹ дуня – свят. Бел. авт.

А Аджидамбо след нощта на поваленото минаре, вързаните въжета за което и той дърпаše с лудо усьrdie, повече никой не го видя.

На пролетта, като се стопи снегът, секачи го намериха в Аджидамбовата гора. Както си бил седнал, опрял гръб в една стара мура, околовръст все млади дървета. Неговите крехки още борички, погалени от пролетния ветрец, се полюшваха като в моминско хоро.

Навел глава, скръстил ръце, изпружила нозете. Полуразложен. В ония дрехи, с които всички го знаеха, разгъден, обезобразен от тлението. Навярно виелица го е застигнала, замръзнал е в засадената от него гора и там си останал. Дърварите го погребаха под дървото. Даже изсякоха кръст върху ствola му. В чудене какъв точно знак да оставят, че тук има човешки гроб, решиха и издълбаха християнският знак. Сетне кръстът зарастваше, кората го обхващаše, мурата сълзеше с дребни капки смола и белегът заприлича на стара, гно-ясала рана.

Нарекоха мястото Аджидамбов гроб.

Бойка Асиова е българска писателка и журналистка.

Нечуплива играчка

Автор: Неда Антонова

Александър се появи в живота ми точно когато бях взела да усещам непоявяването му като божие наказание или пък заслужена свобода. Помня датата: 30 ноември 2003 г. Помня дори часа и минутите: седемнайсет и трийсет.

Хукнах към мястото на срещата облечена малко набързо, но с бутилка марково питие и кутия скъпи – по стандартите на нашия квартал – бонбони. Валеше старателно и гъсто, снежинките се топляха по лицето ми, а сълзите ми замръзваха. Вятърът и бързането отвяха копринения шал, небрежно усукан около врата ми. Не знаех дали изглеждам достойна за момент като този, но вярвах, че щастието е най-съвършеният макияж...

После Александър започна да идва у дома по за няколко дни. Пристигаше с такси и със сак, пълен с дрехи, тръгваше си пак с такси, но с два сака. Щедростта ми понякога му досаждаше.

И така – четири години.

Ето ни сега – той, излегнат на дивана, сменя каналите на телевизора, аз – свита в креслото с подвити крака докосвам с върховете на пръстите си тъмната му къса коса. В сумрака на стаята – единственото осветително тяло е екранът – следя с поглед очертанията на скъпия профил – неравен като мека брегова линия. Твърде красив за мъж. Майка му е красавица. Съсредоточавам поглед в мидата на ухото му, бавно прониквам навътре като с лъч, иска ми се да му причиня лека болка или поне гъдел, който да го накара да ме погледне. Но той продължава да прищраква каналите. Мигновени образи подскочат като топките в сферата на тотото.

– Не може ли по-тихо?

– Не може.

Но все пак намалява децибелите.

Преди около час му бях казала за бебето. Никаква реакция, ако не смятаме яростния натиск върху дистанционното. Наистина ли не го интересува?! Дори не попита кога ще се роди.

Изключва телевизора, върти се някое време, намества възглавница-та под главата си, включва нощната лампа.

– Искаш ли да ...

Познатият по кучешки умолителен глас.

– Не сега, моля те. Изморена съм.

– Ти и снощи беше изморена.

Гледа ме, погледът му ми действа като климатик.

– И миналата вечер беше уморена...

– Да. Защото съм стара.

– Не си! Ти никога не си стара.

Инстинктивно потъмнява неударените гласни – британският акцент му е наследство по бащина линия.

– Разбира се, че не съм. Пошегувах се. Извинявай.

– И аз се пошегувах.

Неговият противен навик да разбие пред очите ми кристалната ваза, която малко преди това ми беше подарил.

Усещам краката си изтръпнали, но не смея да променя позата, да не би да помисли, че ме е засегнал.

– Иво вчера не дойде.

– Енчев или Борисов?

– Енчев отдавна замина за Варна. Борисов. Не дойде. Баба му умряла.

И пак нито дума за бебето.

– Ще трябва да купим количка... – опитвам се да натрапя темата.

– Чакай малко.

Отива някъде към края на коридора, чувам шум откъм терасата, връща се с нещо разлистено в ръка. Клонка от любимата ми чайна роза.

– Подарявам ти това цвете. За рождения ти ден.

Рожденният ми ден беше през лятото. Тогава той дори не се сети да ме целуне. Но и аз не му напомних. Все още му бях сърдита: заради неговите капризи предния ден едва не закъсняхме за сватбата на Силвия. А бяхме кумове. Минутка преди да тръгнем той нервно заяви, че белият панталон го стяга в чатала и че левият му крачол е по-къс от десния. Докато намеря шивашки сантиметър, за да удостоверя истината, сватбарският оркестър се задъхваше под прозореца. Разлика в държината наис-

тина имаше, но макар и съществуваща, не бе очевидна. Но това вече бе престанало да го интересува.

– А като се роди... нали разбиращ... ти ще трябва да поемеш част от грижите...

Сяда на дивана, скръства ръце и мълчи, после пак включва телевизора и и усилва звука до пръсване на тъпанчетата.

– Много те обичам.

Не чувам думите му, но разбирам по движението на устните. Гледа ме уплашено, ядосано, мрази ме...

– Не може ли по-тихо?

– Не може.

Хваща китката ми с две ръце и ме привлича към себе си. Гушваме се, притискаме се един към друг и аз усещам ударите на сърцето му – отначало бързи, после спокойни – като тактовете на вечността...

– Искаш ли да се разходим?

– Къде?

– В парка. По алеята към езерото.

– Но навън е тъмно. Пък и вали.

– Нищо. Коридорът ще ни бъде алеята.

Пак с две ръце сграбчва китката ми и ме помъква.

– И ще си говорим.

Продължава да ме тегли към дъното на коридора.

– Стой тук.

Шмугва се в кухнята и донася пластмасова табуретка.

– Това ни е пейката. Сядай.

Сядам, но така, че да остане място и за него. Настанява се до мене, пъхва глава под мишницата ми и мълчи.

– Ти няма да умреш, нали?

– Разбира се, че не... Как мога да умра!

– И никога няма да се повредиш, нали?

– В какъв смисъл?

– Всички играчки се повреждат... Чупят се, а после някой ги изхвърля.

– Аз съм нечуплива.

– И няма да му позволиш да играе с тебе...

– На кого?

– На онова... на онова от количката... Не давам никой да играе с тебе!

А ти даваш ли?

– Никога!

Коленичи в ската ми, хваща ме за ушите и крещи:

– Много те обичам... Много те обичам...

Прегръщам го. Опитвам се да го взема на ръце, но той е отпуснат и тежи. Целувам го по косата, по врата, по пуловерчето... Притискам го дълго и силно, май изхлипвам.

Сигурен в чувствата ми, Александър скача долу, обляга се о стената, притваря очи и се разревава с пълна сила...

Плаче с наслада, плаче за собствено удоволствие.

Това се случи през есента. Сега той вече е на четири години и скоро ще му се роди сестричка.

А аз съм баба им.

Неда Антонова е завършила Института за култура в Санкт Петербург. Работила е като журналист; редактор в художествената редакция на Военно издателство „Св. Георги Победоносец“; писател в групата на военните писатели и композитори при МНО. Основател на сп. „Отечество“. Член на СБП от 1983 г. Автор на стихосбирката „Повторими неща“; на тетралогия исторически романи „Памет“: „Войната свърши в четвъртък“, „Не умирай вместо мен“, „Ангела“, „Приют за щастливи“, както и на други романи. Тя е единствената жена носителка на наградата „Златния меч“ за най-добър разказ на списание „Български воин“.

Коментари (1)

- 10-07-2011 | **Лилияна – ?!**

Това нещо защо въобще се публикува?!

„Голямата екскурзия“ — Експулсирането на турското малцинство от България през 1989 г.

Автор: Ибрахим Каракасан-Чънар

На 10 декември 1984 г. със заповед на вътрешния министър на България започва кампанията за масовото преименуване на българските турци, наречено от управляващата комунистическа върхушка „възродителен процес“. На практика това е предварително подгответен сценарий, чрез който партийните лидери, начело с диктатора Тодор Живков, смятат да доведат до „окончателно решение“ на „националния въпрос“.

Като начало са сменени личните имена, а евентуалните „provокатори“, т. е. хората които по предварително проучване биха се противопоставили, са арестувани или мобилизираны за военно обучение. Много от селищата населени компактно с български турци са блокирани от силите на реда, вкарват се танкове и бронетранспортьори, като за сплашване се използва и стрелба във въздуха. Едновременно с това, партийният актив и административната машина действат на пълни обороти: за изключително краткия период на кампанията (февруари 1985 г.) са сменени личните документи на над 800 000 представители на турското малцинство. Не са забравени имената и на покойните роднини, като на места биват унищожени и мюсюлманските гробища.

Стига се до сблъсъци и жертви. Най-масови протести се организират в Бенковски, Кърджали, Джебел, Момчилград, Крумовград и др., като навсякъде хората са разпръснати с въоръжена сила. В Ябланово (Сливенско) местните жители блокират пътищата към селото, което е превзето с танкове. Сблъсъци има и в Търговищко, Шуменско и Разградско. Загиват 8 и са ранени над 100 души, мнозина от тях умират по-късно от нанесените им побои, хиляди са изпратени в лагери и затвори, цели семейства са интернирани.

Кампанията е видяна от партийно-държавния връх като „исторически акт“, а самото преименуване е оруеловски наречено „възстановяване на българските имена“. Същевременно се българилизират последните две периодически издания на турски, спират се радиопредаванията на същия език, продължава премахването на турски топоними и т. н. Ако обаче преименуването на помаците и ромите от началото на 70-те години е успешно скрито от международната общност, „възродителния процес“ не остава без отглас. Ситуацията тук е по-особена и се усложнява от факта, че в случая съществува в лицето на Турция съседна „държава-майка“ (Анатолия).

Втората половина на 80-те години е време на истинска дипломатична и пропагандна война между София и Анкара, макар двустранните отношения да не се прекъсват. Двете държави не изпускат възможността за заклеймяване на съседа на международни форуми като ООН, ЮНЕСКО, Съвета на Европа, и пред съюзниците си от Варшавския договор, съответно от НАТО. В самата Турция се провеждат масови митинги в защита на „сънародниците“: общественият климат е нажежен, издигат се лозунги за военна инвазия в България. В същото време пък пропагандната машина на комунистическия режим громи „пантуркизма“ и „намесата във вътрешните работи“, бълвайки и „исторически сведения“, доказващи „българския корен“ на турскоезичното население, активизира се и културния фронт.

До 1989 г. Живковото ръководство очаква външнополитическата ситуация да се успокои, позовавайки се на деликатната позиция на Турция около кюрдската съпротива. Но в конфронтацията се включват и западните медии и правозащитни организации, които разгласяват по-търкането на правата на турското население в България. Съветският съюз е резервиран, там „перестройката“ на Горбачов е в пълен ход. Отношенията с Турция не се нормализират дори след подписването с тази цел на двустранен протокол в Белград от 23 февруари 1988 г. Нещо повече: изостря се и вътрешнополитическият контекст, тъй като новопроизведените „граждани с възстановени имена“ се активизират и не приемат тезата за българското си потекло. В периода 1985-1989 г. са разкрити нелegalни съпротивителни групи на етнически турци. Около 100 души са арестувани като членове на тайната организация „Дългата зима“, а след това – още 200 активисти на Турско националноосвободително движение в България.

Тодор Живков отчаяно се опитва да бъде в крак с времето; той и останалите партийно-държавни ръководители вече започват да си дават сметка, че „възродителният процес“ е изправен пред провал. Въпреки всички мероприятия, говоренето на турски език на обществени места не спира и дори става демонстративно, „българите с възстановени имена“ използват вместо тях рождените си, продължава носенето на обичайното мюсюлманско облекло и честването на религиозни празници и ритуали. Комунистическите управници предприемат нови мерки, като преселване на турски семейства в преобладаващо български райони в западната част на страната и обсъждат други – примерно колонизиране на смесени райони с български семейства, включително и етнически българи от СССР. В крайна сметка обаче се прибягва до вече използвано средство: изселване в Турция, което в някои случаи експонира в насильтствена експулсация.

Прелюдия за масовата емиграция, която влиза в историческите анали на съвремието с тривиалното название „**голямата екскурзия**“, са серия гладни стачки и протести в края на март и април 1989 г. организирани в селища с турско население. Общо взето, от самото начало на преименуването до масовите протести през май с. г., държавата почти напълно контролира положението чрез репресивния апарат и разносстранни мерки. През пролетта на 1989 г. обаче ситуацията рязко излиза от привичните за ДС (Държавна сигурност) рамки, с отпочналите стачки и протести, които на отделни места преминават в открити сблъсъци с органите на реда и специално създадените от властта отряди, при които има ранени и човешки жертви от двете страни. Те зачестяват около приемането от Народното събрание на нов закон за задграничните паспорти. С него, считано от 1 септември 1989 г., се либерализира пътуването на български граждани зад граница, но сред турското население се разпространяват слухове, че новите паспорти са временна мярка и ще се издават избирателно. Изселническите настроения сред част от общността се смесват с исканията за връщане на имената и на правото на общуване на майчин език, формулирани от нова организация: Демократична лига за защита правата на человека. Същата разпространява петиции до българското партийно-държавно ръководство, до чуждестранни медии и дипломатически представителства, подготвяйки и по-масово надигане около насрочената за края на май конференция в Париж на Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа. Макар

службите за сигурност да вземат необходимите мерки за „неутрализиране“ на турските активисти, скоро положението излиза извън контрол.

Въпреки че не е наясно накъде ще тръгнат нещата, отново се очертава като възможен традиционния през десетилетията изход. Разискванията по върховете на властта ясно показват, че „създаването на условия“ за масово изселване винаги е стояло като евентуална практическа мярка в съчетание с усилията, полагани за асимилация. Още в хода на преименуването през януари 1985 г. Живков заявява: „Турските власти категорично не се съгласяват по въпроса за изселването. А ние сме заинтересовани да се изселят 100-150 хиляди души“.

На 20 май 1989 г. се организира първият масов митинг в село Пристое (Шуменско), а до края на месеца протестът обхваща редица градове в Североизточна България (Каолиново, Шумен, Търговище, Омуртаг, Разград, Дулово, Исперих, Добрич). Оттам вълненията се прехвърлят и на юг (Джебел, Кърджали, Хасково, Сливен). Хиляди хора излизат по улиците, настоявайки за връщане на отнетите им човешки и културни права, за освобождаване на арестуваните около кампанията по смяна на имената и пр. Демонстрациите прерастват на места в безредици, при които органите на реда използват сълзотворни гранати, палки, гумени и бойни куршуми, противопожарни коли, танкове, бронирани машини, командоси (т. нар. „червени барети“). Около 10 души загиват при сблъсъците в Каолиново, Тодор Икономово (Шуменско), Езерче (Разградско) и др., стотици са ранени.

Бруталното потушаване на протестите, известни като „майските събития“, е съпроводено и с бързо експулсиране от страната на стотици турски активисти. Така управляващите се ориентират към препоръката на Тодор Живков за изселване от януари 1985 г. На 29 май 1989 г. държавният глава прави обръщение по телевизията и радиото, в което основното послание е Турция да отвори границата си за всички български граждани, които желаят „да останат и живеят там“. На 3 юни Турция отваря границата и последвалата мащабна емиграционна вълна се разгръща без специална спогодба, а българските власти започват ускорено издаване на задгранични паспорти на представители на малцинството – няколко месеца преди предвидената в закона дата 1 септември. Официално изселниците са „туристи“, свободно възползвани се от новите паспорти: затова и емиграцията от лятото на 1989 г. става известна с евфемизма „голямата екскурзия“.

Нейното провеждане е свързано с нова ескалация на външнополитическото напрежение: Турция обявява готовността си да приеме всички желаещи да се изселят, обвинявайки България в прогонването им, а последната категорично отхвърля това „внушение“ и започва да „изобличава“ югоизточната си съседка в спекулиране с настроенията на „българските мюсюлмани“. И двете пропаганди, а също безотказният механизъм на слуховете, взаимното уговоряне и натиск раздухват повсеместно изселническа еуфория сред българските турци. Нагнетяват се тревога, националистически страсти и ксенофобия в цялото общество, което напълно устройва българските власти. На 7 юни на среща с политическия елит Тодор Живков заявява, че „такава психоза на нас ни е необходима, тя е добре дошла“. Той потвърждава, че целта е да се изселят „200-300 хиляди души от това население“, защото в противен случай след 15 години България няма да я има и ще се превърне едва ли не във „втори Кипър“. Един от твърдолинейните министри Георги Йорданов приглася угоднически на партийния водач и казва: „Държавата има интерес да изтече малко кръв.“ Това, което е нечисто, трябва да изтече, защото се оказа, че голяма част от организаторите са минали през лагери, през затвори. Те са фанатизирани докрай и за тях няма връщане...“

В тази обстановка, по пътищата, водещи към българо-турската граница, се извиват колони от автомобили, в които хилядите изселници се опитват да поберат набързо опакованото си най-необходимо имущество. Много често те продават или са принуждавани да продадат на безценица недвижимата си собственост, а също и част от движимата. Лично Тодор Живков съветва местните власти да „сложат ръка“ на къщите на изселниците. В редица случаи се упражнява натиск над етническите турци, поставяйки им се срок за получаване на задграничните паспорти, като практически по този начин се изгонват цели семейства. Всеки ден между 2 000 и 4 000 души преминават границата: темпо, при кое то Турция не е в състояние да осигури адекватен прием на бежанците. „Голямата екскурзия“ въз悲哀ва хаос и несигурност и в приемната държава, като мащабът на колективната драма придобива все по-големи размери. В крайна сметка на 21 август границата е затворена; от началото на юни до тази дата около 360 000 етнически турци успяват да напуснат България. Започва и обратен процес, при който в рамките на три месеца около 40 000 души, които не успяват да се приспособят към новите условия, се връщат по родните си места. Възвръщенците са до-

бре дошли за всекидневно въртящата се пропагандна машина на комунистическия режим.

Още през юни на заседанията на Политбюро се прогнозира, че „Турция няма да издържи“, от което ще бъдат извлечени съответните вътрешно и външнополитически дивиденти, а също ще се намали напрежението в страната чрез исторически доказалия ефективността си клапан. В крайна сметка идва редът на официална София да злорадства, тъй като се потвърждават част от очакванията и не се пропуска златната възможност за легитимиране на правилността на държавната политика и укрепването на властта. От съществено значение е и повсеместното недоволство от появилите се икономически проблеми и нарушената инфраструктура. Нарастват затрудненията в местната промишленост, при прибирането на реколтата, а също и в големи индустриски предприятия в страната и в транспорта, където работят български турци. Частично или напълно се опразват селища и райони, има недостиг на кадри и пр. Българското общество е, от своя страна, до голяма степен индоктринирано от ежедневно отправяните към бежанците упреки в „предателство към родината“. Мнозина „българи с традиционни имена“ обвиняват турците в непризнательност за отдавна изчезнали привилегии (фамозните квоти за висше образование), без да си дават сметка за дискриминационните мерки, съществували дори преди „възродителния процес“ (сред тях и службата в строителни войски, резервирана за младежи от малцинствата).

Проходящата през 1988-1989 г. българска опозиция като цяло симпатизира на турското малцинство и настоява за връщане на мюсюлманските имена и за възстановяване на другите му права. Този проблем е централен и за все по-силния международен натиск над управниците в София. Така съпротивата на турците срещу асимилационната политика на комунистическия режим става катализатор за падането му през ноември 1989 г. Случилото се в периода 1984-1989 г. несъмнено се вписва в една по-дългосрочна хомогенизираща логика на комунистическия режим, при което

българските турци за пореден път се озовават в ролята на заложници на големите политически игри, но те ще доведат пряко или косвено и до падането на диктатурата на Тодор Живков С това ще настъпи и краят на „възродителния процес“. Мащабът на „**голямата екскурзия**“ освен всичко друго ярко демонстрира провала на асимилационната

кампания и по своему допринася за окончателното дискредитиране на управляващата клика.

Март, 2010

Библиография:

1. Ангелов, В., „Строго поверително! Асимилаторската кампания срещу турското национално малцинство в България (1984-1989). Документи, С., 2008;
2. Бюксеншютц, У. „Малцинствената политика в България. Политиката на БКП към евреи, роми, помаци и турци, 1944-1989“, С., 2000;
3. Груев, М., Кальонски, А. „Възродителният процес. Мюсюлманските общности и комунистическият режим“, С., 2008;
4. Маринов, Ч. „История на Народна република България. Режимът и обществото“, С., 2010;
5. Стоянов, В. „Турското население в България между полюсите на етническата политика“, С., 1998.

Ибрахим Каракасан-Чънар е учредител на „Турски културен център ХХI век“ и „Обществен съвет на етническите малцинства в България“. Член на редколегията на списанията „Етнодиалог“, „Кайнак“, „Планета“ и „Българе“. Автор на книгите „Турция“, „Етническите малцинства в България“ и „Светът на исляма“.

Коментари (62)

- 04-07-2011 | **Самолет 005** – ... как е сега?

Хубаво е, когато се пише за близкото и преживяно (от живите) минало, да не се спира само до миналото, а да се каже как е сега.

Нека Каракасан-Чънар опише задължителната в такива случаи на исторически анализ обстановка сега, за да можем да видим ефектите...

Моята гледна точка е, че възродителният процес беше свинцина, но империите са породени и съответно падат в свинцина. Българите от няколкото нови поколения претърпяха падането на Османската империя и падането на Съветската империя. Защо се случва така е анализ, който аз не се наемам да правя. Гледната ми точка на гражданин е, че описаните събития поднесоха на тепсия небългарска идентичност на БЪЛГАРСКИТЕ турци, а те не всички искаха точно това или съзнаваха, че им се случва точно това. Те неслучайно се наричат български турци и са различни от турските турци, а даже и от македонските.

Когато се направи първата крачка при един анализ, трябва да се извърят и останалите. В противен случай анализът губи своята научност и се превръща в пропаганден трик.

Във всички научни статии по света авторът задължително във въведението описва целта на неговата статия и дава научния фон (бекграун или амбиент – кажете го както искате!) – дават се мненията на други автори, дават се съществуващите тези, дава се целта на написването на статията и се формулира с едно изречение основната теза. Тук аз намерих само описание на случилото се, но това не е нищо друго освен описание. Аз мога да опиша, как сестрата на баба ми е убита от турския бей, защото е отказала да се омъжи за него... Защо да го описвам? Каква ще е целта на това описание? Какъв анализ ще направя? Никакъв!

Познавам доста български турци, живеещи в Турция, защото живях за малко в Одрин, а в Бурса и Истанбул винаги отсядам в домовете на изселени от България турци, които перфектно говорят български за разлика от децата им, които дори не знаят къде се намира примерно Вършец. Когато съм на гости при български турци слушаме изпълнения на Лили Иванова. Една от най-хубавите нейни песни, но забранени (вероятно заради авторско право) е турска. Има я в ютубата в изпълнение от Nilufer. Композитор е талантливият Тимур Селчук.

Ето песента:

<http://www.youtube.com/watch?v=5LrtEUWfgyw>

Аз лично притежавам колекция от невероятно хубави турски народни песни. Когато в Одрин танцувах на турска сватба, никой не вярва, че съм българин. Когато в Одрин, казвам, че един от прадедите на кръстницата ми е имал богата къща в Тавук махала – никой не вярва. В Одрин е имало три големи махали – еврейска, гръцка и българска. Дядото на Елиас Канети е одрински евреин. Само преди две години синагога-

та там беше в руини и мирише на конски пикоч, защото бе превърната в бичкиджийница, където още с конски каруци се докарваха дървени трупи. Така е, когато империите рухват – остава миризмата на пикоч или на недописани исторически анализи.

Ние през социализма бяхме част от една голяма империя и тогава имаше императиви. Сега сме част от друга „империя“ и има други императиви. Истинските анализи обаче остава да бъдат дописани!

- 04-07-2011 **Любомир Сирков** – Някои уточнения

Хубаво е, че авторът (Ибрахим Каракасан-Чънар) признава: „Турция не е в състояние да осигури адекватен прием на бежанците.“

Не е хубаво обаче, че когато съобщава: „В крайна сметка на 21 август границата е затворена“, авторът **пропуска** да отбележи, че затварянето на границата се извършва именно от страна на Турция (а не от страна на България).

От известно уточняване се нуждае и този факт: „Започва и обратен процес, при който в рамките на три месеца около 40 000 души, които не успяват да се приспособят към новите условия, се връщат по родните си места.“

Всъщност, както това е посочено в обширното проучване на Българския хелзинкски комитет (2003 г.) по този въпрос, в крайна сметка не само тези 40 000, а цели **154 937** души се завръщат от Турция в България. А 214 902 са тези, които трайно се заселват в Турция.

Друг любопитен и малко известен факт, който обаче също помага да се ориентираме в реалната значимост на разглежданите събития:

Американският сенат гласува (на 18 юли 1989 г.) една сума (10 млн. долара) като помощ за правителството за Турция, за да се справи то с проблемите, предизвикани от наплива на „бежанци“. Тази сума обаче е очевидно крайно недостатъчна с оглед на големия брой преминали границата.

Тези и много други конкретни данни по въпроса могат да се видят тук:

http://www.islamawareness.net/Europe/Bulgaria/bulgaria_article0004.pdf

BULGARIAN HELSINKI COMMITTEE

The Human Rights of Muslims in Bulgaria in Law and Politics since 1878

Sofia

November 2003

Като цяло авторът не разглежда какво е било отношението на организацията на самите български турци към „Голямата екскурзия“ – например те самите желали ли са точно такова развитие?

Зашто, ако изводът на автора е за „провал“ на „асимиляционната кампания“ на „управляващата клика“, то не е ясно доколко този „провал“ е в същото време „успех“ за самите български турци и за техните организации в България.

- 10-07-2011|**иван георгиев** – Браво Ибрахим!

Важно е да се разказва и повтаря историята, за да може младите поколения да я знаят!

България изпусна поредния шанс да докаже, че е със здраво народно чувство за справедливост!

Престъпление – да го наречем с истинското му име ГЕНОЦИД, беше оставено без наказание!

Хубаво е поне хора, като тебе да преповтарят и напомнят за имената на извършителите на това престъпление!

А инак децата и внуките на тези злодеи ще пишат дитирамби, като тези написани, като коментар, тук !

Бъди здрав!

- 10-07-2011|**Трофана** – мнение

Хубаво е, че се поднася едино мнение, което обхваща не само непосредственото събитие, но и известен период от време преди него, макар и погледнато само от едната страна, защото всеки проблем има поне две страни. Да не забравяме и жертвите от бомбата във вагона за майки с деца, както и взривената бомба в автомобила с двама тинейджари, чийто живот днес е един ад. Почти винаги опитите на авторитарните режими за насилиствена асимилация през 20-ти век се провалят – и Япония не успя в Корея и Турция в момента е принудена да върне имената на кюрдите, живеещи на нейна територия, макар все още да не признава правилния правопис, защото изключва буквите, специфични само за кюрдската писменост. Наистина, кой е бил пръв със смяната на имена дали България или Турция – целта на правителствата и в двете страни е била една и съща? Това въщност няма значение, тъй като това което се

случи у нас само изостри отношенията между хората и насочи енергията им в обяснения вместо към общо решаване на ежадневните проблеми. Днес много повече се взират един в друг да търсим кой бил прав и кой крив вместо да изграждаме заедно бъдещето си, нашето и на децата ни. Да за грешките трябва да се говори и трябва да се анализират, за да избягваме повтарянето им и взаимното си раняване. Но трябва ли назидателно да сочим с пръст само едната страна? Защо българските турци не потърсиха подкрепа от обикновените български хора? Защо целена- сочено се опитваха де решават този проблем сами, като хора от друга държава? Как така днес от Сирия бежанците в съседката ни са само 15-20 хиляди, независимо от броя на убитите в Сирия, а през 1989г. говорим за 250-300 х. изселника? Дали Турция днес не подготвя процес по подобие на това което се случи в Сърбия-Косово, защото винаги тя взема страна, когато възникне конфликт с турци или мюслюмани в България и когато имаме избори? Дали ние – българите утре няма да сме изправени пред проблема на румънците с унгарците?

Възродителният процес е черна страница от българската история. Не можем да я изтрием, не можем да я пренебрегнем тя е факт. Какво обаче г-н Чънар, вие предлагате да се направи, за да надскочим тази рана и да вървим напред заедно?

- 10-07-2011|**Серкан**

Цитат:

„Как така днес от Сирия бежанците в съседката ни са само 15-20 хиляди, независимо от броя на убитите в Сирия, а през 1989г. говорим за 250-300 х. изселника?“

Много хубав въпрос наистина, благодаря ви, не се бях сетил за това сравнение.

Какво ли може да накара всички тези хора да поемат към една земя, която по-малко от 0.0000000...1% от тях са виждали преди това в живота си. С мисълта завинаги. С мисълта да потърсят ново начало – на по 40, на по 50, на по 70 години.

А иначе коментара дълбоко се съмнявам да е истински. Провокация е според мен, но...

Има други коментари, които не са никаква провокация. Те ме карат да съжалявам за много неща и за толкова пропилени години.

Хората така ги зомбират, така им пълнят главата с абсолютно изкуствени, нарочно провокирани проблеми, че едва, когато напуснат пределите на Балканите успяват да „видят гората зад дърветата“.

Наскоро ми клатеха пръст и ме приканваха „да отговоря честно, правилно ли е да има молещи се пред джамията и за високоворителите“. След една седмица, когато отново се видяхме, аз подхожах с вечния си „поглед за напред в бъдещето“, за да успеем да надигнем погледа си от масата, моя събеседник.

Няма как. Това е положението.

Орхан Памук не му хареса „да се борите“ на интервюто в София, както не му харесва на никого, който не иска конфликти, напрежение, омраза, но ... животът ти сервира друго нещо и ти припомня, че сваления гард е бил само пауза. Малка, незначителна пауза.

- 11-07-2011|**Любомир Сирков** – Да, „Хората така ги зомбират“...

Пише си нашият Серкан, благодаря за сравнението със ситуацията в днешна Сирия – и не се и усеща, че всъщност именно това сравнение много добре показва през 1989 г. в България кой е бил действително „зомбиран“ (и то стадно зомбиран) – и кой не...

- 11-07-2011|**Златко**

Извинете, господин Сирков, но самият аз не ви разбирам много добре в случая. Сериозно ли искате да кажете, че турците – след като им бяха отнети първо имената, после имуществото и накрая дори гробовете на родителите и предците им – са били „зомбиирани“? Досега, общо взето, успявахте да се въздържате от изказването на пълни абсурди, моля ви опитайте и този път да избегнете превъръщането на разговорите тук в някаква детска игричка на взаимно надплезване. Много моля!

- 11-07-2011|**Златко**

Остава си никаква нищожна надеждица, че може би под „зомбирани“ имате пред вид стотиците хиляди българи, които към края на режима излизаха на демонстрации от вида, който няколко години по-късно в Сърбия доведе до гражданска война. Но, признавам си, очаквам по-скоро пословичната камила да мине през иглено ухо, отколкото да чуя от вас нещо подобно. Дано ми бъде простено за слабата вяра в хората!

- 11-07-2011 | **Любомир Сирков** – И „пълни“, и „празни“ абсурди има бол Златко, ако това Ви е „надеждицата“, то съвсем спокойно Ви казвам: „надежда всяка оставете...“

Да, действително под „зомбиранi“ (не аз пръв употребих тази дума, не я смятам за особено подходяща, но щом Серкан я употребява, ще си позволя да я употребя и аз) имам предвид именно онези „екскурзианти“ от 1989 г.

Не съм сигурен дали Вашата очевидна пристрастност ще ви позволи изобщо да разберете какво Ви казвам, затова ще ви го кажа по възможно най-простиya начин: когато има един конфликт, фактът, че едната страна не се придръжа към разумно поведение, съвсем не означава автоматично, че другата страна се придръжа именно към разумно поведение...

Ако действително имате желание да дискутираме по въпроса, има, включително и свободно достъпен в Интернет, достатъчно количество сериозен материал, на който да се опрем и да дискутираме кое как и защо се е случило през 1989 г.

Наскоро попаднах (в сайта www.omda.bg) на архив на Румяна Узунова, „Част Трета: „ГОРЕЩОТО“ ЛЯТО на `89a“.

Има какво да се прочете и там.

- 11-07-2011 | **Любомир Сирков** – Още малко примери от действителността

И тъй като знам, че една от любимите теми на Златко е темата за националните предразсъдъци (и особено „борбата“ срещу тях), ще му дам още един повод да се занимае с тази тема. (Това е отчасти и отговор на неговия въпрос „**Защо не успяваме да се смесим**“...)

Има една такава научна публикация:

Маева, М. „Образът на турците в Р Турция през погледа на българските турци – преселници.“ – *Българска етнология*, 2002, кн. 4, 42-55.

<http://www.balkanethnology.org/files/library/Mila/ethnic%20differences.pdf>

Материалът, представен в тази статия, е събиран по време на теренна работа както сред завърнали се за кратко време в България турци, така и в кварталите Буджа, Борнова, Гьоредже и Сарнъч в гр. Измир, Турция през март и септември 2002 г. Повечето от интервюираните преселници са от Южна България и по-специално – Хасковско и Кърджалийско.

Ето някои цитати от тази публикация (използваният в текста термин „гъочмен“ означава „изселник“ от България в Турция):

Описанието на различията между местните турци и преселниците от България започва от антропологическите белези. В тялото се търси разликата между „своята“ и „чуждата“ външност, то е както обединителен, така и разграничителен маркер.¹³ В съзнанието на преселниците телесните

характеристики придобиват формата на отличителен белег на „румелийския“, „средиземноморския“, „своя“, от „анадолския“, „чуждия“, антропологически тип. Според преобладаващото мнение местните са „ниски“, „набити“, „тръглести“, „черни“, „с малки очи“, „сиви“, „грозни“. Изводът от направеното негативно описание на местните жители е, че те са истински „анадолци“. Важен техен атрибут са мустасите, които често изпълняват функцията на основен разграничителен белег. Именно те будят неприязън у жените: „Нали ги виждаш – с мустаци са (местните турци – м. б., М. М.) – абе, истински турци са. Ужас!“¹⁴

И това е само началото... Има и още:

От външността се извежда и идеалът на гъочмените за красота. Местните винаги са „грозни“, „недоразвити“. Техните жени се определят като „дебели“. За разлика от местните, преселниците винаги се описват като „високи“, „стройни“ и „красиви“. Това особено се отнася за жените, за които изводът е категоричен: „Наш `те жени са по-хубави.“²¹

Друг цитат:

Като характерен белег на местните турци преселниците определят усмивката или по-точно специфичен неин вариант – „лукавата усмивка“: „Гледай го как се усмихва. Хитрец е той, хитрец е. Усмихва се, ама едно мазно, мазно – гледа как да те излъже. Истински турчин.“²²; „Усмихва се, ама гледа да те мине.“²³

Ето малко и за облеклото и религиозността:

Неотменна част от възприемане тялото на „чуждия“ са и дрехите. В съзнанието на преселниците съществува ясното разграничение между мюсюлманското облекло на местните турци и светското на дошлиите от България. Изгражда се противопоставянето между „отворените“, „наши-

те“ и „забулените“, „затворените“, „чуждите“ и „незабрадените“ жени. С неодобрение се гледа на първите, особено когато те са млади момичета: „Те са фанатици.“²⁴ Оказва се, че облеклото изпълнява ролята на разграничителен маркер при определяне на отношението към исламските религиозни норми. Забуляването се възприема от преселниците като присъщо на радикалните исламисти, възприемани от светски настроените български турци като „фанатици“. Това осмисляне на облеклото е причина за пораждането на неприязън към забрадените жени, най-ясно отразено в даденото им подигравателно название – „карабъочеклер“ (черни буболечки – т. ез., М.М.)²⁵

И нещо като обобщение:

Физическата грозота, „мазната и лицемерна усмивка“, отблъскващите черни дрехи на завареното население се осмислят като белези за неговата лоша духовна същност. Според описанието на преселниците характерът на местните турци е съставен изцяло от безброй негативни черти. Завареното население се възприема като „банда мощеници“, които успяват да „забогатеят с измама.“ Като типична, често определяна като „турска черта“, се смята лицемерието и липсата на искреност, често комбинирани с лъжата: „Много хубава страна, богата, сичко има, ама хората са мръсници. Никога лицето и сърцето не отговарят. Гледаш чисто лице, а сърцето не е такова. Много лъжат, и българите лъжат, ама не толкова.“²⁷

Повтарям и подчертавам: всичко това по-горе НЕ са предразсъдъците на някои от тъй наречените от Златко Енев „сеячи на страх“ (в които Златко Енев вижда едва ли не основния проблем на обществото ни) – това са възприятията на едни обикновени хора (български турци) за други обикновени хора (турци в Турция)...

- 11-07-2011|**Златко**

Не виждам каква точно е връзката между всички последни неща, които казвате, и „възродителния процес“,resp. твърдението ви, че турците са напускали България, тласкани не от масираното насилие, извършвано срещу тях, а защото са били „зомбиранi“? Но нека приемем, че това не е толкова важно.

Далеч по-важният според мен въпрос гласи така, господин Сирков: за вас „голямата екскурзия“ някаква уникално българо-турска ситуация ли е, или сте склонен да приписвате „зомбираност“ и на други преслед-

вани и напускащи родните си места малцинства по света – немските евреи, босненските мюсюлмани, тутси-те в Руанда и т. н.? Ако отговорът ви е „да“, то бихте ли си дали труда да ми обясните в какво точно се изразява уникалността на българската ситуация от 1989 и с какво тя се различава от другите, споменати тук, ситуации. Ще ми бъде интересно да се опитам да проследя и – евентуално – разбера начина ви на мислене и аргументиране.

И така, господин Сирков: уникална ли е „голямата екскурзия“, в сравнение с всички други бягства от родните места на преследвани малцинства? Или не?

Слушам ви.

- 11-07-2011 | **Любомир Сирков** – Отговорите са прости

Първо по въпроса за „зомбираността“ – честно казано, г-н Златко Енев, не виждам защо толкова силно се противиш на мнението ми за „зомбираността“, при положение, че индикации за подобна „зомбираност“ се съдържат и в самата публикация, под която коментираме.

Цитирам:

„И двете пропаганди [подразбира се: пропагандите на двете държави: България и Турция], а също безотказният механизъм на слуховете, взаимното уговоряне и натиск раздуват повсеместно изселническа euphoria сред българските турци.“

Каквото и мнение да има всеки от нас за точното значение на думата „еуфория“, предполагам, че всички ще се съгласим, че тя включва повече емоции, отколкото разум... И то емоции предимно положителни. (Според обяснението, което стои в момента в Уикипедия, „Еуфория може да се постигне по много начини, като например съобщаване на добра новина, получаване на подарък, изпитване на силни емоции като любов, радост и други. Еуфория обаче може да се получи и след приемане на наркотично вещество, което може да достигне до мозъка, да затъпи сетивата и да накара человека да се чувства щастлив.“)

Всичко това не се връзва по никакъв начин с някакво „масирано насилие“, за което обичат да тръбят съответните пропагандисти...

Впрочем, не само този автор (Ибрахим Каракасан-Чънар) нарича тогавашното състояние на българските турци „еуфория“. Същата дума е употребена и тук:

[http://edoc.bibliothek.uni-halle.de/servlets/MCRFileNodeServlet/ HALCoRe_derivate_00001876/ Minorities%20in%20Southeast%20Europe.PDF](http://edoc.bibliothek.uni-halle.de/servlets/MCRFileNodeServlet/HALCoRe_derivate_00001876/Minorities%20in%20Southeast%20Europe.PDF)

Center for Documentation and Information
on Minorities in Europe – Southeast Europe (CEDIME-SE)
MINORITIES IN SOUTHEAST EUROPE
Turks of Bulgaria

„On May 29, 1989 Todor Zhivkov addressed the Bulgarian public on the National

Television. In his address, he appealed to Turkey to open up its borders to every Bulgarian Muslim willing to emigrate. This speech provoked a real emigration euphoria in the compact Turkish areas of Bulgaria,“

Виждаме, че според авторите на този доклад (Mariana Lenkova, Researcher of CEDIME-SE, the external reviewer of this report, Krassimir Kanev, Chairman of the Bulgarian Helsinki Committee), не друго, а именно самото изявление на Тодор Живков по телевизията на 29 май 1989 г. е предизвикало въпросната „еуфория“...

(Впрочем, напразни се оказаха моите усилия да открия някъде в Интернет какво точно е казал Т. Живков на 29 май 1989 г. – странно защо и до днес никъде не е достъпен текстът на това толкова въздействащо телевизионно обръщение.)

Дали при други „преследвани малцинства“ по света се е наблюдавала подобна „еуфория“? Не знам, не съм информиран за такава.

Така че колкото и да им се иска на някои хора да поставят всичко случващо се по света под един знаменател, разлики (национални специфики) винаги има.

• 11-07-2011 | **Златко**

Не виждам отговор на въпроса, който ви зададох, господин Сирков. Надявам се, че се вземаме на сериозно в този разговор.

Нали сте чували за понятието „Holocost-denial“? Какво е мнението ви за различните перковци, които отричат Холокоста? Как мислите, тия хора с ума си ли са или са до такава степен „зомбирани“ от собственото си дебелоглавие, та са стигнали дотам да се превръщат в обект на съдебно преследване? Можете ли да ми кажете две приказки за тия неща? Как ги виждате, какво мислите за тях?

- 11-07-2011 | **Златко**

Ето как описва „еуфорията“ един от директните участници в нея:

„Историята е започнала незнайно кога. За мен започва една година преди 1989. В едно малко балканско село, наречено Воняща Вода. Бяхме там на почивка през лятото на 1988, цялото семейство. Спомням си я тази почивка и това село в изключителни детайли, на фона на огромния период от време, който мина от тогава. Запомнил съм къщите, покрити с каменни, дялани плочи... Имаше хора от различни краища на България. Имаше една значителна група софиянци. Моето семейство се сближи с едно семейство българи – майка и дъщеря, които явно са ни приели такива, каквите сме. Не си спомням те от къде бяха, забравил съм. В началото играехме заедно с брат ми и с другите деца. Всеки път обаче, когато се запознаеш с някого, си казваш името и историята се повтаряше един и втори, и трети път. Все същата – отхвърляне. Нямо, без обяснения. На следващия ден вече не се познавате, запознанство не е имало. Момиченцето беше няколко години по-малко от мен, може би на годините на брат ми. В началото беше неотлично с нас. Допаднахме си и навсякъде се тътрехме тримата. Но един ден тя просто спря да ни търси. Дори забелязахме, че ни отбягва. Не знам как се е получило, но в един момент си спомням, че разговаряме с нея и я питаме „какво се е случило?“. Спомням си лицето и, пълно с неудобство. Беше много добро момиче и ни каза истината. „Казват, че сте цигани...“ И толкова... Всичко беше ясно... Уж всичко беше ясно. Другите деца от групата на софиянците я попитали „как може да играе с цигани?“ и тя се почувствала ужасно неудобно. „Възраждането“ даваше контрапрезултати.

1988 година събра изключително много негативна енергия в себе си. Асимилационната кампания беше успяла да постигне едно безспорно нещо за тези години. Беше направила „врагове“ от двата най-многобройни етноса, които обитаваха България. Страхът и омразата, прехвърлени от кампанията на асимилаторите, бяха пуснала корени в самото общество. Хората не смееха да се погледнат в очите. Нещата вече не можеха да продължат както до сега. Видяха го и първенците на държавата. А може би точно това са целяли от самото начало.

Като хора отраснали и/или живеещи в град, всичките ни най-близки приятели бяха българи. И моят, и на брат ми, и на майка, и на татко. Шокът от следващите събития промени тези приятелства, в една или друга степен. Единствено бай Енчо, приятелят на татко, остана верен на своето

и не ни предаде в нито един момент. Това бяха дни, в които щеше да се види човека, като човешко същество, във всичките му крайности.

Сега, след толкова години, знаем, че нещата може би не са били така преекспонирани, може би немалко хора не са приемали това, което се е правило с българските турци, но в онези времена, когато „режимът“ беше всичко, малко хора в турското малцинство успяваха да направят разлика. А ударите „валяха“ наистина от всички страни. Нетърпимостта трябваща да „избие“ нанякъде и всички усещаха и чакаха този момент със страх. Страх от неизвестността.

Следващият ми спомен е от края на май, началото на юни 1989. В голямо междучасие съм Закусвам. Сандвич, направен в къщи. Този път не съм с момчетата на футболната площадка, излапвам набързо сандвича. „Скоро“ ще тръгваме, и това „скоро“ ме кара да губя интерес към всичко, което преди така ценях. Към мен се приближават класната ми от първи до трети клас Василева и класния ми след нея Джамбов. (Дали ги бяха изпратили или не, има много малко значение за мен.) Питат ме дали родителите ми имат намерение да заминат за Турция. Не искам да ги лъжа, не мога и да им кажа истината. Разбраха ме, разбраха, че сме „пътници“. Многократно ме молиха да не си тръгваме, само им казвах, че не зависи от мен, че татко, че майка... Истината обаче беше, че никой не искаше да остава. Просто бяха направили живота ни невъзможен. „Не ни искаха“, това усещахме. Не ни искаха такива, каквито бяхме „до вчера“. Искаха ни като тях, а ние за съжаление не можехме да станем такива. Не и в такава форма, не и след това, което ни причиниха. „Режимът“ допусна огромна грешка. Не знам дали за „два дни“ или за няколко десетилетия, но изведнъж се бяхме изправили пред нещо, което нямаше как да приключи „добре“. Бяхме се върнали столетия, столетия назад. Малко хора осъзнават днес, че корените на етническия страх бяха вкопани там, в онези години на мрак от комунистическо „управление“. Последвалите събития сринаха всичко, което човек изгражда цял живот в себе си и ни оставиха напълно „безпомощни“ в центъра на урагана, който връхлетя.

Учебната година току що е свършила. Стягаме се за път. Родителите ми разпродават едно след друго нещата, които са купували, подреждали, стягали – вече 20 години, полека-лека. Пазарък почти няма, цената е предопределена от момента. Време е за „лешоядите“ да влязат в действие, а като си спомним как изглеждаха едно време в България магазините, можете да си представите броят „мършоядни“ какво ниво е стигнал. Па-

нелният апартамент родителите ми го продадоха на общината. След 9-10 години изплащане на вноски от заема към ДСК оставаше още значителна част за погасяване. За да ти дадат червен паспорт, бяха сложили като условие да се продаде на общината всеки апартамент, който не е изплатен в пълен размер. И си го взеха. Спомням си как родителите ми през всичките тези години са събирали накрая на месеца двете заплати на едно място, правили са си мини-счетоводство за всички постоянни и променливи разходи и каквото е оставало, колкото и мизерно да е било, са го спестявали. Като мнозина други може би. Месец след месец, година след година. И сега за няколко дена – пух, с някакви хартийки в ръката, за които нямаш никаква идея какво ще ги правиш там, където отиваш.

Каквото не можаха да продадат или вземат със себе си, подариха го на няколкото семейства, с които бяха по-близки. (Най-близкото от тях, това, което ни помогна да „стегнем“ багажа и ни придружи „донякъде“ по пътя за Истанбул, след връщането ни обратно в България през януари-февруари 1990, не пожела да ни върне нещата обратно. Бяха си го „заслужили“. А татко им беше платил за помощта. В същото това време, през месеците след връщането в България, други хора постъпиха по съвсем друг начин, но за това ще разкажа в подходящия момент, защото това беше една от малкото добрини, които видяхме за целия описан период.)

Следващия ми спомен е от пътя. Силистра-Истанбул се оказа 7-8-9 дена път. Спира ни военна полиция, а още не сме стигнали до проходите в Стара планина. Не искат да ни пускат напред, виждам лицето на татко пребледняло. Още си спомням страхът, който прочетохме в очите му, страхът и пълното отчаяние от евентуален провал.

В следващия момент сме в Балкана. Безкраина редица от коли, автобуси, камиони с подгизнал багаж. Пак ни спират. Тъгрузим се окъпани в мизерия. Семейството, което ни придружаваше с кола, не можеше да продължи нататък. Решиха да се връщат. Как ще ни изоставят тук?! Сега??? Категорични са, връщат се, не могат да продължат повече. Родителите ми намират място в един автобус, нает от други български турци. Приютяват ни, а спътниците ни се връщат назад със съвест „поолекнала“. Вали дъжд. Почти всеки ден. Хиляди хора сме в тази редица. Храната свършва, ядем почти всеки ден в някакъв ресторант. Супа от гъби, друго няма, много хора сме. И до днес не обичам супа от гъби. Човешките нужди всеки ги върши, където намери в горите наоколо. А мръдане напред няма и няма. Наемниците на камиони и автобуси се отчайват първи,

искат да се връщат; парите, които са им платени, вече не покриват времето, което „губят с нас“. Доплащаши, плачеш, молиш, продължаваме... Не си спомням колко дена продължи това, но бяха повече от седем. Потокът от Северна България се е слял с потока от Южна, и там някъде в тази огромна, бавна и тъжна река с множество ръкави сме и ние. Пътници към неизвестното. Не искаме да се върнем. Пътят в този момент е само единопосочен. Предопределен от някого някъде.

На прага сме на Капитан Андреево. Изпитвам и днес ужас, когато чуя името на този граничен пункт. Не можете да си представите какво значи това име за един български турчин. Наестите българските превозни средства са до тук. Започваме да прехвърляме багажа с една количка от едната страна на границата до другата. На турска земя сме. Чакат камиони, наети от турското правителство. На камион по 2 семейства. Трябва да изчакаме друго семейство, което да е в нашата посока. Спомням си, че тук някъде заспах. На земята, чакайки. Събудих се от някакво ужилване по пръста. Отварям очи и не виждам нищо. Виждам само някаква мравчица. Много години след това ще чувствам отново това истинско или сънувано „ужилване“. Долу-горе по същото време на годината, на същия пръст, от същата страна. И до ден-днешен си го спомням, вече не го чувствам, но знам, че за мен то беше един малък сигнал. Да стоя с отворени очи, да не се отпускам, защото битката с живота съвсем не е приключила. И да си го спомням и спомням, и спомням... Та до днес.“

• 12-07-2011 | **Серкан**

Аз съм написъл съвсем ясно: „Хората ... ги зомбират ... на Балканите“.

Не съм разделил – моя тъст българина, от моя баща турчина. Не съм конкретизирал дори държава.

Моите родители са на по 60-70 години. За тях няма шанс. Те са продухани с идеологии, а в случаи като този, който съм споменал – провокация с точно определена цел, след което хора, които те познават повече от добре, от десетилетия, те питат неща, които ги карат след това да се срамуват от себе си.

Достатъчно е просто да те погледне в очите, след като е подидал поне седмица „неотровен въздух“.

.....

„Отровен“ ли е въздуха в България?

Защо според вас не пише абсолютно никой от българските малцинства (активно, с ясна позиция защищавана във времето,...)?

Защо мнението на българските мюсюлмани е, че са масово дискриминирани от форуми и интернет пространства (каза го миналата седмица Мехмед в темата Оттурчиха помаците)?

Има ли го още това да казваш ти на някой друг какъв е (турски българин, не български турчин; българин, а не както би се нарекал самия определящ се)?

Вярно ли е, че почти всички трескаво се сещат за малцинствата само по време на избори?

Вярно ли е, че в България почти никой не смее да гъкне срещу мутрю паркирал непозволено, години и години, а е голям УРБАНИСТ и ГРАДОУСТРОЙЧИК, когато мюсюлманина наруши правилата?

Е, да, ама нали искаме обективност. И аз я искам тая обективност, ама е много трудна работа. Може би най-трудната. Щото всеки си я изврътва, както му е удобно на „уникалността“.

Вярно ли е, че в България, когато расследващ журналист спечели международна награда в Лайпциг, ти го споменеш в медиите и вземат, че ти изтрият поста? Вярно е.

Какво всъщност е това „разследващ журналист в България“, останах ли още хора, които да се занимават с това?

Кой смее да гъкне срещу ОЛИГАРХИЯТА В БЪЛГАРИЯ? А колко пишат за каквото и да е друго, само да не е за ОЛИГАРХИЯТА В БЪЛГАРИЯ? Почти всички!?

Вярно ли е, че се пишат „велики трудове“ за „умрели кучета“, а за тези, които определят, кой ще яде днес и кой ще умре утре няма дори една причлична статия?

Вярно ли е, че сегашната политическа ситуация в България отчая и най-верните „идеалисти“, затова всичко е толкова тихо, тихично?

Вярно ли е, че България се изправи пред сегашната ситуация (финансова, икономическа и geopolитическа) фатално зле подгответа, а умници ни обясняват, че това е, щото спряло да вали „златен дъжд“?

Вярно ли е, че в тази държава са готови да ти изгризат сухожилията, за да си долу при тях, но никога, никога, никога няма да кажат „нелепо се скарах с този човек, ще му се обадя да го поканя на едно кафе, ще му предложа да започнем нещо заедно“? Едно интересно интервю ще преведа и ще предложа; едно ревю на нещо, което си е заслужавало ще

напиша, ще му ударя едно рамо... Колкото и да е еди какъв си, ще покажа на останалите, че хората, когато се обединят могат повече и от глутницата. Ще ги вдъхновя, ще им дам надежда, че „борбата“ има смисъл, че не са сами...

.....

„Борбата“ има смисъл, когато хората не са сами. Когато се „понасят“ един друг и не се предадат.

.....

След 2 години с жена ми ще имаме 20 годишен юбилей, живот и здраве. На 38 ще съм тогава.

Имаше много „борба до тук“, а и много неща вече забравих и не си спомням.

Едно нещо обаче съм запомнил.

1993, когато се запознах с нея, още живеехме четириима човека в две стаички от киреч в Силистра. Много близо до нас живееше един от най-известните турски силистренски интелектуалци. Невзат аби. Невзат аби от доста години вече е в един по-добър свят... Беше завършил българска филология, ако не бъркам, но знаеше много добре литературен турски и помагаше на всички за – документи и въобще. Не си спомням от какво беше боледувал, но беше парализиран от кръста надолу... Доста неща научих от Невзат аби през тези 3-4 години, докато бяхме съседи. По това време имах едно причелче, Четин. Голяма панта. Само в бели ме забъркваше :). Сутрин и обед заедно с него и Павката минавахме 15-20 минутния път до техникума. Когато Четин разбра, че съм хълтнал здраво по „българка“, не пропусна случая да ме „натопи“ пред Невзат аби. Не получих „одобрение“, не му хареса. Не стъпих повече в дома му. По късно от много други хора не получихме „одобрение“, включително от такива, които каквото и да става няма начин да не им стъпиш в дома...

Не е лесно да те „одобрят“, затова и си скитник. Понякога, дори и на 3000 км от България, ме спохожда и развихря моите собствени „бесове“.

Преди две години, когато Дани ме „събуди“ беше моето първо завръщане в онези времена след 20 години. Много тежък и чувствителен момент.

Сега се чувствам много по-сilen. Докато се опитвах „да помогна“ на Златко да „оцелее“ мисля, че съм доста „по-закърнял“, а и научих немалко неща покрай него и сайта. Ще дадем „гуетга/битка“, от най-добрата.

- 12-07-2011 | **Серкан**

Тук има една много силна статия на Едвин Сугарев за филма Гъоч... и за много други неща:

http://www.dnevnik.bg/razvlechenie/2011/05/30/1097347_filmut_gyoche ili glednata_tochka_na_prokud enite/

„Заглавието е обяснено още в първите кадри с Метин Сеит, шофиращ из Истанбул – гъочмените са изгнаниците, прокудените от родината им. „Гъоч“ е самото прокуждане, процесът на неговото ставане. „Възродителният“ процес – едно от най-тежките комунистически престъпления, вършени в България.

Не само по своите мащаби – с убитите, затваряните, насиливаните, прогонените. **Тежко и поради своя безмерен цинизъм, поради лицемерието, с което комунистическата партия оправдава потъпкането на човешкото достойнство, на най-основните човешки права.**

Тежко поради лъжата, поради подмяната на българската история. Тежко за стотиците хиляди, които бяха прокудени и изгубиха родината си – но тежко и за милионите – за целия български народ, от чието име се вършеше това престъпление, за хората, които не смееха и не можеха, а може би и не поискаха да направят нищо, докато комунистическите копои се гавреха с честта и достойността на техните сънародници. Едните изгубиха родината си. Другите понесоха и носят на гръб позора от варварство, което не са извършили, но пред което са останали само безмълвни свидетели.

За това престъпление нямаше наказание, нямаше и разкаяние. Когато след десети ноември българските турци дойдоха в столицата да си искат имената, по улиците се повлякоха и други шествия – тези на „героите“ от самия възродителен процес.

Тези, които бяха обграждали села и бяха пребивали отказващите да си сменят името в провинциални МВР-та и кметски канцеларии.

Тези, които бяха изкупували на безценица земята и добитька на заминаващите – и сега живееха в техните къщи, и копаеха техните ниви.

Тези, които искаха стотици и хиляди за един курс с камион до границата, за да могат бъдещите гъочмени да превозят челядта си и най-нанасъщната част от домакинството си до турската граница.

Тези, които не продаваха хляб на жени със забрадки и шалвари, не ги качваха в автобусите, не ги пускаха в болниците – дори когато идваха да раждат.

Тези, които прекръстваха живите и рушаха гробищата на мъртвите, заличаваха регистри, кръщелни актове и документи за собственост.“

„Партията, чийто лидер Тодор Живков в съвсем прям текст беше заявил на 7 юни 1989 г. – в разгара на „голямата екскурзия“: „Крайно необходимо е за Народна република България да изселим 200 хиляди, а ако може и 300 хиляди души от това население.“,

„И не случайно Метин Сеит изпуска думите, че те, прогонените турци, не биха постъпили по този начин, ако бяха на тяхно място (и все пак не пропуска да спомене с благодарност жеста на съпричастност: парите, пъхнати му в джоба от негов приятел-българин, когато заминавал).“

- 12-07-2011 | **Любомир Сирков** – Още мои отговори, по настояване на Златко

Съжалявам, че се бях откъснал за известно време от тази тъй интересна дискусия тук.

Ще се наложи да върна дискусията малко назад, за да отговоря на настойчивите въпроси на Златко.

Един от въпросите на Златко звучи така:

„Далеч по-важният според мен въпрос гласи така, господин Сирков: за вас „голямата екскурзия“ някаква уникално българо-турска ситуация ли е, или сте склонен да приписвате „зомбираност“ и на други преследвани и напускащи родните си места малцинства по света – немските евреи, босненските мюсюлмани, тутси-те в Руанда и т. н.?“

Ако отговорът ви е „да“, то бихте ли си дали труда да ми обяснете в какво точно се изразява уникалността на българската ситуация от 1989 и с какво тя се различава от другите, споменати тук, ситуации.

”””

Златко, моят отговорът, естествено, е „ДА“ – и не смяtam, че има особена нужда да се обосновава „уникалността“ на българската ситуация. Не само българската – всяка ситуация е уникална.

Когато говорим за едни или други исторически събития, нормално е да се търсят (и намират) прилики между тях – но каквито и прилики да се намерят, винаги по-важни ще бъдат разликите.

Може би това е излишно, но все пак нека първо уточним: тъй като се намираме на територията на нещо, наречено „Либерален преглед“, за мен е неприемливо всякакво прекомерно обобщаване и заличаване на различията (както между хората, така и между ситуацията).

• 12-07-2011 | **Любомир Сирков**

Златко ми задава и друг (според него важен) въпрос:

„Какво е мнението ви за различните перковци, които отричат Холокоста? Как мислите, тия хора с ума си ли са или са до такава степен „зомбиранi“ от собственото си дебелоглавие, та са стигнали дотам да се превръщат в обект на съдебно преследване? Можете ли да mi кажете две приказки за тия неща? Как ги виждате, какво мислите за тях?

””

Досегашният ми опит е показал, че при разглеждането на всеки въпрос е важно да не бъде предварително пренебрегвана никоя гледна точка. Както при един съдебен процес е задължително да бъде изслушан не само обвинителят, но и обвиняемият, така и аз се стремя да съм запознат с колкото се може повече различни гледни точки.

Разбира се, признавам си, и на мен ми се е случвало твърде прибързано да отхвърля дадена гледна точка просто защото преценявам, че не се основава на някакви реални факти, а просто се дължи на желанието на нейния автор да се изяви публично.

Но по принцип се старая да търся и да откривам рационалното дори в прекалено емоционалните изблици, които могат да се видят тук и там.

Изкуственото (чрез законови забрани или медийно цензуриране) заглушаване на едни или други налични в обществото позиции не дава на обществото никаква конкретна полза (а може да нанесе голяма вреда). Съответните налични в обществото позиции няма да изчезнат по силата на факта, че за тях няма да се споменава публично в медиите – напротив, има множество примери как именно позиции, които биват пренебрегвани от медиите, понякога неочаквано силно се затвърждат в нагласите на обикновените хора в обществото.

Който смята, че истината е на негова страна, нека я отстоява публично където и както умее – но такъв човек (който отстоява истината) не би трябвало да се опасява, че някой друг щял да изговори в публичното пространство някакви „лъжи“ – защото истината, когато действително е такава, винаги надделява.

И победата на истината става по-пълна именно когато е постигната чрез открыт и максимално свободен публичен дебат (а не чрез „победа“ в съдебната зала или чрез медийно заглушаване на евентуалните възражения).

А ако трябва да се занимаваме конкретно по въпроса за Холокоста и т. нар. „Holocaust denial“: има едно изследване, което показва, че са налице големи разлики в общественото мнение в различните страни. Изследването е може би вече малко останяло (от 2005 г. е), но все пак си струва да се запознаем с него.

„The Holocaust And Its Implications – A Seven-Nation Comparative Study“

<http://www.ajc.org/atf/cf/%7B42D75369-D582-4380-8395-D25925B85EAF%7D/HolocaustImplicationsNov2005.pdf>

Проучването обхваща следните седем страни: Австрия, Франция, Германия, Полша, Швеция, Великобритания, САЩ.

Там е установено следното:

„The view of Jews as exploiters of the Holocaust is accepted by a low of 23-24 percent in the U.S. and the U.K. and a high of 47 percent in Poland.“

Т.е. възгледът, че евреите (днешните) използват Холокоста, се приема, в най-“лекия“ случай, от 24-24% от анкетираните в страни като САЩ и Великобритания – и от цели 47% от анкетираните в страна като Полша. (Общественото мнение в останалите проучени страни – Австрия, Франция, Германия, Швеция – се намира по средата между тези две „крайности“...)

• 12-07-2011 | **Серкан**

За хората, които разполагат с време, тук прикрепвам един линк, където може да се запознаят с ЧАСТ от официални документи, които разкриват в най-тънки детайли как цялата тоталитарна машина на неосьдените ПРАВНО комунистически престъпници, начело с Тодор Живков, Георги Атанасов, Димитър Стоянов, Петър Младенов, ... е насочена към това да бъде заличено турското малцинство в България.

Всичко, което правят през тези пет години играйки си със съдбата на цялата държава, не само на турското малцинство, довеждайки я до разрухата, през последните 25 години. Не само смачквайки българските турци и създавайки по този начин базата за политическите манипуляции, които правят през всичките години от тогава, а окрадвайки България и създавайки основате за бъдещите и посредствени и примитивни владетели.

<http://de-zorata.de/forum/index.php?topic,693.msg21241.html#msg21241>

Всички тези документи по късно бяха издадени в книга от Веселин Ангелов „Строго поверително. Асимилаторската кампания срещу турското национално малцинство в България 1984-1989 г.„:

http://www.helikon.bg/books/171/146009_strogo-poveritelno!-asimilatorskata-kampaniya-sreshu-turskoto-natcionalno-maltsinstvo-v-balgariia-1984-1989-g..html

„Документите, поместени в сборника, отразяват независима и обективна поредица от факти за възникването и развитието на асимилаторската кампания срещу турското национално малцинство в България през 1984-1989 г. Те показват човешка драма – резултат от грубата намеса в много съкровени и лични територии: избор на име, свободно говорене на роден език, изповядване на религия и практикуване на религиозни обреди.

Документите говорят за фалшификации и манипулации, развенчават митове и лъжи. На първо място лъжата, че за насилиствената асимилиация на турците в България „липсват“ документи. Че инициативата за започването ѝ е „отдолу“ и че всичко става „доброволно“. Става ясно кои са идеолозите, изпълнителите и виновниците за насилиственото ѝ провеждане.“

- 13-07-2011 | **Серкан**

Сега ще ви опиша „историята на една сгрешена дума“, която нагледно показва каква е разликата между „преживял“ и всички останали случаи.

От тази сгрешена дума обаче се вижда и едно друго нещо, нещо, което има пряка връзка с детайла около „еуфорията на стадото“, която инсинуация си позволи, според мен, МНОГО фриволно Любомир Сирков.

Детайл, една сгрешена дума, който винаги съм виждал като „незнаничен“, но ето, че иде ден, когато виждаш как се появява като част от „играта на съдбата“.

Преди 2 години написах текста „Едно, две, три,...“. За „две“ и „три“ не ми останаха емоционални сили в него момент, но не съм ги забравил.

Докато писах текста, повече от 6 часа, страдах с всеки негов детайл. Не се бях връщал никога преди „там“. Когато го приключих, освен моето собствено изтощение, имах огромно притеснение да не нараня някого с него.

Предоставих текста на Златко Енев и Даниела Горчева, за да ми кажат дали има нещо, с което бих престъпил някакви граници с него. За мен беше много личен, въобразил си бях, че и други така биха го интерпретирали.

Не знам как са ме разбрали тогава, но в края на краищата се получи следното. Златко, съвсем коректно, го беше прочел и както винаги, понеже правя много правописни грешки ми ги беше коригирал.

В корекцията му обаче, абсолютно без да се усети беше коригирал една дума, която явно я е помислил за сгрешена.

Аз видях веднага грешката, но не се отвори време за това и темата отмина. По късно Златко публикува тук в прегледа коригирания вариант:

<http://librev.com/component/content/article/23-discussion-bulgaria/563--1>

където изречението звучи така:

„Следващият ми спомен е от края на май, началото на юни 1989. В голямо междучасие съм. Закусвам. Сандвич, направен в къщи. Този път не съм с момчетата на футболната площадка, **излапвам** набързо сандвича. „Скоро“ ще тръгваме, и това „скоро“ ме кара да губя интерес към всичко, което преди така ценях.“

Аз от своя страна публикувах текста във форума на de-zorata:

<http://de-zorata.de/forum/index.php/topic,907.msg24352.html#msg24352>

със следния вариант на изречението (оригиналният):

„Следващият ми спомен е от края на май, началото на юни 1989. В голямо междучасие съм. Закусвам. Сандвич, направен в къщи. Този път не съм с момчетата на футболната площадка, **излапал** набързо сандвича. „Скоро“ ще тръгваме и това „скоро“ ме кара да изгубя интерес към всичко, което преди така ценях.“

Една дума – „излапвам“, която въщност е „излапал“...

Да разясня и приключвам.

Въпреки всичко, въпреки всички унижения, на които ни подложиха в периода на асимилаторската кампания ние опитахме да търсим продължение на своя живот. Всеки по свой си начин.

Аз всяко голямо междучасие играехме футбол. Харесваше ми. През всичките години „излапвах“ сандвича набързо и се включвах към игра-

та с момчетата. Никога не сме искали да се делим, искахме да сме интегрирани...

След всичко, което се случи обаче през тези пет години, в момента, който описвам не е така. В него момент аз не съм с „момчетата“, аз съм на една пейка, отстрани на физкултурния салон на сегашната езикова гимназия в Силистра. Не съм „излапал набързо сандвича“. Загубил съм интерес дори към футбола. „Скоро“ ще тръгваме. От една страна това е логичният завършек. Не ни искат, значи най-добре е „да се махнем“. Ако е имало някога „еуфория“, тя е била от мисълта да си „свободен“, да се спасиш от режима. Обаче чувството, с което живяхме през всичките тези години, абсолютно сами, изоставяни и предавани от всички страни, доведе до само едно в самия край – очакване, в страх, в сдържан трепет от това, което ни предстоеше.

Това е, надявам се да си е струвало, цялото обяснение. Въпреки умората си днес се опитах да разясня и този „незначителен“ детайл.

- 13-07-2011 | **Гост** – ге:

Серкан пише:

... От една страна това е логичният завършек. Не ни искат, значи най-добре е „да се махнем“...

Кой не ви искаше?

Сега искат ли ви?

Кой ви иска?

Кой **ДНЕС** насиъска хората едни срещу други?

- 13-07-2011 | **Любомир Сирков** – „отхвърляне. Няма, без обяснения“

Серкан, очевидно много държиш да докажеш правотата на собствената си днешна гледна точка. Но въпросът за излапването на сандвича преди или след футбола е нищо – много други, по-важни неща виждам аз в твоя разказ.

Аз нямам проблем с това, което си рассказал – приемам го, както се казва, „едно към едно“ – приемам, че именно така ти самият тогава, като 13-годишен, си виждал и чувствал нещата. В разказа ти има неща, които си описал като собствени преживявания – тях ги приемам, че са били такива. (За разлика от това, което си описвал като общ фон на ситуацията през 1988-1989 – според мен то е повлияно от последващи въздействия. И ще ти обясня, защо мисля така.)

Ще ти кажа аз какво виждам в твоя разказ (от моя, днешна гледна точка, с оглед и на текста на Ибрахим Каракасан-Чънар, под който коментираме тук):

За мен важният въпрос е: **кое накара турците да се откажат от протестите и гладните стачки и да изберат „тръгваме“?** (Този въпрос е свързан и с въпроса за „зомбираността“.)

Заштото, вижте как разсъждава по този въпрос Златко. Обръщайки се към мен, той пише: „може би под „зомбириани“ имате пред вид стотици-те хиляди българи, които към края на режима излизаха на демонстрации от вида, който няколко години по-късно в Сърбия доведе до гражданска война“

Аз не споделям виждането на Златко, че последвалата „гражданска война“ в Сърбия е станала именно поради нечии демонстрации... Все пак масови демонстрации се правят навсякъде по света, а не навсякъде стават граждansки войни. Но напълно разбираам Златко в неговия чисто пропаганден стремеж да търси не просто аналогии, а направо да приравнява едни събития с други – това е типично за всяка пропаганда.

Прилики можеш да виждаш – но трябва да виждаш и разликите.

Едно е да излезеш на демонстрация – друго е да се вдигнеш да напускаш страната...

Ако първото действие (демонстрация) е признак за „зомбираност“, то колко повече белег именно за зомбираност трябва да е второто!

А на част от турците тогава (или поне на ръководствата на част от техните организации) не е била чужда мисълта, че правилният път е именно този: с протести, с демонстрации, с гладни стачки да бъде принудена властта да промени своята политика. (Да не забравяме все пак, че към онзи момент е ясно, е в страните от целия соц-блок ври и кипи – сменят се партийни ръководства и министри, в Полша на 4 юни 1989 има реални многопартийни избори – т. е. ясно е, че промени са възможни и дори предстоящи скоро и в България).

По-горе вече споменах за материалите, които се съдържат в архива на популярната тогава журналистка Румяна Узунова (от „Радио Свободна Европа“).

http://www.omda.bg/arhiv/rumyana_uzunova/Chast%203%20-%20Gorestoto%20ljato%20na%2089.doc

Това са текстове, взети от нейните магнитофонни записи на телефонни разговори, с тогавашни дисиденти (и българи, и турци).

И там има следната информация – запис (17.05.1989 г., ролка № 373) и запис (19.05.1989 г., ролка № 324)

Та на 17 май 1989 г. човек от България, най-вероятно турчин, се обажда на Румяна Узунова в радиото, разказва за гладната стачка в Дулово (която е започнала още на 6 май) и съобщава какво е новото: „С непривична учтивост на присъстващите бяха раздадени хиляди формуляри за екскурзия... и тогава ще пътуват, представляват само молба-декларация, напечатана на цикlostил, а служителите на Държавна сигурност разясняват по-същественото.“ После мъжът добавя: „Същото е и в Силистра – сега се прибрах, след обяд“.

Само два дни по-късно (на 19 май 1989 г.) в радиото се обажда по телефона друг човек (**Исмаил Исмаилов**, от Каолиново), и дава повече подробности за тези формуляри: „За сега тези документи открито не се раздават от властите, а в отделни райони, където има многочислени гладуващи.“ [т. е. в райони, в които има мнозина включили се в гладните стачки] В хода на разговора Исмаилов на два пъти изрично предупреждава: „**Това е тактически ход от страна на българските власти.**“, „**Повтарям, това е чисто психо-тактически ход на българските власти да възпрат гладните стачки и да не признаят турското малцинство, живеещо в пределите на НРБ.**“

Какво искам да покажа с това?

Съзнателните, политически активни турци (като Исмаил Исмаилов от Каолиново) правят опит, включително и чрез радио „Свободна Европа“, да възпрат своите сънародници да не се включват в предлагана им от властите „експкурзия“. (Уточнявам това по повод на твърде категоричните думи на Серкан „*Истината обаче беше, че никой не искаше да остава.*“)

В твоя разказ, Серкан, липсва каквото и да било споменаване за някакви гладни стачки или протести – при теб нещата отиват направо към „скоро тръгваме“...

Вероятно за теб и днес е по-важно общото чувство, а не детайлите. Ти сам пишеш: „в онези времена, когато „режимът“ беше всичко, малко хора в турското малцинство успяваха да направят разлика.“ (предполагам, че имаш предвид разлика между „режима в България“ и „българския народ“)

От фактите в твоя разказ обаче личи, че на практика държавна политика на дискриминация ти лично не си преживял.

Например, отиването на семейна почивка в с. Вонеща Вода – от разказа ти става ясно, че това не е място, където са пращани специално турските семейства – напротив, там сте били турски и български семейства заедно. Друг пример: ти сам пишеш, че през май-юни 1989 г. в училището, в което си учили, поне двама от учителите „Многоократно ме молиха да не си тръгваме“. А какъв е бил твоят отговор на тези молби? „... само им казвах, че не зависи от мен, че татко, че майка...“

Ти може да не виждаш приликата, но за мен този твой „отговор“ много прилича на описаната от теб по-рано в разказа ти ситуация в с. „Вонеща вода“: „**отхвърляне. Нямо, без обяснения**“.

Ето и онова момиченце там, което е започнало да ви отбягва, е могло също като теб да каже: „че не зависи от мен, че татко, че майка...“

От разказа ти не личи дали въпросът „да заминем ли, да останем ли“ изобщо е бил обсъждан в твоето семейство (ако не с децата, то поне между двамата родители).

Например, ти сравнително подробно описваш как семейството се е разпоредило с имуществото си, какви премеждия е претърпяло по пътя – но няма нито дума дали ПРЕДИ ТОВА изобщо се е обсъждало: а трябва ли непременно да заминаваме?

Въсъщност твоят разказ като цяло потвърждава впечатлението ми за някаква стадна зомбираност сред тогавашното турско население

(повтарям: вероятно белег за подобна зомбираност са и митингите на българското население по същото време – но все пак има разлика: едно да участвуши в митинг, друго е да се тръгнеш на многомесечна „експкурзия“...)

- 13-07-2011 | **Златко**

Според мен има основания да се говори за не-издържане от страна на някои турци на натиска на българските власти (чиято политика действително и съзнателно е била насочена към „прочистване“ на България от турци, както показват документите). Сигурно би било много по-достойно и ефективно да се продължи борбата в стил Ганди (впрочем, много български турци продължиха да се борят, това също е исторически факт). Но думата „зомбираност“ предпоставя едно повече или по-малкодоброволно избиране на нечия пропаганда и именно затова ми се струва напълно манипулативна в случая. Да обвиняваш в зомбираност

хора, подложени на такъв безчовечен тормоз, е според мен (възможно най-меко казано) израз на същата онази безчовечност.

- 13-07-2011 | **Любомир Сирков** – Златко, уви, продължава с пропаганда...
та...

Не, Златко, именно документите (и официалните, и тези свидетелства, които ни дават тук и там хора като Серкан) показват, че за никакво „прочистване“ на България от турци“ не е ставало въпрос.

Съвсем прозрачно е защо използваш именно думата „прочистване“ – само че документите показват друго.

Дори да вземем само числата, използвани в публикацията на Ибрахим Каракасан-Чънар, под която коментираме, пак е съвсем ясно, че след като (цитирам) „са сменени личните документи на над 800 000 представители на турското малцинство“, цитираните от Ибрахим Каракасан-Чънар последващи две изявления на Тодор Живков съдържат споменаване на числа от типа на „100-150 хиляди души“ и „200-300 хиляди души“ – и в двата случая това е много под **800 000**. Така че не може да става дума за никакво „прочистване“ (нито пък за „окончателно решение“, каквато фраза употребява Ибрахим Каракасан-Чънар, пак с пределно ясното намерение да внущи у читателя някакви прилики с други исторически събития).

А че става въпрос именно за „доброволно избиране на нечия пропаганда“ е достатъчно очевидно от примера, който дадох с изявленietо в онзи момент на осъществяващия гладна стачка **Исмаил Исмаилов** от Каолиново, който пред Радио „Свободна Европа“ на два пъти изрично предупреждава своите сънародници да НЕ се повличат по издаването на паспорти: „**Това е тактически ход от страна на българските власти.**“, казва той, и малко по-късно: „**Повтарям, това е чисто психо-тактически ход на българските власти да възпрат гладните стачки и да не признаят турското малцинство, живеещо в пределите на НРБ.**“ Така че, Златко, **Исмаил Исмаилов** от Каолиново тогава е бил наясно с това – но ти днес го отричаш.

Освен това и свидетелството на самия Серкан, което ти самият, Златко, смяташ за особено важно и сам цитираш тук, също е съвсем ясно по този въпрос: **Серкан** ясно заявява, че в училище неговите учители „**Многократно ме молиха да не си тръгваме**“. В своя разказ **Серкан** е предпочел да не съобщава дали неговите родители са били подложени

на тяхната месторабота на натиск непременно да напуснат – или напротив, също като него многократно са били молени да не си тръгват.

Това са фактите, Златко, приеми ги.

- 13-07-2011 | **Златко**

Не можело да става дума за прочистване? Защото говорели за изхвърляне не на всички, а „само“ на 200-300 хиляди души? И хората били „доброволно избрали“ да изгубят имуществото си и да отидат в Турция? Е, Сирков, наслушах ти се достатъчно, признавам.

- 13-07-2011 | **Любомир Сирков**

Златко, и аз съм се наслушал на всякакви пропагандни клишета, свързани с този период от историята, и затова този път реших да се заема по-сериозно с този въпрос и да възразя на цялата тази пропаганда по един достоен начин.

(Ако за момент се замислиш, Златко, защо у нас не се осъществи нищо от онова, което се разрази с употреба на оръжие през 1992-1995 и през 1998-1999 в републиките от бивша Югославия – включително и в Р. Македония през 2001 – може би ще успееш да проумееш и защо трябва много внимателно да извлечем поуки от опита на „голямата екскурзия“ от 1989 г. – при това поуки не непременно в посоката, в която ти си увлечен да мислиш в момента.)

- 13-07-2011 | **Серкан** – В разруха ли е наистина България?

Гост (194.141.43.***) 13-07-2011 08:20:11

Самолет 005, аз веднъж да пиша по темата и ти си решил и тук „да съгреша“.

Каквото си посял „вчера“, това ще поникне „днес“.

„Днес“ е това, което се случва и в тази тема.

Пълно е из интернет с образовани хора като теб, стария, начетен и наживял се хомосексуалист и като Любомир Сирков, „шахматист“, познавач на интернет, до степен книга да издаде, любител на правните дилеми и „атакист“ по сърчице.

Сирков, Сирков...

Дори „ниска топка“ не може да се нарече до тук това, което показа.

Няма как. Просто това е положението.

...

...

Къде са българските малцинства из интернет?

Няма ги.

Зашо?

Има поне два мотива.

Първият, виждайки наследниците на старото кукуруку, наследници на бившите палачи на България, хората образовани и разполагащи с време да се „графоманчат“ по нета и нищо да не правят РЕАЛНО за обществото. Както винаги...

Нищо, кръгла нула.

(Специално на Самолет, когато имам повече време, ще представя моята позиция, защо считам, че с това, което демонстрира ДО ТУК е един не-подходящ модел за „приобщаване на хомосексуалистите като равнопоставена част от обществото“. Моята позиция, която предполагам, че ще му е интересно да чуе, понеже вече сме си „приятели“ с него. Надявам се да мога да махна кавичките, искам, но не получавам ясни сигнали, до тук.)

Вторият мотив си е направо причина: хората от малцинствата сме „бедни“. Ние нямаме свободно време в излишък и трябва да го разпределяме възможно най-оптимално в това, което наистина има смисъл.

Има смисъл конструктивния диалог. Ако се коментира „вчера“, да довършим „вчера“ и после да отидем да търсим „днес“. Защото като отида да търдя днес ти ще ми кажеш „ама не, дай да видим „утре“..

Точно, както прави и Сирков.

Сирков, разгледай целия период – от 1984 до 1989. Стига „плака“, че Златко е необективен. И аз съм плакал (и ще плача), ама полза от това няма.

Манипулираш елементарно, сам си ръкопляскаш, а после скланяш „приеми“. Става ми неудобно. Понеже искам да ти дам право, в търсенето ти на обективността.

Аз не веднъж и два пъти съм я търсил. Много трудно се намира тя в България.

И ти си един от най-необективните образовани хора, които може да се срещне. Никой не би си губил времето от малцинствата дори едно кафе да изпие с теб. И ако като теб са мнозинството, ама при това и по-необразовани, майко мила. Ами ето, за какво да се говори с теб?

Виж защо мисля така.

- Холокост имало ли е те питат? Ти какво правиш? Ходиш носиш статистики, че евреите го били преексплоатирани. Гнусно е това, защото си

образован човек. Ти трябва да се държиш на едно минимално ниво. За да те уважават, не обичат, дори и противниците ти.

- Сега отрече, че „голямата екскурзия“ Е СЛЕДСТВИЕ, ВЪРХОВ МОМЕНТ, на една целенасочена, водена С ДЕСЕТИЛЕТИЯ човеконенавистническа политика.

Не само към турците, помащите, ... Колко българи има дето са им текли червата и мозъците от чували за мъртвци в лагерите, колко има дето са ги яли прасетата. И ти сега, хоп... Отричаш, извърташ, не искаш да си кажеш КАКЪВ ТИ Е ПРОБЛЕМА, КАКВА ТИ Е РЕАЛНО БОЛКАТА.

Ама не се сили. Няма смисъл, защото то се вижда.

Това сайта на Златко, това обективноста му, това Турция, това турците пред и в джамиите, това турците дето са овце, това турците дето сами и от хубаво напуснаха стотици хиляди България, след години на насилиствена асимилаторска кампания, за теб са само оправдания.

Проблема ти е твоята собствена слабост Сирков. Да се изправиш пред самия себе си.

.....

.....

Питам се, от известно време насам, как може това смачкано общество да си прости на себе си.

Да достигне до някакво пречистване И да се трансформира в нещо добро. Не да озлобее съвсем, защото тогава нещата ще отидат един господзнае накъде.

И имам за изследване само себе си, моя живот. Нищо друго нямам.

И какво съм аз. Смачкан, унижен, изгонен човек. Няколко пъти изгонен дори от земята, където се е родил.

Обаче не озлобях. Още в България бях така, още преди да дойдат да говорят с мен учителите ми в онова голямо междучасие.

А можех да се овълча. Имах много поводи да го направя, да се свия в себе си, да мразя и мразя и мразя всички.

И не. Не съм така.

Има хора, които не мога да им прости – заради гъонсурата, пинтилька, това, което правят срещу обществото си.

Не заради миналото им, заради това, което са днес, заради това, което предизвикват в очите на обществото – страх, унижение, примирение, безсилie.

Защо си викам аз не станах така, може ли да е заради человека, с когото живях, може ли той да е помогнал да видя, че има хора и „от другата страна“. Не само хора, човеци, които могат да те обичат.

Смачкаха ме, обичаха ме, помогнаха ми да намеря лек. Да не съм целия страх, недоверие, отвращение, злина...

Няма лек, за нещо, което ти е причинило такава болка, ако няма подадена ръка, след нея дума, след нея може би...

Вчера четох, че кризата е разруха.

Разрухата е много повече от криза...

В разруха ли е наистина България?

- 14-07-2011|**Златко**

Вижте, Сирков, надявам се това да не бъде изтълкувано като забележка към вашата личност, но мненията и убежденията ви са мнения и убеждения напротивнициалист. Само по себе си това определение не е нещо лошо или обидно, то просто изразява факта на невъзможност за представяне и защищаване на определени идеи извън някакъв много тесен географски, културен и – в случая етнически – контекст. Разбира се, човек може да представя и защищава каквите си поиска идеи в рамките на закона, но все пак има някакъв критерий за тяхната достоверност и надеждност (освен времето), и това е проверката им на някакво по-машабно, по възможност над-национално ниво. Сега, предполагам, че в следващия си постинг ще се опитате да ме убеждавате, че и хората извън България са склонни да гледат на изхвърлянето „само“ на 200-300 хиляди души извън страната, както и всички предшестващи го престъпления, като на дреболия. Това си е ваша работа. И все пак, Сирков, не мислите ли, че вашите умонаагласи са типичен продукт на едно време и място, което упорито отказва да приеме, че светът е „малко по-голям“ от нас тук? България все пак е част от Европа, колкото и невероятно да изглежда това през очите на провинциалиста, Сирков.

- 14-07-2011|**Серкан**

Ex, про...

„А това семейство, което сочи Серкан, че е решило и се е върнало от сред пътя, и то ли е изгонено?“

Това семейство про бяха българия. Жената беше най-добрата приятелка на майка в квартала, където живеехме...

И ни изостави там, в Балкана. И се върнаха.

Как може да сте такива ...?

Еничерската постъпка (която аз не искам да натяквам), която осъществява режима изпращайки двамата ми класни ръководители за да ме убедят да не заминавам, защото са ме прецени като „ценен“, а другите като „лош материал“ не можете да прогледнете.

Боже, боже...

- 14-07-2011 | **Мария Димитрова** – Това твърдение не е верно, Серкан Няма как. Просто това е положението. .... Къде са българските малцинства из интернет? Няма ги.

Къде са българските малцинства из интернет? Няма ги. Защо?...“

Ето къде са малцинствата:

Форумът на село Корница – Информационен център

„Моят човек“ от santiray (Общество)

Юли 08, 2011, 03:57:27

Даниела Доковска: ВСС трябва да бъде разделен на две от RSS poster (Вестник)

Юли 08, 2011, 03:05:25

Алпийски клуб „Марево“ с. Корница от kornitsa (Природни забележителности)

Юли 08, 2011, 12:38:04

ОТ КОРАНА от kornitsa (Религия и мистика)

Юли 08, 2011, 12:32:12

Музикални поздрави от kornitsa (Музика)

2. Pomak.eu – Bilgi Merkezi

Son İletiler

Re: Помашки език – (Поматски език) – Pomak language !

Rasate

Език

Bugün, 12:57

Re: Помаци от Смолянско и Девинско !

5Я

Дискусии

Bugün, 12:57

Re: Помашки език – (Поматски език) – Pomak language !

Rasate

Език

Bugün, 10:02

Ynt: НОВИНИ – NEWS – HABER

MUSALA

Вестник

Temmuz 13, 2011, 23:54

Re: Любими турски песни с превод

Leyla

Балканска музика

Temmuz 13, 2011, 21:45

Re: SARNICA- krasota i nash narod tam!!!

salih ei

Помаци

Temmuz 13, 2011, 21:12

Re: Избрано от виртуалното пространство и Помаците !

Rahmie

Хоби и Развлечения

Temmuz 13, 2011, 20:56

Re: 2012 – The Revolution Has Begun – 2012-революцията започна

daczo

Общество

Temmuz 13, 2011, 19:40

daczo

Общество

Temmuz 13, 2011, 19:38

yusu

Projects

Temmuz 13, 2011, 18:54

Serif mkd

Projects

Temmuz 13, 2011, 11:46

Kor Bey

Език

Temmuz 13, 2011, 11:00

tantan

Кои сме ?

Temmuz 13, 2011, 09:57

tantan

Език

Temmuz 13, 2011, 09:51

Ana Sayfa

Yardım

3. KIRCAALI FORUM -КЪРДЖАЛИ ФОРУМ

дискусии – TARTIŞMALAR

ДИСКУСИИ – TARTIŞMALAR

В този форум можете да дискутирате по теми свързани с живота в региона, България и света. 14729 Mesaj

519 Konu Son mesaj Gönderen: suzy

Ynt: topal kadir

Haziran 18, 2011, 09:21:59 ÖÖ

ОБЯВИ

Тук може да пускате кратки обяви от типа търсене, предлагане, наемане, отдаване и др. 13 Mesaj

7 Konu Son mesaj Gönderen: HaKaM

Услуги в Кърджали: бояд...

Aralık 16, 2010, 03:19:52 ÖS

www.rudozemdnnes.eu/?p=6032 – En cache

6 юли 2011 – Около 600 деца от цялата Смолянска област изявиха желание да се включат в организираните от Главно мюфтийство Коран-курсове през лятото, ...

3. <http://www.librev.com/scribbles-prose/1279-2011-06-27-11-57-06>

Покажи #

4. Застрешена ли е религиозната толерантност в България?

(Дискусии/Дискусии – България)

Хюсейн Хафъзов, главен секретар на Главно мюфтийство, отец Александров, свещеник от храм „Света Троица“ в София, Емил Кало, председател на организация „Шалом“, гости в предаването на Нова телевизия „Коритаров ...

5. rodopi24X7: 50 на сто в Ардинско не искат „да чуят“ за тютюн и крави, младите „стягат багажа“ <http://rodopi24.blogspot.com/2010/02/50.html>

6. www.struma.com/.../sandanchani-krustiha-islyamsk...-Bulgaria

7. bgtimes.net

.....

Съществуват безброй сайтове, вестници и други он-лайн и печатни издания на мюсюлманите в България, дори в сайтовете на кметствата пишат направо на турски език...

Потърсете и ще ги намерите, Серкан, но не приказвайте без да сте търсили. Вас може и да чуят, опитайте се да убедите своите, да водите спор или да обсъждате необходимостта от приобщаване и взаимно разбиране. Желая Ви успех, Серкан.

За Ваше сведение управ. на сайта забрани достъпа на участника „ПРО“, тъй че въпросите ви към него ще си останат без отговор.

Поздрави -М.Д.

- 14-07-2011 | **Любомир Сирков** – До Чикаго и назад

Голяма ирония има във факта, че Златко се напътва да ме нарича „провинциалист“...

И то именно след това, което той самият направи вчера.

Вчера, след като крайно недоволен от моето мнение, Златко написа тук „Е, Сирков, наслушах ти се достатъчно, признавам“, той не просто написа тези думи, но и предприе съответните действия – а именно: чрез правата си на „администратор“, той ограничи моята възможност да му отговоря по интернет от мястото, в което аз се намирах в онзи момент (и това при положение, че аз нито съм анонимен, нито съм си позволявал тук да кажа дори и една лоша дума по отношение на някого). Глупава, наивна, и детинска постъпка от негова страна, но какво да се прави – явно, такива са му нравите на Златко, такива са му ценностите, такъв му е манталитетът... „провинциален“ ли е, „селски“ ли е, „махленски“ ли е, „колибарски“ ли е, „землянкаджийски“ ли е – или просто „пещерен“ – засега предпочитам да не уточнявам...

Съответно, в отговор на това, на мен ми се наложи закратко да се отбия до Чикаго (съвсем „виртуално“), за да пусна оттам своя отговор (този от 184.154.103.xxx, 13-07-2011 18:23:59)

Още ли искате да си говорим кой е по-“голям“ „провинциалист“?

...Уви, явно до това (да отнемеш на опонента възможността да отговори) се свежда на Златко представата му не само за обществен дебат, но и за такива неща като свободно движение на информацията (защото, за разлика от коментарите на някои хора тук, моите обикновено съдържат

не просто моето лично мнение, но и цитати и линк към източник на информация).

- 14-07-2011 | **Златко**

Сирков, проверете си настройките! В момента например пишете от IP-адреса, който според вас е бил „спрян“.

- 14-07-2011 | **Любомир Сирков**

Да, в момента пиша от IP-адреса, от който вчера на няколко пъти се опитах да пиша, и не успях – след което се наложи да използвам друг начин.

Но наистина интересен е въпросът: **как хората извън България разглеждат случилото се у нас през 1989 г.?**

Преглеждайки мнозина англоезични публикации, оставам с впечатлението, че събитията от май-август 1989 г., колкото и на нас тук да ни изглеждат много „драматични“ и дори „трагични“, в очите на чужденците просто нямат чак такова значение, каквото ние тук им отдаваме.

Например, в обзорния доклад „**TURKEY AND EUROPE: THE WAY AHEAD**, Europe Report №184 – 17 August 2007“, изготвен от International Crisis Group,

http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/184_turkey_and_europe__the_way_ahead.pdf

за въпросните събития се съобщава бегло със следните думи:

„*later waves of refugees, including 330,000 ethnic Turks who departed Bulgaria for Turkey in 1989 and 800,000 ethnic Azeri Turks who fled Armenian advances into Nagorno-Karabakh from 1988-2004.*“

Превод: „... по-късни вълни от бежанци, включващи 330 000 етнически турци, които напуснаха България в посока Турция през 1989 г. и 800 000 азерски турци, които избягаха от арменското настъпление в Нагорни-Карабах през 1988-2004.“

Какво виждаме тук? На хора като мен и Серкан (заштото, както това пролича по-горе, явно и двамата внимателно се отнасяме към думите) не може да не ни направи впечатление, че докато за „азерските турци“ е написано, че са „избягали“ („fled“) (глагол, ясно показващ драматична необходимост от спешно бягство, за да се спасят), то за българските

турция е използван глаголът „**напуснаха**“ („departed“ – което всъщност буквально означава „отпътуваха“).

Това е само един малък пример, за да поставим нещата именно в тяхната международна (а не само тукашна нашенска) перспектива. При това цитираните от мен думи са сложени в бележка под линия – като подробност, от която читателят може и да не се нуждае.

- 14-07-2011|**Златко**

Ок, Сирков, струва ми се, че е време за един малко по-директен разговор, който отлагам от известно време насам. И така, както съм обяснявал тук неведнъж, аз гледам на това тук пространство **И** като на лично, а не само като на обществено. С други думи, хората, които идват тук, са ми в известен смисъл „на гости“, и аз си запазвам правото да ги търпя само докато не са се проявили като нетърпими гости. И така, Сирков, ето ви вашия жълт картон: само още *една-единствена* забележка по мой адрес, а не по темата на разговора – и вие сте вън от дискусията, пък ако ще и хиляда IP-адреса да имате. Разбрахме ли се, господин Сирков, или не? Искам ясен и разбираем отговор.

П. П. След това, ако искате, можете да основете – заедно с анти, който предпочита да се нарича „*про*“ – някакво собствено издание, примерно „*Антилиберален преглед*“.

- 14-07-2011|**Любомир Сирков** – Не аз пръв започнах с лични „забележки“

Не аз пръв започнах с лични „забележки“, Златко, затова за мен не е никакъв проблем да спазвам Вашите изисквания за недопускане на лични забележки по адрес на когото и да било тук.

Затова съвсем спокойно ще продължа по въпрос, който и Вие, Златко, поставяте. По-горе (Златко 92.206.31. xxx, 14-07-2011 07:50:00) Вие изразихте съмнение, „*че и хората извън България са склонни да гледат на изхвърлянето „само“ на 200-300 хиляди души извън страната, както и всички предшестващи го престъпления, като на дреболия.*“

Затова ще Ви дам друг пример,

Друг пример, от книга, писана от мюсюлмански автор, и то сравнително скоро след събитията (когато те би трябвало да са още „пресни“ – през 1993 г.).

<http://dis.fatih.edu.tr/store/docs/972674DUEI8eFN.pdf>

Книгата е „The making of modern Turkey“ („Създаването на съвременна Турция“) от Feroz Ahmad (роден в Делхи, но учили в Лондон и преподавал в Колумбийския университет). Към момента на написването на книгата (1993) Фероз Ахмад е преподавател по история в Университета на щата Масачузетс в Бостън. След пенсионирането си през 2005 г. той се заселва в Турция.

От книгата му става ясно, че хората в самата Турция към онзи момент (май-август 1989) много повече са се вълнували от вътрешно-политически въпроси, отколкото от проблемите на българските турци в България.

Ето „по-конкретно“ какво пише Фероз Ахмад за въпросния период:

„The succession to Evren became the principal political concern of the country during the summer of 1989 and only the mass migration of over a quarter of a million Turks from Bulgaria distracted attention away from it. Finally, on 31 October, the Assembly elected Özal Turkey’s eighth president. Only members of his own party voted, for the opposition boycotted the election. Özal assumed office on 9 November, the second civilian to do so in the history of the republic.“

Превод:

„Кой ще наследи Еврен [на поста президент на страната] се превърна в основна политическа грижа в страната през лятото на 1989 г. и само масовата миграция на повече от четвърт милион турци от България отвлече вниманието от този въпрос. Най-накрая, на 31 октомври, парламентът избра Йозал за осмия президент на Турция. Йозал встъпи в длъжност на 9 ноември – второто цивилно лице, което стори това в цялата история на републиката.“

Виждаме, че тук авторът споменава за „голямата екскурзия“ само мимоходом, като нещо, което е отвличало вниманието на хората от друг, по-значим за Турция въпрос. Освен това Фероз Ахмад говори за „масова миграция“ (а не, например, за „бежанци“), не се споменава дори и с една дума за някакво преследване на тези хора в България, а и числото, което авторът е изbral да посочи („повече от четвърт милион“) показва, че за автора е важен по-скоро „нетният“ резултат за Турция (трайно заселили се там хора) – а не колко са евентуално „пострадалите“ мюсюлмани в България.

(Припомням, че според различни други публикации, между 310 и 350 хил. души минават тогава границата, от които около 150 000 се връ-

щат скоро обратно в България – и така се получава посочената от Ахмад Фероз груба сума от „повече от четвърт милион“).

- 14-07-2011 |**Любомир Сирков** – Данни от изследване в Турция

И с риск да стана скучен на читателите на този сайт с моя вероятно прекалено научен (и не достатъчно художествен) подход, ще дам тук още един пример: как самите български турци, там на място в Турция (вече след изселването си), виждат причините за своята миграция. Резултатите са от изследване, проведено в Турция и послужило за дисертация в турски университет през 1997 г.

(Türkaslan, N., 1997. Bursa Əlinde Meskun Bulgaristan Göçmenlerinin Etnososyolojik Əncelenmesi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.)

Не съм ползвал оригинала (зашото е на турски), но резултатите от това изследване са цитирани на английски език пак от турски автор в списание, посветено на Турция. Списанието е „Turkish Studies: International Periodical For the Languages, Literature

and History of Turkish or Turkic“ Volume 3/7 Fall 2008, а авторът е Turhan ÇETİN (Турхан Четин). Статията е със заглавие „THE SOCIO-ECONOMIC OUTCOMES OF THE LAST TURKISH MIGRATION (1989) FROM BULGARIA TO TURKEY“

(„Социално-икономическите резултати от последната турска миграция (1989) от България към Турция“)

<http://www.turkishstudies.net/sayilar/sayi13/11cetinturhan.pdf>

На английски: „In a survey carried out among the immigrants in Turkey, *Mass Immigration* was given as the first cause of migration by the 50% of the participants, while *Escape from Oppression* ranked the second with the 21% of the participants.“

Превод: „В проучване, проведено сред имиграните в Турция, като първа причина за своята миграция най-голям дял от анкетираните (50%) посочват „масова имиграция“, докато втората по значимост причина (с дял 21%) се оказва „Бягство от подтисничество“ („Escape from Oppression“).“

Виждаме, че най-популярната (главно у нас, благодарение на „нашиите“ медии) причина за миграцията („бягство от потисничество“) реално се споделя само от 21% от онези турци, които реално (към 1997 г., когато е публикувано изследването) вече са се заселили трайно в Турция. Сред

тях много по-голям дял (50%) посочват като причина „масова миграция“. Т.е. масова психоза за миграране, която не е била свързана непременно с „бягство от потисничество“.

- 14-07-2011 | **Златко**

Ок, дотук добре. Аз нямам проблем с вашите интерпретации (подкрепени от факти, което е отлично). В края на краищата всеки от нас има право да си избира собствен мащаб и подход към историята и нещата, с които тя ни конфронтira. Така че, разбира се, вашите забележки са легитимни. Щом предпочитате да избирате тези интерпретации (от сигурно многото възможни), ок, това си е ваш избор. И ваше право.

А пророс „личните забележки“ (защото наистина се старах да подбiram думите си тази сутрин): прочетете отново това, което съм написал. По същия начин бих могъл да кажа, че възгледите ви са възгледи на комунист или някакъв друг вид „-ист“. Освен това подчертах, че това не е непременно нещо лошо. За мен то е ключ към умонагласата, която демонстрирате тук: според мен тя е защитима (и дори представима) единствено в много тесни, ограничени от географски, национални и етнически параметри, граници. Така че намирам забележката си легитимна (с молба за извинение, тъй като няма как да избегна личния момент).

И така, на добър час и на двама ни. Но не забравяйте, моля, че оттук нататък играете с жълт картон!

- 14-07-2011 | **Любомир Сирков** – Обществен проблем ли обсъждаме – или индивидуални

Аз пък не смятам, че когато говорим по важен обществен проблем, трябва да коментираме не само самия проблем, но и различните възможни индивидуални „умонагласи“ на хората, които участват в дискусията. Аз също имам свое мнение за умонагласата на самия Златко Енев, но вероятно ще го споделя някъде другаде (може и пред по-голяма аудитория – а може и да го споделя така, че само на него и на най-близките му да стане ясно, че говоря именно за него).

Независимо как Златко или някой друг определя моята умонагласа, тя е такава, че ми позволява да търся истината в достатъчно широк кръг от източници, издания, автори и т. н.

Само ще припомня, че тук, под статията, под която коментираме, Златко беше включил като материал главно текста на Ибрахим Карабасан-Чънар – а след няколко коментара от моя страна, с копи-нейст използа и текста на Серкан (виж Златко 92.206.67. xxx 11-07-2011 19:54:36). И двамата (и Ибрахим Карабасан-Чънар, и Серкан), разбира се, имат право на своето мнение – но все пак за дискусията не е без значение, че те и двамата са, така да се каже, от едната страна на дискусията. Аз от своя страна включих в дискусията материал от популярната тогава журналистка Румяна Узунова (от „Радио Свободна Европа“), от публикувано на англ. ез. изследване на български автори (Mariana Lenkova, Researcher of CEDIME-SE, със съдействие на Krassimir Kanev, Chairman of the Bulgarian Helsinki Committee), научна публикация на Мила Маева с резултати от

теренно проучване (от 2002 г.) сред турските изселници, авторите от International Crisis Group, американският университетски преподавател Feroz Ahmad (мюсюлманин и специалист по Турция), и т. н.

- 14-07-2011|**Серкан**

Сирков, формулирай си тезата на „научния подход“.

Какво искаш да постигнеш с тези линкове – тук прочетох това (2007), клик, тук този писал дипломна работа (1993), клик, ...

Виж сега, питам те точно и ясно:

Прочете ли ОФИЦИАЛНИТЕ документи на режима на Тодор Живков за периода 1984 - 1989, към които те насочих?

Разгледа ли с научния си подход ето този документ, един от най-култовите:

<http://de-zorata.de/forum/index.php/topic,693.msg21633.html#msg21633>

- 14-07-2011|**Серкан**

№ 35. Среща на ПБ на ЦК на БКП с Михаил Горбачов, на която Тодор Живков го запознава с тежкото финансово състояние на България, с причините, които са наложили провеждането на „възродителния процес“, с неговите цели и резултати и по др. въпроси, София, 24. X.1985 г.

Стенографски запис

Среща на Политбюро на ЦК на БКП с Михаил Сергеевич Горбачов – генерален секретар на ЦК на КПСС, 24. X. 1985 г., 11.10 ч.

Тодор Живков: А сега ми позволете една кратка информация. Трябва да подчертая, че ние се оказахме в изключително тежко положение в началото на тукашата петилетка (осмата петилетка). Сега е последната година на тази петилетка. Изключително тежко положение. Ние не шумяхме, не се оплаквахме.

Откъде дойде това тежко положение?

1. Нашите задължения отидоха към 5 млрд. долара. Те постоянно растяха и не можехме да ги спрем.

2. Ние се оказахме в най-неизгодно положение от пълзящите цени, които се въведоха в търговията между социалистическите страни. Защо? Не че са виновни други страни, а защото структурата на нашата икономика беше такава, че ние пострадахме най-много. Докато това се отрази върху икономиката на другите страни от 20 до 25% у нас стигна до 30-35%, или с 10 пункта над горната граница в другите страни. Това е реално и може да се провери – разлика в цените, с които търгуваме между социалистическите страни, поради въвеждане на пълзящи цени. И ние трябваше с огромен допълнителен износ да компенсираме това.

Освен това трябваше да плащаме текущите задължения, освен тези 5 млрд. долара. Това бяха изключително тежки условия за България. Ние смятахме, че не е необходимо да идваме в ЦК на КПСС да плачем, да се оплакваме, защото знаем, че като дойдем да се оплакнем, вие няма какво да ни правите, трябва да ни помогнете.

Какво стана? Ние направихме един голям маньовър в развитието на нашата икономика и успяхме да намалим задълженията. Сега имаме около 3 млрд. долара задължения. Това не е страшно. Имаме малко авари за текущи задачи. На Запад ги водят 2 млрд. Те имат предвид това, което има да вземаме от развиващите се страни и което няма никога да получим, даже и след 2000 година.

Във връзка със задълженията ние изказваме благодарност на Вас, другарю Горбачов, на вашето ръководство, че Вие ни разбрахте и дадохте отсрочка на 1 млрд. рубли задължения към вас, с оглед да ги платим за 5 години. Ние можехме да молим за 10 години, но не пожелахме, защото знаем, че имате трудности и пр. За тези 5 години ние ще ги изплатим.

Така че у нас се създаде изключително тежка ситуация, която заплашише да ударим жизненото равнище на народа. Но ние успяхме да го за-

държим и малко да го подобрим. Това беше резултат на колосални усилия на партията, на народа, на нашето ръководство. Ние успяхме да създадем стабилност и излязохме от тази изключително тежка ситуация. Приятели и врагове сочеха, че България се развива горе-долу добре.

Но, пак повтарям, това беше изключително тежък период за нас, който изискваше главно разкриване на вътрешни резерви.

Тази стабилност, която осигурихме в България, се наруши миналата година. Аз няма да говоря за субективните причини, а ще говоря за обективните, които са много важни. Разбира се, не подценявам и субективните. Ние на първо място сме поставяли субективния фактор, защото без него не можем. Така че отново изпаднахме в затруднено положение. На какво се дължи това затруднение?

I. В България вече втора година има засушаване, особено значително то е тази година. Старите хора казват, че от 100 години не е имало такова засушаване. Аз не мога да кажа, че е така, защото не съм стар. [Спира се подробно на трудностите в икономиката – б. съст.]

Ние до 1 януари няма да можем да подгответим петгодишния план, защото, първо, късно приключихме координацията на плановете с братските страни и, второ, не сме готови. Фактически ние ще утвърдим петгодишния план след конгреса, а на конгреса ще утвърдим тезиси. Планът за следващата година няма да бъде такъв, какъвто е бил досега, а ще бъде план- програма. Ще запишем това, което е ясно, а което не е ясно – като директива. Иначе не можем, защото време няма и не са ясни някои въпроси.

Ето, това е за развитието на икономиката.

Сега минавам към друг въпрос. В България няма никакви условия тя да бъде многонационална държава. От теоретическа гледна точка, ако щете и от съвременна гледна точка, от гледна точка на нашето противоборство с капитализма ще бъде крайно погрешно, по наша оценка, да развиваме България като многонационална държава. България не е Югославия. Правилно е Югославия да се развива като многонационална държава. Да не говорим за Съветския съюз, да не говорим за Чехословакия, където имат две нации. В България няма условия за развитие на многонационална държава.

Или да вземем така наречения македонски въпрос. Македония се състои от три части: Вардарска Македония, сега Република Македония в Югославия; Егейска Македония в Гърция и Пиринска Македония в на-

шата страна. Югославяните претендират, че това са части от Югославия. Ние дълго време им обяснявахме, че това са българи. Ние във Вардарска Македония не се месим. И там са българи. Казваме им така: ние не претендирате, че са македонци, признаваме всичко. Ние признаваме, че са многонационална държава, обаче що се касае до територията на Народна република България, това население е част от българската нация. И за два дни решихме този въпрос и се свърши. Сега, ако отидете там и кажете, че са македонци, няма да ви разберат. Те си говорят на български. И във Вардарска Македония, и в Егейска Македония са българи. Папандереу (баша) искаше да дадем учебници за това население. Те са българи. Ние се отказахме. Ние не претендирате нито за Егейска Македония, казвали сме го много пъти, нито за Вардарска Македония, но няма да им дадем Пиринския край. Той е съставна част от България. Този въпрос е изчерпан.

Що се касае до турците в България – те са 800 хиляди души. До 2000 година ще станат един милион. Ръстът при тях е най-голям. Вие не можете да си представите какво ще бъде. Турската страна ще ги разглежда като част от турската нация. Ние не сме догледали някои неща. Те ги концентрират по границата и на вътрешни стратегически пунктове, да не говорим за местата, където се преминава през Балкана. Те са групирали села там, а ние не сме догледали това. Димитров е велик човек, но по тези въпроси той допусна грешки. Ние по това не говорим. Те са ги концентрирали на определени места. Това е пета колона против Варшавския договор. А съзнанието на большинството от тях е турско. Това са потурчени българи, но за пет века са асимилирани. И ние направихме това, което Ви е известно. Сега населението си работи. Това не значи, че всичко е решено. Ще минат 10 години и ще се реши. Аз заявих на Еврен категорично: „Господин Еврен, това население е мюсюлманско. То си остава мюсюлманско, изпълнява си своите култове. Но за да изпълнява своите култове, ние даваме издръжка. Процентно тази издръжка е повече, отколкото за основната религия у нас. Ходжи имат, джамии имат, всичко имат, но това население не е част от турската нация и Вие не можете да се занимавате с това как трябва да живее и какво да прави. Това население е част от българския народ. Вие повече не си позволяйте да говорите за изселнически въпрос.“ Аз открыто му казах тези неща.

Ние си даваме сметка, че това няма да стане лесно. Но изненади няма да има, не се притеснявайте. Прояви на отделни личности има,

пишат, създават отделни групи, организации. Сега ще има един процес и всички ще ги осъдим на смърт. Няма да го оповестяваме. Но това са 800 хиляди души, които пет века са асимилиирани. Масирана пропаганда се води сега, но с всеки ден положението се подобрява.

Имайте предвид, че нито един член на Политбюро не е излязъл да говори по този въпрос, с изключение на другаря Станишев. Аз още не съм говорил. Ние пазим това като резерв за господин Еврен. Трябва да мислим какво ще бъде утре, не можем да държим това напрегнато положение. Не е в интерес на нашите отношения. Аз мога да заявя на господин Еврен: „Господин Еврен, аз мога да изляза и да приズова тези 300 хиляди изселили се у вас, да кажа, че вратите са отворени и че могат да се върнат в Народна република България, а не там да гладуват и да мизерствуват.“ И след като се изкажа аз, целият въпрос се снема. Не защото съм аз, не защото съм генерален секретар, а защото въпросът е исторически. Така че господин Еврен [не] си е направил сметката. [За международното положение – б. съст.]

Аз имам само един въпрос към др. Горбачов. Това е въпросът за римския съд. Една юридическа и политическа оценка показва, че този съд напълно се провали. Това можеше да се очаква, защото всичко е една провокация, същита с бели конци.

Но има три момента, които искам да засегна.

1. Имаме данни, че председателят на съда, който е доста суитетен, иска с този процес да влезе в историята. И той вероятно ще го върти много с оглед да нашуми. Но това не е най-важното. Важното е, че е ренегат, бивш комунист. Независимо от това – пълен провал на процеса. Той го продължава и сега е тръгнал с трима души, което е против юридическите закони на самата Италия, да търси свидетели из Западна Европа. Очевидно те ще го държат до срещата с Вас и ще искат да го раздухат във връзка с тази среща. Вие разбирайте това добре, тъй като този процес е провокация не само против България, а против социалистическа общност и срещу Съветския съюз. Ние работим с ваши компетентни органи, в това число и с юридически органи, но техните компетенции са ограничени.

2. Тезата на италианското ръководство е, че у тях съдът е независим. Това е глупост. Съдът е оръдие на диктатура, в случая на буржоазната диктатура, както у нас е оръжие на пролетарската диктатура. В това няма никакво съмнение. Но те така разсъждават.

3. Аз не виждам нищо друго, освен Вие да се намесите. Не в пропаганден аспект, а да заявите на италианското правителство, че ако тази провокация продължава, това ще се отрази върху икономическите връзки. Те не са като ръководството на Италианската комунистическа партия и много добре ще разберат за какво става дума. Те не са глупави. Не казвам, че италианците са глупави, но застават на позиция, за която просто да се чуди човек – да казват, че съдът е над всичко. Така че помислете какво би могло да се направи в това отношение.

Михаил Горбачов: Ние ще помислим. Във всеки случай ние считаме, че борбата в това направление е наша обща борба и че тук България служи като разменна монета. Ясно къде е насочен ударът. Вие знаете, че Громико по наше поръчение, когато беше в Италия, поставил този въпрос. **Краксидойде** след това и по време на обеда в Георгиевската зала се опита да ме убеждава, че съдията бил обективен. С това той искаше да каже, че са направили всичко, каквото е възможно, че нищо не могат да направят повече. Но въпреки това, той ми каза, че процесът ще се води обективно. Аз отново му заявих, че това е измислица. Вие трябва добре да видите това. Знаем чий е този замисъл. Ние с него си разменихме писма. **Краксималко** или много е човек самостоятелен. И на него му харесва тази самостоятелност. Но всичко свърши с това, че той вече не е там. Та въобще аз мисля, че заслужава да се помисли върху това и след това ще Ви кажа нашето съображение.

Тодор Живков: Аз мисля, че Съветският съюз в предварителен порядък трябва да заяви на бъдещето правителство, че ако не се сложи край на този фарс, на тази провокация, Съветският съюз ще сведе до минимум своите икономически отношения с Италия. Сега Съветският съюз ги развива, и правилно ги развива. Това трябва да се заяви на ръководството на бизнесмените. Заяви ли се на тях, процесът ще се прекрати. Но на бизнесмените трябва да се каже.

На тези две неща трябва да се обърне внимание Независим съд! Все едно да кажем, че в България съдът е независим. Това значи да се подиграват с нас. Той е независим за гражданите, но не и за враговете. Той е оръдие на диктатурата на пролетариата. Ние това не отричаме.

Михаил Горбачов: Другарю Живков, аз Ви обещавам внимателно да помислим по този въпрос.

Искаме да подарим тази ваза на Централния комитет на Българска-та комунистическа партия.

Тодор Живков: Благодаря. (Ръкопляскания. Другарят Горбачов и другарят Живков се прегръщат и целуват.)

(13,30 часа) Стенограф: (п) М. Далекова

ЦДА, ф. 1 б, оп. 60, а. е. 372, л. 1-51. Оригинал. машинопис; Ангелов, Веселин, Строго Секретно! Асимилаторската кампания..., цит. сб., с. 209-213.

- 14-07-2011 | **Серкан**

По време на месеците, които продължи „голямата екскурзия“, ВСЯКА ВЕЧЕР турска национална телевизия започва предаванията си с това колко човека са преминали границата. КАТО ГЛАВНА НОВИНА.

Аз съм го видял със собствените си очи.

Как може да му мине на човек през ума, че след 5 години, без милост на ВОЙНА между двете дипломации, ПРОВОКИРАНА И ИНИЦИИРАНА ОТ РЕЖИМА НА ЖИВКОВ, както го потвърждават и самите ОФИЦИАЛНИ БЪЛГАРСКИ ДОКУМЕНТИ, в самия и върхов момент няма да е новина номер едно!!!

Не е за вярване какъв автогол си забиваш в „научния подход“.

Имам много да пиша.

Стига да има желаещи. :)

- 14-07-2011 | **Серкан** – и докато не съм забравил

Сирков, какво стана с думите ти, че намираш много ДРУГИ интересни неща в моя текст „Едно, две, три,...“?

Размириса се нещо работата там около новото еничерство?

Не го беше довидял, нали?

Очаквах да си така добър да обсъдим в детайли всички тези „интересни неща“, които си видял в моя текст.

Обективно. Доглеждайки работите по-задълбоченко. Има ли шанс?

Последно.

Виждам, че си набор 1969.

Имам 4 първи братовчеди. Два от страната на майка. Два от на баща ми.

От страната на баща ми се изселиха с нас през 1989. По-малки са от мен. Те останаха в Турция. Миналата година се вдигнах от Испания да отида на свадбата на по-малкия. Ще я опиша. Как се събрахме около 100 стари познати, гъ lcmени след повече от 20 години.

Другите двама братовчеди от страна на майка не можаха да мръднат от България 1989. Големия ми братовчед е твой набор. Нали се сещаш по това време къде е бил?! Точно така. В казармата.

Твоята казарма как мина, къде служи. Долу горе в него период си бил войник.

Или не, ти си следвал история?

ЗАЩО НЕ РАЗКАЖЕШ И ТИ НЕЩО ЗА СЕБЕ СИ НАЙ-НАКРАЯ?

Зашто толкова сме ти неприятни българските турци?

Интересува ме, искам да говорим за това.

ЗАРАДИ ОБЕКТИВНОСТТА.

- 15-07-2011 | **Серкан**

„отхвърляне. Нямо, без обяснения“

Любомир Сирков (217.75.128. xxx) 13-07-2011 12:55:57

Прочетох този твой коментар сега отново.

Ти имаш нужда от много четене Сирков. По темите, които си разписал там. Не мога да повярвам, че в действителност си толкова малко подготвен, а си се впуснал точно в тази тема.

Казвам го без лоши чувства. Казвам го понеже те виждам, че се опитваш да правиш разсъждение, да анализираш, дори може би търсиш някаква ТВОЯ ОБЕКТИВНА ИСТИНА, но... **Как може да знаеш толкова малко за нас - за хората, които прежвяхме тази асимилаторска кампания от 1984 до 1989?** Човек, аз затова съм тук. Аз искам да ти дам информация, понеже виждам, че си ...неоведомен.

ОБАЧЕ ТИ ОТИВАШ, ПО РЕФЛЕКС, КЪМ ТЕМИ КЪДЕТО ВЪОБЩЕ НЕ ТИ Е МЯСТОТО. Защото там е батак, от там няма никакво излизане...

Виж сега, прегледай документите, които вече на няколко пъти настоявам да го направиш, а ти не реагираш никакъв.

Виж и това мое писмо. То е реално. Писах го една вечер. Преди 2 години.

Обаче чети внимателно и бъди добронамерено обективен. Там има много отговори на въпросите, които търсиш.

В тази същата тема съм развел доста неща, макар и още прясно излюпен в него период, по това как е устроен мирогледа на един български турчин.

<http://de-zorata.de/forum/index.php/topic,907.msg22861.html#msg22861>

- 15-07-2011 | **Серкан** – Как може толкова малко да знаете за нас?

Ето го и писмото до Даниела Горчева:

„Здравей Дани!

Искам да ти напиша една моя „малка“, лична история, свързана със зимата на 1985 година, когато ни сменяха имената. Всичко е реално, макар и доста далечно и вече е като „полузараснала рана“. Спомням си го, с тъга, но не ме боли. Може би съм го преодолял. Може би...

Твоята история за „момиченцето от Родопите дето на третия ден е посрещнато от съучениците си с „По-ма-ки-ня“, е един „миг“ от моя спомен... Има огромна прилика между твоето и моето „преживяване“, само дето при мен продължи толкова, че ми се стори „цяла вечност“.

Историята започва малко по-рано от зимата на 1985. Може би беше пролетта, лятото или началото на есента на 1984. Понеже съм бил на 9 години тогава, не си го спомням много добре точния момент. Минавахме с майка ми, баща ми и брат ми (цялото семейство) покрай т. нар. „Циганска махала“ на Силистра, на път за блока, където живееха баба и дядо (родителите на баща ми). Беше слънчев ден. Майка се обърна към татко и му каза: „Видя ли какво направиха с циганите?!! Говори се, че скоро и на нас ще го направят...“ Татко се опита да се усмихне, да я успокои: „Няма да стане това нещо. Турците си имат държава. На нас това не могат да го направят.“ Не му се вярваше, на никой не му се вярваше, обаче страхът витаяше във въздуха. Това беше и моя първи спомен, моя първи момент, когато аз като дете съм почувстввал страх и заплаха за нас. За нас – българските турци.

Зимата на 1985. Зимната ваканция. Вече бях в трети клас, учех в добро училище, справях се много добре, имах чудесна учителка, Василева, която вече три години водеше нашия клас и беше много добра професионалистка, добра и себеотдайна жена. И аз и родителите ми бяхме много доволни от нея. И до ден днешен си я спомням. От нея ми остана базата и по математика, и по български език и литература, и по хуманизъм (човечност). Във ваканция сме. Обаче никой не почива, никой не е весел в къщи. Нещо черно става „отвън“.

Връщат се родителите ми вечерта от работа. Плачат и двамата. В кухнята сме на нашето панелно апартаментче. Днес са им дали една листа с имена, български, карат ги насила да си сменяме името. И техните, и нашите. На баща ми му казали: „Една каруца бой ще изядеш и пак ще си го смениш... Затова давай, не се мотай!“. Той обаче плакал, не искал

да го прави. Дали му един ден. Да си ходи в къщи и там със семейството да реши и утре да е готов с избора. Баща ми плаче, майка не и се виждат очите от сълзи...

На другия ден избора е направен. Всички сме с нови имена. Всички избрахме такива, които да ни отличават и от самите българи. Имена рядко срещани, стари или дори руски. Серкан стана Сергей... Това беше нашия „малък“ протест, с който „играехме по ръба на бръснача“, избягвайки лагера за родителите ми (в лагер отиде бащата на едно приятелче на брат ми, което мисля, че се казваше Тунджай) и в същото време казвайки нашето „НИЕ НЕ СМЕ КАТО ВАС! НЕ СМЕ СЪГЛАСНИ С ТОВА, КОЕТО ПРАВИТЕ С НАС“.

Първия учебен ден на втория срок. Ваканцията свърши, трябва да се връщам на училище. Брат ми още е в предучилищна и разбира много по-малко от мен какво става. Втория срок часовете започват от 13:00 часа. Родителите ми са на работа. Поемам за училище заедно с приятелчето ми от квартала и мой съученик Радослав. През целия път си спомням с какво нежелание вървях и как всяка крачка беше все едно, че влявех тежест. Влизаме в клас, почват да се събират и другите съученици и първо един, после друг, после трети ме пита „Как се казваш сега?“. Всички знаят какво се е случило. „Българските турци, които въсъщност били българи, сега си сменяли имената и искали да си възстановят идентичността.“ А аз макар и на 9 години, много добре знам, че съм турчин. Български турчин.

(Прадядо ми е бил мелничар. Имел е воденица в село Добротица, ако не се лъжа. Жена му починала при раждането на дядо ми. Годината е 1927. Прадядото сломен, продал каквото имал и решил да се изсели в Турция, а новороденото бебе, което не можел да отгледа сам го оставил на едно бездетно семейство турци в Силистра. Дядо ми отраснал кажи речи като сираче. Пращали го да продава семки и бонбонки от малък. Пенсионира се след повече от 40 години работа като продавач из повечето магазини в Силистра. Познаваха го много хора и го познаваха с добро. Дядото се видял с баща си много години след 1927, не знам точно кога. В Турция, баща му се оженил отново, имал двама сина, братя на дядо ми. Единия още е жив. Чично Дюнерташ. Той ни посрещна 1989 лятото по време на изселването на българските турци в къщата си в Истанбул. Описвам всичко това, малко набързано, единствено за да опиша как на 9 години аз знам кой съм. А те сега ми казват „Не, нашите историци по-добре зна-

ят, вие всички сте българи. Ние документи имаме за това“. Та... Връщаме се в класната стая, в първия ден на втория учебен срок, зимата на 1985.)

Съучениците ми момчета бяха много по-груби от момичетата, които съм запомнил като по-пасивни. Така ми е останало в главата. Спомням си и Радо, как се опита да ги спре да ме нападат и разпитват с думите „Оставете го, бе, не виждате ли, че не му е добре“. В класа ни бяхме 34-36 человека. Трима бяхме турчета – аз и още едно момче и едно момиче. В него момент си спомням, че не издържах, разплаках се, взех си чантата и бях до вкъщи. Там баща ми се е върнал в обедна почивка да обядва и ме успокоява и вика „Не може, трябва да се върнеш в училище.“ Тръгнах на обратно, сломен. По пътя срещам Радослав. Пратили го да ме търси, да се връщам на училище. Стигаме в клас и вместо учителката ни Василева, някаква друга жена. Представи ни се като нейна заместничка, каза, че Василева била на бригада (посред зима, ама тогава не ми се стори подозрително). Почна си тя часовете и си спомням момента, в който питала, кои сме с нови имена и започва да ни разпитва. От тук от там, кои са родителите ти, от къде са, на мен ми каза, че и тя била от селото на моята майка (после се оказа чиста лъжа). Пита как сме, как сме в къщи, плачат ли родителите ни. И аз глупав и откровен викам „Плачат. Не ни е добре, не ни харесва.“ И тя продължава да разпитва, уж приятелски. Пита по едно време слушаме ли радио в къщи. Тук обаче вече бях предупреден от нашите от много отдавна, понеже татко редовно слушаше „Дойче Веле“, „Свободна Европа“ и там каквото друго се е хващало по него време. Аз отричам, тя върти малко, вижда, че няма да измъкне нищо и си продължи нататък.

На следващия ден вечерта майка се връща в къщи и от вратата започва да ме разпитва за „С кого си говорил в училище?“ Казвам и аз за новата учителка, тя ми вика „Няма да им разказваш нищо!!! Тази е от милицията. На никой няма да казваш нищо! На никого не може да вярваш! Казал си им, че плачем в къщи. Днес ме викаха в милицията. Как може да плачем, как може да даваме такъв пример,...“ На следващия ден тази „мила заместничка учителка“ вече я нямаше. Нейната работа явно беше приключила. Върна се Василева.

Какво стана нататък?

5 мъчителни години бяха за всички и всеки един се справи както можа.

Починаха и двете ми баби една след друга.

1988 мисля беше, майка трябваше да отиде на екскурзия с колегите си от Пътно управление, където вече работеше 17-18 години, до ГДР. Приготвихме ѝ малък списък, на кого какво да купи. Спомням си дрелката за татко. Качи се на автобуса и след няколко минути слезе, разплакана, отчаяна, сломена (отново). „Няма да мога да ти купя дрелката, каза на татко, да вървим.“ От целя автобус я свалиха само нея. А можеха да ѝ го кажат предварително. Обаче не, униженията винаги трябваше да са публично, защото така най-боли.

Е, и това преживяхме, но когато дойде 1989 и се заговори за екскурзия, майка единственото, което чакаше беше аз и брат ми да завършим училище. Връщане за нас нямаше да има. Поемахме пътя към неизвестността, с единствената надежда да бъдем оставени да живеем като останалите – нормално.

За периода от 6-7 месеца, които живяхме в Истанбул ще ти разкажа в следващо писмо.

Това искам да го завърша само с един малък поклон към учителките ми от основното образование Василева, Шиварова, Владимирова. Не съм ви забравил, направихте много за мен, може би без самите да си давате сметка!

През тези 5 години, в които „ни възраждаха“, единственото, към което ми остана да се хвана за да не мисля за унижението, на което ни подложиха, беше ученето. Учих упорито отделяйки много време. Редките 5-ци, които получавах бяха я по История, я по Руски. Преподавателките по тези 2 предмета си ги спомням В СИВО. И в сиво ще си ги оставя. Другите обаче, като Василева (беше ми учителка от 1-ви до 3-ти клас), като Шиварова по математика, като Владимирова по химия, които те ценяха заради твоите качества, съм ги запомnil и ще ги помня докато съм жив. Естествено, завърших инженерство (строително). Основното училище, добрата база, която получих тогава mi помага и днес. За много неща.

Доброто училище винаги помага и за мен е в основата на всичко. УЧИЛИЩЕТО Е И ОСНОВНИЯ ДВИГАТЕЛ НА ПРОГРЕСА, ПЪРВИЯ ВРАГ НА ТЕРОРИЗМА, НА КСЕНОФОБИЯТА, НА ОМРАЗАТА ОТ ВСЯКАКЪВ ТИП. Тук ще спра, защото нататък вече става много трудно за мен, а много искам да виждам теми за българското училище и се надявам много скоро да се насочим всички натам. Там е началото и края.

До скоро!
Серкан“

- 15-07-2011 | **Серкан** – Доброто и злото вървят ръка за ръка

За Сирков и за мой приятел про:

<http://de-zorata.de/forum/index.php/topic,907.msg23072.html#msg23072>

html#msg23072

Трябва да е било няколко месеца след смяната на имената, може би пролетта на 1985. Спомням си, че играех навън, пред блока. Следобед беше. По едно време се приближава бащата на моя най-добър приятел от детството, когото ще нарека Боян (по причини човешки). С Боян бяхме неразделни от 5 годишна възраст. Прекарвали сме заедно всяка свободна минута, като често сме си играли в тяхния апартамент. Особено ни харесваше шаха. Всъщност правилата на шаха ги научих от Боян и баща му. Показаха ми ги, а понеже ми хареса, играехме често, скоро започнах да ги отупвам и двамата Усмивчица. Та... когато се приближи в него следобед бащата на Боян, трябва да съм му се зарадвал. Заговори ми той, но още отначало започна с това, с което и ще свърши моята история, ако не умеехме да прощаваме. Заговори ми с вина в гласа. Попита ме дали мога да му помогна с една работа. Работата обаче била много специална, много изнервяща. Питам го за какво става дума, вика, че у тях щял да ми покаже. Ама само, ако съм исъкъл да му помогна. Мен ме полазиха тръпки от самото начало. Ама нали е бащата на Боян, човека, който ни научи да играем шах, а и още колко неща, как да му откажа. Питам го, а защо не ти помогне Боян, а той ми вика, че било важно, спешно, а Боян беше на училище, учехме в различни училища, само в предучилищна се застъпихме, където и се сближихме до приятелство. Детско, но беше истинско приятелство.

Качих се аз у тях, живееха доста нависоко по етажите. Влизаме, а бащата на Боян продължава да ме вледенява, уплаших се още преди да разбера какво ще му помогам. Обаче си спомням, как ме пита той по едно време нещо от рода на „Ти нервен ли си? За тази работа ми трябва човек дето да е много спокоеен.“, и аз му отговорих, „аз нямам нерви, ще се справя, аз и през лятото не се потя“. Някаква такава глупост изцепих, от страх и ми се преплете езика. И онъя се хвана за това, върти, сучи, а вече сме у тях, там където преди това съм играл стотици пъти. По едно време реши най-накрая да каже какво ще помогам. „Ще разплитаме конци.“ Аз като го чух и ми се стъжни още повече картината. Ама седнах и онъя наистина извади камара калбета с конци. Оплетени здраво. Започнахме работа, говорим си, работим, а той какво прави какво стру-

ва, все за към темата с новото име ме връща. Дърпах се аз да говоря много, а и ми беше много обидно, много неприятно. Обаче онзи продължава. И пак и пак и пак. Спомням си, че мина много време, разплетохме доста конци, кълбетата ги подреждахме и работата се избутваше. Скоро щеше да се свърши. И той се усети, че аз препирам да я свърша и да си ходя и отиде по директно, стана по прям. Насочи се направо към нас, към родителите ми, към това слушат ли радио, имат ли странни непознати, само на турски ли си говорим, често ли виждам непознати в къщи... Направо не знам с какво са го били притиснали този човек, по него време го бяха викали нещо в запас, не беше той, не беше същия човек. И не можеше да се сдържи, върти сучи, много гнусна история. Не можах да довърша последните кълбенце. Ставам да си ходя и оня се стресна. Ама защо, ама чакай, не, аз друго... И не ме пуска. Почнах да плача. Той съвсем се панира. Заключва вратата, ходи вода ми носи да пия и хоп... звъни се, на мен направо сърцето ми ще се пръсне. И се върнаха Боян, майка му и сестра му. Като ме видяха, че плача, и тримата питат какво става и майката си спомням как директно отгоре него отиде. Той се оправдава, това било, не съм го бил разbral и не ме пуска да си ходя, за ръката ме хвана, за подмишницата... И Боян направо му изкреша „Абе пусни го бе, пусни го, не виждаш ли, че плаче“. И онзи сякаш от транс излезе. Пусна ме. И аз беж, до вкъщи, за 1 минута стигнах. По етажите си спомням как бягах надолу през глава. Отивам в къщи и рева. Майка като разбра какво е станало, директно в тях. Предполагам, че на всичко лошо го е направила, защото като се върна от нея само едно нещо излизаше „омраза“. Не искаше да го види повече, а аз се бях уплашил не на шега и естествено това беше и края на приятелството ми с Боян. Детското приятелство и то стана жертва на „тъмното“, което властваше в онези години. А Боян, винаги, когато и да го видях след това и сме си говорили, все „Серкан“ ми викаше. Боян и сега да го видя бих го прегърнал и изпитвам много добри чувства към него. Запомnil съм го само с добро.

Минаха много години от тогава, бащата на Боян се пропи, изоставиха го всички и преди няколко години почина в апартамента им, без да го усетят с дни. Виждал го бях много пъти от онзи нещастен ден, на улицата треперещ и винаги съм го отминавал без дума да му кажа, нито той на мен. Срещали сме си погледите обаче и онова чувство, което изпитва човек в такъв момент, след толкова време е само едно – съжаление. Съжаление за всичко, което трябваше да изпитаме. А майка, майка,

дори мисля, че вече не си спомня тази ситуация... Никой не си я спомня предполагам вече, защото мина и си замина, заедно и с хората.

Та викам си сега, след като българските турци, на българските доносници и агенти простиха, дали според вас ще отидат да се впечатлят от досието на някой от „своите“. Казват, че доносник се ставало много бързо, в онези времена. Вечерата „роден“, на сутринта си вече „умрял“. Аз се радвам, че имах невероятния подарък от съдбата да се спася от тази „смърт“. Може би, ако бях минали още няколко години, сега и за мен щеше да се пише нейде, че „доброто и злото вървят ръка за ръка“, както точно отбеляза и тук съфорумник. Доброто и злото наистина вървят ръка за ръка във всеки един от нас, дайте път на доброто, а злото да чака примиряло своя момент. Сега е ред на доброто.

• 15-07-2011|**Златко**

Виждам се отново принуден да призова към малко повече трезвост и спокойствие. Никой от нас не е мисионер и никой няма да може, нито пък трябва да опитва, да „обърне“ другия към „своята вяра“ (използвам тези изрази метафорично, разбира се). Самият аз мога (почти) да разбера нечии гневни изблици; когато обаче изблиците са на основа „ама как е възможно да си толкова различен от мен?“, вече ги намирам безполезни, особено в случаите, когато са и прекалено много...

• 15-07-2011|**Серкан**

Про, сигурен съм, че ще намериш подходящия път за завръщане И ЗАДЪРЖАНЕ ТУК, с нас. Това, което правиш през всеки два поста обаче не е нормално. Няма кой да го изтърпи това. Не знам как не може да го преодолееш.

Аз лично и за теб имам много по-различно мнение, така както ти го казах това навремето за Златко.

Когато се изчерпи тази тема, имам желание да говорим по темата, но основния провокатор за да се състои такава дискусия трябва да е самия Златко.

Аз на тоя етап съм абсолютно безпомощен.

Всичко е въпрос на време и адекватност от всяка страна. Може би и на малко по-голяма откритост, как може да се получи някакво подобре-
ние. АКО въобще това е реално възможно.

Сега обаче не е момента за това.

Освен, ако не си решил да прецакаме темата.

- 15-07-2011 | **Златко**

Серкане, стига толкова! Съвсем се забрави! Постинг след постинг, накамари ги без мяра, с това не помагаш никому!

Онова, което казвам на Сирков, важи и за тебе! Стига толкова, няма да те предупреждавам вечно!

- 15-07-2011 | **Серкан** – Последно, последно, последно...

Последно, последно, последно...

Ако съм прекалил ми кажете колко дена да не пиша и ще гледам да го изпълня.

СМЕСВАНЕТО НА ДВЕТЕ ТЕМИ – „ВЪЗРОДИТЕЛЕН ПРОЦЕС“ И „ГОЛЯМА ЕКСКУРЗИЯ“ БЕШЕ НЕВЪЗМОЖНО ДА СЕ РАЗГРАНИЧИ И ДА НЕ СЕ СМЕСИ.

Неприятното, неприемливото е обаче да се видят опити на анализ в 1989 година без да се разгледа ПОНЕ целия период от 1984 до 1989.

Защо, на кого са нужни подобни манипулации? Кого ще излъжете в края на краишата?

Възможно ли е да са станали толкова нагли и безочливи средите, които имат изгода от това?

Ето, затова става въпрос.

Мълчанието в обществото единствено доведе до усилване на наглостта и безочието. От там и мултилицираният ефект на безпомощност, обреченост, липса на какъвто и да е изход.

- 31-07-2011 | **Ivan Ivanov** – До самолет 005

Намирам статията за верно и честно написана. Поне в спомените ми нещата стояха така. Пиша точно на Вас, защото Вие говорите за „небългарска същност на турците в България“, по който въпрос моето скромно мнение се различава от Вашето. В моят отдел работеше едно момче от Куклен (непосредствено до Пловдив), което имаше студентска любов с една момиче-християнка. Този млад инженер празнуваше искренно със всички колеги 3-ти март. Неговото бъдаще беше смесен брак. През 1978 (?) той се изсели в Турция с родителите си. Той плака, когато се разделяше с нас и с България. Защо тогава се изсели? Защото там за него светът беше отворен. В момента повече от 1,5 miliona българи се изсе-

лиха! Говорите за Синагогата в Одрин, а защо не говорите за огромния брой манастири в България, превърнати в животновъдни ферми, складове за селскостопанска продукция, места за изолиране на душевно болни и за какво ли още не? За мене въвеждането на понятието „български турци“, независимо кога, от кого и по какъв повод се употребява, е политически ход, с който се цели разделянето на българския народ и от там манипулирането му! Това е било и преди и сега инструмент за постигане на политически цели, което никога не е било за доброто на България. Лошото е, че част от българската интелигенция водена от желания за лични облаги, участва в това престъпление, наречено „Възродителен процес“. Накратко: акад. Фол с неговите изказвания по Телевизията и Антон Дончев, с неговата художествена измислица „Време разделно“, която няма нищо общо с историческите факти.

Намира, че г-н Каракасан-Чънар е един достоен българин.

- 31-07-2011 | Любомир Сирков – Интересни неща разказва „Ivan Ivanov“

До Ivan Ivanov: Анализирай още веднъж ситуацията с онзи млад човек, който ти описваш така: „Този млад инженер празнуваше искрено със всички колеги 3-ти март. Неговото бъдеще беше смесен брак. През 1978 (?) той се изсели в Турция с родителите си.“

Как мислиш: този пример, който ти самият даваш, показва ли с нещо, че въпросният пълнолетен човек, с висше образование, е бил дискриминиран от страна на държавата България? Явно НЕ Е. Тогава? Какво показва твойт своят пример? Защо един човек, на пръв поглед толкова добре „интегриран“ – и професионално, и социално – в един момент, когато трябва да избира, взима решение в полза **не** на **гражданското** поведение („оставам в България, където имам работа и годеница“) – а в полза **наетническото** поведение: („родителите ми заминават – затова заминавам и аз“)?

Какво говори този факт – не само за конкретния човек, но и за равнището на развитие на цялата общност, към която, както става ясно, той все пак чувства по-силна принадлежност?

- 31-07-2011 | Серкан

Откъс от коментар на MUSALA в темата „Оттурчиха помаците“, който по неясни за мен причини отбягва от вниманието на уважаемите ни анализатори. Отново.

25 април 1973

В 5.00 сутринта в Девин въоръжени с автомати милиционери нахлуват в къщите на три семейства, които единствени в града запазват имената си. Според началника на местната милиция тези хора са „реакционни и консервативни елементи – религиозни фанатици, туркофили, представители на старото поколение в родовете“, накарали отделни родове в Девин да не сменят турско-арабските си имена с български, подготвяли „клеветнически материали, предназначени за ООН“ и искали политическо убежище в Турция. С прокуророрско нареждане членовете на семействата са принудително заселени за 5 години в различни села в Михайловградско и Видинско. През януари 1974 девинските комунисти отчитат успешното приключване на кампанията по смяната на имената в Беден, Брезе, Настан, Селча, Стоманово, Грохотно и Девин, извършена от 350 активисти.

14 ноември 1977

В Анкара е подписан допълнителен протокол към споразумението за изселване между България и Турция от 1968. До края на ноември 1978, когато изтича действието на споразумението, Турция увеличава квотите за изселване. Към септември 1977 са се изселили 52 392 души. До изтиchanето на спогодбата се изселват още 62 000 души.

5 януари 1978

Писмо на Тодор Живков до членовете на Държавния съвет „Някои съображения относно по-нататъшното развитие на празнично-обредната система в НР България“. На 12 април Държавния съвет приема документ за „празнично-обредната система“, според който традиционните християнски и мюсюлмански обичаи трябва да бъдат заменени с изкуствено създадени церемонии, „в които да се залагат комплексни политически, естетически, нравствени и социално-психологически моменти“.

ноември 1978

Изтича срокът на споразумението между Турция и България за изселване на желаещите български турци. Общият брой на изселилите се от март 1969 е 114 356 души. **Много от изселниците заминават, защото са чули слуховете, че след изтиchanето на споразумението държавата ще смени имената на останалите в България.** Те продават къщите и имуществото си и купуват стоки, които могат да изнесат в Турция, за да построят на първо време малки къщи за семействата си. Има случаи на принудително изселени.“

Слухове, поръчкови филми, поръчкови романи...

А определени малцинствени групи вече са минали и през мелачката на цялата държавна машина на терор.

Ама да, **за мнозина**, „други неща“ са пропаганда и идеологии. Тези НЕ, тези са от „нашите“, т.е. – стискаме здраво „обективните“ си очички.

Цитат:

Какво говори този факт – не само за конкретния човек, но и за равнището на развитие на цялата общност, към която, както става ясно, той все пак чувства по-силна принадлежност?

- 01-08-2011|**Ivan Ivanov** – До Любомир Сирков – Интересни неща разказва „Ivan

Уважаеми г-н Сирков, този млад човек напусна България, както я напускаха много други, някой от тях дори с риск за живота си! Това тук беше затвор за всички честни хора – и за християни, и за изповядващи Ислама, и за атеисти! Хората живееха и работеха съвместно и не се деляха на това кой ходи в джамия и кой в църква, още повече че Власта не прощаваше нито едното, нито другото! Знаете ли какво е това да изпратиш един ученик като Мехмет, а на 15 септември да ти дойде като Максим! Рузие сама се наричаше Рози и всички я наричахме така. А сега е Рузие и така ще си остане.

Това с имената не беше „грешка“, а престължение и то спрямо всички българи! И до сега не сме го осъдили, което доказва и дискусията за тази статия на г-н Каракасан-Чънап. Но все пак огромна вина носи тази част от българската интелигенция, която с користни подбуди се постави в служба на режима. Позволявам си да Ви припомня:

От статията „За Висарион Смоленски или как Родопите се сдобиха с измислен светец“

Автор Боян Добрев

По същото време БКП мобилизира и Съюза на българските писатели и им поръчва написване на роман за насилиственото потурчване на Родопите. Редица видни писатели отказват да напишат подобен роман, но поръчката е приета от близкия до БКП Антон Дончев, писател от Бургас, който признава, че никога не е бил в Родопите, но това не му пречи да напише „Време разделно“ за 40-ина дни.

Същият този роман е базиран основно на „историческия бележник“ и на „хрониката на поп Методи Драгинов“. Съвременните изследовате-

ли историци и българици обявяват тази хроника за възрожденски фалшификат, в която нито събитията се потвърждават от турските регистри, нито езика отговаря на този от 17 век.(2),(3)

При излизане на романа на Дончев, Петър Маринов написва критичната си статия „Време разделно“ – шарлатания с исторически събития и образи“. Тази му позиция срещу партийни пионки го поставя в неизгодно положение и много от последващите му статии и трудове не виждат бял свят. Все пак да пишеш срещу официалната партийна политика не е шега работа.

- 01-08-2011|**Любомир Сирков** – Не бъркайте нещата

До Ivan Ivanov: Опитайте се да анализирате събитията по-спокойно и по-разумно. Емоции, възгласи, драматично звучащи лични спомени и други такива тук не помагат. Няма особен смисъл да се смесват двете неща – романа на Антон Дончев (с филма по него) и изселването на Вашия колега. Вашият колега (инженерът, дето щял да се жени за българка, пък видиш ли, изведнъж за него се оказало по-важно да си бъде с родителите) се е изселил не заради „Време разделно“. Както и „Време разделно“ е било писано от А. Дончев не за да се изсели този Ваш колега. Просто през 1978 г. е изтичал срокът на Спогодбата от 1969 г. между България и Турция за изселване, т.е. за събиране на разделени семейства. За този период (1969-1978) по тази спогодба се изселяват около 130 000 души (според други данни: 114 392). Срокът на спогодбата е достатъчно дълъг (10 години), за да могат желаещите да преценят разумно (а не на основата на слуховете, за които говори Серкан) дали искат да се изселят или искат да останат. Става въпрос за договора „За изселването на български граждани от турски произход, чийто близки роднини са се изселили в Турция до 1952 г.“ (ДВ, 1969, бр.82). Доколкото знам, към онзи момент – 1978 г. – и двете страни (и България, и Турция) смятат въпроса за изчерпан и нито една от двете страни не поставя въпроса срокът на този договор евентуално да се продължи или самият обхват на договора да се разшири.

- 01-08-2011|**Самолет 005** – ге: До самолет 005

Намирам статията за верно и честно написана.

Никой не казва, че тази статия не е написана вярно и честно. Аз само казвам, че честността има продължения, които задължително трябва да бъдат дописани. Тези продължения (или това ще е коментар върху по-

следствията) правят анализа анализ. Иначе си оставаме на емоционално-литературен дискурс, а това не е редно. Аман от литература в историята!

Пиша точно на Вас, защото Вие говорите за „небългарска същност на турците в България“, по който въпрос моето скромно мнение се различава от Вашето.

Не се различаваме в мненията си. Това, което по-долу описвате, подкрепя мнението ми, че на българските турци с възродителния процес беше „дадена на тепсия“ нова идентичност и тя не е българска. Те започнаха да се турчеят в степен, до която преди това не познавахме. Започнаха съвсем нарочно да говорят турски, когато това не беше нужно, започнаха да показват неуважение към българите (без много от българите да заслужават това неуважение), възвърнаха си турските имена без наставката „-ов“, което за мен е изключително показателно за небългаркото им себеидентифициране... Аз също имам случай за разказване: На нашия приятел Фикрет всички му викахме Фики, а той настояваше и искаше да му викаме Филип. Това беше допреди прекръстването. След прекръстването Фики-Филип избяга във Франция. Върна се. И когато всички вече бяхме свикнали да му викаме Филип, той настоя да му викаме Фикрет.

Бихте ли ми казали защо Силви Кацарова не носи и не демонстрира турското си име? Защото именно тя се чувства с българска идентичност. Именно тя е българска туркиня заедно с Йълдъз Ибрахимова Но тези певици останаха с видима българска „туркост“ (ако мога така да кажа), защото са интелектуалки. Ахмед Доган съвсем спокойно можеше да си остане Ахмед Доганов. В диспут по телевизията преди прекръстването Меди Доганов, заедно с проф. Жабленски твърдяха всичко онova, което ДС ги беше натиснала да твърдят, а именно, че българските турци са всъщност българи. Зрителите знаехме, че върху този човек е оказан наиск и му симпатизирахме. Но какво стана след това – Ахмед Доган се оказа най-голямото чудовище за България. Но нека да не говорим за „великите“ български турци. Нека да говорим за простолюдието. Това бяха предимно селски маси, абсолютно податливи на манипулация, както за българска пропаганда, така и за турска пропаганда. Е! Турската се оказа по-силна не за друго, а защото българските управници по онova време изфабрикуваха „възродителния процес“ и нацепаха метеното с години.

Третото нещо, за което сме на едно мнение, а вие мислите, че сме на различни, е за това, доколко вместо да им избодат очите на българските турци им изрисуваха вежди. Искам да ви кажа, че на мен, който цял живот съм живял в София и Пловдив, ако ми предложат да живея в Истанбул и Одрин веднага заминавам. Но не защото съм турчин, а защото съм българин. Веднага заминавам! Е, хайде да се досетим защо... При това изтъкнах, че съм живял в София и Пловдив. Е, хайде също така да се досетим какво щеше да са за мен Истанбул и Одрин, а защо не и други хубави турски градове, ако цял живот бях живял в село Горно Дърданелково, Разградско.

Не казвам, че възродителният процес не беше трагедия за хора, като описания от вас инженер. Той сега в Куклен ли работи? Не ми отговаряйте. Сигурен съм, че може и да празнува 3-ти март; сигурен съм, че може да си слуша Лили Иванова; сигурен съм, че българското в него може да има по-силни краски и от някои нюанси на българското в мен. Но това, което исках да кажа е, че всички намираме възродителния процес за глупост, без значение дали отчитаме трагичността на събитието или не. Ракурсите обаче, погледите към тази глупост може да бъдат много... И най-важното – тези много погледи могат да служат на различни цели, на различни каузи. Написаното от г-н Каракасан-Чънар съвсем не ми е достатъчно, за да определя каузата му за сплотяваща българите...

Ние бяхме порочно разделени от възродителния процес за стотици години напред и никой, абсолютно никой – нито българин, нито български турчин не го казва така! А то трябва да се крещи, защото е показвателно за взаимна омраза!... Има нещо, което ми дава надежда. В България нямаме традиция на омраза. Ние никога не сме били потисници... Между другото – в Гърция обичат ли турците? Не могат да ги понасят. Не могат да говорят за тях спокойно. А как ще си обясним абсурда на омразата в Босна?

Ние българите сме най-малката злина за турците и мюсюлманите и те перфектно добре го знаят! Затова историческият анализ в случая на Каракасан-Чънар е непълен и нефункционален, за да не кажа нещо по-остро...

- 01-08-2011|**Ivan Ivanov** – До Любомир Сирков – Не бъркайте нещата и до Самол

Драги господа, няма да ви отговарям – нека Вие да имате „последната“ дума! Може и да сте прави, кой знае ... Аз като отивам в гробищен парк „Централен“ в Пловдив минавам покрай исламските гробища. Нищо няма от тях – едно изравнено с булдозери поле ... Унищожени са всички следи – ни надгробен паметни, ни нищо ...

Бог да ги съди!

- 01-08-2011|**Самолет 005** – те: До Любомир Сирков – Не бъркайте нещата и до С

Ivan Ivanov пише:

... Аз като отивам в гробищен парк „Централен“ в Пловдив минавам покрай исламските гробища. Нищо няма от тях – едно изравнено с булдозери поле ... Унищожени са всички следи – ни надгробен паметни, ни нищо ...

Бог да ги съди!

Зашо реши, че на нас не ни пука от това?

- 05-08-2011|**Серкан** – зашо все мечтаем да разбим нечии чужди „окови“

Самолет, с този по-ясен, не-метафизично написан коментар всъщност си показал точно обратното на това, което претендираш, че споделяш като тези.

Аз те четох и си казах, ами той едно към едно потвърждава моя първи коментар в тази тема. За това, че „хората в България са продухани от идеологии“, клишета, исторически фалшификации... И накрая дори най-образованите започват да пробутват своите си истини КАТО ИСТИНИ, а другите как се били преобразували НЕЖЕЛАНО около това, което се е случило.

А къде ви е критиката към тези, които направиха тези варварщини? От там започнете.

Ама как да бодеш себе си, нали.

Ама да, то било всъщност въпрос на мироглед.

И на ИЗБИРАТЕЛНИ СПОМЕНИ.

Когато видя писания за „емоционалността“ и „аман от ...“ нещо, дето ако е наше сълзите ни потичат, допълнително настръхвам за поредния пишман коментатор.

Ами много бързо ви омръзна господа!

Много бързо ви се изчерпаха „рационалните“ тези.

За подобна „обективност“ пък просто не си заслужава да се продължава напред.

Но... и това не е добре.

Да стоиш и да чакаш докато си отиде едно цяло поколение, да се капсулираш, да тършиш авторитаризъм като форма на управление.

Цитат:

Ние бяхме порочно разделени от възродителния процес за стотици години напред и никой, абсолютно никой – нито българин, нито български турчин не го казва така! А то трябва да се креши, защото е показателно за взаимна омраза!...

Аз съм писъл по всичките тези теми.

Дори преди няколко седмици написах подобен коментар в тема от прегледа.

Не ме карай да обикалям и да се самоцитирам...

Писали са и други хора, които изпитвам истинско неудобство, че ти Самолет не цитираш.

А цитираш Ахмед Доган...

И то тук и то в тази тема.

И какво, очакваш да застане някой и да ти се обяснява, или пък да го защитава?

Или да ти се обяснява защо се казва така, както на теб видиш ли не ти се нрави?

Или че говорел турски, когато то дразнело, било в повече, ненужно...

Чел ли си това интервю със Сабри Искендер:

<http://librev.com/component/content/article/23-discussion-bulgaria/504-2009-06-16-06-30-51>

ЗАЩО не цитираш болките и приказките на хора като него, а все повтаряш едни и същи контрапродуктивни тези, клишета, демони?

...

Пишеш, ако ми предложат да живея, веднага се махам.

Ама къде му се ходи на самолета – в Истанбул, в Одрин...

А знаеш ли ти колко от тези близо 400 хиляди човека ги подслониха в различни палаткови лагери в Анадола?!! И това преди 20 години, когато Турция беше много по-бедна и изостанала.

И как ще знаеш, като от самото начало не ти се слуша това. Колкото и да ми казваш друго, аз чета и те виждам в друг тъгъл.

Ако ти подходиш по един различен начин, може би и на много други въпроси, които задаваш ще получиш един коректен, точен, честен отговор.

„Ако ми предложат да живея ...“, ех Самолет...

Последно, което искам да ти кажа, макар вече да го загатнах в друг коментар, ще го оставя тук, където му е най-точното място. Заради символиката.

Викаш „... трябва да се крещи за ... „.

Виждаш ли разликата в това, как е „крещял“ един човек като Сабри, как е крещял един като Доган и как крещиш ти и то сега, повече от 20 години след това?

Дали все още работи тази теза за „заключените гардероби“, а Самолет? И докога?

- 08-08-2011|**Самолет 005** – ре: за оковите, скелетите, мечтанията...

Серкан писа:

... Виждаш ли разликата в това, как е „крещял“ един човек като Сабри, как е крещял един като Доган и как крещиш ти и то сега, повече от 20 години след това?

Дали все още работи тази теза за „заключените гардероби“, а Самолет? И докога?

Не я виждам, а и не търся детайлите в това точно виждане. Както и ти виждаш в писаниците ми едно, а друг човек друго. Интересува ме не виждането, а прогледдането след него. То липсва! Защо?

Върху тази липса може много да се обсъжда, включително и за „ползата“ от Доган. И пак ще повторя – ние сме разделени за столетия напред, което засега не поражда другост, любопитство и желание за близост, а поражда омраза.

Направена е някога си грешка. Въпросът е кой се е възползвал и кой се възползва от това.

Нека да разкажа една случка. Решават от комунистическото ръководство в столичния град да правят спортна зала. Спортните зали (коли-

зеумите) обикновено са върхът на помпозията на една власт. Те са твърде пропаганден елемент. Както и да е... не ми е думата за пропагандата. Решава комунистическото ръководство, но няма много място. Намират две-три ливади в съседство с християнско гробище на село, което става квартал на София. И решават да затрият гробището. В една атеистична идеология да затриеш гробище няма етичен момент, а чиста физика. Телата са разградени и да затриеш гробище е все едно (според идеологията) да пресушиш блато и да го направиш на нива. И започва копаенето на основи на спортна зала върху терена на гробището – християнско, но няма значение – можеше да е мюсюлманско, еврейско... каквото и да е! Извикват ни студенти, за да си избираме черепи, които в дадени упражнения трябва да препарирате по съответен начин. Най-старателните при препариранието на черепи ставаме отличници. Това скелети от гардероба ли са, Серкан?

Не! Това е живот, който живяхме!

Ако бях написал роман за злочестината на хората, чиито роднински черепи бяха препарирани, то това с какво и на кого щеше да помогне. Отговорите са много, но понякога е по-добре да не напишеш книга, отколкото да я напишеш.

Това, което ме радва е, че имаш своя прочит на моите писаници, кое-то доказва тезите ми – една от които е, че ние сме разделени за столетия... защото има възползвали се по определен начин от грешките. Но нима може да бъде другояче? Аз нямам отговор – да кажат онези, които имат...

- 02-04-2012 | **Metin Seyit** – към коментиращите
бих искал да прочетете статията от линка по-долу...
после да прочетете коментарите под нея...
след което отново да се върнете към тази, публикувана тук и коментарите под нея...

http://news.ibox.bg/material/id_57454227

коментария с прозвище „тигина“ – съм аз...

с молба до Златко Енев:

всъщност бих искал проектозакона да се дискутира и тук, в либрев – интересно ми е как стоят нещата от прозореца на интелигентния българин...

- 02-04-2012|**Златко**

Всичко, което мога да кажа е, че коментарите под посочения текст ми се виждат доста по-важни от самия него. Инак леко ме удиви фактът, че все още, двадесет години по-късно, хората трябва да се борят за нещо толкова очевидно, просто и подразбиращо се от само себе си, каквото е правото да избират сами имената (си) – своите и онези, отнети на покойниците им. Но така е у нас, очевидно...

Но много по-интересното и сигурно по-важно обстоятелство е, че именно годините на онова, което все още в България се изживява като робство, са определящите за идентичностите на огромната част от днешните българи. Човек неволно придобива усещането, че „стрелките на времето“ тук са спрели някъде преди сто, сто и тридесет години, и всичко, което се е случило през това време – целият двадесети, уж най-тежкият и жесток в историята на човечеството век – е изгубил значението и значимостта си пред лицето на тази всеопределяща язва, петстотинте години на чуждо владичество, които повече от очевидно са най-определящи за самосъзнанието на повечето хора в тази страна. България продължава да живее в сянката на „робството“, упорито отказвайки да види някакъв друг, по-скорошен и по-тясно свързан с реалностите на западна Европа и сегашното време, отрязък от време, като по-важен за себе си и собствения си образ, собствената идентичност. Обясненията за това са колкото лесни за достигане, толкова и трудни за приемане: „робството“ и класическият български разказ за прекъснатото по чужда вина собствено развитие (което е и най-лесното оправдание пред лицето на толкова убийствената, непосилна собствена неспособност за промяна, за европеизация, за скъсване с ориенталските, хилядолетни образци на поведение и живот), предлага инстинктивен подслон, под който човек може да се скрие от инак тъй жестоката очевадност на настоящето. Да се приеме, че всичко това е минало-заминало, че е време да се гледа напред, а не все така вторачено назад, и то не къде да е назад, а точно към ТОВА минало, би означавало да се признае, че няма друг носител на отговорността (и вината, разбира се) за собственото положение, освен съмите нас. Ако в нашата история не би имало това всеобясняващо извинение на турското владичество като нещо, което прави от всеки един от нас жертва на историческата неизбежност, на независещи от него или нея обстоятелства, то вероятно би настъпило време на всеобща тиха лудост, далеч по-непосилна от сегашната: ами сега, какво да правим кога-

то изведнъж се оказва, че няма кой друг освен нас да поеме бремето, да поеме отговорността, за това кои сме, къде сме и накъде се опитваме да гледаме?

Но това са неща, за които говоря от години насам, и които се сблъскват със същата стена от неразбиране и враждебност, с която се сблъскава всеки опит за поставяне на въпроса директно: ще се променяме ли най-после или ще продължаваме да си живеем под турско? И обстоятелствата, които правят тази реакция толкова неизбежна, са ясни, прости, и въпреки това напълно неразбираеми. България не се променя – значи за това трябва да има виновници. И понеже това не можем да бъдем съмите ние, то трябва да бъде някой друг. И понеже очевидните претенденти за това място – козелът на отпущението, изкупителната жертва на националния срам, националната липса на вяра в себе си и собствената неспособност за промяна, са само няколко – то нещата си вървят по руслото, което самата природа на нещата прави неизбежно. Водата не може да тече нагоре. Един народ, прекарал около 90% от историческото си съществуване в ролята на жертва, на пасивен наблюдател на собствената си съдба, не може да се промени нито бързо, нито бавно, а само и единствено **много, страшно, убийствено** бавно.

Това е толкоз просто и логично...

- 02-04-2012 | **Metin Seyit** – Това е толкоз просто и логично...

Разбирам...

Благодаря..

Кой създаде Ратко Младич?

Автор: Славенка Дракулич

Беше 5.30 сутринта на 26 май, но един възрастен мъж в Лазарево, Сърбия, беше вече станал и готов да напусне къщата. Предишната вечер той беше съbral документите и лекарствата си, беше ги поставил в пластмасова торбичка. Макар да знаеше, че там, където отива, вече няма да има нужда от тях. Пропусна закуската си и седна да чака. Когато полицията дойде, той не се опита да прикрива кой е и подаде отдавна изтеклия паспорт с истинското си име, Ратко Младич, роден в 1942. После извади портфейла си, погледна за последен път снимката на семейството си и също я подаде. „Вие я убихте“, каза той на полицая, сочейки към снимката на 23-годишната си дъщеря Ана. „Не, не сме ние“, отговори полицаят спокойно. „Знам, знам, че не сте вие“, отговори Младич. „Но знам също кой и защо го направи.“ След това, докато полицайтите претърсваха скромното му жилище, той говореше за майка си Стана, за времето във военната академия, за живота си преди това. Малко по-късно те напуснаха къщата – Младич без белезници – и се качиха в полицейската кола, чакаща отвън.

Поне това са събитията, така както са описани пред сръбската преса от официален свидетел от Лазарево. Очевидно Младич е знал не само точната дата, но и часа, в който полицията ще дойде да го арестува. Арестът му е бил всичко друго, но не и случайност. Според пресата Младич е направил сделка с властите: той ще се предаде, но в замяна на това част от наградата за залавянето му в размер от 10 miliona euro ще бъде дадена на семейството му, арестът ще бъде дискретен и той няма да бъде окован в белезници.

Първите снимки, показващи как той влиза в една съдебна сграда в Белград, ни представят белокос, леко прегърben мъж и обичайно изглеждащ мъж с бейзболна шапка. През времето на криенето си той е преживял минимум два инсулта и други здравословни проблеми. Всичко

това – след самоубийството на дъщеря му Ана през 1994. Говори се, че не е могла да прости на баща си онова, което е извършил в Босна. Самият той винаги е твърдял, че тя е убита от враговете му.

На 69, той изглежда много по-стар от възрастта си – само сянка от арогантния, жесток, хладнокръвен командир на сръбските войски в Босна, който някога е бил. Успявал е да избегне правосъдието в продължение на 15 години, макар и да си остава открит въпроса дали наистина се е крил или е бил прикриван отгоре. Според бившия заместник-директор на тайната полиция, Зоран Миятович, който проведе ареста на Слободан Милошевич през 2001, Младич би могъл да бъде арестуван много по-рано, например заедно с Милошевич. Липсвала е обаче политическа та воля, казва той в едно интервю за медиите, особено след като Воислав Кошуница е станал президент. Така както той вижда нещата, тайната полиция не е била в състояние да действа легално срещу армейски офицер: това е било отговорност на военната полиция. Миятович признава, че Младич е бил защищаван от приятелите си в сръбската армия. Младич очевидно се е чувствал сигурен: за разлика от Радован Караджич, той никога не се е крил под фалшива идентичност. Едва след 2001 е започнал да се крие – или по-скоро е изчезнал от радара. Дали властите са знаели къде, но са предприели нещо едва сега? Разбира се, никой не иска да потвърди това. Но начинът, по който той беше арестуван, без съпротива, говори в полза на това предположение.

Изглежда така, сякаш политическият прагматизъм най-после започва да взема връх в Сърбия. Макар президентът Борис Таджич първи да отрече, че арестът на Ратко Младич има нещо общо с желанието на Сърбия да кандидатства за членство в ЕС, много малко хора вярват, че арестът е бил чиста случайност. Според допитванията до общественото мнение, большинството от сърбите вярват, че това е сделка. В деня след арестуването му няколко хиляди радикално настроени младежи излязоха по улиците на Белград, за да протестират. Броят им показва колко малко обикновените граждани се интересуват от съдбата на Младич. Той може би все още е герой за половината от тях, както показват някои допитвания, но те не са готови да излязат по улиците заради него.

И все пак арестът му със сигурност е важен и натоварен със символно значение, на много различни нива – и не само за Сърбия. Това е знак, че за военните престъпления няма давност и че справедливостта трябва да възвържествува. Важно е и като знак на почит към мъртвите – а още

повече за живите: за онези сърби, мюсюлмани и хървати, които трябва да продължат да живеят заедно. Това е и политически жест от страна на сръбското правителство, целящ да затвори тази глава от историята и да се придвижи напред към общото бъдеще в ЕС. Ветровете на промяната се появиха преди една година, когато сръбският парламент гласува „декларацията за Сребреница“, остьщаща жестокостите, извършени срещу босненците и изразяваща съболезнования и извинения, признавайки по този начин сръбската замесеност във войната в Босна.

Ратко Младич сега ще бъде изправен пред съда, което е единственият начин да се установи дали един човек е виновен или невинен. Но дали неговата индивидуална вина – както и тази на други военнопрестъпници от всички страни – е всичко, до което нещата се свеждат? След ужасните войни, които вилняха в бившите югославски републики Босна, Хърватска и Косово, оставяйки зад себе си минимум 100.000 убити и един милион бездомни, може ли съдът над Младич да бъде краят на историята?

При първото изслушване в Белград, обръщайки се към съдията и присъстващите, Младич каза „Не обвинявайте мен, вие избрахте Милошевич. *Tko vam je krov!* (Кой ви е крив?)“ Разбира се, той се опитваше да разводни собствената си вина, подсказвайки, че само е изпълнявал заповеди. И макар да отхвърля властта на Международния трибунал и обвиненията срещу себе си, вероятно това ще бъде защитата, която той ще следва. В края на краишата, Караджич беше негов непосредствен главнокомандващ като президент на Република Српска. Но в едно отношение Младич има право. Ако той трябва да бъде осъден, то какво да се каже за гражданите, които отново и отново гласуваха за Милошевич, Караджич и техните политики на национализъм, омраза и война? Какво да се каже за избирателите, които, подавайки гласовете си, направиха военните престъпления на Младич възможни? Изпращайки го за Хага, дали те не измиват ръцете си, докато маршируват към ЕС?

Съществува ли такова нещо като колективна политическа отговорност? Това е въпросът, който всички отказват да зададат. Разбира се, не е възможно да се говори за колективна вина на цяло едно население – били те сърби или някоя друга нация. Но могат ли гражданите на Сърбия (или Босна, или Хърватска), които отново и отново гласуваха за националистически лидери, водещи ги към разрушителни войни, наистина да повярват, че те не са имали никакво участие в превръщането на

Младич във военнопрестъпник? Няма друг съд, който да ги осъди, освен историята и собствените им съвести. Парадоксално е, че именно Младич, измежду всички хора, трябва да им напомни за ролята им в престъпленията, които биха искали да забравят.

[Източник](#)

Славенка Дракулич (род. 1949 г.) е хърватска журналистка и писателка. Книгите ѝ са преведен на повече от петнайсет езика. В момента тя живее в Стокхолм, Швеция.

Коментари (3)

- 04-07-2011 | **Гост**

Който има глава и сърце, да чете...

Цитат:

Съществува ли такова нещо като колективна политическа отговорност? Това е въпросът, който всички отказват да зададат. Разбира се, не е възможно да се говори за колективна вина на цяло едно население – били те сърби или някоя друга нация. Но могат ли гражданите на Сърбия (или Босна, или Хърватска), които отново и отново гласуваха за националистически лидери, водещи ги към разрушителни войни, наистина да повярват, че те не са имали никакво участие в превръщането на Младич във военнопрестъпник? Няма друг съд, който да ги осъди, освен историята и собствените им съвести. Парадоксално е, че именно Младич, измежду всички хора, трябва да им

напомни за ролята им в престъпленията, които биха искали да забравят.

- 04-07-2011|**Боряна Статкова** – размисъл

Хареса ми статията, най-вече за колективната отговорност, като продължение от предишната „Зашо не се завърнах...“ на това, че младото поколение, а и моето не задава въпроси.

В България колективната отговорност е по повода, че моето поколение, а и следващото мълчи и не задава въпроси. Няма война, но какъв е стандарта на живот, от който зависи развитието на един народ от различни поколения? Колко останаха живи от различните поколения? Какво създадоха и направиха тези поколения? Кои са причините, поради, които две поколения не задават въпроси?

- 04-07-2011|**Боряна Статкова** – към статията „Зашо не се завърнах...“

Преди време си мислех, че когато има криза или както е в статията, когато се пие „студена бира“ се е мислело като незачитане на ситуацията, а в същност въпросът е след като се пие „студена бира“ вместо да се мизерства с другите, какво ще направи този човек в по-добра ситуация? Защото като се откаже от „студената бира“ ще я пие някой друг, който е възможно да продължи да си пие „студена бира“ до като няма кой да произведе.

Паметниците и свободата

Автор: Александър Кертин

*„И така, няма по-голямо добро на тоя свят от човеческото
самопознаване и от свободата, която е следствие
на самопознаването...“*

Любен Каравелов

Паметникът на Съветската армия се намира в град София, но не в „градско пространство“; той е ситуиран в символичния център на националното пространство. Това прави проблема ни уникален и, за съжаление, ни лишава от възможността да си послужим с познатия от навечерието на Балканската война аргумент: „Така е в Европа“. Тогава, при гласуването на поправката в чл. 17 (юли 1911 г.), която позволява на правителството да сключва междудържавни договори без санкцията на Народното събрание, депутати питат вносителя на закона Атанас Буров как е уреден този въпрос в Европа. Той отговаря: „В Европа е така“. В крайна сметка по този „европейски път“ България стигна до първата си национална катастрофа, след като по инициатива на шепа хора напада своите съюзници Сърбия и Гърция. След това, за да се реваншира, правителството на Васил Радославов въвлича България в нова война с тях. А също и с Русия. Има ли друга нация в света, която да е възстановила своята държавност благодарение на войната, водена от единоверен и родствен в езиково-културно отношение народ, а след това да е воювала срещу същия този народ в съюз с петвековния си друговерен поробител? Това е реторичен въпрос; той обяснява защо казах, че проблемът за паметника е уникален и никакви чужди примери не биха ни дали готов отговор. Този проблем не е просто политическо-ценностен и генерационен, но и проблем на КУЛТУРНО-НАЦИОНАЛНАТА НИ САМОИДЕНТИФИКАЦИЯ.

Следователно първата стъпка в търсene на решението му е постигнето на яснота по въпроса как мислим нацията. Най-общо казано, наци-

ята е исторически произведена културно-политическа реалност. Тази „реалност“ е резултат от спонтанно-прагматичната самоидентификация на българите от X в. до средата на XIX в., която е християнско-славянско-българска. Днес обаче има групи българи, които мислят нацията като природа; тази „природа“ е хуно-българска, автохтонно-тракийска, арийска и пр.

За да си изясним символиката на паметника, трябва да използваме образа на матрьошката. „Ябълката на раздора“ – паметникът – е най-малката матрьошка; тя влиза в СССР (средната матрьошка), който е политическият резултат от трагичната диалектика, заложена в „русската идея“, в славянофилското понятие „народ-богоносец“, (голямата матрьошка). Тоест, историята на Съветския съюз не е история на марксизма, а история на „русската идея“ и произтичащото от нея схващане на „свобода“. Без да правят точно тези връзки, част от защитниците на паметника свързват неговата символика не толкова с комунистическия режим, колкото със своята културно-национална идентичност. И влагат в „свободата“ аналогичен, контрамодерен смисъл.

Много от тези българи, които предлагат незабавно разрушаване на паметника се обосновават със западно-либерални ценности, в името на свободата, така да се каже. Но семейно-фамилната традиция на много от тях възхожда назад към преддеветосептемврийската политическа класа. През 1941 г., когато правителството обявява война на САЩ и Великобритания, българската политическа класа, обединена около царя, не мисли с днешното понятие за свобода – целта е национално обединение в съюз с Третия райх, основан на „бойната дружба“ от Първата световна война и „изконното“ племенно „родство“ между хуно-българи и германци.

Всичко това подсказва, че аргументите „за“ и „против“ паметника, колкото и либерални и патриотични да изглеждат на пръв поглед, трябва да бъдат поставени под въпрос, проблематизирани.

В дискусията безапелационно се изказва мнението, че след като България не била във война със СССР, то армията на тази държава нямаща работа тук. Не знам аз ли трябва да се чувствам неудобно или онези, които не са ходили редовно на училище. Ако бяха го правили щяха да знаят, че Съветската армия преминава през Източна Европа по общо политическо решение на „трямата големи“. Тази армия е част от „обединените народи“, ръководени от правителствата на САЩ, Великобритания и СССР, които разработват общи военни планове за воденето на война-

та. Ще цитирам само две изречения от Декларацията на трите държави, приета в Техеран. „Що се касае до войната, представителите на нашите военни щабове участваха в нашите преговори на кръглата маса и съгласувахме плановете си за унищожаване на германските въоръжени сили. Ние постигнахме пълно съгласие относно мащаба и датите на операциите, които ще бъдат предприети от изток, запад и юг.“

С известно неудобство ще добавя – поне тези, които се виждат в ролята на „водещи интелектуалци“ и са чели много, би трябвало да си спомнят за Техеранска конференция преди да правят публични изявления. Ако те не го правят, а говорят наизуст, какво да очакваме от многобройния народ „чукча“, който не чете, но пише ли, пише. Ето какви въпроси предлага за обсъждане Чърчил още първия ден на конференцията (28.11. 1943 г.): „Как можем да заставим Турция да влезе във войната? Какво ще трябва да направи тя? Трябва ли да нападне България и да обяви война на Германия? Трябва ли да започне настъпителни операции или не бива да напредва в Тракия? Каква би била позицията на русите по отношение на българите, които все още помнят, че Русия ги е освободила от турците?...“ А на следващия ден дава следната сводка, казано на военен език: „На Балканите има 21 германски дивизии и освен това гарнизонни войски. От целия този брой, т. е. 21 дивизии, 54 хиляди германски войници са концентрирани на Егейските острови. Освен това на Балканите има също така не по-малко от 12 български дивизии. На Балканите има всичко 42 ПРОТИВНИКОВИ ДИВИЗИИ (подч. от мен – А. К.)... Аз посочих тези цифри, за да покажа грамадното значение на този фактор на Балканите, където ние нямаме намерение да изпращаме наши редовни дивизии и където смятаме да се ограничим само с нападения на комбинирани отряди. На Балканите ние нямаме нито интереси, нито честолюбиви стремежи...“ И т. н.

Както виждате, ако желанието на Чърчил се бе осъществило, чий паметник щяхме да имаме? – на турската армия-освободителка. Плюс паметници на „освободителите“ Сюлейман паша в Стара Загора и Осман паша в Плевен. А част от територията на днешна България щеше да бъде в Турция и Гърция – на Парижката мирна конференция Молотов отстоява днешната южна българска граница срещу гръцките териториални претенции като граница на съветската зона на влияние, граница между бъдещите НАТО и Варшавски договор. Не правя оценки за нещо, което не се е случило; искам да кажа, че след като си направил някакъв избор,

ще имаш и резултата от него. Както казват учените хора – *tertium non datur*.

Освен това Съветската армия преследва нацистките окупатори на своята страна. Ако някой е забравил – това е свойствено на человека – какво са правили те там, а и на други места по света, пак трябва да си припомним. Има огромно количество литература, само документите по Нюрнбергския процес пълнят влакова композиция с километрична дължина: в хода на процеса обвинението предявява 2 630 документа, стенографският протокол съдържа 16.000 страници, 4 млн. думи; за отразяване на процеса са изразходвани 27 километра магнитофонна лента и 7.000 грамофонни площи. Добре е да не забравяме, че описаното в тези документи е наричано в Германия „немско движение за свобода“. Негов диригент е един параноичен диктатор, който получава властта в свободни избори, успял да изкуши мнозинството германци с фикс-идеята „господарски народ“ (Herenfolk).

В изпълнение на общите планове над Балканите летят американски и английски самолети, които бомбардират и София. Имаме и паметник на американските летци, управлявали бомбардировачи с името „Либърейтър“. Тези самолети изсипват позиви със съдържание като това, кое-то ще цитирам: „Българи! Вие още имате възможност да докажете, че сте на страната на свободолюбивите народи. Вдигнете се на борба срещу предателската политика на вашите управници. Те вече разбраха, че Германия е загубила войната и се готвят да бягат. Борис, Божилов и Габровски вече изпратиха парите и скъпоценностите си в Швейцария. Също както и Фердинанд, Борис ще избегне отговорността, и вие, българите, ще трябва да отговаряте за неговата престъпна политика в подкрепа на Германия – враг на всички народи.

За да избегнете тази отговорност – на борба срещу вашите германски господари! Не работете за тях! Саботирайте по всякакви начини производството!... Образувайте чети за борба срещу германските окупатори!... „И т. н. (Позив от пролетта на 1943 г., цит. по Стоян Рачев – „Англия и съпротивителното движение на Балканите 1940-1945 г.)

Както виждате, езикът и целите, които се „спускат“ от Запад, от радиостанциите ББС, „Свободна и независима България“ и „Васил Левски“ са същите, които се „спускат“ и от Москва и радиостанция „Христо Ботев“: българите да вземат страната на „свободолюбивите народи“ в гигантската битка срещу германските нацисти, техните сателити и „пети

колони“. Някои го правят, други изчакват, а властващият „елит“ прилага към първите „сурови методи на ликвидация“. (Цитирам Дочо Христов по В. Тошкова – „България – своеенравният съюзник на Третия райх“.) Генерал Кочо Стоянов, например, без да се замисли „ликвидира“ даже английския офицер Франк Томпсън – на 10 юни 1944 г.!

Наблюдавайки онази България един сътрудник на американското Управление на стратегическите служби пише до свой колега: „Българите са много интересни хора. Въпреки че са наясно със своята отговорност и вина, те търсят някаква причина, извинение или поне някой, който да бъде обвиняван вместо тях за провала им“. (В. Тошкова – „България – своеенравният съюзник на Третия райх“, С., 1992 г.)

Един американски сержант за две-три години разбраł това, кое то повечето българи за цял живот не успяват да разберат. Този сержант, който се казва Виктор Кордови, също заслужава паметник, защото ни казва една освобождаваща истина. Впрочем, как мислите, ако този паметник беше на „обединените народи“, от едната страна на съветския войник – английски боец с карабина Лий-Енфийлд, от другата – американски с М-1, дали същите хора щяха да пледират със същата енергия за неговото разрушаване? Или щяха да предложат само съветският войник за бъде отрязан – както някои жени изрязват бившите си любими от общите снимки; или както много хора изрязаха парчета от биографиите си пред последните 20 години?.. За да са „в крак с времето...“

Докато носят унiformите си и гинат в тази най-страшна касапница, войниците от Съветската армия (руси, украинци, белоруси, грузинци, татари и т. н.) не са идентични на диктатора Йосиф Джугашвили, известен на света с партийния псевдоним Сталин. (Псевдонимите в партията са доста, зад голяма част от тях не стоят руснаци.) Ако приемем, че са, защото са носили военни униформи и са се сражавали по фронтовете под командването на Сталин, трябва да приемем, че проф. Пламен Цветков е идентичен на Тодор Живков, защото родителите му са били комунистически дипломати; а също и на Леонид Брежnev, защото професорът е защитил дисертация в Москва по време на неговото управление. Сакън, моля ви се!...

Докато воюват, съветските войници не знаят, че през октомври 1944 г. Чърчил ще задържи Гърция за Запада, а ще остави България на Сталин с прословутите проценти. Не го знае две години по-късно и Никола Петков, когато прави обструкции на Георги Димитров в Народното съ-

брание, наричайки го страхливец. Не го знае дори Мейнард Барнс, американският представител в Съюзническата контролна комисия, който насърчава Никола Петков, вярвайки, че неговата велика страна – наречена от Томас Джеферсън „империя на свободата“ – ще попречи на Сталин да наложи тоталитарен контрол върху Източна Европа и в частност, върху България. Но върховните политическите интереси на САЩ и Великобритания в онзи момент не включват такъв ангажимент по отношение на България. Интересите на САЩ, и особено тези на Англия, не винаги са съвпадали с нашите. От времето на Magna Charta историята на Англия се върти около думата свобода; но във външнополитически план това е правото на англичаните да следват своите „вечни“ интереси.

Тук можем да направим едно междинно заключение. Политическият език се променя, но всяка борба за власт се обосновава с думата „свобода“. Съдържанието на понятието се променя и винаги е смесено с илюзии. Променя се и колективната памет, която е доста „пластична“; както казва Пиер Нора, тя свободно допълва спомените, изтрива ги или ги пренарежда СПОРЕД ЗАКОНИТЕ НА ВЪОБРАЖЕНИЕТО И НУЖДИТЕ НА МОМЕНТА. Но върховните национално-политически интереси са доста по-трайни, тъй като са обвързани с geopolитическите позиции на отделните нации и с техните исторически роли, свързани с културната им идентичност.

Затова би било добре днес отделни групи българи да не говорят от името на „огромното мнозинство от народа“, както и да не се „освобождава“ той от нечия „пета колона“. Тези реторически хватки може би са ефикасни по отношение на отделни хора, но не издържат на политическа и социалнопсихологическа критика. Свободата не се постига с разрушаване или премахване на символи; това само реанимира символизираните ценности. (Историята на християнството и на христологичните ереси е най-силното доказателство за това.) Свободата се постига на първо място със самопознание. Така казва Любен Каравелов, един от най-големите интелектуалци на нашия XIX в., когото българската нация постави на 98 място в класацията на 100-те велики българи. И има защо – българите не само не обичат самопознанието, но бягат от него като дявол от тамян. И докато бягат, като вълци се хапят злобно едни други. Правят го „невинно“, защото имат къса памет.

След Втората световна война т. нар. денацификация отначало среща силна съпротива в Западна Германия. Едва по-нататък, по пътя на само-

познанието, германците демократизират съзнанието си. Но не всички. Проучванията на общественото мнение тогава показват, че през 1948 г. само 14%, а през 1959 г. само 17% от германците смятат, че денацификацията е необходима. Дори пастор Мартин Нимьолер, който е изкаран във вина постепенно отстъпва пред силата на солидарността с бивши нацисти. По време на процеса срещу лекарите извършвали евтаназия на „непълноценни“ индивиди Александър Мичерлих, който следи процеса, прави доклад, разпространяван сред неговите колеги лекари. Но този документ е публикуван едва през 1960 г. под заглавие „Medizin ohne Menschlichkeit“. През 1966 г. Карл Ясперс обяснява така тази „негласна солидарност“: тъй като всички се чувстват уязвими и поради това са солидарни, взима връх старата им съпричастност към режима.

Свободата не е и не може да бъде дело на избрани малцинства, наречани се „демократи“, „истински“ българи и пр. Защото е възможно те да са носители на същата несвобода, от която освобождават другите. До такова разбиране в края на живота си стига Стефан Стамболов, чиято политическа биография е емблематична и поучителна. Нека кажа защо я определям като такава. В „Строителите ...“ Симеон Радев казва за него следното: „Стамболов беше по природа мнителен. Към това се прибавяше и фактът, че с европейския дух той никога не се почувства в родство. Той се осланяше на Европа по необходимост, без да вярва в нея, без даже да я ценя... По наклонностите си, по своя възгled върху живота и нещата, по впечатленията, които се натрупват у человека през юношеството му и господстват неусетно над неговото съзнание той беше славянофил – славянофил с широката душа на източен човек“. В края на живота си Стамболов казва пред фон Max: „Не трябва да се освобождава никой народ; народите трябва да загинат или да се освободят сами. „ Тези думи са адресирани към самия него, революционера-разрушител, идеен ученик на Сергей Нечаев и главен организатор на цялото априлското клане (не само на Баташкото), превърнато от военната сила на Русия в политическа победа, тоест, възстановена е българската държавност. За да каже властникът Стамболов след това като истински „източен“ човек: „Аз съм спасителят и освободителят на българския народ!“

Горе-долу по същото време Симеон Радев започва да пише „Строителите...“, където определя по-радикалните съратници на Стамболов (тези около Васил Радославов) като „националистическа левица“ и ги описва

така: „Крайната националистическа левица... настояваще борбата да се води неуклонно: със сурова ръка вътре в страната, с безусловен отпор спрямо Русия. Представление някакво за разрешението на кризата тя нямаше, а само една тъмна и фанатична вяра, че България няма за погибне; един бурен инстинкт, който задушаваше всяко чувство на отговорност; едно упорито самовнушение, което при всяка нова опасност се екзалтираше. „Именно този политически радикализъм с нихилистични идейни корени, е основата на русофобията от 1886/87 г., която довежда България до трите военни катастрофи, анексиите, репарациите и всякакви външни зависимости, които ожесточават българите още повече, които и без това са си „жестокички“, както го казва А. Страшимиров..

С последните разсъждения не подкрепям становището, че паметникът трябва да остане там, непокътнат. Привеждам аргументи в защита на тезата, че никого не могат да освободят малки групи хора, сплотени около общо „вътрешно убеждение“. Не могат да направят много за свободата и други тип хора – такива които имат предимно „външни“ убеждения. Имам предвид тези, които без проблеми се вписваха в редиците на „петата колона“ когато тя съществуваше реално, а не като литературна фигура. Които правеха журналистическа или научна кариера с благословията на Партията и с партиен билет в джоба, а много от тях – и със специално картонче в ДС. Ако някой от тях ви разправя, че тогава се е бунтувал, това беше перчене с положението на бащите им.

Нямам обичая да съдя този или онзи. Знам от Бърнارد Шоу, че само кравата не променя възгледите си; знам и това, че някои хора са винаги „в крак с времето“, каквото и да се случи. Такива са си по природа – роднини на един гръцки бог; казва се Протей и приема различни образи, най-често на течаща вода. Би било добре тези хора да смирят малко амбициите си. Поне дотам, да не надвишават заслугите си за наличието на политическа свобода днес. Това ще даде шанс на историята на историците. (Френският историк Пиер Нора казва, че днешната история, произвеждана от медиите, историята на журналистите – е „история без историци“). Нека миналото говори повече чрез историците. (Нямам предвид тези, които приготвят „история“ за домашна политическа употреба, подобно на домашната ракия.) И историята на историците е разноречива; но в нея има правила и процедури – на изследване, на провеждане на дискусии и т. н.

Днес от ефектна Стефанпродевска публицистика, каквато гърми от двете страни на „фронтовата“ линия, нямаме нужда. Имаме крещяща нужда от повече критическо говорене и чувство за отговорност. Проблемът, който обсъждаме, ще кажа още веднъж, е свързан с културно-националната ни идентичност. Той трябва да бъде изтръгнат от ръцете на крещящо боядисаните в „червено“ и „синьо“ гладиатори-идолопоклонници, които – аз помня това добре – бяха все благоразумни и благонадеждни момчета.

Днес имаме големи възможности да търсим широк консенсус – консенсус, при който всяка партия трябва да „загуби“ нещо. Аз лично се надявам такъв консенсус да бъде постигнат около проекта на Александър Дяков, който съдържа „препратка“ към настоящия и към диалектиката на „народа-богоносец“. И който ще напомня на минаващите край него, между другото и мисълта на Ботев: „Наистина най-голямата добродетел в света е любовта към родината, но какво ще правиш, когато са малцина ония хора, които да разберат, че тая добродетел естествено е основана на друга – на любовта към близния“.

Нека обобщя. Първо, паметниците по етимология и по културната си функция са опори на колективната памет в цялата ѝ противоречивост, които много сбъто се опитах да представя. Без памет няма познание; има само информация, дезинформация, контрадезинформация и накрая – пълно безумие.

Второто, което искам силно да подчертая е следното. Нашата историческа памет е наасиена с травматични събития, които я невротизират и пораждат упорити изтласквания на „злото“. Различните групи проектират това „ зло“ в различни посоки – към руснациите, фашистите, комунистите, турците, американците, юдео-масоните. (Не мога да изброя всички „заговорници“ против България, затова спирам дотук.) Но тези „рабски работи“, както казва Раковски (в духа на Речите към германската нация на Фихте), идват все така отвън, както в неговото съзнание – с „гъркинките“ – царски съпруги, с ген Каулбарс, „фашистите“, Путин, все едно, механизъмът е един и същ. Благодарение на универсалния социален отдушник интернет днес може да се види ясно каква мъка е да си българин и да не можеш да се справиш със самия себе си.

Това са двете причини, поради които проблемът с паметника на Съветската армия не трябва да бъде решен с дискусии, провеждани в тесен кръг от хора, отличаващи се с решителност, реторически талант или с

градоустройствена компетентност. В този случай е необходимо повече и по-продължително критическо говорене. Ако перифразираме Бернщайн, една цел като премахване на паметника е нищо – има значение само движението на мислите ни, насочени към постигане на максимално широк консенсус като резултат от по-дълбоко саморазбиране. Което означава, че трябва да се мисли и за тези, които са живели преди нас (да не ги изкарваме пълни идиоти); и за онези, които ще ни наследят (да не вземаме окончательни решения заради тях); и доколкото е възможно – да мислим за бъдещите „преходи“, които непредсказуемата история ще ни сервира.

Александър Кертин е преподавател по история във Втора английска гимназия в столицата и един от учителите с най-много зрителски номинации за конкурса на БНТ „Най-добрят учител, когото познавам“.

Коментари (59)

- 08-07-2011 | **Д. Иванова**

Рядко по своята ценност четиво.

- 08-07-2011 | **Кирил Иванов**

Няма нищо лошо в паметниците.

В случая става дума, все пак, за това какво донесе на раменете си армията за чийто паметник говорим. Смятам, че смъртта на толкова хора без вина и толкова години почти ГУЛАГ е достатъчна причина този паметник на тази армия да бъде пратен в КОЛИМА. Кво пък, току виж му се зарадвали. Ако са забравили.

- 08-07-2011|**Серкан**

Тази сутрин търсих един текст (тук, на този сайт), но бях забравил автора му. Сега, случайно или не го откривам тук.

„Мейнард Барнс“

<http://librev.com/discussion-bulgaria/1116-2010-12-31-14-06-22>

И не само, че го откривам, но виждам и разгърнати няколко от най-важните и фундаментални теми не само за България, а за целия свят.

Ще опитам кратко и по ред:

Търсих текста на Мейнард Барнс във връзка с две теми:

- „Предателството“ – аналогии от периода, който описва документа и от последните няколко години в България.

- Какво става, когато хората, които упрекваме, че са ни „предали“, че са „лобисти“, че само говорят за „свобода и демокрация“, завъртят кранчето и загубят интерес от нас? Защо в моите очи виждам само едни премазани, безвъзвратно изгубени „модели“?

Тук връзвам нещата между няколко теми, които си ги въртя, както ми прещракат в главата.

Олигархията.

Злото, насилието, отровата, която унищожи... всички.

Романите, които обществото ВЕЧЕ не иска да да чува.

Романите, които бъркат там, където болката е неудържима.

Моделите, които закъсняха, може би фатално. Търсещи своя живот и/или изпълняващи поъчките на господин Олигарх и/или други и други „важни, лични, неотложни“ причини.

И сега имаме самоубийствена симбиоза.

Между олигарси/модели/общество.

И отвращение. От нас, от нашето отсъствие, от нашето мълчание, от търсенето на вината навсякъде другаде, но не и в нас самите. За почти всичко.

А днес имаме и интернет.

И какво става?

Става най-лошото, което може да се случи – човек загубва вярата в идеала за доброто. За това, че се движим напред помагайки си, а не самоизляждайки се.

Оглеждам се около себе си. Понякога, понякога успявам и в мен. Почти никога сам...

Ей такива неща си мисля вече повече от година. Благодаря на автора, че ми помогна да се престраша и да драсна тези няколко реда.

А дали са или не са по темата... един ден, надявам се, да ми светне и да мириясам най-накрая.

- 08-07-2011|**Кирил Иванов**

И като става дума за памет.

Мисля си, че по справедливо(и милосърдно) ще бъде вместо оня HERO с шмайзера да бъде спомената(с худсред, разбира се)съдбата на тази клета армия потънала в архипелага след ВЕЛИКАТА БИТКА. Видели гадната гнила ЕВРОПА току виж се разтропали, засравнявали. Защото истината е, че няма как да не побеждава точно тази армия. Само така може да отложи неизбежното макар и с няколко години. Кой ти ги дава. Оня с косата, пардон, мустаците не е от търпеливите.

- 10-07-2011|**Венци**

Сашо, поздравления за прекрасната статия! Харесвам високия стил и дълбоката аналитичност на нещата, които пишеш и по причина, че това възпира бродещите по форумите тъпоумни същества да се налепват и коментират всичко, което попада пред фасетния им поглед.

- 10-07-2011|**Борис Луканов** – Много ѹезуитска статия

Да, статията, колкото е силна, толкова е ѹезуитска...от 10 кладенеца се търсят интелектуално-исторически и философски аргументи да се защити тезата...Мога много дълго да ги оборвам един по един...но не мисля, че има смисъл...За мен този паметник, ако остане в този му вид в центъра на София, ще е единствено символ на националния ни мазохизъм...Все едно в центъра на Варшава да има огромен паметник на ген. Гурко.

- 10-07-2011|**Punch**

Умна и трезвопреценяваща статия. Така е. Поздравления. И аз мисля, че не е наше право да решаваме съдбата на паметника. Да оставим това на историка време. Иначе подозирам, че отново става въпреки за зле прикрити апетити за безценен свофийски парцел, който искат да освободят за огромни печалби и около който се развихрят все по големи архитект-

ски и политически амбиции на хора готови да съучастничат. Амбиции на хора на които точно там някога са им връзвали пионерски връзки.

- 10-07-2011 | **Иван Запрянов**

Цветната пародия с Паметника на съветската армия даде поредната възможност за натриване на муцуните през прогнилия плет на българското разединение. Блогъри, журналисти, интелектуалци наостриха пера и заскърцаха с детска садистичност покрай отдавна пукнатото тъпанче на народната чувствителност. Чак от Тексас долетя текст със заглавие „За няколко кофи цветна боя“, което би изпотило дори и китайски производител. С малки изключения всички подхождаха към проблема точно като среднощния „артист“ – оцветявайки го, за разлика от него, без въображение. С боичките, които грижливо пазят от 1989 г. **И всички премълчаха факта, че всъщност не става дума само за този монумент, а за огромен дефицит в националната ни памет, способен да роди такива вандалски абсурди като надписа „Смърт на комунистите!“ върху паметника на Оборище.**

В крайна сметка най-удобният виновник, както винаги, се оказаха институциите. Върху широкия им гръб легнаха обвиненията, че не са дали легален шанс на младите за изява, че в главата им е полярна зима, че чистели по тъмно, а Евгений Дайнов бръкна и по-надълбоко – в „азиатската им душица“, определяйки българските духовни предводители като елементарни лакеи и полуобразовани провинциали. Без да уточни дали и Патриарх Евтимий влиза в това число. Адмирирайки случилото се, със същия замах, той ни убеждава, че така се правело в Европа. Къде точно – пак не става ясно. Иво Инджев пък не можа да се сети за друг аналог, освен за розовия танк на Черни – добро хрумване, с тази разлика, че е изпълнено върху Т-34, каквото има доста из Стария континент.

Когато става въпрос за уличен арт в Европа хората обикновено боядисват себе си, а в България плескат другите. Замазват очите на икони от XVI век с вар. Чегъртат стенописи, чупят детайли, плискат щедро „цветна боя“ върху бюстове и барелефи на хора, за които не знаят нищо. **Без значение дали става дума за светец, възрожденец, национален революционер, партизанин, руски войник, футболист, църква, джамия или гробище.** С времето посланията на някои паметници се промеят, независимо от пропагандната, идеяна и емоционална натовареност при създаването им. Днес **Паметникът на съветската армия е не-**

обходим точно на такива, като изрисувалия го, които си мислят, че войната е само по телевизията или в Уикипедия. За да им напомня, че милиони млади хора не са имали техния шанс. И че оръжията, които може би подсъзнателно почти са останали неоцветени, могат някой ден отново да загърмят, без значение откъде идват куршумите.

Липсата на широка обществена дискусия в началото на последното десетилетие на миналия век, хаотичната смяна на имена на улици, безпринципното демонтиране на паметници и безумното взривяване на Мавзолея имат своите рецидиви днес. За това в дебата за отношението ни към културно-историческото наследство се изисква професионализъм и цивилизираност, а не настървеността на хазайка, която бърза да изхвърли партакешите на някой некоректен наемател.

Непознаването и непризнаването на историята и нейните знаци ме подсеща за пословичното неспазване на пътните знаци у нас, което роди един друг печален феномен – поставянето на паметни плочи на загиналите по пътищата на България. Така нашенецът сам опровергава необходимостта от премахването на каквито и да е било паметници.

- 10-07-2011|**Трофана** – паметниците отразяват историята на един народ

Всеки народ има светли дати и тъмни петна. Сменят се правителствата, целите и „господарите“ и тъмните петна стават светли дати. След 45 години – обратно.

Този паметник е свидетел на едно събитие, на една загуба, на едно примиренчество. Той трябва да остане, за да помним, да не забравяме, да учим децата си и техните деца, че всяко следване на небългарските интереси води до робство. Няма значение дали е класическо, като турското или идеологическо като руското или икономическо в лицето на ЕС.

Ако отново чуждопоклонничеството надделее и паметника се разруши, то тогава да се разрушат всички паметници на територията на страната, които са свързани с Втората световна война.

Текстът на статията много ми допадна. Ще потърся да прочета неща, които иначе на бих прочела.

- 10-07-2011|**Про**

Харесвах текстовете на Александър Кертин, макар да ги намирах за малко претрупани с цитати. Написаното по повод паметника тук ме разочарова. То е едностранично, опростенческо, тенденциозно и в някои аспекти ирационално.

Авторът върти-суче и разглежда събитията до 1944. Много се пази да не отиде твърде далече след тази дата.

Авторът сочи България като единствено виновна за междусъюзническата война.

Влизането на България в първата световна представя като акт на предателство към Русия-едноверни братя-освободители и съюзяване с друговерните бивши поробители, от които Русия ни е освободила. Нещата са по-сложни. Преследвайки националните си интереси България воюва с Румъния, отнела и с удар в гърба южна Добруджа през 13-та. Това че Русия праща войски на добруджанския фронт според автора би трябвало да доведе до отказ от националния интерес ли? Това, че незначителната сила Турция е съюзник на Германия би трябвало да държи далече България от Централните сили ли?

Настоява да разглеждаме СССР като исторически приемник на Русия, като еманация на руската национална идея. Дали днешните руснаци биха се съгласили с това?

Настоява да разглеждаме СССР единствено като съюзник на САЩ и СССР. Ами пакта Молотов-Рибентроп? Ами след войната -желязната завеса, студената война?

Настоява историческата отговорност за смъртта на Никола Петков да се носи от САЩ, защото те го окуражавали да има такова политическо поведение, че да бъде арестуван в Народното събрание и после обесен.

И най-важното. Нищо не казва за десетилетията след обесването на Никола Петков. А те са определящи за дискусията за паметника. Защото тази дискусия е централна по отношение на основния въпрос за днешните българи-как да гледаме на времето между 44-89г. на 20-ти век. Този въпрос разделя българите вече 67 години. Или ако казва нещо, то е отвратително-че тези, които сега от едната страна много викали, той ги помнел, че били кротки момчета. Ами да, били са. Трябаше да загинат ли, г-н Кергин? А на тези, които оцелеят, можеше да им се каже, че нямат право да говорят, защото видите ли, те останали живи, а други са жертвани на живота си. Сякаш г-н Кергин не е живял в онези години. Ще вземат

властта с помощта на чужда военна сила/тази от паметника/ ще наложат свиреп терор, при който само говоренето води до смърт, ще оковат един народ до степен да не може очите си да държи отворени-и след това ще корят и хулят същия този народ, че бил робски, че не се съпротивлявал и пр. Когато едно насилие е абсолютно и не се спира пред нищо, за да унищожи потенциалните си врагове, съпротивата е невъзможна. Това е друг мит, който напразно чакаме историците да развенчаят-че българите са били по-страхливи от другите народи в съпротивата си, че с по-голяма готовност са подложили врата си. Ако е така, в основата трябва да търсим русофилството, което явно е свещена категория за г-н Кертин и кое то трябва да бъде оправдание за престъпленията на комунизма. И каква е тази нападка за тези, които претендирали, че били много допринесли за свободата днес? Това пък защо е? Какво, Лилов, Луканов, Боков и Пирински ли са с по-голям принос? Или Илия Павлов и Димитър Иванов?

Та в дискусията основен въпрос е за това, което е ставало след 44. Съветският войник/не руския/ дойде в България уж като освободител и остана дотогава като оккупатор, докато не подмени из основи устоите на живота на нацията. А като си тръгна, оставил на власт колониална администрация, която така и не се осъзна като национален елит и която и до днес се опитва да съобразява действията си с външни фактори, а не с националния интерес.

Символ на тези 45 години след 44 е този с шпагина, а не на тези преди 44-та, както се опитва да ни внущи Кергин.

Докато в България не бъде осъден, така както във всички бивши сателити, комунистическия режим, налаган от СССР с военна сила/няма нито един пример този режим някъде да е наложен по мирен път/спорове като този ще съществуват и ще тровят единството на нацията. Паметникът може и да остане, но с пояснението, че това е паметник на оккупатор, дошъл тук под предлог да бъде освободител и наложил най-безчовечния престъпен режим, на който е свидетел историята в модерните времена. И тук любовта на българския народ към Русия няма нищо общо и с нея не може да се спекулира.

След всичко това правя извод, че историята е нещо твърде сложно и важно, за да се остава в ръцете на професионалните историци.

- 10-07-2011|**Дончо Аврамов**

Текстовете на г-н Кертин винаги досега са ми били любопитни и убедителни. Но не и този. Аргументите му са верни, но тълкуванията говорят за интелектуален произвол. Може би на видно място върху постамента трябва да се сложи плоча с релефен надпис: „Този паметник е построен по идея на Уинстън Чърчил“? Всъщност, г-н Кертин, политическите съображения да се построи този паметник нямат нищо общо с историческите данни, които вие сочите. Той е създаден от неизбрано от българите васално на Москва политическо ръководство и не отбелязва величествен исторически момент от миналото, а легитимира истинския господар на страната (това историкът не може да откаже!) т. е. истинското послание на паметника е преданността и верноподаничество то на малкия, незначителен български народец. Г-н Кертин, чест и почитание към историческата ви ерудираност, но паметниците трябва да предизвикват вълнение, а не национално себепрезрение. Представям си какви аргументи бихте намерели за запазване паметника на Ленин на някогашния едноимен площад в София! И накрая, с ръка на сърцето: не чувствате ли, че паметникът вече е пътник? Е, предстои още дълъг път...

- 10-07-2011|**Гост**

Всеки сайт подобно на гаровите чакални от едно време си има по един луд дърдорко. Тук също има един Про, който като муха месарка е в състояние да нацвъка всичко, дори и това, което не му е по мярата. Виж, Про, не ти е мястото в сериозните издания. Коментирай в „Дневник“ или си купи „Уикенд“.

- 10-07-2011|**Златко**

Основателни или не, не искам тук дрязги на лична основа. Госте (Венци), много моля без нападки от тоя вид – те са подходящи именно за форумите, които споменаваш сам! Про, много моля не започвай ответна реакция, инак ще трябва да ви гоня и двамата!

Това тук НЕ Е типичният български онлайн-форум, нали сме се разбрали?

- 10-07-2011|**про** – сериозните издания

Нещо поне като аргументи да беше прибавил. Аз съм изнесъл факти, някакви тези.

И като съм луд, това според съветската психиатрия ли е? Тя, както знаеш, беше известна колкото балета при Большой театрър.

И внимавай на дядо си с шпагина. Стоманата старее и тези символи на българо-съветската дружба стават опасни.

- 10-07-2011|**Златко**

Хм, ако мислиш, че говоря на шапката си, добре си ми дошъл... Хайде сега да си приказваш вкъщи!

- 11-07-2011|**Екатерина Михайлова**

Златко, ти май отне думата на някой. Това не се ли наричаше цензура? Изобщо в това твоето господарско настаняване в рубрика, която си определил за читатели е некоректно и то всякаква гледна точка. Само не от балканската, разбира се, ако приемаш това печално известно алиби.

- 11-07-2011|**Златко**

Между отнемане на думата и отнемане на думата има известна разлика, уважаема разсърдена читателко на „Либерален преглед“. Когато се отправи предупреждение поради нарушаване на правилата на форума (в случая – започване/поддържане на лична дрязга) – и участникът/ участниците откажат да се съобразят с него, то за какво всъщност говорим, за свобода на словото или способност за придържане към елементарни правила? И защо изобщо всички бъбривци в България започват да крещят до небето голямоформатни празнословия за свобода на словото и пр., когато обикновено става дума за нещо много, много по-елементарно? (Не)способност за мъничко вътрешна дисциплина например?

- 11-07-2011|**Кирил Иванов**

Та същата тази армия(съветска)през 1921г

ползва ОРЪЖИЕ ЗА МАСОВО УНИЩОЖЕНИЕ срещу тамбовските селяни които не искат да измирят на прага на светлото бъдеще и въстават. Командир на ВЕЛИКАТААРМИЯ е Тухачевски. Поклон и венци. Та нека стои паметникът. Но за прегледност поне да изделят на границата всичките и победи.

- 11-07-2011|**джони**

Толкова ли е трудно за един националист като средния българин да отсее, че не е редно паметник на един окупатор, насадил най-кървавия режим в човешката история, да заема централно място в столицата. Явно става дума за тотално морална деградация и останали пластове в съзнанието които изискват столетия, ако тогава има такова чудо като българи.

- 11-07-2011|**Кирил Иванов**

За яснота.

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

N 116 от 23 июня 1921 г.

В намеченные особо опасные бандитские районы Тамбовской губернии, куда выезжает представительство политкомиссии и особого отдела. Вместе с воинскими частями, предназначенными для зачистки (интернационалисты), по прибытии на место вся данная волость оцепляется войсками и в ней вводится осадное положение. Берутся заложники из числа наиболее видных людей (священники, учителя, фельдшеры и т. д.). Затем собирается волостной сход, на котором зачитываются приказы за NN 130 и 171, а также приговор этой волости. Всем ее жителям дается два часа на выдачу оружия с скрывающихся бандитов и их семей. Все население волости ставится в известность, что в случае отказа в выдаче все заложники будут расстреляны. Если через два часа не будет выдано оружие и все те, о ком идет речь, то опять, повторно собирается сход и на глазах его участников производится расстрел заложников. И все начинается с начала и так до тех пор, пока не будут выданы все, о ком идет речь. Все оставшиеся пропускаются через опросные комиссии, за отказ дать ей сведения – расстрел на месте. В это время всякий въезд и выезд в волости запрещен.

Председатель полномочной комиссии ВЦИК РСФСР

В.А. Антонов-Овсеенко

Командующий войсками Тамбовской губернии

М. Н. Тухачевский

ПРИКАЗ

Полномочной комиссии ВЦИК N 171

1. Всякого, кто отказывается называть свое имя, расстреливать на месте.

2. Семьи, в которых может быть спрятано оружие, властью уполномоченного объявлять заложниками и расстреливать на месте.

3. В случае нахождения оружия расстреливать всех на месте.

4. Семья, в доме которой укрывается бандит, вся поголовно подлежит аресту, а имущество их конфискуется. Старший работник в семье расстреливается на месте, а семья высылается.

5. Всякая семья, укрывавшая членов семьи или имущество „бандитов“, рассматривается сама как „бандитская“. Старший работник в этой семье расстреливается на месте.

6. Крестьянам, указавшим семью, в которой укрывали „бандита“ переходит все имущество этой семьи, а эта семья арестовывается и подлежит высылке. Старший работник этой семьи расстреливается на месте.

7. В случае бегства семьи „бандита“ ей объявляется розыск, а имущество распределяется среди верных советской власти крестьян.

Оба этих приказа приводить в жизнь беспощадно.

- 11-07-2011 | **Кирил Иванов**

В подкрепана горното.

ПРИКАЗ

Командующего войсками Тамбовской губернии N 0116/оперативно-секретный

г. Тамбов 12 июня 1921 г.

Остатки разбитых банд и отдельные бандиты, сбежавшие из деревень, где восстановлена Советская власть, собираются в лесах и оттуда производят набеги на мирных жителей.

Для немедленной очистки лесов

ПРИКАЗЫВАЮ:

1. Леса, где прячутся бандиты, очистить ядовитыми газами, точно рассчитывать, чтобы облако удушливых газов распространялось полностью по всему лесу, уничтожая все, что в нем пряталось.

2. Инспектору артиллерии немедленно подать на места потребное количество баллонов с ядовитыми газами и нужных специалистов.

3. Начальникам боевых участков настойчиво и энергично выполнять настоящий приказ.

4. О принятых мерах донести.

Начальник штаба войск Генштаба Какурин

- 11-07-2011 | **Иван Запрянов** – До Кирил Иванов

Я дайте пример сега и за някоя хуманна армия, та напълно да изясним нещата.

- 12-07-2011 | **Дончо Аврамов** – ге: До Кирил Иванов

Г-н Запрянов, армия, която воюва срещу невъоръжени съотечественици не е армия, а жандармерия. Помогнете ни и разтълкувайте вие събитието та да си изясним нещата, ако не напълно, то до някъде.

Иван Запрянов писа:

Я дайте пример сега и за някоя хуманна армия, та напълно да изясним нещата.

- 12-07-2011 | **Кирил Иванов**

Salvation Army

Но пък последователки на ВЕЛИКАТААРМИЯ колкото искаш. Например една от най-готините ЧЕРВЕНИКХМЕРИ. Супер армийка.

Абе има. Яко семе.

- 12-07-2011 | **Кирил Иванов**

Абе пропуснах и не е зле да се спомене и АФРИКАНСКИТЕАРМИИ борци за свободата на изкормване с LENIN T-SHIRT като униформа. И те от същата майка сухали. Мноо яко.

- 12-07-2011 | **Златко** – Паметникът на съветската армия е паметник НЕ на съветската армия, а на собственото ни дупедавство

Отлагах и се колебах много дълго време с този коментар, защото ми липсваше вътрешната яснота, необходима за заемане на позиция по един толкова изострен въпрос. Но сега вече имам усещането, че нещата ми се изясниха. И така:

За самия мен е напълно безспорно, че този паметник трябва да остане. И то по причини, които до този момент не съм чел или чувал никъде. Работата е в това, че паметникът – както посочва и заглавието на коментара ми – е паметник НЕ на съветската армия: освободителка, узурпаторка или кой каквото си предпочита. Това е паметник на българския колаборационизъм, на българската вековна традиция на липса на самостоятелност, страхливо присламчване към поредните силни на деня, на българ-

ското **дупедавство**, казано на чист нашенски език. И страстите, които се разгарят около него, показват за кой ли път, че България – и жителите ѝ – все още не успяват да надраснат традиционната си неспособност за поемане на отговорност за собствената историческа съдба. Каквото и да се случва в българската история – завладявания, освобождения, преврати, кървища – винаги, и винаги, виновниците са някои други, само не и самите ние. ТЕ са ония, които са ни натресли поредния исторически позор, ТЕ са ония, които са вършили нещата, докато ние сме стояли отстрани и сме гледали кротичко, ТЕ са ония, които са правили всичко, нашата задача е само да ги изобличим, за пореден път – и след това да продължим да си живуркаме както винаги досега. На сянка и в рахат.

Неспособността за поемане на отговорност, детинското бягство от срещата със собствената низост, подлост и малодушие, вечното търсене на виновници извън самите себе си, са най-ясните указания за това, че тази страна все още продължава да живее в едно доброволно избрано, неосъзнавано и избутвано с всички сили назад, към потайните кътчета на съзнанието, детство. Злостно, жестоко, по детински безотговорно детство. Германия, която за мен си остава страната-пример за зряло отношение към и преработване на собственото минало, има в собствената си столица не един, а два огромни паметника на Съветската армия – един в западен и един в източен Берлин (това за информация на всички невежи, които ще скокнат да обясняват феномена с „кумунистите“). И това, уважаеми сънародници, е единствената демонстрация на зрелост, която всички сме в състояние да разпознаем само за една милисекунда: способността за спокойно, лишено от изстъпления, комплексирани буйства и площадни ревове, изправяне лице в лице със собственото си минало. Това е израз на реална промяна, това е реално надмогване, надживяване, надрастване на миналото. Защото хора, които са в състояние да го правят, знаят и чувстват дълбоко вътре в себе си, че паметникът е само това, което би трябвало да бъдат паметниците навсякъде по света: напомняне за нещо, което не бива да потъне в забрава. И ако това нещо е срамно, а не възвеличаващо, то толкова по-добре. По-добре, защото способността ни да живеем с него без да се чувстваме непрекъснато унизени, омерзени и оплескани, е най-ясното доказателство за това, че ние вече не сме ония, делата на които този паметникувековечава. Това е МИНАЛО. Нещо, което сме надживели. Нещо, което сме оставили зад себе си. Нещо, което вече НЕ СМЕ.

Ето това е причината, поради която този паметник не трябва да се маха. За да ни напомня, че все още не сме се променили нито на йотичка, че продължаваме да се крием от себе си, да отричаме, да търсим сенчица и рахатлък от собственото си минало, от собственото си настояще, дори и от бъдещето си. Каквото и да се случва, ние сме си гарантирали позицията на вечно невинните. И докато не променим това, докато не пораснем и не станем способни да гледаме към самите себе си като възрастни хора, като хора, способни да поемат отговорността за това КОИ са, ние ще заслужаваме – отново и отново – мястото, което заемаме в света откак се помним. На опашката.

- 12-07-2011 | **Самолет 005** – ... един прост въпрос...

Все пак, колкото и да забравяме, че земите ни са част от Римската империя, трябва от време на време да го имаме предвид. Настоявам да го имаме предвид. Та в Римската империя пътищата са носели хубави имена – виа Егнация, виа Салария (на солта), виа Емилия, виа Латина, виа Флавия и изведнъж виждаме път, който започва от Дунав, минава през Найсус (Ниш), минава и през Сердика, минава през Филипополис, продължава през Адрианаполис и стига до Бизантиум. Я познайте хубавото име на този път! Ама го познайте от раз! Виа Милитарис – военния път! А сега де! Как се оцелява на военен път. Не е чрез дупедавство. Златко, оценката ти е доста силна. Премисли я пак. Забележи – Via Militaris! Как се оцелява с мезонет на Via Militaris? Не ще да е само с дупедавство. То това дупе трябва за хилядолетията да е станало на Марианска падина... Вероятно българите имаме някаква друга мъдрост. Изгубихме ли я?

- 12-07-2011 | **Златко**

Сигурно си прав, Самолетски, но аз съм възпитан според простото библейско правило „Който жали камшика, не почита чедото свое“. Така че, прости ми склонността към (може би) прекомерно използване на (въображаемия) камщик. Не вярвам в оцеляване чрез себеоневиняване, това ми се чини всичко.

- 12-07-2011 | **Златко**

А освен това, истински важните и решаващи за нашия си с теб живот години от Българската история – последните 130, да речем – ми се привиждат като едно непрекъснато, отчаяно и продължаващо бягство от

отговорност. Може и преди това да е било друго, по римско и византийско време. Може би. Онова, което съм в състояние да видя днес и сега, е страхливият отказ от среща лице в лице със самите себе си. Без изключения, навсякъде, винаги. И това прави реакциите ми малко едностранични, признавам. Просто ми е трудно да изпитвам (себе)уважение – а това според мен е нещото, от което всички ние се нуждаем най-неотложно в момента. И което няма как да получим – най-малко пък от самите себе си – докато продължаваме да живеем в отрицание на миналото си. Онова, от което се нуждаем, е да го надживеем, а не да го отричаме.

- 12-07-2011 | **Иван Запрянов**

[quote=Дончо Аврамов]Г-н Запрянов, армия, която воюва срещу невъоръжени съотечественици не е армия, а жандармерия. Помогнете ни и разтълкувайте вие събитието та да си изясним нещата, ако не напълно, то до някъде.

Не е необходимо да се ходи в Тамбовска губерния, след като си имаме пример в нашата история от 1923 /“Клаха народа ни, както турчин не го е клал“ – Антон Страшимиров/. И какво значение има дали е армия, жандармерия, полиция или други паравоенни организации.

Проблем на много от коментиращите тук е че се отклоняват от темата /ако въобще са наясно с нея/. Не всички неща, които са попрочели тук-там, могат да влязат в употреба.

Сайтът се задръства с ненужни цитати, демонстрират се дълбоко субективни пристрастия, най-често вследствие на някаква фамилна обремененост или внушени отвън, без капка стремеж за обективност и цивилизираност в търсенето на решение на проблема.

За хора, които набързо и накратко искат за си изяснят проблема, напомням две стари максими:

1. На война, като на война.
2. Победителите не ги съдят.

Звучат несправедливо, но е така.

- 12-07-2011 | **Самолет 005** – ге:

Златко пише:

...Не вярвам в оцеляване чрез себеоневиняване, това ми се чини всичко.

Оцеляването е инстинкт и включва всичко. Ти подхождаш прекалено литературно (тоест хероически) към оцеляването. Я малко суха биология да ти препоръчам... „Smile“

А камшикът навинаги е удачното средство. Той си има строго ограничение на приложението.

Между другото аз също желая паметникът да остане. Дори Альошата в Пловдив по не ми харесва (леле сега си навлекох вековната ненавист на майничките!) :) Ама не бих го бутнал и него...

На улица „Граф Игнатиев“ в София има един мост над Перловска река. Там специално ходих да видя в скулптурните композиции, където и на четирите места има руснак и българин, дали руснакът винаги е с една глава по-висок от българина! LOL

- 12-07-2011 | **Иван Запрянов** – ге:

Кирил Иванов пише:

Salvation Army

Но пък последователки на ВЕЛИКАТААРМИЯ

колкото искаш. Например една от най горините ЧЕРВЕНИКХМЕРИ. Супер армийка.

Абе има. Яко семе.

Армията на спасението няма нищо общо с това което, се коментира тук. Нито червените кхмери.

- Така обикновено разсъждават хора, които не са служили в армията.
- 12-07-2011 | **Самолет 005** – ге:

Златко пише:

А освен това, истински важните и решаващи за нашия си с теб живот години от Българската история – последните 130, да речем – ми се привиждат като едно непрекъснато, отчаяно и продължаващо бягство от отговорност.

Моля! Моля! Мен специално в БАН ме изследваха и имам ДНК на трак и печенежка (тоест върла шопкиня) по майчина линия. Къви 130 години, къви 5 лева – аз съм тук от хилядолетия. Всъщност ние нямаме сетива за тези измерения... ако трябва да съм сериозен... но тези измерения са реалност...

- 12-07-2011 | **Иван Запрянов** – Всичкото Мара втасала!

Не мога да си обясня охотата и настървението, с които се коментират подобни теми. И то от хора, много от които сигурно ще напълнят гащите при избухването на първия снаряд.

В една държава, в която не могат да се решат елементарни проблеми като разделното събиране и рециклиране на отпадъците или спазването на правилата за движение по пътищата – неща от които пряко зависи животът и здравето на хората, да се проявава такава „гражданска“ активност за един монумент, не е просто лицемерие или липса на съвест, а дебилност!

- 12-07-2011 | **Джони**

Запрянов, нещата които изреждаш са от един порядък: все се касае гражданско чувство и съвест, не виждам защо ги противопоставяш. Тук имаме лошо наследство в 2 насоки: комунизмът, който унищожи социалното и лошия пример на Русия, където гражданско общество никога не било актуално. Дразня се, че трябва да повтарям очевидни банализми за елементарни неща.

- 12-07-2011 | **Иван Запрянов** – ге:

Джони писа:

Запрянов, нещата които изреждаш са от един порядък: все се касае гражданско чувство и съвест, не виждам защо ги противопоставяш. Тук имаме лошо наследство в 2 насоки: комунизмът, който унищожи социалното и лошия пример на Русия, където гражданско общество никога не било актуално. Дразня се, че трябва да повтарям очевидни банализми за елементарни неща.

Ако тръгнем да търсим причините в наследството, то не започва от 1944. Нищо не противопоставям, говоря за приоритети.

- 12-07-2011 | **Джони**

Прави ми впечатление, че в Чехия, Полша, Унгария и ГДР минаха без приоритети и са доста напред.

- 13-07-2011 | **Гост**

Никъде нищо не минава без приоритети.

Във всяка държава от гореизброените решаването на този проблем е специфично и е най-вече във връзка с това на коя страна си воювал. Златко дава пример, че в Германия всички паметници си стоят, но не знам, дали е наясно, че между Русия и Германия е подписано специално споразумение, с което последната се задължава да се грижи за тях за вечни времена. Абсолютно съм сигурен, че дори и без това споразумение там нямаше да се вихрят подобни истерии, както у нас.

Та като си заложил на куц кон и ти е насран задникът, по-добре си решавай собствените проблеми и мисли как животът ти да стане по-добър. Построй нещо, пък тогава мисли за бутане. Като бутнаха мавзолея с какво животът на българина стана по-добър? Да не говорим, че от него можеха да се печелят пари.

Нещата у нас не вървят и за това не е виновен паметникът на съветската армия.

- 13-07-2011 | **Дончо Аврамов**

Какъв байганьовски критерий намеси в спора този ГОСТ – като бутнали мавзолея, с какво животът на българина станал по-добър! Че ако мислим само утилитарно трябва да заачеркнеме целия свят! Вгледайте се в мненията, които се разменят около този паметник и ще видите нещо много просто – проблемът не е нито исторически, нито политически, нито естетически, нито утилитарен – той е просто морален. Непоносимост към този паметник имат само тези – а, те са малцина за съжаление – които могат да изживяват чувството позор от една епоха, превърнала България в бяло петно върху политическата карта на света и с помощта на страх преобразила българина в безвреден човечец. лично аз не се вълнувам толкова много от случките около паметника – за мене е нормално ратаят да отбранява портрета на чорбаджията си, който е вече покойник. И са забавни аргументите, които изважда и размахва този ратай-въщност те крият доста несръчно стокхолмския синдром.

- 13-07-2011 | **Kiril Ivanov**

Тази вечер от 19 часа в Червената къща
Червена зала
Терорист или артист?
дебат

Съдебно-дебатен процес срещу неизвестния извършител на преобоядисването на съветските войни в американски супергерои.

Оцветяването „В крак с времето“ (преобоядисването на съветските войни в американски супергерои в средата на месец юни 2011) зарадва едни, ожесточи други, възпламени руските медии и българската прокуратура, озадачи общината и областния и...накара част от тъмно сините инициатори на демонтирането или преместването на паметника на съветската армия да се зачудят дали пък не е добре да се остави някакво поле за трансформиране. Останаха обаче и втвърдените позиции на тези, които не искат да мислят за стрийт-арт, а за това дали паметникът е паметник на освободител или на оккупатор. В този инсцениран чрез превъпълъщения „съдебен процес“ се сблъскват аргументите на обвинението и на защитата на неизвестния извършител. В ролята на прокурора: Александър Симов (от групата „Солидарна България“). В ролята на защитника: Красимир Терзиев (докторант по културна антропология в СУ и визуален артист). „Съдия“ (moderator): Десислава Гаврилова. „Съдебни заседатели“: публиката в залата, която ще задава уточняващи за процеса въпроси и ще гласува „Виновен“ или „Невинен“. В ролята на анонимния художник: всеки, който би искал той да е нарисувал цветните супергерои и би искал да сподели своята интерпретация.

На български език.

Вход: 2/1 лв.

Заповядайте

- 13-07-2011 | **Иван Запрянов** – те:

Дончо Аврамов пише:

Какъв байганьовски критерий намеси в спора този ГОСТ – като бутнали мавзолея, с какво животът на българина станал по-добър! Че ако мислим само утилитарно трябва да заачеркнеме целия свят! Вгледайте се в мненията, които се разменят около този паметник и ще видите нещо много просто – проблемът не е нито исторически, нито политически, нито естетически, нито утилитарен – той е просто морален. Непоносимост към този паметник имат само тези – а, те са малцина за съжаление – които могат да изживяват чувството позор от една епоха, превърнала България в бяло петно върху политиче-

ската карта на света и с помощта на страх преобразила българина в безвреден човечец.

Не съм гост, просто пропуснах да въведа името.

В съвременното 100 процента потребителско общество какъв друг критерий бихте предложили? В практическото на Бай Ганьо няма нищо лошо. Що се отнася до простащината и неграмотността му има доста следи из коментарите. Щом тези, които имат непоносимост към този паметник са малцина /навсярно и Вие сте сред тях/ спокойно могат да си изживяват позора вкъщи. Аз лично не се чувствам опозорен, нито приемам, че България е била бяло петно в картата на Европа. Приемам историята такава, каквато е. Били сме губеща страна и толкоз. Но животът се е осъществявал и се осъществява независимо от Вашите морални терзания, независимо от този паметник, от КПСС, БКП и СДС. И какво разбираете под безвреден човечец? Живял ли сте в друга страна, имате ли впечатление какви са там хората, дали са „по-опасни“ от българина? Май не. Иначе нямаше да използвате подобни клишета.

- 14-07-2011 | **Дончо Аврамов** – За г-н Запрянов

Г-н Запрянов, под „безвреден човечец“ имам предвид, онзи рендосван, чегъртан и полиран в течение на 45 години българин, който е престанал да задава въпроси на тоталитарната власт и е привикнал да не я беспокои с нищо. Що се отнася до последния ви извод, той е доста лекомислен: живял съм пътни 14 години само в чужбина и то без да ми плаща българската държава. Професията ми е такава, че съм пребивавал многократно във всички европейски столици – от Москва до Дъблин. Но струва ми се, че вие сте симпатичен човек, въпреки опита си да бъдете язвителен.

- 14-07-2011 | **Иван Запрянов**

Неслучайно зададох този въпрос, защото и аз имам преки впечатления от доста години и трябва да Ви кажа, че хората навсякъде са рендосани – независимо от тоталитарна или някаква друга власт. Просто идеологемите са различни. Навсякъде масовото съзнание се е управлявало и се управлява именно в тази насока – да не се дават въпроси и властта да не се беспокои.

Ако имате други впечатления от чужбина, то мисля, че се заблуждавате.

• 15-07-2011 | **Александър Кертин**

След многото коментари на моя текст ще се възползвам от правото си на реплика. Съзнавам много добре, че в случая проблемът е важен, не аз, затова в репликата ми няма да има нищо лично.

Част от коментаторите използват моя текст като повод да кажат нещо, което са си наутили още миналата година. Подменят моите тези или ми прилагат „уловки“ в духа на „Изкуството да бъдеш винаги прав“ на Шопенхауер, несъзнателно, разбира се.

1. Никъде в моя текст не съм приписвал „вина“ на „България“ – посочил съм като отговорни за определени актове /обявяването на войни/ конкретни политически субекти и личности. Думите „България“ и „вина“ би трябвало да настроят срещу мен по-възможност повече българи, да ме направят по-увязвим, нали така? /уловка №1/ Е, аз стеснявам още повече твърдението си и казвам: Васил Радославов е човекът, който носи огромна вина пред България. Той присъединява страната към Централните сили и обявява война на Антантата преди Румъния да е влязла във войната: Йон Братиану изчаква и най-важното – мисли; дори след победата на Османската империя при Дарданелите и Чанаккале, и след присъединяването на България към Централните сили, пак продължава да мисли. А Радославов не му мисли много – той се „екзалтира“ /С. Радев/. Защото Централните сили били давали „абсолютната гаранция за завземането на Македония и останалите български земи, които се отстъпваха безусловно на България ...“ /Това са думи на самия Радославов, от неговата книга „България и световната криза“, С. 1993 г./ Моят коментар вече ви е известен – когато искаш някой /Русия/ да ти създаде държава, после друг /Кайзерова, след нея Хитлерова Германия/ да вика в границите ѝ „останалите български земи“, ще ти пати главата, естествено.

2. Не съм използвал никъде думата „предателство“. Обяснителните модели, които прилагам, изключват използването на този тип понятия. Задал съм реторичен въпрос, за да кажа – и в прав текст – че проблемът за паметника е уникален. А той е уникален, защото е свързан с културно-националната самоидентификация на българите. Нищо повече не съм казал. И нищо по-малко, ако ви се струва, че това е дребен, незначителен проблем и е по-важно да наложите своята „историческа истина“.

Ако бях просто „русофил“, щях да отида в движението на „русофили“ /Чиито ръководители, впрочем, са „русофили“ по партийно поръчение./ Да си в група, да „мислиш“ групово, тоест, да се отпуснеш удобно

върху някакво колективно вярване е психологически комфорт. Нямаше и да мисля как бихме могли да бъдем нация, уважаеми сънародници. / Което съм направил в „Между кръста и меча“, а и не само там./

Как реагира човек, когато му приписват думи, които не е казвал и му лепят произволно всякащи квалификации? Разгневява се и отправя персонални нападки. /Уловка №7/. Е, това аз няма да направя.

3. Някои коментатори са чели друг текст, не моя. Или пък съзнателно подменят моите тези. Къде в моя текст съм написал, че паметникът трябва да остане, г-н Аврамов? Обратно, изрично съм казал: „С последните разсъждения не подкрепям становището паметникът да остане там, непокътнат“. Странно е, че виждате нещо, което го няма в моя текст, /например как защитавам паметника на Ленин/; а не виждате това, кое то съм написал.

4. Като цяло, текстът ми бил „йезуитски“ /Б. Луканов/. „Йезуитство“ означава много неща, но основно се свързва с принципа: „Целта оправдава средствата“. Аз съм изразил ясно, отново в прав текст, желанието си да постигнем консенсус около проекта на Александър Дяков. Всичко, което съм написал, е подчинено на тази цел: бавен, труден, мъчителен дори, но все пак някакъв консенсус около нещо. Ако никога и за нищо не успяваме да постигнем консенсус, най-добре ще бъде да се върнем на Цариградската конференция /1876 г./ и да разделим България на два автономни федерални окръга.

Затова защитавам проекта на Александър Дяков както срещу „булдозеристи“, така и срещу „бетонджии“. Вторите също обичат тази стигматизираща квалификация: щом не мислиш като тях, моментално ти я лепват. Въобще у нас желанието да бъде дискредитиран опонента е многократно по-голямо от усилието той да бъде разбран. И според моите наблюдения, тече „здраво“ консолидиране на групи „съмишленици“ около различни блогове.

Затова, за да бъдат дискусиите ни по-плодотворни, предлагам един, така да го кажем, дисциплиниращ теоретичен минимум. Предлагам да приемам схващането, че минималната семантична единица не е отделната дума, нито изречението, а текстът като цялост.

И така, какво е отношението ви към проекта на Александър Дяков? Не аз искам отговор – обстоятелствата изискват определено решение. Бих препоръчал на моите опоненти докато обмислят своя отговор, да /

пре/прочетат другото, много по-важно произведение на Шопенхауер – „Светът като воля и представа“.

- 16-07-2011 | **Дончо Аврамов**

Уважаеми господин Кертин, вгледайте се съвестно в изречението си – квалификацията „непокътнат“ свидетелства за един страх от оповествяване на категорично мнение – паметникът да остане или да се махне от там(не да се разруши, това никой не предлага – н. б.). Трета възможност не съществува и няма жив човек на земята, който може да я измисли. Т. е с това набиране на исторически аргументи, вие заставате на страната на почитателите на паметника, колкото и да опитвате да докажете автономно мислене. А споменавам за паметника на Ленин, защото за неговото хипотетично запазване или реално въстановяване на площад Света Неделя, също биха се намерили аргументи по начина по който вие ги търсите. Колкото за дискусиите, оставете това, те не могат да са плодотворни, както вие искате, защото това не е форум на лица, на товарени да вземат решение, а пинг-понг между разномислящи. И аргументите на никой от нас не могат да бъдат убедителни за друг, който е на противно мнение. Ние просто си приказваме. След което, при лягане всеки се помолва на своя бог. А почитателите на осемметровия червеноармеец с автомата трябва за завиждат на Лукашенковска Белорусия – там всички паметници, барелефи, издялани от камък или изляти от бронз многофигурни пана и други произведения на монументалната пластика са запазени. Каква свята почит към историята, а? Или тъжен за съвременните белоруси хепънинг.

- 17-07-2011 | **Александър Кертин** – Паметниците и свободата

Уважаеми г-н Аврамов, макар да знам какво съм писал, ето – вглеждам се в мой текст и прочитам следното: „Аз лично се надявам такъв консенсус да бъде постигнат около проекта на Александър Дяков...“ Видяхте ли проекта на Дяков? Изглежда – не, защото пак не го споменавате. Реализирането на този проект означава демонтиране на настоящия паметник! Мисля, че това е ясно като две и две – четири. Но това, което според мен е много важно, докато дискутираме да постигнем „по-дълбоко саморазбиране“, както съм се изразил накрая. Понеже моят авторитет не е достатъчно голям, съм „мобилизиран“ за тази цел Каравелов и Ботев. Дано поне на тях имате доверие.

- 19-07-2011 | **Kiril Ivanov**

Сравнението между идентификацията на червеноармееца и на професор Пламен Цветков е меко казано произволна. Огромна част от червеноармейците не са особено горди с това, че носят тази униформа точно поради идентификацията със Stalin и неговата партия. Армията е партийна и е създадена да наложи нов ред с което не се различава много от нацистката армия.

Е, само с това, че Вермахтът не може да се похвали с няколко десетки милиона изкоремени мирни люде в името на най-светлото дъра дъра. Разлика в мащаба само.

И да се нарича освободителка също е малко недомислено. Верно, че освобождава сума ти народ (и то незаслужено) от земни грижи като живот, имущество, свобода и разни други глезотии, ама все пак.

Армията на Stalin е армия на отмъщението. Не заради жертвите на нацитата, и без тяхната помощ червените добре се оправят. Отмъщението е заради унизението, представете си оня хленч, БРААТЯ И СЕЕСТРИ, как мислите, как се е чувствал ВСЕРУСИЙСКИЯТ ВАМПИР.

Не паметникът е виновен а неказаното.

- 19-07-2011 | **Любомир Сирков** – Паметникът не е учебник по история

В публикацията на Кертин има много неща, които един нормален гражданин би трябало да приеме с благодарност – но има и много неща, които не би трябало да бъдат подминавани с мълчание – просто твърде пресилено и изместено звучат те.

1. Паметникът на Съветската армия, според Кертин, бил „ситуиран в символичния център на националното пространство“ – напълно необосновано твърдение! Сигурен съм, че мнозинството хора в София, пък и в България, възприемат като „символичен център на националното пространство“, разбира се, съвсем не паметника – а по-скоро сградата на Народното събрание. Намиращият се наблизо „Орлов мост“ в момента в общественото съзнание също е много по-популярно място в сравнение с паметника. (Ако си уговоряте среща с някого, рядко ще чуете „Ще се видим на паметника“ – много по-вероятно е да чуете „Ще се видим на Орлов мост“ или „Ще се видим на Ректората“.)

2. Оттам нататък всички последващи разсъждения (подкрепени при Кертин с точни и важни исторически факти) за това каква точно била Съветската армия, защо влязла в България, и т. н., със сигурност са

полезни и поучителни като историческа фактология – но нямат **никакво** отношение към днешната съдба на паметника! Един паметник НЕ е учебник по история – че когато обществото си изясни по нов начин съответните исторически събития, веднага да се налага да се пише не-пременно и нов учебник... Разберете, че този паметник стои там и е в такъв вид НЕ за да утвърждава или отрича едни или други обективни исторически факти – а просто защото хората, в онази епоха, в която той е издигнат, са виждали нещата именно по този начин. И този паметник, като израз на това ТЯХНО виждане за нещата, трябва да си остане – такъв, какъвто е, и там, където е. Разбира се, заедно с това ние самите днес сме напълно свободни да имаме едно различно, СВОЕ виждане за същите тези неща – и съответно имаме и своите възможности да изразим това свое виждане. Но изразяването на нашето днешно виждане за нещата не трябва да става чрез някакво преобоядисване, затриване, деформиране или преобразуване на виждането на онези хора, от онази епоха, които са издигнали паметника. Именно това пропускат мнозина от коментиращите този въпрос: че виждането на онези хора си е тяхно виждане – а нашето виждане си е наше. Това са две различни виждания и те трябва да си останат различни – едното по никакъв начин не предопределя другото. „Тяхното“ виждане не ограничава изразяването на „нашето“ виждане – затова справедливо е и изразяването на „нашето“ виждане да не уврежда изразяването на „тяхното“ виждане. (Нещо повече – именно ние, като живеещи по-късно от тях, имаме моралното задължение да опазим начина, по който те са изразили своето виждане – защото те, хората от онази предишна епоха, вече лишени от всякаква възможност да изразят своето виждане – докато ние и занапред ще имаме нови и нови възможности да изразяваме своето виждане)

3. Кертин изглежда смята „проекта на Александър Дяков“ за толкова добре известен на обществото, че не си дава труда да опише по-подробно какво точно представлява този проект (като същевременно пледира да се оформи никакъв консенсус именно около него?!). Но каквото и да представлява този проект, напълно ясно е, че Александър Дяков има пълното право да се бори за осъществяването на този свой проект само ако той действително е напълно негов – т. е. проектът му може да включва елементи от други, предшестващи го произведения само като техни копия, изработени специално за целта (всякакви други варианти, каквито се предлагат – някакво „вграждане“ на едно нещо в друго нещо,

са напълно неприемливи от всякаква обществена и историческа гледна точка: това е все едно някой скулптор да поиска „Ама не може ли да ми разрешите да издълбая и аз едно релефче на скалата до Мадарския конник?“)

Така че: да, свободата е важна, и нека нашата днешна свобода бъде именно градивна (свобода да изразяваме собственото си мнение) – и нека тя не се превръща в свобода деструктивна (да изтриваме или „коригираме“ мнението на хората от една или друга предишна епоха).

- 19-07-2011 | **Иван Запрянов**

Тук продължават да пишат хора, които хал хабер си нямат от психология на войната. И пак някакви лични статистики и едностранично коментиране на проблема.

За три години немската армия като агресор убива близо 9 000 000 съветски войници и 18 000 000 цивилно население. На всеки убит немски войник отговарят четири-пет руски загинали. Когато влиза в Източна Прусия каква армия да бъде тя, освен армия на отмъщението, в което губи още 600 000 войници – още едно доказателство за нейния абсурд. И как си представяте състава на тази армия, че да не зверства и безчинства? Да не би да е била армия от професори по литература, художници, композитори и разни други хуманисти /не че и на такива не е присъща жестокостта/?

Днес ние сме напълно неспособни да преценим мащабите на човешката деградация от ония години.

В първия си бой, 17-годишният Анатолий Осминов треперел когато по бронята на танка му се изсипала градушка от куршуми. Той признава, че се е подмокрил от страх и това се случва на много войници от всички фронтове: „Впоследствие свикваш с опасността, както свикваш да убиваш – разказва той – В началото си мислех: Как бих могъл да убия човек? Но след това разбрах; или ти ще го убиеш или теб ще убият.“ / Max Hastings, Armageddon/

Та пак за паметника. Да си стои там, за да няма отново напикали се по бойните полета.

- 19-07-2011 | **Kiril Ivanov**

На чия сметка да пишем милионите неблагодарници обработени от 1917 до 1941. Е тва е проблема.

Паметникът е символ на Червената армия.

А тя не е армия за пример. Точно както и нацистката. Свастиката и сърпочукчето са символи на един и същи метод.

- 19-07-2011|**Гостенка** – Улисани в безкрайни обсъждания

за паметниците и свободата, паметта, „дупедавството“, спекулирайки забравихме, че един от най-внушителните български паметници беше преместен от центъра на София и изпратен в музея (Слава Богу!)-**става дума за красивия мемориал на 1-ви и 6-ти пехотни полкове, които се издигаха на мястото на сегашния Национален дворец на културата в София**

Просто забравихме нашите прадядовци и дядовци загинали в Балканската, Междусъюзническата и Първата световна война.

А с голям хъс сме готови да водим безплодни спорове за употребата на някоя дума.

Ще кажете вероятно, че не е по темата – да, така е, но това говори за бели петна в националната ни памет и липса на заинтересованост и за неправилно насочени интелектуални усилия.

И като виждам колко малко читатели са коментирали статията по-явила се във в. „24 часа“ по същото време, когато се водят спорове за паметника на съветската армия ми става тъжно.

А като се сетя, че по-младите въобще пък не са виждали мемориала, а вероятно дори не са и чували за него ми става още по-тъжно.

<http://m.24chasa.bg/Article.aspx?Id=962311>

- 19-07-2011|**Иван Георгиев** – ге:

Kiril Ivanov писа:

На чия сметка да пишем милионите неблагодарници обработени от 1917 до 1941. Е тва е проблема.

Паметникът е символ на Червената армия.

А тя не е армия за пример. Точно както и нацистката. Свастиката и сърпочукчето са символи на един и същи метод.

Дайте ни тогава армия за пример! Що за абсурди! Това си е чист оксиморон!

- 24-07-2011|**pecheneg** – реплика макар и не към автора?

- 25-07-2011 | **pecheneg**

Александър Кергин поздравления по добре не може да бъде написано.

- 27-07-2011 | **Серкан**

Цитат:

Разберете, че този паметник стои там и е в такъв вид НЕ за да утвърждава или отрича едни или други обективни исторически факти – а просто защото хората, в онази епоха, в която той е издигнат, са виждали нещата именно по този начин. И този паметник, като израз на това ТЯХНО виждане за нещата, трябва да си остане – такъв, какъвто е, и там, където е. Разбира се, заедно с това ние самите днес сме напълно свободни да имаме едно различно, СВОЕ виждане за същите тези неща – и съответно имаме и своите възможности да изразим това свое виждане. Но изразяването на нашето днешно виждане за нещата не трябва да става чрез никакво пребоядисване, затриване, деформиране или преобразуване на виждането на онези хора, от онази епоха, които са издигнали паметника.

Сирков, аз единственото нещо, което мог да разбера е, че ти имаш право на мнение.

Не мога да разбера обаче това, че ти ме приканваш „да те разбера“ в безспорно, за мен, мен, мен грешната ти постура в този случай, а и като цяло в тезите, които защитаваш.

Защо грешна?

Естествено, че нещата могат да останат така както са, НО могат и да се променят, ако възникнат условия, които го налагат.

Живота има и тези и другите моменти. И човек трябва да се адаптира интелигентно и с мисъл за бъдещето НА ОБЩЕСТВОТО, КЪМ КОЕТО ПРИНАДЛЕЖИ.

Как аз да разбера твоята воля да преиначаваш събитията около 1989 година и експулсирането на 360 хиляди български граждани „КАТО НЕЩО ДОБРО, КАТО НЕЩО, КОЕТО НИ БИЛО СПАСИЛО“, да се ровичкаш САМО в тези, думи, линкове, които теб те устройват, да манипулиращ с историческите данни на десетилетна кампания на асимилация, А СЕГА да идваш и да искаш „да те разбера“, когато не те устройва да се променя нещо, което на теб ти е по вкуса?

Що за „обективност“ има в този двоен аршин?!
Не те разбирам.

.....

.....

.....

Г-н Кертин, не знам дали сте ме разбрали правилно, но аз ви благодарях много за текста.

Макар да не беше отишъл въобще в дълбочина по ДРУТИТЕ въпроси, по-които беше намекнал, застъпил, потвърдил, че съществуват. Съществуват в главата на един интелигентен човек. Прочитайки го, аз се престраших да дам една стъпка по напред на моята собствена „лудост, самота“.

Не приемам, че това не е тема за „това“, че е за нещо „друго“. В текста съвсем ясно, в неговата заключителна част, са повдигнати всички тези големи теми, които засягат България и нейното подтиснато и обезверено общество.

Общество, чиито НЕСПРАВЕДЛИВО богати „лидери“ са ОТВРАТИТЕЛНО НЕБЛАГОРОДНИ, НЕЩЕДРИ...

Писах за „предателство“, защото аз виждам в това да те „изоставят“, точно тази дума. Причини винаги има.

Обаче... нали искаме да гледаме себе си, нали искаме да откриваме себе си, как да го направим, като богатите българи са стиснати, недалновидни, тесногръди, примитивни, ...

Как да гледам на нас, на нашата слабост, като знам повече от добре, че като няма човека да сложи коричка в устата на детето си, не му е ни до паметници, ни до свобода...

А книгите, краостата, културата...

Има едни минимуми за „СКОК в друго ниво“ и без нашата обща критика към хората, които „държат парите“ в България не ще се промени абсолютно нищо.

Това е мое убеждение не само от четене, а четох не един и двама интелигентни хора, които говорят за това „минимално ниво“, а и от моя личен живот. Живот, който четейки хора като вас, мога да надигна понякога поглед от пъпа си и да споделя. Не да следвам, а да доразвивам в идеите. Така виждам моята роля, затова и не мога да съм в „капаците“ на никоя тема И САМО ТАМ.

- 27-07-2011 | **Серкан**

Цитат:

„Друг секретен доклад на посланик Байърли от 2006 г. набляга на тясната връзка на премиера със Златев със следните думи: „14. (S/NF) Борисов поддържа тесни финансово и политически връзки с директора на „Лукойл България“ Валентин Златев...“

Източник:

Wikileaks: България е в прегръдката на „Лукойл“ и „Газпром“, защото няма алтернатива

[**here**](#)

Къде са данните за търговското салдо на България с Русия?

2008 и 2009 е ЕДНО КЪМ ДЕВЕТ за Русия (и то какво ДЕВЕТ – вносител номер едно в България с 20% дял):

[**here**](#)

а за 2010 и 2011 (неофициални данни и само за период от месеци) ВЕЧЕ СМЕ 1 КЪМ ДЕСЕТ:

[**here**](#)

И...2011, това не им е достатъчно на пазителите на съветската армия: Русия заведе иск за 58 млн. евро за „Белене“

[**here**](#)

На което, с врат притиснат в земята от ботуша, следва:

Държавата приложи закона спрямо „Лукойл“

[**here**](#)

Театър? Може, в нашата мила родина, може и да е театър...

Едно обаче е сигурно: някои хора нямат мярка.

По тези земи дето сме се родили, сме си така. Едни в бройките на коментарите, други в темите за „това“, но не в дълбочина за „другото“, а ония, НЕДОСЕГАЕМИТЕ, за тях нашите интелектуалци им треперят гашите да им кажат истините си за СВОБОДАТА НА БЪЛГАРИТЕ И КЪДЕ Е НАВРЯНА ТЯ.

Ето, искаME да покажEM, ЧЕ ВЪПРЕКИ ВСИЧКО сме интелигентни хора, с достойнство.

Да пишем и по тези теми.

Te не правят ли „история“, не влияят ли върху поносимостта на един или друг паметник, не помагат ли на обществото и държавата?

• 01-08-2011|**Ivan Ivanov**

Много интересно написана статия. За първи път чета някой да се позовава на написаното от Симеон Радев. Искам да напиша само две неща:

„Освен това Съветската армия преследва нацистките окупатори на своята страна“ – Когато ни напада Червената армия на наша територия няма нито 1(един) немски войник, ние не сме водили **никакви** военни действия срещу СССР и поддържаме нормални дипломатически отношения. Това си е истинска агресия.

Колко до Паметника – аз съм против да се руши нещо. Това е вандализъм. Просто не му е там мястото. Нека всички тези творения, вкл. паметникът на Сталин от входа на Борисовата градина, демонтиран през пролетта на 1961 г.(дано да са го запазили комунистите), да се съберат заедно на едно подходящо място – има толкова паркове в София. И всеки, който иска, да ходи там свободен със собствените си идеи, вкусове и разбириани. Ако иска да им се кланя, ако иска да гледа на тях като на произведения на соцкултурата. Свят голям, хора различни ...

• 12-08-2011|**Ivan Ivanov** – До Александър Кертин

Уважаеми г-н Кертин, прочетох внимателно Вашия отговор и никъде не намерих коментар на написаното от мене:

„Когато ни напада Червената армия на наша територия няма нито 1(един) немски войник, ние не сме водили никакви военни действия срещу СССР и поддържаме нормални дипломатически отношения. Това си е истинска агресия.“

А как се е проявявал личния съста на тази армия в другите европейски страни, то народите им отдавна свободно са преценели.

• 26-09-2011|**Александър Кертин**

Отдавна не съм поглеждал към дискусията, мислех, че е минала в историята. Но виждам, че не съм отговорил на един въпрос. Ако някога погледнете тук, г-н Иванов, ето го моят отговор. Вие пишете:“Когато ни нападна Червената армия...“ и т. н. Това първо лице, множествено число включва всички тогавашни българи и техните днешни потомци, включително и мен, а това е исторически неправомерно. Искам да кажа, че е неправомерно да екстраполирате вашата семайно-фамилна /или партийна/ памет върху историческата памет на българите като нация. Към

края на войната част от българите очакват Червената армия и когато тя навлиза в България, те не се чувстват „нападнати“. Има стотици документи, които доказват това. Ето един, ще цитирам съвсем малко от него. „Може да се каже, че днес в България съществуват три големи политически групировки: тези, които влизат в правителството или го поддържат – всички по един или друг начин свързани с Германия; разочарованите либерали и демократи, които се надяваха, че някакви политически промени могат да бъдат извършени, а те от своя страна евентуално биха довели до това България да промени политиката си в подкрепа на Оста и да сключи мир с англо-американците; просъветските елементи – най-многобройната групировка в страната... Просъветските елементи могат да се разделят на две групи: тези, които искат да последват примера на Чехословакия и България да застане редом със Съветска Русия, и такива, които искат да установят здрав комунистически режим в България.“

Тези редове са от Доклад №2941 на американския вицепрезидент в Истанбул Лесли Албиън Скуайърс до държавния секретар на САЩ Кордел Хъл. /Сб. документи под заглавие „България – своенравният съюзник на Третия Райх“ С. 1992 г./

А що се отнася до „нащата страна“ това понятие тогава е твърде неопределено. Българската армия и администрация са разположени върху територии на разрушените от вермахта гръцка и югославска държава, заедно с части от група армии „Е“. Срещу тях се сражават гръцки и югославски съпротивителни сили, както народнофронтовски, просъветски/ така и националистически /прозападни/, каквито са ЕДЕС в Гърция и четниците на Дражо Михайлович в Сърбия. Това е само допълнение към първата част на моята статия, която, надявам се, сте прочел. Е, това е, най-краткият възможен отговор на вашия въпрос.

Анатомия на бестселъра

Автор: Рут Франклин

I.

Пищейки *Листата*, своята книга от 2001 г. за бестселърите, бившият редактор на издателство „Саймън и Шустър“ Майкъл Корда си спомня как веднъж издателството поръчало проучване по въпроса кои книги печелят най-много пари. След обстойната презентация консултантът казал на редакторите: „Можете ли да си представите колко пари ще печели фирмата, ако вие издавате само бестселъри?“ Със същата логика той е можел да ги попита колко ли пари могат да спечелят от лотарията, ако винаги улучват правилните цифри. Модите идват и си отиват, но бестселърът си остава по същество въпрос на късмет. Един редактор може да бъде не по-сигурен, че ще открие следващия бестселър, отколкото един писател – че ще го напише. „По правило“, пише Джон Садърланд, английски учен, който се е занимавал с този феномен, „нешкото, което определя бестселъра, е бестселърството, тоест високите продажби. Нищо друго.“

Понятието *бестселър* винаги е било подвеждащо. *Фаст селър*, тоест „бързо продаващ се“, е може би по-подходящо, тъй като скоростта на продажбите е също толкова важна, колкото и количеството. Първият списък на книги „по реда на търсенето им“ е създаден от Хари Търстън Пек, редактор на търговското списание *The Bookman* (Книжарят). *Publishers Weekly* започва своя собствена листа през 1912, но другите не бързат да го последват: *The New York Times* например създава своята листа на бестселъри едва през 1942. В наши дни *Wall Street Journal* и *USA Today* също съставят листи на национално ниво, а всеки от големите регионални вестници си има свои собствени – и всички те се правят по леко различни начини. *Times* съставя листите си въз основа на данни за продажби от около 400.000 книжари, които отказва да назове (една статия, написана от публичния редактор на вестника спомена преди няколко години,

че те непрекъснато се променят). *Wall Street Journal* базираше листите си само на данните за продажби от големите книжарски вериги, но сега вече ги базира на данни от Nielsen BookScan – авторитетен източник на данни за тази индустрия, включващ около три четвърти от всички магазини за книги в страната (около 11.000). Листата IndieBound представя пък само независими книжари. Amazon.com има своя собствена листа, обновявана на всеки час, но – както и всички останали – тя се базира само на поръчки, а не на реални продажби (тъй като върнатите обратно книги не се вземат под внимание). По такъв начин някой писател с внимателно планиран маркетингов удар може да избута книгата си до сравнително висока позиция в Амазон за ден или два, което да му позволи да твърди, че тя е била сред „десетте най-продавани бестселъри на Амазон“. Уязвимостта на системата откъм манипулации доведе до разбирането, че – както пише в *Slate* Илайза Труйт – понятието *бестселър*, изписано на корицата на някоя книга, има „почти същата тежест, както и фразата „оригинална рецепта“ върху бурканче със сос за спагети“.

Още от самото начало Пек изглежда е изпитвал смесени чувства към механизма, който е избрал за миропомазването на някои книги. „Времето, през което някой популярен роман се радва на признание, става все по-кратко в наши дни“, пише той през 1902, оплаквайки се от „наводнението от белетристика, която се изнася на пазара и усърдно се промотира през всеки месец от годината.“ И макар че никога не е имало никаква определена цифра, която да постави една или друга книга в листите – няма гаранция, че една книга ще бъде в списъка на десетте най-продавани ако продаде петдесет, сто или дори петстотин хиляди екземпляра – то както нивото, така и скоростта на продажбите се увеличават непрекъснато. (За целите на опростяването, статистиките в това есе са почерпени най-вече от годишните класации за книги с твърди корици на *Publishers Weekly*, което е най-изчерпателният исторически източник). По време на първите няколко десетки години от съществуването на листата, №. 1 бестселърите обикновено са продавали около четвърт милион екземпляра в първата година от пускането си на пазара. Първият суперселър, приключенско-измамническият роман *Anthony Adverse* от Харви Алън (1933), е продал 600.000 екземпляра през първите си четири години. Рекордът му бързо е счупен от *Отнесени от вихъра* на Маргарет Мичел (1936) – първата книга, която продава повече от един милион екземпляра за една година. През 1956, *Пейтън Плейс* от Грейс

Металиъс – все още един от най-продаваните романи за всички времена – продава 60.000 екземпляра в първите десет дни след излизането си на пазара. Той остава на върха на класацията на *New York Times* в продължение на 59 седмици. В наши дни всеки от петте най-продавани романа с лекота продава повече от един милион екземпляра в твърди корици. Най-продаваният роман за 2010, *Момичето, което ритна гнездото на осите* от Стиг Ларшон (на български: *Взривената въздушна кула*, Бел. пр.), е начало с почти два милиона екземпляра през миналата година.

Не може да се направи каквото и да е обобщение по адрес на 1.150-те книги, които са се появявали между първите десет в списъка на бестселърите от началото досега. Сред тях са литературни романи от Вирджиния Улф, Ърнест Хемингуей, Симон дьо Бовоар, Дж. Д. Селинджър, Сол Белоу и Джон Ъпдейк. Има романи за социални проблеми, като например *Джунглата* от Ъптон Синклер (1906) и *Гроздовете на гнева* от Джон Стайнбек (1939). Има и военни романи: *На западния фронт нищо ново* от Ерих Мария Ремарк (един от малкото немски романи, попаднали някога в списъка, през 1929), *Голите и мъртвите* (Норман Мейлър, 1948), *От тук до вечността* (Джеймс Джоунс, 1951). Също и религиозни романи, вариращи от *Тогата* от Лойд С. Дъглас (1942) и *Преселението* от Леон Урис (1959) до *Чайката Джонатан Ливингстън*, алегоричната история за птица, жадуваща за по-висша форма на съществуване, от Ричард Бах (1970). Има разбира се и уестърни: *Човекът от Вирджиния* от Оуен Уистър (1902) или уестърните на Зейн Грей, който е публикувал по една книга почти всяка година между 1915 и 1924. Има секс-романи: *Вечната Амър* от Катлийн Уинзор (1944), с ключовата фраза „прелюбодеянието не е престъпление – то е развлечение“; *Пейтън Плейс*, където в подробности се описва изнасилване и тийнейджърски секс; както и *Куклената долина* от Жаклин Сюзън (1966), в който сексът идва едва на второ място – след успокоителните – като източник на удоволствие. Има и романи на ужаса, при които *Бебето на Розмари* (Айра Левин, 1967) и *Екзорцистът* (Уилям Блати, 1971) проправят пътя за настоящата доминация на жанра от Стивън Кинг. Има шпионски и научнофантастични романи, както и – понастоящем най-популярните – криминални романи. „Списъкът на бестселърите, още от първия си ден, винаги е предлагал изпитана смесица от добро и лошо, от качество и боклук“, пише Корда.

Бестселърът е впримчен в един особен парадокс: неговата популярност може да бъде разбирана и като доказателство за стойността му, и

като нейно отрицание. Ако единственият атрибут, общ за всички списъци на бестселъри, са продажбите, то всяка книга, която е популярна, попада под риска да бъде поставена в един кюп с останалите и захвърлена след прочита като хартийка от бонбон – както ни показва страхът на Джонатан Франзън дали да приемем представянето на романа му *Корекциите в Клуба на книгите* на Опра Уинфри. (Книгата беше бестселър №.5 през 2001.) За един определен вид елитни читатели, бестселърът е ценен преди всичко като средство за калибриране на собствения литературен вкус: ние знаем какво е добро от части и чрез това, че познаваме лошото. Но самата разпространеност на бестселъра прави невъзможно лесното му отхвърляне. Ако някои книги са добри (чети: литературни), защото *не се* продават, за други пък е също толкова вероятно да бъдат преценени като добри (чети: развлекателни), именно защото *се* продават. „Ако аз съм скапана писателка, то доста народ има скапан вкус“, казва някога Металиъс.

„Всъщност не съществува никакво доказателство или аргумент, с чиято помош да може да се покаже, че Шекспир, или който и да е друг писател, е добър“, пише Джордж Оруел, който никога не е бил сноб по литературните въпроси. „Нито пък съществува начин да се докаже решително, че – например – **Уоруик Дийпинг** е „лош“. В края на краищата няма друг тест за литературни достойнства освен оцеляването, което пък от своя страна е индекс за преобладаващото мнение.“ След като изчетох по-голямата част от бестселърите от един век насам, аз съм склонна да възразя. Дори и ако сме научени да зачитаме Шекспир по начин, по който не сме научени да зачитаме Дийпинг (чиито истории за живота в Едуардска Англия са го направили познат за всяко домакинство през късните 20 и 30 години), то все пак е лесно да се разпознаят литературните им заслуги. Творбите на Дийпинг са грубо характеризирани и бомбастично написани – качества, които ние по навик свързваме с бестселъра. Но високата мелодрама все пак ни въвлича в действието. Импулсът, който ни кара да се чешем по врата при вида на автомобилна катастрофа е същият, който ни кара да разлистваме трескаво странициите: ние искаем да наблюдаваме как се развива катастрофата.

В края на краищата бестселърите се продават, защото доставят удоволствие, дори и ако то е най-вече от вида удоволствие, което идва от задоволяването на някакво ненаситно желание. Бях изненадана от това колко много се наслаждавах на немалко от книгите, които четох – от ви-

сокия християнски патос на Тогата до отчаяната евтиния на Куклената долина. Оруел нарича книги като тези „добри лоши книги“, пишейки: „съществуването на добра лоша литература – фактът, че човек може да бъде очарован, възбуден или дори развълнуван от книга, която интелектът просто отказва да вземе на сериозно – е напомняне за това, че изкуството не е същото като чистата умствена дейност.“ В други моменти не можех да не стигна до заключението, че Металийс е била права: доста много хора наистина са имали скапан вкус. (Някога обичанияят *Anthony Adverse* е единствената книга, която намерих напълно нечетивна.) Но дори и книгите, които оstarяват не толкова добре, си остават интересни като културни феномени. Ако хората използват литературата, за да обяснят себе си на самите себе си, то популярните романи от миналото, които някога са украсявали книжните лавици на всеки добре поддържан дом от средната класа, могат да ни разкажат много за основните грижи на хората, които са ги чели. Историята, очертавана от романите, които са определяли националните обсебености през дадени периоди от време, представлява карта на майнстрийма – и тя променя граници-те си с хода на времето.

II.

Докъм 50-те години, всяко поколение от бестселъри е било доминирано от няколко „постоянни“ автори, работещи в традиционни категории: историческа белетристика, криминални романи, любовни романи. Безобидни, но рядко особено просветляващи, техните книги до голяма степен са се разтворили в историята. Най-достоверни и релевантни, както поради разказваческото умение, така и заради изненадващите си разкрития относно социалните нрави, си остават изключенията – еднократните удари, онези мотори, които внезапно са се издигнали до върха на списъка, докато „постоянните“ са дремели из по-ниските нива.

През годините преди Първата световна война най- популярен е бил жанрът на историческата белетристика, голяма част от него написана от Уинстън Чърчил – не английският премиер-министър, а американски романист със същото име. Той е имал осем заглавия в списъка, започвайки през 1899 с *Richard Carvel* и продължавайки до *Далечна страна* през 1915 – сълзливо-сантиментална история за един блуден син, която изглежда е трябвало да представлява аллегория за американската ситуация. Читателите от 1900-те и 1910-те са харесвали също книгите на Джордж

Бар Маккътчън (който е написал серия от историческо-любовни романи, поставени в измислената източноевропейска страна Граущарк) и Джийн Стратън-Портър, най-добре позната с *Момичето от Лимбърлост* (1909). И докато тези постоянни автори предлагат неподправено бягство от реалността, изключенията на десетилетието – например *Дамът на веселието* от Едит Уортън, който се появява в списъка на два пъти – веднъж през 1905 и след това през 1906 – ни представят портрети на реалните американски градски центрове.

Постоянният автор на 20-те и ранните 30 години е така презираният от Оруел Дийпинг. Той е автор на шестдесет и осем романа, като седем от тях успяват да достигнат статус на бестселъри, започвайки със *Сорел и син* през 1926. Изненадата на тези години обаче е *Джентълмените предпочитат блондинки* от Анита Лос, представляящ една объркана, но развлечателна героиня. Романът, който е продал повече от сто хиляди копия за шест месеца след излизането си през ноември 1925, просто се пръска по шевовете от несдържаната буйност на 20-те години – онова безпримерно пилеене, което скоро ще завърши с крах и икономическа криза.

Религиозните романи на Лойд С. Дъглас завладяват популярното въображение през 30-те и 40-те години. Бившият свещеник достига за пръв път списъка на бестселърите през 1932 с *Величественото заслепение*, последван от вече споменатия *Тогата*. (*Майн Кампф* – странно, но факт – се появява в листата за не-белетристика през 1939, но човек може да се утеши с мисълта, че това е било не толкова израз на американски антисемитизъм, колкото на желание да се опознае по-добре от врага).

Постоянното присъствие през 50-те години са военните романи, с *От тук до вечността* от Джеймс Джоунс като най-важен представител. Книгата става известна не на последно място и с необичайното за онова време използване на много груб език и натуралистични сцени. Обратно, трезво написаният *Бунтът на кораба „Кейн“* от Хърман Ук, който прекарва две години в списъка на бестселърите, е хвален точно защото е успял да избегне грубостта на *От тук до вечността*. Този роман обаче осъждва военните в не по-малка степен от другия. За пръв път големи романи разкриват мрачната страна на властта в една от най-свещените институции на нацията.

Пейтън Плейс, горчивата сага на Грейс Металийс за покварата, скрита под превзетата повърхност на едно село в Нова Англия, демонстрира подобни изблици на недоволство срещу установения начин на живот.

Един от най-продаваните романи в Америка – около 1975 романът вече е продал над десет милиона екземпляра – той е възхваляван като смело изобличение на лицемерието на пуританизма.

60-те години често се разглеждат като златната епоха на бестселъра – и действително, през това десетилетие в списъците попадат повече книги, отколкото през което и да е друго. Проституцията придобива литературност в *Тропика на рака* от Хенри Милър – и се превръща в обект на съдебен процес (за нецензурност) веднага след появата си през 1961. По същия начин, *Синдромът на Портной* (No. 1 в 1969), известен с екстремните си описания на мастурбация, е единственият роман на Филип Рот, който до днес е бил бестселър.

Книжният бизнес започва да се променя през 1970-те. Литературните романи все още имат постоянно присъствие през това време (*Рагтайм*, *Изборът на Софи*, *Дарбата на Хумболдт*) – но пазарът (и вкусът) постепенно започва да става все по-масов. (Най-големият хит на 70-те години е *Кръстникът* на Марио Пузо, който продава повече от десет милиона екземпляра за около десет години).

Хомогенизацията на бестселърите, която започва през 1970-те години и продължава до днес, се дължи на няколко различни фактора. На първо място се променят читателските навици на потребителите: ако до това време те са разчитали основно на клуба „Книга на месеца“, за да се снабдяват с популярни заглавия, то вече става възможно да намират по-евтини книги с твърди корици в големите вериги от магазини като Уолдорф. Малко по-късно Barnes & Noble въвеждат „супер-книжарници“ – огромни книжни магазини – което прави издателите по-малко склонни да публикуват засуканата белетристика, в която са специализирали предишните по-малки книжарници. Междувременно, изкупуването и разрастването на издателските къщи под все по- и по-големи марки означава, че печалбите често биват управлявани от далечни менеджъри, които предпочитат сигурната средна линия пред наಸърчаването на сериозна литературна култура, което пък прави редакторите все по-малко склонни да поемат рискове и да предпочитат най-вече мейнстрйма. Резултатът от всичко това е, че за един нов автор става все по-малко вероятно да достигне списъка на бестселърите.

В миналото е било обичайно за един романист да има няколко хита, след което постепенно да изчезне от погледа. Дийпинг например никога не успява да влезе в списъка след 1932, макар да продължава да пише

чак до късните 50 години. В наши дни, напротив, се е оформила една група от писатели, които редовно успяват да продадат един милион екземпляра от дадена книга през една година – а на следващата година да повторят трика с нов бестселър. Това е тенденция, започната през 1980-те и продължаваща до днес. Повече от половината от петнадесетте писатели, които са били в списъка десет или повече пъти, са започнали да публикуват някъде през последните четиридесет години (или по-скоро). Даниел Стийл – която е публикувала първия си бестселър, *Промени*, през 1983 – държи настоящия рекорд с тридесет и три бестселъра. Стивън Кинг, чийто първи е *Мъртвата зона* (1979), е на второ място с тридесет и два. Джон Гришам, започнал с *Фирмата* (1991), е на трето място с двадесет и три. В списъка са още Джеймс Патерсън (седемнадесет), Том Кланси (тринадесет), Патриша Корнуел и Сидни Шелдън (по единадесет) и Майкъл Крайтън и Робърт Лъдлъм (по десет). Някои от тези писатели са по-силни от останалите – Крайтън и Кланси например имат напълно четивни книги – но никой от тях не може да се доближи до статуса на Ук (*Бунтът на кораба „Баунти“*) или дори Урис (*Преселението*). Сред но-интелектуалните, представяни днес от писатели като Джон Ървинг и Гарисън Кейлър, вече са малцинство. Междувременно, единствените реални литературни романисти, които успяха да влязат в списъците през 80-те и 90-те години, го направиха или с помощта на успешни филмови екранизации (Умберто Еко), или поради заплахи срещу живота им (Салман Рушди). „Наводнението от белетристика“, от което Пек се оплаква през 1902 г., днес се е превърнало в цунами, удавящо всички по-различни гласове.

Днес един роман от непознат писател има по-малки шансове да стане бестселър, отколкото когато и да било преди. През 1987 само два романа в списъците са били от непознати автори: Скот Търоу и Гарисън Кейлър. През 1988 има само една такава книга: приказките на братя Грим с илюстрации на Морис Сендак. През 1990-та няма изобщо никакви непознати автори. Модата на мултикултурализма през 1990-те донася успех на няколко не-бели автори, които в исторически план почти не са имали бестселъри: Тери Макмилън (*В очакване на издъхването*), Лаура Ескивел (*Като гореща вода за шоколад*), Ейми Тан (*Съпругата на кухненския бог*) и Тони Морисън (*Рай*). Историята си остава същата през 2000-те години, в които махалото на постоянно присъствие отново се люшва към религиозния роман. Налице е само едно подсказане за това, че Америка

прекара миналото десетилетие, въвлечена в две войни: популярността на афгано-американския писател Халед Хосейни, чийто роман *Хиляда сияйни слънци* надмина Гришъм и Патерсън, за да стане No. 1 през 2007.

III.

Въпросът за това какво бестселърите казват за нас днес изглежда по-малко важен от това кой го казва. Независимо от това какво съдържат днес книгите, списъците на бестселъри – съставени почти само от постоянно присъстващи автори – са депресивен показател за националния ни консерватизъм и самодоволство. Изключенията – „добрият лоши книги“, по думите на Оруел – са онези, които могат да внесат промяна. Като основен пример за този тип книги той посочва Чичо томовата колиба: „една непреднамерено смешна книга, пълна с абсурдни melodramатични инциденти... [но] също и дълбоко трогателна и по същество истинска.“ Тя е всички тези неща – и заедно с това една от най-влиятелните книги в американската история. А също – и бестселър...

[Източник](#)

Рут Франклин е старша редакторка на американското списание *The New Republic*.

Мистериозната смърт на лицето Петров

Автор: Борис Роканов

„Ето, ида скоро; дръж, що имаш, за да не вземе никой венеца ти.“
Библия, Откровение на свети Йоан

Лицето Петров беше пето поколение кюстендилец и много се гордеше от факта, че помни на мястото на тази или онази къща какво е имало преди, кои са живели, къде са се преместили и какво е станало с тях. Данте Петров беше мрачен човек, стиснат, завистлив и голямо мрънкало. Той заекваше свенливо и по този начин винаги успяваше да изкрънка две-три ракии с: „Не, не, не. Стига толкова. Пия това и ставам.“ – изпива това и започва да сумти, да пъшка и с влажни очи да гледа празната чаша, накрая почва да я надига с пронизващ и обиден поглед. Ако и тогава другите от компанията се правят на две и половина, с отчаян глас вика келнерката и: „Ленче, дай една малка, от най-евтината.“

Винаги се намираше някой зевзек да каже: „Каква малка, бе! Давай му голяма и я пиши на моя сметка.“

„Не бе, не бе, защо голяма, няма нужда – щастливо протестираще Петров и гледаше с големи любящи очи зевзека или зевзечката. – Защо голяма?“ – и хоп, пресушаваше я до половината.

Веднъж така се случи, че Петров се спомина, сиреч умря. Тихо, леко, в съня си, но пак със сумтене и мрънкане, сякаш си просеше почерпката. Три дни лежа мъртъв, полуутвит, все едно ей сега ще ритне с крака във въздуха, за да повдигне тежкото си туловище до седнало положение и да извика „Комунисти!“ – за да рипне от леглото и да изтича до тоалетната. После с „Безбожници“ и „Терористи“ Петров отново да пресече коридора, да влезе в същата стая, в която сега лежи мъртъв и тихо и примирено да се отпусне в леглото.

„От три дни съм мъртъв – си мислеше Петров, – а няма кой да дойде да ме види жив ли съм, здрав ли съм“ – и душата му ридаеше. Не му

беше удобно да лежи само на една страна, чувстваше се вкочанен и искаше да се обрне, да се изтегне с вик (при който навремето майка му връхлиташе в стаята с пълна чиния пържени филийки и буркан кисело мляко, промушен с лъжица: „Ставай, Данте – така се казваше в младостта си Петров – ставай, сине, да закусиш.“)

„Е, сега и майка ми се появи! – упрекна се намусено Данте. – Ако и в отвъдното ще се срещам с нея, по-добре да бях останал жив“ – усмихна се мислено той. После душата му се разрида, като се сети какво оставя: пари, апартамент (вярно, полуразрушен, но на хубаво място), книги, ръкописи, телевизор, котлон, чинии, вилици и други неща.

„Дали Николинка (така се казваше неговата племенница от първия и единствен брак на сестра му) ще се сети да отвори „Кюстендилски хълмове“? Между 20-а и 96-а страница съм надиплил 10 000 лева, а в „Град над градове“ (на великия Теофилов) ми е дебитната карта, на 23-та страница между трета и четвърта строфа съм записал и пин кода, сумичката там е 18 689 лева и стотинки (ридайки си мислеше мъртвият писател). Дано се сети детето да ги извади без да казва на ония плондери от банката, да не вземат данък наследство.“ Като си помисли за тъпото Николинче, Данте се разрида неудържимо.

„Парите. Паричкитееее! Пестих, пестих, пестих за черни дни, а си умрях, без да се усетя“ – мяташе се в леглото Данте, но тялото му не по-мръдваше, леглото не скърцаше, не доловяше и обичайното попръцване от мъртвото си тяло. „Откъде е тогава тази смрад?“ – запита се той. После се надигна от леглото, огледа тялото си и: „Аз съм се изпуснал!“ – скочи погнусено и се изплю върху изкривеното си, посиняло лице. „Ууу, плондер такъв, колко си грозен!“ – и пак се изплю.

„И книгата ми – историята на милия Кюстендил, оставил недовършена, още шест тома и щях да приключка с древната Пауталия и да се залутам в дебрите на скъпия Велбъжд.“

Кюстендиле, Кюстендиле – най-древният град в Европа си ти, запя си Данте и докато се съзерцаваше как изглежда мъртъв, не се одобри и се погледна изпод вежди, като продължи да тананика: люлка на цивилизацията си, мой роден град... Навремето Боби наминаваше, когато го гонеше жена му... ееех, какви празници бяха тогава – ядене, пиене и екскурзии... я при колегата Заяков с две пиленца с гарнитура, я при Калина и Йордан с пълна торба кюфтета и кебапчета, отделно доматите и краставиците, не броя и мастиките, които се изпиваха...

Ох, Боже, защо на мен се случи това? Защо ми трябваше да умирам?... Сега, като гледам, никаква полза от умирачката няма... Данте Петров се прекръсти набожно, като гледаше мрачно мъртвия летописец и изведнъж с всичка сила му удари шамар... – „Пак цоца някой там горе, лепнал се е за някой Ангел издател, сигурен съм“ – повтори и потрети шамара Петров. На трупа му идваше да извика след тези несправедливи и с нищо незаслужени шамари, но не можеше да каже думичка, а безсмъртният Петров го удряше, удряше ожесточено, накрая стана и го ритна, наплю го отново и тръгна замислен да се разхожда по улиците... „Това умирачката е като комунистите – само взима, не дава; нито пари, нито кльопачка, за пиеще да не говорим... Кой друг щеше да напише този колосален труд – пак се върна на темата Данте, – историята на обичния ми Кюстендил... *Спокойно гледам ОТ бъдещето ази...*¹ В БАН?... издават глупости... ей такъв, като прасенце-сукалче щеше да изглежда многотомникът ... Само да се погрижа за тленните останки на оня проптур там и го удрям на живот! Лошо, Петров. Лошо. Не трябваше точно сега да умираш!“

Както си вървеше по улиците отчаян и замислен за онова нещо, кое то се разлагаше върху чистите му чаршафи, при мисълта „А сега кой ще пере?“ – Петров се спъна и падна. Но не падна удобно, на нещо мекичко, а се заби на един остьр камък. Изрева, сгърчи се без да го боли, ей така, по навик: „Ето удобството да си мъртвъ – никаква болка, нищо. Ако преди да се спомина се бях пълоснал върху този камък, щях да си счупя ребрата и нямаше да мога да дишам. А сега нищо, нищичко, сякаш съм безсмъртен.“ – усмихна се закачливо Петров и намигна на една гургулища, която го гледаше с обожание, след което започна да пада на всяка крачка с ехидно изражение. После му омръзна падането и се залежа. Никакво впечатление, нула внимание, хората го отминаваха. „Да не съм събркал града? В Кюстендил всички ме уважават, ще ми помогнат, щом ме видят паднал... не е възможно това да са моите обични съграждани и да ме гледат като плужек, да ме заобикалят, да се гнусят... не, не! – и започна да рони сълзи като камъни писателят. – Ето, виждам „Пауталия“, значи съм се изсипал на площада, ето го и „Хисарлъка“, ето, виждам и една стара курва с правнук – потвърди убеждението, че е в родния си

---

1 Тази фраза използвам с разрешението на самия господин Петров; възмездно (по банков път).

град Данте, след като си обърна главата и на другата страна, – сто процента съм в Кюстендил!“

„Ставай! Ставай, говедо! Това да не ти е морето! Ставай, мерзавецо“ – и го засипаха не с рози, а с мощнни кюстендилски ритници. Не го заболя, но обидата, че ритат публично него, класика, му дойде в повечко и той примирено си каза: „Да правят каквото си искат, аз съм безсмъртният Данте, човекът, увековечил Кюстендил с робски труд, талант и чутовно постоянство: ставане в пет, писане до обяд... три бири със собствени, после още десет с чужди средства... прибиране на зигзаг от кръчмата на Нела, два часа сън... Ставане, салатка, бутилка „Поморийска“, псуване по телевизора: „Да им еба майката комунистическаaaaaaaaaaa!“ Накрая – пак сън. Един живот, отаден на литературата.

Менде, Здравко и Евгени го бяха наобиколили и го ритаха последователно и методично. „Както са се засилили, тези тримата ще ме довършат!“ – помисли си мъртвият Петров и смръщи вежди.

„Ебати писателя!“ – погнуси се Евгени и му заби силен шут направо в гъза.

„Ставай бе, говедо!“ – с къси, отсечени удари Менде започна да го повдига от земята.

„Нека си лежи! Да си ебе майката!...“ – с шут в главата го приземи Здравко.

И така – половин час гимнастика: шутове, скачане върху гърдите, колена... Задъхаха се, измориха се – не бяха на 20, не бяха на 30, не бяха и на 40, и тримата гонеха седемдесетте. Накрая Евгени, след като видя, че Данте още мига с очи, а Здравко зъболекарят едвам диша, каза на пресекулки: „Мен-де, на-бе-ри-по-ли-ция-та-и-ми-дай- те-ле-фо-наааааххх...“

„Хари¹ (така се обръщаха приятелите към Евгени), чакай само да си поема дъх“ – каза Менде, превит на две, хванал се през корема, после бавно се изправи и забърса с носна кърпичка плешивото си теме.

„Елате на площада да дигнете Данте Петров. Същия бе, историка, развратника... същия, да... и аз това викам, да му еба майката! С ритане? Ритахме го – не става! Менде, забий му главата в земята, каза дежурният, това винаги карало писателите да стават.“ Менде хвана Данте за ушите, повдигна го и светковично, с всичката си останала сила запрати главата

---

1 Прякора на Евгени идва от Хари Белофонте, американски певец от '50-те години на миналия век, създател на стила и танца Калипсо.

му в земята. Нещо изхруска и лицето на писателя се размаза и остана по плочките. А Менде клекна и се хвана за гърдите.

„Не ме боли, не ме боли, не ме боли. А тия ще умрат и тримата“ – пеше си Петров и се кискаше вътрешно.“ Не, не, бе!... Менде го размаза като досадна муха... лежи си още, все едно е на плаж... до РЕП-а ще го намерите... там, да... при телефоните“ – каза Евгени и затвори, ритна за последно Петров в носа и каза: „Момчета, да си вървим.“

„Добре, Хари“ – каза Здравко и заби още един силен шут в гърдите на писателя.

„Хайде, гнидо! – наведе се Менде и нанесе юмручен удар в носа на съкрушения летописец. – Авантаджия mrъсен!“ – допълни той и тримата тръгнаха към сладкарницата на „Пауталия“.

„Ох-ох-ох, божке, божкее – пъшкаше Петров по навик, като се наместваше на плочите, – вече спокойно мога да си полежа, без никой да ме побутва, ох-ох... – после изръмжа: – Отидоха да ядат и пият mrъсниците... да им приседне дано!“ Мисълта за софрата, която щяха да спретнат хулиганите, ядоса Петров и той започна люто да псува. Чак тогава кюстендилци го забелязаха, събраха се около него и започнаха одобрително да цъкат, да пляскат с ръце и да викат: „Браво, Петров!“, „А така! Всичките са маскари!“ Като чу възторжените възгласи на будното граждансство, Петров се окрили и започна да кълне освен тримата уважавани съграждани, който поругаха крехкото му достойнство, и гражданското общество, и новите демократи, и световната икономическа криза. „Браво, Петров!“ – скандираше вече огромното множество. Тогава се появи патрулката, слязоха бързо четирима полицаи с валсова походка, хванаха за ръцете и краката известния писател и го метнаха в багажника. Като видяха как грозно постъпиха с Петров, хвърляйки го като чувал самоковски картофи в колата, кюстендилци бързо се разбягаха и за секунди площадът опустя.

„Хвърлете този мерзавец на вълците!“ – чу Данте някакъв дълбок контраалт да говори на полицайите, но не разпозна чий е. „Сигурно е някоя жена, която съм изоставил, или е глас на колежка, или е глас на...“ – не се ориентира точно той. Колата с пукот потегли и по наклона и по виенето той позна, че отива направо в Зоопарка в „Хисарлька“.

„О, братя мои“ – възклика Петров, когато го хвърлиха в клетката на вълците. Разпозна в тях: поет, три броя белетристи, литературен критик, изкуствоведка, две поетеси, четири изтънчени художници (тоест много

слаби), композитор и пианистка. „Ето къде се е преместил Клубът на културните дейци“ – помисли си въодушевено летописецът. Затова срещата му се стори много вълнуваща. „О, братко мой“ – прие поздрава му поетът, бивш директор на държавно издателство, и вдъхновено се хвърли в обятията му. Подуши го тук, подуши го там и го захапа за врата. „Би ли ме захапал малко по-отляво“ – примоли се мазно Петров. „Разбира се!“ – отговори през зъби поетът и захапа по-дълбоко безсмъртния Данте.

Наместо животворна кръв от вените му обаче потече отровна слуз и поетът се закашля, зачерви се и умря. Другите вълци, като видяха смъртта на поета, започнаха ужасени да викат: „Помощ! Полиция! Помощ! Полиция!“ Полицайт в бърза полка се върнаха, вдигнаха Данте и го хвърлиха обратно в колата. Закараха го в полицията и го сложиха в килията на задържаните за скитничество. „Здрасти, братко!“ – хвърли се Данте към един възрастен човек със сламена шапка и бастун, прегърна го, вдигна го в ръцете си и го целуна пламенно по бузите. В ръцете му уплашено кротуваше обръснатият до голо Иван Вазов. „Мили братко, какво са сторили с мустака ти?!“ – извика гневно летописецът Петров и стовари бастуна на Народния поет върху главата на Любомир Левчев¹, крещейки истерично: „Ти си виновен за всичко!“ Левчев на свой ред удари със своя бастун и повтори, и потрети, после се вбеси и жестоко замлата Петров, после започна да налага и дядо Вазов – удар по Петров, удар по Вазов, удар по Петров, удар по Вазов, но докато историкът Петров не усещаше нищо, то Народният поет много осезателно почувства ударите на Любомир Левчев и запища: „Позор! Позор! Това е нечувано – аз съм патриархът на българската литература, а ме налагат с бастон като посредствен писател. Помощ! Позор! Помощ!“ – повика, повика и накрая и Иван Вазов заплака в синхрон с Дантовото хълцане, след като Априлският поет така се увлече, че смля дядо Вазов от бой, забравил съвсем за повода на гнева си – Данте Висарионович Петров, който се гърчеше по стар навик в краката му. Като го съзря да лежи уплашен и потресен, той го заплю в сурата и със злоба го изрита в корема: „Бездарник! Мекотело!“, сетне посочи с пръст дядо Вазов и го анатемоса с „Ти си следващият!“, заплю го в лицето и чак тогава се свлече безжизнен на пода.

---

1 „В действителност, никога не съм бил против Иван Вазов – каза Любомир Левчев след като внимателно изслуша моя стеснителен прочит за кощунствения акт, който литературният герой, носещ неговото име, бе сторил на Народния поет Вазов – но ти пиши каквото искаш.“

„Най-после пукна мръсникът! – изправи се пъргаво Петров. – Трябва светкавично да се обадя на професор Игов... ухаа, какъв келепир¹ ще падне, само да се измъкнем оттука, Иване“ – обърна се към разкървавения Вазов историкът Петров и многозначително му намигна. После се замисли нещо, изрева на умряло и се пълосна до Левчев, като го прегърна през кръста и сложи глава на гърдите му. Докато падаше, Данте Петров успя да прошепне на Вазов: „Иване, бързо лягай на пода и се прави на умрял. Да не си шавнал, че отиде конспирацията!“ – и отново многозначително намигна на ошашавения и отчаян до смърт Патриарх. Вазов тежко се свлече, падна без да иска до Любомир Левчев, погледна го с ужас, прехапа език и уплашено се претърколи до вратата, по-далече от бастуна на социалистическия поет. „Тюх, язък, изложих се – напсува се мислено Иван Вазов, – но поне вече няма да ям бой. Умря келешът.“

Секунди след сърцераздирателния писък на Данте Петров целият полицейски участък се изсипа пред килията на скитниците и се втренчи в изпонатръшканите будители. Наличният състав видя, че са мъртви – че нито дишат, нито шават – и чак тогава се обърна и погледна капитана: „Отървахме се – каза бавно началникът и тежко продължи: – Почнаха да мрат на групи, браво! Сега да пукнат и джебчиите, та да се отвори и за бизнеса малко място, ха-ха-ха...“ – и се обърна към гладко избръснатия като Иван Вазов сержант: „Пепи, обади се на „Вечност“ да пратят катафалката и направо ги мятайте в реката, няма нужда да минават през моргата, кой ти ебава сега писателите.“

„Слушам!“ – каза сержант Пепи, като повдигна закачливо вежди и събра устни сякаш за целувка, а премреженият му поглед потъна дълбоко в очите на началника.

„После – продължи капитанът – веднага идваш в кабинета ми да рапортуваш за изпълнението на задачата!“ – Последното го каза с полуусмивка, после се фръцна и напусна енергично сектора с килиите, като закачливо докосна аспарагуса под портрета на Бойко Борисов.

„Ето, това е любов, това са чувства, евалла!“ – помислиха си останалите полицаи и от цялото си сърце завидяха на сержант Пепи, който от своя страна се забърза да изпълни задачата, та възможно най-скоро да рапортува на капитана. „Траурна агенция „Вечност“ ли сте? Веднага

¹ При една от поредните си срещи с думата келепир професор Игов почтително се допитал до речника на колегата Найден Геров и там прочел следното: келепир – нечто, что се добива без мъка.

изпратете катафалка за трима, а труповете ги изхвърлете в реката! Веднага!”

„Задачата е изпълнена!“ – мислено ликуваше сержант Пепи, подминалвайки аспарагуса, и с олюляваща се походка се затича към кабинета на своя любим капитан, за да му рапортува.

Катафалката бързо пристигна, служителите на „Вечност“ със служебно тъжни физиономии нахвърлиха писателите един върху друг и отпрашиха към реката. Там ги метнаха в тинята и бързо се върнаха в офиса. Нито Вазов се обади, нито Петров гъкна, а левчевото лирично сърце беше спряло завинаги, та не му се налагаше да стиска зъби. Щом шумът на мотора се загуби в тишината, Петров се изправи, а Вазов се намести между два камъка, защото нещо го убиваше под кръста. „Иване, ставай да се изступаш, време е, точно сега Игов сяда в „Гражданския клуб“ и си поръчва мастика с таратор. Много ми се пие, Иване, да знаеш как ми се пие, братко!“ – и Петров се затича към „Гражданския клуб“, като съвсем забрави за автора на „Немили-недраги“.

Хукна с такава убийствена страсть, че тялото му, което преди наподобяваше лоена топка, сега бе заприличало на стоманено гюлле, помитащо всичко по пътя си към заветната цел: „Поморийска обикновена“, салатка от настъргани моркови и любимото лице на благородния критик Игов (дуднеш тихо, когато говореше за процесите в балканските литератури, а щом станеше дума за клана Левчеви, гласът му се възвисяваше до драматично сопрано, а очите му святкаха отмъстително), който и в този случай щеше да играе главната роля на портфейл. „Бате Светъло, братко Игов, чакай!“ – и Данте прескачаше локви, провираше се като анимационен герой между колите, падаше, ставаше, приплъзгваше се с огромния опит, натрупан през дългите години чиракуване по литературните кафенета; на два пъти го бълснаха – първия път го премаза бивш военен, сега шофьор на „Тиха смърт“ (конкурентната на „Вечност“ агенция), а втория път го помля компютърен програмист, настъпил газта на жигулата на баща си, с която разнасяше прах за пране по кварталните магазинчета. Не му вървеше на Петров (а как му се пиеше!), но след сумтене, мляскане и тихи псувни той пак ставаше, поглеждаше изпод вежди с каменно изражение вцепенените шофьори, после им се озъбваше с обичайното: „Комунистииииии! Гадове! Терористииииии!“ – и политаше тромаво като градски гълъб към обикновената „Поморийска“ и настърганите моркови. „Братко, идвам!“ – и Петров нахълта в „Граждн-

ския клуб“, където нямаше никой, масите бяха празни, светеше само една лампа, беше петият ден от Световната финансова криза и хората се бяха изпокрили, в това число и Игов, защото и той понякога беше човек. „Сега какво ще пия?“ – не се удържа и с цяло гърло извика Данте, обърна се и бавно се запъти към разрушения си апартамент. Отключи вратата, тежко се отпусна в леглото и потъна във вкочаненото си тяло.

Изведнъж покоят и тишината, анонимността, с която Данте започна да свиква, отлетяха безвъзвратно и се получи една какофония от обаждания, звънене, тропане, хвърляне на камъчета по прозорците, тоест, започнаха да го търсят отвсякъде, имаше чувството, че дори по ъгли те висеше някой, който го дебне: „Искат, ама няма! Нищо няма да им дам!“ – унесе се в лека дрямка с усещането за благополучие летописецът Петров. Отначало телефонът му звъня през ден, после затрещя ежедневно, докато настъпи кулминацията – ежечасно звънене по телефона и двата джиесема на прочутия кюстендилец, на звънеща на входната врата, последвани от плахи почуквания по нея, които постепенно се залиха до грохот. Накрая, когато думкането стигна неотразими висоти, Данте скандализиран поиска да стане, рязко да отвори вратата със специалното си изражение за подобни случаи и с „Какво искате бе, педали!“ да прогони натрапниците. Разтресе се от мисълта, че ония отвън ще поsegнат на вратата, мил спомен от неговия покоен баща, но го мързеше неудържимо – дори да се почеше, камо ли да пресече коридора и да увисне на шпионката преди рязко да отвори с изражение на кюстендилска усойница: „Защо посягате на паметта на скъпите ми родители, нещастници такива?“ Отегчението така го натисна към матрака, че не му позволи да се мръдне. Тогава Данте се примиря с всичко, а всичкото беше, че ония варвари пред вратата в момента я разбиваха: „Да правят каквото си искат. Не мога нищо да си занеса в гроба!“ – тази мисъл го порази, ококори го и Петров започна бързо да мига. Не очакваше подобна жестокост от изоставилата го съдба, а баналната фраза за носенето в гроба го довърши и Петров наистина умря. Претърколи се и впери изцъклен поглед към антрето, сякаш чакаше някого.

Нахълта сестра му. Пауза. Дълга пауза и: „Батко Данте, батеееее! Защо ни напусна! Батеееее! Защо не се обади! Батеееееееее! На кого ни оставяш! Батеееее!“ После Данчето, така се назваше сестрата на Петров, се обърна към едни мустакати, брадати, очилати, с дълги определи и прошарени коси, които напираха да влязат, за да отмъкнат я свещник, я пепел-

ник, я писалка или рядка книга и ги спря с поглед. Загледа ги втренчено и каза със задгробния си глас следното: „Спрете! Достатъчно! Излезте! Оставете ме насаме със скръбта ми!... Нека се простя с обичния ми брат!... Излезтееeee!“ – приключи с писък тя и чак тогава приятелите се ометоха от стаята, но останаха скучени пред входната врата, където първо се скараха, а след това жестоко се сбиха. Дълго време отвън се чуваха удари и писъци, но на Данчето ѝ беше през оная работа. Тя спокойно затвори вратата, облекчено въздъхна и се отпусна на най-отдалечения от покойника стол. Столът се оказа счупен и Данчето падна, като с падането зверски изпсува покойника. После се изправи, тупна тук-там полата си и се наведе над него: „Ох, божкее, дочаках този светъл ден! Спомина се мръсникът!... Най-следе умря тоя пордот! Урод неден! Пу! – изплю се тя и продължи да намила: – Мислех, че е хукнал към Павликени при Стойо Лепката, за да лежи под някоя бъчва и да цоца... Или че се е изтърколил до Несебър, за да опасе чирозите на бай Марин, с грязна ракия и грязно винце... Цял живот с протегната ръка ходеше, ленивецът! Понякога простиаше и двете... Пу! – пак се изплю Данчето, но този път се прицели в трупа на класика. – Както се беше засилил, мислех, че ще живееечно тоя пордот! Пу! Пу!“ – завърши погнусено Данчето, а плюнката ѝ уцели между очите даровития творец. После се наведе още по-ниско и с всичка сила ухапа по бузата обичния си брат. Ако беше жив, Данте би извикал на умряло, но за радост беше мъртъв и не почувства нищичко от това обидно посегателство към добродетелната му личност. Вече успокоена, Данчето бързо се врътна и се отправи към бюрото, претрупано с тютюн за цигари, обелки от ябълки и чаши с недопито вино, откъдето грабна второто издание на „Кюстендилски хълмове“ (а трябваше да грабне първото издание, там бяха надиплени парите на Петров!) и припряно започна да го разлиства страница по страница, един път, два пъти, три пъти – нищо. И запрати книгата по трупа на известния писател с: „Къде са парите, мизернико? Къде са паричките питаяаам!“ – сякаш мъртвите можеха да говорят. А и да можеха, Данте не би отговорил на този въпрос ни-ко-га, а щеше да започне да обсъжда със събеседника творческите си планове, преиздаването на някой многотомен труд, например.

Данчето припряно започна да вади книгите една след друга и да ги тръска нетърпеливо към пода. От тях започнаха да валят доноси, готоварски рецепти, използвани презервативи, листчета с домакински сметки, тоест – всичко друго, но не пари. Щом се убедеше, че книгите са праз-

ни, Данчето с необуздана страст ги запращаше в невинното тяло на безсловесния кюстендилец, без да гледа нос ли удря или чатал, докато съвсем го затрупа. По някое време ръката ѝ попадна на стихосбирката на Иван Теофилов „Град над градове“ и оттам изпадна дебитната карта на Петров. Данчето я взе погнусено, защото цялата карта беше със следи от мазните пръсти на блаженопочившия, и я мушна в джоба, но не се сети да прочете стихосбирката, за да открие ПИН-кода между редовете ѝ, а я хвърли някъде там, където трябваше да се намира талантливата главица на Данте Петров – главицата, която той много обичаше приживе и мислено се забавляваше с това да я целува по темето. Особено след някой голям келепир се провикваше с умиление: „Ex, да можех сега да се целуна по темето! Цял ден и цяла нощ ядох и пих, а не похарчих нито стотинка! Тези две талантливи ръце (целуваше си набожно ръцете), що чели дигнаха, що мезета избodoха, ех!“

Сестрата на Петров продължаваше неуморно да се труди върху библиотеката на кюстендилския гений, вследствие на което купът се заформи с връх и вече стигаше тавана, когато ръката ѝ напипа първото издание на „Кюстендилски хълмове“ и оттам се посипа дъжд от столевки. За миг сърцето на Данчето спря, но тя бързо се съвзе, събра банкнотите и в ръката ѝ се оформи доста приятна пачка.. „Ох!“ – каза облекчена Данчето и седна върху лицето на Петров. Това със сядането го направи неволно, искаше да се облегне върху купчината книги, но пищният ѝ задник ги събори на пода, тя се олюя, тялото ѝ политна назад и лицето на Данте потъна между краката ѝ. „Голяма работа – си каза Данчето, – ще си почина малко! Пък и кой ще ни види, по дяволите?“ – и полуусмихната от мислите, които забушуваха в главата ѝ, притвори очи и се намести поудобно, защото носът на летописеца я бодеше там, където не трябваше. (Авторът е сигурен, че живият Данте не би протестиран за сегашното местоположение на главата си, но би се възмутил от онова, което Данчето държеше в ръката. „Паритеееее! Паричкитее!“ – би извикал с цяло гърло той, защото тя държеше пари, а не това, което болният му мозък би искал да държи.)

Приживе Данте много мразеше мухите и заради тях намрази и малко от пролетта, цялото лято и почти цялата есен. През зимите, въпреки студа, му беше спокойно и той mrъзнеше обречено щастлив.

Сега, когато бръмна мухата, трупът на Данте по навик размаха ръце. А Данчето, като видя с крайчеца на окото си това неочеквано движение,

замръзна и пусна малко в гащите: „Полудявам! Трупът се движи, противният Данте и след смъртта си гони мухите... ха! – Няколко книги из掉落даха на пода и ужасът здраво я стисна за шията. – Не мога да дишам, задушавам се!“ – и Данчето пронизително изпища. А приятелите отвън сякаш това и чакаха – нападнаха стремглаво и нахълтаха в стаята. На вратата атаката спря за миг, защото първите видяха Данчето да трепери от радост, възседнала главата на Данте, покрила очите си със стотачки. (Така изглеждаше отстрани. А всъщност Данчето беше поставила лицето си в шепите и неистово плачеше като потъркваше неволно с бедра, каменната физиономия на прочутия си брат.)

Както си стояха като заковани пред вратата на стаята с трупа на бележития творец, на приятелите им се стори, че опечалената сестричка на летописеца Петров е покрила главата си с едри банкноти, за да ги дразни, но не беше точно така; тогава Данчето не съзнаваше какво върши. Ако бе на себе си, щеше веднага да мушне едрата сумичка дълбоко в гащите. След миг колебание нашествието на приятелите продължи с пълен напред и от книгите, които си лежаха спокойно върху трупа, не остана нищо, изгубиха се по джобовете и подмишниците на съкрушеното от скръб множество. След това по-предприемчивите нападнаха тленните останки и ги оскубаха до косъм. Отвън пред входа стоеше търговец, който търгуваше точно с такива останки на знаменитости и плащаше по пет стотинки на косъм, без значение от коя част на тялото е придобит, а за косъм от брада, мустак и за космите по ушите плащаше малко по-скъпо. Затова след секунди Данте оголя като охлюв, за което би му завидял всеки метросексуален тип.

„Брат ми мърда, пърха с ръце и гони мухите, току-що уби една! – изпища Данчето и зарови лицето си по-навътре в банкнотите, после се изсекна в една и я хвърли на пода. Един услужлив младеж мигом се наведе и пъхна употребената столевка в джоба си, като кимна приятелски и съчувствено на опечалената сестра. Данчето беше толкова изумена от случилото се преди малко, че не забеляза или просто не обърна внимание на този явен грабеж. – Сигурно е още жив и тази смрад не е на умряло, а на некъпано... Веднага вън! Плужеци!“ – сети се нещо опечалено-то Данче, а нещото бе да довърши популярния кюстендилец. Тогава тя ревна с най-мощния си глас (купен специално заслучая от една близка до жилището на покойника дрогерия) към покрусеното множество, кое-

то, задоволило човешките си страсти, бе започнало да се разотива. Тази подкана му дойде дюшеш и множеството на секундата се изпари.

Данчето, като видя гърба на последния, стана, обърна се, наведе се и стисна за шията бедния Данте и започна да го души, но така се увлече със стискането, че главата на прочутия писател се търколи на пода и се спря под полата на покрусена от скръб сестра. „Перверзник!“ – прошепна опечалената и ритна главата в ъгъла, с което събори саксията с мушкатото. После Данчето се обади по телефона на „Тиха смърт“; след час пратиха екип, който върна главата върху трупа, облече го с чисти дрехи, положи го в ковчег и затрупа тялото с цветя. Накрая един набожен служител на „Тиха смърт“, бръкна в джоба си, отбroi две монети по петдесет и с тях затисна очите му. „Пак с келепир си отивам!“ – ако беше жив, Данте щеше доволно да потрие ръце и мислено да се целуне по темето.

Когато всичко беше готово за опелото, цъфна и племенницата му, Николина, с три канчета престояла, полуразвалена храна. Тъкмо посегна към чантата, за да извади ключа, с изненада видя, че вратата на апартамента е разбита: „Кой ли ще е тоя карък, тръгнал да обира чично ми?“ – запита се развеселено тя и прекрачи прага на чиковата стряха. Влезе в хола, където беше спалнята и от изненада изпусна канчетата с прокисналата храна. Загледа ковчега (човекът в него, totally обезкосмен, не беше прочутия Петров), чистата стая. Книгите, които събираха прах от години, ги нямаше, имаше нов килим, нови пердета. Николина се завъртя на пети и тръгна да излиза. И тогава видя своя снимка, забита с габарчета на стената и хлъцна. Пак се обърна към человека в ковчега, загледа се втренчено в лицето, прегъна се на две, хвана се през корема и избухна в силен кикот. Смя се, смя се, а сълзите ѝ капеха, точно там където се беше изляла супата: „Язък за килима“ – помисли си Николина и продължи да се смее. Тъкмо да се спре, тя отново поглеждаше късесето в ковчега и изцвилваше, превиваше се на две и продължаваше да се киска, без да може да си поеме дъх: „Изглежда ми е писано да умра от смях пред ковчега на чично“ – каза си през сълзи Николина, след което се свлече и започна да се търкаля по пода, като барабанеше весело с крачета. От цялото думкане и тряскане Петров за мъничко възкръсна. Ослуша се и щом разпозна смеха на Николина, притихна. Не смееше да си поеме дъх, за да не я уплаши. Не знаеше как да реагира (на сестричка, дете е). Дали да се надигне и да ѝ прошепне от ковчега: „Николина, засрами се, аз лежа мъртъв, а ти цвилиши като разгонена кобила.“ Докато си ми-

слеше това, Петров не се усети, че мисли на глас, а Николина, като чу укоряващия глас на чичо си да извира изпод цветята, прежълтя, глътна си езика и пак забарабани с крака, но този път тревожно, като включваше в думкането и ръцете. Потъркаля се още насам-натам из стаята и умря като любяща племеница в нозете на чичо си. След като Николина спря да шава и да се кикоти, Данте дълго време си мълча в ковчега, но накрая любопитството му надделя. Той лекичко се надигна, за да види какво става и (о, ужас) видя любящата си племеница застинала в не-прилична поза (широко разтворила краката и устата си едновременно), да го гледа (за първи път) с разбиращ поглед. Чак тогава нещо трепна в гърдите на Петров, а трепването значеше само едно: че Николина е сто процента мъртва. При тази печална гледка сърцето на писателя не издържа и той отново потъна във вечността.

На следващия ден, в ранния следобяд, в холоспалната връхлетя майката на Николина – по-малката сестра на писателя Стефка, която онемя като видя достойния за перото на древногръцкия трагик Стефан Цанев сюжет: чичото в ковчег, лежи спокойно мъртъв; на пода, в нозете му, като весталка се е проснала скърбящата племеница, също мъртва, а до огромния ѝ задник (тук Стефка със сърцето си почувства, че след броени минути ще се строполи бездиханна на пода) лежи тя, нейната любяща майка и обична сестра на безсмъртния гений, потънал като атински герой в ковчега. „Ах, колко вълнуващо! Ох, каква прелест!“ – размечтано си представи Стефка как лежи в центъра на този сърцераздирателен и поучителен за следващите поколения сюжет. И като пое дълбоко въздух, тази прекрасна сестра и многострадална майка се задави и умря (както бе предусетила), падайки точно до огромнния задник на дъщеря си, сякаш искаше отново да ѝ каже: „Не ти е голямо дупето, мама! Много ти е хубаво и сочно!“.

Получи се удивително красива тройна смърт. (Еех, късметът на Данте пак проработи – и хубаво погребение щеше да се получи.)

На другия ден служителите на „Тиха смърт“ пристигнаха обезпокоени да не би конкурентите от „Вечност“ да са им взели залъка изпод носа, но като видяха още два трупа в холоспалната на безсмъртния Данте, се зарадваха неимоверно и започнаха да се потупват щастливо по раменете. Защото три трупа значеха само едно – тройна печалба! Бързо взеха мерки на телата, съблякоха жените, както си бяха на пода, подми-

ха ги, после изхвърлиха дивана, на който приживе спеше Петров, сложиха четири табуретки и

зачакаха ковчезите. Не чакаха дълго – ковчезите пристигнаха заедно с цветарката, служителите на „Тиха смърт“ бързо ги сложиха на табуретките, хвърлиха телата заедно с цветята в тях и светковично отпращиха към дома на Катя С., където Катя С. и Веско Н. взаимно се бяха самоубили (но за този позорен акт авторът ще разкаже по-надолу, в главата „Жivotът и чудните страдания на грешната Катя Сариева“)

Мъртвите не останаха дълго в неловко мълчание и започнаха нещо да си приказват. Започнаха да си говорят за времето, за банковата криза и накрая заключиха, че лошото предстои. Постепенно, пак от любопитство, кюстендилци се събраха пред дома на писателя, влязоха, почтително свели глави, да огледат за последно за ценни неща и ръкописи. Видяха, че са останали само боклуците. После с особено задоволство забелязаха, че ковчезите са се увеличили на три и като предусетиха героизма на момента, грабнаха телата и ги занесоха направо във фоайето на бившия Партиен дом, сега читалище „Братство“. Докато изнасяха тленните останки на това сплотено семейство, някои се просълзиха, а леля Щеца Божурина грабна разпилените джиеsemi от пода и преди да понесат тялото на мастития Данте, ги напъха всичките в сакото, за да не ги открадне някой. Докато пренасяха Петрови към вечността, се чуваше шепот (много подходящ за скръбни събирания, траурни шествия и помени), така добре модулиран и артикулиран, че да бъде разбран от всичките присъстващи на историческото бдение. „Много хубав човек беше!“ – се чуваше глас от тълпата, после друг го допълваше: „Ето, и сестра му, и дъщеря ѝ, не издържаха на мъката! Отидоха си без време!... Голям писател беше!...“. Така си бързореха гражданите до момента, когато пристигнаха официалните лица: Областният управител, Кметът, Кюстендилският митрополит Николай Гробокопач, Националната телевизия плюс местните кабеларки. Бая народ се натрупа около ковчезите, обикновените хора вече не можеха да видят нищо.

Борис Роканов е български поет, писател и художник. Автор е на множество стихосбирки, както и на романа „Шейсет и четири хиляди деветстотин двадесет и осем“ (2010).

Пукотия

Автор: Владимир Каперски

Дядо Станойчо, наричаха го Гърлицата заради бързите му нозе и защото от Лешко до Горна Джумая можел една овца невързана да води, разказаваше за комитското време така:

Ние лещани бехме от вътрешните, падеждани спадаха към върховистите. Стара ежня гореше помежду двете села, що имаше да делим опустело, но хорска му работа, все за нещо да се дърлят, да се джавкат като песта за разгонена кучка. Прибираме се ние от пазар, идем от градо, а падеждани чекат. Ако бърже те носат нозете, арно. Ама докопат ли те, бой те гощават, та ти държи цела неделя. Тръгнат ли падеждани за към Логодаж, всички пътеки завардим, па ги стащим и да видиш, оле-мале, връщаме им дажбата. Сватба ли се дигне в наше село или у Падеж, не минава без борба кой хорото да води. Гайдата писка, ситним четворното, земята пушки и току напираме началото да хванем, а падеждани бранят, момите за пояс държим, ама очите ни терат началото, ние лещани нападаме, срещу нас настърхнали падеждани. По некое време се разсипе хорото, плетове падат, колове се дигат и да видиш патардия, глави пукат, моми пискат, прах се дига, лаят кучета, мале, мале. После спираме като некой знак да ни е дал и охкат едни, скимтят други, кръв струи под калпаци, очи се затварят, куца некой, друг се за пояс държи. Наместват се капи, повиват се пояси и тая бъркотия пак гайдата оправя, писне игриво и наново на четворното наскачаме. Момите плахо надойдат и лудо рипаме чак до среднощ.

Това арно, ама голема беля дойде кога политиката ни омота главите и тръгна битка между вътрешни и върховисти. А народо уж прост, но нищо напусто не минава край него, имена ни лепна, та ни легнаха като гащи на дупе, нас вътрешните коцкари нарича, торбари на върховистите вика. И началниците не мириасват, тежки си закани хвърлят, мълви пълзат сред людето, клин се впива да разцепи народното единство. Чу

се, пропукали първи пушки, ударили се некои наши чети с върховистки, враго ли объркахме, наситихме ли се него да гоним, чавки ли акъло ни изпиха?

А един ден събират ни лещанските комити, думат ни, нема на глава да се излезе с върховистите, само бой ќе облекчи препирната. Па нареждат ни началниците с падеждани да се ударим, на другия ден, на ридо Чукарци. На утринта се измъквам с пушка и току да отворя порта, баба ти Достена, падаше си люта, ми рипва и вика никъде нема да одиш, от дома да не си мърдал, деца немаш ли, стоката комшията ли ќе оправя. Думам ѝ да ме не спира, защото за свободата съм кренал да се бия, а тя повече се люти и нарежда, големците – вика – ви мътят кратуните, а вие ветър гоните. Кучето прискимте, кокошките вrekнаха, магарето зарева, думам на Достена да не дига шумотевица, оти ќе съсипе потайността на делото, а тя вика та вие и току ми зашлеви плесник. А аз пушката ли да държа, мене ли да браня, рипвам навън и право към сборнио пункт. Зад мене проклетии сипе, огин да те порази, слънце да не видиш и що ли не. На път срещам другари и те се плачат, комай у всека къща имало същата прощална неволя.

От към Ушите полека денят тръгна да слиза, ама мъгла легнала напреко Лешко и Падеж. И Чукарци, ридо между двете села, местото на полесражението, се не види, вървим ние у мъглата, посоката само държим. Катерим се нагоре през дъбиците, десетарите напреде теглят, ние тех следваме и за враго се озъртаме. Съчки пукат под цървулите, шумата шуми, десетарите се лютат, знак ни дават да стъпнуваме полечка. А ние с пушките напред газим, засукали мустаци, наежили се като петли, падеждани тераме и им се върло каним. Дъбиците разреждат, стръмното се изсипва надолу, равното стигаме, върхо гледаме. А горе – страхотия, гръм се изсипва, дърветата потреперват, баш срещу мене глас вика:

– Стой, ќе те коля!

Що е истина, уплаших се, ако и юнак да падах. Но овладевам положението, право на земята легам, с шумата се слепвам и мера с пушката напреде. Оня отсреща и той се цели у мене. Гледам два рунтави мустаци мърдат, жълти пожълтели от тутун, па кой мислиш се кани душата ми да зима, дедо ти Гьоре Будишки.

– Гьоре, ти ли си? – му викам.

– Не мърдай! Ке пукам!

– Не ме ли позна бре, Гьоре? Аз съм, Станойчо Гърлицата.

- Не те познавам Станоя, оти нема роднинство у комитските работи.
- Ама Гьоре, истина ли ке ме пукаш?
- Уха, таман съм те фанал на мушка.
- Как така бре поразник, нали у неделя заедно сме яли и пили на престъпулка на твой Младенчо?
- Това за престъпулката си е наша работа, а сражението войводите нареждат. Аз съм се клел...
- И аз клетва съм давал бре, ама никой не ми рече оти зет и шура требе да се тепаме. Аз враг ли съм ти бре?
- Може ли сражение да има, а врагове да нема, а?

Сербес беше дедо ти Гьоре и тогава сербезълка си показва. А докато думаме с него и другите от четата лещани се разпознават с падеждани, кой сват открива, кой кум, кой баджанак, едни други се срещаме и ръце си стискаме, и ежнята като дим изчезва. А слънцето се дига над Малешевията, мъглата къмоловете бега и пушки по дъбиците окачваме, право на росното седаме, едни други се гледаме и весело си думаме. Вади кой ракийка има, за ядене що Бог дал и всичко на комитска софра слагаме, наздраве си викаме и арно си я подкарваме. Времето минава, ракията съгрева кръвта ни, весело ни става и хоро подкарваме, ама за началото се не караме, нали момите ги нема. И поред го водим еднъж ние, после падеждани. И пак седаме, сладък моабет захващаме, и наздравици за свободата дигаме, и майката на сultтано често споменаваме. Слънцето взе да заваля към Свети Илия и песни как си пеем, некой с пицова гръмва. Тишина страшна настава. По едно време нашио десетар рипа, виновника да търси, но на сред път се спира, към всички се обръща, па се провиква:

- Момчета бре, комити бре, не се ли много заседехме? Ами ако некой големец дойде, та ни сгащи как ядем и пием, а битка не водим, а? Я малко да попукаме, оти сражението изпускаме.

Всички съгласие даваме, че арно се е сетил нашио десетар оти сражението изпускаме и право на пусните бегаме. Ние вземаме лещанска-та страна на Чукарци, падеждани срещу нас залегат. И почва се пукотия яка, какаракските врекат, към небо се дигат, ние гръм и огън хвърляме към падеждани, падеждани с огън и гръм ни целят. И гледам до мене един се смее и вика:

- Я, я, те го отсреща шурата, са ке го гръмна.

И се цели у оня, па примижва с две очи, спусъка натиска и се настрадани извива. А куршумо знаеш ли кой гявол гони. Отсреща противнико жив си живее и се смее.

И кога слънцето тръгва да зайде зад Лещанска планина, знак се дава да оставаме сражението. Надигаме се лещани от пусията и падеждани от техната, и се гледаме, и се броиме, танто за танто, от падеждани нема убити, и ние лещани всички сме живи. Па се стегна четата наша и с юнашки песни потегляме към дома.

Та сражението арно мина, големо пукане падна, много джапане исфърлихме, ама за мене лошото ме чекаше у село, оти баба ти Достена сопа ми беше приготвила, пуста да остане. И по натам синко що биде, не е за разправане...

Владимир Каперски е български писател и журналист.

Коментари (2)

- 17-07-2011 | **LL** – Критична забележка

Моля, представяйте по-свистно авторите. Какво е това: „ВК е български писател и журналист“?!

- 17-07-2011 | **Златко**

Notice taken!

Въпреки разрухата

Автор: Златко Ангелов

„В една далечна, студена и неприветна ноемврийска нощ [през 2001] се връщах у дома. Бях потиснат, бях преживял крушения в личния си живот, ръмеше силен, всепогъщащ и размиващ всичко като човешката скръб дъжд. Тогава забелязах скитника, беше се изправил до кофите ни за боклук и бъркаше в тях. Беше се надвесил над боклука, сякаш в него имаше заровено тайнство – загубен в нощта, гологлав, брадясал, напуснал себе си човек. Вгледах се по внимателно в него и ми се стори никак неясно близък, познах го... това беше един от любимите ми учители в моето юношество. В боязънта си да не го обидя, извърнах глава, затичах се към дома и, преди да се съблека, седнах зад компютъра и написах заглавието на новия си роман: Разруха.“

Спомен на писателя

Разговорите и пререканията, които се водят в българската електронна сфера, по кафенета и кръчми, у дома на ракия или вино, в сериозни интелектуални среди, на плажа край плясъка на вълните и – много рядко или изобщо не – в списанията, се свеждат до едно и също нещо без участниците да си дават сметка за него: българският национален характер. А същевременно те са резултат от него.

Националният характер – многолик и етнически пъстър в Америка; самочувствен и ксенофобичен във Франция; непохватен и срамежлив, но иначе горд и обременен с постколониална вина в Англия; брутално честен и все още непростен за холокостния геноцид в Германия – е визитната картичка на всяка нация, отпечатана и утвърдена от националната литература. На националния език! Национален характер значи, че музиката на Шопен не може да бъде друга освен полска, а картините на Моне – френски, както и че *Война и мир* е възможно да бъде написан само от руски писател.

Хората от тези нации се съобразяват с известните черти на националния характер – във всички сфери и нива на междунационално-

то общуване. Най-важно с оглед нашата тема: гражданите на всяка от тези нации, със или без желание, припознават себе си като част от всеприетия обобщен национален характер. Литературата на тези нации е изтъкала словесния портрет на нацията чрез критично *утвърждаване* на националния характер – не чрез отричането му.

Американците четат френски автори, англичаните се интересуват от немската литература, канадците – вземете една световна писателка като Алис Мънро – пишат за себе си на езика, на който пишат англичаните, американците, индийците, австралийците, новозеландците и още много други, но на семантично ниво те пишат на канадски английски и рисуват канадския национален характер, такъв какъвто се е оформил при съответните географско-климатични и исторически условия в северните земи на Северна Америка. В света се говори за латиноамериканска литература, която се пише на испански, но във всяка отделна страна – Аржентина, Мексико, Чили и т. н. – тя отразява национални характеристи много различни от испанския или от другите страни на Южна Америка.

Българите¹, съзнателно или не, не се отъждествяват с националния характер. Но кой е той? Българската литература обрисувала ли го е чрез критичното му утвърждаване? Ако да, българите четат ли онези автори, които са показали най-неоспоримите му черти? А ако не, значи ли, че той е още в зародиш и поради това недоловим? Литературният канон, който всички сме изучавали в училище, не е ли в противоречие със собствените ни представи за националния характер, включително и за нашия индивидуален характер? Кои са българските литературни герои, на които се оприличаваме и които са моделът, по който формираме своята морална система?

Не се съмнявам, че ако в този момент читателите на тази статия бяха събрани в една и съща зала, щеше да избухне взрив от противоречиви

---

1 Необходимо е да се отбележи, че под „българи“ в тази статия авторът подразбира всички граждани на България, включително турските българи и циганските българи. По аналогия с терминологията на малцинствата в Америка (афро-американци, полски американци, български американци), авторът мисли за тези две малцинства в България не като български турци, а като турски българи; не като български цигани, а като цигански българи. Разликата е съществена: по този начин ударението се поставя върху националната принадлежност – българи – а прилагателното само оказъваша техния етнически произход.

мнения и нямаше да се намери арбитър, който да разтърве спорещите и да успокои врявата.

Арбитър нямаше да се намери, според мен, по две много важни причини. Първата е, че, дори при наличието на литературен канон, колкото и несъвършен да е той, българите признават различни имена или книги от него и отхвърлят други, особено когато става дума за литературата след 1944 г. Няма критика или друга сила, която да наложи канона. А не е в нрава на българина да си служи с нюанси, т. е., когато някой автор не допада на вкуса му, той го отрича напълно без да се опита да признае, че обективната цена на автора значи нещо повече от неговия собствен вкус.

Втората причина е, че дори и канонът да беше признат от всички, днешните българи не приличат почти по нищо на героите, с които този канон ги характеризира. Или ако приличат, то е с отрицателните му герои – сещате се, нали, става дума за бай Ганьо и Андрешко – а на никого не му се иска да бъде отъждествяван с тях. Днес ги няма нито героичните Бойчо Огняновци, нито меките селяни от разказите на Йовков, нито лиричните герои на Яворов и Дебелянов, нито вярващите комунисти от поезията на Вапцаров. Няма хора като Борис Морев и Ирина от *Тютюн*. Изключено е някой да се държи като Левски или Ботев. Хората отдавна са престанали да си спомнят за Иван Хаджийски и неговия тритомник *Бит и душевност на нашия народ*. Децата на *Строители[те] на съвременна България* не са чували за Симеон Радев, а и къде ще чуят, когато са ги изпратили да се учат в чужбина с цел да останат там (казвам това без осъждане).

Може да приемем априори защо литературните герои от комунистическия период нямат своя еквивалент в днешна България. Градовете ни не са пълни с Иван Кондаревци или с „мъжете“ на Георги Марков. Литературата тогава изгуби своята нормална посока, еволюцията ѝ беше спряна. В Радичковите „врабчета“, „крави“ и цялата негова „суматоха“ нямаше характеристи – това беше опит на един хитрец с голям писателски талант да създава литература „на ръба“ на допустимото, но понеже беше твърде домашен, той не можа да се издигне до ранга на един Кафка, чиято проза също използва метода на притчата и абсурда. Литературата на България беше изпаднала в летаргия. Исторически погледнато това беше дълготрайна криза, понеже на писателите не се позволяваше да отразяват истинския живот на хората, нито те имаха кураж да заобиколят или срещнат челно цензурата на режима. Най-

доброто, което добрите писатели успяха да създадат, беше подчинено на отрицанието. Петдесет години литературна история преминаха без да се появи книга, която да утвърждава основни български ценности и пълноценни, т. е., противоречиви, трагични характеристики!

И все пак! Все пак български национален характер не може да няма, дори и да не сме в състояние да го дефинираме еднозначно. Както не може да няма талантливи български писатели, които са се опитвали да го намерят и синтезират, дори и литературният канон все още да не им е отредил заслуженото място. За жалост това, което все още го няма е българска аудитория (включително и специализирана такава) освободена от предразсъдъците на комунистическото време, когато не книга-та имаше значение, а кой я е написал.

Една обективна трудност при определянето на българския национален характер е невъзможността той да бъде съпоставян с други народи. Българският е рядък език и чуждите народи могат да опознаят българската книжнина само чрез преводи – поради това тя е практически непозната и до ден-днешен. Българите също зависят от преводите, за да опознаят характерите на другите народи чрез тяхната литература. Българските автори, които пишат на чужд език, пък не могат да достигнат до своята родна аудитория, чийто характер познават най-добре.

Един печален резултат от съчетанието на гореизброените фактори – неясен национален характер, при това неприпознат от хората, чийто роден език е българският; прекъснато историческо, а оттам и литературно развитие; и език, който се говори от не повече от 10-15 милиона души по света, само половината от които са в България – е провинциализирането на България, на българския национален характер и българската литература.

Кризата е разруха: състояние на разпад на ценностите – материални и духовни в еднаква степен – съпроводен с объркане за посоката, по която трябва да се продължи. Излизането от разрухата може да бъде подпомогнато отвън, но става окончателно и необратимо само с мобилизиране на вътрешните ресурси. А когато става дума за криза на националния характер и националната литература, проблемът е изцяло домашен. Той няма да бъде решен нито с емиграция на гражданите или писателите и прописване на небългарски езици, нито с отричане на основа, което все пак съществува. В националната история няма такова нещо като започване на чисто.

Като в часовниците, във всяка литература има малки колелца и големи колела-маховици и всички те са необходими за нейното развитие. За да се излезе от кризата, трябва да бъдат внимателно отглеждани и уважавани както отдавна несмазаните гигантски зъбчатки, така и дребните свързвачи чаркове. Както в природната хранителна верига, напънът трябва да бъде системен, за да се върне естественото състояние. Въпросът е всеки да бъде разпознат според истинската му стойност.

* * *

През пролетта на 1983 година, помня много добре, беше сред най-гъстото безвремие и безпътие на Живкова България, ми попадна една книга с неочекваното заглавие *Битието*. Не просто Битие, а членувано, сякаш става дума за библейската история – официално отречена и слабо позната на населението. Прочетох книгата с небивал интерес. Онова, което не можеше да не ме порази, беше нейният език: сочен, жив, пълен с миризми, метафоричен и тълст като земя, от която се е оттеглила голяма вода. Книгата беше отпечатана през 1978 и аз я намерих, понеже през 1983 беше излязъл един много по-тънък роман, озаглавен *Изходът*, за който се казваше, че е втора част от трилогия. Тогава си отбелязах като важно името на младия автор: Владимир Зарев. Някъде през 1987 или 1988 ми попадна едно тънко книжле, озаглавено *Изборът*, трета част от трилогията, което не дочетох. Стори ми се само смътно пожелание за роман, но не и сериозна литература. Но помня със сигурност, че до 1992, когато напуснах България, не видях нито една критична рецензия нито за *Битието*, нито за трилогията. Пълно мълчание.

Оттогава изтече много вода и, понеже навремето романите за Хрътката на същия автор (излезли през 1987 и 1990) някак се изгубиха в хаоса на събитията, а литературните издания, които четях, си мълчаха за трилогията, бях забравил за Владимир Зарев. През 2006 бях в България и на сериите на пл. Славейков си купих две негови книги, препоръчани от приятели: *Разруха* (2003) и *Светове* (2006). Изчетох ги още в самолета и докато чаках на летищата. Преоткриването на писателя Владимир Зарев беше едновременно щастие, че в родината ми има такъв писател, и самоу прек, че съм се поддал на мълчанието, което в България беше метод за унищожаване на всичко ценно, което противоречеше на докгата.

Но нима и днес, повече от 20 години след падането на режима, мълчанието и произтичащата от него забрава продължават да бъдат метод за оставане в разрухата?

Започнах да следя внимателно какво става с романите на Владимир Зарев, както и с появяващите се като гъби след дъжд книги на нови български автори. През 2007 излезе преработеното второ издание на *Битието*, от издателство Сиела. През същата година немското издателство Кипенхойер и Вич публикува превод на *Разруха* като *Verfall*. През 2009, австрийското издателство Дойтике публикува превод (от същия преводач, Томас Фрам) на *Битието* като *Familienbrand*. През есента на 2010 в София издателство Сиела пусна на пазара основно преработеното второ издание на *Изходът*. Третата книга от трилогията, романът *Законът*, е завършена и се очаква да излезе, пак от издателство Сиела, в края на 2011 година.

През тези пет години в българските медии се появиха двата отзива за *Битието* и *Изходът* на Борислав Гърдев на сайта „Разказите“; „Из лабиринтите на битието. Творчеството на Вл. Зарев“ от Николай Димитров, студия публикавана през 2007 от малко известното търновско издателство Фабер и очевидно забравена там (търсенето в Гугъл не показва книгата в нито една от българските книжарници, рекламиращи книги за продажба); и моята статия в малко четеното и неприсъстващо в Интернет пловдивско списание „Страница“ (май, 2010) озаглавена „Приемствеността – кръвопреливна система за националната литература“, впоследствие препубликувана в онлайн изданието „Либерален Преглед“, ноември 2010. През същия период в немскоезичните медии – централни издания като „Франкfurter Allgemeine“ и „Ди Пресе“, както и специализирани литературни списания и сайтове – се появиха десетки рецензии, които възхваляваха писателя като съвременен Балзак, сравняваха го с Достоевски и Булгаков, с една дума вдигаха необходимия утвърждаващ автора и книгите му пазарен шум. Продължават да вдигат шум и днес.

Тези сравнения може и да са верни, но те се консумират от чуждестранна публика. И не те са важни, когато говорим за национален писател, който се е посветил да опише националния характер. **Важно е Владимир Зарев да бъде припознат като автор, който помага на българската литература да се изправи на крака след дълготрайната разруха.**

Ето какво казва писателя за своята трилогия в интервю публикувано на българския сайт „Public Republic“, в отговор на въпроса защо романиите му се харесват в немскоезичните страни:

„Трилогията Битието, Изходът, Законът е родова история, сагата на моя род. Действието се открива през 1890 година във Видин със смъртта на семейния патриарх Асен Вълчев и продължава до наши дни, до влизането на България в Европейския съюз. Предполагам, че за немскоезичния читател е интересно това безхитростно, етично разгръщане на повествованието, което изтича през времето сякаш заедно с Дунава. Бавна, ласкова, опасна и величествена, попила мириса на тиня и на някакво несвършило носталгично пътуване, реката всеки миг е различна и остава същата. Но точно това е и човешкият живот, той всеки миг е различен и остава същият. Предполагам, че привлекателно е и психологическото могъщество на образите, тяхната неопитоменост и автентичност, а също и наситената образност на изказа, магическа-та цветност и енергията на езика.“

Тази перспектива на писателя, обясняващ трилогията си на немскоговорящите читатели, придобива триизмерност, ако я съпоставим с перспективата на Томас Фрам, немския преводач, обясняващ *Битието* за немския ѝ издател, но насочена сякаш към българските читатели:

„Битието е само на пръв поглед исторически роман. Той е замислен и създаден през 1975-77, годините, когато социалистическа България се е радвала на краткотраен икономически бум. Затова не е никак пресилено тази книга да се възприеме като бунт на един независим писателски дух срещу нарочно конструираната чрез езика изопачена версия на историята, предназначена да служи на интересите на властта: версия, която комунистите с всички средства набиваха в главите на хората като мономит, безалтернативна история, която единствено валидизираше тогавашното състояние на обществото. Тяхната пропаганда беше осъществявана главно с езикови клишета, в които бяха буквально зацимлени единствено допустимите от тях обяснения на историята. Истинското събитие в романа *Битието* и поради това причината той да стане забележителен повратен момент в българската литература, е езикът, който разчува догмите и не се подчинява на ограниченията. На нивото на думите – отличителна черта на романа – езикът на Зарев е сам по себе си „осъществено освобождение“.“

Обновеният *Изходът* (Сиела, София 2010) е придобил плътността и жизнената достоверност на *Битието*. Сюжетът му обхваща времето от 1944 до 1989, времето на комунистическа диктатура, застой и безисторичност. Под блатната повърхност обаче синовете, дъщерите и внуките на семейство Вълчеви, повечето от тях преместили се в София, са живи и неукротими. Жаждата им за месо е същата както и преди. Видински-

те им имоти се превръщат в софийски апартаменти. Но там, край величествената река, където е останала фабриката за порцелан и където остава да живее най-яростния потомък на предишните страсти, Крум Марийкин, копеле и абсолютен комунист, продължава да тлеет истинската трагедия, неизбежна за всеки човешки живот. Крум Марийкин е вътрешно трагичен герой, точно според законите на гръцката трагедия. Бившият терорист от Черните ангели Асен Вълчев сега е мастит професор, посветил се на изследване на философията на властта. Светицата Йонка е разпростряла крилата си над всички, без оглед на политика и икономически теории. Децата растат със своите таланти и любовни истории.

Ала някаква съдбовна неосъщественост тегне над всички. Бившият собственик на сладкарница „България“ срещу Двореца Гошо Пантов умира в дантеленото си легло. Вдовицата му преживява неосъществена любов към брат му Асен и накрая умира в състояние на някаква универсална меланхолия, в сцена потопена във вечната човешка тъга по отминалото време. Сашо Вълчев става послушен на властта професор в Софийския университет, задължен и подчинен на тъста си, академик от комунистическо потекло. Романът наглед описва разрухата и капитулацията на бившата буржоазия, неспособна да приспособи своя изтънчен вкус и благородни чувства към просташкия устрем на придошлиите от село строители на социалистическа България. Но тази буржоазия се е трансформирала в комунистическа интелигенция, от която зависи много. Разкъсани между две епохи – буржоазна България и авторитарна България – хората от семейство Вълчеви всъщност носят дълбоко в себе си разрухата, която ще последва след падането на втората епоха.

Вълчеви са едновременно причинители и жертви на тази разруха. И това става трагично ясно в третия роман от трилогията, *Законът*, който за първи път в българската литература описва в епичен план времето след 1989.

Трите романа от трилогията се отличават с желязна структура и – вече споменатия – енергичен, вълшебен, епичен език. Където и да отгърнете *Изходът*, езикът веднага ви грабва и понася: „*Първи май на хиляда деветстотин четиридесет и шеста година беше гальовен и тържествен, обкичен с цветя, с излишна суетня и с човешка глъч, ала най-вече с тръпни зна-мена и с природни знамения. В Кула се роди дете с шест пръста на краката и с ципи между тях, неизвестно откъде за седмица в града се появи негър, черен*

като лъснат кавалерийски ботуш, с ослепително бели зъби и убийствено самотна усмивка. Люляците закъсняха и цъфнаха в уморено лилаво, мътни и пагубни надойдоха черешовите води, Дунава се надигна и кипна, повлякъл горестния грохот на отминалата война и тишината на крехкия мир. Блатата се наляха с неподвижност, те обвиха в мистични изпарения залезите и огледаха в мазните си води възраждащия се живот.“ Или това: „Невена готвеше вкусно, с въображение и много подправки. Тя страстно переше Крум. Два пъти седмично независимо от настроението и желанието му тя го къпеше в голямото дървено корито. Вечер Невена го чакаше и поддържаше гозбата топла на печката. Мрачна и решена на всичко, тя можеше да го чака до зори. Никога не я свари заспала, тя чакаше будно, непристъпно, никак страстно и ненаситно да го посрещне. Сипаше му в порцелановата чиния, заставаше до него права и го оставяше спокойно да се нахрани. Докато дъвчеше, Крум се усмихваше, толкова красив мъж тя не беше и сънувала.“

Авторът използва метода на паралелното повествование, който му позволява да движи съдбите на многобройните си герои пестеливо и завладяващо – дотолкова завладяващо, че няма линия, която да е по-малко интересна от другите или която да се губи като ненужна декорация на останалите. Жизнената достоверност се превръща в метафора на исконни човешки състояния. Плътността на всеки образ предизвиква читателя към отъждествяване и съпреживяване, от които се ражда сигурността, че историята на семейство Вълчеви е истинска, всичко това се е случило в България, с българите и ще продължи да се случва, защото е генетично, невъзвратимо и съдбовно. Отъждествяването с някои от Вълчевите – палитра от български характеристики – става неизбежно. И в това е силата на сагата: че в някаква степен на приповдигнатост тя ти внушава колко властен е живота и колко важно е да имаш морални ценности, за да го преживееш по достоен начин – щастливо или трагично, но винаги красivo. В случая с тази българска сага: да го преживееш по някакъв български начин.

Не казах всичко дотук, за да противопоставям Владимир Зарев на когото и да било. Неговата трилогия е ценност, българска литературна ценност, сама по себе си. Тя обхваща трите исторически периода от след-османската история на България и ги представя чрез живота на едно пост-патриархално българско семейство. Нищо в тези герои или събития не е съчинено или замислено като предварителна теза. Събитията, които всички познаваме и в голяма част от които сме съучаствали,

се проявяват с въздействието си върху тези живи хора, с това как променят техните съдби и доколко те им се противопоставят или подчиняват. И всичко това е създадено по един блестящ, рядко професионален начин. И с таланта на неоспорим владетел на българското слово.

Също така не ме вълнува как литературознанието един ден ще класифицира Заревата трилогия. Аз пледирам, че тя е в някаква съществена степен литературно утвърждаване на основни черти от българския национален характер. Тя помага на нас, българите, да се огледаме през сагата на Вълчевите и да видим къде ние сме били през тези смутни времена на загубена история и подготвяна разруха. Да видим къде сме сега, в гъстака на разрухата. И да повярваме, че въпреки разрухата, ние сме част от едно цяло, което живее и заслужава да надделее над себе си. Това цяло е българският национален характер.

юли 2011

Златко Ангелов (1946) е лекар, преводач, журналист и писател. Автор е на мемоарната книга „Communism and the Remorse of an Innocent victimizer“ (Texas A&M University Press, 2002), сборник с новели „Еротични спомени“ (Сиела, 2012) и сборник с разкази „Любов на Boogie Street“ (Скалино, 2013). Негова публицистика и литературна критика четете на www.antipropaganda.net.

Коментари (3)

- 12-07-2011 | **Кръстина** – Чудесна интерпретация, впечатляващ патос, блг ви, Златковци, златни да са дните ви, за благи дела родени:)

- 14-07-2011 | **Здравка Евтимова** – Благодаря!

След прочита на тази статия си купих „Законът“, търся усилено „Битието“.

Благодаря на автора на статията Златко Ангелов от все сърце.

- 26-07-2011 | **Цено Лефтерски** – Разрухата..

Наистина превъзходна статия. Точни попадения в анализа на литературния ни живот в контекста на нашата народопсихология. Очевидно авторът е добър познавач на литературния ни живот... Убеден съм, че мнозина от читателите ще потърсят трилогията на Влад. Зарев... Поздравления! Оценка: отлична статия.

Как се справяш с душевния си башибозук?

Автор: Людмила Ламбовска-Мила

„Мария стисна устни, разголи рамото си и показа грозния белег.“

Романът „Реквием за никого“ на Златко Енев не е роман за възродителния процес, а за насилието и неговите потресаващи и покъртителни форми.

Тази история е парче от българската история, но и от нашата лична история с насилието... Тя може да отвори най-дълбоките ни рани и ако не сме си свършили работата по здравеенето, да ни накара да кървим дълго и изобилно, както кървят героите на романа... Ако сме работили достатъчно здраво, дисциплинирано, всеотдайно и упорито и сме постигнали най-високата степен на здравеене (защото аз не вярвам, че е възможно да излекуваме завинаги и докрай психичните си рани), тогава, може би, бихме имали кураж да погледнем това кървящо парче месо от българската история директно, без да извърнем очи!

Разбира се, процесът на здравеене за бългаската душа ще започне тогава, когато политиците и държавата България с воля и кураж наченат този дълъг, преддълъг лечебен процес по спомняне, назование и извикване на болката, която е скътана в съзнанието на българите (и на българските турци като част, съкровена част от българското съзнание – на тези, които са тук и на тези, които са заминали за Турция след възродителния омерзителен процес и все още са там, откъснати от тялото на родината!)... Тук и сега, Златко и ние, неговите читатели, само поглеждаме Горгоната Медуза през спасителния отблъсък на литературата, защото още не сме готови, защото все още нямаме достатъчно кураж да се изправим пред истината за тази част от историята ни...

Прочетох и преживях този роман като опустошителна буря. Ярки, мощни, разтърсващи образи, картини, събития зализват съзнанието и оставят болезнено клеймо...

...Стигнах до някъде и започнах да препускам през останалия текст настървено и мрачно, оттук-оттам, за да разбера какво става с героите и кой докъде стига по своя си път, но знам, че основната причина беше желанието да приключва с тази история, да избягам от подробностите и от атмосферата на ада, който се беше разтворил пред мен и беше повлякъл мътилка и тиня от собствената ми история с насилието...

Подбрах текст от статията „Кризисни състояния и кризисни интервенции в психиатричната практика“ само за да подчертая, че смяната на имената на българските турци е едно от многото зловещи лица на насилието в „Реквиема“:

„Психическата травма винаги е свързана с насилие върху личността – от страна на физическия свят или от страна на други хора. Насилието в отношенията между хората се дефинира от някои автори като неизбежност от страна на жертвата да се съгласява или не с това, което се случва с нея в резултат на чуждо решение (K. Sluzki). Като травма може да се дефинира и всяко съвършено неочеквано и силно преживяване, с което субектът не може да се справи (Rycroft).“

Травмата включва излагане на катастрофално (като преживяване) събитие, което представлява заплаха за живота на индивида. Природа-та на заплахата е важна, но по-важно е индивидуалното преживяване за опасност, както и продължителността на заплахата във времето. Във връзка с това се очертават четири типа събития:

- еднократно събитие без опасност за живота (например обир);
- еднократно събитие с висока степен на заплаха за живота (изнасилване, нападение, отвлечане);
- многократно повтарящи се събития без опасност за живота (социализирани форми на „меко“ насилие и злоупотреба, проявявани в ежедневните отношения между хората, особено в тоталитарни и патриархални общества)
- многократно повтарящи се събития с преживяване на заплаха за живота (живот в концентрационен лагер, изнудване)

Примери за травматични събития са присъствието на актове на насилие, излагането на насилие или престъпление, преживяване на природна катастрофа, участие във военни действия като войник или цивилен, присъствие на сериозен инцидент и др.“¹

---

¹ Кризисни състояния и кризисни интервенции в психиатричната практика – Димитър Германов, Владимир Сотиров, Яна Кацарова

Спрях да чета, където насилието едва започваше. Прочетох по диагонал останалото и след това се върнах, за да прочета внимателно всеки ред... Какво бях нетърпелива да науча? Румен Леонидов каза на премиерата, че всичко написано в романа е достоверно, макар авторът да твърди, че е измислено! В тази книга всичко е насилие... Не знаеш с какво се захващащ, когато я начеваш, но неизбежно започваш да потъваш в блатото, защото друг път няма, а е и невъзможно да се върнеш... Трябва да затънеш, да се омърсиш, трябва да се предадеш на болката, която те залива от всяка страница, за да получиш шанс – шанс за себе си и за другите оцелели – хората, с които сме свързани – да израснем...

В този роман човек няма къде да се приюти... И може би си мислите, че, останали без дъх от болката, оставаме и без надежда... Това е брутален роман, с интензивно и тотално присъствие на насилието във всеки миг от живота на неговите герои, но надежда има, защото в когото и от тези герои и събития да огледаме нещо от своята лична и прелична история с насилието, ние винаги имаме изход и това е изборът. Да простим или не, да отмъстим или не, да прекрачим границата или не, да приемем или не, да поправим, каквото можем или не, да продължим или не... Това, което наистина исках да знам е какъв избор са направили тези хора и какъв избор правим ние заедно с тях! Можем да се запитаме – какво направих аз, когато това се случи с мен, в моя живот, можем и да си кажем: това се случи с мен, но аз избрах друго... И се питам: ние ли избираме беляя ангел или той избира нас?

Златко, струва ми се, е един луд човек! Има ги в нашата литература, но са все литературни герои... За първи път един писател има смелостта да влезе в ролята на кроткия идиот Мунча... Не знам какво искам да кажа с това... Знаем „Под игото“. Знаем как завършва – обесили Мунчо, защото теглил една „колосална попържня против Мохамеда и султана“... Абсурдно е да споменавам този епизод тук... Точно обратното е... като че ли... Но душата ми извика от най-дълбокото атмосферата от онази България, взех „Под игото“ в ръцете си и като че ли се сгущих за момент в сигурността на нищо не променящото се... Какво се случва с две думи? Шепа безумци искат да катурнат една империя... Нашето съзнание е необятно... То може да си позволи зашеметяващи асоциативни подсъци и да се приземи плавно на място, което не сме предполагали... Не е ли травмата една грозна и мощна империя на злото, която обсебва живота ни, но егото се съпротивлява докрай срещу битката с нея, отказва

да въстане, защото това е рисък, който може да разбие на пух и прах еснафския му уют и да унищожи всичко, което е привидно здраво?... Но с травмата в недрата на нашата същност ние никога няма да имаме сигурност в света и свободата да избираме себе си – нито като личности, нито като нация...

Може би някога толкова драматична е била появата на „Време раздelenо“. Нарочно споменавам романа на Антон Дончев. Защото той също работи с една психична рана, отваря забранената врата и ни принуждава да изследваме миналото... Няма да коментирам възможностите за манипулация и употреба на историята по нечистопътни начини... Само ще кажа, че ние достигаме в процеса на здравеене само дотам, до където ни позволяват ресурсите... И не е наша работа да бъдем съдници... Миналото може да бъде поправено само по един единствен начин! Само като тук и сега живеем и правим такива избори, че то, скръбното и травматично минало, никога, никога да не бъде повторено!

Имам един страх за съдбата на твоята книга, Златко! Много е лесно романът ти да бъде отхвърлен, да бъде наказан с мълчание... Това, което си написал отваря и най-чистите рани – онези, които са зараснали и заздравели, от които е останал само белег... А възродителният процес е друга рана... Както и онези рани, които отново и отново се отварят зад вратите на домовете ни („... защото това е супа, правена с много любов!“)...

Драматичен, жесток, кръвожаден, зловонен, перверзен, мръснишки, романът „Реквием за никого“ е безспорно атрактивен и за лапачите на fast food... Но да си припомним финалната сцена – жертвата и насилиницът са в едно легло, равни са и сметката е изравнена... Но дали възмездietо е успявало някога да уравни сметките? Отново чувствам подтик да напомня, че жестокостта в тази книга има за цел да ни възмути, да ни отврати, да ни отблъсне, но и да ни запокити в собствените ни дълбини, сред мрака и мизерията на собствените ни психични рудници... И да ни запита: как се справяш с душевния си башибозук?

Ти, Златко, отвори лута рана в сърцето на тирана! Благодаря ти за лудостта и мъжеството!

Людмила Ламбовска е психоложка и литературна критичка.

Коментари (18)

- 12-07-2011 | **Златко**

Благодаря и повтарям за пореден път – важна е книгата, а не авторът ѝ. Едва когато хората в тази страна започнат да говорят за тази книга без да се занимават само или най-вече с автора ѝ, ще започне нейният истински живот.

Кога ще дойде това време, не зная.

- 12-07-2011 | **Златко**

Забравих (вече задължителния) disclaimer: този текст няма нищо общо с обявения тук на сайта конкурс.

- 15-07-2011 | **Евлоги Нотев** – Как се справяш с душевния си башибозук?

„Миналото може да бъде поправено само по един единствен начин! Само като тук и сега живеем и правим такива избори, че то, скръбното и травматично минало, никога, никога да не бъде повторено!“ В тези думи се състий самоопределението ни, не само към описаните събития, но и към онези дето ни очакват. Аз смятам, че това е чертата на пътя ни, по който отдавна трябва всички да тръгнем, за да си простим и да продължим нататък.

- 15-07-2011 | **Евлоги Нотев** – Как се справяш с душевния си башибозук?

Пасажа от коментара на Людмила Ламбовска, думите, апела в него, „Миналото може да бъде поправено само по един единствен начин!

Само като тук и сега живеем и правим такива избори, че то, скръбното и травматично минало, никога, никога да не бъде повторено!“, са предостатъчни според мен, за да определят всичко онова, дето се събира в миналото, настоящето и бъдещето!

Но на хората, на всички ни нас, или на някой „лица“ определящи настоящето ни, все нещо не им е по кефа, за да се направят нещата правилно.

Или пък просто ценностната ни система е така принизена на всички ни, че вече е невъзможно да се сторят каквите и да било промени в едната или друга посока, за да бъде разклатен и изваден камъка на омразата от гнездото му и раздробен на парчета, с които парчета не да замерям един друг и да си причиняваме болки, а да са постелката на общия ни път!

Затова смятам, че е пре достатъчно написаното по този повод с омраза, нека поставим началото на поносимостта и още повече дори, както в писанията ни, така и в отношенията ни, едни спрямо други!

- 17-07-2011|**punch**

Ако сам авторът се занимава по-малко със себе си на страниците на това списание, мисля, че по-лесно „хората ще започнат да говорят за тази книга, без да се занимават само или най-вече с автора й“, ще започне наистина „нейният истински живот“. Фактут, че авторката на тази умна и силна рецензия го е помолила за disclaimer (или пък той е преценил, че ще се засегне ако я свържат с конкурса) говори достатъчно красноречиво за злополучната обява. Мисля, че книгата му само ще спечели ако я махне от началната страница и всички ние, които истински ценим списанието и харесваме книгата най-сетне си отдъхнем.

- 17-07-2011|**Златко**

Да, постепенно започвам да скланям накъм тази позиция, уважаеми Пънч. Действията, както е добре известно, водят до противодействия (в случая – силна реакция *против* конкурса), така че, ако зависеше единствено от мен, сигурно бих се съгласил с вас и бих махнал начаса обявата. За съжаление или радост обаче зад тази идея вече стоят прекалено много хора, които ми дариха доверие и подкрепа, така че ситуацията ми е малко особена. Просто ще почакам още известно време, за да се убедя дали идеята е толкова еднозначно погрешна или не, след което ще

говоря с останалите участници в проекта за евентуалното му прекратяване. Това приемливо ли е като отговор за вас?

- 17-07-2011|**Златко**

Накара ме да се замисля здраво, уважаеми Пънч. И ето какво измътих днес следобед: ако това, което (всички или някои от вас) желаете от мен, е действително да премахна изпред очите ви това нахално танцуващо дяволче, авторът, който само пречи на книгата и списанието си – добре. С това няма как да не се съглася. Но какво ако молбата има и едно друго, скритичко отзад посланийце – „виж к'во, стига си ни се врял из мозъците, остави ни на мира да си избираме какво искаме да си спомняме и какво – не“? Какво става в този случай, уважаеми? (Защото, съгласи се, посланийцето не е чак толкова неправдоподобно, нали?)

Та така. Във втория случай показвам среден пръст и продължавам да досаждам. НЯМА да ви (ни) оставя на спокойствие, НЯМА да престана! Много народ може да ми се разсърди затова и да предпочете да открива в него собствената ми суета и егомания, само че срещу тия нападки аз съм имунизиран. Това го пише дори и в книгата.

Така че, да поживеем и да видим, какво ще кажеш, уважаеми?

(Разделителната черта е ясна и достатъчно определена: писка ли ми някой, без да е чел книгата, показвам му лакът. И не ми говорете, че тук ме били интересували парите – не съм видял и един лев от тази книга, а дори и да видя, приходите откъм България НЕ МОГАТ да решат проблемите ми, просто няма как. Така че и срещу тази нападка полека-лека започвам да развива имунитет. Не за пари става тук дума, уважаеми, неееее...)

- 17-07-2011|**Серкан**

За какво пишете, за конкурса ли?!

Аз не мога да повярвам, че около нещо такова, „толкова мъничко“ от гледна точка на други... „неща“, може да се развиват толкова нерви и загуба на време.

Аз съм си купил книгата на Златко. По стечание на обстоятелства, няма да мога да я прочета може би месец-два, но ще я прочета. А след това вече мога и да си кажа две думи тук, а може и в конкурса да участвам. Аз ще си решавам.

Ако все още го има Златко, сайта и въобще...

Защо си купих тази книга?

Заради Златко я купих, не заради възродителни процеси и прочее, не заради конкурси...

Купих я защото това е единствения начин, с който на този етап мога да подкрепя по някакъв начин един човек, пълен с недостатъци, но ГОЛЯМ. Поне една глава ПО-ГОЛЯМ от всичките тези джуджета, които ме заобикалят от тук и от там, ...

А може книгата да е наистина добра.

Искам да е така.

Защо сме такива?

Как дори и най-най-мъдрите ни хора не виждат, кога нещо наистина е добро и кога не. Не е за вярване, но... ТОВА Е ПОЛОЖЕНИЕТО.

(п. Мислех да не се намесва нито веднъж около тази тема, но това просто „малко“ надминава моите собствени граници на разбиране и търпение.)

• 17-07-2011|**Златко**

Серкане, опитвай се да вкарваш новите редове в постингите си с shift-Enter (по два-три пъти). Софтуерът има бъг, нали виждаш, че винаги ти изчезват новите редове? Омръзна ми да ходя да ги оправям.

Самолетски, ти как го правиш? При твоите постове новите редове винаги са наред.

• 17-07-2011|**Серкан**

(ОК, ще опитам. Не, не знаех, че ти си правиш труда да ги оправяш губещите се редове. Мислех, че е от софтуера и понякога става, после пак изчезва... Със сигурност мога да ти кажа, че редовете ми се изписват правилно, без да пиша shift-Enter, когато го правя от работния си компютър.)

За конкурса:

Според мен, този конкурс има пряка връзка с **интерпретацията** на Златко към „недоверието“ на читатели като мен. Освен всичко останало, което може да е един такъв конкурс.

Дали това е най-добрата форма да „спечелиш доверие“, аз не мога да кажа. Мога да се „боря“ пишайки, каква е моята интерпретация за спечелване на доверие.

Във всеки случай, ако човек погледне безпристрастно на конкурса, той е една идея, една интерпретация, опит на човека отсреща да покаже, че те „чува“, че е с теб.

Аз така видях тази тема от самото начало, а сега се оттеглям от нея и повече няма да се намесвам, защото съзнавам, че най-вероятно не ми е мястото тук. (Чувствам се обаче замесен, а дали имам право, един господ знае.)

- 18-07-2011 | **Златко**

Гледай сега, има една такава стара приказка, за един дето се сборил с мечка, а другарят му така му помогнал, че първият рекъл „Другия път помагай на мечката.“

Я вземи да помагаш на мечката, ако обичаш, Серкане...

- 18-07-2011 | **Punch**

Твърда глава си. Това добре, не е нещо ново...

Ами ако няма скрито посланийце?

Не ти ли прави впечатление, че сериозните мнения се оттеглиха от тази тема? Всички те страхливци с гузна съвест ли са?

- 18-07-2011 | **Златко**

„Сериозните мнения?“ Би ли ми казал кога ги е имало в коментарните забележки, драги? Общо взето единственото нещо, което научавам от цялата тази история, е как функционират социалните табута в България в началото на 21-ви век. Изтънчена машинка, не може да се отрече. Нещата са изпипани до някакъв вид съвършенство, инстинктивно съвършенство. Значи, подминава се с мълчание ВСИЧКО, което евентуално може да се окаже от значение, подхвърлят се една-две унищожителни забележки, касаещи (действителни) и разбираеми за всички проблемчета с по-пикантно звучене, най-вече засягащи дребнавостите на автора (добре, че критиците не могат да видят какви филмчета си гледам на компютъра нощно време, ти инак щеше да видиш какво става!) – и готово. Ако има нещо, което да функционира безотказно в България, то това е – дори само намека – че някой си е (или се опитва да бъде) различен. Забраната на различността е най-силната социална забрана в нашето си с теб родно гнезденце на оси, ако не си го забелязвал досега, драги. И, понеже няма как да се прави нещо истински важно, без човек

предварително да е бил различен, то това е по принцип забрана на промяната. И проблемът е не в това, че сме кой знае колко по-различни от всички останали хора в това отношение, не. Проблемът – или проблем-чето – е в това, че местенцето тук е толкова малко, че просто няма къде да се скриеш от камшиците и стрелите – седиш си, чешеш се яростно и търпиш, къде ще ходиш. Ония отсреща инстинктивно чувстват, че силата е на тяхна страна, защото са легион. А собствената сила е в ината, друга няма. Оттук и неизбежната ексцентричност на всеки опит за различност в тази китна градинка, където майсторът „обществено мнение“ управлява всичко и всички с желязна лапа.

„Сериозните мнения“, give me a break! Къде е твоето „сериозно“ мнение, например, ако и да ми се пипаш мъдър-премъдър, скрит зад боксърския си ник? Всичко, което ми изпращаш, е мъдрото послание за преклонената главица, ако и може би несъзнателно, под натиска на житейската ти българска премъдрост. „Не се бутай напред, че...“

Това го знам и без теб, драги, кажи ми нещо, което не съм чувал. Ето, дори и в „Реквием“ го има, далеч преди ти да ми го кажеш:

Цитат:

Дори за нейната немска душа, привикнала с отказа от показност като с нещо напълно естествено, тухашният страх от различността понякога изглеждаше преувеличен, някак атавистичен. Най-страшният български чадър е не онзи, стрелящ с отровни куршумчета, а другият, невидимият – чадърът, под който се крият всички в тази страна, страхувайки се да се покажат навън, знаейки какво ги очаква...

Хайде, със здраве! Не знам какво те чака теб, при мен е работа.

- 19-07-2011 | **Златко**

Ок, както всички могат да видят с очите си, обявата за конкурса вече е махната, което е равносилно на признаване на грешка. Да, идеята да рекламирам конкурса тук на сайта в края на краищата се оказа контрапродуктивна, факт. Би било жалко, ако с това съм лишил и целия конкурс от достоверност, защото собствената ми припяност е безспорна грешка, но едва ли пък доказателство за принципна погрешност на цялата идея... Впрочем, както и да е.

Оттук нататък ще се опитвам да оставя и самата книга на съдбата ѝ. Не ми е лесно, признавам, но пък никога не съм бил особено страховит

родител, така че, надявам се, ще намеря силата да оставя и това дете да живее живота си както намери за добре...

Надявам се да ми стискате палци, във всеки случай. Ще имам нужда, така ми се струва...

- 19-07-2011 | **Punch**

Утрото е по мъдро от вечерта.

Цялата идея беше погрешна. Не че авторът не бива да се занимава с реклама на произведението си, а критиката не бива да нощува у него. А книгата е добра. И това е най-важното.

- 19-07-2011 | **Златко**

Соргу за острия тон вчера. Все пак е приятно човек да почувства, че тук се навъртат не само острозъби остроумници.

Благодаря!

3.

- 19-07-2011 | **смехурко** – мнение за рекламата

За конкурса не знам, но не виждам нищо странно в това някой да рекламира книгата си в собственият си сайт. Тя си има и ще си има живот, ама баша ѝ трябва да помага. Няма как. Не знам как е в Германия и България, но в САЩ и Канада авторите се саморекламират агресивно и интелигентно – в собствени и чужди сайтове, медии и блогове. Желанието и грижата на автора книгата да бъде четена и оценена са естествени...

- 19-07-2011 | **Punch**

Естествено. Все пак забравихме авторката на статията. беше малко по... бashiбозушки. Мисля, че заслужава нейния си Берлин. Този, който човек носи в себе си и за когото в крайна сметка пише. Чест и почитания.

Плюшени играчки и сутиени

Автор: Адам Георгиев

Седях пред магазините „Теско“¹ и чаках трамвая.

Бях след нощна и отивах при Зорка.

Недоспалата и забавена мисъл бе в странно несъответствие с външната забързана среда. Чувствах се като паднал метеорит.

И внезапно чувам отсреща мегафон към улицата:

*Мъжки чорапи за невероятните 19 крони! Пясъчен часовник за 39 крони!
Чаша за 39 крони!*

Възторгът в гласа нарастваше.

Цял сервиз чаши само за 119 крони! Чорапи за сън, масажни топчета, ваденки, плакати на любимите ви футболисти! Имате лош опит с други магазини? Пълен ужас – изкуствено цвете за 49 крони!

Нечовешкият глас изпълваше с рева си цялото пространство, а хората си ходеха насам-натам. Не знаех, че съществуват и чорапи за сън.

Анцузи, потници, хартиени осветителни тела, ароматизиращи пръчици чак от далечна Индия! Детски пъзели, китайски клечици за хранене, свещи, стенни часовници. Предлагаме и практични неща: якета, сутиени за 29 крони, плюшени играчки, неизброими количества стоки на приемливи цени!

Плюшени играчки и сутиени в един кюп може да сложи само смахнат, хрумва ми. И отново:

---

¹ Наименование на верига магазини. Б.пр.

*Мъжки чорапи за невероятните 19 крони! Пясъчен часовник за 39 крони!
Чаша за 39 крони! Цял сервиз чаши само за 119 крони! Чорапи за сън, масажни
топчета...*

...ваденки, плакати на любимите ви футболисти...

Сипе се връз нас и измъкване няма.

...изкуствено цвете за 49 крони!

...анигузи, потници, хартиени абажури...

...ароматизиращи пръчици чак от далечна Индия...

Напомняше ми сцена от Новия завет, когато Христос размита цялото тържище.

...китайски пръчици!

Ето го най-сетне и трамваят, аз се качвам. Всички ли места точно сега трябва да са заети? След миг зарязвам тая мисъл и сядам на стъпала. Какво ли ще си помислят хората? Младеж, който в трамвая сяда на пода, сигурно върши и други непристойни неща... Това ме забавляваше. Да бъдеш постоянно друг и неподлежащ на класификации. Младеж, който на осемнайсет бе поканен в президентския дворец в Храдчани. Сетих се за Роберт, който ми бе казал, че обича да носи шапка с козирка и скейтърски парцали, а после някъде изтърсваше, че е магистър фармацевт. Това го кефеше. А всъщност воюва за всички free момчета, защото хората грънци знаят кой какъв е. Една нощ в този си вид попаднал в Бърза помощ, нещо не му било добре, държали се с него като с наркоман. Когато лекарката го попитала дали е пил някакви лекарства, избройл и няколко, недостъпни без рецептa.

– Откъде ги взехте?

– Аз съм фармацевт.

От този миг била като подменена: господин магистре, господин магистре!

Хората са наистина големи говеда.

След няколко спирки се освобождава място. Зяпам през прозореца, разминаваме се с автобус № двайсет и две. Вътре седи някаква жена, заприлича ми на Урбанова¹.

Урбанова в 22, в шест и двайсет и пет?

---

¹ Ева Урбанова (р.1961) – известна оперна певица, сопран. Б.пр.

Ами да, може да отива в Народния, от седем ще пее в „Либуше“¹.
Как е възможно оперна дива да пътува с трамвай?
Пристигнах у Зорка и веднага и разказах за чорапите за сън.
Чувствам се добре в дома ѝ. Ако беше момче, то... И изобщо нямаше
да ми пречи, че...

Веднъж ми разказваше как насын се държала за ръка с някакво малко момиченце и тичали.

– Тичахме, страшно дълго и без да спрем.

Да тича Зорка не можеше.

Упрекна ме, че вече не чувствам беспокойство, че съм станал безчувствен. Че това е отстъпление пред света.

– Глупости. На злото можеш да се противопоставиш или да воюваш с него само когато не те владее слабост, когато в теб няма страх. Безпокойството е твоя слабост и победа на злото. Аз днес съм силен и никой няма шанс да ми навреди. Затова мога да се противопоставя на всичко. Това е позитивно развитие. Дяволът ще те надвие, щом те ужасява.

Така или иначе си мисля, че дяволът е само в человека, в неговите неизречени желания. Страхът от дявола е страх от собствените страсти.

– Не митологизирай злото.

Само че аз на няколко пъти в живота си действително видях дявола, в ноздрите си чувствах физическото му присъствие.

И безуспешно воювах с него.

Коленичил върху теракота в банята, молех Бог да не ме изоставя, след като и аз в себе си не го напускам.

– Никога няма да ти кажа кога се случи това.

Бях в Мадрид.

Винаги като чуя испански, се сещам за Алмодовар.

И неговия фильм „Всичко за майка ми“.

На летището в Мадрид вече го нямаше билбордът с момиченцето с перката, от която излитат към света безброй малки самолетчета.

Спомних си, че и Зорка има една такава перка у тях на верандата. Перка, която се усмихва.

---

1 Опера от Бедржих Сметана. Б.пр.

Детските играчки възпитават наивност.

Зорка впрочем също е едно такова момиченце.

Или е била?

При качването в самолета винаги звучи песента от филма „Каквито бяхме“*.

Каквите бяхме, казваши си.

И ти иде да ревнеш.

Със Зорка играем такава игра. Като съм в Мадрид, аз я търся под името Дана и тя и изпраща съобщения.

– Вчера си говорихме за ония кокошки от театъра.

Веднъж я обладала насьн и я наричала Кураж. Страшно ѝ се искало тя да се върне. За нея бе олицетворение на доброто.

– Момиченцето вече спи, а останките му мислят за нея.

На една снимка момиченцето беше към десетгодишно и държеше в обятията си бяло зайче. Много бе красиво.

Трябва да си призная, че като се запознахме, тя често ме провокираше с детинската си чистота.

За мен обаче това не бе чистота, по-скоро наивност, която смятах за слабост.

– По-добре да съм негодник, отколкото наивник.

Всъщност ме провокираше това как тя отстоява розовите си възглавнички, сред които досега бе живяла. Някой да не ѝ ги смачка, да не потъмнеят. Всеки бе длъжен само леко да ги поотупа, та тя да може да спи по-сладко в своето неведение.

Аз обаче в живота постъпвах тъкмо обратно. Винаги държах да знам истината, на всяка цена, дори и с цената на собственото си самоунищожение. А тя предпочиташе да затвори очи пред действителността.

Сред пухените и възглавнички аз често завихрях истински вятыр. Преобръщах целия и свят и и сочех истината.

Например, крещях ѝ: „Не, няма да си слаба! Отвори очи и няма да си слаба“.

Не бих се учудил, ако заради всичко това започне да не ме понася.

Веднъж ѝ казах нещо доста важно:

– Да си добър човек, непознавайки злото по света, преди още да си получил ритници и рани, може всеки. Но да си добър подир тях, това вече е нещо, което прави човека велик.

Когато по този начин я сближавах със Света, понякога изпитвах задоволство от жестокостта на истината. И си спомнях един девиз, който бях прочел върху табела в тоалетната на един апартамент в Карлин: „Справедливост без обич поражда жестокост“.

Подсъзнателната сила, която ме е тласкала към това, мисля си, е била обичта. Като баща, който е суров към сина си, защото му се иска той да бъде издръжлив и да хване живота за рогата.

Тази библейски силна обич тя в началото пренебрегваше. Не бе съмела да усети истинската и стойност. Желаеше друга любов, тази от хвърляше като недостатъчна.

Вървях през нощна Прага, прибирах се както обикновено покрай неоновия надпис PUSSY DE LUXE.

Разсъждавах дали и на другите хора това им изглежда нормално, дали са щастливи, дали ние със Зорка не сме единствените, на които нещо не им достига.

Май не сме, самоубийци винаги е имало предостатъчно. Не съм от кротките агъница и нямам нищо противекса, включително и този без любов, когато просто ти се иска да се изчукаш. Ала това, чеексът е вече единственото, което свързва хората и ги кара всяка вечер да го търсят, почна да ме омаломощава емоционално.

Спомних си за Ирка, с когото се мъкнах известно време. Падаше си фетишист, възбуждаха го краката ми, които лижеше в кревата. А и спортните ми обувки, в които завираше нос. Моите крака обаче не се потят, така че много не му провървя.

От това изведнъж ми се пригади.

Знам, че празнотата често бе причина за много от моите раздели напоследък.

И макар всичките тези момчета да ме обичаха – за един даже съм убеден, че истински, – аз ги зарязвах.

И така, Легендата N. отново напомни за себе си. Разправяла на Илона, че преди години съм взел назаем от някакво момче четиристотин хиляди крони и не съм му ги върнал.

– Какво? – учуди се Зорка.

– Не четиристотин хиляди, цял милион.

И това научава за себе си човек, който дава назаем на почти непознато момче пет хиляди крони, когато е в криза след раздяла с приятеля си, а по-късно отказва да ги вземе обратно. И трябва да добавя, че не съм му бил мераклия. Просто съм щедър.

Спомних си един телевизионен сериал. „Ах, колко е просто да очерниш човека. Достатъчно е да се каже, че е доносник или ченге...“

Хората не се променят. Все са си едни и същи. Демокрация. Тоталитаризъм.

Легендата N. взе да ѝ вика Зорка. Никога не беше я виждала, но напоследък постоянно слушаше за нея. Първо за нея заприказва Илона.

Беше моя приятелка, когато бях някъде наоколо петнайсет. Поне се правеше на такава.

– Тая е погълнала всичката мъдрост на света – рече за нея Илона, като я представи на Зорка.

Знаеше добре що за стока е и въпреки това разнасяше клюките ѝ.

Легендата N. бе страшно честолюбива. Точно копие на майка си: творчески амбиции без талант.

Е, поне ще се размотавам около изкуството. Но на всички по-успешни и по-талантливи ще завиждам, ще оплювам труда им, а когато ми отърва, ще използвам ума им. Ще ми напишат например курсова работа и аз спокойно ще я пробутам за своя.

– На това се му вика безсрание, нали? – разясни Зорка.

Когато Легендата N. с тогавашната си приятелка кандидатстваха заедно във философския факултет, стана гаф. Приятелката я приеха, а Легендата N. остана пред вратите на алма матер.

Тогава тя си намери една музикантка, която припечелваше като продавачка. Готино момиче.

– Тебе май те бива единствено да лижеш путката на някаква продавачка! – казала майка ѝ.

– Собствената ѝ майка? – изуми се Зорка.

Някога си казвах, че това, което представлява Легендата N., е достойно за похвала, като се има предвид къде е расла.

Веднъж бях свидетел как майка ѝ изпадна в истинска истерия, затуй че Легендата N. ни е купила с нейни пари един пастет.

Превод от чешки Васил Самоковлиев

Адам Георгиев (род. 1980) е чешки поет и писател с отчасти български произход. Премиерата му като прозаик са три книги, известни като „Хомосексуалната трилогия“ (първата част излиза току-що на български под заглавието „Хомоголгота“). Според Чешката национална телевизия, тази трилогия прави Адам Георгиев най-продаваният гей автор в страната.

Коментари (14)

- 13-07-2011 | **Серкан** – „всяко написано нещо да е послание“

Сега, ако и тук каже Самолета, че не вижда „хумор“, не знам...

Много повече от хумор има тук. Мисля, че добре си е изкаral преводача.

Хареса ми. И първия откъс го прочетох.

А този ДОРИ ми хареса.

Позволявам си да пренеса един коментар на Самолет 005 от Хомоголгота 1, тук:

„Яростта и презрението срещу празнотата светска има своята класика в лицето на Текъри с любимата „Панаир на суетата“. ОК! Тя е писана (зnam ли кога е писана!) примерно преди 250-300 години. Яростта на съвременния гей би трябвало да се изразява в чувство за хумор. Гей без чувство за хумор е като жена без очарование и мъж без илюзии (тоест пориви). Само от този предложен абзац не откривам чувство за хумор.

По-скоро откривам преднамереното „аз не съм от тези“. Това е силно характерно за младите гейове, в чийто души все още има отломки от онзи първичен протест „О, Боже! Та аз съм педераст! Защо точно аз?“ при първоначалното себеразкриване на хомосексуалността.

Не съм против яростта, но тя силно пренебрегва човечността, защото е проява на нещо неовладяно (а другото – човечността, на нещо овладяно). Ако човек познава добре гейовете, то ясно е, че те не са много повече жертва на имидж, в сравнение с останалите. Това, което според мен отделя геят от основната мъжка характеристика, е отношението към честта. Поради което „стрейтовете“ са мъже на честта, а гейовете са мъже на абсурда. Ако трябва да има гей теми, които да са различни от изтърканото вече – „Ама, защо не ни приемате!?!“, то вероятно силната отлика, която споменах, трябва и да е мощно експлоатирана тема...

Затова пък, ако трябва да приема предложената от теб интерпретация – ярост и презрение срещу празнотата светска, аз рефлекторно я сравнявам в недостижимия Текъри и с убийственото му, смазващо като валик чувство за хумор (без самият той да е гей, или поне не знаем за това...). Четейки неговия „Панаир“ аз съм цвилил със сълзи на очи от смях. Но сега се замислям – това, което прави Текъри ярост ли е (с оглед на неовладян импулс) или човечност – овладян импулс.

Затова тук яростта на младия автор ми избледнява в посока на „аз не съм от тези отрепки“. Ако така гей пише за гейове, то това не ми се струва да е редно! „Smile“ Малко и аз да дам морален императив... :“

...

...

...

Иска ли Самолета да обясни малко по-подробно и точно, какво има предвид с това: „Това, което според мен отделя геят от основната мъжка характеристика, е отношението към честта. Поради което „стрейтовете“ са мъже на честта, а гейовете са мъже на абсурда.“

Че „дамските“ гейове нямали „чест“, а мъжките имали? Долу горе това казваш, струва ми се.

Още като прочетох, че го каза в Хомоголгота 1, не ми хареса това като концепция.

Просто не мога да го вържа с края на коментара ти, там където все пак си си помислил дори, че ти може да бъдеш някакъв „морален императив“.

Не е ли въсъщност това, което казваш поредното „оръжие“, за „гласовете на омразата“? Не се ли изгражда така едно поле за СИЛНО оправдана вражда и отхвърляне към цялото хомосексуално общество? Кой ще тръгне да ги дели, по лесно е да мразиш на ред, особено ако имаш за рагумент, че ГЕЙОВЕТЕ не са мъже на честта.

Дори да е вярно това, което казваш, като някаква ТВОЯ житейска теза, не е ли то същото в толкова други нетеросексуални, които честа им е навсяна ... и никога няма да могат да я извадят от там?

За мен да се каже такова нещо е допустимо, но не и когато искаш да си морален императив. Ти не го каза това случайно. Наживял си се, имаш самочувствие, че имаш какво да кажеш на обществото. Затова и пишеш тук. Само го каза в един от кометарите си:

„За мен всяко написано нещо е написано, за да пренесе послание...“

Би мило интересно да те чуя.

- 14-07-2011|**Гост**

Серкан, ти задаваш два въпроса за една по-обща дискусия. Доколкото разбирам, а ти ще ме поправиш, ако греша – първият ти въпрос е за това, дали в предложенияя откъс има хумор. Да – има, и при това специфично чувство за хумор на един гей, породено от (както и авторът казва) „да си неподлежащ на квалификации“. В това се има предвид не просто totally неподлежащ на квалификации, защото всичко и всеки може да бъде класифициран по даден признак, а неподлежащ на силно утвърдените в даден момент от развитието на обществото класификации за приемливото. Знаем, че във всяко общество има код на поведение и мъжкият код на поведение те утвърждава като мъж. Ако си мъж, който не спазва мъжкият код на поведение, ставаш друг!

Каква точно другост е хомосексуалността е дълга тема! По нея може да се говори много. С една колежка си говорихме веднъж, за стигмите на другостта и кое жигосване е по-силно. Ако си хомосексуален или си хетеросексуален, но дебел, то кое те прави по-силно стигматизиран и съответно мразен. Стигмата „циганин“ по-силна стигма ли е от „педал“, като и двете понятия са натоварени сильно отрицателно... Затова аз не смея да започвам дългата тема за специфичните отлики на другостта „педал“. Но само вметвам, че и чувството за хумор на хомосексуалните има свои специфики.

(това е, което имах да ти кажа по първия въпрос – за хумора)

Първият ти въпрос обаче е многоаспектен. От гледната точка на друг контекст аз си помислих, че ми казваш – „Виж се! Първоначално твърдиш, че авторът няма чувство за хумор, а сега се отмяташ.“ За мен това не е отмятане. Просто на пръв прочит в първия откъс така ми се стори и го споделих в разговор със Златко и в съвсем друг контекст. Сега е различно. Все пак вече имам лични впечатления от запознаването си с автора на представянето на книгата. Логично е да е различно.

Вторият ти въпрос е също много дълъг за отговаряне. Виж какво казваш:

Иска ли Самолета да обясни малко по-подробно и точно, какво има предвид с: „Това, което според мен отделя геят от основната мъжка характеристика, е отношението към честта. Поради което „страйтовете“ са мъже на честта, а гейовете са мъже на абсурда.“

Че „дамските“ гейове нямали „чест“, а мъжките имали? Долу горе това казваш, струва ми се.

Още като прочетох, че го каза в Хомоголгота 1, не ми хареса това като концепция.

Просто не мога да го вържа с края на коментара ти, там където все пак си си помислил дори, че ти може да бъдеш някакъв „морален императив“.

Виж и колко е интересна конструкцията на разговора. Аз казвам нещо; ти го интерпретираш според разбирането си; даваш му оценка „не харесвам“; питаш ме какво имам предвид, защото се съмняваш не толкова в интерпретацията си, а в друго нещо и съответно изискваш повторно обяснение от мен. Именно затова проф. Богдан Богданов, когато му ръфаха месата за агентурното му минало, казва, че всяко кратко изречение изисква многократно допълнително обговаряне.

Аз не искам да кажа, че дамските гейове нямат чест, а мъжките гейове имат. Това трябва да е педерастки свръхмачизъм, проявен от моя страна, което само по себе си е близо до съвършения абсурд, а аз си живея щастливо с чувството, че имам усет към абсурда. Тоест не мога да кажа, че дамските гейове нямат чест за разлика от мъжките гейове. Когато говоря за чест, аз изобщо не говоря за чест на гея. Аз говоря за понятието „чест“ поставено в контекста на хилядолетната ни мачистка или, ако трябва да се изразя по-въздържано, патриархална цивилизация.

Според мен, като не държа нито да приемете моето разбиране, нито да го имате за вярно (това е само мой житейски опит) отношението на гея към понятието за чест (забележи! изтеглям нещата дори от контек-

кста и ги правя метатекстуални, защото се занимаваме с метафизика, като казвам „понятието за чест“, а не просто да се занимавам с естеството на честта)... та отношението на гея към понятието за чест е много по-различно от отношението на хетеросексуалния мъж към понятието за чест. Хетеросексуалният мъж често не си прави труда дори да раздели нещата на понятие и естество. Не е принуден да го прави. Животът му не го кара да мисли за това нещо по този начин. Символът на мъжкото в митологичното мислене е войнът. Точка. Това казва тонове изписани трудове, дисертации и монографии... Нека върна разговора – хетеросексуалният мъж е намесен директно в честта, а не я прави на метатекст.

Вероятно според теб се изразявам предвзето, но няма как да го направя по друг начин. Тук си бърборим – философстваме. Един мъж направи същия този разговор по телевизията с едно изречение. В проследутия спор в САЩ, дали гейовете да постъпват в армията или не, един генерал от най-висок ранг каза съвсем кратко: „Аз съм воин и не мога в боя да разчитам на гей. Аз мога да разчитам само на мъж!“ (с това не се казва, че гейовете са физически слаби, или че геят ще се юрне в атака, за да направи свирка на врага, който има по-голям кур – генералът съвсем не беше прост или мразещ човек!) Аз ще го кажа още по-семпло, за да поясня генерала – геят и мъжът (в най-общия смисъл на тези думи) имат различни илюзии.

- 14-07-2011 | **Самолет 005**

Все забравям да си напиша ника в поленцето. Горният постинг беше мой.

- 14-07-2011 | **Иван Запрянов**

Е, макар и подбран, откъсът не променя мнението ми, че става въпрос за подробен дневник, който се пробутва за художествено произведение. Фрагментарност, излишна конкретика /само в този малък откъс има около 20 имени на хора, градове, филми, магазини и т. н./, която в случая играе ролята на дреб, с която пълнеха навремето възглавници и дюшещи. Като лош подобен пример мога да посоча книгата на Мишел Уелбек „Картата и територията“, бъкаща от конкретика, която в много от случаите не говори нищо, дори на самите парижани. В даването на литературни награди /в случая „Гонкур“/ за подобни бълвочки няма логика,

така че самонадеяният гей може да натиска смело педалите напред към своята „хомоголгота“.

„Легендата N. бе страшно честолюбива. Точно копие на майка си: творчески амбиции без талант.“

В тези две изречения текстописецът подсъзнателно изразява всъщност себе си.

- 15-07-2011|**Серкан**

Самолет, благодаря ти за отговора.

Чета го вече два дена подред, но не мога да го разбера напълно. Сложен е този език за мен. Ще опитам пак утре... :)

Сега, маалко по-сериозно, надявам се да разбираш, че повдигнах този въпрос, влизайки в ролята на „дръвче“ (то не ми е необходимо много усилие) заради теб, но и заради всички такива като мен. Дори и за „по-благоразположените“...

Според мен, от това, което виждам, като предразсъдъци и „прибързано елементарно съдене“, българи, турци, хомосексуалити и прочее си сменяме доста бързо ролите. На съден и съдник. И ти си го правил. За мен да не говорим. На мен даже ми харесва :). Ей по-долу ще ти го покажа как ми харесва.

Самолет, около хомосексуализма, кои са основните теми, освен, че трябва да имат чувство за хумор :), които виждаш, че си заслужава да бъдат осмислени поне още малко от хора като мен. Имам в предвид, непознаващи ги реално, но желаещи да знаят повече за тях. На други, които не ги е еня, няма смисъл да се натрапвате, нали знаеш :)?

Сега, за обещаното „показване“:

Самолет, ако искаш да говорим за проф. Богданов и „голямото“ ръфание, няма да е зле да повдигнеш тема.

Или... вече си го направил? :)

Да отидем в нея? Ще се изгубим ли в гората?

- 15-07-2011|**Златко** – За логореята

Ок, нека да изясним веднъж завинаги едно нещо: това тук НЕ Е неограничен дискусионен форум от типа на „Де зората“. Серкане, това се отнася най-вече за теб, защото си знаем, че обичаш да се отплесваш и изливаш каквото ти дойде на ума, понякога в трудно обозрими количества. Така че, за да не превръщаме това тук малко списанийце в клуб

на бърборковците: **коментари най-вече по темите, ако обичате.** И в никакви обозрими обеми, ако е възможно, инак ще се виждам принуден да въвеждам ред. Аман от безконечни приказки!

- 15-07-2011 | **Серкан**

Аз съм в темата Златко. Целият текст за мен е това, съдник и съдници. И съм си го написал.

За теб „ярост и презрение срещу суетата светска...“ Аз одобрих И това виждане. Много преди Самолет да отиде на представянето на книгата.

.....

Съдник и съдници, Златко, обичаме я тая роля... да я разписваме в книжки.

.....

„от типа на Де зората“ нещо не звучи много добре. Не забравяй, че ТИ и АЗ се срещнахме точно там. И той не е „неограничен“.

.....

Вчера писах в тема, в която имам 16 коментара, Сирков 15, ти 13 + темата + заключването.

Темата се развиваше. Аз ходя на работа и пиша само, когато имам време. Коментарите като брой снощи прекалих, усетих се сам и си го написах. Едва след това видях, твоите предупреждения.

Писах в нея „Как може толкова малко да ни познавате?“, а ти какво прочете?

„ама как е възможно да си толкова различен от мен?“.

Човека, който си позволява да казва, че е „СЪВСЕМ РАЗЛИЧЕН“ от другия не съм аз.

Неотдавна го написа тук ня един коментарист. А и на мен ми звучи много познато.

Какъв е проблема всъщност тук, реално?

Че имаме мнение, което ти не може да изтърпиш?

Зашо си тръгнал в този полицейски стил?

Човеци сме все пак, ние също си имаме достойнство.

Коментара ми от снощи към про?

Коментара си от снощи към про предпочитам да го напиша и да остана чист пред моята собствена съвест, отколкото да стискам зъби и

след много време най-накрая да ревна, че съм „дупедавец“ и никой да не ми обърне внимание.

OK, всеки със себе си.

- 15-07-2011|**Златко**

Тук говорят много хора, Серкане, но ако забелязваш, забележки от мен получават сравнително малцина. Така че не се опитвай да се плашиш зад никакви обобщени обвинения в полицейщина. Моята работа, такава каквато я виждам, е между другото и да следя за никакво лице на това тук място. И когато някой започне да маже по лицето прекалено много, аз го слагам на мястото му. Толкова засега. Ти много добре беше направил, че се беше обидил и замълчал, що не вземеш да ми се обидиш отново, какво ще кажеш? Бъра-бъра-бъра, приказки до безкрай... Накрая самите хора ти казаха да се придържаш към темата. А ти все като теле, все си знаеш своето – ама чакай сега, аз пък нещо съвсем друго... Така няма да стане, смятай, че си предупреден вече неведнъж. И не забравяй, че не аз при тебе идвам, а обратно...

- 16-07-2011|**Серкан**

От това, което пишеш с едно единствено нещо не бих се съгласил Златко:

Цитат:

И не забравяй, че не аз при тебе идвам, а обратно...

Има хора, които „са отвъд квалификациите“, както се казва в темата. Тези хора Златко с подобни приказки, няма да са ти побратими в „пътя“. А пътя не е никак лек.

Хайде, ще те оставям и ще отида да ти се сърдя.

- 17-07-2011|**Punch**

Направете си гей отдел, ако обичате, че да го прескачаме тия които не им се чатат глупости, а така се подългваме. Имаше един Денди, не знам къде зачезна. Чак ми е мъчно за стила м му и умереността в темата. Сега мога да го оценя. Не вярвам да са го линчували някъде, беше добро момче, гей с вкус. Би могъл да се намеси и обори тая пражка най-продавана чудесия. А тоя бълвоч тук, според сполучливия израз на Запрянов, дето ми го представят за литература, така ми додея, че нямам думи! Четете Truman Capote, дявол да го вземе, и той е би гей човекът, но каква

проза! Златко, пусни нещо от автобиографията му за съравнение. И наистина отвори една литературна тоалетна най-сетне, където свободата на словото да изкристализира на воля по стените!

- 17-07-2011 | **Златко** – ге:

Punch пише:

Златко, пусни нещо от автобиографията му за съравнение. И наистина отвори една литературна тоалетна най-сетне, където свободата на словото да изкристализира на воля по стените!

Няма, драги! Една от простицките истини на тоя свят изглежда е, че безплатни неща всъщност няма – и че цената на това списание например е да търпиш вкусовете, изборите и дори прищевките на издателя му. Твоя воля, нали знаеш...

- 18-07-2011 | **Самолет 005** – ... общо по темата...

Серкан пише:

Самолет, около хомосексуализма, кои са основните теми, ... които виждаш, че си заслужава да бъдат осмислени поне още малко...

Мисля, че това е хубав въпрос и засяга темата, макар всеки от нас да има различно разбиране за това, каква точно е темата.

Някои хора се възпротивяват против това, литературата да бъде разкъсвана, квалифицирана, профилирана... и на всичкото отгоре да се сложи един етиケット – гей литература. Литературата била една! Никой не отрича, че литературата е една. Той и светът е един, но е пъстър – има африканци, европейци, порнографи, моралисти... Може напълно спокойно да се говори за спецификите на даден текст и това го прави добрата литературна критика, без която истински четящият човек не може. Четящият човек има нужда от повече информация за текста, който прочита.

В този смисъл да кажеш, че си хомосексуалист невинаги е натрапване на сексуалност, а поясняване. Често хомосексуалистите имат друга изразност, така както е естествено да се смята, че и мъжкарите имат своя изразност. И ако ние нямаме предвид това, че обявяването на хомосексуалността от даден хомосексуалист е просто поясняване (даване на факт), а го игнорираме с предвзетостта на натрапването, то тогава лесно можем да стигнем до заблуди.

Не ми идва от раз – така от щракване на пръсти, да кажа една чисто гей тема. Но във всяка тема може да има гей нюанси. Все пак за момента много са актуални няколко мотива. Първият го споменах – за натрапването. Гейовете са обвинявани, че се натрапват, че са изгубили мярката, че нямат скромност... Втората тема е за разврата... Там където има разврат, там задължително има и гейове, защото се твърди, че гейовете са безбожници. Ами какво ще стане ако християнските гейове организират своя църква? Третата дота дискутирана тема е за продължението на човешкия род – за това колко неприродни са гейовете. Тоест всичко онова, в което биват обвинявани гейовете, може да стане литература. И дори обвинението на Пънч – дали само гейовете имат писоарно писане или и хетеросексуалните творци го правят, тоест писоарното само типично за гейове ли е?

• 18-07-2011 | **Силвия**

Навремето Слави Битраков е бил най-четения автор – „Аз искам“ и т. н. Е, времето подрежда всичко, а пък кой какво ще чете си е негова работа.

Има безброй празни четива, а има рядко и четиво за 100 години. Така е било и така ще бъде.

• 18-07-2011 | **Иван Запрянов**

Е, откъде го изровихте този Слави Битраков? Да не би да имате предвид един музикант. И къде е бил най-ченен? Може би в махалата.

Празните четива наистина са неизброими, но книгите, които са издържали проверката на времето са също трудно изброими.

И правите ли разлика между четиво и литературна творба? Защото например „Дон Кихот“ не е четиво. Нито пък „Игра на стъклени перли“ или „Степният вълк“.

П. П. Не пишете тук по олимпийския принцип.

Стоте най-велики не-белетристични книги според вестник „Гардиън“

След множество дебати екипът на британския вестник *Гардиън* излиза със следния списък за стоте най-велики не-белетристични книги, подредени първо по категории, а след това по дати.

Изкуство

Шокът на новото от Робърт Хюз (1980)

Хюз описва историята на модерното изкуство, от кубизма до авангарда.

История на изкуството от Ерих Гомбрих (1950)

Най-популярната книга по история. Гомбрих изследва техническите и естетически проблеми, изправящи се пред артистите от зората на вековете до модерността.

Начини на гледане от Джон Бергер (1972)

Изследване на начините, по които гледаме на изкуството, променили условията, при които се е ангажирало с изкуството цяло едно поколение.

Биографии

Жivotите на най-известните художници, скулптори и архитекти от Джорджо Вазари (1550)

Биографиите се смесват с анекdotи в този виещ се около Флоренция портрет на художниците и скулпторите, оформили Ренесанса.

Животът на Самуел Джонсън от Джеймс Бозуел (1791)

Бозуел използва дневниците си, за да създаде този изпълнен с обич портрет на великия съставител на речници.

Дневниците на Самуел Пепис от Самуел Пепис (1825)

„Да благодаря на Бога, в края на миналата година бях в много добро здраве“: така започва този изключително ярък дневник от Периода на Реставрацията.

Изтъкнати викторианци от Литън Стрейчи (1918)

Стрейчи създава модела на модерната биография с това остроумно и лишено от почтителност описание на четирима викториански герои.

Сбогом на всичко това от Робърт Грейвс (1929)

Автобиографията на Грейвс разказва историята на детството и ранните години на брака му, но ядрото на тази книга е описанието на бруталностите и баналностите на Първата световна война.

Автобиографията на Алис Б. Токлас от Гъртруд Стайн (1933)

Новаторската биография, написана от Стайн под маската на автобиография на любовницата ѝ.

Култура

Бележки за Камп от Сюзън Зонтаг (1964)

Предположението на Зонтаг, че модерната чувствителност е била оформена от еврейска етика и хомосексуална естетика.

Митологии от Роланд Барт (1972)

Барт се спуска под повърхността на значенията на нещата, които ни заобикалят, в тези остроумни изследвания на модерната митопоетика.

Ориентализъм от Едуард Сайд (1978)

Сайд твърди, че романтизираните западни представи за арабската култура са политизирани и покровителствени.

Околна среда

Тиха пролет от Рейчъл Карсън (1962)

Този репортаж за последствията от използването на пестицидите постави началото на движението за защита на околната среда в САЩ.

Отмъщението на Гая от Джеймс Лъвлок (1979)

Твърдението на Лъвлок, че след като на една планета е възникнал живот, той създава условия за продължаващото си оцеляване, революционизира разбирането за собственото ни място в общия ход на нещата.

История

Истории от Херодот (с400 BC)

Историята започва с описанието на Херодот на гръко-персийските войни.

Възход и упадък на римската империя от Едуард Гибън (1776)

Първият модерен историк на Римската империя се завръща към античните източници, за да подкрепи твърдението си, че моралният разпад е направил упадъка на империята неизбежен.

История на Англия от Томас Бабингтън Маколи (1848)

Епохална студия от известния виг и историк.

Айхман в Ерусалим от Хана Аренд (1963)

Репортажите на Хана Аренд за съдебния процес срещу Адолф Айхман са заедно с това и изследвания върху психологическите и социологически механизми на Холокоста.

Създаването на английската работническа класа от Е. П. Томсън (1963)

Томсън обръща историята с главата надолу, съсредоточавайки се върху политическия фактор „хора“, които повечето историци са третирани като анонимни маси.

Погребете сърцето ми при Ундиid Ний от Дий Браун (1970)

Затрогващ разказ за начина, по който индианците са били третирани от американското правителство.

Трудни времена: устна история на Голямата депресия от Стъдс Търкел (1970)

Търкел сплита устните свидетелства за Голямата депресия във великолепен гоблен.

Шахът на шаховете От Ришард Капушчински (1982)

Големият полски репортер разказва историята на последния шах на Иран.

Епохата на крайностите: История на света 1914-1991 от Ерик Хобсбом (1994)

Хобсбом очертава по сходен начина краха и на капиталистите, и на комунистите в този разказ за 20 век.

Бихме искали да ви информираме, че утре ще бъдем убити заедно със семействата си от Филип Гуревич (1999)

Гуревич представя терора на кланетата в Руанда и провалите на международната общност.

След войната от Тони Джуд (2005)

Авторитетен разказ за големия поврат в европейската история от 1945 насам.

Журналистика

Журналистът и убиецът от Жанет Малкълм (1990)

Изследване на моралните дилеми, залегнали в сърцевината на журналистическата професия.

Електрическият куул-ейд киселинен тест от Том Улф (1968)

Човекът в белия костюм следва Кен Киси и неговата група „Веселите вагабонти“, докато те пътуват из Съединените Щати, обвити в облак от LSD.

Телеграми от Майкъл Хър (1977)

Жив разказ за преживяванията на Хър от войната във Виетнам.

Литература

Жivotи на поетите от Самуел Джонсън (1781)

Биографични и критически студии върху поетите от 18 век, хвърлящи скептичен поглед към техните животи и творби.

Един образ на Африка от Чинуа Ачебе (1975)

Ачебе възразява срещу западния културен имперализъм с твърдението, че „Сърцето на мрака“ е расистки роман, който лишава африканските герои от човечност.

Ползите от очарованието от Бруно Бетелхайм (1976)

Бетелхайм твърди, че мрачността на приказките предлага на децата средство за справяне със собствените им страхове.

Математика

Гьодел, Ешер, Бах: Една вечна златна плетка от Дъглас Хофтадтър (1979)

Странна медитация върху музиката, мисълта и математиката, изследваща човешката сложност и способност за себе-позоване.

Мемоари

Изповеди от Жан-Жак Русо (1782)

Русо утвърждава модела на съвременната автобиография с този интимен разказ за собствения му живот.

Разказ за живота на Фредрик Дъглас, един американски роб от Фредрик Дъглас (1845)

Този жив разказ от първо лице е един от първите, при които гласът на роба бива чут сред бялото общество.

Де профундис от Оскар Уайлд (1905)

Затворен в Рийдинг Гаул, Уайлд описва историята на аферата си с Алfred Дъглас и духовното си развитие.

Седемте опори на мъдростта от Т. Е. Лоурънс (1922)

Стремителен разказ за приключенията на Лоурънс по време на въстанието срещу Османската империя.

Историята на моите експерименти с истината от Махатма Ганди (1927)

Класика на изповедния жанр: Ганди си припомня ранните борби и страстното търсене на себепознание.

Почит към Каталония от Джордж Оруел (1938)

Прозорливият разказ на Оруел за преживяванията му в Испания предлага един портрет на обърканост и предателство по време на Гражданската война в Испания.

Дневникът на едно младо момиче от Ане Франк (1947)

Публикуван от баща ѝ след войната, този разказ за живота на скритото семейство помага да се оформи следвоенния наратив за Холокоста.

Говори, памет от Владимир Набоков (1951)

Набоков размисля върху живота си преди да замине за Съединените щати през 1940.

Човекът умря от Воле Соинка (1971)

Мощен автобиографичен разказ за преживяванията на Соинка в затвора по време на Нигерийската гражданска война.

Периодичната таблица от Примо Леви (1975)

Визия за живота на писателя, включваща престоя му в концентрационните лагери, представена като калейдоскоп на химията.

Лоша семка от Лорна Сейдж (2000)

Сейдж разрушава фантазиите за семейството, разказвайки как роднините ѝ са предавали яростта, скръбта и неосъществените желания от поколение на поколение.

Съзнание

Интерпретация на сънищата от Зигмунд Фройд (1899)

Твърдението на Фройд, че преживяванията ни по време на сън представляват ключ към психическия ни живот, поставя началото на психоанализата и трансформира западната култура.

Музика

Романтичното поколение от Чарлз Розен (1998)

Розен изследва начина, по който композиторите от 19 век са разширили границите на музиката, както и техния ангажимент към литературата, пейзажа и божественото.

Философия

Пирът от Платон (с380 BC)

Жив разговор по време на вечеря за естеството на любовта.

Размишления от Марк Аврелий (с180)

Поредица от лични размишления, защищаваща запазването на хладнокръвие в лицето на конфликта и подхранването на космическа перспектива.

Опити от Мишел дьо Монтен (1580)

Мъдрото, развлекателно изследване на самия себе си, както и на човешката природа, поставя началото на есето като литературна форма.

Анатомия на меланхолията от Роберт Бъртън (1621)

Бъртън разглежда цялата човешка култура през призмата на меланхолията.

Разсъждения върху метода от Рене Декарт (1641)

Съмняйки се във всичко освен в собственото си съществуване, Декарт се опитва да конструира Бог и вселената.

Диалози по въпросите на естествената религия от Дейвид Хюм (1779)

Хюм поставя вярата си на проверка в един разговор, изследващ аргументите в полза на съществуването на Бога.

Критика на чистия разум от Имануел Кант (1781)

Ако западната философия е просто забележка под линия към Платон, то опитът на Кант да съчетае разума с опита предоставя голяма част от заглавията на темите.

Феноменология на духа by Г. В. Фр. Хегел (1807)

Хегел взема читателя на пътешествие из еволюцията на съзнанието.

Уолдън от Х. Д. Торо (1854)

Разказ за две години живот, прекарани в горска колиба, който изследва идеите за независимостта и обществото.

За свободата от Джон Стюарт Мил (1859)

Мил защищава идеята, че „единствената причина, по която може да се упражни справедливо насилие върху който и да е член на някоя цивилизована общност, против неговата воля, е да се предотврати причиняването на вреда на други“.

Тъй рече Заратустра от Фридрих Ницше (1883)

Инвалидът Ницше обявява смъртта на Бога и триумфа на Свръхчовека.

Структура на научните революции от Томас Кун (1962)

Революционна теория за естеството на научния прогрес.

Политика

Изкуството на войната от Сун Цзы (500 пр. н. е.)

Изследване на военното изкуство, което подчертава важността на позиционирането и способността да се реагира на променящи се обстоятелства.

Принцът от Николо Макиавели (1532)

Макиавели внася реализъм в изследването на властта, твърдейки, че властниците трябва да бъдат готови да напуснат пътя на добродетелта, за да запазят стабилността.

Левиатан от Томас Хобс (1651)

Хобс защищава абсолютната власт в името на предотвратяването на живота, станал „отвратителен, животински и кратък“.

Правата на человека от Томас Пейн (1791)

Много влиятелно изследване на Френската революция, посочващо незаконността на правителства, които не защищават правата на гражданите си.

Зашита на правата на жената от Мари Уолстънкрафт (1792)

Уолстънкрафт твърди, че на жените трябва да се даде реално образование, за да могат те да допринасят за развитието на обществото.

Комунистически манифест от Карл Маркс и Фридрих Енгелс (1848)

Анализ на обществото и политиката от гледната точка на класовата борба, създал собствено движение със звучното заявление „пролетарии-те нямат какво да губят, освен веригите си“.

Душите на черния народ от У. Е. Б. Дюбоа (1903)

Поредица от есета, защищаващи правото на равенство в американския юг.

Вторият пол от Симон дьо Бовоар (1949)

Дьо Бовоар разглежда въпроса „какво е да си жена“ и как женската идентичност е била определяна чрез позоваване на мъжете през цялата човешка история.

Окаяните на Земята от Франц Фанон (1961)

Изследване на психологическите въздействия на колониализма.

Медията е посланието от Маршал Маклуън (1967)

Тази графична популяризация на идеите на Маклуън относно технологията и културата е създадена в съавторство с Куентин Фиоре.

Женският евнух от Джърмейн Гриър (1970)

Гриър твърди, че мъжкото общество потиска сексуалността на жените.

Производството на съглашение от Ноам Чомски и Едуард Хърман (1988)

Чомски твърди, че корпоративните медии представят изкривена картина на света, за да увеличават печалбите си.

Тук идват всички от Клей Шърки (2008)

Енергична първоначална история на започващата революция на социалните медии.

Религия

Златната клонка от Джеймс Джордж Фрейзър (1890)

Опит за идентифициране на споделените елементи в световните религии, подсказващ, че те имат началото си в култове към плодородието.

Различните форми на религиозното преживяване от Уилям Джеймс (1902)

Джеймс твърди, че ценността на религиите не трябва да бъде измервана от гледна точка на техния произход или емпирична точност.

Наука

Произход на видовете от Чарлз Дарвин (1859)

Теорията на Дарвин за еволюцията на видовете чрез естествен подбор трансформира биологията и представата за собственото ни място във вселената.

Характер на физическия закон от Ричард Фейнман (1965)

Елегантно изследване на физическите теории, направено от един от най-големите теоретици на 20 век.

Двойната спирала от Джеймс Уотсън (1968)

Личният разказ на Джеймс Уотсън за това как той и Франсис Крик са открили структурата на ДНК.

Егоистичният ген от Ричард Докинс (1976)

Докинс започва революция в биологията с предположението, че еволюцията може да бъде разбрана най-добре от перспективата на гените, а не на организма.

Кратка история на времето от Стивън Хокинг (1988)

Една книга, притежавана от 10 милиона души, ако и разбрана от по-малко. Разбирането на Хокинг за произхода на вселената се превърна в публична сензация.

Общество

Книга на града на дамите от Христин дьо Писан (1405)

Зашита на женствеността под формата на идеален град, населен от известни жени от цялата история.

Възхвала на глупостта от Еразъм Ротердамски (1511)

Тази сатирична възхвала на човешката глупост подпомага възпроизвеждането на Реформацията с безпощадното представяне на злоупотребите и корупцията в Католическата църква.

Писма за английската нация от Волтер (1734)

Волтер обръща остряя си поглед към английското общество, сравнявайки го игриво с живота от другата страна на Английския канал.

Самоубийството от Емил Дюркхайм (1897)

Изследване на протестантската и католическа култури, което въвежда идеята, че по-малко строгият социален контрол в католическите общества намалява броя на самоубийствата.

Икономика и общество от Макс Вебер (1922)

Щателен анализ на политическите, икономически и религиозни механизми в модерното общество, установяващ образец на модерната социология.

Собствена стая от Вирджиния Улф (1929)

В есето си Улф утвърждава правото както на буквально, така и на метафорично пространство за жените-писателки в една доминирана от мъже литературна традиция.

Нека сега възхваляваме известните мъже От Джеймс Ейджи и Уокър Еванс (1941)

Образите на Еванс и думите на Ейджи обрисуват мащабна картина на живота сред изполичарите в американския юг.

Женската мистика от Бети Фридан (1963)

Изследване на усещането за липса на щастие, изпитвано от множество домакини през 1950-те и 60-те, въпреки материалния комфорт и стабилния семеен живот.

Хладнокръвно от Труман Капоти (1966)

Романно представяне на брутално убийство в Канзас Сити, което прави Капоти известен и богат.

Крачайки към Витлеем от Джоан Дициън (1968)

Дициън описва живота в Калифорния от 1960-те в серия от блестящи есета.

Архипелаг ГУЛАГ от Александър Солженицин (1973)

Този анализ на лагерите в Съветския съюз, включващ собствените преживявания на автора като зек, постави под въпрос моралните основи на СССР.

Дисциплина и наказание от Мишел Фуко (1975)

Фуко изследва развитието на системите на държане в затвора в модерното общество.

Новини от едно отвлечане от Габриел Гарсия Маркес (1996)

Най-големият колумбийски писател от 20 век разказва историята на отвлечанията, извършени от меделинския картел на Пабло Ескобар.

Пътешествия

Пътешествията на Ибн Батута от Ибн Батута (1355)

Най-големият средновековен пътешественик от арабския свят предава спомените си от пътешествията в и отвъд познатия свят.

Наивници в чужбина от Марк Твен (1869)

Шеговитият разказа на Твен за приключенията му в Европа се превръща в моментален бестселър.

Черно агне и сив сокол от Ребека Уест (1941)

Едно шестседмично пътуване до Югославия предоставя материала за това монументално изследване на балканската история.

Венеция от Ян Морис (1960)

Ексцентричен, но култивиран пътеводител из културата, изкуството и историята на великия град и неговите хора.

Време на дарове от Патрик Лий Фърмур (1977)

Първият том от описанията на пешеходните пътешествия на Фърмур из Европа – страстно заклинаване на младостта, паметта и историята.

Дунав от Клаудио Магрис (1986)

Магрис смесва в едно пътепис, история, анекdotи и литература, докато следва Дунава от изворите до морето.

Китай по жълтата река от Джоао Джинкинг (1995)

Основополагаща работа в китайската социология – едно изследване на съвременен Китай и неговото модерно лице.

Пръстените на Сатурн от В. Г. Зебалд (1995)

Едно пешеходно пътешествие из източна Англия се превръща в меланхолична медитация върху преходността и развалата.

Пътуване към Жуно от Джонатан Рабан (2000)

Рабан се отправя с едномачтово корабче на път от Сиатъл към Аляска, изследвайки по пътя изкуството на индианците, романтичното въображение и собствената си разпадаща се интимна връзка.

Писма до младия романист от Марио Варгас Льоса (2002)

Варгас Льоса дестилира опита на цял един живот, прекаран в четене и писане, в учебник за изкуството на писателя.

Източник

Коментари (15)

- 14-07-2011 | **Самолет 005** – ... каква е целта?

Мисля си, че изобщо не ми е ясно, каква е целта на подобен род класификации.

В моите „сто“ най-велики книги влиза само една от тук посочените – Дарвиновата. С това не казвам, че определените от Гардиан книги за велики не са велики. Само казвам, че вниманието ми беше силно привлечено от една. А вниманието ми обикновено бива привличано от кръг от приятели около мен, които са усилено четящи...

- 14-07-2011|**Златко**

Може би сверяване на часовника?

Нито една от непознатите книги ли не пробуди интереса ти, Самолетски? Умната с възрастта! :)

- 14-07-2011|**Самолет 005** – ... ама те всичките...

Всичките са интересни! Но с о старяването човек започва да се щади... интересът към книгите с възрастта придобива фуниевидна форма. Освен това аз съм един от тези, които обичат да препрочитат – в смисъл, че това е моят критерий за ценна книга.

Аз съм много смешен, когато чета нон-фикшън и народът около мен умира от смях. Купил съм си цветни моливи и подчертавам. Жълтото е за гениални фрази, лилавото за красиви фрази, а отделно съм си купил и детски стикерчета – пеперудки, цветенца, звездички, буквички, патенца и какво ли още не... Когато стигна до нещо, което ми се струва ценно, си лепя стикерче отстрани.

Ти виждал ли си например Библия, облепена с патенца или философска монография с пеперудки... :))) Отделно, че произходът на видовете ми е в розовко... :))

- 17-07-2011|**Случайна посетителка** – превод на заглавия

Съгласна съм, че този тип статистика е нещо до голляма степен безполезно. Докато четях заглавията обаче, доста се издразних от преводите на някои от тях. „Либерален преглед“ е предначен за обрзовани хора, струва ми се – няма да използвам модни изрази като „интелектуален елит“. Затова – моля ви – не ни дразнете с преводи като „Седемте КОЛОНИ ма мъдростта“ или „ЖИВОТИТЕ на италианските художници“. Лесно ще е сетим за оригиналните заглавия, но работата не е в това...

- 17-07-2011|**Случайна посетителка**

И още нещо – фамилното име на Samuel Pepys се произнася ПИЙ-ПС...

- 17-07-2011|**Случайна посетителка**

И като ме е залюляла вълнат на педантизма – нека се извиня за собствените си грешки (typos) по-горе. Да се чете ГОЛЯМА и СТЕПЕН!

• 17-07-2011|**Случайна посетителка**

и още една – ВЪЛНАТА. Спирал да досаждам!

Извинения... Поздравления обаче за КАПУШЧИНСКИ.. Повечето хора биха изписали името като КАПУШИНСКИ...

• 17-07-2011|**Емил Палийски**

Добре, че видях името на Рейчъл Карсън, защото бях на път да се комплексирам. А за „Смълчана пролет“ не случайно казват, че е Библията на еколога.

• 17-07-2011|**Златко**

Коментарите – нали знаете – показват много повече, отколкото на човек му се иска понякога. А грешките ми сигурно са неизбежни и причината за тях се нарича „индивидуализъм“, или казано на по-обичаен български, „дебелоглавие“. Просто си нямам редактор, а скоростите, с които работя, плюс готовността ми да въвеждам необичайни езикови употреби и в сравнително твърди конструкции (например „животи“ вместо по-обичайното „живот“), не позволяват много изпипване, и със сигурност дразнят. Но пък те дразнят най-силно един точно определен тип хора, уважаема. Това също не може да се отрече.

(Бихте ли се съгласили да плащате за това издание – и колко? – за да видите качеството му повишено? Колко души освен вас биха го направили? При последния ми повик за финансова подкрепа, от около 5.000 души се отзоваха... 5. Още забележки?)

• 17-07-2011|**Златко**

Все пак признавам, че в бързината забравих да поставя (над или под текста) действително неизбежното в такива случаи пояснение, че собствените ми преводи едва ли ще съвпадат с вече утвърдените, доколкото ги има. Мислех си за това, но го забравих, факт...

А класациите от този род едва ли са толкова безсмислени, инак нямаше да ги четат толкова много хора. Човек просто научава от тях в много концентрирана форма много нови неща, в това май е силата им.

• 18-07-2011|**druga**

знае се, че четящите в България са бедни, нито са мутри, нито спортисти, нито ченгета. Затова и вие сте в Германия, не ли?

- 23-07-2011|**Orit M. Amar** – ххххх

безспорно всички горепосочени са страховитни, човек се подсеща за книги които е чел или които иска да прочете. естествено тези неща са абсолютно субективни. аз лично изобщо не съм съгласна с никой от списъците. който се интересува от дадена тема има собствен критерий за избор на книга и който не чете едва ли ще прочете Фуко само защото е в списъка ... не е лошо това списание!

- 01-06-2013|**Емилия Миразчийска**

Оригиналното заглавие на Джорджо Вазари е именно „Жivotите“ Le vite на ренесансов италиански това ще рече биографиите, когато още не са били писани биографии на изявени хора, а само жития на светци те. За мен няма грешка в превода в мн. ч., още повече, че на български от тази книга е преведен само „Животът на Леонардо“

- 01-06-2013|**Емилия Миразчийска**

п. п. ще е хубаво в края на преводния текст Златко да поставя и линк към материала на оригиналния език от който го е превел, например ако е чел за тази класация на английски, да даде линка

- 01-06-2013|**Златко**

Линкът към източника на ВСЯКА преводна статия тук на сайта се намира долу под нея, като се щракне върху думата „Източник“ – и това долу-горе от 2007-ма година насам...

Добър виц, но...

Автор: Майкъл Луис

Автобиография на Марк Твен: Том 1

Редактор: Хариет Елинор Смит

(University of California Press, 736 стр.)

Трудно е да се помисли за някой друг писател, толкова велик колкото Марк Твен, който да е извършил толкова много неща, които дори и просто добрите автори не трябва да вършат. От великите писатели не се очаква да пишат лоши книги, а още по-малко да ги публикуват. Твен не само е публикувал множество лоши книги, той изглежда дори не е забелязвал разликата между добрите и лошите си. От великите писатели не се очаква да се грижат за парите повече, отколкото за изкуството. Твен се е грижил толкова много за парите, че малкото, което пише за изкуството в автобиографията си, се отнася почти изцяло, и обсебено, до бизнес-аспекти на нещата му: неговите сметки, рекламните му пътувания, финансите му спорове с издателите, вложенията му в различни бизнес-проекти, свързани с издателски и печатарски технологии. Той спира и започва *Хъкълбери Фин* отново и отново, за да вложи огромни количества от времето и енергията си в губенето на 190.000 долара (около 4 милиона в днешни долари) в една осъдена на провал машина за типографски набор, в резултат на което почти фалира. От великите писатели се очаква да се интересуват от идеи; те би трябвало да се обвържат с поне няколко убеждения. С изключение на пограничното си усещане за свобода, Твен никога не е срещал идея, която да не може да сведе до виц. Изглежда, че дори не е бил предан на собствения си скептицизъм.

Като минимум, от великите писатели се очаква да мислят, че писането е важна, ако не и свята, дейност. Когато Твен се заема да напише историята на живота си, той открива, че писаното слово е недостатъчно („твърде литературно“), и вместо това решава да я продиктува. Въпрос-

ната книга е била рекламирана и продавана като автобиографията, която Марк Твен е написал, но отказал да публикува приживе, защото материалът е бил прекалено шокиращо откровен. В това твърдение има достатъчно измами, за да накарат дори Том Сойер да се изчерви. Твен не я е написал; почти никоя част от нея не е шокиращо откровена; почти целият материал от нея вече е бил печатан в една или друга форма – или в биографиите на Твен, или в собственото му журналистическо творчество. Книгата обхваща 736 страници, напечатани в микроскопичен шрифт, което ѝ придава усещането за сериозно и дълбоко преживяно приключение. За редакторите то със сигурност е било такова. За Твен – не съм чак толкова сигурен.

Диктовките на Твен съставят едва около една трета от книгата; останалото са извадки от вестникарски статии, които той е намирал интересни, преписи на негови речи от приеми, забележки, бележки под линия, бележки към текстове, обяснителни бележки и т. н. Дори предполагаемо автобиографичните части са не толкова автобиографични, колкото един изкусен опит на изключително умел писател да избегне писането на автобиографията си. Невъзможно е да си представим да я прочете от край до край някой, комуто не е платено за това. Дори и аз, който все още се надява да му платят, вляих книгата със себе си в продължение на около шест месеца, по бизнес-пътувания и ваканции, и прекарах огромни периоди от време, зверейки се на твеновите произволни бълнувания в дребен шрифт, чувствайки се гневен и някак странно прекаран – долу-горе така, както се чувствах след десетина страници от *Личните спомени на Жана Д'арк* – преди да събера енергията да се впусна по-надълбоко в тях.

Но, взета като онова, което всъщност е, а не като онова, което претендира да бъде, книгата е великолепна. Онова, което имаме тук, е всъщност съдържанието на тавана на Марк Твен: всички онези неща, които не са се побрали в жилището и които човекът е захвърлил на тавана, където в продължение на един век те са събириали прах, паяжини и слухове. Екип от редактори от университета Бъркли, Калифорния, движени от страст към точността, напълно чужда на техния обект, са се захванали с тая бъркотия и са я подредили по един ако не разбираем, то поне прегледен начин. Ето ви и заглавието: ако сте намирали характера на Марк Твен неправдоподобен за велик писател, то почакайте само, докато видите какво човекът е насьbral на тавана си. Или, казано другояче: ако всичко,

което познавате от Марк Твен, е тази любопитна себе-презентация, то никога не бихте повярвали, че някой възрастен човек би могъл да се интересува от неговото литературно производство цял век след смъртта му.

Като начало, самият Твен никога не е бил възрастен – не и по собствено желание. Той е създал името си като журналист с история за храбростта на оцелелите от едно корабокрушение, прекарали четиридесет и три дни в открито море. Най-добрите си книги е написал за речни капитани, златотърсачи и момчета, търсещи приключения. Ако някъде наблизо до Ханибал, Мисисипи, би имало пирати или канибали, Твен без съмнение би писал и за тях. Той е имал способност, подобна на онази на хората от „Пиксар“, да превръща неща, изглеждащи като приключенска история за деца, в произведение на изкуството за възрастни – но е запазвал, като един вид извинение, преструвката, че не е написал нищо повече от история за деца.

Изглежда е нареджал нещата така, че през по-голямата част от времето да бъде третиран като дете. Ролята, която е изbral за жена си например, е била по-малко онази на съпруга, отколкото на попечителка: той си е играел на Том Сойер със своята собствена леля Поли. Главната ѝ функция, ако може да се съди по описанието, което ни е оставил тук, е била да не му позволява да се измъква безнаказано с онова, което по природа е бил. Той ѝ е позволявал да премахва от книгите му всички вицове, фрази и усещания, които според нея са били проява на лош вкус. Прякорът, с който го е наричала, е бил „младежът“, защото „аз имах определени мисловни и материални особености и навици, подходящи за човек, много по-млад от мен.“ Един такъв навик е бил да оставя след себе си пълна какофония, с която да се оправят други. Той не може да отиде на пътешествие до езерото Тахо, без да подпали гората. Когато дава на един пияница от местния затвор клечка кибрит, пияницата я използва, за да изгори затвора до основи, със себе си вътре. Когато се впуска в инвеститорски капитализъм – финансирайки създаването на ножици за кастрене на плет с една ръка, вечни календари, плат, направен от торф – той по правило създава търговски хаос. Един богат приятел-бизнесмен е привикан, за да оправя нещата.

Твен никога не изпада в състояние на забрава; той винаги заявява, че осъзнава щетите, които е нанесъл. След всяка от злополуките, които е причинил, той е в състояние да осъзнае последствията от действията

си. Но не изпитва нужда да стигне до корена на проблема, дори и когато последиците са трагични:

Аз бях причината за болестта на това дете. Майка му го довери на моите грижи и аз го взех на дълго пътуване в открит файтон, за да се поразведрим. Беше сурова, студена сутрин, но той беше добре завит с кожи и, в ръцете на някой по- внимателен човек, не би му се случило нищо лошо. Но аз скоро изпаднах в захлас и забравих отговорността си. Кожите се разтвориха и откриха голите му крачета. По едно време файтонджията забеляза това и аз отново го завих, но вече беше прекалено късно. Детето беше почти замръзнало. Втурнах се към къщи с него. Бях ужасен от това, което съм направил и се боях от последствията. Винаги съм изпитвал срам за онази коварна сутрин и не съм си позволявал да мисля за нея, когато ми е било възможно. Съмнявам се, че съм имал кураж да направя признание по онова време. Най-вероятно е, че никога досега не съм го признавал.

Този смразяващ разказ е началото на историята за смъртта на първото му дете, единственият му син. Това е най-искреният израз на разкаяние в една автобиография, изпълнена с моменти на фалшиво разказыване. Но дори и този абзац ми се струва, не знам, някак *несмлян* – по-малко израз на дълбока мъка, отколкото на желание да се отхвърли един неприятен спомен. Може би това е несправедливо.

Във всеки случай Твен изглежда е мислел за себе си, и се е наслаждавал да мисли за себе си, като небрежен човек. За писател от неговия калибър той показва учудващо малко интерес към приемане на една истински зряла роля в света, отчасти защото зрелостта му се е виждала малоценно състояние. Размишлявайки върху смъртта на най-голямата си дъщеря, Сузи, той пише: „Сузи умря в подходящия момент, в щастливато време на живота – на двадесет и четири години. На двадесет и четири, едно такова момиче е видяло най-добрата част от живота – животът като щастлив сън. След тази възраст започват рисковете; идва отговорността, а заедно с нея и грижите, горестите и неизбежната трагедия. Заради майка ѝ аз бих искал да я върна обратно от гроба, ако бих могъл, но не бих го направил заради самия себе си.“ Когато Твен е в късните си шестдесет години, след смъртта на жена си, той намира компания при поредица малки момичета. Взема дванадесетгодишни момичета като компаньонки на приеми за възрастни и забавлява единадесетгодишни през уикендите в дома си. Рибката-ангел, така нарича той младите си

приятелки – макар и да не говори много за тях в мемоара си. И, макар това да звучи напълно перверзно, то изглежда и съвсем характерно за него. В тези връзки не е имало дори и намек за сексуалност, поне от негова страна. Човекът просто е предпочитал да се чувства като момче.

Той се е наслаждавал и на извиненията на детството: правото да върши и казва неща, които едно дете може да върши или казва, и все пак да бъде обичано, докато един възрастен човек не може. Нямам пред вид това като някаква оригинална критика. Оруел отдавна го е нарекъл „основната слабост в характера на Твен“, в едно есе, което по-нататък го обвинява в много по-сериозна измама:

Марк Твен описва приключенията си като лоцман по Мисисипи така, сякаш по онова време е бил момче на около седемнадесет години, докато всъщност е бил млад мъж на почти тридесет. За това си има причина. В същата част от книгата [*Живот по Мисисипи*] се описват и подвигите му по времена Гражданската война, които са определено безславни. Нещо повече, Марк Твен започва като борец, ако изобщо може да се каже, че се е борил, на страната на Юга, а след това сменя страните преди войната да е завършила. Този вид поведение е по-извиним при едно момче, отколкото при зрял мъж, оттук и промяната на датите.

Когато и Твен да пише за себе си, и особено когато пише за детството си, читателят изпитва усещането, че е бил поканен да участва в някаква развлекателна измислица. В тези диктовки Твен на няколко пъти казва неща, звучащи като „когато хората пишат спомените си, те само лъжат и се надуват. И тъй като аз ще ви говоря директно откъм гроба, без да имам какво да губя, това ще бъде първата дълбоко честна автобиография.“ Но в смъртта той се интересува от простата, безизкусна честност не повече, отколкото се е интересувал от нея през живота си. Честността не е била добродетел за Твен и със сигурност не е била най-добрият подход. Тя е била инструмент в инвентара му, използван от време на време, когато го е изисквал случаите.

Когато четете дори и най-невинните сред смешните истории, които Твен разказва за себе си, и се размислите за момент, вие разбирате, че нещата не само не може да са се случили по начина, по който ги разказва той, но и че истинският смисъл на историята е да се реши, евтино и безболезнено, въпроса за това що за човек е Марк Твен. Ето тук една типична твенова история, разказваща за първите дни в първата му истинска работа, като чирак в местния вестник в Ханибал:

Беше летен следобед, тъкмо онова време, което едно момче предпочита за екскурзии по реката и други забавления, но аз бях затворник. Всички други бяха отишли на пикник. Бях сам и тъжен. Бях направил някаква дяволия и това беше наказанието ми... Имах само едно утешение, и то беше щедро, докато го имаше. Това беше половината от една дълга и широка диня, прясна, червена и зряла.

Младият Клеменс излапва динята и му остава кора „достатъчно голяма, за да може да послужи като люлка“. Той седи с гигантската си динена кора на прозореца на един от горните етажи, докато му хрумва нещо: той ще я хвърли на нечия глава. Изчаква малко, докато се появи подходящият човек. Най-после съзира съответния кандидат, брат му Хенри:

Той беше най-доброто момче в целия регион. Никога не причиняваше вреда никому, никога не обиждаше никого. Беше дразнещо добър. Разполагаше с преливащо изобилие от доброта – но не достатъчно, за да го спаси този път. Наблюдавах с жив интерес как той се приближава... Фигурата му започна да се очертава все по-добре. Когато беше почти под мен, от високото си място можех да видя каки-речи само върха на носа му и равномерно движещите се крака. Тогава се прицелих с динята, изчислих разстоянието и я пуснах, с празната страна надолу... Той имаше да прави още около шест крачки когато пуснах онова кану, и беше приятно да се гледа как двете тела постепенно се приближаваха едно към друго... Кората се пръсна точно върху главата му и го заби в земята до шия. Парчетата от онази натрошена диня се разлетяха във всички посоки като спрей и изпочупиха прозорците до третия етаж наоколо. Трябваше да докарат кран от ония, с които се строят къщи, за да могат да го изтеглят. Искаше ми се да сляза долу и да го утеша, но това едва ли щеше да бъде безопасно.

Всичко е толкова хубаво и толкова перфектно съвпадащо с начина, по който очакваме младият Клеменс да се държи, че почти не ни интересува какво точно се е случило, или пък защо. Каквото и да си е позволил, то е украсило не само историята, но е подобрило и самия Твен. Той е бил майстор в изкуството да продава себе си като героя, който се държи лошо, подбирайки недостатъците си внимателно, така че да бъдат приемливи за една по-широка аудитория. Той е онзи престъпник, който очарова ченгетата като си признава дребни престъпления. „Точно тъкъв си е!“, можете да чуете аудиторията му да казва, докато той разказва

следващата история, уж разкриваща характера му, а всъщност прикриваща го. А може би това наистина е той: по някое време в живота човек става онзи, който се преструва, че е. Толкова трудно е да се каже дали това действително е Твен, или просто онзи, за който той е смятал, че ще получи най-голяма награда от хората. В края на живота си Твен толкова очевидно се е интересувал повече от известността, отколкото от занаята си, че занаятът му вече не изглежда като инструмент за поддържане на известността. Колкото повече е имал да губи, толкова по-малко е имал да каже.

А да губи е имал много. Той е бил известен по начин, по който писателите вероятно не бива да бъдат, ако биха искали да си останат полезни. Ако в тези диктовки има нещо шокиращо, то е колко лесно и леко Твен е носел своя възвишен статус. Където и да е отидал, включително и в Белия дом, той винаги е бил най-голямата звезда в стаята. В една подхвърлена забележка относно упадъка на пощенските служби в САЩ (след като не са успели да му доставят писмо, отправено към погрешен щат), Твен споменава доброто старо време, когато пощата му е доставила в дома му в Хартфорд, Кънетикът, писмо от Европа, адресирано по следния начин:

Марк Твен

Бог знае къде

Оруел, който е имал оствър нюх за моралните недостатъци на другите, подушва и този: „Той се е превърнал в това съмнително нещо, „публична фигура“, ухажван от паспортни чиновници и развлечан от кралски семейства.“

Но както във всяка сила има слабости (например дарбата да се откриват моралните недостатъци на другите), така и във всяка слабост има сила. Да се пише с едно око накъм публиката е със сигурност пречка; но пък тревогата, че аудиторията може по всяко време да стане и да напусне залата, принуждава писателя да бъде ясен, кратък и очевидно заслужаващ да бъде изслушан. Той е принуден да обръща специално внимание на звука на думите си. Един характерен литературен глас е малко като таланта да мърдаме ушите си, или да задържаме дъха си под вода в продължение на цели две минути. Не е честно, че някои хора просто звучат съвсем като самите себе си, а други – не, и наистина не е честно колко отчетливо като самия себе си звучи Твен, дори и когато лежи в леглото и говори на някоя стенографка. Но гласът на Твен е

причината, поради която хората все още го четат. Гласът му е причината, поради която имате усещането, че говори именно на вас. А тълпите, за които е играел в своята жажда за слава и богатство са му помогнали да създаде този глас.

От друга страна, изискват се много усилия, за да се поддържа един глас без човек да изпадне в негов плен. Недълго преди той да се самоубие, се срещнах с Хънтър С. Томпсън в дома му, късно през нощта. Той седеше в кухнята, опъвайки направо от бутилката – двулитрово шише Текила – заобиколен от гигантски плакати, представящи различни свирепи неща, които той е казал или написал. Беше станал по-малко писател, отколкото актьор, опитващ се да не забравя героя, който трябва да играе. В края на живота си Твен очевидно се е борел със същия проблем. В тези диктовки се прокрадват изблици на един дразнещ, неблагозвучен глас, който той никога не е допускал до такава степен в писането си:

Пейдж [съвършено приятният млад човек, изобретил типографската машина, която е струвала на Твен цяло състояние] и аз винаги се срещаме при изключително приятелски обстоятелства; и все пак той знае напълно ясно, че ако бих могъл да сложа топките му в стоманена преса, то бих забравил всякакво човешко съчувствие и бих наблюдавал онази преса, докато той умре.

Или:

Опитът ми с хората отдавна ме е научил, че един от най-сигурните начини да си създадеш враг е да извършиш някому някакъв странен акт на щедрост, който да положи върху му дразненото усещане за задълженост.

Или:

Всички същества убиват... Човекът е единственото същество, което убива за удоволствие.

Но гневът, който Твен е изпитвал към края на живота си – горчив, отмъстителен, болезнен гняв – не пасва на характера, който той си е създал, за да го играе. Той е погребал не само жена си, но също и три от четирите си деца. Той се е чувствал измамен или подведен от голям брой от бизнес-партньорите си. Изгубил е вяра в почти всичко и не се е интересувал повече от каквото и да е обвързване със социални или политически каузи. Носел е белия си костюм навсякъде, но вътрешният му живот е бил изпразнен от съдържание. Един писател, инвестиiral по-малко в собствената си карикатура, може би е щял да реагира по-адекватно на

мъката, причинявана от отминаващото време. Един идеален Твен може би щеше да изгуби момчешкостта си и да стане по-разбираемо зрял.

Нека обобщим: ако би имал по-добър характер, той би могъл да бъде по-велик писател. Такава поне е теорията. Но аз не съм толкова сигурен. Ако Твен би бил по-малко хълзгав характер, той никога не би бил писателя, който е. Той не би развалил края на *Хъкълбери Фин*, но само защото никога не би го написал, на първо място.

[Източник](#)

Майкъл Луис е американски журналист, редактор на *Vanity Fair* и автор на множество публицистични бестселъри, сред които *The Blind Side*, *Moneyball*, *The New New Thing* и др.

Коментари (6)

- 16-07-2011 **Златко**

Дали греша, или действително в този случай откривам в моралния тенор на Луис един вид удовлетворение? Едно такова дребничко удовлетворение, както когато – като деца например – сме виждали някой инак добър, но може би прекалено авторитетен учител в смешна или дори недостойна сцена (препънал се, паднал, нещо такова). Твен, не ще и дума, е умрял като силно огорчен човек – всеки, който е чел автобиографията му, сигурно си спомня силното усещане за горчилка, което се излъчва от тази книга. Но дали това е достатъчно, за да направим от (твърде лесното) заключение повод за толкова далеч стигащи морални упреци? Това с детето е наистина шокиращо – Господ да пази от подобно бреме – но пък да приписваш на един очевидно силно немарлив и небрежен, ако и стократно по-оригинален и впечатляващ човек, единствено суетност

като основен двигател в живота... Хм, дали в случая не се потвърждава любопитното заключение на Монтен, че нашите съждения много често говорят значително повече за самите нас, отколкото за преценявания обект? Не знам, но не мисля, че това е статия, която самият аз бих искал да можех да напиша...

- 17-07-2011|**punch**

Аз пък бих я написал. Най-малко заради удоволствието дасе извъртиш на сто и осемдесет градуса накрая, признавайки си безсилието да мериш със собствения си аршин, стигайки до заключението, че гениите са такива каквите са. Много величие примесено с много низост. Но както забеляза справедливо една позната в разговор за друг противоречив покойник-ами не върви да се уравновесят много добро с малко зло в една личност. И все пак добре е да се знаят тия неща. Добре е да се знае всичко. Освен за Чехов комай няма друг писател, за когото да не съм чел лошо. Освен, че обичал да се шегува като млад с някой полицай, тикайки му увита диня във вестник, с викове „бомба!“

- 18-07-2011|**Серкан**

Цитат:

„Колкото повече е имал да губи, толкова по-малко е имал да каже.

А да губи е имал много. „

Миналата година около връчването на нобеловата награда за литература на М. В. Лъоса излезе едно интервю в основен испански всекидневник. Не си спомням интервюто, но ми остана в главата снимката. Побелял мъж, излегнал се на дивана до прозорците, а в краката му се е прострелял цял Манхатън...

После четох дискурса му при връчването на наградата. После и го слушах. Много силно, емоционално слово. И все пак, в онази част, обществено политическата имаше нещо, което не стигаше до край...

И точно в този период за първи път се замислих над въпроса за „моделите“, „времето, което не прощава на никого“, това, че винаги, винаги „има какво да губиш“.

- 22-07-2011|**Серкан**

Изпепелените модели

Живеем във време, което променя света по-бързо отколкото анализите, които го следват. Включването на интернет в историческата редица на комуникациите (слово, писмо, печат, радио, тв) се оказа нещо много повече от „следващо ниво“. Интернет носи със себе си изпепеляща сила, която ще дари на човечеството „спасителната, пречистваща религия“ на следващото хилядолетие.

Классическите религии не успяват да са на нивото на времето, в което живеем. Няма да ги спасят и реформите, които ще извършат. Просто ще бъдат пометени.

Целият ни живот преминава под формата на уроци за „доброто и злото“. Учат ни да вярваме в „доброто“, а учителите ни са грешници, които се оправдават, че са „едва в първия, втория, ..., предпоследния кръг на ада“. И престъпват граница след граница. До момента, в който стигнат толкова далеч и не успеят да се върнат никога.

Виждаме го навсякъде – от най-малката и неуникална човешка единица, до най-съвършената позната ни система на устройство и управление – съвременното демократично общество.

Желанието да учиш другите как да живеят, кое е красота, кое е щастие, кое е важно и смислено, а отзад, зад учението ти, да се пропукваш, да не си стъпил на своята собствена, реална, житетска чистота.

Процесът на пречистване няма да мине без „червеи“ и „лешоядни“. Навсякъде в много случаи, навсякъде най-вече от собствена слабост, ще „кълвем и чистим другите“. Дано да намерим сила, да го правим колкото може по-често „чисто“... Това е, което би ни запазило като човеци, в един процес, от който никой не може да излезе сам в ролята на „щастлив победител“.

„Моделите“, които ни изведоха до този критичен момент от развитието ни като човечество имат нужда от изпепеляващата критика на съвременното глобално общество. Макар мнозина от тях все още да не са разбрали „за кого бие камбаната“. Макар на повечето този процес да им носи болка, която те не са готови да поемат.

Всъщност, кой ли е готов за болката, която обичайки те убива...

- 22-07-2011|**Златко**

Серкане, надявам се самият ти да разбираш какво точно пишеш. Аз не успявам...

- 31-07-2011 | **Серкан**

Приеми го като „фикция“ Златко...

Този коментар е продиктуван от реални събития, които опитвам да осмисля и едно тяхно продължение във времето, което виждам като посока на развитие.

ДАЛИ ще се „закачим“ за тази посока, колко интензивно ще стане това и какъв ще е крайния резултат няма как да знам.

Писах го писах малко преди да разбера за това, което се беше случило в Норвегия същия ден.

А Amy Winehouse напусна земния свят на следващия. Няколко от песните и са с мен от момента, в който излязоха през 2006. Съпроводиха ме в един „обречен“ свят, давайки ми малкото неща, които те караха да се докоснеш до съвременната красота. Кратка, силна и... обречена. Просто нямам друга по-точна дума.

Конкретно:

Чета за мърдок, чета за строскан, за колко други четохме, а от колко други си го и понесохме...

Чета по-горе в един твой коментар за Монтен, и това, което е много често истинския смисъл, на това, което ние пищем. Нещо като огледало на самите нас. После четох коментара на Мариана за „Реквием за никого“ (още не съм го чел, това за протокола), където тя също търси тези огледални образи. Аз не се изненадвам от това търсене. Всеки го прави, както се вижда от това, което описвам до тук. Всеки търси някакво житейско припокритие с нещата, които чете – на автора и свои. (За тази тема имам едно, според мен, интересно развитие с нещо, което чета вече половина година, от време на време, но ще потърся друг подходящ случай за да го споделя.)

Твоят коментар към този на Мариана беше, че литературата е ЛУПА, не огледало.

И това е вярно, но и за огледалото е вярно. В определени неща и моменти имаме огледала, в други лупи.

Е, в него момент намерих думата за мислите, които опитвах да събера. „Изпепелени“.

Представяте ли си, АКО една книга може да си мислим, че е лупа, за каква изпепеляваща лупа става дума, когато се насочи към теб интернет?!

И тук идва връзката с моделите и моята надежда за промяна.

Моделите, имат ДВЕ важни черти, не една, както мнозина от тях считат.

Първата е тяхната уникална ценност, която притежават (дали вродена, дали развита,...).

Използвайки я, те реализират себе си в живота. Всеки по свой си начин и в областите, където „свети“. Тази тема е много дълга, но и за нея ще трябва да се пише в друг момент.

Тази уникална ценност обаче е това, което ги кара да излязат под прожекторите на обществото, защото тяхната ценност в огромното мнозинство от случаите е в симбиоза с него. Дава и иска да получи.

В това има, както насконо писа някой – космическа логика. Според мен има право. Би трябвало да е така.

Втората черта на моделите е точно тази симбиозна зависимост. За нея обаче те малко не са осмислили съвременната ситуация.

Какво става в момента?

Зашо моделите толкова трудно намират увереност да поискат „заслуженото си“?

(Диктатори, политици, финанисти, филантропи, артисти, писатели, ... общество от критици, общество от комуникиращи критици, ... – да оставя списъка отворен, нали е все пак „фикция“.)

Според мен, най специфичния момент на съвремието ни е тази сила на „осветеност“, която дойде с интернет. Силна, продължителна, за съвсем кратко време разрастваща се от единия край на света до другия.

И тук е този лъч на надежда за обществото, което е „бясно на своите модели“.

Да може да участва със своя собствен глас, ДА Е ЧАСТ ОТ... САМ ДА СЕ ПРЕВЪРНЕ В МОДЕЛ.

Да може да се развие и да стане то на свой ред онзи НЕуникален, НЕ-роден такъв, НО развил се и самоусъвършенствал от таланта и ценноста на „многото, което комуникира“. Онова „много“, което от самия зародиши на цивилизацията търси път за правото да съществува и да бъде чут гласа му от тези, които са уникални, НО... зависими от него.

Жалко е, че това „изпепеляване“ се съчетава ОТНОВО с икономически причини, криза.

Явно обаче, само по пътя на самоусъвършенстването не се стига до там, където всички бихме искали да сме.

И „някой“, да речем съдбата, ни спуска лишенията, глада, неизвестността...

„Бичуваме“ се, обаче много често го правим затворени самички в стая и „викайки“. И никой не ни вижда – театър ли е, истина ли е. От там и идват тези „търсения“, които може и да са грешки, за огледалата и образите, които съзираме в тях.

Под „прожекторите“ на глобалния свят, получил възможността да комуницира, ще бъде много по-трудно да се „РАЗКАЗВА“ тази пьеса с един артист. Ще трябва да се играе истински под крясъците на живота „НЕ Е ДОСТАТЪЧНО! ОЩЕ МОЖЕШ! НЕ Е ДОСТАТЪЧНО!“ („Black Swan“).

.....

Дали този път бях малко по-ясен в изписването на това, за което размишлявам?

Сляпа неделя: осмият ден от седмицата

Автор: Людмил Димитров

(Румен Леонидов. Сляпа неделя. Освещения. Съновидения. Опрошения. Откровения. Озарения. Пловдив, „Жанет 45“, 2011.)

Новата книга на Румен Леонидов е далеч по-превокативна за тълкуване, отколкото предполага простият факт на нейната поява като новост на книжния пазар у нас. Арт-поетиката, изграждаща концептуалната ѝ ос, в никакъв смисъл изненадва, но и очарова, тъй като дръзко надминава всичко, към което поетът систематично ни бе подготвял и навиквал с предишните си седем самостоятелни стихосбирки. Тъкмо оттук, струва ми се, следва и да започна внимателното навлизане в кодифицирания ѝ лабиринт от образи и рефлексии, които по-често преднамерено и предпазливо държат на разстояние, отколкото допускат до дълбинните пластове на собствения си лирогенезис. Защото „Сляпа неделя“ не е стихосбирка, както вече бе изтъквано в първите спорадични отзиви, побързали да я анонсират, но уж небрежно пропуснали да я коментират. Дори формално тя самата отказва да се номинира както през традиционни жанрови трафарети (стихове, стихотворения, поезия, лирика...), така и през нетрадиционни, предпочитани от самия Леонидов, като например синопсисът „проза в стихове“ към „Нощта на продавача“ (1997). Вместо това книгата акцентира върху петделната си (по модела на класическа трагедия) градираща подреденост на *Освещения-Съновидения-Опрошения-Откровения-Озарения*. Всеки от изброените компоненти-действия е едновременно завършен, но и отворен към цялото и поддържа духовния (християнизиран) модус на пречистването (катарзиса), сложния вътрешен живот на душата, неспокойствието на съзнанието, отговорно за Другия, на Словото-Послание като Изход. Или, следвайки коренните морфеми на понятията, биваме въвлечени в епицентъра на провиденциалистичния вихър-въртоп *светлина-сън-прошка-откритие-прозрение*, обединен от модуса на *виждането, видението, проглеждането* – все едно

дали е сън-просветление или откровение (апокалипсис); но така или иначе модус, отменящ и нихилиращ слепотата.

По този начин още преди да е започнал същинският акт на четене, семантиката „сляпа“ вече бива пропукана в буквалното си осмисляне на непрогледност, мрак, отсъствие на виделина и възприемателят застива в изкуително очакване през загатнатия, но неясен като перспектива конфликт.

Ще напомня, че отвъд метафората на заглавието, насочваща към ирационалния момент на харесването, влюбването, обричането, избора, *сгледата* („сляпата неделя“ съдбовно предопределя живота на всеки човек, обвързвайки го интуитивно с избраника му), в нашата литературна традиция слепотата е еквивалент на невежество, непросветеност, изостаналост, но затова пък у Леонидов, синхронно с поизбледняващата европейска постмодерна ситуация, тя е ментално състояние на б(л)удност, „диагностицирано“ от Борхес като изчезване на два цвята: червеното и черното¹. Случайно или не, корицата на книгата преднамерено натрапва тъкмо тези цветове, имплицирайки в червеното собственото име на автора („името му е Червен“). По изстраданата логика на Борхес обаче на „Румен“ е съдено да потъне (да изчезне) в пазвите на „слепотата“, за да изпъкне в силна семантична позиция преди всичко „лъвската“ му фамилия – изконното начало, коренът, семката, разкрити през оптиката на въображаемата ретроспектива. Така е предизвестено намерението на Поета да реконструира собственото си битие-отпреди-себе-си, да съживи спомена за дядото, родовия и народен предтеча-воевода, който, без да го знае, десетилетия по-късно ще проговори с езопейна автентичност чрез гласа на наследника Внук. Пък и, както самият стихотворец се изрази в едно наскоро публикувано интервю по повод книгата, „там мене ме няма, там има само виденията, видени отгоре, (...) състоянието е гмуркане към подземните ветрове и върховете на корените, като същевременно тези редове са сякаш част от предезичието на българския народ, чрез които се докосвам до разкръстването“². (Да си припомним стиха: „...разкръстен стене Твоя сонм“, „Псалм“.) Поетическата мисъл препуска между две исторически епохи, балансирайки по свързващото ги разп(ъ)нато въже, симулиращо хоризонталната греда на Кръста. Тези

1 Борхес, Хорхе Луис. Слепотата. В: „История на вечността“. С. 1994, стр. 303.

2 Виж: „Румен Леонидов: Господ се оказа най-големият самотник“. Интервю на Евелина Здравкова от 22 юни 2011. В: www.lira.bg

епохи се преплитат в културната памет на лирическия Аз и изграждат собствената му идентичност – той е в състояние на сън с будно съзнание и с до краен предел мобилизирани сетива, по-просто казано, в нещо, подобно на сомнамбулизъм. В този смисъл и творбите жанрово ще усвояват превращението си от псалми в песни и обратно, от строфи в апострофи и отново в строфи, приземяващи фантазмите и възвисяващи реалността.

Важни за иновативния образ на автора са двата средищни цикъла – „Опрошения“ и „Откровения“, съдържащи по равен брой стихотворения – 13. В „Опрошения“ дванайсето поред (като затварящо пълнотата на битието), но трето от Третото о прощение (все в контекста на библейската символика) се нарежда едноименното – „Сляпа неделя“, онаслорвяващо цялата книга. То представя може би най-съкровения дискурс у Румен Леонидов. Защото гласът на лирическия Аз тук звучи в режима на един променен, интимно-акапелен речитатив, успореден с интонацията на македонския сказ-говор-сленг, издълбан сякаш от архаичните пластове на културната памет, генетично заложена у автора и сега отново материализирана като слово. Този цикъл е книга в книгата и неслучайно заема нейния абсолютен център, среда, ядро, сърцевина, поемайки функцията на драматическа кулминация. Трите о прощения са предхождани от паратекстуални разкази за тяхното възникване, звучащи като усамотени изповеди: „Наех една стаичка с две легла и малка масичка (...). Тапетите по стените, кой знае защо, бяха обелени на места до мазилката, вратата на банята се бе изметнала от напредналата си възраст и упорито не си затваряше устата, но бе особено, убаво, уютно, защото отвън трополеше молитвен дъжд, лилавият здрач надничаше през отворения прозорец и отделни капки гърмяха в нестройна стрелба – удряха се о облицования с ламарина перваз и ми напомняха липсващия ми спомен, че някога, под друга вънкашност, съм бродил из тези места...“.

Оттук започва действителният „сон на душата“: да се върне назад, към дядо си, в рамките на своя собствен физически живот, означава лирическият Аз да стане отново малък, да хлътне в зачатъчния ембрион, за да се озове в „неговата“ – на воеводата – действителност. И Румен Леонидов успява в това почти отчаяно начинание с помощта на езика. Първи на помощ му се притичват етимологичните фигури, подсказани сякаш от друг знаменит воевода, чиято „сляпа неделя“ е отново Маке-

донация и слепотата го застига с прозрения в момента на неговите безсъници преди нестройния фатален изстрел: из гевгелийския калдъръм „дъжд дъжди“, „сняг снежи“, „кръв кърви“ се разнасят като ехо на „ден денувам“ и „нощ нощувам“, на „сън сънувах“, „с враг врагувам“ и „с благ благувам“, а „Бог богува“ (у Леонидов: „Бог божи“) се оглежда още веднъж в „Бог се сбогува“ („Черешова задушница“) като напомняне, че Той изоставя своето творение-подобие, заминава завинаги, тоест остава със себе си. Последната констатация – „себе си“ – е въведена като тавтологична рима на една зловеща поличба. Ето как: в последния стих на третата строфа от „Черешова задушница“, „Бебе се беси“ се разчита криптограмата „е себе си“. С-бог-увайки се, Бог е сам със себе си, е-себе-си. Човеците, напуснати от Бога, който пази сляпото да не прогледа, стават неволни свидетели на откровението: „Боже, сляпото проглежда!“, в кое-то обръщението е travестирано до неуместно междуметие, греховно и напразно споменаващо Името Mu.

Въобще, това е книга-молитвенник за осъзната необходимост от Бога-Духовден (Доброто, Истината, Ценностите, Любовта) в момента на Неговото отсъствие. Извън Божия свят, по времето на Сляпата неделя, тоест на осмия – безначален и безкраен – ден от седмицата, ден проблематичен и несъществуващ, опора може да ни бъде единствено оздравителната памет. В този ден не се работи и не се почива, в него дори *денничната*-светлина отсъства, следователно Сътворението не е започвало: то или предстои и ще се събудне, или... Бъдни вечер се отлага.

„Сляпа неделя“ е дължимото предупреждение на Поета. Вслушването в него е наш доброволен акт. Аз му се доверявам на „сляпо“.

Доц. д-р Людмил Димитров (р. 1967) завършва специалност българска филология в Софийския университет (1992). От 1995 г. е асистент по руска литература на XIX век, а от 2006 г. — доцент по руска класическа литература. Доктор по филология от 1999 г. Преподава руска класическа литература на студенти българи и слависти в Софийския университет и история на руската драма и театър в Театрален колеж „Любен Гройс“. Автор е на повече от 100 научни и научно-популярни публикации в български и чужди специализирани издания.

За Висарион Смоленски или как Родопите се сдобиха с измислен светец

Автор: Боян Добрев

Интересно е да се проследи процесът около появата на нови светци.

В католическата църква обявяването на нов светец преставлява дълъг и сложен процес по разследване на житието на даден човек. След обстоен преглед на делата на същия, той се обявява за блажен – първата стъпка към обявяването му за светец. Втората стъпка е доказване на чудо извършено от същия и това е доста дълъг и трудоемък процес, изискващ множество доказателства.

За разлика от западната си посестрица, Българската православна църква обявява за светец всеки, който е загинал в името на вярата. Може дори и да не е действително загинал; поне някой някога трябва да е написал, че е загинал.

В търсене на сензационност, БПЦ стигна до абсурда да обяви за светец човек, който никога не е съществувал.

Така преди няколко години Родопите се сдобиха със светеца Висарион Смоленски.

Единствените данни за Висарион са посочени в един бележник, публикуван от сина на райковската учителка Рада Казалиева през 1931 г. в списание „Родопски преглед“.

Версията на Казалиева е, че в този бележник са записвани от светогорски монаси важни събития, отнасящи се до Кръстогорската епископия. В него също е описана смъртта на епископ Висарион Смоленски. Казалиева твърди, че е преписала този бележник от йеромонах Григорий и затова оригинал не може да се намери, тъй като монасите ревностно пазели този бележник. Бележникът е публикуван за първи път от сина на Рада Казалиева – Христак Поппанделиев (Христо Попов), който твърди, че майка му в преклонна възраст му диктувала (!) бележника и той го бил записал.

Забележете, че свещениците, съвременници на Казалиева от Райково, не споменават нищо за подобен бележник – нито в публикуваните от тях трудове, нито в личните им кореспонденции. Няма и следа от този бележник в книгата на свещеник Маврудиев-Родопски „Портрет на гръцкото фенерско духовенство“ 1887 г. Нищо не се споменава за бележника и в студиите на свещеник Василий Аврамов „Материали по възраждането на българщината в Ахъ-челеби“, сп. „Славиеви гори“ 1894 г. И двамата свещеници описват дейността на йеромонах Григорий (поп Глигорко) в Родопите, но не споменават никъде нищо за бележника, за предполагаемия епископ Висарион или пък за неговата смърт.

Засега трябва да се доверим на твърденията на Казалиева, че само тя била удостоена с достъп до тази „тайна книга“.

Оставяме настрана невероятния конспиративен план за опазване на „бележника“ даже от другите български свещеници и се спирате върху фактите изложени в него, които се отнасят до епископ Висарион.

Според описанietо, през юли 1670 година епископът тръгнал с 10 „добре въоръжени телохранители на коне“ от Долно Езерово към Горно Езерово.

Николай Хайтов в историческите си полемики доказва, че това са абсолютно измислени села, които не се потвърждават от никакъв друг източник. (4) Петър Маринов допуска, че става въпрос за горната и долната махала на сегашния гр. Смолян, но посочва, че в горната махала, на където се бил запътил свещеника, не живеели никакви християни! (1)

Разказът продължава с една драматична сцена, където група турци хванали свещеника и телохранителите му. Вързали телохранителите и ги пратили в Смолян (тук се разбира селото Смилян, а не града Смолян, тъй като града получава името си едва през средата на 20 в.), а епископа почнали да изтезават. След като го убили, заповядали на забележете (!) телохранителите му, които уж бяха пратени в Смилян, да го заровят в една близка градина. Забележете отново, на телохранителите нищо не направили, само епископа мъчили и убили?! Това е единственото място, където откриваме споменаването на този епископ. Никъде другаде няма данни за него – нито в публикуваните описи на зографските ръкописи, нито в ръкописите на Бачковския манастир, отстоящ само на няколко часа от Смолян и Смилян, нито в църковните и манастирски архиви в Асеновград.

Изясняването на достоверността на този „исторически бележник“ е от първостепенно значение, защото въз основа на него БПЦ съчинява житието на бъдещия светец.

Да видим какво е мнението на родоповедите за бележника, от който БПЦ черпи сведения за Висарион Смоленски.

Петър Маринов, виден изследовател на Родопите и автор на много-бройни творби, пише в своя очерк „Рада Казалиева и „историческият бележник“:

„Най-добрите познавачи на родопското минало Ст. Н. Шишков, В. Дечев и др. знаеха за този бележник, но не се изказваха в печата, защото го смятаха несериозно дело както по произхода, така и по пресъздаването и превъплъщението му. Когато ги срещах и запитвах, те се изказваха резервно и намираха, че е плод повече на лично претворение и вдъхновен патриотизъм. Повечето от тях бяха познавали самата Рада Казалиева като пламенна ентузиастка, качества в по-голям размер онаследени от сина ѝ Хр. п. Панделиев. Свещеник Димитър Мавров от Райково, техен съвременник и близък по служба, казваше: „Всичко това е хубаво, ако е вярно. Но Христак го е украсявал и прибавял бивали и небивали работи, та да се чуди човек кое е вярно и кое не. Той пишеше какво да е, само за да изпъкне“ и пр... В. Дечев пък отричаше това и го смяташе въображение с малко истина. Запитан, Ст. Н. Шишков казваше, че тия бележник е работа от по-ново време, раздут и нагласен при преработката му и от Хр. п. Панделиев, и от Анастас Поптодоров, като се е приспособило много нещо, съобразно съвременния дух и настроение и на двамата.“ (1)

Забележете, че това са хора с изключително познание по историята на Родопите, отдали целия си творчески труд на изследователска дейност, свързана с Родопите. Стою Шишков и Васил Дечев са дългогодишни издатели на списание „Славиеви гори“ и „Родопски напредък“, редица сборници и вестници. Според тях, този бележник е „несериозно дело, украсен и раздут с бивали и небивали работи“. На същото мнение са и райковските свещеници, съвременници на Казалиева и сина ѝ.

Петър Маринов издирва ръкописите на Казалиева от сина ѝ, и се оказва че те са написани с правописните норми от 1921 година, като е сложена датата 1852 за по-архаичен вид. Отново Маринов пише „През 1949 година запитах с писмо и Хр. Караманджуков в София, който бе печатал в „Родопски глас“ отзив по случай стогодишнината от рождението на Рада Казалиева, който ми отговори дословно: „Много работи от писа-

нието на Хр. Попов не използувах и не напечатах, понеже ми се видяха фантазия, а дори и истината на това, което се напечата тогава в „Родопски глас“, ми се струва съмнителна.“ (1)

Такова е мнението на всички стари изследователи на Родопите относно този „исторически“ разказ.

До 60-те години бележникът си остава маргинален източник, свързан с миналото на Родопите и не му е обръщано особено внимание в научните среди. По това време обаче се подема една от поредните кампании за преименуване на българите мюсюлмани (помаците) в Родопите. Комунистическата партия мобилизира целия си апарат за издиране на „документи“, с които да оправдае насилиствените действия по преименуването.

Целта е да се докаже, че приемането на исляма в Родопите е насилиствен акт и е време да се поправи тази неправда с друг „благороден насилиствен акт“.

През 1960 г. историкът Петър Петров, близък до БКП, публикува „историческия бележник“ в редица свои статии и сборници с документи, като нито за миг не поставя под съмнение истинността му. По този начин става „официозното“ признаване на разказа за исторически.

По същото време БКП мобилизира и Съюза на българските писатели и им поръчва написване на роман за насилиственото потурчване на Родопите. Редица видни писатели отказват да напишат подобен роман, но поръчката е приета от близкия до БКП Антон Дончев, писател от Бургас, който признава, че никога не е бил в Родопите, но това не му пречи да напише „Време разделно“ за 40-ина дни.

Същият този роман е базиран основно на „историческия бележник“ и на „хрониката на поп Методи Драгинов“. Съвременните изследователи историци и българици обявяват тази хроника за възрожденски фалшификат, в която нито събитията се потвърждават от турските регистри, нито езика отговаря на този от 17 век. (2), (3)

При излизане на романа на Дончев, Петър Маринов написва критичната си статия „*Време разделно*“ – *шарлатания с исторически събития и образи*. Тази му позиция срещу партийни пионки го поставя в неизгодно положение и много от последващите му статии и трудове не виждат бял свят. Все пак да пишеш срещу официалната партийна политика не е шега работа.

Но да се върнем на „бележника“.

В своите „Исторически полемики“ Николай Хайтов открито критикува проф. П. Петров за безkritичното публикуване на този „бележник“ в сборниците с исторически документи и му посочва грубите фактологически грешки.(4)

Мнението на Хайтов е изключително важно в случая. Той е другият голям познавач и изследовател на миналото и бита на Родопите. Николай Хайтов започва с това, че същият този бележник е преразказ и няма никакъв запазен оригинал, посочва несъответствията в посочените дати и години, сгрешените и измислени имена на управляващите по това време султани, доказва че бележникът е пълен с измислени имена на села, които не се потвърждават от нито един османски данъчен регистър. Хайтов изтъква и грубите грешки в разказа като абсурдното „трикратно потурчване на Смилян“ и населването му с турци от Анадола, които турци незнайно защо при всяко ново нашествие се съпротивляват на събрата си анадолци, но биват отново и отново потурчвани! Първо уж Смилян бил потурчен в 1661, после турци дошли пак в 1662 да турчат, след туй в 1705 пак същите турци с голяма сила и бой завземат Смилян, който уж вече 50 години бил населен с мюсюлмани.

Петър Marinov посочва, че конакът на Салих ага е бил в Пашмакли, а не в Райково, както грешно се твърди в бележника. Също така посочва, че записаните в бележника дати са по нов стил, а не по църковния календар от 17 век, когато датите са били от създаването на света. Marinov също насочва вниманието ни и към „изкланите райковски първенци“, за които на едно място се говори, че са били 80 души, а на друго 200. А и във фамилните им имена се съзира нещо по-ново – Робовски, Казалийски и даже турски, като Гержиковски, Дармоня, Кавален и др., които тогава едва ли са съществували.(1)

Десетки са абсурдните и грешни твърдения и заблуди в този бележник.

Явно такива са били познанията на Рада Казалиева за времето, за което е искала да състави този разказ.

Проблемът не е в написването на този бележник. Възраждането е период, през който се появяват редица подобни патриотично вдъхновени „мистификации“, чиято единствена цел е да насадят омраза към турците и да подтикнат българите към борба за освобождение.

Проблемът е в това, че българската историография пробутва този документ като оригинален, благодарение на публикуването му в сборниците с исторически документи.

Или поне българските историци се страхуват да заявят открыто, че това е абсолютно безпочвен възрожденски фалшификат. Все пак държвена политика е това и историците са на държвани заплати.

Българската разследваща журналистика също я няма никъде. Предпочита да ниши политически интриги, вместо да разгледа въпроса.

Важно е да се знае и да се повтори, че изтъкнатите родопски изследователи смятат лицата, действията и събитията в „историческия бележник“ за абсолютна измислица, плод на патриотичната вдъхновеност на Рада Казалиева и сина ѝ Христак Поппанделиев.

За българската православна църква обаче това няма никакво значение. Тя решава, че не е необходимо да търси каквото и да е било доказателства за съществуването на епископ Висарион и решава, че „бележникът“ звучи достатъчно „исторически“ за да му съчини житието. На върата доказателства не ѝ трябват.

Забележете, че през цялото време, описано в бележника, само на няколко километра от Смолян и с. Смилян се намират Бачковският манастир и Асеновград, смятан за „малкия Йерусалим“ с неговите стотици църкви и манастири. Досега не е открит нито едно споменаване в архивите на тези манастири за епископ Висарион.

При това епископ не е обикновен селски свещеник, а духовен водач на цяла епископия. Ако действително е съществувал епископ Висарион, то на него са били подчинени десетки църкви и манастири и щеше да има поне някаква следа от него в архивите на другите църкви в околнността.

Такива следи обаче засега не са изнамерени.

Няма нито едно негово писмо до други манастири и църкви, няма нито едно споменаване на неговата личност никъде другаде освен в райковския бележник, чиято автентичност както разбрахме дори райковският свещеник от началото на века поп Мавров нарича „измислици и бивали и небивали работи“.(1)

БПЦ досега даже не е доказала, че е съществувала подобна епископия със седалище в с. Смилян.

Българската историография и БПЦ разполагат с преписи на архивите от Зографския манастир и досега не е известно никъде споменаването на новопоявилия се великомъченик.

След 1990 година започва да се наблюдава интересен процес в Родопите. Българите мюсюлмани започват да възстановяват разрушените по времето на комунизма джамии. Националистите и българските медии надават вой за „настъпваща исламизация“. Всички критикуват строежа на „новите джамии“ и посочват, че никакъв нов православен храм ня малко в Родопите. Започват да тръбят за нуждата от християнски отпор. За справка, православното население в областта според преброяването от 2001 г. е под 30 процента от общото или 41 599 души. (5).

Подемат се шумни медийни кампании за набиране на средства за църква в курорта Пампорово, а след това и в Смолян. Благодарение на частни дарения през 2006 в новия център на града отваря врати вторият по големина православен храм в България. Основен дарител е Тодор Батков, бивш сътрудник на комунистическата Държавна сигурност. (6) (7)

БПЦ дава рамо на идеята като осигурява на паството си един местен „патриот-светец“ и му посвещава храма в Смолян.

Как прави това? – По изпитана пропагандна рецепта: намира писания, които дори и да не са истински, кой ли ще седне да проверява; измисля върху тях житието на нов светец, канонизира го и му списва набързо църковна служба. От тук насетне пропагандата сама тръгва да работи.

Да живей историческата истина!

Да живей измисленият нов светец!

Да живеят БКП и БПЦ!

Юни, 2011

Бележки:

1. Маринов, Петър – Очерци. Рада Вълчева Казалиева и „историческият бележник“, 1974 http://litternet.bg/publish20/p_marinov/kazalieva.htm
2. Тодоров, И. Летописният разказ на поп Методи Драгинов, сп. Стари българска литература, 16 (1984), 56-79.
3. Мутафчиева, В. Към въпроса за статута на българското население в Чепинско под османска власт. – В: Родопски сборник, Т.1, 1965, с. 115-127

4. Хайтов, Н. Миналото на Яврово, Девин, Манастир, 1985. Ч. II Исторически полемики, 5. РОДОПСКАТА ИСТОРИЯ В НЯКОИ СТАТИИ И КНИГИ НА ПРОФ. ПЕТЪР ПЕТРОВ,http://www.kroraina.com/knigi/nh/nh_polemiki_5.htm
5. Национален статистически институт, Преброяване 2001 –<http://www.nsi.bg/Census/Census.htm>
6. www.pravoslavie.bg/Медиен-архив/Стандарт:-Смолян-съдна-мечтата-си-за-храм
7. <http://www.balgari.eu/ArchivPDF/0603/www/0603-22.pdf>

Боян Добрев е роден в с. Селча, общ. Девин в Родопите. Завършил е Международни окономически отношения в Пловдивския университет през 2003. Интересува се активно от миналото и фолклора на Родопите и поддържа блог, посветен на тези теми: <http://rodoparion.blogspot.com/>

Коментари (12)

- 20-07-2011 **Джони**

Тази година по инициатива на агент Тервел /Божидар Димитров/ БПЦ контрабандно канонизира нов светец „Свети Тривелий“. Такъв Светец никога не канонизиран в православната църква. За пръв път се появава през 15 век в католическата църква, като за него погрешно се прикрепя историята на цар Борис. В православието, като преписвач на католически книги го въвежда Паисий, т. е. никога не канонизиран и никой православен не чувал такъв светец 1000години след като е съществувал. За БПЦ не е важна историята, важна е поръчката на агент Тервел и конспирацията е готова. Как стана това. Ами както при Висарион. Построиха храм в Мадара и без канонизация контрабандно го

въведоха в календара: има храм- има светец. Народът прост, ще вярва. Ако надуши, какво от това, нали е суеверен, ще се си трае. Няма притеснения сред владиците, че ще се очернят с поръчката: черен гологан, не се губи, нали са мракисти на агентурна работа в църквата, бог няма, пък агентурата и партията са с приоритет. Важното е да се правим на спасители на Европа от арабите. Това, че Европа тогава не е съществувала, а цивилизованите остатъци от Римска империя по същото време се чудили как да се спаси от напаста на българите, които в сравнение с арабите са били аборигени по култура, въобще не смущава българския простак, който като всяка мутра държи да е и благодетел. Св. Йоан Дамаскин написал най-великите си съчинения при арабите, където заемал висок пост, по същото време, когато нашите канове клали като овце християните. Интересно защо не канонизираме всички византийски императори воювали с арабите, като спасители на Европа и покръстители на българите.

• 20-07-2011 | **Джони**

Не е лошо да се направи един сборник за фалшивите документи в българската история, като се почне от средновековни надписи и грамоти, мине се през възрожденските драсканици за цар Симеон Борисов от Цепина и и се стигне до съвременните мистификации, като описаните от автора Исторически бележник и Методи Драгинов. Не знам, ама май ще трябва да е многотомник, само Веда Словена ще е един том. Ако се включат и измислените преводи, които корогират оригинала съобразно конюктурата, само за История Славянобългарская ще са нужни няколко тома. Интересни са например всички варианти на „български род“ и „славянски народ“. Интересно четиво би се получило и полезно за любознателните и тези които обичат да се забавляват с фантастичните сюжети и идеологии на „историците“.

• 22-07-2011 | **Любомир Сирков**

Когато става въпрос за религии, значението на точните исторически факти не е точно такова, каквото сме свикнали – и с основание – да им отдаваме в гражданските си отношения. То това да ѝ е проблема на БПЦ – че един светец бил „измислен“. Че то и за Исус доста се е спорело дали е историческа личност, или митологическа... И какво – християнството изчезна ли поради това? Не. Дали е бил точно „Висарион Смо-

ленски“ този човек, дали изобщо е имало такъв човек – щом има хора да вярват, тяхен си е. Ето онзи автор Адам Георгиев, от когото срещаме текстове тук – за него едни медии пишат, че той самият бил казал, че Иисус не само че съществувал, ами бил и гей. Не е първият той, нито ще е последния, който ще твърди такива неща – само че дори и Иисус да е бил именно гей, факт е, че след това християнството се е развило в съвсем друга посока. Така е и с „Висарион Смоленски“ – може реално да не е бил точно такъв, какъвто е описан, може дори изобщо да не е съществувал – но след това нещата са се развили тъй, че днес имаме светец с точно такова име.

- 22-07-2011|**Златко**

Всичко отлично, Сирков, само че нещата не „са се развили“ някога си, ами се развиват сега, днес, под собствените ни носове. Завиждам на хегелианско-марксисткото ви преклонение пред мощта на историческите сили, дори и когато единственото им основание е повсеместната заблуда, но самият аз предпочитам да се уповавам на нещо по-простично – **здравият човешки разум**. Така че, когато някой се опитва да ме убеди, че от пръдня става много хубава боя, аз обикновено го прашам да я продава на някой друг. Това безспорно е въпрос на вкус, включително и вкус към неща, които вие май доскоро наричахте „научен подход“, но самият аз, повтарям, предпочитам по-простички ориентири, на които да се доверявам. Примерно хора, които не се опитват да ме лъжат. А инак, нищо против вашия собствен вкус, доколкото го запазвате единствено за самия себе си, разбира се...

- 23-07-2011|**Любомир Сирков** – „здравият човешки разум“

Да, Златко, и аз предпочитам „хора, които не се опитват да ме лъжат“. И аз предпочитам за всичко да има ясни и безспорни писмени свидетелства, по-възможност прошнурковани и пронумеровани, с подпись и печат.

Но в същото време не мисля, че ако за едно нещо **няма запазени ясни и безспорни писмени свидетелства**, то това нещо непременно **не се е случило** и е напълно „измислено“.

За много събития от нашата история няма запазени писмени свидетелства по простата причина, че самите хора са нямали съзнанието за нуждата да се пазят такива – да не говорим пък отделно за множеството

случаи на съзнателно и целенасочено унищожаване на писмени свидетелства (независимо от кого извършвано). Всичко това е реалност: и унищожаването на едни – и целенасоченото съставяне на други – писмени свидетелства. В крайна сметка обаче това, което хората приемат, то си остава.

Какво точно се опитва да докаже авторът на „опроверганието“: че в тази част на Родопите преди идването на османците не е имало никакви християни? Или че тези християни от раз, веднага са приели исляма, без да гъкнат? Че не е имало никаква борба, дори и символична, между двете религии?

- 25-07-2011|**Зелен Бетон**

Има нещо, което намирам за изначално погрешно не толкова в статията, колкото в подхода на автора. Той опитва критика на действия на църквата въз основа на обективни исторически аргументи. Това е все едно да критикуваш научната програма на Големия адронен колайдер въз основа на цитати от Библията. (Без дори да споменавам, че „обективност“ в исторически контекст е доста разтегливо понятие.)

Същевременно самият автор казва, че „На вярата доказателства не ѝ трябват.“ И е абсолютно прав: вярата (особено религиозната, но и всяка-къв тип ирационална убеденост) е напълно способна да се самоаргументира; специално религията от хиляди години това и прави. Така че да упрекваш една църква, че не се съобразява с обективни исторически факти, е безсмислено. Подобни упречи могат само „да ѝ накривят капата“, както се казва.

От гледна точка на религиозната общност, ако някакъв светец е потребен, те ще си го създадат. Ако не по нечий тефтер, то по някоя народна песен, надгробна плоча – или по каквото си решат. Като им върши работа...

Друг е въпросът за политическите импликации на подобно църковно действие: те наистина може да заслужават критичен анализ – но рационално-политически, не религиозно-исторически. Проблемът не е в религията и църквата; проблемът е в това, че религиозни и църковни актове ВЪОБЩЕ МОГАТ да имат значими политически импликации. Тоест – в това, че религията/църквата и политиката (респективно държавата) НЕ СА ДОСТАТЪЧНО РАЗДЕЛЕНИ.

Въпреки че замисълът на статията е критичен, тя всъщност разглежда религия, история и политика като един общ „властови континуум“ – с което на практика легитимира такава симбиоза. Питам: ако утре въпросният бележник се намери, плюс още доказателства за новопроизведания смолянски светец, ще значи ли това, че е нормално църквата да си провъзгласява нови светци „на конвойвер“, където усети, че влиянието ѝ отслабва (както президентът Първанов раздава ордени „Стара планина“)? И още по-важно: ще значи ли, че политическата власт ИМА ПРАВО да насърчава подобни църковни актове, хитричко използвайки ги като политически инструмент?

Не, разбира се.

Опитите за използване на (удобно изтълкувани или селектирани) исторически аргументи и/или на религиозната вяра на хората за днешни политически цели е нещо, което трябва да се изкорени от системата на властта въобще. Защото това е базиране на властта върху масова манипулация. Знам, че „всички го правят“ – но това статукво не е нормално, то все някой ден трябва да се промени, и гласовете срещу него трябва да се засилват, а не да затихват.

За щастие, църквата и държавата по конституция са разделени. И е задължително да се противодейства на всякакви опити за тяхно „пълзящо“ обединяване (дори и само с изолирани действия) – а не подобни казуси да се подминават лековато, съглашателски критикувайки само техните ефекти или техническите начини за осъществяването им. Същата работа е да критикуваш не самото въвеждане на задължително ве-роучение в образователната ни система, а механизма, по който църковни лица ще се определят за преподаватели.

В този смисъл статията наистина засяга важен проблем, но по не-подходящ начин.

• 25-07-2011 | **Джони**

Сирков, там е работата, че има оставени следи и доказателства – данълните регистри и те напълно изключват писаното в домашните ни източници, тъй като показват бавно и постепенно преминаване към исляма в продължение на повече от сто години преди описаните събития и десетилетия след това. В продължение на повече от двеста години в регистрите изникват все нови и нови синове на Абдула /както се наричат новоприелите исляма/. Т. е ислямизацията е бавен пълзящ процес,

което напълно изключва да е станало с еднократен насилиствен акт, както си фантазират домашните източници. Т.е българите не просто не са писали за насилиствената исламизация, ами просто няма как да пишат за такава – фактите от регистрираните изключват такава. Още преди отварянето на тези регистри български автори като цитираните в статията установяват пълното несъответствие между имена, селищни имена, исторически факти и документи от една страна и домашните източници и се отнасят скептично към тях, още повече, че липсват оригиналите на тези документи и са представени от доказани фалшификатори като Захариев Казлиева. След отварянето никой сериозен османист дори у нас не твърди да има насилиствено потурчване. Водещите световни имена пък гледат на потурчването като на мит, който е обслужвал смяната на имената. Сега общо взето с такива измислици се легитимираят националистически формации, за които промитото съзнание на българите е златна мина.

- 25-07-2011 | **Джони**

Отидете при някои вярващ и му кажете – този светец не съществува, ние те лъжем, ама ти вярвай! Никой не прави така Вярващия вярва в Истината и търси истината.. Спекулира се с това че вярващия има доверие в църквата. Само че какви основи ще има църква, която безогледно лъже в противоречие с очевидни факти. Ами основата и ще са фанатици или безпросветни и идеологизирани типове, които вместо при Христа биват водени в нечие политическо лоно. И търсещите Истината, ще бъдат отблъснати, което е непростимо.

- 25-07-2011 | **Любомир Сирков** – Данъчните регистри

Джони, напълно те разбирам по въпроса за данъчните регистри – цялата тази теория съм я чел, беше ми попаднала веднъж една дебела кафява книжка, в която един чужд автор (Мачиел Кил /Machiel Kiel) се пънеше да развива точно същата теория...

Ако още никой не си е направил труда да му възрази публично, жалко. Защото за всички е ясно, че **данъчните регистри**, поради едни съвсем разбираеми за днешните хора фактори, няма как да са „достоверни“. Данъчни далавери винаги са се правели, включително и в Османската империя (каква изненада!).

Така че НЕ исламизацията е била „бавен пълзящ процес“ – а вписането на съответния брой „мюсюлмани“ в даден регистър е „пълзящ процес“. Защо? Защото данъците в Османската империя често са били събиирани от „откупчици“ – т. е. не от официалния данъчен чиновник, а от лице, което като предприемач откупва данъка на дадено село, и по-сле отива да си го събере от селяните. Как печели откупчикът? Един от начините е именно такъв: като при всяко следващо обновяване на регистра вписва в него ПО-ГОЛЯМО число мюсюлмани, отколкото преди. Тъй като мюсюлманите плащат по-малко данъци, за откупчика това е изгодно: пред данъчните той е вписан даден човек като „мюсюлманин“, а после той отива на място в селото и си взима от селянина данъка в пълния му размер, т. е. като за християнин, какъвто той и си е реално. Важно е тази фалшификация да се прави постепенно, за да не предизвиква подозрения – ето ти и „бавен пълзящ процес“ на исламизация (**по документи**). Разбира се, това не може да продължава вечно: все в някъв момент централната власт ще се усети, че населението на дадена област по документи се води, че е 60% мюсюлмани, а де факто на място виждаш, че са, примерно, само 10%... И какво става тогава? Ами ясно какво: за да се избегне по-голяма разправия между местната и централната власт заради данъчните измами, веднага там на място се извършва вече една действително бърза – и този път РЕАЛНА – исламизация... За да се приведе действителното положение там, „на терен“, към това, което е то вечно по документи.

За щастие или за нещастие, уви, това е истината...

А днес едни историци седят и четят данъчни регистри и си правят никакви дълбокомислени изводи – като че ли някой действително вярва, че възможно едни данъчни документи, независимо от коя епоха, вярно и точно да „отразяват“ действителността...

- 26-07-2011 |**Иван Иванов** – Най-после..

Най-после да се напише нещо истинско за „Време разделно“ (роман и филм) – тази отрова за децата ни, която отново разделя българин от българин! „По делата им ще ги познаете“! Могат да се крият под раса и мундири, но все са слуги на враговете на България!

- 27-07-2011 | **Джони**

Сирков, теорията ти издава развита фантазия: според теб излиза, че държавата и данъчните има интерес да има по-малко данъкоплатци и по-защитени данъкоплатци и в крайна сметка да събира по-малко данъци. Малко наудно излиза данъчният да дойде да те исламизира, за да те освободи от данъци. Мислил ли си пози въпрос и как си го представяш. Добре измисляш сюжети и ако умееш да разказваш можеш да станеш излезе нещо: пристигат данъчните в селото и освобождават от данъци, народът се крие в планината – иска да плаща данъци, обаче данъчните насила ги освобождават. Нова митология при това несъобразена не само с османските, ами дори и с домашните „източници“: там нещастници те ги топи владиката, и се говори за войски и целенасочен процес, а не за данъчнаа исламизация и местни изцепки. Правилно нямаш доверие на домашните източници, всеки прочел по нещо по въпроса е подозрителен. Само че щом и тях пренебрегваш, то на какво се базираш освен на фантазия Проблемът е, че историците работят с документи и като напишат подобни неща като тебе и не посочат факти, обикновено и с основание ги смятат за несериозни, а пък те са много честолюбиви и не искат да бъдат смятани за любители в гилдията си и затова не си позволяват да дават поле на въбръжението за сметка на документите. Пък нито един автентичен документ няма за насильтствена исламизация преди 19 век. И тези от 19 век са пълни със неверни имена на селища на сълтани и места които не съответстват на действителността от 17 век, както откриват и наши и чужди автори, някои от тях националисти като Хайтов. Което значи, че не отразяват никакъв 17 век, ами 200 години по-късна реалност. Както пише известният историк проф. Лори, народната памет не стига по назад от кърджалийското време от края на 18. А използването „спомени“ от 19-20 век за събития от 17 век написани от доказани фалшификатори като Захариев/прочети за подвизите му брилянтната статия на Илия Тодоров/ и Казлийскана, сериозните исследователи ги праща в категорията на любителите, за които всичко е възможно и те не им се доверяват, освен ако нямат държавна поръчка като щатния изпълнител от ДС проф. Петър Петров. Културната памет казват е максимум 80 години. Повечето консуматори на традиционната „българска шопска салата едва ли си дава сметка, че тази традиция е създадена преди 50 години в Балкантурист. Ама по света този проблем за паметта мно-

го го дълбаят и са много подозителни към автентичността документи със спомени от периода национално изтраждане.

- 28-07-2011 | **Любомир Сирков**

Джони, с примера, който ти дадох, просто ти показвах, че пълна възстановка на историческата реалност е невъзможна, дори и при наличието на документи като османските. Това, което съм описал като моя версия, не е „фантазия“ – „реалност“ е, не по-малка реалност от „реалността“ и „достоверността“ на османските документи. Да се взимат данните от османските регистри „едно към едно“, е просто наивно. То в днешни времена е наивно, та камо ли за онези времена...

И доказателство за това е, че ти самият нямаш никакви конкретни аргументи против моята версия.

Имало ли е данъчни злоупотреби? Имало е. Описани ли са надлежно в османски документи? Не са, разбира се.

Оттам нататък какво да коментираме.

Ясно е, че разпоредбите на исляма, особено в ония времена, не позволяват който веднъж е бил записан като мюсюлманин, после да се „отметне“ и да бъде записан като друг. Следователно, когато в един момент тази данъчна далавера (подчертавам – от нея печели откупчикът, не обикновеният данъкоплатец) най-накрая се разкриве (на някакво ниво в администрацията), не остава нищо друго освен именно това: съответното население максимално бързо (а това значи насилиствено) този път съвсем реално да бъде приведено по своя религиозен състав именно към това, което вече стои записано в регистрите...

Наивист

Автор: Ицко Финци

Да свиря на улицата в Париж... Какво ме теглеше? Не знам. Когато бях за пръв път там, спирах се и дълго ги слушах. Улични музиканти тогава в София нямаше. Бяха забранени. А тези... Имаше такива изкусни майстори... Имаше и хора, които просто пускаха една и съща плоча на портативен грамофон. В метрото или пред седналите по кафенетата на тротоара, или в градинките... Имаше гълта-чи на огньове... Какви ли нямаше.

Опитът ми на „уличен музикант“ беше от една Нова година в София. Посрещнахме я у Джони Пенков. Като мина дванайсет часът, той ни подкара навън: един с дайре, друг с детско барабанче, трети с чинели, мене – с цигулката. И цялата компания – тръгнахме. В снежната нощ застанахме на ъгъла на две главни улици и засвирихме стари шлагери, банални песни. Събраха се доста хора – всички весели, току-що пили за Новата година. Смееха се, пееха с нас, танцуваха. После Джони изведнъж си свали шапката и я протегна към веселящите се. Мина край всички уж на шега, но събра пари. Всички даваха. Особено вълнение ме обхвани. Дотук всичко беше на игра, но парите бяха наистина. Хвана ме срам! Вече бях актьор. Нахлупих си ниско шапката, за да не ме познаят. Изглеждаше ми недостойно. Аз бях възпитан в срам от парите, спечелени без труд, в срам от разговорите за пари. Аз знаех: човекът е създаден да твори, а не да печели пари. Парите са средство да живееш, а не цел. Но нали сега веселим хората, ние сме смешни, забавни, правим представление. И значи за това плащат. О! – сетих се – нали е Нова година? Сурвакарите как взимат? Ние сме сурвакари – така си казах и се утеших.

И ето ме в Париж, нося си цигулката с твърдото намерение да опитам и аз, да „скоча в пропастта“, да се пре-срамя. Имах приятелка българка, професионална цигуларка, беше се залюбила с французин китарист и останала завинаги при него. Бях им на гости. Те – във финансова

криза. Тя беше без работа, той отиваше войник. Казах ѝ: „Хайде да свирим заедно на улицата! Ще събереш пари.“ Тя каза, че отдавна си го е мислила.

На другия ден отидохме в една нотна книжарница и избрахме цигулкови дуети от Бах.(Бях убеден, че това е Йохан Себастиан Бах, а много по-късно открих, че бил Йохан Кристиан Бах – един от синовете на стария.) Цял следобед репетирахме. Тя ми предостави партията на първа цигулка, въпреки че аз бях любителят. Красиви дуети, melodични и не сложни. Тя ме похвали. Аз се окуражих. Бяхме нетърпеливи. Още същата вечер излязохме да си търсим място на някоя от станциите на метрото.

Но аз съм се подгответил: бях си направил маска от черен картон, скриваща цялото ми лице, заоблена в долната част, където е брадичката, с две дупки за очите и с ластик отзад. Нищо друго. Казвах си: „Ако минат българи, да няма как да ме познаят! Да няма опасност после някой, като се върне в София, да каже някъде, че е видял артиста Ицко Финци да проси по улиците на Париж.“

Дълго се лутахме из разни станции на метрото -търсехме подходящо място. Намерихме едно, сложих си маската и почнахме. Но ставаше силно течение: нотите хвърчаха от пултовете, спирахме, събирахме ги, почвахме наново... Хората минаваха забързани – никакво внимание, нито един франк в отворения калъф пред нас. Падение! Смут в душите. Толкова ли сме слаби?

Преместихме се на ново място. Да, нямаше течение, но никой не минаваше.

И тогава решихме да се качим на Монmartър – онзи хълм с художниците, с тълпите от туристи. Заехме един ъгъл. И засвирихме.

Омагьосан кръг: колкото по не ти обръщат внимание, толкова по-лошо свириш. И понеже свириш лошо – никой не ти обръща внимание.

Тогава Цеца – така се назваше цигуларката – каза: „Остави ме да изсвири нещо сама наизуст!“ Засвири. И първите франкове дръннаха в кутията. Обвзе ме ревност. Казах ѝ: „Нека сега аз да опитам!“ И – о, чудо! – хората почнаха да се спират, да се заслушват. Ръкопляскаха! И после пускаха монети! Свирех най-най-различни парчета: салонни песни, Вивалди, неща, които съм учен от ученик, неща, които знаех по слух от радиото – италиански, руски, френски, испански... Някои от публиката почнаха да искат свои любими парчета – нещо от Битълсите, Компарсита... Аз ги можех! Бяха туристи от разни страни, от разни кон-

тиненти. Минаваше дванайсет, един часът, но хълмът все беше пълен с хора. Лампите светеха. Всички заведения работеха, художниците рисуваха моделите си. Гъмжеше. И ние жънхехме успех! Стояха прави пред нас, край нас, ръкопляскаха...

Душата ми ликуваше: не се радвах на парите, а на победата си над срама. Парите въсъщност ми доказваха, че покорявам публиката. Те са признанието. Не получавах милостиня. Получавах награда, слава. И се изпълвах с някакво чувство за свобода. „Аз ставам гражданин на света! Аз мога да живея на всяка точка от земното кълбо и да се препитавам от собственото си свирене! Аз не завися от никого. Аз съм свободен човек! Аз съм гражданин на света!“ Усещах, че засвирвам все по-добре, с нови нюанси, по-чувствено, по-патетично. Позволявах си обрати, чупки, можех да импровизирам... И си казвах: Да, любител съм, но не е ли възможно тъкмо това да е ценното? Свирнята ми именно заради това има стойност на изкуство. Такова, каквото има, да речем, в картините на Русо Митничаря. Той също е бил любител. Има наивизъм в живописта – велико течение. Защо да не е възможен и наивизъм в музиката? И той да е особен стил? Нов! Може! Ето – публиката го разбира – чуй! – звън на монети. И то след ръкопляскания!“

На следващия ден намерихме идеално място в метрото на Place de l'Опера. И още по-голямо въодушевление ни обзе. Аз пак бях с маска. Сега вече и дуетите ни ставаха добре. Не добре – прекрасно. Пространството беше с чудесна акустика. Ние се чувствахме като на концерт – публиката слушаше крайно съсредоточено. Докато свирех, един надникна из зад маската отстрани, повдигна я с пръст – искаше да разбере кой съм въсъщност. Да не би да съм някаква известна личност? Или крия грозен белег на лицето си? В паузата една жена се приближи и ме попита: „Да, да, зная, вие сигурно сте от преподавателите на Музикалната академия? Сега сте в стачка, нали?“ Друга жена каза: „Извинете, аз съм от провинцията, току-що дойдох, много ви моля, бихте ли изsvирили още веднъж отначало последната пиеса?“ И остави в кальфа цели 50 франка. Дойдоха трима мъже, извиниха се, единият от тях си показа значката изпод ревера, каза, че са от полицията на метрото, и ни попита имаме ли разрешение да свирим. „А трябва ли да имаме?“ – „Естествено!“ – „В такъв случай нека да си довършим пиесата и веднага напускаме! Този дует е от Йохан Себастиян Бах!“ Полицаят каза: „Не! Ще си съберете нотите и триножниците и ще си отидете. А след като ние се отдалечим, ако иска-

те, можете да се върнете...“ Казах си: ние сме разкъртили душите и на полицайите... Те са усетили, че тук се ражда нещо небивало... Не поискаха даже да си смъкна маската.

На представление или на концерт в залата седят хора, които са си купили билети. Дори и да не им харесва, те търпят и мълчат. Поне до антракта. Дали са пари. На улицата обаче могат да си продължат по пътя веднага щом им доскучае. И затова много велик се чувствах – хората стояха, слушаха и дълго не си тръгваха. Какво открытие: уличното свирене е като лакмусова хартия дали си сполучил, или не!

Когато се върнах в София, на никого не смеех да разкажа какво щастие бях изпитал в Париж.

Ицхак (Ицко) Финци, разбира се, не се нуждае от особено представяне, но може би не всички знаят, че покрай многото си други дарби той притежава и таланта на оригинален, добър разказвач. Тук го представяме именно в това му амплоа.

Коментари (7)

- 24-07-2011|**Нина Кръстева** – РАЗНОСТРАНЕН ТАЛАНТ ПРИТЕЖАВАТЕ, Г-Н ФИНЦИ

Освен, че сте изключително оригинален актьор, Вие сте и сладкодумен разказвач. Почувствах се съпричастна в тази история. Моето удоволствие от прочита, нека бъде авторовото удовлетворение за Вас!

С поздрав и пожелание да пишете още много такива емоционално наситени и по човешки топли разкази!

Нина Кръстева

- 24-07-2011|**Таня Шелхорн** – Всички сме направени от една и съща енергия!

Страхотен актьор сте, г-н Финци, винаги съм се възхищавала от необикновения Ви талант! Сега обаче много ме развълнувахте с признанието си, че сте били и уличен музикант, а открих и дарбата Ви на разказвач! Заредихте ме с енергия и вече се видях на Монmartръ, заедно с Вас, разбира се – Вие свирите, а аз играя с моите Кукли! Изживях удоволствието от вълшебното шоу, което направихме, това ми стига – моят въображаем свят е много по-интересен от действителността! Благодаря Ви от сърце, най-после се престраших да изляза на улицата, за което винаги съм мечтала. Години наред работех в швейцарските кабарета, актриса-кукловод съм по професия, и все не ми остана време да си опитам късмета на улицата, а там се доказва истинският актьор! Но в нощните заведения май че е същото, защото ако не си интересен, никой не те гледа или слуша. А моите Кукли грабваха вниманието още с появлата си и се запомняха завинаги! По-късно описах тези истории в моите книги, но сега разбирам, че ми е липсвал вълшебният миг от едно улично шоу! Още веднъж благодаря за емоцията, породена от интересния Ви разказ и Ви изпращам възторжените целувки от Куклите!

С много симpatия,

Таня Шелхорн

- 25-07-2011|**rumi**

Уважаеми, Г-н Финци!

Вълнувам, се когато чуя музика от уличен музикант.

Пускам с лек поклон своята монета и обезательно поздравявам с поглед осмелилията да свири на улицата човек. Вие ме развълнувахте и със своя разказ, защото не веднъж съм Ви слушала да свирите. Благодаря Ви за преживяването и Ви желая здраве и сили в ежедневието!

- 26-07-2011|**Парпулов**

Ex, г-н Финци, и разказа Ви е като музика на улицата – позачиташ се и после четеш, четеш, четеш... И като свърши искаш още да продължи! Как да Ви благодаря за този празник? Бог да ви закрия! Парпулов от Пловдив

- 26-07-2011|**vanja** – vanja

Преди много, много години гледах за първи път Ицко Финци с цигулка в ръка. В новогодишна програма по телевизията. Слушайки изпълнението, дълго преодолявах резервите си, защото бях свикнала да го гледам като комичен актьор в любими за мен филми -“Пребояване на дивите зайци”, „Господин за един ден“ и т.н.

Години след това, на една коледно осветена улица във Виена слушах прекрасно изпълнение на млад уличен музикант /може би студент, който доказваше себе си пред другите и себе си пред самия себе си/. Сега, събирайки двете случки в една си мисля, че трябва безрезервно да приемаме таланта. Във всичките му имерения. Написаното, което прочетох току що доказва това.

- 28-07-2011|**M. Комсийски**

Г-н Финци, благодарен съм на Бог, че ни е дарил с таланти като Вас. Когато човек е гениален, то той е такъв във всяка сфера.

- 07-07-2013|**Васил Петков** – Браво, отново...

Изключителен, самобитен, различен, феноменално талантлив, философ и Човек!

Един от най-любимите актьори!

Да ни радваш още дълго. Стожер на Културата!

Уникалните не се раждат често. Ицко Финци един от тези, които създадоха и поддържат Българския театър, Кино и разпространяват Културата по Света!

Заслужава си да остана в България заради творци, като теб!

ЛУЦИФЕР или ГОРЕЩ ДЕН

Автор: Калин Терзийски

Прибрахме се в ранния следобед – аз и Иванчето – двама старички младежи, позастарелите деца на своите родители – хоп-троп – двамата – в своя напечен апартамент. Връщахме се от Баня, където бяхме гостували на моите родители. Беше августовски следобед и отнякъде бях дочул, че този ден е най-горещият от години насам.

С влизането от вратата аз усетих, че никак не е хубаво това, което ни очаква вътре. А нямаше нищо особено – малкият ни черен котарак Луцифер ни очакваше в коридора. Беше легнал като Сфинкс на пода – върху четирите си лапи. Но когато го повиках, той дори не се обърна. Лежеше по корем, обърнал гръб към вратата и не помръдваше. Не погледна към мен, само много силно и болно измяука. И аз усетих, че той е болен.

Как имам такъв нюх за болестите? Може би защото съм лекар или защото съм състрадателен, или пък – глупости – кога съм бил състрадателен и кой ли е състрадателен? – може би просто съм много чувствителен към страданието – независимо дали е мое или чуждо – но – както и да е – още от вратата усетих, че нашето черно и тъничко коте страда силно и отчаяно. Още щом го погледнах – усетих.

Боже, не искам да споменавам излишно името ти – винаги само от това се страхувам – да не би да спомена напразно името ти – но сега наистина исках да го спомена: Боже – какво става сега? Насред цялата тая скучна тъга на моя живот изведнъж и това малко котенце – май единственото нещо, за което – наистина вяло и нерешително – но все пак упорито – съм се грижил през последните месеци – взе, че се разболя. Как стана така?

И така зле изглеждаше, че чак ме обхвана страх. Боже! Дали е редно с малки трагедии да ни показваш как от скуча и суета сме започнали лошо и глупаво да се отклоняваме от пътя, който ни сочиш?

И така...

Аз се наведох и вдигнах Луцифер. Погалих го, а той така страшно, така жалко изпищя, че се почудих дали да го пусна на земята. В един миг се замислих, дали да не отворя бессилно ръцете си, да го пусна като празна чаша на пода и да се откажа от този живот, който причинява при всяко движение толкова излишна болка. Но това беше мимолетна мисъл.

Помислих да го пусна на земята, но си помислих също, че ако просто така го пусна – като слаб и неангажиран човек – той ще вземе да се счупи. Така крехко беше станало от внезапната болест черното му телце. И беше олекнал ужасно.

И ето какво стана след това: Ние с Ив се разстроихме. Аз се заразихдах из следобедния ни горещ апартамент и заразсъждавах на глас. Какво трябва да се направи и какво евентуално може да е причинило това състояние. Иванчето стоеше и долната ѝ устна трепкаше и така по-сърна милото ѝ, кръгло лице, че аз я видях като баба, на която внучето е болно. Да – внучето е болно, и му правят изследвания на кръвта, а там има нещо лошо. И бабата стои и се кани да заплаче. Така видях моята Ив и само мимоходом я погалих, за да не вземе съвсем да се отпусне и наистина да заплаче и съвсем да заприлича на бабата в моето кратко видение.

Ние с Ив нямаме деца и ето, че това черно котенце беше станало важно за нас. Колко важно – сега щяхме да разберем.

И ето какво стана после: Аз намерих в гугъл – който наистина е свещен – телефона на Централата ветеринарна клиника. Веднага се обадих и оттам ми дадоха адрес. Иванчето се опитваше да напълни устичката на малкия ни котарак Луци (така му викаме) с капки прясно мляко с помощта на един тампон от памук. Луци мяукаше болно и разплакано. Така мяукаше, че ми се струваше, че крещи. Така май – казах си – тихо врещи човек, когото заплашва неминуема смърт и той вика за помощ, но няма сили да надигне глас и само скимти силно.

Увих олекналия Луци в студена и влажна хавлия – да го предпазя от стапящата августовска жега – и тръгнахме за клиниката. По пътя аз непрекъснато говорех с дежурната на рецепцията – беше неделя и тя ни питаше – по спешност ли? – аз и отговарях – по спешност – и тя ми обясняваше как да стигнем до затънтената уличка зад Зоопарка и как да намерим голямата, нова клиника.

Загубихме се малко и се поядосахме. Но в яда и на двама ни имаше нещо толкова уплашено и толкова свито в сърдата, че това даже не беше яд. Беше трескава тревога, при която не можеш – както обикновено – да обвиняваш и да се заяждаш до безкрайност. Да-много уплашени бяхме, като че ли. Аз тайно поглеждах Ив, сигурно и тя тайно поглеждаше мене. За да проверим, дали другият все пак не е малко по-уверен и дали можем да откраднем малко увереност от него.

Та така.

Не бяхме ядосани от загубването си. Просто така, измърморвахме по нещо, но нали знаете, когато човек е силно уплашен, не може да се ядосва. Какво да правиш? Затваряш си устата след някоя и друга дума и гърлото ти се свива – мълчи си мръснико – си казваш – не викай дявола с тая караница – дяволът е там, където хората се карат – а сега с това болно дете-животинче – само дяволът ти е дотрябал – да се довлече и да домъкне със себе си болестите и смъртите...

...та след като се поядосвахме и потърсихме клиниката, а Луци съвсем безнадежно помяука още пет минути – ние намерихме голямата нова сграда и бързо влязохме.

И ето какво стана после:

Вътре беше съвършено. Хлад се стелеше като бял чаршаф над чистите и меки подове от варовик с цвят на хляб. Тихи сестри и доктори с красиви хирургични униформички – като западноевропейски кукли – лекари – ходеха безшумно – но не казвам безшумно, защото е удобно клише, а наистина безшумно – напред назад, като същевременно вършеха чудесно работата си. Личеше си, че не се преструват на заети, само за да правят добро впечатление.

Беше наистина съвършено.

На големия еcran във фоайето, което беше може би най-хубавото и хладно място на хиляда километра околовръст, по Енимъл планет даваха филм, в който съвсем подобни лекари и сестри спасяваха грижливо, нежно и добронамерено разни животинки. Даже като че ли видях на екрана и себе си, мрачен, брадат и загорял от слънцето – скрит в юбла, с черно коте в ръце.

Ние седяхме с измъчения Луци с черната козинка в той рай и само дишахме хладничкия въздух, сладък като мляко.

Навън жегата беше съвсем нечовешка а ние стояхме в прохладата и си почивахме. Наистина смешно.

Нека кажа къде е роден Луцифер. Той е роден в най-голямата психиатрия на Балканския полуостров – Курило. Преди първа беше Раднево, но Курилската психиатрия я изпревари. Курило е болница с двеста пациента – повечето шизофреници. Място на лудост и забвение. Оттам го донесе Иванчето. Тя работи там. И аз работех там. Лекувах болните...или лудите, както им казвам понякога, когато не се опитвам да бъда прекалено политически коректен. Иванчето ги лекува все още. Не знам как се справя. Там е потресаващо тъжно и безнадеждно. Толкова е тъжно, че когато си там, даже не усещаш тъгата. Както не се усеща мощна радиация. Тя просто се просмуква и те убива. Тъгата те поема като бавен водовъртеж и те повлича надолу. Ние с Иванчето не говорим за там.

Та Луцифер беше роден в болницата. От някоя от безбройните скитащи между бараките и дебнещи в парка котки. Но тя го беше изоставила и сега той беше наш и точно в този момент едва дишаше в мократа кърпа, свит като дишашо парцалче в прегръдката ми. Тъжно ми беше за Луцифер. Кой знае защо добрият Боже така ни даваше да разберем, че животът не е място за скучаене? Все ще се случи нещо неочаквано и ще трябва да се започне със страдането.

Но така де – дишахме в тази необичайно хладна и хубава, чиста среда и се оглеждахме.

Дойде лекар и ни прие.

И как ни прие само. Аз го изгледах с недоверие. Открай време – аз, старият и недоверчивият, не вярвах в хубавите неща. Докторът беше висок, рус, млад и спокоен, чак някак мек – като дълъг коледен чорап пълен с мили подаръци беше. И ни заговори нещо тихо. Аз не го слушах особено внимателно. Знаех, че Иванчето слуша. Бях възхитен. Отдавна не бях получавал такова добро отношение към себе си, просто ей така – на пук на досадата, жегата и самия Ад, царящ навън. Това място, той лекар бяха напук на Всичко Навън – Навсякъде – напук на едновременно пустите и задръстени улици, на ленивите, мрачни кафенета, на гъмжащия изригващ кълба врящ въздух град с всичките му дупки, прашни строежи и сметища, заедно с цялата му кошмарна, немарлива порутеност.

Ето за какво пиша този разказ – за да изтъкна гениалността на Бог. Когато в димящата и нагорещена скуча на август решиш, че всичко е безсмислено и жегата е безкрайна и светът е горещ и празен и недоброжелателен – изведенъж пред тебе изневиделица се появява цял един друг

свят – пълен с добри хора, с хладни чаршафи, със свеж въздух и с красив, лесен за намиране смисъл.

И ето какво стана после:

Лекарят беше толкова спокоен, деликатен и умен, че ние с Иванчето само се споглеждахме и неволно се усмихвахме. Това не беше нормално за България. Ама че гадна, просташка баналност е това – „Не е нормално за България“. Въобще не знам кое е нормално и кое не е нормално за проклетата България. Просто ние с Ив не бяхме свикнали с такава България. Тя беше в нашите глави напечена, нараняваща и пареща, недружелюбна и хаотична. А този млад и русоляв Ескулап съвсем объркващо ни въвеждаше в страна на ред и спокойствие, в която всеки си върши работата и във въздуха блика добронамерен хлад. Гледай ти!

А Луци лежеше и от време на време отчаяно измяукваше, но тук, в хубавата хладна клиника, нещата не изглеждаха безнадеждни.

Лекарят ни попита дали Луци не е ял нещо различно от обикновено то. Не – казахме ние. А дали не е лекуван с нещо по повод сегашното си неразположение – продължи ведро докторът – не – отговорихме ние. А да е ял лук...много лук?

М-да...

Явно това беше причината. Явно това е причината – каза докторът – големите количества лук предизвикват хемолиза при котките.

Да – хемолиза – измърморих. Лекар съм – казах на своя млад и рус, животински и много по-човешки от мене колега. Лекар съм и знам за какво става въпрос – казах пак и си помислих: Колко черен и мрачен и старинен съм аз със своята черна брада – психиатър от миналия век. Ха! Та аз съм правил електрошокове. Аз съм живял във време на мрак и инквизиции. Обучавал съм се в медицинските дисциплини, убивайки експериментални котки.

Да – точно преди двайсет години аз бях убивал с ток и химикали разни улични котараци, в упражненията по патофизиология. Това беше в двайстия век, когато да се убива беше някак нормално.

Три години преди това бях напуснал Гранични войски, където пък трябваше да убивам бегълци от България ако се наложи. Да.

А този млад чудесен и хладен доктор не убиваше и не беше убивал нищо. Той тихо и абсолютно уверено ми обясни какво трябва да се направи, за да се спаси котето от тази тежка хемолиза. Трябва да му се прелее кръв – каза той.

И ето какво стана после:

Трябаше да намерим котка, от която да се вземе малко кръв, за да се спаси живота на нашия Луцифер. Да. Трябаше кръв.

Трябаха петдесетина милилитра котешка кръв, за да се спаси нашия Луци – дяволчето, родено в най-голямата лудница на Балканския полуостров, отглеждано от мене – стария психиатър и граничар, свикнал на смърт и горещини и недружелюбие... Нашето малко черно коте, спасено от моята тъжна Ив, с която си нямахме деца и Луци беше никак си тихен заместник...

Така ни каза младият и умен доктор.

Всъщност аз не знаех дали този млад човек с изгладена хирургична униформа е добронамерен – той беше толкова вежлив, че въобще не можеше да се разбере какво чувства. И това, честно казано в тоя ужас навън – в тая горещина, хаос и безнадежност – беше много много добре.

Та ето – Луци лежеше и чакаше кръвта.

И ето защо пиша този разказ

За да покажа на всички голямата изобретателност на Бог.

Когато съвсем си се отпуснал и отчаял от жегата, от досадата, която кара мухите да се отказват да летят и да цопват като летци камикадзе в чашите с изоставен сок, когато навън не работи и само някоя артерия в главата на някой сгорещен дебелак се пръска и го събаря на земята с кървава пяна на уста – тогава, когато съвсем няма за какво да продължиш да вярваш в Доброто – се случва така, та да разбереш, че явно има.

Кой ли има котка? – запитах се на глас.

...Ами – Куки.

Да – сетих се още преди Иванчето с полушепот да ми го каже. Куки е дъщеря ми. Ние с Иванчето се срамуваме от нея, защото заради нашата връзка... заради нашата любов (по дяволите тия маръсни съвременни „връзки“) я бях изоставил – нея и майка и.

Ето защо Иванчето не смееше да ми каже с пълен глас името и. Не посмя да каже високо Куки, когато аз на глас се запитах – кой ли има котка?

И ето какво стана после:

Ние с Иванчето се срамувахме от Куки. Тя беше нашата жертва. Сега ние не говорехме за това, но си го знаехме.

Аз напуснах майка и, когато тя беше на три години. Тоест – тя попрасна без баща. Сега е на четиринайсет. На всичкото отгоре, аз често я виждах, та виждах и съвсем ясно как се расте без баща. Самотно и незашитено.

Веднъж – Куки беше в първи клас – даже беше първия ден от училището – аз я изпращах – бяхме само ние двамата – и тя трябваше да влезе в първия учебен час. Беше потресаващо самичка и мъничка в огромното училище – и аз стоях и тя стоеше – на сто метра разстояние един от друг...

И тя стоеше като изгубена и не знаеше накъде да потегли – защото като си толкова малък и самотен светът престава да има посоки – на всякъде си загубен – и тя стоеше и аз стоях и накрая се разплаках, защото усетих колко е самотно да порасваш без баща – нищо, че е дошъл да те изпрати на първия учебен ден – него го няма. И така...

Ето защо ние сега се срамувахме от Куки.

Но пък Луци без помощта на котарака на Куки – Тигър – без неговата кръв – щеше да умре.

И ето какво стана след това:

Аз се обадих на Куки.

Смущавах се, гласът ми беше неуверен – но я помолих: Ало, Куки... може ли да вземем малко кръв от твоето коте...за...за...и ми се доплаха – за моето (доплака ми се, защото нейното коте си беше нейно а моето – мое, а нямахме заедно едно- бащино дъщерно коте, което да обичаме – бяхме разделени и нещастни)...Та-а – може ли...защото Луци... моето коте... ще умре?

И тогава Куки, моята мила и чудна Куки каза:

– Естествено.

И аз погледнах милия работлив и вежлив доктор, погледнах и Луци, който като че се поразведри. Защото, аз знам, котките разбират всичко: Луци явно всичко знаеше и за мен и за Куки и за нашето отчуждение... Луци знаеше, че като мяука така жално и неистово, зовът му за помощ няма да остане напразен във въздуха. Погледнах и Иванчето и се усмихнах.

И после стана следното:

Отидохме с Иванчето – отново през кошмарния пек, през дупките на полуразрушените софийски улици, през неработещата, изпечена и

недружелюбна София – и взехме Куки и нейния грамаден котарак Тигър.

По пътя Куки се усмихваше срамежливо, защото тя явно не ни мразеше, или ако ни мразеше – мен и жената, с която бях заменил майка ѝ – то тая омраза беше някъде дълбоко – изхвърлена в мазето за лоши боклуци от миналото.

И отидохме отново в хладната болница, в чистотата и реда на приемното, пред доктора-ангел с умерения глас и ведрите очи. И той взе петдесет милилитра кръв от голямата котка и я преля на малката, а взел такава мощна кръв от големия си събрат, малкият Луци някак пред очите ни оживя. От празно и мъртво, дишашо парцалче, той се превърна отново в облещено черно котенце. Дори изръмжа няколко пъти. Куки се разсмя.

Е, това е историята, която исках да разкажа.

Ние с Иванчето се прибрахме в къщи – Луци остана – вече спасен и някак поуморен от спасението – под наблюдение в изпълената с хлад клиника.

Куки също се прибра.

Аз я бях целунал на изпращане. Тя ме беше погледнала някак особено. Някак мило и особено. Както се гледа човек, на когото въпреки това, че е лош, си помогнал. Почувстввал си се добър, и затова вече малко обичаш този човек. Защото той, може даже и с лошотата си, ти е помогнал да бъдеш добър.

Когато вечерта падна, аз написах в скайпа на Куки: Много те обичам.

Чаках пет минути и отидох да си налея чаша вода. Знаех, че не бива да насиливам Доброто в този ден. Бях получил достатъчно. Не чаках отговор, просто всичко беше чудесно и така. Нямаше какво да искам повече от добрия Бог за тоя ден.

Но ето – когато се върнах, на екрана Куки беше написала – и аз тебе.

Ами да...винаги има какво още да се очаква – казах си и отпих от чашата студена, бистра вода.

Калин Терзийски е психиатър, но в последните години паралелно с професията си се занимава с писане на романи, сценарии и поезия.

Коментари (11)

- 20-07-2011 | **Антоанета Димитрова** – за важните неща

Калин Терзийски все по-често попада през читателския ми поглед и ми топли сърцето ми. Искреност и приятелство излъчват разказите му. Харесвам автора и начинът му да отразява нашия объркан и труден, но пълен с толкова богата гама от чувства свят! Поздравления! Очаквам нови и откровени разкази за живота ни!

- 20-07-2011 | **Невена Митрополитска**

Прекрасен разказ, топъл и искрен. Поздравления!

- 24-07-2011 | **Здравка Евстатиева**

Фантастично! Направо не-българско:)!! Дано въпреки всичко, не го напуска желанието да пише!

- 24-07-2011 | **Зелен Бетон**

Напоследък, дори когато попадна на нещо, звучащо човешки и човечно (което се случва изключително рядко), неминуемо в някакъв момент нещо ме кара да се усъмня дали наистина е такова или просто е много грижливо формулирано с цел да звучи така.

Този път не ми се появиха такива съмнения. Нито веднъж. Много добро.

- 26-07-2011|**genmila**

Да се упаваш в доброто, любовта и Господ – това е начинът, всичко това съществува, само трябва да се огледаш и да потърсиш, благодаря за този разказ.

- 26-07-2011|**Ivan Ivanov**

Толкова, толкова хубав разказ! Просто да не повярваш, че в този по-бъркан свят, може да се напише една толкова хубава „котешка“ история!

- 29-07-2011|**марги**

Не намирам връзка между жегата, болеста на котето и извинението за бащинство.

Що се отнася до очакването, не бива да се приема като изненада защото все пак то е добрия финал на извървян, а не пропилян път.

- 29-07-2011|**Владислав Пелов**

Разказът е много хубав. Браво, Кайо!

Само че от тази клиника имам доста ужасни впечатления... Искам само да предупредя хората, че въпреки голямата инвестиция и добрия вид на сградата попаднах на незainteresовани или неспособни лекари.

Кучето ми изпадна в ужасно състояние, неподвижно и само леко въртеше очи... закарах го и след доста разговори, инжекции и т. н. решиха да го лекуват от ОТИТ. Появиха, някак си, макар че бях почти убеден, че е инсулт. Оставих го „под техните грижи“, за което ми взеха неприлично много пари, и отидох да го взема, едва дочакал уговорения час.

Кучето ми лежеше точно по същия начин, както го бях оставил, на една дървена скара, бяха лиснали кофа вода, която го беше намокрила допълнително и почти замръзнала по земята... не му бяха дали още никакви лекарства... „Ей сега“, както ме увериха, а вече минаваше 10 часа.

Взех го, побеснял, отидох на най- обикновен квартален ветеринар, който моментално му сложи системи и ме увери, че е типичен инсулт. С много мъки го вдигнахме на крака след няколко дни. Но ако беше сложен веднага на системи, щеше да се възстанови много по- лесно и по- бързо.

Радвам се, че са излекували котето на Кайо, но аз попаднах на недобросъвестен екип.

- 29-07-2011|**САВКА**

О, БОЖЕ, ТАКА ПЛАКАХ

СВЕТЪТ Е И ЛИЦЕ И ОПАКО – КАМЮ

ТАКА ЧЕ ЕДИН ПЪТ Е ЛИЦЕ ДРУГ ПЪТ ОПАКО – ВАЖНОТО Е ДА
ИМА РАВНОВЕСИЕ И КРАСОТА НАКРАЯ

- 07-08-2011|**Гост**

Страхотно е! Разтърсващо!...Вземи изпий една бира по-добре...

- 24-02-2012|**Alb**

Даа, светът е и лице, и опако – първият прочетен разказ на този автор ме изкара от кожата, а този – този... ми напълни очите със сълзи... отдавна не бях попадала на нещо толкова просто и истинско...това е.

Поговори с мен

Автор: Кристин Димитрова

Градинката беше свита зад гърба на една административна сграда с начумерени прозорци и няколко жилищни блока, строени по различно време. Висока тухлена ограда отделяше жълта къща, затисната между тях. Приличаше на застаряващ Давид, който вече не знае по кой Голиат по-напред да стреля. По балконите на блоковете имаше неприбрана коледна украса, празни саксии и бутилки от вино. Поклащаше се замразено пране. Това ли е мястото, помисли си Данайл. Това ли е мястото?

Седна на една от двете пейки и усети как тънкият пласт скреж върху дървените дъски се впи в панталоните му. Остави сака до себе си. Беше войнишка торба, от онези, в които можеш набързо да сложиш вещи за два-три дена, стига да не се притесняваш, че нещо може да се счупи или измачка. Данайл нямаше такива вещи. Беше леко брадясал и скучестото му лице му синееше под наболите косми. Якето му също беше войнишко, с някаква есен от защитни цветове, но като от друга армия. На няколко метра от кръстосаните му крака декоративно езерце със спрян шадраван беше вперило празното си око към небето. На дъното му имаше лед и кафяви листа, мумифициирани под повърхността му. Не беше място, на което можеш да попаднеш случайно.

Морето нямаше как да се види оттук, макар че присъствието му се усещаше. Малко по-шумна тишина, малко по-солен въздух. Мъгла, която се срамува да се покаже в пълния си вид, но прави далечината сива. Още нямаше три и половина. При всеки порив на вятъра голите пръчки на храстите наоколо потракваха една в друга. Данайл придърпа шапката над ушите си. В сака му беше списанието, което една жена в автобуса забрави на седалката си, но сега не искаше да се отвлича с картички. Беше стигнал дотук.

В три и половина не дойде никой. Данайл се заслуша и почти успя да чуе прибоя в далечината. В три и тридесет и две една балконска врата

се отвори и някой хвърли фас през нея. Неизгасената цигара доторя в изящна дъга.

В три и тридесет и пет дойде едно момиченце с розово колело и закръжи около шадравана. Ботушите и ръкавиците ѝ също бяха розови. Изпод шапката ѝ се развояха неравномерни къдици с още неустановен цвет и форма. Отначало се движеше по алеята, после започна да се качва на бордюра на шадравана и да слиза от него. Правеше го с чевръсти, ожесточени движения. Колелото скоро щеше да ѝ омалее.

– Ще паднеш – каза Данаил.

– Човек не пада, докато се движи. Никога ли не си карал колело?

Говореше назидателно, със смирещи вежди.

– Защо не отидеш да караш на друго място?

Тя спря и спусна крака на земята.

– А ти кого чакаш?

Данаил не отговори.

– Гаджето си ли чакаш?

– Не е твоя работа.

Тя се разкилоти и поднови обиколките си около шадравана. Сега въртеше педалите по самия му ръб.

– Значи си нямаш гадже.

– А на тебе някой казвал ли ти е, че човек може да падне отвсякъде, по всяка начин?

– Да, но когато се движи, не го усеща.

Данаил въздъхна. Градинката, която доскоро беше пуста, сега изглеждаше преизпълнена с народ. Нямаше смисъл да стои повече. Посегна към сака си.

– Чакай!

Тя идваше към него, като се буташе с крака по замръзналите плочи.

– Какво?

– Покажи ми какво държиш в джобовете си.

– Нямам бонбони.

Тя отметна косата си назад със суетна ловкост.

– Бонбоните не ме интересуват. Те са за малките деца.

Данаил се усмихна и извади ръце от джобовете си. В едната държеше листче с цифрата 3.30, а в другата – страница от стар телефонен указател с ограден адрес. Листчето с цифрата беше ярко оранжево, вероятно

етикет с цената на стока. Момиченцето хвърли колелото си и се приближи да погледне какво е извадил Данаил.

– Ама че боклук. Ти си малко ку-ку, нали?

– Не съм. Ето виж, това е адресът на жълтата къща. И аз съм пред нея.

– Ха-ха, наистина си ку-ку! В жълтата къща вече не живеят хора.

– Няма значение. Това е новогодишният ми късмет – той спря, премисли и реши да продължи. – Стане ли нова година, започвам да се оглеждам за първия адрес и първите цифри, които ми попаднат пред очите. Това са частът и мястото на срещата. А после отивам там. И чакам.

– И какво чакаш?

Двамата се умълчаха. „Тъжно ку-ку“, добави като на себе си тя. Стоеше насреща му и чертаеше с розов ботуш полукръгове в снега. Данаил прегълътна.

– Няма да разбереш.

– Ще разбера.

– Чакам да ми проговори Бог.

– Малко не те разбрах.

– Нали те предупредих.

Тя седна до него на пейката и каза: „На ти подарък“. Мушна набързо някаква дреболия в джоба му, там, откъдето ръцете му току-що бяха излезли, и се засмя. Мъглата се сгъстяваше. Отсреща светнаха няколко прозореца, но зад стъклата им не се виждаха силуетите на загрижени майки. Никой ли не се тревожеше за това дете?

– Защо искаш да ти проговори? Ти имаш ли какво да си кажеш с него?

– Да.

– Кажи ми какво!

– Не мога да ти кажа на тебе.

– Добре, аз ще си запуша ушите и няма да те слушам. Пък ти си говори.

– Запуши ли ги наистина?

Тя кимна в отговор.

– Не си ги запушила, хайде изчезвай оттук.

Тя си свали ръкавиците и мушна тънките си пръсти в ушите си.

– Ето, сега ги запуших наистина.

Данаил се наведе и я погледна в очите.

– Аз съм убиец – прошепна той.

Тя не трепна. Само го гледаше с широко отворени очи.

– Никой не знае това.

Погледът ѝ се взираше занесено в бледото му лице, преполовено от шапката.

– Преди шестнайсет години убих сестра си. Тя беше на осем, а аз на шест. Много обичаше да ме дразни. Буташе ми ръката с лъжицата, а после майка ми ми се караше, че съм изцапал покривката. Пълнеше ми джобовете с пясък. Такива неща. Детски глупости. После ни бяха оставили да играем в плиткото на морето. Нашите седяха под един чадър наблизо. Много хора имаше наоколо. Аз отпуших на сестра ми пояса. Отначало не стана нищо, после тя потъна и изчезна под вълните. Бяха едни такива пенести вълнички, каквито стават всички вълни до брега. Потъна с гръб към мене, без да разбере какво става. В последния момент размаха ръце. Отначало се разсмях, защото беше много смешна. После, като не се показва отново, аз се развиках. Майка ми дори тогава не ме чу. Гледаше към мен, но спореха нещо с баща ми. Хората край нас крещяха, смееха се. Аз бърках наоколо във водата, но не напипах нищо. Очаквах всеки момент сестра ми да ме дръпне за крака, или да се покаже на пясъка, или да се хване за моя пояс. Нищо такова не се случи. Извадиха я чак на другия ден. Веднъж се опитах да кажа на майка ми какво съм направил, но тя ме прекъсна и ми каза, че говоря глупости, и че не мога да си спомня какво се е случило толкова отдавна, когато съм бил съвсем малък. Но аз бях на шест, а тя беше... колкото тебе. И помня всичко. Все по-ясно го помня. Не знам как да живея по-нататък.

Тя си отпуши ушите.

– Аз не съм на осем!

Изплези му се и се качи обратно на колелото. Направи няколко кръгчета около пейката му и се отдалечи към блоковете.

– По- внимателно! – извика Данайл след нея.

– Човек не пада, докато се движи – достигна до него гласът ѝ от мъглата.

Вероятно го казваше на всеки, който я предупреждаваше, че ще падне. Тишината след нея като че ли беше много по- силна от тишината преди идването ѝ. Няколко улични лампи наоколо светнаха и образуваха матови кръгове около глобусите си. Данайл изтръска сака си от скрежа и се изправи да си върви. Мушна ръце в джобовете си и напипа нещо ръбато и малко.

Капачка от спасителен пояс.

Кристин Димитрова е българска поетеса, писателка и журналистка. Автор е на множество стихосбирки, разкази и романа Сабазий (2007). Носител е на многобройни литературни награди. Нейни стихове са публикувани в антологии и литературни издания в Австрия, Англия, Германия, Ирландия, Исландия, Канада, Литва, Македония, Полша, САЩ, Сърбия, Унгария, Холандия, Хърватска и Швеция.

Вие сте свидна рожба на социализма, ако...

(Случайно намерени в интернет. Без претенция за авторство или съвпадение на спомените.)

Вие сте свидна рожба на социализма, отгледана през 70-те години, ако:

- сте виждали снимката на Тодор Живков със студентска шапка;
- чувайки думата „тюрбан“ се сещате за Людмила Живкова;
- знаете, че София е град, в който всичко има;
- разбирате смисъла на словосъчетанията „загниващ строй“, „зрял социализъм“ и „елементи на волунтаризъм и субективизъм“;
- знаете абревиатурите КОРЕКОМ, ТЕКСИМ, ТАБСО, СИВ, КДС, ДКМС, АБПКФ и АОНСУ;
- помните Овчарчето Калитко, Митко Палаузов и Ленко;
- сещате се имената на Пеко Таков, Мако Даков, Тано Цолов и Ламбо Теолов;
- знаете вицове за Тодор Живков и Брежнев;
- поне веднъж сте виждали мумията на Георги Димитров;
- поне веднъж сте давали пари за борещите се братски народи на Азия и Африка;
- поне веднъж на открити партийни събрания сте гласувал противести на телеграми против американците, без да знаете за какво точно протестирате;
- иначе безобидната фраза „на летището той беше посрещнат от ...“ и до сега предизвиква у вас асоцииции с целувачи се старци, след което ви нагонва прозявка;
- помните дивната лексика на в. „Работническо дело“ от ония години: „Сепаратистката сделка на Кемп-Дейвид“, „Фарисеите от Белия дом“, „Ян Смит – палачът на Родезия“, „Долу ръцете от Никарагуа“, „Две партии – една цел“ и „Нов етап в изграждането на развито социалистическо общество“;

- намирали сте за напълно нормално заплати и жилища да се „дават“, а за лека кола да се „чака ред“;
- понятията „пуснали са“ и „дефицит“ все още ви звучат мило и родно; словосъчетанието „гирлянда от рула тоалетна хартия“ не буди у вас смех;
- откакто се помните, в съседство с вашия блок има някакъв строеж, който така и си е останал незавършен,
- книжарниците са скучно място, защото половината литература там е партийна; „Паралели“ е суперсписание, а „Антени“ – направо дисидентски вестник;
- убедени сте, че знаете руски език по рождение;
- книга със свещено езотерично знание – за вас това е бил онът страхотен каталог, който вуйчо ви е донесъл от Западна Германия (в него все още няма компютри); „Некерман“ и „Квеле“ са ви показвали нагледно как изглежда Раят;
- съжалявали сте, че на баща ви не му стигат връзките, за да се уреди на работа в Либия или Мозамбик за 300 долара на месец;
- чичко Филипов е бил част от семейството ви; Кеворк и Гарелов са предизвиквали възторг у баща ви, а Анахид Тачева/Цонева – злъчната критика на майка ви;
- баба ви на село е вземала пенсия 27 лв и редовно ви е снабдявала с мръвка, ракия и вино;
- майка ви все още пази в гардероба си полски и гедерейски модни списания;
- пращали са ви на фурната за типов хляб от 13 ст.;
- чакали сте в събота на голяма опашка за бял ръчен хляб;
- помните трамвайните билети по 6 ст., бозатата от 4 ст., бонбоните-ролки от 2 ст., самоделната дъвка от чам-сакъз и българската дъвка, която не се дъвчеше;
- били сте горди, че знаете разликата между чуинг гъм и бабъл гъм;
- яли сте салам „Кучешка радост“ и „Камчия“;
- луканката е била скъп деликатес, който родители ви са купували по мъничко – на празници, за гости или за вас;
- купували сте руска салата, завита в амбалажна хартия;
- знаели сте два вида шунка – наша и вносна в консервни кутии (страшно вкусна!), три вида ракия, два вида коняк, два вида кашкавал и два вида сирене;

- 100 вида колбаси и 200 вида сирена е нещо абсолютно невъзможно;
- дънки „Райфъл“ и китайски кецове през лятото, а през зимата – овчи кожух, са били за вас супермодно и елегантно облекло;
- шили сте си панталони и сафари от български дънков плат, обърнат наопаки; „Плейбой“ е било за вас хард-порно списание;
- най-забраненият филм е „Емануела“;
- Челентано е най-добрият певец на всички времена, „Лед Зепелин“ – най-добрата група в Европа, а „Бони Ем“ – в САЩ;
- „Распутин“ е герой от едноименната песен на „Бони Ем“;
- поне един от вашите близки приятели е бил хевиметалист, а друг – брейкър; помните Майкъл Джексън още негър и Лили Иванова – сравнително млада;
- по стените на асансьора в блока ви е имало драсканици KISS и AC/DC;
- никога не сте можели да запомните цялото име на групата „Крайдънс“, нито сте разбирали какво значи то;
- така и не сте можели да проумеете защо Дийн Рийд от САЩ е отишъл да живее в ГДР;
- възхищавали сте се от прическата на Анджела Дейвис;
- екскурзията до Чехословакия или ГДР е била едно от най-впечатляващите събития в живота ви;
- помните, че за да отидете в коя да е чужбина, е трябало да имате и изходна виза; слушали сте със затаен дъх диверсионни западни радиостанции;
- Полският център в София е средище на Западната култура – там, ако човек добре се поразорви из списанията, може да намери снимки от филми с голи жени; „Макдоналдс“ за вас е страхoten първокласен ресторант;
- бананите и пицата са храна за боговете;
- не сте виждали на живо киви, авокадо, манго и кокосови орехи, а после сте установили с разочарование, че са пълен боклук;
- намирали сте за съвсем нормално руският ви касетофон да прави касетите ви на салата;
- VEF е бил за вас голям транзисторен приемник;
- с удивление сте разбрали, че освен „Грундиг“ и „Сони“ има още много други добри марки;

- цветният телевизор, електронният часовник-певец и най-вече видеомагнетофонът са били върховните чудеса на техниката;
- поне веднъж сте ходили на гости, за да гледате видео;
- в „Кореком“ за пръв път сте видели странни битови уреди с неизвестно за вас предназначение;
- мечтаели сте си, че когато пораснете, ще си купувате стока само в „Кореком“;
- за вас най-страхотният магазин след „Кореком“ е бил оказионният;
- Ладата е била символ на престиж;
- И досега подозирате, че кока-колата отначало наистина е била алкохолна напитка, но после са я развалили;
- единственият начин да се пие Нескафе е като предварително се бърка до припадък с три капки вода;
- за вас уискито си остава универсален заместител на ракията и се пие с ракиени мезета;
- по принцип пиете каквото има, когато има, колкото има и докато има;
- първите ви цигари с филтър са били „Трезор“, „Ком“ и „Луна“,
- слагали сте български цигари в празни кутии от „НВ“ и „Кент“, за да го дадете баровец;
- ваденките, лепенките и постерите са били суперценности за вас;
- Сърбия е била символ на Запада;
- тайно сте завиждали на поляците за куражта им;
- чувайки думата „уестърн“ се сещате за Гойко Митич;
- индианец номер едно за вас си остава пак Гойко Митич;
- знаете кои са Щирлиц и робинята Изaura;
- хубав дезодорант – това е три часа чакане на опашка за два флакона „Рексона“; никога не сте изхвърляли празните опаковки от вносна козметика, а сте ги пазили за битови украсения, демонстриращи западен стандарт;
- долларите са една такава блага валута, за която може и в милицията да попаднете; сменили сте поне една нова кулинарна книга на майка си за опърпано криминале на Агата Кристи;
- в новогодишната нощ мъжествено сте се борили с дрямката, за да дочакате в 2 часа по телевизията „западната естрада“ – ТВ балета на ГДР, Карел Гот и италианците; ровейки се на тавана, случайно намирате ста-

ри плочи на Емил Димитров и Адамо и, изпадайки в умиление, се чудите откъде да вземете грамофон, за да ги чуете;

– смятали сте „комсомолската“ сватба за най-достойния и нееснаfsки начин да отпразнувате бракосъчетанието си (после сте разбрали, че много сте се минали);

– и до сега ви е приятно да вземете в ръка молив „Кохинор“ или чертожен прибор „Ротринг“;

– и до сега изпитвате неудобство, когато си купувате презервативи;

– думата „мутра“ за вас все още е била синоним на едро и глуповато лице;

– отдавна сте сметнали на колко години ще бъдете през 2000 г. и не сте се надявали да доживеете до такава преклонна възраст;

[Източник](#)

Коментари (22)

- 23-07-2011|**Св. Серафимова** – Предложения

- Нямате задълбочени знания по история на България

- Помните когато сте приеман за чавдарче, пионерче и в комсомола

Според мен не Сърбия, а Югославия и Гърция бяха символ на капитализма.

Поздрави

- 23-07-2011|**Мария**

Питам се дали пък не съм го писала аз? Аз мога да напиша съвсем същото с някои добавки:

- Ако мешаната скара в ресторант Севастопол е върха на вкусовите ви изживявания,

- Ако почивката на море за вас е бунгало тип барака с нагорещен ламаринен покрив, а храната е в стола на почивната станция, където обикновено се храниш втора смяна на дълги маси под навес,

- Ако все още считаш, че благодарение на профсъюза всеки можеше да почине и т. н.

Мисля, че допълненията могат да продължат, за да не забравяме.

- 23-07-2011|**Слава**

Четох усмихната и животът ми се извъртя като на кино...Спомнихи си времената на:“Чавдарчето родината свободна, обича като своя май-

ка родна“...“Бъди готов-Винаги готов“... „Строим за родината“ Шоколадите „Крава“.....Евиния плаж с голите полякини седнали върху красиви хавлиени отрупани с „вносна стока“... Скупчените голи български задници около тях...Щастливо отнасящи после към белите си чаршафи на плажа,шишенце „Бич Може“, крем „Нивеа“или някое шарено парцалче...

- 24-07-2011|“Свидна рожба на социализма, ж

Много четящи ще се припознаят като такива, но не ми допада определението – свидна рожба на социализма – е какво да си изтрием спомените или да ни и срам от тях/според определенията, които сте посочили/. Единствено родените след Чернобил не са свидни рожби на соца, защото нищо не помнят.

- 24-07-2011|**Радо Райков** – Едностранично

Ще си позволя да допълна – Поздравявате с „Добър ден/вечер“, редовно използвате думите „благодаря“ и „моля“. Все още отстъпвате място майки и възрастни, запазили сте уважение към професиите учител, лекар и научен изследовател, и т. н. ;) А и не на последно място – улиците са чисти, сградите нови и чат пат българин/български отбор ту печели златен медал, ту лети в космоса.

- 24-07-2011|**Зелен Бетон**

АБПФК (не АБПКФ) ;)

За Ленко и Ламбо Теолов не мога да се сетя.

Това за хевиметалиста и брейкъра е доста по-ново. Останалите неща са от периода, когато тия термини не съществуваха, а най-екстремната форма на рока се наричаше хард рок (и от по-рано).

На Крийдънс Клиърутър Ривайвъл им знам не само името, а и повечето от песните – бяха ми любима група :) Между другото, ходи слух, че щели пак да се събират.

Първата ми цигара беше „Ком“. После обаче пушех „Аида“ (50 ст. пакета) – щото за „Ком“-а вървеше приказка, че имало нещо радиоактивно в него, което правело мъжете импотентни... ;)

Добавки:

- Top Twenty по BBC, Records Round the World и Music USA Standards (с Уилис Коноувър) по VOA и „Метроном“ (с Корнел Кириак) по „Свободна Европа“ на румънски бяха главният информационен източник за акту-

алното в популярната музика. Разбира се, на къси вълни, и то основно в 13-, 16- и 19-метровия диапазон – на 25, 31, 41 и 49 метра ги заглушаваха.

- Правил съм записи на последните хитове от ВЕФ и „Селена“ (също много добър портативен радиоприемник) на ролков магнетофон „Грундиг“.

- Практически всички градски улици и голяма част от главните извънградски пътища бяха с паваж. Трополенето в автомобила беше толкова естествено, че като стъпиш на асфалтирана отсечка, се чувствуваш все едно си в западна страна.

- Баща ми караше реното (Дофин) с бензин A78. Освен него имаше A83 и (само в големите градове) A86 – тогавашният „супер“. Октанови числа над това нямаше. 83 и 86 бяха с тетраэтилолово (етилирани), 78 – не.

- Нямаше безкамерни автомобилни гуми, всички бяха с вътрешни. Знам как се изважда вътрешната гума с помощта на щанги и как се лепи с вулканизираща лепенка. Която се пали с ветроустойчив кибрит „Буря“:D

- Още имам някъде из мазето сгъваем спиртник с кубчета сух спирт.

- Помня киселото мляко, което (преди да навлязат стъклените бурканчета) се сипваше с черпак, в съд на клиента, от едни алуминиеви легени с плоски капаци.

- Ял съм „студентски сандвич“ (филийка хляб с оцет и сол) в мензата на СУ: хлябът беше безплатен, подправки имаше по масите, но за манджа трябваше да имаш купони.

- Ходил съм да вземам храна от стол със съдинки – три броя (за супа, второ и десерт), дето се носят една върху друга, с изваждаша се обща дръжка.

- Попълвал съм бланки за комсомолски поръчения – дето пиша собственоръчно какво обещавам да направя, за да се докажа като добър комсомолец.

- Мъмрили са ме пред строя (и не само веднъж) за неизпълнение на комсомолско поръчение (и не само за това).

Ух...ако продължа, отиде следобедът ;)

- 24-07-2011|**Punch**

„Пращали са ви на фурната за типов хляб от 13 едва ли, защото винюаги е струвал 15ст (лев и петдесет преди 62 година, когато общо взето авторът на тия сведения се е раждал, съдейки това, че е слушал хеви ме-

тъл.)Иначе забавно. Панта реи. Всичко тече, всичко си отива. Социализъмът също. Едно не мога да разбера – защо

ние българите си мислим, че сме скочили някъде много високо и много далече, където миналото не ни засяга. Че дори и неродените не са част от него.

- 24-07-2011|**Гост**

Аз си спомням как един дядо Петър коментираше увеличението на в-к Работническо дело от 2 на 3 ст., че „2 стотинки човек всяка давал, но за 3 вече се замислял“ (годината е circa 1980). Пак по същото време се ширеше схващането, че ако човек успее на дапълни празно шише от уиски (700 мл) с 10 стотинкови монети, събирал достатъчно, за да отиде на море(конкретните условия на летуването обаче не са уточнени). Някой пробвал ли е това?

- 24-07-2011|**gost** – neblagodarnost

...ot adamovo vreme do dnes na tazi mila zemya Bulgariya "kolkoto coveška dlan" veçno e imalo i šte ima neuki, neveji nebebgodarnitsi, ne poznavashti istoriyata i tazi statiya

e oštē vednj edno potvrijdeniye na tova...

a be neblagodarniko,

makar će az kato turçin sim v çislotna nay posradalite ot sotsialzama, to ti blgodareniye na tozi sotsialzama na „skipiyit ti drugar“ Todor Jivkov obuci se bezplatno ot 1. otdelenie do universiteta,

bolnata ti baba se lekuvaše bezplatno, a dişteryata na „Küflü Stoyko“ (Rıjdiviya Stoyko) ot naşeto selo, koyto v 50 te godiini, kogato namaše TKZS v seloto, noseše tsırvuli, ediniyat s byala kozina ot byala svinya,

a drugiyat s černa kozina ot černa svinya, ta dumata mi dişteryata na tozi goltak Küflü Stoyko stana kmetitsa i ot tam se penesisionira...oštē, oštē turski i tsiganski mladeji v redovete na trudova povinnost za vsyaka godina po 50-60 hiladi duši mladi naemni rabotnitsi bez zaplata, iznosicha na ramenete si vsički veliki strojevi nasotsializama kato KREMİKOVTSİ, AETS KOZLUDUY, voennoto letište Bezmer i dr. dr.

a posle za blgodarnost im smeniha imenata i gi prokudiha ot rodnite im mesta i pak milçat, a ti vse şikalkaviş, "rojba na sotsialzama"...a be körço, ako nyamaše tozi sotsializam v onova vreme ti gaştı nyamaše da imaş na giza

si... ne sluçayno onya velik bilgarin napisa nyakoga“Optimistična Teoriya za Bulgarskiya narod“, pa zabranha pazprostreneniyoto i... nazdrave...

- 24-07-2011 | **Павел Лазаров** – ... и още
  - Униформите в техникума.
  - „БеКаПе. С БеКаПе напред!“ на манифестация развяващ:
    - а) знаме или знаменце (хартиено с груба дървена дръжка), трикольор или червено според доверието на ръководителя,
    - б) някакви цветя,
    - в) изкуствено цвете или пластмасова грозотия наподобяваща факел, мак или друго.
  - Прясното мляко по 32, киселото по 28 ст. задължително преди обяд, иначе ... нищо.

- 24-07-2011 | **Зелен Бетон** – ге: neblagodarnost
gost nisa:
a be neblagodarniko...

Това, че съм се изучил, без да плащам учебна такса (не бесплатно!) и че баба ми се е лекувала без пари, въобще не може да компенсира възможностите, от които т. нар. социализъм ме е лишил: да пътувам, да съм в досег със световната култура, да се развивам свободно като личност и професионалист, да се чувствам гражданин на света. И е твърде нищожна компенсация за най-голямото престъпление на същия този социализъм: че упорито и последователно ми пречеше да мисля.

Всичко важно, което съм успял да постигна, развия и съхраня у себе си, не е било благодарение на, а въпреки социализма. И обратното: всички неща, от които съм искал (и искам) да се освободя, защото ми пречат и ме дърпат назад, се дължат на него. Като казвам „всички“, имам предвид „без изключение“.

Да не говорим, че именно социализът беше причината да се срамувам от страната си. Макар че неистово търсех ценности, заради които да се гордея с нея – и, за щастие, откривах по нещо. Но не може първият човек, квинтесенцията на властта в държавата, да се казва Тодор Живков, цялата структура на властта и обществените взаимоотношения да е изградена „по негов образ и подобие“ (чети: върху селска хитрост, простотия и нагаждачество) и да не се срамуваш от това.

Така че недей да ми пееш, че трябало да съм благодарен на соцда. За какво да благодаря – че все пак съм останал жив?!?

- 25-07-2011|**Самолет 005** – ...всички сме свидни рожби...

Познавам някои „свидни рожби на капитализма“, които с нищо не са по-късметлии от някои „свидни рожби на социализма“.

Късметът на идни индуналната човешка орисия се дава от трите мойри. Дори и късметът на Завс зависи от тях... Иначе съм бил и много щастлив по времето на социализма. Когато ме приемаха за чавдарче, заедно с една от личностите кандидати за президент днес и обявена за европеец на европейците, също бяхме щастливи...

Изглежда съм човек без чувство за хумор, защото не разбирам иронията на горните писаници с тиренца за социализма... Не разбирам по-диграваме ли се със себе си, самосъжаляваме ли се, величаем ли днешното и какво точно става?

Май, май единствено и само остаряваме!

- 26-07-2011|**Зелен Бетон**

Самолете, това за остваряването е естествено, то не е проблем. И аз съм бил щастлив в много моменти (то ако човек не е бил поне на моменти щастлив, егати...). При това не съм от тия, дето са били сериозно мачкани – късмет ли е, мойри ли са, не знам. Това обаче не означава, че не си давам сметка какво БИ МОГЛО да бъде, ако това нещо соцът не ми (ни) беше висяло над главата. Не че нещо се окайвам: познавам хора, в сравнение с които нямам право на такова нещо; освен това си имам достатъчно и работа, и грижи, и цели за постигане, за да седна да мисля в минорен ключ. Затова ми харесват тия неща с тиренцата; ако щеш, в духа на марксовото изречение за човечеството, дето се разделяло с миналото си, смеейки се.

Впрочем, в изречението думата не е точно „смеейки се“, а „весело / ведро / без да си го слага на сърце“ (Damit die Menschheit HEITER von ihrer Vergangenheit scheide). То е писано в по-друг контекст, де, но е – според мен поне – много добро за случая. В това виждам смисъла (и полезнотата) на писаниците с тиренцата.

Когато обаче някой върл „фен“ приеме веселите тиренца като лична обида, всичката веселост и ведрост ми се изпаряват и ми става сериозно. И няма как да си замълча. Дори с риск да прекъсна симпатичното

повествование на тиренцата с някоя грозна удивителна. Защото такива обидчиви „фенове“ ми напомнят, че боклукът от ония години още се издига на камари наоколо ми.

- 26-07-2011 | **Самолет 005** – ге: ... за абсурда...

Зелен Бетон писа:

...Затова ми харесват тия неща с тиренцата; ако щеш, в духа на марксовото изречение за човечеството, дето се разделяло с миналото си, смеейки се.

====

Когато обаче някой върл „фен“ приеме веселите тиренца като лична обида, всичката веселост и ведрост ми се изпаряват и ми става сериозно. И няма как да си замълча. Дори с риск да прекъсна симпатичното повествование на тиренцата с някоя грозна удивителна. Защото такива обидчиви „фенове“ ми напомнят, че боклукът от ония години още се издига на камари наоколо ми.

О! Боклук винаги ще има. Човечеството е осъдено да умре от собствения си боклук. На мен също са ми смешни тези неща с тиренцата, защото ме умиляват. Струва ми се ужасно несправедливо, но кой съм аз да съдя! Мой приятел, който е „свидна рожба на империализма“ и е от едно от най-късметлийските поколения на тази земя ми разправяше за последното пътуване с пътнически кораб (сега вече такова нещо няма освен круиз, но то не е пътуване!) от Кейптаун до Мароко. А аз трябва да си спомням как съм ходил на кино „на търси се“, за да гледам Ален Делон и как съм се редил на опашка за плочата на Далида в чешкия център...

Единственото ми спасение е, че гледам на тези неща откъм абсурда. Например от „Кореком“ си купих „джинси“ със сътрудничеството на една стюардеса за 16 долара и ги носих 30 години... нямаха скъсване, а касетофонът, купен оттам, „sviri“ прекрасно вече 40 години. Това не е ли абсурд?

- 26-07-2011 | **Зелен Бетон**

Хехе, Самолете... какво излиза – че ти си кротък абсурдист, а аз съм докачлив веселяк: D

Всъщност, нищо нередно: всеки „отработва“ дразнението на отминалия соц както е оптимално за него. Виждам резона да сложиш на

всичкото етикета „абсурд“ – това те освобождава от неприятната необходимост да се мъчиш да го проумяваш. Компромисът за теб вероятно е, че обявяваш за непознаваеми цели зони на картата си, въпреки че те глажди творческото любопитство да ги изследваши. Аз обаче съм рационална животинка и ми е непоносимо да си представя, че съм живял в писма на Йонеско – затова предпочитам да виждам логиката в миналото, същевременно дистанцирайки се от нея с ясното съзнание, че това не е моята логика. Моят компромисът е, че допускам съществуването на два различни вида логика (след като прекрасно знам, че логиката е само една).

Общото в тези два подхода (а навсярно и в повечето други – защото това не са единствените два възможни) е, че издигат стена към миналото. Отчетлива граница – а всички такива граници са изкуствени, защото животът е непрекъснатост. Преди соцът слагаше тухли в стената между нас и света; сега ние, излезли вече на открито, слагаме тухли в стената зад себе си. Мутация на инстинкта за самосъхранение в post-Cold-War епохата.

Може би това обяснява защо старите демокрации са много по-загрижени от нас за Северна Корея, Беларус, Венецуела, Куба, средноазиатските републики... въпреки че най-нормалното нещо би било да е обратното – ние сме тези които ЗНАЯТ за какво иде реч, те имат само теоретична представа. Обаче ние просто не щем да имаме нищо общо. Never more. Като бивш пушач, който не ще дори да пипа пепелник. (Продължавайки по тази нишка, повествованието на тиренцата може да се приеме за някаква инсталация от пепелници в стил Давид Черни...;)

Не знам дали е правилно така. Но във всеки случай е разбирамо.

- 26-07-2011 | **Самолет 005** – те:

Зелен Бетон писа:

*...Виждам резона да сложиш на всичкото етикета „абсурд“ –
това те освобождава от неприятната необходимост да се мъчиш да го проумяваш...*

Аз не зная случая от историята на човечеството, в която това същото човечество да е показало, че е проумяло миналото си... Historia magistra vitae est (опитът ни учи в живота) е просто красноречие, ако не стане твърде индивидуален (тактически) ход на разумния човек. Човешката история е борба на колективи за ефимерни неща (територии и богат-

ства) – ефимерни, защото лесно менят собственика си. Борбата обаче на колективите за знание в академии, еклезии и галерии е дала много. Човечеството е постигнало своите най-големи постижения в задруга. Но има нещо доста злокобно в това – докато мъдрите се намъдруват, лудите се налудуват. Просто лудостта е по-бърза от мъдростта, защото да слагаш пранги на лудостта не е мъдро. Ето ти един порочен кръг...

Но ако се върнем пак на колективите в борбата им не за знание, а за ефимерните неща, които правят живота ни удобен, то какво преосмисли човечеството? Нищо! Абсолютно нищо!

Не е пепелник и пушач, а е нещо друго... Дай образ или метафора на безпомощността :)

Много тъпо се чувстваме да си признаем... тази изконна човешка безпомощност. Страх ни е да не станем бездейни от отчаяние, без да разбираме, че имаме и други стимули... Кои са те е друга тема.

- 27-07-2011|**Зелен Бетон**

От тия няколко коментара, дето си разменихме, може да се тръгне не към една, а към доста други теми. И все значими – по които ако подкараме дебат, отиде, та се не видя... :) (за илюстрация само ще спомена, че съм изключително скептичен относно колективизма като принцип). Но все пак да не бягаме много от темата, която е за веселите (или не) писаници с тиренцата – и си мисля, че е добре да си остане за тях.

- 31-07-2011|**Стоянов**

Много ме развесели този текст! Почти пълен каталог на онова време. Като човек, роден и живял в Югозапада, мога да добавя: емисиите на Радио Скопие (абсолютно разбираеми) и Радио Белград (пак разбираеми, ама по-малко); съседчето Дончо (сега гражданин на САЩ), което носеше „Селена“-та, за да слушаме я „Метроном“, я „Поп-албум“. А, и „Bijelo dugme“, разбира се!

- 07-08-2011|**БС2003 – ...**

Забавно и повърхностно... В този дух можем да говорим горе-долу за всяка епоха без да се докоснем до същността й... Всеки е рожба на своето време, думата „свидна“ в случая е повече за смях и няма никакъв особен смисъл-нещо, характерно за съвременните нагласи...

- 13-08-2011|**Гост**

Бих добавила шоколада Аеро по 29 ст, шоколадовата боза в ученическите павилиони, студенските купони захрана по 30 ст, заплатата за начинаещ вишист от 105 лв. Никога няма да забравя когато заплатата за млад специалист -началната се повиши от 105 на 155 лв и всички счетоводителки в предприятието в предпенсионна възраст коментираха, че не е правилно да вземам повече от тях със стаж, но със средно образование. Не мога да забравя и ергенския данък - с него и други удръжки заплатата ми ставаше 89 лева и вица-Другарю старшина, произхождам от бедно инженерско семейство

- 30-08-2011|**Виктория** – повърхностно

Малко странна и предимно материалистична смесица от факти, които не помня, и такива от края на 80-те, може и да е било наивно, но никога не съм смятала КОРЕКОМ и Некерман за върха на съществуващото ... впрочем, не можем да мерим със сегашния си критерий, така, както се надявам да не мерят и съвремието ни след няколко години. Що се отнася например до пътуването, то просто нямаше чак такава стойност като сега, масовият туризъм направи бум доста по-късно, за мен и сега някои дестинации си остават мираж, а пък познавам (признавам си, с учудване!) много хора, които така и не са посетили дори напълно достъпната в момента Гърция.

- 27-05-2013|**Гост**

Аз помня и това: Получавах по 10 стотинки на ден за закуска- кифла или баничка. А поничката с крем струваше 11 стотинки. Оттогава и до днес-видя ли поничка, не мога да не си купя. Но го няма оня вкус...

Етнонационализмите

Автор: Пенка Ангелова

Образованието е родина. И ако мирът трябва да бъде наша родина, то ние трябва да я усъвършенстваме чрез образованието си.

„We occupied this country 896“. Това бяха думите на екскурзоводката в Тихани, Унгария, докато ни развеждаше в края на април 2009 из тамошната църква, тясно свързана с историята на Унгария. Това ми се стори много познато. Това НИЕ се чува откъм Полша и Чехия, Словакия, Словения, Румъния, Украйна и балтийските републики, та чак до България и Македония, Косово и всички бивши югославски страни. То притежава една особена плътност, особени времеви измерения. Обхваща цялото време от основаването на съответните царства или от обявяването на някакво племенно единство, чак до предкомунистическото време, което се определя по различен начин в различните бивши социалистически страни – при източно- и средноевропейските сателитни страни някъде около 1944-45, при бившите съветски републики малко по-рано. Ние, протобългарите, ние маджарите, ние даките, ние рутените и т. н. За свръхголямото руско НИЕ, което се нуждае от специално изследване и чийто опасности са представени още през 30-те години от Замятин в едноименния му роман, тук няма да говоря.

Струва ми се, че откривам във всичко това една граматическа форма с особени времеви измерения, която обозначавам като *Pluralis nationalis*. Това *pluralis nationalis* се употребява от всички социални слоеве и почти навсякъде липсва каквато и да е дистанция към историческите процеси. Това сътворяващо единство НИЕ се отнася не към настоящето, всъщност то буквально го изключва. Отношението тук е към един общ етнонационален отрязък от време, който се простира през хилядолетията и напълно изключва последните десетилетия. Това Ние е „идентично-абстрактно“ (Асман) и въпреки това силно идентично-оформлящо. В повечето случаи с него се обозначава един свещен, отдалечен във времето свят. Това се прави от всички – от пол-

ския президент, който изискваше „квадратния корен“ по време на обсъжданията за гласуване в европейския парламент и потърси отговорност от немска-та бундесканцлерка за намаления брой на полското население, та чак до моя български студент, който отказваше да разбере, че в учебниците по история на една от съседните ни страни това „ниe“ се представя като оккупационна сила по време на Втората световна война. И когато на три пъти го коригирах, 18-годишният студент констатира, че вече му е прекалено късно да отвиква. Първите 2x7 години вече са изиграли ролята си: националистическите разбирания, които родителите и техните родители са научили в училище, а след това са предали по-нататък на децата си, и които самите деца продължават да получават в училище, не познават вътрешни противоречия; това е един вездесъщ национализъм, който броди през всички времена и пространства във формата „ниe“¹ и не познава нито времева, нито пространствена дистанция.

Това национално НИЕ е етнически ориентирано и се стреми към запазването на едно народно единство, обединявано от общата история, описвана чрез жертви и борби за територии и поддържано чрез митовете за тези жертви, при което бива напълно лишено от съвременни измерения. Това национално НИЕ познава разбира се и формата „те“ – образът на чуждия, на врага: това са завоевателите, враговете – заклетите, смъртните врагове. В балканските истории това са турците и „турското робство“ (а не Османската империя), което се простира през историята като някаква огромна дупка и бива запълвано с митове за герои и жертви. Когато става дума за десетилетията на комунизма, тази роля се отдава на „русаците“ (а не на Съветската система, на която с голям ентузиазъм са сътрудничили и своите). В България за дупката на последните шестдесет години виновни са „комунистите“, но те са пренесени в някакво извънсветовно пространство и не могат да бъдат открити повече в страната. Защото само за броени дни преди 20 години всички комунисти се превърнаха в антикомунисти. И във всички изборни борби (които се провеждат по различни поводи на всеки две години) този кому-

---

1 За това „ниe“ може да се установи дори нещо като времево-пространствена формула. За България от 2009 година тя се отнася до 1329 минус 60 години и засяга границите на „велика България“, в които са живели траки, скити, протобългари и славяни (в последно време този хронотоп се разширява на изток чак до Китай). В Унгария това са 1113 минус 60. Границите, разбира се, са великоунгарските и се завръщат назад към корените. Периодите на „те“ придобиват тогава едно по-различно значение.

нистически фантом се пробужда отново. Дори политиците, при които сътрудничеството със системата е неоспоримо, се представят като антикомунисти и водят свои собствени борби срещу комунистическите вятърни мелници. От борбата срещу тези смъртни врагове печелят всички националистически партии. При повечето посткоммунистически системи може да се установи тенденцията, „че те поставят нацията над обществото и че разбират етноса като цел и средство на политиката.“¹

Но този новопробуден антикомунизъм в така наречените нови демокрации страда от един наследен от родилното легло на комунизма порок: веднага след промените всички антикомунисти, и на първо място ония, осъдени от народните съдилища, бяха обявени за „национално-свещени“ – а сред тях имаше много, които бяха еднозначно фашистки или националсоциалистически ориентирани. Всички жертви на комунизма – както демократи, така и фашисти – бяха поставени в едно и също блюдо и начаса осветени, защото всички те са се борили за „доброто на народа“. Никой не си дава сметка, че това равнопоставяне също е наследство на сталинизма, още от времето на създаването на 2 ½ Интернационал, при което всички, които не са били с комунистите, са били обявени за врагове. Но историята би трябвало да ни учи, че враговете на нашите врагове не са непременно наши приятели.

1. Към проблема за дефиницията и метода.

Трудно е да се даде дефиниция на национализма, тъй като не съществува само един национализъм, а множество национализми, тоест всяка нация си има свой собствен, развит и модифициран национализъм, разкрасяван от националистите като патриотизъм, любов към отечеството, родината и т. н.

„Опитите да се разберат основанията на нациите най-често са страдали от един съществен недостатък. Търси се дефиниция на националното изобщо; нацията била това, нацията била онова. Всички живеят с увереността, че е нужно единствено да се намери правилното определение. Щом само се открие, то веднага ще може да бъде приложено към всички нации. Като определители са били избирани езика, територията,

---

1 Dušan Reljić: Nation als Opium des Volkes. Die Intstrumentalisierung des Nationalismus in postkommunistischen Gesellschaften. In: Ptillo Hess/Mario Smole: Nationalismen. Löcker Verlag 1994. S.57-62. Hier: S.57,

писмената литература, историята, правителството или така нареченото национално чувство“¹

Това наблюдение на Канети е много важно при всяко изследване на национализмите. По-нататък той прави следното заключение относно религиозния характер на национализмите:

„Нациите следователно трябва да бъдат разглеждани като религии. Те притежават тенденцията от време на време наистина да изпадат в това състояние. Предпоставките за това винаги са налице; по време на войни националите религии стават наистина злокачествени.“²

Аз бих добавила, че националните религии стават злокачествени и в кризисни ситуации. А военното мислене като кризисно мислене се запазва в националната митология и през така наречените мирни времена – чрез националните празници и принадлежащите към тях символи, създавани за тази цел. Както отбелязва Петер Алтер, национализмите от 19 и 20 век притежават една общма черта: „религиозното бива секуларизирано в националното, а секуларното бива сакрализирано.“³ Особено видимо това е в източноправославните култури (например „името на Русия“).

След промените от 1989 може да се говори за криза на идентичността в Европа. В хода на разширението си ЕС изпадна именно в такава криза, защото идентичността на общността не може да бъде изградена като проста сума от идентичностите на отделните нации-членки. От своя страна това обстоятелство рефлектира и върху идентичностите на отделните страни в тяхната идентичностна и национална политика.

Национализмите като „опиум за народа“ са масово-психологически феномен и като такива трябва да бъдат разглеждани и интердисциплинарно, откъм различните аспекти и позиции на този масов феномен, а именно:

- позицията на масите,
- позицията на политическите актьори, манипулиращи масите (позицията на властта),
- позицията на масовите медии, посредничещи между двете предишни и оформящи се като самостоятелна институция на властта.

---

1 Elias Canetti: Masse und Macht.(Massensymbole der Nationen) Hanser S.197

2 Elias Canetti, Masse und Macht, a.a.O.S.198.

3 Peter Alter: Nationalismus. Frankfurt am Main 1985, S.15.

По този начин може да бъде изследван – и може би дори преодолян – всеки национализъм. Важното при това е, че историята, историческите събития, като един от митовете на националните учредявания и националистическите конфликти, най-често предоставят шаблон за оправдаване (алиби)¹ на силните взаимни враждебности, но в никакъв случай не могат да помогнат при решаването на конфликтите. В такива случаи историята се използва като „кърваво отмъщение на нациите“ и обяснява престъпленията от настоящето чрез реалните или утвърждавани престъпления от миналото.

Всички могат да станат престъпници – също и ония, които са били избивани, и тези дори още повече. Против кървавото отмъщение на масите, наречено история, има едно-единствено средство: забраняването на смъртта (убиването).²

Новите национализми в източна и западна Европа. Национализъм и етнонационализъм

„Днешна Европа е определяна от две противоположни тенденции“ – твърди Михаел Лей. „На Запад национално-държавният принцип бива все по-силно подкопаван от една стремителна модернизация и интернационализация на икономиката и обществото, докато източните общества, след колапса на реалния социализъм, виждат бъдещето си точно в суверенния национален принцип. И двете развития, макар и по различни причини, водят до национализъм. На Запад национализмът е протестно движение на социално застрашените слоеве, които виждат в модернизацията заплаха от загуба на статус, докато в източните общества национализмът успешно се налага отгоре, от посткомунистическите елити, които виждат в него една нова легитимационна идеология. По тази причина на Запад национализмът зависи от обществената прослойка, докато източният вариант показва признания на една колективна загуба на идентичност.“³ Ерик Хобсбом пък отбелязва, че „класическите представители на национализма се състоят – изразено

---

1 През декември 2007, в библиотеката на Австрия във Велико Тръново, по тази тема беше проведен семинар с млади учени (с участието на историците Харалд Хепнер и Карл Кацер и под егидата на дружеството „Елиас Канети“).

2 Elias Canetti: Werke. Aufzeichnungen 1954-1993. Die Fliegenpein. Nachträge aus Hampstead. Postum veröffentlichte Aufzeichnungen. Hanser Verlag. München 2004. Abk: A2.

3 Ley: a.a.O.10

накратко – от две групи: от една страна това са традиционните групировки, които се съпротивяват на модернизацията, а от друга – новите, лишени от традиции класи, които също се отнасят отрицателно към модернизацията.¹

След тези уводни думи ние трябва да направим разлика между национализма на Запад и Изток по още един признак: докато западният национализъм е свързан с държавата и се отнася враждебно към емигрантите, то източният национализъм в повечето случаи е свързан с етноса и е насочен срещу съответните, специфични за страната малцинства. Тук нацията се разбира най-вече като етнос: етническата принадлежност обхваща мита за общия произход, създаващ уютното усещане за споделяно единство. Дори и екстремисткият австрийски националист, Йорг Хайдер, не можеше да стигне до идеята да дефинира австрийската нация по етнически признак, а твърдеше, че е „не против чужденците, а за местните жители“. Национализмите в бившите съветски страни бяха и са еднозначно антируски, онези от бивша Югославия – антисръбски. Омразата срещу сърбите и срещу русите, прехвърлянето на вината за престъпленията от комунистическо време върху един чужд етнос, е най-простият и евтин, но същевременно и с най-тежки последствия, метод за боравене със собствената история.

Национализмът е „едно антимодерно направление в модерността“², а националните символи и идеологическите мотиви произхождат от християнската история на светците. В българската и сръбската истории например, верското освобождение е тясно свързано с националните освободителни движения и монасите често са били и революционери. „Религиите могат да бъдат национализирани, а нациите да бъдат снабдени с религиозни предзнаменования“.³ Разглеждан откъм този религиозно-социологически аспект, национализмът може да бъде дефиниран като „политическа религия“ – нацията се превръща в субект на секуларна религиозна история.

За бъдещето на всяка отделна страна в Европа е от решаващо значение въпросът дали може да бъде предприет процес на демократично държавно изграждане, включващо всички, които са живели на териториите на бившите страни от Източния блок и бившите съветски ре-

1 Vgl. Hobsbawm, E: Nationen und Nationalismus. Fr.M., New York, 1991, S.130.

2 Ley, a.a.O.S.12.

3 B. Anderson: Die Erfindung der Nation. Frankfurt am Main, New York 1993, S.15.

публики и югославски държави. Нежелателната алтернатива е да придобие приоритет етническото национално оформяне, правещо невъзможен съвместния живот на хора с различна културна идентичност, в резултат на което избухва ново преселение на народите, при което различните етноси трябва да си търсят собствено място.

Създаване на нови държави и национализми в навечерието на новия век

С падането на Берлинската стена падна още една повеля от следвовенното време – повелята за неприосновеността на границите в Европа, в резултат на което двете оставащи многонационални държави – югославската и съветската – изгубиха много от народите си и се разпаднаха в поредица от междуособнически войни. Това предоставя възможността да се разглеждат и изследват процесите на оформяне на нации и държави „като в лаборатория“, както беше се изразил някой, или като в „юрски парк“, както предпочитам да го наричам аз. Сравнението с юрския парк ми изглежда по-подходящо, защото стерилните условия на една лаборатория не са налице, а от една капка кръв могат да бъдат породени малки динозавърчета, които отначало може и да изглеждат красиви и мили за галене – но само докато покажат зъбите си и отхапят нечия ръка.

Стари и нови национализми се изострят в източна и югоизточна Европа, преди всичко и поради съветското и югославско наследство, възхвалявало някога интернационализма, но винаги поддържало процесите на национално разпадане и използвано за целите на съветската властова политика. Като легитимационна база на тези национализми днес се предлага техния антикомунистически и антиинтернационалистически уклон. Когато обаче се разгледа по- внимателно процеса на изграждане на съветските републики и югославската федерация, то с неизбежност се открива, че във всички тези случаи редом с установени те нации са измисляни и законно утвърждавани и други такива, за да се установи един интернационализъм под господството на една водеща нация и език. Изкуственото създаване на национално съзнание в многонационалните държави по време на комунистическия период служеше на разделението, с цел господството на водещата нация. Засилването на национализмите след падането на режима се наблюдава както при установените държави от бившия източен блок, така и при нововъзникналите или възникващи в момента. То е резултат най-вече от съветската

окупационна политика, при която една партия, заемала до този момент мястото на държавата, изгуби всякаква легитимационна основа, а гражданско общество все още е в зародиш. Но от друга страна то е продукт и от действията на отделни държавни властници, мобилизиращи чувствата на национална принадлежност, но заедно с това здраво държащи се за старите държавни структури и институции; защищаващи установените граници, дори и когато те не съвпадат с етическите, езикови и културни такива.¹

Всичко това важи в различна степен както за бившите съветски републики, така и за младите демокрации от бившия източен блок. Във всички тези държави липсваше, поради единовластието на комунистическите партии, основата за възникването на функциониращо гражданско общество. Разбира се, различията са важни и те трябва да бъдат изучавани, но общата основа на липсващите гражданска структури и съответстващото им гражданско съзнание не може да бъде пропусната. При такива предпоставки национализът дори може да бъде изход от кризата, един вид заместител и исторически „пълнеж“ за липсващото настояще, или по-точно за изпразненото от политически и икономически смисъл настояще. Национализът като заместител! – разглеждани от такава перспектива, вече става ясно защо национализмите в младите демокрации притежават такава стремителност. Те са наследство на псевдоинтернационалистическата култура на реалния социализъм. Наблюденията показват, че навсякъде, където липсва комплексно и структурирано гражданско общество, формирането на ново национално съзнание е особено просто. Изграждането на модерните държави изисква един минимум на диференцирано гражданско общество, както и правна култура, основаваща се на висок стандарт на юридическата наука, и един поне донякъде функциониращ чиновнически апарат. Днес национализмите се превръщат в травма на идентичността при (източно)европейските страни: в широк оборот се намират объркани национални митове за жертви и палачи, както и всички градации между тези два полюса. Правото на самоопределение на народите се е превърнало в право на самоизнамиране на нациите. И тъй като в тези региони формирането на нациите неизбежно бива свързвано със създаване на държави, то тук по правило се търси и основаването на такива нови държави.

---

1 Vgl. Michael Ley: Historische und theoretische Überlegungen zum Nationalismus.

Погледната от политическа и културологична гледна точка, разширяването на ЕС, с планираната и почти пропаднала конституция, е опит за надмогване на междудържавните съперничества и създаване на държавно единство на по-високо ниво, при което да бъдат представени не само държавни, но и социални интереси. Тези процеси вече са налице, или поне са в процес на създаване, на различните над-национални нива. Най-силна съпротива те срещат обаче от единични политици от старата кохорта, които уж защищават национални интереси, а всъщност се опитват да утвърдят собствените политически и властови структури. Под претекста да се защищава национална самостоятелност и идентичност, както често се твърди по медиите, всъщност се защищават собствени властови позиции, от които няма желание да се отстъпва.

Етнонационалистическите стратегии на припомнянето в навечерието на новото хилядолетие

Особена роля във властовите отношения на съвременността получават етнонационалистическите стратегии на припомнянето. Чрез тях се прави опит за организиране на „народа“ около себе си като единна маса, както и за осъществяване на контрол над историографията, особено над учебниците по история. А това, че консолидацията на някаква „народна маса“ е нещо, действащо против създаването на гражданско общество, днес е азбучна истина при изследванията на тази материя. Чрез подобни стратегии се води политика, придържаща се към, и канонизираща националните митове. Историческият канон все още бива определян от един съюз между политици и обслуживащи ги историци, при което и двете страни извлечат полза от това. (Един пример за това е истерията, която се развиши в България по повод една планирана през май 2007 конференция под мотото „митът Батак“.)

Въпросът за какво си спомнят културите?, се нуждае от известно прецизиране, а именно: за какво те желаят да им бъде припомняно, кое историческо наследство искат те да приемат? И този въпрос може да бъде изяснен единствено от гледна точка на конкретните властови отношения във всяка култура. Културата трябва да се разбира като процес на създаване на материална, социална и ментална организация, но също и като резултат от този исторически процес. В този смисъл изследването на паметовите култури може да бъде извършвано и при съблюдаване на тези три аспекта. Аз бих подразделила стратегиите на припомнянето и

колективното изследване на паметта¹ в тези три групи, в които виждам трите основни опори на всяко общество.

1. Материална организация:

- паметници, мемориални комплекси и тяхното обозначаване (думите, които се използват за това)²,
- промяна на имената на улици като културно-политическа география в градовете,
- пътеводители на страни, градове, фолклорни музеи (взема ли се пред вид културата на малцинствата?).

2. Социална организация – промяна и/или възприемане на стари обществени структури, оформяне на структури на гражданското общество, празници³, национални химни и гербове, както и тяхното сплотяващо въздействие (почти всички нови демокрации промениха след обрата националните си химни). Символи: например един литовски символ, който обвързва основателския мит с бивша фашистка организация: железният вълк. Изобщо, вълци, лъвове, орли и двойни орли циркулират спокойно и необременено из различните паметови култури. Животин-

1 1. Assmann, Jan: **Das kulturelle Gedächtnis** Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen München , Beck ISBN:3-406-42107-5 Ersch.-Jahr:1997

2. Assmann, Jan: **Das kulturelle Gedächtnis an der Millenniumsschwelle** Konstanz 2004 ISBN: 3-87940-791-6

3. Hrsg. Aleida Assmann/Dietrich Harth: *Mnemosyne*. Fischer Wissenschaft 1993.

4. Halbwachs, Maurice: *Das kollektive Gedächtnis*, Frankfurt am Main 1985

5. Tzvetan Todorov: *Mémoire du mal, tentation du bien. Enquête sur le siècle*. Première édition: Robert Laffont – 2000

6. Jan Assmann, Kollektives Gedächtnis und kulturelle Identität. In: Assmann/Hölscher (Anm.1) S.9-19.

2 Паметници и мемориали – разглеждайки паметниците в европейските страни, човек лесно може да стигне до заключението, че тук се увековечават единствено убийци (герои) и убити (също герои), при някои традиции също и самоубийци. От това зависят цели национални митове и историографии. Замяната на старите паметници от нови в същия стил е само преобоядисване на фасадата.

3 **Празници:** например при националните празници: дали за такива се избира датата на едно основаване, и как се променя този основателски мит в течение на десетилетията и столетията; или се избира ден на успешна дипломация; дали се избира победа; дали се избира ден на независимост или поражение; избира ли се освобождение. Това е тема, съдържаща множество открыти въпроси: с какво се идентифицират тези общности, какво сплотяващо значение имат тези празници, кого и за какво сплотяват те? Кои са нещата, които се подновяват в обществените дискусии и от техните носители? Някои национални празници се променят, повечето от тях обаче променят единствено значението си.

ската символика открай време притежава характер на оформяне на идентичност. Тя не може да бъде отстранена, но пък може да бъде оставена в миналото. Интересно е също така дали се празнуват рожденияте или смъртните дни на героите, тоест дали се припомня за живота или за смъртта им. От онова, което се ритуализира, се конструира и едно важно измерение на съответната идентичност.

3. Ментална организация – писане на учебници по история, литературни канони в училище, начин на общуване с миналото в съвременна литература и масови медии, промени в говоримия език.

Преодоляването на национализмите е възможно само чрез формирането на гражданска структури, които съответстват на нивото на различните групи и общности в обществото. Национализмите обаче създават най-важния блокиращ механизъм по пътя към оформянето на гражданско общество.

В хода на разширяването на ЕС националните държави губят все по-вече значението си, поради мобилността на гражданите и все по-прозрачните граници.

Накрая бих искала да изкажа и няколко насырчителни думи. Националните митове не са чак толкова тоталитарно-уеднаквяващи. Във всички нови демокрации се наблюдават и процеси, свидетелстващи в една или друга степен за оформянето на гражданско общество. Тези общества не могат да бъдат обозначени като проруски или прозападни, а по-скоро като такива, в които вече е налице някаква ориентация към гражданско общество и такива, в които все още ориентацията е по посока на етническо-националистическите и поданически умонаагласи.¹

Политическата и икономическа интеграция, както и разширяването на географските граници на ЕС би трябвало да бъде последвано и от една политическо-културна интеграция, за да се постигне в Европа една „общност на паметта и преживяното“. И тъй като през последните десетилетия ЕС беше разбиран най-вече като икономическа общност на интересите, а културата беше изместена в областта на „многообразие в единството“, в новия Европейски съюз се стига най-вече до многообразие на национализмите, resp. етнонационализмите, които крият опасности както за отделните общества, така и за целия Съюз. Ето защо вече е наложително да се поставят основите на една обща възпоменателна

---

1 Разделението на поданически и гражданска култури иде от работите на Almond и Verba.

култура, която да осигури сходството между основополагащия мит за Запада, „Никога повече Холокост“,resp. „Никога повече война“, и основополагащия мит на новите страни-членки, „Никога повече комунизъм“. Това обаче ще изисква значително повече усилия и от двете страни.

Пенка Ангелова е професор по немскоезична литература и култура към катедра Германистика и нидерландистика, ВТУ, и професор по европейска цивилизация и немскоезична култура към катедра Европеистика, РУ и БРИЕ — Русе.

Коментари (25)

- 24-07-2011 | **Златко Ангелов** – Недовършен анализ

Една много сериозна теза, поднесена със сложния дискурс на историческата социология, която обаче страда от собственото си съвършенство (моята оценка е 5). Пространството на интернетната статия по принцип е твърде малко, за да побере/изчерпи сложността, която темата изисква. И, както често се случва, статията предлага изключително интересен и приемлив анализ на национализмите, но завършва прибързано с пожелания, а не с очертаване на тенденции, произтичащи от анализа.

Трудно ми е да се съглася с неочекваното твърдение, че „Национализмите ... създават най-важния блокиращ механизъм по пътя към оформянето на гражданското общество.“ Тъкмо обратното, в западните държави, създали демокрацията, именно национализмът --чувството за езиково, историческо и икономическо единство на нацията-- е родил гражданските общества. Ние познаваме какво е гражданско общество, тъкмо защото то е продукт на демокрацията като метод за управление

на нацията в условията на развиващия се капитализъм и, веднъж възникнало, става нейна най-важна опора.

Франция, люлката на демокрацията, е една подчертано националистична държава. Това не ѝ пречи да има чудесно функциониращо гражданско общество. А ако пренесем нещата от западната страна на Атлантика, ще констатираме, че американският национализъм, прекрасно катализиран от гражданско общество, е в основата на прословутото „чувство за изключителност“, exceptionalism, с което американците се гордеят и което ги е превърнало в световен полицай--както икономически, така и геостратегически.

Естествено, пътят на Европа е към културна интеграция. Но тази интеграция не означава претопяване на националното и етническото културно самочувствие, базирано най-вече на езика и на „менталната организация“ на отделните европейски нации. Европа не е Америка и отделните нации в нея заемат йерархически позиции, придобити в историята, които няма как да бъдат игнорирани или променени. Културното неравенство е основната спънка към интеграция. И всъщност късно присъединилите се страни, като например България, се нуждаят от национализма си, за да се съпротивляват на чувството за малоценност, което идва от това неравенство. Въпросът е, според мен, как този национализъм да бъде моделиран чрез развитие на институции и гражданско общество, за да не бъде противопоставян на другите участници в интеграцията.

На просветените хора много им се иска да няма национализъм--аз самият съм сред тях--обаче сме длъжни да се вглеждаме в положителните му аспекти и да ги насърчаваме. Един колектив е силен, когато отделните му членове са силни и самоуверени.

- 25-07-2011|**Пенка Ангелова**

Гражданското общество в Западна Европа наистина е възникнало в условията на националната държава, но то не е продукт на национализмите. Национализмите се стремят да консолидират и обединят ЕДИН народ, в ЕДНА държава и много често с един водач. Този процес в Западна Европа и Франция или Германия разбира нацията като държавна нация (понятието се употребява при Хабермас), това ще рече, че националната принадлежност се определя по паспорт.

Докато в посткомунистическите държави се налагат в момента етнонационализми, насочени и срещу собствените малцинства, които имат същото право на гражданство в страната както и всички останали. Да се създава впечатлението, че „НИЕ“ търпим в страната си малцинствата, които са от също толкова поколения в тази страна, е една от тези перверзии.

Или да говорим за демографска катастрофа и да търсим мерки за намаляване раждаемостта на малцинствата (по въпроса има проведени така наречени научни конференции), а да не търсим социални политики за увеличаване раждаемостта в същата тази страна.

А самочувствието ни със сигурност не би трябвало да се подхранва от някаква гордост или срам. Моята принадлежност към тази страна и към тази нация (българската, на всички български граждани) е една безспорна даденост, от която не се срамувам и с която не се гордея. Но смяtam, че животът ни може да се подобри, ако започнем да мислим малко по-социално, а не етнонационално. Тогава гражданските структури ще защитават граждански и социални интереси. Не случайно и в европейския парламент се влиза по партии, а не за защитаване на национални интереси (както някои български партии си бяха въобразили по време на изборите за ЕП).

Всъщност в момента подготвям за печат лекционен курс по европейска цивилизация, в който се спирам по-обстойно на тези и други близки проблеми.

- 26-07-2011|**Самолет 005** – ... относно функцията...

Национализмът е измислен от „мъжкия мозък“ – съжалявам, но това, че виждам да има разлика в мисленето на мъжкото и на женското същество не ме правиексист. Национализмът е защитна реакция по мъжки модел. Ако е защитна реакция (макар и по един определен модел на мислене), то от какво ни защитава национализмът?

Национализмът в България, допускам заради по точното онагледяване на тезата ми, възниква като религиозен (ако греша моля проф. Ангелова да ме поправи, но след дискусия по представената теза). Във възникването си българският национализъм е антигръцки. В съвременна България има ли (освен етнонационализъм) и религиозен национализъм, който в съвременни условия не е **обаче** срещу гръцката църква, а точно обратното – за спасяване на православието (преди време мъже

от националистическа партия биха йеховисти). Тоест национализма може в едни години да е срещу нещо, а само след 100-150 години да е за това нещо, което показва типично мъжкото мислене... врагът е отчетлив... за мъжкото мислене врагът задължително е отчетлив.

Но ако не са мъжкарите в едно стадо, стадото се разпада. Затова пак питам, разпитвам... от какво ни защитава национализмът. Разпадът на стадото е трагедия само в сферата на мъжкото мислене. Затова всъщност питам – можем ли да започнем да мислим нито по мъжки, нито по женски, а някак си по друг начин... Надявам се всички разбирате колко условно използвам понятията „мъжко“ и „женско“ и условността идва не от липсата на биологично-сексуални характеристики на мисловния процес на хомосапиенса, а от недостатъчността на съвременния език, от неспособността ни да говорим точно...

Тезата ми е, че национализмът е феномен от процесите на придобита мисловност, която често може да се определи като синдром на придобита мисловна недостатъчност... Изчезването на национализмите ще изчезне, когато обществата превключат на друг мисловен режим, който не би могъл така лесно да породи посочения синдром.

- 26-07-2011 | **Самолет 005** – ге: ... относно функцията...

Самолет 005 писа:

... Изчезването на национализмите ще изчезне, когато обществата превключат на друг мисловен режим, който не би могъл така лесно да породи посочения синдром.

Исках да напиша горе... изчезването на национализмите ще се случи...

- 27-07-2011 | **Пенка Ангелова**

Мисля, че връзката между етнонационализмите и православието е по-силна в сравнение с другите християнски религии, тъй като цезаропапистичният модел на православието (вътре в църквата ще кажат „автокефален“) предпоставя тази връзка между църква и държавност. И докато инквизицията напр. е преследвала другомислещите, еретиците, то православната църква е благославяла всяка война в името на държавността и на държавата. По правило, традиционно в католическата църква светците са грешници, които са се покаяли; в православната има революционери и войни, от които не се очаква покаяние, а дори напротив.

И в двета случая си заслужава въпросът, дали съвременните граждани се нуждаят от такива светци. И това се докосва с патриархалното, т. е. „мъжкото“ мислене, за което „НЛО 005“ говори (последното беше закачка с анонимността на самолета).

- 27-07-2011 | **Самолет 005** – ... за неизбежната безпомощност...

Всъщност какво питаме, когато говорим за национализма? Питаме много неща, но аз, като любител на прагматизма, ще попитам какви са ефектите на национализма. Какви са практическите последици от национализмите?

Днес всички сме граждани на един глобализиращ се, но не и глобален свят. Гражданката в Скандинавия взима пенсия от 2000 евро, а гражданката в България едва 100. Днес всички сме граждани на един информационен век. Имаме интернет и знаем още на минутата, че Ейми Уайнхаус се е простила с мъките си на този свят. Но не знаем защо и от кого Ахмед Доган е получил два miliona за „Цанков камък“. Тоест знаем само онова, което ни се разрешава да знаем, с което информационният век се изчерпва до смисъл на махленско споделяне за цените в „Билла“, но не и за знание. Глобалният гражданин е глобален махленец.

Затова аз бих отговорил на въпроса „дали съвременните граждани се нуждаят от такива светци“ с отговор – да! Явно има въплюща нужда от такива светци, след като сме глобални махленци. Ефектите на национализма ги виждам единствено като сплотяващи стадото, тоест като неизбежно привлекателни, което е трагедия за разумния човек.

Можем ли да станем от глобализиращ се просто един глобален свят? Това е въпрос, който ми напомня ученото в младостта ми за развития, зрелия социализъм като етап от достигането на комунизма. Глобализацията е толкова утопия, колкото и комунизма. В момента се случва глобализиране, но не и глобалност. Национализмите са логичен отклик на случващото се... А това че национализмите са различни е само потвърждение на казаното. Ще престанат ли национализмите да се случват? Не! Защото те са протест срещу глобализирането, а не срещу глобалността. Те са протест срещу вървенето след утопии. Време ли е да спрем да вървим след утопии? Колко неуместен въпрос! Та ние не можем още да се осъзнаем, камо ли да спрем да го правим... Има ли надежда да се осъзнаем? Не!

Защо? Ами, защото вселената е лаборатория за катаклизми, тържество на излишествата и жива неподреденост.

Да-а-а! Обаче школите на прагматистите, ...а и на физиците, ...а и на математиците допускат, че вселената е с потенциал да се самоподрежда. Това е абсолютно вярно, но... в какъв контекст! В ужасен контекст. Ако вселената е с потенциал да се подрежда, но контекстът за вярност на това твърдението е, че същата тази вселена е тържество на излишествата, то вероятността съвременния глобален махленец да се правърне в глобален гражданин е нищожна.

Извинявам се за радостта от пессимизма, но каква друга радост ми остава!

(между другото анонимен съм поради едни шантави причини)

- 27-07-2011 | **Таня С.** – Чудесна статия

Искам да благодаря както на авторката, така и на предоставилите настоящата платформа за дискусия.

Проф. Ангелова е изразила много точно вижданията ми за национализма и в Източна, и в Западна Европа. С разликата, че никога не бих могла да го изразя така ясно и аргументирано.

Много от нас не желаят една идеология на 19в. да управлява държавата и доминиращото мислене на гражданите ѝ. Проблемът е, че доста-тъчно атрактивна алтернатива засега липсва. Общата европейска принадлежност далеч не звучи така определящо и гордо като националната. Национализмът е този, който отупа от прахта хилядолетни артефакти и символи и умело ги използва. По-късно оформилите се нации трябваше с много усилия да изровят свои герои и митове, незасти вече от други или да се борят за тях с цената на политически скандали.

Добър е даденият пример с Османската империя – масовият българин не прави разликата между нация и мултикультурна империя. Не иска да разбере, че турската нация е толкова млада, колкото българската – обратно на схващането „ние бяхме тук много преди вас, следователно... (любим аргумент на всяко нац. желание).

Ще ми е интересно да прочета мнения на проф. Ангелова и на пишещите тук за западния национализъм. На какво се базира върховенството на прием на гражданството? Несъмнено, етническото не е толкова важно, ако приемеш ценностите на приемаща култура (т. нар. интеграция) – но рядко се коментира доколко травмиращо е приемането

на нова идентичност? Чий национални ценности са по-висши – тези, които водят до по-успешен икономически модел? И сега, когато устоите на западната икономика се разклащат, до какви сривове в националната идентичност ще доведат те..

- 27-07-2011 | **Таня С.** – И още

Датският министър на Интеграцията Сьорен Пинд насконо заговори за нуждата от заместване на термина „интеграция“ с „асимиляция“. Много западни политици губят вяра в успеха на интеграционния метод и обсъждат алтернативни мерки. Такива изказвания зачестяват и ме карат да мисля – рационалните политически решения, ориентирани към конкретни положителни резултати за благото на обществото, няма скоро да надвият национализма.

*В края на предния си пост исках да напиша „чии“, не „чий“.

- 27-07-2011 | **Самолет 005** – ге: и още плюс още, още време...

Таня С. пише:

Датският министър на Интеграцията Сьорен Пинд насконо заговори за нуждата от заместване на термина „интеграция“ с „асимиляция“. Много западни политици губят вяра в успеха на интеграционния метод...

Поздрави за хубавия въпрос!

Искам да се включва с прелюдия на биологично ниво. Докторите да ме поправят, ако кажа нещо неточно... Почти всяка клетка на висше-организиран организъм (тавтологията е нарочна) включва митохондриите. Това са клетъчни органели, които допринасят за усвояването на кислорода от клетката. Кислород е можело да се усвоява по друг начин, но станало то, каквото станало... С огромна изненада разбрах от един научнопопулярен филм, че митохондриите не са органели, появили се вследствие еволюцията на клетките, а са съществували *a priori* като свободни клетки, силно специфични със своя метаболизъм и афинитет към кислорода. Останалите клетки (другите) ги погълъщали в името на общото симбиотично благо и ги интегрирали, а вероятно и асимилиирали. Днес митохондриите не могат да живеят самостоятелно, дори доколкото знам не се делят вътре в клетката (ако греша моля за поправка!), а се размножават само с размножаването на клетката; изгубили са напъл-

но автономията си и са станали органели, тоест част от клектата, а не самостоятелни клетки.

Митохондриите интегрирани или асимилирани са? Този процес на асимиляция на митохондриите е отнел милиони години! Ние разполагаме ли с толкова?

Виждал съм шведски цигани. В контекста на увода ми с митоходриите шведските цигани, въпреки носенето от жените на специфична циганска носия, състояща се от няколко фусти, са напълно асимилирани. Датският министър иска това да се случи и с имигрантите. Как? Нали се изисква технологично време...

- 27-07-2011|**Любомир Сирков** – Етнонационализмите са част от развитието

Проф. Ангелова е написала текст, в който ясно личат нейните пристрастия – а те са, че „национализът“ (така, както тя го разбира), непременно е нещо „лошо“.

Самият факт, че авторката говори за „преодоляване“ на национализмите, определя ги като „блокиращ фактор“, те „крият опасности“ и т.н. – е предостатъчен да покаже нейната **пристрастност** – която, ако беше проявена от политик, би била съвсем на място – когато обаче такъв човек се представя за „учен“, такава пристрастност говори зле за него.

(Ако ми позволите и на мен един пример с биологията: това е все едно да очакваш от човек, който не може да понася жаби, да бъде добър изследовател на жабите! Ами няма как да стане един такъв човек добър изследовател – той с такава неохота ще се допира до жабите, че в най-добрия случай ще ги разгледа, и то повърхностно, само от едната им страна...)

Заштото като се тръгне по тази линия („национализът е лош“), после, след като в някакви изследвания се окаже, че национализът „произхожда от мъжкото мислене“ (по Самолет 05, по-горе), неизбежно се стига и до „извода“, че „мъжкото мислене“ също е нещо лошо... И какво – следва та тръгнем да „изкореняваме“ мъжкото мислене?

Ето, проф. Пенка Ангелова представя своята визия за бъдещето на обществото така: „смятам, че животът ни може да се подобри, ако започнем да мислим малко по-социално, а не етнонационално.“

Ами то едното е част от другото – „етносоциалното“ е част от „социалното“ – и ако започнеш да мислиш по-“социално“ (ама в пълния

смисъл на думата!), значи заедно с това ще започнеш да мислиш и по-“етносоциално“! И това не е лошо, нито е опасно – това е необходимо (за да имаш „социално мислене“ в неосакатен вид).

Големи приказки имаше преди време за „глобализацията“ – и какво стана от тези приказки? Днес виждаме, че това ниво – глобалното – не е непременно водещо, нито пък е винаги решаващо за това, което се случва в света – напротив, днес можем да наблюдаваме как различни процеси се развиват активно на ВСЯКО от останалите, **суб-глобалните нива**, които и преди това са си съществували. Е, тогава, какво стана с „глобализацията“? Спира ли тя? Не, тя продължава, но продължават и всички други процеси! А това означава, че самата идея, че „**гражданското общество**“ и „**етнонационализмите**“ са някак си алтернативни едно на друго, че някак си се конкурират, че когато едното го „има“, то другото го „няма“ – тази идея е напълно погрешна! Който иска като резултат от общественото развитие да се получи истинско „**гражданско общество**“, той трябва **неда** отхвърля етнонационализмите (и да ги „преодолява“) – а трябва да прави точно обратното: да ги **включва** в своята концепция за „гражданско общество“ – и то да ги включва като **активен, развиващ се градивен елемент** (а не като някаква досадна полумъртва останка от нежелано минало).

В съвременния свят процесите са такива, че на практика **нищо** не изчезва – може би вече действува нещо като природен закон за **запазване** на идеите (по аналогия на онзи от физиката – за запазването на енергията) – няма как идеи да изчезнат! Идеите, веднъж възникнали, вече **винаги се съхраняват** в един или друг вид. Така и идеите на национализмите, включително и на етно-национализмите, просто няма как да изчезнат – именно съвременната комуникационна среда, включително и Интернет-технологиите, спомагат за съхраняване (а не за „отмиране“!), на всички възможни идейни течения, от всички епохи и от всички географски ширини.

(Или, иначе казано, днешният свят, колкото е „единен“, толкова е и точно обратното: днес имаш пред себе си както множество епохи съжителстващи на едно място – така можеш да наблюдаваш и една определена епоха, пръсната на няколко места по света, друга епоха, пръстана из някакви други места, и т. н....)

- 27-07-2011 | **Серкан** – ех тези ограничени ресурси

Е, то и българите не са изчезнали, съхраняват се, ама въпроса е как им минават дните на земята.

В мизерийка, мнозинството. Като коне с капаци.

Човек е достатъчно да се запита: на кое да наблегна, към кое да инвестирам ПО-ГОЛЯМАТА част от **ограничените си ресурси** от човешки, икономически, финансов, ... потенциал под диктата на безкомпромисното време?

На национализмите??? (като турския?, като сръбския?, нали нашия бил още недоразвит, милозлив, ...)

Или на нещо „друго“, където разделената българска нация би имала ПО-ГОЛЯМ % ВЕРОЯТНОСТ ЗА ПРОСПЕРИТЕТ И ОЦЕЛЯВАНЕ?

- 27-07-2011 | **Джони**

Хубава статия която много добре маркира проблемите: национализмът като пречка пред гражданското общество в източните държави, размиването на основните сили на гражданското -неговите групи и интереси, които буквально биват премазвани от аморфното понятие народ, който поради пълната си утопичност и противоречивост, не може да бъде основа на гражданското общество, което води до пълна обездвиженост на същия народ и съответно за него трябва да се грижат спасители, които всъщност с удоволствие поемат функцията да действат така сякаш няма нищо, което да им противостои: нали имат насреща не искащи, активни и критични индивиди и социални групи, а създадената от популистите беззъба конструкция и аморфна маса народ, която иска да бъде спасявана и бива лесно управлявана от вградени стари митове, нямащи нищо общо с гражданското общество. Интересно, че дори църквата не говори за миряни и православни, ами за народ: постоянно свещеници и владици тръбят народът бил много религиозно неграмотен. Дори тя формира не християни, ми народ, разбираме е, така е от Възраждането досега, но ако се каже православните и църквата са религиозно неграмотни трябва да се самообвини, затова е хубаво да формираш свещения плювалник народ, който хем си създаваш за да нямаши проблеми, хем пак на него прехвърляш недъзите за които носиш отговорност. Въобще вербално се конструира чрез публичните медии един народ, който започва да се самопрезентира като този за който никой не мисли и очаква спасители: цар, мутро-милиционер и т. н. В западните

общества действително националзмът не е така вреден за социалното и граждаското поради силната чувствителност към свободата, правата и интересите. Например един от сериозните аргументи в САЩ срещу реформата в здравеопазването, който масово се подкрепя е следният: безлатното здравеопазване е вредно за свободата, тъй като е ясно, че този, който дава безплатно /държавата/ може да контролира и оказва въздействие върху свободното действие на индивида. И този начин на мислене се подкрепя масово. У нас това е немислимо, точно обратното има силен уклон от създадения народ да се възхищава от отнетата свобода и нарушените права на другите и това често следва закодирани още от началното националстично образование възхвали на славни царе, които режат ръце, хвърлят патриарси от скали, пият от черепи и т. н., без да се налагат някакви модели за толератно и гражданско действие. Така една конструирана измислица като народа почва да действа и желае точно както е удобно за конструктурите, които дори понякога трябва да поспират крайните желания на оживялото но аморфно чудовище, защото пък има Европа и Запад, които не задават определени стандарти

- 28-07-2011 | **Самолет 005** – ге: Етнонационализмите са част от разви-тието

Любомир Сирков пише:

...Защото като се тръгне по тази линия („национализмът е лош“), после, след като в някакви изследвания се окаже, че национализмът „произхожда от мъжкото мислене“ (по Самолет 05, по-горе), неизбежно се стига и до „извода“, че „мъжкото мислене“ също е нещо лошо... И какво – следва та тръгнем да „изкореняваме“ мъжкото мислене?

Виждам, че е нужно по-подробно уточнение.

Когато писах постинга си за „мъжкото мислене“, аз изрично подчертах, че не съм сексист. Сега ще го удебеля, че го болдвам... Да виждаш разлики в мисленето на индивидите от женски пол с индивидите от мъжки пол е биологична нагласа към изследването на феномените. В момента, в който се каже, че мъжкото или женското (при това с изричната забележка от мен, че използвам понятията условно)... значи в момента, в който се каже, че мъжкото или женското мислене са нещо по-добро или нещо по-лошо от другото, вече се поражда сексизъм!!! Никога не съм твърдял и никога няма да твърдя такова нещо!!!

Напротив – попитах какви са ефектите от национализмите – това е чисто прагматичен момент...

Очаквах да тръгнем от Иларион Макариополски, но не тръгнахме... Нямаме право да разсъждаваме в категориите „добро“ и „ зло“. За съвременния разумен човек това е забранено. Задължени сме да изтъкваме обаче добрите и злите страни на нещата в зависимост от ефектите им в определен контекст. В прагматизма не вярваме в идеите. Вглеждаме се винаги в контекста...

- 28-07-2011 | **Самолет 005** – ге: ...разликата...

Джони пише:

Хубава статия която много добре маркира проблемите: национализмът като пречка пред гражданското общество в източните държави,... аморфното понятие народ, който поради пълната си утопичност и противоречивост, не може да бъде основа на гражданското общество...

Някой ще бъде ли достатъчно смел да изтъкне разликата между *народ и нация*.

Нацията народ с гражданско чувство ли е? Ако е така, то тогава национализмът връща нацията към народ... Ако не е така, то можем ли да се откъснем от тази клопка на термините?

- 28-07-2011 | **Любомир Сирков**

Хубаво е, че Самолет 005 набляга на прагматизма (пита „какви са ефектите“) – защото пустословието на академизма (както у професорката, така и у „Джони“ по-горе) действително може да омае едни хора, но не може да задвижи никого и нищо в едно общество...

Та, Самолет 005, какви трябва да са ефектите?

Най-прагматично казано: ако едно общество няма около какво друго да се обедини, добре ще е за него да се обедини около „етнонационализма“ си (независимо колко „лош“ го описват). Чисто прагматически и на прост език казано: „все е нещо, все е по-добре е от нищо“.

Защото от отсрешната страна действително имаме едно голямо нищо – **оплаквания** от страна на разни джонита, че в обществото функционира „една конструирана измислица като народа“, която „вербално

се конструира“ във вид на „аморфна маса“, характеризираща се с „уточненост и противоречивост“ ... (цитирам „Джони“, но и много други умници са на тоя акъл)

Т. е. седят някакви интелектуалци някъде и се вайкат, че някой ДРУГ **билизконструиран** (без тяхното височайше съгласие, представете си!) някакъв си „народ“ (с визираните от тях все негативни характеристики – те друго у народа не могат да видят...).

(И кой ли ще да е този всемогъщ майстор, който тъй изкусно „**конструира**“ народи навсякъде по света, че дори и най- мощните световни сили не могат да му устоят?)

А реално имаме налице това: крадецът вика „дръжте крадеца!“, **конструиращите** викат „дръжте конструиращите!“...

Е, **главните конструиращи** се опитаха да изконструират някакво общество по собствената си визия – и се провалиха. (И у нас, но и в Европа)

Пробваха – не се получи. Кой им е виновен? Малко ли медии бяха впрегнати да обясняват на обществото, че то трябва да е „гражданско“? Защо не успяха тогава да си изконструират това „гражданско общество“ (щом така лесно ставало то, според тях, да се **изконструира** общество от определен тип)?

Кой им е пречил? Имаше ли изобщо публични гласове, които да са били против?

Как тъй в обществото поникна нещо – но не това, което те сееха?

- 29-07-2011 | **Yanev**

А реално имаме това: крадецът вика „дръжте крадеца“.

„**Конструиращите**“ викат дръжте „**конструираните**“

Л. Сирков

Ето къде е закопано кучето. Човешката история е низ от все по-глобални и агресивни опити за архитектура на человека. Само XX век предложи такива две глобални архитектури, които знаем как завършиха. Въпреки това XXI предлага нова. Статията, която разгоря тази добра дискусия е конформистичен опит да се обслужи тая практика, която имаше силна инерция в Германия до изказването на Меркел за техния провал

в мултикултуризма. И в Германия изглежда започва да се разбира, че мултикультуралната идея и мултикультуралната практика силно се различават. Това в действителност означава, че поредния „нов човек“ на идеологията е катастрофирал в практиката на иначе хубавата идея. В този смисъл трябва да се разбира и изказването на датския министър. Но аз се питам: в подтекста си мултикултуризът не се ли е разбирал от наследниците на старите империи като асимилация, която съхранява външните си белези?

Какво ново под слънцето!

- 01-08-2011|**Пенка Ангелова** – Разликата между източните и западните национализми

Западните национализми обслужват засегнатите и застрашените от последствията на европейската интеграция прослойки – това са социално по-ниските слоеве. Източните етнонационализми обслужват политици и техните приближени, обслужват финансови и олигархични групировки. А „народът“ им е само подгласник, алиби и оправдание.

Понятието „народ“ може да се конструира: някой определя, какво иска народът или какви са качествата на народа и който не е съгласен е предател или изменник.

Гражданското общество не се конструира от „конструктури“, то е „общество от общества“, състоящо се от различни групи по интереси: професионални, религиозни, етнически, творчески, регионални итн. Необходими са някакви първични правови и икономически предпоставки, за да може да се създадат такива гражданско сдружения. Необходимо е и съзнанието за интересите, правата и свободите. Това се нарича гражданско съзнание.

Но в България за съжаление партиите и президентите се опитват да създават „граждански“ сдружения и по този начин взривяват и без това крехките устои на създаващото се гражданско общество.

- 02-08-2011|**Любомир Сирков** – Айде пак същите изтъркани приказки...

Айде пак същите изтъркани приказки...

Значи, според професорката (по-горе, 01-08-2011 21:23:27), идеята за „гражданско общество“ си е по принцип нещо много хубаво и перспективно (стига изобщо то да смогне да се самосформира, нали...) – но

за зла участ, видиш ли, случвало се било това: неговите „крехки устои“ били „взривявани“ (каква дума само!) от едни ДРУГИ, лоши хора (ВРАГОВЕ: „партии и президенти“) – и то как: като тези лоши хора създавали свои „граждански“ сдружения (недостойни да се кичат с това „престижно“ име, очевидно)...

Това е наистина някаква парализа на мисълта: постоянно да представяш нещата така, като че ли самото наличие на нещо друго (създадено от друг, и при това: негодно, защото е „фалшиво“), някак си се оказва непреодолима пречка пред създаването на твоето, което е непременно „същинското“, „истинското“...

(Замислете се трезво: действително, това ли „пречи“ – че един или друг бивш президент или партия някоя, са си създали някаква своя организация, която представлят за „гражданска“? Това ли „взривява“ крехките устои?!)

По подобна логика, която търси причината за неуспеха на „добро“ („гражданското общество“) не там, където тя действително е, затваря мисленето по обществени въроси в един порочен кръг.

Като цяло това са някакви абсурдни разсъждения от типа: „**Другият**(който е различен и лош) ми **пречи** аз, добрият, да съм си именно **аз** и да съм **добър**...“

Ясно е, че това не може да бъде градивна и задвижваща обществото позиция – в най-“добрая“ случай, това е просто някакво куцо оправдание за неуспеха.

- 11-08-2011|**Джони**

У нас народ и нация не се използват като понятия, както и повечето исторически и социални термини. За нациите можеш да прочетеш Хобсбаум и Бенедикт Андерсън, обаче те са табу извън академичните кръгове. Народ и нация често се използват като синоними с доминация на народ, тъй като сме губили доста войни, освен това е любимо соц. понятие, при това както казваше един професор освен величие народа има свойството да пъшка и това страдалчество плави социалните демагозии близки с жертвите им. Една българска изследователка в поредица от статии за различни думи – революция, въстание, бунт, народ, робство и убедително доказва, че зад тези думи не стоят понятия и с тях се работи произволно. Не ми и известно изследване за това кога окончателно се формира на българската нация. Н. Генчев смотолевяше този проблем

в две три страници в книгата си за Възраждането и откриваше нация през Възраждането, като за целта даже откриваше абсурда: отделен български пазар в Османската империя. При грамотност 3.5 процента, регионализма, липсата на комуникация, липсата на ангажимент към обща кауза и визия какво е България съответна на определена образователна зрялост, съществуване на нация преди Освобождението е абсурд, може би около Балканската война-да. Въпреки доминацията на национализма като идеология през последните стотина година парадоксално, но няма изследване кога се е появила тази нация. Това върши чудна работа, тъй като 99 процента от населението не знае какво е нация и тя се появява там, където държавната демагогия си иска. Например на абсурдното място в Средновековието под формата на съществуващото само в славянските истории „понятие“ народност. Така българчето от малко се включва в люти битки с „гърците“, въпреки, че негото събратче в същото село или град от средновековието, много често не е знаело в коя държава живее, познавало е максимум съседното село, не е чувало за националния идеал Мизия, Тракия, Македония, а майка му и баща му едва ли са знаели кому плащат данъци и са били разорявани често повече от Симеон, Крум и Калоян, отколкото от византийските императори и за тях е било по-важно владетелят не от кой етнос е, а да не нещо болен, щото е лоша полчба за животните и да е от сой и по Божия воля, щото иначе може да дойде мор. Естествено и царете не са си ограничавали завоеванията до някакъв национален или етнически идеал, често са били от друг етнос и са другарували и сродявали с чужда аристокрация, като не са си и помисляли че са едно с народа, обаче горкото съвременно българче трябва обезательно да разтреперва Роман в Цариградските палати, щото си мисли неща, които в средновековието на ум никому не е идвало. То горкото не знае, че за да го накара някои да разтреперва, трябва да мине Френската революция и простолюдието да получи определени права и съответно задължение да воюва за разни каузи и като допълнително да бъде надъхвано за това от определени национални идеологии. Естествено ако се направи изследване за българската нация според съвременните стандарти, не че някои ще го прочете, ама някои ще си зададе въпроса кво търси тази нация в Средните векове и ква е тая измислена историческа фантасмагория народност. Някои може и да станат зрящи и за спецификите на другите епохи и евентуално други за неудобни въпроси за националистите, пък те си обичат простите

емоции, митове и лъжи, щото това съответства на традиционно просташкия им манталитет, опора на контакта с масите. И затова е по-лесно така създаваш чрез образование идиоти, които си мислят, че държавите се образуват през определена година с преминаването на една река или пък че има средновековни нации/народности/ или пък, както пише в учебниците, че от 500години „робство“ сме се „възраждали“ 280 години и всички литературни езици са измислени само нашия не е или че най-милитаристичната държава в началото на 20 век е най-голямата жертва и прочие абсурди и си прибиращ дивидентите от създадени хора абсолютно социално неграмотни и дезориентирани, които неслучайно получават по-ниска заплата дори от Албания, а елитът им предпочита да работи дори в Африка, където е по-високо ценен.

- 12-08-2011|**Самолет 005** – ...мерси за споделените мисли...

Джони, благодаря ти за препратките към книгите! Впечатлен съм от коментара ти. Дори се замислих за ционизма и еврейската териториална държава в контекста на казаното. Но все пак да те питам – евреите по време на Римската империя имали ли са чувство за държавност от гледна точка на религиозната им сегрегация? Въпросът ми е доброна-мерен – тоест ще ми се да напишеш и нещо повече...

- 12-08-2011|**Джони**

Не съм спец., скоро на пазара излезе интригущо заглавие по твоя въпрос, което за съжаление не съм чел. Предполагам, че ще ти е интересно: Изобретяването на еврейския народ от Шломо Занд, рекламирано е, като най -продавана историческа книга във Франция за 2009г

<http://knigabg.com/index.php?page=book&id=25035>

Искам да отбележа, че що се отнася за липсата на социалност и гражданско общество, безспорно причините трябва да се търсят в социалистическото минало, което разруши напълно обществото, а не в национализма, който колкото и баналоно да звучи по-скоро подкрепя статуквото и пречи на модернизацията, отклонкото той пряко да е създал това състояние на обществото.

- 18-05-2012|**Димитър Пешев** – Твърде дълга статия

Съвременният национализъм, госпожо Ангелова, е защитна реакция срещу несправедливостта на едни нации да дават повече права,

спрямо други и чрез това онеправданите нации(белите християнски)да бъдат подлагани на асимилиране и изчезване.

Народ, който не почита миналото си, няма бъдеще, казват евреите.

Вие, госпожо Ангелова, бихте ли се осмелила да прочетете статията си в Израел, а и вярвате ли, че ще Ви бъде разрешено?

- 18-05-2012|**Димитър Пешев** – Ето Ви и един модерен слоган:

Турски национализъм – ДА!

Български – НЕ!

Нали така разбирате „модерността“, госпожо професор?

- 04-07-2012|**Манол Глишев** – Вярно,

това е проблем, който например математически мислещите възприемат по-трудно: всяка нация възниква в свои условия и се консолидира от различни фактори. Албанците са нация въпреки религиозните разлики, но заради езика и етноса; швейцарците пък са нация въпреки езиковите, етническите и религиозните разлики, но заради политическото си съзнание. Иди се оправи в това разнообразие. Тук обикновено любителите-историци от технократски произход се предават и възкливат, че историята не е наука, след което се отдават или на далеч по-не-противоречивото сглобяване на двигатели, или (о, ужас) на смели хипотези в историческата фантастика.

За себе си не намирам никакъв проблем в това да зная, че ранно-средновековните степни българи са далеч от мен и същевременно по най-романтичен начин да се самоопределям (и) чрез тях. Човек е умствено здрав тогава, когато контролира шизофрениите си, а не когато ги отрича :) Аспарух не е част от моето „аз“, но е част от нашето „ние“ и в това няма нищо чудно.

- 04-07-2012|**Златко**

Радвам се на умните ти коментари, Маноле! Хайде подкокоросай и малко повече хора от твоето поколение и среда да идват насам, да се разговаряме. Интересно е!

АВГУСТ 2011

АВГУСТ 2011

Триумфиращата Турция?

Автор: Стивън Кинцър

На фона на кървавите катаклизми в арабския свят, националните избори в Турция през юни изглеждаха като триумф на демокрацията. Кандидатите за парламента бяха секуларни и религиозни, про- или анти-военни, подкрепящи идеята за правата на кюрдите или техни противници. Петдесет милиона души можеха да гласуват – и 87 процента от тях го направиха. Нямаше сериозни инциденти. Гласовете бяха пре-брояни бързо и честно.

Резултатът беше решаваща победа на премиер-министъра Реджеп Таип Ердоган. Неговата Партия за справедливост и напредък (АКР), не успя да спечели абсолютното мнозинство в парламента, което би му позволило да прокара дългоочакваната нова конституция на страната почти по указ. Въпреки това тя спечели повече гласове от всички останали партии, взети заедно, печелейки трети по ред избори и правейки от Ердоган най-силния турски лидер в продължение на повече от половина век. В момента той има повече власт от всеки друг от времето на Кемал Ататурк насам.

Тази победа е свидетелство за постиженията на Ердоган. Преки АКР да спечели първите си национални избори през 2002, Турция беше прекарала години под управлението на слаби коалиционни правителства, отнасящи се сервилино към военните. Тя страдаше от периодични икономически кризи и беше почти невидима на световната сцена. Всичко това се промени напълно. Силните правителства на Ердоган пречупиха политическата власт на армията, превърнаха Турция в икономическа сила и направиха от нея един от основните играчи в Близкия изток, Кавказ, Балканите, Северна Африка и дори по-надалеч.

И въпреки това много турци се чувстват неспокойни. Някои се беспокоят, че икономиката, която през миналата година нарасна с цели 8,5 процента, може да прегрее. Други се страхуват, че подновената власт на

Ердоган ще го доведе до антидемократични крайности. Бойкотът на парламента от страна на десетки кюрдски депутати постави под съмнение желанието му да реши многогодишния кюрдски конфликт. Напоследък се появи и нов източник на несигурност, идещ от бунтовете в арабските страни. В продължение на няколко години турците следваха външна политика, подчинена на мотото „никакви проблеми със съседите“. През последните месеци те обаче бяха принудени да осъзнайат, че в края на краишата не могат да бъдат приятели с всички страни в региона.

За последните десет години Турция се промени повече, отколкото го е правила през предишните осемдесет. В течение на десетилетия армията беше в състояние да налага стриктен секуларизъм в традицията на Ататурк, но сега един нов еtos, по-открит към религиозното влияние, промени условията на политиката и обществения живот. Ердоган се моли всеки ден, а жена му носи забрадка. В някои турски градове кметовете на AKP се опитват да ограничат продажбите на алкохол или да направят разделени мъжки и женски плажове. Това алармира множество секуларно настроени граждани. Ердоган би могъл да подпомогне уталожването на страховете им, но вместо това той става все по-рязък. Турция излиза от сянката на военното управление, което е промяна с исторически измерения. Но дали тя се движи към време на свобода в европейски стил или просто замества една форма на авторитарно управление с друга е все още неясно.

Поради факта, че Ердоган идва от една исламска политическа традиция и защото настоява за по-широко възприемане на исламската забрадка, може сравнително бързо да се стигне до заключението, че основният конфликт в турското общество е този между секуларизма и нарастващото религиозно влияние. Но това заключение е заблуждаващо. Никой от десетките хора, с които разговарях по време на последното си посещение в страната, не смята, че Турция се намира в опасност от подхълъзване към исламско управление. Турското общество разполага с вътрешни защити, които повечето арабски общества не притежават: множество поколения, израсли в секуларизъм и демокрация, все по-увеличаваща се средна класа, растяща експортна икономика, все още много активна преса и силно гражданско общество, основаващо се на университети, професионални съюзи, бизнес-асоциации и различни групи по граждански и човешки права, както и екологически проблеми. Съвременният конфликт в Турция засяга не религията, а стиловете на управление.

По време на първия мандат на Ердоган, Турция положи големи усилия за засилване на местната демокрация. Отменено беше смъртното наказание, облекчени бяха ограниченията върху свободата на словото, до голяма степен беше елиминирано насилието в турските затвори. Но това не продължи дълго време и при втория си мандат Ердоган се насочи към други проекти. Днес някои турци се страхуват, че сегашният му, трети мандат ще им донесе един нов Ердоган, окурящ от изборните си победи и все по-авторитарно настроен.

Не е случайно това, че тези промени съвпадат с подема и западането на турската кампания за присъединяване към Европейския съюз. Избликът на парламентарни реформи между 2003 и 2005 дойде по време, в което Европа изглеждаше изкусително готова да прегърне Турция. Но ходът на реформите се забави когато ентузиазма на Европа намаля. В момента, най-вече поради съпротивата на Франция и Германия, има само малко вероятност турското членство да се осъществи през идещото десетилетие. Членството на Хърватска за 2013 току-що беше одобрено, но Европа не е склонна да приеме 75 милиона турци, които ще имат правото живеят, работят и гласуват в страните на ЕС. „Проблемът изглежда идва от комбинацията от (мюсюлманска) религия и (голям) размер“, заключава авторката Мирела Богдан в изследването си *Турция и дилемата на присъединяването към ЕС*.

Малко преди Ердоган да спечели първите си национални избори в 2002, съдебните власти го обвиниха в заговор срещу светския ред и поискаха от Конституционния съд да забрани партията му и да го прогони от политиката. Той оцеля с един-единствен глас в повече. Това очевидно е накарало военните да започнат да водят разговори за насилиственото му снемане от власт. Документи, изобличаващи тези офицери в различни престъпления – не само заговор за снемане на правителството, но и организирането на ужасни убийства като онова на турско-арменския журналист Хрант Динк през 2007 – достигнаха до пресата. Първото им разглеждане в съда доведе до лавина от съдебни обвинения и арести на стотици заподозрени, включително и поне тридесет активни генерали. Заговорът за дестабилизиране на страната и съдебните случаи, свързани с него, са известни под популярното име „Ергенекон“, идещо от названието на митичната турска родина, което заговорниците са избрали за име на плана си.

Множество турци приветстваха откриването на този случай както с изумление, така и с ликуване. Разследванията на военните и техните корумпирани съюзници в съдебната власт и бюрокрацията бяха широко възприети като важна стъпка по посока към засилване на демокрацията. Но с развитието на случая той постепенно започна да придобива по-други отсенки. Автентичността на някои от обвинителните документи беше подложена на съмнение. Прокурорите хвърлиха мрежата си така нашироко, че хората започнаха да се чудят дали целта на случая е да се накажат конспираторите или да се сплашат критиците на правителството. И тъй като правителството постепенно започна да подменя прокурорите със собствени хора, засилиха се съмненията, че политика-та отново се намесва в съдебната власт.

Случаите с двама журналисти, арестувани през март, Ахмет Сик и Недим Сенер, показват сложността на все по-разширяващия се случай Ергенекон. Свидетелствата срещу тях, както и онези срещу повечето от останалите обвиняеми, са секретни. Съдията отхвърли искането за освобождаване от ареста докато трае подготовката на процеса, което означава, че те ще бъдат в затвора в продължение на много месеци. И двамата журналисти са посветили кариерите си на разследване на скритите сили – военни, икономически и религиозни – които работят, за да подкопават демокрацията в Турция, така че предположението, че те могат да бъдат част от антидемократичен заговор, изглежда съмнително за множество турци. Предположението е, че журналистите или са обезпокоили силни хора, или са използвани като примери, с които да бъдат сплашени останалите.

„Твърдението, че тези двама мъже са били част от Ергенекон, е все едно да се каже, че Обама е част от Ку Клукс Klan“, казва Хакан Алтинай, бивш директор на фондацията „Отворено общество“, поддържана от Джордж Сорос. „Това е важен момент за ляво-либералното мнение, което досега беше част от основната поддръжка на това правителство. Това е повратна точка.“

Ако целта на този случай е сплашване, то изглежда действа. „Питам се дали телефонът ми се подслушва?“, каза ми един млад журналист в края на разговора ни в Истанбул. „Дали трябва да се самоцензурирам?“

Всяка дискусия за открытост и толерантност в Турция бързо стига до кюрдския въпрос. В Турция има повече от десет милиона кюрди, и те са съсредоточени предимно в бедния югоизток. Държавата винаги е

настоявала, че те трябва да бъдат асимилирани в турското общество. Съпротивата им стигна до бунтове, които продължиха повече от десет години и костваха десетки хиляди животи. През последните години има сравнително малко битки и за известно време изглеждаше сякаш Ердоган ще предприеме решаващи стъпки за прекратяване на конфликта. През 2005 той обяви в Диарбекир, главния кюрдски град, че е готов да поправи „грешките и греховете от миналото“.

Оттогава насам се промениха много неща. Говоренето на кюрдски език, преди силно ограничавано, днес е позволено, има и кюрдски телевизионен канал. В университета в древния град Мардин беше открит център за кюрдски изследвания. По време на последните избори на кюрдските кандидати беше позволено да водят кампаниите си на родния си език. Нищо подобно не би било възможно преди десет години. И все пак за много кюрди Ердоган не е направил достатъчно.

Според турския закон партиите, получили по-малко от 10 процента от гласовете, не могат да участват в парламента. С наблизаването на тазгодишните избори, водачите на кюрдската Партия за мир и демокрация, разбирајки, че нямат шансове да минат тази граница, решиха, че кандидатите им трябва да се състезават като независими, а не от името на партията. Тридесет и шест от тях бяха избрани. Много от тях имат предполагаеми връзки със забранената от закона кюрдска бунтовна група, РКК.

Опитът да заемат местата си в парламента не потръгна добре. Избухна спор за това дали един от депутатите, обвинен по драконовските антитерористични закони от 1980-те, може да участва в парламента. По време на парламентарната клетва на 28 юни, всички кюрдски представители обявиха бойкот в знак на протест. Денят, от който се очакваше да покаже силата на турската демокрация, се превърна в горчиво припомняне за вътрешните конфликти на страната.

Атаките срещу правителството по чувствителни теми като правата на кюрдите, критиката на действията му по случая Ергенекон и лично то осмиване на Ердоган не са единствените начини, по които журналистите могат да се поставят в опасност през тези дни. Има и още една тема, която някои се страхуват да изследват прекалено дълбоко: властта на Фетула Гюлен – седящ в сянка, но невероятно влиятелен турски религиозен лидер. Откъм едно усамотено имение в Пенсилвания, където той беше принуден да избяга, за да се спаси от преследване заради ан-

тисекуларни изказвания през 1990-те, Гюлен ръководи разпространено по целия свят движение, което е една от най-забележителните сили в съвременния ислам.

Според изследователя Картър Воън Финли, движението има милиони последователи, притежава собствени вестници и телевизионни станции в Турция и извън нея, и ръководи повече от хиляда училища в над сто страни – включително и Съединените щати, където само в Тексас има тридесет и три такива. То изпраща доктори в Африка и по други места, когато се случат катастрофи. След атаките от 11 септември, Гюлен закупи цяла рекламна страница в *The Washington Post*, в която обяви, че „Исламът се отвращава от такива актове на терор.“ Той има добри отношения с не-ислямски религиозни водачи – през 2003 например се срещна с папа Йоан Павел II – и отхвърля фундаментализма.

В родната му Турция, движението на Гюлен се е превърнало в уникална влиятелна сила. Както Ердоган, така и президентът Абдула Гюл са негови почитатели. Една секретна телеграма, написана през 2006 от американски дипломат в Анкара, и разкрита чрез Уикилийкс, гласи така:

Според достоверни източници гюленистите използват своята мрежа от училища (включително и десетките училища в САЩ), за да подбират ученици, за които се смята, че могат да бъдат оформени като мисионери, и ние постоянно получаваме сигнали за това как училищата индоктринират учениците си.

Репортажи от пресата показват, че завършилите тези училища са се издигнали до важни постове в правителството и бюрокрацията. Секулистите гледат на тях като на пехотинците в една тиха, но постоянна кампания, чиято цел е да се проникне в държавното управление и в края на краишата то да бъде направено по-религиозно.

Никой не може да бъде сигурен дали всичко това е истина, тъй като движението се съпротивява на всякакво разследване. Например, някой очевидно ръководи световната образователна мрежа на Гюлен, но никой не знае коя точно е тази личност. Изследователите често са се опитвали да получат достъп до общежитията, в които живеят учениците на Гюлен, но това винаги им е било отказвано. Самият Гюлен рядко дава интервюта, а дългосрочните му цели са неясни. Движението може и да е, както твърдят симпатизантите му, благодатна сила, която стабилизира турския живот. Но някои турци не му се доверяват, и подозренията

им се засилиха когато се оказа, че единият от журналистите, арестувани през март, Ахмет Сик, се е канел да публикува книга за нарастващото влияние на гюленизма, под заглавие *Армията на имама*. Полицията конфискува откритите копия. Текстът, в който сред много други неща се твърди, че симпатизантите на Гюлен доминират турската полиция, бързо се появява в Интернет, предизвиквайки лавина от даунлоуди.

Популярността, която позволи на Ердоган постигането на тази забележителна избирателна победа идва от личната му харизма, от проницателната смесица от религиозна благочестивост и старомоден турски национализъм, както и от огромните организационни постижения на неговата партия и неспособността на опозиционните партии да предложат достоверна алтернатива. Но най-важният му аргумент е икономическият бум, постигнат по време на мандатите му. Най-добрият начин да се види какво този бум означава за обикновените хора е да се посетят градовете от вътрешността на страната. Само преди едно поколение, никой не би могъл да си представи, че такива прашни анадолски градчета като Кония, Денизли, Малатия, Ескишехир, Кайзери и Газиантеп някой ден биха могли да станат богати, но се случи именно това.

Докато бях в Турция пътувах с един от новите влакове – които са побързи от американските – от Анкара до Ескишехир, 240 километра на запад. Допреди едно десетилетие Ескишехир беше почти само едно големо село. Заблатена рекичка, минаваща по средата на града, изпускаше отвратителна смрад, а след по-проливни дъждове прогнилите къщички по двата ѝ бряга или се наводняваха, или пропадаха. Днес Ескишехир е място на два преуспяващи университета и десетки фабрики, произвеждащи самолетни мотори, локомотиви, селскостопанска техника, цимент, химикали, рафинирана захар и дори лули от морска пяна. Рекичката има здрави бетонни стени, от двете ѝ страни има зелени паркове, а по главните улици се движат трамваи. Хиляди туристи идват всеки уикенд от Анкара и Истанбул, заради пътешествията по речните канали, с корабчета в стил Амстердам или гондоли като във Венеция. Има няколко театъра, а местната опера представя Верди и Доницети пред една все по-изтънчена публика. Студентите пълнят баровете и обикалят нощните улици.

Кметът, Илмаз Буюкерсен, бивш университетски ректор, ми каза, че докато някои други турски градове не са толкова благосклонни към развлечения като среднощно пиеене, той не се съмнява, че Ескишехир

представлява турското бъдеще. Подобно на много други турци, които не участват в управляващата партия или движението Гюлен, той обаче се тревожи от нещата, които се случват в Анкара.

„Нещата, които чета по вестниците, ме потискат“, казва той. „Единственото, за което се пише, са обвинения, спорове, борби.

Упражнява се натиск върху пресата, върху професионалните съюзи, неправителствените организации, университетите. Съдебната система отговаря пред управляващата партия. Всичко това предизвиква страхование у хората. Но въпреки това аз съм оптимист. Новото поколение знае всичко, отворено е за света и напълно подкрепя демокрацията. Журналистите и останалите хора се противопоставят на натиска, на който са подложени. Няма връщане обратно.“

Регионалните различия все още са много големи в Турция. Кюрдските градове като Хакари, където е имало само малки обществени или частни инвестиции, си остават бедни. Училищата бълват ученици, приучени на наизустяване и несвикнали на критическо мислене. Нивото на безработицата тук достига тревожните 11 процента. Много от вестниците служат по-скоро на политически каузи и частни интереси, отколкото на търсенето и предлагане на новини.

Една от най-трудните теми в предизборната кампанията на Ердоган беше обещанието му да прокара нова конституция, която да замени досегашната, силно недемократична, наложена от генералите преди три десетилетия. Това предизвиква дебати по въпроси, вариращи от свободата на словото до забрадките и кюрдския национализъм. Ердоган не прави тайна от очакванията си по повод новата конституция. Партийните правила не му позволяват да се кандидатира за четвърти мандат като премиер-министр, така че мечтата му е да замени парламентарната демокрация с президентска система като онази във Франция, след което да се кандидатира за президентството, може би през 2014, когато се очакват следващите президентски избори.

При сегашната тромава избирателна система, партията на Ердоган спечели 326 места от общо 550 в парламента. Това беше далеч от 367-те, които биха му позволили да наложи каквато конституция си поискан, а недостатъчни също и за 330-те, които биха му дали възможност да свика референдум върху собственото си предложение за конституция. Така че триумфът му при избирателните урни беше смесен и властта му не е абсолютна. Турция разполага с великолепен потенциал за 21 век, но ще

може да го реализира само ако успее да обедини сегашното си фрагментирано общество.

[Източник](#)

Стивън Кинцър, бивш кореспондент на Ню Йорк Таймс в Истанбул, понастоящем преподава международни отношения в Бостънския университет.

Коментари (2)

- 10-08-2011|**Самолет 005** – ...невероятно интересна страна...

Много интересна статия! Турция е истински феномен с уникалния си крехък статут на симиоза между сплотеност (поради религиозната традиция на ислама – една от най-сплотяващите и солидаризиращи религии), съвестни граждани, уважаващи държавността (вероятно поради имперската традиция – все пак Турция е наследница на една от най-силните империи в света), желание за модерност, мъжкарство, а също и наличието на огромен мутренски потенциал. Спасява ги (от образуването на мафия) единствено ислама, но кой ислам?

...

Преди време се бях наслушал на теории за това, как комунизмът е профанизирано християнство. Логичен е въпросът какво може да породи един профанизиран ислам. По-обезпокоително обаче е друго едно твърдение – че историята се повтаря, но винаги в смехотворен вариант. Чуда си се кое в случая ще е смехотворното...

- 21-06-2013|**Kiril Iliev** – ...добра статия ...

Добре написана и изглежда, че обхваща всички въпроси, и всички страни на всички въпроси .. горещо препоръчвам

Европейците против мултикултурализма

Автор: Джон Р. Бауън

Един от множеството признания за завоя надясно в западноевропейската политика е неотдавнашния хор от гласове, отричащи мултикултурализма. Немската канцлерка Ангела Меркел поведе хора през миналия октомври, заявявайки, че мултикултурализмът „пропадна, и то абсолютно“. Тя беше повторена през февруари от френския президент Никола Саркози и британския премиер-министр Дейвид Камерън. Но и тримата бяха навлезли в играта със закъснение: в продължение на години холандската радикална десница напада с ярост различни мултикултурни политики.

Въпреки споделената реторика е трудно да се установи някаква обща цел на тези критики. Камерън имаше пред вид едно прекомерно толерантно отношение към екстремисткия ислам, Меркел – бавния ход на турската интеграция, а Саркози – мюсюлманите, които се молят на улицата.

Но, ако и да е трудно да се каже какво точно имат пред вид политиците в Европа, когато говорят за мултикултурализъм, ние знаем със сигурност едно, и това е, че въпросите, които те повдигат – реални или въображаеми – имат комплексни исторически корени, които имат само малко общо с идеологиите на културното различие. Да се обвинява мултикултурализма може и да е нещо политически полезно, поради неговата популистка привлекателност, но в същото време то е и политически опасно, защото атакува един „вътрешен враг“: ислама и мюсюлманите. Нещо повече, то не разбира историята. Една интелектуална корекция може би ще помогне да се намали зловредното му влияние.

Политическите критики на мултикултурализма объркат три теми. Едната е темата за променящия се културен и религиозен пейзаж на Европа. Следвоенните Франция и Великобритания насърчаваха емиграцията на работници от бившите им колонии; Германия използва за

същата цел дългогодишните си връзки с Турция; малко по-късно, нови африкански и азиатски емигранти, мнозина от тях мюсюлмани, започнаха да пътуват из цяла западна Европа в търсене на работа или политическо убежище. В резултат на това днес човек вижда джамии там, където някога са се виждали единствено църкви, и чува арабски или турски език там, където преди са се чували само диалекти на немски, холандски или италиански езици. Първата тема значи е *социалният факт* на културно и религиозно разнообразие, на мултикултурен и мултирелигиозен живот в ежедневието: появата в западна Европа на онзи вид социално разнообразие, който открай време е бил въпрос на гордост в Съединените щати.

Втората тема – подсказвана от фразата, използвана от Камерън, „държавен мултикултурализъм“ – засяга политиките, които всяка от тези страни използва, за да се занимава с новодошлите жители. През 1970-те години европейските правителства разбраха, че работниците-гости и техните семейства са дошли завинаги, така че започнаха да опитват различни стратегии за интеграция на имигрантите в страните-домакини. Всички политици разбраха, че ще трябва да намерят „разумни съгласуваности“ с потребностите на новите общности: джамии и училища, професионална подготовка, обучение по езика на страната-домакин. Това бяха прагматични усилия; те нямаха за цел асимилация, нито пък се стремяха да поддържат някакво пространствено или културно разделение. Някои от тези политики евентуално получиха названието „мултикултурни“, защото включваха признаване на етническите общностни структури или разрешение за ползване на арабски или турски език в училищата. Но всички тези мерки бяха насочени към окуражаване на *интеграцията*: въвеждане на нови групи в обществото, с едновременно признаване на очевидния факт на лингвистичните, социални, културни и религиозни различия.

Третата тема, която критиците на мултикултурализма объркват, е един набор от нормативни *теории* на мултикултурализма, всяка от тях опитваща се да посочи начин, по който да се обясни културното и религиозно разнообразие от една специфична философска гледна точка. Макар че представите за мултикултурализма действително оформят публичните дебати във Великобритания (както и в Северна Америка), това се случва в много по-малка степен в континентална Европа, и дори във

Великобритания би било трудно да се открият директни политически следствия от тези нормативни теории.

Политиците грешат, когато твърдят, че нормативните идеи за мултикултурализма оформят социалния факт на културно и религиозно разнообразие: такова разнообразие би съществувало с или без теории, които да го обясняват. Нито пък държавните политики биват оформяни от тези идеи, които обикновено са доста скорошни. Точно напротив, всяка от европейските страни е следвала и следва добре отъпкани пътеки за справяне с проблемите на разнообразието. Методите, чието предназначение винаги е било да се приспособят едни към други вътрешно-националните религиозни блокове, днес се използват и прилагат към мюсюлманските имигранти. Бидейки далеч от новите и погрешно насочени политики на мултикултурализма, тези определени стратегии представляват продължение на многолетни, национално-специфични начини за признаване и направляване на разнообразието.

• • •

Нека разгледаме например Германия. Твърденията на Меркел бяха може би най-малко тежките, но думите ѝ указват едно все по-нарастващо убеждение сред някои германци, че мюсюлманските имигранти не могат да бъдат асимилиирани. Атаката на Меркел беше колкото неопределена, толкова и опортунистическа. Тя изказа съжаление, че немската „тенденция е била да се назова „нека възприемем мултикултурната концепция и да живеем щастливо едни до други, едни с други“, и направи заключението, че това не е довело до резултати, сякаш по този начин е идентифицирала някакви политики, които биха могли да бъдат променени. Но истинският смисъл на думите ѝ беше направен ясен от присъствието на Хорст Зеехофер на подиума до нея. Зеехофер, баварският премиер и коалиционен партньор на Меркел, призовава към ограничаване на имиграцията.

Речта на Меркел беше последвана от серия от анти-мюсюлмански публични изявления на високопоставени немски официози. През юни 2010 тогавашният член на съвета на Бундесбанката Тило Зарацин публикува книга, в която обвини мюсюлманските имигранти в това, че намалявали интелигентността на немското общество. И макар че самият той беше нападнат за възгледите си и уволнен от поста си в централната банка, книгата се оказа популярна и допитванията показваха, че немците симпатизират на аргументите му. Едно допитване до общественото

мнение показва, че една трета от немците вярва, че „страната е наводнена от чужденци“. Няколко месеца по-рано, през март, финансовият министър Волфганг Шойбле се осмели да каже, че Германия е направила грешка като е допуснала толкова много турци през 1960-те, защото те не са се интегрирали в общество.

Финансият министър поне посочи една реална немска политика – настърчаването на ниско платени работници да се преселват в страната и да я изграждат. Но представата на Меркел, че немското правителство е настърчавало някакво *мултикулти* общество (нещо по-различно от възхваляването на разноцветния Кройцберг или някая турска звезда от немския национален отбор по футбол) игнорира основната тежест на немската имиграционна политика, която, до 2000 г., отказваше да даде жителство на тези работници, техните деца и внучи. С други думи, правителството, а също и много, може би повечето, германци, изобщо не бяха очаквали да живеят едни до други с новодошлите. Те по-скоро бяха се надявали, че „ония“ ще си опаковат багажа и ще си заминат.

Именно това е смисълът, в който Германия е провеждала своите дългосрочни политики за справяне с разнообразието: немското федерално и местните правителства исторически са отричали, че имиграцията би могла да притежава някаква ценност и са поддържали политика на ограничаване на гражданството само до хората, които могат да удосто-верят немски произход. Но Германия би могла да последва и тук публично-корпоративния модел, който е установила в отношенията си с християнските и еврейски групи. В такъв случай една определена исламска корпорация би получила статуса да отговаря за правителствените субсидии за джамии и да служи като законен наблюдател и мениджър на материалите, подбрани за исламско религиозно образование. Тази многообещаваща политическа цел, все още не постигната, би означавала признаване и подкрепа за ислама в съответствие с дълголетните немски принципи за направляване на религиозното разнообразие, и то не по причини на мултикултурализма.

• • •

За разлика от Германия, Великобритания действително е настърчавала мултикултурализма като експлицитна политика, но не и в областите, в които Камерън го отрече. В речта си от февруари 2011 той обвини мултикултурализма в това, че е създал пространствени разграничения и подстрекавал към тероризъм. „Под формата на доктрината

за държавния мултикултурализъм“, заяви той, „ние насърчавахме различните култури да живеят различни животи, на страна едни от други и на страна от основното течение на обществото“. Оставени сами на себе си, твърди той, някои хора са се обрнали към екстремизма, а една по-малка част от тези отчуждени хора на свой ред са поставяли бомби в името на исляма. Предложеното от него решение има три основни аспекта: да се направи сигурно, че всяка организация, кандидатстваща за обществени средства, се придържа към доктрините на универсалните права и насищава интеграцията; да се държат екстремистите на страна от ученици, студенти и затворници; накрая, да се осигури, че всички новодошли хора изучават английски език.

Като диагноза на проблемите на домашния тероризъм, речта не достига целите си. Британските терористи, принципно отговорни за атаките в Лондон от 2005 г., знаеха английски език и познаваха добре хората в Англия. Мохамед Сидик Хан, за когото се смята, че е бил водач на терористическия акт, е бил „силно озападнен“ човек, който е израсъл в Лийдс и е посещавал тамошния университет. Шехзад Танвер, друг един от терористите, има подобна биография. Според официалния доклад за бомбените атаки, и двамата мъже са развили джихадистките си убеждения в Пакистан.

Ако тези и други местни терористи не се чувстват у дома си във Великобритания, то е защото те *не* остават в собствените си „раздлени култури“, а вместо това се превръщат в изолирани индивиди без социална или културна база. В своите анализи на европейския джихадизъм, френският политолог **Оливие Роа** и американският експерт по въпросите на анти-тероризма Марк Сейджман рисуват една картина на млади мъже, страдащи от липса на връзки с останалите хора от своите общности. Роа ги нарича „детериториализирани“, тоест без собствена територия; Сейджман описва „група от типове“, които се оказват лишени от възможности у дома, на които се гледа като на чужденци, въпреки че са родени в Европа, и които в края на краишата пътуват в чужбина, за да търсят връзки с екстремистите. Без да са оградени със стени в изолирани етнически квартали в Брадфорд (или Хамбург), те са лишени от корени, перфектно говорещи английски (или немски) младежи, които се чувстват отхвърлени от хората и институциите около себе си.

Камерън използва речта си, за да аргументира в полза на своето „голямо общество“ – политика на държавен отказ от социалните помощи,

основаваща се на убеждението, че ако хората трябва да работят заедно, за да оцеляват, те ще получат по-силно усещане за принадлежност към Великобритания. Но каквите и да са предимствата на този подход към британските социални проблеми, той не може да предложи почти нищо на хората, които вече считат себе си за отхвърлени от ония, които ги заобикалят.

Така че Камерън греши когато става дума за домашния тероризъм. Какво всъщност има пред вид той, когато говори за „държавен мултикултурализъм“? Мултикултурните политики на днешна Великобритания засягат най-вече това как държавните училища се занимават с разнообразната си клиентела: преподаване на културни и религиозни учебни планове, предлагане на халал-храна за мюсюлманските ученици. Зад тези специфични политики стои общоприетата във Великобритания идея, че културните и религиозни традиции на всеки ученик трябва да бъдат положително признати. Тези политики намират отчетлив израз в едно поръчано от правителството изследване на политолога Бхику Парек, чиято книга от 2000 г., *Премислянето на мултикултурализма*, задава следния въпрос: как, в едно мултикултурно общество, държавата трябва да балансира легитимните изисквания за разнообразие с необходимостта „да се наಸърчава силно чувство за единство и обща принадлежност сред нейните жители“? Това е точно грижата на Камерън, но Парек я изказва като оправдание за образователния мултикултурализъм. Парек твърди, че признаването на традициите, поддържани от религиозните и етнически общности чрез мултикултурни учебни планове, предоставя една психологически здрава база, върху която да се изгради национална идентичност, изградена върху включването на всички. (Неговото гледище се приближава до твърденията, направени от един друг политически теоретик, Уил Кимличка, който твърди, че поддържането на културното наследство е от голяма психологическа важност при развитието на всеки либерален гражданин).

Във Великобритания има спорове около въпроса за образованието и изолацията на културните малцинства, но пространственото разделение на имигрантските общности е продукт от южноазиатските модели на заселване, възприети в страната през 1960-те години, а не на държавния мултикултурализъм. Когато мъжете (а по-късно и семействата им) са се преместили от Пакистан и Бангладеш в Англия, те са довели със

себе си цели родословия и села, възпроизвеждайки старите си езикови и религиозни мрежи в градските британски обкръжения. Резултатът от това е пропаст, разделяща азиатските и британски общности едни от други, а в някои градове липсата на общуване и разбиране се превръща в омраза и смутове. През пролетта и лятото на 2001 различни бунтове изправиха едни срещу други азиатци и англичани в северните градове Олдхам, Бърнли и Брадфорд. Днес тези градове си остават силно разделени. Техните училища отразяват и изострят проблема. Учениците си остават разделени на предимно бели и предимно пакистански или бангладешки училища. Както каза в доклада си по повод на десетгодишнината от смутовете един директор на училище, състоящо се в 92 процента от пакистански ученици: „някои от нашите деца биха могли да преживеят целите си животи, без изобщо да срещнат човек от друга култура, докато стигнат до университета или работното място“.

Комбинацията от религия и образование допринася за това разделение, но не по начина, подсказан от речта на Камерън: не само мюсюлманите са онези, които са се откъснали от останалата част от обществото. В цяла Великобритания децата ходят в училища, които приемат единствено ученици, редовно посещаващи католически или англикански църкви. В остро разделения Олдхам, 40 процента от средните училища са от този тип, и те се базират на едно до голяма степен бяло население. Това религиозно разделение се увеличава поради прибавените към училищната система и държавно подпомагани „верски академии“, тоест основно протестантски или католически училища. И докато в Съединените щати евентуална правителствена помощ за религиозно определени училища би била разглеждана като недопустимо смесване на държава и религия, британските идеи за обществен живот изхождат от предпоставката, че религиозните общности са легитимни и социално важни източници на гражданско обучение, с което заслужават държавна поддръжка.

Така че, ако държавният мултикултурализъм съществува в 2011, той може да бъде открит в общоприети принципи за ролята на държавата при поддържането и насърчаването на различни видове училища. Тези политики могат да имат разделящи последствия, но те са и настоящи политики на консерваторите. Камерън и неговата партия не обичат да говорят за тези проблеми и в други отношения; те не са в бизнеса на атаки срещу християнските училища.

Като цяло, тогава, изглежда че усвояването на имигрантите във Великобритания е поело обичайния за тази страна курс. Методите, прилагани към различните религиозни групи, които нападат исляма тук, са приложени и към последните новодошли.

Политическите предложения на Камерън засягаха една напълно различна тема: той обърна специално внимание на необходимостта от снижаване на толерантността към ислямски групи с екстремни възгледи. Тук човек може да се съгласи с премиер-министъра и да приеме, че дейностите на някои ислямски групи трябва да бъдат ограничени. Най-често цитираният пример е един имам на име Хизб-ут-Тахрир, който отхвърля участие в британската политика и насищава британските мюсюлмани да се подготвят за идването на ислямската държава, която ще бъде създадена някъде по света в недалечно бъдеще. Това обаче засяга не валидността на признаването на културното разнообразие, а по-скоро степента, до която държавата трябва или не, да допуска екстремно или нетолерантно публично говорене – същият въпрос, който възникна във връзка с датските карикатури и който редовно присъства при про-карването на закони, насочени против отричането на Холокоста.

• • •

Макар че френският президент Никола Саркози нападна *le multiculturalisme*, френските политици използват по-често понятието „комунализъм“ (*communautarisme*). Зад това понятие се намира нещо, което се отнася до ежедневните практики и отношения, които отхвърлят „живеенето заедно“ в полза на живеенето „едни до други“. Обикновено тук отрицателният пример идва от Великобритания, макар че през последно време французите също започват да обвиняват себе си в този недостатък.

Комунализъмът е не по-ясен обект на отрицание от мултикултуализма. В *LeMonde* от 16 март тази година, новият вътрешен министър Клод Геан каза, че високата безработица сред хората, които идват във Франция от места извън Европейския съюз, доказва „провала на комунализмите“, защото тези имигранти обикновено се събират едни с други според културата си и това им пречи при намирането на работа. Той признава, че хората имат право да избират къде да живеят и че не държавата ги е поставила там, но заедно с това твърди: „ние оставихме прекалено дълго хората да си създават общности“. Геан смята, че онова, което е ставало, е било пример за държавен мултикултуализъм в без-

действие, без да казва точно как държавата би могла да разчупи вече съществуващите общности.

Няколко страници по-нататък един журналист анализира американската „афера галеон“ – случай на финансова измама, в която са участвали финансисти от индийски произход, като пример за комунализъм, защото тези мъже, с образователни степени от Харвард и Уортън, и работещи за фирми като Goldman Sachs и McKinsey, са имали един и същ национален произход. (Между другото, *тези имигранти* поне са получили работа, при това великолепна). Очевидно комунализъмът от един вид е ключ към успеха, макар и незаконен успех, докато комунализъмът от друг вид по някакъв начин обяснява високата безработица. Един циник би могъл да добави, че ако комунализъмът се определя като работа в малки, кръвосмесителни групи, то Франция, с нейния необичайно тесен кръг от индустристи, работещи в пресичащите се кръгове на най-големите компании, с нейната образователна система, основаваща се на елитизъм, както и женитбени практики, предназначени да запазват елита, е сред най-комуналристките страни по света.

Във всеки случай Франция никога не е предприемала какъвто и да е държавен мултикултурализъм. Макар някои официози да оплакват политиката на „правото на различност“, която характеризираше няколко години от началото на президентството на Франсоа Митеран през 1980-те, тази политика едва ли би могла да бъде наречена мултикултурна. Беше предоставено някакво образование по „родните езици“, но това беше направено като опит за подпомагане на евентуалното „завръщане“ на имигрантите и техните деца. Други източници на подпомагане предоставяха професионално образование, а настоящите политики направяват допълнителни средства към училищата с голям брой ученици „с трудности“. В същото време френската държава организира езикови курсове за имигранти, помош за групи, опитващи се да изграждат джамии, както и практически условия за приготвянето на халал-месо в кланиците. Държавната помощ и контрол над религиозните групи е, въпреки реториката на стриктно разделение между държавата и религията, дългосрочна черта на френската политика. Повече от един век след прокарването през 1905 година на френския закон за разделяне на държавата и религията, държавата все още плаща за поддържането на по-стари религиозни сгради, дава данъчни отстъпки на религиозни групи и наема учители за частни религиозни училища (повечето то тях католически).

• • •

Обвиняването на мултикултурализма за социалните проблеми на страната е национален спорт в Холандия. И все пак, както пише амстердамският социолог Ян Вилем Дуйвендах, Холандия никога не е провеждала държавен мултикултурализъм или пък политики, предназначени да запазват културите на малцинствата. Вместо това тя е провеждала два вида политики – едната насочена към запазване на вековната обвързаност с политическия мир, другата към интеграция на малцинствата.

Холандското предпочтение на компромиса в политиката е въплътено в така наречения модел *полдер* – думата означава съвместна работа при изграждането на диги, малко по подобие на онова, което Токвил описва в Америка като „строеж на плевня“. Погледнато исторически, това означава, че хората не са били особено склонни да критикуват неасимилираните имигранти. Холандските културни практики са предпочитали неофициалното продължаване на мултикултурната социална реалност, при която хората са свободни да говорят собствените си езици, да практикуват религията си и т. н. Този вид социален навик под мото то „живей и остави да живеят“ е холандското решение на религиозните конфликти от един период на сравнително интензивни религиозни убеждения и практики през деветнадесети и началото на двадесети век. Той е довел до един почти-официален модел на „опори“: религиозни мрежи и институции, вътре в които от всеки холандки мъж или жена се очаква да остане.

Това социално разбиране за поддържане на религиозния и политически мир чрез разделение на хората според религията им е довело до политики на създаване и финансиране на религиозни училища. И макар че системата на опори беше се разпаднала вече дълго време преди основната мюсюлманска имиграция да започне през 1970-те и 80-те години, от нея е останала известна психологическа нагласа, която диктува, че всяка религиозна група трябва да игнорира особеностите на другите. Бидейки далеч от приемане или признаване на валидността на другия, това отношение настърчава една гола толерантност, гражданско приемане на правото на съществуване на католици, протестанти или, ако щете, хомосексуални хора или пушачи на марихуана. Осъждането беше запазено за вкъщи или за амвона. И така, докато холандските политики и норми настърчаваха едно разнообразно общество, те не вземаха участие в онова, което днес се мисли като мултикултурализъм, с неговите опити

да се отиде отвъд толерантността, по посока на положителната оценка и приемането.

В същото време правителствата проведоха серия от политики, целящи да настъпват напредъка на малцинствата чрез предоставяне на учители, които да говорят техните езици (основно арабски и турски), създаване на местни съвети, които да помагат на правителството при провеждането на интеграцията, и специално финансиране, което да предостави допълнителни възможности за училищата, посещавани предимно от деца на имигранти. В края на двадесети век тези политики бяха променени, за да се повиши акцента върху професионалната подготовка и преподаването на холандски език, но целта на държавната политика продължи да бъде, както винаги е била, настъпване на интеграцията. В Холандия, както и във Франция, финансовата помощ беше насочена към училища с множество бедни ученици, които обикновено са деца на скорошни имигранти.

Атаките срещу тези политики и отношения бяха съсредоточени върху ценности, приписвани на мюсюлманите или на исламското учение. През 1991 водачът на парламентарната опозиция Фриц Болкестайн разкритикува правителството за това, че не е успяло да защити западните ценности на свободното слово и равенството, против исламските разбирания. Той използва темата за ислама, за да започне по-широка атака срещу политическите елити и техния начин на заобикаляне на различията (моделът полдер), вместо да се защищават идеите на Проповеднико то против ислама и аятоласите. Една все по-увеличаваща се класа от популистки политици подхвани тази критика, сред тях и десният, открито хомосексуален Пим Фортюн – убит през 2002 от един политически противник от ляво – както и анти-исламските активисти Аян Хирзи Али и Герт Вилдерс. Техните атаки срещу ислама бяха заедно с това и политически апели против елитите, за да се осигури подкрепата на забравените работнически класи. Политиките на полдер, доминацията от страна на елита и ислама бяха общите врагове, а отказът на водещите класи да отхвърлят не-холандските и анти-просветителски исламски ценности бяха основното свидетелство, че нещата са отишли в погрешна посока. Както и във Франция, това предупреждение беше чуто и отляво, и отдясно – както от социалдемократите, така и от радикално-дясната Партия на свободата на Вилдерс. Всичко това отразява един културен национализъм, който може да бъде привлекателен както

за старомодния популизъм на десницата, така и за универсализма на левицата.

Както в живота, така и в смъртта си Фортюн фокусира атаката срещу мултикултурализма още по-тясно, превръщайки я в атака срещу ислямската нетолерантност към сексуалното разнообразие и особено към хомосексуалните начини на живот. Фортюн олицетворява една секуларна, сексуално открита и „толерантна“ холандска идентичност, срещу която ислямът и мюсюлманите лесно можеха да бъдат посочени като пред-просвещенските други. В никоя друга страна въпросът за толерирането на гейовете не се е превърнал в толкова централна и очебийна част от критиката на исляма. Тази атака се оказа много мощна, защото едновременно с това тя беше и атака срещу старите холандски начини на правене на политика и мислене на сексуалността. През по-голямата част от двадесети век, повечето холандци бяха поддържали религиозни възгледи относно хомосексуалността и правата на жените, които не бяха чак толкова по-различни от ония, които се приписват днес на мюсюлманите. Атаката срещу исляма се оказа по този начин един полезен начин за преосмисляне на собственото културно наследство.

Иронично, но настоящият фокус върху исляма сам по себе си – Вилдерс сравни Корана с *Mein Kampf* и се опитва да постигне официалната му забрана в Холандия – отклони крайната десница от политиките, насочени към подпомагане на малцинствата и езиковото обучение. Фокусът днес е върху приемането в просветения Запад на пред-просвещенски настроените мюсюлмани. И все пак десницата продължава да атакува холандския мултикултурализъм, защото все още е реторически полезно да се свързва културната критика на религията с популистката критика на миналите елити.

• • •

Атакуването на мултикултурализма, значи, е полезно, защото то е както неясно, така и отправено в удобна посока. За Камерън би било много по-трудно да признае, че основният принос към изолацията на малцинствата е извършен от британския расизъм, имигрантските траектории, външната политика и верски ориентирани училища, отколкото да каже: ние събъркахме, нека сега да се поправим, нека всички бъдем британци. Ислямът предоставя удобна цел за възходящите културни националисти. По-лесно е за Саркози и Марин лъ Пен от крайно десния Френски национален фронт да осъждат мюсюлманите, молещи

се по улиците, отколкото да се направи място за добре уредени джамиии. В цяла Европа е много по-лесно да се посочи безотговорното изказване на един имам и да се каже, че проблемът е в исляма, отколкото да се направи така, че мюсюлманите, също както практикуващите католици и евреите преди тях, да могат най-добре да си създадат културните и религиозни институции, от които се нуждаят в новите си (и не чак толкова нови) страни.

Човек може, и трябва, да отхвърля тези погрешни диагнози и в същото време да подкрепя политиките, насърчаващи интеграцията във всяко от тези общества. Говоренето на езика на страната и придобиването на професионални умения са ключовете към това човек да стане пълноценен гражданин. Франция направи безплатните курсове по френски език част от своя „имиграционен договор“ през 2003; с Иммиграционния акт от 2005 Германия започна да осигурява също такива безплатни курсове за хората, получили работни визи. Когато повечето исламски религиозни служители са скорошни имигранти, близко до ума е, че е добре да им се предложи образование по езика, законите и политиките на страната, в която живеят. Това са политики на интеграция, а не асимилация; те са напълно в унисон с насърчаването на респект към всички религии и култури.

Осъждането на мултикултурализма е нещо, което окръгля перфектно нещата: от една страна то дискредитира един чужд елемент – исляма, а от друга идентифицира петата колона, която го е пуснала вътре, тоест онези минали поддръжници на мултикултурализма. Че то е нещо, което не разбира историята, няма значение. То създава прекрасни условия за една ефективна, ако и безотговорна, популистка политика.

[Източник](#)

Джон Р. Бауън е професор по социокултурна антропология във Вашингтонския университет в Сейнт Луис, САЩ.

Коментари (3)

- 29-07-2011|**Юрий**

Извинявам се за дребнавата бележка, но изречението „Някои от тези политики **евентуално** получиха названието „мултикултурни“...“ е доста буквален превод. Вероятно по-добрият вариант е „евентуално“ (eventually) да бъде преведено като „в края на краишата“

- 30-07-2011|--- – Превод:

„мултикултурализъм“ – многокултурно разнообразие

- 23-08-2011|**Петър Ангелов** -Дарев

По темата за мултикултурализма бих препоръчал разказа „Бурлеска“ на Макс Фриш!

Нищо не помага на кроткия човек

Автор: Румен Леонидов

Из сборника със свободни съчинения

Наскоро станаха 27 години, откак загубих жената, за която бях любимият мъж. Най-любимият, безценният, неповторимият, най. Майка ми отлетя към скутите на Бога едва на 50 години. Напусна ме, за да бъде по-близо до Твореца. И мой застъпник пред него, мой душевен посредник по сделката с греховете ми. Дълг срещу грехове, грехове срещу човешина на изплащане.

Не съм единственият, който рано е загубил своята света богородица, (пише се с малко „б“!). Всички малки същества – от змийчето до пиленцето, от бебето до червейчето, са по своему ангели. И по своему божии твари, с високонадежден коефициент. По-късно всички ставаме зверове. И маймуната в началото е богородица за своята рожба, и за рожбата тя е малка богиня, макар и с увиснали цици и неприлично зачервен задник. Да не говорим за зъбестия ѝ сурат.

Но как стана тъй, че отвратихме децата си от майка България? Как стана, че сме като изтръпнал крак – вече не усещаме общата болка по нашето, по общото, по своето... Не мога да отговарям за другите, и при мен нещата са въсъ не так, как надо.

Приятел доцент ме покани да изнеса няколко лекции пред студентите му по проблемите на поетическия превод от руски. Влизам в Университета и гледам некролог. Леля ми. Известяват на студентите, които въобще не я помнят, че вече 40 дни е оттатък небесния океан. В небесната Америка, във въздушната комуна, в космическото огледало... Преподаваш руски в Алма матер, подобно на майка ми, която пък учеше в школото децата на този език.

Студентите ме чакаха да им говоря за тайнствата на превода, за бардовите текстове и българските им превъплъщения, издрънках си за поре-

ден път душата – повечето от бъдещите магистри филолози не знаеха и дума по московски.

След края на разговора между глухонеми, два часа по-късно си развях пеша и се забих директно в отрупаната със сняг Руска черква на „Цар Освободител“.

Дотук добре. Преминах с леден вид наглите просяци, дето само не ми бръкнаха в носа от желание да покажат мнимата си недъгавост (кога ли ще извъртя една тупалка на някой пореден разекерчен инвалид, с мазна усмивка на страдалец?!), избутах тежката завеса след вратата на храма, охраняваща топлината, и запристъпих навътре.

Пред мен – въже. Свещниците изнесени в преддверието, пред гишето за свещи и кръстчета. В утробата на храма – жена с парцал и кофа вода. Мие, хигиенизира, шета. Празник ли е, делник ли е, санитарен полуден ли е, Путин ли е влязъл нелегално в Българско, или някой петролен бос ще коленичи пред амвона, чорт возмът?..

Не питам, защото не съм дошъл да питам. Дошъл съм да се уединя и да потреперя вътрешно с върха на пламъчето от свещниците. Да помълча, защото всичко е казано, когато някой вече не може да те чуе. Или чува, ама ние не го чуваме.

Примирих се, че съм попаднал в неподходящо време и на неподходящо място, че се налага да се сбутам о другите дебели зимни палта, които също като мен търсят място пред трите сбутани една до друга икони, че ще изчакам реда си като пред обществена тоалетна, за да освободя съвестта си и да излея гузността си – канех се от сума ти време, мислех да се обадя на леля ми, старицата, ама не се обадих...

Но нещата не се сбъднаха както ги бях наредил, както се бях примирил. До гишето за свещи имаше друго стъкло, зад което едра мамаша въртеше степния си декарник. Нямаше да я забележа, въпреки обемите ѝ, но тъкмо запалих за Бог да прости и цялата черква заехтя като женска обществена баня. Мамашата беше залапала слушалката на служебния си телефон и гръмко обясняваше нещо на някаква друга, която явно не разбираще от дума, та се налагаше да ѝ се повтаря и потретя на нейния роден руски: когато се обади, ако се обади, може да се обади, но непременно ѝ кажи, ако се обади, вместо мене ѝ кажи, нали, да, добре, но ако не се обади... И всичко това отново. И пак отново.

Постоях празен като улук, в тенекиено настроение и зачаках тая овца да спре, за да мога за миг поне да си представя лицето на мама, на леля ми,

на две рускоезични жени, българки, вадили хляб си с този език, от който сега ми се драйфаше... Стисках зъби, и си виках, Боже, прости ѝ, тъпа е горката, не знае, че е тъпа, че е отблъскващо тъпа, майната ѝ, не съм дошъл тук да се гневя, не съм дошъл да се дразня, ей сега ще мълкне курицата ѝ с курица, и ще настане малката тишина за мигновеното усамотение.

Но не би. Петите ми се качиха в ушите, идващие ми да викна: „Мълкни ма, мамуня!“, ама щях да сепна и останалите човеци от групата, въртяща се около трите почти недостъпни икони. Явно е трябало да преживея и този срам – Господ да отблъсне молитвите ми, и то чрез една едрогабаритна директорша на храм. Дали защото съм кофти племенник или недотам покорен в скръбта си син, или и двете заедно? Все едно – до мигновение не се стигна.

Все пак се приближих до руската мадона с кофата и парцала и пръсъсках нарочно на български: „Тая вече половин час дрънка по телефона, това все пак е църква, а не махленска баня. Кажи ѝ веднага да мълкне!“ Оная със слушалката беше обърнала мощн гръб на молителите и продължаваше да трaka като шевна машина. Мадоната на мизерията изостави парцала си и отиде при безкръстната крестьянка и ѝ прошепна нещо на свободното ушно отвърстие. След миг громкото echo намали децибелите си, но интересният разговор продължи: ако се обади, кажи ѝ, че аз не можах да се обадя, но много исках да се чуем, непременно ѝ кажи...

Е, нищо не помага на кроткия човек.

Извъртях се на пета, взех кръгом марша на един крак и се понесох навън. Иначе щях като Разколников да ѝ строша телефона в кухата кофопомпа. И да ида да се предам в първия царски участък.

Явно от мен не става приличен християнин. Дали да не взема да се обрежа? Не, малко ми е късно да рискувам с остатъка от интимната си кожа. Дали да не туря ножа на православната си душа и да ѝ метна едно римо-католическо расо? Не, няма да ѝ отива, късно ми е да ставам папа, а можех...

Най-добре е да се посветя на някоя от многото църкви в протестантската гвардия – няма кадилници, няма икони, няма мамashi, няма разни мазни раса, килимявки, развети като перчатки бради, а е просто, просторно, чисто и ясно – Бог е с яичка, може и да е бърнест негър, пее и танцува, държи проповеди и защото е навсякъде и аз навсякъде мога да му поискам помощ, прошка, да изпадна в молитвена промисъл, да му дам пет лева, или просто да си подумаме...

И това не става – ще рипнат: предател, изменник, сектант, славянофоб, щатски агент, евангелист нещастен, вън от чадъра, жальк провокатор, македонстващ с руска фамилия, декларира ли хонорарите си от КГБ...

И защо ли, Боже, всички тези помисли и вълнения, заради една атеистка в храма, заради една случайна телячка в банята за обща душевна хигиена, заради една вулгарна вулва?

Няма скоро да стъпя в Руската църква на бившия булевард „Руски“. Само с краката напред, ако ще съм за малко умрял, но не и ако получа спазъм от българската си меланхолия и да трябва непременно да остана сам пред Бог и пред себе си. Не от инат, а от отврат, не от яд, а от страх – толкова много отрова събрах за толкова кратко време, че ако изпловам в шепата на някой проспериращ просъяк пред храма, ще го галванизират от кръста до рамото, че и по-надолу.

За това – ходи си, Румене, по нашенските черквици, там си стопанин, можеш и тежка забележка да сториш, да изшъткаш леко, да се поизкашлюеш по старомодному, да запратиш син пламък с поглед суров и презрителен. Ще те разберат на мига, ще се засрамят, ще поруменеят страните на стринките, ще наведат виновно главици и никогаш няма пред тебе да го повторят... Е, щом си излезеш – шепотът пак ще започне да пълзи към иконостаса, да лази, да шета и да набира скорост, сякаш мястото пред олтара е място за топлене и чоплене на семки, сякаш е селска чакалня за последния влак към градските животии и дяволии, а не осветено място за безмълвен диалог с Онова, и с Това, и с Другото, и за Другото...

И за това вече не сричам никога с-богом, а на ум си казвам молитвената надежда за новото свидждане: „До скоро, милички, мои мъртви момичета, дано се срещнем отново в яйцеклетката!“

Румен Леонидов (род. 1953) е български поет, писател и публицист.

Коментари (11)

- 31-07-2011 | **Гост** – Веселина Седларска

Ох, Румене, и в малките църквици я няма Тишината. Преживях същото, само че моята стринка стържеше воськ от покапалите свещи. Стържеше ми мозъка, нервите, душата, любовта към Него и към всички останали. Затова сега църква са ми дърветата. До дърво, край дърво, под дърво...

- 31-07-2011 | **Ира** – Храмовете не са за молитва вече

Човеците са сътворили църквата, не да се срещат с Бог в нея, а да печелят. Сега нито хората вярват, нито служителите на църквата вярват в Него, затова е всичко като обществена баня, като говорилня и клюкарница, като пазарище. Имало го и някога, спомните си как Иисус разгонва търговците от храма. Бог е навсякъде, винаги можем да се уединим в нашата вътрешна стаичка и да се помолим или да поискаме прошка от нашия Отец.

- 31-07-2011 | **Veneta Popova** – Нищо не помага на кроткия човек

Питам се коя е причината да говорим за Божествените неща на засukan интелектуален език? Преднамерено написано нещо за рядко засягани теми с цел... (въщност да не си мисля, че знам целта на автора).

Зачетох за кроткия човек, навлязъл в храма, и се срещнах с душа, изпълнена с гняв и

раздразнение, изразяваща се на интелектуален жаргон (бих могла да го прибавя към другите видове жаргони, днес поне всичко може). Защото интелигентността е преди всичко в мисленето и след това в изразните средства.

И още нещо. Храмът е построен за среща с Бог, а не с умрелите наши мили, които и без запалената свещ горят в сърцата ни. Докато един ден бъдем събрани с тях.

- 31-07-2011 | **М. Димитрова** – Дори и в храмовете няма тишина!

Леонидов е искрено възмутен и с право се дразни от поведението на някои миряни. Явно не е имал късмета да се потопи в тишина.

Хубаво е описан случката и мислите си, породени от нея, езикът му е жив и изразителен.

• 31-07-2011|**САВКА**

Е, какво, не разбирам за какво толкова драматизирате – та това е написано с хумор и си е чиста публицистика – парче от гадната баница на всекидневието ни – даже и баничките ни, които продават са грозни и захвърлени и размазани и изразяват отвращението с което работим навсякъде. Няма я любовта, когато работиш, няма го уважението към всяка работа която вършим, съпричастието, съучастието в общото проспериране, това си е много характерно тук и той го е разказал с достатъчна доза жълчен, горчив смях.

Мързелива страна- мързеливи хора, без уважение нито към това, което вършат и е живота им, нито един към друг.

• 01-08-2011|**Дияна Тушева** – Така тъжим като се гневим

Благодаря ти, Румене, за прекрасния текст. То, всъщност е вътрешен диалог, който водим ежедневно. Много ми е близко това, което си написал- тъжим като се гневим. На мен понякога ми избива и се обаждам- намясто или не, срещу тези, които влизат с галоши в храма, в големия храм, който превърнаха в МОЛ на суетата и празноглавието. Не знам дали гневът ни ще прерасне в нещо смислено общностно действие срещу абсурдите в живота ни, които се множат и ни давят. Не знам дали и младите в един момент ще си разопаковат куфарите и ще кажат- защо ни гоните, вървете си вие и да ги отпочнат. Може и да стане... Трябва да се съберем съмишлениците, защото живота все повече ни разпилява и атомизира. Ще прочета още веднъж това есе, какъв красив език, какво самоиронично бунтарство- страхотен си!

• 01-08-2011|**Атанасова** – Нищо не помага на кроткия човек

Великолепно есе в присъщия на автора постмодернистичен стил. Чудесна смес между сакрално и профанно, между лирика и арогантност; колоритен език с находки, които те караш да подскочиш от удоволствие. Поздравления!

• 04-08-2011|**Гост**

Г-н Леонидов, прости на Венета Попова за невежеството и нивото на интелигентност.

- 08-08-2011|**Гост** – Виж Лира. бг

40 „свободни съчинения“ на Румен Леонидов излизат през есента 04.08.2011

Редактор на „Уплашеният човек“ е Асен Валентинов

Сборникът „Уплашеният човек“ съдържа 40 „свободни съчинения“ от Румен Леонидов, писани през последните 11 години. Те ще са в ръцете на читателя през септември. Това са вълшебни есета, очищения, простосмъртни проповеди, очевечаващи скърби, плач по неповторимия случай в сюжета на вселената, наречен Константин Павлов и просто смъртния пророк Радичков, литургии за Христо Фотев и Фурнаджиев, надгробно слово за Смирненски и възхвала на Григор Пърличев („Съвършенство или смърт“), усамотяване с Христо Ботев, който, ако беше жив, щеше да бъде безработен.

И още: реч за Яворов и демоните на българския дух, одяконяване с Левски – извънбрачното дете на Свободата, който е предаден за пари, озарения за сляпата светица Преподобна Стойна и жената микроскоп, феноменалната Слава Севрюкова, както и силни, къси удари от близка дистанция, разтърсващи ченето на съвремието, плюс осветлени откривания и живи примери от мъртвите духовни настойници...

„Уплашеният човек“ завършва с едноименното есе, което стана емблематично за автора, след лекцията му на същата тема, изговорена по време на Международните празници на поезията в Любляна, Република Словения.

Съставител и редактор на сборника е брилянтният есеист Асен Валентинов (виж книгата „Безлунния“), който е подредил хармонично разноликите текстове на Леонидов и те звучат акапелно, със своя акустика, и придобиват естеството на духовна материя, насыщно допълнение към природите на този поет. Ръкописът е отличен в конкурса „Помощ за книгата“ на Министерството на културата и излиза със знака на изд. „Изток-Запад“.

Представянето ще бъде на 1 септември в Созопол, когато Леонидов ще рецитира част от опрощенията си, включени в новата му стихосбирка „Сляпа неделя“.

- 26-08-2011|**джон**

иди и чуй! на великден около която и да е църква дебилните коментари с бира (или нещо по-градусно) в ръка. не холя вече на църква, защо-

то откак ония, които ни го забраняваха влезнаха там – това е осквернено място.

- 26-08-2011|**Венета, но не** – Попова – вместо смирене, ме обземат греховни чувства – въз

Нямам нужда от храм, за да отправя молитвите си. Моля се навсякъде, където ме застигне вътрешната потребност за това. Влизам в църква, когато почувствам необходимост в душата си – значи Бог ме е повикал. И в повечето случаи съжалявам, че съм влязла... Ако не е мамашата от Руската църква, ще е някоя друга или поне две – които си клюкарстват дълго, безсмислено и дразнещо – да убиват времето. А аз се дразня, че не мога да се вгълбя в себе си, да извадя моята си – искрина молитва – дълбоко от душата си. И в този момент изпитвам Вина пред себе си и пред Него – че вместо смирене, ме обземат греховни чувства – възмущение и гняв... Съгласна съм с Джон – последният път, когато посрещнах вестта „Христос Воскресе!“ пред храма, пак бях обзета от гняв и възмущение, защото зад мен няколко простака, с чаша в едната ръка и цигара в другата, коментираха: „Хайде, няма ли най-после да свърши, че агнето изстинна.“

Образи на българина в западната книжнина.

XIX – началото на XX век.

Автор: Рая Заимова

Безспорно е, че XIX век е част от новото време, век изпълнен с много събития, чиито идеен поток върви от Просвещение към Романтизъм и т. н. Ако погледнем географската карта на Европа, ще видим, че Османската империя продължава да заема една съществена част от югоизтоха. През XVIII в. Русия е излязла на политическата сцена и активно взима участие във всички международни дела, като умело повтаря един стар и добре научен урок от монархическа Франция за стъпване на Босфора и поглъщане на „мюсюлманската“ империя. Последната е навлязла още от края на XVII в. в своя упадък, бавен и продължителен, от който редица западни държави се възползват. Като че ли Франция взема преднина във влиянието си в Османската империя, защото още от XVIII в. усърдно и целенасочено прокарва своя културен и технически напредък.

Благодарение на дългогодишните си търговски и консулски връзки чрез капитулациите и наложилия се френски език в областта на дипломацията и международните общувания, последната успява да наложи себе си. Носителка на просвещенските идеи и последствията от френската революция, тази западна държава от една страна допринася доста за европеизацията на Източната империя, а от друга – за досега на западното общество с балканските народи, останали поданици на султана. На пръв поглед изглежда, че българите излизат наяве и за тях в Европа тепърва започва да се споменава. В действителност нещата стоят по-различно.

Доскоро в българската научна литература битуваше схващането, че османският период е период на „тъмни векове“. Редица изследвания разкрепостиха това схващане¹ и напоследък рядко се среща подобно твърдение, дори и в учебната литература. И тъй, българите не „изчезват“ от

---

1 Вж. историографския преглед по въпроса: Вечева, Е. Европа, Балканите и българите (XV-XVII в.). Някои историографски проблеми. – Исторически преглед, 5-6, 2000, 5-21.

Балканите, а от една страна стават част от общото понятие „балкански християни“, които в повечето случаи са възприемани от западните сили като съюзници срещу Османската империя. От друга страна, българската средновековна държава присъства в безброй западни исторически и художествени произведения. Историята ѝ се вписва в политически и религиозен план между Цариград и Рим, между Изтока и Запада. Специално покръстването на българите е най-широко разпространената тема, която се използва умело от католиците с цел идейно противопоставяне на Реформата. Информацията се обогатява по книжовен път с течение на времето, благодарение на мисиите в Леванта. Комбинацията между византийски, латински, арабски извори и сведения от пътешественици води до няколко теории и интерпретации за българите. Последните са понякога със „скитски произход“ и католици, другаде пък са с „волжки произход“ и облагородени от християнството варвари; държавата им е загубена, а те са кротък и смирен народ изтърпяващ чуждата власт.¹

Просвещенските идеи преобразяват коренно образа на българи-на. Новите постановки за природата на човека, за варварството и езика, който определя произхода на даден народ, дават своето отражение в интерпретацията за българите. Начетени книжовници отново разглеждат българското минало и тогавашното им състояние и дават оценка за него. Тогава най-новата версия (Й. С. Асемани, Ш.-К. дьо Пейсонел), подбудена от идеите на германец Шльоцер е, че те са част от „славянската“ общност, защото независимо от „волжкия“ си произход, те са приели „славянския“ език, на който говорят.² Или с други думи, както се изразява един английски политик от началото на XX в.: „Българите обединяват местните племена и самите съвсем скоро се превръщат в славяни.“³

Така се нагаждат идеите и се постъпва с всички останали обитатели на Балканите и изобщо в Европа. Ще припомня, че западните просвещенци събуждат и разпалват „елинското“ начало у гърците – наследници на древна и значима цивилизация.⁴ Търсейки идентичността си,

---

1 Заимова, Р. Българската тема в западноевропейската книжнина (XV-XVII в.). С., Унив. изд., 1992; Произход, религия и език на българите: еволюция на гледищата в Западна Европа (XV-XVIII в.). – Историческо бъдеще, 1, 1997, 35-41.

2 Заимова, Р. Произход... Цит. съч.

3 Will S. Monroe, Bulgaria and her people, 1914 by the Page Company. Вж. Уил Мънро, България и нейните хора. Прев. Владимир Германов. С., Весела Люцканова, 1997, с. 28.

4 Dimaras, C. L'apport de l'Auflärung au développement de la conscience néo-hellénique. – In: Les Lumières et la formation de la conscience nationale chez les peuples du sud-est européen,

последните добиват самочувствие, което става неизмеримо. Румънците подемат също подадената от Запада теория за „римското“ им потекло, което им служи за пряка връзка с френскоезичния свят, навлязъл пътно в балканската им култура от края на XVIII – XIX в.¹ Макар и много по-късно от останалите събалканци, албанците намират своята идентичност пак в древни времена, в „Илирик“ – идея, също заимствана от западната книжнина, писана между XVI и XVIII в.²

Търсенето на „себе си“ започва още през Ренесанса в Италия и еволюира във времето, така както еволюира техниката, общуванията с чужди народи и цивилизации, търговията между Запада и Изтоха. Най-общо казано, до XVIII в. се натрупва, осмисля и преосмисля историята, нравите и обичаите най-вече на народите от Европа и Азия, на по заден план остават Африка и Америка. Тази книжнина, която обхваща голям брой проблеми от развитието на човешките цивилизации, става и неволно носителка на памет. Между XV и XVIII в. Балканите са част от Османската империя и там не се развиват културно-историческите процеси на Запада. Последният се възползва от византийското или ориенталското наследство, за да го пресее и поднесе обратно на Балканите от XVIII в. нататък. С други думи, един Паисий стъпва донякъде на една отъпкана почва, която е подсилена и от културата на Русия. Иззвървянатата пътека се оказва и изгодна, поради актуални дадености. От идейна гледна точка османската власт не позволява на хилендарския монах да приеме друга теория за потеклото на сънародниците си, освен тази за „Мосох, Москва“ и съответно да направи идентификация със славянската общност. С други думи, изводите му по въпроса са лични и от друга страна, съвпадат с идеите на Просвещението. Поради факта, че е много четен и разпространяван, получава и съответно много последователи не само у нас.³ Критичен поглед към неговото дело отправят не западните,

---

Bucarest, 1970, p. 53 sq; Китромилидис, П. От кръста към флага. Аспекти на християнството и национализма на Балканите. С., 1999.

- 1 Candea, V. Les Lumières et la naissance de la conscience nationale chez les Roumains. – In: Les Lumières et la formation de la conscience nationale chez les peuples du sud-est européen, Bucarest, 1970, p. 83-86; Duțu, Al. Political Models and National Identities in „Orthodox Europe“. Bucharest, 1998 и цитираната там литература.
- 2 Legrand, E. Bibliographie albanaise. Description raisonnée des ouvrages publiés en Albanais ou relatifs à l’Albanie du XVe s. à l’année 1900. Paris-Athunes, 1912.
- 3 Danova, N. L’image de l’“autre“ dans les manuels bulgares du XIXe et le début du XXe s. – Revue des Etudes sud-est européennes, 1-2, 1995, p. 31-39; Robert, S. Les Slaves de Turquie, t. 2.

а единствено гръцките книжовници от края на XIX в. – XX в., които оставайки верни на „великата си идея“, го определят като „антиеленист“.¹

По същото време в просвещенска Европа съществуват и други теории по въпроса, застъпени най-вече от ориенталистите като Ербело, Ла Кроа, Де Гинь и др., които се основават на източни извори и гледат без пристрастие към българите и тяхната идентичност. У тях се застъпва тюркското начало. Тази линия също продължава през XIX и дори XX в. Към тези две идейни нива се прибавят и други: връзката с древността, с индоевропейското и хунското, които намират израз и в българската книжнина (Зографската история, Раковски, Фотинов и т. н.).² Разискванията по тях, в известен смисъл, продължават и днес. Това е съвсем обяснимо, като се има пред вид, че „празнината“ (XV – XVIII в.) в културно-исторически план в нашата литература е до голяма степен запълнена от Западна Европа и подетият от българска страна модел все още не е достигнал нивото на западната част от континента.

Паралелно с това в чуждата литература се формират и други виждания за българите. Изразителите са многобройни, затова тук очертавам основните им идеи.

Мисионери и консули, любознателни изследователи, продължават да дават „отчети“ за пътуванията си на съответното министерство на външните работи. По утъпканите пътища на Балканите винаги са се отправляли и се отправят хора с конкретни задачи. Дори известният Алфонс дъо Ламартин, (1790-1869), чийто романтичен поглед изглежда търсещ и капризен по природа, реализира пътуването си по определена заръка.

Както е известно, от 30-те години на XIX в. нататък Франция и Англия се ориентират към протекция целостта на Османската империя, чийто начални реформи се ръководят от проевропейски настроени политици.³ Връзките се осъществяват не само на дипломатическо ниво. През 40-те години на XIX в. във френското министерство на образоването се

Paris, 1852; Sergheraert, G. *Les Bulgares de la Volga et les Slaves du Danube*. Paris, 1939.

- 1 Oikonomou, E. Paissij Hilendarski dans l'Historiographie grecque et bulgare du XXe s. – Доклад, изнесен на българо-гръцки симпозиум „Политически, интелектуални и културни връзки между гърци и българи (XVIII-XX в.), Солун, март 2001 (под печат).
- 2 Аретов, Н. Българското възрожденско възприемане на европейските литератури и проблемът за балканската културна общност. – В: Литературно-естетически процеси на Балканите, С., 1994, с. 122-139; Данова, Н. Константин Георгиев Фотинов в културното и идейно политическото развитие на Балканите през XIX в. С., БАН, 1994, с. 301 сл.
- 3 Генчев, Н. Франция в българското духовно Възраждане. С., 1979, с. 40 сл.

формира специална комисия, която ръководи „научни и литературни мисии“ в източните страни. Не един мисионер се изявява като опитен наблюдател. Целите им се свеждат до това да допринесат за научните изследвания (география, геология, ботаника, физика, археология и др.) в страната си, както и за нивото на образоването в Османската империя. Ксавие Омер дьо Ел и Станислас Беланже пътуват по едно и също време – в края на 40-те години. Реформите на Махмуд II (1808-1839) и Абдул Меджид (1839-1861) впечатляват много чужденците. С имитацията на Европа невежеството на турците постепенно се стопявало. Това било така, защото най-сетне изоставяли идеята за силата на оръжието и решавали да заемат достойно място в света. Проблемът се изяснява по просвещенски чрез силата на разума.

Характерен момент в чуждия поглед е оценката на местното образование, което специално в Цариград обхващало представители на всички вероизповедания. Безспорно това на християните е по-напреднало от това на мюсюлманите. Тази констатация се прави и в края на XIX в. в отчетите на инспекторите, които също като споменатия Беланже, са имали за задача да установят доколко се изучава френския език и как той, „езикът на Просвещението“ служи за отваряне към новостите на Европа.¹

Омер дьо Ел и Беланже прекосяват Балканите в края на 40-те години, когато българите продължавали да се учат в килийни училища и съществуването на габровското училище все още не означавало, че имат образователна система. Вниманието им е насочено към отделни страни от живота на балканското общество, чиито проблеми те пресяват през просвещенското си око. Липсата на противопоставяне между християни и мюсюлмани или между българи и турци води до един по-общ поглед и констатация за толерантността в Османската империя: „Цивилизацията е достъпна за всички народи от Ориента; така че духът им да е отворен към всички познания; характерът им да се формира и облагородява, така че, най-сетне, религиозната нетolerантност, вероятно по-слаба от тази в повечето държави в Европа, започва да изчезва и да отстъпва място на усещания за правдоподобност, които, поне за целите на образоването, не правят разлика между отделните религии.“² Безспорно е, че толерантността е качество, добре разбрано от западния чо-

1 Archives Nationales, Instruction publique F 17 dossier 2938.

2 Cioranescu, G. La mission de Stanislas Bellanger dans l'Empire ottoman. Thessaloniki, Balkan Studies, 1981, p. 227; Zaïmova, R. Un voyage littéraire en Turquie au début du XIXe siècle. –

век, който има зад гърба си, във времето, религиозните войни, оставили значима следа в манталитета на европеца.

Развитието на човешкия интелект, образованието или образоваността на сълтанските поданици са в „прогрес“ през онези години, а специално Абдул Меджид е представен като много способен човек, надарен с ум от природата. Поемането на европейската цивилизация било като бит и материална култура, било като стремеж към информираност, оформят само една страна от вижданията на чуждите мисионери. Желанието за отвореност към света или към напредната Европа те усещат по-скоро в градската среда на Балканите. Показателно в случая е описание то на Ксавие Омер дьо Ел, който характеризира българите с обичайното им гостоприемство, работливост и миролюбие. Ала дивашкият вид на овчарите им, дългите им мръсни коси и тъпият им израз се подчиняват на едно друго обяснение от страна на чуждия наблюдател: „те изглеждат естествения враг на всяка цивилизация и на всяко правителство“.¹

Противопоставянето цивилизация – варварство не подминава и българите. Като че ли просветата и стремежът към нея от страна на българите е най-ценното качество, добре оценявано от чужденците, пребивавали на Балканите. Гостоприемството им и мирният, кротък живот, на който са отдавени по време на османската власт, са традиционни качества, изтъквани редовно от пътешествениците. Очевидно към „видяното и чутото“ се прибавя и тази нова тенденция, която до голяма степен е свързана с европейската нагласа и ориентация. Просветата е мерилото за стремеж към знания, към усъвършенстване на човешката личност. Макар и в годините до Кримската война българите да са още в началния си етап на „светско образование“ – чийто антирелигиозни принципи са широко дискутирани във Франция след революцията (1789)² – процесът на чуждата, българска земя е засвидетелстван и отражен като положителен. Заявката за излизане от „мрака“ е вече дадена.

В следващите десетилетия, по време на Априлското въстание, английският военен кореспондент на „Дейли нюз“ Макгахан (1844-1878) ще оцени българите така: „Мисля, че хората в Англия и изобщо в Ев-

---

In: *Interférences historiques, culturelles et littéraires entre la France et les pays d'Europe centrale et orientale (XIXe et XXe s.)*, Sofia, 2000, p.124.

1 Voyage en Turquie et en Perse exécuté par le gouvernement français pendant les années 1846, 1847 et 1848 par Xavier Hommaire de Hell. Paris, 1854, p.164.
2 Archives Nationales, Instruction publique F 17 dossiers 11657, 11675.

ропа имат много непълна представа за българите. Винаги съм чувал да се говори за тях като за диваци, не по-цивилизовани от американските индийци. Признавам, че до скоро и аз самият не бях далече от същата представа. Останах учуден обаче, както вярвам ще бъдат учудени и повечето от читателите ми, като научих, че едва ли има българско село без училище и че тези училища там, където турците не са ги изгорили, са в цветущо състояние. Те се поддържат от данък, който българите доброволно са си наложили, не само защото са били принудени от правителството да сторят това, а и заради всянакъв род спънки, правени от свое-нравните турски власти. Образованието, което се дава в тези училища, е безплатно и еднакво за всички бедни и богати. Едва ли има българско дете, което да не може да чете и пише, така че процентът на грамотните в България е равен на тези в Англия и Франция.¹

Малко по-иначе е поставена връзката цивилизация – варварство в творчеството на поета и публициста Ламартин, който в повечето случаи гледа с философско око.² „Полу-варварското“ състояние на българите не би било пречка, за да си намерели пътя към освобождението. След сърбите, следвало те също да се надигнат. Съзнаването на свободата е дори степенувано: докато тя е изписана на лицата на сърбите, то българинът е добър и простодушен, готов да се освободи. „Напълно узрели за независимост... ще поставят основите на бъдещите си държави“.³ Нежни по природа, българите страдали от превратностите на съдбата, която им била отредила да живеят под сянката на „велики империи“ като римска, германска, византийска и османска. Докато всяка от тях загивала от корупция и старост, те оставали здрави и устойчиви. Българската история е поставена в обсега на империите, които по просвещенски имат своя зародиш, кулминация и крах. Като че ли еволюцията на големите царства засяга единствено тях самите, а българите остават невредими и без да са рожба на същата тази еволюция. Може би Ламартин поставя така въпроса, защото трябва да оправдае и появата на манихейството. Става ясно, че сблъсъците на много-

---

1 Сб. „Положението на българския народ под турско робство. Документи и материали“, С., 1953, с. 370-371.

2 Съвременникът му Бланки, свидетел на последствията от Нишкото въстание (1841 г.) има сходни идеи, но не така разгърнати: *Rapport sur l'Etat social des populations de la Turquie d'Europe par M. Blanqui*. Paris, 1842.

3 Sergheraert, G. De Lamartine et Victor Hugo à Roger Vercel. *Présence de la Bulgarie dans les lettres françaises expliquée par l'histoire*. Т. 3. Paris, 1971, p. 28; Френски пътеписи за Балканите (XIX в.), ред. Б. Цветкова, С., 1981, с. 231.

то народи в югоизточната опетнена земя, непожалена от съседи, водят до различни последствия, но „природата“ и „земята“, на които тамошните балканци живеят, остават непроменени. Те са постоянните и сигурни величини, които определят нагласата на българите.

Ламартин донякъде отхвърля както *варварството*, така и пътя на варварите към *цивилизацията*. Самият той се определя като „ориенталец“. Тази си идентичност книжовникът излага, твърдейки, че е арабин, а страната на въображението му била Ливан. С такава нагласа тръгва на два пъти към Балканите и Мала Азия. В публикациите и речите си (1834 – 1841) пред френския Парламент за Източния въпрос, както и за състоянието на подчинените народи, депутатът ясно формулира и една друга двустраница връзка: мюсюлмани – християни, която отговаря на противопоставянето варварство – цивилизация. Безспорно е, че първите се идентифицират с османските турци и, в разсъжденията на философа, те са мързеливи, не работят и живеят на гърба на християните. Империята им била в пълна разруха и най-вече заради администрацията ѝ. Тя щяла да се разпадне и да остави варварско безредие. Затова не трябвало да ѝ се помага в този процес, за да не би помогачите да станат защитници на „варварството и исляма срещу цивилизацията и разума“.¹

Турците са носителите на варварството в крайната му степен. Като опозиция отново се изправя образът на българина – често пъти наравно с този на сърбина – който е работлив, изпълнен с уважение към духовенството, живеел отделно от турците и бил по-организиран от тях. Без да подчертава нуждата от просвета, Ламартин е убеден, че българите имат всички качества, за да живеят в самостоятелна държава и много бързо да превърнат „пустинята“ в цветуща градина. Проникването в балканската среда и вникването в нравите и манталитета на заварените, за които дава политически рапорт, изясняват позицията му. След като идентифицира българите с народ, който е способен да отговаря за сетнините си, Ламартин отива по-надалеч.² Служейки на интересите на Франция, която държи на целостта на Османската империя, той поставя въпроса пред обществеността за протектората в „многочисления“ Ориент, когато новите националните държави ще бъдат факт върху територията на Турция. „Основете светия алианс на цивилизацията“ – прокламира Ламартин пред Великите сили. Тези идеи – в годините на Крим-

---

1 Пак там, с.233.

2 Пак там, с.229.

ската война – са подсилени и от обезпокоителния факт, че Русия иска да владее Босфора и да „подчини Европа и Азия на същото робство“.¹

В същото време, както още в XVIII в., просвещенска Европа отправя апел към гърците, поданици на султана, да излязат от летаргията си и в името на древното си елинско начало, да се пробудят за нов живот, така и Ламартин се обръща към останалите балкански народи: „До населението от Македония и островите, Власи, Молдовци, Сърби, Българи: „Станете! Ние ще ви помогнем, вие се сбирате, вие водите, под гаранцията на Европа.“ Същите мисли за единство изразява и в поетична форма.²

Неприятните дни на „пътешественика“, прекарани в сърцето на Тракия, заради болест, като че ли съсредоточават вниманието му върху нрава на българите. Така и Ламартиновите образи – тези на поета и публициста – остават ярки и запомнящи се, защото пътят на тяхното изграждане събира в себе си политически дадености, собствени наблюдения, книжовни познания и актуални идеи. Просвещенският израз и романтичното донякъде отношение спрямо Ориента допринасят за търсенията на западния човек, който се убеждава сам в назрялата необходимост на българина за свобода.

Както се вижда от посочените дотук примери, идеите, произхождащи от връзката цивилизация – варварство и идентифициращи по някакъв начин българите, са сходни или се допълват. Може би единствено автори като известният политик и историк Франсоа Гизо (1787-1874) стигат до крайност в анализа си по тоя въпрос. В „Мемоарите за историята на моето време“ (1858-1867) той разглежда в общ план редица по-стари и нови исторически проблеми, без да обръща внимание на източна и югоизточна Европа. Тази част от континента за него не съществува. Гордо и надменно заключава, че Франция е центърът на цивилизацията, защото всички важни идеи и събития са се зародили там! Извън обсега на неговата страна, всичко останало не само че е варварско, но и не заслужава внимание. Може би такава позиция се отнася към т. нар. бахтинова „вненаходимост“ или нежелание да се приеме по никакъв начин чуждата култура. Цв. Тодоров, който не е особено информиран за образа на българина както в по-стари времена, така и в по-ново време, приема същата позиция. Продължавай-

---

1 Цитатът е по: Sergheraert, G. Op.cit., p. 26-27; Тълкуването на Б. Цветкова (Френски пътеписи..., Цит.съч., с. 231 сл.) за неразбирането на Ламартин по въпроса за ролята на Русия спрямо българите, оставям без коментар!

2 Ibidem.

ки я, той заключава, че Франция трябва да се отрече от гледната си точка, за да се промени и гледната ѝ точка спрямо „другия“.¹

В контекста на мемоарната литература от края на XIX в., когато България е вече суверенна държава, се срещат подобни на предходното време идентичности. Без никаква преднамереност граф Робер дьо Бурбулон (1861-1932) – личен секретар на княз Фердинанд – разкрива една специфична страница от времето, когато е бил на служба в двореца.² Също като Ламартин и редица други чужденци, пребивавали на Балканите, първоначалната уплаха и насмешката спрямо ориенталската действителност постепенно намаляват за сметка на други емоции от всякакъв характер. Отново се проявява отношението между западната *цивилизация* и българите или по-скоро погледът отвън. Палитрата от впечатления включва природни пейзажи, запознаване с историята на българите и обичаите им, контакти с местното население и не на последно място, с държавници. Любопитният, пищен и симпатичен Ориент, на фона на който изпъква българинът, с течение на времето става привлекателен. Граф дьо Бурбулон формира току речи същите образи, които предходниците му поднасят на читателя. Излизането от рамките на Османската империя³ и добиването на свобода се възприема като оттърсване от *варварството* и търсене на добрия път към *цивилизацията*. „Свободни още не значи независими... Те се опитват... да заздравят страната си, да я цивилизоват. Българите са извънредно сериозни, работливи и упорити. В тях няма нищо дребно и лекомислено... Убеден съм, това е *нация с голямо бъдеще*.“⁴

Тази мисъл за сетнините на българите граф Робер дьо Бурбулон потвърждава и чрез думите на сръбския крал Милан Обренович (1882-1889), който на базата на сравнения между тях и сърбите, изразява вижданията си за двата различни народа. Сериозният и практичен българин, който се грижи най-вече за земята си и по-малко за политиката, е противопоставен на бъбревия и шумен сърбин, който не си знае и не съзнава интересите си. Затова народ, който като сърбите ня мал вяра в

---

1 Тодоров, Цв. България във Франция. – В: Първи международен конгрес по българистика. Доклади. Съвременно състояние на българистиката. С., 1982, 91-108.

2 Граф Робер дьо Бурбулон, Български дневници. Съст. и научна ред. З. Маркова, прев. от фр. Р. Ташева. С., 1995.

3 По въпроса за това какви са днешните последици от разпадането на Османската империя вж: Ducellier, A. Les fantômes des empires. La longue durée politique dans les Balkans. – In: Le débat. Russie, Balkans: passé, présent (Gallimard), N 107, nov.-dec. 1999, p. 69-96.

4 Пак там, с. 78.

себе си, бил обречен на изчезване, докато бъдещето принадлежало на България.¹

Авторът разкрепостява закостеняло схващане – явно популярно в неговата страна – че българите са свирепи турци, а по пътищата бродят разбойници. Установявайки разлика в поведението на владетеля, на интелигентните държавници и народа, както и разликата между града и селото, той допълва мозайката в посока *цивилизация*. По просвещенски графът набляга на напредъка в българското общество и подчертава „смайващата бързина“, с която българите се образоват и научават чужди езици: „...възприемат лесно и по-бързо от други народи постиженията на цивилизацията.“² В подкрепа на вярно избраният път на монархията, граф дъо Бурбулон смята, че българите се показват съпричастни с действията на княз Фердинанд. Показателен пример за това е женитбата му с Мария-Луиза Бурбонска. В контекста на събитията, свързани с проблема за официалното вероизповедание на княза, българите изпъкват като „не особено набожни“ и „безразлични към религиозните неща“. Въпреки „презираните попове и невежи църковни служители“ този народ държал на религията си. Последната обаче се явяvalа като национален защитник, неразделно свързан с идеята за родината.³ Явно е, че понякога мълчаливите съгласия на българите с пътя към стабилност на младата България или „пътя към Европа“ показват несъзнателният им стремеж към приобщаване.

Националната идея и патриотизмът на българина са високо оценени от не един чужденец. Докато през османския период тези морални качества са свързани с борбата за духовна и политическа свобода, през края на XIX – началото на XX в. в границите на самостоятелната държава нещата изглеждат по-различно. Защитата на родната страна – чиято по-голяма част вече не е изтощена турска провинция – и повишеният боен дух на българина стават повод за редица размишления и оценки от страна на чуждите наблюдатели. Обсадата на Одрин (октомври 1912 г.) и напредването на войските към Босфора са една евфория, „една чудесна война“, в която българите не претендирали за Цариград. Както сам се

---

1 Пак там, с.139.

2 Пак там, с. 87; Подобно твърдение се среща и у ирландеца О’Махони, основател на сиропиталище за бежанци от Македония в София. Вж. О’Махони, П. Един ирландец в България. С., 1999, с.36.

3 Пак там, с.221-222, 226-227.

изразява граф дъо Бурбулон, „самото влизане там е всичко за тях“. Този голям ентузиазъм в името на родината се противопоставя не на турските настроения, а на притворството и раздорите, на неискреността и високомерието, на съмнителното приятелство от страна на гърците.¹

Подобни позиции заема и У. Мънро, чийто пътепис (1914 г.) е първият по рода си на английски език, написан по време и за независима България. Без да излиза от очертаните традиционни рамки, той описва българите в контекста на съвременните събития. „Тя България значително е изпредарила гърците, румънците, сърбите и черногорците по повечето показатели, които характеризират общественото развитие и цивилизацията.“² Тези констатации са направени въз основа на дългата история на българите, написана по обичайния начин, според предходни творби, между които изпъква английският просвещенец Гибън. Впечатляваща е характеристиката за цар Симеон, чиято държава заемала достойно място сред *цивилизациите*. Общо взето Мънро избягва да определя българите като *варвари*. В повечето случаи говори за новото време и за напредъка на „селската нация“ – понятие натоварено с обективизъм – придобила свободата си след останалите балкански съседи: „Тая селска нация като се видяла на свобода, много бързо показала своите качества само за времето на едно поколение.“³ В категорията „варвари“ попадат сърбите и гърците, чието злосторно поведение по време на балканските войни накарало българите да страдат много.⁴ И пак същите балкански съседи са противопоставени по грамотност на българите, готови винаги да отделят средства за образование. Моралният напредък на българите, доказано способни да имат своя държава, оформя в представите на англичанина степента на напредък и цивилизация, отговаряща на европейското ниво.

Превратностите в съдбата на балканските народи по време и в ледствие на войните и разсъжденията по тях оформят неволно общочовешката взаимовръзка война – мир, която произтича от просвещенската опозиция *варварство – цивилизация*. Поставянето на българите в

---

1 Пак там, с. 475-483; За стереотипите от Балканската война и след нея вж.: Кожухарова-Велкова, С. Славянският съсед и гръцкият национален „образ аз“ (1912-1941). С., Херон прес,(под печат).

2 Мънро, У. Цит.съч.

3 Пак там, с.40.

4 Тези констатации са по данните от Карнегиевата комисия.

обсега на балканските и европейски дадености през XX в. в контекста на прегрупирваните сили води и до нови стереотипи. Европа заличава от географската си карта Османската империя, чието разпадане очаква повече от два века. Неразрывно свързаните с това балкански народи, излезли един по един от сянката на мрака, заживяват по своему, продължавайки да търсят идентичността си през погледа на Европа.

Източник

Рая Заимова е старши научен сътрудник (д. ист. н.) в Института по балканистика, БАН. Публикува в България и чужбина изследвания в областта на културната история и общуванията между Запада и Изтока през модерната епоха; ръководител на редица национални и международни проекти. Чете лекции в СУ „Св. Климент Охридски“ и Нов български университет; член на редколегията на сп. „Etudes balkaniques“ и на „Българско общество за проучване на XVIII век“ (предс. 2004-2009).

Коментари (2)

- 01-08-2011 | **Атанасова** – Респектираща научна студия

Приносна студия, която респектира с научната си прецизност, обективност, ясен и точен език. Личи си „високата класа“ на авторката!

- 29-08-2011 | **BISSE STOYANOV**

„...продължавайки да търсят индентичността си през погледа на Европа“ Коренът ни източен. Ашладисването ни южно и северно. Бъдещето ни вече 12 века – от княз Борис-Михаил и Климент Охридски – в нерешителност на приобщаване към запада. Религията ни източна, азбуката ни също, психологията ни още повече.

Ромите в САЩ

Автор: Ели Иванова

Ромите днес са най-преследваното малцинство в Европа. Малко обаче се знае и говори за живота им в САЩ, страната, в която всички изтъкват произхода си от имигранти. Носейки старата си европейска слава на вечните преселници, ромите въпреки това се отличават от останалите и продължават да са сред най-отхвърляните и пренебрегвани малцинства и в Америка. Но начинът, по който са стигнали дотук и съдбата им на място са толкова интересни, че биха могли да ни помогнат да разберем и живота им в Европа.

Макар че терминът „ром“ („Roma“) е разпространен в САЩ, малко хора разбират за какво се отнася и го объркват с град Рим или с Румъния. По-разпространена е думата „Gypsy“, която някои хора смятат за обидна. Има например глагол „to gyp“, който означава „измамвам“. Но в същото време има и глагол „to jew“, със същото значение, без етническият Jew да се смята за обиден.

Да бъдеш Gypsy в САЩ е твърде амбивалентно състояние. От една страна, шареният имигрантски характер на нацията е позволил имигриралите роми да се изгубят в тълпата на обществото. Един човек с различен вид лесно може да мине за мексиканец, италианец, дори и индиец или индианец и повечето хора няма да го поставят под съмнение. Тази хетерогенност на американското общество е позволило на ромите да изчезнат като група набиваща се на очи както е в Европа, а свободата да водиш различен начин на живот е позволила и да запазят традициите си отделени от другите.

Но това се е окказало нож с две остриета. Невидимостта им е дала възможност за самоопределение и спокойствие от настоятелни погледи, но в същото време е приравнило етническото им самоопределение на просто начин на живот. С помощта и на популярната култура (Кармен, героинята от филмчето на Дисни Есмералда и подобни) и на невидимостта на ромите, Gypsy днес означава начин на живот, а не етнос. Gypsy биват наричани хора, които живеят без постоянно място и препитание, които се смятат за волни души или на ръба на обществените стереотипи, интересни, странини, екзотични. Терминът може да бъде и положителен – така например в нашия град има бутик за обувки на име Shoe Gypsy, където се продават интересни марки, нестандартни модели, оригинални стилове.

Това може да изглежда положително, но дори и положителната стереотипизация има отрицателни последствия. От една страна, тя вкарва хората в калъп, според който очаква те да се държат и ги санкционира при всяко тяхно отклонение. От друга страна, невидимостта на ромите и превръщането на понятието в някакъв вид лайфстайл игнорира тях самите. Така например въпреки романтичната конотация на думата Gypsy, когато хората се досетят, че строителните им работници, които са наели, са такива, те се отказват от тях именно защото не са се сблъсквали с истински същества и това е позволило стереотипите да живеят необезпокоявано.

Различните групи роми са емигрирали в САЩ по различно време и различни обстоятелства и това до голяма степен определя и начина им на живот и традиции на новата територия. Първата група, разбира се, са тези дошли от Испания по време на Конкистата или скоро след това. Тяхното преселение е малко или повече насилиствено, а групите им – малобройни и без голямо влияние върху традициите и живота на други следващи ги.

Най-голямата и значителна група роми са тези, които идват от Румъния и периодът на заселването им е около 1840-50 година. Малко хора знаят, че ромите в Румъния са имали статус на роби. След приемането на декретите за отхвърляне на робството през 1846, много от новоосвободените от робство имигрират в САЩ. Понеже оцеляването им по време на робството се е основавало предимно на затварянето им и недоверието към доминиращото общество, това е довело до утвърждаване на много културни традиции за и вътрешни закони за чистота на контакта и социалната им изолация и недоверие към останалата част от обществото. Тъй като тези традиции и общностни закони са били доминиращи при пристигането им в Америка, те са ги запазили като гаранция за оцеляване и на новото място. Така че днес тези роми в САЩ са може би най-затворената група, с най-голямо недоверие към останалите, но и с най-добре запазени традиции (като например традиционния ромски съд крис).

Романичалите (роми от английска територия) и башалдите (от Унгария и Словакия) са пък сред най-отворените, преди всичко заради асимилационната политика на Австроунгарската империя и донякъде заради традиционния им поминък като музиканти, който е довел до по-висока степен на близост с не-роми и което е продължило и в САЩ. Много от тях днес са забравили ромския език на американска територия и голяма част от другите им традиции са изчезнали. Много от тях крият от децата си истинския си произход и тези семейни тайни след време стават повод за мъчителни търсения.

Английските роми – които се различават от ирландските пътешественици (Irish Travelers, група с подобен на ромите начин на живот, но етнически не роми) при преселването си са говорели английски, което ги е сближавало с местната култура и съответно е улеснило интегрирането им на място.

Новата Вълна са роми са дошли през последните 20 години и преобладаващите сред тях са тези от Източна Европа. Импулсът за тяхното преселване идва от импулса за преселение на останалите източноевропейци в този период и очакванията им са много подобни на очакванията на останалите имигранти от страните зад Желязната Завеса. Тоест, те са дошли предимно в търсене на американската мечта и съответно не търсят сътрудничество или близост с ромите от предишни вълни. Но някои от тях преоткриват ромския си произход на новата територия и се задълбават в него. Сблъсквайки се с по-малко предразсъдъци към етничността си в сравнение с Европа и със сравнително по-положителните реакции на хората, те а започват да се интересуват от корените си.

Ромите от различните вълни и групи рядко контактуват помежду си не само заради различията в езика си (който е фундаментален при различни ключови моменти от живота на обществото им, като например ромския съд и други), но и защото различната степен на интеграция е породила и различни възгледи и начини за общуване с останалия свят, а разликите са станали повод за недоверие. Преследванията на ромите през вековете са станали причина лоялността към своята група да бъде решаващ фактор за всеки индивид, а спазването на традициите – условие за запазването на самата група. А колкото по-консервативна групата, толкова по-голяма важността на традициите. Така че сложните закони за чистота сред ромите, като начинът за приготвяне храна, подредба и почистване на дома, общуване с външни хора, в един момент се оказват точка на раздалечаване и между самите групи роми в САЩ.

Би било изключително интересно да се опознае именно културата на ромите с влашки произход в САЩ, защото като най-консервативни те са запазили до голяма степен историческите си традиции, но те са в същото време и най-затворените като група и най-подозрителните към външни лица. Макар че в нашият град тяхното население е относително голямо и макар че са православни, моите опити да установя връзка с тях чрез местната православна църква и най-вече чрез собствената си добра воля не се увенчаха с успех.

Надявам се различните културни и общностни инициативи за запазване и записване на ромската култура в САЩ да запълнят белите полета. Такива инициативи има, макар и разпокъсани и оскъдни. Надявам се недоверието постепенно да бъде изоставено, макар че за това има много прегради. В много американски градове има полицейски

подразделения, който са специализирани за „цигански престъпления“, макар че престъпността сред ромите не е по-висока от останалите, а често се чува за незаконни полицейски обиски, които в агресивността си нарушават неписаните табута на ромските общности като например претърсване на жените, нарушение на домашното пространство, изземяване на важни за общността предмети и други нарушения на жизнено-важни общностните закони.

Често се чуват гласове поставящи под въпрос правото на общностно самоопределение и на изолация от останалото общество, което много ромски групи са си избрали. Не бих могла да давам оценка дали това е добре или не. Но те имат право на ограничение. Амишите например, както и други религиозни групи отхвърлящи контакт с майнстрийма, са получили не само законното право, но и общественото позволение да са различни и да са отделно. Въпреки това подобно поведение от страна на ромите се смята за недопустимо.

За нас остава само надеждата ромите от последната въlna да проявят по-настоятелно любопитство към старите ромски групи, да изследват културата им и да ни я покажат.

[Източник](#)

Ели Иванова живее в САЩ, където е преподавател по литература и култура. Освен в книги, хора и техните светове, тя се задълбава и във фотографията, човешките права и дребните незабележими неща.

Коментари (13)

- 01-08-2011|**Stoimen Vassilev** – Bulgarski Rom Vlah от US

I will be very happy if you add me on facebook Stoimen Vassilev Fort Lee, NJ, so we can communicate.

- I am VLAH.

- 02-08-2011|**сухиванов**

джипси означава дошли от египет...

- 05-08-2011|**Русчо**

„макар че престъпността сред ромите не е по-висока от останалите“

Само това твърдение от горната статия е достатъчно за да ме накара да се съмнявам в откровеността на авторката. Съжалявам!!

- 05-08-2011|**Русчо**

...американското общество е либерално към всички раси и етноси... които не нарушават основните му интереси и ценности. Пример за това са амишите-затворено общество което е в полезни, взаимно изгодни взаимоотношения с т. нар. от авторката мейнстрийм Амишите са пример за либерално поведение-“прави каквото си искаш без да пречиш на другите“

Виж, проблема с циганите е по различен-те просто са изостанали в развитието си по някаква причина от мнозинството раси и етноси.

- 05-08-2011|**Дончо Аврамов** – До редактора на „Либерален преглед“

Моля ви, съобщете на читателите си с максимална искренност какви сили и с какви средства се намесиха за да ви принудят да свалите статията на Мари Врина-Николов.

- 05-08-2011|**Златко**

Нищо по-просто: обади ми се самата Мари, със следния мейл:

Цитат:

Здравей, Златко

Въпреки честта, която ми оказваши публикувайки моята статия, ще те помоля да я изтеглиш от твоя сайт, тъй като не са спазвани елементарните авторски и издателски права: не си

ми поисквал разрешение, не си отбелязал в кои сборници е излязла и през коя година е написана.

Това бяха силите и средствата.

- 05-08-2011|**Дончо Аврамов**

Благодаря за отговора, той ме успокоява – българската действителност ни прави много подозрителни. Но Мари Врина е права, разбира се, не става дума за заплащане, а за поискване на разрешение за публикация.

- 06-08-2011|**Stoimen** – Romite v US

Iskam da otgovoria na Ruscho. Bes da imam niakava cel da obijdam kogoto i da bilo.

Samo iskam da popitam dali niakoi ot vas e gledal filmut na godinata „Avatar“ ako Ruscho ne go e gledal, go molia da go gleda i sled tova da si otgovorisam na sebe si koi e izostanal plemeto na Avatarite ili Nashestvenicite...

Romite sa svetlinni godini napred v misleneto si. A za da poiasnias na vsicki, koito chetat v momenta i se chudaiat kakvo kazvam...

Romite sa razbrali nai goliamata mudrost na tozi sviat, che CHOVEKUT NE MOJE DA PRINADLEJI ZEMIATA, A ZEMIATA PRINEDLEJI NAS HORATA. Romite nikoga ne sa ubivali hora i ne sa grabeli zemi, koito da narekat svoia Derjava. Oshte kolko li vekove shte minat, dokato vsichki hora na tazi planeta razberat i sprat vsicki tezi bezmisleni vojni...

- 06-08-2011|**Stoimen** – Romite v US

Ako vi e malko oburkvashto da razberete tova shte vi ulesnia

Chovekut ne meje da pritejava maikata zemia, a naprotivtoi prinadleji na Zemiata toi e chast ot neia...

- 09-08-2011|**Русчо**

Отговаряме на Стоимен

Вярно, ромите не са завоювали земи. Дори и вредите от тях не са толкова големи, колкото са вредите от няколко засукани „бели якички“. Твърдението ми че са изостанали цивилизационно, се гради точно на забележката на Стоимен. аз, както и по-вечето хора, приемаме че създадените от човеците цивилизации са нещо което ги отличава от животните в положителен смисъл. Факт е, че всяка от създадените/и наложе-

ни/ от човеците цивилизации са просмукани от човешка кръв. факт е, че всяка война тласка на пред най малко техническата революция. Основно качество на всяко живо същество достигало до наши дни е агресията-харесва лини или не. Човека,

като най висша форма, естественно е най големия агресор-харесва ли ни или не...

- 15-08-2011|**kawan**

Индийците считат, че циганите произхождат от Индия и се гордеят с това. А американците знайт твърде малко за циганите и не се интересуват от тях. Въщност не знам колко хора се определят като „gypsy“ на преобояването 2010, но не са много според мен.

- 18-08-2011|**Anna – до Kawan**

Индийците никога не са се гордяли с циганите, в ИНдия циганите са били дори извън кастите, не са имали право да пият вода от друго място, освен от локви, от които не пият свещенните животни. От там произлиза и названието на циганите като „недосегаеми“, ако случайно му настъпиш дори сянката, трябва да се изкъпеш ритуално, защото си омърсен от циганската сянка. Не само индийците не се „гордеят“ с тях, но направо са ги изпъдили от страната си.

- 25-08-2011|**kawan**

Ана, възможно е да си права. Моите впечатления са от разговорите ми с индийци в САЩ.

САЩ са „melting pot“ и всички, които са родени тук, се определят като американци. Независимо от произхода на родителите, дори и децата на българи. Така че, е малко странно да говорим за цигани в САЩ. В Европа може, но не и в САЩ. Между другото, „роми“ има в Европа, а в САЩ има „gypsies“, което се превежда „цигани“. И макар че американците си знайт произхода поне 2-3 поколения назад, според мен много малко хора в САЩ биха се определили като „gypsy“. Справка – Census 2010.

Черна кръв

Автор: Калин Терзийски

От всичко написано най-обичам написаното със собствената кръв.

Фридрих Ницше „Тъй рече Заратустра“

Това се случи през късната есен на 1999-а. Аз работех в Болницата вече трета година.

Напълнявах, движенията ми ставаха небрежни и мудни, бъдещето ми просветваше пред мен – сиво и невесело. Навлизах в средната възраст; започвах да разбирам, че няма да постигна нито никакво потресаващо щастие, нито богатство, нито слава. Но също така – работейки като психиатър – нямаше и големи шансове да стана чист човек и ежедневен светец, което, между другото, най-много исках. Но и за това нямаше добри изгледи.

Просто щях да продължа да се движа през скучния живот, воден от глухо, самоуверено отчаяние – както повечето хора на тая земя, живеещи само защото нямат какво друго да правят. С всеки изминал ден осъзнавах все по-ясно това. И сърцето ми започваше да бие все по-глухо, все по-бавно и тежко, защото така бият сърцата без фантазия и без весела надежда.

Тогава в Болницата дойде Ив. Или беше дошла по-рано? Не помня. Тогава я забелязах. Постъпи на работа като клиничен психолог. Беше ниска, с яркооранжева коса, с оранжеви, оцветени вежди, с двайсет обезци, с трийсет пръстена, със сто гердана. С жълти очи, също така. По нещо приличаше на кучка, което ще рече – красива беше. Всеки мъж знае, че кучките са съблазнителни. Не в пошлия хулигански смисъл, просто в женските кучета има нещо много женствено. И така...

Ив беше хубава. С фини и извити като малък монголски лък устни, с мускулесто и стройно тяло и жълти очи. Когато погледнеш очите ѝ, си представяш как се обръщат и как проблясва бялото, когато ги галиш с цяла длан. Аз се влюбих в нея.

Бях женен тогава и живеех кратко, далеч от силни чувства и сътресения. И любовта ме разтърси. Бум.

***

Следобед, тръгвайки си от работа, аз я дебнех, изчаквах я, правех всичко възможно, за да съвпаднат маршрутите ни за прибиране, за да бъдем по-дълго време заедно.

Един ден взех твърдо решение. Да я заговоря. Но не както досега – повърхностно и лековато, а дълбоко и сериозно. Да я изпратя до тях, до дома ѝ, до празния ѝ очакващ апартамент, за да ѝ разкажа за любовта си.

Реших да ѝ се обясня в любов.

Това ме притесняваше ужасно. Не бях момче, по-скоро бях натежал и преуморен човек в края на младостта си. Старец в края на младостта си. Очаквах скоро младостта да свърши, за да стана отново млад в зрелостта. Млад зрял човек. Бях уморен. Бях тъжен и скучен лекар.

Още по-зле ми ставаше от това, че съм женен. Беше абсурдно. Как един скучноват, леко странен лекар, подстригал още преди години младежките си къдрици, стъпващ мудно по една безинтересна земя, може да се обясни в любов на една жълтокоса хипарка? Нямах представа.

В този ден аз – без да знам точно какво правя – щях да преобръна живота си. Или пък – много добре знаех? Но коя част от мен знаеше? Може би тази, която е скришният ни вътрешен господар, който взема героичните, страшни и абсолютно неочеквани решения?... Може би.

***

На сутринта на този ден бях поръчал на един от санитарите в Мъжко остро отделение да ми донесе месо. По това време това се случваше често. Лекарите участваха в някаква стоково-обменна примитивна търговия. Поръчах си единния бут от телето, което санитарят беше заклал тия дни. Телето тежеше сто и петдесет килограма, така че бутът му тежеше около трийсет.

Санитарят Начо донесе бута в грамаден черен найлонов плик. Оставил го в кабинета ми. Аз му платих. Месото ми трябваше. Вкъщи растеше моята тригодишна дъщеря, която имаше нужда от протеини. Годината беше бедна и всяка храна беше добре дошла. Аз просто исках да изпълня дълга си на баща. Бях нещо като първобитен човек. Поръчвах убито месо, кръвожаден в бялата си престилка. Трябваше да занеса на своето малко нужните му протеини. Кърваво месо. Ама че работа.

Наистина бутът в черната торба беше кървав. Смешно беше. Представях си колко е идиотско това първобитно осигуряване на кървава плячка за дома. Но пък, от друга страна, осъзнавах, че точно така правят практичните хора. Практичните свине, които презирах, защото заприличвах на тях. Все повече с всеки изминнал ден.

Бутът стоеше в чувала, сбутан в ъгъла на кабинета ми. Аз се готвех – тази вечер, тази привечер, в този разವълнуван следобед – да се обясня в любов на Ив. Притеснявах се.

Работният ден мина бързо, аз дори не го усетих. Така става често, когато с много вълнение очакваш нещо. Засуетяваш се с дреболии, в стремежа си да не мислиш за нещото, което ти предстои. И току-виж – времето отлетяло. Случвало ми се дори да закъснявам – улисан в незначителни неща – за най-важните събития в живота ми. Денят мина бързо.

Приготвих се да си тръгвам и взех чувала. Качих се в автобуса, в мърлявия служебен автобус, в който – страшно

очаквах тоя момент – щях да седя до Ив. И тя влезе, аз седнах до нея, помълчах, прокашлях се, гласът ми задра в гърлото, пак започнах, тя се усмихваше, накрая заговорих, заобяснявах по-уверено, успях да ѝ обясня какво точно ѝ предлагам. Тя дори ме насърчи с няколко весели думи. И замълчахме. Бях я уговорил да отидем да пийнем по нещо, когато слезем в града.

До София гледах през прозореца. В блатото след Гниляне чапла газеше водата и подгизваше. Мълчахме.

Когато слязохме в София, аз се засуетих, изпаднах в особена нервна възбуда. Приличах на младо куче, което тича покрай високия си, хубав стопанин, който току-що се е върнал от чужбина. Вдигах чувала с трийсеткограмовия бут, който джвакаше в отцедилата се от него кръв, подтичвах около Ив, смеех се.

Чувалът беше чудовищно тежък, но аз като че ли не го усещах. Мятах го ту на едното си рамо, ту на другото, палех цигара, разказвах истории, сочех с ръка табели и показвах посоката. Не знаехме къде да отидем, но Ив съобрази, че аз няма да изкарам дълго с тоя грамаден чувал и ме отведе до някакво много подозително място зад Лъвов мост.

Там седнахме и пихме час и половина. Пиехме много и бързо – явно и двамата усещахме онова страшно ускорение, което придобива животът, когато се залети към някоя неведома пропаст. Пиехме и се смеехме, но ни беше страх.

След два часа бяхме съвсем пияни. Аз на два пъти паднах от стола, облягайки се с все сила назад, заливайки се от смях, сдържан в гърдите ми в годините на моята измъчена сериозност.

Бях се пречупил. Бях се състарил и подмладил едновременно. Плачеше ми се, смешно ми беше, смеех се и плачех. От многото алкохол сърцето ми прескачаše като сърцето на плачлив старец, но пък и като на влюбено весело момче. Разказвах незначителни истории, тананиках любимите си песни, палех цигарите на Ив, тя примижаваше с жълтите си очи, споглеждахме се случайно и многозначително.

Накрая се загледахме в очите си – тя в моите кафяви очи, аз – в нейните кафяви очи. Но нейните бяха и жълтеникави, и зелени, и пъстри. Ясно беше, че няма смисъл да ѝ обяснявам с думи какво чувствам и какво искам да се случи отсега нататък.

Тя ме хвана за ръка и ме поведе към дома си. А аз някак съвсем меканично, без да се замислям, повлякох със себе си черната торба с кървавия бут.

И пристигнахме в дома ѝ, и разхвърляхме дрехите си из целия ѝ женски, чист дом, и пихме вино от бутилките, и падахме голи по лъскавите плочки на банята, и се пързалихме с мокрите си тела по мокрите плочки на кухнята, и лежахме тихо в мрака. Всичко кръжеше и се извиваше, а животът ни беше спрял да тече.

После отново пихме, уплашени от тая категоричност на телата си и на желанията си – все едно телата ни бяха възрастни и знаеха какво искат и какво правят, а ние бяхме деца и само смутено ги наблюдавахме. Пиехме от бутилките червено вино и се чудехме как ще обясним постъпката си утре. На себе си и на другите хора.

Аз се разгорещих. Гол, пълен с беса на нерешителния, с яростта на объркания от сложността на живота, взех че фраснах стената с юмрук. Хареса ми. Изправих се като як потен боксьор и забълъсках стената с юмруци. Пуфтях и изливах гнева си на стената. Биех тоя свят, който искаше от мене да умра. Да умра като скучен, сив, празен от любов и радост лекар.

– Ей, цапаш ми стената! – тревожно, обхваната от налудничава веселост, ми извика Ив.

Но аз не я чувах. Не бях забелязал, че от десния ми юмрук по стената остават следи от кръв. Накрая кръвта плисна на едри капки и бялата стена стана зловеща. Все едно беше завалял тъмен летен дъжд от кръв.

Аз спрях да бълъскам. После седнах.

Ив се захвани с ръката ми. Тя изглеждаше зловещо – изкривена и синкова, с ярки, червени петна от влажна кръв. Около половин час Ив увива счупената ми и раздробена ръка с разни бинтове и марли.

– Много си зле! – измърморваше от време Ив.

– Ха! – отговарях аз и се заглеждах доволен в пода. Бях дяволит бандинт със счупена ръка, готов да извърти на света страхотен номер. А сега гледа пода и се чуди точно какъв да е номерът. Пуфтях, смеех се и пиех, вдигайки шишето с вино със свободната си лява ръка. Накрая кръвта спря, ние пак се затъркаляхме по пода, а капките кръв се размазваха по телата ни.

На сутринта бях напълно разбит. С Ив се споглеждахме като хора, които са били цивилизовани до съвсем скоро, но някак в един миг са се изпуснали и са изяли жив човек. Трябваше да се върна при семейството си. Ръката ми беше подута като балон, пълен с черна кръв. До вратата стоеше грамадният чувал с кървавия бут. Ако бях патетичен глупак, щях да кажа, че това беше нещо като трупа на моя досегашен живот. И да – аз бях патетичен глупак. От днес нататък няма да съм равномерният и сив лекар. От днес нататък ще живея като бесен и прокажен, виновен и разтреперан ангел. Като отчаян и може би щастлив човек. А сега – казах си – ще взема това месо, защото трябва да го занеса на малката си дъщеря. Тя има нужда от протеини.

Взех черния чувал, от който през образувалите се малки цепнатини се процеждаше тъмна кръв. Взех го с лявата ръка. От дясната ми ръка също се процеждаше тъмна кръв. Капките от ръката и от чуvalа падаха по пода и някои от тях се смесваха.

Целунах Ив, излязох от сутрешния ѝ дом и се запътих към дома си, изпълnen със странни, смесени чувства.

КОЛКО ЛИ ПЪТИЩА

*Обичам да плавам из забранени морета;
да слизам на диви брегове...*

Хърман Мелвил, „Моби Дик“

Тази сутрин, напускайки дома на Ив, в сърцето ми се свиваше като жилава, нервна змия една тревога. Тревогата питаше: „Ще оцелееш ли в новия си живот, момче?“

***

Такава тревога ме гризеше и преди три годни, когато в съвсем подобна сутрин отивах на работа в първия си работен ден. Или поне се надявах да е първият...

Отивах в Психиатричната болница „Свети Иван Рилски“.

Тя е единственото място около София, където биха взели човек като мене – без именити роднини и без впечатляващи амбиции. Млад лекар като новороден плъх – подходящ само за лека закуска на тоя питон в ъгъла, който някои наричат Живот.

И така...

Подтичвах, защото знаех, че трябва да пристигна в тая прочута психиатрия още преди да започнат визитациите и преди лекарите да се пръснат по кабинетите си. Имах представа от психиатричните заведения и силно и трескаво се надявах, когато видя Болницата, да не се смутя и да не изпадна в онова смешно положение на новобранец, който върти тънката си шия, ушите му аленеят, той тихо се прокашля и не знае къде да си сложи ръцете. Не исках да изпадна в неловкост.

Подтичвах към автобусната спирка и се вълнувах. Когато отива напред, човек се обръща неволно назад. Когато скачаш с широко отворени очи в непознатия мрак на нов живот, цялото ти услужливо сърце се обръща назад. Търси утеша. Но назад утеша няма.

Стигнах автобусната спирка, качих се на първия автобус. Стоях втренчен в отминаващите гледки – все едно гледах филм за миналия си живот. Но всъщност не гледах филм -мислех за други неща. За бъдещето – може би? Но то беше толкова огромно и неясно, че да се мисли за него, беше невъзможно. Коя риба може да мисли за цялото море?

Ето – отминах ъгъла на парка, след това автобусът влезе в центъра, след това аз слязох и се прекачих на трамвая и той заскърца по лепкавите софийски улици. Пътувах и ме беше страх.

Мислех си, че безгрижието е най-сладкото нещо на света; за това, че когато то отмине, животът става груб и грозен като стар пиян мъж, който с ритници те буди рано сутрин.

Мислех си, обхванат от мистична тревога, че сега ще се хвърля в това море, в тази работа, като себе си – а ще изляза от него, когато вече не съм себе си. Не съм аз. Ще спра, когато вече не съм момче, а съм някакъв непознат за мен старец.

Мислех също и за това защо искам да стана психиатър. Да, най-вече за това.

Бях мислил за това много дълго.

Защо исках да стана психиатър?...

Беше есен, аз бях първокурсник, лек като окапало листо -подмятах се безгрижно с вятъра. Бях често весел и постоянно учуден. Скитах и учех всеки ден. Не знаех какво точно уча: по цял ден препусках от дисекционните зали до обширните и светли физиологични лаборатории, пълни с обезглавени жаби; от подземните морги до поднебесните родилни отделения; зяпах под мощн микроскоп тънки срезове от малки мозъци на умрели от инсулт старци и тънки срезове от пишките на загинали при катастрофа малки момченца. Мърморех на латински винителни и дателни падежи.

Опиянявах се от всякакви знания. Идеално беше.

И тъкмо сега вървях покрай жълтеникавата стара сграда на Клиничната по неврология и психиатрия, в дъното на двора на грамадната като цял град Медицинска академия, сред едрите кучета, подтичващи между пълните с кървави бинтове кофи за боклук. Готовех се да пийна нещо с приятелите си в „Дупката“ -прочутото заведение пред Медико-биологическия институт...

И видях малко листче с обява: „Започва работата си кръжокът по Психиатрия, записване...“

И в моята превъзбудена от младостта глава избухна желание. Веднага ми се прищя да се затичам, да намеря тоя кръжок и да се запиша, да изучава всички тънкости на психиатрията и да стана един загадъчен нов Фройд.

Веднага си представих какви изгоди крие ходенето на един такъв кръжок. Къде, майчице, ще намериш нещо по-ексцентрично от психиатрията? Ексцентризмът ме привличаше, както магнитният полюс привлича полярните изследователи. Привличаше ме мощно.

Суeta, суeta, суeta.

По това време ходех облечен с дрехи, измъкнати от гардероба на баща ми – тясно сако с големи ревери, ярка вталена риза с огромна яка, лъскава вратовръзка с индийски мотиви, от които на някои по-деликатни жени им призляваше. Също така – тухленочервени кожени обувки с квадратни носове и клош панталон.

От двете години в Гранични войски тялото ми беше станало здраво и мускулесто. Бях си пуснал дълга коса, която се извиваше на пръстени по врата, и дълги бакембарди. Изглеждах като някакъв шармантен идиот от 1972-ра.

Щеше ми се да приличам на Джордж Харисън, на Джим Морисън, на Франк Запа. На всеки един, който се шляе из Лондон през есента на 1968-а – елегантен и безгрижен – и няма нищо общо с потискащия социалистически провинция-лизъм на София.

Поне петдесет процента от състудентите ми ходеха все още с панталони от пясъчна коприна, подобни на шалвари! Като някакви посрани селски шейхове. Опитваха се да приличат на мафиоти. Приличаха на глупаци.

И така...

Аз бях чиста проба малък сноб. Самовлюбен двайсетгодишен хлапак, който иска да изгради от себе си съвсем специална статуетка. Надут като паун, аз просто исках да си виря носа до небето. Ролята на психиатър беше идеална за целта.

Та, кажете ми, кой млад мъж не иска именно това?

Може би не всеки. Но аз именно това исках.

Понякога си мислех така: „Все пак това, да искаш да си красив и интересен, не е хубаво. Това е дяволска суeta. Та важно ли е това? Нали животът на милионите, които не са красиви, на които и животът не е красив, е по-важен?“ Но тогава ме обземаше гняв: „А за какво да се живее, Господи, ако всичко е грозно, посредствено и сиво? Има ли смисъл от милионите некрасиви животи? Не, няма!“ – така беснееше всичко у мен. „Аз искам красив живот, който си заслужава живеенето!“

Интересно – не знаех кой точно ми се ще да се възхища от моята странност. Да не знам обекта, върху когото въздействам, ми беше приятно. Като някаква рок звезда на сцената, която не вижда публиката заради силните прожектори. Само си представя какви чудесни хора има там. Чувствах се горе-долу така. Очаквах анонимно възхищение. Като се замисля – от жените, естествено. Все тия жени. Но и мъжете. Мъжете трябваше да бъдат унизени от моето превъзходство.

Бях митоман. Митът за психиатрията беше най-внушителният.

Смешна работа. За който и да е нормален човек извън медицината в психиатрията нямаше нищо митологично. За всички немедици психиатрите бяха просто луди. Но за моето жадно за митове и за обожествя-

вания сърце в психиатрията имаше доста много романтика... Да. Доста много!

Представях си психиатъра като някакъв загадъчен полубог от зловещите и пълни с легенди лудници, в които не е стъпвал кракът на непосветен. И като погледне човек – наистина, психиатрите бяха последните пътешественици из непознати територии.

Исках да бъда като тях.

... Леле майчице. Представях си колко възхитени и учудени женски погледи мога да събера покрай тая психиатрия. Представях си как ще ме гледат с почуда, а аз ще пробутвам всичките си пози наляво и надясно.

Как ще ходя с цигара в ухото и ще нося розови очила. Как ще ходя на работа с една жълта и една синя обувка. Как ще слушам Моцарт нощем в кабинета си, стъпил на бюрото, гол и с чаша сухо мартини в ръка. Как медицинската сестра в кабинета ми ще ходи без бельо. Всъщност това – за медицинската сестра без бельо – ми се струваше прекалено банално. Може би напротив, медицинската ми сестра щеше да ходи с десет чифта бельо. Нещо такова.

Мислех си за всички разстроени и свръхсексуални красиви невротички и се вълнувах – като малко дете. А не бях ли всъщност малко дете?

***

През първите дни в кръжока по психиатрия водех интересни разговори с един млад, но вече навлязъл в психиатрията лекар.

– Доктор Роев, какво мислиш, би ли станал кожен лекар? -питам го аз.

– Хъм, забрави! Цял живот да лекувам акне и брадавици -пренебрежително издупва устни той.

– Мда! Абе, всъщност аз винаги съм искал да се занимавам не с месото, не с плътта, а с душата, така де – малко от обикновените (и казах „обикновените“, без да се замисля) лекари се интересуват... от душата. Нали така? Всичко за тях в човека е месо. Това ме дразни ужасно!

– Точно така! – мръщи се доктор Роев. – Касапска работа.

– Е, като погледнеш, душата също произлиза от месото... от мозъка.

Ние все пак не сме философи и се занимаваме с материалното...

– Абе, да, само че не сме като касапите... – усмихва се доктор Роев.

– Освен това как мислиш, като кажеш „психиатър“, си е по-друго, нали?! Не е като да кажеш „интернист“?

– Съвсем по-друга работа! Много секс има в психиатрията – усмихва се доволно доктор Роев.

– Как мислиш, жените впечатляват ли се, като им кажеш, че си психиатър? – с нездрав и суетен трепет питам аз.

– Оxo! И още как! – гледа ме с опулени от самодоволство очи доктор Роев и се усмихва щастливо.

Аз се усмихвам също. Чувствам се специален. Суетно момче.

***

В същото време – това, че исках да стана психиатър от сугеста, беше едно твърде елементарно обяснение. Аз ужасно се страхувах от Лудостта.

Лесно е да се помисли, че един психиатър може да се уплаши от Лудостта, когато я види и заживее сред нея. Но – не. Поне при мен не беше така. Аз се страхувах от Лудостта от малък.

Спомням си как – още съвсем млад – лежах на малкото си легло, гледах стената и очаквах с ужас да започна да чувам гласове. Кой знае откъде в превъзбудената ми фантазия се беше намърдал този страх. В подготвената за страх душа ужасът покълва и от най-малкото семенце. Сигурно отнякъде бях подочул или прочел за слуховите халюцинации. И тръпнещата ми, даже желаеща ужаса глава, беше превърнала това малко семе в отровно растение.

Това ставаше всяка нощ. Наистина беше извънредно странно – аз не чувах гласове, които ме ужасяваха, а ме ужасяваше това, че ще започна да чувам гласове. Даже ужасът беше в това, че не ги чувах.

Мислех си, че ако все пак започна да ги чувам, ще се успокоя.

И друго. Лудите хора ме познаваха – мене, ужасения от мисълта за Лудостта. И ми се лепваха. Знаех, че това се случва на доста от колегите ми. Даже подозирах, че именно по това се различават истинските психиатри от тези, които работят в психиатрия по принуда.

По лепенето на лудите.

Знаех, че психиатрите са хора, обладани от страх от полудяване. Та не беше ли така: не малко от колегите ми имаха следи от срязване по китките или от бесене по врата; а опитите за самоубийство определено са от най-ясните белези за душевно колебание и жестоки съмнения относно собствената нормалност.

Обущарят става обущар, защото го е страх, че ако не стане обущар, може да ходи бос цял живот. Така мисля. Става обущар, за да може да си

изработва сам обувки. Ха, ха! Ставаш психиатър, за да си изписваш сам халоперидол.

Кой не е луд? – този въпрос непрекъснато се въртеше в главата ми в моята ранна младост. И все повече ми се натрпваше един странен отговор: щом си се родил и знаеш, че ще умреш, а също така знаеш, че не можеш да направиш нищо по въпроса, но продължаваш да живееш, явно си луд!

Кой не е луд, щом живееш?

***

Но и това не беше самата истина за моята страсть към психиатрията. Да кажа, че исках да стана психиатър, за да лекувам себе си и да отговаря на съмненията си, би било доста елементарно. Може би най-основното...

Да.

Моето християнство.

От най-ранните си години аз исках да стана жертва. И в това също имаше доста суета, като погледне човек. Исках да стана мъченик и само-пожертвовател, човек, който във всяка секунда ревностно спасява душата си. Исках да бъда Альоша Карамазов или Алберт Швайцер.

Исках да се принизя и да смачкам себе си. Да отида при най-измъчените и най-слабите. Да бъда с тях и да потъпча гордостта си. Исках да бъда спокоен. Да се смиря. Това беше някак смешно – аз бясно исках да се смиря. Каква страховотна комбинация – бяс и смирение! Беснеех в желанието си за смирение. И това – на плътния фон на младежката ми суета.

Суета, суета, суета.

Исках да бъда мъченик и светец; психиатрията беше най-удобният инструмент за тази цел. И ето...

Може би така – воден от суета, от страх от полудяване и от стремеж към християнско мъченичество, към величие чрез смирение, а защо не и към Истинско Спасение (непрекъснато се молех за това), аз постепенно се впивах в грамадната психиатрия.

***

Спомням си: бях седемнайсетгодишен, вече болезнено се стремях към героичното спасение.

В една зимна вечер ние, три хлапета от Дианабад – аз, Феликс и Борко, седяхме и пиехме бира в едно заведение на асфалтовото островче на

булевард „Велчова завера“. Беше снежна вечер. Снегът беше още съвсем бял и гумите на колите го разпаряха на кишави ивици. Пиехме и пушехме, бърборехме си разни премъдри неща, кикотехме се на особено пищните мръсотии, които измисляхме. Не се прибирахме, а беше късно.

Изведнъж в барчето влезе старец. Беше кафяв и черен, а брадата му беше като сив камък. Старецът беше много зле. Полудял от пиене дядка.

Беше бос.

Тоест – имаше някакви ужасни парцали увити на краката, но те само събраха в себе си тиня и цели шепи остри мокри камъчета. Ако беше без тях, щеше да мръзне по-малко.

Изпитах ужас. После – възторг. Тая гледка – премръзналият, немощен старец – беше невероятно примамлива за мен. Тя ме подмамваше да се хвърля и да помогам. Да преодолея инстинктивната си погнуса.

Старецът сигурно щеше да умре от измръзване в тоя сняг. Поне така си мислех с пълната си с буйни фантазии глава – как старецът пада на следващата пресечка и умира. Романтичният бяс у мен се събуди и аз забутах и задърпах Борко и Феликс: „Да му помогнем, приятели, да му помогнем!“

Те не се и замислиха.

Първото, което направихме, беше да купим доста алкохол и чай. После се захванахме със съживяването на стареца. Когато той се загря и поразвесели, аз почти на бегом, възбуден и червен, отидох до дома си – на няколко километра от кафенето – и взех едни доста прилични кожени обувки. Върнах се и с усилия успях да ги обуя на вдървените черни крака на стареца. Той се хилеше през бухналата си брада и сумтеше.

Когато го видяхме обут и понапит с нашите коняци, ние се замислихме къде да го сложим да спи тази нощ. Аз треперех от вълнение. Тогава усетих, че искам да го взема у дома. При родителите ми. Да се противопоставя на всичко: на тяхната благовидна ненавист към пръсяците и бедняците, на собствената си гнусливост – еснафска и жалка, на всички предразсъдъци! Да се изправя и срещу цялото свинско, гадно общество, изригващо хората боси на улицата! Бях въодушевен.

Естествено – не се получи. Родителите ми не приеха стареца. Майка ми ужасено събрчи нос при вида на гноясалите язви по краката му. Баща ми – болезнено добродушен човек -дълго се измъчва, докато се опитваше да ми обясни, че не е редно такъв човек да спи у нас. Старецът си

тръгна в снежната нощ. Представих си го – как гази перуши нестия сняг, а след краката му остават локвички от гной.

Цяла нощ плаках и се молих. Бях доволен от това – че така жестоко страдам. Страдам заради това, че не съм успял да помогна на нещастния човек.

Аз бях префинен мазохист.

Харесваше ми даже и болката от това, че не съм успял да му помогна.

***

Пътувах към Болницата. Докато гледах с вцепенен поглед, вгълбен в неспокойните си мисли, трамвайт тръгваше и спираше, поклащаše се и въздишаše.

Изведнъж изпища ужасно и се разтресе.

Аз се сепнах и погледнах навън. Мотрисата бавно и наудничаво се движеше напряко на булевард „Мария Луиза“. Бившият „Георги Димитров“ – булевардът на проститутките и сипаничавите цигански сводници. Метеше всичко по пътя си, дерайлирал и виещ с острите си колела по влажните гърбове на паветата. От време на време с тръсък понасяше със себе си някоя кола.

Горещо чувство за нещо недобро ме заля. Никога не съм бил суеверен. Сега изпитах черен и мистичен страх от това, че още незапочнало, моето нахлюване в зрелостта ще завърши. Със смърт. Но трамвайт изпища още два пъти и спря. Беше изминал трийсет метра. Беше помел всичко по булеварда.

Бързо и трескаво слязох от наклонения трамвай. Десетината пътници май го бяха направили преди мен. Аз наистина бях зашеметен в мислите си. Чувствах се като в сън. Механично крачейки с огромни крачки, изминах разстоянието до гарата. Купих билет, качих се в малък и съмнителен влак, пропътувах двайсетте километра скован и замъглен. Не мислех. Главата ми отвътре беше като леден аквариум, в който се мяркат замръзнали червени и златни рибки. Моите спомени. Тези рибки бяха шарените и неозначаващи нищо спомени от младостта ми. Те не означаваха нищо, защото бяха прекалено цветни. Аз нахлювах като дерайлирала трамвай в една много по-сериозна, безцветна и мрачна зрелост. Чао, моя младост.

Пътувах и сам си пречех да мисля за нещо конкретно. Знаех, че за каквото и да се замисля, то ще е незначително в сравнение с Големия Нов Живот. Съсредоточавах се върху свития си на топка stomах. От вре-

ме на време се изсмивах тихо на себе си. „Хей, стари войнико, защо си се стегнал като някой заек и така упорито мълчиш и зяпаш нищото на вън?“ – казвах си наум и пак се засмивах. И пак ми беше трескаво и неспокойно. ЧАО, МОЯ МЛАДОСТ. СБОГОМ.

Очаквах да видя Болницата.

Калин Терзийски е психиатър, но в последните години паралелно с професията си се занимава с писане на романи, сценарии и поезия.

Коментари (2)

- 04-08-2011 | **деничка** – с нетърпение

с нетърпение чакам Калин да напише нещо, каквото и да е, в което той не е главен герой, писатели дето се вторачват в себе си и не мърдат от там доскучават, а този наистина може да пише интересно

- 07-08-2011 | **vi**

Много интересно пише и засега не ми е доскучал. А и по някакъв начин създава усещане за болезнена откровеност. „Болезнена“ в смисъл на неприкрито уязвима. Въпрос на вкус, но мен не дразни, че той е главният герой.

Когато чета Харуки Мураками и Пол Остър винаги идентифицирам главните герои с авторите. В немалка част от случаите – напълно погрешно разбира се. Но никога не сещам дразнение. Важни са историите и тяхното усещане. А също – отношението и оценката на човека.

Харесва ми как пише този човек. Харесах и брат му, но те са различни. Не мога да се ангажирам с това кой ми допада повече, защото, както казах – различно е.

По мое скромно мнение трябва да продължат да пишат. Могат, но най-вече има какво интересно да кажат.

Много ми стана близко това със страха от лудостта, искам да кажа – разбирам го. И дълбоко вярвам, че този човек е /бил/ магнит за болните, в най-добрия смисъл. По всичко личи, че не е трудно да му се довериш. Това, а също и човечността са най-важните добродетели за един психиатър. Според мен, де.

Откровеността и приличният изказ, намерили израз в интересен разказ на случка, събитие, вълнение и т. н., пък правят от него и чудесен за четене писател. Представете си, можехме да не знаем, че е психиатър.

Османските потайности: хaremът

Автор: Ибрахим Каракасан-Чънар

Положението на жената в ислама

При арабите до появата на Мохамед не съществуvalи никакви осъбени правила, които да регулират брачния живот, и арабските жени се ползвали със значителна свобода. Благодарение на усилията на Пророка тази относително идилическа ситуация претърпяла кардинални изменения. Съгласно неговата директива занапред лицата на жените имали право да видят единствено и само техните роднини. Пред всички останали мъже жената е била длъжна да закрива своето лице с воал-пече (черна плътна мрежичка от конски косми), което се явява съставна част на паанджата (ар. фараджия) – пелерина с лъжливи широки ръкави, с която се покрива жената през главата. Освен това господарят на дома не бил длъжен да се храни на една маса със своята жена. Когато жената прекрачвала стените на дома и излизала извън него, тя е била обезательно охранявана от евнуси, а на улицата не се препоръчвало да разговаря с никого, даже със своите близки родственици.

Отвъд защитената територия на харема мюсюлманката не бивало да се подвизава иначе, освен под прикритието на предписаното и от исламските норми ритуално наметало. Коранът повелява те „да се загръщат плътно със своите покривала“ и да не показват „своите украшения“ (т. е. своите телеса) на никого, освен на мъжете и бащите си, на бащите на своите мъже, на своите синове, на синовете на мъжете си, на братята си и на синовете им, на робите и слугите, които са лишени от сексуално желание (т. е. – на евнусите), и децата, които все още нямат представа за женската голота. За отбелязване е обаче, че всички кръвни роднини от мъжки пол (т. нар. намахрем) имали право да влязат в женската половина единствено през дните на свещените празници, а също така и в случаите на сватби, раждане на дете или обрязване.

Но покривалото, както и „домашното затворничество“, не било само полов маркер. От древни времена то се възприемало като знак за знатен произход, достойнство и престиж. „Гордост на забулениите“ (фахр ал-мухиддерат) – това е стандартната османска формула за жените с по-високо обществено положение. Антипод на тази покрита от глава до пети „почтена и правоверна“ мюсюлманка били леснодостъпните жени от най-низшите съсловия (робини, проститутки, слугини) – т. е. всички онези, за които известният османски пътешественик от средата на XVII в. Евлия Челеби казва, че „ходят с открыти лица из чаршията, пазара и къщата и слугуват между хората“. Друг е въпросът, че задължителното покривало в никакъв случай не било гаранция за нарушаването на нормите на исламския морал и в частност – срещу извънбрачнияекс. „Невъзможно е и най-ревнивият съпруг да познае жена си, ако я срещне, а никой мъж не смее да докосне или проследи жена на улицата“ – пише към началото на XVIII в. лейди Мери Уъртли Монтегю. Наблюдателната съпруга на английския посланик при Високата порта като че ли се поувлича, твърдейки че „този постоянен маскарад“ давал на мюсюлманките „пълна свобода да следват влеченията си без опасност да бъдат разкрити“, но трябва да признаем все пак, че в думите ѝ има доза истина, фереджето, печето или яшмакът действително осигурявали една доста удобна анонимност, от която някои мюсюлмански ханъми не пропускали да се възползват.

Турците не винаги са следвали горните правила до последната буква. В действителност фермана за задължителното носене на пече издал султан Осман III едва през XVIII в. Следва да се отбележи, че този монарх се постарал да компенсира с други способи пропуските в тази сфера. Едно от правилата, които той „патентовал“, когато се отправял към женската половина, са пантофите със сребърни гвоздеи, които, дрънкайки по каменния под, давали знак на жените от хaremа да се подгответ за брачната нощ. На разпореждане на султана били не по-малко от петстотин жени и наложници, като вероятно голяма част от тях очаквали с радост сребърния звън и благоразположението на височайшия господар.

Но за османския двор след малко. Нека се върнем за кратко относно при Пророка. Той предоставил на жените определени юридически права, превъзходящи тези, които по-рано ползвали арабските жени. Заедно с това арабският син им наложил по-големи отговорности, що се отнася до семейството, което им попречило те да играят по-активна роля в обществения живот и развитието им като личности. Семейното

благополучие се превърнало в по-добър критерий от раздаването на милостиня. Поговорката „Лампата, нужна вкъщи, е забранена за джамията“ е наистина прекрасна, вдъхновена от Исламското учение. Мохамед не виждал причина, поради която една жена можела да счита себе си за по-добра от друга или друг, във физическо, морално или интелектуално отношение. Всички чада на Аллах били длъжни да бъдат равни не само пред закона, но и пред съда на общественото мнение. Пророкът преследвал демократическата цел, но естествено, това е бил недостижим идеал. Независимо от това, че личното отношение на Мохамед към жените носело патерналистки характер, внедрен по неговата уравнителна доктрина, последното довежда до падането на статуса на арабската жена в сравнение с този, който съществувал по-рано.

Този възгled на семейния живот се отличавал твърде малко от възгледите на многобройните „строги отци“ сред моногамните еретици на християнска Европа, които се пръкнали по-късно. Сама по себе си тази канонизация довежда до крайности в арабската хaremна система, която е заимствана и от персийци и византийци. Пророкът несъмнено имал намерение да попречи на богатите и умни жени да правят глупости и да проявяват своеволие, както това правили преди. Подобно на много либерални мислители, Мохамед ограничил свободата, като със все сила се опитвал да я ограничи в тези рамки, които считал за абсолютно необходими. Така например той извел собствеността от жената и я прехвърлил изцяло на мъжа, което било удар както във финансов, така и в морален план. С течение на времето субектите на двата пола започнали да водят живот, като практически те нямали помежду себе си нищо общо, освен половия акт.

Ако в доислямските времена мъжете си позволявали да имат в своя хarem неограничено количество жени, то Мохамед ги фиксирал до четири такива. Прелюбодеянието на един от съпрузите се наказвало със сто удара с бич. Когато ставало въпрос за жена, то тя била признавана за виновна само в тези случаи, когато нейната вина се потвърждавала от четири дееспособни свидетели. В противен случай на обвинителя, независимо от това дали бил нейният мъж или който и да е, му се вменявала вината и за наказание получавал същото количество удари. „О, вярващи, много странете от подозрението! Понякога подозрението е грях. И не се дебнете, и не злословете един за друг! Нима на някого от вас ще се хареса да яде пълтта на мъртвия си брат? Вие се отвращавате от това.

И бойте се от Аллах! Аллах е приемаш покаянието, милосърден“ (Сура „Ал-Худжурат“, аят 12).

Както бе споменато, жените, намиращи се извън дома, на улицата, базара или обществено място, трябва задължително да закриват своите лица с воал, за да не вкарват в изкушение чуждите мъже, които могат да ги преследват. Първоначално това е намерение с благи помисли, но както знаем, забраненото и неизвестното винаги привлича и се превръща в обект на внимание или проучване. Тайнствените, безлики същества на улицата, увити от главите до нозете в плътна тъкан, интригуват мъжете, предизвикват ги към любовни приключения, развинтват техните еротични фантазии за откритите им лица и други нежни части на тялото им. Паанджата и печето довели до това, че авантюристите в мюсюлманските страни станали все по-често явление, отколкото преди. Въщност, както посочва британският сексолог Х. Елис, воалът или печето често се възприемат просто като защита от „лошите“ очи. „И кажи на вярващите жени да свеждат поглед и да пазят целомъдрието си, и Да не показват своите украшения освен видното от тях, и Да спускат покривалото върху пазвата си, и да не показват своите украшения освен пред съпрузите си или бащите си, или бащите на съпрузите си, или синовете си, или синовете на съпрузите си, или братята си, или синовете на братята си, или синовете на сестрите си...“ (Сура „Ан-Нур“, аят 31) Все пак по-късно правилата се „пропукват“ и се допуска при облеклото на мюсюлманката да се оставят открыти лицето и ръцете до китките, а според някои тълкуватели – и ходилата.

Ръководенето на семейството в Ислама изисква висока нравственост и хармония между неговите членове. Но в него съществува и определен термин: „помрачаване на семейното огнище“, което континуитетно означава развод. Исламът приветства всеки фактор, който може да допринесе за премахването на развода, но както са назвали римляните: „Nil admirari.“¹ Простотата на развода, въведено като правило от Мохамед, се оказва по-действена и разумна, отколкото паанджата. Разводът по мюсюлмански станал най-силният противовес за ограничаване на женската свобода. Жената може да поиска развод от мъжа при жестоко отношение, несъвместимост в характерите или нарушение на някои от отговорностите, приети от мъжа – примерно неплатен откуп, лоши условия на живот и т. н. След развода децата от женски пол остават при би-

---

1 „Нищо за учудване“ (лат.).

вшата вече жена, до достигането им в брачна възраст, т. е. до осем години. Децата от мъжки пол също живеят при майката, но преминават под опеката на баща си, когато навършат шест или седем години. Ако жената поиска, през този период мъжът може да вземе участие в материалната издръжка (нафака) на децата.

„Жената прилича на червена роза, а мъжът е като снажно дърво“ – казва една мюсюлманска поговорка. От нея става ясно, че жената няма сили за тежки обществени задачи и отговорности. Управлението на дома, съпружеските задължения и възпитанието на децата се нуждаят от силна чувствителност и милосърдие – там е ролята на жената. Мъжът не е в състояние да изпълни тези задачи, защото на природата на мъжа не е присъщо да гледа деца и дом. От това следва, че ръководенето и изхранването на дома е задача на мъжа. Като капитан на кораб той е в ръководна позиция пред жената.

Правото на развод на мъжа не е в принципа си „като някоя висяща“ или „ка-л-муаллака“, казано на думите на Корана. Исламската юриспруденция също дава права на мъжа да разтрогне брака в онези случаи, когато става въпрос за непослушание или несъвместимост на характерите. От качествата на избраните жени най-важни за мъжа са нейното смирене и покорност и не на последно място нейната непорочност. Когато се нарушат тези граници на благочестието, мъжът може да поисква развод. До него той може да стигне, като направи три различни във времето заявления, и то в присъствието на свидетели. Ако мъжът е депозирал само едно или две такива заявления, жената може да остане в семейството по взаимно съгласие, възстановявайки статуквото в техните отношения. Развод с бременна жена не се допуска. При жената трябва да бъде констатирана менструация три пъти поред, преди да бъде произнесена фаталната присъда.

Що се касае за предварителните условия на брака, то Мохамед постановил бащите да дават на мъж или да женят своите деца по свое усмотрение, стига предполагаемият партньор да не е сакат човек, роб или бедняк. Относно последното условие се правили изключения, защото се смятало, че бедността е оръжие на Шейтана (Сатаната) и че ако младоженците са бедни, Аллах ще помогне на праведните и ще подобри положението им. От това се разбира, че бедността не бива да е пречка за женитбата. „И встъпвайте в брак с несемайните от вас и с праведните от робите и ро-

бините ви! Ако са бедни, Аллах ще им даде от Неговата благодат. Аллах е прещедър, всезнаещ.“ (Сура „Ан-Нур“, аят 32)

На практика брачната възраст на децата не превишавала петнадесет години и затова тяхното съгласие се придобивало без особени усилия. Все пак Пророкът препоръчал бащата винаги да пита своята дъщеря дали е съгласна да бъде дадена за съответния мъж, а ако тя не давала отговор (за което имала право, ако е навършила девет години), се считало, че нейното съгласие е получено. Трябва да се отбележи, че първоначалната причина за браковете в ранна възраст в източните народи, особено при номадските племена, е била трудният контрол и управление на девойките, достигнали полова зрелост. В градовете те живеели в затворения и охраняван хarem, но в селските горски местности и в шатрите, особено тези в пустинята, това било почти невъзможно. Що се отнася до това дали тази ранна възраст е подходяща за брак, на тази тема ще се спрем при една от следващите глави. Бракът се считал за юридически издържан от момента, когато мъжът давал своя паричен дял или подарък, наричан „мехрие“, който някои неправилно го смятат за откуп. Свещеният Коран споменава „мехрие“ (издръжка) като дар от мъжа и знак за неговата сериозност.

Приема се, че порядъчният мюсюлманин за разлика от други лица, които практикуват полигамии отношения, не е длъжен да държи в своя хarem наред с жена си допълнително и наложници. По принцип „ангелите“ на мъжа са слаби и той често прави отклонения от нормата, и разнообразява живота си със сексуални забежки, фокусът се заключава в това, че всяка негова жена държи свои слугини-робини, които поради своята зависимост от господаря не могат да му откажат да изпита удоволствия чрез самите тях. Но той може да прибегне до това само ако не се опасява от риска да предизвика гнева и недоволството на която и да е от неговите официални жени, които могат като нищо да изгонят „пронинилата“ се девойка. От друга страна обаче, жените често проявявали пълно безразличие към амурните похождения на своя мъж, освен ако той не продължавал да им оказва дължимото внимание. Но даже да се случи неизбежното, тя би могла да приеме този факт като резонен. Като цяло нейната реакция е продуктувана от практически съображения, а не от ревност, да не говорим за някои сантиментални понятия като лична гордост, чест и пр.

С изключение на въпросите, касаещи брака и развода, властта на мъжа в харема, порядките на който са определени от законите на Мохамед, теоретически остава абсолютна. Ако някая от неговите жени иска

да напусне пределите на дома или да покани на гости своя приятелка, е длъжна предварително да помоли за разрешение. По същия начин тя трябва да измоли и неговото разрешение в случаите, когато ще посети сватбата или погребението на свои родственици и приятели, да извърши Хадж (посещение на светите места) или да отиде в обществената баня. Посещението на гробищата може да бъде сравнено с нещо като европейския пикник, тъй като радостта и добрият спомен доминирали над тъгата, а баните на Изток, ако някой не знае, изпълнявали функциите на европейските женски клубове.

Лейди Мери Монтегю (1689-1762), един отличен познавач на източните народи, дава следното описание за женската турска баня (хамам): „На първите пейки, постлани с възглавници и богати килими, седят дамите, а на вторите – зад тях, робините им... всички бяха в естествено състояние, т.е. на обикновен английски – съвършено голи, без да прикриват някоя прелест или недостатък... Вървяха и се движеха със същото величествено изящество, както Милтън описва Ева. Сред тях имаше много жени с такива съразмерни тела като някоя от богините, рисувани от Гуидо или Тициан. Повечето от тях имат блестящо бяла кожа, украсена само от хубавите им коси, разделени на много плитки, спускащи се по рамената им, заплетени с бисери или панделки и напълно наподобяващи фигурите на Грациите... едни разговарят, други работят, трети пият кафе или шербет, докато повечето лежат небрежно върху възглавниците си, а робините им (обикновено хубави момичета на 17-18 години) сплитат косите им по различни начини.“

Разбира се, каквото и да говорим и пишем, може да се каже със сигурност, че на практика реализацията на деспотичната теория на патернализма, предложена от Мохамед, в значителна степен зависела от личността както на мъжа, така и на жената. Ако се позовем отново на лейди Мери, тя има особено мнение за Пророка и посочва, че той е истински джентълмен. „Ще ви кажа – пише тя в своите прочути писма, – че е съвсем погрешно, макар и общоприето сред нас, че Мохамед изключвал жените от всякакво участие в бъдещ щастлив живот. Той е бил твърде добър джентълмен и обичал много женския пол, за да се отнесе така варварски към него. Напротив, Мохамед им обещавал чудесен рай... Той наистина казва, че този рай ще бъде отделен от рая на съпрузите им, но аз мисля, че повечето жени няма да бъдат по-малко доволни от това, и съжалението им за тази раздяла няма да направи раят им по-малко приятен.“

В мюсюлманските страни, както и навсякъде, от особено значение е защитата на харема, в който започва да се налага постоянно при-
съствие на евнусите. Понеже Коранът забранява кастрацията на мъжете от мюсюлманското вероизповедание, следователно евнусите трябва да бъдат „импортирани“ от такива места, където изповядвали друга вяра.
След операцията те публично били конвертириани в Ислама и едва тогава били допускани да изпълняват своите обязаности в харема. Считало се, че за тази цел най-добре подхождали негрите, и затова арабските търговци започнали да „извличат“ тази ценна стока от африканските области Нубия и Абисиния.

А ето и една поучителна арабска история, която за някои може да прозвучи като анекдот. Халиф ал-Ман-сур, който се установил да живее към средата на VIII в. в Багдад, страдал от постоянни болки в стомаха и с надеждата, че ще бъде излекуван, призовал при себе си един лекар персиец, който изповядвал християнството и следователно се явявал привърженик на моногамни-те отношения. Християнинът постигнал успех там, където не успели правоверните мюсюлмански хекими (доктори). В знак на благодарност, че го излекувал, Мансур го наградил с три хиляди дуката и три прекрасни девойки, за цвета на кожата на които не се споменава. Но персиецът бил непреклонен аскет и не се поблазнил, като върнал девойките непокътнати, а парите естествено ги приел. Заедно с девствениците той изпратил на халифа и писмо, в което обяснил, че неговата христианска религия му забранява да се приближава до всяка жена с цел съвкупление, с изключение на неговата. Без да иска, искренният и чистосърден персиец попаднал в ситуация, която от гледна точка на мюсюлманина била обидна във всяко едно отношение. Все пак по-късно персиецът не отказал да стане личен лекар на халифа в неговия харем, но по-интересното е как е издържал на чара на нежните си пациентки благочестивият човечец, тъй като от историята е известно, че халиф ал-Мансур, наричан Победоносния, притежавал огромен харем. Но както се казва, историята помни и по-тежки случаи. А сега нека да преминем към същинската част на нашето изследване – османския харем, един от най-важните атрибути на султанската власт.

Османското наслаждение

Още от първото им споменаване в историята, (XIII в.) почти до днес турците като че ли са най-добре познати на по-голямата част от европей-

ците в сравнение с другите източни народи. Много западни господа (и не само те), когато става дума за хaremа, автоматически си правят асоциации с Турция, вероятно под благотворното влияние на художествено-творчеството на Ж. Енгър, Е. Делакроа и М. Мелинг¹. Но както видяхме в исторически план, многоженството не е патент на Османската империя.

В Турция полигамията е забранена официално от републиканците през 1926 г., в резултат на реформите на Мустафа Кемал (Ататурк). Декретът нямал кой знае какви радикални последствия, тъй като и преди това поданиците със скромни възможности не можели да си позволяват да имат повече от една жена. Ако трябва да се позовем отново на сведенията на лейди Мери Монтегю,

„Мъжете с добро име имат само по една жена. Тя обикновено има няколко робини, които съпругът ѝ не вижда – в противен случай се стига до истински разрыв с жената. Мъжете обаче често си държат жени на тайни места“. Аз ще развия мнението на знатната лейди и ще кажа, че те все пак са могли да имат полови отношения със своите слугини, използвайки ги по този начин като неофициални наложници.

През XIII и XIV в. османските султани се намират в състояние на permanentен конфликт с императорите на Византия, най-близкия европейски съсед на Турция. Това продължило до момента, докато Мехмед II фатих не завладял столицата на християнската империя в 1453 г. Съдбата на Константинопол по-късно споделя и Белград, а не след дълго османското владичество се разпростряло над целия Балкански полуостров, Далмация, Бохемия и Егейските острови. През периода 1512-1520 г. Селим I Явуз присъединил към владенията на империята Египет и Месопотамия. Отношението на въпросния падишах към жените е особено. Както пише неговият съвременник, англичанинът Р. Ноулз: „Той (Селим) не търпял присъствието на своите жени в двора, а когато търсил тяхната компания, то е било с една единствена цел – възпроизвеждане на рода, но дори и тогава той не показва никакви симпатии и привързаност към жените. Селим получил по-голямо наслаждение от други неестествени развлечения...“ Ако трябва да продължим мисълта на Ноулз, ще поясним, че единствено то и най-важно развлечение на страшния султан е била войната.

Синът на Селим – Сюлейман I Мухтешем (Великолепни), който владее трона от 1520 до 1566 г. (най-дълго управлявалият султан), завоюва Ун-

---

1 Западни художници и живописци, в произведенията на които доминират творчески фантазии, свързани с Изтока.

гария, обсажда Виена, която оцелява по чудо, превзема Персия и Йемен. Както своите предшественици, Сюлейман продължил да се придържа към полигамиите отношения, но по-късно се влюбил страстно в наложницата от славянски произход Роксолана, с която той се бракосъчетал официално през 1533 г. Заради Роксолана (Хуррем Султан) владетелят се отказал от всичките си други жени в харема и до края на своите дни живеял само с нея, тоест той се задоволил с моногамния брак. След завоеванията на Сюлейман площта на Османската империя, заедно с Мала Азия и Северна Африка, набъбнала на 3 млн. кв. км, като на същата тази територия живеели около 60 млн. души.

От този период до началото на двадесети век Османската държава и Европа поддържали помежду си тесни и продължителни контакти, в резултат на които европейците се запознали в по-голяма или по-малка степен с турските социални институти и в частност с харема (Дарюс-Саадет). Венецианските посланици в Турция, служещи там през XVII в., пишат, че комплексът известен под името харем или серал, включва множество здания и павилиони, съединени помежду си с тераси. Най-главният от тях се явявал великолепният, украсен с резба павилион, където се намирала Тронната зала. Всичката прислуга на този павилион, както и на другите здания, се състояла изключително от мъже. Самият харем със своя вид и вътрешна композиция приличал на огромен манастир, където били разположени спалните, трапезарийте, хамамите и прочие помещения от различен вид, призвани да създадат удобства на обитаващите ги жени. Харемът бил обграден от огромни цветни лехи, овоощни и други градини, а през жарките летни месеци обитателките му се разхождали по кипарисовите алеи и се наслаждавали на прохладата, идваща от фонтаните.

В харема живеели три хиляди жени. В това число влизали младите наложници (аджеми), по-старшите жени, които ги надзирвали (уста и калфи), и робините. Всички наложници (джерийлер) били чужденки, набавяни от еничарите и другите турски воиници, втори били купени от робския пазар, а трети дошли сами, по свое собствено желание. С малки изключения тях ги учели да свирят на музикални инструменти, да пеят, танцуват и готвят. Тук следва да добавим, че видни военачалници и сановници, желаейки да заслужат разположението на монарха, често го даряват с млади девственици, които също така били затваряни в харема.

Te били купувани специално за тази цел, като някои от тях те отделяли за избраници на своята челяд.

Тези млади жени почти веднага били принуждавани да приемат мюсюлманска вяра. Процедурата в това отношение била много проста: трябвало само да се посочи с палец към небесата и да се повтори традиционната формула от първия стълб на Ислама: „Няма друг Бог, освен Аллах и Мухамед е негов Пророк“ (Ла- иллаха илла-л-Лах Мухаммадан Расулуллах). Ще бъде интересно да се знае колко девойки не се подчинили на тази повеля, но за такива факти в архивите не се споменава. След обръщането им в Ислама девойките се подлагат на щателна проверка – нещо като тест за физическите данни и умствените способности. С това по принцип се занимава най-старшата наставница (Хазнедар уста). След това девойките се разпределят в различни стаи съгласно възрастта и ранга им. Всяка спалня била разчетена за около сто девойки, като до стените били разположени диваните и миндерите, а централното пространство оставало свободно, за да могат там да ходят наставниците, като всяка от тях била определяна да отговаря за десет наложници. Ваните, гардеробът, тоалетните, складовете и кухните се намирали в близост до тази стая, която е известна още и като дортуар. През деня наложниците се обучавали на обноски, турски език, ръкodelие и музика. На тях им били предоставяни великолепни възможности за отдих и развлечение, както в самия хarem, така и извън него, където те играели на различни игри, някои от които били подвижни и твърде шумни. Ако не във всички детайли, това заведение сравнително приличало на привилегированите пансиони за девойки, каквито се появили през XX в. в Англия и които са станали школи за „алма-матер“. Единствено разликата като че ли се е състояла в присъствието на евнусите, охранителите на хaremното учреждение.

Султанът или падишахът, както пишат италианските посланици, никога не наблюдавал или посещавал тези млади жени освен в случаите, когато му ги представят на официална церемония. Ако все пак той реши да направи това, се уведомява дежурната (Ньобет калфа) наставница. В такъв случай тя е задължена да строи своите питомки в права редица, а монархът ги инспектира, както офицер разглежда изрядността на своите войници на площа. Ако височайшият господар се взре по-настойчиво в някоя девойка, това не означава във всеки случай, че тя не е облечена както трябва или че трябва да си направи по-акуратна прическа. Това просто е ясен знак, че тази девойка е харесала на владетеля и че той желает тя да

прекара нощта с него. Понякога, за да конкретизира своя избор, султанът хвърля своята везана кърпичка в посока на избраната наложница. Девойката, на която се усмихва това щастие – вниманието на султана означава впоследствие множество привилегии, ~ се подготвя с голямо старание за срещата си с него. Персоналът в хaremа я къпе във ваната, може я с благовонни масла, подстригва я и маха ненужните косми, масажира я и естествено я облича и гизди, все едно, че тя ще посети рая. Цялата тази процедура отнема по правило много часове, а суматохата и припряността не могат да се сравнят с встъпването на която и да е европейска невеста за нейния предполагаем единствен, при това моногамен брак.

Лейди Мери Уъртли Монтегю, която споменахме вече няколко пъти, е съпруга на Едуард Уъртли, който е назначен на 7 април 1716 г. за извънреден посланик в Портата. Тя оставя след смъртта си свои писма, които са предназначени до близките ѝ по време на престоя в османска Турция. Още първото издание на нейните „Посланически писма от Турция“ ѝ донасят световна слава и признание. Писмата, на брой 52, запазени в един ръкопис² от два албума, наред с неоспоримата си литературна стойност, съдържат много ценни исторически сведения, точно описание на обичаите и нравите на различните народи, в т. ч. и на турците. Лейди Монтегю посочва, че историята за хвърляне на кърпичката от султана е напълно измислена и че при такъв случай било прието султанът да изпраща главния евнух (къзлар-агата) да извести на дамата честта, която ѝ се оказва. „Другите жени веднага я поздравявали и завеждали в банята, където я парфюмирали и обличали най-разкошно и подобаващо – пише тя. – Преди посещението султанът ѝ изпращал царски подарък и след това идвал в стаята ѝ. Не било вярно, че тя трябвало да пълзи до леглото... първата, която избирал, била винаги след това първа по сан, а не майката на най-големия син, както други писатели ни карат да вярваме. Понякога султанът се забавлявал в компанията на всичките си дами, които стояли около него... те били готови да умрат от ревност и завист към щастливката, която той отличавал с някакъв знак на предпочтение.“

Лейди Монтегю, както и мистър Джон Ричардс, който посетил исламската империя в 1838 г., споменават в своите записи за тържествените случаи, когато девствениците се приготвяли да спodelят брачното ложе със своя мъж. Церемонията представлява нещо като фиеста в банята, където щастливката канела всички свои приятелки, които я подготвят за повода, като не липсват и епиталами – песни със сватбен мотив. Накрая

към процесията от тридесет жени – приятелки, майка, родственици, се присъединяват две девственици, които я завеждат в преддверието на султанската спалня.

Към портрета на наложницата ще добавим и още един последен щрих, когато възрастни черни робини завеждат „богоизбраната“ в личните покой на султана. Част от тези черни робини остават пред спалнята като стража през цялата нощ, като се сменят през два-три часа. Тяхната главна задача се състои в това, да откликуват на всяка заповед на султана, ако има такава, и да сменят свещите или факлите в спалнята и в преддверието пред нея. Сутринта монархът става пръв и облича чиста одежда, а не тази, с която е бил преди любовната нощ. Одеждата от предишната нощ той обикновено я оставя в стаята и ако е доволен от девойката, тя остава за неин спомен, като в джобовете на дрехата тя намира награда, която понякога представлява доста прилична сума. Ако по-късно се изясни, че тази девойка е бременна, на нея ѝ се присъждат титулът „султанша на годината“. Ако тя роди момче, този титул се потвърждава на официална церемония, а на щастливата наложница се дава правото да управлява целия хarem (т.е. тя става Хасеки). И това още не е всичко, тази приказка можела да има и своето продължение. Султанът при определени обстоятелства можел да се ожени за нея, по всички правила на Канона, точно както повелява Пророкът. Пищността на сватбата надхвърляла всякакви въображения, а понякога разходите по това мероприятие стигали до умопомрачителни суми.

Така легалната вече султанша получавала съответстващата на сана ѝ годишна издръжка от казната, право на свита от тридесет евнуси и съответното количество робини. От този момент знатната особа на жената на падишаха се намира под усиlena охрана. Освен наложниците, които се наричат още одалиски, от турската дума „одал“, което означава „палата“, и фаворизираните от тях, които стават „кадън ефенди“, в структурата на нежната половина на харема влизат и „икбал“ – жените, които не дават потомство на султана, както и потенциалните му наложници – „гъозде“ или „ваик“. Всички те са класирани в „ранглистата“ и са подредени като първа (баш), втора, трета, четвърта кадъна или ханъмефенди (за икбал). Заедно с „любовните“ обекти на султана, в „женското царство“ съжителствали майките, дойките, дъщерите, сестрите и лелите му, както и немалко на брой наставници (настойнички) и робини. Но за семейната идилия на падишаха ще дам допълнителна информация по-нататък.

На много от наложниците, естествено, никога не им се удава да споделят ложето със султана. С течение на времето, ако те не се „реализират“ и не попаднат в кръгозора на владетеля, стават наставници или част от прислугата. По-прагматичните и хитрите от тях успяват да се издигнат в йерархията или да попаднат в хaremите на някои сановници, като част от тях са връчени просто като дар по някакъв повод. Трябва да се отбележи, че такива подаръци се правят и в двете посоки: от везирите, улемата и бейовете към владетеля и обратно. В определени случаи съдбата на наложниците се решава от двете най-издигнати кадъни: Валиде Султан – майката на монарха, и Хасеки Султан – жената, родила първа мъжки наследник.

Валиде Султан обикновено е жената, която постоянно държи в ръцете си браздите на управлението. Нейна първа помощница е старшата наставница (Хазнедар уста). Следва дълъг списък от длъжности, който включва жена, отговаряща за разходите (нещо като счетоводител), до отговорничка на шербетите (соковете) или кафето. Всяка жена в тази йерархия има сред своите подчинени ученици, от които тя избира своята приемница. Конкуренцията поначало е много силна, а интригите са неотменима част от борбата за надмощие.

По принцип хaremът е разположен на горния етаж и към него се отива през отделен вход. Той има свой собствен двор и градина. Селямлъкът (мъжката половина) и хaremлъкът (женската половина) имат общо преддверие, от което се влиза в тях. Вратите се охраняват стриктно, а за пропуска през тях отговаря специален ключар. Към преддверието има отвор (люк), от който се подава приготвената храна, тъй като по правило мъжеете и жените се хранят отделно.

Традиционното обзавеждане в хaremът се състои от дивани, миндери и ковьори по стените. В интериора в зимните стаи доминира цветното кадифе на златен фон, а в летните – фин индийски муселин, бродиран със сърма. Прозорците и балконите били осигурени задължително с решетки. Макар и по-рядко мебелировката се допълва от масички с мраморен плот, върху които има огледало и лампа, и меки табуретки. Чужденците, които са попадали в тази света обител, се учудвали, че в стаите няма кревати. Истината е, че жените са спали на матраци върху пода, които на сутринта са прибирани в голяма ракла, вградена в стената. Ако днес някой любопитства как е изглеждала стаята на една баш-кадъна, то

той може да види това при възможност в сараите „Топ-капъ“, „Долмабахче“, „Чираган“, „Йълдъз кьошк“ или в етнографския кът „Шимширлик“.

Системата, която съществува в султанския хarem във вида си, описан по-горе, става достъпна като понятие и разбиране от европейците едва след детронирането на Абдулхамид II през 1909 г. До този момент, с малки изключения, това, което се е скривало зад „Вратата на блаженството“, било непроницаема тайна. Представата за хaremа, господстваща в Европа до началото на XX век, неизменно се свързва с образа на сладострастния стар развратник, който се развлеча сред десетки поразголени одалиски. Но за Турция тази сцена се явява повече плод на въображението, тъй като самите турци, за разлика от други мюсюлмански народи, имат сериозни възгледи за живота. Независимо че турските хареми така често фигурират в европейската художествена литература, живопис и балет, фактите говорят друго. Истината е, че турците се заинтересували от хaremа едва след като превзели Константинопол, където този институт се ползвал с популярност сред византийските християни. Въсънност турският хarem престанал да съществува след изгонването на Абдулхамид II от „Йълдъз кьошк“, любима негова резиденция, където новите властници от т. н. „младотурска опозиция“ откриват 370 жени и 127 евнуси.

Към 1540 г., т. е. около 80 години след падането на Византийската империя, османските победители се обзавели с такова количество евнуси, каквото имали на разположение привържениците на гръцката Автокефална църква, които те разгромили. Коранът забранявал кастрацията на правоверните и затова лицата, принадлежащи към кастата на евнусите (хадъмите), се рекрутирали основно от числото на чужденците, които след операцията задължително се обръщали във вярата на Аллах. Ще си позволя да изкажа хипотетичната мисъл, е вероятно мнозина от хадъмите не са правили опити да избегнат тази си участ, тъй като тази „професия“ се считала за престижна. С определеността за усещане на човек от „каймака на обществото“, след време тези младежи извървявали пътя до могъществото и богатствата. В крайна сметка те трябвало да изтърпят някои нелицеприятни неща като кастрацията, за да се издигнат до върховете на юрисдикцията, вместо да се занимават с рисковата търговия или да служат във войските на султана. Главните райони, откъдето се доставял този жив товар, били Египет, Абисиния (Етиопия) и Централна Африка. Предпочтение се отдавало на негрите заради мощното им телосложение и солидно здраве, което им позволявало сравнително леко да понасят

кастрацията и да доживеят до преклонна възраст, за разлика от белите юноши, предимно черкези, които се отличавали с крехко здраве и висок процент на заболеваемост и смъртност. По тази причина те били подлагани на частична кастрация, а оттук с възможността да съблазнят своите подопечни. Ще повторя, че както черните, така и белите юноши нерядко доброволно предлагали своите кандидатури заради перспективата, която им откривала тази служба.

Единственият чиновник в цялата Османска империя, който разполагал с правото на неограничен достъп до монарха по всяко време на денонощието, бил началникът на черните евнуси. Той можел да притежава колкото си пожелае млади робини и до триста коня. Не е необходимо да казваме, че неговата персона е най-обгрижваната от другите придворни сановници и това, естествено, се отразява и на размера на парите и подаръците, които той получава. В разцвета на силата и могъществото на османската държава, който се отнася докъм края на XVI в., в серала евнусите наброявали около 800 души, под попечителството на които се намирали повече от хиляда жени. През целия XVII век редица пътешественици, в большинството си венецианци, както и посланици при двора, които са цитирани на много места в книгата, завързват дружба с тези стражи на добродетелта, които били много податливи на подкупи и ласкателства. Ще огранича дотук разказа си за евнусите (или както ще ги наричаме понататък хадъмагите), за да оставя повече място за тях в една от следващите ми глави, където ще стане въпрос за статута и дейността им.

Благодарение на евнусите все пак на чужденците им се открива реалната възможност да видят лично със своите очи някои детайли от бита в харема и по-късно да ги опишат в своите пътеписи и мемоари, което пък ни помага да надникнем не само години, но векове назад в историята на „Дома на блаженството“ (Дарюс-Саадет). Това се отнася не само за сълтанския харем, но и за различни женски заведения, които тогава допълвали бита и били част от ежедневието на състоятелните турци. Всички дела в тях били възложени на жените и черните евнуси. В резултат на това се създала традиция чужденците и техните жени да бъдат канени по повод и без повод в тези учреждения. Както ще видим, сред числото на тези гости се оказвали много често жените на европейските посланици, чийто резиденции се намирали в кварталите на турската столица, най-известен от които е бил Пера (Бейоглу), или на другите европейци, които пребивавали в Истанбул. Именно белите жени на християнските дипломати

и черните евнуси си остават за Европа двата най-главни източника на сведения за турските хареми, преди да изчезнат от сцената през XIX-XX в. Те, разбира се, имат несъмнено и заслугата да се очисти неправилната представа, касаеща отношението на Ислама към жените, и да се представят обективно и честно „секретите“ на османския двор.

Една по-слабо известна лейди от Мери Монтегю е Мисис Гарнет, която през 1891 г. публикува книга, пометена на положението на турските жени. От мисис Гарнет ние узnavаме, че „нешастните черкезки робини“, по които надават сърцераздирателен вой някои нейни предшественици, в действителност се стремят да попаднат в Хaremите на турските паша, за да живеят там безгрижно и охолно, отколкото да работят в родните си места обичайната тежка физическа работа. Тези черкезки били принудени да се съревновават помежду си за правото да станат наложници.

В самия Истанбул и неговите околности се намират повече от двадесет сълтански резиденции, без да се брои основният серал. Женските покой в повечето дворци заемали определено голяма площ. В тях може да се говори за собствени традиции, обичаи, привички, етиケット и даже език, на който се разговаряло, съвсем като в някои английски привилегирани учебни заведения. Девойките по правило се закупували в ранна девическа възраст, за да успеят да получат достатъчно добри навици в изкуството да съблазняват мъжете, преди да започнат да се съревновават със своите по-големи и опитни конкурентки в борбата за вниманието на сълтана. Там имало и други девойки, които не притежавали благоприятна външност, например негритянки, или такива, на които още от детството им бил лепнат етиケットът, че са „мръсни твари“. Разбира се, в ролята им на наложници те нямали никакви перспективи, но пък тях още от самото начало ги набирали в харема за работа в качеството им на камериерки, готовачки, перачки, прислужници в банята и т.н. Девойките с добри външни данни получавали необходимото образование: между тях имало и такива, които били обучавани, точно така, както това ставало и в престижните европейски школи с отдавнашна репутация.

По принцип сълтанът избирал своите фаворитки измежду девойките, които му били подарявани от неговата майка, видните сановници, а също така сред такива, които са дар от чужди владетели, преди всичко източни. Теоретически шанс да обърнат върху себе си вниманието на господаря имали всички одалиски, дори тези, които предварително били определени за прислуга. Когато някоя от тях попадала в полезрението на

падишаха, тя могла да получи от него комплимент, след което, както си му е редът, наставницата да я заведе при него, където тя целува края на дивана, на който той е седнал. След това девойката се освобождава от работа, определя ѝ се стая и тя получава титула „гъзде“ или „ваик“, което в превод от турски означава „тази, която е забелязана (харесвана)“. Гъзде ханъмите впоследствие имат перспектива да станат „икбал“ или временна фаворитка. Ако в резултат на вниманието, проявено от султана към „икбал“ (Икбал Ханъм ефенди), тя го дари с мъжко или женско чедо, тогава тя влиза в категорията на висшата класа и става „kadъn“ (Кадън Ефенди), които на практика са законните жени на падишаха. Последната длъжност води със себе си и допълнителни привилегии: регулярна издръжка от хазната, собствени апартаменти и свита от робини и евнуси. Ако девойката омръзвала на монарха и той губел интерес към нея, тя била отделяна от хaremа срещу пожизнена стипендия, като нерядко някои от тях били омъжвани за високопоставен чиновник. Ако на нея ѝ се случвало да преживее своя повелител, тя никога повече не се омъжвала и оставала вдовица до самата си смърт.

Ибрахим Каракасан-Чънар е учредител на „Турски културен център ХXI век“ и „Обществен съвет на етническите малцинства в България“. Член на редколегията на списанията „Етнодиалог“, „Кайнак“, „Планета“ и „Българе“. Автор на книгите „Турция“, „Етническите малцинства в България“ и „Светът на исляма“.

Коментари (12)

- 05-08-2011 | **Самолет 005** – ... трудно ми е...

Трудно ми е да си представя по-демоничен култ от исляма след прочитането на тази статия. Това твърдение не е отправено към мюсюлма-

ните и не е неуважение към тях... Вероятно трябва автор със силата и познанията на Каракасан-Чънар да напише нещо и за сексизма в юдаизма. Сигурен съм, че ще има достатъчно материал. Тогава авраамитските култове наистина ще изпълнят със съдържание твърдението на някои ведаисти за демоничността на авраамитската религиозна традиция. Аз обаче си го обяснявам с посоките на света...

Слава Богу, че има Север и северни култури. Югът е само в състояние да естетизира демонизма си, докато Северът може да погледне и с практическо око. Не смяtam обаче че Югът или Северът са в противоборство за неутрализиране на човешката нефелност. Те дават свой специфичен принос за нейното процъфтяване. Ако допълним с Изток (Китай, Япония, Индокитай) и Запад – маи, ацтеки и други индианци, то вижда се че човешките култури са силно непродуктивни откъм себеусъвършенстване, себезапазване, себедоказване и хуманизъм, което ги прави естествени и природни в смисъла на възприятието ни за вселената като „тържество на излишествата“ и „лаборатория за катаклизми“.

Има ли спасение за обикновения човечец? Не бих казал... но все пак има по-милостива орисия (човек на днешно време може и да не е религиозен), ако трябва да се съобразяваме с религиозното мислене на Източа, Севера, Запада и Юга. От тези четири нарочно изключих ведаизма. Защо ли? Ами, за да покажа, че и те са претенциозно условни...

Тезата ми е, че човечеството за периода на своето съществуване все още не е намерило подходящ метод за научно дирене и себепознание, чрез който метод да постигне собственото си управление. От скоро има открит такъв метод. Ще имаме ли време да му се насладим? Естествено, че не!

(Последното го казвам за собствена наслада, тоест може и да греша.)

А това за джентълменството на Пророка го подписвам с две ръце. Прекланям се пред наблюдателността на Лейди Мери Монтерю (1689-1762). Тя комбинира феминизма на високопоставена еврейка и ледения прагматизъм на една по английски образована дама. Трябва доста да се поровя из библиотеките, за да видя дали не е наистина английска еврейка. Но това го казвам само за „меродия“...

- 05-08-2011|**Серкан**

Критическото мислене е ценност, когато излезе извън рамката на едно „стандартно клише“.

Клишето зад себе си има добре изградена основа, а стандартното клише дори е с цяла непоклатима теория.

Актуални примери:

Да пишеш за ислама в критичен, обективен стил, но да се наклониш към клишето на „ама при нас (турците) то „малко“ по-различно е било“, което, както поясних по-горе за клишетата, винаги има своята вярна основа за изграждане на теза.

Да критикуваш класическите религии, бидейки ти от „другата страна“, без да уточнявам коя, и да се **наслаждаваш**, а когато критикуват твоя „медено жълт“ мироглед, националистически, олигархично-слугински, дантелен, снишен, мечтаещ „да крещи“, а не можещ да разбие собствения си „гардероб“, където си мисли, че е все още заключен,...

Да отиваш в крайностите на балканско-малоазиатското клише „силно да любя и мразя“. Да демонизираш, да не може да си представиш нещо отвъд рамката на клишето, което виждаш като абсолютен лимит. Да искаш истински свобода за себе си и за обществото, а да го обграждаш в същото време със собствената си ограниченост.

...

...

...

.....

Би било интересно, поне авторите, които пишат на български и ги публикува/т тук да се включват от време на време с нещо онлайн, нещо „по-истинско“ като реакция. Иначе текстовете просто кънятят с една автентична, авторова празнота. (Специални благодарности към малкото, които се престрашават!)

Разбирам, че автора, може и да не знае дори, че са му публикували нещо негово онлайн, но говоря за случаите, когато има съвсем ясна представа, получава се дискусия по темата, а по негови си причини той не пожелава да се включи в дискусия.

На мен това ми прави неприятно впечатление и е в противоречие с развитието на тезата за хипотетичната промяна, която може да помогне на обществото да намери своите нови-стари идеали, в дискусия, диалог, самоусъвършенстване...

-За какво пишем книги?

-За какво да четем извън минимума, който ни е достатъчен за да оцеляваме (всеки в неговата си област)? За какво да четем това, по което пишеш ти, което те вълнува теб?

-Има ли някаква реална обратна връзка?

И ще трябва и по тази тема да се започне дискусия. Отново ли ще е болезнена, с наранени егота и незнаещи как да „захапят“ критици? Оново ли ще е в стандартните клишета на атакуван и отбраняващ се?

(Последните години се забелязва едно много високо ниво на онлайн поддръжка при някои автори на техническа и информационна литература, което довежда до силното им популяризиране в следващи издания. Има ли подобни тенденции в други области? Имат ли писателите нужда от „двупосочност“? А готови ли са за нея?)

- 07-08-2011|**BISSEР STOYANOV** – Хaremът и потайностите на нашите представи за свет

Чудесна публикация и съдържателни – добронамерени коментари. Имах възможност да се запозная отново със сюжети от Корана от гледна точка на роден в България автор и съвремената трактовка на представите за харема

от гледна точка на националната ни народопсихология – днес.

- 08-08-2011|**Самолет 005** – ге: ... пак ли „захапах“?

Серкан писа:

...

Да критикуваш класическите религии, бидейки ти от „другата страна“, без да уточнявам коя, и да се наслаждаваш, а когато критикуват твоя „медено жълт“ мироглед, националистически, олигархично-служински, дантелен, снишен, мечтаещ „да крещи“, а не можещ да разбие собствения си „гардероб“, където си мисли, че е все още заключен,... Да отиваш в крайностите на балканско-малоазиатското клише „силно да любя и мразя“. Да демонизираш, да не може да си представиш нещо отвъд рамката на клишето, което виждаш като абсолютен лимит. Да искаш истински свобода за себе си и за обществото, а да го обграждаш в същото време със собствената си ограниченост.

...

Серкан, остави ме мен. Аз дори и да съм това, което е в главата ти – пак не съм интересен. Интересното е коментарът на класическите религии, които не са с нищо толкова добри, ставайки класически...

Между другото прекалено дълго е за обяснение, но дори и човек подчертано атнирелигиозен може да бъде отдадено набожен. Това обаче трудно се проумява от гледна точка на религиозността, която приема себе си за морален императив и лакмус.

ОК. Нека да се примирим с факта, че съм ограничен, глупав и злобничък. Нима не е добре, че споделям вижданията си, та да имаме черно на бяло модел за неподражание? Как да видим другостта, когато не и позволим да се изкаже, а след това да я девоалираме със солидни аргументи. Отдавна търся контрааргументи на тезите ми; както и това да са солидни... Намирам само солидни обвинения. Но обвинението не е контрааргумент. Нали?

Серкан, свободата на словото не е в това за разрешиш на всеки да пише. Свободата на словото е в това да разрешиш многото интерпретации след публикуване на даден написан текст. Това поне засега ни е разрешено... Защо се ядосваш от факта?

- 08-08-2011|**Златко** – ге: ... трудно ми е...

Самолет 005 писа:

Слава Богу, че има Север и северни култури. Югът е само в състояние да естетизира демонизма си, докато Северът може да погледне и с прагматично око. Не смятам обаче че Югът или Северът са в противоборство за неутрализиране на човешката нефелност. Те дават свой специфичен принос за нейното процъфтяване. Ако допълним с Изток (Китай, Япония, Индокитай) и Запад – маи, ацтеки и други индианци, то вижда се че човешките култури са силно непродуктивни откъм себеуслъвршенстване, себезапазване, себедоказване и хуманизъм

Самолете, надявам се да не прозвучва агресивно, но за моето възприятие оценката ти на „южните“ и „източни“ култури е типичен продукт на една образователна система, която (възможно най-меко) бих си позволил да нарека „силно избирателна“. Или, с други думи, пълна с дупки, които всеки от нас запълва както може със собствен труд и усилия, но тъй като самата културна среда в обществото ни е безкрайно рехава, то дупките и предразсъдъците в края на краишата си остават. Да се твър-

ди например, че китайската култура е „по-изостанала“ или „по-малко хуманистична“ от западната, говори единствено за липсата на каквите и да е сериозни познания за нея от страна на правещия изказването. (Само един детайл: по времето на най-големия си разцвет, в късното Средновековие, когато Европа още тъне в мрак, китайски експедиции достигат западното крайбрежие на Африка – с кораби, около 100 пъти! по-големи от тези на Колумб), изследват я и я описват, но империята никога не прави опит да колонизира новите земи! Ха сега говори ми за хуманизъм, при условие, че испанските и португалски колонизатори със съвместни усилия успяват да унищожат между 20 и 65 милиона души (в зависимост от оценките) в двете Америки, в течение на около 200 години. А между другото, „демоничният“ ислям никога не прави опити за целенасочено исламизиране на покорените народи, за разлика от същите тези испанци и португалци, които намират основната мотивация на безчовечната си политика ИМЕННО в „милостивата“ християнска религия.

Толкова за всичките клишета, които търкаляш така сладкодумно в този си тук пост (а и не само). Но така е то, братко: ако бяхте други, то пък нямаше да има никакъв смисъл от работата ми, защото работата на едноокия има някакво значение единствено сред слепци; сред виждащите съдбата му е чиста проба трагика и безсмислие...

П. П. Клишето за „превъзходството“ на западните (тоест европейски) култури над всички останали се крепи най-вече върху резултатите от историческото развитие в само четири века от световната история (от началото на 17-ти до края на 20-ти), в които европейците действително успяват да задминат култури, които са ги превъзхождали през цялата останала част от историята (китайската например). Както обаче всички можем да видим със собствените си очи, времето на европейската доминация (американската беше само част от нея – и нейно продължение) вече отива към края си и центърът на световната цивилизация бавно, но сигурно отново се измества на Изток. Така че, умната с оценките, понякога човек така се насаждда на пачи яйца, че дори и анонимността не може да му помогне – защото от другите може да се скрие, но от себе си не може, просто няма как, нали така?

- 08-08-2011 | **Самолет 005** – ... къде го чукаш, къде се пука...

Нали когато четете си слагате очилата с диоптритите? Ето какво написах:

Самолет 005 писа:

...човешките култури са силно непродуктивни откъм себеусъвършенстване, себезапазване, себедоказване и хуманизъм, което ги прави естествени и природни в смисъла на възприятието ни за вселената като „тържество на излишествата“ и „лаборатория за катаклизми“.

====

за да покажа, че и те са претенциозно условни...

Тезата ми е, че човечеството за периода на своето съществуване все още не е намерило подходящ метод за научно дирене и себепознание, чрез който метод да постигне собственото си управление.

Когато го написах смятах, че онзи, който няма да се съгласи с мен, ще се опита да докаже, че:

- човешките култури са силно продуктивни откъм ...

и че не приема условността на разделянето на културити на ...

Аз получавам ето това:

Златко:

Самолете, надявам се да не прозвуча агресивно...

(прозвучва точно така)

... за моето възприятие оценката ти на „южните“ и „източни“ култури е ...

(...когато казвам, че ги деля условно имам предвид точно невъзможността да се говори за тях без условност; а ти говориш напълно безусловно!)

... Да се твърди например, че китайската култура е „по-изостанала“ или „по-малко хуманистична“ от западната...

(никога и никъде не съм казвал такова нещо; моля за препратка, ако има такъв мой постинг, за да видим в какъв контекст е казано, макар че аз се пазя като дявол от тамян от подобни оценки)

... Ха сега говори ми за хуманизъм,...

(е не бях ли аз, който каза, че човешките култури са непродуктивни откъм хуманизъм?)

...А между другото, „демоничният“ ислам никога не прави опити за целенасочено исламизиране на покорените народи...

(а нима трябва?... демонизмът е в покоряването)

Толкова за всичките клишета, които търкаляш така сладкодумно...

(Златко, от Берлин съм си купувал много хубав препарат за почистване на стъкла на очила).

П.П. Клишето за „превъзходството“ на западните (тоест европейски) култури над всички останали се крепи най-вече върху резултатите от историческото развитие в само четири века от световната история (от началото на 17-ти до края на 20-ти), в които европейците действително успяват да задминат култури, които са ги превъзхождали през цялата останала част от историята (китайската например). Както обаче всички можем да видим със собствените си очи, времето на европейската доминация (американската беше само част от нея – и нейно продължение) вече отива към края си и центърът на световната цивилизация бавно, но сигурно отново се измества на Изток. Така че, умната с оценките, понякога човек така се насаждда на пачи яйца, че дори и анонимността не може да му помогне – защото от другите може да се скрие, но от себе си не може, просто няма как, нали така?

(това, което си написал като П.П. е личен твой принос към прогнозата за развитието на света и може да се коментира дори дабронамерено, ако се отървем от усещането за клише)

- 08-08-2011|**Гост** – ге: ... къде го чукаш, къде се пушка...

Самолет 005 писа:

(а нима трябва?... демонизмът е в покоряването)

Ами то май си е ясно а priori, че тия разговори тук се водят не между две разговарящи страни, а между (по принцип монологичните) коментатори и мълчаливо четящата публика, която в края на краищата избира. В такъв смисъл този ми тук отговор е отправен не към теб, Самолете, а към хората, които четат и оценяват казаното от всеки от нас. Та, за какъв разговор, за какви промени, за какви мисловни ефекти може да става дума, когато реакцията срещу всеки аргумент е просто класическото нашенско „няма пък!“ Като не е вярно това, че са ни исламизирали, то поне да им трием под носа очевидното, това, че са ни завоювали. Изобщо, каквото и да правят, както и да живеят, както и да се опитват да ни покажат, че между тях и нас разликите са много по-малки, отколкото

между нас и Запада, ние все ще ги отблъскваме, все ще ги поставяме на мястото им, все ще ги презирате, дори и когато говорим за приятелство. Да ти кажа честно, в сравнение с подобно отношение предпочитам чистата омраза на атакистите: те поне не се преструват.

• 08-08-2011|**Златко**

Исламската култура многократно е демонстрирала откритост, огромен формат и благосклонност към различните от себе си в степени, които тогавашната европейска култура (или по-точно варварство) дори не е можела да си представи (за пример ще спомена само факта, че след прогонването им от Испания и жестокото преследване в повечето части от тогавашна Европа, евреите намират подслон не някъде другаде, а именно в исламската Османска империя – **султанът им предоставя собствен квартал в Истанбул!**) И след всичко това тук ми се изправя някой и започва да ми говори за *демоничност!* Господ да ми прости нетolerантността, но това ме вбесява! Дори и когато знам, че собственото ми невежество е не по-малко, това тук пак ме вбесява!

• 08-08-2011|**Самолет 005** – ... Златко бре! :)

Златко – вбесявай си се, колкото щеш. Но единствената ми цел тук е да видя оборване на тезите ми по друг начин – невбесен. Когато обаче ми вмениш думи, които не са в постинга ми, без значение дали си го прочел емоционално, то мое задължение е да поправя, доколкото е възможно, казаното за мен...

Разговорът за еврейството в историята на Османската империя е много дълъг и не непременно може да бъде поместен в един благ диалог на безпристрастност. Османската империя обаче не е най-типичният пример за отвореност на исламската култура... Твърде обхватен е разговора за така наричаната от теб отвореност. Всяка една империя започва с лудост и завърши с такава... включително и мини-империята Югославия. Когато говорех за демоничност, аз обаче не говорех за империи, а за нещо още по-голямо – за културни традиции. Прекалено буквально (което е лошо!) прие отговора ми и продължаваш да го профанизираш, въпреки че аз съм онзи с дупките в образованието... Говорех за аврамитската религиозна традиция от гледна точка на някои ведаисти, тоест за нещо съвсем различно от това, кои евреи са продавали коприна по пазарите на най-социалната империя (макар и направена от военни) в

средновековието. За силата на една религия или за религии на силата (каквато е исламът в някои етапи от развитието си според някои учени – предимно французи, занимаващи се с естеството на религиите) може също да се говори много. Но само не вбесенчески... а с ум и търпение.

Златко, разбирам бесовете ти, но все пак нали имаме право на несъгласие с тълкуванията ти за нашите бесове. Един луд (ако условно приемем, че съм такъв) може да бъде убеден, че е луд само с аргументи. И това всеки добър психиатър го знае! (ако няма дупки в обучението си)...: Р

- 08-08-2011 | **Самолет 005** – ге: ге: ... къде го чукаш, къде се пушка...

Гост пише:

... Изобщо, каквото и да правят, както и да живеят, както и да се опитват да ни покажат, че между тях и нас разликите са много по-малки, отколкото между нас и Запада, ние все ще ги отблъскваме...

Това сме го правели в продължение на 500 години. Рядко са онези българи христиански (дори и в ден днешен), които да са достигнали до поглед към ислама за по-блага религия, дори и ако вземем за пример вулгарното християнство на тетка Гюца от Горно Спанчевци, която по Задушница влачи три тави манджи на гробищата. Самият факт, че в народната ни представа за мюсюлманите има доминиращ превес по-говорката, че някой третира жена си „като турчин“, е вече показателно за отхвърляне на исламската културна характерност (за да не употребя префърмената дума – парадигма). Специално към Златко (който вече дебело доказа, че ме чете повърхностно и вбесено) ще кажа, че изтъквайки този факт не влагам омраза към мюсюлманите и не казвам, че тази културна парадигма е вярна, а още по-малко, че е по-долна, допнапробна, неработеща или каквото му дойде на ум на Златко! Само казвам, че тя е налична.

- 25-03-2012 | **АНИ**

Ето така се е създала турската нация- в хaremите. Бащата може и да е турчин. Но най-вероятно също е мелез от турчин и бългърка, гъркиня или...

След прочетеното у мен се затвърди предположението, че „турци“ са всъщност генетичните наследници на българки, гъркини, арменки, ун-

гарки,... И опасността от дезинтеграция ги кара толкова силно да проповядват ислама.

Първо – вземаме мъжките рожби на поробените народи за еничари, после женските – за харема... И после с гняв и възмущение говорим, че 500 години турско робство било идеологема..

Говорим, че в България имало турски етнос..

Не, драги, в Турция има български етнос. Там има нужда от възродителен процес. Не случайно една депутатка от опозицията в междлиса поиска да се направи генетичен анализ на гюл, със съмнението, че той е арменски потомък.

Може и да дойде времето, когато някои ще осъзнаят своя произход.

• 08-04-2012 | **Врабче**

Струва ми се, че мъжете гледат на въпроса откъм завоевателната страна и коментарите им са малко изместени към въпроса колко цивилизована е била Турция и колко лошо християнството. Това въобще не е предмет на статията. Основният за мене въпрос, без да съм еманципирана, е къде е личността на жената в хaremите? Виждам тези жени като един вид запас, излишък на плът и стока за размяна. Какво като са обучавани, хранени и гледани? На тях се гледа на човешки сексуален материал и най-голямо значение все пак има външността. А информацията, че някои отивали доброволно в хaremите ме накара да си направя неласкови изводи за личните качества на тези жени. Запитах се що за човек, ако е от друга народност, би пренебрегнал паметта за рода си и би се обрекъл на пълно обезличаване заради възможността да живее задоволен материално, и то в хarem! Това за мене значи този човек да умре духовно. А колкото до изказването на Ани, тя е направила добър извод за гените на днешните турци. И аз забелязах същото.

Сърбия в пост-югославско огледало

Автор: Жан-Арно Деран

(Интервю на вестник „Култура“ с френския историк и журналист Жан-Арно Деран).

Да започнем този разговор за днешна Сърбия с неизбежния въпрос за ареста на Ратко Младич – най-издирваният човек след края на „юговойната“. От години Трибуналът в Хага упрекваше властите в Белград, че не вземат мерки за залавянето на Младич. И ето че най-ненадейно той бе арестуван и е вече подсъдим в Хага. За какво става дума – за мизансцен на един политически жест, за някаква случайност? Или пък за реално желание на Белград най-сетне да сложи кръст на пост-югославското минало?

Има различни хипотези и не всичко е ясно. Известно е, че след 1995 г., когато бе издадена първата заповед за арест срещу него, Младич е останал три години в Босна. И макар да е било възможно, той не е бил арестуван от международния контингент на ЕСФОР. След което се е прехвърлил в Сърбия и цели десет години – в периода 1998-2008 г. – се е намирал под закрилата на кръгове, близки до армията. Знае се, че в този период той е използвал различни скривалища в района на Белград, където има много казарми още от времето на югоармията. Със сигурност това е ставало със знанието и одобрението на властта, най-напред на Милошевич (до края на 2000 г.), а също и на новите демократични управляващи, които не са били в състояние да се противопоставят на могъщите кръгове в армията и във военното разузнаване. Мисля, че е имало фигури като Зоран Джинджич, например, които са искали да арестуват Младич, но не са успели. Други важни действащи лица в сръбската политика, като Воислав Кощунцица, например, обаче не са желали неговия арест. Нещата радикално се промениха след 2008 г. През май 2008 г. Проевропейската коалиция, обединена около Демократическата партия на президента Борис Тадич, спечели извънредните избори и заяви намерението си да бъдат задържани двамата най-издирвани бегълци – Радован Караджич

и Ратко Младич. Спомнете си, че Караджич беше арестуван два месеца по-късно, на 22 юли 2008 г., малко след като новото правителство дойде на власт. Вярно е, че мрежата за закрила на Караджич е била доста по-различна от тази на Младич – става дума за цивилни, а не за военни кръгове. Мисля, че случаят с Младич е далеч по-сложен, защото воен-ните кръгове са много по-автономни. Ето защо дори и през 2008 г. сръбските власти да са имали желанието да арестуват Младич, те едва ли са били в състояние да го сторят, а и не са знаели къде се намира. Но 2008 г. беше преломна година в сръбската политика, защото тя намали влиянието на тези военни кръгове и значително ограничи техните финансови ресурси. Но за да се постигне успех в случая с Младич, трябваше да минат цели три години. Убеден съм, че са се водили преговори между Младич и сръбските власти, което не означава, че властите са знаели къде се крие той. Просто, доколкото влиянието на кръговете около генерала е намалявало, а неговото здравословно състояние се е влошавало, се е стигнало до идеята Младич да се предаде. Условията на преговорите са горе-долу известни: видяхме, че в ареста на Младич нямаше нищо унизително, той беше третиран с уважение; знаем, че е имал възможността да се види със семейството си, преди да го отведат в Хага. Сръбските власти успяха да убедят Младич, че е по-добре да замине за Хага с чест, запазвайки пред голяма част от обществото ореола си на герой, отколкото да бъде заловен и третиран като престъпник. Младич беше заявил, че никога няма да се предаде жив, че ще се бие до смърт или ще се самоубие. А ето че сега, по време на ареста, е предложил на полицайите кафе и кратко се е съгласил да тръгне с тях. Не всички детайли по сценария на този арест са известни, но това, което ми се струва най-правдоподобно, е, че споразумението е било постигнато поне преди няколко месеца, след което той е отишъл в село Лазарево, където е имал роднини и познати. Установил се е там поне 48 часа преди събитията в очакване да бъде по-търсен. Повече от сигурно е, че Младич никога не се е крил в това село. Там живеят негови четирима братовчеди и това е последното място, където би му хрумнало да се крие. Бих казал, че нещата бяха разиграни от властите с безспорен успех. Но беше малко прекалено арестът да бъде извършен в деня, в който Катрин Аштън пристигна в Белград. Може би нещата биха изглеждали не толкова театрално, ако Ратко Младич бе задържан поне седмица по-рано.

След този арест може ли да се твърди, че вече нищо не пречи на членството на Сърбия в ЕС? Или перспективата е нереалистична – вратите на Съюза са вече притворени, освен за Хърватия?

Първо, поне *a priori*, има още една пречка пред Сърбия – Горан Хаджич, издирваният бивш президент на т. нар. Сръбска Крайна. Холандското правителство най- категорично настоява за неговия арест. Знаем, че основно изискване по пътя на евроинтеграцията на Сърбия е сътрудничеството с Трибунала в Хага. Ето защо всички настояват – Холандия само добавя своя bemol – че след ареста на Младич, Сърбия трябва да предаде и Хаджич, което може да изглежда донякъде странно, защото Горан Хаджич не е чак толкова важна личност. Иначе има широк консенсус сред европейците, че няма други пречки пред започване на преговори със Сърбия. И много вероятно е Сърбия да получи статут на страна-кандидат за ЕС в края на годината. Разбира се, този статут има само символично значение, доколкото самият процес на разширяване изглежда блокиран за години напред. Освен това, има два други основни проблема. Първият е Косово. Нека припомня, че Косово не е официално условие за европейската интеграция на Сърбия, защото сред самите европейски страни няма пълен консенсус по отношение на Косово. Пет страни-членки на Съюза не признават независимостта на Косово. Ето защо няма как ЕС да поисква от Сърбия да признае Косово заради своето европейско членство. Това би било нелогично. Неотдавна Бундестагът, обаче, излезе с резолюция, че въпросът трябва да бъде уреден преди европейското членство на Сърбия. Във всеки случай е ясно, че не би могло да се интегрира Сърбия, без да се знае къде свършват нейните граници. Дори и днес сръбският преговарящ в Брюксел продължава да си дава вид, че води преговорите по интеграцията на една страна, включваща и Косово. ЕС вече е имал проблеми с интеграцията на страни с неустановени граници. Случайте са два. Единият е Словения (заради границата с Хърватия, но случаят е маргинален). А другият, далеч по-сложен, е гръцки Кипър, където обстоятелствата са добре известни и където до последния момент на членството нещата претърпяха обрат. Съвсем нормално е ЕС да не иска „кипърският сценарий“ да се възпроизвежда. Затова се търси и някакъв консенсус по Косово, без още да е ясно неговото естество. Изходната точка, която се споделя от почти всички, е, че е малко невероятно Сърбия да признае Косово в близките години. А това предполага намирането на сложна компромисна формула, която да е за-

доволителна и за двете страни: да позволява интеграцията на Сърбия, без да прегражда една бъдеща интеграция на Косово. Такава формула не е на дневен ред, щом 5 европейски държави все още не признават независимостта на Косово. Второто обстоятелство е вътрешната ситуация в самия Европейски съюз. Въпросът е: има ли ЕС достатъчен капацитет и възможност да присъедини към себе си нови страни-членки? Случаят на Хърватия е ясен. Има ясно изразена политическа воля и решение на Европейския съвет, че Хърватия може да се присъедини към ЕС на 1 юли 2013 г. Други страни от бивша Югославия, например Македония, която има статут на кандидат-член от 2005 г., или Черна Гора, която също има статут на кандидат от ноември 2006 г., обаче нямат ясно изразена перспектива. Мисля, че политическото решение е в рамките на самия ЕС. Съюзът, независимо от известен привиден оптимизъм, не съумява да излезе от състоянието си на институционална криза, както и от глобалната икономическа криза. Ето защо е много трудно да се прогнозира евроинтеграцията на Балканите. Все пак, има една ясно изразена позиция, формулирана още през 2003 г. по време на срещата на върха в София. И тя гласи, че всички страни от Западните Балкани са поканени да се присъединят към ЕС, което е ясен политически ангажимент, който трябва да се спази, ако, разбира се, ЕС продължи да съществува. Как и кога това ще стане, не е ясно. Въпросът е от прерогативите на самите членове на Съюза, а не е в полето на балканските държави. Единствено то, което е от сферата на възможностите на балканските страни, е те да подобрят регионалните си отношения. Лично аз смятам, че въпросът за евроинтеграцията на Западните Балкани първо трябва да се дефинира на локално равнище и да се подкрепи от останалите страни в региона. Защото изгубените години в интеграцията на Сърбия, Черна гора, Босна и Македония са всъщност пропилияно време за целия регион.

И като споменахме Косово, поднови ли се в днешна Сърбия, покрай ареста на Младич, дебатът за справедливостта и паметта за случилото се след разпада на Югославия? Тези теми вълнуват ли хората и кого най-вече? Привържениците на крайната десница? Обикновените хора? Живее ли днешна Сърбия все още с бляновете по миналото югославско величие?

Има нещо, което е очевидно. Мнозина смятаха, че арестът на Ратко Младич ще предизвика сериозни протести. Вечерта след ареста на Младич не се случи почти нищо: тридесетина гамени изпочупиха няколко витрини по белградските улици. По-сериозна демонстрация имаше

едва четири дни по-късно, на която излязоха около 1000 души. Имаше известни сблъсъци, но за два часа полицията разчисти всичко. Което показва, че голяма част от сърбите нямат никакво отношение към ареста на Младич. Една историческа епоха приключи. Тя е вече зад гърба на сърбите, за добро или за зло. Добрата новина е, че Сърбия обърна страницата на ултранационализма. Лошото е, че вместо да има дебат за миналото, се възцири по-скоро забравата. Въпросът за миналото се заобикаля. Сърбите предпочитат да не говорят за това и минават към въпроса за европейската интеграция. Дебатът за миналото е винаги труден дебат. Ред е на историците да извлекат историческа равносметка от решенията на Трибунала в Хага за престъпленията в бивша Югославия. Винаги има дебат между правосъдието и историята. Смятам, че това не е едно и също. Съдиите не пишат историята. Това не е тяхна работа. Струва ми се, че работата на Трибунала в Хага бе зле възприета и превратно разбрана от бившите югославски граждани. Всички са недоволни. Семействата на жертвите със сигурност са недоволни, защото наказателната политика на Трибунала е непонятна в техните очи. Да не говорим за обвиняемите. Работата на Трибунала в Хага има своите пасиви и тепърва трябва да се разяснява. На второ място, има и други инициативи. Множество неправителствени организации от всички републики в бивша Югославия излязоха с регионалната инициатива за създаването на комисия „Истина и помирение“. Инициативата набра сила през април т. г. и за броени дни бяха събрани десетки хиляди подписи с настояването правителствата на отделните държави да създадат такава комисия. В края на юни това искане ще бъде подновено на официален форум на тези организации, които се надяват комисията да стане факт до няколко месеца. Мисля, че инициативата е много важна, защото тя напуска плана на правосъдието, предполагащо осъждането на определени личности заради тяхната лична отговорност, а търси разбиране и помирение. Нещо необходимо за всички страни от региона – от Босна до Сърбия.

Отвъд миналото, как живеят сърбите в настоящето? Какви са техните доходи, конкретни грижи? В каква степен Сърбия е засегната от икономическата криза?

Сърбия имаше силен икономически напредък до 2009 г. Доходите се увеличаваха, редовно се изплащаха заплатите на държавните служители, пенсийте и т. н. Наново възкръсна средната класа. Хората имаха достъп до кредити. Голяма част от населението отново можеше да живее

нормално със заплатата си, нещо невъзможно предишното десетилетие. Едно обикновено семейство с две заплати живееше нормално: хората можеха да си купят нова кола (разбира се, на кредит), да отидат на почивка и т. н. Икономическата криза, от 2009 г. насам, се усети много, много остро в Сърбия, поставяйки под съмнение тези извоювани придобивки. Днес Сърбия отново е в доста тежко социално положение, кое то през последните три години допълнително увеличи социалните неравенства. Вярно е, че част от новата средна класа се справя по-скоро успешно с кризата и успява да се измъкне от нея. Някои икономисти дори твърдят, колкото и тяхното схващане да е твърде либерално, че кризата не е поразила Сърбия в най-лошия момент от нейното икономическо развитие. И че това е добрият момент, за да се оздрави сръбската икономика. Тази нова средна класа е гръбнакът на сръбското предприемачество. И обратното, голяма част от сърбите са силно засегнати от кризата, най-вече тези, които работят в публичния сектор или в предприятията от приватизационния списък, където има масови съкращения. За момента няма достатъчно достоверни данни за безработицата в страната, но е ясно, че положението е много тежко, което води до съществено социално разслоение.

А как оцеляват интелектуалците?

Държавният бюджет, разбира се, отделя средства за изкуство и наука. Бюджетът на Сърбия, обаче, е под стриктния контрол на МВФ. Известно е какво означава това – бюджетът е драстично свит във всички сфери на обществения сектор. Що се отнася до сръбските интелектуалци, бих казал, че голяма част от тях добре се справят със собствени сили. Сърбия има силен „интелектуален експорт“, имам предвид художници, актьори, писатели... Става дума дори за не толкова известни имена. В Сърбия се снимат много чуждестранни филми, сръбските творци са постоянни участници на престижни международни фестивали и биеналета. Сръбската интелигенция се справя по-добре, докато за друга част от обществото ситуацията е далеч по-тежка.

Има, обаче, немалко вътрешни напрежения, невралгични точки вътре в самата Сърбия – например Санџак, този регион на страната, населен от босненски мюсюлмани, където икономическата криза със сигурност задълбочава политическите и религиозните различия. Как Белград се справя там в този контекст?

Санджак е еквивалентът на Кърджали за България. Историята на двата региона е сходна, има много прилики. Областта не е голяма. Наистина, Санджак е засегнат от кризата, както впрочем и други области на страната – текстилната промишленост затвори врати. По принцип, историята на тези текстилни предприятия е много интересна. В края на 90-те години те направиха много пари, защото произвеждаха дрехи-ментета – реплики на облекла на големи световни марки. И тази индустрия може да се развие благодарение на икономическите санкции, наложени на Сърбия. Щом има ембарго, падат всички ограничения. Тогава и производството на копия на известни световни марки няма как да бъде инкриминирано, то не е престъпление. В края на 90-те текстилът на Санджак (Нови пазар) се продаваше наистина добре. Вдигането на санкциите и нормализирането на икономическата ситуация в Сърбия, обаче, нанесе сериозен удар върху текстила. Всъщност, така наречените „босненски въпрос“ и проблемът с мюсюлманите в Санджак винаги е бил манипулиран от властите в Белград. Санджак е нещо като „резервното Косово“ на сръбската политика. Милошевич ясно съзнаваше, че винаги е добре да има резервен сюжет, способен да мобилизира общественото мнение, да сплоти националното съгласие около една националистическа кауза. Затова и Санджак винаги е бил „джокер“, резервно Косово. Проблемът е, че дори след падането на Милошевич не се промени съществено политиката към Санджак. На всеки избори в Сърбия се вдига тревога около някой босненски лидер от Санджак. Нека поясня, че цялото населението на Санджак не надхвърля 300 000 души, от които бошняците са не повече от 160 000 души, което е пренебрежимо малко. Местният политически вот е невероятно раздробен и е винаги силно манипулиран от големите политически партии и от властите в Белград. Мюсюлманите са разделени. През последните две години има две паралелни мюсюлмански общности, които имат своите лидери. Едната е „Мюсюлманската общност на Сърбия“, а другата – „Мюсюлманската общност в Сърбия“. „Мюсюлманската общност на Сърбия“ е под влиянието на Белград, а другата – „Мюсюлманската общност в Сърбия“, е ръководена от Муамер Цукорлич, който има за свой духовен наставник главния мюфтия на Сараево Мустафа Щерич. Ясно е, че умишлено се насаждда разделението, за да може областта да се владее по-добре. Лично аз не бих прогнозирал, че ситуацията в Санджак значително ще се влоши. Мисля, че днес Белград не е заинтересован да разиграва картата на Сан-

джак. Стремежът е по-скоро да се потушат съществуващите напрежения, разпалени през годините, в следствие на всички тези игри и манипуляции.

Крайно дясната и екстремистка организация „Национални строй“ на Горан Давидович, наричан „Фюрерът“, неотдавна беше забранена от сръбското правосъдие. Какво е влиянието на крайната десница в Сърбия? В сръбската преса се появиха съобщения, че предстои да бъдат забранени и други екстремистки групировки, които неотдавна провокираха сериозни сблъсъци по улиците на Белград?

Има три-четири крайно радикални групировки в сръбския политически спектър. Освен „Национални строй“, бих споменал и групировката „Образ“. Това са нацистки групировки с малки разлики между тях. „Национални строй“ е чисто нацистка групировка, докато „Образ“ е по-скоро крайно националистическа. Влиянието на тези групи е крайно ограничено. Те наподобяват екстремистките групировки, каквито имаме във всички европейски страни, включително във Франция и Великобритания. Френският паралел обаче не е „Националният фронт“ на Лък Пен, а групировки, много по-вдясно от него. Проблемът е, че макар и малобройни, тези групи имат много вредно влияние, особено в съчетание с агитките на футболните хулигани. Освен това, те разполагат с добро финансиране, чиито източници наистина е важно да се изяснят, тъй като то може да идва от някои сектори на държавата. Но пак повтарям, реалното влияние на тези групи е много ограничено. Аз съм много доволен от забраната на „Национални строй“, единствено съм учуден от факта, че пет години бяха необходими на сръбското правосъдие, за да вземе това решение. Вярно е, че забраната на подобни групи не носи особена полза: забраняваш една група, на чието място тутакси възникват нови. Смятам, обаче, че освен периодичните сблъсъци, които тези групировки организират по белградските улици – както стана по време на гей-парада или на някои футболни мачове – те наистина не се ползват с особено влияние. Става дума за групировки от няколкостотин младежи, които нямат обществена подкрепа. Ала има и друга крайна десница в Сърбия – парламентарно представената крайна десница – сръбската Радикална партия, ръководена от килията в Хага от Воислав Шешел. Част от тази партия се отцепи и сега се нарича Сръбска прогресивна партия, ръководена от Томислав Николич и Александър Вучич, които днес се представлят дори за проевропейски ориентирани консерватори.

Николич даже заяви, че неговата партия подкрепя европейската интеграция на Сърбия, което е доста забавно. Ако се вгледате по- внимателно в най-новата сръбска история, ще забележите, че всички партии, ръководили войните в Босна, Косово и т. н., са се кичели с наименованието „демократични“. Днес пък всички партии в Сърбия, дори най-реакционните, носят етикета „европейски“. Просто през 90-те години демокрацията беше на мода, а сега – европейската идея. Може и наименованието „европейска“ да не означава нищо, но е вярно, че Прогресивната партия на Вучич и Николич претърпя значителна еволюция. И все пак, крайна десница в Сърбия съществува, въпростът е какво е реалното ѝ влияние. Протестът след ареста на Младич в Белград беше организиран от Радикалната партия, но бяха докарани хора с автобуси от провинцията. Това показва, че доверието в партията е доста спаднало. Според последните социологически сондажи, Радикалната партия би събрала около 5-10% от гласовете. Би имало проблем, разбира се, при евентуалното освобождаване на Шешел от Хага. Ако той се върне, благодарение на своя опит и политически нерв, вероятно би могъл да увеличи влиянието на партията си и да я изведе до това, което в момента има „Националният фронт“ във Франция, например. Ала все пак смятам, че тази страница от историята е затворена.

В писмо до сръбското правителство, оповестено на 17 юни т. г., ЕС настоява Сърбия да превърне в свой приоритет борбата с корупцията по високите етажи на властта. Корупцията винаги е била сериозен проблем на Балканите. Какви са днешните нива на корупция в Сърбия?

Проблемът с корупцията става все по-сериозен. Смятам, че проевропейското правителство, което е на власт от 2008 г., е най-корумпираното правителство в сръбската история, поне в най-новата сръбска история. Обяснението е, че правителството беше сформирано на основата на един доста противостоятелен съюз – между бившите социалисти на Милошевич и демократите на Борис Тадич, нещо, което французите наричат „брак между шарана и заека“. Този съюз стана възможен, защото се оказа, че има общи и споделими интереси. Правителството получи подкрепата на Европейския съюз, но всъщност беше спазарено от големите олигарси. Става дума за тези големи олигарси, които натрупаха състояние през 90-те години на XX в., тоест, през ерата Милошевич. Те проумяха, че в техен интерес е да се превърнат в легални ръководители на корпорации в страна, която се нормализира, която става част от ЕС.

Хора като Милан Беко и Мирослав Мишкович добре разбраха, че в тях интерес е огромните им състояния, натрупани най-вече в периода на изолацията и на юgosанкциите, да се легализират в една нормализираща се Сърбия, която с бързи стъпки се интегрира в Европа. А иначе сегашното сръбско правителство е невероятно корумпирано и то наистина трудно би могло да се бори с корупцията, вилнееща сред основните кадри на управлението на държавата. Трудно ми е да прогнозирам как нещата ще продължат да се развиват. Със сигурност ще има избори през пролетта на 2012 г. Ще видим какви ще са резултатите от тях, но смяtam, че процесът на нормализиране ще продължи паралелно на легализирането на натрупаните състояния.

И накрая, в огледалото за обратното виждане, каква е равносметката едно десетилетие след ерата Милошевич? Реална или въображаема е „европеизациата“ на Западните Балкани? Хърватският локомотив набира сила към Брюксел, но какво да кажем за Сърбия, Черна Гора, Македония и Босна?

Не обичам термина „европеизация“ и тук съм напълно съгласен с проф. Мария Тодорова. Струва ми се, че той произтича от определена колониална логика, от визия, предполагаща, че всички балкански страни трябва да изминат определен път, минавайки през едни и същи етапи. Не смяtam, че е така. Сърбия и останалите страни от Западните Балкани имат своя собствена история, тя предполага интеграция в Европейския съюз, ала отказвам да приема, че има някаква предзададена рамка. Смяtam, че Македония и Черна гора, както и Босна и Херцеговина, днес са изправени пред много и най-различни проблеми. В Македония, например, има много силен отзив от финансовия трус в Гърция, който е недоловим в Босна, и т. н. Ясно е, че бъдещето на региона зависи от Европейския съюз, но не по-малко важна е рамката на регионалното сътрудничество. Само по този начин страните от бивша Югославия могат да получат реална перспектива за европейска интеграция.

Разговаря **Тони Николов**

Източник

Жан-Арно Деран е роден през 1968 г. в Уотфорд, Англия. Той е историк и журналист, основател и главен редактор на онлайн изданието „Курие де Балкан“ (<http://balkans.courriers.info>). Има докторат по история (1993), живее между Париж и Белград, където е кореспондент за Балканите на „Уест Франс“, „Тан“ (Женева), „Либр Белжик“ (Брюксел) и Радио Франс Ентернасионал (RFI).

Зен, Япония и изкуството на демокрацията

Автор: Рой Старс

Западна Европа е изпитвала само едно убийствено земетресение от величина, подобна на онова, което сполетя Япония на 11 март 2011. Но дори и така, Лисабонското земетресение от 1755, също последвано от цунами и пожар, предизвиква дълбока, ако и не особено продължителна, криза в западното мислене. Безсмислената загуба на толкова животи поставя под въпрос както християнското убеждение в Божията милост и всемогъщество, така и по-новото, просветителско разбиране за вселената като нещо подредено и разумно („най-добрият от всички възможни светове“ на немския философ Готфрид Лайбниц), с човека като неин рационален и прогресивен център.

Водещи интелектуалци като Волтер поставят Бог и природата под съд – и намират и двамата за виновни. Хората, вярващи в гневния Бог от Стария завет обаче твърдят, че катастрофата е божие наказание за греховете на Лисабон. На което Волтер отговаря гръмовно: „А Лисабон погрешен ли е от Париж и Лондон?“ В отговор на това Русо пише писмо до Волтер, в което го укорява заради отправените обиди – но не към Бога, а към природата. Ако хората биха живели разпръснато из естествения свят, вместо да се тъпчат в един пренаселен град, не би имало толкова много смърти. Наследниците на Русо вероятно могат да бъдат открити сред ония съвременни защитници на околната среда, които виждат в последната катастрофа наказание за продължаващия от страна на Япония лов на китове.

Лисабонското земетресение е единствено в европейската история. Споменът за него скоро избледнява. Бог скоро се завръща отново на небето и всичко по света идва на мястото си. Човек само би могъл да се пити какъв ли би бил ефектът върху европейското мислене, ако подобни събития биха се превърнали в нещо постоянно повтарящо се през последните два и половина века, както това е в Япония. От 1755 насам, Япо-

ния е преживяла около двадесет големи земетресения, както и безброй по-малки – постоянно напомнящи на хората за неизменно присъстващата опасност под краката им. Но както чуждестранните наблюдатели отбелязват винаги, японците приемат тези катастрофи с безроптен стоицизъм и самодисциплина, без какъвто и да е намек за някаква теологическа или хуманистична криза. За да се разбере това, човек трябва да се запознае с двете основни религиозни традиции в Япония, шинтоизма и будизма.

Модерният шинтоизъм произхожда от анимистичните вярвания на древните японци, чиито митове показват ясно, че, както и пред-християнските римляни, те не са очаквали от боговете си да бъдат нито безкрайно справедливи, нито пък доброжелателни. Особено богът на бурите, Сусано-о (чието име напомня за гневното свистене и бучене на вятъра), може да се държи като божествен хулиган когато е в настроение за лошо време. Подобно на Зевс с неговите гръмотевици, Сусано-о е в състояние да опустоши с един-единствен удар цели човешки поселения. Той може да бъде отмъстителен, дори садистично настроен. Според най-стария сборник с японски митове, т. нар. *Kojiki* (712), веднъж, когато се разгневил на сестра си, богинята на слънцето, той побеснял до такава степен, че разрушил оризовите ѝ полета, изходил се в дома ѝ, одрал коня ѝ жив, захвърлил го срещу чекръка ѝ, а след това убил един от придружителите ѝ. Сестра му била толкова оскърбена, че се скрила в една пещера, с което причинила постоянен мрак. И едва когато била изкушена да надникне навън, заради смеха на останалите богове – предизвикан от разголването на една друга богиня – светлината отново била възстановена.

Древните японци са били практични, светски хора – отново, също като древните римляни – и те изглежда са изпитвали твърде слаба склонност към философстване по въпроса дали техните богове изпитват особено удоволствие от периодично причиняваните им катастрофи. Те са приемали тези катастрофи като част от човешкия живот и са строили домовете си от по-леки материали, които да не падат така тежко върху главите им. Едва когато през шести век в страната пристига будизът, те започват да се опитват да обясняват постоянните си сблъсъци със смъртта и масовите разрушения от гледната точка на една по-широка, философска перспектива.

С основните си учения за приемането на живота като нещо преходно и изпълнено със страдание – от което следва, че човек трябва да се освободи чрез просветление от колелото на живота и смъртта – будизмът предлага един задоволителен мироглед за жителите на страна, подложена на постоянни катализми. Будисткото отношение към света е добре формулирано от отшелника от 13 век Камо но Хомей, който е забягнал в хълмовете, заобикалящи Киото, за да се спаси от природните и причинените от хората катастрофи. В своя поетичен дневник, *Изложение откъм моята колиба* (1212), той ни поучава: „Течението на реката е непрестанно и водата ѝ никога не е една и съща. Мехурчетата, които плуват из потоците, ту изчезващи, ту отново появяващи се, не притежават постоянно: такъв е в света човекът и неговите обиталища.“ В тези думи се долавя нещо като ехо на Хераклит.

Нацията без държава

Това усещане за живота като нещо преходно и крехко е разработено като по-формална философия от Доген (1200-53), който е един вид Тома Аквински на Зен будизма. Философията на Доген е посветена на непостоянството и празнотата на нещата, това е философия на не-есенциализма. Нито природата, нито човекът притежават някаква фиксирана или постоянна идентичност. „Просветената мисъл... е мисълта, която е прогледнала за непостоянството“. Или, изразено по-поетично:

С какво да сравня света?

Лунна светлина, отразена

в капки роса,

стичащи се по листото на здравец.

Идеята за преходността (тиjo) се превръща в централна тема на японското изкуство и литература, тя обхваща всички области на японската култура. Може да изглежда парадоксално, че при всичката свирепост на природата през цялата им история, японците са посветили толкова голяма част от литературата и изкуството си на възвхвалата на нейните красоти. Как е възможно хората да обичат една жестока, безмилостна, безразлична природа, която им носи непрекъснати земетресения и цунами? Отговорът на този въпрос, който дава хайку-поетът Мацуо Башо, идва от Зен: ако природата накърнява егото ти, то превъзмогни егото си, като станеш едно цяло с природата.

Жivotът на Башо е изпълнен със загуби и скърби, но той се е обърнал към природата, за да превърне или „пречисти“ тази скръб в онова, което сам нарича *саби* (буквално – усещане за самота). Това е едно безпристрастно, лишено от его състояние на единство с природата и откъсване от самия себе си. За Башо, поетическата практика е упражнение по отрицание на самия себе си, нещо подобно на онова, което Джон Кийтс нарича „отрицателна способност“. Както пише Кийтс: „При един голям поет, усещането за красота превъзмогва всяко друго съображение, или по-скоро заличава всички съображения.“

Хайку-поетът „изправза“ себе си, за да може да преживее природата такава, каквато тя е, нефилтрирана от човешкото его. В творчеството на един английски поет на природата като Уърдсуърт, поетът и природата са еднакво присъстващи (в „Жълтият нарцис“ той се позовава на самия себе си осем пъти в 24 реда). В най-доброто от Башо, поетът изчезва и остава единствено природата:

Такава тишина.
Гласове на цикади
пронизват скалите.

Японските политически реакции към катастрофите или към не-предвидимите национални критични ситуации са по-малко вдъхновяващи. През времето на ерата Хейсей (управлението на настоящия император, започнало през 1989), Япония се сблъска с цяла серия от критични ситуации: спукването на финансовия балон през 1990, земетресението в Кобе от 1995, терористката атака на сектата Аум Синрике през същата година, както и земетресението, последвано от цунами, през 2011 година. Във всеки от тези случаи, реакциите на правителството и неговата елитна бюрокрация бяха летаргични и лишени от вдъхновение. Ако човек търси някакви по-дълбоки културни или исторически причини за тази очевидна неспособност за бързо мислене или гъвкаво, отговорно действие, то едно добро място за започване е времето на принца Шотоку (573-621).

Шотоку е принцът-обединител на Япония. Той „създава“ Япония по същия начин, по който Алфред Велики създава Англия, като установява основите за националната идентичност и държавно устройство. В своята конституция от 604 Шотоку посочва на сънародниците си необходимостта от „ва“, или хармония. Най-добрият начин за постигане на хармония от една нация, твърди той, е тя да притежава мъдър владетел, но

тъй като мъдрите владетели се появяват „по веднъж на хиляда години“, следващият най-добър начин е да се постигне консенсус сред управляващата класа. Японският политически елит винаги е вземал този съвет присърце. Проблемът обаче е в това, че консенсусът не функционира добре при спешни случаи, които изискват независими, решаващи действия от страна на един отговорен водач.

Кой управлява Япония? Според първата модерна конституция на страната от 1889, императорът е върховен ръководител – но императорът никога не е управлявал тук, не и през последното хилядолетие. Някои десни мислители са го идентифицирали с будисткото понятие за „му“, или „небитие“: безсилният център на властта, толкова по-мощен символично, тъй като е безсилен политически. Те виждат императора като един вид негативна полярност, поддържаща страната в хармонично, положително подреждане (един „му“, който създава „ва“, така да се каже). Проблемът е в това, че не само императорът, но и премиер-министърът, както и всички висши правителствени чиновници и бюрократи изглежда са само прояви на „му“ – неспособни да заемат каквато и да е силна позиция или да извършат някакви самостоятелни действия.

Петнадесет премиер-министри са служили на императора Акихито, който сега се намира в двадесет и третата година от управлението си. Това е една по-малко благотворна форма на „тијо“, или преходност; при това тя не вдъхва на японската общественост някакво особено доверие във водачите ѝ. В своята книга *Загадката на японската власт* (1989), холандският журналист Карел ван Волферен описва Япония като „нация без държава“, контролирана от един безличен, непонятен, олигархичен елит, действащ иззад сцената. Почти нищо не се е променило през последните 20 години.

Във филма *Икиру* на Акира Кurosава (1952), представляващ сатира срещу японската бюрокрация, домакините от един беден квартал в Токио изпращат до градската управа молба да се направи детска площадка на мястото на едно заблатено и гъмжащо от комари място. Водейки децата си за ръка, жените биват препращани от едно място на друго, в объркваща поредица от бюрократично нищо-правене. След като най-накрая те биват изпратени отново на мястото, от което са започнали, те избухват гневно: „Вие се подигравате с демокрацията!“

Следвоенната японска демокрация все още е била в началото си по времето, когато Кurosава се опитва да покаже на сънародниците си не-

обходимостта от нов начин на мислене: че правителството съществува, за да обслужва хората, а не обратно. Разглеждайки мудните реакции на политическия елит по време на криза, 60 години по-късно, човек само може да се съмнява дали те са възприели поуката му.

Две седмици след катастрофата от 11 март, лекарите от префектурата Мияги в североизточна Япония се оплакваха пред медиите, че те и пациентите им оцеляват с по две топки ориз дневно. Пресата беше изпълнена с истории за хора, натоварили колите си с макарони, ориз или дори храна от ресторани, и пътуващи стотици километри, за да я разпределят сред жертвите на бедствието по крайбрежните райони. Както човек може лесно да разбере, те са били в състояние да го направят най-вече защото пътищата не са били задръстени от военни конвои, грижещи се за снабдяване на гладуващите и евакуация на пострадалите.

Труфилата на модерността

Но къде е било правителството? Катастрофата беше засегнала само малка част от страната; със сигурност едно по-ефективно разпределение на храна е било напълно възможно, като се имат пред вид огромните ресурси, с които Япония разполага. Мнозина са си задавали същия въпрос и след земетресението от Кобе – което се беше случило не в никакъв изолиран регион като Тохоку, а в един от най-големите градове в централна Япония. По онова време, известната японска гангстерска организация, т. нар. якуза, спечели значително публично одобрение с това, че започна да раздава храна на нуждаещите се и бездомните – при това далеч по-ефективно, отколкото правителството желаше или беше в състояние да го направи.

Въпреки своите модерни, демократични труфила, японското правителство изглежда не разбира, че то е вид служба в полза на обществеността. Хората съществуват за да служат на държавата, а не обратно.

Според психологически по-силните, символични представи, предпочтитани от консервативния елит, държавата се идентифицира с императора. Това беше най-категорично изразено чрез лозунга от времето на войната: „Стотици на хиляди живота за императора!“

Но дори и през 2000-та година Йоширо Мори, тогавашният премиер-министър, увери публиката по време на един митинг с про-шинтоистки политици, че „Япония е божествена страна, съсредоточена около императора“ – с което на практика отрече следвоенната конституция

само с едно изречение. По подобен начин, след катастрофата от Тохоку, губернаторът на Токио, Шинтаро Ишихара, предизвика сериозно публично възмущение с репликата си, че земетресението било „божествено наказание“ за днешния японски материализъм. На което човек може да отговори: а не е ли Токио далеч по-материалистичен от Тохоку, един от най-бедните региони в Япония?

Настоящата конституция, влязла в сила на 3 май 1947, постановява, че управляващи в Япония са хората, а не императорът, както е според конституцията Мейджи от 1889. Но множество консерватори изглежда все още предпочитат версията Мейджи. Както става ясно от забележката на Мори, те изпитват носталгия по пред-военната *кокутай* (национална система на управление), която комбинираше в едно политика и шинтоизъм. И отново, подобни емоции се противопоставят на следвоенното разделение на държавата и религията. За множество дясното настроени хора, конституцията от 1947 е нещо позорно, тъй като тя е била наложена на Япония от съюзниците (и най-вече от американците), които окupираха страната след поражението ѝ през Втората световна война. Те я възприемат като „не-японска“ и като опит да се наложат на страната ценности, чужди на местната култура и политика.

Както веднъж отбеляза писателят Юкио Мишима, императорът е „джокерът“, или козът на политическата класа, с която се играе, когато чиповете са хвърлени на масата. Този коз дълго е позволявал на десницата да се маскира под обявената за свята аура на „имперската традиция“, а освен това направи възможно политическата класа да избегне самоналоженото поражение от Втората световна война почти незасегната, с изключение на символичното предлагане на няколко жертвени фигури пред Международния военен трибунал за далечния изток от 1946-48. Това беше нещо, намиращо се в остръ контраст със съдбите на фашистките съюзници на Япония от Европа, където падането от власт на Хитлер и Мусolini наложи достатъчно основателна раздяла със старатите политически системи в Германия и Италия.

Разбира се, сега, когато чиповете са на масата, императорът беше изпратен да посети жертвите на земетресението, осенявайки поданиците си с честта „да си имат крал“. Хората приемат посещенията му с благодарност – но не чак толкова и посещенията на премиер-министъра. Когато Наото Кан посети района на земетресението едва седмици

по-късно, една бездомна 72-годишна жена изглеждаше слабо впечатлена. „Не очаквам нищо от правителството“, бяха думите ѝ.

Кан дойде на власт през 2010, обещавайки да замести старото бюрократично управление с нова, решаваща политика. Но ако земетресението от март е било неговата първа реална проверка, то едва ли може да се каже, че той е впечатлил някого. Кан оцеля след вот на недоверие от 2 юни, обещавайки да напусне поста си в близкото бъдеще; в края на юни опозиционните партии изискаха точна дата за оттеглянето му и, в протест пред продължаващото му управление, забавиха приемането на специалния бюджет за след-земетръсното възстановяване. Жертвите изразиха силен гняв заради това отлагане на неотложна работа заради вътрешно-партийни боричкания.

Революциите в Япония никога не са били започвани от народа. Те винаги са били налагани отгоре след борби за власт сред управляващите елити (така наречената реставрация Мейджи от 1868 е добър пример за това). Японците са дълбоко консервативни хора, и то по разбираеми причини. Ако земята под краката ви притежава навика да се клати, пушка и мести, то сигурно и вие ще жадувате за повече социална и политическа стабилност, като минимум. Боботенето винаги ще бъде последвано от мърморене, но клатещите се основи на държавата винаги ще си стоят, колкото и несигурни да са иначе.

Днешна Япония отчаяно се нуждае от онзи водач, за който принц Шотоку е казал, че се появява само веднъж на хиляда години – ако не Шотоку, то поне някой Себастияо Жозе Карвальо е Мело, премиер-министър на Португалия от времето на Лисабонското земетресение, който, попитан от паникьосаните чиновници какво да правят, им отговорил: „Нахранете живите и погребете мъртвите.“

[Източник](#)

Рой Старс е специалист по японска литература и култура, преподавател в университета в Оtago, Нова Зеландия.

Коментари (1)

- 27-08-2011 **Георги Тодоров Герасимов** – Защо на Япония нищо не и трябва (антитеза, синтеза

За държавното управление

(из „Гражданско учение на охлюва“)

Премъдрият Дърт Пън дремеше кратко. Беше похапнал добре и нищо не му пречеше да се отдаде на това полезно и угодно за духа занимание.

Старецът нямаше и най-малка представа за паниката обзела жителите на забутаното селце. Великият Цензор и цяла делегация от висши сановници (някои от които имаха цели шест копчета на шапките си) неочаквано наруши сънливото неслучуване на ежедневието.

Селските първенци получиха огромни цицини на челата си, в крайните си опити да засвидетелствуват своята подкрепа на властимашите.

Тъй като желанието на Цензура бе закон за всеки в Поднебесната, то се налагаше дрямката на Дърт Пън да бъде нарушена. Това добави нова неприятна черта към и без това скверния му характер и повиши съвсем малко лошото му настроение.

- Тебе не са ли те изпратили в Сиам, да храниш крокодилите, а? – запита Пън без ни най-малко уважение към Този От Когото Всички Се Бояха.

- А ти още ли не си се удавил в някоя бъчва? – отвърна подобаващо Безпощадният.

- Не, че не опитвах, но някак не се получи. Но все още не съм се отказал от това си начинание.

- Великият Император желае да се явиш в двореца за да въведеш някаква форма на ред в Поднебесната. лично аз се съмнявам, че си в състояние да въведеш ред в дома си, но това е друга тема. Все пак лично аз не бих ти доверил харема с наложниците. Имам неприятни спомени от подобна грешка.

- Пропусна да добавиш и избата. Да ти се намира нещо за пиене?

- Не. Но се надявам да не приемеш предложението.

- Ако почерпиш може да бъдеш напълно убеден, че няма да го приема. Шумът в двора ме изнервя, а и никога не съм се разбирал с евнусите.

Цензорът присви лявото си око. Този незначителен жеста накара всички присъстващи да залегнат по корем в напразни усилия да се заровят в праха на селския мегдан. Дърт Пън се прозина отегчено.

- Мисля, че съзнаваш, че за тези ти думи нашият Повелител може да ти изпрати жълт шал?

- Да си призная жълтото е много на мода през този сезон.

- Определено ще те почерпя.

- Определено няма да откажа.

Двамата старци се прегърнаха и влязоха в кръчмата. При тази гледка Вон без малко да умре от сърден удар, но при вида на двете златни кюлчета здавето му рязко се подобри.

* * *

Бяха изминали няколко месеца без да се случи кой знае какво. Животът влечеше сивото си ежедневие. Ако изключим няколко нови мазола по врата на На Хал Че, нищо не се бе променило след посещението на правителствената делегация. Селото обсъжда няколко дена непомнения запой, който двамата велики бяха си устроили. Според жените макар и по-възрастен Великият Цензор бил доста привлекателен мъж. Според мъжете обаче Дърт Пън бил защитил достойно селото, като изпил цели седем кани с вино повече от своя опонент.

През един топъл следобед, се чу конски тропот и сред облаци прах се появи вестоносец. След като изпи една делва вино, огледа критично всички девойки и успя да си поеме дъх Пратеникът зададе дългоочаквания въпрос:

- Къ.., къ... , къде е Дъртият Разбойник?

Селяните посочихамълчаливо с пръст към кръчмата, от която се разнасяше мелодията на забранената в цялата имерия песен „Какво направих с двете куртизанки“.

След като изпи още една делва вино, предвидлво подадена му от уплашен селянин и след като огледа с одобрение най-хубавата измежду девойките, която примига кокетно няколко пъти, пратеникът влезе в кръчмата с твърдото намерение да изпълни дълга си.

Селото замря в очакване на най-лошото.

- В двореца бе извършен преврат. – гордо изрева пратеникът в опит да надвика извисилите се в кресчendo гласове на Кух Че Реп и Дърт Пън, които възпяваха в дует, прекрасните изживявания в Дома на Върбите.

- А?

- В двореца бе извършен преврат. Това е.

- Е, и? – запитаха двамата старци, впертайки неразбиращи погледи в нещастния служител.

- Ами ... някои го отнесоха.

- Това е ясно. Винаги има кой да отнесе последиците. Карай по същество.

- Великият Цензор извърши щателно разследване.

- Нищо ново. Най-много да са отрязали нечия глава.

- Не. Само ги изпрати да установят дипломатически контакти с някакви народи в морето на Изток.

- По-добре да им бяха отрязали главите.

- Всички, които помогнаха на разследването са наградени с калиграфски надпис, изписан от самата, божествена, нефритова четка.

- Айде, бе. – промърмори Кух Че Реп.

- Спокойно. – прошепна Дърт Пън. – Хартията е твърда и няма да можем да я използваме в случай на дефицит.

Пратеникът учтиво се престори, че не е чул нищо.

- Великият Безмилостен награждава премъдрия Дърт Пън за неговата вярност към Императора. Съвътък с поучения от самия Цензор и сламени сандали, които трябва да му връча лично.

- Спри да дрънкаш глупости. Донеси три кани вино и престани да се блещиши като бухал.

* * *

Ако се вярва на хроникьорите на живота на Дърт Пън, то по-късно през нощта са се случили три исторически събития: за първи път е бил

танцува танца на сламените сандали, който и до днес е неразделна част от фолклора на една нация; за първи път някой е успял да използва свитък, подписан от самия Цензор, без да нареди деликатните части на своето тяло и най-грозната мома в селото се е задомила, като при това е успяла да склони младеж от столцата, което е предизвикало нескрита завист сред нейните дружки.

Макар и все още да се водят спорове, бихме могли да се приемем, че тази случка дава повод на Дърт Пън да напише фундаменталния си труд:

„Как обществото поощрява бездействието на индивида, посредством набор от поощрения“

Много по-късно въз основа на този труд са се появили такива явления, като фондовите борси, юпитата, консултантските фирми, стилистите, гей парадите, хип хоп културата и пр..

Avatar

P. S. Лично аз считам, че това което се премълчава е, че това е бил един от онези моменти, в които На Хал Че не е било удряно по врата. Все пак липсват неопровержими доказателства за подобно безнравствено твърдение.

забележка: Ранният дзенЯизъм (моля да не се бърка с дизайнерска марка) не е като този от зрелия период. Първият се пържи на тих огън, за да омекне.

Историческото развитие на България по отношение на малцинствата

(Доклад на Българския хелзинкски комитет)

В настоящата част, правителството не дава или дава недостатъчен отчет (най-малкото непропорционален по отношение на другите заsegнати въпроси) за следните два чувствителни проблема: минало и настоящо (след 1989 г.) положение на помаците (български-говорящите мюсюлмани), както и настоящо (след 1989 г.) положение на българските граждани, деклариращи македонска идентичност.

Нужно е да се обърне внимание на важни събития в миналото на **помашката общност**¹ в България, за да може и логично да последва описание на тяхното настоящо положение. Подобно на българските граждани, самоопределящи се като македонци, на помаците в България също е отказано правото да се обособят като етническо малцинство, кое-то накърнява правата им както индивидуално, така и групово.

През различни периоди, помашкото население е подлагано на насилиствена асимилация, като част от „аксиомата“, че те са исламизирани българи, които трябва да бъдат върнати в лоното на „българщината“ независимо по какъв начин. В периода 1878-1944 г. помаците преживяват две жестоки покръствания, които заслужават специално внимание, защото те са част от правителствената политика, подкрепяна от царя и Православната църква. Първата от двете покръстителни кампании се провежда в разгара на Балканската война през 1912-1913 г. Времето преди настъпването на мира е нарочно избрано, за да послужи като оправдание за бруталността на акцията.

Архивни документи от онова време разкриват степента на насилие прилагано спрямо помашкото население, за да бъде то покръстено.

---

1 Повече за помаците виж в приложение 1 (Български хелзинкски комитет, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria in Law and Politics since 1878*, под част „Immigration and assimilation problems“, на английски само).

Много активни по време на акцията са членовете на крайно-националистичната и екстремистка организация по онова време – Вътрешната македоно-одринска революционна организация (ВМРО), чийто полкове са пратени да покръстят с оръжие помашките села около Драма. Много от мюсюлманите се покръстват, за да спасят синовете, бащите или съпрузите си, които са хванати военнопленници и са заплашени от смърт. По-страшното обаче, е че помашкото население е оставено в ръцете недисциплинирани войници от армия, която изцяло е бивала изпускана от контрол по време на войната. Заедно с това, обикновени граждани от българския етнос с националистични възгледи, също взимат участие в злополучното покръстване от 1912-1913 г.

Веднага след приключване на формалното покръстване, Православната църква се заема да превръща всяка мизерна колибка по пътя си в църква или училище, където помаците трябва да се учат на „християнски ценности“. Обаче, докато властите и Църквата са прекомерни заети да „българизират“ мюсюлманите, те totally пренебрегват основните нужди от храна, облекло и подслон на последните. В резултат на паленето и грабежите от домове по време на покръстването, помашкото население е оставено гладно и босо. Според документирана данни, 20 до 30 человека споделят една стая.¹

В едно оплакване до Председателя на Народното събрание от 4 февруари 1913 г. населението на селата Ер Кюприя, Дряново и Богутево, пише: „Уважаеми г-н Данов, ... Ние сме българските мюсюлмани от ... Станимашка околия[.] [У]жасът, терора, насилията и калъча над главите ни е в своя разгар, за да станем християни[.] [Т]ова мислим, нашата света конституция няма да позволи [-] да ни ругаят, бият и заплашват с цел да напуснем нашата религия ... Ние сме в Стара Свободна България², где редът, законността и правдата царуват, а дали е в същност така в нашия край тия дни[?] [А]ко бихте само с ангелска сила за миг да дойдете и видите плачовете и риданията на нас беззащитните, тогаз само ще бъдете уверени че кръщаванията не са пожелание а с големи насилия[.] [Е]динствен факт на това е, че целият свят е известен, че ний ако пожелаем щяхме да се покръстим преди 35 години когато дойде Русия, а не сега когато трябваше да се наслаждаваме на свобода в прегръдките

---

1 Виж по-горе.

2 „Стара България“ е наричано Княжество България. Източна Румелия, която е присъединена по-късно, е била „Нова България“.

на Велика България. Уверени във Вас, че Вий ще дадете най-мощната си подкрепа за нас и нашите страдания за да почувствувае ний и целия народ, че не сме били излъгани в мисълта, с която избрахме народни представители ... [да ни управляват].“¹

Второто насилиствено покръстване на помашкото население от 1942 г. е колкото брутално, толкова и краткотрайно. Имената на помаците са възстановени веднага след идването на комунистите на власт през септември 1944 г.. В началото на 1970-те, обаче, те възобновяват асимилационните практики под мотото „възродителен процес“, като единствената разлика между новия „възродителен процес“ и старите покръствания е елементът на социални и образователни облаги за помаците.

Държавната политика по отношение на българските граждани, деклариращи **македонска**² идентичност, е била непоследователна и противоречива във времето. През 40-те и 50-те години на миналия век, Комунистическата партия не само не пречи, но и окуражава македонската идентичност сред хората от Пиринска България. В средата на 1950 г. обаче, тази политика рязко се променя и властите поемат курс към отричане на македонска идентичност не само в пределите на България, но също и в съседна югославска република Македония по това време. От 169 544 македонци от преброяването през 1946-та, остават едва 9 632 само 9 години по-късно през преброяването от 1965 г. През 60-те и 70-те години се водят многобройни политически репресии срещу хора, обвинени в „македонски национализъм“.

Сред промените през 1989 г., много хора продължават да твърдят, че са македонци, но ситуацията на враждебност и непризнаване на македонската идентичност в България продължава да бъде факт и до днес. Нито в преброяването от 1992 г. нито в това от 2001 г.. беше позволено на

---

1 Виж по-горе.

2 За повече подробности във връзка с македонците в България, виж Български хелзински комитет, Годишен доклад за човешките права в България през 1999, 2000 и 2001, на: www.bghelsinki.org, (особено под секциите Свобода на сдружаване). Виж още доклада на 1) Centre of Documentation and Information on Minorities in Europe – Southeast Europe (CEDIME-SE) за *Macedonians in Bulgaria* [Македонците в България], декември 1999, на: <http://www.greekhelsinki.gr/english/reports/CEDIME-Reports-Minorities-in-Bulgaria.html>; и 2) доклада на U.S. State Department, *2001 and 2002 Annual Reports on Human Rights Practices: Bulgaria* [Годишен доклад за човешките права в България през 2001 и 2002], под секция Freedom of Peaceful Assembly and Association ([Свобода на събрания и сдружаване]), на: www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt.

българските граждани, деклариращи македонска идентичност, да се самоопределят свободно и недискриминативно.

Обединената македонска организация (ОМО) „Илинден“ – ПИРИН („Партия за икономическо развитие и интеграция на населението“) – които са представители на умереното крило на Движението на българските македонци – дълго време беше възпрепятствана чрез откази да бъде регистрирана като партия. В последна сметка, ОМО „Илинден“ е регистрирана от Софийския градски съд на 12 февруари 1999 г. По-късно обаче, Централната избирателна комисия отказва да регистрира партията за участие в изборите на 25 август същата година. Това решение е отменено 5 дена по-късно от Върховния административен съд.

Най-драстичното нарушение на правата на македонското малцинство в България представлява решението на Конституционния съд от 29 февруари 2000 г. чрез което ОМО „Илинден“ е обявена за противоконституционна. Съдът обявява, че партията застрашава националната сигурност на страната с действащта си, която е сепаратистка и в нарушение на чл. 44, параграф 2 от Конституцията. Решението на Съда е в резултат на петицията на група депутати (предимно от БСП) от 1999-та, изискваща забраняване на ОМО „Илинден“. Петицията е подкрепена от редица държавни институции, включително от Министерството на външните работи, Министерството на правосъдието и Главна прокуратура. Те предоставят „доказателства“ за „сепаратистката дейност“ на партията, за които има причини да се смята, че са събрани незаконно. ОМО „Илинден“ – ПИРИН обжалва решението на Конституционния съд пред Европейския съд за човешки права в Страсбург.¹

На 2 октомври 2001 г. Европейският съд се произнесе по делото *Станков и ОМО-Илинден срещу България*.² Съдът намери България в нарушение по 5 точки от чл. 11 на Европейската конвенция за правата на човека (ЕКПЧ), свързани с правото на събиране и сдружаване на македонците в България нарушени по време на възпоменателните чествания на годишна от Илинденско-преображенското възстание на гроба на Яне Сандански (близо до Роженския манастир), както и в областта Самуилова крепост (близо до Петрич). Съдът осъди България да плати обезщетение на ищците, а също така и да възстанови съдебни им раз-

1 За повече подробности, виж чл. 7 по-долу.

2 Виж *Станков и Обединена македонска организация „Илинден“ срещу България*, Решение N 29221/95 и 29225/95 от 2 октомври 2001, на: <http://hudoc.echr.coe.int/hudoc>.

ходи. Българските власти са остро критикувани за предубеденото им и репресивно отношение към македонците в България. Независимо от решението на Съда обаче,ластите и до днес продължават да се отнасят враждебно към всяка публична демонстрация на македонско самосъзнание, включително и към мирни събириания на граждани, деклариращи македонска идентичност.¹

Информация за етнодемографското състояние на страната

Основен проблем в настоящата секция на правителствения доклад е липсата на адекватен отчет за демографското положение на помашкото и македонското малцинство в България. Факт е, че официални данни за броя на **помациите**² в България отсъстват в последните две преброявания от 1992 и 2001 г. (както и в почти всички останали). Причините за това са комплексни, но основното твърдение е, че поради липса на ясно самосъзнание за етническа принадлежност, български-говорящите мюсюлмани са склонни да се само-определят като турци, и в по-малка степен – като българи. Много от тях се регистрират като „турци“, „българи“, или просто „мюсюлмани“, защото няма отделна графа индикираща тяхната етническа група в листовките за преброяване. Този факт допринася не само за изкуственото увеличаване на броя на етническите турци или българи по време на преброяването, но което е по-важно – подкопава достоверността на твърдението, че българските граждани имат право свободно да се самоопределят. Още повече, че идеята за анулиране на резултатите от последното преброяване за западните Родопи, поради „погрешна индикация на етническа принадлежност“ („турска“) сред помашкото население, беше широко лансирана и почти осъществена.

Според предварителните резултати от преброяването през 1992 г. базирано на 2% извадка, 65 546 души се регистрират като „български мюсюлмани“, като в тази цифра влизат само онези от български-говорящите мюсюлмани, които не са посочили „турска“ или „българска“ етническа принадлежност.

-
- 1 За повече подробности около проблема за македонската и помашката идентичност в България виж годишните докладите на БХК (на: www.bghelsinki.org); докладите на CEDIME-SE за македонците и помациите в България (на: <http://www.greekhelsinki.gr/pdf/cedime-se-bulgaria-macedonians.PDF>), както и доклада на БХК, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria in Law and Politics since 1878*, в **приложение 1** (на английски).
  - 2 Повече по въпроса виж в приложение 1 (Български хелзинкски комитет, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria in Law and Politics since 1878*), в подсекция „Demographic data“ (на английски).

ска принадлежност. Затова горе-посочената цифра изобщо не изчерпва нито дори приблизително отразява точния брои на помашкото население в България, тъй като той е далеч по-голям. До този момент точният му брой не е известен, поради което е нужно да се отчете поне следното: по време на пребояването от 1992 г. 70 252 помаци от Родопите са се регистрирали като „етнически българи“ с мюсюлманско вероизповедание; около 35 000 – като „турски-говорящи“; и около 70 000 – като „етнически турци“. Има и малка група, за която е известно, че са помаци, които са се регистрирали като „етнически българи“, проповядващи „православното християнство“.¹ Така, бидейки разхвърлени между различните групи, оформени от критериите – „етническа принадлежност“, „вероизповедание“ и „майчин език“, общият брой на помашкото население може да бъде само предмет на налучковане. Проблемът е, че една общност, която възприема себе си като обособена и отделена – и по-важното, е възприемана от мнозинството като такава – няма право да се самоопредели.²

Дори по-остър е демографският проблем с българските граждани, деклариращи **македонска**³ идентичност в България. Израз на отказа да се признае каквато и да е македонска идентичност в страната е неадекватната представеност на този етнос в резултатите от двете последни пребоявания от 1992 и 2001 г. Данните от пребояването през 1992, показващи присъствие на 10 803 „етнически македонци“ в България, никога не се публикуват официално. Около 3 000 от тях дори посочват македонския като тяхен „майчин език“. Десет години по-късно, обаче, резултатите от последното пребояването (2001), публикувани от Националния статистически институт, показват, че броят на българските граждани, самоопределящи се като „македонци“ е намалял наполовина, т. е. те са само 5 071 души.⁴ Както вече беше подчертано, това е резултат

1 Алтернативен доклад изгответ в съответствие с изискванията чл.25, ал.1 на Рамковата конвенция за защита на националните малцинства, изгответ от Български хелзинкски комитет, София: септември 1999 (стр.5).

2 Тук трябва да се припомни факта, че повече от 65 000 български-говорящи мюсюлмани са изразили желанието си да се определят като „помаци“ или „помашки мюсюлмани“ по-време на пребояването през 1992 г.

3 Виж Алтернативен доклад изгответ в съответствие с изискванията чл.25, алинея 1 на Рамковата конвенция за защита на националните малцинства, изгответ от Български хелзинкски комитет от септември 1999 , секция „Демографска ситуация в България“.

4 Данните могат да се видят на: www.nsi.bg.

на враждебната и репресивна политика на българските власти към македонците в страната по време и на двете преброявания. През 2001 г. няколко човека дори биват заплашени, че ще бъдат криминално преследвани, ако подбуждат други да се самоопределят като македонци. При тази ситуация може да се смята, че ако в България съществуващата реална свобода на самоопределяне, броят на българските граждани, деклариращи македонска или помашка идентичност, щеше да бъде внушителен.

Източник

Коментари (17)

- 10-08-2011 | **Самолет 005 – ... защо?**

Защо терминът „македонците“ има небългарски конотации (нарочно, ама съвсем нарочно използвам тази ошапърлявена дума за целите на един въпрос към хелзингистите в България) в сравнение с думата „шопи“?

Ако аз като шоп, искам да се самоопределя като шоп, то това ще включва ли небългарска идентификация? Кой определя едно малцинство като етническо малцинства и на базата на какви критерии? Във връзка с тези критерии помаците българи, македонци или албанци, живяли дори по гръцките земи, са? Ами ако са някакви двойномалцинствени или тройномалцинствени помаци – албано-македонци с българско самосъзнание и мюсюлманско религиозно вероизповедание, то те какво етническо малцинство са?

Горките шопи – толкова сме банални, че чак заприличваме на българи... Пълна отврат!

Nota bene! Моля, възприемашите ме буквално, което се е случвало в този форум, да не бързат да отговарят и най-вече да обиждат... Нека за малко поне да се случи обсъждане, а не осъждане...

- 10-08-2011 | **Златко**

Виж, Самолетски, обсъжданията не се получават най-вече поради това, че започват с погрешни или просто зле зададени въпроси – нещо, което още от самото начало ги набутва в задънена улица. В случая например, основният въпрос според мен е не защо

Цитат:

терминът „македонците“ има небългарски конотации

а кое точно е накарало тези хора да настояват с доста голяма ярост, че не са българи (имам пред вид най-вече македонците в Македония) – и всичко това след толкова много общи черти помежду ни, от които езикът е само една. Именно тук има неща за дискутиране, а не в поставянето на един „въпрос“, който всъщност не е никакъв въпрос, а вече доста твърди-чък факт. Македония си е Македония, а България – България, и това е така не непременно защото някакви зли световни сили са ни разделили, ами защото самите ние – поне от македонска гледна точка – сме отишли при тях не като братя, а като окупатори. Това е тяхната гледна точка, Самолетски, и ако има нещо, което да си заслужава разговора, то е единствено ЧЕСТНИЯТ опит да се опитаме да разберем до каква степен те имат реални основания за такова разбиране. А инак, да ме прощаваш, как можеш да очакваш някакъв смислен разговор след задаването на въпрос, който още от самото начало подмива реалния проблем и се опитва да го представи като не-проблем (сравнявайки едни с други шопи и македонци, което е все едно да сравняваш домати и портокали – ако не по някаква друга причина, то поне по най-очевидната: че едната от тези групи никога не е виждала в себе си нещо друго освен българи, а другата не ще и да чуе за това, при това има собствена държава, граничеща с нашата)? Какво ще кажеш, ако от гледна точка на един македонец твойят въпрос не звучи като нищо друго, освен опит за манипулация и обида? Опитай се сега да помислиш над тия неща, защото това може би ще ти помогне да провидиш причините за нашите с теб тук непрекъснати разногласия – които според мен се крият просто в това, че позициите, които обикновено излагаш и защищаваш тук, са „отворени“ и „открити“ само НА УЖ, а в действителност само на милиметри под повърхността им начаса се откриват твърди и непоклатими балканско-мачистки клишета. Съжалявам, че се виждам принуден така да те атакувам, което никак не ми е приятно, защото каква полза от дрязги и взаимно късане на нерви, но какво друго мога да направя, след като ти, уважаеми, постепенно поемаш ролята на един от най-изтънчените манипулатори в тоя форум? Уж отворен, уж либерален, уж хомо, уж не знам какво, а всъщност под всичко това, олеле майко! Как да стане този разговор, ха кажи ми де? Единственото, което ни остава, е да се препираме тук, драги, а какъв ще бъде резултатът от всичко това – не ние двамата ще го определяме, защото едва ли някой от нас ще се промени в резултат на тия спорове. (Но пък има някакъв шанс – и в това е единственият смисъл и на това списание, и на всичко, което правя – хората от-

страни, които си мълчат и четат, да изберат едната от двете гледни точки като по-убедителна, по-реална, по-честна, каквото си щеш.)

Това е, Самолетски, поне от моя гледна точка, положението. А инак ние с теб, боя се, ще продължаваме да се отдалечаваме и противопоставяме един на друг, такава е логиката на всеки спор и всяко противопоставяне, за съжаление – особено когато то се води от разстояние и без реални допирни точки между двете страни.

Е, какво пък – няма да се женим я!

- 10-08-2011|**Златко**

Същото нещо се отнася и до помациите, че даже и до турците в България, Самолетски. Как очакваш да започнеш разговор с някого, когато още от самото начало му казваш по един много префинен и изпълнен със „съчувствие“ начин, че знаеш по-добре от самия него кой всъщност е той?

- 10-08-2011|**Самолет 005** – ... щом така било... ама нещо друго ми се чини...

Златко писа:

... Това е тяхната гледна точка ...

Подобна „изтънченост“ на позицията е в основата на всички помии, които хелзингистите правят и ще продължават да правят, с основна цел да насяскват хората едни срещу други, а не да ги помирият!

Правилното изречение е:

Това е **една** от техните гледни точки...

Тоест по-сложно е – не е като с женитбата!

- 10-08-2011|**Златко** – те: ... щом така било... ама нещо друго ми се чини

Самолет 005 писа:

Подобна „изтънченост“ на позицията е в основата на всички помии, които хелзингистите правят и ще продължават да правят, с основна цел да насяскват хората едни срещу други, а не да ги помирият!

Значи, ако те разбирам правилно, „хелзингистите“ (и аз, защото поддържам тяхната гледна точка) ни скарват с македонците, защото им дават право, а ти ни сдобряваш, защото не го правиш? Всичко това е така,

уважаеми, само че в случая „сдобряването“ и „помирението“ се извършва не между теб и македонците (помаците, турците?), а между теб и българските националисти, от които, предполагам, ти инак се разграничаваш. Дали проблемът, Самолетски, в края на краишата не се крие в това, че ти просто не знаеш на коя страна си? Спомни си само приказките за собствената си най-тясно идентификационна група, хомосексуалните мъже в България, и настояването ти, че те трябва да си знайт мястото и да не тормозят хората с различността си. Самолетски, дали твоята ситуация не е възможно най-типичната българска ситуация на средния български жител от момента – човекът, който не знае нито кой е, нито къде е, нито на коя страна е? Разбира се, същият въпрос може да се зададе и на мен – нямам нищо против – но пък се надявам, че работата ми дава отговор вместо мен. А кое е нещото, което дава отговор вместо теб, Самолетски?

- 10-08-2011 | **Самолет 005** – ге: ... няма такова нещо...

Златко пише:

Същото нещо се отнася и до помаците, че даже и до турците в България, Самолетски. Как очакваш да започнеш разговор с някого, когато още от самото начало му казваш по един много префинен и изпълнен със „съчувствие“ начин, че знаеш по-добре от самия него кой всъщност е той?

Това, че някой ме е разбрал така, си е лично за негова сметка! Интернет е място за търсене на стоки, хора и услуги „Smile“, където субектите могат да бъдат намирани, проследявани, а защо не и контролирани по-лесно, защото те доброволно се излагат на показ. Когато говоря по начин, който категорично изключва еднозначност, аз давам на отсрещния възможност за избор. Ако този отсрещен е решил, че се гъбаркам с него, то нека реакцията му да бъде на несъвместимост. Ако пък реши друго, то ще е и друго.

С помаците тук си говорехме за мъките им. Да си ме видял някъде да им ги отричам... Но когато ги попитах за тяхното лично мнение – какви са, тогава ми беше отговорено, че интелектуалница...

Твоето пък тълкуване на поведението ми е още по-невярно (от моя гледна точка). Какво да правим като един от начините, по които (всички и аз самият) сме учени да мислим е със стереотипи и предубедености! Не протестирам срещу това да ме възприемат погрешно (мисля, че не

съм толкова заблуден, макар и да има хора, убедени в скудоумието ми)... Протестирам срещу това да ми вменяват вина на англо! Така се стига до назидателност, което е работещ механизъм, но за сурови времена и хора....: Р

- 10-08-2011|**Златко**

Аз съм първият, който ще те помоли за извинение, ако се окаже, че си прав, но пък, като гледам, това е поне петият-шести път, в който се налага да обясняваш, че не са те разбрали правилно. Не те ли кара това малко да започнеш да се съмняваш, примерно в способността си да разбираш самия себе си?

- 10-08-2011|**Самолет 005** – ге: ге: ... щом така било... ама нещо друго ми се

Много неща натрупа изведъж, поради което ще отворя цитата и ще го коментирам дума по дума:

Златко:

Значи, ако те разбираш правилно, „хелзингистите“ (и аз, защото поддържам тяхната гледна точка) ни скарват с македонците, защото им дават право, а ти ни сдобряваши, защото не го правиш?

Не! Не ме разбираш правилно, ама изобщо не ме разбираш правилно или ме разбираш, но се правиш на „дръж ми шапката“...

Хелзингистите се придържат към неработещ вариант да отчитат само една от многото гледни точки. Този вариант е неработещ за такива като мен, които желаят мир и говорят, но хелзингистите са хора, които си получават парите не от мен! Не може да си правозащитна организация и да защитаваш права на отделни групи дори и с благородната цел за защита на малцинства, без да отчиташ трудността на едно подобно усилие, ако или когато се хванеш само за една гледна точка. Ами ако публикувам сега линк на македонци от Македония, които изобщо не смятат, че сме ги окупирали и които истински страдат от настояването си, че са българи. Това обаче е пъlnеж, а не проблемът на хелзингистите. Тоест постановката с едната гледна точка е постановка на конфликт, а не на решаването му!

Всичко това е така,уважаеми, само че в случая „сдобряването“ и „помирението“ се извършва не между теб и македонците (по-

маците, турците?), а между теб и българските националисти, от които, предполагам, ти инак се разграничаваш.

Националисти и хелзингисти (според ефектите от действията им) са двете страни на една и съща монета.

Дали проблемът, Самолетски, в края на краишата не се крие в това, че ти просто не знаеш на коя страна си?

Много добре зная на коя страна съм и това не е страната на националистохелзингистите.

Спомни си само приказките за собствената си най-тясно идентификационна група, хомосексуалните мъже в България, и настоящето ти, че те трябва да си знаят мястото и да не тормозят хората с различността си.

Различността не бива да се показва по неприемлив за мнозинство начин. Хелзингистите изобщо не го осмислиха така. Те показват различност заради идеята да се показва различността, а не заради ефекта от приемането на различността. Ти да не би да смяташ, че селяндурите отвъд и отсам Ямбол не са виждали хюмнета (това е народната дума за педераст) в Хасковските, Сливенските или Старозагорските минерални бани, та трябва да им се показваме по нюйоркски маниер... Да натрапиш нюйоркски маниер на Геле е повече от нефелен подход.

Самолетски, дали твоята ситуация не е възможно най-типичната българска ситуация на средния български жител от момента – човекът, който не знае нито кой е, нито къде е, нито на коя страна е?

Я ми обрисувай нещо типично българско! Или нещо типично еврейско? Или може би нещо типично турско или типично помашко. Разсъждаването в „типичност“ е разсъждаване в стереотипи и тогава започваме да избираме една или друга типчност с „ясното“ (ама в много дебели кавички) съзнание, че познаваме нещата, че ги управляваме, че ги случуваме. Случваме само собствената си глупост. Не казвам, че за целите на едно познание не трябва да си служим с класификационни схеми. Само казвам, че това са проекции на схеми и то в нашия ум, а не реалности...

Разбира се, същият въпрос може да се зададе и на мен – нямам нищо против – но пък се надявам, че работата ми дава отговор вместо мен. А кое е нещото, което дава отговор вместо теб, Самолетски?

Я, какъв семиотичен въпрос! Това е очарователно. Но семиотиката винаги отчита и амбиента, а ти изобщо не го положи в разговора ни, заменяйки го с нещо измислено и очаровашо самия теб.

- 10-08-2011 | **Самолет 005** – ге:

Златко писа:

Аз съм първият, който ще те помоли за извинение, ако се окаже, че си прав, но пък, като гледам, това е поне петият-шести път, в който се налага да обясняваш, че не са те разбрали правилно. Не те ли кара това малко да започнеш да се съмняваш, примерно в способността си да разбираш самия себе си?

Златко, може ли да използвам шопска лакардия? Казано е, че умът не е уй, та да ти го вкарат. Ти защо смяташ, че всеки трябва, би искал и има необходимост в определен момент, а също и има настроението и нагласата за разбирането на дадена постановка...

Аз говоря многозначно, с което апелирам към определена мисловност. Когато съм сред сурови хора (примерно), ела ме чуй и тогава питай дали ме разбираят... Тамо дори внимавам и за body language. Сега ще кажа нещо, без да го мисля, просто заради закачката... Хетеросексуалните мъже имат нагласата да смятате, че нещата трябва да се казват и разбират еднозначно... Колко „тиично“ фалически! :))) Затова и един от символите за фалус при гърците е бил едноокият, тъп и як циклоп...

- 10-08-2011 | **Златко** – ге: ге: ге: ... щом така било... ама нещо друго ми
Самолет 005 писа:

Хелзингистите се придържат към неработещ вариант да отчитат само една от многото гледни точки. Този вариант е неработещ за такива като мен, които желаят мир и сговор, но хелзингистите са хора, които си получават парите не от мен! Не може да си правозащитна организация и да защитаваш права на отделни групи дори и с благородната цел за защита на малцинства, без да отчиташ трудността на едно подобно усилие, ако или когато се хванеш само за една гледна точка. Ами ако публикувам сега линк на македонци от Македония, които изобщо не смятат, че сме ги окупирали и които истински страдат от настояването си, че са българи. Това обаче е пълнож, а не проблемът на хелзингистите.

„Неработещият“ вариант е вариантът на всеобщото право на самоопределение, Самолетски. И то се отнася до всички – македонци в България, българи в Македония, занзибарци в Пакистан... Всички, Самолетски, това нещо не случайно е залегнало във Всеобщата харта за правата на человека, която за теб комай е дрън-дрън. Хайде, лек ти ден, тия неща и без това не на теб ги пиша...

- 10-08-2011|**Самолет 005** – ге: ге: ге: ге: ... щом така било... ама нещо друг

Така и предположих – че ще се хванеш за несъщественото от постинга ми. Никой не отрича правото на самоопределение. Това, че непрекъснато профанизираш обсъжданията, дава своеобразно закачлив профил на блога ти! Но и аз не ги пиша тези неща заради теб... Доста хора, които четат тук, знаят, че не се води диалог, а просто се поставят различните позиции... И вчера един *Гост* ти го каза в прав текст!

- 11-08-2011|**pecheneg**

в страни от темата

господин енев защо бе премахнато наказанието което ми бяхте наложили преди време

и отново мога да пиша? питах ви но не ми отговорихте на въпроса
мога ли да пиша отново в сайта или не.

мисля че не сте забравил мяя случай.

- 11-08-2011|**Златко**

Хайде да не се вземате чак толкова на сериозно, а? Ако искате, пишете. Ако не искате, защо толкова упорито ме занимават със себе си?

- 11-08-2011|**pecheneg**

нации изчезват нации се образуват но проблемът при правозащитниците особено тези от хелзински комитет е че игнорират историята.

така наречените патриотични партии и организации пък винаги търсят заговор срещу нас

щом някой българин възприеме друга националност. веднага го обявяват за агент на местните спец служби. аз мисля че на балканите имаме плаваща националност през 19 век а и в днешно време и много лесно хората преминават от една националност в друга. това е норма-

лен процес. не може да се позволява обаче той да се манипулира чрез изграждане на национални митове както се прави в македония или сърбия а и у нас напоследък. стигнахме до там че като кажеш че си славянин и те анатемосват като русофил или сърбоман.

- 12-08-2011|**MUSALA**

Първо ми позволете да ви поздравя за трудът кадето сте си направили тук да се натприказвате от гледна точка на кой е по голямата работа. Но нито едно мнение за разрешаване на въпроса например конституцията достатъчно ли е добра за тези малцинства. И нито една критика към някаква институция партия министерство или правителство просто сме на седянка.

- 12-08-2011|**Самолет 005** – ге: ...айди Мусаллах...

MUSALA пише:

Първо ми позволете да ви поздравя за трудът кадето сте си направили тук да се натприказвате от гледна точка на кой е по голямата работа...

Благодаря, Мусала, за поздравите! Ти си най-високият връх – дори и с ника ти го виждаме. Сега кажи нещо по същество. Кажи за конституцията и отправи критика към правителствата. Така ще докажеш, че не сме на седянка!

- 14-08-2011|**хунвейбин**

Докладът на хелзингджиите не е обективен. Те казват: „през 40-те и 50-те години на миналия век Комунистическата партия не само не пречи, но и окуражава македонската идентичност сред хората от Пиринска България.“ Пропуснато е да се каже как ги окуражава: със заплахи, бой и изселване. Спуснат е план отгоре 70% процента от населението да се регистрира като „македонско“. Като знам как ставаха нещата тогава, сигурен съм, че хората просто не са ги питали какви искат да бъдат, а автоматично са записали тези 70%.

Премълчаването на този факт говори за несиметрично отношение на Комитета към участниците в проблема. Споменава се насилиственото покръстване на помаците, а насилиственото македонизиране на българите се пропуска. Докладът просто не е обективен и това ме кара да мисля, че хората от комитета преследват някакви свои, засега неясни цели.

Човек без спомени е куха хралупа

Автор: Петър Увалиев

Преди някое време поетът Ани Илков прозорливо и шаговито ме беше оприличил на Робинзон, макар и островът ми да не е толкова пуст. И ето че това, което днес имам да кажа, е напълно робинзонско. То е чисто и просто електронно преображение на прословутото послание в запушена стъкленица, запратено в морското ширине с безумната надежда, че някакси, някога ще стигне до някого, който ще предаде комуто се полага островното ми послание. Ето предисторията на това въздухоплавателно приключение.

Случайно бях споменал пред една умна млада българка две съвсем незначителни ситници от шареното ми битие. Първата беше, че за разлика от Димчо Дебеляновите „черни“ пловдивски дни, моето пловдивско юношество беше от сияйно по-сияйно. Там, някъде между Небет тепе, Джумаята и улица Пълдин, неусетно станах европоглед, така както други става късогледи или черногледи. И другото, което казах е, че от като шаря по света, съм се вманиачил да събирам стари български пощенски картички. Моята събеседница разказала това в Държавния архив в Пловдив и там любезни хора решили нарочно да подгответ и да mi препратят няколко чудесни цветни снимки от стария Пловдив. И понеже не им знам ни имената, ни адреса, пращам им по ефира невидимата си благодарност. Дано някой я чуе и им я предаде.

Един от тези трогателни подаръци е снимка от разрушения днес Френски колеж, който свърших в 1932 г. Там научих френски, немски, латински и старославянски: така очите ми прогледнаха за света и назад във времето и далеч в пространството. В Пловдив научих и странната дума Пикадилли. Така се казваше едно кино до ресторант Средна гора срещу хотел Париж и Пощата, зад която се гушеше Театра. А ето че сега живея на десетина минути от площада Пикадилли, който е на самия

пъп на многомилионния Лондон. Но за мене Пикадилли и Средна гора са мисловни съседи.

Сигурен съм, че за тази невероятно и все пак естествена близост е мечтаел баща ми, когато ме е пратил да уча в Пловдив. Тогава вече беше се преселил в София, но и юношеството, и младостта му бяха минали в Пловдив. Затова у дома се говореше за духовното многообразие на града, в който още преди Освобождението Христо Г. Данов предлага 504 български печатни книги, Александър Балабанов в началото на века превежда „Фауст“, София Юрукова създава всеобхватната Мозайка от знаменити съвременни романи, италианският тенор Гуаско пее в митичния театър Люксембург, а баща ми издава на собствени разноски на френски извадки от книгата на Жан Жак Русо „Емил“, за да учи студентите си във Висшия Педагогически Курс, където негови колеги са именитите просветители Томов, Недков, Самодумов, Мутафчиев.

А над това космополитно културно пъстрило витае призракът на трескавия Алфонс де Ламартин, предтеча и пример на онези наши даровити съвременници, които самопожертвувателно все още се напрягат да вярват, че поезия и политика не са несъвместими.

Баща ми почина няколко месеца след постъпването ми в Колежа, но образът му се сля с многоликата, надпревинциална същина на Пловдив. Може би затова, неволно и неусетно, една от първите ми по-обмислени писачески прояви някъде към 1937 г. бяха шест есеистични подлистника в седмичника *Ла Парол Булгар*, списван на френски под редакцията на далновидния Владимир Данев. Общото им заглавие беше „Пловдив пур Еа“, Пловдив за Еа, въображаеми писма до една млада датчанка, която ни беше поразила с безбурния си европейски светоглед, така различен от нашата бодлива таралежова наеженост. Само бащиният ми Пловдив можеше да бъде уравнителен знак между нея и нас, между усмивката и настървението.

Всичко това беше потънало някъде дълбоко в мътилката на паметта ми. Но то възкръсна, когато погледът ми погали подаръците от Пловдивския държавен архив. И ето, че тези архивни снимки събудиха един съкрушителен укор не само към мене, но и към всички, които живеят ден за ден: не е ли срамота да забравяме да помним?

Човек без спомени е куха хралупа.

Би Би Си, 20 март 1994

Източник

Петър Увалиев (псевдоним Пиер Ув) е български теоретик на изкуството, критик, писател, публицист и семиотик, роден на 12 януари 1915 г. Той е почетен доктор на Софийски университет „Св. Климент Охридски“.

Коментари (4)

- 14-08-2011 | **БС2003**

За жалост обикновено спомените са интересни главно за спомнящия се, но не и за останалите. Сравнението с кухата хралупа може и да е основателно, но по начало има категория хора, които съзнателно бягат от спомените си заради болката или друго неприятно чувство, което тези спомени пораждат у тях. Може би така те съзнателно се обричат на това да бъдат куха хралупа, може и да не е така.

- 14-08-2011 | **Мария – емпатия**

Аз благодаря на Златко, че ми е предложил да прочета „кухата хралупа“ на Увалиев. Той винаги ме е провокирал да мисля... Дори само припомнянето на името му. Ето сега си мисля, че отбор поети и поетеси – деца на родители – известни имена (май с досиета) заминаха да творят там, където няма ДС, пък се върнаха тук..., където още я има под една или друга форма – Фучеджиева, Левчев...

- 15-08-2011 | **Лияна Фероли**

Най-добре е, когато спомените-уроци се забравят, защото това ще означава, че са усвоени на едно по-дълбочинно ниво. Тогава стават работещ механизъм. Случват ни се, за да станат това.

История на големите спасения

Автор: Пенка Ангелова

(Интервю на проф. Пенка Ангелова за сп. „Еврейско Exo“)

Спасението на евреите по време на Втората световна война.

Оказва се, че в периода на колаборацията на Виши е имало спасени големи групи и в Югоизточна Франция, повече от хиляда души в района на Дюлефи.

По този повод в Дюлефи се състоя международна конференция на тема „Историография и възпитание в демокрация“, с участие на Франция, България и Германия, поставяйки акцент на така наречената „Друга съпротива“, като под „друга съпротива“ се разбира не съпротивата на партизанските движения и армии, не военната съпротива, а гражданска съпротива срещу тоталитаризма. Организирана от немско сдружение от Берлин *Кураж срещу ксенофобията* с председател Ана Тюне, с участие на професори, психоаналитици, детски психологи, писатели, художници, журналисти и представители на различни организации, занимаващи се гражданско/политическото образование на младежта, включително и от Фондацията *Фридрих Еберт*. От българска страна взе участие проф. Петка Ангелова, преподавател във Великотърновския и Русенския университети, председател на Фондация *Елиас Канети* със седалище в гр. Русе. С нея разговаря Ивайла Александрова.

Каква беше основната теза, защитена на конференцията в Дюлефи?

Тезата беше, че историята, която се преподава в училищата или се показва в различните музеи и исторически места на паметта, формира също идентичността на младото поколение и по този начин формира бъдещето. Историческият опит, който ние предаваме на младите поколения, оказва влияние върху тяхната психика. Затова е важно по какъв начин трябва да се предава и преподава европейската история. Във всички работни секции на конференцията се обсъждаха положителни

примери, примери на гражданска съпротива, на гражданско неподчинение в името на човечността.

Дали може да се спрете на различните случаи – за Франция, за Германия. Вие подчертахте, че на конференцията са се обсъждали положителните примери. Може ли да говорим за нов прочит на темата за спасението на евреите? Какво е новото?

Темата на изследването на френския случай беше: „*Другата съпротива: окръг Дюлефи по време на тоталитаризма (периодът на Втората световна война)*“ Представени бяха събрани интервюта, разговори, писма, записки с методите на Oral History, вид социална историография, която се позовава на спомените на съвременниците. По време на режима на Виши благодарение на помощта на граждани и служители и някакъв вид гражданско неподчинение в окръг Дюлефи са били спасени около хиляда евреи. Някои от тях по-късно остават да живеят във Франция, други заминават за Палестина. От разказите особено изпъква поведението на една служителка от общината, Жанет Барние, която с риск на живота си е издавала фалшиви документи за престой и лични карти и по този начин е спасила стотици хора. Една трета от населението на окръга са били чужденци и благодарение на помощта и съпричастността на френските граждани те са успели да оцелеят.

От Германия бяха разгледани два примера: д-р Лоре Клайбер, представителка на музея *Ванзее-Конференц* край Берлин (мястото, където се е състояла злощастната конференция, на която е било взето решението за „окончателното решение на еврейския въпрос“, т.е. за унищожението на евреите), представи начина на работа на музея, програмите за деца и юноши. Тя набледна на положителния пример за възможна съпротива. Подчинението и послушанието на „целокупния германски народ“ не е било чак толкова „целокупно“, както се разглеждаше до сега в историографията. Именно когато започнат да се събират отделни примери и спомени може да се проследят случаите на гражданско неподчинение. Но в германската история това е много по-труден и комплексен момент, защото те от поколения са създали в обучението си примера за „послушната нация“ (от която днес всеки мислещ гражданин трябва да се дистанцира), от друга страна обаче и там е имало т. н. „вътрешна емиграция“ и форми на гражданско неподчинение. Все пак е показателно, че в Германия има няколкократни опити, макар и неуспешни, за атентати

срещу Хитлер, докато срещу Сталин такива няма. Те са задушавани още в зародиши.

Д-р Берн Вагнер изнесе теоретичен доклад по музейна педагогика, като представи примерни резултати от седем области на човеконена-вистно отношение към групи хора: ксенофобия, расизъм, антисемитизъм, исламофобия, хетерофобия, етаблирани предимства иексизъм. Под хетерофобия се разбира страхът или отхвърлянето на другостта, като например хомосексуалистите, хората с увреждания, бездомните, а под „етаблирани предимства“ се разбира убеждението, че трябва да има някаква йерархия в правата на постоянните жители и пришълците. Всички тези форми на отхвърляне или неуважение към другостта – расова, сексуална и т. н. – в немската култура се възприемат като човеконена-вистни, отричащи равнопоставеността на хората и една от основните задачи на историческата и музейна педагогика е да им се противодейства.

Каква беше темата на Вашия доклад?

Той е озаглавен *Жилото на спасението* и е публикуван на немски език още през 2002 г. Сега беше преведен и на френски език и предостави теоретичната база, на която се проведе конференцията.

Историята познава и проследява само големите унищожения, едно от които се нарича *Holocaust*. Тя не се занимава с големите спасения. И със сигурност не затова, защото те не са съществували, а затова, че не представляват „атрактивна“ историческа тема и защото романната наративност на историографията с много по-голямо усьрдие проследява злините и геройствата, които се случват на бойното поле. Всеки исторически преглед, дори от последните години, предпочита да се занимава с кланета, взривове и геноцид, и престъплението се радва в историографията на много по-голяма привлекателност, отколкото нормалните междучовешки отношения и добрината. От друга страна, в контекста на историографията, занимаваща се предимно с победители и победени, на спасението се отдава по-различно значение, отколкото в ежедневието, в което няма победители и победени, а само хора, борещи се с трудностите на живота. Взаимната помощ и нормалните човешки отношения, нормалното съчувствие в гранични ситуации и извънредно положение, каквато е войната, може да се превърне в героизъм.

Теориите за спасението на българските евреи се групират основно около три центъра – до 1989 се изтъкваше предимно ролята на

Комунистическата партия за спасяването на евреите, втората теория се групира около ролята на Царя и правителството му; еврейските изследвания се ориентират към ролята на евреите като фактор в борбата за оцеляване¹ и също така като фактор в националноосвободителната борба на българите. Съществуват също така и geopolитически тълкувания². Някои изследвания изтъкват ролята на английските и американските политици, ролята на Радио Лондон и на Еврейския световен конгрес. Почти всички тези фактори са съществували и са действали и в други страни. Въпреки това остава нещо, което убягва при всички тези тълкувания, които концентрират вниманието си върху определени групи и акции, характерни и за други страни, в които обаче резултатът не е бил същият – нещо, което не може да обхване феномена като реална цялост.

В случая със спасяването на българските евреи, освен цялата фактология, която на места си противоречи и прилича на обикновена „българска“ мърлявщина, каквато се проявява в момента и към европейските институционални решения – да подписваш решения, които да не изпълняваш –, аз се спирам на един особен момент от масовопсихологически характер, който определям като „Жилото на спасението“. Това понятие съм образувала по примера на Елиас Канети, който в теорията си за масите и властта говори за „Жилото на заповедта“³. Възможно е в масово-психологически план да съществува и такова „жило на спасение“, което остава у спасените и което е заложено като мечта в детските фантазии – да спасиш някого или да бъдеш спасен – една необходимост, от която особено добре се възползва филмовата продукция (помислете

---

1 Josif Ilel: Die bulgarischen Juden – Faktor im Kampf für ihr eigenes Überleben. In: Jahrbuch Band XXX, 1998/99. Almanach für Geschichte der Juden in Bulgarien, Sofia 1999. S. 115-133.

2 Емил Казаков: Спасението на евреите и националният въпрос. В: Годишник Том XXX, 1998/99. Almanach für Geschichte der Juden in Bulgarien, Sofia 1999. S. 103-115.

3 В една от главите на „Маса и власт“ Елиас Канети дава определение и описва жилото на заповедта – там той говори за заповеди, които са изпълнени и които несъзнателно след това се предават на другите, за да се освободи човек от жилото на изпълнената от него заповед. „Всяка заповед се състои от един подтик и едно жило. Подтикът задължава получателя да изпълни заповедта, ... Жилото остава при този, който е изпълнил заповедта.... Съдържанието на заповедта остава да се съдържа в жилото“ (ММ, II, 32). Най-висшата заповед и най-силната власт е заповедта, да се убива, осъждането на смърт. Особено силна градация на властта е обаче „помилването“, спасението. Понятието Жилото на смъртта води началото си от Първото послание на Св. Апостол Павла до коринтяни, гл. 15/55: „Де ти е, смърте, жилото? Де ти е, аде, победата?“

само, че огромна чат от холивудските филми градят върху структурата на спасителя на града, на президента, на страната, на цивилизацията и т. н.): това е необходимостта ДОБРОТО да бъде възнаградено с добро.

Изследвайки значението, което националните празници оказват върху идентичността на населението, стигам до заключението, че има три уникални елемента в българската история, които са свързани помежду си: България като съюзник на Германия е единствената страна, която „спасява“ евреите си, България не изпраща войски на Източния фронт и е единствената страна, в която някакво „Външно освобождение“ и спасение се празнува като национален празник: 3 март, денят на подписването на Санстефанския мирен договор, който де факто просъществува само четири месеца и половина, до подписването на Берлинския договор (13.07.1878)¹. Краят на руско-турската война и подписването на този нереален договор в България вече повече от сто години се празнува като национален празник, като Ден на Освобождението, като основаващ мит на българската нация. Тази благодарност на „невидимите маси“² на оцелелите (които дължат раждането си на това спасение) изиграва решаваща роля. В отношението на отделните граждани към евреите, в индивидуалната готовност да се помогне, във факта, че еврейската звезда буди по-скоро съчувствие, отколкото острекиране (Хана Аренд) може да се открие това „жило на спасението“, което несъзнателно се връща към изпадналите в беда. В цикличността на националния празник, в натрупваната през различните десетилетия благодарност към външния спасител (руснаци, финландци, румънци и т. н.) е заложено и това жило, тази благодарност на следващите поколения за тяхното оцеляване и оцеляването на техните предци. Има и други национални празници, които от време на време се сменят, според смяната на системата, но този празник си остава верен на себе си и запазва основаващата роля за националната идентичност.

Твърди се, че историята се пише от победителите. Тя няма да се промени, ако се пише и от победените – само насоката на мотивациите се

---

1 За този национален празник си заслужава да се направи много по-обстойно изследване, тъй като на него се празнува и победата на фикцията над действителността: победата на несъществуващия Санстефански договор над съществуващия Берлински – достатъчен повод за размисъл върху „небивалиците“ в българската историография.

2 Като „невидими маси“ Канети определя масите на мъртъвците, на предшествениците и масите на бъдещите поколения, които се намират в зародиш, в спермата на предците.

променя, обаче историзмът на унищожението се запазва. Какво ще се получи, ако тя се пише от спасените, които са запазили жилото на спасението и са се освободили от срама на жертвата? Може би това е шансът за оцеляване на човечеството, един историзъм на спасението? 11 септември 2001 показва, че не само малките нации се нуждаят от помощта и солидарността на другите за спасяване на човечността и човечеството. Тогава може би е възможно да се каже и на геноцида: „„Де ти е, геноциде, жилото? Де ти е, аде, победата?“

Пенка Ангелова е професор по немскоезична литература и култура към катедра Германистика и нидерландистика, ВТУ, и професор по европейска цивилизация и немскоезична култура към катедра Европеистика, РУ и БРИЕ — Русе.

Обувки

Автор: Здравка Евтимова

Заштото ние сме приятели, още по-големи от най- големите приятели, каза момичето сериозно. То беше на пет години, с топчесто, живо лице, с очи като стафиди, каквито продаваха на сергията до морковите, но стафидите в очите на хлапето бяха скокливи и пълни със слънце, понякога дори изглеждаха сиви като асфалта на пътя, но бяха много по-хитри от асфалта, разбира се. Хлапето донасяше вода на леля Крумана и жената му даваше круша, и то никак гнила, а круша по-светла от оранжевия павилион за плодове и зеленчуци, където работеше. Човекът, който продаваше отрови за мишки и плъхове сутрин и вечер, а през останалото време: – Цигари, цигари, евтини цигари за вас! – беше бащата на момичето. Когато имаше време, той питаше: – Яница, гладни ли сте с Марко? Ами да, отвръщаше Яница, макар и да не беше гладна, защото Марко, нейнияят най-добър приятел, нямаше баща на женския пазар, а някъде в Мадрид. Тате, гладни сме за сладолед – подхвърляше хитро момичето. Няма сладолед, ето ви хляб и сирене. Хлапетата не казваха – „Не иска ме,“ а взимаха хляба и после клякаха до чешмичката, където се въртеше Шаранко – това беше страхотно куче, от което клиентите на Женския пазар изгубваха ума и дума, но Шаранко беше кротък като шараните в магазина за жива риба. Яж хляб, казваше му Яница, иначе ще си останеш малко пале и ще те гръмнат както гръмнаха брат ти. Яж, подканяше го Марко и даваше на кучето по братски половината си филия. Ти си ми най-добрият приятел – казваше Яница на Марко. Приятел от небето до земята, по-голям от оня голям шоколад, който изядохме на Коледа. Ти си ми най-големия приятел, Яница, казваше Марко. По-голям от Мадрид дето ходих при татко. Яница знае – само си мисли, че е ходил в Мадрид. Само се успокоява, че баща му им праща двеста хиляди лева на месец, защото баща му – така ѝ каза леля Рени, майката на Марко – вече ги бил забравил и си имал друга леличика, някаква испанка. Но нищо. Знаеш

ли какво ще направим сега, Марко? Събуй си едната чехла. Защо? попита момчето. Ще видиш – прошепна Яница, а стафидите в очите ѝ така светят, като че са пълни с бенгалски огън, какъвто палиха на Женския пазар точно преди Коледа. Дори на Коледа бащата на Марко не си дойде от Мадрид, но това е в друга кучешка колиба, както би рекъл Шаранко, ако можеше да говори. Той можеше, естествено, но на кучешки.

Марко имаше сини чехли, стари като онази неделя, когато баща му замина за Мадрид. Яница имаше червени чехли, скъпи от земята до небето. Яница събу едната си чехличка, На ти моята червена чехличка, обуй я, а ти ми дай твоята. И ето – поprotoара, край щайгите, до магазинчето, където продаваха риба, после край витрината на „Сортови семена“ тръгнаха две хлапета, прегърнати през рамо: и двете обути с една червена чехла, и една синя. Защото сме най-големите приятели, и всичко ще победим.

Какви са тия глупости? попита бащата на Яница, който той ден съвсем не беше продал никаква отрова за мишки и плъхове, нито „Цигари, цигари за вас!“ Как може да ходите с една червена и една синя чехла. Ще ви вземат за ненормални. Защото сме приятели, по-големи от тебе и от отровата за мишки и плъхове – каза му Марко. Събувайте се веднага, заповяда мъжът. Ако те види майка ти, момиче, ще каже, че не те гледам както трябва. Изведнъж той се сети: – Гладна ли си, Янице? Бръкна в джоба си – стотинките, които събра, не стигаха за цял хляб, но ура! Стигаха за едно кебапче от 45 стотинки при леля Кабиле. Яница, Марко и Шаранко си разделиха кебапчето; хлапетата продължиха да си ходят с една червена чехла, другата синя. И майката на Марко, леля Рени, която продаваше ядки, се хвана за главата, като ги видя. Какви са тия глупости! Какво ще каже Кабиле от месарницата, ами приятелката ми Крумана? Ще кажат, че аз съм луда да ви пускам да се разкарвате така. Защото сме приятели, мамо – рече ѝ Марко. Приятелите са по-важни от Мадрид – обясни Яница. И са по-важни от Асен, твоя шеф. Хапнете си, деца – казва майката на Марко и им даде шепа фъстъци, толкова малка шепа, че да не забележи шефът ѝ Асен. Марко ни в клин, ни в ръкав, измърмори: – Аз го мразя оная човек, дето убива живата риба. Рибата трябва да е жива и да плува, а не да я убиват с чук.

... Висока жена, слаба, почти прозрачна, стоеше пред открехнатата входна врата. Тя беше красива. Август светеше хладно в прозорците отсреща, жегите избягаха някъде. В очите ѝ беше горещо, в очите ѝ юли не

си беше отишъл. Тя изглеждаше дребна, болна, в полуутъмната площа-ка на стълбището. Аз не искам да знам за него, измърмори жената. Той не струва колкото нокътя на малкия ти пръст. Марко. Не струва колкото фаса, дето някой е метнал в сянката ти. Тате умря, Марко. Тате си отиде. Ти си моят най-добър приятел. От тясното преддверие, по застлания с нов линолеум под, се дотъри куче – с къса козина, мършаво. Назад, Шаранко, извика остро мъжът. И него си кръстил Шаранко, прошепна жената. Знаеш ли, гладна съм за сладолед... Ето. Тя събу обувката си – стара и изтъркана. Мъжът, висок, непохватен, много дълго мълча. Лицето му беше сиво като оная вечер, когато леля Рени, най-добрата продавачка на фъстъци, си замина завинаги от женския пазар. Мъжът мълча още – дълго и сиво мълча. Изведнъж той събу голямата си обувка, сложи я на земята пред бледата, тънка жена. Яница! – прошепна той.

... Сега се сърдиш и аз не знам защо, изрича възрастната жена. Тя е слаба и чадърът ѝ е по-тежък от нея. Кожата на ръцете ѝ е сбръчкана, но очите ѝ! Те са като стафиди, но хитри стафиди, пълни със здравец и вя-тър. Ако питаш мене, ти никак не си едно сърдито старче, Марко. Мъжът до нея е възрастен и изглежда доста по-стар от жената. Кожата на ръцете му също е сбръчкана. Той мълчи и се мръщи. Нали синовете честити-ха рождения ти ден? – продължава старата. Тя знае, че сърцето го стяга, знае, че краката много го болят, но мисли, че тези болни крака трябва да видят още много дни път. Вземи се в ръце, момче, продължава тя. Усмихни се. Но старецът мълчи, обръща се назад, подвиква – „Хайде, Шаран-ко“, на едно дребно кутре, съвсем улично и съвсем превъзходно. Гладна съм за сладолед – прошепва жената. Едва тогава по лицето му, между бръчките и бялата брада, грива малко слънчево зайче – това е усмивка-та на възрастния мъж, която той се опитва да скрие в бръчките, но къде ти! Слушай какво, казва жената. Знаеш ли какво ще направим сега? Съ-буй си едната обувка. Онова нахално слънчево зайче не дава мира нито на бръчките, нито на бялата брада. Защо, Яница? пита старецът. На ти моята обувка. Малка е, но ти я подпети. Ето ти я. Ако ни видят синовете сега, казва Яница. Ще си рекат – защо е пуснала тате да се разкарва така! До магазина за риба бавно минават старец и старица, прегърнати през рамо. И той, и тя носят различни обувки: едната – черна, огромна, дру-гата – кафява, малка. Август е, май ще завали скоро, но двамата въобще не щат да знаят дали ще вали, или не. Някои хора ги оглеждат, но те хич

Обувки

и нехаят. Слънцето се промъква през редките дъждовни капки и каства точно на лицата им, буквально потъва в старата бяла брада на мъжа.

– Ти си ми най-големият приятел, Янице – казва изведенъж мъжът. Август вече ще си ходи, топло е, а женският пазар е едно кротко и светло място под дъжда. – И аз съм гладен за сладолед – мърмори той.

След двамата, гордо и царствено, макар че е мокро като кокошка, пристъпва превъзходното улично кутре.

Здравка Евтимова (род. 1959) е българска писателка. Завършила е Великотърновския университет през 1985 г., специалност английска филология. Автор е на четири сборника с разкази и четири романа, публикувани в България. Нейни разкази са публикувани в САЩ, Великобритания, Канада, Австралия и Германия, където през 1999 г. тя печели наградата за къс разказ в конкурса за разкази на фондация Lege Artis.

Коментари (4)

- 14-08-2011|**Нина Кръстева** – Обувки

Здравче, хитро си го измислила, но нямаше ли кой да редактира разказа и да му оправи правописа?

- 14-08-2011|**Златко**

Какво точно в правописа, госпожо?

- 16-08-2011|**GeA** – Хубаво!

Текстът си иска своето: действието си има свой свят, а описанието му – свой правопис. Няма да слагаме скрижали от препинателни знаци,

както няма и да събуваме героите и да ги караме всеки да си ходи в неговите си обувки.

Има един израз на английски – „да вървиш в обувките на другия човек“. На български е – „да влезеш в кожата на другия“. „Стандартното“ обяснение е „да се поставиш на мястото на другия“. Тука, обаче, нещата стоят малко по-иначе – да си смесиш обувките с по-големия от най-големия ти приятел. И в това размесване се намесват още темички – мънички на вид, но големи, за цял живот – през времето и през географията. И не са им нужни кавички, например, защото те са си автентичните, на света на героите.

Да си призная – аз се спънах на „курица, и то никак гнила“ – докато не си представих едни хора, които говорят точно така.

Хубаво!

- 22-09-2011 | **Иван Иванов** – Ти си ...

Ти си ми най-големият приятел, Здравке – само това мога да кажа.

Пропускаме ли нещо?

Автор: Румен Петров

(Резултатите от PISA¹ и различните начини, по които мислим образоването на децата и юношите в България.)

Резултати от PISA

Най ценното в изследването PISA, разбира се, са неговите резултати. Много, много силна страна на философията на PISA е обобщеността и мисленето (отговорността) за всички деца в рамките на изследваната държава или регион:

„В повечето случаи изследванията на PISA анализират представянето на учениците като цяло или се интересуват от учениците с най-ниски резултати, за които може да се предположи, че биха срещнали сериозни затруднения в своята бъдеща реализация. Същевременно делът на 15-годишните ученици с постижения на най-високите равнища по четене, природни науки и математика също е показател за качеството на образоването на една страна.“ (стр.77)

Бързам да коментирам, че формулировката „затруднения в своята бъдеща реализация“ е политически коректна и слаба. Става въпрос за сериозно социално изключване с всички тежки последици от това, особено в относително бедни държави като нашата. Образоваността е вече потребност, настъпна като здравето, и именно поради това не може да се разглежда единствено само като рационален личен избор (отговорност) на детето, семейството и общността. В мотивацията за учене откриваме сложна амалгама от фактори – генетични, емоционални, автобиографични, групови, организационни, културово-общностни, административни, икономически, политически. Как да очакваме една единствена администрация (министерство) да успее да обхване и да управлява всичко това? Абсолютно невъзможно е и който го мисли, отказва да при-

---

¹ Петрова С., Училище за утрешния ден. Резултати от участието на България в Програмата за международно оценяване на учениците PISA 2009, ЦКОКО, С., 2010

знае очевидния факт, че образоваността е белег на **социалното развитие** на една общност, общество и държава.

Конкретните данни от PISA за нашата страна отсъждат, че:

1. България са нарежда на 46 място от 65 държави и на последно (задно с Румъния) измежду държавите – членове на ЕС.

2. Средният резултат ни поставя в една „компания“ със Сърбия, Уругвай, Мексико, Румъния, Чили.

3. Средно момичетата ни са на трето, а момчетата – на второ равнище.

4. 52% от българските момчетата и 29% от българските момичета не достигат критичното второ равнище (умения за ежедневието).

5. Средният резултат на българските момичета (461 т.) е по-висок с почти едно познавателно равнище (една учебна година) от този на момичетата (400 т.).

Силно съм впечатлен от сходството с културно близките ни Румъния и Сърбия (наши непосредствени съседи) и от мястото ни в ЕС – последно, каквото е по всички други показатели и което не е факт, с който да се гордеем, но и не е задължително повод за особено изпепеляващ срам. Наистина, аз питам: „Лоши ли са общите резултати от PISA, при положение че съответстват на общото ни ранжиране в ЕС?“ Според мен не са. „Общата“ грамотност на децата у нас съответства на общия „хал“ (стандарт) на публичните ни услуги и структури и е напълно съизмерим културово със съседните ни страни. Какво по-добро доказателство за надеждността на PISA? Не съм ироничен. Искам да кажа две неща:

1. Образователните проблеми не са проблеми на училището като такова, а на много по-широки територии на взаимоотношения и е крайно време да започнем да мислим за образованието като за занятие много по-сложно от ходенето на училище.

2. За мен най-важният резултат на PISA не е общото 46 място, а вътрешната структура на разпределението на резултатите – **сериозната разлика между училищата (общностите, културите) дори и в рамките на един град и на едно училище.**

Затова отделям специално внимание на главите в PISA, които поставят „пръст“ в основната „рана“ – социалното изключване, което се върши с помощта на училищната система в България. И не само с нея, разбира се. Целта ми е да дам една перспектива към разбирането на резултатите от PISA, която отива отвъд задачите и отговорностите на обра-

зователното ведомство и обръща внимание върху структурни дефекти, които поддържат това „производство“ на социално изключване, номинален лидер на което е образователната система.

Както във всяко квази-епидемиологично изследване, авторите на PISA обръщат специално внимание на връзките между факторите на средата (социално-икономическа и образователна) и разпространението на „симптомите“ – четивната грамотност на учениците. Социално-икономическата среда е дефинирана като съвкупност от:

- образователен и професионален статут на родителите,
- стандарт на живот (наличие на определени вещи),
- социално-икономическа и семейна среда на ученика (детето),
- майчин език,
- структура на семейството,
- „големина“ на населеното място и възможностите за образование.

Според PISA България попада в групата на държави¹, в които средният резултат по четене е по-нисък от средното за ОИСР и влиянието на социално-икономическата среда е по-силно от средното за ОИСР.² Според анализа на националните данни от PISA 2009 училищната система в България се характеризира със следните най-важни особености:

- „**нисък среден резултат на учениците и в трите оценявани области;**
- **много висок дял ученици с резултат под критичния праг и в трите оценявани области;**
- **относително нисък дял на учениците с високи постижения;**
- **значителна разлика между резултатите на учениците с различна училищна подготовка и в трите оценявани области.“**

...

„Средният резултат на учениците, анализиран в контекста на образователния и професионалния статут на техните родители, показва опасна тенденция: децата възпроизвеждат образователния модел на своите родители и той се превръща в препятствие за тяхното развитие.“

Въпросът е: как образователната система се адаптира към тази тенденция? Но тази адаптация зависи от начина, по който образователната философия интерпретира същите тези факти. Очевидно е, че образоването не се случва само в училището. Подлежащият въпрос е какво пра-

---

1 Аржентина, Уругвай, Чили и др.

2 Петрова С., Цит. съч., с.95

ви образователят с тези фактори на средата? По подобие на абстракцията „законодател“ при изготвянето на законите на страната, аз смятам, че е полезно да разглеждаме образователната функция като обобщена мярка на усилия, мислене, нагласи и действия на обществото. „Законодателят“ например обикновено е общественото тяло, представено от излъчени представители и привлечени от тях експерти. Кой тогава е образователят? Вероятно отново това е общественото тяло, представено от излъчени представители, експерти и т. н. Следователно училището е един (от възможните много) „инструмент“ на разположение на „образователя“, чрез които обществото осъществява образователната си философия и подготвя децата си за сполучлив живот заедно.

Социалното изключване

Но PISA показва, че нашата (родна, местна) образователна философия есоциално изключваща. Тя приема охотно и задълбочава различите между децата (природни, географски, социални) доста повече от страните не само в Европа но и отвъд. Състоянието на нивото на образованост на българските турци, на ромите, на селските общности, на бедните като цяло, драматично изостава и задълбочава социалното разслоение, за което работим усилено и непрестанно от създаването на третата българска държава насам. PISA и съвременния свят измерва (косвено) но не приема, тази дискриминация, която знаем, че е израз на постоянно отглежданите ни колективните ни страхове към Другия.

Свръхцентрализацията води неизбежно до социално изключване

Училищата са различни, защото отношенията, които възникват между образователи, деца, родители, местна общност са различни и сложни. Еднакви ли са нашите училища? Дори и PISA вижда, че не са. Трябва ли да ги управляваме така, сякаш са еднакви? Колкото повече се опитваме да правим това, толкова повече ще се проваляме. Училищата имат свои собствени (социални, исторически, географски и т. н.) профили и пренебрегването им от страна на централната администрация (а друга няма) е ключов източник на непрекъснатата апатия, скрита и открита агресия към промяната, наложена отгоре и отдалеч, на отчуждение от промените.

И така, учителят обучител ли е (образовател) или е държавен служител (без да ползва формалните привилегии на „държавния служител“) в специфично учреждение? Свободният учител има възможността

да изгради училище със собствен профил. Профилът на едно училище издава уникалността на местната общност с нейните проблеми, въждения и ресурси. За да се случи това обаче е необходимо да започнем да гледаме на общностите като агенти на своето собствено развитие. Централизацията на учебната програма, на учителското образование, на „методиката“ и мн. други аспекти на образователния процес вървят срещу естествената склонност на училищата да са различни, съобразно разбиранията, историята, смисъла, вярвания и т. н. аспекти на местния живот.

„Олимпийски богове“ или демократични граждани

PISA продължава:

- „С най-добри постижения са учениците с профилирана подготовка.“
  - Разликата между средните резултати на тези деца и резултатите на „обикновените“ деца е 96 точки – е повече от едно познавателно равнище.
  - Разликата с професионалните училища – 68 точки.¹

PISA подсказва, че в сегашната ни образователна система учителят несъзнавано търси „добрите“ ученици, свързва се тях, отдава им се (и те на него), взаимно се гордеят с присъствието си и с резултатите си.

„Добрите“ български ученици са радост за българския учител и гордост за българския родител! „Добрите“ ученици в България, обаче, много често са и децата, които имат необходимата „карта в ума“, която подрежда училището, успеха в него и социалното издигане на человека в непоклатима житейска философия. Тази философия **НИКОГА не е свързана със социална промяна**, с гражданско действие, с преодоляване на несправедливост от различен порядък. Е, добре, ще кажете вие – на кого, все пак, се дължи развитието и „прогреса“? Добър въпрос, аз имам свой отговор и ще го дам, но преди това пожелавам този въпрос (той е изследователски по своята същност) да бъде и въпрос на педагогиката (образователната психология) у нас.

Моят отговор е, че добрите ученици са добри защото са се справили най-добре със изискванията на училищната институция за успех. Това е много, много опасно, защото всяка институция има вътрешната склонност да се грижи за личното си статукво на първо място. В България това

---

1 Пак там: с.92-93

не е изключение, а свирепа практическа убеденост. Идете в първата болница, данъчна служба, бюро по труда и т. н. за да се насладите на свирепото незачитане на личността на отделния човек и целенасоченото търсение на удобството първо и най-вече на „администратора“. Това е *етос, менталност, светоглед, култура*, дълбоко вътрешно убеждение – че социалното изключване и незачитането на индивидуалността е естествено и желано социално отношение. Прогресът не се дължи на отличниците! Той се дължи на будните, неспокойни умове, които не приемат съществуващото състояние на нещата. Някои от тях са отличници в училище, но повечето от тях не са. Всички изследвания и на предприемачеството и на социалните реформатори и публични лидери показват това.

Наистина, ако „съдим от резултатите на различни международни проучвания, то равенството в образоването не е толкова проблем на самата образователна система, колкото на икономическото състояние на държавата.“¹ Пасивна жертва на бедността и социалното изключване ли е училището ни или е важен брокер на социална власт и житейски писти и траектории? Ами и двете е. Училището има властта да предопределя житейски кариери и тази власт не зависи от това дали има алуминиева дограма, дали в него учат деца на депутати или на гастарбайтери от Павликени. Това зависи от това как обществото го е конструирало. Начините, по които обществото прави това са обект на изучаване и анализ. Но не и у нас. Колко изследователска работа изобщо е насочена към училището и колко от резултатите на подобна работа се използват? Нещата не се изучават, те се спускат измислени отгоре. И това също е проявление на парадигма.

След училище повечето от нас са на социалната си орбита. Това е и естествено, и много отговорно и затова – опасно. Как се регулира този сенчест продукт на образователната система – социалната власт на институцията да участва в изграждането на идентитета на хората? Централно, с „декрет“? От инспектората? Много по-сложно е. Но разговорът по този въпрос не е започнал. Тази функция на училището не е под публичен контрол нито на гражданско общество нито на държавата. Разговорът за различните проявления на стигмата, чийто сериозен „агент“ е училището е на ниво „шепот и вик“. Деца се местят от едно училище в друго, наказват се, поучават се, „обществено се възпитават“ в пълна

---

¹ Пак там: с. 84

потайност от процеси като защита на правата на индивида, психично здраве, психологическо развитие и мн. др. Парадигмата на „интегриращото“ образование е в пелени и тази на „обикновеното“ (неинтегриращо такова) продължава да е доминираща. Колко родители избират де не се противопоставят на училищната система от страх да не пострадат оценките (и „бъдещето“) на детето им? Или пък колко учители се отказват да защитят разбиранията си от страх (от физическа саморазправа, от административен произвол)?

Накратко – икономическото състояние на държавата е сложен социален процес. Нека да се смишим тогава пред сложността на образованието и да престанем да очакваме, че ще го „оправим“ с поредния завършен и контролиран проект за реформи на централната администрация!

Тук му е мястото да задам еретичния въпрос: дали има смисъл да се мисли администрирането на PISA, като за междуинституционален и междусекторен проект? Полезно ли е позиционирането на този инструмент, който създава знание, което информира широк спектър от политики изцяло в рамката на едно единствено централно държавно ведомство, каквото е МОН? Не е ли опасно и вредно институцията на външното оценяване на системата да е вътре в самата система – на подчинение и контрол от страна на същите тези, които оценяват? Как в изследвания от този вид да участват и местната власт и гражданският сектор и бизнеса? Дали пък не е най-добре центрове със задачи като тези на ЦКОКО да не бъдат на подчинение и издръжка от Народното събрание?

И така, как се мисли образованието? В следващите страници ще направя преглед на трите образователни философии (парадигми) и ще се опитам да покажа, че те са в конфликт една с друга. Вероятно този конфликт и негово непознаване са част от общата трудност да си изградим реалистична визия за образованието в България и да ползваме PISA за нашето общо социално развитие.

Парадигма първа

Матей Матев и Иrena Зарева изследват¹ образователните проблеми² като събират мнения на представителите на някои от страните в сис-

1 Матев, М., Зарева, И. (2010) Образованието и науката в България през погледа на учители, преподаватели, студенти и изследователи, Акад. изд. „Марин Дринов“, София

2 Качество на образованието и науката. Достъп до образование и научна работа. Съответствието на образователната подготовка на потребностите на икономиката, взаимо-

темата. Читателят очаква резултати, които ще покажат как качеството пада, достъпът се ограничава, кадрите не са добре(и), статусът им – и той пада, осигуреността с кадри – също. Всички тези „неща“ трябва да се повишат.

Когато разполагат образованието в социалния му контекст Матев и Зарева не могат да избегнат проблема с ниска производителност на труда на усреднения български работник – който, в икономически план, е „продукт“ на училищния процес. Те отбелязват ниската производителност на работната ръка у нас изобщо. Отчитат го, но не като черта на контекста – като фактор на средата, който се влияе от училището но и влияе силно върху самото училище. Потенциално това е много благотворен, според мен път, но те не поемат по него. Ниската производителност на труда означава ниско ниво на оползотворено знание, на принадена стойност. Липса на научоемки (софистицирани) производства и ниската нужда от високоспециализирани кадри създават една особена характеристика на българската среда – относително **ниската необходимост от квалифицирано знание изобщо**. Тази относително ниска потребност от софистицираност (производителност) хармонизира с командно-административния менталитет на управлението у нас изобщо, с олигархичните монополи в бизнеса, които затрудняват конкуренцията, както и с ниската добавена стойност изобщо на българската работна ръка. Казано по-афористично: „Защо ми е необходима да съм много образован(а), след като за да работя (ръчно) традиционно земеделие или във фабрика с няколко прости операции са ми необходими само няколко класа обучение?... Освен това граждansкият ми живот не изисква много начетеност – каквото и да решат отгоре за мен „те“, ще ми го съобщят по телевизията довечера.“

Кое е първо – „кокошката или яйцето“ – училището или животът, част от който е то? Матев и Зарева са на прага на прозрението да свържат образователната ни несрета (резултатите от PISA) със социалния и културен шок на отварянето на границите. Не го прекрачат. Тази парадигма остават в полето на травмата – оплакват загубите и защитават „жертвите“ в лицето на обобщеният образ на загубилите всянаква

действие с бизнеса и степен на удовлетвореност на бизнеса и науката от произведените кадри. Статус на заетите в образованието и науката и склонност към смяна на професията, както и причините за това. Нормативната, институционална и финансова осигуреност на образованието и науката.(Матев и Зарева 2010, стр.7)

ориентация учители, объркани университети и безпътни „учени“ (ако последните две могат да се разглеждат отделно изобщо).

Кое е характерно за това мислене за света и училището? На първо място в тази парадигма образованието е по традиция силно **обособена** (по-скоро затворена) или „консервативна“ система. Изоставането на нашата образователна система спрямо „външните“ (европейски) аналоги подвежда читателя да допусне, че и онези образователни системи – „отвън“ – в Европа, са също така затворени в себе си системи. Това не е така!

Матев и Зарева вкарват в дискусията един от проблемите, които PISA носи изначално – проблемът със сравнението, и то с по-развити от нас. Когато четат резултатите те с тревога отбелязват факта, че България е на последно място в ЕС според PISA. Да, наистина, България е на последно място от страните в ЕС по много (всички?) показатели на социалното развитие. Е, така е. Все някой трябва да е последен. Все пак е по-добре да си последен измежду „отличници“ отколкото отличник измежду „двойка“? Отварянето на затворените доскоро граници на обществото ни носи много подобни сравнения и ще е по-мъдро да ги оползотворяваме, вместо да се разстройваме всеки път и да търсим утеха в обвиненията и срама. Това е един от основните слабости на тяхното мислене и на тази парадигма изобщо – липсва оценка на реалността, в която живеем и рамка за това как да я разберем сега – във времето на това драматично отваряне на нашите граници от всякакъв вид.

Изобщо затвореността на нашето общество е характеристика, която силно пренебрегваме, въпреки че тази гледна точка би ни донесла както ново разбиране, така и умения за правене на политики в ежедневието на всички нива, включително в образованието.

Като част от „консервативната“ парадигма за образованието резултатите на Матев и Зарева не изненадват особено. Те не се отклоняват от началните им допускания. Оценките на учители, преподаватели и студенти за общото състояние на образованието в България са добри¹. Проблемите, според учителите, не са в самото образование (в това, което правят с децата), а са в лошата финансова осигуреност и социален статус (заплащане, престиж на професията и перспективност) на учителите, лоша МТБ, лоша политика, лоша нормативна уредба – във фактори,

---

¹ Повече от 50 % го оценяват като добро: учители – 51%, преподаватели – 68 %, студенти – 67 %. (Матев и Зарева 2010, стр.17).

които са **извън** техният контрол. Общо взето посланието на Матев и Зарева е „Държаво, дай пари за образование! Такова, каквото е“

В духа на същата тази парадигма състоянието на образованието и науката в България след 1989 г. е незавидно (Матев и Зарева 2010, стр. 6) а целта на редица важни решения на ЕС е „ускоряването на процеса на интеграция да протича успоредно със създаване а подходящи условия за запазване на националната идентичност на страните-членки на съюза“ (стр. 6, пак там). Това за **националната идентичност** е важно, дори много. Толкова важно, че да определя жалкия характер на хуманитерас-тиката ни, особено на онзи неин вариант, който се представя на децата в училищата. Надяム се, че други колеги ще обърнат внимание на тази страна от сложния процес на демотивацията на нашите ученици да ползват и да се възползват от езика в училище.

Както е опасно да се пренебрегва изначално ниската производи-телност на труда у нас, така и опасно е да се гледа на бизнеса като на единствен консуматор на „образователния продукт“. Опасно е да не се взема предвид качеството на т. нар. „продукт“ на образованието за обла-сти като държавна и общинаска администрация, публични услуги като полиция, съд и прокуратура, образование(!), здравеопазване, социални грижи, гражданска (политически) живот и т. н. Самият „бизнес“ оценя-ва „продукта“ на образователната система като работодАТЕЛЯТ оценя-ва наемния работник. А кой ще оцени бизнеса? В тази парадигма светът е старият свят на индустрисалното производство. В този свят бизнесът не е под контрол на гражданите а на голямата, висока и доскоро – тотал-на – държава. Дребни и средни предприемачи и граждани няма. Има Държава и Работодател, които наемат работника, пък бил той и „научен“. Светът в консервативната парадигма е по-скоро авторитарен. В този свят обществото е сведено до държавна корпорация. Няма и проблеми пред обществото, за които е необходим научен продукт, или пък таки-ва, пред които да сме слаби, безпомощни и незнайщи. В корпорацията няма липсва индивидът, липсва общността и принадлежността. Няма история. Естествено тогава е, че в тази парадигма образованието на де-цата и юношите се придобива и разпространява изключително и само чрез училищната система, която от своя страна е част от монолитната система на държавното образование и унифицираните, задължителни за всички и изгответи централно планове. Това е много спорно, но е ос-

новното допускане на всички министерски съвети и политически партии на България от 130 години насам.

От изследването става ясно, че голяма част от учителите (стр. 35) смятат, че социалният им статус (какво е това, не е ясно) ще се подобри когато държавата, като принципал на училището, **им** увеличи заплатите, а децата и родителите приемат върховния им авторитет, макар и неясно по кои въпроси. По същия начин тази парадигма допуска, че учителите трябва да очакват **някой друг, а не те самите** да промени „нормативната база“, да им повиши „квалификацията“ (с английски и компютри, не с друго), да „усъвършенства“ учебните програми вместо тях и да ремонтира училищните сгради разбира се. Това води до различни форми на проява на (заучена) безпомощност – явление от социалната психология. Демонстрация на тази безпомощност е именно темата за ограничения достъп на определени групи от децата и младежите до образование (стр. 41). Анкетираните без изключение не виждат проблем в себе си и в метода, който прилагат (какъв е той е определено централно) дотолкова, доколкото отговарят на въпроси в парадигма, която не допуска никакво задълбочаване и критичен анализ на проблема за ограничения достъп. В малкото предложени решения не липсват и зле прикрити, откровено дискриминационни мнения, като „по-добри професионални училища“ за вече случилите се жертви на провинциалния упадък – отпадащите ученици – проблем, който PISA 2009 поставя много, много остро.

Липсата на аналитична нагласа подминава факти като например този, че според изследването TIMSS успеваемостта по математика на осмокласниците у нас спада рязко за периода 1995-2003 г. В духа на тази парадигма авторите на изследването избират да се осланят на мнението не на учителите а на директорите на училища, според които това състояние се дължи на „недостиг на квалифицирани учители, на компютри и на остаряло оборудване.“ (стр. 50) И директорите не са виновни, разбира се.

Зависимостта, пасивността и недоимъкът са основните черти на тази схема за мислене (конструиране) на образователната реалност – образователната парадигма.

Последици за PISA

Тази парадигма не може да усвои резултатите от PISA по друг начин, освен за да утвърди себе си и светогледа си. За съжаление вярата в централно решение – в съществуването на един, цялостен и централно коор-

дениран проект за реформа на образованието, който зависи от уменията на конкретния административен „Цар“ в министерството е опасно широко разпространена. Самото изследване PISA създава опасност от такава (зло-)употреба с него. Замислено от над-национална институция, осъществявано от правителствена институция това много отваряющ очите и размислите сравнение е под риска да представлява интерес само за високите етажи на властта в образованието и в много по-малка степен – за учителите, родителите и гражданите, като целокупно мислеща система и общност от умове. Опасността е изводите в него да се възприемат като част от тясно професионалния дебат и да не се поставят в по-широкия (и истински) контекст на етиката, справедливостта, демокрацията, социалното развитие – все неща, които липсват в книгата на БАН, но и има риск да отсъстват и в настоящият ни сборен текст.

Кой е продуктът на образователното „производство“?

А) „Работната ръка“ или „Индивида“?

В края на книгата (стр. 161-177) има материал, който дава частичен отговор на въпроса за безпомощността на тази парадигма да мисли образованието. Анкетните материали разкриват категориите, в които се случва това. Прави впечатление силното господството на показатели, които описват **процеси иложения** в цикъла на образованието и липсата на показатели, описващи краен **продукт, резултат**. Външното оценяване (и вътрешното – също) НЕ са краен продукт на образователния процес, нали? Резултатите от PISA не са истината за крайния продукт на образованието в училищна възраст. PISA дава сравнение между училищните системи и ценна информация за вътрешните характеристики на тези системи. Крайният продукт на образователния процес обаче е **образованият индивид**. Той отсъства от системата на основни допускания на „консервативната“ парадигма. Най-близко до идеята за „продукт“ се доближава очакването, че бизнесът може да се произнесе за качеството на образованието. Достатъчно е само да си вдигнем малко главата от нашата страна и да видим какво става в Гърция, Испания, Португалия и до скоро – в САЩ за да разберем, че бизнесът не може и не бива да е единственият и най-меродавният оценител на качеството на образователния продукт, ако под това разбираме зряла житейска философия на отделния индивидуален член на човешката общност, към която се стремим. Бизнесът търси служители. Коя друг тогава? Пазарът, свободната конкуренция? Всички знаем, че това не е така, защото ако не се

контролира от морала, например пазарът ще се себеунищожи. Изповядващите тази парадигма също знаят това навярно, но предпочитат да не се задълбочават в нещата и очакват бизнесът да влага повече средства в образованието, ако то му доставя работна ръка. Не става въпрос за **индивиди** а за обикновена, удобна и за предпочтане – евтина **работна ръка**.

Б) Статусът на учителя или достойнството на децата в училище?

Още един интересен индикатор заема голяма част от вниманието. Става въпрос за така наречения „статус“ на преподавателя (стр. 168, Матев и Зарева, 2010). Освен че е объркана и неясна (едновременно – процес, вложение и продукт на образователния процес) тази категория извика силна асоциация с колективните тежнения, конструирани и вокализирани от Синдиката на българските учители, чиято основна според мен цел е да задушат допълнително гласовете на училищните професионалисти, които мислят и имат идеи за развитието на училищното образование на децата и юношите. Идеята е ясна – статусът е нещо, което ще покажем, че е ниско, и то така, че да искаем да ни се напомпа отвън. Като велосипедна гума. Някой ще ни напомпа с авторитет, с езикова компетентност, с компютърна такава и др. подобни. За Бога, това е демократична професионална общност, а не учреждение от социализма, нали! Обидното попечителство продължава с традиционния въпрос, който следва вече конструираната роля на учителя като жертва на държавата и на обществото, за това дали биха се разделили с преподавателската работа (работното място). Това е темата за „обезкървяването“ на системата като причина за демотивацията и лошите резултати.

Обръщам толкова внимание на тази парадигма, защото мисля, че тя доминира мисленето на много от властимашите **вътре** в образователната система – и на синдикатите, и на министерството и на инспекторатите/директорите.

Следващата парадигма сочи именно образователната бюрокрация като основен противник на промяната.

Парадигма втора („реформаторска“)

Евгени Дайнов¹ продължава колективния труд наречен „Държавата срещу реформите“ (2004), който от своя страна събира мненията на публично популярни интелектуалци по повод на преждевременно и неуспешно приключилия към 2000-2001 г., проект за реформа на образовател-

---

¹ Дайнов, Евгени (2010) „Науката е слънце“. Реформата на училищното образование в следкоммунистическа България, Нов Български Университет

ната система в България, финансиран (и измислен до голяма степен) от Световната банка. Анализите на Дайнов имат значително повече дълбочина от тези на Матев и Зарева. Той е представител на група интелектуалци, които се идентифицират с промяната и са склонни да разглеждат процесите в контексти – например в контекста на историческото развитие на страната и нейната модернизация. Те са по правило **извън** „системата“ – в университети или в НПО с позиции на политически съветници (*think tanks*). Не са ангажирани с непосредственото ежедневие на училището. Това може и да е качество и недостатък едновременно.

Според „реформаторската“ парадигма основният, до 2005 г., източник на саботаж на реформата (образователната) е самата образователна бюрокрация в България (стр. 17). Според нея проектът се е провалил поради слабост на лидерството тогава (образователните министри на СДС) и в лицето на новото образователно лидерство на министър Даниел Вълчев реформата получава нов шанс. Текстът разглежда образователната система на началното и средно образование като съпротивляваща се на реформи от началото на 20 век насам. Позицията, която авторът (и не само той) защитава е че,

„...целта на модерното европейско образование е да социализира младите в знанията, нагласите и ценностите на гражданското общество, така щото впоследствие младите хора да действат като достойни граждани.“ (стр. 18)

Това е пожелателна и не много реалистична позиция, въпреки че изглежда политически много коректна и далеч по-симпатична от тази на „традиционните консерватори“, които чрез трудове като този на Матев и Зарева клонят към съхраняване на традиционните „добри“ (кои?) практики в образованието (кое?).

Мисля, че и Дайнов и Матев и Зарева, и Министерството на образованието, и в известна степен – авторите на PISA, или поне много от техните интерпретатори в България приравняват **образователната** система за децата и юношите до 18/19 г. с **училищната система**. Това прави проблемът с (не-)грамотността да се вменява на Министерството на образованието, а то да го вменява на училището (училищата), а те чрез директорите – на учителите. По този начин затвореността на системата се съхранява, подчинеността ѝ на централния „връх“ – също. Така, съвсем спонтанно, изниква нуждата на този връх да искаем да поставим просветен лидер (образователен „Цар“), който да преори „системата“. Или

тя него. Това е, накратко, „реформаторската“ парадигма на Дайнов и на неправителствените „мозъчни тръстове“, които са обичайния съюзник на МОН в опитите му да подобри нещата в училищата в последните 15 години.

В допълнение на това парадигмата „Дайнов“ внася и някои много важни идеи които са важни, когато искаме да тълкуваме резултатите от PISA по-задълбочено:

– Преходът от тоталитаризъм към демокрация не се изчерпва с прехода от централно регулирано към пазарно стопанство, а „изисква преструктурирането на институциите, на културата, на всекидневния живот, на ценностите, вярванията и практиките на обществото.“ (стр.22). Съгласен съм. Но как, в каква посока? Не става ясно. „Продуктът“ не е ясен и тук. За сметка на това авторът препоръчва да се **засили натиска** си върху обекта, наречен „училище“ и най-вече – върху субекта, наречен „учител“. Моята позиция е, че това **вредно** и че приближава тази парадигма опасно близо до нейния антагонист – „консервативната“.

– Една от причините за това подчинено положение на училището се корени в ролята му на инструмент на централната държава в похода ѝ срещу изостаналите „провинции“, където фамилизмът, предмодерността, ниската цивилизираност и др. подобни грехове постоянно ерозират цивилизационния дневен ред на просветения „център“. Това е остаряло просветителско и прогресистко разбиране, води до състояние, което Дайнов съвсем справедливо критикува:

„училището...не е аrena на местната общност, която след края на учебния ден да ползва неговите помещения за клубове, дискусии и самообразувателни групи. Училището – това е държавата и обществото няма какво да прави там.“ (Дайнов 2010, стр.23)

Училището е застинало квазиказармено пространство, в което „знанието е окончателна и абсолютна истина“, преподавана от „оторизиран агент на държавата“ в лицето на учителя (Дайнов 2010, стр. 24) За съжаление, по-нататъшният анализ не се задълбочава в тези аспекти на **системния дефицит на авторитет в образованието**, която води до демотивация както на учителите, така и на учениците, едно от проявленията на която е спорната грамотност на децата в училищна възраст (PISA).

– Обществото ни е сериозно фрагментирано. Публичните актори съществуват самоизолирано едни от други – били те индивидуални граждани или групи от заинтересовани такива (стр.25). За съжаление, „рефор-

маторската“ парадигма използва този факт, за да засили една изначално изключваща позиция – тази на просветения (нов) елит, който не води а главно властва над масите от „изостанали“ (малко безпросветни) свои съотечественици от периферията (провинцията). В обратния случай Дайнов би препоръчал на образователната система, наред с другите публични политики, да работи за преодоляването на социалното изключване на всички публични актьори. В системата на централизираният свръхконтрол всеки е социално изключен, защото общество в тесния смисъл на думата няма (много е слабо – неговите функции са поети от единния Център. „Реформистката“ парадигма пропуска да види в това основната мисия на реформата в образованието. Наред с циганите (ромите), бедните и (българските) турци, **учителите са една сериозна маса от социално изключени хора в България**. Такива са всички чиновници в авторитарните бюрокрации. Те не създават политики, не са агенти на промяна. Такава е и училищната система у нас ведно със своите автори.

– Работната задача на българската образователна машина от момента на своето създаване е да произвежда администратори (*служители*) а не предприемачи и граждани. Резултатът е непрекъснатата провинциализация (социално изключване) на периферията от „центъра“, който се себе-превъзгласява за единствен източник на промяна и прогрес. В резултат на това ретроградно мислене, в условия на повсеместна отвореност (интернет, телевизии, миграционни потоци, локални интереси и т.н.) върховенството на МОН ще е непрекъснато оспорвано и саботирано. В тези условия PISA ще представлява интерес само за най-високите етажи на образователната бюрокрация (тази, която е в контекст със света „навън“). На PISA ще се гледа като на пореден аргумент в ръцете на от противници в иначе окопната война, в която са блокирани (учители срещу всички останали) акторите в образователния процес.

– Зловещата и безмозъчна инерция на държавно регулираната „национална принадлежност“. Дайнов го казва добре: „Според държавните документи от началото на XX век и до неговия край една от целите на училищното образование е да се създават „патриоти“, т. е. посредством образователната система в учениците и в обществото като цяло да се изградя чувството за национална и държавна принадлежност“ (стр.31). За вредата на тази политика върху хуманитаристиката (литературата) вече казах. **В условия на отворено общество хуманитаристиката, такава каквато я поднасяме на децата е ретроградна, скучна, отблъскваща.**

Тя не мотивира нито учителите нито децата да четат нито да пишат творчески.

За съжаление „реформаторската“ парадигма пропуска да обърне внимание на университетите като отговорни за това непрестанно идеологизиране на хуманистиката, което обслужва само и единствено властта на бюрокрацията и бюрократичния елит на „центъра“. Диспутите и либерализацията на мисленето (дано да ги има) от катедрите по литература, история, културология, психология и др. в университетите не се пренасят във „второразредните“ такива по педагогика и „социално дело“ (те затова са и в подчинена позиция). Т. нар. „методика на преподаването“ и т. нар. „държавни образователни изисквания“ са своеобразни свещени крави, напоени обилно с безвкусния сироп на „националната принадлежност“ и догми на един псевдовъзрожденски, патриархален и много комплексиран патриотизъм, който е такъв само за пред „масите“ и за пред „периферията“. Създава се класически двоен стандарт, белег на която са безвкусните учебници по литература. Помежду си „ние тута – в Центъра“ знаем „истината“, но тя е твърде сложна за да я комуницираме с „перифериите“.

Косвен продукт на тази тенденция е и фактът, че елитарният, ехиден и социално отчужден стил и мислене на министър Даниел Вълчев е разбран като сполучлив и е препоръчен като модел за управленско подражание.

– Масовостта като надвиваща над индивидуалността в образователната философия на училището. Пруско-rusки модел на школуване (стр. 44). Дайнов припомня как тенденцията към изтръгване на образоването от властта, авторитета и отговорността на местните общности е процес с повече от стогодишна история. Това е факт, с който всяка идея за реформа на образоването у нас трябва да се съобрази, както и интерпретацията на резултатите от PISA, предлагам аз. Връщането на контрола върху образоването в ръцете на преките негови консуматори – общностите и на неговите автори – образователите е условие, без което всяка демократична реформаторска програма в образоването ще остане авторитарна и обречена на непрекъсната съпротива и саботаж.

– Тази парадигма отправя неясна и слаба, но все пак – критика към практиката на елитните училища от времето на зрелия и късен социализъм. По- внимателното вглеждане в тези училища ще открие един, по социалистически ограничен, опит да се контролира неконтролиуемо-

то – връзката с външния свят – чрез контрол върху онези, които ще усвоят езика – основния метод за среща с другостта на света отвъд железната завеса/Стената. Това е системен дефект на цялата ни политическа класа – стара и нова, която е продукт на този строго регулиран социален растеж. **PISA е безпощадна в това отношение** – т. нар. профилирани училища и паралелки, които са наследници именно на тези „елитни“ училища и на това елитаристко мислене са скандално, арогантно, недемократично и антилиберално много по-щедри в образованието, което осигуряват на своите питомци.

Парадигма трета - еманципация на авторитета

Джон Тейлър Гатоу е автор на книги, които могат да дадат нова посока за мислене. За съжаление това няма да стане лесно (и скоро). Той е дългогодишен учител по английски език в училища в Ню Йорк, САЩ и в нашата дискусия може да бъде много полезен с опита си на учител. Според Гатоу училището трябва да е наясно за разликата между школуване и образование. Образованието е ценност и то може и на практика се придобива навсякъде. Гатоу гледа на продукта на образованието като на „производство“ на култура и обратното – на училището като на продукт на доминираща култура или на борба между култури. Гатоу цени общността и я разглежда като основна образователна институция. От тази позиция следва разбирането, че животът сред просветени хора е най-доброто място за учене и творчество.

Гатоу критикува остро американското училище (българското е много по-зле в това отношение) за насаждането на корпоратистки менталитет – преследващ печалбата на всяка цена без интерес към цели и ценности отвъд нея – нещо, което подронва основанията на пазарите и демокрацията. Гатоу продължава с визията си за продукта на образованието. Вижда го в предприемачеството, в солидарността, в способността за личното говорене – говорене и мислене на гражданин с проект, който е свързан с общността си и има визия за нея. Особено важно в позицията на Джон Гатоу е, че той е учител и гражданин едновременно, до степен, че това му дава възможност да разглежда разделянето на двете позиции като изключително вреден резултат на образователната система. Която и да е тя. Говори от личния си опит, не спира да търси съмишленици, намира ги. В движение е. Липсва му уютната и безмозъчна сигурност на държавния чиновник, в какъвто е превърнат (себепревърнал се е) учителят у нас. Очевидно е, че не може да бъде стреснат нито с профсъюз, нито с регионален инспек-

торат. Свободен човек, който се е посветил на това да поставя другите в контакт с потребността от лична свобода. Знае, че това се случва в общности. Знае, че ученето наистина не спира **никога и никъде**, стига да сме живи и че най-доброто, което можем да направим, е да създаваме условия навсякъде и по всяко време опитът на хората и въпросите, които той им поставя да бъдат оползотворени в полезно знание за свободните хора.

Еманципаторската парадигма мотивира най-силно и трайно. Тя дава възможност учителите да възстановят скъсаната връзка с творчеството в самите тях. Формално тя постига това, като приема местните училища да изработват програмите си, учебното съдържание и форми на обучение. Тя връща отговорността за обучението на подрастващите в ръцете на техните образователи (родители и учители). В тази система директорът не е агент на централната власт, а мениджър и политик в ежедневната борба за социално (човешки права) и икономическо (материално благо-денствие) развитие на местната общност. Това предполага общности от различен тип. Раздялата войнстващата провинциализация на страната няма да стане бързо и лесно, но политическата воля за това трябва да е налице. Засега у нас такава липсва. В духа на еманципаторската парадигма резултатите от PISA сигнализират за остра криза на досегашния обществен модел за публичните политики и за социална свързаност на българското общество.

Заключение. Как се мисли реформата?

„Консервативната“ парадигма се вслушва в обезправените оплаквания на участниците вътре в системата на школуването. Тя „иска“ допълнително средства и в това аз съм съгласен с нея. Слабата и страна е, че няма убедителна представа за какво точно да се оползотворят средствата.

„Реформистката“ парадигма харесва силната ръка – апаратът срещу реформата отгоре. Тя е доста по-критична към съществуващата система, но е жертва на командно-административния подход. Той е силен в условия на тоталитарна концентрация на властта. В условия на демокрация стратегията е необходимо да бъде различна.

Еманципаторската парадигма разглежда образователното отношение като сполучливо, когато води до обогатяване и по-голяма свобода на участниците в него. Тя вижда учителя като автор на много нива: на ниво учебна програма, профил и организация на училището, методология на работата в час. Еманципаторската парадигма еманципира учителя от са-

мото училище защото отделя школуването от образованието. Тя е най-слаба сега, но най-обещаваща.

В една определена перспектива трите парадигми могат да се съчетаят: допълнително средства са нужни и те трябва да бъдат инвестиирани но така,щото да доведат до качествено повишаване на авторския потенциал на учителите в създаване и оползотворяване на обучителните ситуации с децата.

Министерството и централната администрация трябва да се съсредоточат в това да създадат и поддържат среда за разкрепостяване (мотивиране за образование) на училищата и учителите. Основните закрепоявящи (демотивиращи) фактори са диктатът на учебната програма, ретроградната и наложена властово хуманистристика, обвързването на университетските изисквания с нея, продължаващата откъснатост на училището и образователния процес от живия живот, който естествено предизвика интереса на децата,родителите и учителите.Съвременното българско (и не само) училище е създадено много повече за удобство на учителите и на голямата централна държава, отколкото за удобството на децата,на общностите,на изобретателността,на предприемачеството,на гражданините,човешките права,на индивида.

В анализа на PISA понятието **мотивация** се споменава рядко, може би защото е навсякъде, но и защото хората се мотивират по различни начини.Първите две парадигми мотивират „отвън“ – с „моркова“ на парите и с „тоягата“ на централната власт. Еманципаторската парадигма мотивира учителите и децата „отвътре“ – чрез ангажиране на творческия им потенциал. Като всяко друго творчество и талантът да си ученик и талантът да си учител се проявяват в определен контекст. Той е винаги специфичен – контекстна на личната биография, на специфичното време и място, в което живея, на специфичните предизвикателства, които моето семейство и общността посрещат и т.н.

Когато това не се случи се наблюдава системно социално изключване, на което успяват да се противопоставят малцина и цената за това,че те се отчуждават допълнително от себе си, от своите съграждани, от страната си и от света в крайна сметка. Първите, очевидни жертви са слабите и подчинените – бедните. В нашата система в тази група попадат повечето учители и огромна част от децата в периферията на общностния ни живот – „периферията“ на града,„периферията“ на страната.

Дефектите,които PISA посочва у нас са:

– разрушителната липса на свобода на общностите, на децата и на учителите да сътворят най-сполучливите и ангажиращи (мотивиращи) форми на обучение.

– самозабравилата се върхушка на политическия (административен) елит, който системно руши социалната тъкан и поражда липса на любопитство и на съчувствие, непълноценно общуване, разочарование, апатия и цинизъм.

Това са дефекти, които са системни и засягат много повече социални актьори от МОНН. И понеже са системни – те засягат и начина, по който те (всички ние) мислим обществото ни.

Отговорът на загадката

Моето мнение е, че възраждането на българското образование е възможно само като част от **възраждането на българската гражданска общност**. Това не е чисто образователна задача, но през образованието, както и през други облести на публичните политики получаваме много сигнали за този сериозен дефицит на самоопределение.

На второ място – ключът към мотивацията на децата е **свободният учител**. Начинът, по който се говори и пише (мисли?) за българското образование пропуска да постави ударение върху това. Това поставя цялата концепция на новия закон върху глинени крака.

Свободният учител е **еманципиран** от министерства, инспекторати и програми, от директори, от профсъюзи, от политически партии и т. н. Свободният учител е един от образователните лидери на свободните граждани, които са членове на свободните гражданска общности. Като такъв той, заедно с гражданските общности има свободата да създава много и различни училища и форми на обучение. Той преподава на други учители, той измисля и развива програмите. Свободният учител изучава и изследва своята и на колегите си практика. За него PISA и много подобни проекти са радост, защото му носят възможност за учене, така както и ежедневния опит с децата. Ученето, напомням, се познава, по това, че след него не постъпваме по предишния начин.

В света на свободните учители министерствата на образованието са под гражданския контрол, за да могат да поддържат условията за тази свобода. Така системата получава **вътрешна способност за себеобнова** и престава да бъде „консервативна“, „инерционна“, „традиционнa“ и др. определения, които прикриват зависимостта и бюрократичния контрол на висшестоящият център над необятната периферия. Първостепенна

ценност става не ситият или пък още по-малко – охраненият учител, а свободният образовател. Това е сериозна промяна на ценостната нагласа. Лошата новина е, че не сме готови за нея. Добрата новина е, че времето не чака.

В настоящия текст се опитах да обърна внимание на факта, че мотивацията за преподаване и за обучение е и морален въпрос. Деморализацията на българското училище е факт. Като всяка деморализация тя не може да се преодолее централно – с „морков“ (парадигмата „БАН“) или с „тояга“ (парадигмата на „щатните модернизатори“). Предлагам да се преодолее чрез овластявяне. На учителите. Тогава и новите допълнителни вложения и политиката на централното управление ще имат мисия – не просто измерени „високи резултати“, а дух, морал, ценности. PISA показва, че липсата на тези ценности има количествени измерения.

Румен Петров е лекар по образование със специалност по психиатрия. Работи в тясно сътрудничество с уители и училища от 1992 г., в началото — по повод на темата за конфликтите в клас, а по-късно — и по повод на психичното здраве в училище, доброволческото участие на децата и родителската активност в училище. Опитът му от работата с местните училища в една конкретна софийска общност е предмет на докторската му дисертация, защитена през 2010 г. През последната година участва активно в широката гражданска дискусия по повод на проектите за нов закон за училищно образование. Има публикации и доклади по темата за отношенията в българското училище, интервюта. Преподава в НБУ и ПУ „Паисий Хилендарски“ на студенти по клинична социална работа, семейна терапия, публична администрация и антропология. Работното му място е Център БИОХ (НБУ), където е асистент по групови отношения.

Коментари (5)

- 21-08-2011|**stir**

Добре!

- 25-08-2011|**Парпулов** – Прогресът не се дължи на отличниците!

„Прогресът не се дължи на отличниците! Той се дължи на будните, неспокойни умове, които не приемат съществуващото състояние на нещата.“

Колко верно казано! Но обстановката в училище е като във филма „Стената“. Това е световен проблем. Това е недъгът на демократичната форма на управление – професионалните политици нямат интерес от „будни и неспокойни умове, които не приемат съществуващото състояние“. Те имат интерес от необразовани хора, които лесно могат да бъдат манипулирани! Жалко! Училището е такова, каквото е обществото. Това се казва и в горната статия. Когато обществото е искало промяна, такава е започвала и инспирирана от училището – спомнете си българското възраждане. Всичките ни възрожденци, като се започне от Ботев и Левски и продължи със Славейков, Хрулев, Петлешков, Бачо Киро и колко много още, са работили и като учители! Цветът на нацията е бил там – в българското училище, защото тя е искала нещо радикално да се промени и е имала предчувствието, че тази промяна може да се осъществи само от Училището и Читалището. И в този период те са били неповлясни на никаква централна власт!

- 27-08-2011|**Любомир Сирков** – „овластвяване“ (на учителите) – и самоовластвяване (

Поздравявам автора (Румен Петров) за тази негова позиция: „*възраждането на българското образование е възможно само като част от възраждането на българската гражданска общност*“ (отделен въпрос е дали ще успеем да достигнем до единомислие по въпроса кои точно са силите, способни да извършат едно такова **възраждане на българската гражданска общност...**) А иначе изследването PISA дава богат материал за анализ – защото освен тестването на знанията на учениците (оценъчните резултати от които бяха широко коментирани по медиите), това изследване съдържа и други данни, събрани чрез анкетно проучване сред учениците и техните родители по много въпроси. И ако еди-

ния тип получени данни – тези от оценките на знанията на учениците – могат да послужат при анализа на състоянието на образователната система като цяло (от централно-управлена гледна точка) – то другия тип данни (тези от въпросника, който са попълвали учениците и техни родители) – ни показват как реагират и как се справят със ситуацията самите ученици и техните родители.

Една част от PISA-данныте от втория тип (отговорите на учениците на въпроси за това как и колко четат, как учат и т. н.) със представил в тази моя статия във в. „Сега“:

„**Доколко наклонена е кулата PISA 2009?**“ (16 декември 2010 г.).

тук

Общо взето, данните показват противоречива картина: и зле сме, и добре сме ... И хубавото засега е, че зле сме главно в старото – а сме добре главно в новото!

Какво имам предвид?

В „старото“ (разбирај: традиционното домашно учене с родител пътно надвесен над главата на ученика) сме зле – донякъде и поради обективни демографски причини (например от учениците в Германия над 96% посочват, че живеят заедно с майка си при само 84.21% такива ученици у нас – и над 83% – че живеят заедно с баща си – срещу са само 74.55% в България). Но пък имаме шанса да компенсираме това с по-добри показатели в „новото“ (например: използването на компютъра у дома за учебни цели). Защото данните от PISA 2009 показват, че в България делът на учениците, които „почти всеки ден“ използват у дома компютъра си, за да си подготвят домашните (20.85%), е почти два пъти по-висок от този в Германия (10.89%) – и изглежда доста висок дори в сравнение със средното ниво като цяло в страните от ОИСР (15.17%).

- 28-08-2011|**Марта Радева, учителка по бълг** – Хубава, аналитична статия

Промените, разбира се, не могат да станат бързо. Но текстове като този (поздравления за автора!) могат да подготвят почвата за така необходимите ни любов и свобода, които са условие за всяко творчество; и в чието име би трявало да се случват промените в българското училище.

- 25-11-2011|**Румен Петров** – Парадигми
<http://www.youtube.com/watch?v=zDZFcDGpL4U>

Паскалев

Автор: Красимир Дамянов

Първия човек, когото забеляза на излизане от топлата закусвалня, стъпвайки на празния, заледен площад, беше тя. „Фани!“ – искаше му се да извика след нея, но беше толкова студено, толкова безлюдно и тихо, че за момент се поколеба. Тя пресичаше „Славейков“ предпазливо в посока към „Витошка“, за малко не падна, но не го забеляза. Денят беше трети февруари, два часът следобед.

Петнайсет минути по-късно, на път за „Бърза помощ“, той щеше да си спомни и разкопчаното ѝ палто, под което се подаваше работната ѝ престиилка, синята каничка за кафе, която държеше; дори незначителната подробност, че стискаше събраните от колегите си стотинки в лявата ръка и духаше върху юмрука си замислено и строго, поглеждайки към голите клони на яворите, убежища на врабците. Да, това беше тя.

Порази го не толкова, че не го позна – жена му работеше наблизо, – нито че го отмина, плъзгайки за момент погледа си по него като по слу чаен минувач, а мисълта, че беше именно Фани, собствената му съпруга, с която се бяха разделили само преди шест часа вкъщи, пожелавайки си приятен ден и довиждане до вечерта. Сега тя му се беше сторила за момент неестествено чужда; сякаш не нея – себе си беше видял отстрани, толкова му се стори странно.

Стеван Горчинов направи неволно няколко крачки след нея, но изведнъж, почувства глупавото положение, в което се намира – да следи собствената си жена, която мина край него, без да го забележи, – се от каза. Беше пропуснал момента да я спре и Фани се отдалечи.

Той се загледа в полупразните магазинчета, останали от новогодишните празници по площада, мярна лицето си на стъклата и докато мислеше колко различна, необичайна и някак тревожна изглеждаше тя, един балконски прозорец отсреща с шум се разтвори, някой се показа оттам и силно, заповеднически извика:

– Паскалев!

Стефан се стресна, погледна часовника си, забрави за странната среща с жена си и си даде сметка, че закъснява. Но само след три крачки същият глас го настигна и отново извика – още по-силно и по-строго:

– Паскалев!

Площад „Славейков“ в този час на деня беше, както казахме, пуст: имаше поледица, магазините – празни. Не беше трудно по погледите на оскъдните минувачи оттатък трамвайната линия, определено отправени към него, да установи, че човекът, когото така грубо викаха, беше някъде съвсем близо, може би дори зад гърба му. Обърна се, но не видя никого; беше съвсем сам на карето под дърветата. Стефан Горчинов видя учен глава.

С крайчеца на очите си видя мъж на средна възраст – висок, слаб, много черен, с побелели бакенбарди и гневно лице. Мъжът дишаше тежко и от ноздрите му се вдигаше пара. Беше с разкопчано сако, силно надвесен от едно малко като амвон балконче на втория етаж на сивата сграда. Объркан от такава настойчивост, Горчинов се постара да изложи по-добре лицето си, за да може да бъде видян и виковете да престанат. Но мъжът се наведе още повече напред, впи очи в него и пак викна:

– Паскалев!

Паскалев? Стефан изпита необясним, вледеняващ срам. И кой ли беше този Паскалев? Пари ли дължеше, измамил ли беше някого, клеветил? Да каже, че не е – няма да повярват; минувачите вече се обръщаха, черният мъж, задъхващ се от негодувание, го гледаше като ястreb отгоре и мисълта, че той още веднъж диво, невъзпитано, просташки ще се развика, му се стори непоносима и обидна.

Ускоро крачките си, извърна лице от балкона, но се подхлъзна. С мъка успя да се задържи на крака и като си представи колко нелепо изглежда всичко това отстрани – „Ало! Паскалев!“ – ехидно подвикна някой под козирките, имитирали гласа отгоре, – съжали, че не спря жена си, не ѝ се обади... Сега двамата щяха да пият кафе, да разговарят, никой нямаше да го сбърка – щеше да си е пак той. Нищо такова нямаше да се случи.

Като видя, че жертвата му загуби равновесие и после почти побягна към кръстовището, черният мъж горе отново кресна – заплашително и господарски:

– Паскалев!

Наведе се още повече от балкона, после бълсна ядосано с ръце парапета и хлътна обратно, без да затвори вратата. След десетина секунди Стефан Горчинов, уплашен не на шега, вече тичешком, като пресичаше релсите на кръстовището, зърна за миг познатата зловеща глава да се появява изпод безистена. Прималял, за момент той си помисли дали да не спре, дали да не каже: „Аз. Аз съм Паскалев!“ – почти повярвал, че може да е, но само като хвърли поглед назад и видя преследвача си отново, сви в отчаяние по „Раковска“, разбута заприказвалите се пред хотела младежи, които подсвирнаха подигравателно след него, прекрачи жълтия парапет, за да избяга отсреща, пресече на метър пред спрелия на светофара тролейбус, подхлъзна се пак и преди идещата отдолу червена кола да го подхвърли с тъп удар обратно към парапета, за последен път чу гласа, но вече изплашен и ужасен:

– Паскалев!!!

И това беше всичко. Да беше се спрял, да се беше обърнал, ако беше изчакал смиreno черния мъж с бакенбардите и се беше предал – щеше ли това да се случи? „Нима има – с последни усилия мислеше по пътя към „Бърза помощ“ Стефан Горчинов, – нима има значение кой съм! Нима има значение дали си Паскалев или не?“. Той плачеше от срам и обида, заровил глава в тапицерията на седалката, не вярвайки, че е жив; питаше се какво престъплението е извършил, защо беше бягал, защо не се спря? Стискаше зъби, без да усеща премазания си крак в крачола, шофьорът се обръщаше изплашен към него на светофарите. „Още малко! Още малко! – повтаряше. – Още малко!“ – а той с отчаяние си спомняше, че жена му пресече пустия заледен площад – колко бе топло, уютно, чудесно сутринта вкъщи! – и как под палтото ѝ се подаваше като знак снежнобоялата ивица на чертожната ѝ престилка. Колко замислено и тревожно беше лицето ѝ! „Не плачи, не плачи, Паскалев! Нищо ти няма! – прегръщаше го черният мъж до него в колата. – Ще ти мине като на куче. Променил си се, не плачеше преди!“.

Красимир Дамянов е роден на 25 март 1948 година в София. Първата си книга — сборника разкази „Защо няма бог“ — публикува през 1981 г. Работи като редактор в издателство „Български писател“. С втората си книга „Дяволски нокът“ (1985) става член на Съюза на българските писатели. От 1990 живее и пише в Барселона, собственик и уредник на културната асоциация Артхостал. (www.arthostal.com). „Дневникът на една пеперуда“, 2008, е първата му публикувана книга след двадесетгодишно мълчание. През 2013 излезе и продължението на „Дневника на една пеперуда“, „Студентът по хармония“, посветена на дружбата и литературното си приятелство с вече покойния голям български писател Виктор Пасков.

Коментари (2)

- 21-08-2011 | **Боби**

хм... хареса ми тази кратичка историйка. „Старите кучета“ за разлика от поколението тип „Егоист“, умеят да разказват истории и да съзират детайли

- 21-08-2011 | **Дедо Йоцо** – На ниво – както винаги

Краси Дамянов е всепризнат майстор на късия разказ. И не само. Радвам се, че той се връща с енергията и моженето, с които се наложи преди трийсетина години.

Няма по – емоционален разказвач в момента от него!

Поздравления, Краси! Да си жив! И давай романа, че нямам търпение.

Правилото на десетте хиляди часа

Автор: Малкълм Гладуел

„В Хамбург трябваше да свирим по осем часа без прекъсване.“

1.

През 1971 г., в новопостроена сграда с облицовка от бежови тухли и фасада от тъмно стъкло, изникнала на „Бийл авеню“ в Ан Арбър, отваря врати новият компютърен център на Мичиганския университет. Насред просторна бяла зала се издигат огромните майнфрейм компютри¹ на университета, останали в спомените на един от преподавателите като „финална сцена от филма „2001: Космическа одисея“. Покрай тях са наредени десетки машини с перфокарти, които в онези дни играят ролята на компютърни терминали. За времето си това е последна дума на техниката. Програмата по компютърни науки на Мичиганския университет е сред най-развитите в света и за дългогодишното съществуване на компютърния център през тази бяла зала минават хиляди студенти, най-известният от които е един непохватен тийнейджър на име Бил Джой.

Джой идва в университета в годината, когато е открит компютърният център. Шестнайсетгодишният върлинец и кълъщав младеж има рошава буйна коса. Съучениците му от гимназията в Норт Фармингтън, недалеч от Детройт, го избират за „Най-приложен ученик“, което по собствените му думи означава, че е „смотаняк, с когото никое момиче не би излязло на среща“. Бил се вижда като бъдещ биолог или математик, но в края на първата си година в университета попада случайно в компютърния център и се запалва.

---

1 Майнфрейм компютрите са предназначени за централизирана обработка на големи масиви от данни и едновременна работа на 100 и повече потребители (за разлика от разпределената обработка на информацията при персоналните компютри по-късно). Историята им е прието да започва с появата на компютърната система IBM System/360 през 1964 г., която остава безспорен лидер до 80-те години. Б.р.

От този момент нататък това е неговият живот. Джой програмира във всяка свободна минутка, а през лятото си намира работа като помощник на преподавател по компютърни науки, за да може да продължи да програмира и през ваканцията. През 1975 г. записва магистратура в Калифорнийския университет „Бъркли“, където задълбava още повече в света на компютърния софтуер. По време на устните изпити за влизане в докторантска програма като на шега съставя невъобразимо сложен алгоритъм, с което – както пише един от многото му почитатели – „така втрещил изпитващите, че по-късно един от тях сравнил представянето му с възправянето на Исус пред старейшините“.

В сътрудничество с още няколко програмисти, Джой поема задачата да пренапише UNIX – софтуер за управление на мейнфрейм компютри, разработен от компанията „Америкън Телеграф енд Телефон“. Версията на Джой е много добра. Всъщност толкова добра, че се превръща в операционната система, на която и досега работят буквально милиони компютри по цял свят. „Ако превключите своя „Мак“ в онзи особен режим, при който се вижда програмния код – казва Джой, – ще видя неща, които съм писал преди двайсет и пет години“. А знаете ли кой е написал по-голямата част от софтуера, който ви позволява да ползвате интернет? Същият Бил Джой.

След като завърши „Бъркли“, Джой става съосновател на компанията „Сън Майкросистемс“ в Силиконовата долина – един от ключовите играчи в компютърната революция. По това време младежът преработва друг компютърен език – Java – и легендата за личността му се разпростира още по-надалеч. Хората от бранша в Силиконовата долина произнасят името му с възхищение и благоговение, съизмерими с отношението към Бил Гейтс от „Майкрософт“. Някои наричат Бил Джой „Едисон на интернета“, а според йейлския професор по компютърни науки Дейвид Гелърнър „Бил Джой се нарежда сред най-влиятелните личности в съвременната компютърна история.“

За гениалността на Бил Джой се носят легенди и изводът винаги е един и същ: светът на програмирането е пример за меритократична система. Тук контактите, парите и познанствата нямат значение, всеки има широко поле за изява и оценките се дават единствено на база талант и постижения. Сият, в който побеждават най-добрите – а Джой очевидно е един от тях.

Някак по-лесно бихме преглътнали това обяснение на нещата, ако не бяха разгледаните току-що примери от хокея и футбола. Светът на спорта също би трябвало да се гради изцяло на заслугите и постиженията, но не е така. С тези примери показвахме как малцината избрани в дадена област завоюват своя изключителен статус благодарение на комбинация от способности, възможности и абсолютно случайно предимство.

Възможно ли е същият модел на специални възможности да работи и в действителността? Нека се върнем към историята на Бил Джой, за да разберем.

2.

Вече почти двайсет години психолозите по цял свят разгорещено спорят по въпрос, който повечето от нас смятат за отдавна решен. А именно: съществува ли вроден талант? Очевидният отговор е „да“. Не всеки хокеист, роден в края на януари, става професионалист. Успяват само тези с вроден талант. Реализацията е съвкупност от талант плюс подготовка. Проблемът с това схващане обаче е, че колкото по-задълбочено психолозите изследват кариерата на надарените, толкова по-незначителна им се струва ролята на дарбата по рождение за сметка на подготовката.

Първият аргумент в спора за таланта е едно изследване, проведено в началото на 90-те години на XX век от психолога К. Андерс Ериксон и двама негови колеги в елитната Берлинска консерватория. С помощта на преподавателите, учените разделят цигуларите в учебното заведение на три групи. В първата събират звездите – студентите с потенциал да станат солисти от световна класа. Във втората група попадат тези, които са просто „добри“, а в третата – студентите, за които е малко вероятно да направят професионална кариера като музиканти и които възнамеряват да станат учители по музика в средните училища. На всички цигулари е зададен един и същи въпрос: „Колко часа общо сте се упражнявали през цялата си кариера от момента, в който за пръв път взехте цигулката?“.

Студентите и от трите групи били започнали да свирят приблизително на една и съща възраст – около петгодишни. В тези начални години всички се упражнявали почти еднакво – по около два-три часа на седмица. Сериозните разлики започнали да се проявяват към осмата им година. Тези, които по-късно щели да станат най-добрите в класа си, свирели най-много – по шест часа седмично до деветгодишна възраст, по осем часа до дванайсет години, по шестнайсет до четиринайсет години и така увеличавали все повече и повече, докато до двайсетата си година вече се

упражнявали, тоест свирели целенасочено и съсредоточено на своя инструмент с едничката идея да стават все по-добри, по над трийсет часа на седмица. Всъщност до навършване на двайсет години всеки от елитните изпълнители вече бил натрупал десет хиляди часа упражнения. За сравнение тези, които били „просто добри“, имали по осем хиляди часа, а бъдещите учители по музика – малко над четири хиляди.

След това Ериксон и колегите му сравняват пианисти-аматьори с професионални пианисти и откриват същата зависимост. Никой от аматьорите не се бил упражнявал по повече от три часа седмично в детските си години, а до двайсетгодишна възраст имали едва по две хиляди часа практика. Професионалистите от своя страна прогресивно били увеличавали часовете свирене с всяка следваща година, докато на двайсет, също като цигуларите, вече били достигнали общо десет хиляди часа упражнения.

Удивителното в изследването на Ериксон е, че той и колегите му не успяват да открият нито един „природен талант“ – музикант, изкачил се на върха без усилия и с минимум упражнения в сравнение с колегите си. Не попадат и на „бачкатори“, които се трудят много повече от всички останали, но въпреки това не успяват да завоюват челни позиции. Това проучване налага извода, че след като музикантът е показал достатъчно способности, за да стигне до елитно музикално училище, оттам нататък това, което отличава един изпълнител от друг, е колко упорито се труди. Това е. Нещо повече – хората на върха работят не само повече или много повече от другите. Те работят много, много повече.

Идеята, че съвършенството при изпълнението на някаква сложна задача изисква фиксиран минимум практика, изплува отново и отново в изследванията по въпросите на експертните способности. Всъщност изследователите са съгласни, че е налице нещо, което те наричат магическото число на истинското експертно познание: десет хиляди часа.

„Картината, която се очертава на базата на подобни изследвания, е, че са необходими десет хиляди часа упражнения, за да се достигне майсторство на световно ниво в която и да е област – пише неврологът Даниел Левитин. – Това число се появява отново и отново при изучаване на композитори, баскетболисти, писатели, кънкьори, концертиращи пианисти, шахматисти, виртуозни престъпници и каквото друго ви хрумне. По груби сметки десет хиляди часа означава упражнения по три часа на ден, или по двайсет часа на седмица, в продължение на десет години.

Тук, разбира се, не се засяга въпросът защо някои хора извличат от практиката си повече от други. Но досега никой не е попаднал на случай, в който майсторство от световна класа да е постигнато за по-малко време. Изглежда това е периодът, необходим на мозъка да асимилира всичко необходимо за постигането на истинско майсторство.“

Това важи дори за хора, които смятаме за гении. Известно е, че Моцарт например започва да композира на шест години. Но, както пише психологът Майкъл Хауи в книгата си „Разкритият гений“:

...в сравнение с творчеството на зрели композитори, ранните творби на Моцарт не са впечатляващи. Най-първите от тях вероятно са записани от баща му и съответно доизпипани от него. Много от детските композиции на Волфганг, като например първите седем концерта за пиано и оркестър, са предимно аранжименти на творби на други композитори. Сред концертите, които съдържат изцяло негова оригинална музика, най-ранният, признат днес за шедьовър (концерт № 9, К. 271), е написан когато Моцарт е на двайсет и една, а по това време той вече има десетгодишен опит в композирането на концерти.

Музикалният критик Харолд Шъонберг отива още по-далеч: според него Моцарт всъщност се е „развил късно“, тъй като най-великите му творби са написани след повече от двайсет години композиране.

Да станеш гросмайстор изглежда също отнема десетина години. (Само легендарният Боби Фишер е успял да достигне до това елитно ниво за по-кратко време: на него му отнема девет години). А какво са десет години? Ами, по груби сметки, това е времето, необходимо за десет хиляди часа усърдни упражнения. Десет хиляди часа е магическото число на величието.

Ето обяснението на това, което беше толкова озадачаващо в списъците с играчите на националните отбори по хокей и футбол на Чехия и Канада. В тези отбори на практика нямаше нито един играч, роден след 1 септември, което е абсолютно невероятно. Би трябвало да има достатъчно гении в хокея или футбола в Чехия, родени в края на годината, които са толкова талантливи, че в крайна сметка да стигнат до членните редици още в младежка възраст, въпреки рожденията си дата.

Но за Ериксон и тези, които оспорват превъзходството на таланта, това не е никак изненадващо. Роденото в края на годината дете-чудо не може да бъде избрано за звездния отбор на осем години, защото не е достигнало нужната възраст. Ето защо не може да се възползва от допълни-

телните тренировки, а без тях няма шанс да направи десет хиляди часа до момента, в който професионалните хокейни отбори започнат да набират играчи. Без тези десет хиляди часа няма начин да усъвършенства необходимите умения, за да играе на най-високото ниво. Дори Моцарт – най-великият музикален гений на всички времена – не е постигнал голям успех преди да натрупа своите десет хиляди часа. Упражненията не са това, което правиш, когато станеш добър. Те са това, което те прави добър.

Другото интересно нещо за десетте хиляди часа е, че всъщност те са ужасно много време. Почти невъзможно е човек да натрупа тези часове съвсем сам, без чужда подкрепа, до юношеска възраст. Трябва да има родители, които да са до него и да го настърчават. Не може да бъде и беден, защото ако трябва да работи почасово, за да свързва двата края, няма да му остане достатъчно време да се упражнява. Всъщност повечето хора успяват да достигнат тези часове само ако влязат в някакъв вид специална програма, като например звездния отбор по хокей, или ако получат друга изключителна възможност, която да им даде шанса да се упражняват толкова много.

3.

Да се върнем при Бил Джой. Годината е 1971. Той е на шестнайсет, висок и непохватен, математически гений, от студентите, които учебни заведения като Масачузетския технологичен институт (МТИ), Калифорнийския технологичен институт („Калтек“) или Университета на Ватерло привличат със стотици. „Като малък Бил искаше да узнае всичко за всичко, много преди изобщо да би трябало да му хрумне да започне да трупа знания – казва баща му Уилям. – Когато можехме, му отговаряхме. А когато нямахме отговор, просто му давахме книга.“ Когато кандидатства за колежа, Джой постига максимален резултат на математическата част на теста SAT. „Не беше особено трудно – отбелязва той делово. – Имах достатъчно време да го проверя два пъти.“

Талантът му е в изобилие. Но не само това е от значение. Никога не е само това. Ключът към неговото развитие е случайното му влизане в безличната сграда на „Бийл авеню“.

В началото на 70-те години на XX век, когато Джой започва да учи програмиране, компютрите са с размерите на стая. Една машина (която вероятно има по-малко мощност и памет от микровълновата ви печка днес) може да струва над милион долара – като говорим за долари от 70-

те години. Компютрите са рядкост. Ако намерите някой, достъпът до него ще е труден, а ако все пак успеете да се доберете, наемът ще ви струва цяло състояние.

Освен всичко това, програмирането само по себе си е изключително изнурителен труд. В онези дни компютърните програми се създават чрез перфокарти. Всеки програмен ред се отпечатва на картонче чрез перфорираща машина. Една сложна програма може да се състои от стотици, дори хиляди такива карти. Когато програмата ви е готова, отивате при майнфрейм компютъра, до който имате достъп и давате картите на оператор. И тъй като компютрите могат да обработват само по една задача в даден момент, операторът намира място на вашата програма в графика и в зависимост от това колко хора чакат преди вас, може да не видите картите си няколко часа или дори цял ден. А ако се случи да допуснете една-единствена грешка в програмата си, била тя и печатна, трябва да си приберете картите, да откриете грешката и да започнете целия процес отначало.

При тези обстоятелства е ужасно трудно да станеш специалист по програмиране и със сигурност невъзможно да го направиш преди двайсетгодишна възраст. Ако „програмираш“ едва по няколко минути на всеки час, който прекарваш в компютърната зала, как ще успееш да натрупаш десет хиляди часа практика? „Програмирането с карти – спомня си един учен от онези години – не ни учеше на програмиране, а на търпение и откриване на грешки.“

Чак в средата на 60-те години на XX век се появява решение на проблема с програмирането. Компютрите най-сетне стават достатъчно мощни, за да могат да обработват по няколко задачи наведнъж, а учениите осъзнават, че ако операционните системи се пренапишат, машината ще може да бъде „обучена“ да изпълнява стотици операции едновременно, като времето и се споделя. Това на свой ред означава, че на програмистите няма да им се налага повече да предават на ръка тестетата с перфокарти на оператора. Ще бъдат изградени десетки терминали, всички свързани към майнфрейм компютъра посредством телефонна линия. Така всички ще могат да работят едновременно, в реално време.

Ето един разказ от този период, който описва настъпването на времеделението:

Това не беше просто революция, а истинско откритие. Забравете за оператора, купчините карти, чакането. С времеделението можеше да си

стоиш пред телетипа, да научкаш няколко команди и да получиш отговор веднага. Времеделението е интерактивно – програмата може да поиска отговор, да изчака да го напишеш, да работи по него докато чакаш и да ти покаже резултата, като всичко това се случва в реално време.

Тук е мястото да споменем Мичиганския университет, тъй като той е един от първите, които преминават към времеделение. До 1967 г. там вече има действащ прототип на такава система, до началото на 70-те години компютърните им мощности са достатъчни, за да могат сто человека да програмират едновременно в компютърния център. „Мисля, че в края на 60-те и началото на 70-те години нямаше друго място като Мичиганския университет – казва Майк Алгандър, един от пионерите на компютърната система на Мичиган. – Евентуално МТИ, „Карнеги Мелън“ или „Дартмут“. Не мисля, че имаше други.“

Това е възможността, която очаква Бил Джой при пристигането му в университетския кампус в Ан Арбър през есента на 1971 г. Той не избира Мичиган заради компютърната програма. Всъщност в гимназията изобщо не се е занимавал с компютри, интересува се от математика и инженерни науки. Но когато в първи курс го заразява вирусът на програмирането, по щастлива случайност се оказва, че е на едно от малкото места в света, където един седемнайсетгодишен младеж може да програмира каквото и колкото си иска.

„Знаете ли каква е разликата между перфокартите и времеделението? – пита Джой. – Като между това да играеш кореспондентен шах по пощата и ускорен шах.“ Програмирането вече не е упражнение за каляване на нервите, а истинско забавление.

„Живеех в северната част на кампуса, където беше и компютърният център – разказва Джой. – Колко време съм прекарал там ли? Невероятно много, центърът беше отворен денонощно. Стоях там по цели нощи и си тръгвах на сутринта. Обичайно през седмицата в онези години прекарвах в компютърната зала повече време, отколкото на лекции. Всички там бяхме преследвани от един и същ повторящ се кошмар – как забравяме да отидем на лекция, как totally сме изключили, че въобще сме записани за еди-кой си предмет.“

Най-голямото предизвикателство беше, че даваха на всеки студент акаунт с фиксиран лимит, така че времето ти в един момент изтича. Със сядането на компютъра трябваше да въведеш колко време ще прекараш там. Разрешаваха нещо от сорта на един час, и толкова – припомня си

Джой през смях. – Но някой се беше сетил, че ако в полето за време t сложиш буква вместо цифра, например $t = k$, програмата не отчита нищо. Имаше бъг. Въвеждаш $t = k$ и си стоиш там цяла вечност.“

Забележете само какъв порой от възможности залива Бил Джой. Тъй като има шанса да попадне в далновиден университет като Мичиганския, той може да се упражнява в програмиране на основата на времеделението, а не с перфокарти; благодарение на бъг в университетската система, може да програмира колкото си иска; тъй като университетът е готов да инвестира средства, за да поддържа компютърния център отворен по 24 часа в денонощието, Джой може да стои там по цяла нощ; и благодарение на многото часове, прекарани в залата с компютрите, когато му се удава възможност да пренапише UNIX, той е готов за задачата. Бил Джой е изключително надарен. Той има желание да се учи и това до голяма степен предопределя успеха му. Но преди да стане експерт, някой е трябвало да му даде възможност да се научи как да стане експерт.

„В „Мичиган“ програмирах може би по осем-десет часа на ден – разказва той. – Преди да се прехвърля в „Бъркли“, го правех по цели дененощия. Имах терминал вкъщи и стоях до два-три сутринта, гледах стари филми и програмирах. Понякога заспивах на клавиатурата. – Показва как главата му тупва на клавиатурата. – И нали знаете как натиснатият клавиши повтаря символа до края, след което компютърът започва да пиука – бийп, бийп, бийп? Случи ли се три пъти, вече трябва да си лягаш. Когато отидох в „Бъркли“, все още бях сравнително неумел. До втори курс вече бях станал спец, тогава пишех програми, които се използват и до днес, трийсет години по-късно“. Тук той мълъква, за да пресметне, което на човек като него не отнема много време. В Мичиган през 1971 г., бясно програмиране във втори курс, плюс летата, плюс дните и нощите през първата година в „Бъркли“. „Така че се получава нещо от порядъка на... десет хиляди часа? – обобщава. – Мисля, че са толкова.“

Дали правилото за десетте хиляди часа е общовалидно правило на успеха? Ако се разровим по-надълбоко около всеки, който има велики постижения, дали винаги ще стигаме до еквивалента на мичиганския компютърен център или хокейния отбор на звездите – тоест, до някаква специална възможност да се практикува?

Нека проверим с два примера, и, за да е по-просто, да изберем възможно най-популярни случаи: „Бийтълс“, една от най-известните рокгрупи на всички времена, и Бил Гейтс, един от най-богатите хора на света.

„Бийтълс“ – Джон Ленън, Пол Макартни, Джордж Харисън и Ринго Стар – пристигат в Съединените щати през февруари 1964 г., за да положат началото на така нареченото „Британско нашествие“ към американската музикална сцена и да издадат поредица хитове, които ще променят облика на популярната музика.

Първото, което ни интересува за „Бийтълс“ предвид целите на нашето изследване, е колко време са били заедно преди да заминат за Съединените щати. Ленън и Макартни започват да свирят заедно през 1957 година – седем години преди да се озоват в Америка. (Между другото, времето, изминалото от основаването на групата до реализацията на безспорно най-великите им творчески проекти, албумите *Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band* и *The Beatles*, е десет години). А ако се вгледаме още по- внимателно в тези дълги години на подготовка, ще открием опит, който много наподобява този на хокеистите, Бил Джой и цигуларите от световна класа. През 1960 г., когато „Бийтълс“ са все още само прохождаща гимназиална рокгрупа, те получават покана да свирят в Хамбург, Германия.

„В онези години в Хамбург нямаше рокендрол клубове. Имаше стриптийз барове – пише Филип Норман, авторът на биографията на „Бийтълс“, озаглавена „*Vicay!*¹. – Имаше един клуб, чийто собственик, Бруно, беше започнал с шоупрограми по панаирите. Неговата формула беше следната – организира мащабно нонстоп шоу, което продължава часове наред, тълпи от хора непрекъснато идват и си отиват, а групите свирят през цялото време, за да привлекат вниманието на преминаващата публика. В някой американски квартал с червени фенери биха нарекли подобно шоу „*нонстоп стриптийз*“.“

„Много от групите, които свиреха в Хамбург, идваха от Ливърпул – продължава Норман. – Това беше чиста случайност. Бруно беше ходил в Лондон да търси групи, но в Сохо попаднал на някакъв предприемач от Ливърпул, който по това време случайно бил в Лондон. Та човекът уредил няколко групи да заминат и така връзката била установена. След време „Бийтълс“ се свързали не само с Бруно, но и с други собственици на клубове и продължили да се връщат в Хамбург, защото имало много алкохол и многоекс.“

---

¹ Оригиналното заглавие на книгата е „*Shout!*“ Б.р.

Какво толкова специално има в Хамбург? Със сигурност не става въпрос за добра финансова възвращаемост – нищо подобно. Нито пък за прекрасна акустика – не. И публиката не е нито особено възприемчива, нито може да оцени, дори напротив. Причината е в самото количество време, което групата трябва да свири.

Ето какво разказва Джон Ленън в едно интервю след разпадането на „Бийтълс“ за изпълненията на групата в хамбургския стриптийз клуб „Индра“:

Ставахме все по-добри и придобивахме увереност. Нямаше как да не се получи при толкова много свирене, денонощно. Беше ни от полза, че свирехме пред чужденци, така трябваше да се стараем още повече, да вложим в изпълненията си сърце и душа, за да стигнем до хората.

В Ливърпул бяхме излизали само на едночасови участия и бяхме свикнали да изпълняваме само най-добрите си парчета, повтаряхме ги всеки път. В Хамбург трябваше да свирем по осем часа без прекъсване, така че не ни оставаше друго, освен да намерим нов начин на свирене.

Осем часа?

Ето какво казва Пийт Бест, тогавашният барабанист на „Бийтълс“: „Щом се разнесе мълвата, че правим добро шоу, клубът започна да се пръска по шевовете. Свирехме седем вечери в седмицата, първоначално почти нонстоп, до 00:30 ч., когато заведението затваряше, но щом задобряхме, публиката ни слушаше до 2 ч. почти всяка сутрин.“

Седем дни в седмицата?

В крайна сметка „Бийтълс“ правят пет турнета в Хамбург от 1960 г. до края на 1962 г. При първото си гостуване свирят 160 пъти по пет или повече часа на нощ. При второто – 92 пъти. При третото турне излизат на сцената 48 пъти, или общо 172 часа. През последните си две участия в Хамбург, през ноември и декември 1962 г., правят още 90 часа. Като цяло групата свири 270 пъти само в рамките на година и половина. До момента, когато постигат първия си успех през 1964 г., те имат около 1200 изпълнения на живо. Знаете ли колко невероятно е това? Повечето групи в наши дни не могат да направят 1200 участия на живо за цялата си кариера. Изпитанието в Хамбург е това, което отличава „Бийтълс“ от всички останали банди.

„Когато започнаха да свирят там, те не бяха добри на сцената. Но бяха страховитни, когато се върнаха – продължава разказа си Норман. – Научиха се не само на издръжливост. Трябваше да натрупат камари песни-

кавъри на каквото се сетите, не само рокендрол, но и малко джаз. Преди това нямаха никаква дисциплина на сцената, но когато се върнаха от Хамбург, звученето им нямаше равно на себе си. Този процес ги формира като група.“

5.

Нека сега преминем към историята на Бил Гейтс. Тя е почти толкова известна, колкото и тази на „Бийтълс“. Брилянтен млад математически гений открива за себе си програмирането. Напуска „Харвард“ и с приятели основава малка компютърна компания, наречена „Майкрософт“. Благодарение на своя гений, амбиция и дързост я превръща в софтуерен гигант. Общо взето, това е. Но нека се разровим малко по-надълбоко.

Бащата на Гейтс е богат адвокат в Сиатъл, майка му е дъщеря на заможен банкер. Като дете Бил изпреварва в развитието си своите връстници и учението го отегчава, затова родителите му го спират от държавното училище и в началото на седми клас го изпращат в „Лейксайд“ – частно учебно заведение, посещавано от децата на сиатълския елит. В средата на втората година от обучението на Гейтс в „Лейксайд“ там е основан компютърен клуб.

„Клубът на майките към училището всяка година организираше разпродажба на изостанали вещи и винаги изникваше въпросът къде да се вложат парите – спомня си Гейтс. – Част от средствата отиваха за лятната програма, която даваше възможност на децата от града да живеят в кампуса на училището. Друга част се оползотворяваше за учителите. Тази година решиха да вложат три хиляди долара в закупуването на компютърен терминал и поставянето му в една смешна стаичка, която ние впоследствие превземехме. Това само по себе си беше нещо невероятно.“

Невероятно е, разбира се, защото годината е 1968. През 60-те години на XX век компютърните клубове са рядкост дори в колежите. Още по-забележителен е самият компютър, закупен от „Лейксайд“. Училището не иска възпитаниците да учат програмиране чрез изнурителната система с перфокартите, както правят буквально всички останали през 60-те. Вместо това там инсталират така наречения телетип ASR-33, който представлява терминал, опериращ на принципа на времеделението, свързан с директна връзка към майнфрейм компютър в центъра на Сиатъл. „Самата идея за времеделението се беше зародила съвсем наскоро, през 1965 г. – разказва Гейтс. – Явно някой е бил доста далновиден“. Бил Джой получава изключителната възможност да се учи на програмиране, осно-

вано върху системата на времеделението, в един ранен етап – като първокурсник в университета през 1971 г. Бил Гейтс започва да се занимава с програмиране в реално време като осмокласник през 1968 година.

От този момент нататък Гейтс заживява в компютърната стая. Той и още няколко ученици започват да се самообучават как да използват това странно ново устройство. Времето на майнфрейм компютъра, към който е свързан телетипът ASR, разбира се, струва скъпо, дори за богата институция като „Лейксайд“. Скоро трите хиляди долара, събрани от Клуба на майките, свършват. Родителите събират още пари. Учениците ги изхарчват. Тогава група програмисти от Вашингтонския университет сформират организация, наречена „Компютър Сентър Корпорейшън“, която дава под наем компютърно време на местни компании. За късмет, синът на една от основателките на фирмата, Моник Рона, е ученик в „Лейксайд“, една година по-голям от Гейтс. Дали компютърният клуб на „Лейксайд“ не би искал да тества софтуера на компанията през уикенда в замяна на бесплатно време за програмиране – предлага Рона. Разбира се! Така след училище Гейтс взема автобуса до офиса на „Компютър Сентър Корпорейшън“ и всяка вечер програмира.

Скоро обаче компанията фалира и Гейтс и приятелите му започват да се навъртат около компютърния център на Вашингтонския университет. Не след дълго се присlamчват към едно предприятие, наречено „Информейшън Сайънсис Инк.“, което се съгласява да им даде бесплатно компютърно време в замяна на това да работят по част от софтуер за автоматизиране на работните заплати на фирмии. За период от седем месеца Гейтс и дружината му изразходват 1575 часа компютърно време на майнфрейм компютъра на „Информейшън Сайънсис Инк.“, което се равнява приблизително на осем часа на ден, седем дни в седмицата.

„Това се превърна в моя мания – разказва Гейтс за ранните си години в гимназията. – Пропусках тренировките по лека атлетика, ходех в центъра през нощта. Програмирахме и през уикендите. Рядко се случваше да не направим по двайсет до трийсет часа на седмица. Имаше един период, в който двамата с Пол Альън загазихме, защото откраднахме няколко пароли и разбихме системата. Изритаха ни и цяло лято не припарихме до компютрите. Тогава бях на петнайсет-шестнайсет години. После Пол откри свободен компютър във Вашингтонския университет. Имаха машини в медицинския център и във факултета по физика. Работеха на 24-часов график, но между три и шест сутринта имаше пауза, не

насрочваха нищо за този период. Излизах от вкъщи през нощта – смееше Гейтс, – след часа за лягане. Ходех пеша до Вашингтонския университет или понякога вземах автобуса. Затова винаги съм толкова щедър към това учебно заведение – защото те ми позволиха да открадна толкова много компютърно време.“ Години по-късно майката на Гейтс си спомня: „А ние все се чудехме защо сутрин се надига от леглото толкова трудно.“

По това време един от основателите на „Информейшън Сайънсис Инк.“, Бъд Пемброук, получава запитване от технологичната компания „Ти Ар Дабълю“, която е подписала договор за изграждане на компютърната система на огромната електроцентрала „Бонвил“ в южната част на щата Вашингтон. В „Ти Ар Дабълю“ отчаяно се нуждаят от програмисти, които да са запознати със специфичния софтуер на електроцентralата. В тези първи дни на компютърната революция програмисти с такъв вид специализирани знания трудно се намират. Но Пемброук знае точно на кого да се обади – на онези гимназисти от „Лейксайд“, дето изразходваха хиляди часове компютърно време на майнфрейм компютъра на „Информейшън Сайънсис Инк.“. Тогава

Гейтс е във втори курс и по някакъв начин успява да убеди учителите си да го пуснат да замине за „Бонвил“ под формата на независим учебен проект. Там той прекарва пролетта, като пише програмни кодове под надзора на Джон Нортън, от когото казва, че е научил повече за програмирането, отколкото от всички други през живота си, взети заедно.

Тези пет години – от осми клас до края на гимназията – са за Бил Гейтс онова, което е Хамбург за „Бийтълс“. Те му осигуряват възможности, които са още по-изключителни дори в сравнение с тези на Бил Джой.

Първата възможност за Гейтс е записването му в „Лейксайд“. Колко гимназии по света през 1968 г. имат достъп до компютърен терминал, работещ по системата на времеделението? Втората възможност е, че майките от „Лейксайд“ имат достатъчно пари, за да плащат разходите за компютри на училището. Третата е, че щом парите свършват, се оказва, че една от майките случайно работи в „Компютър Сентър Корпорейшън“, а компанията случайно има нужда някой да тества програмите и през уикендите. И никой там няма против, че дните за Бил преминават в нощи. Четвъртата възможност е, че Гейтс случайно открива „Информейшън Сайънсис Инк.“, които пък случайно имат нужда от човек, който да работи по софтуера им за заплати. Петата възможност е, че Гейтс слу-

чайно живее на разстояние от Вашингтонския университет, което може да изминава пеша. Шестата: университетът има свободно компютърно време между три и шест през нощта. Седмата: от компанията „Ти Ар Дабълю“ случайно се обаждат на Бъд Пемброук. Осмата: Пемброук познава най-добрите програмисти за тази конкретна задача и това са двама гимназисти. И деветата възможност е, че от „Лейксайд“ позволяват на двете хлапета да отсъстват през целия пролетен срок, за да програмират.

И какво е общото между всичките тези възможности? Че осигуряват на Бил Гейтс допълнително време да се упражнява. До момента, в който напуска „Харвард“ като второкурсник, за да основе собствена софтуерна компания, той практически е прекарал седем последователни години в непрестанно програмиране. Отхвърлил е много повече от десет хиляди часа. Колко подрастващи в света имат опита на Гейтс? „Ако са били петдесет в цял свят, бих бил изумен – казва той. – Първо беше „Компютър Сентър Корпорейшън“ и това със заплатите, после „Ти Ар Дабълю“ – всичко се струпа наведнъж. На моята крехка възраст аз претърпях такова софтуерно развитие, каквото, струва ми се, по онова време никой не бе имал. И всичко това поради едно невероятно щастливо стечение на обстоятелствата.“

Превод от английски: **Мария Йолова**

Малкълм Гладуел е американски журналист, автор и бизнес консултант от британски произход. Той е автор на няколко книги, две от които стават номер едно в списъка с бестселъри на „Ню Йорк таймс“ — Повратната точка: Как малките неща могат да доведат до големи промени (2000) и Проблясък: Силата да мислиш без да се замисляш (2005).

Коментари (3)

- 19-08-2011|**sugarboy** – За случайността и уменията

Всичко това е изненадващо поучително, прозорливо и интересно. И все пак не мога да се освободя от мисълта, че сред учениците в един начален клас (първи, втори, четвърти..., т. е. преди децата да са имали време да натрупат опит в дадена област заради упражненията си в нея), има няколко, които изпреварват съучениците си по способности – било в математиката, в граматиката или в области, където се иска памет. В същото време има няколко, които изостават от всички останали. С други думи не можем да не признаем, че има надарени хора, които усвояват знания по-бързо, анализират и осъзнават нещата в дадена област повече от другите. В тази връзка трябва да се признае на споменатите Бил Гейстс и Бил Джой, че са се увлекли по занимания в област, която впоследствие е получила огромно развитие. Освен това са се лишавали от сън и от здраве, за да подобрят уменията си – т. е. превъзхождали са връстниците си с упоритостта и целенасочеността си. Редом до тях са крачили техните съученици и състуденти, но повечето не са счели програмирането за интересно за тях занимание, а тези, които също са се захванали с програмиране, не са се отдали с такава страсть на него. Във всичко това има и елемент на случайност, но трябва да се признаят и заслугите да си по-прозорлив, по-упорит и по-целенасочен от останалите.

- 28-08-2011|**Гост**

Чудесна статия, ама Златко, моля те, подстригвай ги малко такива, де, това спокойно може да се напише на 50 реда, ако му махнеш перушина-та.

- 04-09-2011|**Марио** – Талант и труд

Аз четох тази книга преди две години, хареса ми как добре и убедително е написана. Но доброто изложение е слабостта на книгата. За да е силна реториката тезата е упростена. 10000 часа работа са необходимото, но не достатъчно условие за успеха. Нужни са 10000 часа и талант.

10000 часа какво? Бийтълс свирят в Хамбург много кавъри (както и Блек Сабат, между другото, да не говорим за стотици безимени групи които захранват тази машина). Но Бийтълс не са прочути като изпълнители. Те са прочути като композитори (главно Ленън и Ленън-Макар-

ти, в доста по-малка степен Макарти и Харисън). Как този епизод помага на тяхното композиторско майсторство освен като жизнен опит?

10000 часа от какво е натрупал Артур Рембо, който написва шедеври като Офелия и Балът на обесените на 15 г.? Или Сид Барет, който написва Божествената астрономия (Astronomy Domine) след 3 г. като музикант с Пинк Флойд?

Хубаво е да можем да кажем на децата си (или на себе си), „трудете се за да сполучите“. Но кой точно труд и опит ще ги доведе до успеха не е ясно, освен като гледаме „мъдро“ назад във времето. А тогава ще е малко късно.

Чудесен превод на Мария Йолова!

Среща с Андрей Кончаловски

Автор: Андрей Кончаловски

От Русия до Холивуд

Иън Кристи: Можете ли да си представите отново да заснемете филм изцяло и само в Русия? Бихте ли могли да се приспособите към руската производствена филмова система, каквато тя е днес, тоест разделена между много ниски и много високи бюджети?

Кончаловски: Възможно е. Последният ми рускоезичен филм, [Блясък](#), имаше сериозен бюджет, какъвто не може да се намери в Русия сега. Мисля, че в наши дни руската филмова индустрия е изправена пред пропаст, пред задънена улица. Много повече от, да речем, британската или френска индустрии, защото нашата система на разпространение е напълно частна и няма никакво държавно регулиране. Това е дивашки капитализъм. Всички компании са изкупени от американски фирми. Не знам дали ви е известно, но през 2010 руският пазар направи около един милиард долара, и 85 процента от тях отидоха в ръцете на американски компании. Така че само една много малка аудитория гледа руски филми.

Не трябва да подценяваме влиянието на Холивуд върху психиката на руснаците. Лично аз мисля, че е много важно руското правителство да започне да регулира индустрията, за да направи така, че руснаците да започнат да гледат руски филми. В края на краишата, ако за руските филми няма руска публика, то кой тогава се нуждае от тях? Русия е толкова възприемчива към западната култура: в известен смисъл хората искат да бъдат американци, без да разбират какво всъщност означава това. Освен това има такова съсредоточаване на вниманието върху комерсиалните аспекти, които са решаващи при холивудския начин на кинопроизводство – какво струват филмите и колко връщат обратно – че то също определя отношението на руснаците към киното. Путин каза на хората от руската филмова индустрия: „Трябва да се състезават“. Той не разбира какво означава това. Русия не може да се състезава. Първо, тя

няма парите, за да участва в конкуренцията; второ, няма умонагласата да се състезава; трето, ние не можем да имитираме американските филми с руски материал – защото, какъв смисъл от това? Бондарчук и Бекманбетов опитаха да правят филми в американски стил...

Бекманбетов е интересен случай: как гледате на неговия опит да създаде алтернативен апокалиптичен блокбастър [„Дневна страж“ – 2006]?

Намирам го великолепен за гледане и много интересен...

Интересното за мен е, че той изглеждаше абсолютно руски...

Разбира се, че е руски, но... той няма миризма [смее се]. Знаете ли, блокбастърите... те никога нямат миризма. Това е като да си в някакъв блестящ, стерилен град. Това е като някакъв руски Ридли Скот или Тони Скот – визуално красиво и много повърхностно – защото те по принцип не се опитват да създадат никаква двусмисленост. Руското съзнание общо взето е по-силно ориентирано към двусмислеността, както и британското. Американците изобщо не са двусмислени; те ненавиждат двусмислеността. Това е причината, поради която някои американски класически филми са толкова трудни за американското възприятие, защото те са двусмислени. *Кръстникът* например, е много двусмислен филм. В много отношения Бекманбетов е великолепен кинематографист, но аз мисля, че той няма никакво желание да разбере какво е човекът...

Струва ми се, че улових някакъв полъх от Булгаков към края на „Дневна страж“. Този момент в модернистката руска литература...

Може би донякъде, но по принцип това е само развлечение; няма търсене на разбиране. Не защото той не е талантлив. Той просто не се интересува от търсенето на нищо друго.

Спомням си една история за това как Прокофьев се завърнал обратно в Русия през 1936. И го направил най-вече защото Стравински го изтласкал от Запада. Стравински много е ревнувал и се е страхувал от Прокофьев, защото Прокофьев е далеч по-талантлив – поне по мое разбиране... Та значи, завръща се той в Русия, а секретарят на съюза на композиторите му назива така, с неудобство: „Знаете ли, Сергей Сергеевич, вашата музика не е много популярна в Русия. Търсят се повече други композитори, като **Дмитри Покрас**. Покрас е композитор, който е писал неща като ония комунистически маршове – ба-Бам, бам, ба-ба-Бам, бам, бам – които са били страшно популярни през 1936. А Прокофьев се усмихнал и казал: „Не, ние сме в различни професии. Не се беспокойте!“ Смисълът, разбира се, е в това, че не всичко, което се състои от звуци,

създадени от инструменти, може да се нарече музика. А в литературата можете да имате думи, написани на стената на някой асансьор или тоалетна. Написани са, но това не ги прави литература. Същото е и в киното.

На няколко пъти съм се опитвал да балансирам между популярността и това да бъда себе си – да бъда по-честен – и всеки път не успях, или, не толкова че не успях, колкото не се чувствах истински довлетворен. Направих седем филма в Америка и само два от тях получиха широко разпространение. *Любовниците на Мария* никога не беше разпространен, нито пък *Свенливи хора* или *Дует за един*. И, което е смешно – направих *Дует за един* след *Влакът беглец*, който ме беше направил всеобщ любимец на месеца. А Били Уайлдър започна да ме ухажва. Обажда ми се и казва: „Андрей, тук е Били Уайлдър. Елате ми на гости.“ И така станах един вид негов ученик, возех го из Холивуд. Искаше да направи от мен ученик-любимец, защото бях обещаващ. А след това му показвах тоя проклет *Дует за един*, и му казах „Никой не иска да вземе тоя филм; какво да правя?“ Онова, което му показвах, беше много по-драснична версия от финалната, а той ми каза „Трябва да съкратиш това и това и това, Андрей – човек не може да разбере дали това е сън или реалност“. Беше много подразнен и разочарован, че съм поел в тази посока. А аз казах [започва да говори с детински тон] „Ама, Били, няма ли да стане прекалено къс накрая?“ А той ми казва [с драматичен тон] „Приятелю, има само две неща на тоя свят, които са прекалено къси – животът и пенисът ти. Всичко останало е прекалено дълго.“ И беше прав! Така че в известен смисъл моят американски опит беше успех за мен, защото научих много неща, но като кинематографист разочаровах Холивуд. Не използвах шансовете си добре и сега трябва да нося това петно.

Съветското кино и политиката

*Искам сега да се завърнем по-назад. По време на кариерата ви в руското кино, преди да заминете в чужбина, вие наистина опитахте да направите някои интересни, експериментални неща, които ви докараха друг вид неприятности. Имам пред вид например *Сибириада* (1979). Всички казваха, че вие сте човекът, който се опитва да модернизира съветското кино, да направи един голямоформатен, популярен филм, какъвто дотогава не е бил правен в това кино – епос, с други думи.*

Е, *Война и мир* беше преди мен...

Да, но „Сибириада“ се опитваше да направи нещо друго – не просто да се плъзга по линията на едно класическо произведение. Той със сигурност раздели мненията на хората на Запад.

В това нямаше нищо съзнателно. Беше просто човешкото любопитство на един занаятчия, който искаше да опита нещо по-различно, по същия начин, по който исках да опитам нещо различно, правейки по-комерсиални филми в Америка. Същото е когато един художник иска да опита нови средства, като скулптура, архитектура или нещо такова. Бих казал, че това е много лекомислено. Бих казал също, че почти никога не се чувствах отговорен за онова, което правех, и често си мислех: „По дяволите, щях да направя много по-добре ако не бях поемал в тази посока.“

Историята зад *Сибириада* е интересна. Предложиха ми да направя филм, който да бъде показан на 24-я или 25-я Конгрес на комунистическата партия, а по онова време аз се опитвах да направя филм от *Черешова градина*. Не исках да правя филма, който ми предлагаха, някакъв филм за петрола, но когато ми казаха колко пари има за проекта, си казах: „Боже, трябва да направя нещо с тия пари!“ Това е като Микеланджело... защото при големите пари, човек може да ги използва, за да направи нещо важно, а не просто филма, който те искат.

Разбира се, когато новината се разчу, всички казаха „Кончаловски е корумпиран човек; Кремъл го е купил и сега той прави филм за петролните работници“. А някои от приятелите ми, включително и Тарковски, казаха „Добре, разбирам, прави го. ЧАО.“ А един от колегите ми каза: „Няма да работя с теб по някакъв шибан филм за петрола.“ Прекарах седем или осем месеца, изяснявайки си какво трябва да представлява този филм. И когато накрая го направихме, се оказа, че ще бъде нещо много спорно! [смее се] Защото в него става дума не за петрол – петролът е само повод – а после започваме да се връщаме назад... А накрая, за Бога, това се оказва един руски *Двадесети век*.

Това ли е филмът наистина – руски епос за страната и хората?

За да се разбере *Homo Sovieticus* от 1975, човек трябва да се върне назад с три поколения. И тогава се оказва, че си имаме работа с нещо много странно и много голямо. Същото се случи и при *Андрей Рубльов* [който Кончаловски е написал заедно с Тарковски]. Когато започнахме да работим по него, не знаехме накъде отиваме. А когато видяхме окончателната версия, аз казах на Тарковски: „Направихме голяма грешка. Трябваше да направим самокамбаната!“ [сцената, в която Рубльов гле-

да как едно младо момче ръководи излизането на огромна църковна камбана]. Можехме да поставим вътре в историята за камбаната цялата интроспекция и щеше да се получи много, много линеарна история – чудесна история, и все пак дълбоко символична! А Рубльов изобщо нямаше да говори!“ Разбира се, това би бил един напълно различен филм, защото Тарковски се интересуваше от много различна естетика. Мисля, че от драматическа гледна точка *Сибириада* е по-добре написан от *Андрей Рубльов*. Вече бях по-опитен.

Както и да е, да се върнем към неприятностите... Първо, аз никога не съм бил дисидент. Искам да кажа, в Русия всички бяхме дисиденти – само дето не всеки го признаваше открито. Онези, които го признаваха, имаха проблеми; останалите си мълчаха. Знаехме как да мълчим за всичко това. Има някои известни максими за съветския начин на живот. Например: „Поотделно всеки е ‚против‘, заедно всички са ‚за‘.“ Или „По магазините няма нищо, но хладилниците на хората са пълни“. Изпаднах в неприятности, защото направих *Асиното щастие* по времето на големия оптимизъм, след като беше излязъл *Един ден на Иван Денисович* на Солженицин. Имаше такова усещане за свобода във въздуха. Андропов – не си спомням дали по онова време той вече беше в КГБ – подготвяше реформи.

Когато бях в Америка, хората мислеха, че самият аз съм от КГБ, защото им казвах „КГБ е единствената организация в Русия, на която се плаща, за да знае и да казва истината – всички останали лъжат.“ А истината е, че те познаваха мащаба на идещата катастрофа, още през 1970. И искаха да прокарат реформи, и накараха Косигин да направи икономически реформи. Така че аз направих филм на вълната на тази либерализация. Реформата в Русия започваше да се получава, но имаше огромна съпротива поради наследството на сталинизма, така че нещата ставаха много бавно. А после през 1967-8 се появи Дубчек и цялото чешко въстание. Пражката пролет беше катастрофа за руските реформисти, защото те веднага се оказаха под обстрел от сталинистите. Руските танкове в Прага бяха нещо абсолютно ужасно и прекратиха руските реформи на час. Спомням си как моят приятел, който беше в Централния комитет, дойде от едно заседание и ми каза: „Реформите са мъртви и ще си останат така за още едно поколение.“

Така че филмът ми се появи точно когато всичко започваше да замръзва. Ако не бяха тези обстоятелства, никой нямаше да забележи нищо,

хората просто щяха да си кажат „хубав филм“. Или може би не „хубав“, а странен, объркан и т. н. Но поради това, че беше забранен, той най-неочаквано стана „Ay! Страхотен филм!“ Аз моментално се превърнах в герой, защото бях автор на забранен филм. А във филма всъщност нямаше нищо ново; той беше нов само за Русия. От официална гледна точка естетиката му беше просто странна и неразбираема. А всичко, което не беше разбираемо, беше антисъветско. Никога не съм живял с усещането, че правя нещо ново, и не се нуждаех от кураж за това – просто исках да поставя на екрана реални хора, а и беше истинско удоволствие да се прави нещо интересно.

Но това беше нещо напълно революционно за Русия от онова време.

Знаете ли, Орсън Уелс е казал нещо великолепно за **Гражданинът Кейн**: „Направих този филм само защото не знаех, че нещата не могат да се правят по този начин“. Понякога нещата не са съзнателни. Докато Блясък, последният ми руски филм, е много по-самоуверен – един съзнателен удар и плонка върху руската психика, за славата и модата и проститутките, и целия този боклук. Но това беше съзнателно. А когато бях на 26, бях просто глупак!

За цензурана

Докосваме се до темата за политиката на културата в съветското кино, което беше важно не само за хората вътре в Съветския съюз, но и извън него. Това беше много странен процес: човек трябваше да разчита знаците, за да разбере в каква посока тръгва Съветския съюз. Спомням си, през 80-те години много често бях в Русия и ходех по московските кина, за да гледам филми като „Полети на сън и наяве“, на Роман Балаян, с Яновски и Гурченко. В залата цареше пълна тишина. Защото всички знаеха за какво става дума. Това беше един от ония филми, които изглеждат така, сякаш не говорят нищо, но всъщност засягаха всичко от онова време.

Да, публиката по онова време беше много внимателна.. а също и много любопитна.

А освен това се намираха в диалог. Кинематографистите говорена на публиката, а тя им отговаряше.

Да, това беше чудесно. Това беше може би най-доброто време за съветската филмова индустрия и съветската публика, защото се появяваха и филми, които бяха като първи сигнали откъм морето. Но извън Русия беше малко по-различно, защото Русия беше зад Желязната завеса и беше мистериозна страна, по същия начин, по който сега е мистериозна

Северна Корея. Ако днес би бил създаден и забранен някой севернокорейски филм, всички щяхме да бъдем заинтригувани и да го гледаме...

Но много често именно филмите, които не бяха забранени, бяха най-интересните, тоест ония, които просто бяха трудни за разбиране на вън. Като например онзи на Балаян, при който хората извън Русия се питаха „Че какво толкова?“ Или дори някой популярен филм, като „[Гара за двама](#),“ на Елдар Рязанов, който означаваше много за руснаците, защото това беше ироничен, касаещ ежедневните порядки хумор.

Но да се върнем към въпроса за това какво беше възможно и какво не, от гледната точка на кинематографиста. Вие направихте „Асиното щастие“, който по онова време беше филм, невъзможен за разпространение, а брат ви [[Никита Михалков](#)] имаше същия опит с филма „[Роднини](#)“....

Това беше вече четиринаесет години след като направих Ася и беше друго време. В началото на 80-те бяхме вече по-информирани за онова, което се случва на Запад, и знаехме повече за световното кино. Брат ми беше много по-добре запознат със световното кино, с неща като италиански спагети-устърни или каквото и да е. По-рано за нас това беше като търсене на сляпо – за хора като мен и Тарковски – защото беше толкова трудно да се видят някакви филми. Спомням си, бяхме се набълскали около 60 души в половин помещение, когато гледахме [Пепел и диаманди](#) на Вайда. Копието дойде от полското посолство; беше по времето на либерализацията на Гомулка. И ние възприехме филма като абсолютна експлозия! Беше такова открытие. Защото беше много антисъветски и антисталинистки. Никога няма да забравя как героят минава покрай портрет на Сталин, лежащ на пода. Не можех даже да повярвам, че това е било заснето в Полша – някой да се разхожда върху портрета на Сталин! И това промени мисленето ми, по същия начин, по който ме промени известната реч на Хрущцов на 20я конгрес (1956). Защото ми помогна да разбера, че филмите могат да бъдат нещо много повече от развлечение. Те могат да бъдат и политически, дисидентски. В Съветския съюз нямахме такива неща. Просто се опитвахме да открием нова естетика.

Напускане на страната и дисидентство

Вашето напускането на страната – причини ли то проблеми на семейството ви?

Не. Но причини проблеми на мен, тъй като махнаха името ми от всичко, включително и от киноенциклопедията. А филмите ми показваха без да показват името ми. След това майка ми не получи виза за

Франция. Но в края на краищата всичко завърши добре и не им причини големи проблеми, макар че баща ми беше много уплашен.

Всеки човек, който е преживял времената, през които са минали те, трябва да е бил уплашен.

Никога не съм бил политически дисидент, както и Тарковски никога не е бил такъв. Спомням си, и двамата бяхме в Кан, и той ми каза „Не мисля, че ми се връща обратно“. А аз му казах „Помолиха ме да ти кажа, че Андропов лично е обещал, че ако се върнеш, незабавно ще ти издават паспорт, с който да можеш да излезеш отново, ако замениш дипломатическия си паспорт с нормален“. Работата е там, че по онова време Съветският съюз имаше около 50.000 души с дипломатически паспорти по целия свят, и ако пуснеха един да избяга, половината от останалите щяха да го последват незабавно! Но всичко щеше да бъде наред ако той е просто нормален човек, а не дипломат. А Андрей ме попита „Ти за КГБ ли работиш?“ А аз му отговорих: „Да не си луд? Просто ти казвам какво ме помолиха да ти кажа.“

А после срещнах в Кан **Володя Максимов** [Владимир Максимов, 1930–95, издател на емигрантското списание *Континент* и известен съветски дисидент]. И той ми казва „Това е. Ще заведа Андрей в Италия и там той ще направи изявление“. Аз му казвам „Володя, какво правиш? Ще го убиеш човека!“ Но Тарковски си направи изявленето, макар и никога да не е бил политически настроен – той беше просто евреин!

От политическа гледна точка Тарковски беше идиот! Не разбираше нищо! Беше светец! Мисля, че това го уби, защото след това се страхуваше, че от КГБ ще го отвлекат и докато режисираше **Борис Годунов** [в Кралската опера през 1983], през цялото време го придружаваше агент от Скотланд Ярд. Беше параноичен! Спомням си този момент и си мисля, че бях много антисъветски настроен, но никой от нас не е бил дисидент. Никога не съм правил антисъветски изявления. Просто исках да живея както си поискам – да видя света. В известен смисъл имаше само един политически дисидент в киното – човек, който направи истински политически филм. Това беше **Комисарката** на Александър Асколдов (1967).

Защото той показа някои еврейски проблеми – антисемитизма – и някои проблеми на съветското общество, и това беше единственият филм, който наистина беше забранен жестоко, а Асколдов не успя да намери друга работа. Докато всички ние, останалите, имахме работа. Моят филм беше забранен, но те дойдоха при мен и ме попитаха „Искаш ли

да направиши нещо за Тургенев?“, а аз отговорих „Разбира се! Ще направя каквото поискате, ако ми дадете работа!“

Значи ситуацията беше „или си стой при класиката, или заминавай за Сибир!“

Беше повече или по-малко човешко, ако го сравните с условията при сталинизма. Но трябва да разбирате, че ние живеехме в едно напълно преобрънато общество. Не можеше да се промени нищо, засягащо комунистическата партия. Всички го знаеха и никой не би бил в състояние да се изправи публично и да каже „Другари, бих искал да попитам само дали политиката и културата на комунистическата партия са правилни“. Един такъв прост въпрос би накарал всички да си мислят, че си луд и неблагодарен. Хора като Бродски бяха наистина считани за луди, защото те нямаха инстинкт за самосъхранение.

И точно затова те бяха велики, защото имаха кураж, а ние нямахме. Нито Тарковски, нито аз имахме този кураж. Аз не го и исках – защо по дяволите да го искам? Не искам неприятности, искам просто да снемам филми!

За съвременна Русия

Беше ми много интересно да чета вашите [статии на сайта OpenDemocracy](#), които са по-различни от всичко, което съм виждал преди това. Текстът „[Страната на мафията](#)“ ми се стори много силен.

Мислех да правя филм за това. Ако не мога да заснема живота на Рахманинов, то тогава си мислех да направя нещо като римейк на [Разследване на един гражданин извън подозрение](#) [1970, Елио Петри, Италия]. Нещата се припокриват перфектно! Става дума за офицер от полицията, който се превръща в изнудвач и убиец, но в същото време е абсолютно незаменим и получава повишение. [Смее се] Невероятно! Би било великолепна притча за днешна Русия.

Би било повече от притча. Със сигурност това би бил много труден за правене филм.

Не, защо?

Ами в политическия климат на Русия днес.

Не, не мисля така. Трябват ви малко пари, но никой не гледа какво снемате. Искам да кажа, може и да не го разпространят и да стане скандал, ако се опитвате да получите разпространение, но иначе можете да снемате каквото си поискате. Действително има цензура при филмите, които Путин иска да финансира с брат ми и Руската културна фондация.

Но филми, които не се правят с такива пари – филми, при които сам си намирате инвеститорите – при тях могат да се правят интересни неща.

Хм, това е много интригваща идея. Какво мислите за по-младите руски кинематографисти днес?

Мисля, че има няколко много интересни млади режисьори: **Хржановски, Попогребски, Хлебников...** интересни, много интересни хора. Знаете ли, че напуснаха Съюза на филмовите дейци и си създадоха собствен професионален съюз? И искат да държа реч при тях.

Ще го направите ли?

Да, защото съм заинтересуван. Самият аз исках да напусна Съюза, но брат ми ме помоли да не го правя. Така че останах, макар че този нов форум ме интересува много повече... Брат ми, за нещастие, стана прекалено много политик и това го унищожава. Талантлив човек...

Брилянтен режисьор. Ако само би си останал при правенето на кино...

Надявам се, че е поправимо, но ще видим.

Русия между Изтока, Запада и Африка

Ние имаме нова програма, занимаваща се с ранното съветско кино. Евгений Бауер, Протазанов, Абрам Роом...

Когато гледате тези филми от 1920-те, виждате възторженото желание на нацията да изгради ново общество. Това желание е нещо много руско и много религиозно, както го знаеше и Бердяев.

Руснаците не познават средата, те знаят само крайностите. Чехов е писал за това. В тези филми се вижда огромен ентузиазъм. В известен смисъл той е напълно преувеличен, но пък е чисто руски. Руснаците са тоталисти. Мисля, че в този смисъл ние сме много близо до Африка – много по-близо, отколкото до Европа. Имаме и същите комплекси, каквито много често има Африка. Искаме да бъдем бели.

Но вие наистина сте „други“ – по-скоро като азиатци.

Да, ние сме азиатци... Не, даже не и азиатци, защото мюсюлманският свят е силно структуриран и мюсюлманските общества са много строги, с правила и задължения, с етически кодове, които държат обществото в сцепление. Западното общество включва един вид индоктринация, дълбоко вътрешно възприемане на етическите кодове у гражданите му. Но етическият код на руснака е хлабав като на езичник. И това е нещо много важно за разбиране. Ние не сме европейци; ние не притежаваме тази индоктринация. В етиката си сме толкова хлабави, колкото британците са били през тридесети век, или може би по времето на Шекспир, кога-

то протестантизъмът все още е бил нещо много ново. А ние сме езичници. Толстой е писал за това в писмото си до синода – то е нещо изключително!

Но при всички случаи руснаците имат някакъв етически канон, който идва от големите им писатели от 19 век, които се занимават преди всичко с етически въпроси...

Не, с това не съм съгласен. Руската етика идва от времената преди християнството. Руското ортодоксално християнство е изключително хлабаво. Ако отидете на църква, свещеникът ще опости всичките ви грехове. Това опрощение прави от руснаците най-големите грешници. Виждате бандити и престъпници с кръстове, и те ходят на църква с икони, и знаят, че като отидат там, ще бъдат опростени. Това е нещо много езическо – няма морал! Това е като Европа от дванадесети век. Опитвам се да убедя света в това. Ето защо сме толкова корумпиранi. Емоциите са много по-важни от рационалността. Няма закони, освен ако някой не ви следи с тояга! Можете да нарушите всички закони. Така че онова, което имам пред вид, е че това не идва от деветнадесети век...

Предполагам, че ще настоявате, че това е европейско влияние, което е дошло по-късно...

Да, това е европейско влияние. Петър Велики е покрил Русия с един много тънък пласт от европейска цивилизация, но дълбоко под него руснаците са си точно същите, каквито винаги са били. Държавната власт и руската нация не са свързани едни с други. За руския човек държавата е нещо трансцендентно. Той не разбира държавата. Живее си своя микророжivot и не иска държавата да му се меси в тази дребна кражбица тук, или в онова нещо, което ще си направи там, или каквото и да е. Мисля, че това е трагедия за Кремъл, защото те не знаят как да се обърнат към масите. Как да се тренират – *entraîner*? – хората така, че да станат буржоазно-култивирани, да се обвържат с бизнеси, с икономическия процес, или с който и да е процес. Те не искат, така че човек трябва да ги тегли за косите.

Това се свързва с нещата, които казахте преди това – за руската публика, които е толкова податлива на привлекателността на Америка.

Да, защото това е нещо лесно за разбиране и защото то е като мечта – няма нищо общо със собствения ви живот. Мисля, че това е нещо трагично, защото ние попадаме в упадъка на западната философия без да сме получили предимствата ѝ. Ние сме директно вътре в Шпенглер, [смее се], без да сме достигнали хуманистичната среда.

Източник

Андрей Кончаловски е световноизвестен руски кинорежисьор и сценарист.

Коментари (4)

- 21-08-2011|**Караулкин**

Фантастично интервю! Направо не е за вярване! Огромни благодарности!

- 21-08-2011|**Dimitar Bardarsky**

Интересно интервю! Пълният текст на английски може да се прочете тук: <http://www.opendemocracy.net/od-russia/prof-ian-christie/meeting-with-andrei-konchalovsky-part-i>, и тук – <http://www.opendemocracy.net/od-russia/prof-ian-christie/meeting-with-andrei-konchalovsky-part-ii>. Едно уточнение – правилното изписване на имената е: Протазанов и Рoom.

- 21-08-2011|**BISSE STOYANOV**

Руснаците, та и ние, “Не искат, така че човек трябва да ги тегли за косите” - А. К.

Още веднъж чудесно интервю. Благодаря Златко.

- 22-08-2011|**Росица Каменова**

Страхотно интервю, ще си го запазя, никога не съм вярвала, че Андрон е способен толкова кратко и повествователно да разказва и отговаря на толкова много въпроси! Колко ли души у нас познават руската и съветската култура и филми?! Благодаря за възможността да го прочетем!

Непресекващата кампания за забрана на „Кланица пет“

Автор: Бетси Морес

На страниците на *Кланица пет* един церемониалмайстор запитва хората да обяснят функцията на романа в модерното общество. Това е сцена, която членовете на училищния съвет на Републиканското средно училище в югозападен Мисури сигурно са прочели набързо, или не са харесали, или просто не прочели, защото не отдавна те решиха (с 4:0 гласа) да забранят преподаването в тяхното училище на романа на Вонегът, написан през 1969. Освен това книгата беше премахната от училищната библиотека.

А функцията на романа, според споменатия абзац, е:

„Един от критиците каза: „Да предостави усещане за цвят в помещения с чисто бели стени“. Един друг каза: „Да опише артистично духането (blow-jobs)“ Трети: „Да учи жените на млади мениджъри какво да купуват следващия път и как да се държат във френски ресторант.“,

Функцията на *Кланица пет* от дълго време насам е да бъде средство за обучение в американските класни стаи. Главният герой на романа, Били Пилгрим, е създаден по образа на реален американски войник, който е бил пленник по време на Втората световна война. През този травматичен период Пилгрим става „откачен от времето“ в резултат на психическия шок. Той е осъден да преживява отново и отново най-болезнените моменти от живота си.

Като литературно средство това е начин, по който Вонегът може „да натърти пред читателите, че ние повтаряме едни и същи грешки, и че това не трябва да бъде така“, казва Джулия Уайтхед, директорка на Мемориалната библиотека „Кърт Вонегът“.

По някакъв начин обаче ние отново и отново се оказваме в едни и същи затруднения. Откак е публикуван, *Кланица пет* е бил забраняван или представян за забрана поне 18 пъти. И реториката при всеки от случайте изглежда е, също като Били Пилгрим, „откачена от времето“. Ко-

тато книгата е премахната от държавните училища в Оукланд кънтри, Мичиган, през 1972, местният съдия я окачествява като „покварена, неморална, психарска, вулгарна и анти-християнска“. През 1973 училищният съвет на Държавното училище Дрейк в Северна Дакота нареджа да се изгорят 32 екземпляра от книгата в котела на училищната отоплителна инсталация. Няколко години по-късно образователният съвет Айланд трийс в Левингтън, щата Ню Йорк – в един регион, някога известен под името Ерусалим – отстранява *Кланица пет* и 8 други книги от библиотеките на местните средни и начално-средни училища. През 1982, в съдебния процес, известен под името *Образователен съвет срещу Пайко*, Върховният съвет на САЩ отменя (с 5:4 гласа) това решение, позвавайки се на нарушение на Петата поправка към конституцията¹. Но дори и след това решение, други местни съвети продължават да предлагат книгата за забрана в местните училища.

Така че нещата бяха придобили едно някак познато звучене, когато Уесли Скргинс от Република, Мисури, изложи разбиранията си във вестник *Спрингфийлдски водач на новините* през миналата есен. Като извънщатен професор в Мисурийския държавен университет и човек, който образова децата си сам², Скргинс изказа предупреждение против някои книги, преподавани в местните училища. „Време е родителите и данъкоплатците от този окръг да бъдат информирани за тези материали“, писа той. Но не и 1.164-те ученици от местното средно училище.

„Това е книга, която съдържа толкова много вулгарни изрази, че би накарала всеки моряк да се изчерви от срам“, писа той за *Кланица пет*. „Думата f... е изплескана на почти всяка страница. Съдържанието варира от голи мъже и жени, поставени заедно в клетки, така че останалите да могат да гледат как те правят секс, та чак до Бог, който казва на хората, че е по-добре да си нямат работа с този загубеняк и нехранимайко негов син, наречен Исус Христос.“

Читателят сигурно ще бъде извинен, ако се почувства изненадан от темата за забрана на книги в наши дни, особено пък когато става дума за един толкова известен роман. Уайтхед е една от изумените. Но *Кланица пет* се намира на 29-то място в списъка на Американската библиотечна асоциация (ABA), представящ **забранените или предложени за забрана**.

1 Поправката, касаеща свободата на словото, Бел. пр.

2 В ангlosаксонския свят е разрешено родителите да образоват децата си сами, без участие в официалната училищна система. Бел. пр.

на книги¹. През миналата година АБА е регистрирала 348 предложения за забрана на книги, което е само нищожна част от общия брой на случайте, повечето от които не получават гласност, казва Барбара Джоунс, директорка на Службата за интелектуална свобода към АБА. На върха на списъка през последното десетилетие се намират книгите за Хари Потър. Нобеловата лауреатка Тони Морисън, както и детската писателка Джуди Блум се появяват на множество места. За хората, които биха искали да запомнят тези статистики, Седмицата на забранените книги се провежда всяка година от 24 септември до 1 октомври.

„Хората искат нещо, което да могат да контролират във времена на промяна“, казва Барбара Джоунс. „Когато времената са трудни, те започват да се страхуват за традиционните ценности. А книгите са нещо, кое то те могат да видят, пипнат и да кажат ,Аха, може би книгите са причината за всичко това.‘“

В хода на 25-годишната си кариера Джоунс се е наслушала на един постоянен рефрен от оплаквания. „Все си мисля, ,О, някой ден всичко това ще свърши‘, но то никога не свършва. Наистина,ексът [се възприема като] една от големите заплахи“, казва тя, заедно с насилието, вулгарния език и религията.

Най-добрият прецедент за съдебен процес срещу забраната от Република, Мисури, е случаят *Пайко* от 1982, казва Дъг Боуни, адвокат към Американския съюз за гражданска свобода (ACSC), който помага при подготовката на процеса. Той има пред вид и една друга съдебна битка, проведена от ACSC през 1993, когато един училищен съвет в Олат, Канзас, е забранил книгата *Ани в ума ми* от Нанси Гардън, защото тя се занимава с темата за хомосексуалността. ACSC е спечелил делото в местния съд, който е постановил, че книгата е била забранена поради идеологическо несъгласие на училищния съвет с идеите, изразени в нея.

---

1 Само за информация, тук няколко книги от този списък:

1. *Великият Гетсби*, by F.Scott Fitzgerald
2. *Спасителят в ръжста*, by J.D.Salinger
3. *Гроздовете на гнева*, by John Steinbeck
4. *Да убиеш присмехулник*, by Harper Lee
5. *Цветътът виолетово*, by Alice Walker
6. *Улис*, by James Joyce
7. *Обичана*, by Toni Morrison
8. *Господарят на мухите*, by William Golding
9. *1984*, by George Orwell

Но през 2009 година Единадесетият апелативен съд на САЩ се е присъединил към решението на училищния съвет от окръга Майами-Дейд, против АСГС, с което е позволил отстраняването на книгата *Vamos a Cuba* от местните библиотеки. Четиридесет и осем екземпляра от книгата са били отстранени, защото са представяли един прекалено розов портрет на кубинското правителство пред читателската аудитория, състояща се от деца на възраст между 5 и 8 години.

Изглежда, че никоя книга не е неприосновена. През миналата година училищната система в областта Калпепър, Вирджиния, обяви, че ще забрани юбилейното петдесетгодишно издание на *Дневникът на Ане Франк*, след като са били получени оплаквания срещу нейното сексуално съдържание и хомосексуалните ѝ теми.

„Може би хората се страхуват от мощта на добрата литература“, казва Джоунс. Отново и отново, ония, които се чувстват най-силно застрашени от книгите, подобно на Скрогинс, са хора, които нямат директна връзка с публичното образование и библиотеките. „Аз ги наричам „Вярващите“. Предполагам, че това също е нещо, в което хората могат да ме обвинят“, усмихва се Джоунс. „Защото аз изпитвам доста силни чувства когато се стигне до свободата на словото.“

Вонегът е изпитвал подобни силни чувства, което е причината, поради която Мемориалната библиотека предлага бесплатни копия от *Кланица пет* на учениците от средното училище в Република. Досега само десет от тях са се възползвали от това, казва Уайтхед. Но сега е лято и тя очаква да получи повече запитвания когато децата се завърнат от ваканция и отново започнат да мислят за книги.

[Източник](#)

Бетси Морес е студентка в Колумбийския университет, Ню Йорк, и сътрудничка на множествоrenomирани американски списания като *New Yorker*, *Atlantic*, *City Limits* и др.

Коментари (3)

- 21-08-2011 | **Боби**

т.6 „Улис“ by James Joyce“ – ...хора, какъв „Улис“, бе, правете поне някаквa редакция, по нашия край му викаме все още „Одисей“ :-)))

- 22-08-2011 | **Пчелица тъмноглава**

Също така, струва ми се романът на Голдинг беше публикуван като „Повелителят на мухите“, мерси ;))

- 29-08-2011 | **evolutionbabe**

А книгата на Тони Морисън е преведена на български със заглавието „Възлюбена“.

След като дори преводачите не си правят труда да четат, списъкът със забранени книги донякъде се обезсмисля...

Проблемът с гениите

Автор: Малкълм Гладуел

„Това, че знаете коефициента на интелигентност на едно момче, няма да ви свърши работа, когато пред вас има цял клас умни момчета.“

1.

В петия епизод на американското телевизионно състезание „Един срещу всички“ през 2008 г. участва специален гост на име Кристофър Лангън.

„Един срещу всички“ е сред многото телевизионни игри, изникнали след феноменалния успех на „Стани богат“. В нея участва постоянна маса от сто редови зрители – т. нар. мафия. Всяка седмица те мерят сили със специално поканен гост, като отговарят на въпроси от различни области. Залогът е един милион долара. Гостът трябва да е достатъчно умен, за да отговори правилно на повече въпроси от мафията и по това мерило малцина са тези, които са се справили по-блестящо от Кристофър Лангън.

„Тази вечер мафията се изправя срещу своя най-ожесточен съперник досега – обявява гласът зад кадър. – Запознайте се с Крис Лангън, наричан от мнозина най-умният човек в Америка“. Камерата бавно показва отвисоко набит, мускулест мъж на около петдесет години. „Средният коефициент на интелигентност при човека е 100 – продължава гласът. – Коефициентът на Айнщайн е 150. На Крис е 195. В момента той е съсредоточил колосалния си мозък над теория за вселената. Но дали огромният му череп ще бъде достатъчен, за да разбие мафията в битката за един милион долара? Ще разберем сега в „Един срещу всички“!“

На сцената излиза Лангън, посрещнат с бурни аплодисменти.

– Според вас не е необходим забележителен интелект, за да се представи човек добре в „Един срещу всички“, нали така? – обръща се към Лангън водещият на шоуто Боб Сагет, вперил в госта особен поглед, все едно наблюдава опитен екземпляр.

– Честно да ви кажа, мисля си, че интелектът може дори да попречи – отговаря Лангън с дълбок, уверен глас. – Хората с висок коефициент на интелигентност са склонни да профилират познанията си, да задълбават, като избягват незначителните подробности. Но като ги гледам тези тук – добавя той и хвърля към опонентите си насмешлив поглед, който издава колко нелепо му се струва всичко това, – ми се струва, че ще се справя.

През изминалото десетилетие Крис Лангън се сдоби със странна слава. Той се превърна в популярното лице на гения в Америка, знаменитост сред изключителните хора. Канят го в новинарски емисии, представлят го в списания, а режисьорът Ерол Морис направи за него документален филм. И всичко това заради мозък, който явно не подлежи на описание.

Телевизионното шоу „20/20“ дори наема психолог, който да направи на Лангън тест за интелигентност. Резултатът буквално излиза извън таблиците – твърде е висок, за да бъде измерен точно. Друг път Лангън е подложен на тест, специално разработен за хора, които са твърде умни за стандартните тестове за интелигентност. Отговаря вярно на всички въпроси, с изключение на един¹. На шестмесечна възраст вече говори. На три години, докато слуша приказки по радиото в неделя, Крис следи текста по своите книжки и така се научава да чете. На пет задава на дядо си въпроси за съществуването на Бог и си спомня, че е разочарован от отговорите, които получава.

В училище Лангън може да влезе на контролно по чужд език без изобщо да се е готвил. Достатъчни са му две-три минути, за да прегледа учебника преди идването на учителя, и решава теста с отличен резултат. В началото на юношеството си, докато помага в една ферма, Кристофър започва да поглъща жадно книги от областта на теоретичната физика. На шестнайсет се справя с прочутия със своята неразбираемост шедьовър на Берtrand Ръсел и Алфред Норт Уайтхед „Принципи на математиката“. Получава максимален брой точки на теста SAT, въпреки че заспива по време на изпита.

„Един час учеше по математика – разказва брат му Марк за заниманията на Крис през лятната ваканция в гимназията. – След това от-

---

1 Супертестът за интелигентност е създаден от Роналд К. Хъофлин, който също има изключително висок коефициент на интелигентност. Ето един примерен въпрос от раздел с аналогии на думи. „Зъби се отнася към кокошка както гнездо към...?“. Ако искате да научите отговора, боя се, че не го знам. Б.а.

деляше час за френски, после още толкова за руски. А после четеше по философия. И правеше това добростъвестно всеки ден.“

Другият му брат, Джейф, споделя: „Да ви кажа, когато Кристофър беше някъде на четиринайсет-петнайсет години, обичаше да си рисува разни неща просто ей така, на шега, а се получаваха като снимки. На петнайсет свиреше досущ като Джими Хендрикс на китарата, акорд по акорд. Бум, бум, бум. Половината от времето въобще не ходеше на училище. Появяваше се само за контролните и никой нищо не можеше да му каже. За нас това беше адски забавно. Той прехвърляше материала, предвиден за изучаване цял срок, само за два дни, вършеше каквото се изискваше от него, след което се връщаше към своите си занимания¹.“

На сцената на „Един срещу всички“ Лангън е съсредоточен, излъчва увереност. Дълбок, пътен глас, присвти очи, които пробляват яростно. Не говори общи приказки по темите в търсене на върната фраза, не се връща, за да повтори вече казано изречение. Не вмъта „ъъъ“ или „ммм“, или други форми на паразитни изрази – изстрелва изреченията бързо едно след друго, стройни и блъскави като войници на парад. Отмята с лекота задаваните от Сагет въпроси. Когато печалбата му достига 250.000 долара, сякаш пресмята наум, че рисковете да загуби всичко вече са по-големи от потенциалните ползи от оставането му. Внезапно

---

¹ За да получите представа за Крис Лангън като малък, нека ви разкажа за едно дете – нека го наречем Л., – което също има коефициент на интелигентност около 200. Цитирам Лита Стетър Холингърт, която е един от първите психолози, изучавали надарени деца с изключителни способности. Както става ясно от описание то, коефициент на интелигентност 200 е наистина много, ама много висок: „Младият Л. е изумително начен. Страстта му към научна точност и изчерпателност поставя високи критерии за оценка на постигнатото. Той е относително едър, як и внушителен на вид, на галено му казват Професора. Както учители, така и ученици оценяват неговия начин на мислене, отношение и способности. Често го оставят да говори (по цял час) по конкретна тема, например история на времевите частици, древни теории за конструиране на машини, математика, история. Сглобява от отпадъци (сред които макари за ленти за пишеща машина) самоделен часовник с махало, за да демонстрира някои от принципите на хронометрията. Моделът му е показан пред класа по време на допълнителен урок на тема „Време и времеизмерване“. Тетрадките му са впечатляващ пример за научно изложение. Неудовлетворен от откъслечната информация за наземния транспорт, дадена в урока за транспорта, Л. се съгласява, че времето е твърде ограничено, за да бъдат разгледани всички въпроси както подобава. Но настоява, че все пак е редно да се обърне внимание „поне на древната теория“. Като допълнителен и доброволен проект разработва „сложни скици и систематизира древните теории за задвижващи механизми, движещи се машини и т.н...“. Тогава е на десет.“ Б.а.

спира. Казва „ще взема парите“, здрависва се енергично със Сагет и приключва докато е на върха, както си представяме, че би направил един истински гений.

2.

Малко след края на Първата световна война Луис Търман, млад преподавател по психология в Станфордския университет, среща забележително момче на име Хенри Кауъл. Хенри расте в бедност и безпорядък. Тъй като не се разбира с другите деца, седемгодишен престава да ходи на училище. Работи като чистач в една школа недалеч от кампуса на университета и при всеки удобен случай се измъква от задълженията си, за да посвири на пианото. Музиката, която излиза изпод пръстите му, е прекрасна.

Търман се занимава с измерване на интелигентността. Стандартният тест, който през следващите 50 години ще направят милиони хора, т. нар. „Станфорд-Бине“, е създаден от него. Търман решава да измери интелигентността на Кауъл. Това момче сигурно е интелигентно, мисли си той и, разбира се, е прав. Кофициентът на Хенри се оказва над 140, което граничи с резултат, подобаващ на гений. Търман е очарован. Колко ли още необработени диаманти се валят в калта?

И той започва да ги търси. Открива момиченце, което на година и седем месеца знае азбуката, и друго, което чете Дикенс и Шекспир на четири. Попада на младеж, изгонен от юридическия факултет, защото преподавателите му не можели да повярват, че е възможно човек да възпроизведе дословно дълги пасажи от правни разсъждения.

През 1921 г. Търман решава да посвети живота си на изучаването на надарените хора. Със солидната финансова подкрепа на фондация „Комънуелт“ той събира екип от учени и ги изпраща в началните училища в Калифорния. От учителите се иска да посочат най-умните деца в класовете си, които да преминат тест за интелигентност. Десетте процента с най-добри резултати правят втори тест, а тези, чийто резултат от втория тест надхвърля 130 точки, получават и трети. Въз основа на събранныте данни Търман селектира най-добрите и най-умните деца. В процеса на работата си психологът успява да прегледа досиетата на около 250 000 ученици от средния и горния курс. Подбира 1470 деца, чийто кофициент на интелигентност надхвърля 140 и дори достига удивителните 200 пункта. Тази група млади гении става известна като „термитите“. Те

са обект на едно от най-популярните психологически изследвания в историята.

До края на живота си Търман се грижи за своите избраници като квачка за пиленцата си. Развитието им се проследява, непрекъснато биват проверявани, измервани и проучвани. Постиженията им в образователния процес биват записвани, браковете им се наблюдават, болестите им се нанасят в таблици, психологическото им състояние се превръща в диаграми, а всяко повишение и смяна на работата се записват надлежно. Търман пише на своите избраници препоръчителни писма при кандидатстване за работа и молби за аспирантури. Постоянно раздава съвети и дава консултации и през цялото време записва данните в дебели червени тетрадки, които издава под заглавието „Генетични изследвания на гениите“.

„Няма нищо по-важно за един човек от коефициента му на интелигентност. С изключение може би на неговия морал“, казва Търман. Според него именно между хората с най-висок коефициент на интелигентност „трябва да търсим бъдещите лидери, които ще дадат тласък на науката, изкуството, управлението, образованието и социалното благополучие като цяло“. С порастването на изследваните деца Търман публикува сведения за техния напредък и техните изключителни постижения. „Почти невъзможно е – пише той въодушевен, когато децата са вече в гимназията – да попаднеш на статия във вестника за някакво състезание или събитие с участието на момчета и момичета от Калифорния и сред победителите да няма поне един член на нашата надарена група“. Търман показва на литературни критици откъси от текстове на най-творчески изявените деца, за да бъдат съпоставени произведението им с ранните творби на прочути писатели. Разлики няма. Според психолога, по всичко личи, че избраната група притежава потенциал за „велики дела“. Той е убеден, че неговите „термити“ са предопределени да формират бъдещия елит на Съединените щати.

И до днес много от идеите на Търман лежат в основата на нашите взгледи за успеха. Училищата имат програми за „надарени деца“. Елитните университети често изискват от студентите да полагат тестове за интелигентност като SAT при кандидатстването си. Поради същата причина високотехнологични компании като „Гугъл“ и „Майкрософт“ внимателно измерват когнитивните способности на бъдещите си служители – те са убедени, че кандидатите, озовали се най-отгоре на скала-

та за интелигентност, притежават най-голям потенциал. („Майкрософт“ са известни с това, че бомбардират кандидатите за работа с куп въпроси с цел да проверят интелигентността и находчивостта им, включително и класиката: „Зашо капаците на канализационните шахти са кръгли?“. Ако не знаете отговора, значи не сте достатъчно умни, за да работите в „Майкрософт“¹.)

Ако бях вълшебник и ви предложех да увеличи кофициента ви на интелигентност с 30 точки, щяхте да се съгласите, нали? Щяхте да допуснете, че това би ви помогнало да се издигнете в живота. А когато чуем за човек като Крис Лангън, реагираме така, както е реагирал Търман при първата си среща с Хенри Кауъл преди повече от век – обзema ни страхопочитание и благоговение. Гениите са абсолютно изключителни. Нищо не може да ги спре.

Дали?

Досега в книгата видяхме, че изключителните постижения се дължат повече на възможностите, отколкото на таланта. В тази глава искам да разнищя това твърдение, като разгледам най-чистата и изкристиализирана форма на изключителни хора – гениите. Дълги години мнението ни за ключовата роля на високата интелигентност се формираше под влияние на хора като Търман. Но, както ще се убедим, изследователят допуска грешка. Той не е прав за своите „термити“ и ако беше попаднал на младия Крис Лангън, който прочита „Принципи на математиката“ на шестнайсет, със сигурност щеше да допусне същата грешка и по отношение на него – поради същата причина. Търман не разбира какво всъщност означава да си изключителен и това е грешка, която продължаваме да допускаме и до ден днешен.

3.

Един от най-разпространените тестове за интелигентност са т. нар. „Прогресивни матрици“ на Рейвън. Той не изисква езикови умения или специално придобити знания. С него се измерват уменията за абстрактно мислене. Стандартният тест на Рейвън се състои от 48 задачи с прогресивно увеличаваща се сложност. Кофициентът на интелигентност се изчислява въз основа на това на колко въпроса е отговорено правилно.

---

1 Отговорът е, че кръглият капак няма как да падне в шахтата, колкото и да го въртите, докато правоъгълният пада лесно – стига само да го наклоните. Ето, вече имате шанс да получите място в „Майкрософт“. Б.а.

През годините са правени огромен брой изследвания в опит да се разбере как резултатът от един такъв тест за интелигентност като Рей-вънновия се отнася към успеха на практика. Хората в дъното на скалата – с коефициент под 70 – са смятани за умствено изостанали. Резултат около 100 е среден, може би ви трябва малко повече, за да се справите в колежа. А за да влезете в сравнително конкурентна университетска програма и за да се представите добре там, ще ви трябва коефициент най-малко 115. Като цяло, колкото по-висок е резултатът ви, толкова повече ще се образовате, толкова повече пари е вероятно да спечелите и – ако щете вярвайте – толкова по-дълго ще живеете.

Но има и уловка. Взаимовръзката между успеха и коефициента на интелигентност важи само до един момент. Щом човек достигне коефициент около 120, допълнителните точки изглежда престават да носят осезаеми и полезни от практическа гледна точка предимства¹.

„Доказано е категорично, че човек с коефициент на интелигентност 170 е много по-вероятно да разсъждава по-добре от някой със 70 – пише британският психолог Лиам Хъдсън, – и това важи и за по-близки граници, например 100 и 130. Но тази зависимост изглежда става невалидна, когато се сравняват двама души с относително високи коефициенти. Един завършен учен с коефициент 130 има същите шансове да спечели Нобелова награда като някой с коефициент 180.“

Хъдсън всъщност ни казва, че коефициентът на интелигентност е нещо като ръста в баскетбола. Човек висок 1.70 м има ли реален шанс

1 Основоположникът на тестовете за интелигентност Артър Дженсън разглежда този въпрос в книгата си от 1980 г. „Предразсъдъци в изследванията на ума“: „Четирите най-значими от социална и индивидуална гледна точка прага в скалата на интелигентност са тези, които с голяма степен на вероятност поставят разграничения между хората, които – предвид нивото на умствените си способности като цяло – могат или не могат да посещават обикновено училище (IQ 50); могат или не могат да усвоят учебния материал по отделните предмети в началния курс (IQ 75); могат или не могат да изкарат подготовителната програма за колеж или университет в гимназията (IQ 105); могат или не могат да завършат акредитиран четиригодишен колеж с оценки, които им осигуряват достъп до професионално висше училище или университет (IQ 115). Отвъд това коефициентът на интелигентност става относително неважен по отношение на обичайните професионални стремежи и критерии за успех. Това не означава, че няма съществени разлики между интелектуалните способности на хора с коефициент 115 и на такива със 150, или дори между тези със 150 и 180. Но разликите в коефициента за интелигентност в тази горна част на скалата оказват далеч по-малко влияние върху личността, отколкото описаните по-горе прагове и, общо взето, не са толкова важни за успеха в общоприетия смисъл на думата, колкото определени черти на личността и характера.“ Б.а.

да играе баскетбол професионално? Не съвсем. Трябва да си най-малко 1.82 м или 1.85 м, за да играеш на това ниво и, при изравнени други условия, може би е по-добре да си 1.90 м, отколкото 1.85 м, а още по-добре 1.92 м вместо 1.90 м. Но след определена стойност височината вече няма толкова голямо значение. Играч, висок 2.07 м, не е непременно по-добър от друг, който е с 5 сантиметра по-нисък. (Ето, Майкъл Джордан, най-великият играч на всички времена, е висок 2.01 м.) Баскетболистът трябва просто да е достатъчно висок. Същото важи и за интелигентността – има праг.

Шоуто „Един срещу всички“ започва с факта, че Айнщайн има коефициент на интелигентност 150, а Лангън – 195, тоест с 30% по-висок. Което не означава, че е с 30% по-умен от Айнщайн. Това е нелепо. Единственото, което можем да кажем, е, че що се касае до наистина сложна материя като физиката, и двамата очевидно са достатъчно умни.

Осьзnavам, че идеята за праг на коефициента на интелигентност е в противоречие с нашата интуиция. Мислим си, че носителите на Нобелова награда за постижения в науката например би трябвало да имат най-високия възможен коефициент на интелигентност; че това би следвало да са хора, влезли в колеж с най-добрите оценки, спечелили всички възможни стипендии и постигнали такива умопомрачителни академични резултати в гимназията, че най-добрите университети в страната направо са се избрали за тях.

Но нека разгледаме следния списък на университетите, където са завършили последните 25 американци, носители на Нобелова награда за медицина.

Колеж „Антиох“

Университет „Браун“

Университет „Бъркли“

Вашингтонски университет

Колумбийски университет

Технологичен институт „Кейс“

Масачузетски технологичен институт (МТИ)

Калифорнийски технологичен институт („Калтек“)

Харвардски университет

Колеж „Хамилтън“

Колумбийски университет

Университет на Северна Каролина

Университет „Депо“
Пенсилвански университет
Университет на Минесота
Университет „Нотр Дам“
Университет „Джонс Хопкинс“
Йейлски университет
„Юниън Колидж“, Кентъки
Илинойски университет
Тексаски университет
„Холи Крос“
Колеж „Амхърст“
Колеж „Гетисбърг“
Колеж „Хънтър“

Никой не би твърдял, че този списък е представителен за избора на висше училище на най-добрите гимназисти в Америка. „Йейл“, „Колумбия“ и МТИ са вътре, но тук са и „Депо“, „Холи Крос“ и „Гетисбърг“. Това просто е списък с добри учебни заведения.

В този ред на мисли, ето къде са учили последните 25 американски нобелови лауреати по химия:

„Сити Колидж“, Ню Йорк
„Сити Колидж“, Ню Йорк
Станфордски университет
Дейтънски университет, Охайо
Колеж „Ролинс“, Флорида
МТИ
Колеж „Гринел“
МТИ
Университет „Макгил“
Технологичен институт на Джорджия
Университет „Уеслиън“, Охайо
Университет „Райс“
Университет „Бригам Янг“
Университет на Торонто
Университет на Небраска
Колеж „Дартмут“
Университет „Харвард“
Колеж „Бириа“

Колеж „Аугсбург“
Масачузетски университет
Вашингтонски университет
Университет на Флорида
Калифорнийски университет „Ривърсайд“
Харвардски университет

Явно, за да спечелиш Нобелова награда, трябва да си достатъчно умен, за да влезеш в колеж от класата поне на „Нотр Дам“ или Университета на Илинойс. Това е всичко¹.

Радикална идея, нали? Да предположим, че дъщеря ви е приета в два университета – „Харвард“ и „Джорджтаун“, Вашингтон. Кой бихте предпочели? Навсякътко „Харвард“, защото е „по-добро“ училище. На приемните изпити кандидат-студентите там изкарват с 10-15% по-високи оценки.

Но предвид това, което научаваме за интелигентността, идеята да класираме учебните заведения като лекоатлети в надбягване звучи абсурдно. Абсолютно погледнато, студентите в „Джорджтаун“ може да не са толкова умни, колкото студентите в „Харвард“. Но и едните, и другите очевидно са достатъчно умни, така че бъдещи нобелисти излизат и от „Джорджтаун“, и от „Харвард“.

Неотдавна психологът Бари Шуорц предлага елитните училища да се откажат от сложните процедури за прием и просто да проведат лотария между всички, минали прага. „Разделете хората в две категории – казва Шуорц: – достатъчно добри и недостатъчно добри. Сложете името на достатъчно добрите в една шапка и теглете печеливши, а тези, които не минават прага, отхвърлете.“ Шуорц признава, че няма никакъв шанс идеята му да бъде приета. Но е абсолютно прав. Както пише Хъдсън (а помнете, че той прави проучването си в елитни английски мъжки училища през 50-те и 60-те години на XX век): „Това, че знаете

---

1 Само за пояснение: все пак от „Харвард“ излизат много повече носители на Нобелова награда, отколкото от което и да е друго училище. Погледнете още веднъж двата списъка. „Харвард“ присъства доста често, докато „Холи Крос“, например, само веднъж. Но нима не очаквате от университет като „Харвард“ да завоюва още повече Нобелови награди? Все пак това е най-богатото, най-престижно учебно заведение в историята, което подбира най-талантливите и умни кандидат-студенти в целия свят. Б.а.

коефициента на интелигентност на едно момче, няма да ви свърши работа, когато пред вас има цял клас умни момчета^{“1”}.

Нека ви дам един пример за ефекта на прага в действие. Правният факултет на Мичиганския университет, както много други елитни американски образователни институции, упражнява политика на положителни действия по отношение на кандидати в неравностойно положение. Около 10% от първокурсниците всяка година се числят към малцинствени групи и ако университетът не намаляваше значително изискванията си за прием на такива кандидати и не ги допускаше с понисък бал от гимназията и с по-ниски резултати на входящите тестове, то процентът щеше да падне под 3. Нещо повече, ако направим сравнение между оценките на студенти от малцинствата и извън тях, ще установим, че втората група се справя по-добре. И нищо чудно – те са имали по-добър бал от гимназията, по-добри резултати на приемния тест, така че е почти сигурно, че ще имат по-високи оценки и по време на следването. Това е една от причините тези положителни програми да са толкова противоречиви. Всъщност скорошна атака срещу подобна програма на Мичиганския университет стигна чак до Върховния съд на САЩ. За мнозина е притеснително елитна образователна институция да приема студенти, които не са на нивото на своите колеги.

Но в един момент от юридическия факултет на „Мичиган“ решават да видят как се справлят студентите от малцинствата след дипломирането си. Колко печелят? Докъде са се издигнали в професията? Доволни ли са от своята кариера? С какво са допринесли за благото на обществото и на своята общност в частност? Какви награди са спечелили? Вземат под внимание всичко, което може да се смята за показател на реален житейски успех. И резултатите се оказват изненадващи.

---

1 За да получите представа колко абсурден е станал процесът на подбор в елитните училища от Бръшляновата лига, разгледайте следната статистика. През 2008 г. 27 462 от най-добрите гимназисти в света кандидатстват в „Харвард“. От тях 2 500 получават перфектния резултат от 800 точки на теста SAT по четене с разбиране и 3 300 имат най-високия резултат на математическата част на SAT. Повече от 3 300 ученици са класирани като първи в класа си в гимназията. А колко приемат в „Харвард“? Около 1 600, което означава, че са отхвърлили 93 от всеки 100 кандидати. Възможно ли е наистина да се определи, че този студент става, а този – не, когато академичните досиета и на двамата са абсолютно еднакви, и при това безуспорни? Разбира се, че не. В „Харвард“ не постъпват честно. Шуорт е прав – трябва просто да организират лотария. Б.а.

„Знаехме, че доста от студентите ни от малцинствата се справят добре – казва Ричард Лемпърт, който участва в екипа, провел изследването. – Очакванията ни бяха, че половината или две-трети няма да са се реализирали достатъчно успешно, но все пак би трябвало да има и приличен брой успели. Каква беше изненадата ни, когато установихме, че тези наши възпитаници се справят точно толкова добре, колкото и колегите им от немалцинствените групи. Нямаше никакви сериозни несъответствия.“

Лемпърт всъщност казва, че по единственото мерило, което би трябвало да интересува един юридически факултет, а именно, дали възпитаниците му се справят достатъчно добре в живота, студентите от малцинствата се представят не по-зле от останалите. Те са точно толкова успели, колкото и колегите си с бял цвят на кожата. А защо? Защото въпреки че академичните им постижения не са блестящи, все пак нивото във факултета по право като цяло е достатъчно добро и те са прескочили прага. Достатъчно умни са. Това, че знаете резултатите от изпитите на един студент по право, няма да ви свърши работа, когато пред вас има цяла стая умни студенти по право.

4.

Нека доразием още малко идеята за прага. Ако интелигентността е от значение само до определена граница, то преминем ли я, би трябвало да са важни други неща, които нямат нищо общо с интелигентността. Нека пак да направим аналогия с баскетбола – при положение, че един играч е достатъчно висок, започват да ни интересуват качества като бързина, усет за терена, пъргавина, владеене на топката и точна стрелба.

И така, какви ли са тези други неща? Да предположим, че вместо да измерваме вашия коефициент на интелигентност, ви предложа един съвсем различен тест.

Напишете всички видове употреба, които ви идват на ум, на следните предмети:

1. тухла
2. одеяло

Това е пример за така наречения дивергентен тест (за разлика от тестове като Рейвъновия, в които от вас се иска да разгледате няколко варианта и да решите по конвергенция, тоест по сходство, кой е верният отговор). Тук от вас се иска да отпуснете въображението си и да насочите ума си в колкото се може повече различни посоки. В дивергентните

тестове очевидно няма един-единствен правилен отговор. Изследователят се интересува от броя и уникалността на вашите отговори. Тестът не измерва аналитичната интелигентност, а нещо коренно различно – нещо, което стои много по-близо до творческото мислене. И дивергентните, и конвергентните тестове са еднакво предизвикателни, ако не ви се вярва, ви предлагам да оставите за малко книгата и да се опитате да направите теста с тухлата и одеялото точно сега.

Ето какви отговори получава Лиам Хъдсън на теста „За какво се използват предметите“ от ученик на име Пул от елитна гимназия във Великобритания:

(Тухла). Използва се при кражби с взлом за чупене на витрини. Поддържа конструкцията на къщи. Използва се при разновидност на дуела – нареждаш по една тухла през 10 стъпки, обръщаш се и мяташ – на другия му е забранено да избягва удара. За да се придържа юрганът върху леглото, се завързва по една тухла във всеки от четирите краища. Става за чупене на празни бутилки от кока-кола.

(Одеяло). Може да се използва върху легло. За да се скриете под него, ако правите тайно секс в гората. Вместо палатка. За изпращане на димни сигнали. Като платно за лодка, количка или шейна. Вместо хавлиена кърпа. Като мишена, ако този, който стреля, е късоглед. Като платнище, върху което да скачат хора от горящи небостъргачи.

Не е трудно да анализирате отговорите на Пул и да получите представа как работи мозъкът му. Той е забавен, беладжия, похотлив, с вкус към драматичното. Умът му прещраква от картини на насилие, секс и хора, които скачат от горящи небостъргачи към чисто практични въпроси като този как да задържим завивката върху леглото. Създава впечатлението, че ако имаше още десетина минути, щеше да измисли още двайсет приложения на двета предмета¹.

Нека сега за сравнение прегледаме и отговорите на друг ученик, участвал в изследването на Хъдсън. Името му е Флорънс и според психо-

---

1 Ето отговорите на още един ученик. Те може би са дори още по-добри от тези на Пул: „(Тухла) За чупене на витрини и прозорци при обир, за определяне дълбочината на кладенци, като оръжие, като махало, за упражняване в резбарство, зидане на стени, за демонстрация на Принципа на Архимед, като част от абстрактна скулптура, косинус и катет, баласт, тежест при пускане на нещо в река и пр., като чук, за да държи врата отворена, за изтриване на обувки, като чакъл за покриване на пътеки, като подпора, като тежест на кантар, за подпиране на клатеща се маса, за затискане на хартия, за изграждане на огнище или камина, за запушване на заешка дупка.“ Б.а.

лога е дете-чудо, коефициентът му на интелигентност е сред най-високите в училището, където учи.

(Тухла). За построяване на неща, за хвърляне.

(Одеяло). Да пази топло, за потушаване на огън, да се завързва на дървета и да се спи в него (като ха-маќ), като импровизирана носилка.

Къде е въображението на Флорънс? Той се ограничава само с най-тривидалните и практически приложения на тухлата и одеялото. Него-вият коефициент на интелигентност е по-висок от този на Пул, но какво значение има това, след като и двамата са прескочили прага. Важното тук е, че умът на Пул сменя образи на насилие,екс и хора, които скачат от горящи небостъргачи, без дори да се замисли, докато при Флорънс не се получава. Според вас кой от двамата е по-вероятно да се справи по-добре с изключителната и творческа работа, която би могла да му спечели Нобелова награда?

Това е втората причина, поради която нобелисти излизат както от „Холи Крос“, така и от „Харвард“ -защото в „Харвард“ не приемат студентите въз основа на това колко добре са се представили на теста „За какво се използва тухлата“. А това навсярно е по-точен индикатор за бъдещи качества на нобелисти. Поради същата тази причина юридическият факултет на Мичиганския университет не намира разлика между студентите, приети по програмата за насърчаване, и другите си възпитаници. За да си успешен адвокат, се иска много повече от коефициент на интелигентност. Нужно е да имаш богато въображение като това на Пул. И това, че студентите от малцинствата имат по-ниски резултати на конвергентните тестове, не означава, че при тях не изobilстват онези други важни качества.

5.

Това е грешката, която допуска Търман. Той се оставя да бъде запленен от идеята, че неговите „термити“ са на абсолютния връх на интелектуалната скала – в деветдесет и деветия процентил от деветдесет и деветия процентил¹, – без да осъзнава, че този на пръв поглед изключителен факт не означава почти нищо.

След съзряването на „термитите“ грешката на Търман се вижда ясно. Някои от неговите деца-чудо вече са публикували книги и науч-

¹ Величина (число), разделяща извадката на сто групи, съдържащи по равен брой наблюдения. Обикновено се определя и от число, което е възможен процент, т.е. >0 и <100 . Например: 90-и процентил е стойност, под която са 90% от стойностите на извадката. Б.р.

ни статии и преуспяват в бизнеса. Други се кандидатират за държавни постове, двама стават съдии във Върховния съд, един е общински съдия, двама са членове на законодателния орган на щата Калифорния, а един е известен политик. Но малцина от гениите се прочуват в национален мащаб. Печелят добре, но не чак толкова добре. Болшинството градят кариера, която спокойно може да мине за обикновена, а изненадващо голяма част от тях се оказват неудачници, както признава дори самия Търман. В тази изключително внимателно подбрана група от гении няма нито един Нобелов лауреат. Всъщност сътрудниците на Търман тестват и отхвърлят двама ученици от началния курс – Уилям Шокли и Луис Алварес, – които по-късно са удостоени с Нобелова награда. Причината да не ги приемат в групата на гениите е недостатъчно високият им коефициент на интелигентност.

В една унищожителна критика социологът Питирим Сорокин изтъква, че ако Търман просто беше събрал случайна група деца, произхождащи от семейства като тези на „термитите“, без изобщо да взема предвид коефициента им на интелигентност, щеше да се сдобие с възпитаници, постигнали същите впечатляващи резултати като тези на старателно подбраните деца-чудо. „Тази „група на надарените“ не може да бъде наречена „надарена“ нито с въображение, нито по някакви критерии за гениалност“, обобщава Сорокин. Докато Търман публикува четвъртия том от своите „Генетични изследвания на гениите“, думата „гений“ е вече напълно изчезнала от езика му. „Видяхме – заключава Търман с истинско разочарование, – че взаимовръзката между интелекта и постиженията изобщо не е съвършена.“

С други думи, това, което ви казах в началото на тази глава за изключителната интелигентност на Крис Лангън, въобще не ни помага, ако трябва да пресметнем шансовете му да постигне успех в живота. Да, той е човек с ум, който се среща веднъж на милион и още на шестнайсет успява да се справи с „Принципи на математиката“. И да, изстрелва изреченията си едно след друго, строени и изльскани като войници на парад. И какво от това? Ако искаме да разберем какви са шансовете му да стане наистина изключителен човек, постигнал успех в живота, трябва да знаем за него много повече от това.

Превод от английски: **Мария Йолова**

Малкълм Гладуел е американски журналист, автор и бизнес консултант от британски произход. Той е автор на няколко книги, две от които стават номер едно в списъка с бестселъри на „Ню Йорк таймс“ — Повратната точка: Как малките неща могат да доведат до големи промени (2000) и Пробляськ: Силата да мислиш без да се замисляш (2005).

Коментари (9)

- 22-08-2011 | **Златко**

Благодаря на госпожа Боя Барнс, която ми посочи следната връзка към едно видеоинтервю с Кристофър Лангън. За мен изглежда доста рекламно направено („аз съм по-близо до абсолютната истина от всеки друг човек“, това не ми звучи никак, ама никак интелигентно). Във всеки случай всеки трябва да си направи изводите сам.

А ето и линка: [here](#)

- 22-08-2011 | **Веселин Анчев** – ге:

Интересно наистина. Потвърждава се наистина мнението ми, че тестовете за интелигентност, както и измерения чрез тях коефициент не са надеждни показатели за човешкия ум а също и за бъдещ човешки успех. Бях чел че голяма част от членовете на МЕНСА в един полски град са безработни. Правил съм няколко теста за интелигентност(по различни системи), всички рекламирани като много надеждни и винаги ме е учудвало нивото на въпросите и убедеността те адекватно могат да измерват човешката интелигентност.

Златко писа:

Благодаря на госпожа Боя Барнс, която ми посочи следната връзка към едно видеоинтервю с Кристофър Лангън. За мен

изглежда доста рекламирано („аз съм по-близо до абсолютната истина от всеки друг човек“, това не ми звучи никак, ама никак интелигентно). Във всеки случай всеки трябва да си направи изводите сам.

А ето и линка:

[here](#)

- 28-08-2011|**Гост**

Толкова много думи, за да се формулира нещо очевидно. Дори без да се стигне по-нататък, до още очевидни неща, като това, че успехите постига просто този, който работи върху даден въпрос, докато другите си бъркат в носа. Разбира се, колкото по-умен е мислителят, толкова по-бързо ще направи съответните изводи. Вероятно и идиотът би успял, ама просто няма да му стигне животът. Впрочем, мисленето също се развива в процеса на мислене.

- 28-08-2011|**Йордан Янков**

Бих казал, че проблемът е с емпиричната парадигма на англосаксонското мислене. В тези страни все още не се разбира, че човекът (човечността) не е сводим до биологичното тяло на който и да е индивид, следователно и човешкото мислене не е функция на биологични качества. Съществена част от процесът на човешкото мислене протича във и е зависим от фактори в социалната среда, защото тъкмо тази среда генерира и формира схемите на чистия разум (ако би казал Кант) и освен това тази среда и интерпретатор и краен адресат на индивидуалните процеси на мислене. Следвайки друг един голям немски философ – Хегел, който очевидно англосаксонците никак не могат да смеят, може да се каже, че тези тестове за интелигентност се отнасят към разсъдъчното мислене, докато човешкото мислене е най-вече разумно мислене, а то трудно може да бъде окличествено, тъй като неговия предмет са противоречията и отрицащите се един друг моменти на процесите в реалността.

- 31-08-2011|**2000** – Забелязал съм, че ...

... хората, които не са с толкова високо IQ винаги се стремят да докажат, че тези с високото не се различават от тях.

(и в това си приличат с тези с високото IQ, които обикновено не желаят да са различни :))

И доколкото виждам, на никой от тези с по-ниско IQ не му идва на ум, че супер интелигентните, могат да имат други по различни цели, отколкото приетите в обществото критерии и цели. Може да искат да успеят в други не толкова престижни области.

Едно знам със сигурност – нискоинтелигентните винаги имат по ниски цели :))

- 01-09-2011|**kawan**

Доказано е, че богатството не е свързано с интелигентността, т. е. хората не стават богати по причина че са умни. Доста богати хора всъщност не са завършили колеж (Бил Гейтс, Стийв Джобс,...). Успеха на тези хора, според мен, се дължи на тяхната креативност (мисля, че така се превежда creativity на български). В едно интервю за Wired през 1996 Стийв Джобс казва: „Creativity is just connecting things“. И продължава: „Creative people are able to connect experiences they've had and synthesize new things“. Креативността според него се дължи на това, колко опит има един човек в различни области и, разбира се, как да намери връзка между различни неща. Темата за креативността е доста обширна и мисля да спра до тук.

Някои връзки:

<http://ow.ly/6ikWA>

<http://ow.ly/6ikXM>

<http://ow.ly/6ikYS>

- 02-09-2011|**2000** – За търсенето и намирането кой каквото търси, той това намира.

Търсиш ли пари, ще ги намериш. Търсиш ли знания, ще ги откриеш. Търсиш ли любов, ще я постигнеш.

Вярвай си и не гледай в чуждата паничка (IQ).

Успех!

- 04-09-2011|**Bogomil Kostov AVRAMOV RUSSEFF** – ФИКЦИЯТА ПОСКОМУНИСТИЧЕСКО „СРЕДНО ОБРАЗОВАНИЕ“

Затънало в най-долна сегрегационна практика – чак започнаха да викат родителите на странно-талантливи ученици – пред учителски-

ят съвет – за да ги питат „кои сте вие!?!“ – че да запрат децата им от равноставеност при участие в национални олимпиади – като как така ще да бъдат ежегодно първи !?! Става дума за „учебно-възпитателни практики“ в МГ „Петър Берон“-Варна.

- 04-01-2012|**Станимир Лучков**

Нещата, така поднесени, изглеждат доста едностренно. Особено в частта, където доказателството за успех е житейска реализация, кариера или доход. Всичко това показва слабостта на избраните критерии.

Един монах – пустинник, затворил се в пещера и преживяващ с минимум потребление би бил оценен, като неудачник и маргинал. А той всъщност може да постави основите на религия или философско учение. Ами гениите, признати след смъртта им?

Освен това никога една система не може да обхване всички възможни критерии. Получава се някаква симетрия с теоремата на Гьодел. Примерно аз се кефя, че моето куче е умно и не се опитва с бездмислен скокове да достигне окачения високо веян паламуд. Кучето на съседа обаче се пробва отново и отново, ден след ден. Аз го наблюдавам презиртелно за безсмислените усилия. Един ден обаче въжето на паламуда се къса и рибата пада точно в устата на кучето. Стават или не стават чудеса и кой е успелият?

Совершениот

Автор: Владимир Каперски

Прав е бил вуйко ми Ристо, като е изрекъл: „Яс ке се оженам кога станам совершен.“ Да го бях послушал, вместо да се смея на откровението му, както се е смял другият ми вуйко Никола, сигурно нямаше да бъда набеден от съдбата мъж, когото изоставиха и трите му жени. Беше съботянин, каква му бе точно вярата не разбрах, знаех само, че беше непоклатим добрjak вуйко ми Ристо, сякаш разсеян ангел се бе катуранал от небето на земята, та по принуда клетият бе станал човек.

Бях в юношеските години, когато за първи път видях вуйко ми Ристо в Струга, откъдето идеше семката ни по майчина линия. Гостувахме на родата, плавахме с лодка нанякъде, как се побрахме всички, си остана загадка, роднините ни представяха половин Струга. Сърце да е широко, весело си казваха и скачаха в лодката, а тя стенеше под товара, готова да се пръсне и всички да полетим към дъното на Охридското езеро. Чичовци, лели, братовчеди и деца приказваха и се смееха, лодката преливаше от спомени, майка ми ронеше сълзи и като бисери те низеха огърлица по водата. Вуйко Ристо мълчеше и ми се струваше, че само мен гледа, срещнеха ли се погледите ни, той се усмихваше, а аз срамежливо потапях очи в дирята, която лодката дълбаеше в езерото. Дочух роднините да казват на майка и татко, че наблизаваме Калище и когато се питах какво е това, видях бряг, на него бе кацнал залезът и ръсеше с червено манастир. Водата бе пречиста, дъното прозираше надълбоко, над него блестяха вълшебни пастръмки. Помислих, че сигурно така изглежда раят.

Още като малък Ристо не приличал на другите деца и му викали Опак Ристо. Не защото показвал от онзи нрав, за който татко наричаше майка албански инат, като се караха, а понеже вуйко Ристо странял от лудорийте на връстниците си. Тръгвали момчетата да се бият с турчетата, помърквали и Ристо, а той, защото бил Блага Мара, не отказвал. Но

когато почвали да се замерят с камъни от единния бряг на Църния Дрин към отсрешния, където била Турската махала, Ристо побягвал и сядал край Охридското езеро, докато четата привърши боя.

– Оти бре Опак Ристо избега, оти бре женскар не фърли поне един камен по турчетата? – карали му се момчетиите. Женскар викали не на онзи който ходи с женски, опазил Господ вуйко ми Ристо, а на тия, които си играели с момичетата, нищо, че той и с крайчеца на окото си не бръсвал девойките. Приятелите миeli в езерото практа и кръвта от битката, Ристо плачел, не знаел къде да се дене.

От както го помнели, Ристо бил църквар, всеки Божи ден ходел да се моли и помагал във всичко на попа, пеел и в хора. В училище бил пръв, все книга държал у ръце. Отпращвали децата на Охридското езеро, плували, ловели риба, играели на гоненица, а Ристо седял на брега, четял и се завейвал по водата и планините над нея. Приятелите му се кикотели, не им се сърдел, дори с тях се смеел, никой не помни вуйко ми Ристо злоба да хранел. Не знаел и да се брани, когато му налитали буйните момчета, оставял се да го натупат.

– Оти бре Ристо не удраш, оти не се тепаш, бре будала? – лютели се роднините, а той отвръщал:

– Оти како що велит светите книги: „Ако те удрат по едната буза, подай и другата“.

– На кой я подаваш, бре? – пенели се нашите.

– На мойот ближен.

– А от каде знаеш оти тояти е ближен, а не гяволот е влегол в кожата му?

Ронел сълзи вуйко ми Ристо, дума не отронвал.

Дядо ми Георги, който бил най-дребен от петимата сина на прабаба ни Мария, не вярвал, че нравоучителните приказки вършат работа, ако някой тормозел Ристо и хуквал да гони злосторниците. Луд бил за връзване, налитал да се бие, даже ако оня с една глава стърчал над него. Рипал като петле и сипел тупаници, кога успявал да удари, кога налагал въздуха, по-често отнасял боя и се връщал с окървавена муцуна. Но ба-бантите в Струга знаели, че закачат ли Опак Ристо, ще си имат работа с тетин му Георги. Не мирясал дядо ми и когато дошъл в България. Играел комар по кръчмите на Петрич и ако хванел някой да го мами, горко и на измамника, горко и на кръчмаря, скочал, удрял оня с каквото му падне и потрошвал де що докопа. В този яд като се прибирал в къщи и баба Ани-

сия му сложела горещо ядене, тряскal чинията в стената. Хванал се да работи шивач, защото нашите били шивачи в Струга, но нещо не мелел с чорбаджийската невеста, тормозела го, защо, никой в рода не обеляваше дума за това. Причакал я една нощ и я наръгал с ножа си, а после го забол в сърцето си. На другата сутрин в Струга прабаба ми се завайкала:

– Църно му е писано на наш Георги!

– Оти мари Маро си се закосила? – питали я съседките.

– Тежок сон сум сонувала. Чорап плетам с пет игли, едната се троши. Лошо е стигнало Георги – повтаряла и виела от мъка, защото имала пет сина и докато спала, те ѝ се привидели като пет игли.

– Имате го виден наш Ристо? – викала Мария – Бегайте да го найдете, на църква да одим, да се молим за Георги!

Дошъл изплашен вуйко ми Ристо при Мария и тръгнали към църквата „Свети Георги“, по тях се затекла родата, понесли се и комшиите, защото нашите македонци били такива, заедно ронели сълзи, заедно се веселили. Молили се вкупом, попът и вуйко Ристо пеели, после всички излезли от църквата, лицата им се избистрили, а прабаба ми не плачела. Но докато стигнат в къщи, пощальонът подал писмо на Мария, погледнала го и паднала в несвяст. Побегнал вуйко ми Ристо към езерото, тичал по брега, скимтял и плакал, по него стенел вятърът. Той всички роднини обичал, но на сърце най-лежал тетин му Георги, дали защото дядо ми бранел кроткия Ристо, или защото били много различни, а различните по някакъв начин най-силно се свързват. Вуйко ми се спрял чак при Калище и се свлякъл в манастира, легнал болен и цяла седмица монахините се грижили за него. Жените помолили рибари да вестят къде е Ристо, доплавали с чун роднините и прибрали клетника.

Без друго вуйко ми Ристо бил свит, но след свършека на дядо Георги, съвсем се затворил в своя си мир, с никой не общувал, омършавял у тяло, лицето му бледнеело, очите му блестели като на пустинник. Само светите книги четял, дори спрял на църква да ходи.

По онова време Коста, един от братята на дядо Георги, купил първия автомобил в Струга. Родата били веселяци, но дядо Коста бил изпечен гуляйджия. Ходел с костюм и шапка Бурсалино из Струга, а под ръка държал жена си, дребничката и хрисима баба Цара. Всяка вечер дядо Коста шетал из кръчмите на Струга, като пришита към себе си мъкнел и баба Цара. Бил песнопоец, душата му не познавала брегове. Влезел ли в кръчма, свирджиите кацали на неговата маса, свирели и му пеели

досреднощ. Дядо Коста и баба Цара пиели вино, и ядели от вълшебната охридска пастръмка. После той гушвал милата си невеста и тръгвали, а свирджите ги следвали в нощта, с тях влизали в къщата, спирали в спалнята, влюбените лягали с дрехи в леглото, а с цигулки циганите свирели на ухо на дядо Коста. Докато се унесел, после ги отпъждал с ръка и те заднешком излизали.

Та когато купил първия форд в Струга и родата се чудели какво да правят с вуйко ми Ристо, дядо Коста отишъл при племенника си:

– Не се коси Ристо, ке направам такси, ти ке караш фордо, ке печелим и двамата – така искал да отпъди мъката, да му дойде на место сърцето на вуйко ми Ристо.

Ристо се дърпал, но не за дълго, защото не могло да се противи на чиковците, дори и Опак Ристо, както го наричали децата, не смеел да престъпва роднинската воля. Научил се да кара автомобила вуйко ми Ристо и отивал на чаршията да чака пътници, но кой ти в Струга по онова време давал пари да го возят на машина, всеки ползвал кон или магаре. Майсторите го гледали от кепенците, смеели му се, подвиквали му, сълзи мрежели очите на вуйко ми.

– Не бой се Ристо! – успокоявал го дядо Коста. Като нема мераклии да пътуват со автомобило, мене ке караш по кръчмите и яс ке ти плакям.

Така се завъртели нощ след нощ, Ристо разкарвал с форда дядо Коста и баба Цара, влюбената двойка трошела парите си за вино и песни, давали по нещо и на вуйко Ристо, но той се мрачел, защото не кафаните, а църквите го теглили. Един ден забегнал към Скопие, както признал по-късно, просветление някакво му посочило пътя занатам. Бродел бос и гладен, докато го намерили съботяните. Сменил църквата, това не бъркало вярата му, дори станал по-жарък богомолец. Братовчедите и братовчедките му също потеглили към Скопие, но не да търсят вяра, а да си вадят хляба, занаятите в Струга умирали. Заженили се, а вуйко ми Ристо оставал стар ерген. В големия град продължили да си гостуват, както го правели от древни времена дядовците и бабите. Събирала ги кръвта, викали ги спомените за дивното Охридско езеро, с вино и песни тъгували и се веселили. На една такава сбирка Вуйко ми Ристо изрекъл своето верую за брака.

Роднините ядели и пиели, вуйко Никола, синът на дядо Коста водел веселбата, смеели се до пресита, надвиквали се да приказват, пеели с пълни гърла, както се пеят песните ни. Някой изръсвал смехория и като

бомба гръмвал смях, само вуйко Ристо не помръдвал, благо гледал братовчедите и половинките им, от време на време опитвал да ги отрезвява с някоя притча или нравоучително ги наставлявал. И така блеснал мигът, когато вуйко Никола му извикал:

– А бре Опак Ристо, стига си философствал, ами кажи кога Ѹе се ожениш?

– Яс Ѹе се оженам кога станам совершен – зашеметил ги вуйко Ристо, а вуйко Никола, нали си беше син на дядо Коста и си падаше майтапчия, заключил:

– Ти Ѹе се ожениш, кога ептен избудалееш!

Изгърмял смях, роднините се смеели в онази нощ, докато отмалеят, после пеели, говорили и пак се смеели, а вуйко Ристо не им се връзвал, даже им пригласял. И смехът изскочил от къщата, понесъл се към роднинските домове, стигнал до Струга, после хукнал обратно, прегазил Вардар и се явил на моите в България, да дави мъката им, когато плачели за родното поднебие и за Охрида. Не спрял да шета по земята този смях, но потекъл и във времето, долетя при нас, докосна и децата ни, а сигурно ще гъделичка и внуките ни. Така ние се смеем и съгрешаваме, радваме се и страдаме, защото трябва много вяра и инат, за да гоним съвършенството, за което вуйко ни Ристо живееше.

Но вуйко Ристо се ожени, задоми се със съботянка и не беше избудалял, защото и тя като него беше кротка и всеопрощаваща, грижеха се един за друг, пребиваваха скромно в дните си и във вярата си не знаеха насита. Гостувах им с жена ми – първата, в Скопие. Разказвала ни как ги е люляло земетресението през 1963-та на най-горния четири надесети етаж. Прегърнали се двамата и се молели, гледали как падали околните обаждия и чезнели в апокалиптичен прах. Дали вярата ги бе спасила? Но всички други братовчеди също бяха отървали кожата, а те както се изясни, не се захласваха много по църковните потреби. Нашите обаче по свой си начин живееха с доброто и явно малките им грехове не били зачетени. Когато всичко се друсало, вуйко Никола, най-върлият веселяк, си пекъл дупето с домочадието на Адриатика, а телефонът пушеше в ръцете на майка ми, милата, косеше се и търсеше връзка със Скопие.

В деня, когато с жена ми срещнахме вуйко ми Ристо, подарихме на него и на избраницата му дребни нещица. Незнам защо, двамата през цялото време плакаха. Плакаха, а лицата им сияеха. Повече никога не видях такъв плач.

Не успях да запозная другите ми жени с вуйко Ристо, защото почина, завърна се там, откъдето бе изпаднал. Той едва ли щеше да ме съди, че без да стана съвършен, аз три пъти се жених. А на вуйко Никола едва продумах, че отново ще се пробвам и ме пресече:

– Защо бре? Не знаеш ли, оти сека следваща е по-проклета от другата?

Не знаех. Както и да е, когато отивам в Струга, карам някой от малкото останали роднини да доплуваме с лодка до Калище, мястото, където ми се разкри раят. И когато наближим брега, и през чистата като сълзите на вуйко ми Ристо вода, заблестят вълшебните пастръмки на Охридското езеро, съзирам с отражението на облаците да се поклаща и ангелското му лице.

„Веднъж някой го попитал (Даме Груев):

– Е, учителю, какво ще правиш след освобождението на Македония?

– Ще събера всички по-видни революционери и войводи около себе си в един параход и ще го потопя, за да изчезнем в морските глъбини.“

Светозар Тошев, Из „Бунтовни времена“

Владимир Каперски е български писател и журналист.

Коментари (6)

- 22-08-2011 | **Златко**

Дали ще се намери някой читател по-голямоформатен, който най-после да си позволи да отбележи невероятната сила, колоритност и оригиналност на този човек и неговото писане? Дали ще се намери издател, който да му предложи място в програмата си? Майко Българио, докога ще бъдеш все такава зла мащеха, ма! Аман без тебе, аман от тебе!

Поклон до земи, бай Владо! То си е ясно, че нашите усти стиснати (да не кажа по-точната дума) няма да се отворят, добра дума да кажат, ами поне аз да ти благодаря, задето ме радваш с тия красоти, дето ги пишеш.

- 22-08-2011|**Жана Дарк Илиева** – Совершениот

Бисери, бисери, бисери...по убави от ония що са на дното на Охридското езеро!

Шопкиня съм, ама водя македонец!

Сви сме едно! Българе!

Совершени люде нема, има само пат що води натам!

Хвала на Владето!

- 28-08-2011|**Diana**

От устата на angel sa tezi biserni dumi. Blagodarja!

- 06-07-2013|**Красимир Цветанов**

Владо винаги чета написаното от теб с удоволствие и възхита!

- 07-07-2013|**Атанас Кръстев**

Не знам дали да казвам браво или като господин Енев да се затюхкам за състоянието на нашата литературна машина. По скоро ми иде да припяя на господин Енев. Защото съм съгласен, че тук само браво вече не стига. За мен е първа среща с този писател и въпреки че съм много подозрителен към фолклорния маниеризъм, намирам текста за доста добре оплетен откъм диалектен говор и съвременния му носител. Така и сюжетът има жизнена връзка с очите на съвременника и образите и събитията не остават никакъв наивен мечтателен остров, откъснат от действителността. Няма го прекаленото заиграване с фантазма на свръхреалистичното, както и прекаленият melodramatizъm, който обично съпътства почти всеки подобен обичайно носталгичен поглед. И накрая, като се замисля, намирам известна утеша за господин Енев – та нали такива текстове намират бял свят именно тук. Това не е малко. Не стига за кафето и хляба, но стига поне за душата на по-опаките писатели и читатели.

- 07-07-2013|**Radka Falk**

I za men sreshtata s avtora e parva. No, kakvo tarjestvo na dushata, kakav praznik...

Blagodaria, Zlatko, che ni otvariash ochite!

Мъжкото можене

Автор: Бойка Асиова

Върху две страници във в. „Словото“ на Съюза на българските писатели, както си му е редът от десетилетия, се прави критически анализ на най-добрите книги, излезли предната година. Така и моят сборник с разкази на издателство „Жанет 45“ попадна с няколко изречения в него. Анализаторът, сам автор на интересна проза, беше завъртял оценката си върху заглавието „Мъжко можене“, което се свеждаше до „оная работа“. В мъжкото можене влиза и „оная работа“, не отричам, но само тя ли е? Писател ми беше казал, че заглавието е подвеждащо. Книгата е за женското можене, поради много силните женски образи.

Че писачът на критическия анализ не беше прочел книгата ми, дори и разказа, който беше дал името ѝ, беше вън от съмнение. Та, любезни читателю на „Либерален преглед“, искам да предложа на твоето внимание някои от разказите в сборника „Мъжко можене“.

А как стана едноименният разказ?

Една позната ми жена от Благоевград много време искаше да ме заведе при попа, който някога венчал дядо ѝ, та да ми разкаже историята на тази венчавка. Беше чела мои работи и очевидно вярваше, че ще бъде интересно за мен. Днеска, утре, ха да отида при този отец, когато сколасах, момичето ми каза, че се споминал. Да призная, че се изядох от яд, малко е.

Та Коте Двояко, дядото на моята читателка, завършил живота си с две жени. Едната от тях нейната баба. Селяните му дали този прякор заради двуженството, сътне станал и фамилно име – Двоячки. Каквото ми разказа момичето, силно ангажира въображението ми.

Върнах се към собствения си разказ в тези дни, когато по медиите се разшумя историята на многоженеца от Рибново. По причина на журналистическите ми задължения познавам извънре това голямо село в една от най-западните гънки на Родопите. Големи упражнения паднаха от журналисти, специалисти и форумци. Право ли е, криво ли е неговото мъжко поведение. Но вън от

съмнение е, че този хубавеляк, помак по принадлежност – верска, историческа (винаги се затруднявам в определението) се прави на турчин. Като твърди, че изповядва ислама, решил, че да завъди три жени – с две от тях в брак, третата приятелка, е свещено негово право, позволено му от Корана. Като го видях по телевизията, не прилича на човек, който ходи в петък на джамия. От екрана ни гледаше един откровен дембел, пребиваващ доста в механи и кафенета, за когото се грижат две жени – едната на четно, другата на нечетно число, третата – добавка в категория „екстри“. А той кога с коя и какво, си остава вътре между тях.

Стана ми мъчно за моя герой Коте Двояко. Ако имаш търпение, любознателни читателю, виж защо.

Мъжко можене

- Атлазо, ми ти чу ли? Коте се е снощи оглавил за Бела Рада?

Плиснатите в лицето ѝ отровни думи забиха нозете ѝ в земята. Стоя вкопана на място време, колкото с око да мигнеш. На нея ѝ се стори век. Свали кърпата от главата си и отвърна, повече на себе си, нежели на тях:

– Атлаза да ми не е името, ако ме не викат Котевица! – обърна се, фустанът ѝ, последван от двете черни тежки плитки, се люшна, усука се около сухата ѝ снага и като влачеше шамията след себе си, хлопна вратата.

Опърлени от пламъка, що просветна в очите ѝ, трите жени се скучиха една до друга. Уплахата ги държа вързани като житен сноп и като си поеха въздух, отгласнаха се една от друга и всяка хлътна в портата си.

Всички знаеха, че Атлаза от Дъбова махала прибира нощем Коте при себе си. Ходи той къде ходи, кръстосва горите, пресича границата, която делеше Българско от Турско, прекарва през нея хора и оръжие. Понякогаш и стока, други път пари. Никой не знае чии са – грабени или дарени. Ако са грабени – от кого? Казваше само, че са за Делото. Чуваше се, че другарува с Яне. А преди Илинден бил и в четата на Гоце.

Познаваше планината като дивотина. Минаваше през долишцата и замиташе след себе си следите. Сал една диря не можеше да изтрива. Тази за към Атлаза. Дъбова махала имаше очи и уши като в една обща къща. Знаеше се къде, с кого, какво става. И си оставаше вътре, в махалата. Като между стените на всеки добър дом.

Атлаза му беше мека постеля. Но тя беше и най-вътрешната преграда на сияха. В нея пазеше всичко. Страховете си дори. Само тя знаеше,

че ги има. Пред нея броеше парите и ѝ оставяше да ги крие. В тайници те ѝ имаше и револвер за черни дни. Всякогаш беше готов мехлемът за раните му. Тя го правеше и само тя си знаеше какво забърква в него.

– Остави тия илачи. Не се готви рани за връзуваш... – Коте се просегна, улови я за кошулята и я навлече под халището.

– Оти? – попита Атлаза подплашена от неизреченото.

– Оти баба Дача ми предрече, че коршум нема да ме лови. У вас си нема да умреш, вика, рани нема да имаш. Като ти свършат дните, ей така, без ни една драскотина ке се вознесеш – Атлаза погледна нагоре, където ръката на Коте сочеше пътя на неговото вознесение.

– Море с тая душа грешна кога па се не вознесеш. Баба ти Дача да си найде овреме друга за нейното вознесение – с яд спомена Атлаза името на старата билярка и понечи да стане от одъра.

– Чекай, къде си тръгнала?

– Да духна лампата – рече тя и по гласа ѝ се разбра, че вече не иска да го направи.

– Нека свети. Додека Господ спи – може! – вече с по-мек глас отсече Коте и заклеши жената под себе си.

Случваше се нощи наред да дели одъра с Атлаза. А биваше и много време да го няма. Къде се запиляваше? Никой не знаеше. Веднъж се прошумоли между дъбиките, че бил откаран в Еди Куле и оттам самият паша на Горна Джумая го извадил. Знаеше се, че бяха големи достове с него. Даже мълвата заплиташе и някаква ханъма между них. Но това бяха работи, които си оставаха зад високия зид на пашовите сараи.

Атлаза никога не престана да го чака. Сънуваше го. На сън я гореше неговата близост. Премяташе се като заклано яре и се събуджаше вирвода. Веднъж сънува една дума. Дума. Не я беше чувала от никого, та да я знае. Плоднина. Не плод, а плоднина. Плоднина е мъжкото можене. Ясно, сякаш някой с бучка варовик беше изписал думата по самото черно на нощта.

Плоднина... плоднина... плоднина... Чу го. Някой я шепнеше в самото ѝ ухо.

Атлаза се събуди. Заопипва бързешката постелята. Нямаше го. Защо ли си мислеше, че може да дойде, докато спи, и тя не ще го усети.

И ето ги сега тия трите. Жените от махалата. Изхвърлиха из устите си по един разцепен на две език и замязаха на триглава змия. Ссс-с-с... „Коте се оженел за Бела Рада... – рекоха ѝ.

„Атлаза да ми не е името, ако не се викам Котевица!“ – повтори в себе си тя.

Бела Рада беше от Буковата махала. Лицето ѝ мязаше на току-що издоено мляко. Бяло, топло, с лека сладина, що остава на езика, след като го проглътнеш. Синеоко стройно девойче. Усетило се. Но мъжът в русата му главица се мотаеше като в мъгла и то не знаеше иска ли го, хубаво нещо ли е това, или е само страшно. Тази пролет то се пукна заедно с кукуряка и заради лицето му го нарекоха Бела Рада.

Коте ритна с коляно вратата. Не беше се стъмнило още и тя не беше запната, литна пантите и се блъсна в стената. Около софрата вечеряха Бела Рада, майка ѝ и баща ѝ. Той стоеше в рамката на вратата, изпълнил я от долу до горе, сложил ръце на силяха, откъдето стърчаха дръжки на пищови и ножове. Привечерната светлина минаваше иззад него. Лицето мупадаше в сянка.

Те бяха мирни хора и в тяхната къща комити не идваха. Нито каквито и да е непознати люде. Но за него бяха чували. От едни – лошо, от други – добро. Зависи кой коя страна му е видял – бялата или черната. Не знаеха защо е опрял до тяхната къща. Бяха люде от втора ръка и преди да попитат, той рече:

– Дошел съм за Рада. Искам я с благослов. Утре на мрако да сте готови – остави по една жълтица пред тримата и излезе.

Никой не узна как тия хора дочакаха другата вечер, когато Коте в обещания час дойде. Не беше сам. Водеше с него и Хаджията. Всички наричаха така попа, който беше ходил на Божи гроб и представляваше за миряните от Букова и Дъбова махала чест пред околните села. Дедо Хаджи си беше дружка на Коте и кандиса да дойде като калесник. Да си не изкарат ангелите родителите на момето.

На другия ден вече от двете страни на реката и буковци, и дъбовци знаеха, че Коте е взел Бела Рада за невеста.

Измушнаха се набързо някоя и друга година. Бела Рада беше леснорода. Сдоби се с три деца, едно по друго. И трите се пръкнаха между Илинден и Голема Богородица, защото ги зачеваше зиме. Не беше вече

турско. Мина и Балканската, и Световната война, нямаше вече граница през сред Рила и нямаше кого да се превежда. Но Коте не мириясваше. Кротваше за кратко през зимата и напролет хващаше... кой път? – никой не можеше да каже.

Цената на Атлаза падаше от година на година. Баща ѝ додаде жълтици и Давидко я взе. Разсърдена, Атлаза от магарешка оса по-зла биваше. Из устата ѝ огън излиза, от дъха син пламък – така думаха за нея и гледаха да са по-далеч от очите ѝ.

Откак дойде в къщата на Давидко, тя не престана да дава нишан на Коте, че го чака.

Мъжът ѝ беше човек, хартисал на света. Никой за нищо не го имаше. И затова кога една сутрин Давидко отиде на дърва с един циганин от катуните и не се върна, никой се не се сети сетне да пита за него.

– Я съм Котовица! – съобщи Атлаза на онемялата Бела Рада. Зад нея стоеше Коте. Развърза щедилката си и ловко я прехвърли откъм гърба пред гърдите си. Разви детето от топлата завивка, остави го в краката си и рече: – И то е Котово. Ако се вика Давидково.

И без да ѝ го кажат, Бела Рада знаеше, че детето е Котово. Не само защото сега видя, че то е одрало кожата му. Знаеше си го отнапред.

– Ми я, бре Коте? Я... що да права? – зорлем попита Бела Рада и вдигна към мъжа си сините си очи, в които се беше събрала оловна мъка.

– Разберете се с нея... – с омекнал глас отвърна Коте, обърна се, че не можеше да гледа повече синьото на Радините очи, и хлопна вратата по себе си.

– Ти остани. Нели къщата е на два kata – ти на долния, я на горния – чуха ушите на Рада.

Не беше го мислила така дошлата, но Коте ѝ стовари и тоя грях – тя да изпъди жена му. Атлаза не можа да го стори.

От утре към неговото си име щеше да се прибави и хорското – Двојако. Коте Двојако. Никой не посмя да попита къде изчезна Давидко. Ни стражар, ни общинар, ни мъж, ни жена. Катанец увисна на селските уста. Неизречената новина, че мъжът ѝ е убит, се разнесе като заушка и се забрави.

Даже дедо поп, той кандиса да венчае Коте за Атлаза върху венчилото с Бела Рада. Богобоязлив свещеникът не беше. Но до някое време

тръпнеше да го не привика владиката и да му потърси сметка. Не би. „Дедо Владика с Господ вечере. Той с него ще се разбере кое може и кое не“ – утеши се дъбово-буковишкият божи служител и си подкара дните спокойно.

Най-сетне Двояко мирияса и си седна на огнището.

Нямаха чет пътищата, що беше извървял, горите, що беше пребродил, и скривалищата, в които беше ношувал. Само че и огнището му, и то двояко стана. На единия кат едната жена, на втория другата. Откърмиха и извардиха шест деца. Атлаза доведе едно и роди още две. Шестте викаха на Коте тате, а мамо – на Атлаза и на Бела Рада по три. Всичките станаха Двоячки.

Коте повече не погледна към Бела Рада. Делеше нощите с Атлаза. Мъжката му сила беше голяма и той не мириясваше и кога Атлаза взе да попрегаря. По вършитба я примъркваше към снопите. Станала вече свекърва, топеше се от срам пред снахите, които се кискаха в краищата на шамиите си, колчем го видеха да ѝ маха с ръка и да я вика зад хармана.

Само че повече за нищо не ѝ доверяваше. Тя не беше вече вътрешният му джоб.

– Ти мъж си затри и на мене нема да се почудиш – думаше ѝ той. – Ке ме знаеш вече само от кръсто надолу.

Атлаза умря рано. Не напълнила още шеесе, склопи очи. Жените думаха, че сърце я е изяло. Може и така да е. Вината е сърцееда. А тя си го знаеше греха – ожени се връз жива жена.

Коте остана да върти къщата на две огнища. Накупи имоти в града. Най-хубавите парцели около пазара станаха негови. И се наредиха къщи една до друга. Всичките Двоячки.

Дедо Коте Двояко тръгна и по черкви. Всяка неделя старият комита ходеше в божия храм, в който се черкуваха миряните от Дъбова и Букова махала. В притвора му беше изрисувана баба Дача и пред нея на един камък той залепваше запалената свещ. Имаше ѝ се за длъжник, загдете му предрече, че коршум не ще прекъсне отредените му на белия свят дни.

– Дека ми е пукната земята? – питаше той на младини баячката и се смееше като човек, който нямаше страх от нищо.

– Кам да вида! – хващаше тя ръката му и прокарваше тънки костеливи пръсти по дланта. – На свето место ке ти свършат дните.

– Де море? На свето думаш? Кат се пукне земята, да спропадна в нея, па тя да не ме изфърли? Не верувам.

Приживе имаха баба Дача за богохулница, защото се бъркаше в божите дела. И я коряха, и се страхуваха, и я търсеха. Според кой кога се види на зор и го напуснеше надеждата помош да му дойде откъм небето. Попът все ѝ се заканваше, че умре ли, няма да я спее както си му е редът, а ще я остави да вампиряса.

– Тая се не знае, дедо попе, кой кого се спее – не пропускаше гледачката да го закачи, колчем го видеше да вее расото си край къщата ѝ.

Черквата беше западнала и баба Дача даде много пари да се възземе. Като брои жълтици за зографин, който да нарисува нови икони в наша-рения от чревояд иконостас, завеща като умре, всичко, което е нейно, да мине към черковния имот. Най-сетне настоятелството кандиса да ѝ се изпише образът в притвора. Тя си плати на молера и му поръча да я изтиповса млада.

Тая неделя дедо Коте Двояко беше наумил друго. Навръх Свети Нестор, който беше пазителят на черквата, на двайсе и седми юли, искаше да запали свещ, преди да почне утринната служба. Предната седмица купи от Рилския манастир голяма колкото копрала вощеница и се зарече да я запали за Бела Рада дорде е жива. Да ѝ свети, кога се представи на оня свят.

– На тоя ѝ поцърнихи живото, на оня да не ѝ е тевно. Полага ѝ се – рече си наум старецът, пъхна свещта в силяха и потегли към черквата.

В притвора беше навеяло листе всякакво – от чернокафяво, червено, жълто, до избеляло. Като мина през този листник, повлече крака през него и замириса на орех и желъд, на подгоряла трева. Бутна с рамо леко подпряната врата и се запъти към голямата икона да отслужи виделото за оня свят на първата от двете си жени. Черквата се изпълни със светлина. Свещта щеше дълго да гори и той припали от нея една по-малка и излезе да я постави пред образа на баба Дача. Старецът разтреби шарената шума около обления във воськ камък, който му служеше за свещник, накапа от запалената свещица и я залепи върху него. Приседна до камъка да почака дорде изгори светилцето. Есенното слънце огряваше нозете му.

Коте Двояко притихна. Оброни глава. Очите му останаха отворени. Някогашното синьо в тях беше проядено от годините и бяха останали сал едни сивково-жълти жички. Срещат се такива листа по гората. Като ги облази бублечка, изпие им сока и те останат да стърчат ни живи, ни умрели.

Бойка Асиова е българска писателка и журналистка.

Коментари (8)

- 22-08-2011 | **Златко**

Много можене има тук, да. Много...

- 28-08-2011 | **Димитър Камбуров** – Мъжко можене

Фабулно нефелна фемининна хайтовщина.

- 29-08-2011 | **BISSE STOYANOV** – Мъжкото можене – Женското можене.

Женското можене. Разказът ме хвана, унесе по пътеките на красивия идеоматичен език на авторката и попи в във въображението. Приседнал пред екрана се взирал между редовете в „светилцето“ на Бойкиното можене. Умението ѝ да зачева размишление се усилива от моментите на изненада. Обръчът на морала се заключва убедително в патриархално-матриархалното единство на българската народопсихология.

Сполучливо представяне на литературен талант в Илинденско-Преображенския месец.

• 04-09-2011|**БЛАГА**

Отдавна не бях чела нещо от български автор, което да ме сграбчи за сърцето и да ме изтръgne от нищожните терзания на злободневието. Ярък разказвачески талант, език сладък и упойващ. Магия! Чудно как не съм срещнала нищо от Бойка Асиова до момента. Р.С. Камбуров, аман от жалки импотенти като теб (не само в мъжкото можене), които се надигат от гробището на либидото си, само за да съчинят злобни драсканици в някой форум.

• 13-07-2013|**Красимир Дамянов** – МИРИС НА ЦЪЕВУЛ

Абе Златко! Вдигни малко летвата. Прав е Камбуров. Не бъди всенден! Не ми казвай, че си го дочел до края!...

• 13-07-2013|**Таня Свечникова**

Много ме хвана и мене – автентично и силно! Поздравления! Дали имате превод на английски случайно, иска ми се да го споделя с английско говорящи приятели, въпреки че този език... – не знам как ще се предаде в превод... Благодаря! Пишете още така!

• 13-07-2013|**Златко**

Имаше на времето един такъв американски филм, „Правилата на доминото“ (един от по-малко успешните филми на Стенли Креймър). Та там двама затворници се разговарят и си припомнят цивилния живот, и единият вика, „на нашата улица имаше магазин за френски сирена, и досега си спомням миризмата им...“ А другият му отговаря „ами, това са само чорапите ти“...

• 16-07-2013|**Bisser Stoyanov**

Бойка я бива. Пак го прочетох, пак ме хвана моженето ѝ. Двоен дечишка.

Преведено на Английски, нада ли?

„На Изток от Запада“ на Мирослав Пенков е по-убедителен на Английски – оригиналният език, на който е написан. Преводът на Български се размина с парада, който му бе даден в Англоезичната литература.

А Бойка я бива.

Зигмунт Бауман за размириците във Великобритания

Автор: Зигмунт Бауман

Доколко ироничен е фактът, че размириците се състояха предимно в грабежи на потребителски стоки (имайки пред вид вашите работи върху пост-модернизма и консумеризма)?

Тези размирици бяха, така да се каже, експлозия, която рано или късно трябваше да се случи... Също като минно поле: човек знае, че поради самата им природа някои от експлозивите ще избухнат, но не знае къде и кога. В случая на социалното минно поле обаче една експлозия най-вероятно ще се разпростира моментално, благодарение на модерните технологии, пренасящи информацията в „реално време“ и настърчаващи ефекта на копиране. Конкретното сегашно социално минно поле беше създадено от комбинацията от консумеризъм и все по-нарастващо неравенство. Това беше бунт не на умиращи от глад и обеднели до крайност хора, или някакво потиснато етническо или религиозно малцинство, а метеж на непълноценни и лишени от възможности за участие консуматори. Това са хора, обидени и унижени от излагането на богатства, до които им е бил отказан достъп. Всички ние сме принудени и изкушени да гледаме на пазаруването като на рецепта за добър живот и принципно решение на всички проблеми – но една много голяма част от населението не е в състояние да прилага тази рецепта... Градските размирици във Великобритания могат да бъдат разбрани най-лесно като бунт на разочарованите консуматори.

Има множество дискусии, анализиращи социалните корени на размириците и човек с неизбежност трябва да анализира хипотезата за неравенството. Колко трудна е задачата пред управляващите – да се заемат с тези въпроси – когато понятието за имащи и нямащи изглежда се е променило толкова много през последните десетилетия?

Също толкова, колкото и реакцията на правителствата към кризата, предизвикана от кредитния колапс (да рефинансират банките, за да ги

върнат „обратно към нормалността“, тоест точно към същата дейност, която беше най-важната причина за колапса и кризата!...) Досегашната реакция на британското правителство към размириците на унижените с неизбежност ще задълбочи именно унижението, което ги предизвика – оставяйки, заедно с това, недокоснати източниците на тяхното унижение, тоест пълзящия консумеризъм, комбиниран с увеличаващо се неравенство. Твърдите и арогантни мерки, взети от правителството, най-вероятно ще прекратят тази експлозия тук и сега, но няма да направят нищо за обезвредяване на минното поле, което я причини. Социалните проблеми никога не са били решавани чрез налагане на полицейски час – по този начин те просто биват оставени да загноят... Реакцията на британското правителство е погрешно насочен опит за еднократно и моментално решение на една дълголетна социална болка. За да може да се започне сериозно лечение на тази болка, би трябвало да се подеме нещо не по-малко от сериозна реформа на начините, по които функционира обществото, истинска културна революция – именно това предложи **Едгар Морин** по време на скорошното си посещение в Сао Паоло.

Когато човек разговаря с бедни младежи, става очевидно негодуванието им от липсата на шансове в образоването и по работните места, но не видяхме да бъдат палени университети. Можем ли да допуснем, че има много повече символика в изгарянето на някой от филиалите на „Диксън“?

Каквото и да казват тези младежи, когато бъдат приканени да дадат обяснения за гнева си (най-често повтаряйки обясненията, които сами слушат по телевизията или четат по вестниците...), остава си факт, че грабежите и палежите на магазини, които те извършиха, нямат за цел „да променят обществото“ – да заменят настоящия ред с друг, по-хуманен и по-открыт за почен и достоен живот. Те се надигнаха не срещу консумеризма, а направиха един погрешно насочен и осъден на провал опит да се присъединят, ако и само за кратко, към редиците на консуматорите, от които са били изключени. Метежът им е една не-планирана, не-съвместна, спонтанна експлозия на натрупано разочарование, което може да бъде обяснено единствено от гледната точка на „заштото“, а не от онази на „за да“... Самият аз се съмнявам, че въпросът „за какво“ е играл каквато и да е роля в тази оргия на разрушението.

Доколко виновни са правителствените политики, които създадоха социалните жилища, днес описвани като дупки на апартеида?

Цяла поредица британски правителства прекратиха изграждането на „социални жилища“ още преди много време. Те оставиха пространственото разпределение на населението, заедно с всичките му тревоги и проблеми, изцяло на пазарните сили. Кондензацията на непривилегировани и лишени от добри условия за живот хора в определени райони на града, не много различаващи се от случая с бразилските фавели, е ръководена не от социални политики, а от цените на жилищата. Тя се подпомага от възможността за по-добре живеещите градски обитатели да се изолират в така наречените „оградени общности“, далеч от градските проблеми. Разделението и поляризацията в градовете днес е резултат от една свободна и политически неконтролирана игра на пазарните сили; ако държавната политика има някакъв принос, той се състои само в отказа на правителството да бъде занимавано с неща като отговорност за социалното подпомагане. А също и в решението да се остави тази задача на частния капитал.

В [статията си за списание „Социална Европа“](#) вие отказвате да квалифицирате размириците като някакъв вид социална революция. Не може ли да се открие поне следа от някакво желание за социална промяна в тази ситуация или става дума просто за масивен дисбаланс между различни състояния на желание?

Засега не успявам да открия каквото и да е свидетелства за такова желание... Романтизирането на скромния живот или себеотричанието винаги е било идеология на живеещите по-добре и по-комфортно; що се отнася обаче до случайните жертви на техния комфорт, те копнеят само да ги имитират (една ирационална мечта, която може да бъде реализирана единствено чрез ирационални средства), но не и да заменят обичайния си начин на живот с друг, основаващ се на самоограничение, сдържаност и умереност. Както посочва **Нийл Лоусън**, най-проницателният наблюдател на сегашните настроения, „онова, което някои окачествяват безпардонно като „свирепа низша класа“ не е нищо друго освен отгледален образ на новия свиреп елит“ – едно изкривено и изкрявяващо отгледало, със сигурност, но все пак отгледало...

Полицията няма да може да остане по улиците в такъв голям брой за дълго време и много скоро ние ще се върнем обратно към „нормалността“. Като се има пред вид относителния успех на първите консуматорски размирици, до каква степен Лондон би трябвало да се страхува от по-нататъшни неприятности?

Не мога да кажа нищо повече от самия вас... Но всички ние знаме от изобилен опит, че наказателните експедиции могат да загасят един или друг местен пожар, но не и да поправят и изградят отново района, който сега е в пламъци. Те няма да му помогнат да престане да бъде „социално възпламеним“. Единственият ефект от извънредните полицейски мерки е да направи необходимостта от по-нататъшни полицейски мерки все по-наложителна: полицейските акции, така да се каже, са отлично средство за възпроизвеждане на собствената си неизбежност. Припомните си, че в случая с разочарованите и лишени от участие потребители, завръщането им към „нормалността“ означава завръщане към условията на минното поле!

И накрая, но не на последно място (и с поглед към прословутия последен въпрос от „New Statesman“: като се има пред вид колко дълбоко е вкоренен консумеризъм в пост-модерното общество, осъдени ли сме всички?) Как да се отнасяме към сценария „да пазаруваме както обикновено“?

Преди няколко месеца Франсоа Флао публикува забележително изследване върху идеята за общото благо и реалностите, които тя представлява (*Où est passé le bien commun?*, Éditions Mille et une nuits, 2011). Основното послание на това ново изследване, фокусиращо се върху настоящата форма на нашето радикално „индивидуализирано“ общество е, че идеята за човешките права понастоящем се използва като нещо, което да замести и елиминира понятието за „добра политика“ – а всъщност тази идея, ако искаме да бъдем реалисти, няма как да не се основава на идеята за „общото благо“. Човешкото съвместно съществуване и социалният живот съставляват благото, общо за всички нас, от което – и благодарение на което – произхождат всички културни и социални блага. По тази причина преследването на щастиято трябва да се фокусира върху насырчаването на преживявания, институции и други културни и естествени реалности, присъщи на живота-заедно, а не да се концентрира върху признаците на богатство, които тежнеят към деформиране на човешкия съвместен живот, превръщайки го в индивидуална конкуренция и съперничество.

Въпросът, следователно – и това е въпрос, на който засега нямаме убедителен и емпирично обоснован отговор – е дали удоволствията на съвместния живот са в състояние да заменят преследването на богатство, наслаждението от предоставяните от пазара консуматорски блага и усещането за превъзходство (всички те съчетаващи се в идеята за

безконечния икономически растеж), в ролята им на почти всеобщо възприети предписания за щастлив живот. За да обобщим: може ли нашият копнеж по радостите на споделения живот, колкото и „естествени“, „normalни“ и „спонтанни“ да са те, да бъде преследван вътре във властващото в момента разбиране за общество, без да се попадне в капана на утилитаризма, и с подминаване посредничеството на пазара? Може би, ако не го изберем по своя воля, ние ще бъдем принудени да го приемем, чрез последствията от отказа си...

Професор Тим Джаксън от университета в Съри, в последната си книга *Новата дефиниция на процъфтяването*, предупреждава: днешният модел на растежа причинява необратими щети. И това е така, защото „растежът“ се измерва чрез нарастването на материалната продукция, а не на услуги като почивка, здравеопазване, образование... Тим Джаксън предупреждава, че до края на този век „децата и внуките ни ще се изправят пред един враждебен климат, изчерпани ресурси, разрушени местообитания, намалели животински видове, липса на храна, масова миграция и почти неизбежно – война“. Нашата консумация, поддържана чрез дългове и насиърчавана от властващите идеи и представи „е неудържима екологически, проблематична социално и нестабилна икономически“. Друго едно наблюдение на Джаксън – че при социална уредба като нашата, при която най-богатите 20% от световното население получават 74% от годишния планетарен доход, докато най-бедните 20% са принудени да се задоволяват с 2% – то обичайната мантра за оправдаване на опустошението чрез благородната нужда от прекратяване на бедността, не може да бъде нищо друго освен чисто лицемерие и обида към разума... Това наблюдение се игнорира почти навсякъде от най-популярните и ефективни канали на информация.

Джеръми Легет (в *The Guardian* от 23 януари 2010) следва идеите на Джаксън и подсказва, че едно продължаващо благоденствие трябва да се търси „вън от обичайните капани на изобилието“. То трябва да се търси във връзките между хората, семействата, съседствата, общностите, смислите на живота... Самият Джаксън започва пледоариите си с трезвото наблюдение, че поставянето под въпрос на икономическия растеж с неизбежност ще бъде възприето като акт на „лунатици, идеалисти и революционери“.

На пазара, както посочва Адам Смит, ние дължим ежедневните доставки от хляб на алчността, а не на алtruизма или високите морални

стандарти на хлебаря. Онова, което следва от това е, първо, че ако премахнем желанието за и преследването на печалбата, то заедно с това изчезват и пазарите, а заедно с тях и стоките. Второ: тъй като пазарите са необходими за „процъфтяването на икономиката“, то egoизмът и алчността могат да бъдат елиминирани от човешките мотивации само на цената на едно споделено фиаско. И накрая, едно трето заключение: алtruизмът е несъвместим с една „процъфтяваща икономика“. Може да имаме едното или другото, но едва ли и двете неща заедно...

Джаксън подминава това много сериозно препятствие, като залага на човешкия разум и способността за убеждаване. Да, тези неща са мощни оръжия, без съмнение, и сигурно ефективни при „преоформянето на икономическата система“ – ако не беше неудачният факт, че предписанията на разума зависят от реалността, за която се разсъждава. А в случая това е реалността на едно общество, което може да разреши проблемите, създадени от самото него, единствено чрез непрекъснато подсилване на „апетита за новост“ – и следователно позовавайки се на алчността и скъперничеството, които поддържат икономиката „в състояние на процъфтяване“...

Джаксън предлага програма, състояща се от три точки: да се направи ясно за хората, че икономическият растеж има своите граници; да се убедят (задължат?) капиталистите да разпределят печалбите си не само въз основа на „финансови съображения“, но и от гледна точка на социалните и екологически ползи за общността; да се „промени социалната логика“, като правителствата подреждат по съответен начин стимулите, които карат хората да разширяват и обогатяват животите си не само според материалистически съображения. Въпросът обаче си остава: а възможно ли е да се мисли сериозно за всичко това, без да се засегнат онзи аспекти от човешкото състояние, които изобщо са накарали хората да търсят някакъв вид обезщетение в пазарите?

[Източник](#)

Зигмунт Бауман (род. 1925) е известен полско-британски социолог, който живее от 1971 г. насам във Великобритания, след като е бил прогонен от Полша в резултат на антисемитските чистки, проведени от полската комунистическа партия през 50-те години. Той е професор по социология в университета в Лийдс (от 1990 — *emeritus professor*). Бауман е най-добре познат с анализа си на връзките между модерността и Холокоста, както и на постмодерния консумеризъм.

Коментари (5)

- 24-08-2011 | **Петър Ангелов** - Дарев

Ами едно алtruистично общество от просветлени люде, едва ли може да създаде процъфтяваща пазарна икономика. Наистина алtruизмът и процъфтяващото общество не са едноначни близннаци. Няма как да бъдат. Може би става ясно, че икономическият растеж и замогване на една част от хората, за сметка на други, си има някакви граници отвъд които се показва едно грозно лице. Дали тези събития не показват точно това грозно лице?

- 24-08-2011 | **Самолет 005** – къде?

Къде по света във времето и пространството е изградено алtruистично общество или общество близко до алtruистичното?

- 26-08-2011 | **Kiril Ivanov**

Светът е йерархичен.

И движението е възможно поради разликата в потенциала.

Уви.

Може би не алtruистично а хармонично е възможно.

Към Самолет с уважение.

„But it was only fantasy.
The wall was too high,
As you can see.
No matter how he tried,
He could not break free.

- 28-08-2011|Rudy – НЕДОСТАТЪК

Добра статия, но има един основен дефект – не взема предвид световната конкуренция и особено тази на новите икономически конкуренти – Китай, Индия и други напористи страни от третия свят. Икономическата политика на Европа и Америка трябва да се съобразява с тях, в противен случай може само да се спекулира какво ще се случи след 50 – 100 години...

- 29-08-2011|валентина – въпрос

а защо „процъфтяващо общество“ свързвате единствено и само с парите??, т. е. напълвате този термин само с материален смисъл? ето, това е цинизмът на бездуховното ни време..винаги, когато се попита за някой дали е „успял“??? последват обяснения колко коли, къщи и какви пари имал...а какви морални норми и ценности има, дали е направил веднъж поне някакво благотворително дело. колко деца е възпитал и как... това не влиза в „успял“ човек...